

sanctissimus vir, ut opus longe utilissimum, et (ut illa ferebant tempora) immensi laboris, exigue admodum, et (ut ita dixerim) exiliter indicaret. Itaque rerum plurimarum doctrina refertos Commentarios, quasi nomina sola continerent, Etymologiarum libros appellari voluit, aut certe, cum longius progressus est, opus de quarundam rerum origine ad Braulionem mittere se scribit. Qua præscriptione quid verecundius, aut modestius excogitari potuit? Ergo id ille consecutus est, ut posteri non quarundam, sed omnium (prope dixerim) rerum, ac verhorum ab his libris habere se cognitionem ad hæc usque tempora perpetuo agnoverint, et magna voce prædicaverint.

SANCTI ISIDORI

HISPALENSIS EPISCOPI

ETYMOLOGIARUM

LIBRI XX.

1 Præfatio.

Domino meo, et Dei servo, Braulioni episcopo, Isidorus. En tibi, sicut pollicitus sum, nisi opus de origine quarundam rerum, ex veteris lectionis recordatione collectum, atque ita in quibusdam locis adnotatum, sicut ex-tat conscriptum stylo majorum.

LIBER PRIMUS,

DE GRAMMATICA.

CAPUT PRIMUM.

De disciplina et arte.

1. ^a Disciplina a *discendo* nomen accepit; unde et scientia dici potest. Nam *scire* dictum a *discere*, quia nemo nostrum scit, nisi qui discit. Aliter dicta disciplina, ^b quia discitur plena.

2. ^a Ars vero dicta est, ^c quod artis præceptis regulisque consistat. ^d Alii dicunt a Græcis hoc tractum esse vocabulum ἀρο τῆς ἀρετῆς, id est, a *virtute*, quam scientiam vocaverunt.

3. ^a Inter artem et disciplinam Plato et Aristoteles differentiam esse voluerunt, dicentes artem esse in iis quæ æ et aliter habere possunt; disciplinam vero esse quæ de iis agit quæ aliter evenire non possunt. Nam quando veris disputationibus, aliquid disseritur, disciplina erit; quando aliquid verisimile atque opinabile tractatur, nomen artis habebit.

CAPUT II.

De septem liberalibus artibus.

1. Disciplinæ liberalium artium septem sunt. Pri-

Cap. I. — ^a *Disciplina a disc.* Verba sunt. D. August. Soliloq. cap. 2.

^b *Quia discitur plen.* Pleni vis in disciplina nulla est, nam plena productio est sola verbi. Sed, ut huiusmodi notationum lusus etymologiarum vera, ac sincera appellatione commendari se minime postulant, ita qui hæc statim quasi inepta aut inania prorsus fastidiose respuat, nimium ipse durus sit præter æquumque et bonum.

^c *Quod artis præcept.* Artis pro artibus antiquos scripsisse constat. Nam Valerius Probus artus pro angusto, et artus pro membris inflexione sola distinguit. Festus: *Artifices quod apte opera inter et artent, que ex causa etiam artes appellatae sunt.*

^d *Alii dicunt.* Donatus, in Andr.; et Serv. in artem secundam Donati. Varro, lib. iv: *Nonnulla (inquit) nomina in utroque lingua habent radices, ut arborum que in confinio natae in utroque agro serpunt.*

PATROL. LXXXII.

A ma, grammatica, id est, loquendi peritia. Secunda, rhetorica, quæ propter nitorem et copiam eloquentiæ suæ maxime in civilibus quæstionibus necessaria existimatur. Tertia, dialectica cognomento logica, quæ disputationibus subtilissimis vera secernit a falsis.

2. Quarta, arithmetica, quæ continet ^f numerorum causas, et divisiones. Quinta, musica, quæ in carminibus cantibusque consistit.

Sexta, ^g Geometria, quæ ^h mensuras dimensionesque complectitur. Septima, astronomia, quæ continet legem astrorum.

CAPUT III.

De litteris communibus.

1. Primordia grammaticæ artis litteræ communes existunt ^b quas librarii et calculatores sequuntur. ^B quorum disciplina velut quædam grammaticæ artis infantia est. Unde et eam Varro litterationem vocat. Litteræ autem sunt indices rerum, ⁱ signa verborum, quibus tanta vis est, ut nobis dicta absentium

^c *Inter art. et disc.* Eodem modo distinguit artem a scientia Arist.

Cap. II. — ^f *Numerorum causas.* Ita Gothici recte, al., *casus.*

^g *Mensuras.* Soli duo Tarracconenses habent *mensuras terræ.* A reliquis ea vox abest. Quod si non tam etymon, quam rem ipsam, quæ magis communis est, spectes, non incommode illam rejiciemus. *Est* (inquit) lib. ii, c. 25, *Geometria mensura magnitudinis immobilis, atque formarum, cum lib. iii, c. 10, verum nominis rationem reddiderit.*

Cap. III. — ^h *Quas librarii.* Aug., lib. ii de Ord., cap. 12, cum de litteris egisset, hæc subdit: *Ergo utilitas numerandi magna necessitate animadversa est, quibus duabus reperiis nata est illa librariorum et calculonum professio, vult quædam grammaticæ infantia, quam Varro litterationem vocat.*

ⁱ *Signa verb.* Hieron., de Notis, epist. 34: *Et lin-*

sive voce loquantur. Verba enim per oculos, non per aures, introducunt?

2. Usus litterarum repertus est propter memoriam rerum. Nam, ne oblivione fugiant, litteris alligantur. In tanta enim rerum varietate, nec disci audiendo poterant omnia, nec memoria contineri.]

3. Litteræ autem dictæ, quasi legitæræ, quod iter legentibus præstant, vel quod in legendo iterentur.

4. Litteræ Latinæ et Græcæ ab Hebræis videtur exorta. ^a Apud illos enim prius dictum est *aleph*; deinde ex simili enuntiatione apud Græcos tractam est *alpha*; idem apud Latinos *a*. Translator enim ex simili sono alterius linguæ litteram condidit ^d ut nosse possimus, linguam Hebraicam omnium linguarum et litterarum esse matrem. Sed Hebræi viginti duobus elementis litterarum secundum Veteris Testamenti libros utuntur; Græci vero viginti quatuor; Latini, inter utramque linguam progredientes, viginti tria elementa habent.

5. Hebræorum litteras a Lege cœpisse per Moysen, Syrorum autem et Chaldæorum per Abraham. Unde cum Hebræis, et numero, et sono concordant, solis characteribus discrepant. Ægyptiorum litteras Isis regina, Inachi filia, de Græcia veniens in Ægyptum, reperit, et Ægyptiis tradidit. Apud Ægyptios autem alias habuisse litteras sacerdotes dicunt, alias vulgus; sacerdotales *isrâc*, vulgares *panthymous*. Græcarum litterarum usum primi Phœnices invenerunt, unde et Lucanus:

Phœnices primi (fanzæ si creditur) ausi
Mansuram rudibus vocem sigare figuris.

quæ celerritate præcederet signa verborum. Et epist. 47: signa ac furia verborum.

^a Verba... introducunt. Absunt hæc a quibusdam Goth. libris.

^b Litteræ autem, quasi legitæræ. Neque hoc legitur in ullo Gothico. Est tamen apud Priscianum et Sergium.

^c Apud illos... Aleph. Ex Epiph. lib. de Ponderib.
^d Ut nosse... matrem. Verba sunt Hier. ad Sophon., c. 3.

^e Hebræorum litt. Eadem traduntur de inventor. litterarum septenariis quibusdam, quos Crinitus refert lib. xvii de Honest. disciplin.

^f Unde cum Hebr. Ex Hieron. prolog. Galeato.

^g Inachi filia. Secutus est Isidorus Augustinum, xviii de Civit., cap. 3; Augustinus Ovidium, Metamorph. 1, quod etiam Græcorum aliquos sensisse Suidas in collectaneis testatur.

^h Apud Ægypt. Nihil necesse est Græcarum litterarum monstra quæ in Gothicis Codicibus visuntur huic proferri. Satis esse debet ex iis Antonium, Aug., Petrum Chaconem et Vulcanium eodem modo ronejicisse. Cum præsertim Herodoti verba, quæ subscribam, ex lib. ii, dubitandi nullum relinquunt locum: Αἰγύπτῳ διαφασίσαι γράμμασι χρῶνται, καὶ τὰ μὲν αὐτῶν ἰσρά, τὰ δὲ δημοτικὰ καλεῖσθαι. Vid. Clem. Alex. Stromm. 5.

ⁱ Cadmus Agenoris. Plinius, lib. vii, c. 56. Sed neque cum Plinio, neque cum Georgio Cedreno satis convenit Isidorus in hac litterarum assignatione.

^j His Palamedes adjecit tres η, χ, ω. Malim e Sergio, Æn. ii, θ, φ, χ. Plinius quoque easdem tres huic

^k Hic deesse videtur verbum aliquod in modo personali. Quam ellipsis non semel, usurpavit Isidorus. ut legenti patebit. Edit.

6. Hinc est quod et Phœniceo colore librorum capita scribuntur, quia ab ipsis litteræ initium habuerunt. Cadmus Agenoris filius Græcas litteras a Phœnice in Græciam septemdecim primus attulit: α, β, γ, δ, ε, ζ, η, θ, ι, κ, λ, μ, ν, ο, π, ρ, σ, τ, φ. His Palamedes Trojano bello tres adjecit: η, χ, ω. Post quem Simonides Melicus tres alias adjecit: θ, φ, ε.

7. Litteram Pythagoras Sanius ad exemplum vitæ humanæ primus formavit; cujus virgula subterior primam ætatem significat; incertam quippe et quæ adhuc se nec vitium nec virtutibus dedit. Bivium autem, quod superest, ab adolescentia incipit; cujus dextera pars ardua est, sed ad beatam vitam tendens; sinistra faciliior, sed ad labem, interitumque deducens. De qua sic Persius ait:

Et titi quæ Sanius deduxit littera ramos,
Surgentem dextro monstravit limite callem.

8. Quinque autem esse apud Græcos mysticas litteras. Prima η, quæ humanam vitam significat, de qua nunc diximus. Secunda θ, quæ mortem significat. Nam iudices eandem litteram *theta* apponebant ad eorum nomina quos supplicio afficiebant. Et dicitur *theta* ἀπὸ τοῦ θανάτου, id est, a morte. Unde, et habet per medium telum, id est, mortis signum. De qua quidam sic ait:

O multum ante alias infelix littera theta!

9. Tertia T, figuram demonstrans Dominicæ crucis: unde, et Hebraice signum interpretatur; de qua dictum est, in Ezechiele, angelo: *Transi per mediam Jerusalem, et signa thau in frontes virorum gementium, et dolentium.* Reliquas vero duas, summam, et ultimam sibi vindicat Christus. Ipse enim princi-

assignat, quartam addens, E.

^a Post quem Simonides Melicus. Quatuor item a Simonide Melico adjectas vult Plinius, e quo sunt hæc: ζ, η, ψ, ω. P. Chacon cum dissentire Isidorum a Plinio in numero videret, et in Codicib. Gothicis partim *miles* tres, partim *similiter tres* reperisset, itemque apud Suidam et Eustachium Simonidem διὰ τὸ ἡδὺ Μελίχιερον appellatum, existimabat legendum SIMONIDES MELICERTES.

^b Littera. E Sergio, Æn. vi, in illud: *latet arbore opaca.*

^c T Figuram demonstrans dominicæ crucis. Recte doctissimi viri putant, propterea apud Latinos Misæ canonem ab hac littera incipere. Hieron., ad Ezech., c. ix: *Antiquis Hebræorum litteris, quibus hodie utuntur Samaritani, extrema thau littera crucis habet similitudinem.* Hæc Hieronymus; quod non perinde apparet in Samaritanorum alphabeto, quod circumfertur. Ambros., lib. de Abrah., c. 2: *Et cum trecentis decem et octo viris adeptus victoriam. Numeravit (inquit) trecentos decem et octo, ut scias non quantitatem numeri, sed meritum electionis expressum; eos enim asciscit quos dignos numero fidelium judicavit, qui in Domini nostri Jesu Christi passionem crederent. Trecentos enim T littera Græca significat; decem et octo autem summam III exprimit. Vocem ipsam thau signum interpretati sunt LXX; crocra Caninius, laud malus auctor, in Institutionibus linguæ Syriacæ.*

^d In frontes virorum. Ita omnino legendum ex Gothicis, et ex LXX, qui *ἐπι τὰ μέτωπα*. Vulgat., super frontes.

^e Reliquas vero duas. Ex tertull. lib. de Monogam.

^f Forte legendum: *Melic. tres*, ita ut *Melic.* sit pro *Mellicus*; quidquid sit, sensus est, Chaconem, quatuor his vocibus elementa τῶν Melicertes lautare fuisse suspicatum. Edit.

pium, ipse finis, dicens: *Ego sum alpha et ω*: concurrentibus enim in se invicem alpha ad ω usque detolvitur, et rursus ω ad alpha replicatur: ut ostenderet in se Dominus, et initii decursum ad finem, et finis decursum ad initium.

10. Omnes autem litteræ apud Græcos et verba componunt et numeros faciunt. Nam *alpha* littera apud eos vocatur in numeris unum; ubi autem scribitur *beta*, vocantur duo; ubi scribitur *gamma*, vocantur in numeris ipsorum tria; ubi scribitur *delta*, vocantur quatuor, et sic omnes litteræ apud eos numeros habent.

11. Latini autem ^a numero os ad litteras non computant, ^b sed 7 sola verba componunt.

CAPUT IV.

De litteris Latinis.

1. Latinas litteras Carmentis nympha prima Italibus tradidit. Carmentis autem dicta, quia carminibus **B** fœtura canebat. Cæterum proprie vocata Nicostrata.

2. Litteræ autem aut sunt ^d communes aut libera-

^a Numeros ad litteras non computant. Dubitandum non fuit de hæc lectione Gothicorum omnium Codicum, mirumque in ea hæsisse viros eruditissimos.

^b Sed sola verba componunt. Post hæc in plerisque libris demonstrant ista: *Exceptis aliquibus, quæ numeros figuris demonstrant ut I, pro uno; C, pro centum; D, pro quingentis; L, pro quinquaginta; M, pro mille; V, pro quinque; et X littera, quæ et in figura crucem et in numero decem demonstrat.* Ex quibus tamen in Vet. Langobard. Garsiaz Loaisæ v. cl. et in Rom. Cod. tantum hæc leguntur: *Excepto I, quæ unum, et X littera, quæ et in figura crucem significat, et in numero decem demonstrat.* Quæ omnia aliena esse constat. Nostri enim libri, quin aucti sint ab aliquo qui notaram nullam prætermiserit quæ litteræ speciem præberet, laud dubium est. Primum, quia quæ nunc videntur, aut etiam litteræ jam sunt, eæ sine controversia litteræ olim non fuerunt; sed numerorum tantum notæ; factæque sunt ex numerorum notis litteræ, non contra eæ litteris notæ. Deinde, quia quæ mille assignatur littera, si eæ est T, ut Gothici omnes libri præferunt, eæ Latini nunquam sunt usi. Sed cæ, sive 81. Scio tamen ipsum T Gothicorum ex Latina nota et linea imposita scribentium vitio conjuncta fluxisse, quod hæc quoque nota I Romani mille significabant, idque Isidorum ignorasse non sit verisimile. Præterea cum paulo ante T figuram Dominicæ crucis demonstrare dixerit, nunc X soli id tribuere, cum T quoque meminisset, non oportuit. Et T quidem figuram crucis esse etiam Lucianus vult cum Σ in T inter se facit. De X nihil (quod sciam) ab ullo Latino proditum. Adde quod hæc eadem de X quæ in quibusdam Gothicis sequenti capite repetuntur, ab aliis atque ab impressis omnibus libris absunt. Postremo neque id esset numeros ad litteras computare. Id quod vidisse etiam videtur quisquis hunc locum ubi accessione multavit. Non enim excepit litteras illas quod ad eas numeri computarentur, sed quod figura numeros demonstrarent. Alloqui quomodo usus ad I, aut centum ad C, aut quinque ad V, aut decem ad X, aut ulla omnino ex hic exceptis ad numeros computabitur?

^c Cap. IV. — Carmentis autem. E Serv., Æn. viii.

^d Communes, aut liberales. Hoc est: litteræ dicuntur tam notæ et signa vocum quæ scribuntur et leguntur, tam res ipsæ et disciplinæ quæ scriptura consistunt. Ita sequenti capite grammaticæ appellabit originem liberalium litterarum. Nam quod ærnum eo loco quidam habent Codices, interpretatio plane fuit litterarum: in plerisque enim et vetustioribus litterarum legitur. Itemque lib. xiv. c. 4; et lib. iii de Summ. Bon., c. 13: *Meliores sunt* (inquit)

les. Communes dictæ, quia multi eis utuntur in communi, ut in scribendo et legendo. Liberales, quia eas tantum illi noverunt qui libros conscribunt recteque loquendi dictandique rationem noverunt.

3. Litterarum duplex modus est; dividuntur enim principaliter **S** in duas partes, in vocales et consonantes: ^e vocales sunt quæ directo hiatu facium sine ulla collisione varie emittuntur. Et dictæ vocales, quod per se vocem implant, et per se syllabam faciunt, nulla adhaerente consonantes. Consonantes sunt quæ diverso motu linguæ vel impressione labiorum efficiuntur. Et vocatæ consonantes, quia per se non sonant, sed junctis vocalibus consonant.

4. Hæc in duabus partibus dividuntur: in semivocalibus, et in mutis. ^f Semivocales dictæ, eo quod quiddam semis de vocalibus habeant. ^g Ab E quippe vocali incipiunt, et desinunt in naturalem sonum. Mutæ autem dictæ, quia nisi subjectis sibi vocalibus nequaquam erumpunt. ^h Si enim eis extre-

communes litteræ, quia simpliciores. et ad solam humilitatem legentium pertinentes. Eodem etiam pertinere videtur quod infra, cap. 9. verba quædam grammaticorum esse dixit, alia rhetorum. Sic hodie Hispani loquimur, cum litteratos dicimus, non illos qui legendi scribendique periti sunt (quod antiqut scire litteras appellabant), sed eos potius qui majores disciplinas probe callent.

^e Vocales sunt. Avg., lib. ii de Ordini, c. 12: *Annuadvertit oris sonos alios esse, qui moderato varie hiatu, quasi enodati, ac simplices faucibus sine ulla collisione defluunt; alios diverso presu, oris tenere tamen aliiucum sonum; extremos autem, qui, nisi adjunctis sibi primis, erumpere non valent; itaque hæc litteras hoc ordine quo positæ sunt Vocales, Semivocales et Mutas nominavit.*

^f Semivocales, quod quiddam semis de v. h. Serg., in Art. primam Donati: *Quod semis quiddam habeant vocis.* Idem elegantibus versibus expressit Terentianus. Nobis vero valde probatur tota in re Priscianus. *Vocales dicuntur (inquit) quod per se voces perficiunt, vel sine quibus vox vteralis proferri non potest. Semivocales appellatæ, quod plenam vocem non habent, ut semideos, et semivivos dicimus, non qui dimidiam partem habent deorum, vel rirorum, sed qui plene dei, vel viri non sunt. Mutæ ad comparationem bene sonantium sunt dictæ, velut informis dicitur, non qui caret forma, sed qui male est formatus; sic mutæ, non quod omnino carent voce, dicuntur, sed quod habent partem vocis exiguam.*

^g Ab e quippe vocali incipit. Id a mutis ipsas distinguit, quia (ut ait Priscianus) litteræ plus sonant cum eis vocalis præponitur, quam cum postponitur: præponitur autem semivocalibus, postponitur mutis.

^h Si enim eis extremum vocalis detrazeris sonum incl. litt. m. s. Male quosdam hæc habuere verba; ita ut, vel delenda, vel alio, id est ad semivocales, transferenda censuerit. Si enim mutæ (inquit) dictæ, quia nisi subjectis vocalibus nequaquam erumpunt, quomodo illis detractis inclusum murmur sonabit? Quibus ita responsum sit: vix potuisse commodius loqui Isidorum; non enim editum aut prolatum, sed inclusum, ac ne sonum quidem, sed murmur dixit. Quod autem sonabit addidit, aut voces destitutus est, quæ melius quod volebat enuntiaret; aut certe periculum non fuit ne non satis quod vellet ostenderet, cum non prolatum, sed inclusum murmur id, quidquid est, appellasset. Esse autem id aliquid negari non potest, cum paulo post dicat mutas a suo sono incipere, et in vocalem desinere; est igitur aliquid a quo incipiunt antequam ad vocalem perveniant.

num vocalis detraxeris sonum, inclusum litteræ **A** murmur sonabit. ^a Vocales autem, et semivocales, et mutæ, a veteribus scæ, et semisonæ, et insonæ dictæ.

5. ^b Inter vocales autem apud grammaticos **i** et **u**, ^c varias habent significationes.

6. Nam modo, vocales, modo semivocales, modo mediæ sunt. Vocales ideo sunt, quia solæ positæ syllabas faciunt, et aliis consonantibus junguntur. ^d Consonantes habentur ideo, quia interdum habent post se vocales in eisdem syllabis constitutas, ut *Iuno, rates*, et habentur pro consonantibus.

7. Mediæ autem ideo dicuntur, quoniam naturaliter solæ medium sonum habent, ut *illius, unius*. Coniunctæ aliis pinguius sonant, ut *Ianus, vanus*. Solæ enim aliter sonant, aliter iunctæ. *I* vero propterea interdum duplex dicitur, quia quotiescunque inter duas vocales invenitur, pro duabus consonantibus habetur, ut *Troia*. Gemina:ur enim ibi sonus ejus.

8. ^e *U* quoque littera proinde interdum est nihil, quia alicubi, nec consonans est, ut *quis*. Vocalis enim non est, quia *i* sequitur; consonans non est, quia *q* præcedit. Ideoque quando nec vocalis, nec consonans est, sine dubio nihil est. ^f Eadem et digamma a Græcis vocatur, quando sibi et aliisque vocalibus jungitur; quæ ideo digamma dicitur, quia duplex est instar *F* litteræ, quæ duplex gamma habet; ad cuius similitudinem conjunctas vocales digamma appellari grammatici voluerunt, ut *volum, virgo*.

^a *Senæ, semisonæ, et insonæ*. Ex Victorini Grammatica.

^b *Inter vocales autem..... i et u*. Omnia ex Donato.

^c *Varias habent significationes*. ASSIGNATIONES legentibus Chacon.

^d *Consonantibus habentur*. Nigidius apud Agell., lib. xix, c. ult.: *Si quis putat præire v in his verbis, Valerius, Vennonius, Volusius aut i in his, iampridem, iecur, iocum, iocundum, errabit, quod hæc litteræ cum præeunt, ne vocales quidem sunt*.

^e *U quoque littera*. E Sergio.

^f *Eadem, et digamm*. Cuius figuram quidam *F* rectum esse volunt (quæ nomini convenit), alii inversum *g*, qualis in marmoribus etiam cernitur. Sed hanc inversam figuram a Claudio inductam opinor, cum digammion ipsum multo ante Claudium Varro usurpaverit. Videturque Claudius obtinere potuisse ut ætate sua ea figura in usu esset; at posterioribus sæculis antiqua restituta est. Quare apud Priscianum et Donatum perpetuo *F* rectum pro digamma scribitur.

^g *Deficiunt*. Id enim est liquescere. Græci *ὑπάρματα*, et Terentianus idem exprimens, udas litteras nominat.

^h *Et a metro excluduntur*. Nam cum tempus consonantes (ut ait Terentianus) dividant unum duæ; tamen liquida mutæ subdita partem temporis non ministrabit. Ut idem Terentianus elegantissime docet:

Si medium vocalis habet, quam consoda et uda
Excipiunt, nequeunt geminæ vexare priorem.

Causam reddit:

Nam mediata aut uda iuvat, quæ subdita currit.

ⁱ *Reliquæ M et N apud Gr. liq.* Sic etiam plerique alii. Contra Sergio: *Si liquida* (inquit) *sibi præponantur, liquidarum jura perderunt, ut Mnestheus*.

^j *Unde et legitima*. Sic Gothici omnes libri; sed vulgatam lectionem unde et Latine retinebat Chacon ex Donati verbis: *Unde fit ut quidam putent Latinas litteras non plures esse quam xvii*.

9. Inter semivocales autem quædam liquidæ dicuntur, quia **IO** interdum in una syllaba postpositæ aliis consonantibus ^a deficiunt, ^b et a metro excluduntur. Ex quibus duæ apud Latinos liquescunt, *l* et *r*, ut *fragor et flatus*. ^c Reliquæ *m* et *n* apud Græcos liquescunt, ut *Mnestheus*.

10. Decem et septem autem Latinis litteris vetus scriptura constabat. ^d Unde et legitimæ nominantur, illa ^e ratione scilicet, vel quod ab *e* vocali incipiunt, et in mutum sonum desinunt, ut sunt semivocales; vel quod a suo sono incipiunt, et in vocalem *e* desinunt, ut sunt mutæ.

11. *H* autem littera pro sola aspiratione adjecta est postea. ^f Unde et a plerisque aspiratio putatur esse, non littera; quæ proinde aspirationis nota dicitur, quia vocem elevat. Aspiratio enim est sonus uberius elatus, cui contraria est prosodia, sonus æqualiter flexus.

12. ^g *K* litteram Salvius ludimagister prius Latinis adjecit; ut in sono discrimen faceret duarum litterarum *c* et *q*; quæ ideo ^h supervacua dicitur, quia exceptis *kalendis* superflua judicatur: per *c* enim universa exprimimus.

13. ⁱ *Q* litteram nec Græci resonant, nec Hebræi; exceptis enim Latinis, hanc nulla alia lingua habet. Hæc prius non erat. Unde et ipsa supervacua est vocata, quia per *c* cuncta veteres scripserunt.

14. ^j *X* littera usque ad Augusti tempus nondum apud Latinos erat; sed pro ea *c* et *s* scribebant; unde

^k *Ille ratione scilicet.... quod ab e voc*. Recte rationem reddit Isidorus cur tantum xvii litteræ Latine, sive legitimæ sint, omissisque vocalibus de quibus controversia esse nulla poterat. Nam consonantes (inquit) aut ab *e* incipiunt, et in suum sonum desinunt, quales sunt omnino semivocales *sex, f, l, m, n, r, s*; aut contra a suo sono incipiunt, et in *e* desinunt, quales sunt mutæ totidem *b, c, d, g, p, t*. Vid. Donat. *Artem primam*, c. 2, et Sergio, c. 6.

^l *Unde et a plerique aspiratio...* Ex Hier. in nominib. Heb. ex Deuter.

^m *K litteram Salvius ludimag*. Al. Sallustius. Salvii Rhetoris meminit Plinius in epistolis, et Suetonius in Vespasiano. Sed ante hunc Kaisones Fabii fuerunt, cuius prænominis nota *K* fuit, ut apparet, ex fastis. Item *Kalare*, et *Kalendæ* in omnib. veterib. libris.

ⁿ *Ideo supervacua*. Ita Hieronym., Donatus, Priscianus, et Terentianus. Sergio tamen: *K*, inquit, et *Q*, quæ nonnullis superflue videntur, hanc habent rationem, ut *K* tunc præponatur, quando eam *A* sequitur. *Q* antiqui, quoties *V* sequebatur, præponebant. Ead. m fere Diomedes, nisi quod *K*, non nisi *A* brevi præponi vult.

^o *Q litteram nec Græci*. Ex Hieron., in nominib. ex Jesu Nav.

^p *X littera*. Constat ante Augusti tempora *X* litteram in usu fuisse, ex antiquissimis nummis, et columna Rostrata Duilli ante mccc annos posita, ex æneis legum tabulis Augusto iunge superioribus, ac postremo ex Cicerone, qui in Oratore ad Brut.: *Quomodo* (inquit) *vestrum axilla ab alâ factam est, nisi supra litteræ vâtilorû? Quam litteram etiam e maxillis, taxillis, vexillo, pavillo conversatio elegantis Latini sermonis evellit*. Eandem tamen Nigidius repudiasset, neque unquam ea in libris suis usum, sed antiquitatem secutum fuisse, refert Victorinus in *Arte grammatica*. Quæ hoc loco sequuntur: *Et digne hoc tempore, quo Christi nomen innotuit, quod per eam*

et duplex vocatur, quia pro *c* et *s* ponitur; unde et *A* ex eisdem litteris compositum nomen habet.

15. *A* Græcis duas litteras mutuavit Latinitas, *y* et *z*, propter nomina, scilicet, Græca. Et hæc apud Romanos usque ad Augusti tempus non scribebantur; sed pro *z* duo *ss* ponebant, ut *hilarissat*; pro *y* vero *n* scribebant.

16. ^a Unicuique autem litteræ tria accident : nomen, quomodo vocetur; figura, quo caractere signetur; potestas, quæ vocalis, quæ consonans habeatur. *A* quibusdam et ordo adjicitur, quæ præcedat, quæ sequatur, ut *a* prior sit, sequens *b*. *A* autem in omnibus gentibus ideo prima est litterarum, pro eo quod ipsa prior nascentibus vocem aperiat.

17. Nomina autem litterarum gentes ex sono propriæ linguæ dederunt, ^b notatis oris sonis atque discretis. *B* Nam postquam eas animadverterunt, et nomina illis et figuras imposuerunt: figuras autem partim ex placito, partim ex sono litterarum formaverunt, ut **12** puta *i*, et *o*, quarum uni sicut exilis sonus, ita tenuis virgula; alterius pinguis sonus, sicut et plena figura. ^c Potestatem autem natura, voluntas ordinem dedit.

18. Inter figuras litterarum et apicem veteres distinxerunt: apicem dictum pro eo quod longe sit a pedibus, et in cacumine litterarum apponitur. Est enim linea jacens super litteram æqualiter ducta. Figura autem, qua tota littera scribitur.

CAPUT V.

De grammatica.

1. Grammatica est scientia ^d recte loquendi, et origo et fundamentum ^e liberalium litterarum. Hæc *C* in disciplina post litteras communes inventa est, ut jam qui didicerunt litteras per eam recte loquendi rationem sciunt. Grammatica autem a litteris nomen accepit: *γραμματα* enim Græci litteras vocant.

2. Ars vero dicta est, quod a *τις* præceptis regulisque consistat. Alii dicunt a Græcis hoc tractum esse vocabulum ἀπό τῆς ἀρετῆς, id est, a *virtute*, quam scientiam vocaverunt.

3. ^f Oratio dicta quasi *oris ratio*; ^g nam orare est loqui, et dicere. Est autem oratio contextus verborum cum sensu. Contextus autem sine sensu non est oratio, quia non est oris ratio. Oratio autem plena est, sensu, voce et littera.

4. Divisiones autem Grammaticæ artis a quibusdam triginta dinumerantur, id est: partes orationis *D*

octo, vox articulata, littera, syllaba, pedes, accentus, posituræ, notæ, orthographia, analogia, etymologia, glossæ, differentiæ, barbarismi, solæcismi, vitia, metaplasmata, schemata, tropi, prosæ, metra, fabulæ, historiæ.

13 CAPUT VI.

De partibus orationis.

1. Partes orationis primus Aristoteles duas tradidit, nomen et verbum. Deinde Donatus octo definivit. Sed omnes ad illa duo principalia revertuntur, hoc est, ad nomen et verbum, quæ significant personam et actum. Reliquæ appendices sunt, et ex his originem trahunt.

2. Nam pronomen ex nomine nascitur, cujus officio fungitur, ut *orator ille*. Adverbium de nomine nascitur, ut *doctus, docte*. Participium de nomine, et verbo, ut *lego, legens*. Coniunctio vero, et præpositio, vel interjectio ^h in complexum istarum cadunt. Ideo, et nonnulli quinque partes definiunt, quia istæ superflue sunt.

CAPUT VII.

De nomine.

1. Nomen dictum ⁱ quasi notamen, quod nobis vocabulo suo res notas efficit. Nisi enim nomen scieris, cognitio rerum perit. Propria nomina dicta, quia specialia sunt: unius enim tantum personam significant. Species priorum nominum quatuor: prænomen, nomen, cognomen, agnomen. Prænomen dictum, eo quod nomini præponatur, ut *Lucius, Quintus*.

2. Nomen vocatum, quia notat genus, ut *Cornelius*; Cornelii enim omnes in eo genere. Cognomen, quia nomini coniungitur, ut *Scipio*; agnomen vero, quasi accedens nomen, ut *Metellus Creticus*, quia Cretam subegit. Extrinsicus enim venit agnomen ab aliqua ratione. Cognomentum autem vulgo dictum, eo quod nomini cognitionis causa superadjiciatur, sive quod cum nomine est.

3. Appellativa nomina inde vocantur, quia communia sunt, **14** et in multorum significatione consistunt. ^j Hæc in viginti octo species dividuntur, ex quibus corporalia dicta, quia vel videntur, vel tanguntur, ut *cælum, terra*.

4. Incorporalia, quia carent corpore; unde nec videri nec tangi possunt, ut *veritas, iustitia*.

5. Generalia, quia multarum rerum sunt, ut *animal*; nam et homo, et equus, et avis animal sunt.

^e *Liberalium litterarum*. Ita veteres Cod., non *artium*. Et supra litteras in communis et liberales divisit.

^f *Oratio oris ratio*. Eod. modo luserunt in hac voce Hier., in epist. 139, ad Cyprian., Victorinus, et alii.

^g *Nam orare est loqui*. Verba Servii, *Æn.* 1.

CAP. VI. — ^h *In complexum istarum cadunt*. Vel eas coniungentes, vel præpositæ, vel interjectæ, unde et nomina acceperunt.

CAP. VII. — ⁱ *Nomen... quasi notamen*. Ita Boethius, et Priscianus. E Græco *ὄνομα* tractum putant alii. Nos ex noscimen *ponen* abscissum putamus, ut ex noscibilis *nobilis*.

^j *Hæc in viginti octo*. xxvii, Sergius. Isidorus ipse xxvii percenset, ut deesse videatur aliquid.

que crucis signum figurat scriptatur., ea licet in Gothicis quibusdam legantur, quia in melioribus Codicibus, et in Editis nulla sunt, et Isidori eruditione non sunt satis digna, minima recepimus.

^a *Unicuique litteræ tria*. Ex Donat. et Sergio.

^b *Notatis oris sonis*. Verba Augustini, II de Ordin., cap. 12.

^c *Potestatem natura dedit*. Tot enim figuris ad notandos sonos opus fuit. Sed placet Chiaconii Tolentini Codex, in quo non sunt hæc verba. Quod mihi quoque valde probatur; nam neque in Goth. Ovet. collegit, neque ubi sunt collocanda consentiunt libri, sed alius alia ea rejicit.

CAP. V. — ^d *Recte loq.* In Editionibus veteribus additur, *scribandique ratio*; id non est in Gothicis; est vero apud Victorinum.

6. Specialia, quia partem demonstrant, ut *homo*, A species enim animalium homo.

7. * Principalia, quia primam positionem habent, nec aliunde nascuntur, ut *mons*, *fontes*.

8. Derivativa, eo quod ex alio nomine deducuntur, ut a MONTE *montanus*.

9. ^b Diminutiva, quia minuunt sensum, ut *Græculus*, *scholasticulus*.

10. ^c Sono diminutiva, quia sic sonant sicut diminutiva, sed intellectu principalia sunt, ut *fabula*, *tabula*.

11. Tota Græca, quia ex toto Græce declinantur, ut *Callisto*. Sic enim et Græcus et Latinus dicit.

12. ^d Tota Latina, quia ex toto in Latinum vertuntur; Græcus dicit *Odysæus*, Latinus *Ulysses*.

13. Media dicta, quia ex parte Græca sunt, et ex parte Latina. Eadem, et notha, quia corrumpunt ultimas syllabas manentibus prioribus, ut apud Græcos, *Alexandros*, *Menandros*; apud nos vero *Alexander*, *Menander*. Dicta autem notha quemadmodum nothus dicitur quisquis de dispari genere nascitur.

14. Synonyma, hoc est, plurinomina, eo quod sit in pluribus nominibus significatio una, ut *terra*, *humus*, *tellus*. Idem enim sunt omnia.

15. Homonyma, hoc est, uninomina, eo quod sit in uno nomine, significatio plurima, ut *tumulus*, nunc mons brevis, nunc tumens tellus, nunc sepulcrum. Est enim in uno nomine significatio diversa.

15 16. Relativa dicta, eo quod ad aliam referantur personam, ut *magister*, *pater*, *dominus*.

17. Illa autem * quæ dicuntur ad aliquid aliquantiter se habentia, a contraria significatione dicta sunt, ut *dexter*. Dicit enim dexter non potest, nisi sinister fuerit.

18. Porro qualitatis nomina ex eo dicta, quia per ea qualis quisque sit ostenditur, ut *sapiens*, *formosus*, *dives*.

19. Quantitatis, quia mensura trahuntur, ut *longus*, *brevis*.

20. Patronymica dicuntur, eo quod trahuntur a patribus, ut *Tydidēs*, Tydei filius, *Æneades*, *Æneæ* filius; quamvis, et a matribus, et a majoribus ducuntur.

* Principalia q. primam pos. Utrouque nomine vocantur, et Principalia, et Primæ positionis.

^b Diminutiva... *scholasticulus*. Eod. exemplo utuntur Donatus, et Charisius.

^c Sono dimin. F. Sergio.

^d Tota Latina. Ex Donato.

* Quæ dicuntur ad aliquid aliquantiter. Ita legendum Sergio, conjungen. ~~...~~ scriptorum et impressorum librorum lecto in illis enim qualiter, in his aliter legitur.

^f Actualia. Hæc neque apud Donatum, neque apud Sergium leguntur.

^g Loci a loco. Reliquit numeri et ordinis species: ita xxvii species constabunt.

^h Verbis simili. Aliquid hoc loco e Sergio desiderare possis. Sic namque ille Art. 2, c. 2: *Sunt etiam participia similia, ut demens. Nam sic est demens, quasi legens; sed demens nomen est, quia recipit comparationem, id est, dementior; legens vero participium,*

21. Cretica, id est, possessiva, a possessione, ut *Erandrius ensis*.

22. Epitheta, quæ Latine adjectiva, vel superposita appellantur, eo quod ad implendam sui significationem nominibus adjiciantur, ut *magnus*, *doctus*. Adjicis ea personis, ut *magnus Philosophus*, *doctus homo*, et plenus est sensus.

23. ^f Actualia ab actu descendunt, ut *rex*, *dux*, *cursor*, *nutrix*, *orator*.

Genis a gente veniunt, ut *Græcus*, *Romanus*.

24. Patriæ a patria descendunt, ut *Atheniensis*, *Thebanus*.

^g Loci a loco, ut *suburbanus*.

25. Verbalia dicuntur, quia de verbo nascuntur, ut *lector*.

B Participalia, quæ sic sonant, sicut participia, ut *clemens*, *prudens*.

26. ^h Verbis similia, a verbi similitudine dicta, ut *contemplator*. Nam et verbum est imperativi modi, futuri temporis; et nomen, quia casum recipit. Hæc omnes species a nominum appellatione descendunt.

16 27. ⁱ Secunda pars, nominis comparatio. Comparatio dicta, quia ex alterius comparatione alterum præfert. Cujus gradus tres sunt: positivus, comparativus, et superlativus. Positivus dictus, quia primus ponitur in comparationis gradu, ut *doctus*. Comparativus ab eo, quod comparatus positivo, præferatur illi, ut *doctior*: plus enim novit quam doctus. Superlativus, eo quod comparativo superferatur, ut *doctissimus*: plus enim scit quam doctior.

28. Genera dicta sunt, eo quod generent, ut masculinum, femininum. Cætera non sunt genera, sed hoc hominum ratio et auctoritas voluit. Neutrum dictum, quia nec hoc est, nec illud, id est, nec masculinum, nec femininum. Commune dictum, quod duobus generibus nomen unum communicat, ut *hic* et *hæccantis*.

29. Cui contrarium est epicœnum, quia utrumque sexum sub uno genere enuntiat, ut *hic piscis*. Est enim incerti sexus, quod nec natura, nec oculis discernitur, i sed sensus tantum peritia. *Omne genus* dictum, quia cunctis generibus servit: masculino, et feminino, neutro, et communi, et omni.

D *quia non recipit similiter comparationem. Sunt etiam verbo similia, ut contemplator, sed cum casum acceperint, nomina sunt, ut contemplator cum contemplatoris facit. Cum autem tempus habuerint, verba, ut Mayo dixit: Contemplator aquas dulces.* Ergo casum ex Sergio posuimus, ubi comparationem habebant libri omnes. Nam comparationem recipere de participiis, non de verbo similibus, dixerat Sergius.

ⁱ Secunda pars nom. Quam primam dixerit, nisi appellativorum, nulla est; præcessit enim: *Hæc omnes species a nominum appellatione descendunt.*

ⁱ Sed sensus tantum peritia. Aut sensum pro intellectus arbitrio posuit, aut male libri omnes sensus tantum peritia. Nam si neque natura, neque oculis discernitur genus, quomodo sensus peritia discernetur? Itaque suspecta habebat hæc verba Chacon. Mirum ni usus tantum peritia Isidorus scripsit. Qui Servium legerit de hac scriptura non admodum dubitabit. Fjus verba sunt in art. 2, cap. 5: *Inter epicœnum, et commune hoc interest, quod in communi*

50. Numerus vocatus, quia per eum, vel singularia, vel pluralia nomina ostenduntur.

Figura, quia, vel simplicia, vel composita sunt.

51. Casus a cadendo dicti; per eos enim inflexa nomina variantur, et cadunt. Nominativus casus dictus, quia per eum aliquem nominamus, ut *hic magister*. Genitivus, quia per eum genus cujuscumque querimus, ut *hujus magistri filius*; vel quod rem significamus, ut *hujus magistri liber*.

52. Dativus, quia per eum alicui aliquid nos dare demonstramus, ut **17** *da huic magistro*. Accusativus, quia per eum aliquem accusamus, ut *accuso hunc magistrum*. Vocativus, quia per eum aliquem vocamus, ut *o magister*. Ablativus, quia per eum nos auferre aliquid cuiquam significamus, ut *auferam a magistro*.

53. Hexaptota nomina dicta, quia per sex casus varietates habent, ut est *unus*. Pentaptota, quod tantum in quinque casibus variantur, ut *doctus*. Tretraptota, quod tantum in quatuor casibus declinantur, ut *latus*. Triptota, quod tantum in tribus, ut *templum*.^a Diptota, quod tantum in duobus, ut *Jupiter*.^b Monoptota, quod uno tantum casu utuntur, ut *frugi*.

CAPUT VIII.

De pronominibus.

1. Pronomen dictum, quia pro^e vice nominis ponitur, ne fastidium faciat nomen ipsum, dum iteratur. Nam cum dicimus: *Virgilius scripsit Bucolica*, addimus pronomen, *ipse scripsit et Georgica*; sic varietas significationis, et fastidium tollit, et ornatum inducit.

2. Pronomina autem aut finita sunt, aut infinita.
^a Finita pronomina dicta, eo quod definiunt certam personam, ut *ego*. Me enim statim intelligis. Infinita dicuntur, quia non sunt certæ personæ. De absentibus enim dicuntur et incertis, ut *quis, quæ, quod*. Minus quam finita appellantur, quia commemorationem faciunt notæ personæ, ut *ipse, iste*, certum est enim de quo dicitur.

18 3. Possessiva vocantur, eo quod nos aliquid possidere ostendunt; nam dum dico *meus, tuus*, definiō aliquid meum esse, vel tuum. Relativa dicuntur, quia ad interrogationem referuntur, ut *quis est?* respondetur, *is est*. Demonstrativa, eo quod habeat demonstrantis significationem. Ali-

articularem discernimus sexum, ut, hic canis; in epicæno vero unus articulus sumitur, et utrumque sexum intelligimus, ut, hæc aquila; eum autem sumemus articulum quem auctoritas dedit. Nam cum naturaliter non possumus in epicænis sexum deprehendere, debemus auctoritate firmari. SEXUS PERIT A, quod in uno Rom. C. legitur, absurdum omnino videtur.

^a Diptota, ut *Jupiter*. Duob. in casib. *Jupiter* dicitur etiam *Charisius* ait, et *Sergius*. Varietates duas habere nemo dixerit: nam ne accentum quidem variat *Jupiter* in vocativo, et nominativo. Ergo varietatem a casu eum *Sergio* distinxit.

^b Monoptota. Hæc *Sergius* aptota appellari mavult.

CAP. VIII. — ^e Pro vice nominis. Sic infra, c. 36: *Antonomania pro vice nominis ponitur*. Donatus, *Sergius* et *Beda*, *Pro nomine ponitur*. Posset legi pro

A quem enim præsentem his demonstramus, ut *hic, hæc, hoc*, quæ tria et articuli nominantur.

4. Articuli autem dicti, quod nominibus arctantur, id est, colligantur, ut cum dicimus *hic orator*. Inter articulum autem, et pronomen hoc interest, quod articulus tunc est, cum nomini jungitur, ut *hic sapiens*. Cum vero non conjungitur, demonstrativum pronomen est, ut *hic, et hæc, et hoc*.

5. Omnia autem pronomina, aut primigenia, aut deductiva sunt. Primigenia dicta sunt, quia aliunde originem non trahunt. Hæc viginti unum sunt. Finita tria: *ego, tu, ille*.^f Infinita septem: *quis, qualis, talis, quantus, tantus, quotus, totus*. Minus quam finita sex: *iste, ipse, hic, is, idem, sui*. Possessiva quinque: *meus, tuus, suus, noster,vester*. Reliqua autem deductiva dicuntur, quia ex illis deducta atque composita existunt, ut *quispiam, aliquis, etc.*

CAPUT IX.

De verbo.

1. Verbum s dictum, eo quod verberato aere sonat, vel quod hæc pars frequenter in oratione versetur. Sunt autem verba mentis signa, quibus homines cogitationes suas invicem loquendo demonstrant. Sicut autem nomen significat personam, ita verbum, factum dictumque personæ. In persona verbi, agentis et patientis significatio est. Nam *scribo* agentis personæ factum est. Item *scribor* personæ factum indicat, sed ejus a quo patimur.

19 2. Verborum genera duo sunt, grammaticorum, atque rhetorum. Grammaticorum in tria cadunt tempora: præteritum, præsens et futurum, ut, *fecit, facit, faciet*. Rhetorum autem universa oratio verba dicuntur, veluti, *verbis bonis nos cepit, verba bona habuit*: ubi non tantum verba quæ in tria cadunt tempora, sed universa oratio est. Verborum species sunt formæ, modi, conjugationes et genera.

3. Formæ verborum inde dictæ, eo quod nos ad unamquamque rem informant; per has enim ostendimus quid agamus. Nam Meditativa dicta a meditantis sensu, ut ^b *lecturio*, id est, *legere volo*. Inchoativa post meditationem ab inchoantis indicio, ut *calexco*. Frequentativa a sæpius agendo, ut *lectito, clamito*. Formæ enim sensum tenent, modi declinationem. Num necis quid sit declinatio, nisi prius didiceris quid sit sensus.

nomine, id est, vice nominis, ut eod. c. 36: *Antonomania est pro nomine, id est, vice nominis posita*.

^d Finita, eo quod dif. c. p. *Servius* ad Art. Donat.

^e Quæ tria, et articuli n. *Sergius*. Hæc nonnulli etiam pronomina articularia vocant, eo quod more Græcor. cum nominibus declinantur.

^f Infinita septem. Quæ nomina ab aliis dicuntur. Sed cum *Isidoro* faciunt *Charisius, Diomed., Serv. et D. Augustinus*.

CAP. IX. — ^g Verbum... quod verberat. *Serv. ad Art. Don.* Sed improbat *Quintil. lib. 1, c. 5*. Quæ de perfecta forma leguntur in impressis, a *Longobardis* quibusdam recte aberant.

^h LECTURIO, id est, LEGERE VOLO. Sic *Langobard. et Servius*: *Una meditativa forma est, quæ non agere nos aliquid, sed adhuc velle agere ostendit, ut est lecturio; significat enim non lego, sed legere volo*.

4. Modi dicti ab eo, quemadmodum sint in suis significationibus. Indicativus modus dicitur, quia significationem indicantis habet, ut *lego*. Imperativus, quia sonum habet imperantis, ut *lege*. Optativus, quia per ipsum optamus aliquid agere, ut *utinam legerem!*

• Coniunctivus, quia ei coniungitur aliquid ut locutio plena sit: nam quando dicis *cum clamem*, pendet sensus; quod si dicam *cum clamem*, *quare putas quod taceam?* Plenus est sensus.

5. Infinitus dicitur, eo quod tempora definitis personam verbi non definit, ut *clamare debeo, debes, debet*, sit quasi finitum. Impersonalis dicitur, quia indiget persona nominis, vel pronominis, ut *legitur*: add. s personam, *a me, a te, ab illo*, et plene sentitur. Sed infinitus modus persona tantum verbi eget. Impersonalis vero, vel pronominis persona, vel nominis.

6. Coniugatio dicitur, eo quod per eam ad unum sonum multa coniungantur. Docet enim, in quam syllabam exeat futurum tempus, ne per imperitiam quis dicat *legebo*, pro *legam*. Harum prima et secunda mittunt futurum tempus in *bo*, et in *bor*, tertia in *am*, et in *ar*.

20 7. Genera verborum ideo dicta, quia gignunt. Nam activo adjicis *r*, et gignit passivum. Iterum passivo adimis *r*, et parit activum. Ipsa autem activa dicuntur, quia agunt, ut *verbero*; et passiva, quia patiuntur, ut *verberor*. Neutralia, quia nec agunt, nec patiuntur, ut *jaceo, sedeo*. His si *r* litteram adjicis, ^b non sonant Latine. Communia autem dicuntur, quia et agunt et patiuntur, ut *amplector*. Hæc similiter, deposita *r* littera, Latina non sunt. Deponentia vero dicuntur, ^c quia deponunt futuri temporis participium a significatione passiva, quod exit in *du*, ut *gloriandus*.

CAPUT X.

De adverbio.

1. Adverbium ^d dictum est, eo quod verbis accidat, ut puta, *bene legi*. Bene adverbium est, *legi* verbum. Inde ergo dictum adverbium, quod semper verbo iunctum adimpleatur. Verbum enim solum sensum implet, ut *scribo*. Adverbium autem sine verbo non habet plenam significationem, ut *hodie*; adjicis illi ver-

^a Coniunctivus. Servius: *Ideo dictus est coniunctivus, quia in loquendo, cum solus elocutionem implere non possit, coniungit sibi indicativum.*

^b Non sonant Latine. Latina, Ms.; non sunt Latina, paulo post ex Donat.

^c Quia deponunt futuri temporis participium a passiva significatione. DEPONENS (ait Carisius) per antiphrasim dicitur, id est, e contrario, quod verbum *r* littera finitum deponere eam non potest. Idem totidem verbis Diomedes. Ergo eodem modo hæc Isidori verba sunt accipienda, ut cum verbum deponens reliquas voces a passiva significatione deposuerit, hoc est, deiecerit, futurum in *du* a patiendi significatione depellere nunquam queat. Nam *sequendus, utendus*, et si qua huius modi reperiuntur, passivam significationem retinent. Aut, DEPONUNT, id est abijciunt, neque recipiunt futurum in *du* propter passivam significationem, ut *gloriandus*: nam *gloriandus* in usu plane non est. Communianus apud eundem Charisium: *Trahuntur participia a communi (inquit) quatuor, præsens, et*

Abum, hodie scribo, et iuncto verbo imp'esti sensum.

21 CAPUT XI.

De participio.

1. Participium dictum, quod nominis et verbi capiat partes, quasi *participium*. A nomine enim vindicat sibi genera, et casus; a verbo tempora, et significationes; ab utroque numerum et figuram.

CAPUT XII.

De conjunctione.

1. Coniunctio dicta, quod sensus sententiasque coniungat. Hæc enim per se nihil valet, sed in copulatione sermonum, quasi quoddam exhibet glutinum. Aut enim nomina sociat, ut *Augustinus et Hieronymus*, aut verba, ut *scribit et legit*. Una autem vis omnium, sive copulent, sive disjungant.

2. Copulativæ autem conjunctiones dictæ, eo quod sensum vel personas coniungant, ut *ego et tu eamus ad forum*: ipsum et sensum coniunxit. Disiunctivæ dictæ, quia disjungunt res aut personas ut *ego aut tu faciamus*.

• Subiunctivæ dicuntur, quia subiunguntur, ut *que*; dicimus enim, ^f *regique, hominique, Deoque*; non dicimus, *que, regi, que homini*.

3. • Expletivæ dictæ, quia expleunt propositam rem, ut puta, *si hoc non vis, saltem illud fac*. Communes nominantur, quia ubivis ponuntur, et subiunguntur, ut, *igitur hoc faciam, hoc igitur faciam*.

4. ^h Causales dicuntur a causa, eo quod aliquid cogunt facere, ut puta, *occido illum quia habet aurum*: Quia habet aurum causa est. Rationales dicuntur a ratione, ²² qua quisque utitur in faciendo, ut, *quomodo eum occidam, ne agnoscar: veneno? an ferro?*

CAPUT XIII.

De præpositionibus.

1. Præpositio dicta, quod nominibus præponatur, et verbis. ⁱ Accusativæ autem, et ablativæ præpositiones a casibus quibus serviunt dictæ. † Loquelares vero, quia loquelis, id est, verbis semper cohærent, nec aliquid valent solæ positæ, ut *di, dis*. Coniunctivæ vero verbis figuram faciunt, ut *diduco, distraho*.

præteritum, et duo futura: VADANS, VADATUS; VADATURUS, VADANDUS. A deponenti tria: præsens, præteritum, et futurum, ut LUCTANS, LUCTATUS, LUCTATURUS.

CAP. X. — ^d Totum caput e Sergio.

CAP. XII. — • Subiunctivæ. Ita appellat eas Donatus. ^f *Regique, hominique, Deoque*. Homistichium Iavenci de Magis.

^g Expletivæ. Etiam Donatus, et Diomedes, saltem in expletivis numerant.

^h Causales, eo quod aliquid cogunt facere. Recte emendavit Chacon, cum libri partim *cogitem*, partim *cogitent* haberent. Sergius: *Inter causales, et rationales hoc interest, quod tunc utimur causalibus, quando de causa loquimur; tunc rationalibus, quando de ratione. Causa est, quæ nos compellit (al., impingit), ad aliquid faciendum; ratio, qua utimur in faciendo.*

CAP. XIII. ⁱ Accusativæ autem, et Ablativæ. Ita appellantur a Serv. et Serg.

^j Loquelares. Ita appellantur a Probo, Serv., Donat. Diomed., Charis., Festo, in Aw., et Bed., de Arte Metr.

CAPUT XIV.

De interjectione.

1. Interjectio^a vocata, quibus sermonibus interjecta, id est, interposita, affectum commoti animi exprimit, sicut cum dicitur^b ab exultante *vah!* a dolente, *heu!* ab irascente. *hem!* a timente *hei!* Quæ voces quarumcumque linguarum propriæ sunt, nec in aliam linguam facile transferuntur.

23 CAPUT XV.

De voce.

1. Vox est aer lectus sensibilis auditu, quantum in ipso est. ^c Omnis vox, aut est articulata, aut confusa. Articulata est hominum, confusa animalium. Articulata est quæ scribi potest, confusa quæ scribi non potest.

CAPUT XVI.

De syllaba.

1. Syllaba Græce, Latine *conceptio*, sive *complectio* dicitur. Nam syllaba dicta est^d ἀπό τοῦ συλλαβάνειν τὰ γράμματα, id est, a *conceptione litterarum*: συλλαβάνειν enim dicitur concipere. Unde vere illa est syllaba, quæ ex pluribus nascitur litteris. ^e Nam unam vocalem pro syllaba abusive, non proprie, dicimus, quæ non tam syllaba dicenda est quam ratio temporum. Syllabæ autem, aut breves sunt, aut longæ, aut communes.

2. Breves vocatæ, quia nunquam produci possunt. Longæ, quia nunquam corripri possunt. Communes autem, quia pro scribentis arbitrio, cum necessitas cogit, et producuntur, et corripuntur. Lege Donatum. Ideo autem syllabæ longæ, brevesque dicuntur, quia per varias vocum moras aut dupla aut simpla spatia temporis habere videntur. Diphthongæ syllabæ Græco nomine dictæ, quod in eis binæ vocales jungantur.

3. Ex his apud nos veras esse scimus quatuor: *æ*, *æ*, *au*, *eu*. Ei vero apud majores tantum celebrata fuit. Syllaba autem apud metricos ideo semipes no-

CAP. XIV. ^a Interjectio. Omnia fere verba Aug., lib. 1 de Serm. Domini in mont., c. 9.

^b Ab exultante *vah!* Diomedes: *Exsultantem significat EVAX!* Item Donatus et Bed.: *Lætantis EVAX!* Augustinus tamen: *Cum delectamur, vah!* (inquit) dicimus.

CAP. XV. ^c Omnia e Donato.

CAP. XVI. ^d ἀπό τοῦ συλλαβῆ. Ita Serg., Diomed., Charis.

^e Nam unam vocalem pro syllaba abusive. Donatum videtur notasse, qui vocalem longam syllabam dici proprio voluit. Ejus enim verba sunt: *Syllaba est comprehensio litterarum, vel unius vocalis enuntiatio temporum capax. Nam abusive etiam vocalem brevem syllabam vocamus.*

^f Dionysius Lintius. Vel *Lindius* potius, cujus Strabo et Suidas meminere. Is Pompeii ætate grammaticam Romæ docuit.

CAP. XVII. ^g *Pedes sunt qui certis.* Elegantissime Terentianus:

Una longa non valebit edere ex sese pedem,
Ictibus quia fit duobus, non gemello tempore.

Sergius quoque: *Necessæ est pedem unumquemque in se habere certum cum temporibus numerum syllabarum.*

^h *Frequentabatur.* Postea in Romano Cod. hæc leguntur: *Sive Pyrrichius dicitur, ἀπό τοῦ πυρῆς, id*

A minatur, quod sit dimidius pes. Nam pes 24 duabus constat syllabis. Cum ergo syllaba una est, quasi dimidius pes est. ⁱ Dionysius Lintius syllabarum omnium singulas formas aptissimas fecit, et ob id statua honoratus est.

CAPUT XVII.

De pedibus.

1. Pedes ^r sunt qui certis syllabarum temporibus insistunt, nec a legitimo spatio unquam recedunt. Pedes dicti, eo quod per ipsos metra ambulant. Nam sicut nos pedibus incedimus, ita metra quasi pedibus gradiuntur. Pedes autem omnes centum viginti quatuor sunt: disyllabi quatuor, trisyllabi octo, tetrasyllabi sexdecim, pentasyllabi duo et triginta, hexasyllabi quatuor et sexaginta. Usque ad quatuor autem syllabas pedes dicuntur; reliquæ *αὐζυγίας* vocantur.

2. Ipsi autem pedes habent speciales causas nominum quare ita vocentur. Pyrrichius dictus est, quia hic assidue, vel in certamine, vel in ludo puerili sæpius ^b frequentabatur. ⁱ Spondeus dicitur, 25 quia tractim sonat. Nam spondeus tractus quidam dicitur, id est sonus qui fundebatur circa aures sacrificantium. Unde et ii qui tibiis canebant in sacris gentilium spondiales neminabantur.

3. Trochæus vero ab eo dictus est, quod celerem conversionem faciat cantilenæ, et quasi rota velociter currat in metris, *τροχός* enim Græce rota dicitur.

4. Iambus dictus est, quod *ἰαμβίζειν* Græci detrahère dixerunt. Hujusmodi enim carmine omnes invectiones, vel detractones implere poetæ sunt soliti. Dictum autem nomen ab eo quod velut venenum quodammodo maledicti aut livoris infundat.

5. ^j Tribrachys, qui et chorius appellatur, dictus quia fit ex tribus brevibus.

6. Molossus dictus, a saltatione Molossorum, quam exercuerunt armati.

est, igne: celeri enim, sicut ignis, pes iste decurrit. Hinc est illud Virgilianum: ARDENTES TERNI, id est, FESTINANTES. Eadem sunt in recentioribus Editionibus. Recta tamen prior etymologia. Terentianus:

δορβήιος idem vocatur, quippe et aptus Pyrrichus.

^k *Spondeus dictus, quia tractim.* Est enim *σπονδαῖος* lente moveri, unde spondens stabiles dixit Horatius. Et Cicero: *Etsi enim hebetior est, et tardior, habet tamen stabilem quendam, et non expertem dignitatis gradum.* Vel potius ἀπό τῆς σπονδῆς, id est, *libatione*, unde *ἰαμβώμιος* etiam dicitur, quod eo sacerdotes ad aras progredientes uterentur, ut ejus pedis gravitas ominosis vocibus officeret, ne ad illorum aures pervenirent. Terentianus:

Qui, quod in templis canorus a sono vocis mæla
Auribus libantis obstat et favel, *σπονδῆς* est.

Et qui tibiis longis in sacris canebant, spondiales dicebantur, quorum meminit Plutarchus.

^l *Tribrachys, qui, et chorius.* Et trochæus dicitur. Quintilian., lib. ix, c. 4: *Tres breves choreum, quem tribrachyn dici volunt.* Terentianus, cum de iambo egisset:

Nec minus enrrit trochæus lege versa *ἀσπορον*,

Syllaba longus priore, parclor, novissima.

Ἰαμῆς idem nuncupatur a magistris plurimis.

7. ^a Anapæstus, quia remissionibus et ludis hic pes dicatus est.

8. Dactylus a digito dictus, quod a longiore nodo inchoans, in duos desinat breves. Sic, et iste pes ^b juncturam unam habet longam, et duas breves. Unde et manus oppansa palma dicitur, et pendentes digiti dactyli.

269. Amphibrachus, quod in utraque parte brevem habeat, longa in medio interjacente: βραχυς enim brevis dicitur.

10. Amphimacrus dicitur, quod duæ hinc inde longæ habent in medio inclusam brevem: μακρός enim Græce longus dicitur.

11. Bacchius appellatus est, eo quod eo pede Bacchica, id est, Liberi sacra, celebrabantur.

12. ^c Antibacchius, vel palimbacchius dictus, quia **B** contrarius, vel iteratus a Bacchio est.

13. Proceleumaticus, eo quod sit ad ^d celeuma canentium aptus.

14. Dispondeus autem, et ditrochæus, et diambus dictus, quod geminis constant iambis, spondeis, vel trochæis.

15. Antispastus, quod sit ex contrariis syllabis, ex brevi et longa, ex longa et brevi.

16. Choriambus vero, quia ex hoc pede compositum carmen choris aptissimum sit.

17. Ionici sane propter numerorum inæqualem sonum dicti; habent enim binas longas syllabas, binasque correptas.

18. Pæones dicti ab inventore. Constant ipsi ex una longa et tribus brevibus; quæ longa juxta nomina eorum variatim est constituta.

19. Epitriti vocati, quod semper tres longas habeant syllabas, et unam brevem.

20. Syzygiæ autem sunt pentasyllabi, et hexasyllabi pedes. Et dictæ apud Græcos συζυγίας, quasi quædam declinationes. ^e Sed hi non sunt pedes, sed appellantur pentasyllabi, et hexasyllabi, quia ultra quinque, et sex syllabas non procedunt; unde non oportet in carmine has syllabas quodlibet excedere
Idem:

Nam solet longam trochæus solvere in duas breves, Unde et appellant trochæum quem vocamus τριβραχυς.

^a Anapæstus. Longobardicus secuti sumus, qui in hanc lectionem consentiunt. Altera etymologia, quæ in aliis libris manuscriptis et ineditis legitur: Anapæstus dicitur repercutus (Græci enim ἀναπαῖστον REPERCUSSIONEM dicunt; qui ideo dicitur repercutus, eo quod repercutiatur a dactylo, est enim illi contrarius). E Dionede sumpta est. Quibus verbis illud etiam subiungitur in sex libris: Illud autem mirandum est, in his duobus pedibus, quod anapæstus suscipit qualitatem nominis; nam ex contrarietate sequenti in contrarietatem ponitur, eo quod brevitatem in se præcurrit; ille vero qui in contrario ponitur, non de eo sumit vocabulum, sed de qualitate syllabarum. Non prorsus absurde (si cui Diomedes tanti sit), sic enim ordinat Terentianus pedes, ut ab anapæsto incipiat, et omnino breviores semper præponat. Sed quis non videt, hac etymologia recepta, ut anapæstus quasi repercutus dicatur, nihilominus hunc quam dactylus nomen sumere de qualitate syllabarum, non quod repercutiatur a dactylo, sed quod duæ syllabæ breves re-

percutiuntur, et obtunduntur a sequenti longa?

27 21. ^f Accidunt unicuique pedi arsis, et thesis, id est, elevatio, et positio vocis. Neque enim iter pedes dirigere poterunt, nisi alterna vice leventur, et ponantur: ut arma, ar elevatio est, ma positio. In his duobus per divisionem pedes legitimi colliguntur. Equa divisio est, quoties arsis et thesis æquali temporum divisione cæduntur.

22. Dupla, quoties ex his unus alterum duplo vincit. Sescupla vero est, quoties unum alterum sescuplo superat. In simpla enim ejus parte unum plus invenitur, in dupla unum minus habetur. ^g Sescum enim dimidium dicitur. Triplum est, quando major pars ter continet totum minus, id est, tria, et unum. Epitritum est, quando minus continetur a majore, et ejus tertia pars. Cæduntur vero pedum membra, vel per æqualitatem, vel per duplum, vel per sescuplum, vel per triplum, vel epitritum.

23. ^h Partimur ergo in æqua bos:

Spondeum, ut æstas;
Pyrrhichium, ut fuga;
Dactylum, ut Mænalus;
Anapæstum, ut Erato;
Dispondeum, ut oratores;
Proceleumaticum, ut avicula;
Ditambum, ut propinquitas;
Ditrochæum, ut cantilena;
Antispastum, ut Salominus;
Choriambum, ut Armipotens.

C 24. Item in dupla partimur hos pedes:

Trochæum, ut meta;
Iambum, ut parens;
Molossium, ut Enas;
Tribrachyn, ut macula;
Ionicum majorem, ut Junonius;
Ionicum minorem, ut Diomedes.

28 25. Unus vero tantum est qui tripla partitione dividitur, quæ est maxima, atque ideo minime metris adest.

23. Tripla: — Amphibrachys, ut carina.

percutiuntur, et obtunduntur a sequenti longa?

^b Juncturam unam: Articulum juncturam dixit.

^c Antibacchius, vel palimbacchius, quia iteratus. Romanus Codex cum Donato: Quia contrarius. Hi antibacchium, nostri palimbacchium, interpretati sunt.

^d Ad celeuma cruentium. CALCANTIUM volebat Chacon., ex Jerem. xxv: Celeuma, quasi calcantium. Et Hieronym., Is. xvi: Nequaquam in vindemia latus vindemiator celeuma cantabit. Et Jerem. XLVIII et LI. Canendum alii edidere, haud male.

^e Sed hi non sunt pedes. Cicero in Oratore: Jam pæon, quod plures habeat syllabas, quam tres, numerus a quibusdam, non pes, habetur. Sed quod συζυγίας declinationes dixit, conjugationes forte legendum.

^f Accidunt unicuique pedi arsis. E Sergio. Vide Terentianum.

^g Sescum enim dimid. Sic Longobard. libri. Cicero in Oratore: Ut necesse sit partem pedis, aut æqualem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse majorem; ita fit ut æqualis dactylus, duplex iambus, sesquiple pæon. Vid. Serg., art. 1, c. 5; et Quintil., lib. ix, c. 4.

^h Partimur ergo in æqua. Omnia ex Donato usque ad Fescenninus.

Sescepli autem ii sunt;

Amphimaerus, ut *insulææ* (sic);
Bacchius, ut *Achat* (sic);
Antibacchius, ut *natura*;
Præon primus, ut *legitimus*;
Præon secundus, ut *colonia*;
Præon tertius, ut *Menedemus*;
Præon quartus, ut *celeritas*.

27. Restant quos a epiritra partitione dividimus:

Epiritus primus, ut *sacerdotes*;
Epiritus secundus, ut *conditores*;
Epiritus tertius, ut *Demosthenes*;
Epiritus quartus, ut *Fescenninus*.

Sunt igitur æqui decem, dupli vero sex, triplis unus, sescepli septem, epiritri quatuor.

28. Numerus syllabarum in pedibus a duabus usque ad sex protenditur: ulterius enim non procedit, quia usque ad sex syllabas tenduntur pedes. Tempora in pedibus sunt, ut quanta unusquisque pes habeat. Resolutio est pedum, quando pro una longa duæ breves ponuntur, aut pro duabus longis quatuor breves, ut: *Sæctaque intexunt abiete costas*. *Abiete* nunc resolutio est spondei in proceleumaticum, in qua resolutione semper b synalopham sequitur Virgilius.

29. c Ex una autem longa duæ breves fiunt; ex duabus autem brevibus 29 longa nunquam fit. Findi enim solida possunt, solidari scissa non possunt. Figura est, cuius nota syllabæ agnoscuntur. Ubi enim circuli partem inferiorem bis positam aspicias, Pyrrichius est, ∪∪; ubi i geminum jacens, spondeus, --. Nam nota brevis inferior semicirculus ∪, nota longa i jacens C est -.

30. d Metra pedibus accidunt, ut a trochæo trochaicum, a dactylo dactylicum, a iambo iambicum, de quibus paulopost dicendum est.

CAPUT XVIII.

De accentibus.

1. Accentus, qui Græce prosodia dicitur, ex Græco nomen accepit. Nam Græce *πρόσ*, Latine *ad*, *ῥή* Græce, Latine *cantus* est. Hoc enim nomen de verbo ad verbum expressum est. Latini enim habent et alia nomina. Nam accentus et tonos et tenores dicunt, quia ibi sonus crescit et desinit.

2. Accentus autem dictus, quod juxta cantum sit,

a *Epirita partitione*. Augustinus *sesquiterciam* nominat, alii *superterciam*; *Epiritram* Diomedes, Donatus, et Terentianus.

b *Synalopham sequitur Virgil. Servius*, *Æn. v*, ad illud: *Genus labunt: Proceleumaticus* (inquit) *est quem sic semper ponit Virgilius, ut cogi possit in dactylum*. Quod alibi etiam repetit. Id ut si i et u consonantes fiant, sed in *reji cecapellas*, *Eclog. 3*, etiam duo ii, in unum, idque consonans, contrahenda, cum tamen, i, in medio, nisi inter duas vocales, consonans esse non possit.

c *Ex una autem longa duæ breves...*, *ex duabus autem*. Terentianus:

Nam non ita est ut longa dissolubilis.

Breves vicissim contrahi in longam valent:

Quia solida findi magnitudo non vetat;

Divisa jungi rursum in unum non queant.

d *Metra pedibus accidunt*. Donatus: *Accidunt unicuique pedi ars et thesis, numerus syllabarum, tempus, tactus, figura, metrum*. De quibus omnibus jam egit

A sicut adverbium, quia juxta verbum est. Acutus accentus dictus, quod acuat et erigat syllabam. Gravis, quod deprimat, et deponat, est enim contrarius acuto. Circumflexus, quia de acuto et gravi constat: incipiens enim ab acuto in gravem desinit; atque ita, dum ascendit, et descendit, circumflexus efficitur.

3. Acutus autem et circumflexus similes sunt, nam uterque levat syllabam. Gravis contrarius videtur ambobus, nam semper deprimat syllabas, cum illi levant, ut: *Undè venit Titan, et nox ubi sidera condit*. Undè hic gravis est, minus enim sonat quam acutus, et circumflexus.

4. Monosyllaba autem pars orationis, si naturaliter brevis est, ut *vir*, 30 aut positione longa, ut *ars*, acutum accentum habebit. Si vero naturaliter longa, ut *res*, circumflexum. Dissyllaba pars orationis, si priorem naturaliter longam habet, et ultimam brevem, circumflexitur, ut *Musæ*, aliter acuitur. Trisyllaba pars orationis, si mediam brevem habet, ut *tibia*, tunc primam acimus. Si vero naturaliter longam habet secundam, et ultimam brevem, ut *Romæus*, tunc mediam circumfleximus.

5. Tetrasyllaba autem, et pentasyllaba ratione trisyllaborum retinentur. f Gravis accentus cum uno accentu poni potest in dictione una, cum utriusque nunquam, ut *Catullus*. In composita dictione unus accentus est, ut *armipotens, omnipotens*.

6. g Accentus autem reperti sunt, vel propter distinctionem, ut *viridique in litore conspicitur sus*, ne dicas *ursus*, vel propter pronuntiationem, ne dicas *meta* breviter, et non producta *metâ*, vel discernendæ ambiguitatis causa, ut *ergo*. Nam cum producit *go*, causam significat, cum corripitur, conjunctio est.

CAPUT XIX.

De figuris accentuum.

1. Figuræ h accentuum decem sunt, quæ a grammaticis pro verborum distinctionibus apponuntur. *Ὠξία*, id est, acutus accentus, linea a sinistra parte in dexteram partem sursum ducta fit ita: ^.

2. *Βασιῶ*, id est, gravis linea a summo sinistræ in dexteram deposita, fit ita: `.

3. *Περισπωμένη*, id est, circumflexus, linea de acuto et gravi facta exprimitur ita: ^.

4. *Μακρά*, id est, longa, virgula jacens est. ita: --.

Isidorus. Sergius: *Metrum, quod ex pondere spondeicum, ex trochæo trochaicum, ex iambo ambæum nuncupatur*. Ac τὸ *nuncupatur* addendum putabat Isidoro Chacon, ita fore integra omnia.

CAP. XVIII.— e *Ut Romæus*. Ita legendum ex Tarconensibus libris, vel *Cæthegus* ex Donat., ut congruat exemplum; non *Metellus*, ut est in reliquis libris. Nam distinxit paulo ante naturaliter longam a positione longa.

f *Gravis accentus..... cum utrisque nunquam*. Nunquam enim plus una acuta in eadem voce, ut ait Quintilianus, sed gravis poni in una dictione non solum cum acuto, sed etiam cum circumflexo potest.

g *Accentus autem reperti sunt*. Atqui Donatus, et Sergius, unde hæc sumpta sunt, coarbari et dissipari sæpe accentum legendi, vel distinguendi, vel pronuntiantidiratione, vel discernendæ ambiguitatis necessitate, dicunt; et mirumque verum esse nemo negavit.

CAP. XIX.— h *Figuræ accentuum*. Omnia ex Donato,

6. *ἄραχος*, id est, brevis, pars est circuli inferior, acens ita : $\cup$.

6. *Υρίν*, id est, conjunctio, quia duo verba connectit, subiecta virgula versus circumflexa fit ita : $\cup$.

7. Diastole, id est, distinctio, quæ e contrario separatur, dextera pars circuli supposita versus fit ita : $\cup$.

8. Apostrophos, pars item circuli dextera, et ad summam litteram apposita, fit ita : $\cup$, qua nota deesse ostenditur in sermone ultima vocalis, ut *tribunal*, pro *tribunali*.

9. *Ἀσπεία*, quod interpretatur aspiratio, id est, ubi littera poni debet, tali figura notatur : $\cup$.

10. *Ψάλη*, quod interpretatur siccitas, sive purum, id est, ubi littera esse non debet, tali nota ostenditur : $\cup$.

11. Quorum duorum accentuum figuram Latini ex ipsa littera aspirationis fecerunt. Unde, si jungas has, facis eandem aspirationis notam H. Rursum si medium ejus apicem scindis, *ἄσπεία* F, et *ψάλη* F facis.

CAPUT XX.

De positura.

1. Positura est figura ad distinguendos sensus per cola et commata, et periodos, quæ dum ordine suo apponitur, sensum nobis **32** lectionis ostendit. Dicke autem positurae, vel quia punctis positus annotantur, vel quia ibi vox pro intervallo distinctionis deponitur.

2. Has Græci *θίσεις* vocant, Latini *posituras*. Prima positura, subdistinctio dicitur, eadem et *κόμμα*. Media distinctio sequens est, ipsa et *κῶλον*. Ultima distinctio, quæ totam sententiam claudit, ipsa est *περίοδος*; cujus, ut diximus, partes sunt *κῶλον* et *κόμμα*, quarum diversitas punctis diverso loco positus demonstratur.

3. Ubi enim in initio pronuntiationis necdum plena pars sensus est, et tamen respirare oportet, fit comma, id est, particula sensus, punctusque ad imam litteram ponitur, et vocatur subdistinctio ab eo quod punctum subius, id est, ad imam litteram accipit.

4. Ubi autem in sequentibus jam sententia sensum præstat, sed adhuc aliquid superest de sententiæ plenitudine, fit colon, mediamque litteram puncto notamus, et mediam distinctionem vocamus, quia punctum ad mediam litteram ponimus.

Quorum duorum accentuum figuram Latini. Ita quidem Donatus, et Sergius. Sed A. August. etiam Græcos prius littera ipsa H pro aspiratione usos dicit; habere enim se Græcos nummos, in quibus scriptum sit Η Η Ρ Α Κ Δ.; idque etiam Athenæum, lib. ix, c. 19, et Priscianum, in lib. de Ponderibus, testari. A quibus ne Capellæ quidem verba prorsus abhorreat: H aspirationis notam Græci diviserunt. Quod si vocem Latini tollas, quæ a Romano Codice abest, non minus commoda erit scriptura: Quorum duorum accentuum figuram ex ipsa littera aspirationis fecerunt, Græci scilicet.

CAP. XX. — ^b Et tamen respirare oportet. Hanc respirationem Donatus et Sergius mediæ distinctioni tribuunt.

CAP. XXI. — ^c Asteriscus. De Asterisco et obelo August., xviii de Civit., cap. 42, et Hieronym. in præfat. Paralipom. et in Job, et epist. 135, ad Suniam et Fretel. Reperiunturque adhuc in libris, et asterisci, et obeli diversæ aliquantulum figuræ: asterisci, * ✕ ✕; obeli, — →

5. Ubi vero jam per gradus pronuntiando plenam sententiæ clausulam facinus, fit periodus; punctumque ad caput litteræ ponimus, et vocatur distinctio, id est, disjunctio, quia integram separavit sententiam.

6. Hoc quidem apud oratores. Cæterum apud poetas ubi in versu post duos pedes syllaba remanet, comma est, quia ibi post scansionem præcisio verbi facta est. Ubi vero post duos pedes de parte orationis nihil superest, colon est. Totus autem versus periodus est.

33 CAPUT XXI.

De notis sententiarum.

1. Præterea quædam scripturarum notæ apud celeberrimos auctores fuerunt, quasque antiqui ad distinctionem scripturarum carminibus et historiis apposuerunt. Nota est figura propria in litteræ modum posita, ad demonstrandum unamquamque verbi, sententiarumque ac versuum rationem. Notæ autem versibus apponuntur numero viginti sex, quæ sunt nominibus infra scriptis.

2. ^c Asteriscus (*) apponitur in iis quæ omissa sunt, ut illucescant per eam notam, quæ deesse videntur. Stella enim *ἀστὴρ* Græco sermone dicitur, a quo asteriscus est derivatus.

3. ^d Obelus (—) id est, virgula jacens, apponitur in verbis vel sententiis superflue iteratis, sive in iis locis ubi lectio aliqua falsitate notata est, ut quasi sagitta jugulet supervacua, atque falsa confodiat. Sagitta enim Græce *ὀβελός* dicitur.

4. Obelus (↔) superne ad punctum ponitur in iis, de quibus dubitatur utrum tolli debeant necne.

5. ^e Limniscus (+) id est, virgula inter geminos punctos jacens, **34** apponitur in iis locis quæ sacræ Scripturæ interpretes eodem sensu, sed diversis sermonibus, transtulerunt.

6. ^f Antigraphus (Y) cum puncto apponitur, ubi in translationibus diversus sensus habetur.

7. ^g Asteriscus (*→) cum obelo: hæc proprie Aristarchus utebatur in iis versibus, qui non suo loco positi erant.

8. Paragraphus (J) ponitur ad separandas res

Obeli, — →

^d Obelus superne ad punctum. Placet A. Augustine sic pingi, ut est in pandectis Florent. →

^e Limniscus. De vocis notione vid. Veget. de Re veterinaria. Mirum vero hypolimniscum ab Isidoro prætermisum (nam prætermisum non dubito, cum omnes xvi notas quas proposuit explicarit) cum constet quatuor omnino notis in Hexaplis, aut Octaplis usum fuisse Origenem, asterisco, obelo, limnisco, et hypolimnisco. Est vero hypolimniscus ex Epiphano virgula jacens punctum subius habens, quo indicatur ab altero tantum LXX pari sensuum eisdem verbis redditum. Figura fuit : —

^f Antigraphus. Duplici figura pingitur. In Gothicis hæc tantum : Y

^g Asteriscus cum obelo. Hunc A. August. Ita pingi vult : *→

a rebus quæ in connexu concurrunt, quemadmodum A in catalogo loca a locis, et regiones a regionibus, in agone præmia a præmiis, certamina a diversis certaminibus separantur.

9. ^a Positura (∩) est figura paragrapho contraria, ideo sic formata, quia sicut ille principia notat, ita ista fines a principiis separat.

10. Cryphia (∩), circuli pars inferior cum puncto, ponitur in iis locis ubi quæstio dura et obscura aperiri vel solvi non potest.

11. ^b Antisigma (∩) ponitur ad eos versus quorum ordo permutandus est, sic et in antiquis auctoribus positum invenitur.

12. ^c Antisigma (∩) cum puncto ponitur in iis locis ubi in eodem sensu duplices versus sunt, et B dubitatur qui potius eligendus sit.

13. ^d Diple (∩): hanc scriptores nostri apponunt in libris ecclesiasticorum virorum ad separanda, vel demonstranda testimonia sanctarum scripturarum.

14. ^e Diple περιστιχον (∩) hanc primus Leogoras Syracusanus apposuit 35 Homericis versibus ad separationem olympi a cælo.

15. ^f Diple περιστιγμῖνα (∩) id est, cum geminis punctis: hanc antiqui in iis apponebant quæ Zenodotus Ephesius non recte adjecerat aut detraxerat, aut permutaverat; in iis et nostri ea usi sunt.

16. Diple δδιλισμῖνα (∩) interponitur ad separandas in comædiis vel tragædiis periodos.

17. ^a Aversa (∩) ¹ quoties strophe et antistrophe infertur.

18. Aversa cum obelo (∩) ad ea ponitur quæ ad aliquid respiciunt, ut:

^a Positura. Cum reliqua omnia Græca sint; suspectum posituræ nomen videri possit.

^b Antisigma. Vid. Laert. in Platone.

^c Antisigma cum puncto. In Laertio A. Augustini hæc erat figura: ∩.

^d Diple. Cicero lib. viii Eplst. ad Att. epist. 2: *Vibullii res gestæ sunt adhuc maximæ; id ex Pompeii litteris cognosces, in quibus animadvertito illum locum, ubi eris δεκλῆ.* De figura consentiunt omnia, præter Codicem Laertii A. August. in quo hæc cernuntur: *IBIT*, mendose, ut ipse etiam putabat.

^e Diple περιστιχον ∩ Leogoræ meminit Suidas, sed nihil de eo præter nomen.

^f Diple περιστιγμῖνα ∩. Sic Anton. August. ex Cassaub. C., ∩; Gothic. CC.

^g Quæ Zenodotus. Primus hæc (ut ait Suidas) Homari corrector fuit, bibliothecis Alexandrinis præfectus, et filiorum Ptolemæi magister.

^h Diple aversa. Placet Cassaub. libri figura ∩ itaque aversa cum obelo, ∩ et superne obelata.

ⁱ Quoties Strophe. De strophis, et antistrophis vide Pindari interpretem, ad Olymp. et Hephæstionis Enchiridion, et Fortunatianum, de Metris Horatia-

¹ Nomen tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? nos? au miseris qui Troas Achivis
Objecit?...

19. Diple (∩) superne obelata ponitur ad condiciones locorum, ac temporum, persona rumque mutatas.

20. Diple recta et aversa superne obelata (∩) ponitur, finita loco suo monade significante similem sequentem quoque esse.

21. Ceraunium (∩) ponitur quoties multi versus improbantur, nec per singulos obelantur, ceraunus enim fulmen dicitur.

22. ^k Chresimon (∩). Hæc sola ex voluntate uniuscujusque ad aliquid notandum ponitur.

36 23. ^l et ρ, (∩), id est φρονις. Hæc ubi aliquid obscuritatis est, ob sollicitudinem ponitur.

24. Anchora (∩) superior ponitur, ubi aliqua res magna omnino est.

25. Anchora inferior ubi aliquid vilissime, vel inconvenientius denuntiatur est.

26. ^m Coronis (∩) nota tantum in fine libri apponitur.

27. ⁿ Alogus (∩) nota ad mendas adhibetur.

28. Fiunt et alia librorum notulae pro agnoscendis iis quæ per extremitates paginarum exponuntur, ut ubi lector in liminari hujusmodi signum iaverit ad textum recurrentis ejusdem sermonis vel versiculi, sciat esse expositionem ejusdem similem superjacentem notam invenit.

CAPUT XXII.

De notis vulgaribus.

1. Vulgares ^o notas Ennius primus mille et centum invenit. 37 Notarum usus erat ut quidquid pro concione aut in judiciis diceretur librarii scriberent complures simul astantes, divisim inter se partibus, quot quisque verba, et quo ordine exciperet. P Romæ

nis. Qui ita ait: *In cantionibus lyricis legitime scriptis, hoc est monostrophis, hæc tria inveniri necesse est: strophem, antistrophem, epodon.* Nam circuire aram dextra strophem vocabant; redire a sinistra, antistrophem; post eam in conspectu Dei consistentes cantici reliqua peragebant, epodon.

ⁱ Nosse tibi fluxas Phrygiæ res. Quo loco Servius, Status (inquit) relativus est.

^k χρησιμον. Quod usui est.

^l et ρ. Cum in veteribus libris frontis legeretur, non difficilis fuit conjectura φρονις legendum, quæ vox curam significat, et sollicitudinem.

^m Coronis. Varie in libris pingitur, a quibus diversa est Hephæstionis nota. Sed placet Carion apud Aristophanem: *Γραμμὴ τίς ἐστι βραχέια καμπή τενα ὑποκάτω ἔχουσα.*

ⁿ Alogus. Varie pingitur: ∩ ∩ ∩

CAP. XXII. — ^o Vulgares notas Ennius primus. Posteriorem intelligo, qui de litteris et syllabis duos libros scripsit, ut ait Sueton. in Proem. lib. de Illustrib. Grammi.

^p Romæ primus Tull. Tiro. Verba Hieronymi in Chronic. Euseb. Sed quoniam modo primus, si Ennius quoque primus? Nandum hæc concinnarat Isidorus.

primus nullius Tiro Ciceronis libertus commentatus A est notas, sed tantum præpositionum.

2. ^a Post eum Vipsanius Philargius, ^b et Aquila libertus Mæcenatis 38 alius alias addiderunt. Deinde Seneca, ^c contractu omnium, digestoque, et aucto numero, opus effecit in quinque millia. Notæ autem dictæ, eo quod verba vel syllabas præfixis caracteribus notent, et ad notitiam legentium revocent, quas qui didicerunt proprie jam *notarii* appellantur.

CAPUT XXIII.

De notis iudicialibus.

1. Quædam autem litteræ in libris juris verborum suorum notæ sunt, quo scriptio celeris breviorque fiat. Scribatur enim, verbi gratia, per B et F, *bonum factum*; per S et C, *senatusconsultum*; 39 per R et P, *respublica*; per P et R, *populus Romanus*; per D et T, *dunlazat*; ^d per supinam in litteram *mulier*; per P, secundum naturam, *pupillus*; ^e per Py, verso capite, *pupilla*; per unum K, *kaput*; per duo KK juncta, *kakumia kausa*; per I et E, *iudex esto*; per D et M, *dolum malum*.

2. Cujus generis plurimæ consimiles notæ in libris antiquis inveniuntur. Has juris notas ^f novitii imperatores a Codicibus legum abolendas sanxerunt, quia multos per has callidi ingenio ignorantes decipiebant, atque ita jusserunt scribendas in legibus litteras, ut nullos errores, nullas ambages afferant, sed sequenda et vitanda aperte demonstrant.

CAPUT XXIV.

De notis militaribus.

1. In s breviculis quoque quibus militum nomina C continebantur 40 propria nota erat apud veteres, qua inspiceretur quanti ex militibus superessent, quantique

^a Post eum Vipsanius. Confirmavit conjecturam A. Augustini Codex Oveteusis collegii, in quo Vipsanius discrete scriptum est. Quod vero Agrippæ, qui ex Vipsania gente fuit, libertum hunc fuisse ideam suspicabatur, non assentior. Neque enim arbitror liberti patronum id nomen dedisse, quod ipse respueret. Vid. Senec. in Declamat.

^b Et aquila libertus Mæcen. Notas a Mæcenate ipso excogitatas, sed editas ab Aquila narrat Dion. lib. LV.

^c Contractu omnium. Sueton de Valer. Prob.: Multaque exemplaria contracta emendare, ac distinguere, et adnotare curavit.

CAP. XXIII. ^d Per supinam in litteram. Cum plerique omnes libri M litteram haberent, probissime coniecit. A. Augustinus in scribendum, quo tertia littera significatur. Nam per C conversam in hunc modum γ eujam significabant, eoque prænomine mulieres omnes utebantur. Plutarch., in Problem., et Boeth. in Top. Quod autem per supinam in litteram dicit Isidorus, Romanus Codex hanc notam habet Ψ quæ est etiam in Goth. Ov.

^e Per Py verso capite PUPILLA. Ita Valerius Prob.

^f Novitii imperatores. Justinianus, in præfat. quæ Pandectis et Codici præfixa est. Obierat autem Justinianus anno a Christo nato 565.

CAP. XXIV. — ^g In breviculis. Rufinus, in vect. 2: Si quis, accepto breviculo, in quo militum nomina continentur, nitatur inspicere quanti ex militibus supersint, quanti in bello ceciderint; et requirens qui inspicere misus est propriam notam, etc.

^h T nota i. c. v. superstitem signif. Ita apud P. Diaconum, quamvis V nota vitium solere significari sciamus. Nam quod V FERALE vocat Ausonius, alia ra-

in bello cecidissent. ⁱ T nota in capite versiculi posita superstitem designabat. Θ Vero ad uniuscujusque defuncti nomen apponebatur. Unde et habet per medium telum. Id est, mortis signum, de qua Persius ait:

Et potis est nigrum vitio præfigere theta.

2. ⁱ Cum autem impuritiæ significare vellet lambda littera auti sunt; sicut mortem significabant cum ponebant theta ad caput. In stipendiorum quoque largitione propriæ erant notæ.

CAPUT XXV.

De notis litterarum.

1. Notas etiam litterarum inter se veteres faciebant, ut quidquid occulte invicem scriptura significare vellet, mutuo scriberent. 41 Testis est Brutus, qui in litteris ea quæ acturus erat notabat, ignorantibus aliis quid sibi vellet eæ litteræ.

2. Cæsar quoque Augustus ad filium: Cum, inquit, innumerabilia incidunt assidue, quæ scribi ad alterutrum oportet, et esse secreta; habeamus ergo inter nos notas, si vis, tales, ut cum aliquid notis scribendum erit, pro unaquaque littera scribamus sequentem, hoc modo, pro A, B; pro B, C, et deinceps eadem ratione cæteras; ^l pro Z autem littera redeundum erit ad duplex AA. Quidam etiam versis verbis scribebant.

CAPUT XXVI.

De notis digitorum.

1. Sunt quædam et digitorum notæ, sunt et oculorum, quibus secum taciti proculque distantes colloquantur, sicut mos est militaris, ut quoties consentit exercitus, quia voce non potest, manu promittat, aii quia voce non possunt, gladiatorum ^k nutu salutant.

2. ^l Ennius de quadam impudica: Quasi in choro pila ludens 42 datatim dat sese et communem facit.

tio est, ut adnotavit eruditissimus vir.

ⁱ Cum autem impuritiæ. Al., pueritiæ; al., imperitiæ. Ergo λρτιν, λαλειν, aut etiam lallare, quæ puerorum et imperitorum sunt, per λ significari quidam suspicantur. Alii non λ, sed γ litteram Pythagoræ substituunt puerorum ætati convenientem. Qui impuritiæ malant λερδιζειν, aut aliud obscœnum verbum ex Aristophane in Concionatricibus intelligunt.

CAP. XXV. — ^l Pro Z autem l. red. ad dupl. AA. Suetonius, in August. : Pro X autem ad duplex AA: opinor, quia Augusti tempore extrema littera fuit X, laudori vero Z, ut supra vidimus c. 3 et 4.

CAP. XXVI. — ^k Nutu gladiatorum. Sic est in Longobard. libro Viri claris. G. Loaisæ, cum in reliquis omnibus motis non perinde eleganter legatur.

^l Ennius de quad. impud. Nævium pro Ennio reponendum admonuit vir eruditus ex Festo. Sunt autem versus ex Tarentilla Nævii quos Gab. Faerius trochaicos quinque esse dicebat, sed duos mendose scriptos; illa verba in choro tollenda esse, vel potius ante scribenda, quasi dicta essent a poeta in choro:

Quasi pila ludens datatim dat se, et communem facit,
Alium tenet, alii natat....
Alibi manus est occupata, alii pervellit pedem,
Alii dat annulum spectandum a labris, alium invocat,
Cum alio cautat, atque am alii dat (de) digito litteras.

Libuit eidem secundum versus ex Festo in adiuncta ita supplere: Alii adnuat, alii adnuat, alium amat, alium tenet. Sed operæ pretium erit eandem senarios factos ab alio audire.

Quasi in foro pilla.

Ludens datatim dat se, et communem facit,

Alium tenet, alii adandat, alibi manus est occupata, alii A percellit pedem, alii dat annulum spectandum a lubris, alium invocat, cum alio cantat, attamen aliis dul digito litteras. Et Salomon: *Annui oculo, terit pede, digito loquitur.*

CAPUT XXVII.

De orthographia.

1. Orthographia Græce, Latine Recta scriptura interpretatur; ὀρθὴ enim Græce *recta*; γράφῃ *scriptura* dicitur: hæc disciplina docet quemadmodum scribere debeamus. Nam sicut ars tractat de partium declinatione, ita orthographia de scribendi peritiâ, ut puta *ad*, cum est præpositio, *d* litteram; cum est conjunctio, *t* litteram accipit.

2. *Haud*, quando adverbium est negandi, *d* littera terminatur, et aspiratur in capite; quando autem conjunctio est, per *t* litteram sine aspiratione scribitur.

3. *Apud* præpositio per *d* scribitur, sicut *ad patrem*, quoniam veteres sæpe *ad* pro *apud* usi sunt, duabus ex iis mediis litteris subtractis.

4. Interdum autem aliæ litteræ in locum aliarum rite ponuntur. *B* et *p* litteris quædam cognatio est; nam pro *birro* dicimus *pirrum*. *C* et *g* quamdam cognationem habent; nam cum dicimus *centum* et *trecentos*, postea dicimus *quadringentos*, *g* ponentes pro *c*. *C* et *q* similiter cognatio est; nam *hujusce* per *c*, *cujusque* per *q* scribimus. *a* Cum autem præpositio, per *e* scribenda est, si autem adverbium fuerit, per *q*. Dicimus enim *quum* lego. *Deus* per *e* solam; *dæmon* per *æ* diphthongum est notandus.

5. *Equus*, quod est animal, per *e* scribendus. *Æquus*, quod est justus, per *æ* diphthongon est scribendus. *Exul* addita *s* debet scribi, quia *exul* dicitur qui extra solam est. *Exultat* melius sine *s* littera scribitur. Nam cum ipsa *x* ex *c* et *s* constat, quomodo cum in ea sit *s*, rursus ei additur alia?

6. *Æquor* per diphthongon scribendum, quia non ab aqua, sed ab æqualitate nomen est factum.

7. *Forsitan* per *n* in fine scribendum, quia integrum ejus est *si forte tandem*.

Alium tenet, alii adandat, alibi manus
Est occupata, aut alii percellit pedem,
Alii dat annulum spectandum de lubris,
Alium invocat, cumque alio cantat, attamen
Aliis dat digito litteras

Vid. conjectanea in Varronem.

^a Cap. XXVII. — Cum autem præp. Ex Velii Longi Ebello de Orthographia.

^b Exul additas. Quia salvum esse dictionibus suum initium debet, ait Terentius Scaurus.

^c Exultat. E margine hæc ascita putabat Chacon; continent enim sententiam præcedenti contrariam, e Placidi glossis desumptam. Nos Isidoro id nihil obesse putamus: illius namque non tam his de rebus judicare quam pluribus e locis diversa corrogare studium fuit. Eadem fuit Velii Longi opinio in lib. de Orthographia. Porro in antiquissimis legum tabulis in *is incisis, maxumus, proxumus, dixserint, faxsit, deduxit, exsigatur* hujusmodique alia multa visuntur.

^d Formosus sine *n*. Scaurus: Non mediocriter peccant qui formoso *n* litteram adsumunt, non magis necessariam, quam glorioso. Quidam ex apicibus vocalibus longis impositis *n* contraxisse plurimas voces contendunt, ut *formosus, thesaurum, mesam, quo-*

8. *Fedus*, quod est deformis, per *e* solam scribendum; *factus*, quod est pactum, cum *æ* diphthongo scribendum.

9. ^d *Formosus* sine *n* scribitur quia a *formo*, id est, *calido*; calor namque sanguinis efficit pulchritudinem.

^e *Gnatus*, *hæc* quod est filius, per *g* scribendum, quia facit *generatus*.

10. *h*, quæ aspirationis nota est, in Latino tantum vocalibus jungitur, ut *honor, homo, hupus*. ^f Aspiratur autem et consonantibus, sed in Græcis, et Hebræis nominibus. *Heus* autem, et *hec* interjectiones per *h* scribendæ.

11. *I* litteram inter duas vocales constitutam his scribi quidam existimabant s ut *Troja, Majia*, sed hoc ratio non permittit. Nunquam enim tres vocales in una syllaba scribuntur. Sed *i* littera inter duas vocales constituta pro duplici habetur.

12. *Id*, pronomen neutri generis per *d* scribitur, ab eo quod est *is, ea, id*, quia facit *idem*.

Quod si verbum est tertiæ personæ per *t* notabitur, ab eo quod est *eo, is, it*, quia facit *itur*.

13. ^b *K* litteram antiqui præponebant quoties A sequebatur, ut *kaput, Kanna, Kalamus*. Nunc autem *Kartago*, et *Kalendæ* per eandem tantum scribuntur. Omnia autem Græca nomina qualicumque sequente vocali per *k* sunt scribenda.

14. *Lætus* per *æ* diphthongum scribitur quia lætitia a latitudine vocata est, cui contraria est tristitia, quæ angustiam facit. *L* autem littera interdum pro *d* littera utitur, ut *latum* pro *datum*, et *calamitatem* pro *cadamitate*; a *cadendo* enim nomen sumpsit *calamitas*.

15. ⁱ *Maximus*, an *maximus*, et si qua similia sunt, qualiter scribi debeant **45** quasitum est. Varro tradidit Cæsarem per *i* hujusmodi verba enuntiare, et scribere solitum esse; inde propter auctoritatem tanti viri consuetudinem factam ut *maximus, optimus, pessimus*, scribatur.

16. *Malo* per unum *l* scribendum, quia est *magis*

tia, vicesimum. A. Augustinus antiquiorem censebat hanc scripturam quam usum apicum, exstare enim Genuæ æream tabulam ante Ciceronis ætatem incisam, in qua sit *vicesimum*. Idemque de *thesauro, thensa, mensa*, et reliquis existimabat. Apices addere vocalibus longis non ita antiquum fuisse, licet sit vetus Quintiliano teste. Nam antiquiores longas vocales duplicare solitos, ut *Feliz*, pro *Feliz*, *Vaala*, pro *Vala*, quæ in nummis leguntur. Quod autem *formosus* a *formo* ducit, idem repetit lib. x et xix, c. 7, et xx, c. 13.

^e *Gnatus*... quia facit *GENERATUS*. Eodem modo loquitur paulopost: *Sat. per T*, quia integrum facit *sat s*.

^f *Aspiratur et consonantibus*. Cicer. in Orator.: *Quin ego ipse cum scirem majores ita locutos, ut nusquam nisi in vocalibus aspiratione uterentur, loquebar ita ut pulcros, ceteos, Cartaginem dicerem.*

^g *Ut TROJA, MAJIA*. Ita Ciceronem solitum scribere tradit Velius. Quo respexisse videtur Terentianus: *Atque i geminum scribere nos jubent magistri.*

^h *Quoties A sequebatur*. A breve, ut diximus ex Diomed. ad cap. 4.

ⁱ *MAXIMUS AN MAXIMUS*. Velius Longus: *Ut jam*

volo; malle per duo ll, quia est magis velle; nolo A sedum dicebatur; nos finales duas litteras abscidimus.

17. ^b Os, si vultum aut ossum significat, per o solam scribendum est; ^c si personam, h præponenda est.

18. Ora finium per o; hora diei, per h scribendum. Onus, si de onere venit, per o solam scribendum; si de honore, cum h aspiratione.

19. Præpositio et præterea per diphthongum scribendum.

^d Pene vero, quod est conjunctio, per e.

Pæna, quod est supplicium, per æ.

20. Q littera tunc recte ponitur, cum illam statim v littera sequitur, et alia quælibet una pluresve vocales junguntur, ita ut una syllaba fiat. Cætera per c B repta, alium producta haberet, longæ syllabæ æpicem apponebant, ut puta *populus* arborem significaret, an hominum multitudinem, apice distinguebatur. Sic, et ubi litteræ consonantes geminabantur, ⁱ sicilicum superponebant, ut *sefa*, *ser'a*, *as'eres*. Veteres enira non duplicabant litteras, sed supra sicilicos apponebant. Qua nota admonebatur lector geminandam esse litteram.

21. Quæ pronomen cum a scribendum; quæ conjunctio, sine a.

Quid, per d litteram scribitur cum pronomen est; per t cum verbum, cujus positio prima est *queo*, *quis*, *quit*; et in compositione *nequeo*, *nequis*, *nequit*.

22. Quod, quando pronomen est, per d scribendum; quando numerus, per t, quia *tot* item per t scribitur.

^e Quotidie per q scribendum; non per c, ut sit *quot diebus*.

23. R littera, communionem habet cum s littera. Itaque apud antiquos *honos*, *labos*, *arbos* dicebatur; nunc *honor*, *labor*, *arbor*.

24. Satis per t scribi oportet, quia integrum ejus facit *satis*.

Sed per d oportet scribi. Apud antiquos enim

in ambiguitatem cadat utrum per i quædam debeant dici an per u, ut est *optumus*, *maxumus*. In quibus adnotandum antiquum sermonem plenioris sonus fuisse, et, ut ait Cicero, *rusticanum*; atque illis placuisse per u talia scribere, et enuntiare. Erravere autem grammatici qui putaverunt superlativa per u enuntiare; ut enim concedamus illis in optimo, in maximo, in pulcherrimo, in justissimo, quid facient in his nominibus in quibus æque manet eadem questio superlativæ sublatæ: manubiæ, an manibæ; lubido, an libido? Nos vero postquam exiliat sermonis delectare cœpit, usque i littera castigavimus illam pinguetudinem, non tamen ut plene i litteram enuntiaremus. Et contendam quosdam alia nomina per u scribere, qui antiquorum voluntates sequuntur, nec tamen sic enuntient quomodo scribant. Vide Quintil. lib. 1, c. 3; et Gæ. Cornutii librum de Orthog., apud Cassiodor., unde hæc translata sunt.

^a Nolo enim ne volo. Ne pro non dixisse antiquos probat Festus. Idque frequens apud Plautum. Terentius quoque nisi tu ne vis, dixit.

^b Os si vultum aut ossum significat. Ita constanter vetustissimi Codices; nec miram ossum dixisse hoc loco Isidorum, necessitate pene coactum, cum osso Agellium multo ante usum tradat Charisius. De loco vero Terentii in Eunuchio credo ego Faerno, illud addens, si ossum apud Terentium legeretur, neque Varronem, neque Charisium, qui id non probant, fuisse dissimulatos.

^c Si personam. Ut sit accusativus pronominis articularis, *hos*.

^d Pene quod est conjunctio per e. In Pandectis Florentinis per æ perpetuo scribi aiebat A. Augustinus.

^e Quotidie per Q. Sed jam evanuisse dicit Quinti-

25. ^f Tamus sicut et quamtus in medio m habebunt. De quam enim et tam veniunt, unde et *quantitas*, *quamtus*, et *tamtus*.

26. ^g Væ interjectio cum a scribenda, ve conjunctio, sine a.

27. *Xristus*, quia Græcum est per x scribendum. ^h Ita et *Xrisma*.

28. Y et z litteris sola Græca nomina scribuntur. Nam cum *justitia* z litteræ sonum exprimat, tamen, quia Latinum est, per t scribendum est. Sic *militia*, *malitia*, *nequitia*, et cætera similia.

29. In dubiis quoque verbis consuetudo veterum erat ut cum eadem 47 littera alium intellectum correpta, alium producta haberet, longæ syllabæ æpicem apponebant, ut puta *populus* arborem significaret, an hominum multitudinem, apice distinguebatur. Sic, et ubi litteræ consonantes geminabantur, ⁱ sicilicum superponebant, ut *sefa*, *ser'a*, *as'eres*. Veteres enira non duplicabant litteras, sed supra sicilicos apponebant. Qua nota admonebatur lector geminandam esse litteram.

CAPUT XXVIII.

De analogia.

1. Analogia i Græce, Latine Similium comparatio, sive proportio nominatur. ^c Cujus hæc vis est, ut quod dubium est, ad aliquod simile quod non est dubium referatur, ut incerta certis probentur: Octo autem modis comparatio analogiæ colligitur, id est, qualitate, comparatione, genere, numero, figura, casu, extremitatibus similium syllabarum, et similitudine temporum.

2. Si quid de his unum defuerit, jam non est ana-

lianus. Velius: Per Q quotidie magis dicunt, quam per C cotidie, cum et dicitur melius et scribatur; non enim est cotidie a quot dictum, sed a continenti die cotidie tractum.

^f TAMTUS, ET QUAMTUS. Vide apud Cassiod. de Orthograph. Gæ. Cornutum, et Cæsellum.

^g Væ interjectio. Eodem modo Agellius, lib. v, c. 12: Sed mirum (inquit) quod in compositione A deperditur, quoniam ve syllaba in illis brevis est, ut in vetus, vecors.

^h Ita, et Xrisma. Ita vetustissimi Codices. Si Latine placuit tunc *Xristum* *Xrisma* scribi, ob id opinor, ut retineretur crucis figura; qua de re supra, c. 3 et 4.

ⁱ Sicilicum superponeb. Sic Victorinus in libro de Orthog. qui exstare id signum ætate sua multis in libris testatur. Fuit autem nota hujusmodi *ser'a*, *sefa* Sicilicum dictum (ait Festus) quod senunciam secet. Id nunc nullum apparere in antiquis marmoribus, aut libris miramur, cum in Duillii titulo *clares*, *numei*, in nummis *Pilipus*, sine ulla sicilici nota visantur.

CAP. XXVIII.—ⁱ Omnia ex Quintil., lib. 1, cap. 5, et Sergii Arte secunda, c. de Casibus, sed ita concinnata, ut neque interdum cohæreant, neque auctoribus e quibus sumpta sunt satis respondeant.

^k Analogia... Latine similium comparatio. Ferri poterat, nisi apud Quintilianum similium comparatio alio sensu acciperetur. Est namque apud illum analogiæ pars, hic genus ipsum. Sergius melius *similium rationem* dixit.

^l Cujus hæc vis, ut quod dab., etc. Verba sunt Quintil.

logia, id est, similitudo; sed est anomalia, ut *A* sarum gentium sermone vocantur. Unde, et origo eorum vix cernitur. Sunt enim pleraque barbara nomina, et incognita Latinis et Græcis.

3. Item *funis*, si incerti generis esse credis, similis est illi *panis* in declinatione, et erit masculinum. Item ex comparatione positivorum, ut si dicas, *doctus, magnus*, positivi sunt, et sui similes. Fit, et per diminutionem, ut puta *funem* masculinum esse *funiculus* ostendit; sicut *marmor* neutri generis esse, *nasculum* indicat.

4. Nam quod genus in principalitate est, id esse solet in diminutione. Sed hoc non semper, ut *pistrinum, outrilla*. Sed quia scire debemus, ex positione declinationem, et ex diminutione genus colligere. **B**

49 CAPUT XXIX.

De etymologia.

1. Etymologia est origo vocabulorum, cum vis verbi vel nominis per interpretationem colligitur. Hanc Aristoteles *συμφορον*, Cicero Notationem nominavit, quia nomina et verba rerum nota facit, ut puta *flumen*, quia fluendo crevit, a *fluendo* dictum.

2. Cujus cognitio sæpe usum necessarium habet in interpretatione sua. Nam cum videris unde ortum est nomen, citius vim ejus intelligis. Omnis enim rei inspectio, etymologia cognita, plenior est. Non autem omnia nomina a veteribus secundum naturam imposita sunt, sed quædam, et secundum placitum, sicut et nos servis et possessionibus interdum secundum quod placet nostræ voluntati nomina damus.

3. Hinc est quod omnium nominum etymologiæ non reperiuntur, quia quædam non secundum qualitatem qua genita sunt, sed juxta arbitrium humanæ voluntatis vocabula acceperunt. Sunt autem etymologiæ nominum, aut ex causa datæ, ut *reges a regendo*, id est, a *recte agendo*; aut ex origine, ut *homo* quia sit ex *humo*; aut ex contrariis, ut a *LAVANDO lutum*, dum lutum non sit mundum, et *lucus*, quia umbra opacus, parum luceat.

4. Quædam etiam facta sunt ex nominum derivatione, ut a *PRUDENTIA prudens*. Quædam etiam ex vocibus, ut a *CAAMULVATE graculus*. Quædam ex Græca etymologia orta, et declinata sunt in Latinum, ut *silva, domus*.

5. Aliæ quoque ex nominibus locorum, urbium, **A** *fontium, fontæ* vocabula. Multa etiam ex diver-

gentibus. Non casu, sed genere differre voluit. *lupus enim ut lupus lupa*, ita *lepus lepa* faceret. Item ex comparatione positivor. Donat. in Art. **Græd.** : In his regulis analogia, vel ex collatione positivor. nominum, vel ex diminutione cognoscitur.

Ex positione declinationem, et ex dim. g. Constatissimi Codices in hanc scripturam.

Cap. XXIX. — ^a Ut *RICES a RECTE AGENDO*. Al., a *urpido*. Utrumque ex Codicibus, et ex aliis Isidori oris confirmari potest. Vide lib. III de Summ. Bon., c. 48; et Barchard., lib. xv, c. 38; et Ivon., part. VII, c. 39; et infra, lib. XII, c. 3.

Cap. XXX. — ^a Hanc philosophi adverbium. Al., *adverbium*. Græci *πρός πτος*. Unde natum, *Οὐδὲν πρὸς* *hinc*. Glossas initio dictas ipsa verba, vel obscura,

^a Facta ad nominativum *cusus*, hic subintellectum, referendum est.

PATROL. LXXXII.

50 CAPUT XXX.

De glossis.

1. Glossa Græca interpretatione linguæ sortitur nomen. Hanc philosophi adverbium dicunt, quia vocem illam de qua requiritur uno et singulari verbo designat. Quid enim illud sit in uno verbo positum declarat, ut *conticescere est tacere*.

2. Item : *latus haurit apertum*; *HAURIT, percudit*. Item cum *terminum* dicimus *finem*, aut *populatas* interpretamur esse *vastatas*, et omnino cum anius verbi rem uno verbo manifestamus.

CAPUT XXXI.

De differentiis.

1. Differentia est species definitionis, quam scriptores artium de eodem et de altero nominant. Hæc enim duo quædam inter se commune confusa, conjecta differentia, discernuntur, per quam quid sit utrumque cognoscitur, ut cum quaeritur quid inter *regem* intersit et *tyrannum*, adjecta differentia quid uterque sit definitur, ut *rex modestus, et temperans, tyrannus vero crudelis*. Inter hæc enim duo differentia cum posita fuerit, quid sit utrumque cognoscitur. Sic et cætera.

51 CAPUT XXXII.

De barbarismo.

1. Barbarismus est verbum corrupta littera, vel sono enuntiatum : littera, ut *floriet*, dum *florēbit* dicere oporteat; sono, si pro media syllaba prima producat, ut, *latebræ, tenebræ*. Appellatus autem *barbarismus* a *barbaris* gentibus, dum Latine orationis integritatem nescirent; unaquaque enim gens facta Romanorum, cum suis opibus vitia quoque et verborum et morum Romani transmisit.

2. Inter barbarismum autem, et barbarolexim hoc interest, quod barbarismus in verbo Latino fit, dum corrumpitur; quando autem barbara verba Latinis loquiis inseruntur, barbarolexis dicitur. Item quando in prosa vitium fit sermonis, barbarismus vocatur; quando in metro, metaplasmus dicitur.

3. Barbarismus autem fit scripto, et pronuntiatione. Scripto quatuor modis : si quis in verbo litteram, vel syllabam adjiciat, mutet, transmutet, vel minuat. Pronuntiatione autem fit in temporibus, vel peregrina ex Aristotele, Galeno, Polluce, Suida, et Quintiliano novimus; posteriores interpretationes ipsis verbis additis eodem nomine vocarunt. Nimis tamen anguste loqui videtur Isidorus, cum unius verbi rem uno tantum verbo explanari præcipit, ut si pluribus verbis explicetur glossam fore neget. Quod etiam repetit lib. XXIV, cap. 50.

Cap. XXXI. — ^a Differentia est. Ex Victorin. et Boeth., lib. I, de Definit., c. 28, repetuntur ead. lib. II, c. 30.

Cap. XXXII. — ^a Unaquæque enim gens. Eadem infra, lib. IX, c. 1.

^b Inter barbarismum, et barbarolexim. BARBAROLEXIM quoque nominat Charisius, BARBAROLEXIM Donatus et Diomedes.

tonis, aspirationibus, et reliquis, quæ sequuntur.

4. Per tempora quippe sit barbarismus, si pro longa syllaba brevis ponatur, aut pro brevi longa. Per tonos, si accentus in aliam syllabam commutetur. Per aspirationem, si adiciatur *h* littera ubi non debet, aut detrahatur ubi esse oportet.

5. Per hiatum, quoties in pronuntiatione scinditur versus antequam compleatur; sive quoties vocalis vocalem sequitur, ut *Musæ Aonides*. Fit barbarismus, et per metacismos, iotacismos, et lambdacismos.

6. Metacismus est quoties *m* litteram vocalis sequitur, ut, *bonum aurum, justum amicum*. Sed et hoc vitium, aut suspensione *m* litteræ, aut detractioe vitamus.

7. Iotacismus est quoties in iota littera duplicatur sonus, ut, *Troiia, Maia*, ubi earum litterarum adeo exilis erit pronuntiatio, ut unum iota, non duo, sonare videatur.

8. ^a Lambdacismus est, si pro uno *l* duo pronuntientur, ut *Afri* **52** faciunt, sicut *colloquium* pro *conloquium*; vel quoties unum *l* exilius, duo largius proferimus. Quod contra est; ^b nam unum largius, duo exilius proferre debemus.

9. ^c Collisio est quoties novissimæ syllabæ finis in alterius principio est, ut *matertera*.

CAPUT XXXIII.

De Solœcismo.

1. Solœcismus est plurimorum verborum inter se inconueniens compositio, sicut barbarismus unius verbi corruptio. ^d Verba enim non recta lege conjuncta solœcismus est; ut si quis dicat, *inter nobis* pro *inter nos*; aut *dare veniam sceleratorum*, pro *sceleratis*.

2. Dicitur autem solœcismus a ^e Cilicibus, qui ex urbe Solæ, quæ nunc Pompeiopolis appellatur, profecti, cum apud alios commemorantes, suam et illorum linguam vitiose inconsequenterque confunderent, solœcismo nomen dederunt. Unde et similiter loquentes solœcismos facere dicuntur.

53 5. Solœcismus autem apud poetas *schema* dicitur, quoties inversu necessitate metri factus invenitur; cum autem non invenitur necessitas, permanet solœcismi culpa.

4. Solœcismus sit duobus modis: aut per partes orationis, aut per accidentia. Per partes orationis sit, si

^a *Lambdacism*. Vide Martian. Capell.

^b *Nam unum l largius, duo exilius*. Contra videbatur unum exilius, duo largius proferenda. Sed vetantur omnes. Erit igitur (ut opinor) hujusmodi Isidori sententia: ut quemadmodum vocales duæ cum in diphthongum conveniunt, non plene singulæ proferuntur, sed ita coeunt, ut confuso sono aliquid unicuique deperat, neutraque illarum plene exaudiatur; ita duplex *ll* in media dictione exilius profertur, quam simplex. Neque id (si arguari licet) præter rationem accidit. Nam prius *l* obtunditur cum in sequens illiditur, quam plagam accipiens alteram vicissim sequenti infligit; nam cum eo coalescens aufert illi quod semivocalis erat proprium, ut a vocali inciperet. Ita utrumque languescit, prius posteriore sui parte, priore posteriorius. Lambdacismos quoque nostri qui mollius loqui student sæpe admittunt. Neque Hebræi has delicias non agnovere, veluti cum in *דגה* et *בגה* *daghes* decorum appingunt.

alteram partem pro altera ponamus, ut puta si ^f præpositiones adverbis applicemus. Per accidentia sit, id est, per ea quæ accident partibus, ut puta per qualitates, genera, numeros, figuras, et casus. Per ista igitur omnia sunt solœcismi, sicut Donatus exposuit.

5. Fiant præterea et plurimis modis. Nam Lucilius centum genera solœcismorum dixit, quos omnes vitare potius quam sequi debet qui regulam recte loquendi tenere studet.

CAPUT XXXIV.

De Vitiis.

1. Vitia apud grammaticos ista dicuntur, quæ in eloquio cavere debemus. Sunt autem hæc: barbarismus, solœcismus, acyrologia, cacophonon, et reliqua.

2. Barbarismus est corruptio verbi unius, ut si tertiam syllabam quis producat in *ignoscere*.

3. Solœcismus, compositio vitiosa verborum: ut si aliquis dicat, *inter hominibus* pro *inter homines*.

4. Acyrologia, non propria dictio: ut, *liceat sperare timentis*; proprium est autem timenti formidare, non sperare; ^e et, *gramineo in campo*: proprium est *graminosum* dicere campum, non *graminem*.

5. ^b Cacophonon, dictio obscena, vel incomposite sonans. Obscena, ut, **54** *his animam arrecli dictis*. Incomposita, ut, *jurat ire et Dorica castra*. ^c Mala enim compositio fit, ab ea syllaba incipere qua superior finierat.

6. Pleonasmus, adjectio unius verbi supervacua: ut, *Hactenus arborum cultus et sidera cæli*. Neque enim alibi nisi in cælo sunt sidera.

7. Perissologia, adjectio plurimorum verborum supervacua: ut, *Vivat Ruben, et non moriatur, dum non sit aliud vivere quam non mori*.

8. Macrologia, longiloquium, res non necessarias comprehendens, ut: *Legati, non impetrata pace, retro unde venerant domum reversi sunt*.

9. ^d Tautologia, idemloquium, ut: *Si fata virum servant, si vescitur aura, ætherea, neque adhuc crudelibus occubat umbris*. Totum enim quod repetitur una res est, sed crebro ærmonie annuntiata.

10. Eclipsis est defectus dictionis, in quo necessaria verba desunt, ut, *cui pharetra ex auro; deest enim erat*.

11. Tapinosis est humilitas statum magnæ rei dicitis infirmans, ut:

^e *Collisio est*. Collisionis supra non meminerat, at meminit Donatum.

CAP. XXXIII. — ^d *Verba non recte conjuncta*. Ex Aug. ii de Doctrin. Christ., c. 13.

^e *E Cilicib*. Ex Diomede.

^f *Si præpositiones a verbis applicemus*. Ita vetustissimi Codices recte; ut si dicas *de longe*. Nonn.: *Omnes artem secuti negant adverbis præpositionem addi oportere, sed auctoritas veterum præponi debet. De subito, etc.*

CAP. XXXIV. — ^g *Gramineo in campo*. Quod advertit Serv. v. Æn.

^h *Cacophonon*. Quod Isidorus in composite sonans, Servius Cacophonon in sermone, Donatus Cacophonon in composita dictione vocat.

ⁱ *Mala enim compositio*. Verba Servii ad: *Dorica castra, Æneid. ii.*

^j *Tautologia idemloquium*. Ita paulo ante: *Macrologia longiloquium, etc.* C. 36 allegoriam alieniloquium interpretatur.

Apparent rari nantes in gurgite vasto.
Cingilem posuit pro mari.

12. Cacosyntheton. Vitiosa compositio: ut, *versaque jurecum terga fatigamus hasta.*

13. ^a Amphibolia, Ambigua dictio; quæ sit, aut per casum accusativum, ut illud responsum Apolliniis ad Pyrrhum:

Aio te, Æacida, Romanos vincere posse.

In quo non est certum quem in ipso versu monstraverit esse victorem.

14. Fit et per incertam distinctionem, ut, *bellum ingens geret Italia.* Incerta distinctio, utrum *bellum ingens*, an *ingens Italia*.

15. Fit, et per commune verbum, *depreccatur Cato, calumniatur Cicero, pristolatur Brutus, dedignatur Antonius*; nec ostenditur in hac ambiguitate utrum ipsi alios, an alii ipsos deprecati sunt, aut calumniati.

16. Fit et per homonymiam, quando uno nomine multa significantur, ut *acies*, et non addas, aut *ferri*, aut *oculorum*, aut *militum*.

55 CAPUT XXXV.

De metaplasms.

1. Metaplasms Græca lingua, Latine Transformatio dicitur, qui sit in uno verbo propter metri necessitatem, et licentiam poetarum. Cujus species istæ sunt.

2. Prothesis, appositio in principio verbi, ut *gnato pro nato*, et *tetulit pro tulit*. Epenthesis, appositio in medio, ut *reliquias pro reliquus*, *induperator pro imperator*.

3. ^b Paragoge, appositio in fine, ut *magis*, pro *mage*, et *potestur*, pro *potest*.

Aphæresis, abscissio de principio, ut *tenno* pro *romanno*.

Syncope, abscissio de medio, ut *forsan* pro *forsitan*.

Apocope, abscissio de fine, ut *sat* pro *satis*.

4. Ectasis, productio contra naturam, ut, *Italiam* pro *Italia*, cum *Italiam* correpte dici debeat.

Systole, correptio contra naturam, *agnosus Orion*, cum *Orion* producte dici debeat.

Diaeresis, discissio unius syllabæ in duas, ut, *albai, longai*, pro *albe, longæ*.

5. Episymploche, conglutinatio duarum in unam, ut *Phaeton*, pro *Phaeton, Nerei*, pro *Nerei, æripedem*, pro *æripedem*.

^c Synalophe, collisio vocalium apud poetarum vocalibus, ut, *atque ea direra penitus, dum parte geruntur*.

6. Ethlipsis, collisio consonantium cum vocalibus, ut *multum ille*, et *terris*.

^a Amphibolia. Ita vetustissimi Codices et ita a Charisio nominatur, rectius quam a Diomede, et Donato *amphibologia*.

CAP. XXXV. — ^b Paragoge ut *magis* pro *mage*. Idem exemplis utitur Donatus; at Charisio apocopes exemplum est *mage*, pro *magis*.

^c Adjunctarum vocalibus. Sat erat collisionem vocalem dicere. Sed siquid addendum fuit, tolerabilior Romani Codicis scriptura visa est in quo *adjunctarum*, quam nostrorum, ubi *juncta*, vel *adjuncta* legitur.

^d Metaplasms est, qui in uno sermone. Totus locus e Serv. Æn. v, ad illud:

Urbis opus, triplici pubes, quem Dardana versu.

Urbique tamen mendosus, quem restituit ex ve-

A Antithesis, contrapositio litteræ pro alia littera, ut *olli* pro *illi*.

Metathesis, transpositio litteræ, ut, *Evandro* pro *Evander*, *Timbre*, pro *Timber*.

7. Inter barbarismum et lexin, hoc est Latinam et perfectam elocutionem, ^d metaplasms est, qui in uno sermone ratione sit vitiosus. Item inter solacismum et phrasin, id est perfectam connexionem sermonum, schema. ^e Id est figura, est, qua sit contextu sermonum ratione vitiosa. Ergo metaplasmi et schemata media sunt, et discernuntur peritia et imperitia. Fiunt autem ad ornatum.

CAPUT XXXVI.

De schematibus.

1. Schemata, ex Græco in Latinum eloquium Figuræ interpretantur, quæ sunt in verbis, vel sententiis ^e per varias distinctionum formas propter eloquii ornatum. Hæc dum multa sunt, ^f apud grammaticos ista inveniuntur

2. Prolepsis est præsumptio, ubi ea quæ sequi debent anteponuntur, ut: *Interea regis ingenti mole: Latinus*. Debit enim sic dicere: *Interea regis ingenti mole*, et statim adicere quod sequitur: *Procedunt castris*; deinde dicere: *Latinus*, etc.; sed facta pro ornamento præsumptio rei, et qui sequi debuere reges interpositi sunt in septem versibus, et postea additum est: *Procedunt castris*. Inde præsumptio, quia anteposita sunt quæ sequi debuere.

3. Zeugma est clausula, cum plures sensus uno verbo clauduntur, quæ sit tribus modis. Nam aut in primo, aut in postremo, aut in medio id verbum ponitur, quod sententias jungit. In primo, ut,

^g *Vertitur ænophoris fundus sententia nobis.*

In medio, ut,

Græcia Sulpicio sorti data, Gallia Cottæ.

In postremo, ut: *Namque hoc tempore obsequium amicos, veritas odium parit.*

4. Hypozeuxis est figura superiori contraria, ubi in singulis sensibus propria unicuique clausula est, ut, *Regem adit, et regi memorat nomenque, genusque.*

5. Syllep-sis ^h est in dissimilibus clausulis, aut pluralis dictio singulari verbo finita, ut, *sociis et rega recepto*, aut singularis dictio plurali verbo expleta, ut:

Sunt nobis mitia poma,

Costancæ molles, et pressi copia lactis.

⁵⁷ Supra enim sunt dixit, hic debuit dici. *Est pressi copia lactis.*

teri Editione Chacon.

CAP. XXXVI. — ^e Per varias distinctionum formas. Ita plerique ex Longob. Male in aliis, *dictionum*. Nam distinctionum, et ad nomen schematis et ad rem ipsam de qua agitur multo est aptius.

^f Apud grammaticos ista inveniuntur. NECESSARIA ex Donato et Charisio addebat Chacon.

^g *Vertitur ænophoris fund.* Citatur a Nonio in sententia ex Lucil. lib. III Satyr.

^h Syllepsis est in dissim. cl. Donatus: *Item syllepsis est in dissimilibus clausulis, quando dictio singularis verbo plurali adjungitur.* Charisius: *Syllepsis est cum singularis dictio plurali verbo conc'uditur.*

6. Fit autem syllepsis non solum per partes orationis, sed, et per accidentia partibus. Nam ubi et pro multis unus, et pro uno multi ponuntur, syllepsis est: pro multis unus, ut est illud: *uterumque armato milite complent*, cum non uno, sed multis militibus. Item pro uno multi, ut in Evangelio: *Latrones qui crucifixi erant cum eo improperebant ei*; ubi pro uno uterque inducitur blasphemasse

7. Anadiplosis est, quando ab eodem verbo quo illud, prior versus finivit sequens versus incipit, ut est *Certent et cygnis ululæ, sit Tityrus Orpheus, Orpheus in silvis, inter delphinas Arion.*

8. Anaphora est repetitio ejusdem verbi per principia versuum plurimorum, ut:

*Nos te, Dardania incensa, tuæque arma secuti,
Nos tumidum sub te permensi classibus æquor.*

9. Epanaphora est in uno versu per principia sensuum ejusdem verbi repetitio, ut

*Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus unæ,
Te liquidi flere lacus*

10. Epizeusis in uno sensu congeminitio verbi, ut: *sic sic juvat ire sub umbras*

11. Epanalepsis est sermonis in principio versus positi ejusdem in fine replicatio, ut est illud:

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.

12. Paronomasia est in significatione diversa dictione pene ipsa, ut illud: *Abire an obire te convenit, id est, exsulem fieri, an mori?*

13. Schesis onomatopoeia, multitudo nominum conjunctionum a quodam ambitu copulata, ut *nubila, nix, grando, procellæ, fulmina, venti.*

14. Paromœon est multitudo verborum ex una littera inchoantium, quale est apud Ennium:

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.

Sed hoc bene temperat Virgilius, dum non toto versu utitur hac figura ut Ennius, sed nunc in principio versus tantum, ut est illud: *Sæva sedens super arma*; nunc in medio, ut:

*Quæque lacus late liquidos, quæque aspera dumis;
Nunc autem in fine, ut:*

Sola mihi tales caesus Cassandra canebat.

15. Homœoptoton est, cum plurima nomina per unum casum denuntiantur, ut est illud:

*Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
Tollentemque manus, saxumque immane moventem.*

16. Homoteleton est, cum uno modo verba plurima finiuntur: ut *abiit, abscessit, evasit, erupit.*

17. Polypoton est, cum diversis casibus sententia variatur, ut:

Ex nihilo nihilum, ad nihilum nil posse reverti.

Matheus Dama, papæ, Marco spondente, recusas,

a *Quodam ambitu copulata.* Mendose, apud Donatum, eodem habitu copulandi legitur.

b *Marcus Dama.* E Pers. Satyr. v.

c *Antitheton.* Hæc usque ad finem capituli neque Donati sunt, neque Charisii, et in Rom. Codic. plures aliæ figuræ leguntur, ut hæc quoque alienæ videri possint.

CAP. XXXVII. — d *Ad non propriam similitudinem.* Ferri potest vulgata scriptura *similitudinem*, ut sit quod Charisius dixit, *propter similitudinem.* Nam ex

A *Credere tu nummos? Marco sub iudice palles? Marcus dixit. Ita est, assigna, Marce, tabellas.*

18. Hirmos est sententia continuatæ orationis tenorem suum, usque ad ultimum servans, ut:

*Est in recessu longo locus, insula portum,
et reliqua. Hinc enim in longum vadit sensus usque ad illud:*

Horrentique atrum nemus imminet umbra.

19. Polysyntheton est dictione multis concatenata conjunctionibus, ut, *tecumque, læremque, armaque, amyceumque canem.*

20. Dialyton, vel asyntheton figura est, quæ e contrario sine conjunctionibus solute ac simpliciter effertur, ut, *venimus, vidimus, placuit.*

21. Antitheton est ubi contraria contrariis opponuntur, et sententiæ pulchritudinem reddunt, ut illud:

*Frigida pugnabant calidis, humentia siccis;
Mollia cum duris; sine pondere, habentia pondus.*

22. Hypallage quotiescunque per contrarium verba intelliguntur, ut *dare classibus austruos.*, cum ventis naues demus, non navibus ventos.

CAPUT XXXVII.

De tropis.

1. Tropos Græco nomine Grammatici vocant, qui Latine modi locutionum interpretantur. Fiunt autem a propria significatione 59^d ad non propriam similitudinem. Quorum omnium nomina difficillimum est annotare, sed ex omnibus Donatus^e tredecim usui tradenda conscripsit.

2. Metaphora est verbi alicujus usurpata translatio, sicut cum dicimus, *fluctuare segetes, gemmare rites*, dum in iis rebus fluctus et gemmas non invenimus, in quibus hæc verba aliunde transferuntur, sed hæc atque aliæ tropicæ locutiones ad ea quæ intelligenda sunt propterea figuratis amicitibus obtentur, ut sensum legentis exerceant, et ne nuda atque in promptu posita vilescant.

3. Fiunt autem metaphoræ modis quatuor: ab animali ad animale, ut, *aligeros conscendit equos*; metaphorice loquens miscuit quadrupedi alas avis, et quo cursu deserta petiverit, miscuit volatili cursum quadrupedis. Ab inanimato ad inanimale, ut, *Pontum pinus arat; sulcum premit alta carina.* Miscuit usum terræ aquis, dum *arare* et *sulcum premere* ad terram pertineat, non ad mare.

4. Ab inanimato ad animale, ut *florida juvenus*; miscuit flores inanimales juventuti quæ animam habet. Ab animali ad inanimale, ut:

*Tu, Neptune pater, cui tempora cana crepant
Cincta salo resonant, magnus cui perpete mento
Profusus Oceanus, et flumina crinibus errant.*

eo videntur hæc. Sed cum idem Charisius metonymiam definiat: *Dictionem translata a propria significatione ad aliam proximitatem, utrovis modo legat licebit.* Et Donatus: *Ad impropiam similitudinem.*

e *Tredecim usui trad.* Ita Beda. Duodecim Donatus et Charis.

f *Tu, Neptune pat.* Citatur ex Claudian. a D. Aug., lib. iii de Doct. Chr. Varroni quidam Albinovana tribuebat A. Augustinus.

Mentum enim, et *tempora*, et *crines* non ad Oceanum **A** pertinent, sed ad homines.

5. Sic et alia rerum nomina de alio genere in aliud genus decenti-simo decoris gratia transferuntur, ut oratio perornetur. Metaphora autem, aut partis enius est, ut, *fluctuare segetes*: non potes dicere *segetare fluctus*; aut antistropha est, id est, reciproca, ut *remigia alarum*. Nam et *slæ navium*, et alarum *remigia* dicuntur.

6. Catachresis, est alienæ rei nomen appositum: hæc eo a metaphora differt, quod illa vocabulum habenti largitur; hæc quia non habet proprium, alieno utitur, ut,

Faciemque simillima lauro;

et,

.... *Nunc una ambæ junctisque feruntur
Frontibus, et longa sulcant vada salsa carina.*

Cum *facies*, et *frons* tantum animalium et hominum sint. Quod nomen si poeta non apposuisset navi, quid proprium eidem parti diceret non haberet.

60 7. Metalepsis tropus a præcedente indicans quod sequitur:

Inque manus chartæ nodosaque venit arundo.

Nam per *manum* verba, per *arundinem* litteræ significatæ sunt.

8. Metonymia est Transnominatio ab alia significatione ad aliam proximitatem translata. Fit autem multis modis; aut enim per id quod continet id quod continetur ostendit, ut *theatra plaudunt, prata mugiunt*, dum illic homines plaudant, hic boves mugiant; aut contra per id quod continetur id quod continet, ut *jam proximus ardet Ucalegon*, dum non ille sed domus ejus arderet.

9. Item per inventorem id quod inventum est, ut, *sine Cerere et Libero friget Venus*, et *commistam Vulcanus (mittit) ad astra favillam*. Vult enim per *Cerem* frumenti inventricem intelligere *panem*; per *Liberum* inventorem *vitis, vinum*; per *Venerem*, *libidinem*; per *Vulcanum*, *ignem*. At contra per inventum inventorem demonstrat, ut, *Vinum precamur*, pro *Libero*, qui *vinum* apud Græcos invenit.

10. Item per efficientem, id quod efficitur, sicut, *pigrum frigus*, quod *pigros* homines faciat; et, *timor pallidus*, eo quod *pallidos* homines reddat. At contra per id quod efficitur, efficiens, ut:

*Jungit equos auro genitor, spumantiaque addit
Frena feris.*

Spumantia frena dixit, cum utique non ipsa faciant *spumas*, sed *equus* qui ea gerit *spumis* conspergat *infusus*.

11. Antonomasia est pro nomine, id est vice nominis posita: ut *Maia genitus* pro *Mercurio*; qui tropus fit tribus modis: ab animo, ut, *magnanimusque Anchisades*; a corpore, ut *ipse arduus*; extrinsecus, ut:

Inq. manus chartæ. Pers., Satir. III. Quod vero sequitur: *Nam per manum verba*, etc., aut aliena sunt, ut aliis quoque visum est, aut forte legendum, nam per *manum, chartam, et arundinem* litteræ significatæ sunt.

Vinum precamur. Serv., Æn. I, ad... *Crateras magnos*, etc.: Tropus est *synecdoche*, ut *cererem* pro *frumento* dicimus. Sic *Plautus*:

Infelix puer, atque impar congressus Achilli.

12. Epitheton, Supra nomen, præponitur enim proprio nomini, **61** ut *Alma Ceres*, *obscenique canes*, *importunæque volucres*. Inter antonomasiam autem et epitheton hoc differt, quod antonomasia, pro vice nominis ponitur; Epitheton autem nunquam sine nomine est. ^d Quibus duobus tropis, vel vituperamus aliquem, vel ostendimus, vel laudamus.

13. Synecdoche est Conceptio, cum a parte totum, vel a toto pars intelligitur. Eo enim et per speciem genus et per genus species demonstratur; sed species pars est, genus autem totum. A tota enim pars intelligitur, ut:

*Quam multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat.*

B Non enim totus annus est frigidus, sed pars anni, id est, hiems. At contra a parte totum: ut, *flammas cum regia puppis extulerat*. Ubi non solum *puppis*, sed *navis*; et non *navis*, sed qui in ea; et non omnes, sed unus *flammas* extulit.

14. Onomatopœia, nomen fictum ad imitandum sonum vocis confusæ, ut *stridor valvarum*, *hinnitus equorum*, *mugitus boum*, *balatus ovium*.

15. Periphrasis est Circumloquium, dum res una plurimis verbis significatur, ut, *auras vitales carpit*. Significavit enim per copulationem verborum unam rem, hoc est, *vivit*. Ille autem tropus geminus est; nam aut veritatem splendide producit, aut fœditatem circuita evitat. Veritatem splendide producit, sicut:

*Et jam prima novo spargebat lumine terras,
Tithoni croceum linquens aurora cubile.*

C Vult enim dicere, *jam luceſcebat*, aut *dies ortus erat*. Fœditatem circuitu devitat, sicut:

*placidumque petivit
Conjugis infusus gremio per membra soporem.*

Illic enim circuitu evitat obscœnitatem, et decenter ostendit concubitum.

16. Hyperbaton est Transcensio, cum verbum aut sententia ordine commutatur. Illius species quinque sunt: Anastrophe, hysteron proteron, parenthesis, tmesis, synchysis.

Anastrophe, verborum ordo præposterus, ut *littora circum*, pro *circum littora*.

17. Hysteron proteron, sententia ordine commutata, ut:

Postquam altos tetigit fluctus, et ad æquora venit.

D Ante enim ad æquora venit, et sic tetigit fluctus.

62 18. Parenthesis, ubi ^e interponimus sententiam, qua ex medio remota, integer sermo perdurat, ut, *Æneas (neque enim patrius consistere mentem Passus amor) rapidum ad naves præmittit Achatem*. Est enim ordo: *Æneas rapidum præmittit Achatem*, nam illud in medio parenthesis est.

Vinum precamur, nam hic *Deus* præsens adast.

^e *Antonomasia*. Donatus: *Antonomasia est significatio vice nominis posita*, etc., usque ad *Achilli*.

^d *Quibus duobus tropis*. Ex Donat. *Charisius* quoque *Ἐπίθετον* est dictio vocabulo adjecta, aut ornandi, aut destruendi, aut indicandi causa.

^e *Interponimus sententiam*. Donatus: *Interposita formatio diversæ sententiæ*.

19. Tmesis est sectio unius nominis per interpositionem verborum ut

... *Multo nebulae circum Dea fudit amictu, pro circumfudit.*

20. Synchysis est, ubi ex omni parte confusa sunt verba, ut illud: *Juvenes, fortissima frustra pectora, si vobis nudentem extrema cupido est certa sequi, quae sit rebus fortuna videtis. Excessere omnes, adytis arisque relictis, dii quibus imperium hoc steterat; succurris urbi incensae; moriamur, et in media arma ruamus.*

Ordo talis est: *Juvenes fortissima pectora frustra succurritis urbi incensae, quia ex essere dii, quibus hoc imperium steterat. Unde si vobis cupido certa est me sequi audentem extrema, ruamus in media arma, et moriamur.*

21. Hyperbole est excelsitas lidem excedens ultra quam credendum est, ut, *sidera verberat unda, et terram inter fluctus aperit.* Hoc enim modo ultra lidem aliquid augetur, nec tamen a tramite significandae veritatis erratur, quamvis verba quibus indicatur excedant, ut ^b voluntas loquentis non fallentis appareat; quo tropo non solum augetur aliquid, sed et minuitur. Augetur, ut, *velocior aura;* minuitur, ut, *mollior pluma, durior saxo.*

22. ^c Allegoria est alieniloquium, aliud enim sonat, aliud intelligitur; ut, *tres littore cervos conspicit errantes:* ubi tres duces belli Punici, vel tria bella Punica significantur. Et in Bucolicis, *Aurea mala decem misit,* id est, ad Augustum decem eclogas pastorum. Hujus tropi plures sunt species, ex quibus eminent septem: ironia, antiphrasis, aenigma, charientismos, paræmia, sarcasmos, astysmos

63 23. ^d Ironia est sententia per pronuntiationem contrarium habens intellectum. Hoc enim tropo calide, aut per accusationem, aut per insultationem aliquid dicitur, ut est illud:

*Vestras, Eure, domos, illa se jactet in aula
Æolus, et clauso ventorum carcere regnet.*

Et quomodo aula, si carcer est? Solvitur enim pronuntiatione. Nam *carcer* pronuntiatio est; *jactet in aula*, ironia est; et totum per contrariam pronuntiationem enuntiatur, per ironiæ speciem, quæ laudando deridet.

24. ^e Antiphrasis est sermo e contrario intelligendus, ut *lucis*, quia caret luce per nimiam memorum umbram: et *manes*, id est, *mites*, et *modesti*, cum sint terribiles et immanes; et *Parcæ* et *Eumenides Furæ*, quod nulli parcant, vel benefaciant. Hoc

^a Ordo talis, etc. Servii ad eum Virgillii locum.

^b Ut voluntas loq. non fall. Quintil., lib. viii: *Honere satis est, mentiri hyperbolen, neque ita, ut menducio fallera velit.*

^c Allegoria. Ambros., lib. de Abraham: *Allegoria est, cum aliud geritur, et aliud figuratur.* Cic. iii de Orat: *Aliud dicitur, et aliud intelligendum est.*

^d Ironia. Charisius: *Ironia est oratio pronuntiationis gravitate in contrarium deducens sensum verborum.*

^e Antiphrasis. Hieronymus, Bonos. Epist. 100: *An ideo tibi bellus videris quia fausto vocaris nomine, quasi non et lucus ideo dicatur, quod minime luceat, et Parcæ quod nequaquam parcant, et Eumenides Furæ quod non sint benignæ, et vulgo Æthiopes vocentur*

A tropo, et nani *Atlantes*, et cæci *videntes*, et vulgo *Æthiopes argentei* appellantur.

25. Inter ironiam pronuntiatione sola indicat quod intelligi vult, sicut cum dicimus homini agenti male: *Bonum est quod facis.* Antiphrasis vero non voce pronuntiantis significat contrarium, sed suis tantum verbis, quorum origo contraria est.

26. Aenigma est quæstio obscura, quæ difficile intelligitur, nisi aperiatur, ut est illud: *De comedente exivit cibus, et de forti egressa est dulcedo,* significans ex ore leonis favum extractum. Inter allegoriam autem et aenigma hoc interest, quod allegoriæ vis gemina est, et sub re alia aliud figuratiter indicat. Aenigma vero tantum sensus obscurus est, et per quasdam imagines adumbratus

27. ^f Charientismos est tropus quo dura dicta gratius proferuntur, uti cum interrogantibus nunquid nos quæsierit aliquis, respondetur: *Bona fortuna.* Unde intelligitur, neminem nos quæsisse.

28. ^g Paræmia est rebus et temporibus accommodatum proverbium. 64 Rebus, ut, *contra stimulum calces*, dum significatur adversis resistendum. Temporibus, ut, *Lupus est in fabula.* ^h Aiunt enim rustici vocem hominem perdere, si eum prior lupus viderit. Unde et subito tacenti dicitur istud proverbium, *Lupu in fabula.*

29. ⁱ Sarcasmos est hostilis irrisio, cum amaritudine, ut:

*Referes ergo hæc, et nuntius ibis
Pelidæ genitori. Illi mea tristia facta
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.*

30. Huic contrarius est astysmus, id est, urbanitas sine iracundia, ut illud:

*Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi,
Atque idem jungat vulpes, et mulgeat hircos,*

id est: qui Bavium non odit, pro pœna ei contingat ut diligit Mævium. Fuerunt autem Mævius et Bavius poetæ pessimi, et inimici Virgillii. Qui hos ergo diligit, faciat quæ contra naturam sunt, id est, jungat vulpes, et mulgeat hircos.

31. Homœosis est quæ Latine interpretatur similitudo; per quam minus notæ rei per similitudinem ejus quæ magis nota est panditur demonstratio. Hujus species sunt tres: icon, parabola, paradigma, id est, imago, comparatio, exemplum.

32. Icon est imago, cum figuram rei ex Simili genere conamur exprimere, ut:

argentei?

^f Charientism. Ex Donat. et Charis.

^g Paræmia. Ex Donat. Charisius: *Paræmia est vulgaris rei usurpatio cum aliqua diversitate, ut, cocta numerabimus exta, cum significet, ex eventu sciemus. Et, contra stimulum calces, id est, rei contraria resistere. Quæ sit sententia hujus proverbii in Actis Apost. et apud Terentium nemo nescit.*

^h Aiunt enim rustici. Non rusticos, sed physicos id confirmare scribit Servius, ad eclog. 9. Vid. Donat. in Adelpb.

ⁱ Sarcasmos. E Servio, Æn. ii. ad verba Pyrrhi: *Referes ergo hæc, et eclog. 3, ad illud: Qui Bavium non odit.*

*Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
Et crines flavos, et membra decora juvenis.*

Congrum enim est similitudo de specie cuius persona
inducitur.

33. Parabola est comparatio ex dissimilibus rebus, ut,
*qualis in arvis
Æstiferæ Libyæ viso leo cominus hoste
Subsedit;*

ubi leoni Cæsarem comparavit, non ex suo, sed ex
alieno genere similitudinem faciens.

34. Paradigma est exemplum dicti, vel facti ali-
cujus, aut ex simili, aut ex dissimili genere, conve-
niens ei quam proponimus rei; ita: *• Tam fortiter
perit apud Hipponem Scipio, quam Uticæ Cato.*

35. Similitudo autem tribus modis fit: a pari,
a majore, a minore. A pari:

*Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta est
Seditio.*

A majore ad minus:

Qualiter expressum ventis per nubila fulmen;

a minore ad majus:

*Si potuit manes arcessere conjugis Orpheus
Thracia fretus cithara fidibusque canoris*

quasi dicat, re parva et brevi, id est, si ille cithara
fretus, ego pietate

CAPUT XXXVIII.

De prosa.

1. Prosa est producta oratio, et a lege metri so-
luta. ^b Prosum enim antiqui productum dicebant, et
rectum. Unde ait Varro apud Plautum *prosis lectis*
significare *rectis*; unde etiam quæ non est perflexa
numero, sed recta, prosa oratio dicitur, in rectum
producendo. Alii prosam aiunt dictam ab eo quod
sit profusa, vel ab eo quod spatiosius proruat et ex-
currat, nullo sibi termino præfinito.

2. Præterea tam apud Græcos quam apud Latinos
longe antiquiorem curam fuisse carminum, quam
prose. Omnia enim prius versibus condebantur,
prose autem studium sero viguit. Primus apud Græ-
cos ^c Pherecydes Syrius soluta oratione scripsit,
apud Romanos autem Appius Cæcilius adversus Pyr-
rhum solutam orationem primus exercuit. Jam ex
hæc, et cæteri prose eloquentia contenderunt.

CAPUT XXXIX.

De metris.

1. Metra vocata, quia certis pedum mensuris, at-
que spatiis terminantur, neque ultra dimensionem

A temporum constitutam procedunt. Mensura enim
Græce μέτρον dicitur.

2. **66** Versus dicti ab eo quod, pedibus in ordine suo
dispositis, certo sine moderantur per articulos, qui
cæsa et membra; nominantur. ^d Qui ne longius pro-
volvèrentur quam iudicium posset sustinere, modum
statuit ratio unde reverterentur, et ab eo ipso ver-
sum vocatam dicunt quod *revertatur*.

3. Huic adhæret rhythmus, qui non est certo sine
moderatus, sed tamen rationabiliter ordinatis pedi-
bus currit; qui Latine nihil aliud quam *numerus* di-
citur. De quo est illud:

..... *Numeros memini, si verba tenerem.*

4. ^e Carmen vocatur quicquid pedibus continetur;
cui datum nomen existimant, seu quod *carptim* pro-
nuntiaretur ^f (unde hodie lanam quam purgantes
discerpunt, *carpiuare* dicimus), seu quod qui illa
caverent *cavere* mente existimabantur.

5. Metra, vel a pedibus nuncupata, vel a rebus
quæ scribuntur, vel ab inventoribus, vel a frequen-
tatoribus, vel a numero syllabarum.

6. A pedibus metra vocata, ut dactylica, iambica,
trochaica. A trocheo enim trochaicum metrum na-
scitur; a dactylo dactylicum, sic et alia a suis pedi-
bus. A numero vero hexametrum, pentametrum,
trimetrum. Nam senarios versus nos ex numero pe-
dum vocamus; hos Græci ^g quia geminos feriunt,
trimetros dicunt. Hexametros autem Latinos pri-
mum fecisse Ennius traditur, ^h eosque *longos* vocat.

7. Ab inventoribus metra appellata dicuntur, ut, Ana-
creonticum, Saphicum, Archilochium. Nam Anacreon-
tica metra Anacreon composuit, Saphica Sapho mulier
edidit, Archilochia Archilochus quidam **67** scripsit,
Colophonica Colophonius quidam exercuit; Sotadeo-
rum quoque repertor est ⁱ Sotades genere Cretensis;
Simonidia quoque metra Simonides poeta lyricus
composuit.

8. A frequentatoribus, ut Asclepiadea. Non enim
ea Asclepius invenit, sed proinde ita vocata sunt,
quod eis idem frequentissime et elegantissime usu sit.

9. A rebus quæ scribuntur, ut heroicum, elegia-
cum, bucolicum. Heroicum enim carmen dictum,
quod eo virorum fortium res et facta narrentur. Nam
heroes appellantur viri quasi aerei, et cælo digni
propter sapientiam et fortitudinem; quod metrum
D auctoritate cætera metra præcedit, unum ex omni-

stach. Οδύς. ο, ad illud: *Νῆσός τις Συρίη κεκλιπέται,
Ἐξ ἧς (inquit) φεραῦδος.* Quod vero sequitur apud
eund. *Βαβίλωνος* corruptum est ex *Βάβου νόος*. Vid.
Laert.

CAP. XXXIX. — ^a Qui ne longius provolv. etc.
Usque ad *numerus* dicitur. Augustini sunt verba, II
de Ordine, c. 14. Vidend. idem, III de Mus., c. 1.

^c Carmen vocatur. E Serv., ÆN. 711.

^f Unde hodie carminare. Utitur eo verbo non se-
mel Plinius, ut lib. IX, c. 38.

^g Quia geminos feriunt. Terontian. : *Sed ter feritur
hinc trimetros dicitur.*

^h Eosque longos. Cicero, II de Legib. *Heroici
versibus, quos longos appellat Ennius.*

ⁱ Sotades genere Cretensis. De quo Suid. et Athe-
næus, lib. XIV.

^a Tam fortiter perit apud Hipp. Scip. Q. Metel-
lum Scipionem, opinor, intelligit. Qui cum antea P.
Cornelius Scipio diceretur, postea, adoptione Q. Me-
telli Pii, dictus est Q. Cæcilius Metellus Scipio. Hic,
ut refert Appianus, cum in classem Cæsaris incidis-
set, neque effugere posset, gladio perfossus in mare
se præcipitavit.

CAP. XXXVIII. — ^b Prosum enim antiqui productum
d.e.r. Glossar. : *Prosa, peza tunica, πεζὸν ἱμάτιον.* Vid.
Fest. Prosum autem, an *prosum* dicas, nihil referre
(nisi quod illud antiquius) recte advertit vir eruditiss.

^c Pherecydes Syrius. Apuleius, lib. II Florid. :
*Pherecydes Syro insula oriundus, qui primus, versusum
næv repudiato, conscribere ausus est passis verbis, so-
lato locuto, libera oratione.* Meminit hujus Plinius,
lib. V, c. 29; et lib. VII, c. 56. Strab., lib. X, et Eu-

bus tam maximis operibus aptum quam parvis, A te, quamvis opilionum caprariorumque sermones in suavitatis et dulcedinis æque capax.

10. Quibus virtutibus ^a nomen solum obtinuit, ut Heroicum vocaretur ad memorandas scilicet heroum res. Nam, et præ cæteris simplicissimum habetur, constatque duobus pedibus, dactylo et spondeo; ac sæpe pene, vel ex hoc, vel ex illo, nisi quod temperantius fit utriusque mistura, quam si instruat a singulis.

11. Omnibus quoque metris prius est. Hoc primum Moyses in cantico Deuteronomii, ^b longe ante Pherecydem et Homerum cecinisse probat. Unde et apparet antiquius fuisse apud Hebræos studium carminum quam apud gentiles. ^c Siquidem et Job, Moysi temporibus adæquatus, hexametro versu, dactylo spondeoque decurrit.

12. Hoc apud Græcos ^d Hecateus Milesius fertur primus composuisse; vel, ut alii putant, Pherecydes Syrius, quod metrum ante Homerum Pythium dictum est, post Homerum Heroicum nominatum.

68 15. Pythium autem vocatum volunt, eo quod hoc genere metri oracula Apollinis sint edita. Nam cum in Parnasso monte Pythonem serpentem in vindictam matris sagittis insequeretur, accolæ Delphici hoc illum metro hortati sunt, ut ait Terentianus : *ὦ Παιάν, ὦ Παιάν.*

14. Elegiacum autem dictum, eo quod modulatio ejusdem carminis conveniat miseris. Terentianus : *Hos elegos dixere. solet quod clausula talis Tristibus, ut tradunt, aptior esse modis.*

15. Hoc autem vix omnino constat a quo sit inventum, nisi quia apud nos Eunio eo prior usus est. Nam apud Græcos sic adhuc lis grammaticorum pendet, ut sub iudice ^e res relicta sit. Nam quidam eorum Colophonium quemdam, quidam Archilochium auctorem atque inventorem volunt.

16. Bucolicum, id est, pastorale carmen plerique Syracusis primum compositum a pastoribus opinantur, nonnulli Lacedæmone. Namque ^f transeunte in Græciam Xerxe rege Persarum, cum Spartanz virgines, sub hostili metu, neque egredi urbem audent, neque pompam ^g chorumque agrestem Dianæ de more excernerent, turba pastorum, ne religio præteriret, eundem inconditis cantibus celebrarunt. Appellatur autem Bucolicum a bubus, de majore par-

^a Nomen solum obtin. Quamvis Lyricis heroum quoque facta canerentur.

^b Longe ante Pherecydem. Duo fuere Pherecydæ. Atheniensi antiquioremsuisse Syrium (de quo cap. 37) vult Strabo. Contra Suidas, nisi mendum in hoc hæret. ^c Siquidem Job. Hieron., in Præfat. ad Job.

^d Hecateus Milesius. Strab., lib. 1 : Πρώτιστα γὰρ ἡ ποιητικὴ κατασκευὴ παρήλθεν εἰς τὸ μέσον καὶ εὐδοκίαισεν. Εἶτα ἐκείνη μισομένη λύσαντες τὸ μέτρον, ἑτέροι δὲ φυλάξαντες τὰ ποιητικὰ συνέγραψαν οἱ περὶ κλέμον, καὶ φερκύδην καὶ Ἑκαταίων, etc.

^e Res relicta sit. Ita vet. Cod. Rom.; relegata, vel religata, nostri; nos duas voces, res relicta, alienas putamus. Horatius, in Art. :

Quis tamen exiguus elegos emisit auctor ;
Grammatici certant, et adhuc sub iudice lis est.

^f Transeunte in Græciam Xerxe. E. Serv. ad Eclog. 1.

^g Nomen legendum probatur? Edit.

te, quamvis opilionum caprariorumque sermones in iis et cantica inserantur.

17. Hymnos primum David propheta in laudem Dei composuisse ⁶⁹ ac cecinisse manifestum est. Deinde apud gentiles ^h prima Mnemia Timotheo fecit in Apollinem et Musas, quæ fuit temporibus Ennii longe post David. Hymni autem ex Græco in Latinum laudes interpretantur.

18. Epithalamia sunt carmina nubentium, ⁱ quæ decantantur a scholasticis in honorem sponsi et sponsæ. Hæc primum Salomon edidit in laudem Ecclesiæ et Christi. Ex quo gentiles sibi epithalamium vindicarunt, et istius generis carmen assumptum est. Quod genus primum a gentilibus in scenis celebrabantur, postea tantum in nuptiis hæsit. Vocatur B autem epithalamium, eo quod in thalamis decantetur.

19. Threnos, quod Latine lamentum vocamus, primus Jeremias versus composuit super Urbem Jerusalem quando subversa est, et populus Israel captivus ductus est. Post hunc apud Græcos Simonides poeta Lyricus. Adhibebantur autem funeribus atque lamentis; similiter et nunc.

20. Epitaphium Græce, Latine supra tumulum. Est enim titulus mortuorum, qui in dormitione eorum fit qui jam defuncti sunt. Scribuntur enim ibi vita, mores et ætas eorum.

21. Poesis dicitur Græco nomine opus multorum librorum; poemæ, unus. Idylion, paucorum versuum distichon, duorum; monostichon, unius.

22. Epigramma est titulus quod in Latinum superscriptio interpretatur : ⁷⁰ ἐπι enim super, γραμμὴ littera vel scriptio dicitur.

23. Epodon in poemate clausula brevis est. Dicitur autem epodon quod accinatur ad speciem elegiaci, ubi præmisso uno longiori, alter brevior componitur, atque ita in singulis quibusque majoribus sequentes minores quasi clausulæ recinunt.

24. Clausulas autem Lyrici appellant, quasi præciosos versus integris subjectos, ut est apud Horatium :

*Beatus ille qui procul negotiis,
deinde sequitur præcisus :
Ut prisca gens mortalium.*

Sic et deinceps alterni, quibus aliqua pars deest, et ipsi præcedentibus similes, sed minores.

D ^a Chororumque agrestem Dianæ. F. Agresti, vel, ut est in Rom. Cod. Agrestæ. Dianæ Agrestis meminit Pausan. lib. vii.

^b Prima Mnemia Timoth. Ita plerique Cod. Al., Memmia, Enmia, aut Inemia, et Cymothoe. Qua de re amplius querendum. Nam Timotheos vestigiū nullum. Mnesia vero an pars nominis sit, an μνημεῖα, id est, monumenta, reliquerit, id quoque in medio relinquimus.

ⁱ Quæ cantatur a scholasticis. Ang., in Ps. XLIV Solent dici a scholasticis carmina quædam uxorem deducuntibus, quæ vocantur epithalamia, quidquid ibi cantatur, in honor. cantatur sponsi et sponsæ. Quod autem ad scholastici nomen attinet, Hieronymus, in Catalog. de Sarapione : Sarapion qui ob elegantiam ingenii nomen Scholastici meruit.

^j Clausulas autem Lyrici appellant. Sic Terentium paulo ante, pentametrum clausulam heroici dixit.

25. Centones apud grammaticos vocari solent, qui de carminibus Homeri, vel Virgilii, ad propria opera, more centonario, ex multis hinc inde compositis in unum sarciant corpus, ad facultatem cujusque materiz.

26. Denique Proba, uxor Adelphi, centonem ex Virgilio, de Fabrica mundi et Evangeliiis plenissime expressit, materia composita secundum versus, et versibus secundum materiam concinnatis. Sic quoque, et quidam Pomponius ex eodem poeta inter cætera styli sui otia Tityrum in Christi honorem composuit; similiter et de Æneide.

71 CAPUT XL.

De fabula.

1. Fabulas poetæ a fundo nominaverunt, quia non sunt res factæ, sed tantum loquendo factæ. Quæ ideo sunt inductæ, ut ficto mutorum animalium inter se colloquio imago quædam vitæ hominum nosceretur. Has primus invenisse traditur Alcæon Crotoniensis, appellanturque Æsopicæ, quia is apud Phrygas in hac re polluit.

2. Sunt autem fabulæ, aut Æsopicæ, aut Lybisticæ. Æsopicæ sunt, cum animalia muta inter se sermocinasse finguntur, vel quæ animam non habent, ut urbes, arbores, montes, petræ, flumina. Lybisticæ autem, dum hominum cum bestiis, aut bestiarum cum hominibus fingitur vocis esse commercium.

3. Fabulas poetæ quasdam delectandi causa finxerunt, quasdam ad naturam rerum, nonnullas ad mores hominum interpretati sunt. Delectandi causa factæ, ut ex quibus vulgo dicunt, vel quales Plautus et Terentius composuerunt.

4. Ad naturam rerum fabulas fingunt, ut Vulcanus claudus, quia per naturam nunquam rectus est ignis; ut illa triformis bestia, prima leo, postrema draco, media ipsa chimera, id est, caprea, ætates hominum per eam volentes distinguere, quarum ferrox et horrens prima adolescentia, ut leo, dimidium vitæ tempus lucidissimum, ut caprea, eo quod acutissime videat, tum sit senectus casibus inflexis, draco.

5. Sic et Hippocentauri fabulam esse conflictam, id est, hominem equo mistum, ad exprimendam humanæ vitæ velocitatem, quia equum constat esse velocissimum.

* Centones. Tertullianus, lib. de Præscriptio-nih. : ... cum de sæcularibus quoque Scripturis exemplum præsto sit ejusmodi facilitatis. Quibus hodie ex Virgilio fabulam in totum aliam componit, materia secundum versus, versibus secundum materiam concinnatis. Denique Ossidius [Al. Hosidius] Geta Medeam tragædiam ex Virgilio plenissime expressit. Meus quidam propinquus ex eodem poeta, inter cætera styli sui otia, Pnacem Cebetis explicuit. Homerocentonas etiam vocare solent, qui de carminibus Homeri propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in unum sarciant corpus.

† Proba uxor Adelphi. Proba Falconia, cujus et Hieronymus meminit, et cento quidam circumfertur.

‡ Et quidam Pomponius. Al., Pompnus.

§ Cap. XL. — Alcæon Crotoniensis, Pythagore discipulus.

¶ Ant Æsop., aut Lybisticæ. Arist., Rhetor. II, de Exemplo: Τῶτων δὲ ἐν μὲν παραβολῇ, ἐν δὲ λόγοι, οἶον

72 6. Ad mores, ut apud Horatium mus loquitur muri, mustella vulpeculæ, ut per narrationem fictam ad id quod agitur verax significatio referatur. Unde et Æsopi tales fabulæ sunt ad morum finem relatæ; vel sicut in libro Judicum ligna sibi regem requirunt, et loquuntur ad oleam, et ad ficum, et ad vitem, et ad rubum: quod totum utique ad mores fingitur, ut ad rem quæ intenditur, ficta quidem narratione, sed veraci significatione, veniatur.

7. Sic et Demosthenes orator fabula usus est adversus Philippum, qui cum ab Atheniensibus postularet ut sibi decem oratores darentur, et discederet, finxit ille fabulam, qua dissuaderet dicens: lupos aliquando pastoribus, quorum diligentiam decipere voluissent, suasisse ut in amicitiam convenirent, ea tamen conditione, si canes, in quibus erat causa jurgiorum, jure illis traderentur; amuisse pastores, et in spem securitatis dedisse canes, quos ovium suarum vigilantissimos custodes habebant. Tunc lupi, adempta omni formidine, omne quod in gregibus illis erat, non pro satietate tantum, verum etiam pro libidine laceraverunt: Philippum quoque principes populi postulare, quo facilius posset opprimere spoliata custodibus urbem.

CAPUT XLI.

De historia.

1. Historia est narratio rei gestæ, per quam ea quæ in præterito facta sunt dignoscuntur. Dicta autem Græce historia, ἡ ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν, id est, à videre, vel cognoscere. Apud veteres enim nemo conscribebat historiam, nisi is qui interfuisset, et ea quæ conscribenda essent vidisset. Melius enim oculis quæ sunt deprehendimus, quam quæ auditione colligimus.

2. Quæ enim videntur sine mendacio proferruntur. Hæc disciplina ad grammaticam pertinet, quia quidquid dignum memoria est, litteris mandatur. Historiæ autem ideo monumenta dicuntur, quod memoriam tribuunt rerum gestarum. Series autem dicta per translationem a sertis factorum invicem comprehensorum.

CAPUT XLII.

De primis auctõribus historiarum.

1. Historiam autem primus apud nos Moyses de initio mundi conscripsit. Apud gentiles vero primus

οἱ Ἀισώπειοι, καὶ λυβικοὶ. Hesychius: Ἀυθικοὶ λόγοι. Χαμπίδων φησὶ λυβὸν εἶραῖν τοὺς λόγους τούτους. Vid. Theon. progymnasm.

† Vulcan. claud. E Serv., Æn. VIII.

‡ Prima leo. post. drac. Lucretii versus, lib. V.

§ Casibus inflexis. Qui Longobardicos characteres norint, vel cruribus, vel cursibus admittunt, propter similitudinem, a et x, r et s, cum præsertim casibus sit in libro Salamant. in Romano vero: casibus subjucens inflexis.

¶ Sic et Demosth. In Olynthiacis.

§ Cap. XLI. — ἡ Historia ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν. E Serv., Æn. I.

¶ Hæc disciplina ad grammaticam pertinet. Aug., lib. II de Ordin., cap. 12: Quia grammatica ipso nomine profiteri se litteras clamat, unde etiam Latine literatura dicitur, factum est ut quidquid dignum memoria litteris mandaretur, ad eam necessario pertineret

Dares Phrygius de Græcis et Trojanis historiam A edidit, quam in foliis palmarum ab eo conscriptam esse ferunt

2. Post Daretem autem in Græcia Herodotus primus historicus habitus est. Post quem Phercydes claruit iis temporibus quibus Esdras legem scripsit.

CAPUT XLIII.

De utilitate historiæ.

1. Historiæ gentium non impediunt legentes in iis quæ utilia dixerunt. Multi enim sapientes præterita hominum gesta ad institutionem præsentium historiis indiderunt.

2. Si quidem et per historiam summa retro temporum annorumque supputatio comprehenditur, et per consulum regumque successum nulla necessaria perscrutantur.

CAPUT XLIV.

74 De generibus historiæ.

1. Genus Historiæ triplex est. Ephemeris namque appellatur unius diei gestio. Hoc apud nos *diarium*

CAP. XLIII. — ^a *Primus historicus.* — *Primus in Historia Roman. Cod., quam scripturam confirmare videtur Silius. Goth. mendum historiam. Sic Martial. : Crispus Romana primus in historia.*

CAP. XLIII. — ^b *Historiæ gentium non impedit.* e.c. Vid. Aug. in de Doct. Crist., cap. 21.

CAP. XLIV. — ^c *Genus historiæ tripl.* Vid. Agell. lib. 5, cap. 18.

^d *Nam quod Latini diarium Græci ephemerid. — Agell. : Id eorum est qui diarium scribunt, quam Græci ephemerida vocant.*

In commentariis acta sunt. Conficiebantur ex actis primum commentarii, deinde ex commentariis annales, vel historia texebatur. Isidorus ex actis commentarios, ex commentariis annales, ex annalibus historiæ confici vult, ejusque dici historiam, cujus opera ex annalibus historia sit composita, aut certe annales plures in volumen unum redacti.

^e *Inter historiam autem, et annal. Servius, Æn. 1,*

vocatur. ^a Nam quod Latini *diarium*, Græci *ephe-merida* dicunt.

2. Kalendaria appellantur quæ in menses singulos digeruntur.

3. Annales sunt res singulorum annorum. Quæcumque enim digna memoriæ domi militiæque, mari ac terra, per annos in ^e commentariis acta sunt, ab anniversariis gestis annales nominaverunt.

4. Historia autem multorum annorum vel temporum est ; 75 cujus diligentia annui commentarii in libris delati sunt. ^f Inter historiam autem et annales hoc interest, quod historia est eorum temporum quæ vidimus, annales vero sunt eorum annorum quos ætas nostra non novit. Unde Sallustius ^g ex historia ; Livius, Eusebius et Hieronymus ex annalibus et historia constant.

B 5. ^h Inter historiam, et argumentum, et fabulam interest. Nam historiæ sunt res veræ, quæ factæ sunt. Argumenta sunt quæ, etsi facta non sunt, fieri tamen possunt. Fabulæ vero sunt quæ nec facta sunt, nec fieri possunt, quia contra naturam sunt.

ad verba : ETYACIT ANNALES : *Historia ex eorum temporum quæ vel vidimus vel videre potuimus, dicta, ἀπὸ τοῦ ἰστορεῖν, id est, videre. Annales vero sunt eorum annorum et temporum quæ ætas nostra non novit, unde Livius ex annalibus et historia constat.*

^g *Sallustius ex historia ; Livius, Euseb. Ita Goth. Ovet. colleg., prævissime, cum in reliquis omnibus historialibus legatur. Videntur apud Servium voces Sallustius ex historia deesse. Et plane in Sallust. ætatem inviderunt non modo reliquæ historiæ, quas a M. Emilio Lepido et Q. Lutatius Catulo Coss. orsus est, sed etiam Jugurthinum bellum, quod P. Scipionis Nasicæ consulatu cœpit. Hujus autem rei sit penes auctorem, hoc est Servium, fides ; non enim probatur doctissimis viris hæc differentia. Vid. Beroaldi de Servii Commentariis censuram.*

^h *Inter historiam, argum. et fab. E Serv., Æn. 1, ad verba : Revocato a sanguine Teucris. Qui locus emendari et suppleri ex hoc potest, pessime enim affectus est.*

LIBER SECUNDUS,

DE RHETORICA ET DIALECTICA.

76 CAPUT PRIMUM.

De rhetorica ejusque nomine.

1. Rhetorica ^a est bene dicendi scientia, in civilibus quæstionibus eloquentiæ copia ad persuadendum justa et bona ^b. Dicta autem *rhetorica* Græva appellatione ἀπὸ τοῦ ῥητορῆσαι, id est, a copia locutionis ; ῥῆσις enim apud Græcos locutio dicitur, ῥήτωρ orator.

2. Conjuncta est autem grammaticæ arti rhetorica. In grammatica enim scientiam recte loquendi disci-

CAP. I. — ^a *Rhetorica est bene dicendi scientia.* Hæc tantum verba hujus loci propria esse dico. Quæ præterea leguntur in plerisque libris, in civilibus quæstionibus necessaria ad persuadendum justa et bona eloquentiæ copia in rerum personarumque negotio, neque eadem sunt in omnibus, et priora quidem importata huc sunt e capite 2 lib. 1, postrema vero, in rerum personarumque negotio, a Goth. omnibus Cod. absunt. Adscripsimus ergo tantum quæ in melioribus libris leguntur.

^b *Dicta autem ἀπὸ τοῦ ῥητορῆσαι.* Ita vet. Codices neque id abnuit interpretatio.

mus. In rhetorica vero percipimus qualiter, ea quæ didicimus, proferamus.

CAPUT II.

De inventoribus rhetoriæ artis:

D 1. Hæc autem disciplina a Græcis inventa est a Gorgia, Aristotele, Herinagora, et translata in latinum a Tullio, videlicet, et ^d Quintiliano, sed ita copiose, ita varie, ut eam lectori admirari in promptu sit, comprehendere impossibile.

CAP. II. — ^a *A Gorgia, Aristot., Hermag.* Quoniam hi præcipue artem hanc excoluerunt, quamvis alii prima fundamenta jecerint, ut Empedocles, Tisias et Corax.

^d *Quintiliano.* — *Et Titiano addunt quidam libri, non tamen melioris notæ, recteque irrepsisse putabat Chacon ex ultimis syllabis Quintiliani librorior, vitio repetitis. De Titiano Hieronym. in Chronic. : Titianus vir eloquens præfecturam prætorii apud Gallias administrat. Et Serv., Æneid. x : Titianus et Calvus, qui themata de Virgilio elicerunt, et deformaverunt ad dicendi usum.*

2. * Nam membranæ retentis, quasi adhærescit A memoria series dictionis; ac mox repositis, recordatio omnis elabitur. Hujus disciplinæ perfecta comitio oratorem facit.

CAPUT III.

De nomine oratoris et partibus rhetoricæ.

1. Orator est igitur vir bonus dicendi peritus. Vir bonus consistit natura, moribus, artibus. Dicendi peritus consistit artificiosa eloquentia, quæ constat partibus quinque: inventione, dispositione, elocutione, memoria, pronuntiatione, et sine officii, quod est aliquid persuadere.

2. Ipsa autem peritia dicendi in tribus rebus consistit, natura, doctrina, usu; natura, ingenio; doctrina, scientia; usus, assiduitate. Hæc sunt enim quæ non solum in oratore, sed in unoquoque homine B artifice spectantur ut aliquid efficiat.

CAPUT IV.

De tribus generibus causarum.

1. Genera causarum tria sunt: deliberativum, demonstrativum, judiciale: deliberativum genus est in quo de quibuslibet utilitatibus vitæ, quid aut debeat aut non debeat fieri, tractatur; demonstrativum in quo laudabilis persona aut reprehensibilis ostenditur.

2. Judiciale in quo de ipsius personæ facto, aut pœnæ, aut præmiis sententia datur. Dicitur autem *judiciale*, eo quod *judicet* hominem, et sententia sua ostendat utrum laudabilis præmio dignus sit, aut certe reus condemnari C liberarique supplicio.

3. Deliberativum genus vocatur, eo quod de unaquoque re in eo *deliberatur*. Hujus genus duplex est, suasio et dissuasio, id est, de expetendo et fugiendo, de faciendo et non faciendo.

4. Suasoria autem in tribus locis dividitur: honesto, utili et possibili. Hæc differt aliquid a deliberativa, quia suasoria eget altera persona, deliberativa interdum et apud se agit. In suasoria autem duæ sunt quæ plus valent: spes et metus.

5. Demonstrativum dicitur, quod unamquamque rem aut laudando aut vituperando *demonstrat*; quod genus duas habet species: laudem et vituperationem. Laudis ordo tribus temporibus distinguitur: ante ipsum, in ipsum, post ipsum.

6. Ante ipsum, ut:

Quæ te tam læta tulerunt sæcula.

In ipsum, ut:

O sola infandos Trojæ miserata labores.

Post ipsum, ut:

* Nam membranæ retentis, quasi adhærescit A videtur ad Ciceronis verba Tusc.: Sed necio quomodo, dum lego, assentior; cum posui librum, assensio omni dicitur.

Cap. III. — b Artifice spectantur. Al., expectantur, forte expantur.

Cap. IV. — c Liberarique. Rejiciebat hæc Chacm. Sed frequens apud Isidorum conjunctionum disjunctionumque vicissitudo.

Cap. V. — d Græci autem, statum a content. Ita Herodotus et Hermagoras. Præferre videtur Isidorus præteritam vocem Græcæ σ-α-σ-ε-ν-ε-σ.

e Relatio criminis, comparatio. — Compensatio in pte-

In freta dum fluvius current, dum montibus umbræ
Lustrabunt, convexa polus dum sidera pascet,
Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt.

7. Pari ordine, e contrario, et in vituperatione hominis hæc forma servanda est, ante hominem, in hominem, post hominem. Locus communis ad demonstrativum vituperationis genus pertinet, quod tamen ab eo in aliquo differt. Nam vituperatio, quæ contraria est laudi, specialiter in certam facientis personam adhibetur.

8. Communis vero locus generaliter in facti crimine præponitur; unde, et *communis locus* dicitur, quia absente persona non tam in hominem quam in ipsum erimen exponitur. Omne enim vitium non in uno tantum, sed etiam commune in plurimis invenitur.

CAPUT V.

De gemino statu causarum.

1. Status causarum apud rhetores dicitur ea res in qua causa consistit, id est, constitutio. Græci autem statum, a contentione, *στάσις*, dicunt. Latini autem non solum a pugna, per quam expugnent propositionem adversarii, sed quod in eo pars utraque consistat. Fit autem ex intentione et depulsione.

2. Status autem causarum duo sunt, rationalis et legalis. De rationaliorum conjectura, finis, qualitas, translatio. De fine juridicialis et negotialis. De juridiciali absoluta et assumptiva. De assumptiva, concessio, remotio criminis, e relatio criminis, comparatio. De concessione, purgatio et deprecatio.

3. Conjecturalis status est, cum factum quod alii obijcitur ab alio pernegatur. Definitivus status est, cum id quod obijcitur, non hoc esse contenditur, sed quid illud sit, adhibitis definitionibus, approbatur. Qualitas est, dum qualis sit res quæritur; et quia de vi et genere negotii controversia agitur, constitutio *generalis* appellatur.

4. Translatio est, cum causa ex eo pendet, quod aut non is agere videtur quem oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oporteat. Translativa constitutio dicitur, quod actio translationis et commutationis indigere videtur.

5. Juridicialis est, in qua æqui et recti natura, et præmiis aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis est, in qua quid juris ex civili more et æquitate sit consideratur. Assumptiva est, quæ ipsa ex se nihil dat firmi ad D recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit.

6. Concessio est, cum reus non id quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur postulat, quod nos ad pœnitentes probavimus pertinere. Remotio criminis

risque libris, qua de re Capella: Comparatio (inquit) quam compensationem novi a posterioribus perhiberi. Sed comparatio est apud Ciceronem, unde hæc sunt. Et infra comparatio definitur, consentientibus omnibus libris.

Qualitas est. Videntur abundare hæc voces ex Cic., 1 de Invent., legendum me: Dum qualis sit res quæritur, quia de vi, et de genere negotii, etc.

Assumptiva. Post assumptivam videtur desiderari absoluta. Dixerat enim ex juridiciali assumptivam, et absolutam oriri. Quod Cicero definit: Quæ ipsa in se juris et injuriæ continet quæstionem.

Quod nos ad pœnit. Vid. d. 30, c. In capite et seqq.

est, cum id crimen quod infertur, a se, et a sua culpa, vi et potestate in alium reus dimovere conatur.

7. Relatio criminis est, cum ideo jure factum dicitur, quod alius ante injuria lacerasset. Comparatio est, cum aliud aliquid alterius factum honestum aut utile contenditur, quod ut fieret, illud quod arguitur, dicitur esse commissum.

8. Purgatio est, cum factum quidem conceditur, sed culpa removetur. Hæc partes habet tres: imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum et peccasse se et consulto peccasse reus confitetur, et tamen ut ignoscatur postulat, quod genus perraro potest accidere.

9. Item ex legali statu hæc oriuntur, id est, scriptum et voluntas, leges contrariæ, ambiguitas, collectio, sive ratiocinatio et definitio legalis. Scriptum et voluntas est, quando verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere. Legis contrariæ status est, quando inter se duæ leges, aut plures discrepare noscuntur.

10. Ambiguitas est, cum id quod scriptum est duas aut plures res significare videtur. Collectio vel ratiocinatio est, quando ex eo quod scriptum est aliud quoque quod non scriptum est invenitur. Definitio legalis est, cum vis verbi, quasi in definitiva constitutione, in quo posita sit quaeritur.

11. Status ergo tam rationales quam legales a quibusdam certius decem et octo connumerati sunt; cæterum secundum rhetoricos Tullii undeviginti reperiuntur, propterea quia translationem inter rationales principaliter affixit status. Inde se ipse etiam Cicero reprehendens, translationem legalibus statibus applicavit.

b CAPUT VI.

De tripartita controversia.

1. Tripartita controversia, juxta Ciceronem, aut simplex est, aut conjuncta. Et si conjuncta erit, considerandum est utrum sit ex pluribus quaestionibus juncta, an ex aliqua comparatione. Controversia simplex est quæ absolutam continet unam quaestionem, hoc modo: *Corinthiis bellum indicamus, an non?*

2. Conjuncta est ex pluribus quaestionibus, in qua plura quaeruntur hoc pacto: *Utrum Carthago diruatur, an Carthaginiensibus reddatur, an eo coloniu deducatur?* Ex comparatione, in qua per contentionem utrum potius aut quid potissimum quaeritur, ad hunc modum: *Utrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittantur, qui sociis sit auxilio; an teneatur in Italia, ut quam maximæ contra Annibalem copiarum sint?*

CAPUT VII.

De quatuor partibus orationis.

1. Partes orationis in rhetorica arte quatuor sunt: exordium, narratio, argumentatio, conclusio. Ha-

^a Secundum rhetoricos Tullii. Libros de Inv.

^b CAP. VI. — Omnia ex eodem lib. 1 de Invent.

^c CAP. VII. — Benivololum. Ita scribi præcipit Isidorus ipse, lib. x, non benevololum.

^d CAP. VIII. — Ex eodem Ciceronis loco.

^e CAP. IX. — Confirmationis extrema concl. Confirmationem syllogismo addidit, Ciceronem secutus, exemplo tamen non nisi syllogismi simplicis est usus.

rum prima auditoris animum provocat; secunda res gestas explicat; tertia fidem assertionibus facit quarta finem totius orationis complectitur.

2. Inchoandum est itaque taliter, ut benivololum, docilem, vel attentum auditorem faciamus: benivololum, precando; docilem, instruendo; attentum, excitando. Narrandum est ita, ut breviter atque aperte loquamur. Argumentandum ita, ut primum nostra firmemus, dehinc adversa confringamus. Concludendum ita, ut concitemus animum audientis implere que dicimus.

d CAPUT VIII.

De quinque modis causarum.

1. Species causarum sunt quinque: honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum causæ genus, est cui statim sine oratione nostra favet animus auditoris; admirabile, a quo est alienatus animus eorum qui audituri sunt; humile, est quod negligitur ab auditore.

2. Anceps, est in quo aut judicatio dubia est, aut causa honestitatis et turpitudinis particeps, ut et benivolentiam pariat et offensionem; obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa dænitur implicata.

82 CAPUT IX.

De syllogismis.

1. Syllogismus Græce, Latine *argumentatio* appellatur. Argumentatio autem dicta est, quasi *arguta mentis oratio*, qua inventum probabile exsequimur. Syllogismus igitur est propositionis, et assumptionis, confirmationisque extrema conclusio, aut ex ambiguitas incerto, aut ex fiducia comprobantis.

2. Constat enim tribus partibus: propositione, assumptione, conclusione. Propositione, ut puta: *Quod bonum est, turpem usum habere non potest.* Consentit audiens; assumit ille: *Pecunia turpem usum habet;* concluditur: *Ergo pecunia bonum non est.*

3. Syllogismis autem non solum rhetores, sed maxime dialectici utuntur, licet Apostolus sæpe proponat, assumat, confirmet, atque concludat, quæ, ut diximus, propria artis dialecticæ, atque rhetoricæ sunt.

4. Syllogismorum apud rhetores principalia genera duo sunt: inductio, et ratiocinatio. Inductionis membra tria sunt: prima propositio, secunda illatio, quæ et assumptio dicitur, tertia conclusio.

5. Inductio est quæ rebus non dubiis captat assensionem ejus cui instituta est, sive inter philosophos, sive inter rhetores, sive inter sermocinantes. Propositio inductionis est quæ similitudines concedenda rei necessario unius inducit, aut plurium.

6. Illatio inductionis est, quæ et assumptio dicitur, quæ rem de qua contenditur et cujus causa similitudo

^f Licet Apostolus. Verba sunt Hieronymi ad Paul. Urbicam, epist. 155; mutas e Isidorum vocem *Apostol.* in *Philosophum* credebat Chacon, rediisseque rursus, vel ex serbentium errore, utraque voce per compendium scripta; vel alienus, qui eam ex Hieronymo accesserit, supervacua diligentia.

^g Sive inter sermocinantes. Victorinus, in *quædamque contentione verborum.*

dines habitæ sunt introduct. Conclusio inductionis **A** est quæ aut concessionem illationis **B3** confirmat, aut quid ex ea conficiatur declarat. ^a Ratiocinatio est oratio qua id de quo est quæstio comprobatur.

7. Euthymema igitur Latine interpretatur *mentis conceptio*, quem imperfectum syllogismum solent ^b artigraphi nuncupare. Nam in duabus partibus ejus argumenti forma consistit, quando eo quod ad finem pertinet faciendam utitur, syllogismorum lege præterita, ut est illud: *Si tempestas vitanda est, non est igitur navigandum.* Ex sola enim propositione constat esse perfectum; unde magis rhetoribus quam dialecticis convenire judicatum est.

8. Ratiocinationis duo sunt modi. Primus enthymema, qui est imperfectus syllogismus, atque rhetoricus. Secundus epicherema, qui est in rhetoricis **B** latior syllogismus.

9. ^c Enthymematis membra sunt quinque: primum convincibile, secundum ostentabile, tertium sententiale, quartum exemplabile, quintum collectivum.

10. Convincibile est quod evidenti ratione convincit, sicut fecit Cicero pro Milone: *Ejus igitur mortis pedetis ultores, cujus vitam, si putaretis per vos restitui posse, nolletis.*

11. Ostentabile est quod certa rei demonstratione constringit, sicut Cicero in Catilinam: *Hic tamen vivit, vivit, imo etiam in senatum venit.* Sententiale est quod sententia generalis addicit, ut apud Terentium: *Obsequium amicos, veritas odium parit.*

12. Exemplabile est quod alicujus exempli comparatione eventum similem comminatur, sicut ^d Cicero in Philippic.: *Te miror, Antoni, quarum exempla imitatio, eorum exitus non pertimescere.*

13. Collectivum est cum in unum quæ ^e argumentata sunt colliguntur, sicut ait Cicero pro Milone: *Quem igitur cum gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela. Quem jure, quem loco, quem tempore non est ausus, hunc injuria, alieno tempore, cum periculo capitis non dubitavit occidere!*

14. Præterea secundum Victorinum enthymematis est altera **B4** definitio ex sola propositione, sicut jam dictum est, quæ ita constat: *Si tempestas vitanda est, non est navigatio requirenda.* ^f Ex sola assumptione, ut est illud: *Sunt autem qui mundum dicunt sine divina administratione discurrere.*

^a Ratiocinatio. Eodem modo Cassiodorus. Brevius Fortunatianus: *Ratiocinatio est qua aliquid approbatum.*

^b Artigraphi. Eadem voce utuntur Donatus et Servius ad Artem Donati. Constatque ex D. August., epist. 50, hujusmodi Græcolatinæ voces illa ætate scriptas esse, quamvis Quintiliano invisas. Hædem ab Augustino et Fortunatiano technici dicuntur.

^c Enthymematum membra. Fusius hæc Isidorus quæ Fortunatianus.

^d Cicero, Philipp. 2: *quorum exempla imitare, eorum exitum non pertimescere.*

^e Quæ argumentata. Ex Ovot. Colleg. Goth. reliqui, quæ argumentata.

^f Ex sola assumptione. Supplevimus hic quædam ex Fortunatiano libro et Cassiodoro, auctore Aut. Augustino.

15. Ex sola conclusione, ut est illud: *Vera est igitur divina sententia.* Ex propositione et assumptione, ut est illud: *Si inimicus est, occidit; inimicus autem est.* Et quia illi deest conclusio, enthymema vocatur.

16. ^g Sequitur epicherema, descendens de ratiocinatione, ^h latior et exsecutior rhetoricus syllogismus, latitudine distans, et productione sermonis a dialecticis syllogismis, propter quod rhetoribus datur. Ille autem constat modis tribus: primus modus tripartitus est, secundus quadripartitus, tertius quinquepartitus.

17. Tripartitus epicherematicus syllogismus est qui constat membris tribus, id est, propositione, assumptione, conclusione. Quadripartitus est qui constat ex membris quatuor: prima propositione, secunda assumptione, et una propositionis sive assumptionis conjuncta; tertia probatione, et ⁱ quarta conclusione.

18. Quinquepartitus est qui constat ex membris quinque, id est: prima propositione, secunda ejus probatione, tertia assumptione, quarta ejus probatione, quinta conclusione. Hunc Cicero ita facit in Arte Rhetorica: *Si deliberatio et demonstratio generis sunt causarum, non possunt r. cte partes alicujus generis causæ putari; eadem enim res, alii genus, alii pars esse potest: eidem genus et pars non potest, et cætera, quousque syllogismi hujus membra claudantur.*

85 CAPUT X.

De lege.

1. Lex ^l est constitutio populi, quam majores natu cum plebibus sanxerunt. Nam quod rex aut Imperator edicit, *constitutio vel edictum* vocatur.

^k Institutio æquitatis duplex est, nunc in legibus, nunc in moribus. Inter legem autem et mores hoc interest, quod lex scripta est; mos vero est vetustate probata consuetudo, sive, lex non scripta; nam lex a *legendo* vocata, quia scripta est.

2. Mos autem longa consuetudo est de moribus ^l tracta tantumdem. Consuetudo autem est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur cum deficit lex; nec differt, scriptura an ratione consistat, quando et legem ^m ratio commendat.

3. Porro si ratione lex constat, lex erit omne jam quod ratione constiterit, dumtaxat quod religioni con-

ⁿ Sequitur epicherem. Ex lib. 1, de Invent.

^h Latior et exsecutior rhetoricus syllogismus. Sic paulo ante epicherema latiore syllogismum dixit, latior exsecutio volebat A. Augustinus ex Fortunatiano.

ⁱ Et quarta conclus. Vox quarta ex Gothicis repedita est.

^j Cap. X. Lex est. Lib. v, cap. 10, et d. 1, cap. 2. Repetuntur eadem, lib. v, cap. 3, 10, 19, et seqq. Vid. Grat. d. 1.

^k Institutio æquit. Omne autem jus legibus et moribus constat, lib. v, cap. 3, et d. 1, cap. 2.

^l De moribus tracta tantumdem. Sic ovot. l. Tantummodo Grat.

^m Legem ratio commendat. Tertul., lib. de Corona milit.: *Consuetudo etiam in civilibus rebus pro lege suscipitur, cum deficit lex. Nec differt scriptura an ratione consistat, quando, et legem ratio commendat.*

grat, quod disciplinæ conveniat, quod saluti proficiat. Vocata autem consuetudo, quia in communi est usu.

4. Omnis autem lex, aut permittit aliquid, ut vir fortis petat præmium; aut vetat, ut sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat; aut punit, ut qui cædem fecerit capite plectatur.

5. Factæ sunt autem leges ut earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia, et in ipsis improbis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas. Legis enim præmio aut poena^b vita moderatur humana.

6. Erit autem lex honesta, justa, possibilis, secundum naturam, **86** secundum consuetudinem patriæ, loco temporisque conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem^c in captionem contineat, nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta.

CAPUT XI.

De sententia.

1. Sententia est dictum impersonale, ut: *Obsequium amicos veritas odium parit*. Huic si persona fuerit adjecta, chria erit, ita: *Offendit Achilles Agamemnonem, vera dicendo; Metrophanes promeruit gratiam Mithridatis obsequendo*.

2. Nam inter chriam et sententiam hoc interest, quod sententia sine persona profertur, chria sine persona nunquam dicitur. Unde, si sententiæ persona adjiçiat, fit chria; si detrahatur, fit sententia.

CAPUT XII.

De catasceve et anasceve.

1. Catasceve est confirmatio propositæ rei, anasceve autem contraria superiori est; revincit enim non fuisse, aut non esse, quod natum, aut factum, aut dictum esse proponitur, ut si quis Chimeram neget fuisse, aut fuisse confirmet.

2. Inter has et thesin hoc interest, quod thesis quamvis et ipsa habeat disputationem in utramque partem, tamen incertæ rei, quasi quædam liberatio vel coarctatio est; catasceve autem et anasceve in his rebus quæ verisimiles non sunt, sed pro veris proponuntur, plerumque versantur.

3. Anascevæ prima divisio est, in inconveniens, et mendacium. Inconvenientis species sunt: quod inhonestum est et quod inutile. Item inhonestum tractatur, aut in dictis, aut in factis. In dictis, ut si quis indecora et non respondentia auctoritati dixisse dicatur, velut si aliquis infamet Catonem illum Censorium juventutem ad nequitiam et luxuriam cohortatum.

4. **87** In factis, ut si quis abhorrens aliquid a san-

Factæ autem sunt leges. Ex Aug. epist. 76.

^b *Vita moderatur humana. — Moderatur passive ut, l. xv. d. de Negot. gest. Pro qualitate personarum, et actio formatur, et condemnatio moderatur.*

^c *In captionem contineat. Paul., lib. v. Sentent., cap. 33: Ne quis in captionem verborum in cavendo incidat.*

CAP. XII. — ^d *Egredientes Afric. Ex Plin. et Solin. mentulose libri omnes, ingredientes.*

^e *Catascevæ proderit. Post hæc verba adduntur in Gothicis aliquot: Ut gradus omnes constituamus, honestum, utile, verisimile, possibile, consentaneum; vel*

etimonia et nomine suo fecisse dicatur, ut est fabula de adulterio Martis et Veneris. Mendacium autem tres habet species: incredibile, quod factum non esse credatur, ut adolescentem de Siculo littore^d egredientes Africa classes videre.

5. Impossibile est: « ut Clodius insidias Miloni fecerit, et idem occisus sit a Milone. » Contrarium est: « Nam si insidias fecit, occidit. Occisus est, non fecit insidias. » Hæc distributio in contrarium reformata^e catascevæ proderit. Oportebit tamen principia sic ordinare, ut aut credendum esse veterum auctoritati, aut fabulis fidem non habendam esse dicamus.

6. Et ad id postremum in anasceve recurramus, ne quid aliud significare voluerint qui ista sinxerunt, ut si Syllam non marinam, sed maritimam feminam, nec succinctam canibus, sed rapacem aliquam et inhospitalem venientibus exstitisse.

CAPUT XIII.

De Prosopopœia.

1. Prosopopœia^f est cum inanimalium et personam fingitur. Cicero in Catilinam: *E'enim si mecum patria mea, quæ mihi vita mea multo est charior, loqueretur, dicens*, etc.

2. Sic et montes, et flumina, vel arbores loquentes inducimus, personam imponentes rei quæ non habet naturam loquendi, quod et in tragœdiis usitatum est et in orationibus frequentissime invenitur.

88 CAPUT XIV.

De ethopœia.

1. Ethopœiam vero illam vocamus in qua hominis personam fingimus, pro exprimendis affectibus, actibus, studii, fortunæ, lætitiæ, sexus, mœroris, audaciæ. Nam cum piratæ persona suscipitur, audax, abrupta, temeraria erit oratio; cum feminæ sermo simulatur, sexui convenire debet oratio; jam vero adolescentis, et senis, et militis, et imperatoris, et parasi, et rustici, et philosophi, et diversa ratio ducenda est.

2. Aliter enim loquitur gaudio affectus, aliter vulneratus. In quo genere dictionis illa sunt maxime cogitanda: quis loquatur, et apud quem, et de quo, et ubi, et quo tempore; quid egerit, quid acturus sit, aut quid pati possit, si hæc consulta neglexerit.

CAPUT XV.

De generibus questionum.

1. Genera questionum duo sunt: quorum unum est finitum, alterum infinitum. Finitum *hypothesis* Græcæ, Latine *causa* dicitur, ubi cum certa persona controversia est.

2. Infinitum quod Græcæ *thesis*, Latine *propositum*

ex diverso inhonestum, inutile, parum verisimile, impossibile, contrarium. Quæ, quia neque satis cum superioribus cohærent, neque sunt in vetustioribus libris, recipienda non putavimus. Licet quibusdam proberentur.

CAP. XIII. — ^f *Prosopop.* Hæc et ethopœia majores visæ sunt quam ut cum figuris reliquis connumerandæ essent; propterea eas in progymnasiali posuit.

CAP. XIV. — ^g *Diversa ratio ducenda. Ex Goth. Ov. Al., oratio dicenda.*

ionizatur. Hoc personam non habet certam, nec A
 inest ei aliqua certa circumstantia, id est, nec lo-
 cus, nec tempus. In causa vero certa omnia sunt,
 unde quasi pars causæ est propositum.

CAPUT XVI.

De elocatione.

1. Jam vero in elocationibus illa uti oportebit, ut
 res, locus, tempus, **89** persona audientis efflagitat,
 ne profana religiosis, ne inverecunda castis, ne levia
 gravibus, ne lasciva seriis, ne ridicula tristibus mi-
 scentur.

2. Latine autem et perspicue loquendum. Latine
 autem loquitur qui verba rerum vera et naturalia per-
 sequitur, nec a sermone atque cultu præsentis tem-
 poris discrepat. Huic non sit satis videre quid dicat,
 nisi id quoque aperte et suaviter dicere; ne id qui- **B**
 dem tantum, nisi id quod dicat et facete dicat.

CAPUT XVII.

De trimodo dicendi genere.

1. Dicenda sunt quoque submissa leviter, incitata
 graviter, inflexa moderate. Hoc est enim illud tri-
 modum genus dicendi: humile, medium, grandilo-
 quum. Cum enim magna dicimus, granditer proferenda
 sunt; cum parva, subtiliter; cum mediocria, temperate.

2. Nam in parvis causis nihil grande, nihil sublime
 dicendum est, sed leni ac pedestri more loquendum.
 In causis autem majoribus, ubi de Deo, vel hominum
 salute referimus, plus magnificentiæ et fulgoris est
 exhibendum.

3. In temperatis vero causis ubi nihil ^d agitur ut agat,
 sed tantummodo ut delectetur auditor, inter utrumque **C**
 est moderate dicendum; sed et quamvis de magnis
 rebus quisque dicat, non tamen semper granditer di-
 cere debet, sed submisso cum docet, temperate cum
 aliquid laudat vel vituperat, granditer cum ad con-
 versionem aversos animos provocat. Utenda tamen
 verba in submisso genere sufficientia, in temperato
 splendidia, in grandi vehementia.

90 CAPUT XVIII.

De colo, commate et periodo.

1. Componitur autem, ^e instruiturque omnis oratio
 commate, colo et periodo. Comma particula est sen-
 tentiæ; colon, membrum; periodus, ambitus vel cir-
 cuitus. Fit autem ex conjunctione verborum comma,
 ex commate colon, ex colis periodus.

2. Comma est juncturæ finitio, ut puta, *et si vereor*, **D**
judicæ, ecce unum comma; sequitur et aliud comma,
ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem ti-

Cap. XV. — ^a *Neque inest ei aliqua certa circumst.*
 Al., *Neque in thesi aliqua circumst.*, eodem sensu.

^b *Unde quasi pars causæ, e. p.* Cic. in Top.: *Itaque*
propositum pars causæ est.

Cap. XVI. — ^c *Nisi id quod dicat et facete dicat.*
 Rom. Cod.: *Nisi id quod dicat et fecerit. F., nisi id*
quod docent fecerit. Al.: *Nisi id quod dicat et facere*
dicit. Quam scripturam, una mutata littera, recepim.

Cap. XVII. — ^d *Nihil agitur ut agat.* Sic O. l., ac
 tales sunt causarum pleræque in demonstrativo ge-
 nere.

Cap. XVIII. — ^e *Instruitur.* Prothesis in Gothica

et factum est colon, id est, membrum, quod in-
 tellectum sensui præstat, sed adhuc pendet oratio;
 siquedeinde ex pluribus membris fit periodus, id est,
 extrema sententiæ clausula, ita: *veterem judiciorum*
morem ^f requirunt. Periodus autem longior esse non
 debet, quam ut uno spiritu proferatur

CAPUT XIX.

*De vitiis litterarum, et verborum, et sententiarum ca-
 vendis.*

1. Præterea purum et honestum oratoris eloquium
 carere debet omnibus vitiis, tam in litteris quam in
 verbis, quam etiam in sententiis.

2. In litteris, ut junctura apta et conveniens sit,
 et sic observandum, ne præcedentis verbi extrema vo-
 cali in eandem vocalem primam incidat verbi se-
 quentis, ut *femine Ægyptiæ*; ^g quæ structura melior
 fit, si consonantes vocalibus applicantur; triumque
 consonantium, quæ in se incidentes stridere et quasi
 rixari videntur, vitanda junctura est, id est, *r, s, x*,
 ut: *Ars studiorum, Rex Xerxes*, **91** *Error Romuli.*
 Fugienda est et consonans *m*, illisa vocalibus: ut,
verum enim.

CAPUT XX.

De juncturis verborum.

1. In verbis quoque cavenda sunt vitia, ut non
 impropria verba ponantur, quam Græci *acyrologiam*
 vocant. Amanda est ergo proprietas, sic tamen, ut
 aliquando propter humilitatem sordidi, aut spurci
 vocabuli, translatis nominibus sit utendum; non tamen
 longe accitis, sed ut veris proxima et cognata videantur.

2. Fugienda etiam hyperbata longiora, quæ fieri
 sine aliorum sensuum confusione non possunt. Ambiguitas
 quoque et vitium illud cavendum, cum quid-
 dam, jactatione eloquentiæ ducti, quod uno aut
 duobus verbis significare poterant, interpositis ina-
 nibus vocibus, longa et circumflexa ambage conclu-
 dunt, quod vitium *perissologia* vocatur.

3. Cui contrarium vitium est, brevitatis studio,
 etiam necessaria verba furari. Fugienda sunt quoque
 sicut in litteris et verbis, quæ inter prima grammati-
 corum studia cognoscuntur, ita et in sententiis vitia.

4. Sunt autem cacophaton, tautologia, celsipsis,
 acyrologia, macrologia, perissologia, pleonasmus, et
 his similia. At contra orationem extollit et exornat
 energia, tum emphasis, quæ plus quiddam quam
 dixerit intelligi facit, ut si dicas, *ad gloriam Scipionis*
ascendet; et Virgilius, *demissum lapsi per suam.* Cum
 enim dicit *lapsi*, ^h altitudinem suggerit. Illic contraria

scriptura frequens, *instruitur* pro *struitur*, nec minus
 frequens aphæresis *Spania* pro *Hispania*, *Spalensis*
 pro *Hispulensis*, *storia* pro *historia*.

ⁱ *Morem requirunt.* Eadem verba apud Fab. Nunc
 pro *requirunt.* in Miloniana *minime vident*, vulgo legi-
 mus, cum alii quoque *requirunt* in Ms. lib. legisse se
 affirmant.

Cap. XIX. — ^e *Quæ structura.* Al., *instructura* ex
 usitata prothesis.

Cap. XX. — ^h *Altitudinem suggerit.* Sic Cod. Ro-
 manus; nostri omnes *altitudinem imaginis sugg.* sed
 sive *imaginis*, sive *imaginationi* potius legas, notis
 præbati neutrum potuit.

virtus est verbis minuere quæ natura sua magna sunt. A ticus usus est, dicens: *Contra malum bonum, et contra mortem vita; sic contra piùm peccator, et sic intemero in omnia opera Altissimi, b bina et bina, unum contra unum.*

CAPUT XXI.

De figuris verborum et sententiarum.

1. Augetur et ornatur oratio, etiam figuris verborum ac sententiarum. **92** Nam quia directa, et perpetua oratio fatigationem atque fastidium tam dicendi quam audiendi creat, nequenda est, et in aliis versanda formas, ut et dicentem reficiat et ornatio fiat, et iudicem diverso vultu audituque deflectat. E quibus plurimæ superius a Donato in schematibus Artis Grammaticæ annotatæ sunt.

2. Unde tantum illa hic interponi oportuit, quæ in poemate, aut nunquam, aut difficulter fiunt, in oratione autem libere.

Anadiplosis est congeminatione verborum, ut, *hic tamen vivit! vivit! imo etiam in senatum venit.*

3. Climax est gradatio, cum ab eo verbo quo sensus superior terminatur inferior incipit, ac dehinc quasi per gradus dicendi ordo servatur, ut est illud Africani: *Ex innocentia nascitur dignitas, ex dignitate honor, ex honore imperium, ex imperio libertas.*

4. Hanc figuram nonnulli *catenam* appellant, propterea quod aliud in alio quasi nequitur nomine, atque ita res plures in geminatione verborum trahuntur. Fit autem hoc schema non solum in singulis verbis, sed etiam in contextione verborum, ut apud Gracchum: *Pueritia tua adolescentiæ tuæ inhonestamentum fuit, adolescentiæ senectutis dedecoramentum, senectutis reipublicæ flagitium.*

5. Sic et apud Scipionem: *Vi atque ingratis coactus cum illo sponsonem feci, facta sponsonem ad iudicem adduxi, adductum primo cætu damnavi, damnatum ex voluntate dimisi.*

6. Antitheta, quæ Latine *contrapositione* appellantur, quæ dum ex adverso ponuntur sententiæ pulchritudinem faciunt, et in ornamento locutionis decentissima existunt, ut, Cicero: *Ex hac parte 93 pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraudatio; hinc pietas, illinc scelus; hinc constantia, illinc furor; hinc honestas, illinc turpitudine; hinc continentia, illinc libido; hinc denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes cum vitis omnibus certant: cum iniquitate luxuria; ignavia cum temeritate, postremo copia cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia; bona denique spes cum omnium rerum desperatione configit.*

7. Huiusmodi locutionis ornamento Liber Ecclesiæ-

CAP. XXI.—*Vi, atque ingratis coactus.*—Coactus tunc ingratis interpretationem esse quis dubitet? ergo expungi sine fraude poterat.

^b *Bina, et bina.* LXX δύο, δύο, ἐν κατὰναντι τοῦ ἐνός. Et ita quidam vulg. edit. libri. Ms.: duo, duo, unum contra unum.

^c *Principum dignitas, etc.* Ex oratione pro Ligario.

^d *Pro inconsiderato fortem, pro iliberali dilig.*—Pro confidente fortem, pro iliberali diligentem rei familiaris, dixit Rutilius citans idem exemplum ex Hyperido. Eodem utitur Fabius, lib. ix, cap. 3. Alterum autem paradiastoles exemplum apud Rutilium Fabium synœciosis aptavit, cum oppositæ figuræ videantur: illa enim res quæ videntur eadem disjungit; synœciosis contra diversa conjungit.

8. Synonymia est quoties in connexa oratione pluribus verbis unam rem significamus, ut ait Cicero: *Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas.* Item, *non feram, non patiar, non sinam.*

9. Epanodos, quam *regressionem* nostri vocant: *Principum dignitas erat pene par, non par fortassis eorum qui sequerentur.*

10. Antapodosis, quoties media primis et ultimæ conveniunt, ut: *Vestrum hic factum reprehenditur, patres conscripti, non meum, ac pulcherrimum quidem factum; verum, ut dixi, non meum, sed vestrum.*

B 11. Paradiastole est quoties id quod dicimus interpretatione discernimus, cum te pro astuto sapientem appellas, ^d pro inconsiderato fortem, pro iliberali diligentem.

12. ^e Antanacclasis est quæ eodem verbo contrarium exprimit sensum. ^f Querebatur quidam de filio, cum mortem suam exspectaret, **94** respondente: *Non exspecto: Imo peto, inquit, ut exspectes.*

13. Antimetabole est conversio verborum quæ ordine mutato contrarium efficit sensum: *Non ut edam vivo, sed, ut vivam edo.* Et illud: *Si consul Antonius, Brutus hostis; si conservator reipublicæ Brutus, hostis Antonius.*

14. ^g Exoche: *Quis eos appellavit? Appius; qui produxit? Appius.*

C 15. Nunc figuras sententiarum quas operæ pretium est cognoscere persequamur.

16. ^h Sententia est dictum impersonale, ut: *Obsequium amicos, veritas odium parit.* Huic si persona fuerit adjecta, chria erit, ita: *Offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo. Metrophanes promeruit gratiam Mithridatis, obsequendo.* Nam inter chriam et sententiam hoc interest, quod sententia sine persona profertur, chria sine persona nunquam dicitur. Unde si sententiæ persona adjiciatur, fit chria; si detrahatur, fit sententia.

17. Sententiarum species multæ sunt; aliæ enim indicativæ, aliæ pronuntiativæ, ut:

Vade, age, nate, voca zephyros, et labere pennis.

Aliæ admirativæ, ut:

.... *Tantæ ne animis cælestibus iræ!*

18. Aliæ comparativæ, ut:

^e *Antanacclasis.* Anac'asin vocat Rutilius, nisi mendum in eo. Quintilianus speciem esse dicit paronomasiæ.

^f *Querebatur quidam.* Proculcium appellant hunc Fabius et Rutilius.

^g *Exoche.* *Quis eos appellavit.* Videtur hoc loco deesse tum definitio exoches cum suo exemplo tum etiam alterius figuræ nomen cujus exemplum sit, quod e Miloniana affertur: Hanc A. Augustinus symplectem fuisse aiebat; utramque e Servio et Aquila Rom. supplere non erit difficile.

^h *Sententia est dict.* Imp. Idem sup., cap. 11: *Quæta ven, ne non intellecta.* Verba Servii ad v. : 1, *sequere Italiani vent.* ÆN. IV.

Si riuco, et pereco, quid ibi me vincere præstat?
Aliz superlativæ, quæ cum aliquo motu animi et indignatione promuntur :

.... *Quid non mortalia pectora cogis*

Auri sacra fames?

19. Aliz interrogativæ, ut :

Qui genus, unde domo? pacemne huc fertis, an arma?

.... *juvenes quæ causa subegit*

Ignotas tentare vias?

20. Aliz responsivæ, ut *illinc, istinc*. Aliz deprecativæ, ut, *eripic me his in ictu malis*. Aliz promissivæ, ut :

Parce metu, Cytherea, manent immota tuorum
Fata tibi.

Aliz enervativæ, quæ cum impulsione prohibeant, ut :

I, sequere Italiam ventis pete regna per undas; **95** B

quæ tamen ne non intellecta sit persuasio, permista sunt aliqua, quæ vetant latenter, ut, *ventis per undas*.

Aliz demonstrativæ, ut, *en, ecce*. Aliz optativæ, ut :

O mihi præteritos referat si Jupiter annos!

21. Aliz derogativæ, ut, *nequaquam*.

Aliz, quæ cum exclamatione proferuntur, ut :

Quis furor, o cives, pacem convertit in arma?

Et Cicero : *O dii immortales, ubinam gentium sumus?*

22. Aliz exhortativæ, cum ad sententiam provocamus, ut : *Aude, hospes, contemnere opes*.

23. Aliz dehortativæ, cum a contrario vitio peccatoque reducimus. Sunt et affirmativæ, ut, *quidni, quippe*.

24. Præceptivæ, ut :

Nudus ora, sere nudus, habebis frigore messes.

25. Velativæ, ut :

Næ inter vites corylum sere, neve flagella
Summa pete.

26. Negativæ, ut, *non, minime*. Sunt et mirativæ, ut : *Papæ! vivere non licet, et fornicari libet!*

27. Dolentis, ut :

Hei mihi quod nullis amor est sanabilis herbis!

Flentis.....

Similitudinis sic :

Ut quondam Creta fertur labyrinthus in alta.

Admonentis.....

Irridentis.....

Gementis.....

Exhortativæ.....

Consolativæ.....

Commiscrantis.....

^a Aliz derogativæ. Al., denegativæ.

^b Quis furor. Petron. in Satyr. :

Quis furor, exclamat, pacem convertit in arma?

^c Habebis frigore messes. Febrim potius ex Serv. et Virgilio Vita. Sed hæc verba e margine inserta verissime judicabat Chacon.

^d Papæ! vivere non licet., etc. Verba sunt Hieronymi in epist. ad Rust. 4.

^e Sanabilis, medicabilis apud Ovid.

^f Ut quondam Creta. Ex Æn. v.

^g Sunt et amphidox. Vid. Aug. de Rhetor., cap. 10.

^h Procatalepses. Prolepsin Fabius, et præsumptionem vocat.

ⁱ Canonensis. Hanc Rustianus Anacænosin; Fabius

A Quorum quot sunt figuræ, tot et in pronuntiando voces.

28. ^k Sunt et amphidoxæ, quarum pars honesta est, pars inhonesta, ut :

.... *Non est tua tuta voluntas :*

Magna pet's Phaeton.

29. Sunt, et a'ia, ^h procatalepses, cum id quod vobis objici poterat, ante præsumimus ad diluendum, ut : *Si quis vestrum, judices, aut eorum qui adsunt forte miratur. Sunt, et aporiæ, dubitatio simulantis nescire se quæ scit, aut quomodo dicatur.*

96 30. ⁱ Cænonesis autem dicitur communicatio consilii cum judicibus, aut adversariis, ut si dicas : *Vos metulo, judices, aut, vos adversarii, quid me succere convenit, aut quid vos facturi fuissetis.*

31. Paradoxon est, cum dicitur inopinatum aliquid accidisse, ut pro Flacco Cicero : *Cujus laudis prædicator esse debuerit, ejus periculi deprecatorem esse factum.*

32. Epitrope, id est permissio, cum aliqua ipsi judicibus, aut adversariis permittimus æstimanda, ut i Calvus in Vatinius : *Perfrica frontem, et dic te digniorem qui prætor fieres quam Catonem.*

33. Parrhesia est oratio libertatis et fiducia plena : *Occidi, occidi non Sparium Melium, etc.* Qua figura caute utendum est, ut Cicero, præmisit enim rationem.

34. Ethopœia est cum sermonem ex aliena persona inducimus, ut, pro Cælio Tullius facit Appium cæcum cum Clodia loquentem. Energia est rerum gestarum aut quasi gestarum sub oculis inductio, de qua locuti jam sumus.

35. ^j Metathesis est quæ mittit animos iudicium in res præteritas, aut futuras, hoc modo : *Revocate mentes ad spectaculum expugnatoræ miseræ civitatis, et videre vos credite incendia, cædes, rapinas, direptiones, liberorum corporum injurias, captivitates matronarum, trucidationes senum.* In futurum autem anticipatio eorum quæ dicturus est adversarius, ut Tullius pro Milone, cum mittit animos iudicium in eum republicæ statum qui futurus esset, si, occiso Milone, Clodius viveret.

36. Aposiopesis est cum id quod dicturi videbamur silentio intercipiimus :

Quos ego, sed motos præstat componere fluctus.

D ^m Epanalepsis est digressio : *Tulit color me dicendi, et dignitas rerum paulo longius quam volebam, sed redeo ad causam.*

communicationem nominat.

ⁿ Calvus in Vatinius. Constat a Calvo Vatinius accusatum; Catullus :

Risi nescio quem modo in corona,
Qui, cum mirifice Vatiniæ
Meus crimina Calvus explicasset.

^o Occidi, occid. Ex Milonian.

^p Metathesis. Hypotyposin Rufinianus et reliqui vocant. P. Nunnesius recte nominatam ab Isid. Metathesin aiebat, quod per eam traducuntur iudicium animi ab eo quod adest, ad præteritum, aut consequens.

^q Epanalepsis. Cicero reditum, Quintilianus ἀπόδος vocat.

37 38. Anamnesis est commemoratio ejus rei quam a oblitos fuisse nos fingimus

Apætēsis est cum id quod in animos judicum quasi deposueramus opportune reposeimus.

39. *Ætiologia* est cum proponimus aliquid ejusque causam et rationem reddimus.

40. *Characterismus* est descriptio figuræ alicujus expressa, ut :

Omnia Mercurio similis, vocemque, coloremque, Et crines flavos, et membra decora juvenæ.

41. *Epitrochasmus*, cum plures sensus breviter expedito in unum locum coacervat, et cum quadam festinatione decurrit, ut Cicero : *Rempublicam, Quiritēs, vitamque omnium vestram, bona, fortunas, conjuges, liberosque teos vos, etc.*

42. *Ironia* est cum per simulationem diversum quam dicit intelligi cupit. Fit autem, aut cum laudamus eum quem vituperare volumus, aut vituperamus quem laudare volumus. Utriusque exemplum erit si dicas : *Amatorem reipublicæ Catilinam, hostem reipublicæ Scipionem.*

43. *Diasyrmos* ea quæ magna sunt verbis minuit, aut minima extollit.

44. Epimone est quoties in eodem sensu diutius immoratur : *Cui tandem pepercis? Cujus amicitia fides custodivit? Cui bono inimicus non fuit? Quando non, aut accusavit aliquem, aut verberavit, aut prodidit?*

45. *Epangelia* est promissio quæ judicem attentum facimus, pollicentes nos aliqua magna aut minima dicturos.

46. *Prosopopœia* est cum inanimalium et personæ, et sermo fingitur. **33** Cicero in Catilinam : *Etenim, si mecum patria mea, quæ mihi vita mea multo est charior, loqueretur, dicens, etc.*

47. *Parathesis* est cum quasi deponimus aliquod imperfectum apud memoriam judicum repetituros nos dicentes cum opportunum fuerit.

Characterismus. Vid. Rutilius, apud quem mendose *chresterismus*.

Epitrochasmus cum plures sens. Duas figuras videtur confundere, epitrochasmus et synathrœsmum. Nam coacervare plures sensus commune epitrochasmus cum synathrœsmo; cum quadam festinatione decurrere, epitrochasmus potius est. Exemplum ex iii Catilinaria magis est synathrœsmi; non enim vita, bona, fortunæ, conjuges, liberi plurimum inter se distantia, quod erat epitrochasmus fortis et proprium. Volunt namque Aquila et Numenius esse *πολυδυστοτα*. Ergo cum in veteribus Editionibus epitrochasmus sit, litrismus, lintrismus et syntrisimus in manuscriptis, utramque figuram ab Isidoro definitam putamus, non admodum dissimilibus verbis, unde unius definitionem, alterius exemplum, utriusque tantum nomina librorum inuscitia reliquerit. Quomodo peccatum ab iisdem paulo ante advertit A. Augustinus in exoche et symploce. Vid. Rutil., Aquil., et Fab. lib. viii. Vulcanius *Athresmos* fecit (credo) ex *litris*mos.

Diasyrmos. Cujus exempla plura apud Aquilam et Ruffinian.

Parathesis. Cui Apætēsis (de qua paulo ante) respondet.

Synchoresis Discessimus aliquantulum a libris, hinc in Excusis : *gnæresis* in Manus. *synerosis*, quia invenimus *συγχωρησις*, id est *permissionem*, ab Aris-

48. *Pœsis*, id est soliloquium, cum a Interrogata ipsi nobis respondemus.

49. *Synchoresis* est cum differimus aliquid petentes, ut aliud interim nos permittant dicere.

CAPUT XXII.

De dialectica.

1. *Dialectica* est disciplina s ad discernendas rerum causas inventa. Ipsa est philosophiæ species, quæ logica dicitur, id est, rationalis, definiendi, quærendi, et disserendi potens. Docet enim in pluribus generibus questionum quemadmodum disputando vera et falsa dijudicentur.

2. Hanc quidem primi philosophi^b in suis dictionibus habuerunt, non tamen ad artis redegere peritiam. ⁱ Post hos Aristoteles ad regulas quasdam hujus doctrinæ argumenta perduxit, et ⁱ dialecticam nuncupavit pro eo quod in ea de dictis disputatur; nam *λεπτόν* dictio dicitur. **39** Ideo autem post rhetoricam disciplinam dialectica sequitur, quia in multis utriusque communia existunt.

CAPUT XXIII.

De differentia dialecticæ et rhetoricæ artis.

1. *Dialecticam* vero et rhetoricam Varro^k in ix Disciplinarum libris tali similitudine definiit : *Dialectica et rhetorica est^l quod in manu hominis pugnis astrictus, et palma distensa, illa verba contrahens, ista distendens.*

2. *Dialectica* siquidem ad discernendas res acutior; *rhetorica* ad illa quæ nititur docenda facundior. Illa ad scholas nonnunquam venit, ista jugiter procedit in forum. Illa requirit rarissimos studiosos, hæc^m frequenter et populos.

3. Solent autem philosophi antequam ad isagogen veniant exponendam, definitionem philosophiæ ostendere, quo facilius ea quæ ad eam pertinent demonstrantur.

tide Quintiliano, in Musicis, inter figuras rhetoricas numerari.

CAP. XXII.—^f Hoc initium tertii libri in Tarrac. Cod. ^g Ad discernendas rerum c. Al., ad disserendas. Sed discernendas legendum ostendunt verba sequentia : *Docet quemadmodum disputando vera et falsa dijudicentur.*

^h In suis dictionibus, id est, disputationibus. ⁱ Post hos Arist. Cassiodor. : *Qua quidem veteres sunt usi plurimum, tamen ad artis non redegere normam. Primus fere Aristoteles eorum quidem qui in aliquo sunt pretia ad regulas quasdam hujus disciplinæ argumenta perduxit.*

^j Et dialecticam nuncupavit. Non ille quidem totam artem, sed eam solam partem quæ probabiliter disserit, ut observatum est ab antiquis Peripateticis, Alexand., Boeth. et aliis.

CAP. XXIII. — ^k In ix Discipl. lib. Legitur totum hoc cap. apud Cassiod.; sed utrobique legendum non advertit A. Aug.; citari namque ab Agellio, Acrono et Non. Varronis tertium, quintum et octavum Disciplinarum lib., quamvis novem disciplinarum libris ferri quoque possit, si norem non ad disciplinas, sed ad libros referatur.

^l Quod in manu hom. pugn. Id multo ante Varronem Zeno Stoicus dixerat, ut refert non uno in loco Cicero.

^m Frequenter et populos. — *Frequentes et populos*, apud Cassiod.

CAPUT XXIV.

De definitione philosophiæ.

1. Philosophia est rerum humanarum divinarumque cognitio, cum studio bene vivendi conjuncta. Hæc ductus ex rebus constare videtur, a scientia et opinione.

2. Scientia est cum res aliqua certa ratione percipitur; opinatio autem cum adhuc incerta res laet, et nulla ratione firma videtur, ut puta, sol utrumne tantus quantus videtur, an major sit quam omnis terra; 100 item, luna globosa sit, an concava; et stelle utrumne adhaereant caelo, an per aerem libero curus orantur; caelum ipsum, qua magnitudine, quare materia constat, utrum quietum sit et immobile, an incredibili celeritate volvatur; quanta sit terræ crassitudo, ut quibus fundamentis librata, et suspensa permaneat.

3. Ipsam autem nomen Latine interpretatum, *amorem sapientiæ* proficitur. ^b Nam Græci φιλον ἀμωρεμ, *ovioy sapientiæ* dicunt. Philosophiæ species tripertita est: una naturalis, quæ Græce *physica* appellatur, in qua de naturæ inquisitione disseritur; altera moralis, quæ Græce *ethica* dicitur, in qua de moribus agitur; tertia rationalis, quæ Græco vocabulo *logica* appellatur, in qua disputatur quemadmodum in reum causis, vel vitæ moribus veritas ipsa queratur.

4. In *physica* igitur causa quaerendi; in *ethica* ordo vivendi; in *logica* ratio intelligendi versatur. *Physicam* apud Græcos primus perscrutatus est Thales Milesius, unus ex septem illis sapientibus. Hic enim scate alios cæli causas atque vim rerum naturalium, ^c *contemplata* ratione, suspexit, quam postmodum Plato in quatuor definitiones distribuit, id est, arithmetica, geometria, musica et astronomia.

5. *Ethicam* Socrates primus ad corrigendos componendosque mores instituit, atque omne studium ejus ad bene vivendi disputationem perduxit, dividens eam in quatuor virtutes animæ, id est, prudentiam, justitiam, fortitudinem et temperantiam.

6. *Prudentia* est in rebus, qua discernuntur a bonis mala. Fortitudo, qua adversa æquanimiter tolerantur. Temperantia, qua libido, concupiscentiaque rerum frenantur. Justitia, qua recte judicando sua cuique distribuuntur.

7. *Logicam*, quæ *rationalis* vocatur, Plato subjungit, per quam, discussis rerum morumque causis, vim earum rationabiliter perscrutatus est, dividens eam in *dialecticam* et *rheticam*. Dicta autem *logica*, 101 id est *rationalis*, λόγος enim apud Græcos, et *sermo* ^D *sermo* significat, et *rationem*.

8. In his quippe tribus generibus philosophiæ etiam eloquia divina consistunt. Nam, aut de natura disputare solent, ut in Genesi et Ecclesiaste; aut de moribus, ut in Proverbiis et in omnibus sparsim libris; aut de *logica*, ^d pro qua nostri *theticam* sibi vindicant, ut in *Canticis* canticorum et Evangeliiis.

Cap. XXIV. ^a *Scientia et opin.* Ex Lact., lib. III, cap. 3.

^b Nam Græci φιλον ἀμωρεμ. Forte, *amatorem*.

^c *Contemplata ratione s.* — *Contemplatus* volebat A. Aug.

^d Pro qua nostri *theticam*. Ex Hieron. epist. ad Paphum *Urbicam*, vel ex Orig., homil. 1 in Cant.

^e *Æque... mente solummodo.* Ex eod. Orig. hom.

A 9. Item aliqui doctorum philosophiam in nomine et partibus suis ita definiunt: *Philosophia est divina rerum humanarumque rerum, in quantum homini possibile est, probabilis scientia.* Aliter: *Philosophia est ars artium, et disciplina disciplinarum.* Rursus: *Philosophia est meditatio mortis, quod magis convenit Christianis, qui, sæculi ambitione calcata, conversatione disciplinabili, similitudine futuræ patriæ vivunt.*

10. Alii definiunt philosophiæ rationem in duabus consistere partibus, quarum prior inspectiva est, secunda actualis. *Inspectiva* dividitur in naturalem, doctrinalem et divinalem. *Doctrinalis* dividitur in quatuor partes, in arithmetica, musicam, geometriam et astronomiam.

11. *Actualis* dividitur in *moraalem*, *dispensativam* B et *civilem*. *Inspectiva* dicitur, qua supergressi visibilia, de divinis aliquid et cælestibus contemplamur, ^e eaque corpoream mente solummodo inspicimus, quoniam supergrediuntur obtutum.

12. *Naturalis* dicitur, ubi unius: utique rei natura discutitur; ^f quia nihil contra naturam generatur in vita, sed unumquodque iis usibus deputatur quibus a Creatore definitum est, nisi forte cum voluntate Dei aliquid miraculum provenire monstratur.

13. *Divinalis* dicitur, quando aut ineffabilem naturam Dei, aut spirituales creaturas ex aliqua parte profundissima qualitate disserimus.

10214. *Doctrinalis* dicitur scientia quæ abstractam considerat quantitatem. *Abstracta* enim quantitas dicitur quam, intellectu a materia separantes, vel ab aliis C accidentibus, ut est par, impar, vel alia hujuscemodi, in sola ratiocinatione tractamus. Cujus species sunt quatuor, arithmetica, geometria, musica, astronomia.

15. *Arithmetica* est disciplina quantitatis numerabilis secundum se. *Geometria* est disciplina magnitudinis immobilis et formarum. *Musica* est disciplina quæ de numeris loquitur qui ad aliquid sunt his qui inveniuntur in sonis. *Astronomia* est disciplina quæ cursus cælestium siderumque signas contemplatur omnes, et habitudines stellarum circa se et circa terram indagabili ratione percurrit.

16. Porro *actualis* dicitur quæ res propositas operationibus suis explicat, cujus partes sunt tres, *moralis*, *dispensativa* et *civilis*. *Moralis* dicitur, per quam vivendi mos honestus appetitur et instituta ad virtutem tendentia præparantur. *Dispensativa* dicitur, cum domesticarum rerum sapienter ordo disponitur. *Civilis* dicitur per quam totius civitatis utilitas administratur.

CAPUT XXV.

De isagogia Porphyrii.

1. Post philosophiæ definitiones, in quibus generaliter omnia continentur, nunc isagogas Porphyrii expediemus. *Isagoga* quippe Græce, Latine *intro-*

^f *Quia nihil contra naturam generatur in vita.* Orig., hom. cit. in Cant.: *Naturalis* dicitur ubi unius: cuiusque natura discutitur, quia nihil contra naturam generatur in vita, sed unumquodque iis usibus deputatur in quos a creatore productum est. Dux voces contra naturam absunt a mss. libris, pro quibus confusum legitur in Excusis, et apud Cassiodor.

ductio dicitur, eorum scilicet qui philosophiam incipiunt, continens in se demonstrationem primarum rationum, de qualibet re quid sit, suaque certa ac substantiali definitione declaratur.

2. Nam posito primo genere, deinde species, et alia quæ vicina esse possunt subjungimus, ac discretis communionibus separamus, tandiu interponentes differentias, quousque ad proprium ejus de quo quærimus signata ejus expressione perveniamus, ut puta: *Homo est animal rationale, mortale, terrenum, bipes, risus capax.*

3. Genus *animal* cum dictum est, substantia hominis declarata est. ¶ 103 Est enim ad hominem genus animal, sed quia late patebat, adjecta est species, terrenum, et jam exclusum est id quod aut æthereum, aut humidum. Differentia vero, ut *bipes*, quæ propter animalia posita est quæ multis pedibus innituntur. Item *rationale*, propter illa quæ ratione egent; *mortale* autem propter id quod angelus non est.

4. Postea discretis atque seclusis communionibus adjectum est proprium in parte postrema, est enim solum hominis quod ridet; sic perfecta est omnis ex parte definitio ad hominem declarandum. Cujus disciplinæ definitionem plenam existimarunt Aristoteles et Tullius ex genere et differentiis consistere.

5. Quidam postea pleniore in docendo ejus perfectam substantialem definitionem in quinque partibus, velut in membris suis dividerunt. Quarum prima est de genere, secunda de specie, tertia de differentia, quarta de proprio, quinta de accidente.

6. Genus, ut *animal*. Est enim vocabulum generale et commune omnium animam habentium. Species, ut *homo*. Est enim specialitas, qua separatur a cæteris animantibus. Differentia, ut *rationale, mortale*. His enim duobus differt homo a cæteris.

7. Cum enim dicitur *rationale*, discernitur ab irrationabilibus mutis, quæ non habent rationem. Cum *mortale*, discernitur ab angelis, qui nesciunt mortem. Proprium, ut *risibile*. Homo est enim, qui ridet, et hoc præter hominem nullius animalis est. Accidens, ut color in corpore, doctrina in animo.

8. Hæc enim temporum varietate et accidunt et mutantur; et est ex omnibus his quinque partibus oratio plenæ sententiæ, ita: *Homo est animal rationale, mortale, risibile, boni malique capax*; sic etiam in omni oratione substantiali tandiu interponere debemus species et differentias, quandiu, seclusis omnibus quæ hoc idem possunt esse, ad id perveniatur, ut proprietas jam certa teneatur.

9. Isagogas autem ex Græco in Latinum transtulit Victorinus orator, commentumque ejus quinque libris Boethius edidit.

104 CAPUT XXVI.

^b De categoriis Aristotelis.

1. Sequuntur Aristotelis categoriæ, quæ Latine

CAP. XXV. — ^a Transtulit Victorin. Boët., Dialog. 1: *Rogo ut mihi explices id quod Victorinus orator sui temporis fere doctissimus a Porphyrio per τὴν αὐτῶν, id est per introductionem in Aristotelis categorias dicitur transtulisse.*

CAP. XXVI. — ^b Pleraque ex Arist. categoriis

A *prædicamenta* dicuntur, quibus per varias significationes omnis sermo conclusus est.

2. Instrumenta categoriarum sunt tria, id est, prima æquivoca, secunda univoca, tertia denominativa. Æquivoca sunt, quando multarum rerum nomen unum est, sed non eadem definitio, ut *leo*. Nam quantum ad nomen pertinet, et verus, et pictus, et celestis leo dicitur. Quantum ad definitionem pertinet, aliter verus definitur, aliter pictus, et aliter celestis.

3. Univoca sunt, quando duarum aut plurium rerum unum nomen est, et definitio, ut *vestis*; nam, et *birrus*, et tunica nomen vestis possunt accipere et ejus definitionem. Ergo hoc univocum in generibus esse intelligitur, quia et nomen, et definitionem dat formis suis.

B 4. Denominativa dicuntur, quæcumque ab aliquo solo differentia casu secundum nomen habent appellationem, ut a *bonitate* *bonus*, a *malitia* *malus*.

5. ^d Categoriarum autem species decem sunt, id est, substantia, quantitas, qualitas, relatio, situs, locus, tempus, habitus, agere et pati.

6. Substantia, quæ proprie et principaliter dicitur, est quæ neque de subjecto prædicatur, neque in subjecto est, ut *aliquis homo, aliquis equus*. Secundæ autem substantiæ dicuntur, in quibus speciebus illæ quæ principaliter substantiæ primo dicitæ sunt insunt atque clauduntur, ut in homine *Cicero*.

7. Quantitas est mensura per quam aliquid vel magnum vel minus ostenditur, ut *longus, brevis*. Qualitas est, ut qualis sit *orator*, 105 aut *rusticus, niger, aut candidus*. Relatio est quæ referatur ad aliquid. Cum enim dicitur *filius*, demonstratur, et *pater*. Hæc relativa simul incipiunt; nam *servus* et *dominus* uno tempore exordium nominis sumunt, nec aliquando invenitur dominus prior servo, nec *servus* domino. Alterum enim alteri præesse non potest.

8. Porro situs a positione dicitur, ut quis, aut *stet*, aut *sedeat*, aut *jaceat*. Locus est ubi sit, *in foro, in platea*. Loci autem motus habet sex partes, dexteram et sinistram, ante et retro, sursum atque deorsum. Partes quoque istæ sex duo habent, longe et prope. Tempus, ut, *hodie, heri*.

9. Habitus ab habendo aliquid dicitur, ut *habere scientiam in mente, virtutem in corpore*; circa corpus, vestimentum et cætera quæ ad habendi modum designato a doctoribus numero comprehenduntur.

D 10. Jam vero agere, et pati ab agentis et patientis significatione consistunt. Nam *scribo* vocis actum habet, quoniam facientis rem indicat. *Scribor* patientis est, quoniam pati se ostendit. In his enim novem generibus, quorum exempli gratia quædam posita sunt, vel in ipso substantiæ genere, quod est *ὄνεια*, innumerabilia reperiuntur; nam et ea quæ intellectu capimus, ea ad alterum horum decem prædicamentorum sermone vulgamus.

Boët. interp.

^c Nam *birrus*, et *tunic*. Idem Capella, quod *aeterni vestis* genus *birrus*, vid. lib. xix, cap. 24, et in Cassian. annot.

^d *Categoriar. species*. Cassiod. : *Quidquid loquimur aut cogitamus, in aliqua hor. specie invenitur.*

11. Plena enim sententia de his ita est : *Augustinus* **A** *magnus orator, filius illius, stans in templo, hodie insultatus, disputando fatigatur.* Uisæ autem, id est substantiæ, proprium est, quod cæteris subjacet, reliqua novem accidentia sunt. Substantia autem dicitur ab eo quod omnis res ad seipsam subsistit. Corpus enim subsistit, et ideo substantia est.

12. Illa vero accidentia quæ in subsistente atque subjecto sunt, substantiæ non sunt, quia non subsistunt, sed mutantur, ut color, vel forma. De subjecto autem, et in subjecto quasi de ipso et in ipso. Ubi enim dicitur de subjecto, substantia est, quasi dicatur de substantia. Ubi autem dicitur in subjecto, accidentia sunt, id est quæ accidunt in substantia, ut quantitas, qualitas, vel figura.

13. De subjecto igitur genera, et species, in subjecto **B** accidentia sunt. * Ex his novem accidentibus tria intra usiam sunt, quantitas, qualitas et situs. **106** Hæc enim sine usia esse non possunt. Extra usiam vero sunt locus, tempus et habitus; intra et extra usiam relatio, facere et pati.

14. Appellatas autem categorias constat, quia non possunt nisi ex subjectis agnosci. Quis enim quid sit homo possit agnoscere, nisi aliquem hominem sibi ponat ante oculos, quasi subjectum homini?

15. ^b Hoc opus Aristotelis intente legendum est, quoniam, sicut dictum est, quod quid homo loquitur, inter decem prædicamenta habetur. Proficiet etiam ad libros intelligendos, qui sive rhetoribus, sive dialecticis applicantur.

CAPUT XXVII.

* De perihermenias.

1. Sequitur dehinc liber perihermenias subtilissimus nimis, et per varias formas iterationesque cautissimus, de quo dicitur : *Aristoteles quando perihermenias scriptabat*, ^d *calamum in mente tingebat.*

Præfatio perihermeniarum.

2. Omnis quippe res quæ una est, et uno significatur sermone, aut per nomen significatur, aut per verbum, quæ duæ partes orationis interpretantur totum quidquid concepit mens ad eloquendum. Omnino enim elocutio conceptæ rei mentis interpres est.

3. Hanc Aristoteles vir in rerum expressione et faciendis sermonibus peritissimus, hermeniam nominat, quam interpretationem nos appellamus, scilicet quod res mente conceptas prolatis sermonibus interpretatur per cataphasin et apophasin, id est per affirmationem et negationem. Per affirmationem, ut *homo currit*; per negationem, ut *homo non currit.*

4. In his itaque perihermenias supradictus philosophus de septem speciebus tractat, id est, de nomine,

* *Ex his novem accid.* Ex Aug., lib. de Categoria. ^b *Hoc opus... intente legend.* Cic. in Hortens. apud Plot. : *Magna animi contentio adhibenda est explicando Aristotelianis si legeris.*

Cap. XXVII. — * *De perihermenias.* Ita vet. Cod. *perihermenias* post *Præfatio perihermeniarum.*

Præfatio in mente ting. De universis Aristotelis *Suidas* : *Ἀριστοτέλης τῆς φύσεως γραμματικῆς τῆς ἐπιπέδου ἀποδείχων εἰς νοῦν.*

Hæc omnia... reperitur. Addita sunt hæc ex Ms.

de verbo, de oratione, de enuntiatione, de affirmatione, de negatione, de contradictione.

5. **107** Nomen est vox significativa secundum placitum, sine tempore, cujus nulla pars significativa separata, ut *Socrates.* Verbum est quod significat tempus, cujus pars nihil extra significat, sed semper eorum, quæ de altero dicuntur nota est, ut *cogitat, disputat.* Oratio est vox significativa, cujus partium aliquid separatim significativum est, ut *Socrates disputat.* Enuntiativa oratio est vox significativa de eo quod est aliquid, vel non est, ut *Socrates est, Socrates non est.*

6. Affirmatio est enuntiatio alicujus de aliquo, ut *Socrates est;* negatio est alicujus ab aliquo, ut *Socrates non est.* Contradictio est affirmationis et negationis oppositio, ut *Socrates disputat, Socrates non disputat.*

7. * Hæc omnia in libro perihermeniarum minutissime divisa et subdivisa tractantur, quarum rerum definitiones hic breviter sufficiat intinuisse, quando in ipso competens explanatio reperitur. Utilitas perihermeniarum hæc est, quod ex his interpretamentis syllogismi fiunt. Unde et analytica pertractantur.

CAPUT XXVIII.

De syllogismis dialecticis.

1. Sequuntur ^f dehinc dialectici syllogismi, ubi totius ejus artis utilitas et virtus ostenditur, quorum conclusio plurimum lectorem adjuvat ad veritatem investigandam, tantum ut absit ille error ^e decipiendi adversarium per sophismata falsarum conclusionum.

2. Formulæ categoricorum, id est, prædicativorum syllogismorum sunt tres.

Primæ formulæ modi sunt novem.

3. Primus modus est ^h qui conducit, id est, qui colligit ex universalibus **108** dedicativum dedicativum universale directum, ut : *Omne justum honestum, omne honestum bonum, omne igitur justum bonum.*

4. Secundus modus est qui conducit ex universalibus dedicativis et abdicativis abdicativum universale directum, ut : *Omne justum honestum, nullum honestum turpe, nullum igitur justum turpe.*

5. Tertius modus est qui conducit ex dedicativis particulari et universali dedicativum particulare directum, ut : *Quoddam justum honestum, omne honestum utile, quoddam igitur justum utile.*

6. Quartus modus est qui conducit ex particulari dedicativa et universali abdicativa abdicativum particulare directum, ut : *Quoddam honestum justum, nullum honestum turpe, quoddam igitur justum non est turpe.*

7. Quintus modus est qui conducit ex universalibus dedicativis particulare dedicativum ⁱ per re-

quæ etiam sunt apud Cassiodorum nonnihil immutata.

Cap. XXVIII. — ^f Vid. Cassiod., Capell. et Apulei, de syllogism. categor., sive perihermenias.

^e Error decipiendi. Al. devincendi. Al. dejiciendi.

^h Qui conducit. Σύνεσις. Quod autem in exemplis propositionis loco assumptio collocatur, neque id de syllogismi vi quidquam minuit, neque sine Græcorum et Arabum exemplo fit.

ⁱ Per reflexionem, ἀντιστροφήν, vulgo conversionem.

Reflexionem, ut: *Omne justum honestum, omne honestum bonum, quoddam igitur bonum justum.*

8. Sextus modus est qui conducit ex universali dedicativa et universali abdicativa abdicativum universale per reflexionem, ut: *Omne justum honestum, nullum honestum turpe, nullum igitur turpe justum.*

9. Septimus modus est qui conducit ex particulari et universali dedicativis dedicativum particulare per reflexionem, ut: *Quoddam justum honestum, omne honestum utile, quoddam igitur utile justum.*

10. Octavus modus est qui conducit ex universalibus abdicativo et dedicativo particulare abdicativum per reflexionem, ut: *Nullum turpe honestum, omne honestum justum, quoddam igitur turpe non est justum.*

11. Nonus modus est qui conducit ex universali abdicativo et particulari dedicativo abdicativum particulare per reflexionem, ut: *Nullum turpe honestum, quoddam honestum justum, quoddam igitur justum non est turpe.*

12. *Formulae secundae modi sunt quatuor.*

Primus modus est qui conducit ex universalibus dedicativo et abdicativo abdicativum universale directum, ut: *Omne justum honestum, nullum turpe honestum, nullum igitur justum turpe.*

13. Secundus modus est qui conducit ex universalibus abdicativo **109** et dedicativo abdicativum universale directum, ut: *Nullum turpe honestum, omne justum honestum, nullum igitur turpe justum.*

14. Tertius modus est qui conducit ex particulari dedicativo et universali abdicativo particulare abdicativum directum, ut: *Quoddam justum honestum, nullum turpe honestum, quoddam igitur justum non est turpe.*

15. Quartus modus est qui conducit ex particulari abdicativo et universali dedicativo abdicativum particulare directum, ut: *Quoddam justum non est turpe, omne malum turpe, quoddam igitur justum non est malum.*

16. *Formulae tertiae modi sunt sex.*

Primus modus, qui conducit ex dedicativis universalibus dedicativum particulare, tam directum quam reflexum, ut: *Omne justum honestum, omne justum bonum, quoddam igitur honestum bonum, vel sic, quoddam igitur bonum honestum.*

17. Secundus modus est qui conducit ex dedicativis particulari et universali dedicativum particulare directum, ut: *Quoddam justum honestum, omne justum bonum, quoddam igitur honestum bonum.*

18. Tertius modus est qui conducit ex dedicativis universali et particulari dedicativum particulare directum, ut: *Omne justum honestum, quoddam justum bonum, quoddam igitur bonum honestum.*

19. Quartus modus est qui conducit ex universalibus dedicativa et abdicativa abdicativum particu-

lare directum, ut: *Omne justum honestum, nullum justum malum, quoddam igitur honestum non est malum.*

20. Quintus modus est qui conducit ex dedicativo particulari et abdicativo universali abdicativum particulare directum, ut: *Quoddam justum honestum, nullum justum malum, quoddam igitur honestum non est malum.*

21. Sextus modus est qui conducit ex dedicativo universali et abdicativo particulari abdicativum particulare directum, ut: *Omne justum honestum, quoddam justum non est malum, quoddam igitur honestum non est malum.*

22. Illas formulas categoricorum syllogismorum qui plene nos esse desiderat, librum legat qui inscribitur *Perihermenias Apuleii*, et quae subtilius sunt tractata cognoscat. Distincta enim atque considerata **110** ad magnas intelligentiae vias lectorem, praestante Domino, utiliter introducunt. Nunc ad hypotheticos syllogismos ordine sequenti veniamus.

23. Modi syllogismorum hypotheticorum, qui sunt cum aliqua conclusione, sunt septem.

Primus modus est: *Si dies est, lucet; est autem dies, lucet igitur.*

Secundus modus est: *Si dies est, lucet; non autem lucet, non est igitur dies.*

Tertius modus est ita: *Non et dies est, et non lucet; atqui dies est, lucet igitur.*

24. Quartus modus est ita: *Aut dies est, aut nox; atqui dies est, nox igitur non est.*

Quintus modus est ita: *Aut dies est, aut nox; atqui nox non est, dies igitur est.*

25. Sextus modus est ita: *Non, et dies est, et nox; dies autem est, nox igitur non est.*

25. Septimus modus est ita: *Non est dies et nox; atqui nox non est, dies igitur est.* Modus autem syllogismorum hypotheticorum si quis plenius nosse desiderat, librum legat Marii Victorini, qui inscribitur *De syllogismis hypotheticis.*

26. Hinc ad dialecticas definitionum species accedamus, quae tanta dignitate praecellunt, ut possint jure dici orationum apertae manifestationes, et quaedam indicia dictionum.

CAPUT XXIX.

De divisione definitionum ex Marii Victorini libro abbreviata.

1. Definitio philosophorum est, quae in rebus exprimitur explicat quid res ipsa sit, ^b non qualis sit, et quemadmodum membris suis constare debeat. Est enim oratio brevis uniuscujusque rei naturam a communione divisam propria significatione concludens. Divisio definitionum in partes quindecim habetur.

111 2. Prima species definitionis est *οὐσιώδης*, id est *substantialis*, quae proprie et vero dicitur definitio,

verborum hic erit, ut et illustrandis sententiis et enodandis dictionibus has definitiones dicat subservire.

CAP. XXIX. — ^b *Non qualis sit.* Deerat negatio in omnibus libris. Boeth., de Definit., cap. 4: *Ergo definitio, quae est philosophorum propria in rebus exprimitur explicat quid sit, non quale sit; quemadmodum membris suis constare debeat, exponemus.*

^a *Hinc ad dialecticas.* Cassiod.: *Hinc ad pulcherrimas definitionum species accedamus, quae tanta dignitate praecellunt, ut possint jure dici ornamenta orationum, et quaedam lumina.* Unde ex judiciorum, tria verba jure dici orationum non dubitavimus facere, cum praesertim in ms. Tarracon. libris multo haec prius affecta deprehendissimus. Sensus autem horum

ut: *Est homo animal rationale, mortale, a risus disciplinaeque capax.* Haec enim definitio per species et differentias descendens venit ad propriam, et designat plenissime quid sit homo.

3. Secunda species definitionis est quae Graece *νοηματαξ* dicitur, Latine *notio* nuncupatur; quam *notionem* communi, non proprio nomine, possumus dicere. Haec isto modo semper efficitur: *Homo est, quod rationali conceptione, et exercitio praest animalibus cunctis.* Non hic dixit quid sit homo, sed dicendo quid agat, quasi quodam signo in notitiam devocat. In isto enim et in reliquis notitia rei profertur, non substantialis explicatio declaratur, quia illa substantialis definitionum omnium obtinet principatum.

4. Tertia species definitionis est quae Graece *ποιοδος* dicitur, Latine *qualitativa* vocatur, quia ex qualitate nomen accepit, pro eo quod quale sit id quod sit evidenter ostendit. Cujus exemplum tale est: *Homo est, qui ingenio valet, artibus pollet, et cognitione rerum, cui quid agere debeat eligit, aut animadversione quid inutile sit contemnit.* His enim qualitatibus expressus ac definitus est homo.

5. Quarta species definitionis est quae Graece *υπογραφαξ*, Latine a Tullio *descriptio* nuncupatur: quae, adhibita circuitione dictionum factorumque, quid quaeque res sit descriptione declarat. Quaeritur enim quid sit avarus, quid crudelis, quid luxuriosus, et universa luxuriosi, avari et crudelis natura describitur; ut si luxuriosum volumus definire, dicimus: *Luxuriosus est victus non necessarii, sed sumptuosi et onerosi, appetens, in deliciis affluens, in libidinem pronus.* Haec et alia definiunt luxuriosum, sed per descriptionem definiunt. Quae species definitionis oratoribus magis apta est quam dialecticis, quia latitudines habet, quae simili modo in bonis rebus ponitur et in malis.

6. Quinta species definitionis est quae Graece *κατ' αντιδξιν*, Latine *ad verbum* dicimus. Haec vocem illam de cujus re quaeritur alio sermone designat, uno, et singulari, et quodam modo, quid illud **112** sit in uno verbo positum, uno verbo alio declarat, ut, *contiscere est tacere.* Item cum terminum dicimus finem, aut populas interpretamur esse vastatas.

7. Sexta species definitionis est quam Graeci *κατὰ διαφορξν*, nos *per differentiam* dicimus. Scriptores vero artium de eodem, et de altero nominant, ut cum quaeritur quid intersit inter regem et tyrannum, adjecta differentia quid uterque sit definitur, id est: *Reus est modestus et temperans; tyrannus vero impius et immitis.*

8. Septima species definitionis est quam Graeci *κατὰ μεταφορξν*, Latini *per translationem* dicunt, ut Cicero

^a *Risus disciplinaeque cap.* Male omnino lib. *reus disciplinaeque cap.*, cum supra, cap. 26, *reus apax* sit. Itemque apud Boeth.

^b *Et onerosi... in libidinem pronus.* Ex Boeth.

^c *Quam Graeci κατ' αντιδξιν.* Ex eodem, lib. III, in Top.

^d *Qua fluctus eludit.* Eludere quoque legitur apud Cicero. Idque probat A. Augustinus, et Gothi Cod. confirmant. Alludere maluit Lambinus et Ursinus.

^e *Undecima... κατ' ἄλλας.* Boeth., κατ' ἔνδειξιν. Porro quae restant restituta sunt omnia ex Boethio.

A in Top.: *Littus est, qua fluctus eludit.* Haec varie tractari potest: modo enim ut moneat, modo ut designet, modo ut laudet ac vituperet. Ut moneat: *Nobilitas est virtus majorum apud posteros sarcina.* Ut designet: *Caput est ars corporis.* Ut laudet: *Adolescenti a est spes aetatis.* Ut vituperet: *Divitiae sunt brevis vitae longum viaticum.*

9. Octava species definitionis est, quam Graeci *κατ' ἀφαιρξσιν τοῦ ἐναντιοῦ*, Latini *per privantiam contrarii eius quod definitur*, dicunt: *Bonum est quod malum non est. Justum est quod injustum non est,* et his similia. Hoc autem genere definitionis uti debemus cum contrarium est notum, ut: *Si bonum est quod praest cum honestate, id quod tale non est malum est.*

B *καθ' ὑποτύπωσιν*, Latini *per quamdam imaginationem* dicunt, ut: *Aeneas est Veneris et Anchisae filius.* Haec semper in individuis versatur quae Graeci *ἄτομα* appellant.

11. Decima species definitionis est quam Graeci *ὡς τύπος*, Latini *exemplum* appellant, ut si quaeratur quid sit animal, respondetur: *Ut homo.* Rem enim quaesitam praedictum declaravit exemplum. Hoc est autem proprium definitionis, quid sit illud quod quaeritur declarare.

12. Undecima species definitionis est quam Graeci *κατ' ἄλλας πλείους ὁμοίων γίνους*, **113** Latini *per indigentiam pleni ex eodem genere* dicunt. Ut si quaeratur quid sit triens, respondeatur: *Cui bes deest ut sit assis.*

C *13. Duodecima species definitionis est quam Graeci κατ' ἐπαινον* vocant, id est *per laudem*, ut Tullius pro Cluentio: *Lex est mens, et consilium, et animus, et sententia civitatis;* et aliter: *Pax est tranquilla libertas.* Fit et per vituperationem, quam Graeci *φοβον* vocant, ut: *Servitus est postrenum omnium malorum, non modo bello sed morte quoque repellenda.*

14. Tertia decima species definitionis est quam Graeci *κατ' ἀναλογίαν*, Latini *juxta rationem* dicunt. Sed hoc contingit cum majoris rei nomine res definitur inferior, ut est illud: *Homo minor mundus.* Cicero hac definitione sic usus est: *Edictum legem annuam dicunt esse.*

15. Quarta decima species definitionis est quam Graeci *κατὰ τὸ πρὸς τι*, Latini *ad aliquid* vocant, ut est illud: *Pater est cui est filius, dominus est cui est servus.* Cicero in Rhetorica: *Genus est quod pluribus amplectitur partes. Item pars est quae subest generi.*

16. Quinta decima species definitionis est quam Graeci *κατ' αἰτιολογίαν*, Latini *secundum rei rationem*

^f *Ut si quaeratur quid sit triens, r. c. b. d. u. s. a.* Probe A. Augustinus cum in plerisque Ms. legeretur. *Ut si quaeratur quid sit thesis, respondeatur: Cui vis deest ut sit arsis,* quod exemplum e musica petitum ferri quoquomodo poterat. Sed non est ut Isidorus a Boethio tam longe discesserit, cujus exemplum est, item mihi apud Cassiodorum: *Ut si quaeratur quid sit quadrans respondeatur: Cui dodrans deest ut sit assis.* Assis autem recto casu non est, quod quemquam apud Isidorum offendet.

^g *Quinta decima κατ' αἰτιολογίαν.* Boethio, αἰτιουδξς

vorant, ut : *Dies est sol supra terras, nox est sol sub A terris*. Scire autem debemus prædictas species definitionum topicis merito esse sociatas, quoniam inter quædam argumenta sunt posita, et nonnullis locis commemorantur in topicis. Nunc autem ad topica veniamus, quæ sunt argumentorum sedes, fontes sensuum, et origines dictionum.

CAPUT XXX.

De topicis.

1. Topica est disciplina inveniendorum argumentorum. Divisio topicorum sive locorum ex quibus argumenta ducuntur triplex est. **114** Nam alia in eo ipso de quo agitur hærent; alia, quæ dicuntur *affected*, quæ quodammodo ex rebus aliis tracta noscuntur; alia quæ assumuntur extrinsecus. Argumenta quæ in eo ipso de quo agitur hærent, in tribus divisa sunt. Prima, **B** *a toto*; secunda, *a parte*; tertia, *a nota*.

2. Argumentum *a toto*, cum definitio adhibetur ad id quod quæritur, sicut ait Cicero : *Gloria est laus recte factorum, magnorumque in rebus publicam famam meritorum*.

3. ^b *A partibus* est argumentum, cum is qui se defendit, aut negat factum, aut factum esse jure defendit.

4. *A nota* est argumentum, cum ex vi nominis argumentum aliquod elicitur, ut Cicero : *Consulem, inquit, quærebam, quem c in isto majali invenire non poteram*.

5. *Affected* argumenta sunt quæ quodammodo ex rebus aliis tracta noscuntur. Sunt autem numero quatuordecim, id est : primum *a conjugatis* argumentum est, cum declinatur a nomine, et fit verbum, ut Cicero Verrem dicit *everrisse* provinciam; vel nomen a verbo, cum *latrocinari* dicitur latro. Nomen est a nomine; Terentius : *Inceptio est amentium, haud amantium*, dummodo distet unius appellationis postremitas in aliam vocis declinationem formata.

6. Secundum argumentum *a genere* est, cum de eodem genere sententia dicitur, ut Virgilius : *Varium et mutabile semper femina*.

7. Tertium *a specie* argumentum est, cum generali questionem fidem species facit, ut :

At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor.

A simili argumentum est, quando rebus aliquibus similia proferuntur :

Suggere tela mihi, non ullum dextera frustra Torserit in Rutulos, steterunt quæ in corpore Grajum Iliacis campis.

115 8. *A differentia* argumentum est quando per differentiam aliqua separantur, ut Virgilius :

Non Diomedis equos, nec currum cernis Achillis.

A contrariis argumentum ducitur, quando res discrepantes sibimet opponuntur, ut Virgilius :

Mortaline manu factæ immortale carinæ

CAP. XXX. — *Gloria est laus recte facti*. Ex Orat. Pro Marcello.

^b *A partibus*. Consentint lib. omn. At Cassiod : *A partibus sic, ut puta : Si oculus videt, non ideo totum corpus videt.*

^c *Quem in isto majali*. Ita legendum apud Cic. in Pisoniana, non ut vulgo *animali*, quod advertit etiam Lamb. Est vero *majalis* porcus castratus.

^d *Nam inceptio est amentium, haud amanti*. Indulsit hoc sibi, ut in etymologia solet, ut amentem et amantem conjugata diceret. Idem exemplum apud

Fas habeant, certusque incerta periculo lustret Æneas?

9. *A consequentibus* argumentum ducitur, quando positam rem aliquid in evitabilitate consequitur, ut Virgilius :

Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.

Ab antecedentibus argumentum est quando aliqua ex iis quæ prius gesta sunt comprobantur, ut Cicero pro Milone : *Cum non dubitaverit aperire quid cogitaverit, vos potestis dubitare quid fecerit?*

10. *A repugnantibus* argumentum est quando illud quod obijciitur aliqua contrarietate destruitur, ut Cicero : *Is igitur non modo de tali periculo liberatus, sed honore amplissimo ditatus domi te interficere voluisset?*

11. *A conjunctis* argumentum est cum probabiliter ostenditur quid sit ex re quæ venturum, ut Virgilius :

..... Nos si pellant, nihil abfore credunt Quin omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant.

12. *A causi* argumentum est, quando consuetudine communi res quæque tractatur, ut Terent. :

Ego non nihil veritus sum dudum abs te, Dave, Ne faceres quod vulgus servorum solet, dolis, Ut me deluderet.

Ab effectis argumentum est cum ex iis quæ facta sunt aliquid approbatur, ut Virgilius :

Degeneres animos timor arguit.

13. *A comparatione* argumentum est quando per collationem personarum, sive causarum, sententiæ ratio sub imputatione formatur, ut Virg. :

Tu potes Æneam manibus subducere Grajum, Nos aliquid contra Rutulos jurisse nefandum est?

14. Item argumenta quæ ducuntur extrinsecus, quæ Greci ἀπὸ ἄλλου, id est *artis expertia* vocant, ut est testimonium. Testimonium omne est quod ab aliqua externa re sumitur ad faciendam fidem.

15. Hæc dividitur quinque modis, id est : primo ex persona; secundo ex naturæ auctoritate; tertio ex temporibus; quarto ex dictis factisque majorum; quinto ex tormentis. Persona non qualiscunque est, **116** quæ testimonii pondus habet ad faciendam fidem, sed morum probitate debet esse laudabilis.

16. Naturæ auctoritas est, quæ maxime in virtute consistit. Temporibus multa sunt quæ afferunt auctoritatem, id est, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, et concursio rerum fortuitarum. A dictis factisque majorum petitur fides, cum præcorum dicta factaque memorantur. A tormentis fides præbetur, post quæ nemo creditur velle mentiri.

17. Ea vero quæ tractantur in tempore, quæ suis nominibus plana sunt, definitione non indigent. Memoræ quoque condendum est topica oratoribus, dialecticis, poetis et jurisperitis communiter quidem argumenta præstare; sed ^f quando aliquid Cassiodorum. Neque vero displicebat A. Augustino Gothicorum Cod. scriptura : *amentium, aut amantium*.

^e *Is igitur non modo de tali*. Hæc paulo aliter apud Cic. p. o Dejotar.

^f *Sed quando aliquid specialiter prob.* Boet., lib. vi, in Top. Cic. ad locum de Caus. : *Communiter quippe oratoribus ac philosophis locus hic esse perspicitur, qui est a causis, his naturas rerum (quod est philosophiæ proprium) illis (quod oratoriæ facultati est) facta probantibus.*

pecialiter probant, ad rhetores, poetas jurisperitos- que pertinet; quando vero generaliter disputant, ad philosophos attinere manifestum est.

18. Mirabile plane genus operis, in unum potuisse colligi quiddam mobilitas ac varietas humanæ mentis in sensibus exquirendis per diversas causas poterat evenire: conclusum liberum ac voluntarium intellectum. Nam quocunque se verterit, quascunque cogitationes intraverit, in aliquid eorum quæ prædicta sunt necesse est cadat ingenium.

CAPUT XXXI.

De oppositis.

1. Contrariorum genera quatuor sunt, quæ Aristoteles ἀντιμαχία, id est *opposita* vocat, propterea quod sibi velut ex adverso videntur obsistere, ut *contraria*. Nec tamen omnia quæ sibi opponuntur *contraria* sunt, sed omnia *contraria* *opposita* sunt. Primum genus est *contrariorum*, a quod, juxta Ciceronem *adversum* vocatur, pro eo 117 quod tantum *contrarie* sibi opponitur, ut non eorum sint quibus opponuntur, ut *sapientia*, *stultitia*.

2. Quod genus intras species dividitur. Nam sunt quædam ex eis quæ medium habent; et sunt quædam quæ sine medio sunt; et quædam sunt quæ habent medium, et tamen sine nomine sunt, nisi utrumque ei vocabulum creet. *Candidus* et *niger* medium habent, quia inter eos sæpe color pallidus vel fuscus invenitur.

3. Sine medio sunt quoties unum de duobus accidit, et *sanitas* vel *infirmitas*. Horum nihil est medium. Ea autem quorum media sine nomine sunt, ut *felix*, *infelix*, medium habent *non felix*. Secundum genus est *relativorum*, quæ ita sibi opponuntur, ut ad se conferantur, sicut *duplum*, *simplum*.

4. Hoc solum oppositorum genus ad se refertur. Non enim est majus, nisi referatur ad minus, et *simplum* nisi ad *duplum*. Nam *relativum* *relativo* ita opponitur,

CAP. XXXI. — a Quod juxta Ciceronem *adversum* vocatur. Mendose *diversum* in libris omnibus. Neque tamen dissimulandum quod Boethius dicere est ausus, Ciceronem non tam propriis nominibus quam notioribus usum fuisse. Nam quæ *contraria* (inquit) no-

ut hoc ipsum quod opponitur, aut ejus sit cui opponitur, aut ad id quocunque modo referatur. Dimidium enim opponitur duplo, ejusque dupli medium est; sed ita illi opponitur, ut ejus sit cui opponitur.

5. Sic et parvum opponitur magno, ita, ut ipsum parvum ad magnum cui opponitur sit parvum. Nam superiora, quæ dicuntur *contraria*, ita sibi opponuntur, ut eorum non sint quibus opponuntur, nec ad ea quocunque modo referantur. Siquidem iniquitas justitiæ ita *contraria* est, ut non ejusdem justitiæ iniquitas sit, aut ad illam sit iniquitas.

6. Tertium genus oppositorum est *habitus*, vel *orbitatio*. Quod genus Cicero *privationem* vocat, quia ostendit aliquid quempiam habuisse unde privatus est. Cujus species sunt tres, quarum prima est in re, secunda in loco, tertia in tempore congruo. In re, ut *cæcitas*, et *visio*. In loco, ut: « Cæcitas et visionis in oculis locus est. » In tempore congruo, ut: « Infantem non dicere sine dentibus eum 118 cui dentes ætas adhuc parva negavit; » non enim est privatus dentibus quos nondum habuit.

7. Quartum vero genus ex *affirmatione* et *negatione* opponitur, ut: *Socrates disputat*, *Socrates non disputat*. Hæc a superioribus ideo differunt, quod illa singularium dici possunt, hæc nisi connexe dici non possunt. Quod genus quartum apud dialecticos multum habet conflictum, et appellatur ab eis *valde oppositum*, siquidem et tertium non recipit.

8. Nam ex illis quædam habere tertium possunt, ut in *contrariis* *candidum* et *nigrum*; tertium ejus nec *candidum* nec *nigrum*, sed *fuscum*, vel *pallidum*. In *relativis* quoque, ut *multa*, et *pauca*, tertium ejus nec *multa* nec *pauca*, sed *mediocria*. In *habitu*, vel *orbitatione*, ut *visio* et *cæcitas*; tertium ejus nec *cæcitas* nec *visio*, sed *lippitudo*. Hoc ergo: *legit*, *non legit*, tertium nihil habet.

minat, *OPPOSITA* *verius dicuntur*; quæ *ADVERSA* dicuntur, *CONTRARIORUM* *melius suscipiunt nomen*.

b Nisi utrumque ei vocabulum creet. Id est, nisi medium ex extremis nomen accipiat.

LIBER TERTIUS.

DE QUATUOR DISCIPLINIS MATHEMATICIS.

Praefatio.

1. *Mathematica* Latine dicitur *doctrinalis scientia*, quæ abstractam considerat quantitatem. Abstracta enim *quantitas* est, quam intellectus a materia separantes, vel ab aliis accidentibus, ut est, par, impar, vel ab aliis hujusmodi, in sola ratiocinatione tractamus. Cujus species sunt quatuor, id est, *arithmetica*, *geometria*, *musica* et *astronomia*. *Arithmetica* est disciplina quantitatis numerabilis secundum se. *Geometria* est disciplina magnitudinis formarum. *Musica* et est disciplina quæ de numeris loquitur qui inveniuntur in sonis. *Astronomia* est disciplina quæ cursus caelestium siderum atque figuras contemplatur, atque omnes habitudines stellarum. Quas disciplinas deinceps paulo latius indicabimus, ut earam causæ competenter possint ostendi.

119 CAPUT PRIMUM.

De vocabulo arithmeticae disciplinae.

1. *Arithmetica* est disciplina numerorum. Graeci enim numerum ἀριθμὸν dicunt. Quam scriptores saecularium

litterarum in'er disciplinas mathematicas ideo primam esse voluerunt, quoniam ipsa, ut sit, nulla alia indiget disciplina.

2. *Musica* autem, et *geometria*, et *astronomia*,

quæ sequuntur, ut sint atque subsistant istius egent A auxilio.

CAPUT II.

De auctoribus ejus.

1. ^a Numeri disciplinam apud Græcos primum Pythagoram autumant conscripsisse, ac deinde a Nicomacho ^b diffusius esse dispositam, quam apud Latinos primus Apuleius, deinde Boethius transtulerunt.

CAPUT III.

Quid sit numerus.

1. Numerus autem est multitudo ex unitatibus constituta; nam unum semen numeri esse, ^c non numerum. Numero *nummus* nomen dedit, **120** et a sui frequentatione vocabulum indidit. *Unus* ex Græco nomen trahit. Græci enim *unum* ἓνα dicunt: sic *duo*, τρία, quos illi δύο et τρία appellant.

2. ^d Quatuor vero a figura quadrata nomen sumpserunt. *Quinque* autem non secundum naturam, sed secundum placitum voluntatis vocabulum acceperunt ab eo qui numeris nomina indidit. *Sex* autem et *septem* a Græco veniunt.

3. ^e In multis enim nominibus, quæ in Græco aspirationem habent, nos pro aspiratione *s* ponimus. Inde pro ἕξ *sex*, pro ἑπτά *septem*, sicut pro *herpillo* herila serpillum. *Octo* vero per translationem, sicut illi et nos: illi ὄκτω, nos *novem*; illi δέκα, nos *decem*.

4. Dicti autem *decem* a Græca etymologia, eo quod ligent et conjungant infra jacentes numeros. Nam δεσµύειν, *conjungere*, vel *ligere* apud eos dicitur. Porro *viginti* dicti, quod sint *decem bis geniti*, *v*, pro *b* littera posita. *Triginta*, quod a ternario denario gignantur, sic usque ad *nonaginta*.

5. ^f *Centum* vero vocatæ *cantho*, quod est circulus, *ducenti* a *duo*, et *centum*, sic et reliqui usque ad *mille*. *Mille* autem a *multitudine*, unde et *militia*, quasi *multitia*; inde et *milia*, quæ Græci mutata littera *μυρία* vocant.

121 CAPUT IV.

Quid præsent numeri.

1. Ratio ^b numeri contemnenda non est; in multis enim sanctorum Scripturarum locis quantum mysterium habeant elucet. Non enim frustra in laudibus Dei dictum est: *Omnia in mensura, et numero, et pondere fecisti.*

CAP. II. — ^a *Numeri discipl.* Eodem modo apud Boet.

^b *Diffusius esse dispositam.* Ex Gothicis. Al., *compositam.*

CAP. III. — ^c *Non numerum.* Tò *volunt* additum in Excusis abest a Gothicis, et quidem hujusmodi præcise locutiones per infinita verba frequentes in hoc opere.

^d *Quatuor a figura quadrata.* Imo figura quadrata a quatuor; quatuor vero a Græco τετταρες. Mutant namque sæpe illi *x* in *r*, ut τρις pro τριος; et contra, quos nos quoque non raro imitamur.

^e *In multis enim nominibus.* E. Serv., ad Eclog. 2. *Alia, serpillumque, etc.*

^f *Centum vero a cantho.* Canthus et circulus est oculorum, et ferrum quo lignorum rotunditas in rotis arcatur, et stringitur, ut ait Hieronym. Ad Ezech. cap. xx. *Canthos* namque eo loco legendum, non (ut habet Reatinæ Editio) *conthos*.

^g *Milia quæ Græci mutata lit.* Quod in excusis libris dicitur: i. l. p. r., hoc est, *id est, l pro r*, in Ma-

2. Senarius namque, qui partibus suis perfectus est, perfectionem mundi quadam numeri sui significatione declarat. Similiter et quadraginta dies, quibus Moyses, et Elias, et ipse Dominus, jejunaverunt, sine numerorum cognitione non intelliguntur.

3. Sic et alii in Scripturis sacris numeri existunt quorum figuras non nisi ¹ noti hujus artis scienter solvere possunt. Datum est etiam nobis ex magna parte sub numerorum consistere disciplina, quando horas per eam discimus, quando mensium curricula supputamus, quando anni spatium redeuntis agnoscimus. Per numerum siquidem, ne confundamur, instruimur. Tolle numerum rebus omnibus, et omnia pereunt. Adime sæculo computum, et cuncta ignorantia cæca complectitur, nec differri potest B a cæteris animalibus qui calculi nescit rationem.

122 CAPUT V.

De prima divisione parium et imparium.

1. Numerus dividitur in paribus et in imparibus. Par numerus dividitur in his: pariter par, et pariter impar, et ¹ impariter par, et impariter impar. Impar numerus dividitur in his: primum et simplicem, secundum et compositum, tertium mediocre, qui quodammodo primus et incompositus; alio vero modo secundus et compositus est.

2. Par numerus est qui in duabus æquis partibus dividi potest ut II, IV, VIII. Impar vero numerus est qui dividi æquis partibus nequit, uno medio, vel deficiente, vel superante, ut III, V, VII, IX et reliqui.

3. Pariter par numerus est qui secundum parem numerum pariter dividitur, quousque ad indivisibilem perveniat unitatem, ut puta LXIV habet medietatem XXXII, hic autem XVI; XVI vero VIII; VIII, IV; IV, II; II, I, qui singularis indivisibilis est.

4. Pariter impar est qui in partes æquas recipit sectionem, sed partes ejus mox indissociabiles permanent: ut VI, X, XVIII, XXX et L. Mox enim ut hunc numerum divideris, incurris in numerum quem secare non possis.

5. Impariter par numerus est cujus partes etiam dividi possunt, sed usque ad unitatem non perveniunt, ut XXIV. Illi enim in medietatem divisi, faciunt XII,

nuscriptis non est, itaque licebit, vel a *μυρία*, vel a *χιλία* milia dicta putare.

CAP. IV. — ^h *Ratio numeri.* Augustini sunt verba lib. xi de Civit., cap. 30

ⁱ *Noti hujus artis.* Id est *periti*, sic in vetustioribus lib. et apud Bed., qui caput hoc in librum suum de computo transtulit. Eodem modo Braulio in Vita Isidori: *Quod Opus* (id est *Etymologiarum*) *omnimodo philosophiæ conveniens quisquis cæbra meditatione perlegerit, non ignotus divinarum humanarumque rerum scientia merito erit.*

^j *Adime sæculo computum.* Al., *adime sæculo calculi comp.*, sed vocem *calculi* neque Beda, neque antiquiores libri agnoscunt.

^k *Nec differri potest.* Ita omni lib. man. ut *differri* sit *distingui*, nisi quod in quibusdam, numero multitudinis, *nec differri possunt a. c. q. c. nesciant rationem.*

CAP. V. — ^l *Impariter impar.* Eadem divisione utitur Capella, quamvis hoc membrum Boethius omiserit, neque sic hoc loco in Gothicis, nisi quod paulo post explicat Isidorus quid sit impariter impar

rursusque in aliam medietatem VI, deinde in aliam III; A et ultra divisionem non recipit sectio illa, sed ante unitatem invenitur terminus quem secare non possis.

6. Impariter impar est qui ab impari numero impariter mensuratur: ut XXV, XLIX; qui dum sint impares numeri, ab imparibus etiam paribus dividuntur, ut septies septem, XLIX, et quinquies quini XXV. Imparium numerorum alii simplices sunt, alii compositi, alii mediocres.

123 7. Simples sunt, qui nullam aliam partem habent nisi solam unitatem, ut ternarius solam tertiam, et quinarium solam quintam, et septenarius solam septimam. His enim una pars sola est. Compositi sunt, qui non solum unitate metiuntur, a sed etiam alieno numero procreantur, ut IX, XV, XXI et XXV. Dicimus enim ter terni IX, et septies terni XXI, ter quini XV, et quinquies quini XXV.

8. Mediocres numeri sunt qui quodam modo simplices et incompositi esse videntur, alio vero modo secundi et compositi. Verbi gratia, IX ad XXV, dum comparatus fuerit, primus est et incompositus, quia non habet communem numerum, nisi solum monadicum. Ad XV vero si comparatus fuerit, secundus est et compositus, quoniam inest illi communis numerus præter monadicum, id est ternarius numerus, quia novem mensurat ter terni, et quindecim ter quini.

9. Item parium numerorum alii sunt superflui, b alii diminuti, alii perfecti. Superflui sunt quorum partes simul ductæ plenitudinem suam excedunt, ut puta duodenarius; habet enim partes quinque: duodecimam, quod est unum; sextam, quod duo; quartam quod tria; tertiam, quod quatuor; dimidiam, quod sex; unum enim, et duo, et tria, et quatuor, et sex simul ductæ faciunt XVI, et c longe a duodenario excedunt; sic et alii similes plurimi, ut duodevicesimus, et multi tales.

10. Diminuti numeri sunt qui partibus suis computati, minorem summam efficiunt, ut puta denarius, cuius partes sunt tres: decima, quod est unum; quinta, quod duo; dimidia, quod quinque. Unum enim, et duo, et quinque simul ductæ octonarium faciunt, 124 d longe a denario minorem. Similis est hinc octonarius, vel alii plurimi, qui in e partes redacti infra consistunt.

11. Perfectus numerus est qui suis partibus adimpletur, ut senarius, habet enim tres partes, sextam, tertiam, et dimidiam; sexta enim eju est unum, ter-

a Sed etiam alieno numero. Alio numero Cod. Rom. et Boet.

b Alii diminuti. Alii, diminutivi.

c Et longe a duodenario numero excedunt. Hoc est duodenarium longe excedunt, quomodo, et mox, et alia etiam loquitur.

d Longe a denario minorem. Serv., a Artem Donati: Comparativus gradus tribus casibus jungitur: oblativo, seprimo, et nominativo, interposita particula quam oblativo, ut doctior ab illo. Quam loquendi rationem pro etiam usurpat, ut Æn. I, ad verba, dederatque abentibus heros. Heros (ait) vir fortis, semideus, plus ab homine habens, et infir., cap. 47: Dum sol est superior a luna.

e In partes redacti. Al., reducti.

tia duo, dimidia tres. Hæ partes in summam ductæ, id est, unum, et duo, et tria, simul eundem consummant perficiuntque senarium. f Sunt autem perfecti numeri intra denarium VI, intra centenarium XXVIII, intra millenarium CCCXCVI.

CAPUT VI.

e De secunda divisione totius numeri.

1. Omnis numerus, aut secundum se consideratur, aut ad aliquid. Iste dividitur sic: alii enim sunt æquales, alii inæquales. Iste dividitur sic: alii sunt majores, alii sunt minores. Majores dividuntur sic: in multiples, superparticulares, superpartientes, multiples superparticulares, multiples superpartientes. Minores dividuntur sic: submultiplices, subsuperparticulares, subsuperpartientes, submultiplices subsuperpartientes.

B 2. Per se numerus est qui sine relatione aliqua elicitur, ut III, IV, V, VI, et cæteri similes. Ad aliquid est numerus qui relative ad alios comparatur: verbi gratia, quatuor ad II dum comparatus fuerit duplex dicitur et multiplex; sex ad III, octo ad IV, decem ad V, et iterum tres ad I triplex, sex ad II, novem ad III, etc.

3. Equales numeri dicuntur, qui secundum quantitatem æquales sunt, 125 verbi gratia: II ad II, III ad III, X ad X, C ad C. Inæquales numeri sunt qui ad invicem comparati inæqualitatem demonstrant, ut III ad II, IV ad III, V ad IV, X ad VI, et universaliter major minori, aut minor majori, hujuscemodi dum comparatus fuerit inæqualis dicitur.

4. Major numerus est qui habet in se illum minorem numerum ad quem comparatur, et aliquid plus, ut verbi gratia: quinarium numerum ternario numero fortior est, eo quod quinarium numerus habet in se ternarium, et alias partes ejus duas, et reliqui tales.

5. Minor numerus est qui continetur a majore ad quem comparatur cum aliqua parte sui, ut ternarius ad quinarium, continetur enim ab eo cum duabus partibus suis. Multiplex numerus est qui habet in se minorem numerum bis, aut ter, aut quater, aut multipliciter, verbi gratia: II ad unum dum comparati fuerint, duplex est; III ad unum, triplex; IV, quadruplex, et reliqui.

6. E contra, submultiplex numerus est qui intra multiplicem continetur bis, aut ter, aut quater, aut multipliciter, verbi gratia: unum a duobus bis continetur, a tribus ter, a quatuor quater, et ab aliis multipliciter. Superparticularis numerus est dum fortior

f Sunt autem perfecti, etc. Omnia ex Boet. lib. I de Arithm., cap. 20.

CAP. VI. — e Librariorum incititia et nominum similitudine pleraque in hoc capite male recepta fuerant. Nam definitionum quædam transpositæ, aliæ omisæ, exempla mendosa. Quæ omnia, ut minimo negotio, ita nullo cum periculo restituta sunt. Quare illud unum adnotasse sufficiat: quos numeros Isidorus submultiplicem superparticularem, submultiplicem superpartientem, aut submultiplicem subsuperparticularem, submultiplicem subsuperpartientem vocat, iisdem quidem nominibus, lib. II Geomet., a Boetio nominari, sed lib. I Arithm. cap. 22, multiples subsuperparticulares, et multiples subsuperpartientes ab eodem dici.

continet intra se inferiorem numerum circa quem comparatur, similiter et unam partem ejus.

7. Verbi gratia: III ad II dum comparati fuerint continent intra se duos et alium unum, qui media pars est duorum; IV ad III dum comparati fuerint continent in se tres et alium unum, qui est tertia pars trium. Item V ad IV dum comparati fuerint habent in se quaternarium numerum, et alium unum, qui est quarta pars dicti quaternarii numeri, et cæteri tales.

8. Superpartitiens numerus est qui in se inferiorem numerum totum continet, et super hoc alteras partes ejus duas, aut tertias, aut quartas, aut quintas, aut alias, verbi gratia: V ad III dum comparati fuerint, habent in se quaternarius numerus ternarium, et super hoc alias partes ejus duas; VII ad IV dum comparati fuerint, habent in se quatuor, et alias tres partes ejus; IX ad V dum comparati fuerint habent in se quinque, et alias quatuor partes ejus.

9. Subsuperparticularis numerus est minor qui continetur in fortiiori numero cum aliqua parte sua, aut media, aut tertia, aut quarta, aut quinta, **126** verbi gratia: II ad III, III ad IV, IV ad V, et cæteri similes.

10. Subsuperpartitiens numerus est qui continetur in numero superpartitiens cum aliquibus partibus suis duabus, aut tribus, aut pluribus, verbi gratia: III continentur a V cum aliis duabus partibus suis; V a IX cum quatuor partibus suis.

11. Multiplex superparticularis numerus est qui dum comparatus fuerit ad numerum sibi inferiorem, continet in se totum inferiorem numerum multipliciter, cum aliqua parte ejus, verbi gratia: V ad II dum comparati fuerint continent in se bis binos, et unam partem ejus; IX ad IV dum comparati fuerint continent in se bis quaternos, et unam partem ejus.

12. Multiplex superpartitiens numerus est qui dum comparatus ad inferiorem sibi numerum fuerit, continet eum multipliciter cum aliis partibus ejus, verbi gratia: VIII ad III dum comparati fuerint continent in se bis ternos, cum aliis duabus partibus ejus; XIV ad VI dum comparati fuerint continent in se bis senos cum aliis duabus partibus ejus; XVI ad VII dum comparati fuerint continent inter se bis septenos, cum aliis duabus partibus ejus; XXI ad IX dum comparati fuerint continent intra se bis nonos, cum aliis tribus partibus ejus.

13. Submultiplex subsuperparticularis est qui dum ad fortiorem comparatus fuerit continetur ab eo multipliciter cum aliqua parte sua, ut III ad VII, et IV ad IX.

14. Submultiplex subsuperpartitiens numerus est qui dum ad fortiorem sibi comparatus fuerit, continetur

CAP. VII. — ^a *Secundus superficialis*. Ita etiam paupost; al., *superficiosus*.

^b *Qui discretis monadibus*. Ita apud Cassiod.

^c *Linea, aut spatio, aut solido, dicitur continens*. Eodem modo Cassiod., disjunctione pro conjunctione utens.

^d *Plano pede, id est superficie*. Alio sensu dixit Vitruv., lib. vi, cap. 11, et lib. vii, cap. 1 et 4.

^e *Solidus... qui long., lat. et altitud. Vox latitudinis abest a nostris libris. Est tamen inf., cap. 11, in definitione figuræ solidæ, et in Cod. Rom.*

CAP. VIII. — ^f *Secund. Geomet.* Hæc, neque integra sunt, neque satis cum superioribus cohærent.

A ab eo multipliciter cum aliquibus partibus suis, verbi gratia: III ad VIII continentur bis cum duabus partibus ejus, IV ad XI continentur bis cum tribus partibus suis.

CAPUT VII.

De tertia divisione totius numeri.

1. Numeri, aut discreti sunt, aut continentes. Iste dividitur sic, primus linealis, **127** ^a secundus superficialis, tertius solidus. Discretus numerus est ^b qui discretis monadibus continetur. Verbi gratia, III, IV, V, VI, et reliqui.

2. Continens numerus est qui conjunctis monadibus continetur, ut, verbi gratia, ternarius numerus, si in magnitudine intelligatur, ^c linea, aut spatio, aut solido dicitur continens. Similiter quaternarius et quaternarius numeri.

3. Linealis numerus est qui inchoans a monade linealiter scribitur usque ad infinitum. Unde alpha ponitur pro designatione linearum, quoniam hæc littera unum significat apud Græcos.

4. Superficialis numerus est qui non solum longitudine, sed et latitudine continetur, ut *trigonus, quadratus, quinquangulus*, vel circulares numeri, et cæteri qui semper in ^d plano pede, id est superficie, continentur.

5. Circularis dum sibi met multiplicatus fuerit, a se inchoans ad se convertitur. Verbi gratia: *quinquies quini vicies quinque*. ^e Solidus numerus est qui longitudine, latitudine et altitudine continetur, ut sunt pyramides, qui in moluum flammæ consurgunt.

6. Cubus sunt tesserae. Sphaeræ quibus est æqualis undique rotunditas. Sphaericus autem numerus est qui circulato numero multiplicatus a se inchoat, et in se convertitur, ut *quinquies quini, viginti quinque*. Hic circulus dum seipso multiplicatus fuerit, facit sphaeram, id est, quinquies XXV, CXXV.

CAPUT VIII.

De differentia arithmetica, geometriae et musicae.

1. Inter arithmeticaem autem, et geometriam, et musicam hoc interest, ut media invenias. In arithmetica primo sic quaeris. Conjungis extrema, et divides, et facis medium, ut puta: fac extrema esse VI et XII, simul jungis, et faciunt XVIII; partiris media, et facis IX, **128** quod est analogicum arithmeticae, ut medius quod monadibus superat primum, iis superetur ab extremo. Superant enim IX VI, tribus monadibus, iis superantur a XII.

2. ^f Secundum vero geometriam ita quaeris. Extrema multiplicata tantum faciunt quantum et media multiplicata, ut puta, VI et XII multiplicata faciunt LXXII; media, VIII et IX multiplicata tantumdem faciunt.

3. ^g Secundum musicam ita: qua parte superat medium. Nam cum proposuisset differentiam inter arithm., geomet. et music. ex inventionem medii, rationemque arithmetici medii inveniendi propositis extremis tradidisset, oportebat idem in geometrico medio persequi, quod neque hoc loco præstat, neque inferius, cap. 13, ubi eadem repetuntur.

^h *Secundum musicam*. Neque hæc meliore sunt conditione, nisi, quod cap. 22, alieno loco, quæ hujus propria erant, explicantur. Nam hic non rationem musici medii inveniendi, sed definitionem proportionis musici assignat, eamque non integram. Vid. Boet., lib. II Arithm., cap. 34 et seq., et 30 et lib. II de Mus., cap. 12 et 16.

dus primum, ^a eadem parte superatur mox ab ex- A
tremo, ut puta VI a VIII duabus monadibus superan-
tur, quæ duæ pars sunt tertia eademque media VIII
superantur ab ultima, quæ est XII.

CAPUT IX.

Quod numeri infiniti existunt.

1. Numeros autem infinitos esse certissimum est,
quoniam in quocunque numero finem faciendum puta-
veris, idem ipse non dico uno addito augeri, sed quam-
libet sit magnus, et quamlibet ingentem multitudinem
contineat, in ipsa ratione, atque scientiam numerorum,
non solum duplicari, verum etiam multiplicari potest.

2. Ita vero suis quisque numerus proprietatibus ter-
minatur, et nullus eorum par esse cuicunque alteri pos-
sit. Ergo, et disparēs inter se **129** atque diversi sunt,
et singuli quique finiti sunt, et omnes infiniti sunt. B

DE GEOMETRIA.

CAPUT X.

De geometriæ inventoribus, et vocabulo ejus.

1. Geometriæ disciplina primum ab Ægyptiis re-
perta dicitur, quia inundante Nilo, et omnium pos-
sessionibus limo obductis, initium terræ dividendæ
per lineas et mensuras nomen arti dedit. ^a Quæ de-
inde longius acuminè sapientum protracta, et maris,
et cœli, et aeris spatia metitur.

2. Nam provocati studiosi cœperunt post terræ di-
mensionem et cœli spatia quærere: quanto intervallo
luna a terris, a luna sol ipse distaret, et usque ad ver-
ticem cœli quanta se mensura distenderet, sicque in-
tervallo ipsa cœli orbisque ambitum per numerum
radiorum ratione probabili distinxerunt.

3. Sed quia ex terræ dimensione hæc disciplina
cepit, ex initio sui, et nomen servavit; nam geometria
de terra, et de mensura nuncupata est. Terra enim
Græce γῆ vocatur, μέτρον mensura. Hujus disciplinæ
ars continet in se lineamenta, intervallo, magnitudi-
nes, et figuras, et in figuris dimensiones et numeros.

CAPUT XI.

De quadripartita divisione geometriæ.

1. Geometriæ quadripartita divisio est in figuras
planas, in magnitudinem numerabilem, in magni-
tudinem rationalem, et in figuras solidas.

2. Planæ figuræ sunt, quæ longitudine et latitu-
dine continentur.

CAP. X. — ^a Quæ deinde longius protracta. Ex Plin.,
lib. II, cap. 23.

CAP. XI. — ^b Quæ sunt juxta Plat. Probe hæc
quæ disjecta erant in sedes suas reduxit Chacon.

CAP. XII. — ^c Dianatheton grammon. Hæc melio-
rum librorum scriptura. Antonius Covarr. et doctri-
narum omnium et elegantiarum admirabili quadam
scientia præstantissimus, dianatheton grammon mi-
nima mutatione volebat, fieri enim a Vitruvio et
aliis de cathetis lineis mentionem, nec male post
quadratum subjici rectangulum altera parte longius
per καθήκον, hoc est, perpendicularæ lineas pro-
ductam. Id P. Nunniesio nequaquam probatur, quod
commune esset pluribus figuris: nam, et in tetrago-
no et trigono orthogonio esse lineas καθήκον. Ipse
hæc καθήκον γραμμῶν substituebat; esse namque
in quibusdam libris hanc figuram quam duo Γ
oppoſita conjunctaque redderent. A. Aug. Codicum
scripturam retinens ἀναθήκων suspensas interpreta-

Numeralis magnitudo est quæ numeris arithme-
ticæ dividi potest.

130 3. Magnitudines rationales sunt quarum men-
suram scire possumus, irrationales vero, quæ unum
mensuræ quantitas cogita non habetur.

4. Figuræ solidæ sunt quæ longitudine et latitu-
dine et altitudine continentur, ^b quæ sunt juxta Pla-
tonem numero quinque.

CAPUT XII.

De figuris geometricis.

1. In plano figurarum prima circulus est, figura
plana, et circumducta, cujus in medio punctus est,
quo cuncta convergunt, quod centrum geometriæ vo-
cant, Latini punctum circuli nuncupant.

2. Quadrilatera figura est in plano, quæ sub qua-
tor lineis rectis jacet.

^c Dianatheton grammon figura plana, etc.

Orthogonium triangulum est figura plana, quæ
habet angulum rectum.

Isopleuros figura est plana, etc.

3. Sphæra est figura in rotundum formata partibus
cunctis æqualis.

^d Cubus est figura solida, quæ longitudine, et la-
titudine et altitudine continetur.

4. ^e Cylindrus est figura quadrata habens superius
semicirculum insolidum.

131 5. Conus, figura solida, quæ ab amplo in
angustum finit, sicut orthogonium.

6. Pyramis est figura solida, quæ in modum ignis
ab amplo in acumen consurgit. Ignis enim apud Græ-
cos πῦρ appellatur. C

7. Sicut autem intra decem omnis est numerus, ita
intra circulum omnium figurarum conclusitur ambitus.

CAPUT XIII.

De principiis geometriæ.

1. ^f Principia hujus artis punctus est, cujus pars
nulla est. Linea est præter latitudinem longitudo.
Recta linea est quæ ex æquo in suis punctis jacet.
Superficies vero, quæ longitudines et latitudines so-
las habet.

2. Superficies vero fines lineæ sunt, quorum formæ
ideo in superioribus figuris positæ non suat, ^g quia
intra eas inveniuntur.

D batur, sus ensas namque videri ejus figuræ lineas
quæ sit altera parte longior. Nobis propensor ad
veritatem Covarubiæ conjectura videbatur, quæ ne-
que Chaconi displicebat. Nam dianatheton vocem
geometricarum apres non agnoscunt, et P. Nunniesii ni-
mis arguta sententia est.

^d Cubus. Adde: quæ sex quadratris æqualibus con-
tinetur.

^e Cylindrus. De cylindri definitione amplius deli-
berandum.

CAP. XIII. — ^f Principia hujus artis. Cic., Acade-
mic. IV: Non quæro in his initia illa mathematicorum,
punctum esse quod magnitudinem nullam habet; extre-
mitatem, quasi libramentum, in quo nulla omnino sit
crassitudo; lineamentum longitudinem latitudine ca-
rentem.

^g Quia intra eas inven. Est enim punctus in circulo,
linea in figuris planis, superficies ejusque finis
in solidis.

CAPUT XIV.

De numeris geometriæ.

1. Numeros autem secundum geometriam ita quæris: extrema quippe ejus multiplicata, tantum faciunt quantum et media multiplicata; ut puta, VI et XII multiplicata faciunt LXXII; media VIII et IX multiplicata tantundem faciunt.

DE MUSICA.

132 CAPUT XV.

De musica et ejus nomine.

1. Musica est peritia modulationis sono cantuque consistens; et dicta musica per derivationem a *Musa*. Musæ autem appellatæ ^b ἀπὸ τοῦ μῦσθαι, id est a quærendo, quod per eas, sicut antiqui voluerunt, vis carminum et vocis modulatio quæreretur.

2. Quarum sonus quia sensibilis res est ^a præterfuit in præteritum tempus, imprimiturque memoriæ, inde a poetis Jovis et Memoriæ filias Musas esse confictum est. Nisi enim ab homine memoria teneantur soni, pereunt, quia scribi non possunt.

CAPUT XVI.

De inventibus ejus.

1. Moyses dicit repertorem musicæ artis fuisse Jubal, qui fuit de stirpe Cain ante diluvium. ^d Græci vero Pythagoram dicunt hujus artis invenisse primordia, ex malleorum sonitu, et cordarum extensione percussa. Alii ^e Linum Thebæum, et ^f Zethum, et Amphion in arte musica primos claruisse ferunt.

2. Post quos paulatim directa est præcipue hæc disciplina, et aucta multis modis; **133** eratque tam turpe **C** musicam nescire quam litteras. Interponebatur autem non modo sacris, sed et omnibus solemnibus, omnibusque lætis, vel tristioribus rebus.

3. ^g Ut enim in veneratione divina hymni, ita in nuptiis hymenæi, ^h et in funeribus threni, et lamenta ad tibias canebantur. ⁱ In conviviis vero lyra, vel cithara circumferebatur, et accubantibus singulis ordinabatur conviviale genus canticorum.

CAPUT XVII.

Quid possit musica.

1. Itaque sine musica nulla disciplina potest esse perfecta, nihil enim est sine illa. Nam et ipse mundus quadam harmonia sonorum fertur esse compositus, et cælum ipsum sub harmoniæ modulatione re-

CAP. XIV. — ^a Numeros autem. Repetuntur hæc ex cap. 8, quia caput 11 numerabilem magnitudinem partem geometriæ fecerat.

CAP. XV. — ^b ἀπὸ τοῦ μῦσθαι. In Cod. mira varietas, nos ex μῦσθαι, quod proprius aberat, μῦσθαι fecimus, quod etymon Platoni placuit in Cratylo.

^c Præterfuit in præter. Aug., lib. 11 Ordin., cap. 4: Quoniam illud quod mens videt semper est præsens; sonus autem, quia sensibilis res est, præterfuit in præteritum tempus, imprimiturque memoriæ. rationabili mendacio jam poetis favente ratione, quærendum ne quid propagini similiter inesset, Jovis et Memoriæ Musas filias esse confictum est.

CAP. XVI. — ^d Græci vero Pythagor. Macrob., lib. 11 in Somn. Scip.

^e Linum Theb. Ex Euseb., in Chron.

^f Zeth. et Amph. Ex eodem, et Serv., in Corydone.

^g Ut enim in veneratione divin. Horat.:

A volvitur. Musica movet affectus, provocat in diversum habitum sensus.

2. In præliis quoque tubæ concentus pugnantes accendit; et quanto vehementior fuerit clangor, tanto fit fortior ad certamen animus. Siquidem et remiges cantus hortatur. Ad tolerandos quoque labores musica animum mulcet, et singulorum operum fatigationem modulatio vocis solatur.

3. Excitos quoque animos musica sedat, sicut legitur de David, qui a spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Ipsas quoque bestias, **134** necnon et serpentes, volucres, atque delphinas, ad auditum sæpe modulationis musica provocat. Sed et quidquid loquimur, vel intrinsicas venarum pulsibus commovemur, per musicos rhythmos harmoniæ virtutibus probatur **B** esse sociatum.

CAPUT XVIII.

De tribus partibus musicæ.

1. Musicæ partes sunt tres, id est, harmonica, rhythmica, metrica. Harmonica est quæ discernit in sonis acutum et gravem. Rhythmica est ^k quæ requirit incursionem verborum, utrum bene sonus an male cobæreat.

2. Metrica est quæ mensuram diversorum metrorum probabili ratione cognoscit, ut, verbi gratia, heroicum, iambicum, elegiacum, etc.

135 CAPUT XIX.

De triforimi musicæ divisione.

1. At omnem sonum, qui materics cantilensrum est, triforem constat esse natura. Prima est harmonica, quæ ex vocum cantibus constat. Secunda organica, quæ ex flatu consistit. Tertia rhythmica, quæ pulsu digitorum numeros recipit.

2. ^l Nam aut voce editur sonus, sicut per fauces; aut flatu, sicut per tubam, vel tibiam; aut pulsu, sicut per cytharam; aut per quodlibet aliud, quod percutiendo canorum est.

CAPUT XX.

De prima divisione musicæ, quæ harmonica dicitur.

1. Prima divisio musicæ, quæ harmonica dicitur, id est modulatio vocis, pertinet ad comædas, tragædos, vel choros, vel ad omnes qui voce propria canunt. Hæc ex animo et corpore motum facit, et ex motu sonum, ex quo colligitur musica, quæ in homine vox appellatur.

Divitum mensis, et amica templis.

^h Et in funeribus threni. Hinc Sicitinum modus in XII tabul., de quibus Agell., lib. 11, cap. 2, et Non., in Sicitinis. Servius, *Æn.* v: *Sciendum majoris ætatis funera ad tubam solere proferri, minoris vero ad tibias.* Vid. Fest. in Funeribus tib. Hebræos quoque tibias in funeribus adhibuisse ostendunt Matthæi verba, cap. ix, et *vi. sisset tibicines, et turbam tumultuantem.*

ⁱ In conviviis circumf. Ex Quint., cap. de Music.

CAP. XVII. — ^j Itaque sine mus. Ex eodem Quintil. ^k Quæ requirit incursionem verb. Sic omnes libri Cassiod.: *Quæ in concursione verborum diducat.* Capell.: *Quæ ad melos pervinist, harmonica dicitur, quæ ad numeros rhythmica, quæ ad verba metrica.*

CAP. XIX. — ^l Nam aut voce. Ex August. in Psal. cl., et 11 de doctr. Christ., cap. 17, unde sumpta hæc omnia. *Quod percutiendo canorum est.* Ex eodem lib. 11 de Ord., cap. 14.

2. ^a Vox est aer spiritu verberatus, unde et verba **A** sicut incudis sonus, quoties in durum malleus percussit nascuntur. Proprie autem vox hominum est, seu irrationabilium animantium. Nam in aliis abusive non proprie sonitus vox vocatur, ut :

Vox tubæ infremuit, fractasque ad littora voces.

Nam quoniam est ut littorei resonent scopuli, et :

At tuba terribilem sonitum procul ære canoro.

Harmonia est modulatio vocis, et concordantia plurimorum sonorum, vel coaptatio.

3. Symphonia est modulationis temperamentum ex gravi et acuto concordantibus sonis, sive in voce, sive in flatu, sive in pulsu. Per hanc quippe voces acutiores graviioresque concordant, ita ut quisquis ab ea dissonerit sensum auditus offendat. Cujus contraria est diaphonia, id est voces discrepantes, vel dissonæ.

4. Euphonia est suavis vocis. Hæc et melus a suavitate, et melle dicta.

5. Diastema est vocis spatium, ex duobus vel pluribus sonis aptatum.

6. Diesis est spatia quædam, et deductiones modulandi, atque vergendi de uno in alterum sonum.

7. Tonus est acuta enuntiatio vocis; est enim harmoniæ differentia, et quantitas, quæ in vocis accentu vel tenore consistit; cuius genera in quindecim partibus musici diviservnt, ex quibus hyperlydius novissimus et acutissimus, hypodorius omnium gravissimus est.

136 8. Cantus est inflexio vocis, nam sonus directus est, præcedit autem sonus cantum.

9. Arsis est vocis elevatio, id est initium. Thesis vocis positio, hoc est finis.

10. Suaves voces sunt subtiles, et spissæ, claræ, atque acutæ. Perspicuæ voces sunt quæ longius protrahuntur, ita ut omnem impleant continuum locum, sicut clangor tabarum.

11. Subtiles voces sunt quibus non est spiritus, qualis est infantium, vel mulierum, vel ægrotantium, sicut in nervis. Quæ enim subtilissimæ chordæ sunt, subtiles ac tenues sonos emittunt.

12. Pingues sunt voces, quando spiritus multus simul egreditur, sicut virorum. Acuta vox est tenuis, et alta, sicut in chordis videmus. ^b Dura vox est, quæ violenter emittit sonos, sicut tonitruum,

CAP. XX. — ^a Vox est aer sp. v. Grammaticorum et philo-phorum (ut ait Lactantius) definitio, sed quæ ipsi tamen minime probatur, lib. de Opif., cap. 15. ^b Dura... quoties in dur. m. percussit f. Al., durum m. percussit ferrum.

^c Vinnola. Al. vinnolata. Festus: Vinnulus molliter se gerens, et minime quid viriliter faciens. Non.: Vinnolam, sensiloquum, illecebrum. Plaut., in Asin. oratio: e, vinnula, venustula, Gloss., vinnulus *Νωλεχic*, ubi mendose vinnicus legitur.

CAP. XXI. — ^d Organum vocab. est general. Ex August. in Ps. cl.

^e Hoc autem cui folles adhibent. Hydraulon appellari Græcis putabat Chæcon, de quo Vitruv., lib. x, cap. 15, et Tertull., lib. de Anima, c. de Animo. Plin. lib. vii, cap. 37, et Hieron., in pneumat. Alii Tyrrhenam tibiam appellari putant ex Polluce, lib. iv, cap. 9. De Organis vulgaribus exstant pulcherrimi versus apud Claudian., in lib. de Manlii Theod. con-

A sicut incudis sonus, quoties in durum malleus percussitur ferrum.

13. Aspera vox est rauca, et quæ dispergitur per minutos et in dissimiles pulsus. Cæca vox est quæ mox ut emissâ fuerit conticescit, atque suffocata nequaquam longius producitur, sicut est in stictilibus. ^c Vinnola vox, est mollis atque flexibilis. Et vinnola dicta a vinnu, hoc est cinninno molliter flexo.

14. Perfecta autem vox est alta, suavis et clara. Alta, ut in sublimi sufficiat; clara, ut aures impleat; suavis, ut animis auditivum blandiatur. Si ex his aliquid defuerit, vox perfecta non erit.

CAPUT XXI.

De secunda divisione, quæ organica dicitur.

B 1. Secunda divisio organica est in iis quæ, spiritu reflante completa, **137** in sonum vocis animantur, ut sunt tubæ, calami, fistulæ, organa, pandura, et iis similia instrumenta.

2. ^d Organum vocabulûm est generale vasorum omnium musicorum. ^e Hoc autem cui folles adhibentur, alio Græci nomine appellant. Ut autem organum dicatur, magis ea vulgaris est consuetudo.

3. ^f Tuba primum a Tyrrhenis inventa, de quibus Virg.:

Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor. Adhibebatur autem non solum in præliis, sed et in omnibus festis diebus propter laudes vel gaudii claritatem. Unde et in Psalterio dicitur: *Conite initio mensis tubæ in die insigni solemnitatis vestræ.* Præceptum enim fuerat Judæis ut initio novæ lunæ tuba clangenter, quod etiam huc usque faciunt.

C 4. Tibias excogitatas in Phrygia ferunt, has quidem diu funeribus tantum adhibitas, mox et sacris gentilibus. Tibias autem appellatas putant, quod primum de cervinis tibiis cruribusque binulorum fierent; deinde per abusionem ita coeptas vocari, etiam quæ non de cruribus ossibusve essent; hinc et tibiæ, quasi tibiæ cantor.

5. ^g Calamus nomen est arboris proprium, a *calendo*, id est *fundendo voces*, vocatus.

138 6. Fistulam quidam putant a Mercurio inventam; ^h alii a Fauno quem Græci vocant Pana. Nonnulli eam ⁱ ab Idi pastore Agrigentino ex Sicilia

sulatu.

^j Tuba primum... Tibias excogitat. Clem. Alex., Strom. i, Etruscos tubam et Phrygas tibiam ait excogitasse.

^k Calamus n. est arb. prop. Non valde mirum si arundinem arborem dixit, quisquis fuit, unde hæc sumpta sunt. Cur a *calendo*, id est, *fundendo voces* nomen deduxerit, id multo obscurius, nisi *calando*, hoc est, *vocando* legas. Nam *canendo*, quod est in plerisque Gothicis, mendosum putamus. Sed has origines, quæ, aut nimis alienæ, aut etiam absurdæ multis apud Isidorum videbantur, non negligendas esse, satis jam viri eruditi hac ætate sunt experti.

^l Alii a Fauno. Plin., lib. vii, cap. 56.

^m Ab Idi pastore. Rom. Cod., ab uno pastore. Quid si vox mutilata ex Daphnide, quem Diod., lib. viii Bucehoi carminis auctorem facit, quod A. Augustino non displicebat?

• Flistula autem dicta, quod vocem emittat. Nam A Græce *phos vox*, STOLA missa appellatur.

7. Sambuca in Musicis species est symphoniarum. Est enim genus ligni fragilis, unde et tibix componuntur.

8. ^b Pandura ab inventore vocata; de qua Virg.:

Pan primus calamos cera conjungere plures
Instituit, Pan curat oves, oviumque magistros.

Fuit enim apud gentiles deus pastoralis, qui primus disparas calamos ad cantum aptavit, et studiosa arte composuit.

139 CAPUT XXII.

De tertia divisione, quæ Rhythmica nuncupatur.

1. Tertia est divisio rhythmica pertinens ad nervos et pulsum, cui dantur species cithararum diversarum, tympanum, et cymbalum, sistrum, acitabula B ænea, et argentea, vel alia, quæ metallico rigore percussa reddunt cum suavitate tinnitum, et cætera hujusmodi.

2. Citharæ ac Psalterii repertor Jubal, ut prædictum est, perhibetur. Juxta opinionem autem Græcorum ^c citharæ usus repertus fuisse ab Apolline creditur. Forma citharæ initio similis fuisse traditur pectori humano, quod uti vox de pectore, ita ex ipsa cantus ederetur, appellataque eadem de causa. Nam *pectus* Dorica lingua *κιδάρη* vocatur.

3. Paulatim autem plures ejus species exstiterunt, ^d ut psalteria, lyræ, barbiti, phœnices, et pectides, et quæ dicuntur indicæ, et feriuntur a duobus simul. Item aliæ, atque aliæ, et quadrata forma, et trigonali.

4. Chordarum etiam numerus multiplicatus est, et commutatum genus. Veteres autem citharam fiduciam vel fidem nominaverunt, quia tam concinunt inter se chordæ ejus, quam bene conveniunt inter quos fides sit. Antiqua autem cithara septem chordis erat; unde Virgilius: *Septem discrimina vocum*.

5. Discrimina autem ideo, quod nulla chorda vicinæ chordæ similem sonum reddat, sed ideo septem chordæ, vel quia totam vocem implent, vel quod septem motibus sonat cælum.

140 6. Chordas autem dictas a corde, quia sicut pulsus est cordis in pectore, ita pulsus chordæ in cithara. Has primus Mercurius excogitavit; idemque prior ^e nervos in sonum strinxit.

^a Nam Græce *phos vox*, Visum est Codicum simpliciorum in scripturam sequi, si quid forte veri crepant. ^d Nam idem aliquoties repetit Isidorus. *φωνή* non longe aberat.

^b Pandura. Ab Assyriis inventam scribit Pollux, lib. iv. Var. lib. vii: *Cur non a cithara, et Psalterio, et Pandura, dicamus citharicen, etc.*

CAP. XXII. — ^c Citharæ usus ab Apolline. Bioni:

ὡς εὖρε Παναγιῶλον ὁ Πάν, ὡς αὐλὸν Ἀθανᾶ.

ὡς χεῖλον Ἑρμῶων, κίθαριν δ' ὡς ἀδὺς Ἀπόλλων.

^d Ut psalter. *verb.* Vid. Athen., lib. iv, et Polluc.

^e Nervos in sonum strinxit. Mendose libri omnes in nervos sonum strinxit. Tertull., lib. de Coron. mil., cap. 8: *Sed, et si nervos idem (Mercurius) in sonum strinxit, non negabo, et hoc ingenium cum sanctis fo-cise.*

^f In modum Δ. Cassiod., in Prolog. in Ps.: *Psalterium est (ut Hieronymus ait) in modum Δ litteræ formati ligni sonora concavitas.*

7. Psalterium, quod vulgo canticum dicitur, a psallendo nominatum, quod ad ejus vocem chorus consonando respondeat. Est autem similitudo citharæ barbaricæ ^f in modum Δ litteræ. ^g Sed psalterii et citharæ hæc est differentia, quod psalterium lignum illud concavum unde sonus redditur superius habet, et deorsum feriuntur chordæ, et desuper sonant. Cithara vero concavitate ligni inferius habet. ^h Psalterii autem Hebræi decachordo usi sunt propter numerum decalogum legis.

8. Lyra dicta ἀπό τοῦ λυραίν, a *varietate vocum*, quod diversos sonos efficiat. Lyram primum a Mercurio dicunt inventam fuisse, hoc modo. ⁱ Cum regrediens Nilus in suos meatus varia in campis reliquisset animalia, relicta etiam testudo est, quæ cum esset putrefacta, et nervi ejus remansissent exte-ri intra corium, percussa a Mercurio sonitum dedit, ad ejus speciem Mercurius lyram fecit, et Orpheo tradidit, qui erat hujus rei maxime studiosus.

9. Unde et æstimatur eadem arte non feras tantum, sed et saxa atque silvas cantus modulatione allicuisse. Hanc musici propter studii amorem, et carminis laudem, etiam inter sidera suarum fabularum commentis collocatam esse fluxerunt.

10. Tympanum est pellis, vel corium ligno ex una parte extentum. 141 Est enim ⁱ pars media symphoniæ in similitudinem cribri. Tympanum autem dictum, quod medium est. Unde, et ^k margaritum medium tympanum dicitur, et ipsum ut symphonia ad virgulam percutitur.

11. ^l Cymbala acitabula quedam sunt, quæ percussa invicem se tangunt, et sonum faciunt. ^m Dicta autem cymbala, quia cum ballematia simul percutiuntur. Ita enim Græci dicunt cymbala ballematica.

12. Sistrum ab inventrice vocatum. Isis enim Ægyptiorum regina id genus invenisse probatur. Juvenalis:

Isis, et irato feriat moa lumina sistro.

Inde et hoc mulieres percutiunt, quia inventrix hujus generis mulier. ⁿ Unde, et apud Amazonas sistro ad bellum feminarum exercitius vocabatur.

142 13. Tintinnabulum de sono vocis nomen habet, sicut et plausus manuum, stridor valvarum.

^g Sed psalter. et cithar. Ex August., in ps. lxxx.

^h Psalterio autem Hebræi decachord. Nam apud alios novem tantum chordas habuisse ait Athenæus.

ⁱ Cum regrediens Nilus... allicuisse. Ex Comment. Arat. in Lyr. et Hygin., lib. ii.

^j Pars media symphoniæ. Sic supra, cap. 20, sambuca species est symphoniæ.

^k Margaritum medium tympanum. Tympanium vocat Plin., lib. ix, cap. 35.

^l Cymbala, et acitabula. Aug., in ps. cl.: *Cymbala invicem se tangunt, ut bene sonent, ideo a quibusdam labiis nostris comparantur.*

^m Dicta autem cymbala, quia cum ballematia. Interdicitur ballematio. usus in natalitius sanctor. Concil. Tol. ni, can. ultim. Ballematium vero ἀπό τοῦ βαλλίζεν opinor ductum. Est autem βαλλίζεν, ut ait Suidas, τὰ κύμβαλα κτύπεν, καὶ πρὸς τὸν κτύπον ἄχρονόρχισθαι. Unde nostrum quoque *bailar*.

ⁿ Unde apud Amazonas. Quas ad calamos arma

14. ^a Symphoniam vulgo appellatur lignum cavum, A sunt de astronomia scripta volumina, inter quos ta-
 ex utraque parte, pelle extenta, quam virgulis hinc men Ptolemaeus apud Græcos habetur præcipuus, hic
 et inde musici feriunt. Fitque in ea ex concordia gra- etiam, et canones instituit, quibus cursus astrorum
 vis, et acuti suavissimus cantus.

CAPUT XXIII.

De musicis numeris.

1. Numeros autem secundum musicam ita quæris. Positis extremis, ut puta VI et XII, vides quot monadibus superetur VI a XII, et est VI monadibus; ducis per quadratum: sexies seni faciunt XXXVI. Conjungis extrema illa prima VI ac XII, simul efficiunt XVIII. Partis XXXVI per XVIII, efficitur dipondius. Hos jungis cum 143 summa minore, scilicet VI, erunt VIII, et erit medium inter VI et XII. Propterea quod VIII superant VI duabus monadibus, ^b id est, tertia de sex, et superantur VIII a XII quatuor monadibus, tertia ^B portione. Qua parte ergo superat, eadem superatur.

2. Sed hæc ratio quemadmodum in mundo est, ex volubilitate circulorum, ita et in microcosmo in tantum præter vocem valet, ut sine ipsius perfectione etiam homo symphonias carens non consistat. Eiusdem musicæ perfectione etiam metra consistent, in arsi, et thesi, id est, elevatione et positione.

DE ASTRONOMIA.

CAPUT XXIV.

De astronomiæ nomine.

1. Astronomia ^c est astrorum lex, quæ cursus siderum, et figuras, et habitudines stellarum, circa se et circa terram indagabili ratione percurrit.

CAPUT XXV.

De inventoribus ejus.

1. Astronomiam primi Ægyptii invenerunt. Astrologiam vero et nativitatibus observantiam Chaldæi primi docuerunt. Abraham autem, instituisse Ægyptios astrologiam Josephus auctor, asseverat. Græci 144 autem dicunt hanc artem ab Atlante prius excogitam; ideoque dictus est sustinuisse cælum.

2. Quisquis autem ille fuit, motu cæli et ratione animæ excitatus, per temporum vices, per astrorum rates definitosque cursus, per intervallorum spatia moderata, consideravit dimensiones quasdam, et numeros, quæ definiendo, ac discernendo in ordinem sectans astrologiam reperit.

CAPUT XVI.

De institutoribus ejus.

1. In utraque autem lingua diversorum quidem ^D tractasse ait Capella, lib. ix, sed Isidor. magis videtur respexisse ad Virgilii carmen:

Regina in mediis patrio vocat ægmina sistro. *En. viii.*

^a Symphonia. Hieronym., ad Damas., epist. 146: *Nale quidam Latinorum symphoniam putant esse genus unum, cum concors in Dei laudibus. concertus hoc vocant significatur. Symphonia quippe consonantium exprimitur in Latino. Qui locus Hieronymi Isidorum procul dubio non fugit; invaluisse tamen consuetudinem ut per ægna quodam genere illa ætate usurparetur, apparet ex ejus verbis: Symphonia vulgo appellatur.*

Cap. XXIII. — ^b Id est, tertia de sex. In scribendis numeris, Chacobi sanus assensit, ut rejiceremus antiquam quendam obsoleta, quæ in Excusis, et Ms. legitur, quæ si quis malit, ejusmodi plura apud Veteres. Hieronymum inveniet.

PATR. LXXXII.

170
 sunt de astronomia scripta volumina, inter quos ta-
 men Ptolemaeus apud Græcos habetur præcipuus, hic
 etiam, et canones instituit, quibus cursus astrorum
 inveniantur.

CAPUT XXVII.

De differentia astronomiæ et astrologiæ.

1. Inter astronomiam et astrologiam aliquid differunt. Nam astronomia conversionem cæli, ortus, obitus, motusque siderum continet, vel qua ex causa ita vocentur. Astrologia vero partim naturalis, partim superstitiosa est.

2. Naturalis, dum exsequitur solis et lunæ cursus, vel stellarum, certasque temporum stationes. Superstitiosa vero est illa quam mathematici sequuntur, qui in stellis augurantur, quique etiam duodecim signa per singula animæ vel corporis membra disponunt, siderumque cursu nativitates hominum et mores prædicere conantur.

CAPUT XXVIII.

De astronomiæ ratione.

1. Astronomiæ ratio modis plurimis constat. Definit enim quid sit mundus, 145 quid cælum, quid spatium situs, et cursus, et quid axis cæli et poli, quæ sint clinata cæli, qui cursus solis et lunæ, atque astrorum, etc.

CAPUT XXIX.

De mundo et ejus nomine.

1. Mundus ^d est is qui constat ex cælo et terra, vari cunctisque sideribus. Qui ideo mundus est appellatus, ^e quia semper in motu est; nulla enim requies ejus elementis concessa est.

CAPUT XXX.

De forma mundi.

1. Formatio mundi ita demonstratur. ^f Nam quemadmodum erigitur mundus in septentrionalem partem, ita declinatur in Australem. ^g Caput autem ejus, et quasi facies, orientalis regio est, ultima pars septentrionalis est.

146 CAPUT XXXI.

De cælo et ejus nomine.

1. Cælum philosophi rotundum, volubile, atque ardens esse dixerunt, ^h vocatumque hoc nomine, eo quod tanquam vas cælatum impressa habeat signa stellarum.

2. Distinxit enim id Deus claris luminibus, et implevit solis scilicet et lunæ orbe fulgenti, et astrorum micantium splendidibus signis adornavit. Hic

Cap. XXIV. — ^a Astronom. Eadem supra, lib. ii, cap. 25.

Cap. XXIX. — ^d Mundus est. Hyginus (e quo multa Isidor.) Astron. cap. 1: *Mundus appellatur is qui constat ex sole, et luna, et terra, et omnibus stellis.*

^e Quia semper in motu est. Nempe quasi movendus. Vid. lib. xiii, cap. 1.

Cap. XXX. — ^f Nam quemadmodum. Virg. Georg. 1. Mundus, ut ad Scythiam, Biphæasque arduus arces, consurgit, præmitur Libyæ devertex in auro.

^g Caput autem. Aristoteles tamen australem verticem caput facit, secutus, ut quibusdam videtur, Homerum. Sed philosophorum hac de re placita vid. apud Plutarch.

Cap. XXXI. — ^h Vocatumque. Ex Amb. ii Hexam., cap. 4.

autem Græce *εὐρανός* dicitur ἀπὸ τοῦ ἐπαρθαι, id est, à videndo, eo quod aer perspicuus sit, et ad speculandum purior.

CAPUT XXXII.

De situ sphaeræ celestis.

1. Sphaera^b cæli est species quædam in rotundum formata, cujus centrum terra est ex omnibus partibus æqualiter conclusa. Hanc sphaeram nec principium habere (dicunt), nec terminum, ideo quod in rotundum quasi circulus, unde incipiat, vel ubi desinat, non facile comprehenditur.

2. Philosophi autem mundi septem cælos, id est, planetas globorum consono motu introduxerunt, quorum orbibus connexa memorant omnia, quos sibi innexos et velut insertos versari retro et e contrario certis motibus ferri arbitrantur.

147 CAPUT XXXIII.

De motu ejusdem.

1. Sphaeræ^d motus duobus axibus volvitur quorum unus est septentrionalis, qui nunquam occidit et appellaturque Boreus; alter australis, qui nunquam videtur, et Austronotius dicitur.

2. His duobus polis moveri sphaeram cæli dicunt, et cum motu ejus sidera in ea fixa ab Oriente, usque ad Occidentem circumire, Septentrionibus breviores gyros juxta cardinem peragentibus.

CAPUT XXXIV.

De cursu ejusdem sphaeræ.

1. Sphaera cæli ab Oriente in Occidentem semel in die, et nocte vertitur xiv horarum spatiis, quibus sol cursum suum supra terras et sub terra sua volubilitate concludit.

CAPUT XXXV.

De celeritate cæli.

1. Tanta celeritate cæli sphaera dicitur currere, ut nisi adversus præcipitem ejus cursum astra current, quæ eam remorarentur, mundi ruinam facerent.

CAPUT XXXVI.

De axe cæli.

1. Axis^b est septentrionalis linea recta, quæ per mediam pilam sphaeræ tendit, et dicitur¹ axis, quod in eo sphaera ut rota volvitur, vel quia ibi plaustrum est.

^a Ad speculandum. Ex eodem, lib. III, cap. 22.

CAP. XXXII. — ^b Sphaera cæli est speci. Hoc caput ex Hygin., Astron. cap. 1, et Ambros., I et II Hexam., et ex Sommi. Scip., concinnatum est.

^c Philosophi autem... arbitrantur Ex Ambros., II Hexam., cap. 2. Cicero: Novem tibi orbibus, vel potius globis, connexa sunt omnia, etc.

CAP. XXXIII. — ^d Sphaeræ motus duobus axibus. Id est, polis, quomodo alii quoque interdum laquantur.

^e Appellaturque Boreus. Sic etiam appellatur a Serv., Georg. I.

^f Et Austronotius. Al., Austronotus, et Hygino Notius, sed in comment. in Arat. Austronotus, ut etiam inf., cap. 36, et lib. XIII, cap. 5.

^g Et cum motu ejus sidera in ea fixa. Aug., de Gen. ad lit., lib. II, cap. 40.

CAP. XXXVI. — ^b Axis est septentrionalis. Sic rursus lib. XIII, cap. 5; et Serv. II En.: Axis est, aut plaustrum septentrionale, aut pars Septentrionis. Delebat tamen vocem septentrionalis Chacon. a quo non dissonitimus.

148 CAPUT XXXVII.

De calesibus polis.

1. Poliⁱ sunt circuli qui currunt per axem. Horum alter est septentrionalis, qui nunquam occidit, appellaturque Boreus; alter australis, qui nunquam videtur, et Austronotius dicitur.

2. Et dicti poli, quod sint axium cyceli ex usu plaustrorum, a poliendo scilicet nominati, sed polos Boreus semper videtur, Austronotius nunquam, quia dextra cæli altiora sunt, pressa Austri.

CAPUT XXXVIII.

De cardinibus cæli.

1. Cardines cæli extremæ partes sunt axis. Et dicti cardines, eo quod per eos vertitur cælum, vel quia sicut cor volvuntur.

CAPUT XXXIX.

De convexis cæli.

1. Convexa autem cæli, extrema ejus sunt a curvitate dicta, unde est illud:

Convexum quoties claudit nox humida cælum.

¹ Convexum enim curvum est, seu inclinatum, et in modum circuli flexum.

149 CAPUT XL.

De januis cæli.

1. Januæ¹ cæli duæ sunt, Oriens et Occasus. Nam una porta sol procedit, alia se recipit.

CAPUT XLI.

De gemina facie cæli.

1. Facies cæli, vel caput, orientalis regio; = ultima septentrionalis. De qua Lucanus:

Sic mundi pars ima jacet, quam zona nivalis, Perpetuæque premunt hiemes.

CAPUT XLII.

De quatuor partibus cæli.

1. Climata^a cæli, id est, plagæ, vel partes quatuor sunt, ex quibus prima pars orientalis est, unde aliquæ stellæ oriuntur. Secunda occidentalis, ubi nobis aliquæ stellæ occidunt. Tertia septentrionalis, ubi sol pervenit in diebus majoribus. Quarta australis, ubi sol pervenit noctibus majoribus.

2. Oriens autem ab ortu solis est nuncupatus. Occidens, quod diem faciat occidere, et interire. Abscondit enim lumen mundo, et tenebras superinducit, Septen-

¹ Et dicitur axis. Quoniam, cap. 32, axium, cardinum et polorum meminerat, eorum nunc etymologias reddit.

CAP. XXXVII. — ⁱ Poli sunt circuli. Eadem inf., lib. XIII, cap. 5.

CAP. XXXIX. — ¹ Convexum. E Serv., Eclog. 4; repetitur lib. XIII, cap. 5.

CAP. XL. — ¹ Januæ. lib. XIII, cap. 4.

CAP. XLI. — ^a Ultima septentrion. Vocem Lucani ima ultimam interpretatur Isidorus. Alioqui quomodo ima pars septentrionalis, si (ut cap. 29 dixit) mundas in septentrionalem plagam erigitur. Itaque laborat ut Virgilium cum Lucano conciliet. Idem vidit Servius, qui ad Virgilii verba, Mundus ut ad Scythiam: Jam, inquit, definitio est nostri climatis, id est, nostræ habitationis, quæ a Septentrione incipiens in australi plaga desinit. Minus videt, qui bis in Isidoro ima pro ultima reponere conatus sit ad Lucanum solum respiciens.

CAP. XLII. — ^a Climata cæli. Ex Hieronym., in Ezech. cap. VI.

trio autem a septem stellis axis vocatur quæ in ipso A
revolutæ rotantur. Hic proprie et vertex dicitur, eo
quod vertitur.

3. *Meridies* **150** autem vocatur, vel quod ibi sol
facit medium diem, quasi *medidies*, vel quia tunc
purius micat æther. *Mærum* enim purum dicitur.

4. Sont et alia septem climata cœli, quasi septem
lineæ ab Oriente in Occidentem, sub quibus et mores
hominum dispares, atque animalia specialiter diversa
nascuntur; quæ vocata sunt a locis quibusdam
famosis, quorum primus est Meroe, secundus
Sirne, ^a tertius Catachoras, id est, Aphrica, quartus
Nubius, quintus Hellespontus, sextus Mesopotus,
septimus Boristhenes.

CAPUT XLIII.

De hemisphæriis.

1. Hemisphærium dimidia pars sphaeræ est; he-
misphærium supra terras, est ea pars cœli quæ a
nobis tota videtur; hæmisphærium sub terra, est
quæ videri non potest, quandiu sub terra fuerit.

151 CAPUT XLIV.

De quinque circulis cœli.

2. Zonæ cœli quinque sunt, quarum distinctionibus
quædam partes temperie sua incoluntur, quædam
immanitate frigoris aut caloris inhabitabiles existunt.
Quæ ideo, et zonæ, vel circuli appellantur, eo quod
in circumductione sphaeræ existunt.

2. Quorum primus circulus ideo *Arcticus* appellatur,
eo ^b quod intra eum *Arctorum* signa inclusa perspi-
ciuntur. ^c Secundus circulus ex eo *θαρπὸς τροπικὸς*
dicitur, quia in eo circulo sol Aquilonis sinibus æsta-
tem faciens ultra eum circulum non transit, sed
statim revertitur, et inde *tropicus* appellatus.

3. Tertius circulus *ισσημερινός*, qui a Latinis ideo
æquinoctialis appellatur, eo quod sol cum ad eum
orbem pervenerit, æquinoctium facit (*ισσημερινός* enim
Latine *dies* dicitur *æquinox*) quo circulo dimidia sphae-

^a *Tertius Catachoras.*—*Catagoras, cathocoras, ca:ha-*
gorius, et catacorius habent Ms.; et voces *id est*
Aphrica absunt a Romano Cod., et forte a Cassiodoro
huc allatæ; ille enim, *tertius Aphrica*. Capella,
tertius Dialezandrias, quod ducitur per Cyrenas in
Aphricam Carthagini ab Austro adjacentem, ex quo
quidam, *tertius Cyrenæ in Africa* faciebat. Alius *ca-*
lacaras, calamiscaras interpretabatur, esse namque
Misocaram portum in Mauritania. Chacon superioribus
verbis annectebat, a locis famosis, *κατὰ χόρας*.

CAP. XLIV. — ^b *Quod intra eum Arctorum*. Sic omnes
Goth. tum hic, tum lib. xiii, cap. 6. Hyginus, lib.
iii, cap. 1, de Polo Arctico, quo utraq; Arcti *nixæ*
relinquitur Arctico circulo inclusæ. Neque vero *Arcturi*,
quod est in Excusis displicet. Nam idem Hyg., lib. i
Astron. (unde hæc sumpta videntur): *Qui circulus*
(inquit) Arcticus appellatur, quod intra eum Arcturi
simulæra ut inclusa perspiciuntur, quæ signa a nobis
nostrum specie facta, Septentriones appellantur. Et
Arat. interp.: Duo sunt Arcturi quorum majorem
vocant Helicem. et paulo post: Arcturus minor, etc.

^c *Secundus circulus*. Verba Hygini, lib. i de Astron.:
θαρπὸς namque Latine dicitur dies æquinox. Quod si
verbum ipsum redderemus, æquidialis potius nomina-
retur. Quo modo antiquos locutos tradit Festus his
verbis: Æquidiale apud antiquos dictum est, quod
nunc dicimus æquinoctiale, quia nox diei potius quam
dies nocti adnumerari debet. Græci quoque in hoc con-

ræ pars constituta perspicitur. Quartus circulus An-
tarticus vocatur, eo quod contrarius sit circulo
quem Arcticum nominamus.

4. Quintus circulus *χειμερινός τροπικός*, qui a Latinis
hiemalis, **152** sive *brumalis* appellatur, ideo quia sol
cum ad eum circulum pervenerit, hiemem iis qui ad
Aquilonem sunt facit, æstatem autem iis qui in Austri
partibus commorantur.

CAPUT XLV.

De circulo zodiaci.

1. Zodiacus ^d autem circulus est qui ex linearum
quinque angulis et ex una linea constat.

CAPUT XLVI.

De candido circulo.

1. Lacteus circulus via est quæ in sphaera videtur,
B a candore dicta, quia alba est, ^e quam aliqui dicunt
viam esse ^f qua circuit sol, et ex splendoris ipsius
transitu ita lucere.

CAPUT XLVII.

De magnitudine solis.

1. Magnitudo solis ^g fortior est terra, unde, et
eodem momento quo oritur, et Orienti simul, et
Occidenti æqualiter apparet. Quia vero tanquam
cubitalis nobis videtur, considerare oportet quantum
sol distat a terris, quæ longitudo facit ut parvus
videatur nobis.

153 CAPUT XLVIII.

De magnitudine lune.

1. Magnitudo quoque lune minor fertur esse
quam solis. Nam dum sol ^h superior sit a luna, et
tamen a nobis major quam luna videatur, jam si
prope nos accessisset, multo major quam luna
conspiceretur. Sicut autem fortior est sol terra, ita
terra fortior luna per aliquam quantitatem.

CAPUT XLIX.

De natura solis.

1. Sol: ⁱ dum igneus sit, præ nimio motu conver-

sentiant *ισσημερινός*, id est, æquidiale dicentes. Sed
nos æquinoctium dicimus, non æquidium. Græci a die,
nos a nocte nomen fecimus. Neque tamen dissimula-
bimus in omnibus libris legi, *Hemerinos* enim Latine
dicitur *dies*, atque *nox*, duobus exceptis Tarraconensi-
bus, a quibus voces atque *nox* absunt. Chæcon ita;
ἡμέρα namque Latine dicitur *dies* atque *nox*; voluisse
namque Isidorum *ἡμέρας* appellatione diem noctem-
que contineri, quomodo etiam edidit Vulcanius.
Hygini lib. i: *Deinde ducitur circulus æquinoctialis*
Græcis isemerinos appellatur, ideo quod sol cum ad
eum orbem pervenit, æquinoctium conficit. Hæc circulo
facto dimidia sphaeræ pars constituta perspicitur.

CAP. XLV. — ^d *Zodiacus*. Ita omnes libri, quo
sensu, non plane dixerim; aliter lib. xiii, cap. 6.
Sed illa quoque, ut aliena a Gothicis absunt.

CAP. XLVI. — ^e *Quam aliqui dicunt*. Metrodorus,
ut refert Plutarc.

^f *Qua circuit sol*. Currit, R., ut lib. xiii, cap. 5.

CAP. XLVII. — ^g *Fortior est terra*, id est major,
ut c. seq. et sup., cap. 6, fortiorem numerum non
semel dixit.

CAP. XLVIII. — ^h *Superior sit a luna*. De hac con-
structione diximus in cap. 5. Locus autem ex Hygini
lib. iv, c. de Luna.

CAP. XLIX. — ⁱ *Sol: dum igneus sit*. Ex commentis
Arat. in lib.

tionis suæ amplius incalescit. ^a Cujus ignem dicunt A philosophi aqua nutriri, et e contrario elemento virtutem luminis et caloris accipere. Unde videmus eum sæpius madidum, atque rorantem.

CAPUT L.

De cursu solis.

1. Solem ^b per seipsum moveri, non cum mundo veriti dicunt. **154** Nam si fixus cælo maneret, omnes dies et noctes æquales existerent; sed quoniam alio loco cras occasurum, alio occidisse hesterno videmus, appareret eum per seipsum moveri, non cum mundo veriti. Spatiis enim inæqualibus orbis annuos conficit propter temporum mutationes.

2. Nam vadens longius ad meridiem, hiemem facit, ut hibernis humoribus, ac pruinis terra pinguescat. Accedens propius ad Septentrionem, æstatem reddit, ut fruges maturitate durentur, et quæ sunt in humidis incocta, fervefacta mitescant.

CAPUT LI.

De effectis solis.

1. Sol oriens diem facit, occidens noctem inducit; nam dies est sol super terras, nox est sol sub terris. ^c Ex ipso enim sunt horæ; ex ipso dies, cum ascenderit; ex ipso etiam nox cum occiderit; ex ipso menses, et anni numerantur; ex ipso vicissitudines fiunt temporum.

2. Quando autem per meridiem currit, vicinior est terræ; quando vero juxta Septentrionem, ^d sublimis attollitur. Cui ideo Deus diversos cursus constituit, loca, et tempora, ne dum semper eisdem moraretur locis, quotidiano vapore ejus universa consumerentur, sicut Clemens ait: *Cursus diversos accipit, quibus aeris temperies pro ratione temporum dispensatur, et ordo vicissitudinum permutationumque servatur. Nam dum ad superiora conscenderit, ver temperat; 155 ubi autem ad summum cæli venerit, æstivos accendit calores; descendens rursus autumno temperiem reddit. Ubi vero ad inferiorem reddit circulum, ex glaciali compage cæli rigorem nobis hiberni frigoris derelinquit.*

CAPUT LII.

De itinere solis.

1. Sol oriens per meridiem iter habet, qui postquam ad occasum venerit, et Oceano se tinxerit, ^e per incognitas sub terra vias vadit, et rursus ad orientem recurrit.

^a Cujus ignem dicunt philosophi. Cleanthi eam opinionem tribuit Cicerò, II de Nat. Deor. Et III: Alii autem solem, lunam, reliqua astra aquis, alia dulcibus, alia marinis; eamque causam cleanthes affert, cur se sol referat, nec longius progrediatur solstitiali orbe, itemque brumali, ne longius discedat a cibo. Lucretius quoque, de Sideribus lib. V:

Sive aliando fluens alicunde extrinsecus aer
Versat agens ignes, sive ipsi serpente possunt,
Quo ejusque cibus vocat, atque invitat entes,
Flammea per cælum pascentes corpora passim.

Et solem ex ignibus ab humidis vaporibus collectis coagmentatum, nubemque quamdam usulantem esse, Xenophanes aiebat. Vid. Plutarch., Plin. et Arat. Comment.

Cap. L. — ^b Solem per seips. Pleraq. ex Hygin lib. IV, cap. de Sole.

CAPUT LIII.

De lumine lunæ.

1. Lunam ^f quidam philosophi dicunt proprium lumen habere, globique ejus unam partem esse lucifluam, aliam vero obscuram, et paulatim se vertendo diversas formas efficere. ^g Alii e contra aiunt lunam non suum lumen habere, sed solis radiis illuminari. Unde et eclipsim patitur, si inter ipsam et solem umbra terræ se interponat.

CAPUT LIV.

De formis lunæ.

1. Prima figura lunæ bicornis est, ^h secunda scetilis, tertia dimidia, quarta plena, quinta iterum dimidia ex majore, sexta iterum scetilis, septima bicornis.

2. Septima iterum semis et vicesima secunda semis in suo orbe mediæ sunt; cæteræ proportionales sunt.

156 CAPUT LV.*De interlunio lunæ.*

1. Interlunium lunæ est tempus illud inter descendentem et nascentem lunam. Est autem tricesima dies qua luna non lucet. Quæ ideo tunc videri non potest, quia soli conjuncta obscuratur; sed eodem momento renascens paulatim ab eo recedendo videtur.

CAPUT LVI.

De cursu lunæ.

1. Luna amissi ac recepti luminis vicibus menstrua spatia moderatur. ⁱ Quæ ideo obliquo et non recto incedit cursu ut sol, ne incidat in centrum terræ, et frequenter patiatur eclipsim. Vicinus est enim circulus ejus terræ. Crescens autem orientem cornibus speciat; decrescens occidentem; merito, quia occasu et amissura est lumen.

CAPUT LVII.

De vicinitate lunæ ad terras.

1. Luna terris vicinior est quam sol. Inde et breviori orbe celerius peragit cursum suum. Nam iter quod sol in diebus CCCLXV peragit, ista per triginta dies percurrit. Unde et antiqui menses in luna, annos autem in solis cursu posuerunt.

CAPUT LVIII.

De eclipsi solis.

1. Eclipsis ^j solis est quoties luna tricesima ad eandem lineam **157** qua sol vehitur pervenit, eique

Cap. LI. — ^e Ex ipso... temporum. Verba Clem. in Recogn.

^d Sublimis attollitur. Reliqua, quæ in excusis libris leguntur absunt a. Ms. et allata hæc sunt e cap. 17 libri de Natura rer. ad Sisebuth.

Cap. LII. — ^e Per incognitas sub terra vias. Cognitas jam nostrorum hominum diligentia.

Cap. LIII. — ^f Lunam quidam. Ex Arat. comment.

^g Alii e contra. Sensum quidem ex iisdem commentariis, sed verba ex Hieronimo mutuatus est in Isaie cap. LXVI.

Cap. LIV. — ^h Secunda scetilis... sexta iterum scetilis. Al., utrobique sextilis.

Cap. LVI. — ⁱ Quæ ideo... incidit. E Servio, Æm. I, ad verb. Hic canit errantem lunam.

Cap. LVIII. — ^j Eclipsis. Ex interprete Arat. prop. II.

se objiciens solem obscurat. Nam deficere nobis sol A videtur, dum illi orbis lunæ opponitur

CAPUT LXIX.

De eclipsi lunæ.

1. Eclipsis lunæ est quoties in umbram terræ luna incurrit. Non enim suum lumen habere, sed a sole illuminari patitur, unde et defectum patitur, si inter ipsam et solem umbra terræ interveniat.

2. Patitur autem hoc decima quinta luna eoque quoad centrum atque umbram obstantis terræ exeat, videatur solem, vel a sole videatur.

CAPUT LX.

De differentia stellarum, siderum et astrorum.

1. Stellæ et sidera, et astra inter se differunt. Nam stella est quælibet singularis. Sidera vero sunt stellis plurimis facta, ut Hyades, Pleiades.

2. Astra autem sunt stellæ grandes, ut Orion, Bootes. Sed hæc nomina scriptores confundunt, et astra pro stellis, et stellas pro sideribus ponunt.

CAPUT LXI.

De lumine stellarum.

1. Stellæ non habere proprium lumen, sed a sole illuminari dicuntur, sicut et luna.

158 CAPUT LXII.

De stellarum situ.

1. Stellæ immobiles sunt, et cum cælo fixæ perpetuo mota feruntur, neque cadunt per diem, sed solis splendore obscurantur.

CAPUT LXIII.

De cursu stellarum.

1. Sidera, aut feruntur, aut moventur. Feruntur quæ cælo fixa sunt, et cum cælo volvuntur. Moven- tur vero quædam, sicut planetæ, id est, erraticæ, quæ cursus suos vagos certa tamen definitione conficiant.

CAPUT LXIV.

De vario cursu stellarum.

1. Stellæ pro eo quod a per diversos orbes cælestium planetarum feruntur, quædam celerius exortæ serius occidunt, quædam tardius exortæ citius ad occasum perveniunt.

2. Aliæ pariter orientur et non simul occidunt, omnes autem suo tempore ad cursum proprium revertuntur.

CAPUT LXV.

De intervallis stellarum.

1. Stellæ inter se diversis intervallis distant a terra, propterea dispari claritate magis, minusve nostris oculis apparent; nam multæ majores sunt illis quæ videmus conspicuas, sed longius positæ parvæ videntur a nobis.

* Cap. LXIV. Per diversos orbes cælestium planetarum. Rom. Cod., Cælestium colorum, ex quo paratissimum faciebat Chacon. Porro, quæ restant ex Hipparchi sunt præfatione.

* Cap. LXVI, Pyrois. Cum in omnibus libris esset Vago, recte monuit Chacon permutandas esse litteras. In namque Martem vocari ab omnibus, etiam ab Hipp., cap. 70. Unde etiam corrigendus lib. v, cap. 38. Vid. Cic., II de Nat. Deor., et Censor., cap. 13, de die Natal.

159 CAPUT LXVI.

De numero circulari stellarum.

1. Numerus circularis stellarum est, per quem cognosci dicitur in quanto tempore circulum suum unaquæque stella percurrat, sive per longitudinem, sive per latitudinem.

2. Nam luna octo annis fertur explere circulum suum, Mercurius annis viginti, Lucifer annis novem, sol annis decem et novem, b Pyrois quindecim, Phæton duodecim, Saturnus triginta. Quibus peractis ad reversionem circuli sui iisdem siguis et partibus revertuntur.

3. Quædam sidera radiis solis præpedita anomala sunt, aut retrograda, aut stationaria, c juxta quod et poeta meminit dicens :

Sol tempora dividit ævi ;
Mutat nocte diem, radiisque potentibus astra
Ire vetat, cursusque vagos statione moratur.

CAPUT LXVII.

De stellis planetis.

1. Quædam stellæ ideo planetæ dicuntur, id est, errantes, quia per totum mundum vario motu discurrunt. Unde pro eo quod errant retrogradæ dicuntur, vel anomalæ efficiuntur, id est, quando particulas addunt et detrahunt. Cæterum quando tantum detrahunt, retrogradæ dicuntur, stationem autem faciunt quando stant.

160 CAPUT LXVIII.

De præcedentiâ et antegradatione stellarum.

1. Præcedentiâ vel antegradatio stellarum est, dum stella motum suum consuetum agere videtur, et aliquid præter consuetudinem præcedit.

CAPUT LXIX.

De remotione vel retrogradatione stellarum.

1. Remotio vel retrogradatio stellarum est, quando stella, dum motum suum agit, simul et retrorsum moveri videtur.

CAPUT LXX.

De statu stellarum.

1. Status stellarum est, quia dum stella semper movetur, tamen in aliquibus locis stare videtur.

CAPUT LXXI.

De nominibus stellarum, quibus ex causis nominis acceperunt.

1. Sol appellatus, eo quod solus appareat, obscuratis fulgore suo cunctis sideribus.

2. d Luna dicta quasi Lucina, ablata media syllaba, de qua Virg. : *Casta fave Lucina*. Sumpsit autem nomen per e derivationem a solis luce, 161 eo quod ab eo lumen accipiat, acceptumque reddat. . .

3. Stellæ dictæ a stando, quia semper fixæ stant in cælo, nec cadunt. f Nam quod videmus de cælo

e Juxta quod, et poeta. Lucan., lib. x, apud quem non ævi, sed anni legitur.

d CAP. LXXI. Luna dicta q. Lucina. Cic. : Luna a lucendo nominata, eademque est Lucina.

e Per derivationem a solis luce. Cicer. in Somn. Ex quibus illa, quæ ultima cælo, citima terris luce lucebat aliena.

f Nam quod videmus e cælo. Serv., Georg. 1. Quod autem videmus e cælo stellæ quasi labi ἀρῆπται sunt ignis ætherei, quæ sunt, etc.

stellas quasi labi, non sunt stellæ, sed igniculi ab æthere lapsi, qui sunt dum ventus altiora petens æthereum ignem secum trahit, qui tractu suo imitatur stellas cadentes. Nam stellæ cadere non possunt; immobiles enim (ut prædictum est) sunt, et cum cælo fixæ feruntur.

4. ^a Sidera dicta, quod ea navigantes *considerando* dirigunt ad cursum consilium, ne fallacibus undis aut ventis alio deducantur. Quædam autem stellæ idcirco *signa* dicuntur, quia eas nautæ observant in gubernandis remigiis, contemplantes aciem, fulgoremque earum, quibus rebus status cæli futurus ostenditur.

5. Sed et omnes homines ea intendunt ad prævidendas aeris qualitates per æstatem, et hiemem, vernalemque temperiem. Ortu enim vel occasu suo certis stationibus temporum qualitates significant.

6. Signorum primus Arctos, qui in axe fixus septem stellis in se revoluta rotatur. Nomen est Græcum, quod Latine *Ursa* dicitur; quæ quia in modum plauri vertitur, nostri eam Septentrionem dixerunt.

7. Triones enim proprie sunt boves aratorii, dicti eo quod terram terant, quasi *teriones*. Septentriones autem non occidere axis vicinitas facit, quia in eo sunt.

8. Arctophylax dicitur, quod Arcton, id est, Helicem Ursam sequitur. Eundem et Bonten dixerunt, eo quod planstro hæret: signum multis inspectabile stellis, inter quas ^b Arcturus est.

9. Arcturus est sidus post caudam majoris Ursæ positum in signo Bootæ. Unde et Arcturus dictus est, quasi ἀρκυρον οὐρά, quia Bootæ præcordiis collocata est. Oritur autem autumnali tempore.

162 10. Orion astrum ante Tauri vestigia fulget; et dictus Orion ab *urina*, id est, ab inundatione aquarum. Tempore enim hiemis obortus, mare et terras aquis et tempestatibus turbat.

11. ^c Hunc Latini Jugulam vocant, quod sit armatus, ^d ut gladio, et stellarum luce terribilis, atque clarissimus; in quo si effulgent omnia, serenitas portenditur; si obscuratur hic acies, tempestatas cernitur imminere.

12. ^e Hyades dictæ ἀπό τοῦ ὑέου, id est, a *succo*, et

^a Sidera q. e. n. *considerando*. At Varro: Sidera quæ insidunt, atque ita significant aliquid in terris.

^b Arcturus sidus. E Serv., Æn. 1.

^c Hunc Latini jug. Ex comm. Arat.

^d Ut gladio. Aratus, ἕρπος ἔρι παρορθῶς. Cic.: Et dextra retinens non casum luminis ense. Varro tamen non ad ense refert jugale etymon. Sic namque scribit: Citius Orion patet, hujus signi caput dicitur e stellis tribus, quas infra duæ claræ, quas appellant humeros, inter quæ quod videtur jugulum, unde et jugula dicta.

^e Hyadas dict. Serv., Æn. 1. Hyades dicta ἀπό τοῦ ὑέου. Latine succulæ a succo, et Georg. 1: Hyades ἀπό τοῦ ὑέου, e quo apparet esse quæ hoc loco confusa leguntur. Arati quoque interpres: Hyad s (inquit) appellantibus Græcis, quod nostri a similitudine cognominis vocabulum eis stellis propter succos impositum arbitrantur, imperiti appellavere succidas. Cic. II de Nat. Deor.: Has Græci Hyadas vocitare consueverunt a pluendo, ὑέου namque est plueri, nostri imperite succulas, quasi a subibus essent, non ab imbribus nominatæ.

^f Pleiadas a pluralit. Ex Arat. comment. Nam Serv., Georg. 1, ἀπό τοῦ πλείων, id est navigando,

A *pluvis*. Nam pluvia Græce ὑετός dicitur. Ortu quippe suo efficiunt pluvias, unde et eas Latini *succulas* appellaverunt, quia quando nascuntur, pluviarum signa monstrantur, de quibus Virgilius: *Arcturum pluvisque Hyadas*. Sunt autem septem in fronte Tauri, et oriuntur tempore vernali.

13. ^f Pleiades a pluralitate dictæ, quia pluralitatem Græci πλειώτα appellat. Sunt autem stellæ septem ante genua Tauri, ex quibus sex videntur, nam latet una. Has Latini *Virgilia* dicunt, a temporis significatione, quod est *ver*, quando exoriuntur. Nam occasu suo 163 hiemem, ortu æstatem, primæque navigationis tempus ostendunt.

14. Canicula stella quæ et Sirius dicitur, æstivis mensibus in medio centro cæli est, et dum sol ad eam ascenderit, conjuncta cum solo, duplicatur calor ipsius, et dissolvuntur corpora, et vaporantur. Unde et ex ipsa stella *dies caniculares* dicuntur, quando et molestæ sunt purgationes.

15. *Canis* autem vocatur propterea, quod corpora morbo afficiat. ^g *Sirius* propter flammæ candorem, quod ejusmodi sit, ut præ cæteris lucere videatur. Itaque quo magis eam cognoscerent, Sirion appellasse.

16. Cometes stella dicta est, eo quod comas luminis fundat ex se. Quod genus sideris quando apparuerit, aut pestilentiam, aut famem, aut bella significat.

17. ^h *Cometæ* autem Latine *crinitæ* appellantur, quod in modum crinium flammam spargunt, quas Stoici dicunt esse ultra xxx, quarum nomina et effectus quidam astrologi scripserunt.

18. Lucifer dictus, eo quod inter omnia sidera plus lucem ferat; est autem unus ex planetis. Hic proprie et *jubar* dicitur, eo ⁱ quod *jubar* lucis effundat, sed et splendor solis et lunæ, ac stellarum, *jubar* vocatur, quod in modum *jubar* radii ipsorum extendantur.

19. ^j Hesperus stella occidentalis, quam cognominatam perhibent ab Hespero Hispaniæ rege. Est autem, et ipsa ex quinque stellis planetis, noctem ducent, et solem sequens. Fertur autem quod hæc stella oriens

quod ortu suo primæ navigationis tempus ostendat.

^g *Sirius propter flammæ candorem*. Qui sive pro *Sirius* hoc loco legerunt (ut est in plerisque omnibus Manusc.) offecit eorum luminibus in *canicula* et *candore* vocis similitudo, neque adverterunt *σείριον candere* esse et *splendere*, Isidorumque qui antea *Canicula* quæ et *Sirius* dixisset, hunc utriusque nominis rationem reddere. Cum præsertim in Arat. commentariis, unde sunt hæc ita scriptum sit: *Siriam autem stellam vocatam putant propter flammæ candorem*. Postremo Codicum varietas (nam in quibusdam sive, in aliis aut [in aliis vel] ipsos satis coarguit, est vero proprie *Sirius* (ut ait Serv., Æn. x) stella in ore canis.

^h *Cometæ autem Latine crinitæ*. Serv., Æn. x: *Cometæ Latine crinitæ appellantur, et Stoici dicunt has stellas esse ultra xxxii, quarum nomina et effectus Avienus, qui iambicis scripsit Virgilia fabulas, memorat*. Sed Isid. forte ultra xxx scripsit, neglecto minori numero.

ⁱ *Quod jubar luc*. E Serv., Æn. iv. Ita portus jubar ex d. 4.

^j *Hesperus* Serv., Æn. i et iii.

Luciferum, occidens vesperum facit, de qua Statius : Ariat, est enim hoc tempus canicularium dierum.

.... et alterno deperditur unus in ortu.

164 20. Planetæ stellæ sunt quæ non sunt fixæ in cælo, ut reliquæ, ^a sed in aere feruntur. Dictæ autem planetæ ἀπὸ τῆς πλάνης, id est, *ab errore*. ^b Nam interdum in Austrum, interdum in Septentrionem, plerumque contra mundum, nonnunquam cum mundo feruntur. ^c Quorum nomina Græca sunt Phaeton, Phæon, Pyrois, Hesperus, Stilbon.

21. Hos Romani nominibus deorum suorum, id est, Jovis, Saturni, Martis, Veneris atque Mercurii sacraverunt. ^d Decepti enim, et decipere volentes, in eorum adulationem qui sibi aliquid secundum amorem sæculi præstitissent, sidera ostendebant in cælo, dicentes quod Jovis esset illud sidus, et illud Mercurii, et concepta est opiuis vanitatis. Hanc opinionem erroris diabolus confirmavit, Christus evertit.

22. Jam vero illa quæ ab ipsis gentilibus signa dicuntur, in quibus et animalium imago de stellis formatur, ut Arctos, Aries, Taurus, Libra, et hujusmodi alia, ii qui sidera præviderunt in numerum stellarum, speciem corporis superstitiosa vanitate permoti, finxerunt, ex causis quibusdam deorum suorum et imagines et nomina conformantes.

23. Nam Arietem primum signum, cui, ut Libræ, mediam mundi lineam tradunt, propter Ammonem, Jovem ideo vocaverunt, in cujus capite qui simulacra faciunt Arietis cornua figunt.

24. Quod signum gentiles ideo inter signa primum constituerunt, quia in mense Martio, qui est anni principium, solem in signo illo cursum agere dicunt, ^e sed et Taurum in ter sidera collocant, et ipsum in honorem Jovis, eo quod in bovem sit fabulose convertas, quando Europam transvexit.

165 25. ^f Castorem quoque et Pollucem post mortem inter notissima sidera constituerunt, quod signum Gemini dicunt.

26. Cancrum quoque inde dixerunt, eo quod ad id signum mense Junio sol dum venerit retrogradatur in modum cancri, brevioresque facit dies; hoc enim animal incertam habet primam partem, denique ad utramque partem gressum dirigit, ita ut prior pars sit posterior, et posterior prior.

27. Leonem ingentem Hercules in Græcia occidit, et propter virtutem suam hunc inter duodecim signa constituit. Hoc signum sol cum attigerit, nimium calorem mundo reddit, et annuos flatus Etesias facit.

28. Virginis etiam signum idcirco intra astra collocaverunt, propter quod eisdem diebus in quibus sol per illud decurrit, terra exusta solis ardore nihil pa-

29. Libram autem vocaverunt ab æqualitate mensis ipsius, quia octavo Kal. Octobris sol per illud signum currens æquinoctium facit. Unde et Lucanus : *Ad juxta pondera Libræ.*

30. Scorpionem quoque et Sagittarium propter fulgura mensis ipsius appellaverunt. Sagittarius vir e iuinis cruribus deformatus, cui sagittam et arcum adiungunt, ut ex eo mensis ipsius fulmina demonstrentur. Unde et Sagittarius est vocatus.

31. Capricorni figuram ideo inter sidera finxerunt, propter capram Jovis nutricem, cujus posteriorem partem corporis in effigiem piscis ^g ideo formaverunt, ut pluvias ejusdem temporis designarent, quas solet idem mensis plerumque in extremis habere.

B 32. Porro Aquarium et Pisces, ab imbris temporum vocaverunt, quod hieme; quando in his signis sol vertitur, majores pluvie prouduantur. Et miranda geptilium dementia, qui non solum pisces, sed etiam arietes, et hircos, et tauros, ursas, et canes, caneros, et scorpiones in cælum transtulerunt; nam et aquilam et cygnum propter Jovis fabulas inter cæli astra ejus memoriæ causa collocaverunt.

166 33. Perseum quoque, et uxorem ejus Andromedam, posteaquam sunt mortui in cælum receptos esse crediderunt, ita ut imagines eorum stellis designarent, eorumque appellare nominibus non erubescerent.

C 34. ^h Aurigam, etiam Erichthonium, inter cæli astra collocaverunt, propter quod vidissent eum primum quadrigas junxisse. Mirati sunt enim ingenium ejus ad imitationem solis accessisse, et propter hoc nomen ejus post mortem inter sidera posuerunt.

35. Sic Calisto, Lycaonis regis filia, dum a Jove compressa, et fabulose a Junone in ursæ fuisset speciem versa, quæ Græce ἀρκτος appellatur, post interfectionem ipsius nomen ejus Jovis ⁱ cum filio in stellis septentrionalibus transtulit, eamque Arcton, filium autem ejus Arctophylaca appellavit.

36. Sic Iyra pro Mercurio in cælum locata. Sic Centaurus Chiron, propter quod nutritur Æculapium et Achillem, inter astra dinumeratus est.

37. Sed quolibet modo superstitionis hæc ab hominibus nuncupentur, sunt tamen sidera, quæ Deus in mundi principio condidit, ac certo motu distinguere tempora ordinavit.

38. Horum igitur signorum observationes, vel geneses, vel cætera superstitiosa, quæ se ad cognitionem siderum conjungunt, id est, ad notitiam fatu- rum, et fidei nostræ sine dubitatione contraria sunt;

^a Sed in aere fer. Ut multis est visum. Vid. Plin., lib. II.

^b Nam interdum ad Aust. Verba Serv., Georg. I, ad versum : Quos ignis cali Cyllen.

^c Quorum nomina Græc. Sive hæc ex Hygino, sive e Cicrone sumpta sint, illud certum est, Phaetonta Ildoro non esse Saturnum, ut sibi constat. Nam cap. 65, Phaetonta XII annis cursum explere dixit, Saturnum vero xxx. Itaque frustra in hoc doctissimus vir laboravit. Vide Plutarch., II de Plac., et Capell. VII de Planet. Orb.

^d Decepti e. et decipere vol. Ex Aug., in ps. xciii.

^e Sed et Taurum. Ex Arat. Comm.

^f Castorem. Ex Hygini Astr. lib. II.

^g Ideo formaver. Al., finxerunt.

^h Aurigam etiam Erichthon. Hygini lib. II.

ⁱ Jovis cum filio. Jovis in recto casu etiam usus est Arati interpres, et Petronius; notus etiam de diis Ennianus versus :

Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars, Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

sic ignorari debent a Christianis ut nec scripta esse A videantur.

39. Sed nonnulli, siderum pulchritudine et claritate pellecti, in lapsus stellarum cæcatis mentibus corruerunt, ita ut per supputationes noxias, 167 quæ *mathesis* dicitur, eventus rerum præscire posse conentur; quæ non solum Christianæ religionis doctores, sed etiam gentilium, Plato, Aristoteles, atque alii, rerum veritate commoti, concordi sententia damnaverunt, dicentes confusionem rerum potius de tali persuasione generari.

40. Nam si (ut dicunt) genus humanum ad varios actus nascendi necessitate premitur, cur, aut laudem mereantur boni, aut mali; legum percipiant ultionem? Et quanvis ipsi non fuerint cælesti sapientiæ dediti, veritatis tamen testimonio, errores eorum merito pertulerunt.

41. Ordo autem iste septem sæcularium disciplinarum ideo a philosophis usque ad astra perductus est, scilicet, ut animos sæculari sapientiâ implicatos a terrenis rebus abduceret, et in superna contemplatione collocaret.

LIBER QUARTUS.

DE MEDICINA.

CAPUT PRIMUM.

De medicina.

1. Medicina ^a est quæ corporis vel tuetur vel restaurat salutem, cujus materia versatur in morbis et vulneribus

2. Ad hanc itaque pertinent, non ea tantum quæ ars eorum exhibet qui proprie medici nominantur, ^b sed etiam cibus, et potus, et tegumen; 168 defensio denique omnis, atque munitio, qua corpus nostrum adversus externos ictus casusque servatur.

CAPUT II.

De nomine ejus.

1. Nomen ^c autem medicinæ a modo, id est, temperamento impositum æstimatur, ut non satis, sed paulatim adhibeatur. Nam in multo constrictatur natura, mediocri autem gaudet; unde et qui pigmenta et antidota satis vel assidue biberint, vexantur. Immoderatio enim omnis, non salutem, sed periculum affert.

CAPUT III.

De inventoris medicina.

1. Medicinæ ^d autem artis auctor ac repertor apud Græcos perhibetur Apollo. Hanc filius ejus Æsculapius laude vel opere ampliavit.

2. Sed postquam fulminis ictu Æsculapius interiiit, interdicta fertur 169 medendi cura, et ars simul cum auctore deficit, latuitque per annos pene quingentos, usque ad tempus Artaxerxis regis Persarum. Tunc eam ^e revocavit in lucem Hippocrates, ^f Asclepio patre genitus in insula Coe.

CAPUT IV.

De tribus hæresibus medicorum.

1. Hi itaque ^g tres viri totidem hæreses invenerunt.

CAP. I. — ^a *Medicina.* Cælium Aurelianum fere secutus est in hoc libro.

^b *Cibus, et potus, et tegumen.* Al., *cibi, et potus tegmen, et tegumen.* Al., *regimen, et tegmen*, nos *regimen* ex varietate scripturæ *tegmen* et *tegumen* irrepisse putamus.

CAP. II. — ^c *Nomen autem medicinæ* a modo. Non tam de veriloquio labragisse quam occasione in voce quasissse videtur, ut reliqua inferret. Id enim *φδοσσιπτερον*, quod et Plato et Varro persæpe faciunt.

CAP. III. — ^d *Medicinæ autem artis.* Soranus, in præfat. *Isagoges: Medicinam quidem invenit Apollo, amplificavit Æsculapius, perfecit Hippocrates.*

B Prima, Methodica, inventa est ab Apolline, quæ remedia sectatur et carmina. Secunda, ^b Empirica, id est, experientissima, inventa est ab Æsculapio, quæ non indiciorum signis, sed solis constat experimentis. Tertia, Logica, id est rationalis, inventa ab Hippocrate.

2. Iste enim, discussis ætatum, regionum vel ægritudinum qualitatibus, artis curam rationabiliter perscrutatus est. Empirici enim experientiam solum sectantur; logici experientiæ rationem adjungunt; methodici, nec tempora, nec ætates, nec causas, sed solas morborum substantias.

170 CAPUT V.

De quatuor humoribus corporis.

1. Sanitas est integritas corpori, et temperantia nature ex calido et humido, quod est sanguis; unde et sanitas dicta est, quasi *sanguinis status*.

2. Morbi generali vocabulo omnes passionem continentur, quod inde veteres morbum nominaverunt, ut ipsa appellatione mortis vim quæ ex eo nascitur demonstrarent. Inter sanitatem autem et morbum media est curatio, quæ nisi morbo congruat, non perducit ad sanitatem.

3. Morbi autem omnes ex quatuor nascuntur humoribus, id est, ex sanguine, et felle, melancholia, et phlegmate. Sicut autem quatuor elementa, sic et quatuor humores, et unusquisque humor suum elementum imitatur: sanguis aerem, cholera ignem, melancholia terram, phlegma aquam. Et sunt quatuor humores, sicut quatuor elementa, quæ conservant D corpora nostra.

4. ¹ Sanguis ex Græca etymologia vocabulum

^e *Revocavit in lucem.* Plin., lib. ix, cap. 4: *Tum vero eam revocavit in lucem Hippocrates genitus in insula Coe imprimis clara, et valida, et Æsculapio dicata.*

^f *Asclepio patre.* Qui fuit sanguinis fortasse auctor ultimus. Nam ab Æsculapio nonus, decimusve fuisse dicitur Hippocrates, filius vero Heraclidæ et Pheretæ.

CAP. IV. — ^g *Itaque tres viri.* Vid. Celsi præfationem ad lib. de Re medic.

^b *Empirica, id est, experientissima.* Potuit cum Plinio *experimentosam* dicere.

CAP. V. — ¹ *Sanguis ex Græc. etymolog* ἄπὸ τοῦ ζῶν, sive ζῆν, quod est vivere.

sumpsit, quod vegetet, et sustentet, et vivat. Cholera Græci vocaverunt, quod unius diei spatium terminetur, unde et cholera, id est, *fellicula* nominata est, hoc est, fellis effusio; Græci enim *fel cholân* dicunt.

5. Melancholia dicta eo quod ex nigri sanguinis feces admista sit abundantia fellis. Græci enim *μέλαν πύγμα* vocant. *fel* autem *χολân* appellant.

6. ^b Sanguis Latine vocatus, quod sit suavis; unde et homines **171** quibus dominatur sanguis, dulces et blandi sunt.

7. ^c Phlegma autem dixerunt, quod sit frigidum. Græci enim *rigorém φλέγμων* appellant. Ex his quatuor humoribus reguntur sani, ex his læduntur infirmi. Dum enim amplius extra cursum naturæ creverint, ægri tudines faciunt.

8. Ex sanguine autem et felle acuta passiones nascuntur, quas Græci *ἄξια* vocant. Ex phlegmate vero et melancholia veteres causæ procedunt, quas Græci *χρόνια* dicunt.

CAPUT VI.

De acutis morbis.

1. Oxa est acutus morbus, qui aut cito transit, aut celerius interficit, ut ^d pleuritis, phrenesis; *ἄξυ* enim *acutum* apud Græcos, et *velocem* significat. *Χρόνια* est prolixus corporis morbus, qui multis temporibus remoratur, ut podagra, phthisis; *χρόνος* enim apud Græcos *tempus* dicitur. Quædam autem passiones ex propriis causis nomina acceperunt.

2. ^e Febris a *fervere* dicta est, esse enim abundantia calor.

3. Phrenesis appellata, sive ab impedimento mentis, quia Græci *mentem φρένας* vocant, seu quod dentibus infrendant, nam *frendere* est *dentes concutere*. ^f Est autem perturbatio cum exagitatione et dementia ex cholericæ vi effecta.

4. ^g Cardiaca vocabulum a *corde* sumpsit, dum ex aliquo timore, **172** aut dolore afficitur. *Cor* enim Græci *καρδιαν* vocant. Est enim cordis passio cum formidabili metu.

5. ^h Lethargia a somno vocata. Est enim oppres-

^a Hoc est effusio fellis. Cœlius, lib. III Acutar., cap. 19 : Cholera passionem aiunt quidam nominatam a fluere fellis, velut fellisquam passionem, nam cholera fel appellant, rheam fluorem.

^b Sanguis Latine. Hæc omnes libri habent, sed verisimile est tentasse quoque Latinam etymologiam reddere, quam etiam repetit lib. XI, cap. 1.

^c Phlegma autem, quod sit frigidum. Κατ' ἀντιπαρτίον. Recte namque Cœlius, lib. III Trad. cap. 1 : Multa (inquit) medici contrariæ interpretationis vocabula susceperunt, ut fella, quæ Græci glyce vocant, velut dulcis, cum sint amarissima. Alioquin φλέγμα ab Homero πύγμα appellari, ait Pollux.; et cap. seq. Isidoro ipi phlegmon INFLAMMANS est.

Cap. VI. — ^d Pleuritis, phrenesis. — Pleuritis, phrenesis, perpetuo apud Cœlium.

^e Febris a FERVORE. Ita Varro apud Non.

^f Est autem perturbatio cum exag. — Rom. Cod., Perturbatio mentis cum agitatione.

^g Cardiaca. Cœl., lib. II Acut., cap. 34.

^h Lethargia. Idem, lib. II Acut., cap. 1 : Græci lethæam oblivionem vocant, argian vacationem, quam corpori atque animæ ingerit vis supradictæ passionis. Quæ verba non ab Isidoro, qui notationes captaret,

A sio cerebri, cum oblivione, et somno jugi, veluti stertentis.

6. ⁱ Synanche a continentia spiritus et præcocatione dicta. Græci enim *συνάγγχειν continere* dicunt; qui enim hoc vitio laborant, dolore faucium præfocantur.

7. Phlegmone est feror stomachi cum extensione et dolore. Nam cum cœperit fieri, inquietudo et febris consequitur. Unde et dicta est *φλεγμονή ἀπό τοῦ φλέγειν*, id est, *inflammare*; sic enim sentitur, et inde nomen accepit.

8. Pleuritis est dolor lateris acutus, cum febre et sputo sanguinolento. *Latus* enim Græce *πλευρον* dicitur, unde et pleuritis passio nomen accepit.

9. Peripneumonia est pulmonis vitium, cum dolore vehementi et suspirio; Græci enim *pulmonem πνεύμονα* vocant, unde et ægri tudo dicta est.

10. ^j Apoplexia est subita effusio sanguinis, quæ suffocati intereunt. Dicta autem apoplexia, quod ex lethali percussu repentinus casus fiat. Græci enim *percussionem ἀπόπληξις* vocant.

11. Spasmus Latine contractio subita partium aut nervorum, cum dolore **173** vehementi. ^k Quam passionem a corde nominatam dixerunt, quod in nobis principatum vigoris habet. Fit autem duobus modis, aut ex repletionem, aut ex inanitionem.

12. Tetanus ^l majorum est contractio nervorum a cervice ad dorsum.

13. ^m Telum, lateris dolor est, dictum est autem ita a medicis, quod dolore corpus transverberet, quasi gladius.

14. Ileos, dolor intestinorum, unde et *ilia* dicta sunt; Græce enim *ἐλαίν obvolvère* dicitur: quod se intestina præ dolore involvant. Hi et *terminosi* dicuntur ab intestinorum tormento.

15. ⁿ Hydrophobia, id est, aquæ metus; Græci enim *ἕδωρ aquam* vocant, *φόβον timorem* dicunt; unde et Latini hunc morbum ob aquæ metum *lymphaticum* vocant. Fit autem, vel ex canis rabidi morsu, ^o aut ex ejus spuma in terram projecta,

sed a librariis ommissa credebatur Chacon.

ⁱ Synanche. Ex eod. lib. III, cap. 1.

^j Apoplexia. Ex cap. 5.

^k Quam passionem a corde nominatam, id est, ortam; oriuntur enim nervi a corde secundum Aristotelem.

D ^l Majorum contractio nervorum. Cœl., lib. III, cap. 6 : Nervorum majorum, quos τίνοντες vocant, levis tensio. In nostris tamen libris, major contractio, mendose.

^m Telum. Serenus : Est et vis morbi quod telum commemoratur, cum subito furor insanus fuerit incitus ictu.

ⁿ Hydrophobia. Cœl., lib. III, cap. 9.

^o Aut ex ejus spuma. Cum aeris spuma legeretur in omnibus fere libris, Rodericus Fontejus, medicus doctissimus, ex Æliam., lib. IX de Hist. Anim., ejus spuma legendum admonuit, ejus conjecturam comprobavit Mejeraden. liber, et Cũnchensis Hispano sermone conscriptus, in quo; *ò de la espuma de el caida en tierra*. Sed cum in reliquis omnibus libris ex aeris spuma legalur, Cœliusque, quem Isidorus plane sequitur, ex solius aspirationis odore, ex rabido canis adductio quosdam in hanc passionem

quam si homo, vel bestia tetigerit, aut dementia A
repletur, aut in rabiem vertitur.

16. Carthunculus dictus, quod in ortu suo rubens
sit, ut ignis, postea niger, ut carbo extinctus.

17. Pestilentia est contagium, quod dum unum ap-
prehenderit, celeriter ad plures transit. Gignitur au-
tem ex corrupto aere, et in visceribus penetrando in-
nititur. Hæc etsi plerumque per aereas potestates fiat,
tamen sine arbitrio Omnipotentis Dei omnino non fit.

174 18. Dicta autem pestilentia, quasi *pastulenta*,
quod veluti incendium depascatur, ^a Et toto descen-
dat corpore pestis. Idem et contagium a *contingendo*,
quia quemque tetigerit, polluit.

19. ^b Ipsa et *inguinaria* ab inguinum percus-
sione. Eadem et *lues* a *labe*, et *luctu* vocata, ^c quæ
tanto acuta est, ut non habeat spatium temporis, B
quo aut vita speretur, aut mors, sed repentinus lau-
guor simul cum morte venit.

CAPUT VII.

De chronicis morbis.

1. Chronia est prolixus morbus, qui multis tem-
poribus remoratur, ut podagra, plithias, *χρόνιο*;
enim, apud Græcos *tempus* dicitur.

2. ^d Cephalea ex causa vocabulum habet, capitis
enim passio est; Græci enim *caput κεφαλήν* vocant.

3. ^e Scotoma ab accidenti nomen sumpsit, quod
repentinas tenebras ingerat oculis, cum vertigine
capitis. Vertigo autem est, quotiescunque ventus
consurgit, et terram in circuitum mittit.

4. Sic et in vertice hominis arteriæ et venæ vento-

dicat devenisse, cum venenosus aer adducitur, et C
vitalibus inseritur partibus, aeris quoque mentionem
ab Isidoro factam verisimile nobis sit. A. Augusti-
nus, vel *oris*, vel *ejus* probabat.

^a Et toto descend. c. p. Ex v. Æn.

^b Ipsa et *inguinaria*. Vid. Paul. Diacon., de Ingui-
naria nova Italiæ peste ante Justinianum.

^c Quæ tanto acuta est. Gothicismus frequens, nec
Isidori fortasse, sed librariorum.

CAP. VII. — ^d Cephalea. Col., lib. 1 Tard., cap. 4:
Cephalea a parte corporis quæ patitur passionem no-
væ accepit.

^e Scotoma. Ex eod., cap. 2.

^f Pro lunæ cursu comitentur eos insania. Al. : per
lunæ cursum comitentur eos insidiæ dæmonum. Utra-
que scriptura retineri possit, ut prior *lunationis* (ut
ita dixerim), posterior *lartationis* notatio sit.

^g Ipe est morbus comitialis idem major. Fest., in
Prohibere comitia, et Cels., lib. III.

^h Et divinus. — Sacer potius; cuius appellationis
multas reddit causas Cælius Aurel., 1 Trad., cap. 4. D
Pejus tamen in plerisque libris pro *divinus*, *diutinus*
legitur. Nisi utrumque hoc subsequenti passioni, id
est, *maniæ* aptemus. Ea enim et *divinus* morbus
dicitur, et *diutinus*. Nam tardissima, ut Cælius ait,
passio est.

ⁱ Erat autem apud Rom. comitorum dies solemnus
III Kal. Januar. — In Kal. Januar. omnes Cod. Itaque
expungebat hæc, ut aliena, absurdaque Chacon. Non
enim Kal. Januar. comitia haberi, cum is dies non
comitialis, sed fastus esset. A. Augustinus in Kal.
Januar. ante eas Kalend. quibus initium magistratus
erat interpretabatur. Anton. Covarruvias vocem in
ex nota III factam adveniit. Idemque esse III Kal. Ja-
nuar. quod tertio Januarii die, quo die (ut ait Caius
in l. Si caluitur, D. de verb. signif.) pro salute prin-
cipis vota suscipiebantur, eratque totius pop. Rom.

litatem ex resoluta humectatione gignunt, et in oca-
lis gyrum faciunt, unde et *vertigo* nuncupata est.

5. Epilepsia vocabulum sumpsit, quod mentem
apprehendens pariter, etiam corpus possideat; Græci
enim *apprehensionem επιληψίαν* appellant. Fit autem
ex melancholico humore, quoties exuberavit et ad
cerebrum converus fuerit. Hæc passio et *catæxi*
vocatur, eo quod cadens æger spasmos patiatur.

6. Hos etiam vulgus *lunaticos* vocat, quod pro ^f lunæ
cursu comitentur 175 eos insania; eadem et *lartato*.
Ipse ^g est et morbus *comitialis* idem major, ^h et *di-
vinus*, quo caduci tenentur. Cujus tanta vis est, ut
homo valens concidat spumetque.

7. *Comitialis* autem dictus, quod apud gentiles,
cum comitorum die cuiquam accidisset, comitia di-
mittebantur. Erat ⁱ autem apud Romanos comitorum
dies solemnus III Kal. Januar.

8. Mania ab insania vel furore vocata. ⁱ Nam Græ-
corum vetustas 176 *furorem ματαιών* appellabat,
^h sive ab *inanitate*, quam Græci *ματιαν* vocaverunt,
sive a *divinatione*, quia *divinare* Græce *μανεῖν* dicitur.

9. Melancholia dicta est a nigro felle; Græci enim
nigrum *μῆλον* vocant, *fel* autem *χολόν* appellant. Epi-
lepsia autem in phantasia fit, melancholia in ratione,
mania in memoria.

10. ^l Typi sunt frigidae febres, quia *τύπος* Latine
forma, atque *status* dicitur; est enim accessioem
vel recessionum revolutio per statuta temporum in-
tervalla.

11. Rheuma Græce, Latine *eruptio*, sive fluor ap-

conventus jam inde a Numa usque celeberrimus, eo-
demque modo dixisse Plutarchum, Ciceronem tertio
die Calendarum natum, quem Cicero ipse III Non.
appellet. Is dies et nuncupatio votorum, et solemnitas
imperatorum, et præcise vota et solemnitas dicebatur.
Sueton. in Aug., Capitolin. in Perinac., Tacit., IV
et XV Ann., Tertull., in lib. de Coron. Comitia autem
non ea solum dici quæ ad legendos magistratus tie-
rent, sed pro conventu populi accipi solere, mani-
festum est.

ⁱ Nam Græcor. vetustas. Ex eod. Cæl. lib., cap 5,
sed hæc confusa et perturbata sunt.

^h Sive ab inanitate, quam Græci *ματιαν*. Ita inter-
pretatur *μῆρον* et *ματιαν* Eustach. *α. ψ.* explicans vo-
cem *καρῆρος*. Ergo etiam apud Aurelian. *inanitate*,
pro *iniquitate* reponendum videri possit, subjicit
enim: *Quam appellant maniam, vel quod animum*,
*sive mentem, ultra modum laxet, maniam enim dimis-
sum, sive mollem appellant.* Hispava quoque transla-
tio: *U es dicha ab inanitate; esto es, Es vaciamiento,*
D *de cosa vacia, que los Griegos llaman mania.* Adde
quod Isid., lib. v, cap. 28: *Atti (inquit) putant mane
vocari ab aere, quia manus, id est, rarus est, atque
perspicuus.* In eo vero quod superioribus Græce *μανεῖν*
divinare e-se dixit, Gothicos libros sumus secuti.

^l Typi sunt frigidae febres. Ejecimus hinc illa (*que
abusive appelluntur ab herba quæ in aqua nascitur*),
quamvis erant in omnibus libris, neque enim dubi-
um quin huc nullo adducta sint consilio e libro
XVII. Quod vero *forma* atque *status* e libris scripsi-
mus, *statutum* mallebat Chacon; vocari enim *legen*,
sive *pragmaticam* apud Justinianum *τύπον*, Novell.
Græc. 165, 166, edictumque VII *τύπον πραγματικόν*
inscribi; easdem quoque *leges formas* Latine dici in
l. *Decernimus*, c. de Sacros. Eccles. A statutis ergo
temporibus, et ea lege quam periodicæ febres scri-
vant, *τύπος*; appellatas.

pellatur. Catarrhus est fluor rheumæ jugis ex nari-
bus, quæ dum ad fauces venerit βράγχος vocatur,
dum ad thoracem, vel pulmonem πτύσσις, dicitur.

12. ° Coryza est quoties influxio capitis b in ossa
venerit narium, et ° provocationem fecerit, cum
sternutatione; unde, et coryza nomen accepit.

177 13. Branchos est præfocatio faucium a fri-
gido humore. Græci enim guttur βράγχος dicunt, circa
quod fauces sunt, quas nos corrupte branchias di-
cimus.

14. Raucedo, amputatio vocis. Hæc et arterias
vocatur, eo quod vocem raucam et clausam reddat
ab arteriarum injuria. Suspirium nomen sumpsit,
quia inspirationis difficultas est, quam Græci δύσ-
πνοια dicunt, id est, præfocationem.

15. d Peripneumonia a pulmonibus nomen accepit.
Est enim pulmonis tumor, cum spumarum san-
guinearum effusione.

16. Hæmoptois, emissio sanguinis per os, unde
et nomen sumpsit, αἷμα enim sanguis dicitur.

17. Phthisis est ulceratio, et tumor in pulmo-
nibus, qui juvenibus facilius evenire solet; φθίσις
autem apud Græcos dicta, quod sit totius corporis
consumptio.

18. ° Tussis Græce ab altitudine vocatur, quod a
profundo pectoris veniat, cujus contraria est supe-
rior in faucibus ubi uva distillat.

19. f Apostema a collectione nomen accepit;
nam collectiones Græci apostemata vocant.

20. ° Empye dicta est apostema intrinsecus, vel
in latere, vel in stomacho, cum dolore, et febris,
et tussi, et abundantibus sputis, et purulentis.

21. Hepaticus morbus a jecoris passione nomen
accepit, Græci enim jecur ἥπαρ vocant.

22. Lienosis a splene vocabulum sumpsit. Græci
ἐπλήν βίην vocant.

23. h Hydrops nomen sumpsit ab aquoso humore
cutis, nam Græci ὕδωρ aquam vocaverunt, est enim
humor subcutaneus, cum inflatione turgente, et an-
belitu foedito.

24. i Nephritis a renum languore nomen accepit,
Renes enim Græci νεφροὺς dicunt.

178 25. l Paralysis dicta a corporis impensatione,

A facta ex multa infrigidatione, aut in toto corpore,
aut in parte.

26. k Cachexia nomen sumpsit a corporis malo
habitu; καχεξίαν enim Græci malam vexationem voca-
verunt. Fit autem hæc passio ex intemperantia ægro-
tantis, vel curatione mala medicantis, aut post ægri-
tudinem tarda resumptione.

27. l Atrophia nomen accepit a diminutione cor-
poris; nam Græci nutrimenti cessationem ἀτροφίαν
dicunt. Est enim tenuitas corporis ex causis latentibus,
et paulatim convalescentibus.

28. m Sarcia est superfluum carnis incrementum, quo
ultra modum corpora saginantur; Græci enim car-
nem σάρκα vocant.

29. n Ischias, vocata a parte corporis quam vexat.
B Nam vertebrorum ossa, quorum summitas iliorum
initio terminatur, Græci ισχία vocant. Fit autem de
phlegmate quoties descenderit in recta ossa, et effici-
tur ibi glutinatio.

30. ° Podagram Græci a retentione pedum dicunt
nominatam, vel a ferali dolore, siquidem omne
quod immite fuerit abusive agreste vocamus.

31. Arthriticus morbus ab articularum passione
vocabulum sumpsit.

32. Calculus petra est quæ in vesica fit, unde et
nomen accepit. Gignitur autem ex materia phleg-
matica.

33. Stranguria dicta est, eo quod stringat urina-
rum difficultate.

179 34. Sâtyriasis, jure desiderium veneris cum
C extensione naturalium locorum, dicta passio a Satyris.

35. p Diarrhœa, jugis ventris fluxus sine vomitu.

36. Dysenteria est divisio continuationis, id est,
ulceratio intestini, δὺς enim divisio est, ἐντερὰ in-
testina. q Fit autem antecedente fluore, quam Græci
δακτύλαιον vocant.

37. r Lienteria dicta, quod cibum tanquam per
lævia intestina nullis obstantibus faciat prolabi.

38. Colica passio nomen sumpsit ab intestino
quod Græci κόλον appellant.

39. Ragades [At. Ragadiæ] dicuntur, eo quod usau-
ræ sint rugis collectæ circa orificium. Hæc et hæmor-
rhoides a sanguinis fluore dictæ. Græci enim san-
guinem αἷμα dicunt.

D deest qui tueatur hanc lectionem, esse enim pen-
sare ponderare. Laborare igitur suo pondere paraly-
ticos, qui ægre suos artus (ut ait Seneca) moliantur.
Nobis illud suspicari venit in mentem, ex librior.
compendiis natum esse vitium. Fuisse enim potuit:
dissolutio corporis impens. ationem, id est, dissolutio
corporis impediens actionem.

k Cachexia. Cœl., lib. III, cap. 6.

l Atrophia. Idem, lib. II, cap. 14, et lib. III, cap. 7.

m Sarcia. Ita lib. omnes. Cœl., polysarcia.

n Ischias. Idem, lib. V, cap. 1.

o Podagra. Ibid., cap. 2.

p Diarrhœa. Diarrhœa et satyriasis in acutis nu-
merantur a Cœlio.

q Fit autem antecœ. f., etc. Verba sunt Cœlii,
lib. IV, cap. 6.

r Per lævia intestin. Al., lenia.

a Coryza... quoties influxio. E Cœl., l. b. II, cap. 7.

b In ossa ven. — In os ven. n. R. Cod.

c Et provocationem. Ita Goth. omnes alii præfo-
cationem. Facilis lapsus ex digammo.

d Peripneumonia. Hanc superiori capite inter
bruita posuit, alios fortasse secutus; hic Cœlium
imitatur, qui eam in tardis numerat.

e Tussis Græc. Neumpe βροχί, quasi βροχί, sive βίσσοις,
aut βροχί.

f Apostema a collectione. — Collectionem vocant re-
centiores quem Celsus abcessum nominat.

g Empye. Cœl. lib. II Tard., cap. 14: Item empyica
passio, quod exonica collectionis interioris puru-
lenta per tussiculam excluduntur sputa.

h Hydrops. Cœl., lib. III, cap. 8.

i Nephritis. Quæ etiam διαβροχί.

j Paralysis dicta a corp. imp. Ita omnes libri; neque

CAPUT VIII.

De morbis qui in superficie corporis videntur.

1. Alopecia est capillorum fluor circumscriptis pilis fulvis a tris qualitatem habentibus: vocata hoc nomine a similitudine animalis vulpeculæ, quam Græci ἀλώπηξ vocant.

2. Parotides sunt duritiæ, vel collectiones, quæ ex febribus, 180 vel aliquo alio nascuntur in aurium vicinitate; unde et παρωτίδες sunt appellatæ, ὠτὰ enim Græce auriculæ dicuntur.

3. Lentigo, vestigia macularum parvula in rotunditate formata, a specie lenticulæ dicta.

4. ^b Erysipelas est quam Latini *sacrum ignem* appellant, id est, execrandum per antiphrasim. Si quidem in superficie rubore flammeo ^c cutis rubescit. Tunc moto rubore quasi ab igne vicina invaduntur loca, ita ut etiam febris excitetur.

5. Serpens est rubor cutis cum pustularum exstantia, et nomen sumpsit a *serpendo*, eo quod serpat per membra.

6. Impetigo est sicca scabies, prominens a corpore, cum asperitate et rotunditate formæ. Hanc vulgus *sarram* appellat.

7. Prurigo vocata a *perendo* et ardendo.

8. Nyctalmus est passio qua per diem visus patientibus oculis denegatur, et nocturnis irruentibus tenebris redhibetur, aut, versa vice (ut plerique volunt), die redditur, nocte negatur.

9. ^d Verrucæ aliud sunt, satyriasis aliud. Verrucæ singulatim sunt, satyriasis vero una fortior, ac circa ipsam plures inveniuntur.

10. Scabies et lepra, utraque passio, asperitas cutis cum pruritu, et squammatione; sed scabies tenuis asperitas et squammatio est. 181 Hinc denique nomen accepit, quæ ita veluti purgamenta amittat. Nam scabies quasi *squammiæ*.

11. ^e Lepra vero cutis asperitas squamosa lepidi similis, unde et nomen sumpsit, cujus color nunc in nigredinem vertitur, nunc in alborem, nunc in ruforem. In corpore hominis ita lepra dignoscitur, si variatim inter sanas cutis partes color diversus appareat, aut si ita se ubique diffundat,

Cap. VIII. ^a *Circumscriptis p. f. æris qualitatem habentibus.* Al., *aeris*. Sed rejiciebat hæc omnia, ut aliena, Chacon.

^b *Erysipelas.* Ab *epi* voce, *augendi*, et *σπίσθαι*, *putrescere*, *ερίσθησθαι* vocari quidam volunt.

^c *Cutis rubescit.* Al., *cutis rubescunt*.

^d *Verrucæ aliud sunt, satyriasis.* Editio antiqua *phthiriasis*, Manuscripti omnes *satyriasis* habent. Morbus uterque a verrucoso valde diversus. Quamvis *satyriasis* nomine, alia quoque morborum genera ab eo de quo superiori capite dixit significantur. Ut *phthites*, aut *phthiriasis* velimus, Eustachius facit, qui il. 6, ad verba οἱ Μιλητων ἔχον, φθειρῶν τ' ὄρος ἀκροφύλλον: φθειρ (inquit) σημαίνει τὴν πίτυν, καὶ τοὺς κώνους τῆς πίτυος. Quod si verum est, magna similitudo *phthiriasis*, sive, ut loquitur Didymus, φθειρῆς, cum verrucis. Siquis *satyriasis* magis probat, Gothicos Codices auctores habeat.

^e *Lepidi similis.* Id est, squammæ. Cassius Felix: *Lepida species scabiei corticosa squammas in se ostendens Græce dictas lepidas, unde nomen a Græco lepra*

A ut omnia unius coloris quamvis adulterini faciat.

12. Elephantiacus morbus dicitur ex similitudine elephantis, cujus naturaliter dura et aspera pellis nomine morbo in hominibus dedit, quia corporis superficiem similem facit elephantorum cuti, sive quia lugens passio est, sicut animal ipsum, ex quo derivatum ducit nomen.

13. ^f Ictericus Græce appellatur a cujusdam animalis nomine, quod sit coloris fellis. Hunc morbum Latini *arquatum* appellant ad similitudinem cælestis arcus. *Auruginem* vero Varro appellari ait a colore auri. ^g Regium autem morbum inde æstimant dictum, quod vino bono et regalibus cibis facilius curetur.

14. ^h Cancer a similitudine maritimi animalis vocatum vulnus (sicut medici dicunt) nullis medicamentis sanabile. Aut ergo præcidi solet a corpore membrum ubi nascitur, ut aliquanto diutius vivat, 182 tamen inde mortem quamlibet tardius affuturam.

15. Furunculus est tumor in acutum surgens, dictus quod ferveat, quasi *servunculus*; unde et Græce ἄσθραξ dicitur, quod sit ignitus.

16. ⁱ Ordeolus est parvissima, et purulenta collectio in capillis palpebrarum constituta, in medio lata, et ex utroque conducta, hordei granum similans; unde et nomen accepit.

17. ^j Oscedo est qua infantum ora exulcerantur, dicta ex languore oscitantium.

18. Frenusculi ulcera circa rictum oris, similia his quæ sunt junctis asperitate frenorum.

C 19. Ulcus putredo ipsa, vulnus quod ferro sit quasi vi. Et ulcus, quod olet quasi olcus.

20. Pustula est in superficie corporis turgida, veluti collectio.

21. ^k Papula est parvissima cutis erectio, circumscripta cum rubore, et ideo papula dicta, quasi *papula*. Sirimpio....

22. Sanies dicta, quia ex sanguine nascitur, excitato enim calore vulneris, sanguis in saniem vertitur. Nam sanies non fit in quocunque loco, nisi ubi sanguis advenerit, quia omne quod putrescit, nisi calidum, et humidum fuerit, quod est sanguis, putrefieri

accepit. Scribon., Larg. cap. 153: *Squamma æris, quam Græci λεπίδα vocant.*

D ^l *Ictericus... a cujusd. animal.* Galen., ab *ictide mastella* agresti. Plinius, ab *ictero avicula*. Gloss.: *Aurugo, ἔκρηξις*. Hieronym., Amos. iv: *ἡπρηῖ id est, auruginem, omnes icteron transtulerunt.*

^m *Regium.* Plin., lib. xii, cap. 4: *Varro regium cognominatum morbum arquatum tradit, quoniam multo curetur.*

ⁿ *Cancer.* Locus sumptus ex Aug. lib. xii, de Civit., cap. 8; sed *ulcus dicendum* sunt potius quam *vulnus* cancer, si vere paucopost vulnus ab ulcere distinguitur.

^o *Ordeolus... ex utroque conduct.* Libri A. Aug. *ex utraque parte conducta*, id est, ut ipse interpretabatur, angusta, et quasi conclusa, vel circumducta.

^p *Oscedo.* Duo morbi confundi videntur, *oscedo* et quas Græci ἄσθρας vocant. Ergo hæc quidam ita distinguebat: *Oscedo* dicta ex languore *oscutantium*. *Aphthæ*, quibus infantium ora exulcerantur.

^q *Papula, q. papilla.* Al., quasi *papilla*. *Papulas* veteres puellas dicebant *laucas*.

non potest. ^a Sanies autem, et tabes sibi differunt. **A** natur. Cathartica Græce, Latine *purgatoria* dicuntur.

23. Cicatrix est obductio vulneris, naturalem colorem partibus servans, dicta, quod obducatur vulnera, atque obcæcet.

183 CAPUT IX.

De remediis et medicaminibus.

1. Medicinæ curatio spernenda non est. ^b Meminimus enim et Isaiam Ezechiæ languenti aliquid medicinale mandasse, et Paulus apostolus Timotheo medicum vinum prodesse dixit.

2. Curatio autem morborum tribus generibus constat: pharmacia, quam Latini *medicamina* vocant; chirurgia, quam Latini *manuum operationem* appellant, ^{morsus} enim apud Græcos *χαιρ* vocatur; diæta, **B** quam Latini *regulam* nuncupant, est enim observatio legis et vitæ.

3. Sunt autem omnium curationum species tres: primum genus diæticum; secundum pharmaceuticum; tertium chirurgicum. ^c Diæta est observatio legis et vitæ. Pharmacia est medicamentorum curatio. Chirurgia est ferramentorum incisio; nam ferro exciduntur quæ medicamentorum non senserint medicinam.

4. Antiquior autem medicina herbis tantum et succis erat. Talis namque melendi usus cœpit; deinde ferro et cæteris medicamentis.

5. Omnis autem curatio, aut ex contrariis, aut ex similibus adhibetur. Ex contrariis, ut frigidum calido, vel siccum humido, sicut et in homine superbia sanari non potest, nisi humilitate sanetur.

6. Ex similibus vero, sicut ligamentum vel rotundo vulnere rotundum, vel oblongo oblongum apponitur. Ligatura enim ipsa non eadem membris et vulneribus omnibus, sed similis simili coaptatur, quæ duo etiam ipsa adjuvantia nominibus suis significant.

7. Nam *antidotum* Græce, Latine *ex contrario datum* dicitur. Contraria enim contrariis medicinæ ratione curantur. At contra ex simili, **184** ut *πικρά*, quod interpretatur *amara*, quia gustus ejus amarus est. Ex convenienti enim nomen accepit, quia amaritudo morbi amaritudine solvi solet.

8. Omnia autem medicamenta ex propriis causis habent vocabula. Hæra enim dicta quasi *divina*. Arteriaca, quod apta sint gutturis meatui, et tumores faucium **D** et *arteriarum* leniant. Theriaca est antidotum serpentinum, quo venena pelluntur, ut pestis peste sol-

^a Sanies autem, et tabes. E Serv. Æn. viii, ad verb. Tormentis genus.

CAP. IX. — ^b Meminimus enim et Isaiam. Verba sunt Tertull., in lib. de Coron. Milit.

^c Diæta observatio legis et vitæ. — Legis cur dixerit, hæc ita obriam. Sic apud Demosth. *διαταχὲν ἐπιπέφυται*, et apud Thucydidem *διατάττει* idem esse quod *ἰατρονομία* observarunt ante nos alii.

¹ Catapotia. Scrib., Larg. cap. 87: *Catapotium, id est, medicamentum quod non diluitur, sed ita ut est deorsum.*

² Electarium. Ita vocatur a Cœl., lib. iii, Acut., cap. 4; *actigma* a Plin., lib. xx, cap. 14 et 22; quod *sub lingua* ligatur, a Celso.

³ Collyria. Ἀπὸ τοῦ καλύειν τὸν ποῦν, id est, a prohibenda fluxione.

9. ^d Catapotia, eo quod modicum potetur, seu inglutitur. Diamoron a succo mori nomen sumpsit, ex quo conficitur; sicut diacodion, quia *ἐκ τῆς κωδωνίς*, id est, *ex papavere* fit; sicut diaspermation, quia ex seminibus componitur.

10. ^e Electarium vocatum, eo quod molle sorbeatur. Trochiscus dictus, quia in modum rotule deformatur, *τροχός* enim Græce rota dicitur. ^f Collyria, Latine sonant, quod vitia oculorum detergant. Epithema, eo quod superponatur, aliis adiutoriiis præcedentibus.

11. Cataplasma, eo quod inductio sola sit. Emplastrum, eo quod inducatur. Malagma, eo quod sine igne maceretur et comprehendatur. Enema Græce, Latine *relaxatio* dicitur. ^g Pessaria dicta, quod intus injiciantur.

12. Medicinam jumentorum Chiron quidam Græcus invenit; inde pingitur dimidia parte homo, dimidia equus. Dicitur autem Chiron *ἀπὸ τοῦ χειρίζειν*, quia chirurgus fuit.

13. Criticos dies medici vocant, quibus, credo, ex judicio infirmitatis illud nomen impositum est, quod quasi judicent hominem, et sententia sua, aut puniant, aut liberent.

185 CAPUT X.

De libris medicinalibus.

1. Aphorismus est sermo brevis, integrum sensum propositæ rei scribens.

C 2. Prognostica prævisio ægritudinum, a *prænoscendo* vocata. Oportet enim medicum et præterita agnoscere, et præsentia scire, et futura prævidere.

3. ^h Dynamidia potestas herbarum, id est, vis et possibilitas. Nam in herbarum cura vis ipsa *δύναμις* dicitur. Unde et Dynamidia nuncupatur, ubi eorum medicinæ scribuntur.

4. Botanicum herbarium dicitur, quod ibi herbarum notentur.

CAPUT XI.

De instrumentis Medicorum.

1. Enchiridion dictum, quod manu asringatur, dum plurima contineat ferramenta. *χαιρ* enim Græce *manus* vocatur.

2. Phlebotomum ab incisione vocatum. Nam *incisio* Græce *τομή* dicitur.

3. ⁱ Simile... Angistrum... Spatomele...

^g Pessaria. Cels. lib. v, cap. 21 *Ut ea quæ feminis subjiciunt πιασούς* Græci vocant. Inde *πιασάριον* diminutionis vox. Isidorus vero *pessaria*, quod pessum eant, dicta videtur *exi* asse.

CAP. X. — ^h Dynamidia. Sic appellarunt recentiores medici Galeni libro: de Simplicibus medicament., servatque hodie id nomen veterum eorum librorum interpretatio.

CAP. XI. — ⁱ Simile... Angistrum... Spatomele. Harum vocum interpretationes desunt. *Συδῆς* usus est in expurgandis vulneribus. Unde *σπίλον* vocat Aristoph. in Ranis, quod abraditur. Inde etiam *σπιλάριον* minuendi forma. *Angistrum* medici, nunc *uncinum* dicitur. *Spatomele* ad exploranda ulcera adhibetur; *μῆλης*, etiam meminit Pollux ad idem opus.

4. ^a *Gura*, quæ a Latinis a similitudine *cucurbita*, ^b a *A* suspirio *ventosa* vocatur. **186** Denique animata spiritu per igniculum, dehinc præciso corpori superposita, omne quod intra cutem vel alius æstuat, sive humorem, sive sanguinem vocat in superficiem. Clyster...

5. Pila a pinsendis seminibus, id est, terendis. Hinc et pigmenta, eo quod in pila et pilo aguntur, quasi pilamenta. Est enim pila vas concavum, et medicorum aptum usui, in qua proprie pisanæ fieri et pigmenta concidi solent.

6. Varro autem refert Pilumnum quemdam in Italia fuisse, ^c qui pinsendis præfuit arvis, unde et pilumni, et pistores. Ab hoc ergo pilum et pila inventa, quibus sar pinsitur, et ex ejus nomine ita appellata. Pilum autem est unde contunditur quidquid in pilam mittitur.

7. Mortarium, quod ibi jam semina in pulverem redacta et mortua condiantur.

8. ^d *Cotricula* est, in qua circumducta collyria resolvuntur, erit enim lenis. Nam aspera frangi potius quam resolvi collyrium facit.

187 CAPUT XII.

De odoribus et unguentis.

1. Odor vocatus ab aere.

2. Thymiana lingua Græca vocatur, quod sit odorabile. Nam thymus dicitur flos, qui odorem refert, de quo Virgilius:

.... redolentque thymo fragrantia mella.

3. Incensum dictum, quia igne consumitur dum offertur.

4. Tetrados, formulæ incensi in longitudinem porrectæ, quæ sunt ex quatuor pigmentis. Quatuor **C** enim Græce *tétrapa*, formula *είδος* dicitur.

5. Stacte est incensum quod ex pressura manat, dictum a Græcis ^e ἀπό τοῦ στάζειν, quod est manare, et distillare.

^a *Gura*. Ita meliores Cod. Alii cum Impress. antiq., *Guria*. Utramque lectionem defendunt viri doctissimi. Qui *Guria* volunt, ex errore lectionis Græcæ vocis *Guria* fluxisse dicunt. Græcis namque *συχία*, vel *συχία cucurbita*; permutari namque sæpe i et u, alteramque in alterius locum immigrare. Chacon, qui *Gura* malebat ex *Cursa* g pro c, et v pro f digamma subeuntibus factum *Gura* existimabat. Vocari enim cucurbitas leves, quæ sine scarificatione adhibentur, a Græcis *κόφας*, et quidem non modo u pro f in Gothicis libris frequens, sed et lib. xix, cap. 49, in Codice Oniensi per vetusto *Gursa* est, ubi in reliquis omnibus *Guria* instrumentum fabror. De Cuphis porro sæpe **D** Cælius, ut lib. iv, cap. 7: *Cucurbitæ apponendæ leves, quas Græci cuphas vocant; et cap. 8: appositio cucurbitæ levis, quam Græci cupham vocant.* Isidorum vero, qui cucurbitas omnes a Græcis *cuphas* vocari putaret, deceptum Cælii lectione idem fatebatur.

^b A suspirio *ventosa*. Satyricus:

Jam dudum caput hoc ventosa cucurbita quærit.

Et Theod. Priscianus, lib. ii, cap. 6: *His cucurbitæ ventosæ sunt imponendæ. Celsus cucurbitas medicinales appellat.*

^c *Pinsendis præfuit arvis*. Ita Cod. omnes. *Herbis tamen legit Hispanus interpres: Varro dice, quæ Pilomino sue un hombre, en Italia, que mejor molia yervas, y mejor las amasaba, que todos los otros.* Sed quia frumento pinsendo præliuse ait Servius, initio libri ix, arvis ex libris retinimus, ut arvis pro frumentis ponatur, ut apud Horat.:

6. Myrobalanum, quia sit ex glande adorata, de quo Horatius:

Et pressa tuis balanis capillis.

Oleum est purum, nullique rei admistum. Unguentum vero est omne quod ex communi oleo confectum, aliarum specierum commistione augetur, odoris jucunditatem sumens, et longius redolens.

7. Unguenta autem quædam dicuntur a locis, ut *Telinum*, cujus Julius Cæsar meminit, dicens: *Corpusque suavi Telino unguimus.* Hoc conficiebatur in insula Telo, quæ est una ex Cycladibus.

188 8. Sunt et quædam ab inventorum nomine, ut *Amaracinum*.^f Nam quidam tradunt regium quemdam puerum, *Amaracum* nomine, complura unguentorum genera ferentem casu prolapsum esse, et majorem ex commistione odorem creasse. Unde nunc optima unguenta *Amaracina* dicuntur, sunt autem ex genere florum.

9. Item alia quæ a materiæ suæ qualitate dicuntur, ut *rosaceum* a rosa; *Cyprinum* a flore Cypri; unde et propriæ materiæ odorem referunt.

10. Ex his quædam simplicia unguenta sunt, quæ ex una tantum specie existunt, unde et sui nominis referunt odoratum, ut *Anethinum*; est enim sincerum ex oleo et anetho tantum. Composita autem sunt, quæ pluribus admistis sunt; unde et nominis sui odorem non habent; quia obtinentibus aliis quæ admiscuntur, incertum odorem ducunt ^h.

11. Cerotum....

Chalasticum....

Martiatum....

CAPUT XIII.

De initio medicinarum.

1. Quæritur a quibusdam, quare inter cæteras

Ne percuncteris fundus meus, optime Quincti,
Arvo pascat herum, an hæcis opuleatet olivæ,

etc.

^d *Cotricula*. Al., *citicula*. A. Augustinus, *Coryla*. Plinius, lib. xxxi, cap. 9, de Sale: *Ad hæc Hispaniensis eligitur, contraque suffusiones oculorum cum lacte in coticulis teritur.*

Cap. XII. — ^e ἀπό τοῦ στάζειν. Vet. Cod. *παρὰ τὴν στάζειν στάζειν*, id est, obritum. Al. id est, optimum.

^f *Telinum, cujus Jul. Cæs.* Ad libros de Analog. hæc refert Fulvius Ursinus. Sed A. Augustinus non Cæsar's dictatoris, sed Strabonis Tragiæ verba putabat, cujus Cæloris meminit in Bruto, et Festus in Prophetas, quod senarius ipse præpe integer nobis quoque persuadet. Integer autem fortasse fuit: *Corpusque suavi Telini unguine unguimus.* Telini meminit etiam Tertull. in lib. de Pall. et Athenæus lib. xv, cap. 45.

^g Nam quidam tradunt regium quemdam puer. E Serv., *Æn.* 1.

^h Ut cerotum *chalasticum*: Coniuncto hæc legebat Chacon ex Marcell., lib. de Medic., cap. 33: *Chalasticum Olympiacum cerotarium insigne*; et cap. 25: *descriptio ceroti chalastici.* Apud Priscianum vero, lib. ii, cum *chalastici* fomentis, *cataplasmatibus*, adiutorii, æquæ, *clysteris* mentio sit, in his omnibus *chalastici*, vox laxandi vim habet. *Martiatum* vero ab inventore dicitur appellatum, ut *Marcellianum*, de quo *Martialis*:

Cujus olet toto pinguis coma Marcelliano,
Et splendent vulso brachia trita pilo.

liberales disciplinas medicinae ars non contineatur. A propterea, quia illas singulares continent causas, ista vero omnium. Nam et grammaticam medicus scire jubetur, ut intelligere vel exponere possit quae legit.

2. Similiter et rhetoricam, ut veracibus argumentis valeat definire quae tractat. Nec non et dialecticam propter infirmitatam causas ratione adhibita perscrutandas atque curandas. Sic et arithmeticam propter numerum horarum in accessionibus et periodis dierum.

3. Non aliter et geometriam propter qualitates regionum et locorum situs in quibus doceat quid quis observare debeat. Porro musica incognita illi non erit, nam multa sunt quae in aegris hominibus 189

per hanc disciplinam facta leguntur, sicut de David legitur, quia a spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Asclepiades quoque medicus phreneticum quemdam per symphoniam pristinae sanitati restituit.

4. Postremo et astronomiam notam habebit, per quam contempletur rationem astrorum, et mutationem temporum, nam sicut ait quidam medicorum, cum ipsorum qualitibus et nostra corpora commutantur.

5. Hinc est quod medicina *secunda philosophia* dicitur. Utraque enim disciplina totum sibi hominem vindicat. Nam sicut per illam anima, ita per hanc corpus curatur.

LIBER QUINTUS.

DE LEGIBUS ET TEMPORIBUS.

CAPUT PRIMUM.

De auctoribus legum.

1. Moyses ^a genti Hebraicae primus omnium divinas leges sacris Litteris explicavit. ^b Phoroneus rex Graecis primus leges iudiciae constituit.

2. ^c Mercurius Trismegistus primus leges Aegyptiis tradidit. ^d Solon primus leges Atheniensibus dedit. ^e Lycurgus primus Lacedaemoniis jura ex Apollinis auctoritate confinxit.

ISO 5. ^f Numa Pompilius, qui Romulo successit in regnum, primus leges Romanis edidit; deinde cum populos seditiosos magistratus ferre non posset, decemviros legibus scribendis creavit, qui leges ex libris Solonis in Latinum sermonem translatas XII tabulis exposuerunt.

4. Fuerunt autem hi: Appius Claudius, T. Genutius, C. P. Sextius, Spur. Veturius, C. Julius, A. Manlius, Ser. Sulpitius, ^h P. Curvatus, T. Romilius, Sp. Postumius. Hi ⁱ decemviri legum conscribendarum electi sunt.

5. ^j Leges autem redigere in libris primus con-

Cap. I. — ^a Moyses genti Hebraicae. Ex Euseb. Chron.

^b Phoroneus rex Graecis. Qui fuit Argivor. Rex II, ut ibid. tradidit Euseb.

^c Mercurius Trismeg. Laet., lib. I, cap. 16.

^d Solon primus. Ante Solonem scripserat leges Dracon. Sed populus Atheniensis uni Soloni reip. iuris accepta ferre solitus est.

^e Lycurgus. Aug., II de Civit., cap. 16: *Quamvis Lycurgus Lacedaemonis leges ex Apollinis auctoritate se mittisse confessoris, quod prudenter Romani credere noverunt; propterea non inde acceperunt.*

^f Numa Pompil. Virgil.:

Nonco crines incanaeque menta
Regis Romani primus qui legibus urbem
Fundabit.

Quamvis Romulum et Tatium suas ante leges condidisse dicant Festus in Plorare, et Pompon., cap. 2, d. de Orig. Jur.

^g Cum populos seditiosos magistr. Ex lib. de Viris Illust. in Virginio, et seditiosus legebat Chacon ex veteribus quibusdam libris. Nondum enim fuisse seditiosos magistratus.

^h P. Curvatus. Ex Livio et Cassiod. Al., Curvatus.

ⁱ Hi decemvir. leg. c. e. s. At non hi XII tab. au-

B sul Pompeius instituere voluit, sed non perseveravit, obtrektorum metu; ^k deinde Caesar coepit id facere, sed ante interfectus est.

6. Paulatim autem antiquae leges vetustate atque incuria exoluerunt; quarum etsi nullus jam usus est, notitia tamen necessaria videtur.

7. ^l Novae a Constantino Caesare coeperunt, et reliquis succedentibus; 191 erantque permixtae, et inordinatae. ^m Postea Theodosius minor Augustus ad similitudinem Gregoriani et Hermogeniani Codicem factum constitutionum a Constantini temporibus, sub proprio cuiusque imperatoris titulo, disposuit, quem a suo nomine Theodosianum vocavit.

CAPUT II.

De legibus divinis et humanis.

1. Omnes autem leges, aut divinae sunt, aut humanae. Divinae natura, humanae moribus constant; ideoque hae discrepant, quoniam aliae aliis gentibus placent.

2. ⁿ Fas lex divina est; jus lex humana. ^o Transire per alienum fas est, jus non est.

ctores, sed his suffecti, excepto App. Claudio. Gratianus, legum scribendarum causa.

^j Leges autem redigere. Unde hoc sumpserit, incertum. A Cod. Tarracon. uno abest vox Pompeius. Unde suspicabatur A. Aug. C. primum scriptum fuisse, inde factum Consul, additumque ab aliquo Pompeius ex margine. Cum C. Ciceronem furta se ostenderet, quem constat librum edidisse de jure civili in artem redigendo. Sed quod sequitur, non perseverasse obtrektorum metu, nescio an satis in Ciceronis personam cadat, cadit autem optime in Pompeium, cujus potentia invidiosa et suspecta erat.

D ^k Deinde Cas. Suet. in Julio.

^l Novae a Constantia. Cas. cap. A. Aug.: *Propter Theodosianas, inquit, constitut., quarum collectio ex Christianorum principum constitutionibus cons., eoque volumine Hispania utebatur (non Justiniani Codice) sumpto ex tribus Codicibus, in quibus leges Paganorum et Christianorum continentur.*

^m Postea Theodos. min. Sic etiam Jvo., part. IV, cap. 170, Decret., et lib. II, tit. 12, cap. 17, Panormiae. Legitur etiam junior. in quibusdam Gratiani et Isidori libris.

CAP. II. — ⁿ Fas lex divina. E Serv., Georg. I, ad vers. Fas, et jura sinunt.

^o Transire per alienum. Ita Goth. Cod.; agrum addidit Gratianus.

CAPUT III.

Quid differant inter se jus, leges et mores.

1. Jus ^a generale nomen est, lex autem juris est species. Jus ^b autem dictum, quia justum. Omne autem jus legibus et moribus constat.

192 2. Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. Nam lex a *legendo* vocata, quia scripta est.

3. Mos autem longa consuetudo est de moribus ^c tracta tantumdem. ^d Consuetudo autem est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex. Nec differt, scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio commendat.

4. Porro ^e si ratione lex constat, lex erit omne jam quod ratione constiterit, duntaxat, quod religioni congruat, quod disciplinae conveniat, quod saluti proficiat. Vocata autem consuetudo, quia in communi est usu.

CAPUT IV.

Quid sit jus naturale.

1. Jus, aut naturale est, aut civile, aut gentium. Jus naturale est commune omnium nationum, et quod ubique instinctu naturæ, non constitutione aliqua habeatur, ut: viri et femine conjunctio, ^f liberorum susceptio et educatio, communis omnium possessio, et omnium una libertas, acquisitio eorum quæ cælo, terra marique capiuntur.

193 2. Item depositæ rei ^g vel commodatæ restitutio, violentiæ per vim repulsio. ^h Nam hoc, aut si quid huic simile est, nunquam injustum, sed naturale, æquumque habetur.

CAPUT V.

Quid sit jus civile.

1. Jus ⁱ civile est, quod quisque populus, ^j vel civitas sibi proprium, ^k humana divinaque causa constituit.

CAPUT VI.

Quid sit jus gentium.

1. Jus gentium est sedium occupatio, ædificatio, dimissio, bella, captivitates, servitutes, postliminia,

CAP. III. — ^a *Jus generale.* E Serv., Æn. 1, ad vers. *Jura dabat, legesque viris.*

^b *Jus autem dictum, quia justum.* Ulp., cap. 1. de Just. et jur.: *Est autem jus a justitia appellatum; et Paul., cap. 11: Jus autem pluribus modis dicitur, etc.*

^c *Tracta tantumdem.* Ita plerique Cod.; unus Tarracon., *tracta tantum.*

^d *Consuetudo autem est i. q. m. c.* Ex Juliano, cap. 52, de Legibus. Reliqua ex Tertull., lib. de Corona Milit.

^e *Si ratione lex constat.* Ita apud Tertull. Al., *consistat*, ut lib. II, cap. 40, et apud Gratian.

CAP. IV. — ^f *Liberorum susceptio.* Ita meliores Cod., non *successio*. Male enim ante procreationem et educationem successio collocaretur.

^g *Vel commodatæ restitutio.* Al., *commendatæ pecuniæ*, non perinde recte.

^h *Nam hoc.* Paul., cap. 9, de Just.: *Jus pluribus modis dicitur, uno modo cum id, quod semper æquum, et bonum est jus dicitur, ut est naturale.*

CAP. V. — ⁱ *Jus civile.* Ex Caj., cap. 9, de Just. et Jur.

^j *Vel civitas.* Ex c. *Omnis*, de Just. et Jur. D.

^k *Humana divinaque causa.* Divina humanaque, Gratianus. Est autem posita conjunctio, pro disjunctione, quod neque juriconsultis insolens.

A ^l *foedera, paces, induciæ, legatorum non violando-rum religio, connubia inter alienigenas prohibita; et inde jus gentium, quod eo jure omnes fere gentes utuntur.*

CAPUT VII.

Quid sit jus militare.

1. Jus militare est belli inferendi solemnitas, foederis faciendi nexus, signo dato egressio in hostem, vel pugnae commissio. Item signo dato receptio; item flagitii militaris disciplina, si locus deseratur; item ^m stipendiorum modus, dignitatum gradus, præmiorum honor, veluti cum corona vel torques donantur.

2. 194 Item prædæ decisio, et pro personarum qualitatibus et laboribus justa divisio, item principis portio.

CAPUT VIII.

Quid sit jus publicum.

1. Jus ⁿ publicum est in sacris, et sacerdotibus, et in magistratibus.

CAPUT IX.

Quid sit jus Quiritium.

1. Jus Quiritium est proprie Romanorum, ^o quo nulli tenentur nisi Quirites, id est, Romani, tanquam de legitimis hæreditatibus, ^p de cretionibus, de tutelis, de usucapionibus; quæ jura apud nullum alium populum reperiuntur, sed propria sunt Romanorum, et in eisdem solos constituta.

2. Constat autem jus Quiritium ex legibus, et plebiscitis, senatusconsultis, constitutionibus principum, et edictis, ^q sive prudentum responsis.

CAPUT X.

Quid lex.

1. Lex ^r est constitutio populi, qua majores nata simul cum plebibus aliquid sanxerunt.

CAPUT XI.

Quid scita plebium.

1. Scita ^s sunt quæ plebes tantum constituunt; et vocata scita, quod ea plebs sciat, ^t vel quod sciscit ita uti rogata fuit.

CAP. VI. — ^l *Fœdera paces.* Sallust., in Jugurth: *Leges judicis, fœdera, atque paces.*

CAP. VII. — ^m *Stipendiorum modus.* Hinc duplicarii, quibus virtutis ergo stipendia duplicabantur; et ære dirati, quibus detrahebantur ignominie causa. Vid. Fest. et Cicer. in Verr.

CAP. VIII. — ⁿ *Ex Ulp., cap. 1, de Just. et Jur.*

CAP. IX. — ^o *Quo nulli tenentur, nisi cives Rom.* Hæc Romanorum erant propria propter multas juris observationes, et solemnitates Quiritum proprias. Alioqui legitima hæreditates, et tutelæ, et usucapiones, etiam apud Græcos erant Græcorum legibus. Sed Romæ Græci peregrini erant, nisi qui cives Romani fuerunt, et hæredes fieri non poterant, neque ab intestate succedere ex jure Quirit., quo jure alii non tenentur nisi cives Romani.

^p *De cretionibus.* De quibus inf., cap. 24, et Ulp., in Fragm.

^q *Sive prudentum resp.* Disjunctio pro conjunctione satis frequens in hoc opere.

CAP. X. — ^r *Lex est.* Sup., lib. II, cap. 10.

CAP. XI. — ^s *Scita sunt.* Plebiscita. Grat., d. 2, cap. 3.

^t *Vel quod sciscit ita uti rogata fuit.* Vel quod exsciscit ut et rogat, et fuit, Salm. et compl. Codices vetustissimi, non longe a recta scriptura. Alii, quod

CAPUT XII.

Quid senatusconsultum.

1. Senatusconsultum, quod tantum senatores a populis consulendo decernunt.

CAPUT XIII.

Quid constitutio et edictum.

1. Constitutio, vel edictum, quod rex, vel imperator constituit, vel edicit.

196 CAPUT XIV.

Quid responsa prudentum.

1. Responsa sunt, quæ jurisconsulti respondere dicuntur consulentibus; unde b et responsa Pauli dicta. Fuerunt enim quidam prudentes, et arbitri æquitatis, qui c institutiones civilis juris compositas ediderunt, quibus dissidentium lites contentioneque sepiant.

CAPUT XV.

De legibus consularibus, et tribunitiis.

1. Quædam etiam leges dicuntur ab iis qui condiderunt, ut d consulares, tribunitiæ, Juliæ, Corneliæ. Nam et sub Octaviano Cæsare e successi consules Papius et Poppæus legem tulerunt, quæ e nominibus eorum appellatur Papiæ, Poppææ, continens patrum præmia pro suscipiendis liberis.

2. Sub eodem quoque imperatore f Falcidius tribunus plebis legem fecit, ne quis plus testamento legaret quam ut quarta pars superesset hæredibus. Ex cujus nomine lex Falcidia nuncupata est. 197 Aquilius quoque legem condidit, quæ hæctenus Aquilia nuncupatur.

sciscitur, et rogat, mendose; non enim plebs rogabat, sed ipsa potius rogabatur illa formula: *Velitis, jubeatis, Quirites*, et in fine: *Hæc uti dixi, ita vos, Quirites, rogo*. Post rogationem plebs in suffragium vocabatur; binæ singulis tabellæ ministrabantur: alteri A littera erat inscripta, quæ *Antiquo*, id est, *antiqua probo*, significabat; alteri V. R., id est, *uti rogas*. Est autem *sciscio*, ut Festus interpretatur, *jubeo, sententiam dico*, vel *suffragium fero*. Quod si *sciscitur et rogatur*, vel *sciscitur et rogatur* legas, ut est in aliis libris, posterior prioris erit interpretatio. Gloss., *sciscit, πρὸς ἄλλα*.

Cap. XII. — a *Populis*. Ita omnes libri; sed *Populi Rom.* legebat Chacon. Natus error ex similitudine s et r Gothicorum characterum, quorum prius s, posterius r illis fuit.

Cap. XIV. — b *Responsa Pauli*. Qui xxxiii libros R sponsorum scripsit, ex quibus multa in Digestor. libris leguntur.

c *Institutiones juris civilis*. A responsis ad institutiones venisse dicebat A. Augustinus propter Cæii institutiones cum Pauli sententiis ab Alarico editas post Codicem Theodosianum.

Cap. XV. — d *Consulares, Tribunitiæ*. Consulares leges vocabantur quæ, consule populum rogante, latæ erant. Tribunitiæ quæ, tribuno; quamvis hæc plebscitiæ proprie appellarentur, sed sæpius *leges*. Cic., in *de Legibus*: *Leges sunt veteres, neque ex consularibus (si quis interesse arbitramini), sed tribunitiæ*. Vid. Agell., lib. 1, cap. 20.

e *Suffecti consules*. Consules suffecti dicebantur qui non kalendis Januariis, ut ordinarii, sed aliqua parte anni consulatum capiebant. Senec., lib. in *de ira*, cap. 31: *Dedit mihi præturam, sed consulatum speraveram; dedit duodecim fasces, sed non fecit ordinarium consulem; a me numerari voluit annum, sed*

A

CAPUT XVI.

De lege satyra.

1. Satyra s vero lex est quæ de pluribus rebus simul eloquitur, dicta a copia rerum, et b quasi a *saturitate*; unde, i et satyram scribere est poemata varia condere, ut Horatii, Juvenalis et Persii.

CAPUT XVII.

De legibus Rhodiis.

1. Rhodiæ leges navalium commerciorum sunt, ab insula Rhodo cognominatæ, in qua antiquitus mercatorum usus fuit.

198 CAPUT XVIII.

De privilegiis.

1. Privilegia autem sunt leges privatorum, quasi privatæ leges. Nam privilegium inde dictum, j quod in privato feratur.

CAPUT XIX.

Quid possit lex.

1. k Omnis autem lex, aut permittit aliquid, ut vir fortis petat præmium; aut vetat, ut Sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat; aut punit, ut, Qui cædem fecerit capite plectatur; ejus enim præmio, aut pœna vita moderatur humana.

CAPUT XX.

Quare facta sit lex.

1. Factæ sunt leges ut earum metu humana coerceretur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia, et in ipsis improbis, formidato supplicio, refrenetur nocend. facultas.

C deest mihi ad sacerdotium, etc. Ausonius, in Gratiar. actione: *Sed consulatus ille cujusmodi? Ordinatio suspectus, bimestri spatio interpositus, in sexta anni parte consumptus*. Vid. Dion., lib. xviii.

f *Falcidius*. Locus ex Euseb. Chron.

Cap. XVI. — g *Satyra lex*. Nulla fuit lex quæ proprio nomine *satyra* vocaretur; sed leges omnes quæ multa eaque diversa continebant *satyræ* appellabantur, ducta similitudine, sive ab ea lance quæ diversis pomor. seu frugum generibus referia deorum templis inferebatur; sive a cibo variis rebus condito. I. de quas leges perpetuo valere et æternas esse volebant, in earum sanctionibus addebant, *neve per satyram abrogato, aut derogato*, hoc est, ne simul quis, cum aliis alterius legis capitibus de eis abrogandis ad pop. ferret. Cum enim turbulenti aut factiosi magistratus legem aliquam populo non injucundam abrogare cupiebant, legum capita quedam æquissima et multitudini valde grata proponere, interque eorum de illa, alia lege abroganda inserebant, quo artificio circumventus populus utiles sæpe leges imprudens abrogabat. Ude plures translationes fluxere. Nam quidquid confuse non servato temporis aut rerum ordine fiebat, per *satyram fieri* dicebatur. Gloss., *Satyra, νόμος πολλά περιέχων*. Vid. Fest.

h *Et quasi saturitate*. — *Saturam* scilicet dicebant et scribebant Isidori ætate.

i *Unde et satyram scribere*. Hæc aliena censemus cum Chacone.

Cap. XVIII. — j *Quod in privato feratur*. More suo pro *in privatam*, nisi potius in *privatos* legendum. Cic. in *de Legibus*: *Majores nostri in privatos homines leges ferri noluerunt, id est enim privilegium*.

Cap. XIX. — k *Repetuntur hæc capita ex lib. ii, cap. 10.*

CAPUT XXI.

Qualis debeat fieri lex

1. Erit autem lex honesta, justa, possibilis, secundum naturam, secundum patriæ consuetudinem, loco, temporique conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem **199** contineat, nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta.

CAPUT XXII.

De causis.

1. Pragma Græcum est, quod Latine dicitur *causa*; unde et *pragmata* negotia dicuntur, et actor causarum et negotiorum *pragmaticus* nuncupatur.

CAPUT XXIII.

De Testibus.

1. Testes quisque ante iudicium, sibi ^a placitis alligat, ne cui sit postea liberum, aut dissimulare, aut subtrahere se; unde et *alligati* appellantur.

2. Item *testes* dicti, quod *testamento* adhiberi solent, sicut *signatores*, quod *testamenta signant*.

CAPUT XXIV.

De instrumentis legalibus.

1. Voluntas generale nomen omnium legalium instrumentorum, quæ quia non vi, sed voluntate procedit, ideo tale nomen accepit.

2. Testamentum vocatum, quia nisi testator mortuus fuerit, **200** nec confirmari potest, nec sciri quod in eo scriptum sit, quia clausum et obsignatum est; et inde dictum *testamentum*, quia non valet nisi post testatoris monumentum; unde Apostolus: *Testamentum*, inquit, *in mortuis confirmatur*.

3. ^b Testamentum sane in Scripturis sanctis non hoc solum dicitur, quod non valet, nisi testatoribus mortuis, sed omne pactum et placitum, *testamentum* vocabant; nam Laban et Jacob testamentum fecerunt, quod utique etiam inter vivos valeret. Et in Psalmis legitur: *Adversum te testamentum disposuerunt*, hoc est, pactum; et innumerabilia talia.

4. Tabulæ testamenti ideo appellatæ sunt, quia

CAP. XXIII. — ^a *Sibi placitis alligati.... unde et alligati*. An inde nos, *aliados*, et *alianza*, quasi alligatos et alligationem dicimus? An potius *sibi placitos* ex A. Augustini veteri libro recipimus, et *allegati* legimus, et *allegati*? Namque eosdem quoque non multum diversa significatione *allegados* hodie vocamus? Reflexisse enim significationes ab antiquis infinitis in vocibus passim cernimus; nam ad attestationem respicere non sit verisimile.

CAP. XXIV. — ^b *Testamentum sane*. Verba sunt Aug. in ps. LXXII, et Hieronym., Habac. II.

^c *Quinque testium subscriptione firmatum*. Tot enim testes in testamento per æs et libram adhibebantur. Justinianus vero ait iure civili signa testium necessaria non fuisse, sed iure tantum prætorio.

^d *Holographum testam.* Amb., in Epist. ad Gal. cap. VI: *Ubi holographa manus est, falsum dici non potest*. Idem hologrammon, sive hologrammaton testamentum apud Justinianum dicitur, de quo novell. 107, cap. 1: Βουλομθα, εἰ τις γραμματι ἐπιστάμνος μεταξὺ τῶν αὐτοῦ παιδῶν βούλοιο ποιῆσασθαι διατύπωσιν, πρῶτον μὲν αὐτὸς προγράρειν τὴν χρονον, εἶτα καὶ τὰ τῶν παιδῶν ὄνοματα ὁ κειὰ χειρὶ, καὶ πρὸς γὰρ τοὺς οὐγκισμοὺς, εἰς οὓς γράφει κληρονόμους αὐτοὺς, μὴ τοῖς συμβόλοις τῶν ἀριθμῶν σημαίνομένους, ἀλλὰ δι'

A ante chartæ et membranarum usum in tabulis dotalis non solum testamentum, sed etiam epistolarum alloquia scribebantur; unde et portitores earum *tabellarii* vocantur.

5. Testamentum juris civilis est ^e quinque testium subscriptione firmatum.

6. Testamentum juris prætorii est septem testium signis signatum; sed illud apud cives sit inde civile, istud apud prætores, inde juris prætorii. Testamentum autem signare, *notare* est, ut notum sit quod scriptum est.

7. ^f Holographum testamentum est manu auctoris totum conscriptum, **201** atque subscriptum; unde et nomen accepit. Græci enim *ὄλον totum*, ^g *γραφήν litteram* dicunt.

B 8. Irritum testamentum est, si is qui testatus est capite diminutus est, aut si non rite factum sit.

9. Inofficiosum testamentum est, quod, frustra liberis exheredatis, sine officio naturalis pietatis in extraneas personas redactum est.

10. Ruptum testamentum, inde vocatur, eo quod nascente posthumo, neque exheredato nominatum, neque hærede instituto, dirumpitur.

11. Suppressum testamentum, est quod in fraudem hæredum, vel legatariorum, seu libertorum non est palam prolatum: quod si non latet, tamen si prædictis personis non proferatur, supprimi tamen videtur.

C 12. ^h Nuncupatio est cum in tabulis cerisque testator recitat, dicens: *Hæc, ut in his tabulis cerisque scripta sunt, ita do, ita lego; itaque vos, cives Romani, testimonium mihi præbetote*, et hoc dicitur *nuncupatio*; nuncupare enim est palam nominare, et confirmare.

13. ⁱ Jus liberorum est conjugum sine liberis invicem loco pignorum hæreditatis alterna conscriptio.

14. ^k Codicillum, ut veteres aiunt, sine dubio ab auctore dictum, **202** qui hoc scripturæ genus instituit. Est autem scriptura nulla indigena solemnitate

ὄλον γραμματῶν δηλούτους.

^g *Γραφήν litteram*. — *Littera pro scriptura*, ut apud incertum poetam:

Littera rēm gestam loquitur, res ipsa metallam.

^h *Nuncupatio.... hæc, ut in his tabulis*. Ulpian., in Fragm., titul. XX: *Nuncupatur testamentum in hunc modum: Tabulas testamenti testator tenens ita dicit: « Hæc, ut in his tabulis, cerisve scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor; itaque vos, Quirites, testimonium præbetote. »* Sed, quod Ulpianus addit, *ita testor*, omissum ab Isidoro, nihil mirum. Ait enim Pomponius, cap. 120, de Verbor. signif., in XII tabul., *Legandi verbo*, etiam hæredis institutionem contineri.

ⁱ *Jus liberorum*. Conjuges quibus filii non essent, non poterant se invicem hæredes in universum instituere, nisi jus liberorum a principe impetrassent. Ulpian. tit. XVI. Quod confirmatur etiam verbis veteris interpretis novell. Theodos. et Valent. de Testament., quæ posita est in calce Codicis Theodosiani.

^k *Codicillum*. Seneca, l. b. de Brevit. vitæ: *Hoc quoque quærentibus remittamus: quis Romanis primus persuasit navem conscendere? Claudius is fuit, Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabellarum contextus CAUDEX apud antiquos vocabatur Unde publice tabulæ Codices dicuntur, et naves nunc quæru;*

verborum, sed sola testatoris voluntate qualicumque A scripturæ significatione expressa; cujus beneficio voluntibus defunctorum constat esse subventum propter legalium verborum difficultatem, aut certe propter necessitatem adhibendorum solemnium, ita ut qui titulum scribit ejusdem scripturæ, *codicillum* vocet; sicut autem codicillus sit vice testamenti, ita epistola vice codicillorum.

15. * Cretio est certus dierum numerus, in quo institutus hæres, aut addit hæreditatem, aut finito tempore cretionis excluditur, ^b nec liberum est illi ultra capiendæ hæreditatis.

16. * Cretio autem appellata est quasi *derretio*, id est, decernere, vel constituere, ut puta: *Ille mihi hæres esto; additurque: Cernitoque intra dies tot.* Adendum autem hæreditatum centesimus statutus B erat dies, quibus non esset cretio addita.

17. ^d Fideicommissum dictum, ut fiat quod a defuncto committitur. 203 Nam fides dicta, eo quod fiat: quod tamen non directis verbis, sed precativis exposcitur.

18. * Pactum dicitur inter partes ex pace conveniens scriptura, legibus ac moribus comprobata; et dictum pactum, quasi ex *pace factum*, ab eo quod est *pango*, unde et *pepigil*.

19. Placitum quoque similiter ab eo quod *placet*. Alii dicunt Pactum esse quod volens quisque facit; ad Placitum vero etiam nolens compellitur, veluti quando quisque paratus sit in iudicio ad respondendum; quod nemo potest diceré *pactum*, sed *placitum*.

20. Mandatum dictum, quod olim in commisso C negotio alter alteri *manum dabat*.

21. Ratum vero quasi *rationabile* et rectum; unde, et qui pollicetur dicit: *Ratum esse profiteor*, hoc est, firmum atque perpetuum.

22. ^c Rite autem esse [F. est] non *rectè*, sed, *ex more*.

* Chirographum..... Cautio.....

23. Emptio et venditio est rerum commutatio, atque contractus ex convenientia veniens.

24. ^a Emptio autem dicta, quod *a me tibi sit*; venditio quasi *venundinatio*, id est, *a nundinis*.

que ex antiqua consuetudine per Tiberim comneatus subvehat, caudicariæ vocantur. Hinc *codicilli*, qui ex tabulis cera illitis consciebantur, ut facile in sinu gestari possent. Itemque scriptura qua quis voluntatem suam sine ulla solemnitate testatur. D

* Cretio. Vid. Ulp., tit. xxii.

^b *Nepes liberum illi est. Jus, sive arbitrium intelligit.*

* Cretio appellata est. Varr., lib. vi: *Cævi valet comneatus, tanque hæres, cum constituit se heredem esse, dicitur cernere; et cum id fecit, crevisse.*

^d Fideicommissum. Ulp., tit. xxv: *Fideicommissum est quod non civilibus verbis, sed precativis relinquitur.*

* Pactum dicitur. Refert hæc verba Bernard., *Papian., sup. 11, de Verb. sign., in 1 collect. Derretal., et Greg. IX, cap. 11, eo tit. Recte in vet. libris pactum a pango, non a pango ducitur.*

^c *Rite autem esse non recte. Non dissentit a Servio, qui ait non recte soium, sed recte secundum ritum intelligitur.*

* Chirographum..... cautio. Separata leguntur hæc voces in maioribus libris sine interpretatione; quæ

25. Donatio est cujuslibet rei transactio. Dictam autem dicunt *donationem*, quasi *doni actionem*; et *dotem*, quæ *i do item*. Præcedente enim in nuptiis donatione, dos sequitur. *

204 26. ^a Nam antiquus nuptiarum erat ritus, quod se maritus et uxor invicem emebant, ne videretur uxor ancilla, sicut habemus in jure. Inde est, quod præcedente donatione viri, sequitur dos uxoris.

27. Donatio usufructuaria ideo dicitur, quia donator ex ea usufructum adhuc retinet, servato cui donatum est jure.

28. Donatio directa ideo nuncupatur, quia et jure et usu statim transit in alterum, nec ultra inde aliquid ad jus donatoris retorquetur.

29. i Conditiones testium sunt proprie, et dictæ *conditiones a condicendo*, quasi *condiciones*, quia non ibi testis unus jurat, sed vel duo, vel plures. Non enim in unius ore, sed in duorum aut trium testium stat omne verbum. Item *conditiones*, quod inter se conveniat sermo testium, quasi *condiciones*.

30. Stipulatio est promissio, vel sponsio; unde et promissores *stipulatores* vocantur; dicta autem *stipulatio a stipula*. ^b Veteres enim quando sibi aliquid promittebant, stipulam tenentes frangebant: 205 quam iterum jungentes, sponsiones suas agnoscebant. Sive quod *stipulum* ¹ juxta Paulum juridicum *firmum* appellaverunt.

31. Sacramentum est pignus sponsionis, vocatum autem *sacramentum*, quia violare quod quisque promittit, perfidiæ est.

CAPUT XXV.

De rebus.

1. Hæreditas est res quæ morte alicujus ad quempiam pervenit, ^m nec legata testamento, nec possessione retenta. Dicta autem *hæreditas a rebus additis*, sive ab *ære*, quia qui possidet agrum, et censum solvit; ⁿ inde *hæres*.

2. Res sunt quæ in nostro jure consistunt. ^o Jura autem sunt quæ a nobis juste possidentur, nec aliena sunt.

3. Dicta autem res *a recte habendo*, jus *a juste* sunt in Editis ipsa se satis produunt. Cod. Neap. *Chirographum, cautio, id est, manus inscriptio.*

^b *Emptio autem dicta. Vel potius, quod a meo tuum fiat, nisi quod hæc notatio est mutui apud Justinianum.*

¹ *Nam antiquus nuptiarum... sicut habemus in jure. Verba Servii initio lib. 1 Georg., ubi desunt fortasse hæc verba: ne videretur uxor ancilla.*

ⁱ *Conditiones proprie testium. Ita scriptum in Gothico, et ita procedit notatio.*

^b *Veteres... agnoscebant. Expungebat hæc Chacon. ¹ Juxta Paul. jurid. Lib. v Sent., tit. 8. Vid. inf. lib. x, Stipul.*

CAP. XXV. — ^m *Nec legata testamento, aut possess. retenta. Verba sunt Ciceronis in Topicis, quæ in uno tantum libro Ovet. Colleg. integra leguntur.*

ⁿ *Inde, et hæres. Al., inde et res.*

^o *Jura autem sunt. Ex August., epist. 54; quæ referuntur a Greg., cap. 12, de Verbor. signif., et 14, q. 4, c. Quid dicam, et a Bernard. Pap., in 1 collect.*

possidenda. Hoc enim jure possidetur quod juste, hoc juste quod bene. Quod autem male possidetur alienum est. Male autem possidet, qui vel sua male videtur, vel aliena præsumpsit. Possidet autem juste, qui non irretitur cupiditate. Qui autem cupiditate tenetur, possessus est, non possessor.

4. Bonæ sunt honestorum, seu nobilium, quæ præsertim bonæ **206** dicuntur, ut non habeant turpem usum, sed ea homines ad res bonas utantur.

5. Peculium proprie minorum est personarum, sive servorum. Nam peculium est, quod pater, vel dominus filium suum, vel servum pro suo tractare patitur. Peculium autem a *pecudibus* dictum, in quibus veterum constabat universa substantia.

6. Bonorum possessio est jus possessionis certo ordine, certoque titulo acquisita.

7. Intestata hæreditas est, quæ testamento scripta non est, aut si scripta sit, jure tamen nequaquam est addita.

8. Caduca inde dicitur, quia ejus hæredes ceciderunt.

9. Familia herciscunda est divisio hæreditatis inter hæredes. Herciscunda enim apud veteres *divisio* nuncupatur.

10. Communi dividendo, est inter eos quibus communis res est, quæ actio jubet postulantis iis arbitrium dari, cujus arbitratu res dividatur.

11. Finium regundorum actio dicta, eo quod per eam regantur fines utriusque, ne dissipentur, dummodo non angustiore quinque pedum loco ea controversia sit.

12. Locatio est res ad usum data cum definitione mercedis.

13. Conductio est res in usum accepta, cum constituta mercede.

14. Res credita est quæ in obligationem ita deducta est, ut ex tempore quo contrahebatur certum sit eam deberi.

15. Usura est incrementum fenoris, ab *usu æris* crediti nuncupata.

16. ^a Commodatum est id quod nostri juris est, et ad alterum **207** temporaliter translatum est ^c cum modo temporis, quandiu apud eum sit; unde et *commodatum* dictum est.

17. Precarium est; dum *prece* creditor rogatus permittit debitorem in possessione fundi sibi obligati demorari, et ex eo fructus capere. ^d Et dictum *precarium*, quia *prece* additur, quasi *prece adiutum*, ^r pro ^d littera commutata.

18. Mutuum appellatum est, quia id quod a me tibi datur ex *meo tuo* fit.

19. Depositum est pignus commendatum ad tem-

^a Dummodo non angustiore quinque ped. Negationem tollit A. August. ad leg. xii tab., cap. 20.

^b Commodatum. — Commodum, lib. omnes, mendose.

^c Cum modo temp. Id est, cum præfinitione temporis. Al., per commodum temp.

^d Dictum precarium q. p. a. Productio verbi est arium, ut in armario. Sed ἀρμαίνωμεν illa commode explicari quis neget?

pus, quasi *diu positum*. Deponere autem quis videtur, cum aliquid metu fortis, incendii, naufragii, apud alium custodiæ causa deponit.

20. Interest autem in loquendi usu inter pignus et arrham. Nam pignus est quod datur propter rem creditam, quæ dum redditur, statim pignus auferitur. Arrha vero est quæ primum pro re bonæ fidei contractu emptæ, ex parte datur, et postea completur.

21. Est enim arrha complenda, non auferenda, unde, qui habet arrham non reddet sicut pignus, sed desiderat plenitudinem, et ^e dicta *arrha a re* pro qua traditur. Item inter pignus et fiduciam, et hypothecam, hoc interest:

22. Pignus est enim quod propter rem creditam obligatur, cujus rei possessionem solam ad tempus **B** consequitur creditor. Cæterum dominium penes debitorem est.

23. Fiducia est cum res aliqua sumendæ mutæ pecuniæ gratia, vel mancipatur, ^f vel in jure ceditur.

24. Hypotheca est cum res commodatur sine depositione pignoris, pactione, vel cautione sola interveniente.

25. ^g Momentum dictum a temporis brevitate, ut quam cito, quam statim salvo negotio reformetur, nec in ullam moram produci **208** debeat, quod reperitur; sicut nec ullum spatium est momenti, cujus tam brevis est temporis punctus, ut in aliquam moram nullo modo producatur.

26. Instrumentum est unde aliquid construimus, ut calter, calamus, ascia.

C 27. Instructum, quod per instrumentum efficitur, ut baculus, codex, tabula.

28. Usus, quo in re instructa utimur, ut *in baculo inniti, in Codice legere, in tabula ludere*, sed, et ipse fructus agrorum, quia eo utimur, *usus* vocatur. Ille sunt illa tria....

29. Ususfructus autem vocatus, quia solo *usu* habetur ejus *fructus*, manente apud alium jure.

30. Usucapio est adeptio domini per continuationem justæ possessionis, ^h vel biennii, vel aliquo temporis.

31. Mancipatio dicta est, quia res *manu capitur*. Unde oportet eum qui mancipio accipit comprehendere idipsum quod ei mancipio datur.

D 32. Cessio est propriæ rei concessio, sicut est illud: *Cedo jure propinquitatis*. *Cedere* enim dicimus, quasi *concedere*, id est, quæ propria sunt; nam aliena restituimus, non cedimus. Nam *cedere* proprie dicitur, qui contra veritatem alteri consentit, ut ⁱ Cicero: *Cessit*, inquit, *amplissimi viri auctoritati, vel potius paruit*.

^e Dicta autem arrha a re. Imo ab *arrhabone* præcisa voce.

^f Vel in jure ceditur. Quomodo juris cessio fiat, docet Ulpian., in *Fragm.*, et Caius citatus a *Boethio* in *Top.*

^g Momentum.... ut quam cito, quam statim. Ita meliores libri.

^h Vel biennii. Anni, vel biennii. Ulpianus plenius.

ⁱ Ut Cicero. In *Ligariana*.

33. Interdictum est quod a iudice non in perpetuum, sed pro reformando momento ad tempus interim dicitur, salva propositione actionis ejus.

34. Pretium vocatum, eo quod prius illud damus, ut pro ejus vice rem quam appetimus possidere debeamus.

35. commercium dictum a *mercibus*, quo nomine res venales appellamus. Unde et *mercatus* dicitur cœtes multorum hominum, qui res vendere vel emere solent.

36. Integri restitutio est causæ vel rei reparatio.

209 37. Causa redintegratur, quæ vi potestatis expleta non est. Res redintegratur, quæ vi potestatis ablata atque extorta est.

CAPUT XXVI.

De criminibus in lege conscriptis.

1. Crimen a *carendo* nominatur, ut furtum, falsitas, etc., quæ non occidunt, sed infamant.

2. Facinus dictum a *faciendo* malum, quod nocet alteri.

3. ^a Flagitium a *flagitando* corruptelam libidinis, quæ nocet sibi. Hæc duo sunt genera omnium peccatorum.

4. Vis est virtus potestatis, per quam causa, sive res, vel auferitur, vel extorquetur.

5. ^b Vis privata est, si quisquam ante iudicium armatis hominibus quemquam a suo deiecerit vel expugnaverit.

6. Vis publica est, si quis civem ante populum, vel iudicem, vel regem appellentem nocaverit, aut torserit, sive verberaverit, vel vinxerit.

7. ^c Dolus est mentis calliditas, ad eo quod deludat; aliud enim agit, et aliud simulat. Petronius aliter existimat dicens: *Quid est, iudices, dolus? Nimirum ubi aliquid factum est quod legi dolet; habetis dolum, accipite nunc malum.*

8. ^d Calumnia est iurgium alienæ litis, a *calendo*, id est, *decipiendo* dicta.

210 9. Fabitas, appellata a *fando* aliud quam verum est.

10. ^e Injuria est injustitia; hinc est apud Comicos *injurius* qui audet aliquid contra ordinem juris.

CAP. XXVI. — ^a Flagitium. Non.: Flagitium veteres vitium quod virgini inferatur dici voluerunt.

^b Vis privata... Vis publica. k. x Paul., lib. v Sentent., tit. 26, ex quo legendum videbatur Chaconi antea *populum*, nunc *iudicem*, vel *regem appellentem*, quod nobis quoque videtur, nisi ante *populum* Gothicismum esse mavis.

^c Dolus est mentis calliditas. De dolo malo hæc Labeo et Aquilius. Nam est etiam dolus bonus, ut videatur deesse vox *malus*.

^d Calumnia a CALVENDO, id est, DECIPiendo. Hinc in XII tabul.: *Si calviur pedemve siruit.*

^e Injuria est injust. Verba Servii, Æn. ix, ad verb. *Cum Turni injuria.*

^f Seditio. Citantur hæc a Non., ex Cic., vi de Rep., in Seditio.

^g Sacrilegium. Serv., Æn. ix: *LEGERE, furari, unde et SACRILEGI, qui sacra furantur.*

^h In idolor. cultu hæsit. Ita interpretantur quidam illud Pauli ad Rom. ii: *Qui abominaris idola, sacrilegium facis.*

ⁱ Adulterium est illusio. — Abusio, Ovent. et Neap.

11. ^f Seditio dicitur dissensio civium, quod seorsum alii ad alios eunt. Nam hi maxime turbatione rerum et tumultu gaudent.

12. ^g Sacrilegium proprie est sacrarum rerum furtum; postea, et ^h in idolorum cultu hæsit hoc nomen.

13. ⁱ Adulterium est illusio alieni conjugii, quod quia *alter alterius* torum commaculavit, *adulterii* nomen accepit.

14. j Stuprum.....

15. ^k Raptus proprie est illicitus coitus, a *corrumpe* dictus, unde Virgilius: *Rapto potitur*, id est, stupro fruitur.

16. Homicidii vocabulum compositum est ex *homine*, et *cæde*; qui enim *cædem* in hominem fecisse compertus erat, *homicidam* veteres appellabant.

B 17. Parricidii actio non solum in eum dabatur qui parentem, id est, qui patrem, vel matrem interemisset, sed et in eum qui fratrem occiderat, et dictum *parricidium*, quasi *parentis cædes*.

18. ^l Internecivi iudicium in eum dabatur qui falsum testamentum 211 fecerat, et ob id hominem occiderat. Accusatorem ejus possessio bonorum sequebatur. *Internecivi* autem significatio est, quasi hominis quædam *enecatio*; nam præpositionem *inter* ponebant antiqui pro *e*. Nevius: *Mare interbibere*. Et Plautus: *interluere mare*, id est, *ebihere*, et *oluere*.

19. Furtum est rei alienæ clandestina contrectatio, a *furto*, id est *fusco* vocatum, quia in obscura fit. ^m Furtum autem capitale crimen apud majores C fuit ⁿ ante pœnam quadrupli.

20. Pervasio est rei alienæ manifesta præsumptio. Furtum autem earum rerum fit, quæ de loco in locum transferri possunt, pervasio autem et earum quæ transferuntur, et earum quæ immobiles sunt.

21. Inficiatio est negatio debitæ rei cum a creditore deposcitur. Idem et abjuratio, id est, rei creditæ abnegatio.

22. Ambitus iudicium in eum est, qui largitione honorem capit, et *ambit*, amissurus dignitatem quam munere invadit.

23. Peculatus iudicium in eos datur, qui fraudem

D Fest.: *Adulter et adultera dicuntur, quia et ille ad alteram et hæc ad alterum se conferunt.*

^l Stuprum..... Lacuna est in melioribus libris; in aliis, quæ de Raptu dicuntur pro interpretatione adhibentur.

^k Raptus. E Serv., Æn. iv.

^l Internecivi. Sic in antiquissimis quibusque libris, Fest.: *Internecivum testamentum propter quod dominus ejus necatus est. Neque aliorum librorum scripturas, in quibus internecivi, internecii, internecidii, legitur, rejicimus. Internecidi etiam recipimus cum Jacob. Cujac. Nam et Agell. internecium morbum dixit.*

^m Furtum capitale. Legibus XII tab., ut ait Theophilus, lib. iv Inst., tit. xii. Draconis vero leges etiam minimæ rei furem capitis damnabant. Plutarch. et Agell.

ⁿ Ante pœnam quadrupli. At Cato, in præf. lib. de Re rust.: *Majores nostri sic habuerunt, et ita in legibus posuerunt, furem dupli condemnari, feneratorum quadrupli. Vid. Agell., lib. xi, cap. 48, qui hanc litem componit.*

arario faciunt; pecuniamque publicam intervertunt; nam a pecunia peculatus est dictus. Non autem sic iudicatur furtum publicæ rei, sicut rei privatæ; nam ille sic iudicatur ut sacrilegus, quia fur est sacrorum.

24. Repetundarum accensatur, qui pecunias a sociis cœpit. In hoc 212 iudicio reus si ante moriatur, in bona ejus iudicium redditur.

25. Incesti iudicium in virgines sacratas vel propinquas sanguine constitutum est; qui enim talibus miscentur, incesti, id est, incesti habentur.

26. Majestatis reatu tenentur ii qui regiam maiestatem læserunt, vel violaverunt, vel qui rempublicam prodiderunt, vel cum hostibus consenserunt.

27. Piaculum dictum, quod expiari potest; Commissa sunt enim quæ erant quoquo ordine exponenda.

CAPUT XXVII.

De pœnis in legibus constitutis.

1. Dupliciter malum appellatur: unum quod homo facit, alterum quod patitur. Quod facit, peccatum est, quod patitur pœna. * Malum autem tunc plenum est, cum et præteritum est, et impendet, ut sit et dolor et metus.

2. Pœna dicta quod *punit*. ^b Est autem epithetum necessarium, et sine adjectione non habet plenum sensum, adjicis pœna carceris, pœna exsilii, pœna mortis, et implet sensum.

3. Supplicium proprie dicitur, non quo quis quoquo modo punitur, sed cum ita damnatur, ut bona ejus consecrentur, et in publico redigantur; nam supplicia dicebantur supplicamenta. Et supplicium dicitur de cujus damnatione delibatur aliquid Deo, unde et *supplicare*.

4. * Octo genera pœnarum in legibus contineri Tullius scribit: 213 damnum, vincula, verbera, talionem, ignominium, exsilium, servitutem, et mortem; his namque pœnis vindicatur omne perpetratum peccatum.

5. Damnum a diminutione rei vocatum.

6. Vincula a vinciendo, id est, arctando dicta, eo quod constringant, atque retineant, vel quia vi ligant.

7. Compedes dictæ, quia continent pedes.

CAP. XXVII. — * Malum autem tunc plenum... et impendet. — Planum... et impedit legit inter res Hispanas, qui ita reddidit: *Et mal entonces es llano, quando es pasado, e embarga al que sea dolor, e miedo.*

^b Est autem epitheton necessarium. Pro necess. nomen est in plerisque libris, error natus ex scripturæ compendio nomen, quod est in libro Salmant.

^c Octo genera pœnarum. Ex August., 21 de Civit., cap. 11. Cic. lib. 1 de Orat.: *Vitia hominum, atque fraudes, damnis, vinculis, ignominia, verberibus, exsiliis, morte multantur.* Talionis tamen (quod sciam) non meminuit Cicero; meminuit Aug.

^d Nervus.... In vet. Cod. lacuna est. Aliorum interpretatio ex Festi epitome sumpta videri possit, sed aliquanto etiam verius Festus ipse.

^e Roja. Fest.: *Boja genus vinculorum, tam lignæ, quam ferræ dicuntur.*

^f Numero tantum plurali. At Virgil. singulari dixit: *unisque effusi carcere currus.*

8. Pedicæ sunt laquei quibus pedes illa iucantur, dicte a *pedibus capiendis*.

9. Catenæ autem quod accipiendo teneant utraque vestigia, ne progrediantur. Item catenæ, quod se capiendo teneant plurimis nodis.

10. Manicæ sunt vincula quibus manus capiuntur licet et manicæ tunicarum sint.

11. ^d Nervus....

12. * Boia est torques damnatorum, quasi jugum in bove; ex genere vinculorum est.

13. Carcer in quo custodiuntur noxii. Et dictus carcer, quod eo homines coerceantur, includanturque quasi arcer, ab arcendo scilicet. Locum autem in quo servantur noxii carcerem dicimus numero tantum singulari; unde vero emittuntur quadrigæ carceres vocamus ^f numero tantum plurali.

14. Verbera dicta, quia cum agitantur, aerem verberant. Hinc 214 flagra, et plagæ, et flagella, quia cum flatu, et strepitu in corpore sonant. Nam plagæ quasi flagæ; sed plagæ et flagra primæ positionis sunt; flagella autem per diminutionem dicta.

15. ^e Anguilla est, qua coercentur in scholis pueri, quæ vulgo scutica dicitur.

16. Fustes sunt quibus pro criminibus juvenes feriuntur, appellati quod præfixi in fossis stent, quos palos rustici vocant.

17. ^b Vectes dicti, quod manibus vectentur, unde osia saxaque velluntur, ⁱ sed hi ad pœnas legum non pertinent.

18. Virgæ sunt summitates frondium arborumque dictæ, quod virides sunt, vel quod vim habeant erigendi: quæ si levis fuerit, virga est; si certe nodosa, vel aculeata, scorpio rectissimo nomine, ^h quia arcuato vulnere in corpus infigitur.

19. Ictus proprie flagellorum sunt ab agitando vocati.

20. Ungulæ dictæ, quod effodiant; hæc et ⁱ fidecultæ, quia iis rei in equuleo torquentur, ut fides inveniantur.

215 21. ^m Equuleus autem dictus, quod extendat.

22. Tormenta vero, quod torquendo mentem inveniant.

23. Est et ⁿ latomia supplicii genus (... ad verbe

^e Anguilla. Plin., lib. 11, cap. 23: *Tenuissimum (murænis) tergus, contra anguillis crassius, eoque verberari solitus tradit Verrius prætextatos, et od id dicit his nullam non institutam.*

^b Vectes.... saxaque velluntur. — Vehuntur mallebat A. August., sed velli vehique saxa vectibus passim videmus.

ⁱ Sed hi ad pœnas leg. n. p. Cur igitur hic commemorati? An quia martyres vectibus cruciatis sæpe legimus?

^h Si lenta. Al., si levis.

^h Quia arcuato vulnere. Verba sunt Hieronymi, sive Tertulliani potius. Vid. inf., lib. 111, cap. 5.

ⁱ Et fidecultæ.... ut fides inveniantur. Vel potius a fidium similitudine.

^m Equuleus.... quod extendat. Al., extendatur,

ⁿ Latomia. Euseb., in Chron.: *Turquinius superbus recogitavit vincula, taurea, fustes, latomius, carceres, compedes, catenas, exsilia, metalla.* Nec tamen lan-

randum a aptum) inventam a Tarquinio Superbo ad A poenam sceleratorum. Iste enim prior latomias, tormenta, fustes, metalla, atque exsilia adinvenit, et ipse prior ex regibus exsilium meruit.

24. Talio est similitudo vindictæ, ut taliter quis patiatur ut fecit. Hoc enim et natura et lege est institutum, ut lædentem similis vindicta sequatur. Unde et illud est legis: *Oculum pro oculo, dentem pro dente*. Talio autem non solum ad injurias referendam, sed etiam pro beneficio reddendo ponitur. Est enim communis sermo et injuriæ et beneficentiæ.

25. Ignominium dictum, eo quod desinat habere honestatis **216** nomen is qui in aliquo crimine deprehenditur. Dictum autem *ignominium* quasi *sine nomine*, sicut *IGNARUS sine scientia*, sicut *IGNOBILIS sine nobilitate*.

26. Hoc quoque et *infamium*, quasi *sine bona fama*; fama autem dicta, quia *fando*, id est, loquendo, pervagatur per traduces linguarum et aurium serpens. Est autem nomen et bonarum rerum, et malarum. Nam fama felicitatis interdum est, e ut illud est: *Illustris fama*, quod laus est; malarum, ut Virgilius:

Fama malam, qua d non aliud velocius ullam.

27. e Famae autem nomen certi locum non habet, quia plurimum mendax est, adjiciens multa, vel demutans de veritate; quæ tandiu vivit, quandiu non probatur. At ubi probaveris, esse cessat, et exinde res nominatur, non fama.

28. Exsilium dictum quasi *extra solum*. Nam *exsul* dicitur, qui *extra solum* est. (.... Unde f *postliminium* redeuntibus, hoc est de exsilio reducendis, qui suat ejecti injuria extra limen patriæ.) Dividitur autem exsilium in relegatis et deportatis.

29. Relegatus est quem bona sua sequuntur; deportatus, quem non sequuntur.

30. Proscriptio exsilio procul damnatio, quasi *porro scriptio*. Item *proscriptus*, quia *palam scriptus*.

31. s Metallum est ubi exsules deputantur ad eruendam venam marmoræque secanda in crustis.

217 32. b Servitus a *servando* vocata. Apud antiquos enim qui in bello a morte *servabantur*, sævi vocabantur. h Hæc est sola malorum omnium postrema, quæ liberis omni supplicio gravior est, nam ubi libertas perit, una ibi perierunt et omnia.

33. Mortium vero diversi casus, ex quibus crux, D

miz dicendæ (ut quidam arbitrantur) quia Seneca, lib. v *Controvers.* dicit: *Nec quemquam vestrum decipiat nomen ipsum latumiz, minima lauta res est.* Vid. *Fest.* *Ascon.*

a *Ad verberandum aptum.* Aliena hæc censemus.

b *Ignominium.* Sic meliores libri, et statim *infamium*, quæ vox sæpe in conciliis Toletan. legitur.

c *Ut illud est: Illustr. fam.* Ex *Orat.* pro Marcel.

d *Qua non aliud.* Sic in omnibus Gothicis non quo, æ, meo judicio, haud male.

e *Famae autem nomen.* Totus locus ex *Apolog.* Tertull., cap. 8.

f *Unde postliminium... patriæ.* Obelo hæc notavimus de A. Aug. et Chaconis sentent.

g *Mettallum... deputantur.* Neap. *deportantur.*

h *Servitus.* Ex Aug. xix de *Civil.*, cap. 15.

vel patibulum, in quo homines appensi cruciantur, vel patiuntur, unde et nomina habent.

34. Patibulum enim vulgo *furca* dicitur, quasi *ferens caput*, suspensum enim et strangulatum ex eo exanimat; sed patibuli minor poena quam crucis. Nam patibulum appensos statim exanimat, crux autem suffixos diu cruciat, unde et in Evangelio latronibus, ut morerentur, et de ligno ante Sabbatum deponerentur, crura contracta sunt, quia ligno suspensio mori non poterant.

35. In ipso quoque genere necis differt. Crudelius est enim in aqua spiritum torquente exstingui, ignibus uri, frigore, et fame necari, canibus, et bestiis exponi. Nam ferro mori ætas quoque major optavit. Gladius enim sine majori cruciatu compendiosa morte vitam finire novit.

36. Culleus est parricidale vasculum ab *occulendo*, id est, *claudendo* **218** dictum. Est autem uter ex corio factus, in quo parricidæ cum simia, et gallo, et serpente inclusi, in mare præcipitantur; omnium autem istarum mortium genus *animaversio* nominatur.

37. Animaversio enim est quando iudex reum punit, et dicitur *animadvertere*, id est, *animum illuc advertere*, intendere utique ad puniendum reum, quia iudex est.

38. Ideo autem Romani aqua et igni interdicebant quibusdam damnatis, quia aer et aqua cunctis patet, et omnibus data sunt, ut illi non fruerentur, quod omnibus per naturam concessum est.

DE TEMPORIBUS.

CAPUT XXVIII.

De chronica vocabulo.

1. i Chronica Græce dicitur, quæ Latine *temporum series* appellatur, qualem apud Græcos Eusebius Cæsariensis episcopus edidit, et Hieronymus presbyter in Latinam linguam convertit: *χρόνος* enim Græce, Latine *tempus* interpretatur.

CAPUT XXIX.

De momentis et horis.

1. Tempora autem momentis, horis, diebus, mensibus, annis, lustris, sæculis, ætatibus dividuntur. Momentum est minimum atque angustissimum tempus, a *motu siderum* dictum.

2. Est enim extremitas horæ in brevibus intervalis, cum aliquid sibi cedit atque succedit. *Hora* Græcum est nomen, et tamen Latinum sonat. Hora enim

i *Hæc est sola malorum.* Cic., Philipp. ii: *Servitus malorum omnium postremum, non modo bello, sed morte etiam repellendum.*

j *In ipso quoque genere necis.* Ex *Apolog.* Tertull.

k *Et serpente.* Juvenal., satir. 8:

Cujus supplicio non debuit una parari
Simia, nec serpens unus, nec culleus unus.

Quæ de serpente, gallo et simia in quibusdam libris leguntur, in melioribus nulla sunt, præterquam in uno Salman. sane pervetusto, sed ibi quoque ad finem totius capitis rejecta, ut liquido appareat esse aliena. Hujusmodi accessionibus pessime multati sunt hi libri.

CAP. XXVIII. — i Quæ his xii capitibus de temporibus continentur, adducta huc sunt e libro Isidori de Astris ad Sisebutum regem, et ejusdem Chronie.

finis est temporis, sicut et horæ sunt fines maris, fluviorum et vestimentorum.

219 CAPUT XXX.

De diebus.

1. Dies est præsentia solis, sive sol supra terras, sicut nox sol sub terris : ut enim dies aut nox sit causa est, aut supra terram sol, aut sub terris. Dies legitimus viginti quatuor horarum est, usquedum dies, et nox spatia sui cursus ab Oriente usque ad alium Orientem solem cæli volubilitate concludat. Abusive autem dies unus est spatium ab Oriente sole usque ad Occidentem.

2. Sunt autem dici spatia duo : ^a interdianum atque nocturnum, et est dies quidem horarum viginti quatuor, spatium autem horarum duodecim.

3. ^b Vocatus autem dies a parte meliore ; unde et in usu est ut sine commemoratione noctis numerum dicamus dierum, sicut et in lege divina scriptum est : *Factum est vespere et mane dies unus.*

4. Dies secundum Egyptios inchoat ab occasu solis ; secundum Persas, **220** ab ortu solis ; ^c secundum Athenienses, a sexta hora diei ; secundum Romanos a media nocte. Unde et tunc *gallicinium* est, ^d id est *gallorum cantus*, ^e quæ rum vox diei ostendit præconium, ^f quando et mesonyctus afflatus sit.

5. Dies d. cti a *diis*, quorum nomina Romani quibusdam sideribus sacraverunt. Primum enim diem a Sole appellaverunt, qui princeps est omnium siderum, sicut et idem dies caput est cunctorum dierum.

6. Secundum a Luna, quæ soli et splendore et magnitudine proxima est, et ex eo mutuat lumen. Tertium a stella ^g Martis, quæ Pyrois vocatur. Quartum a stella Mercurii, ^h quem quidam Stilbonta dicunt.

7. Quintum a stella Jovis, quam Phaetontem aiunt ; sextum a Veneris stella, quam Luciferum asserunt, quæ inter omnia sidera plus lucis habet ; septimum a

CAP. XXX. — ^a *Interdianum*. Sic libri omnes.

^b *Vocatus autem dies a part. mel. E Serv., Æn. v, ad vers. Torquet medios nox humida curs.*

^c *Secundum Atheniens.* a sexta hora diei. Ex erd. Servii loco, qui Agellium citat, Agellius vero, lib. III, cap. 2, ex Varrone diem apud Athenienses ab occasu solis dicit incipere. Quod affirmat etiam Macrobius, lib. 1, et Censorinus, cap. 19. Ergo, vel Servium, vel Agellium emendari oportet. Isidorus secutus est Bedam, cap. 2 de Ratione Temporum. Quid si e supra per compendium scripta sexta lectores fecerunt, cum supremam Isidorus intellexisset, vel potius pro SUPREMA sexta hora legerunt? Nam alio pacto quomodo hinc honeste habeamus nescio.

^d *Id est, gullor. cantus.* Hæ voces adhibitæ ex C. Neap. ut quod sequitur. *Quor. vox, etc.,* procederet.

^e *Quor. vox diei est p. Ambros. : Hoc excitatus Lucifer soluit polum culigine.*

^f *Quando, et mesonyct. afflat.* Et quia noctis melior pars acta, soique ad nos jam flecitur, afflari autem majorum est verbum, qui, adventante sole, simulacra nocturna aufugere credebant. Unde Philostratus, lib. III de Vit. Apollonii negat Achilles simulacrum gallicinium expectasse. Quo pertinet illud quoque Anclisæ :

Jamque vale, torquet medios nox humida cursus,
Et me sævus equis Oriens afflavit aulis.

Fœdique modo interpretatur Servius illud Æn. VI :

A stella Saturni, quæ septimo cælo locata xxx annis fertur explere cursum suum.

8. Proinde autem ex his septem stellis nonina diebus gentiles dederunt, eo quod per easdem aliquid sibi efflci existimarent, ⁱ dicentes habere a Sole spiritum, a Luna corpus, a Mercurio ingenium et Linguam, a Venere voluptatem, a Marte sanguinem, a Jove temperantiam, **221** a Saturno humorem : talis quippe existit gentiliū stultitia, qui sibi finxerunt tam ridiculosa signenta.

9. Apud Hebræos autem dies prima *una Sabbati* dicitur, quæ apud nos *dies Dominicus* est, quem gentiles Soli dicaverunt ; *secunda Sabbati*, secunda feria, quem sæculares *diem Lunæ* vocant ; *tertia Sabbati*, tertia feria, quem illi *diem Martis* vocant ; *quarta Sabbati*, quarta feria, qui *Mercurii dies* dicitur a paganis.

10. *Quinta Sabbati*, quinta feria est, id est, quintus a die Dominico, qui apud gentiles *Jovis* vocatur ; *sexta Sabbati*, sexta feria est, quæ apud eosdem paganos *Veneris* nuncupatur ; *Sabbatum* autem septimus a Dominico die est, quem gentiles Saturno dicaverunt, ^j et *Saturni* nominaverunt. *Sabbatum* autem ex Hebræo in Latinum *requies* interpretatur, eo quod Deus in eo requievisset ab omnibus operibus suis.

11. ^k Melius autem in vocabulis dierum de ore Christiano ritus loquendi ecclesiasticus procedit : tamen si quem forte consuetudo traxerit, ut illud exeat ex ore, quod improbat corde, intelligat illos omnes, de quorum nominibus appellati sunt hi dies, homines fuisse, et propter beneficia quædam mortalia, quia plurimum potuerunt, et eminuerunt in hoc sæculo, delati sunt eis ab amatoribus suis divini honores et in diebus, et in sideribus, sed prius a nominibus hominum sidera nuncupata, et a sideribus dies sunt appellati.

12. A *fando* autem *feriæ* nuncupatæ sunt, quod in eis nobis sit tempus dictionis, id est, in divino, vel humano officio fari ; sed ex iis festi dies hominum

Ecce autem primi sub lumina solis, et ortus, ut lumina primi solis medium noctis intelligat.

^g *Stella Martis, quæ Pyrois.* Chaconi assensum sumus hic, ut etiam supra, lib. III, cap. 70, cum in libris omnibus utrobique vesper pro Pyrois legatur.

^h *Quem quidam Stilbonta.* Optime quoque conjecit idem Chacon, cum hic legatur : *Quem quidam candidum circulum dicunt, candidum glossam fuisse τὸν στίλβοντα*, unde ab imperito lectore sublatum *Stilbonta* auditum *circulam*, cum candidus circulus via lactea Isidoro sit, lib. III, cap. 45 ; hujus rei magnum argumentum, vocem *circulum* etiamnum a quibusdam libris habere.

ⁱ *Dicentes habere a sole spirit.* Serv., Æn. XI, ad vers. Nil jam cælestib. ullis debentem : *Superis debemus omnia donec vivimus, ideo, quia, ut dicant physici, cum nasci cœperimus, sortimur a sole spiritum, a luna corpus, a Marte sanguinem, a Mercurio ingenium, a Jove desiderium, a Venere cupiditates, a Saturno humorem.* Ubi quod ad Jovem attinet, Servius ex Isidoro videtur corrigendus. Cic., II de Nat. deor. : *His interjecta Jovis stella illustrat, et temperat.* Quem propterea in Somno. Scip. fulgorem salutarem appellat. Bed., cap. 4, a Saturno tarditatem.

^j *Et Saturni nominaver.* Aug., XVIII cont. Faust., cap. 5 : *Saturnum importare conamini, quia cum diem Saturni gentes appellaverunt.*

^k *Melius autem in vocab.* Ex Aug. in ps. XCIII.

ius instituti sunt, feriat causa divinorum sacro-
rum.

13. ^a Fartes diei tres sunt: mane, meridia et suprema.

14. Mane, lux matura et plena; nec jam crepusculum. ^b Et dictum mane a mano: manuum enim antiqui bonum dicebant. Quid enim melius luce? Alii mane existimant vocari a ^c manibus, quorum conversatio a luna ad terram est. Alii putant ab aere, quia manus, id est, rarus est, atque perspicuus.

22 15. Meridies dicitur quasi *medidies*, hoc est, *medius dies*, vel quia tunc purior dies est. *Merum* enim purum dicitur. In toto enim die nihil clarius meridie, quando sol e medio caelo rutilat, et omnem orbem pari claritate illustrat.

16. ^d Suprema est postrema pars diei, quando sol **B** cursum suum in Occasum vertit, dicta quod superest ad partem ultimam diei.

17. ^e Serum vocatum a clausis *seris*, quando jam nox venit, ut unusquisque somno tutior sit.

18. Hodie, quasi *hoc die*, et ^f *quotidie*, non *cotidie*, ut sit *quot diebus*.

19. ^g Cras, quod est postea.

20. Hesternum est pridie, et dictum *hesternum* ab eo quod jam dies ipse sit a nobis *extraneus*, et prae-terendo alienus.

21. Pridie autem, quasi *priori die*.

22. Perendie, id est, *per ante diem*, vel in ^h antecessum, id est, prius.

CAPUT XXXI.

De nocte.

1. Nox ⁱ a *nocendo* dicta, eo quod oculis noceat. Quae ideoque lunae ac siderum lucem habet, ne in-
decora esset, et ^j ut consolaretur **223** omnes nocte operantes, et ut quibusdam animantibus quae lucem solis ferre non possunt ad sufficientiam temperaretur.

2. Noctis autem et diei alternatio propter vicissitudinem dormiendi et vigilandi effecta est, et ut operis diurni laborem noctis requies temperaret.

3. ^k Noctem autem fieri, aut quia longo itinere lass-

^a Partes diei. E Serv., *Æn.* II.

^b Et dictum mane a MANO. E Serv., *Æn.* I. ad vers. Tenet ille immania saxa. Varro, lib. V: MANE, quod tunc MANAT dies ab Oriente, nisi potius, quod BONUM antiqui dicebant MANUM. Vidend. item Serv., *Æn.* III. ad vers. Stant manibus ara.

^c A MANIBUS. Macrob., lib. I Saturn., cap. III: MANE autem dictum, quod a locis inferioribus, id est, a MANIBUS, lucis exordium emergat. Et in fin. lib. VIII, infr.

^d Suprema est post. Varro. SUPREMA, summum diei, id a SUPERRIMA. Hoc tempus III tabulae dicunt occasum esse solis.

^e Serum. Al., Sero.

^f Et QUOTIDIE NON COTIDIE. Vid. sup., lib. I, cap. 22.

^g Cras, quod est postea. Deesse videtur aliquid, et potius fortasse legendum.

^h In antecessum, id est, prius. Gloss. in antecessum, *προπρια*; et apud Senec., in antecessum sapere, hoc est, antequam dies debiti cedat.

Cap. XXXI. — ⁱ Nox dicta. E Serv., *Æn.* I, ad vers. Ponto nox incubat atra. Raba, lib. X, cap. 6: Nox dicta, quod NOCEAT aspectibus, vel negotiis

tur sol, et cum ad ultimum caeli spatium pervenit elanguescit, ac labefactos efflat suos ignes; aut quia eadem vi sub terras cogitur, qua super terras pertulit lumen, et sic umbra terrae noctem facit. Unde et Virgilius:

Ruit Oceano nox,

Involvens umbra magna terraque polumque.

4. ^l Noctis partes septem sunt: vesper, crepusculum, conticinium, intempestum, gallicinium, matutinum, diluculum.

5. Vesper a stella occidentali vocatur, quae solem occiduum sequitur, et tenebras sequentes praecedit. De qua Virgilius:

Ante diem clauso componet Vesper Olympo.

6. Tenebrae autem dicitur, quod *tendant umbras*.

7. Crepusculum est dubia lux. Nam ^m *creperum* dubium dicimus, hoc est inter lucem et tenebras.

8. Conticinium est, quando omnia silent. *Conticiscere* enim *silere* est.

9. ⁿ Intempestum est medium et inactuosum noctis tempus, quando agi nihil potest, et omnia sopora quiescunt. Nam tempus per se non intelligitur, nisi per actus humanos; medium autem noctis actu caret

224 10. Ergo *intempesta*, inactuosus, quasi *sine tempore*, hoc est *sine actu*, per quem dignoscitur tempus; unde est, *intempestive venisti*. Ergo *intempesta* dicitur, quia caret tempore, id est, actu.

11. Gallicinium propter *gallos* lucis praenuntios dicitur.

12. Matutinum est inter abscessum tenebrarum et aurorae adventum; et dictum *matutinum*, quod hoc tempore inchoante *mane* sit.

C 13. Diluculum quasi jam incipiens parva diei lux. Haec et aurora, quae solem praecedit.

14. ^o Est autem aurora diei clarescentis exordium, et primus splendor aeris, qui Graece *ἠώς* dicitur, quam nos per derivationem *auroram* vocamus, quasi *eororum*. Unde est illud: *Latus Eois Eurys equis*, et: *Eoasque acies*.

CAPUT XXXII.

De hebdomada.

1. Hebdomada dicta a numero septem dierum *humanis*, sive, quod in ea fures latronesque nocendi aliis occasionem nanciscantur. Nisi potius a Graeco *ἑβδομή*, ut ait Varro.

^j Consolaretur homines. Al., omnes.

D ^k Noctem autem fieri... lumen. Lucret., lib. V:

At nox obruit ingenti ralgine terras,
Aut ubi de longo cursu sol extima curli,
Impulit, atque suos efflavit languidus ignes,
Concussos iter, et labefactos aere multo;
Aut quia sub terras cursum convertere cogit
Vis eadem supera, quae terras pertulit orbem.

1 Noctis partes. Serv., *Æn.* II: Sunt autem solidae noctis partes secundum Varronem haec: vesper, conticinium, intempestum, gallicinium, lucifer. ^m Creperum dubium. Eleganter Ambros.: *Latus dies hic transeat; pudor sit ut diluculum, fides velut meridies; crepusculum mens nesciat*. Est autem creperum Sabinum verbum, ut ait Varro.

ⁿ Intempestum... id est, actu. Omnia sunt Servii, *Æn.* III, ad vers. Nox intempesta tenebat.

^o Est autem aurora. Ex eodem, *Æn.* XI. Varro tamen, lib. VI: *Aurora dicitur ante solis ortum, ab eo quod igne solis tum auro aere aurescit*.

quorum repetitione, et menses, et anni, et sæcula A peraguntur; *ἑπτά* enim Græci *septem* dicunt. Hanc nos *septimanam* vocamus, quasi *septem lucas*. Nam *MANE LUX* est. Octavus autem dies, idem primus est, ad quem reditur, et a quo rursus hebdomadis series ceditur.

CAPUT XXXIII.

De mensibus.

1. Mensis nomen est Græcum de lunæ nomine tractum. Luna enim *μην* Græco sermone vocatur, unde et apud Hebræos menses 225 legitimi, non ex solis circulo, sed ex lunæ cursu enumerantur, qui est de nova ad novam.

2. Ægyptii autem primi propter lunæ velociorem cursum, et ne error computationis ejus velocitate accideret, ex solis cursu diem mensis adinvenerunt, quoniam tardior solis motus facilius poterat comprehendendi.

3. * Januarius mensis a *Jano* dicitur, cui fuit a gentibus consecratus, vel quia *linen* et *janua* sit anni. Unde, et bifrons idem Janus pingitur ut introitus anni et exitus demonstretur.

4. Februarius nuncupatur a *Februo*, id est, Plutone cui eo mense sacrificabatur. Nam Januarius diis superis, Februarius diis Manibus Romani consecraverunt. Ergo ^b Februarius a *Februo*, id est, a Plutone, non a *febre*, id est, ægitudine, nominatus.

5. Martius appellatur propter *Martem*, Romanæ gentis auctorem, vel quod eo tempore cuncta animantia ad *marem* agantur, et ad concumbendi voluptatem.

6. ^c Idem appellatur et *mensis novorum*, quia anni initium mensis est Martius. Idem ^d et *novum ver*, ab indicibus, scilicet, germinum, quia in eo, viridantibus fructibus novis, transactorum probatur occasus.

7. * Aprilis pro Venere dicitur, quasi *Aphrodis*. Græce enim *Ἀφροδίτη* Venus dicitur, ^f vel quia hoc mense omnia aperiuntur in florem, quasi *aperilis*.

8. Maius dicitur a *Maiā*, matre Mercurii, vel a majoribus natu, qui erant principes reipublicæ. Nam hunc mensem majoribus, sequentem vero minoribus Romani consecraverunt.

9. Unde et Junius dicitur. Ante enim populus in centurias seniorum et juniorum divisus erat.

226 10. * Julius vero, et Augustus de honoribus hominum Julii et Augusti Cæsarum nuncupati sunt.

CAP. XXXIII. — * *Januarius... vel quia limes et janua*. Hieronym., Ezech. xviii: *Januarius dicitur, eo quod apud Romanos anni sit JANUA*. Sed *limes* non *linen* in omnibus libris legi mirum.

^b *Februarius a FEBRUO*. — *A die februato* Varro; a *Februo deo lustrationum* Macrobius; a *februo*, hoc est, purgamento, Censorinus. Servium, 1 Georg., et August., xviii contra Faust., cap. 5, secutus est Isidorus.

^c *Idem appell. mensis novor*. In sacris libris.

^d *Idem novum ver ab indicibus*. Serv., Georg. 1, ad verb. *Vere novo*. Al., *ab initibus*.

^e *Aprilis... q. APHRODIS*. Macrobi., lib. 1, cap. 12: *Secundum mensem nominavit Aprilem, quasi Aprililem, a SPUMA, quam Græci vocant ἄπρον, unde Venus creditur orta*.

^f *Vel q. h. m. omnia aperiuntur in florem*. Quod Varroni placuit.

Nam prius Quintilis et Sextilis vocabantur: Quintilis, quia *quintus* erat a Martio, quem principem anni testantur esse Romani; Sextilis similiter, quod *sextus*.

11. September nomen habet a ^h numero, et imbre, quia *septimus* est a Martio, et *imbres* habet. Sic et October, November atque December ex numero et imbribus acceperunt vocabula: quem numerum decurrentem December finit, pro eo quod denarius numerus præcedentes numeros claudit.

12. Kalendas autem, Nonas et Idus propter festos dies Romani instituerunt, vel propter officia magistratum. In iis enim diebus conveniebatur in urbibus.

13. Quidam autem Kalendas a *colendo* appellari existimant. Apud veteres enim omnium mensium principia colebantur, sicut et apud Hebræos. Idus autem perique Latinorum ab *edendo* dictas putant, quod ii dies apud veteres epularum essent.

14. Nonæ a *nundinis* vocatae, nundinæ enim sunt publicæ conventiones, sive mercimonia.

CAPUT XXXIV.

De solstitiis et æquinoctiis.

1. Solstitium dicitur, quasi *solis statio*, quod tunc, sole stante, 227 crescant dies, vel noctes.

Æquinoctium appellatum, quod tunc dies et nox horarum ⁱ spatio æquali consistunt.

2. i Duo autem sunt solstitia: unum æstivum octavo Calendarum Juliarum, de quo tempore remeare sol ad inferiores incipit circulos, aliud hiemale, octavo Kal. Januar., quo tempore sol altiores incipit circulos petere. Unde et hiemalis solstitii dies minimus, sicut æstivi maximus invenitur.

3. Item duo sunt æquinoctia: unum vernale, et aliud autumnale, quæ Græci *ἰσημερινὰ* vocant. Sunt autem hæc æquinoctia die octava Kalend. April. et octavo Kalend. Octob., quia annus olim in duas partes tantum dividebatur, hoc est, in æstivum et in hiemale solstitium, et ^k in duo hemisphæria.

CAPUT XXXV.

De temporibus anni.

1. Tempora anni quatuor sunt: ver, æstas, autumnus et hiems; dicta sunt autem *tempora* ^l a communionis *temperamento*, quod invicem se humore, siccitate, calore et frigore temperent. ^m Hæc et *curricula* dicuntur, quia non stant, sed *currunt*.

ⁿ *Julius vero et August.* Aug., u de Doct. Chr., cap. 21.

^h *A numero et imbre*. A numero tantum Varro, Augustinus et Servius, a quo hæc procul dubio sumpsit Isidorus. Sed hæc omnia additamentis plena. Quamvis scio Cassiodorum ex imbribus quoque notationem confecisse.

CAP. XXXIV. — ⁱ *Spatio æquali consistunt*. Ita nostri omnes Cod. Constanti Romani.

^j *Duo autem sunt*. E Serv., Georg. 1, ad vers. *Humida solstitia*. At boni Latinitatis auctores æstivum solum solstitium agnoscunt, alterum non *solstitium*, sed *brumam* nominant.

^k *Et in duo hemisphæria*. Sic omnes libri. *In duas ἰσημερινὰ* volebat A. Aug.

CAP. XXXV. — ^l *A communionis temperam*. A communi temp. Cod. Rom.

^m *Hæc et curricula*. E Serv. Æn. viii.

2. ^a Constat autem post factum mundum ex qua- A
sitate cursu solis tempora in ternos menses fuisse
civisa. Quorum temporum talem veteres faciunt
discretionem, ut primo mense ver *novum* dicatur,
secundo *adultum*, tertio *præceps*.

3. Sic et æstas in suis tribus mensibus *nova*, *adultæ*
et *præceps*; sic et autumnus *novus*, *adultus* et *præceps*;
item hiems *nova*, **228** *adultæ* et *præceps*, sive extrema.
Unde est illud: *Extremæ sub casum hiemis*. Ver
autem dictum, quod *viret*. Tunc enim post hiemem
vestitur tellus herbis, et in florem ^b cuncta rumpuntur.

4. ^c *Æstas* dicitur ab *æstu*, id est, calore; et *æstas*
quasi *æsta*, id est, exusta et arida. Nam calor aridus
est.

5. ^d Autumnus a tempestate vocatur, quando et
folia arborum cadunt, et omnia maturescunt.

6. Hiemem autem ratio hemisphærii nuncupavit,
quia tunc breviori sol volvitur circulo. Unde et hoc
tempus ^e *bruma* dicitur, quasi *βραχυς ὥριμα*, id est,
brevis, vel a cibo, quod major tunc sit vescendi appri-
titas. *Edacitas* enim Græcè *βρώμα* appellatur; ^f unde,
et *imbrumari* dicuntur ^g quibus fastidium est ciborum.

7. Hibernus autem inter hiemem et vernum est,
^h quasi *hiemevernus*, qui plerumque a parte totam
hiemem significat. Hæc tempora singulis etiam cœli
partibus ascribuntur.

8. Ver quippe Orienti datur, quia tunc ex terris om-
nia oriuntur; æstas vero Meridiano, eo quod pars ejus
calore flagrantior sit; hiems Septentrioni, eo quod
frigoribus et perpetuo gelu torpeat; autumnus Occi-
duo, eo quod graves morbos habet; unde et tunc folia
arborum defluunt. Ut autem autumnus abundet mor-
bis, facit **229** hoc confinium frigoris et caloris, et
ⁱ compugnancia inter se contrariorum aerum.

CAPUT XXXVI.

De annis.

1. Annus ^j est solis anfractus, cum, peractis

^k *Constat autem post fact.* E duobus Servii locis,
Georg. 1, ad vers. *Vere novo*, et Georg. 11, ad vers.
Non alios prima.

^l *Cuncta rumpuntur.* Al., *erumpunt*, al., *prorumpunt*.

^m *Æstas ab æstu.* Serv., Æn. 11, ad vers. *Propius-
que æstus incend.* volv.: *Æstus* (inquit) calor est, unde
et *æstas* dicitur. Vid. Varr., lib. 7.

ⁿ *Autumnus a tempestate.* An tempestatem tempesti-
vitatem intelligit? Ut sit *autumnus auctus annus*, de-
tracta *c*, ut in *sartor*, *fartor*, *auctor*. Fest.: *Autumnus*
quidam dictum existimant, quod tum maxime augentur
hominum opes.

^o *Bruma q. βραχυς.* Varr., Fest., Serv. et Macrob.

^p *Unde et imbrumari.* Al., *imbrumati*, item *brumati*,
et *brumatici*, quæ vox hodieque apud nos in usu est.

^q *Quibus fastidium est.* Quibus studium est, unus
Tarrac.

^r *Quasi hiemevernus.* Ex Cod. Neap. et Ovet., al.,
hibernus, ut sit præceps hiems.

^s *Ex compugnancia contrarior. aerum.* — *Contraria-
rum rerum Servius*, Georg. 1, ad vers. *Quid tempe-
states Autumni*.

Cap. XXXVI. — 1 Annus est. Totum caput, usque
ad *æra*, confabulum ex variis Servii locis, Æn. 1, 11,
et 7.

^t *Æra singulor. annor.* Leguntur hæc in plerisque
Eusebii Codicibus, sed negabat existare in antiquis-
simis Chacon. Porro de *æra* multi hæc ætate multa.
Nos Nonio credimus ita scribenti: *Æra numeri nota.*

cclxv diebus ad eadem loca siderum redit. Annus
autem dictus, quia mensibus in se recurrentibus
volvitur. Unde et *annulus*, quasi *annuus*, id est, cir-
culus, quod in se redeat. Virgilius:

Atque in se sua per vestigia volvitur annus.

2. Sic enim et apud Ægyptios indicabatur ante in-
ventas litteras, picto dracone caudam suam morde-
nte, quia in se recurrit. Alii *annum* dicunt, ἀπό
τοῦ ἀνανοῦσθαι, id est, ab *innovatione*, renovatur
enim semper.

3. Tria sunt autem genera annorum. Aut enim
lunaris annus est triginta dierum, aut *solstitialis*,
qui xii continet menses; aut *magnus*, omnibus pla-
netis in eundem locum recurrentibus, qui fit post
annos solstitiales plurimos.

B 4. ^b *Æra* singulorum annorum constituta est a
Cæsare Augusto, **230** quando primum ^c census
exegit, ac Romanum orbem descripsit. Dicta autem
æra ex eo quod omnis orbis *æ*s reddere professus est
reipublicæ.

CAPUT XXXVII.

De olympiadibus, et lustris, et jubileis.

1. Olympias apud Græcos constituta apud Elidem
Græciæ civitatem. Eliis agentibus agonem, et ^e quin-
quennale certamen, quatuor mediis annis vacanti-
bus; et ob hoc Elidum certaminis tempus olympiadem
vocaverunt, quadriennio in una olympiade supputato.

C 231 2. ^b Lustrum vero est *εὐστραπία*, id est, *quin-
quennium*, quod quinto anno dicitur condi propter
olympiadas a Romanis; adhuc enim consules, adhuc
æra nondum erant. Est enim quinquennale tempus.
Ideo vero sic vocatur eo quod censu per quinquen-
nium in republica peracto, urbs Roma lustrabatur.

3. Jubilæus interpretatur *remissionis annus*. Est
enim Hebraicus, et sermo, et ^e numerus, qui septe-
nis annorum hebdomadibus, id est, quadraginta
novem annis textitur, in quo clangebatur tubis, et

Lucil., lib. xxix: *Hæc est ratio, perversa æra, et
summa, et subducta improba.* M. Tullius, in Hor-
tensio, apud eundem Non.: *Quid tu, inquam, soles,
cum rationem a dispensatore accipis, si æra singula
probasti, summam quæ ex his confecta sit non probasti?*
Vid. inf., lib. vi, cap. 15.

^f *Censum exegit.* Ita lib. 111. Tarrac. Neap., *exagi-
tato censu*; et quidem apud Euseb. frequens: *Census
Romæ agitato, inventa sunt hominum millia*, etc.

D Cap. XXXVII. — ^m *Et quinquennial. certam.* Euseb.
in Chron.: *Elii agunt quinquennale certamen: qua-
tuor annis in medio expletis, quam olympiadem Iphitus,
filius Praxonidis, sive Hæmodis, primus consti-
tuit.*

ⁿ *Lustrum vero.* Serv., Æn. 1, ad vers. *Vincit
lustris lab. ætas*: — *Lustris quinquennii et bene olym-
piadibus computat tempora, quia nondum, vel æra, vel
consules.* Lustrum autem dictum, quod post quin-
quennium unaquæque civitas lustrabatur. Ergo verba
illa, *adhuc n. consules, adhuc æra nondum erant*, quæ
Virgilii interpretationi tantum serviunt, nihil Isidoro
deducta oberunt. Nam Isidorus Servium legens non
videtur Maronis verba coniderasse; propter OLYM-
PIADAS, pro *olympiadibus*, vel loco *olympiadem* inter-
preteris licet.

^o *Et numerus, qui septennis.... Spiritus sancti.*
Ex Hieron., ad Am., cap. 5; et Ambros., in Apolog.
David, cap. 8.

ad omnes revertebatur antiqua possessio, debita A
absolvebantur, confirmabantur libertates.

4. Hunc numerum etiam in diebus Pentecostes et ipsi celebramus post Domini Resurrectionem, remissa culpa, et totius debiti chirographo evacuato, ab omni nexu liberi suscipientes advenientem in nos gratiam Spiritus sancti.

CAPUT XXXVIII.

De sæculis et ætatibus.

1. Sæcula a generationibus constant, et inde *sæcula*, quod sequantur. Abeuntibus enim aliis alia succedunt. b Hunc quidam quinquagesimum annum dicunt quem Hebræi *jubilæum* vocant.

2. Ob hanc causam, et ille Hebræus, qui, propter uxorem et liberos 232 amans dominum suum, aure pertusa, servitio subjugatur, servire jubetur in sæculum, hoc est, usque ad annum quinquagesimum.

3. c *Ætas* plerumque dicitur et pro uno anno, ut in annalibus; et pro septem, ut hominis; et pro centum, et pro quovis tempore. Unde et *ætas* tempus quod de multis sæculis instruitur. d Et dicta *ætas* quasi *æritas*, id est, similitudo ævi.

4. Nam *ævum* est *ætas* perpetua, cujus neque initium neque extremum noscitur, quod Græci *αιώνος* vocant; quod aliquando apud eos pro sæculo, aliquando pro æterno ponitur. Unde et apud Latinos est derivatum.

5. *Ætas* autem proprie duobus modis dicitur; aut enim hominis, sicut infantia, juvenus, senectus; aut mundi, cujus prima *ætas* est ab Adam usque ad Noe; secunda a Noe usque ad Abraham; tertia ab Abraham usque ad David; quarta a David usque ad transmigrationem Judæ in Babyloniæ; quinta deinde usque ad adventum Salvatoris in carne; sexta, quæ nunc agitur, usque quo mundus iste finiatur.

6. e *Quarum* decursus per generationes et regna primus ex nostris Julius Africanus sub imperatore Marco Aurelio Antonino, simplicis historiæ stylo elicit. Dehinc Eusebius episcopus Cæsariensis, atque sanctæ memoriæ Hieronymus presbyter, chronicon canonum multiplicem ediderunt historiæ regnis simul et temporibus ordinatam.

7. Dehinc alii atque alii inter quos præcipue f Victor Tununensis 233 Ecclesiæ episcopus, recensitis priorum historiis, gesta sequentium ætatum usque ad consulatum Justini junioris imperatoris explevit.

8. Horum nos temporum summam ab exordio mundi ad Augusti Heraclii imperatorem, vel Suinthilani regis Gothorum, quanta potuimus brevitate, notavimus, adjacente e latere descendente linea temporum, cujus indicio summa præterita sæculi cognoscatur.

CAP. XXXVIII. — a *Sæcula generationibus constant. Sæcula sex generationibus constant*, Cod. Neap., sed nullo (opinor) sensu.

b Hunc quidam. Ex Hieronym., ad Gal. II.

c *Ætas*. Serv., Georg. III: *Ætatem plerumque generaliter dicimus, pro anno, pro triginta, pro centum, pro quovis tempore. Verba autem ut in annalibus, itemque ut in homine aliena cum Chacone censemus.*

CAPUT XXXIX.

De discretionem temporum.

1. Prima *ætas* continet in exordio sui creationem mundi. Primo enim die, Deus in lucis nomine condidit angelos; secundo, in firmamenti appellatione cælos; tertio, in discretionis vocabulo speciem aquarum, et terræ; quarto, luminaria cæli; quinto, animantia ex aquis; sexto, animantia ex terra, et hominem, quem appellavit Adam.

2. Adam, anno CCXX, genuit Seth, a quo filii Dei,

CCXXX.

Seth, anno CCV, genuit Enos, qui cepit invocare nomen Domini,

CCCCXXXV.

Enos, an. CLXXX, genuit Cainan,

DCXXV.

Cainan, an. CLXX, genuit Malaleel,

DCCXV.

B 234 3. Malaleel, an. CLXV, genuit Jared, DCCCCLX.

Jared, an. CLXXII, genuit Enoch, qui translatus est,

M.CXXII.

Enoch, an. CLXV, genuit Mathusalem,

M.CCLXXXVII.

4. Mathusalem, an. CLXVII, genuit Lamech,

M.CCCCLIV.

Lamech, an. CLXXXVIII, genuit Noe. Arca ædificatur,

M.DCXLIII.

Noe autem, an. DC, factum est diluvium,

II M.CCXLH.

Secunda ætas.

5. Sem post diluvium, anno II, genuit Arphaxad, a quo Chaldæi,

II M.CCXLIV.

Arphaxad, an. CXXXV, genuit Sala, a quo Samaritæ et Indi fuerunt,

II M.CCCLXXIX.

Sala, an. CXXX, genuit Heber, a quo Hebræi,

II M.DIX.

6. Heber, an. CXXXIV, genuit Phaleg. Turris ædificatur,

II M.DCXLIII.

Phaleg, an. CXXX, genuit Ragau. Dii primum adorantur,

II M.DCCLXXIII.

Ragau, an. CXXXII, genuit Seruch. Regnum inchoat Scytharum,

II M.DCCCCV.

7. Seruch, an. CXXX, genuit Nachor. Regnum Ægyptiorum nascitur,

III M.XXXV.

Nachor, an. LXXX, genuit Tharam. Regnum Assyriorum et Sycioniorum exoritur,

III M.CXIV.

Thara, an. LXX, genuit Abraham. Zoroastes magicam reperit.

III M.CLXXXIV.

Tertia ætas.

8. Abraham, anno C, genuit Isaac. Nam prius et Ismahel, a quo et Ismahelitæ,

III M.CCLXXXIV.

Isaac, an. sexagesimo, genuit Jacob. Argivorum regnum inchoat,

III M.CCCXLIV.

Jacob, an. XCI, genuit Joseph. Phoroneus Græciæ leges dedit,

III M.CCCXXXV.

d Et dicta *ætas q. ævitas*. Nam et *ævitas* olim eadem fuit.

e *Quarum decursus... sæculi cognoscatur*. Hæc non sunt in vetustioribus, sumpta tamen sunt ex Isidori Chronico.

f Victor Tununensis. Ita legendum ex lib. de Vir. Illust., non (ut antea) Tunonensis.

9. Joseph, an. cx vixit. Græcia segetes habere cepit, IIII.DXLV.
235 Hebræorum servitus in Ægypto an. cxliv. Atlas astrologiam invenit, IIII.DCLXXXIX.
 Moyses, an. xl. rexit populum in eremo. Hebræi legem et litteras habere cœperunt, IIII.M.DCCXXXIX.
 10. Josue, an. xlvii. Erichthonius in Græcia primus quadrigam junxit, IIII.DCCCLVI.
 Othoniel, an. xl. Cadmus litteras Græcis dedit, IIII.DCCXCVI.
 Aoth, an. lxxx. Fabulæ fictæ sunt, IIII.DCCCLXXVI.
 Debhora, an. lx. Apollo medicinæ artem invenit, et citharam reperit, IIII.DCCCLXXVI.
 11. Gedeon, an. xl. Mercurius Iyam condidit, IIII.DCCCLVI.
 Abimelech, an. iii. Chorus in Græcia invenit, IIII.DCCCLIX.
 Thola, an. xxiii. Priamus regnavit in Troja, IIII.M.DCCCLXXXII.
 Jair, an. xxiii. Carmentis Latinæ Litteras reperit, IVI.IV.
 Jephthæ, an. vi. Hercules se flammis injecit, IVI.X.
 Abesaq, an. vii. Alexander Helenam rapuit, IVI.M.XVII.
 12. Abdon, an. viii. Troja capta est, IVI.XXV.
 Samson, an. xi. Ascanius Albam condidit, IVI.XLV.
 Heli sacerdos, an. xl. Arca Testamenti capitur, IVI.LXXXV.
 Samuel, an. xl. Homerus fuisse putatur. IVI.CXXV.
Quarta ætas.
 13. David, annis xl. Carthago a Didone conditur. Gad, Nathan et Asaph prophetaverunt, IVI.CLXV.
 Salomon, an. xl. Templum Hierosolymis ædificatur, IVI.CCV.
 14. Roboam, an. xvii. Regnum Israel, et Juda dividitur, IVI.CCXXII.
 Abia, an. iii. sub quo Abimelech pontifex fuit, IVI.CCXXV.
 Ass, an. xli. Achias, Amos, Jehu, Johel et Azarias prophetaverunt, IVI.CCLXVI.
 15. Josaphat, an. xxv. Prophetavit Elias, Abdias et Michæas. IVI.CCXCI.
 Joram, an. viii. Prophetavit Elias et Eliseus, IVI.CCCXCIX.
236 Ochozias, an. i. Elias rapitur, IVI.CCC.
 Athalia, an. vii. Jonadab sacerdos claruit, IVI.CCCVII.
 16. Jons, an. xl. Eliseus moritur, IVI.CCCXLVII.
 Amasias, an. xxxix. Carthago condita, IVI.CCCLXXVI.
 Ozias, an. lxi. Olympias a Græcis instituitur, IVI.CCCCXXVIII.
 Joathan, an. xvi. Romulus nascitur, IVI.CCCCXLIV.
 17. Ahas, an. xvi. Roma conditur, IVI.CCCCLX.
 Ezechias, an. xxxix. Senatus Romæ fit, IVI.CCCCLXXXIX.
 Manasses, an. lv. Silylla Samia claruit, IVI.DXLIIV.
 Amon, an. xii. Census primum agitur, IVI.DLVI.
 18. J. sias, an. xxxii. Thales philosophus agnoscitur, IVI.DLXXXVIII.
 Joachim, an. xi. Nabuchodonosor Judæam capit, IVI.DXCIX.
 Se lechias, an. xi. Templum Hierosolymis incensum. Sapho mulier diverso poemate claruit, IVI.DCX.
Quinta ætas.
 19. Hebræorum captivitas, annis lxx. Judith historia scribitur, IVI.DCLXXX.
 Darius, an. xxiv. Judæorum captivitas solvitur, IVI.DCCXIV.
 B Xerxes, an. xx. Sophocles et Euripides tragedi celebrantur, IVI.DCCXXXIV.
 20. Artaxerxes, an. xl. Esdras incensa a legem renovat, IVI.DCCCLXXIV.
 Darius, qui et Nothus, an. xix. Hæc ætas habuit Platonem et Gorgiam primum rhetorum, IVI.DCCXIII.
 Artaxerxes, an. xl. Hæster historia expletur, IVI.DCCCLXXXIII.
 21. Artaxerxes (qui et Ochus), an. xxvi. Demosthenes et Aristoteles prædicantur, IVI.DCCCLIX.
 Xerxes, an. iv. Xenocrates illustris habetur, IVI.DCCCLXIII.
 Darius, an. vi. Alexander Hierosolymam cœpit, IVI.DCCCLXIX.
 C 22. Alexander Macedo, an. v. Asiam obtinuit, IVI.DCCCLXXIV.
 Ptolemæus, an. xl. Machabæorum liber inchoat primus, IVI.DCCCLXXIV.
237 Philadelphus, an. xxxviii. Septuaginta interpretes agnoscuntur, IVI.DCCCLII.
 Evergetes, an. xxvi. Jesus Sæpientiæ librum componit, IVI.DCCCLXXVIII.
 23. Philopator, an. xvii. Machabæorum, secundi libri historia componitur, IVI.DCCCLXXV.
 Epiphanes, an. xxiv. Romani Græcos obtinuerunt, VM.XIX.
 Philometor, an. xxxv. Scipio Africam vicit, VM.LIV.
 24. Evergetes, an. xxxix. Brutus Hispaniam subegit, VM.LXXXIII.
 D Soter, an. xvii. Thraces Romanis subjiciuntur, VM.C.
 Alexander, an. x. Syria Romanis subjecta est, VM.CX.
 25. Ptolemæus, an. viii. Rhetoricæ ars Romæ cœpit, VM.CXVIII.
 Dionysius, an. xxx. Pompeius Judæam capit, VM.CXLVIII.
 Cleopatra, an. ii. Ægyptus Romanis subditur, VM.CI.
 Julius Cæsar, an. v. Illic primus monarchiam tenuit, VM.CLV.
Sexta ætas.
 26. Octavianus, annis lvi. Christus nascitur, VM.CCXI.

- Tiberius, an. xiiii. Christus crucifigitur, VM.CCXXXIV.
- Caius Caligula, an. iv. Mattheus Evangelium scripsit, VM.CCXXXIII.
27. Claudius, an. xiv. Marcus Evangelium edidit, DM.CCLII.
- Nero, an. xiv. Petrus et Paulus necantur, VM.CCLXVI.
- Vespasianus, an. x. Hierosolyma a Tito subvertitur, VM.CCLXXVI.
28. Titus, an. ii. Hic facundus et pius fuit, VM.CCLXXXVIII.
- Domitianus, an. xvi. Joannes in Pathmos relegatur, VM.CCXCIV.
- Nerva, an. i. Joannes Ephesum redit, VM.CCXCIV.
- Trijanus, an. xviv. Joannes Apostolus requiescit, VM.CCCXIV.
29. Adrianus, an. xxi. Aquila interpretes habetur, VM.CCCXXXV.
- Antoninus Pius, an. xxii. Valentinus et Marcion agnoscuntur, VM.CCCLVII.
- Antoninus, an. xix. Catsphrygarum hæresis oritur, VM.CCCLXXVI.
30. Commodus, an. xiii. Theodotion interpres habetur, VM.CCCLXXIX.
238. Ælius pertinax, an. i. Nihil habet historiarum, VM.CCCXC.
- Severus, an. xviii. Symmachus interpres habetur, VM.CCCCVII.
31. Antoninus Caracalla, an. vii. Quinta Editio Hierosolymis invenitur, VM.CCCXV.
- Macrinus, an. i. Hujus brevis vita nihil gestorum habet, VM.CCCXVI.
- Aurelius Antoninus, an. iv. Sabellii hæresis oritur, VM.CCCXX.
32. Alexander, an. xiii. Origenes insignis habetur, VM.CCCXXXIII.
- Maximus, an. iii. Iste Germanos vicit, VM.CCCXXXVI.
- Gordianus, an. vii. Iste de Parthis et Persis triumphavit, VM.CCCXLIII.
33. Philippus, an. vii. Hic primus Christianus imperator fuit, VM.CCCCL.
- Decius, an. i. Antonius monachus claruit, VM.CCCCLI.
- Gallus, an. ii. Novus hæresim condit, VM.CCCCLIII.
- Valerianus, an. xv. Cyprianus martyrio coronatur, VM.CCCCLXVIII.
34. Claudius, an. ii. Iste Gothos ab Illyrico expulit, VM.CCCCLXX.
- Aurelianus, an. v. Iste Christianos persequitur, VM.CCCCLXXV.
- Tacitus, an. i. Hujus brevis vita prænotatione caret, VM.CCCCLXXVI.
- A 35. Probus, an. vi. Manichæorum hæresis orta est, VM.CCCCLXXXII.
- Carus, an. ii. Iste de Persis triumphavit, VM.CCCCLXXXIV.
- Diocletianus, an. xx. Iste divinis libris adustus martyria facit, VM.DIV.
- Galerius, an. ii. Hujus brevis vita nihil dignum historiarum contulit, VM.DVI.
36. Constantius, an. xxx. Nicæna synodus congregatur, VM.DXXXVI.
- Constantius, an. xxiv. Anthropomorphitarum hæresis oritur, VM.DLX.
- Julianus, an. ii. Hic ex Christiano paganus effectus est, VM.DLXII.
37. Jovianus, an. i. Iste iterum Christianus effectus est, VM.DLXII.
- B Valens, an. xiv. Gothi hæretici efficiuntur, VM.DLXXVII.
- Gratianus, an. vi. Priscilianus agnoscitur, VM.DLXXXIII.
- Valentinianus, an. vii. Hieronymus in Bethleem prædicatur, VM.DXC.
- Theodosius, an. iii. Joannes anachoreta claruit, VM.DXCIII.
38. Arcadius, an. xiii. Joannes Chrysostomus floruit, VM.DCVI.
239. Honorius, an. xv. Augustinus episcopus claruit, VM.DCXXI.
- Theodosius, an. xxvii. Nestorius hæresis archa existit, VM.DCXLVIII.
- C 39. Martianus, an. vi. Chalcedonensis synodus agitur, VM.DCLIV.
- Leo major, an. xvi. Ægyptus errore Diocori latrat, VM.DCLXX.
- Zenon, an. xvii. Acephalorum hæresis orta est, VM.DCLXXXVII.
40. Anastasius, an. xxvii. Fulgentius episcopus prædicatur, VM.DCCXIV.
- Justinus, an. viii. Acephalorum hæresis abdicatur, VM.DCCXXII.
- Justinianus, an. xxxix. Vandali in Africa existuantur, VM.DCCLXI.
- Justinus, an. xi. Armenii fidem Christi suscipiunt, VM.DCCLXXII.
41. Tiberius, an. vii. Longobardi Italiam capiunt, VM.DCCLXXXIX.
- Mauritius, an. xxi. Gothi catholici effecti sunt, VM.DCCC.
- Phocas, an. viii. Romani caduntur a Persis, VM.DCCCVIII.
42. Eraclius xvii nunc agit imperii annum; Judæi Hispania Christiani efficiuntur. Residuum sextæ in ætatis soli Deo est cognitum.

LIBER SEXTUS.

DE LIBRIS ET OFFICIIS ECCLESIASTICIS.

CAPUT PRIMUM.

De Veteri et Novo Testamento.

1. Vetus Testamentum ideo dicitur, quia veniente Novo cessavit, de quo Apostolus meminit, dicens: *Vetera transierunt et ecce facta sunt omnia nova.*

240 2. Testamentum autem Novum ideo nuncupatur, quia innovat. Non enim illud discunt nisi homines renovati ex vetustate per gratiam, et pertinentes jam ad Testamentum Novum, quod est regnum caelorum.

3. ^a Hebraei autem Veteris Testamenti, Esdra auctore, juxta numerum litterarum suarum, viginti duos libros accipiunt, dividentes eos in tres ordines, Legis scilicet, et Prophetarum, et Hagiographorum.

4. Primus ordo Legis, in quinque libris accipitur, quorum primus est Beresith, quod est Genesis; secundus Velle Semoth, quod est Exodus; tertius Vaicra, quod est Leviticus; quartus Vajedabber, quod est Numeri; quintus Elleaddeharim, quod est Deuteronomium.

5. Hi sunt quinque lib. Moysi, quos Hebraei *thora*, Latini *legem* appellant. Proprie autem Lex appellatur, quae per Moysen data est.

6. Secundus ordo est Prophetarum, in quo continentur libri octo, quorum primus Josue Ben-Nun, qui Latinae Jesu Nave dicitur; secundus Sophthn, quod est Judicium; tertius Samuel, qui est Regum primus; quartus Melachim, qui est Regum secundus; quintus Isaias, sextus Jeremias; septimus Ezechiel; octavus Theozazar, qui dicitur Duodecim prophetarum; qui libri, quia sibi pro brevitate adjuncti sunt, pro uno accipiuntur.

7. Tertius est ordo Hagiographorum, id est, *sancta scribentium*, in quo sunt libri novem, quorum primus Job; secundus Psalterium; tertius Misse, quod est Proverbia Salpmonis; quartus Coheleth, quod est Ecclesiastes; quintus Sir hassirim, quod est Cantica canticorum; sextus Daniel; septimus Dibrehajamim, quod est Verba dierum, ^b hoc est Paralipomenon; octavus Esdras; nonus Esther, qui simul omnes v, viii et ix, sunt xii, sicut superius comprehensi sunt.

8. Quidam autem Ruth et Cinoth, quod Latine dicitur Lamentatio Jeremiae, hagiographis adjiciunt, et xxi volumina Testamenti Veteris 241 faciunt, juxta viginti quatuor seniores, qui ante conspectum Domini assistunt.

9. Quartus est apud nos ordo Veteris Testamenti eorum librorum qui in canone Hebraico non sunt. Quorum primus Sapientiae liber est; secundus Ecclesiasticus; tertius Tobias; quartus Judith; quintus et sextus Machabaeorum, quos licet Judaei inter apo-

Cap. I. — ^a Hebraei autem. Ex Prolog. Galeato Hieronym., et praefatione in libros Reg., et Epiphani., lib. de Poed

^b Hoc est Paralip. Quae post haec verba adduntur in Excursu, in Ms. nulla sunt, neque esse debent. Non

A crypha separent, Ecclesia tamen Christi inter divinos libros, et honorat et praedicat.

10. In Novo autem Testamento duo sunt ordines: primus Evangelicus, in quo sunt Matthaeus, Marcus, Lucas et Joannes; secundus apostolicus, in quo sunt Paulus in quatuordecim Epistolis, Petrus in duabus, Joannes in tribus, Jacobus et Judas in singulis. Actus apostolorum et Apocalypsis Joannis.

11. Summa autem Testamenti trifarie distinguitur, id est, in historia, in moribus, in allegoria. Rursus ista tria multifarie dividuntur, id est, quid a Deo, quid ab angelis, vel hominibus gestum dictumque sit, quid a prophetis praenuntiatum de Christo et corpore ejus; quid de diabolo et membris ipsius; quid de veteri et novo populo; quid de praesenti saeculo, et futuro regno, atque judicio.

CAPUT II.

De scriptoribus et vocabulis sanctorum librorum.

1. Veteris Testamenti secundum Hebraeorum traditionem hi perhibentur auctores. Primus Moyses Divinae Historiae cosmographiam in quinque voluminibus edidit, quod Pentateuchum nominatur.

2. Pentateuchum autem a quinque voluminibus dicitur: *πεντε* enim Graeco *quinque*, *τευχος* volumen vocatur.

3. Genesis liber inde appellatur, eo quod exordium mundi et *generatio saeculi* in eo contineatur.

242 4. Exodus vero exitum ab Aegypto vel egressum populi Israel digeri, et ex ea causa nomen accepit.

5. Leviticus appellatur, eo quod Levitarum ministeria et diversitatem victimarum exsequitur, totusque in eo ordo Leviticus annotatur.

6. Numerorum liber vocatur, eo quod in eo egressa de Aegypto tribus dinumerantur, et quadraginta duarum per eremum mansionum in eo descriptio continetur.

7. Deuteronomium Graeco sermone appellatur, quod Latine interpretatur *secunda lex*, id est, repetitio, et evangelicae legis praefiguratio, quae sic ea habet quae priora sunt, ut tamen nova sint omnia quae in eo replicantur.

8. Josue liber nomen accepit a Jesu filio Nave, cujus historiam continet, scriptorem vero ejus eundem Josue Hebraei asseverant, in cujus textu post Jordanis transitum regna hostium subvertuntur, D terra populo dividitur, et per singulas urbes, viculos, montes atque confinia Ecclesiae caelestisque Jerusalem, spiritualia regna praefigurantur.

9. Judicium nominatur a principibus populi, qui praefuerunt in Israel post Moysen et Josue, antequam David et caeteri reges existerent. ^d Hunc librum enim Chronicon is liber dictus est, quamvis id nomen aptissime illi conveniat, ut Hieron. ait.

Cap. II. — ^e Pleraque ex Hieron., epist. ad Paulum.

^d Hunc librum et Ruth. Voces et Ruth. a plerisque

et Ruth edidisse creditur Samuel. Liber Samuel ejusdem Samuelis nativitatē, et sacerdotium, et gesta describit, idcirco et ab eo nomen accepit.

10. Et quamvis hic liber Saul et David historiam continueat, utrique tamen ad Samuel referuntur, quia ipse unxit Saul in regnum, ipse David in regem futurum. Cujus libri primam partem conscripsit idem Samuel, sequentia vero ejus usque ad calcem scripsit David.

11. Melachim proinde appellatur, eo quod reges Judæ et Israeliticæ gentis, gestaque eorum, per ordinem digerat temporum. Melachim enim Hebraice, Latine regum interpretatur. Hunc librum Jeremias primus in unum volumen coegit. Nam antea sparsus erat per singulorum regum historias.

12. Paralipomenon Græce dicitur, quod nos prætermissorum, vel reliquorum dicere possumus, quia ea quæ in lege vel in Regum libris, **243** vel omisa, vel non plene relata sunt, in isto summatim et breviter explicantur.

13. Librum Job quidam Moysen scripsisse arbitrantur; alii unum ex prophetis; nonnulli vero eundem Job post plagam suæ passionis scriptorem fuisse existimant, arbitantes ut qui certamina specialis pugnae sustinuit, ipse narraret quas victoriss expedivii.

14. * Principia autem et fines libri Job apud Hebræos prosa oratione contexta sunt; media autem ipsius ab eo loco in quo ait: *Persevit dies in qua natus sum*, usque ad eum locum: *Idcirco ego me reprehendo, et ago pœnitentiam*, omnia herolico metro discurrunt.

15. Psalmorum liber, Græce psalterium, Hebraice *nebel*, Latine organum dicitur. Vocatus autem Psalmorum quod uno propheta canente ad psalterium, chorus consonando responderet. ^b Titulus autem in Psalmis Hebraicus *Thehilim* quod interpretatur *Volumen hymnorum*.

16. * Auctores autem psalmorum sunt qui ponuntur in titulis: Moyses, scilicet, et David, et Salomon, Asaph, Ethan, Idithun, et filii Core Eman Ezraithæ, et reliquorum, quos Esdras uno volumine comprehendit.

17. Omnes autem psalmos apud Hebræos metrico carmine constat esse compositos. Nam ^d in morem Romani Flacci, et Græci Pindari, nunc alii iambo currunt, nunc Alcaico personant; * nunc Saphico nitent, ^f trimetro, vel tetrametro pede incedentes.

18. † Salomon, filius David, rex Israel, juxta numerum vocabulorum suorum tria volumina edidit,

aberant, sed rejiciendæ non fuerunt, cum idem dicat lib. ⁱ de Offic. Eccl., cap. 12.

^a Principia autem et fin. Ex præf. Hier. ad lib. Job.

^b Titulus autem comprehendit. Ex epist. ad Sophron.

^c Auctores autem. Ex eadem epist.

^d In morem Romani. Flacc. Ex præf. ad Chron. Euseb., et ad Job.

^e Nunc Saphico nitent. Tument apud Hieronym.; tinent. Segunt. Cod.; ex quo thinnunt quidam legebat.

^f Trimetro vel tetrametro. Nihil de trimetro aut tetrametro Hieronymus: Sed nunc semipede ingreditur. Atque ita legi volebat Chacon, illud alterum glossema fuisse.

^g Salomon. Ex Hieronym., ad cap. ⁱ Ecclesiastæ.

^h Ubi per epithalamium. Vid. Orig., hom. ⁱ in Cant.,

A quorum primus est Hebraice *Misle*, quem Græci *Parabolas*, Latini *proverbiorum* nominant, eo quod in ipso sub comparativa similitudine figuras verborum et imagines veritatis ostenderit.

19. Ipsam autem veritatem ad intelligendum legentibus reservavit. **244** Secundum librum *Cohelath* vocavit, qui Græce *Ecclesiastes* dicitur, Latine *Concionator*, eo quod sermo ejus non specialiter ad unum, sicut in Proverbiis, sed ad universos generaliter dirigatur, docens omnia quæ in mundo cernimus caduca esse et brevia, et ob hoc minime appetenda.

20. Tertium librum *Sir hasirim* prænotavit, qui in Latinam linguam vertitur *Canticum canticorum*; ^h ubi per epithalamium carmen conjunctionem Christi et Ecclesiæ mystice canit. Dictum autem Canticum canticorum, eo quod omnibus canticis præferatur, quæ in Scripturis sacris habentur, sicut quædam in lege dicuntur sancta, quibus majora sunt sancta sanctorum.

21. Horum autem trium librorum carmina hexametris et pentametris versibus apud suos composita perhibentur, ut Josephus, Hieronymusque scribunt.

22. Isaias, evangelista potius quam propheta, edidit librum suum, cujus omnis textus ⁱ eloquentia prosa incedit. Canticum vero hexametro, et pentametro versu discurret.

23. Jeremias similiter edidit librum suum cum threnis ejus, ^j quos nos *lamenta* vocamus, eo quod in tristioribus rebus funeribusque adhibeantur, in quibus quadruplex diverso metro composuit alphabetum, quorum duo prima quasi Saphico metro scripta sunt, quia tres versiculos, qui sibi nexi sunt, ^k et ab una tantum littera incipiunt, hergieum comma concludit.

24. Tertium alphabetum trimetro scriptum est, et a ternis litteris iidem versus terni incipiunt. Quartum alphabetum simile primo et secundo habetur.

245 25. ^l Ezechiel et Daniel a viris quibusdam sapientibus scripti esse perhibentur, quorum Ezechiel principia et fines multis habet obscuritatibus involuta. Daniel vero claro sermone regna orbis pronuntiat, et tempus adventus Christi manifestissima prædicatione adnotat.

26. Hi sunt quatuor prophetæ qui Majores vocantur, quia proluxa volumina condiderunt. Liber duodecim prophetarum auctorum suorum nominibus prænotatur, qui propterea dicuntur Minores, quia sermones eorum breves sunt.

27. Unde et connexi sibi invicem in uno volumine Hieronymo interp.

ⁱ Eloquentia prosa. Ut supra, prosa oratione. Al., eloquentiæ prosa.

^j Quos nos *lamenta* v. eo quod tristioribus rebus, funeribusque. Canebantur fortasse, uti nunc Job verba, ita Isidori ætate, Jeremiæ Lamentationes in officio defanctorum.

^k Et ab una tantum. Ex epist. ad Paul. Urbic.

^l Ezechiel et Daniel. Idem refert de Eccles. Offic., ex Hebræorum sententia, qui hæc vaticinia, non ab ipsis vatibus scripta, sed ab aliis excepta somniarant. Sed de Ezechiele ne dubitatum quidem videtur Hieronymi ætate. Contra Danielis librum refert idem scripsisse Porphyrium, confutatamque ab Eusebio Apollinario et Methodio.

mine continentur, quorum nomina sunt : Osee, Joel, A Amos, Abdias, Jonas, Michæas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias et Malachias.

28. Esdræ liber auctoris sui titulo prænotatur, in cujus textu ejusdem Esdræ, Nehemiæque sermones pariter continentur. Nec quemquam moveat quod unus Esdræ dicitur liber, ^a quia secundus, tertius et quartus non habentur apud Hebræos, sed inter apocryphos deputantur.

24629. Esther librum Esdras creditur conscripsisse, in quo eadem reginâ sub figura Ecclesiæ Dei populum a servitute et morte eripuisse scribitur, atque, interfecto Aman, qui interpretatur *iniquitas*, diei celebritas in posteros mittitur.

30. ^b Liber Sapientiæ apud Hebræos nusquam est, unde et ipse stylus Græcam magis eloquentiam redolet. Hunc Judæi Philonis esse affirmant, qui proinde Sapientiæ nominatur, quia in eo Christi adventus, qui est sapientia Patris, et passio ejus evidenter exprimitur.

31. ^c Librum autem Ecclesiasticum certissime Jesus, filius Sirac, Hierosolymita, nepos Jesu sacerdotis magni, composuit, de quo meminit Zacharias; qui liber apud Latinos propter eloquii similitudinem Salomonis titulo prænotatur.

32. Dicitur autem Ecclesiasticus, eo quod de totius Ecclesiæ disciplina religiosæ conversationis magna cura et ratione sit editus. Hic et apud Hebræos reperitur, sed inter apocryphos habetur.

33. Judith vero et Tobias, sive Machabæorum libri, quibus auctoribus scripti sint minime constat. ^c Habent autem vocabula ex eorum nominibus quorum gesta scribuntur.

34. Quatuor libros Evangeliorum quatuor evangelistæ singulariter conscripserunt.

35. Primus Mathæus conscripsit Evangelium litteris Hebraicis, et sermonibus in Judæa, initians evangelizare ab humana Christi nativitate, dicens : *Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham*, significans descendisse corporaliter ex semine patriarcharum Christum, sicut promissum erat in prophetis per Spiritum sanctum.

247 36. Secundus Marcus plenus Spiritu sancto conscripsit Evangelium Christi eloquio Græco, in Italia secutus Petrum, ut discipulus. Is initium a spiritu prophetali fecit, dicens : *Vox clamantis in deserto : Parate viam Domino*, ut ostenderet Christum post assum-

^a Quia secundus, tertius et quartus non habentur apud Hebr. Quia Esdræ Nehemiæque sermones in unum volumen (ut ait Hier.) coarctant, ita neque secundum agnoscant; ut nobis Nehemias ideum secundum Esdræ inscribitur.

^b Liber Sap. Ex Hier. præf., cum in lib. Proëm. Jonæ filio Sirach tribuat, Augustinum secutus, xvii de Civit.

^c Librum Ecclesiast. .... qui liber apud Latin. Non nostrum, si laudori aitate Salomonis titulum præferret, cum Hieronymus ita de eo : *Quem Hebraicum (inquit) reperi, non Ecclesiasticum, ut apud Latinos, sed PARABOLAS prænotatum. Cui juncti erant Ecclesiastes et Cantica canticorum, ut similitudinem Salomonis*

ptionem carnis Evangelium prædicasse in mundo. Ipse enim Christus et propheta dicitur est, sicut scriptum est : *Et ^d prophetam in gentibus posui te.*

37. Tertius Lucas, inter omnes evangelistas ^e Græci sermonis eruditissimus, qui pe ut medicus in Græcia, Evangelium scripsit Theophilo episcopo, initiatus a sacerdotali spiritu, dicens : *Fuit in diebus Herodis regis Judææ sacerdos quidam nomine Zacharias*, ut manifestaret Christum, post nativitatem carnis et prædicationem Evangelii, hostiam fuisse effectum pro salute mundi.

38. Ipse est enim Sacerdos de quo dictum est in Psalmis : *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*. Ubi enim Christus advenit, sacerdotium Judæorum obmutuit, lex et prophetia cessavit.

39. Quartus Joannes scripsit Evangelium ultimus in Asia, incipiens a Verbo, ut ostenderet eundem Salvatorem qui pro nobis dignatus est nasci et pati, ipsum ante sæcula Dei Verbum esse, ipsum a cælo venisse, et post mortem ad cælum iterum remeasse.

40. Hi sunt quatuor evangelistæ, quos per Ezechielem Spiritus sanctus significavit in quatuor animalibus. Propterea autem quatuor animalia, quia per quatuor mundi partes fides Christianæ religionis eorum prædicatione disseminata est.

41. Animalia autem dicta sunt quoniam propter animam hominis prædicatur Evangelium Christi. Nam et oculis plena erant intus, et foris, quoniam pervident quæ dicta sunt a prophetis, et ^f quæ promissa erant impleri.

42. ^g Crura autem eorum recta, quia nihil prævium in Evangeliiis. Et alas eenas tegentes crura, et facies suas, revelata sunt enim quæ tegebantur in adventu Christi.

248 43. Evangelium autem interpretatur bona annuntiatio. Græce enim *eu bene, ἀγγελία* dicitur *annuntiatio*. Unde, et angelus *nuntius* interpretatur.

44. ^h Paulus apostolus suas scripsit Epistolas quatuordecim, ex quibus novem septem Ecclesiis scripsit, reliquis discipulis suis Timotheo, Tito et Philemoni.

45. ⁱ Ad Hebræos autem Epistola a plerisque Latinis ejus esse incerta est propter dissimilitudinem sermonis, eandemque alii Barnabam conscripsisse, alii a Clemente scriptam fuisse suspicantur.

46. Petrus scripsit duas nominis sui Epistolas, quæ Catholicæ ideo nominantur, quia non uni tantum populo, vel civitati. sed universis gentibus generaliter scriptæ sunt.

non solum numero librorum, sed etiam materiarum genere coæquaret.

^d *Et prophetam in Gen. posui te.* Ex LXX, εἰδὼν ὅτι. Vulg., *dedit te.*

^e *Græci sermonis.* Ex Hieron., epist. ad Damasum 145; sed ibi Græcis Evangelium conscripsisse dicitur, non in Græcia.

^f *Et quæ promissa erant impleri.* Ex Neap. Cod. Al. in priori.

^g *Crura autem eorum recti.* Ex LXX. Vulg., *Pedes eorum recti.*

^h *Paulus apost.* Eadem lib. 1 de Offic., cap. 12; et Rab. II de Institut. Cler., cap. 54.

ⁱ *Ad Heb.* Ex Hieronymi Catalog.

47. Jacobus, et Joannes, et Judas, suas scrioserunt A ut tot libri essent in lege quot habebantur et litteræ. Epistolas.

48. Actus apostolorum primordia fidei Christianæ n gentibus, et nascentis Ecclesiæ historiam digerit. Actuum apostolorum scriptorem Lucam esse (constat) evangelistam; in quo opere nascentis Ecclesiæ infantia textitur, et apostolorum historia retinetur. Unde et Actus apostolorum dicitur.

49. Apocalypsim librum Joannes evangelista scripsit, eo tempore quo ob Evangelii prædicationem in Insula Pathmos traditur relegatus. Apocalypsis autem ex Græco in Latinum *revelatio* interpretatur. Revelatio enim dicitur manifestatio eorum quæ abscondita erant, juxta quod et ipse Joannes dicit: *Apocalypsis Jesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere servis suis.*

50. Hi sunt scriptores sacrorum librorum, qui, per Spiritum sanctum 249 loquentes ad eruditionem nostram, et præcepta vivendi et credendi regulam conscripserunt

51. Præter hæc et alia volumina apocrypha nuncupantur. Apocrypha autem dicta, id est, *secreta*, quia in dubium veniunt. Est enim eorum occulta origo, nec patet Patribus, ex quibus usque ad nos auctoritas veracium scripturarum certissima et notissima successione pervenit. In iis apocryphis, etsi invenitur aliqua veritas, tamen propter multa falsa nulla est in eis canonica auctoritas, quæ recte a prudentibus judicantur non esse eorum credenda quibus ascribuntur.

52. Nam multa, et sub nominibus prophetarum, et recentiora sub nominibus apostolorum ab hæreticis proferuntur, quæ omnia sub nomine apocryphorum auctoritate canonica diligenti examinatione remota sunt.

CAPUT III.

De bibliothecis.

1. Bibliotheca a Græco nomen accepit, eo quod ibi recondantur libri. Nam *βιβλιοθήκη* librorum *θήκη* repositio interpretatur.

2. ^a Bibliothecam Veteris Testamenti Esdras scriba post incensam legem a Chaldæis, dum Judæi regressi fuissent in Jerusalem, 250 divino afflatus Spiritu, reparavit; cunctaque legis ac prophetarum volumina, quæ fuerant a gentibus corrupta, correxit, totumque Vetus Testamentum in viginti duos libros constituit,

CAP. III. — ^a *Bibliothecæ veteris Testam.* Libri sacri sæpe bibliotheca appellantur. Hieron. in Catalogo: *Eusebius in Scripturis divinis studiosissimus, et bibliothecæ divinæ cum Pamphilo martyre diligentissimus perestigat.* Et in epist. ad Marcellam 441: *Beatus Pamphilus martyr., cum Demetrium Phalarum et Pisisratum in sacræ bibliothecæ studio vellet æquare.* Et Gratianus non semel Hieronymum in prologo Bibliothecæ citat.

^b *Apud Græcos autem.* Totus locus ex Agellii, lib. vi, cap. ult. Vid. Athen., et Cicer., iii de Orat. Eustachius Aristarcho et Zenodoto ad id usum Pisisratum dicit. Plato, in Hipparch., Pisisrati filium Hipparchum Homeri libros Athinas detulisse, eosque decantari in Panathenæicis ludis jussisse ait.

^c *Ptolemæus... omnis literat. sag.* Verba Tertull., in Apolog., cap. 48.

^d *Septuaginta millia.* Sic omnes libri. *Septuaginta*

ut tot libri essent in lege quot habebantur et litteræ.

3. ^b Apud Græcos autem bibliothecam primus instituisse Pisisratus creditur, Atheniensium tyrannus; quam deinceps ab Atheniensibus auctam Xerxes, incensis Athenis, avexit in Persas, longoque post tempore Seleucus Nicanor rursus in Græciam retulit.

4. Hinc studium regibus urbibusque cæteris natum est comparandi volumina diversarum gentium, et per interpretes in Græcam linguam vertendi.

5. De hinc magnus Alexander, vel successores ejus, intruendis omnium librorum bibliothecis animum intenderunt, maxime Ptolemæus cognomento Philadelphus, omnis litteraturæ sagacissimus, cum studio bibliothecarum Pisisratum æmularetur, non solum gentium scripturas, sed etiam divinas litteras in bibliothecam suam contulit. ^d Nam septuaginta millia librorum hujus temporibus Alexandriæ inventa sunt.

CAPUT IV.

De interpretibus.

1. Hic etiam, et ^e ab Eleazaro pontifice petens Scripturas Veteris Testamenti, in Græcam vocem ex Hebraica lingua per septuaginta interpretes transferre curavit, quas in Alexandrina bibliotheca habuit.

2. ^f Siquidem singuli in singulis cellulis separati, ita omnia per Spiritum sanctum interpretati sunt, ut nihil in alicujus eorum codice 251 inventum esse quod in cæteris, vel in verborum ordine, discreparet.

3. Fuerunt et alii interpretes, qui ex Hebræa lingua in Græcam sacra eloquia transtulerunt, sicut Aquila, Symmachus et Theodotion, sicut etiam et ^g vulgaris illa interpretatio, cujus auctor non apparet, et ob hoc sine nomine interpretis. Quinta Editio nuncupatur.

4. Præterea sextam et septimam Editionem Origene ^h miro labore reperit, et cum cæteris Editionibus comparavit.

5. ⁱ Presbyter quoque Hieronymus, trium linguarum peritus, ex Hebræo in Latinum eloquium easdem Scripturas convertit, eloquenterque transfudit, i cujus interpretatio merito cæteris antefertur. Nam est, ^e verborum tenacior, et perspicuitate sententiæ clarior, ^k atque, utpote a Christiano interprete, verior.

CAPUT V.

De eo qui primum Romam libros advexit

1. Romam primus librorum copiam advexit ^d millia, Agell., et Marcell., lib. xxii.

CAP. IV. — ^e *Et ab Eleas.* Ex Hieron., in Chron. ^f *Siquidem sing.* Idem refert Aug., lib. ii de Doct. Christ., et lib. xviii de Civit., c. 42; et Epiph., lib. de Ponder., qua de re nimis multa a nostris hoc tempore dicta sunt.

^g *Et vulgaris.* Hæc verba non sunt Augustini.

^h *Miro labore rep.* Ex Catalogo Hier. In Origen. Reperit autem has Editiones (ut ait Epiph.) in dolis, quintam vero in Acteo littore, ait Hieronymus in præfat. ad homil. Origen. a se veras.

ⁱ *Presbyter quoque.* Aug. xviii de Civit., cap. 43. ^j *Cujus interpretatio.* Ex eodem ii de Doct. Christ., quæ tamen non de Hieronymi interpretatione, sed de Italia dicuntur ab Augustino.

^k *Atque utpote a Ch. int. v.* Hæc quidam libri non habent, neque libro i de Offic. Eccles. leguntur, sunt tamen in vetustioribus.

• *Æmilii Paulus*, Perse Macedonum rege devicto; **A** appellat quæ proferuntur in populis. Tertium, tomi, quos nos libros vel volumina nuncupamus. Homilicæ autem ad vulgus loquuntur; tomi vero, id est, libri, majoris sunt disputationis. Dialogus est collatio **254** duorum, vel plurimorum, quam Latini sermonem dicunt. Nam quos Græci alogos vocant nos sermones vocamus.

2. • Primum autem Romæ bibliothecas publicavit *Pollio*, Græcæ simul atque Latinas, additis auctorum imaginibus in atrio quod de manubiis magnificentissimum instruxerat.

CAPUT VI.

Qui apud nos bibliothecas instituerunt.

1. Apud ^d nos quoque *Pamphilus* martyr, cujus *Vitam* *Eusebius Cæsariensis* conscripsit, *Pisistratum* in sacra bibliotheca studio primus adæquare contendit. Hic enim in bibliotheca sua prope triginta voluminum millia habuit.

2. *Hieronymus* quoque atque *Gennadius Ecclesiasticus* scriptores toto orbe quærentes ordine persecuti sunt, eorumque studia in uno voluminis indiculo comprehenderunt.

253 CAPUT VII.

Qui multa scripserunt.

1. *Marcus* • *Terentius Varro* apud Latinos innumerabiles libros scripsit. Apud Græcos quoque *Chalcenterus* miris attollitur laudibus, quod tantos libros ediderit quantos quisque nostrum alienos scribere propria manu vix possit.

2. De nostris quoque apud Græcos *Origenes*, in Scripturarum labore, tam Græcos quam Latinos operum suorum numero superavit. Denique *Hieronymus* ^f sex millia librorum ejus seligisse fatetur.

3. Horum tamen omnium studia *Augustinus* ingenio vel scientia sua vicit. Nam tanta scripsit, ut diebus ac noctibus non solum scribere libros ejus quisquam, sed nec legere quidem occurrat.

CAPUT VIII.

De generibus opusculorum.

1. Opusculorum ^g genera sunt tria. Primum genus excerpta sunt, quæ Græcæ scholiam nuncupantur; in quibus ea quæ videntur obscura vel difficilia, summatis ac breviter præstringuntur.

2. Secundum genus homilicæ sunt, quas Latini verba

CAP. V. — • *Æmil. Paul.* Videndum num ad hoc satis sit quod *Plutarchus*, *Æmilii* abinentiam laudans, narrat, libros regis duntaxat filijs studia litterarum tractantibus concessisse, cum auri et argenti acervos, reliquamque prædam, ne aspiceret quidem voluerit.

^b *Deinde Lucull.* *Cicer.*, in *Lucull.*, et in *de Finibus*. Sed quod *Lucullus Isidorus*, *Pompeio*, qui *Lucullo* successit bellumque confocit, tribuit *Plin.* lib. vii, cap. 30.

^c *Primum autem Rom.* *Plin.*, lib. vii, cap. 30: *Marci Varronis*, in bibliotheca quæ prima in orbæ ab *Asinio Pollione* de manubiis publicata Romæ est, unius viventis posita imago est. Nam etsi reges illi multo ante *Pollionem* bibliothecas instruxerant, non tamen fortasse publicaverunt, hoc est, publicas fecerant.

CAP. VI. — ^d Apud nos. Ex *epist.* 141, ad *Marcellam*.

CAP. VII. • *M. T. Varr.* apud Græc. Loca est ex *Hieronymi* libello qui non existat, ejus tamen eam partem quæ ad hunc locum pertinet refert *Ruffin.*, in *vert.* his verbis: *M. Terentium Varronem* miratur antiquitas, quod apud Latinos tam innumerabiles libros scripserit. Græci *Chalcenterum* miris offerunt laudibus, quod tantos libros composuerit quantos quisque nostrum alienos sua manu describere non possit. Id *enigmata*

appellant quæ proferuntur in populis. Tertium, tomi, quos nos libros vel volumina nuncupamus. Homilicæ autem ad vulgus loquuntur; tomi vero, id est, libri, majoris sunt disputationis. Dialogus est collatio **254** duorum, vel plurimorum, quam Latini sermonem dicunt. Nam quos Græci alogos vocant nos sermones vocamus.

3. ^a Sermo autem dicitur, quia inter utrumque scriitur. Unde et in *Virgilio*:

Multa inter sese vario sermone serebant.

Tractatus est unius rei multiplex expositio, eo quod trahat sensum in multa. ⁱ sententiam contractando secum.

4. Differt autem sermo, tractatus et verbum. Sermo enim altera eget persona, tractatus specialiter ad se ipsum est, verbum autem ad omnes. Unde et dicitur: *Verbum fecit ad populum*.

5. Commentaria dicta quasi *cum mente*. Sunt enim interpretationes, ut commenta juris, ⁱ commenta *Evangelii*.

6. ^k Apologeticum est excusatio, in quo solent quidam accusantibus respondere. In defensione enim aut negatione sola positum est, et est nomen Græcum.

7. ^l Panegyricum est licentiosum, et laetiosum genus dicendi in laudibus regum, in cujus compositione homines multis mendaciis adulantur. Quod malum a Græcis exortum est, quorum levitas instructa dicendi facultate et copia incredibile multas mendaciorum nebulas suscitavit.

8. ^m Factorum libri sunt in quibus reges vel consules scribuntur, a *fascibus* dicti, id est, potestatibus. ⁿ Unde et ob id libri Factorum dicuntur, quia de regibus et consulibus editi sunt.

9. Proœmium est initium dicendi. Sunt enim proœmia principia librorum, quæ ante causæ narrationem ad instruendas audientium aures **255** coaptantur. Cujus nomen plerique Latinitatis periti sine translatione posuerunt; hoc autem vocabulum apud nos interpretatum *præfatio* nuncupatur, quasi *prælocutio*.

10. Præcepta sunt quæ aut quid faciendum, aut quid non faciendum sit, docent. Quid faciendum, ut:

fuit *Didymo Alexandrino* grammatico, ut ait *Hesichius* in lib. de iis qui in discipl. claruerunt. Vid. *Suid.*

^f *Sex mill. lib.* Ita *Ruffin.* in *Apolog.*, sed eum *Hieronymus* mendacii arguit, vixque tertiam partem ab *Euseb.* relatam affirmat. Idem tamen quod *Ruffinus* tradidit *Epiphanius*.

CAP. VIII. — ^g *Opusculorum*. Ex *Hieron.*, præf. in *Homil.* Orig. in *Ezech.*, quæ repetit etiam *Ruff.* in *Invect.*

^h Sermo autem dict. E *Serv.*

ⁱ Sententiam contractando secum. Ita *A. Aug.*, cum in omnibus libris sentiendi nullo sensu legeretur; seu a contractando secum, *Chacon*.

^j Commenta juris, commenta *Evang.* — *Commenta* pro *commentariis* præcise scriptum putabat *A. Augustinus*. Sed retinet idem verbum hodie ab *Cicero* vulgaris sermo, ut suspicari passimus eodem modo *Isidori* ætate usurpatum.

^k Apologeticum. Ex *Lact.* v, cap. 4.

^l Panegyric. Ex eodem, lib. 1, cap. 15.

^m Factor. lib.... a *FASCIBUS* dicti. Significationem etymon aptavit, ut consuevit, alioqui a *fando* dic non ignorans.

ⁿ Unde et ob id. Ex *Cod. Neap. Mendosc reliqu.* *Ovid*

Dilige Deum tuum, et honora patrem tuum, et matrem tuam. Quid non faciendum, ut : *Non mœchaberis; non furtum facies.*

11. Similiter et gentiliū præcepta vel iubent, vel vetant. Iubent faciendum, ut : *Nudus ara, sere nudus.* Vetant, ut :

Neve inter viles corylum sere, neve flagella Summa pete.

12. Primus autem præcepta apud Hebræos Moyses scripsit, apud Latinos Martius vates primus præcepta composuit. Ex quibus est illud : *Postremus dicas, primus taceas.*

13. Parabolæ et problemata nominibus suis indicant altius se perscrutari oportere, Parabolâ quippe alicujus rei similitudinem per se gerit, quod licet sit vocabulum Græcum, jam tamen pro Latino usurpatur. Et notum est quod in parabolis, quæ dicuntur rerum similitudines, rebus de quibus agitur comparantur.

14. Problemata autem, quæ Latine appellantur propositiones, quæstiones sunt habentes aliquid quod disputatione solvendum sit.

15. Quæstio autem est *quæsitio*, cum quæritur an sit, quid sit, quale sit.

16. Argumentum vero dictum quasi *argutum*, vel quasi *argute inventum*, ad comprobandas res.

17. Epistolam proprie Græci vocant quod interpretatur Latine *missa*.

18. Ante chartæ et membranarum usum, in dedolatis ex ligno codicillis epistolarum alloquia scribebantur. Unde et portitores earum tabellarios vocaverunt.

256 CAPUT IX.

De ceris.

1. Ceræ litterarum materies, parvulorum nutrices, ipsæ

...dant ingenium pueris primordia sensus, quarum studium primi Græci tradidisse produntur. Græci autem et Thesi primum ferro in ceris scripserunt, postea Romani jusserunt ne graphium ferreum quis haberet.

2. Unde et apud scribas dicebatur : *Ceram ferro ne cædido.* Postea institutum est ut ceram ossibus escriberent, sicut indicat Atta in satyra dicens :

Vertamus vomerem in ceram, mucrone, ne aremus Osseo.....

Graphium autem Græce, Latine scriptorium dicitur. Nam *γραφῆ* scriptura est.

CAPUT X.

De chartis.

. Chartarum usum primum Ægyptus ministravit ceptum apud Memphiticam urbem; Memphis

^a Martius vates. Vid. Lil. Gyrald. Dialog. 4. de Poet. latin.

^b In dedolat. ex l. c. Ex Hieron. Epist. ad Niceam 52. Cap. IX. — ^c Ipsæ dant ingen. Carmen est Dracontii, lib. II de Machin. Mundi :

Cera dat ingenium pueris primordia sensus. Inde fit, ut præset littera, vel noceat.

^d Sicut indicat Atta. Cui cur Attæ cognomen hæserit Vid. Fest. in Atta.

Cap. X. — ^e Chartarum usus. Plin., lib. xxi, cap. 12.

^f Augustæa, regia. — Regia glossam putabat Chacon.

^g Sexta Corneliana. De Corneliana nihil Plinius.

enim civitas Ægyptiorum est, ubi chartæ usus inventus est primus, sicut ait Lucanus :

Conficitur bibula Memphitis charta papyro.

Bibulam autem papyrum dixit, quod humorem bibat.

257 2. Charta autem dicta, quod carptim papyri tegmen decerptum glutinatur. Cujus genera quam plura sunt. Prima, et præcipua Augustææ, regia, et majoris formæ, in honorem Octavii Augusti appellata

3. Secunda Liviana ob honorem Livie; tertia hieratica dicta, eo quod ad sacros libros eligebatur, similis Augustææ, sed subcolorata.

4. Quarta Tæniotica, a loco Alexandriæ, qui ita vocatur, ubi fiebat; quinta Saitica ab oppido Sai.

5. ^e Sexta Corneliana, a Cornelio Gallo, præfecto Ægypti, primum confecta; septima emporetica, quod ea merces involvuntur, cum sit scripturis minus idonea.

CAPUT XI.

De pergamenis.

1. Pergameni ^b reges cum charta indigerent, membrana primi excogitaverunt. Unde et pergamenarum nomen hucusque tradente sibi ^c 258 posteritate servatum est. Hæc membrana dicitur, quia ex membris pecudum detrahuntur.

2. Fiebant autem primum coloris lutei, id est, crocei, postea vero Romæ candida membrana reperta sunt, quod apparuit inhabite esse, quod, et facile sordescant, aciemque legentium lædant. Cum peritiores architecti neque aurea lacornaria ponenda in bibliothecis putent, neque pavimenta alia quam ^e Carysteo marmore, quod auri fulgor hebetet, et Carysti viriditas reficiat oculos.

3. Nam et qui nummulariam discunt, denariorum formis myrteos pannos subjiciunt, et gemmarum sculptores scarabeorum terga, quibus nihil est viridius, subinde respiciunt, et pictores ideam faciunt, ut laborem visus eorum viriditate recreent.

4. Membrana autem aut candida, aut lutea; aut purpurea sunt. Candida naturaliter existunt. Luteum membranum bicolor est, quod a confectore una tingitur parte, id est crocatur, de quo Persios :

Jam liber, et positus bicolor membrana capitilis.

5. Purpurea ^d vero inficiuntur colore purpureo, in quibus aurum et argentum liquescent patescat in litteras.

259 CAPUT XII.

De libris conficiendis.

D 1. Quædam genera librorum apud gentiles ceris modulis conficiebantur. Breviore forma, carmina atque epistolæ. At vero historiæ majori modulo scribebantur, et non solum in charta, vel membranis,

Constat vero ex Dione et aliis Cornelium Gallum Ægypto fuisse præfectum ab Augusto.

Cap. XI. — ^b Pergameni reges. Eumenes Pergamæ rex membranas primum excogitavit.

^c Unde et pergamenarum. Verba sunt Hieronymi in epist. ad Chromat. 43.

^d Hæc et membrana dic. Ea feminino et neutro genere. Gloss. : Membranarum, *justo*.

^e Purpurea vero. Hieron. ad Eustoch., de Custod. virg. : Inficiuntur membranae colore purpureæ, aurum liquescit in litteras. Unde liquescit hic reponendi Chacon.

ad etiam, et ^a in omentis elephantinis, textilibusque A malvarum foliis, atque palmarum.

2. Cujus generis Cinna sic meminit :

Hæc tibi Aratæis multum invigilata lucernis
Caruina, quæis ignes ^b novimus serios,
Lævis in aridulo malvæ descripta libello
Præsiaca vexi manera navicula.

3. Circumcili libros Siciliæ primum increbuit. Nam initio pumicabantur. Unde et ait Catullus : *Cui dono lepidum novum libellum Arido modo pumice expoliturum ?*

CAPUT XIII.

260 De librorum vocabulis.

1. Codex multorum librorum est, liber unius voluminis. Et dictus Codex per translationem a caudibus arborum, seu vitium, quasi *caudex*, quod in se multitudinem librorum quasi ramorum contineat.

2. Volumen liber est a *volo* dictus, sicut apud Hebræos volumen legis, volumina prophetarum.

3. Liber est interior tunica corticis quæ ligno coheret. De quo Virgilius : *Alta liberaret in ulmo*. Unde et liber dicitur in quo scribimus, quia ^a ante usum chartæ vel membranorum de libris arborum volumina fiebant, id est, compaginabantur. Unde et scriptores a libris arborum librarios vocaverunt.

CAPUT XIV.

De librariis, et eorum instrumentis.

1. Librarios (constat) ante bibliopolas dictos. *Librum* enim Græci βιβλιον vocant. Librarii autem idem et antiquarii vocantur; sed 261 librarii sunt qui et nova et vetera scribunt, antiquarii qui tantummodo vetera, unde et nomen sumpserunt.

2. A *scribendo* autem *scriba* nomen accepit, officium exprimens vocabuli qualitate.

3. Instrumenta scribæ calamus et penna. Ex his enim verba paginis insiguntur, sed calamus arboris est, penna avis, cujus acumen in duo dividitur, in toto corpore unitate servata (credo) propter mysterium, ut in duobus apicibus Velus et Novum Testamentum signaretur, quibus exprimitur verbi sacramentum sanguine passionis effusum.

4. Dictus autem calamus quod liquorem ponat. ^a Unde et apud nautas CALARE ponere dicitur.

5. Penna autem a *pendendo* vocata, id est, volando. Est enim, ut diximus, avium.

262 6. Folia autem librorum appellata, sive ex si-

CAP. XII. — ^a In omentis eleph. Hinc elephantini libri, nisi mavis Codices eborens, aut tabulas eboreas significari, de quibus meminere Ulp., de Leg. II, cap. 52, et Pompon., cap. 2 de Orig. jur.

^b Novimus serios. Sic Goth. omnes Basil. Zauchus ætherios legit. Acrios ex illorum opinione qui sidera non in orbibus fixa, sed per æra ferri existimaverunt.

CAP. XIII. — ^c Ante usum chartæ. Ex Hieronym. ad Nestor.

CAP. XIV. — ^d Unde apud nautas CALARE. Quo verbo nostri quoque Trasones utuntur, cum calar el sombraro, calar la visera, atque alia hujusmodi efficiunt; inde etiam dies intercalares dictos vult, quasi interpositos, f., cap. 17.

^e Quia als scribentur antiqui sicut arat. terr. Id Græci (ut ait Passan., lib. I ηλιακόν) βουροπορίδον φησιν dixerunt. Versum autem vocabant rustici,

militudine foliorum arborum, seu quia ex foliis sunt, id est, ex pellibus quæ de occisis pecudibus detrahi solent, cujus partes paginæ dicuntur, eo quod sibi invicem compingantur.

7. Versus autem vulgo vocati, ^a quia sic scribebant antiqui sicut aratur terra. A sinistra enim ad dexteram primum deducebant stylum; deinde convertentur ^f ad inferiora et rursus ad dexteram versus, quos hodieque rustici versus vocant.

8. ^g Scheda est, quod adhuc emendatur, et necdum in libris redactum est, et est nomen Græcum, sicut et *tomus*.

CAPUT XV.

De canonibus Evangeliorum.

1. Canones Evangeliorum ^b Ammonius, Alexandriae B episcopus, primus excogitavit, quem postea Eusebius Cæsariensis secutus, plenius 263 composuit. Qui ideo facti sunt, ut per eos invenire et scire possimus qui reliquorum evangelistarum similia aut propria dixerunt.

2. Sunt autem numero decem, quorum primus continet numeros in quibus quatuor eadem dixerunt : Matthæus, Marcus, Lucas, et Joannes; secundus, in quibus tres, Matthæus, Marcus, Lucas; tertius, in quibus tres, Matthæus, Lucas, Joannes; quartus, in quibus tres, Matthæus, Marcus, Joannes.

3. Quintus, in quibus duo, Matthæus, Lucas; sextus, in quibus duo, Matthæus, Marcus; septimus, in quibus duo, Matthæus, Joannes; octavus, in quibus duo, Marcus, Lucas; nonus, in quibus duo, Lucas, Joannes.

4. Decimus, in quibus singuli eorum propria quædam dixerunt, quorum expositio hæc est. Per singulos enim evangelistas numerus quidam capitulis affixus adjacet, quibus numeris ^f subdita est æra quædam ratio notata, quæ indicat in quot canone positus sit numerus cui subjecta est æra.

5. Verbi gratia : si est æra prima, in primo canone; si secunda, in secundo; si tertia, in tertio, et sic per ordinem usque ad decimum perveniens.

6. Si igitur, aperto quolibet Evangelio, placuerit scire qui reliquorum evangelistarum similia dixerunt, assumes adjacentem numerum capituli, et requires ipsum numerum in suo canone quem indicat, ibique invenies quot et qui dixerint, et ita demum in corpore inquisita loca quæ ex ipsis numeris indicantur per singula Evangelia de eisdem dixisse invenies.

cum, sulco ad finem perducto, iterum eo redditur unde arationis initium est, quod est *verum peragere* Plinio, lib. XVIII, cap. 19.

^f Ad inferiora. Al., ad inferiorem.

^g Scheda. Charis., lib. I : SCIDA charta sine aspiratione, a SCINDENDO dicta est, sed etiam alii cum aspiratione SCHEDAM ex Græco ἐπὶ τοῦ σφύλου dictam putant.

CAP. XV. — ^b Ammonius. Ex Hieronymi Catalogo, et præf. in Evang., et præf. Euseb. ad canones Ammonii.

^f Subdita est æra quæd. Vel ex hoc loco apparet æram nihil esse aliud quam numeri notam. Nam quam Isidorus æram, Hieronymus numerum dixit, et Victor Capuanus, in præf. ad Harmoniam evangelicam Tatiani eadem de re : *Memoratos numeros prius curiosus lector, si velit, inspiciens, facile ex nota numeri reperta comprobet lectione*. Vid. supra. lib. V, c. 34.

CAPUT XVI.

De canonibus conciliorum.

1. Canon ^a autem Græce, Latine *regula* nuncupatur. Regula autem **264** dicta, quod recte dicit, nec aliquando alioquin trahit. Alii dixerunt regulam dictam vel quod regat, vel quod normam recte vivendi præbeat, vel quod distortum pravumque quid corrigat.

2. ^b Canones autem generalium conciliorum a temporibus Constantini cœperunt. In præcedentibus namque annis, persecutione fervente, decendarum plebium minime dabatur facultas.

3. Inde Christianitas in diversas hæreses est scissa, quia non erat licentia episcopis in unum convenire, nisi tempore supradicti imperatoris. Ipse namque dedit facultatem Christianis libere congregari.

4. Sub hoc etiam sancti Patres in concilio Nicæno de omni orbe terrarum convenientes, juxta fidem evangelicam et apostolicam, secundum post apostolos symbolum tradiderunt.

5. Inter cætera autem concilia quatuor esse (scilicet) venerabiles synodos, quæ totam principaliter fidem complectuntur, quasi quatuor Evangelia, vel totidem parallelis flumina.

6. Harum prima Nicæna synodus trecentorum octodecim episcoporum Constantino Augusto imperante peracta est. In qua Ariana perfidiae damnata blasphemia, quam de inæqualitate sanctæ Trinitatis idem Arius asserbat; consubstantialem Deo Patri, **265** ^c Deum Filium eadem sancta synodus per symbolum definiuit.

7. Secunda synodus centum quinquaginta Patrum sub Theodosio seniore ^d Constantinopoli congregata est, quæ Macedonium, Spiritum Sanctum Deum esse negantem, condemnans, consubstantialem Patri et Filio sanctum Spiritum demonstravit, dans symboli

CAP. XVI. — ^a Canon autem. Hoc caput ex alio Isidori volumine a Braultione, qui hoc opus interpolavit, in librosque digessit, accersitum videtur. Nam et conciliorum Acta hoc opere condita contineri inferius dicitur, et multa hujus loci verba in ea præf. quæ inscribitur origo conciliorum, reperiuntur.

^b Canones autem gen. Citantur hæc a Grat., disc. 15, cap. 4, et Ivone, lib. 11, tit. 31, cap. 16, Panorm. ex 18 cap. lib. vi Etymolog. Eademque in Rabani margine ex 17.

^c Deum Filium. — Dei Filium, Gratian.

^d Constantinopoli. Al., Constantinopolim.

^e Tertia synod. Antè hæc verba Ivo, cap. 20: *Hæc synodus acta est temporibus Damasi papæ Romani, Cyrilli Hierosolymitani episcopi, Nectarii Constantinopolitani.* Sic namque legendum, non Nestorii.

^f Ostendens manere. Gennad.: *Sixtus Urbis Rom. episcopus decretum synodi adversum Nestorium a se habilitum volumine describens ad Orientis et Occidentis Ecclesias dedit, confirmans, duobus in Christo manentibus perfecte naturis, unam Filii Dei credendam esse personam; et rursus eadem fere in Leporio.*

^g Quarta synod. Antè hæc verba Ivo, cap. 21: *Hæc synodus acta est temporibus Cælestini papæ Romani, Juvenalis Constantinopoli. episcopi.* Ubi pro Constantinopolitani, Hierosolymitani legendum admonuit A. Augustin.

^h Christum Dominum. — Christum Deum alii libri, et Grat., Ivo, Raban.

ⁱ Constatemur naturæ. Addit post hæc verba solus Ivo: *Hæc synodus acta est temporibus Leonis papæ Rom. et Juvenalis Hierosolymitani episcopi, Anatolii*

A formam, quam tota Græcorum et Latinorum confessio in Ecclesiis prædicat.

8. ^e Tertia synodus Ephesina prima, ducentorum episcoporum sub juniore Theodosio Augusto edita, quæ Nestorium duas personas in Christo asserentem justo anathemate condemnavit, ^f ostendens manere in duabus naturis unam Domini Jesu Christi personam.

9. ^g Quarta synodus Chalcedonensis sexcentorum triginta sacerdotum sub Martino principe habita est, in qua Euthychem Constantinopolitanum abbatem Verbi Dei et carnis unam naturam pronuntiantem, et ejus defensorem Dioscorum quemdam Alexandrinum episcopum, et ipsum rursus Nestorium cum reliquis hæreticis una Patrum sententia prædamavit, prædicans eadem synodus ^h Christum Dominum de Virgine sic natum, ut in eo substantiam et divinæ et humanæ ⁱ consisteamur naturæ.

10. Quatuor hæc sunt synodi principales, fidei doctrinam plenissime **266** prædicantes; sed et si qua sunt concilia quæ sancti Patres spiritu Dei pleni sanxerunt, post istorum quatuor auctoritatem omni manent stabilita vigore, ^j quorum gesta in hoc corpore condita continentur.

11. Synodus autem ex Græco interpretatur *consilium*, vel *cæsus*.

12. ^k Concilii vero nomen tractum est ex more Romano. Tempore enim quo causæ agebantur, conveniebant omnes in unum, communique intentione tractabant. Unde et concilium a communi intentione dicitur, ^l quasi *communicilium*. Nam cilia oculorum sunt. Unde, et *considium*, *consilium*, ^m *d* in *l* litteram transeunte.

267 13. Cæsus vero conventus est, vel congregatio, a *coeundo*, id est, conveniendo in unum. Unde et conventus est nuncupatus; sicut conventus

Constantinopolitani. Sic namque legendum, non Athanasii.

ⁿ Quorum gesta in hoc opere. Hæc omnia oportuit. ^o Concilii nom. t. e. m. Rom. E Serv., *Æn.* vi, ad vers. *Nec vero h. s. s. d.* Quid autem esset concilium ostendunt Lælii Felicis verba apud Agell., lib. v, cap. 27: *Qui non universum populum, sed partem aliquam adesse jubet, non comitia, sed concilium edicere debet.* Sic enim legendum docuit A. August. ex Cicerone, et Livio.

^p Quasi *communicilium*. Ita Rabanus; quasi *consilium* veteres libri; unus Salmen., antè *DCCLX* annos scriptus, quasi *consilium*, quod ad hunc quidem locum attinet, mendose, rem totam attentius si species, haud prorsus absurdo. Nam *consilium* Isidori ætate solere scribi, mihi certe non fit dubium, nam et paulo post idem Codex habet: *Vel consilium a societate*, etc. E qua scriptura duas ipse notaciones confect, ut *consilium* sit (neglecto *s*) *consilium*, et hoc quasi *communicilium*, vel *s* t (neglecto *c*) *consilium*; et hoc quasi *considium*, ^q *d* in *l* litteram transeunte, qua de re Festus: *Consilium, vel a consulerbo, vel quod in unam rem plurium mentes considerant.* Fuisse autem hanc *consilii* scripturam in usu testatur Pierius Valerianus lib., ix *Æn.*, ad vers. *Consilium summis r. d. r. h.* Hoc Gratiani correctores non viderunt, nulla tamen re illorum sensus æque adjuvatur. Nos antiquorum Codicum scripturam representavimus, quæ, hoc animadverso, et emendari, et suppleri facile possit, ut nihil sit iam amplius quod desideretur.

cuctus, vel concilium a societate multorum in unum. A

CAPUT XVII.

De cyclo paschali.

1. Paschalem a cyclum Hippolytus episcopus temporibus Alexandri imperatoris primus conscripsit. Post quem probatissimi auctores Eusebius 268 Caesariensis, Theophilus Alexandrinus, Prosper quoque natione Aquitanus, atque Victorius, amplificatis ejusdem festivitatis rationibus, multiplices circulos ediderunt.

2. Cujus quidem rationem beatissimus Cyrillus Alexandrinæ urbis episcopus in xcv annos d per quinquies decem novies calculans, e quoto Kalendaras, vel luna debeat paschalis solemnitas celebrari, summa brevitate notavit.

3. Cyclos autem vocatus, eo quod in orbem digestus sit, et quasi in circulo dispositum ordinem complectatur annorum sine varietate et sine ulla arte.

4. Unde factum est ut ejusque materiaz carmina simpliciter formitate facta cyclica vocarentur. f Hinc et laterculum dictum, quod ordinem habeat h stratum annorum.

269 5. Primus cyclos decemnovennis.

		Lunæ.
B. Com. an. ii Idus	April.	xx
C. vi Kal.	April.	xvi
Em. xvi Kal.	Maii	xvii
C. vi Idq.	April.	xx
B. C. ix Kal.	April.	xv
E. ii Idus.	April.	xvi
C. ii Non.	April.	xx
E. viii Kal.	Maii	xx
B. C. v Idus	April.	xv
C. ii Kal.	April.	xviii
E. xii Kal.	Maii	xix
C. Non.	April.	xv
B. C. v Kal.	April.	xvii
E. xvi Kal.	Maii	xviii
C. vi Idus	April.	xxi
C. ix Kal.	April.	xvii
B. E. xi Idus	April.	xvii

		Lunæ.
C. ii Non.	April.	xx
E. viii Kal.	Maii	xxi
6.	Secundus cyclos lunæ.	
C. v Idus	April.	xviii
B. C. ii Kal.	April.	xx
270 E. xii Kal.	Maii	xxi
C. Non.	April.	xvii
C. v Kal.	April.	xx
B. E. xvi. Kal.	Maii	xx
C. Kal.	April.	xvi
E. xi Kal.	Maii	xvii
C. Idus	April.	xx
B. C. v Kal.	April.	xv
E. xv Kal.	Maii	xvi
C. v Idus	April.	xix
C. viii Kal.	April.	xv
B. E. Idus	April.	xv
C. Non.	April.	xviii
C. v Kal.	April.	xxi
E. iv Idus	April.	xv
B. C. Kal.	April.	xvii
E. xi Kal.	Maii	xviii
7.	Tertius Cyclos lunæ.	
C. viii Idus	April.	xv
C. iv Kal.	April.	xviii
B. E. xv Kal.	Maii.	xviii
C. v Idus	April.	xxi
C. viii Kal.	April.	xvii
E. xviii Kal.	Maii	xviii
B. C. Non.	April.	xx
E. vii Kal.	Maii	xvi
C. iv Idus.	April.	xxii
C. vi Nov.	April.	xx
B. E. xi Kal.	Maii	xx
C. viii Idus	April.	xvi
C. iv Kal.	April.	xix
E. xiv Kal.	Maii.	xx
B. C. iv Non.	April.	xv
C. viii Kal.	April.	xviii
E. xviii Kal.	Maii	xviii

CAP. XVII. — a Paschalem cyclum Hippolytus episcopus. Post vocem episcopus lacuna est in Cod. Neap. Hieronymus, in catalogo, negat se reperire potuisse cujus urbis episcopus fuerit. Gelasius papa metropolis Arsbis episcopum facit (Bostræ fortasse), ejus enim urbis subscriptio in conciliis nonnunquam legitur. Zonaras et Nicephorus Portus Romæ episcopum fuisse tradunt. Reperta Romæ est ante annos xx illius marmorea statua sedentis, legiturque cyclos hic paschalis in lateribus sedis cum catalogo operum illius, non tamen integro, quia lapis ea parte fractus.

b Theophilus. Ex catalogo Gennadii.
 c Victorius. Ita omnino legendum ex Bed., lib. vi de Ratione temp., cap. 48, et ex Gennadio, cujus verba sunt: Victorius homo Aquitanicus, invitatus a sancto Hylario urbis Romæ episcopo composuit paschalem cursum [Al. recursum] indagatione cautissima, post quatuor priores, qui composuerant, id est, Hippolytum, Eusebium, Theophilum, Prosperum. Victorius quoque legitur in vetustiss. libris Salmant. et Complut.

d Per quinquies decem novies.—Per quinquies decies novies, Neap.

e Quoto Kal. vel luna. Concil. Bracar. ii, cap. 9: Quoto Kalendar. die, vel quoto luna.

f Carmina simplici formitate facta cyclica. Alii cyclica cum Rabano, sive id carminis genus arte quadam fieret, ut ait Aristophanis interpres in Avibus. Nam et κικλιν ποιηματος quidam Homerum auctorem fuisse voluerunt, ut ait Philopon. ad lib. i 'Αναλ., sive inacidia potius fieret, ut vult Acron ad carmen Horat.: Nec sic incipies ut scriptor cyclicus olim. Unde cyclicia plerisque Græcis triviales et circumforanei poetæ dicuntur.

g Hinc et laterculum dictum. Sic in melioribus libris, et recte. Concilium Tolet. iv, cui Isidorus interfuit, cap. 4: Soli in Hispaniis de solemnitate paschali varietas existere prædicationis, diversa enim observantia laterculor. Paschalis festivitatis errorem interdum parturit. Et Cedrenus: 'Η παρ' Ἑλλήνων ὀκτά πλινθος λατέρουλον παρὰ Ῥωμαίους λέγεται, etc. Et Hieronym., in Ezech. cap. iv: Pro LATERE qui Græce dicitur genere feminino ἡ πλινθος Symmachus manifestius interpretatus est πλανήσιον, quem nos LATERCULUM, et ABACUM appellare possumus.

h Stratum annorum. Tertull., de Resurrect. carn. Ordo temporum STERNITUR.

8. <i>Quartus cyclus lunæ.</i>	
271 C. iii Kal.	April.
B. E. xiv Kal.	Maii
C. ii Idus.	April.
C. vii Kal.	April.
E. xvii Kal.	Maii
B. C. viii Idus	April.
C. iv Kal.	April.
E. iii Idus	April.
C. iii Non.	April.
B. E. x Kal.	Maii
C. xviii Kal.	Maii
C. iii Kal.	April.
E. xvii Kal.	Maii
B. C. iv Idus	April.
C. vii Kal.	April.
E. xvii Kal.	Maii
C. vii Idus	April.
B. C. xi Kal.	April.
E. iii Idus	April.
C. iii Non.	April.
E. ix Kal.	Maii
9. <i>Quintus cyclus lunæ.</i>	
B. C. vii Idus	April.
C. iii Kal.	April.
E. xiii Kal.	Maii
C. ii Non.	April.
B. C. vii Kal.	April.
E. xvii Kal.	Maii
C. ii Kal.	April.
E. xii Kal.	Maii
B. C. iii Idus	April.
C. iii Non.	April.
272 E. xvi Kal.	Maii
C. vi Idus.	April.
B. C. xi Kal.	April.
E. xiii Kal.	Maii
C. ii Non.	April.
C. vi Kal.	April.
B. E. xvii Kal.	Maii
C. ii Kal.	April.
E. xii Kal.	Maii
10. ^a Post cuius expletionem ad primum exordium recurrendum. Antiquitus Ecclesia Pascha decima quarta luna cum Judæis celebrabat, quocunque die occurreret: quem ritum sancti Patres in Nicæna synodo prohibuerunt, constituentes non solum lunam paschalem et mensem inquirere, sed etiam et diem Resurrectionis dominicæ observare, et ob hoc Pascha a quarta decima luna usque ad vigesimam primam extenderunt, ut dies Dominicus non omitteretur.	

Post cuius expletionem. Quæ ante hæc in Impres-
 sis sunt, *A conditione mundi, usque ad hunc novissi-*
mo cyclo annum computantur anni dcccxxii, a Manuscri-
ptis vetustioribus absunt, neque in reliquis idem nu-
merus legitur, sed, vel mmmmm vel mmmmmxi vel
mmmmxxii.

^b *Pasche autem vocab.* Ex August., epist. ad Janu-
 ar. 419. Vid. Hieron., ad Math. xxvi.

^c *Eo quod populus de Ægypt. s. Isid., quod angelus*

Lunæ. A	
11. ^b Paschæ autem vocabulum non Græcum, sed	xix
Hebræum est; nec a passione, quoniam πάσχει Græce	xv
dicitur pati, sed a transitu Hebræo verbo Pascha appel-	xix
latum est, eo ^a quod tunc populus Dei 273 ex Ægypto	xv
transierit. Unde et in Evangelio: Cum vidisset, inquit,	xvi
Jesus, quia venit hora ut transiret de mundo ad Patrem.	xviii
12. ^d Cujus nox ideo pervigil ducitur, propter ad-	xvi
ventum Regis ac Dei nostri, ut tempus resurrectionis	xv
ejus nos non dormientes, sed vigilantes inveniat. Cui-	xviii
us noctis duplex ratio est, sive quod in ea vitam tunc	xvi
recepit cum passus est; sive quod postea eadem hora	xv
qua resurrexit ad judicandum venturus est.	xviii
13. Eo autem modo agimus Pascha, ut non solum	xx
mortem et resurrectionem Christi in memoriam revo-	xvi
cemus, sed etiam cætera (^e quæ circa eum attestantur)	xvi
ad sacramentorum significationem inspiciamus.	xv
14. Propter initium enim novæ vitæ, et propter	xvi
novum hominem, quem jubemur induere, et exuere	xx
veterem, expurgantes vetus fermentum, ut simus	xv
nova conspersio, quoniam Pascha nostrum immola-	xvi
tus est Christus; propter hanc ergo vitæ novitate	xix
primus ^f mensis in anni mensibus celebrationi pas-	xx
chali mystice attributus est.	
15. Quod vero tertiæ hebdomadæ die Pascha cele-	xvi
bratur, id est qui dies occurrit a quarta decima	xix
in vicesimam primam, hoc significat quia in toto tem-	xx
pore sæculi, quod septenario dierum numero agitur,	xvi
nunc tertium tempus hoc sacramentum aperuit.	xviii
16. Primum enim tempus est ante legem, secundum	xix
sub lege, tertium sub gratia. Ubi jam manifestatum est	xv
C sacramentum prius occultum in prophetico ænigmatè,	xvi
ideo et propter hæc tria sæculi tempora resurrectio	xviii
Dominici triduana est.	xxi
17. Quod vero a quarta decima luna usque ad vige-	xv
simam primam 274 per dies septem paschalis dies	xviii
quæritur, hoc fit propter ipsum numerum septena-	xx
rium, quo universitatis significatio sæpe figuratur,	xxi
qui etiam ipsi Ecclesiæ tribuitur propter instar	xviii
universitatis, unde et Joannes apotolus, in Apoc.,	xx
ad septem scribit Ecclesias.	xx
18. Ecclesia vero in ista adhuc mortalitate carnis	xvi
constituta, propter ipsam mutabilitatem, lunæ nomine	xvi
in Scripturis significatur.	
19. Varia autem observantia opinionum paschalis	
festivitatis interdum errorem gignit. Latini namque	
D a tertio Nonas Martii, usque in tertium Nonas Apri-	
lis primi mensis lunam inquirunt, et si quarta decima	
luna die Dominico provenerit, in alio die Dominico	
Pascha protrahunt.	
20. Græci primi mensis lunam ab octavo Idus	
Martias usque in diem Non. April. observant, et si	
quinta decima luna die Dominico incurrit, sanctum	
percutiens postes agni sanguine illitos cæde abstinens	
prætergressus sit. Ut Hieronym., loco citat., et Phil.,	
sed hæc Augustini sunt.	
^d <i>Cujus nox ideo pervigil ducitur.</i> Ex Lact., lib. vii,	
cap. 49.	
^e <i>Quæ circa eum attest.</i> Absunt hæc ab optimo Cod.	
Telet.	
^f <i>Primus mensis.</i> Expunxiimus τὸ novorum, nam	
neque apud Aug. est, neque esse debet. Vid. Exod. xii.	

Pascha celebrant. Hujusmodi igitur dissensio inter A utroque Paschalem regulam turbat.

21. Communis annus dicitur qui^a duodecim tantum lunas, hoc est, dies ccccliv habet. Dicitur autem communis, quia sæpe duo ita conjuncti incedunt, ut invicem se in Paschali solemnitate sequantur; nam embolismus annus semper solus est.

22. Embolismus annus est qui tredecim menses lunares, id est, cccclxxxiv dies habere monstratur. Ipse est annus sancto Moysi divinitus revelatus, in quo jubentur ii qui longus habitabant in secundo mense Pascha celebrare.

23. Embolismus autem nomen Græcum est, quod interpretatur Latine *supplementum*, eo quod expleat numerum annorum communium, quibus undecim lunares dies decesse cernuntur.

24. Embolismi autem anni et communes sic inveniuntur. Si enim a quarta decima luna Paschæ præcedentis, usque ad quartam decimam sequentis cccclxxxiv dies fuerint, embolismalis annus est; si ccccliv, communis.

25. Bissextilis est post annos quatuor unus dies adjectus. Crescit enim per singulos annos quarta pars assis. At ubi quarto anno assem compleverit, bissextilium unum facit.

26. Dicitur autem bissextilis, ^b quia *bis sexties* ductus assis **275** facit, quod est unus dies; sicut *quadrantem* propter *quater ductum*, quod est bissextilis, quem super dierum cursum in anno ° sol facit; sive quod nequeat^d annus subintroduci, nisi bissexto Kal. Mart. computaveris, hoc est, et prima die sexta Kal. Martias, ^c et addito bissexto alio die sexto Kal. Martias iteraveris.

27. A sexto autem Kal. Martias usque in diem pridie Kalendas Januariæ, in lunæ cursu bissextilis apponitur, atque inde detrahitur.

28. Intercalares autem dies idcirco vocantur, quia interponuntur, ut ratio lunæ solisque conveniant. *Calare enim ponere* dicitur; *intercalare, interponere*.

29. Epactas Græci vocant, Latini adjectiones annæ lunares, quæ per undecarium numerum usque ad tricenarium in se revolvuntur. Quas ideo Ægyptii adiciunt, ut lunaris emensio rationi solis æquetur.

30. Luna enim juxta cursum viginti novem semis dies lucere dignoscitur, et sunt in annum lunarem dies ccccliv. Remanent ad cursum anni solaris dies undecim, quos Ægyptii adiciunt.

31. Unde et adjectiones vocantur: atque his non invenies lunam quota sit in quolibet anno, et mense, et die. Istæ epactæ semper xi Kal.

^a Qui xii tantum lunas. Al., *lunationes*.

^b Qui bis sexties. Ita scribi placuit A. Augustino, ut series semissem significaret, quod voluit Isidorus. Atqui certum est bissextilium appellari, quod bis sexto Kal. Mart. dicamus, quod ipse statim subdit.

^c Sol facit. Quæ post hæc leguntur in quibusdam Ms. etiam Gothicis, ut in Quiensi, et Cæsaraug., recipienda non putavimus; ea sunt: *Quia tres dies sine auctore sole transierunt in initio conditionis dierum. Inde quarta pars assis per annum crescit, et quarto anno dies integrum reddit. Inde Ægyptii inventores hujus artis, ob exaltationes siderum auctore sole diei in*

April. reperiuntur in eadem luna quæ fuerit eo die.

32. Continentur autem circulo decemnovenali. sed cum ad xxix Epactas pervenerit, qui est circulus decemnovenalis, jam sequenti anno non addes super viginti novem, undecim, ut decem annunties detractis triginta, sed inde revertaris, ut undecim pronunties.

CAPUT XVIII.

De reliquis festivitibus.

1. Festivitas dicta a festis diebus, quasi *festiditas*, eo quod in eis **276** sola res divina sit. Quibus contrarii sunt fasti, in quibus jus fatui, id est, dicitur. Solemnitas a sacris dicitur, ita suscepta, ut mutari ob religionem non debeat ° a sole, id est, firmo, atque solide nominata.

2. Celebritas autem nominatur, quod non ibi terrena, sed celestia tantum agantur.

3. Pascha festivitatum omnium prima est, de cujus vocabulo jam superius dictum est.

4. Pentecoste sicut et Pascha apud Hebræos celebris dies erat, quæ post quinque decadas Paschas celebratur; unde et vocabulum sumpsit. Πεντε enim Græce *quinque*, in quo die secundum legem panes propositionis de novis frugibus offerebantur.

5. Cujus figuram annus jubileus in Testamento veteri gessit; quæ nunc iterum per figuram repromissionis æternam requiem præfiguratur.

6. Epiphania Græce, Latine *apparitio*, sive *manifestatio* vocatur. Eo enim die Christus sideris indicio magis apparuit adorandus. Quo fuit figura primitiæ credentium gentium

7. Quo die et dominici baptismatis sacramentum, et permutata in vinum aquæ, facti: um per Dominum signorum principia existerunt.

8. Duæ sunt autem Epiphaniæ: prima in qua natus Christus pastoribus Hebræorum angelo nuntiante apparuit; secunda, ex qua hujus gentium populis stella iudicæ præsepis eunabula magis adoraturis exhibit.

277 9. Scænopegia solemnitas Hebræorum, de Græco in Latinum, tabernaculorum dedicatio interpretatur, quæ celebrabatur a Judæis in memoriam expeditionis, cum ab Ægypto promoti, in tabernaculis agebant, et ex eo Scænopegia; ἐστίνα enim Græce *tabernaculum* dicitur. Quæ solemnitas apud Hebræos Septembri mense celebrabatur.

10. Neomenia, apud nos Kalendæ; apud Hebræos D autem quia secundum lunarem cursum menses supputantur), et Græce *πρῶτη luna* appellatur; iude *Neomenia*, id est, *nova luna*.

11. Erant enim apud Hebræos ipsi dies Kalenda-

quarta feria conditio, unum diem in quartum annum adjecerunt in honorem solis et lunæ.

^d Quod nequeat annus subintroduci. Al., *annum subintroducere*.

CAP. XVIII. — ° Al. *solto*, id est, *firmo*. Vid. Fest. Pascha fest. De his tribus festivitibus. Vid. Hieron., ad Zach., c. 1.

° Epiph. Qui dies a Græcis baptismo Christi dictus est, sed quid potissimum hoc die sit factum (ait sanctus Maximus) noverit ille qui fecit.

^b Neomer. Ex Hieron., epist. ad Sunniam.

rum ex legali institutione solennes, de quibus dicitur in psalmo : *Canite initio mensis tuba, in die insigni solemnitatis vestrae.*

12. ^a Encænna autem est nova templi dedicatio. Græce enim *καίνων* dicitur novum. Quando enim aliquid novum dedicatur, encænna dicitur. Hanc dedicationis templi solemnitatem Judæi Octobri mense celebrant.

13. Dies Palmarum ideo dicitur, quia in eo Dominus et Salvator noster, sicut propheta cecinit, Jerusalem tendens asellum sedisse perhibetur. Tunc gradienti cum ramis palmarum multitudo plebium obviam ei clamaverunt : *Osanna, benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel.*

14. Vulgus autem ideo eum diem ^b Capitilavium vocant, quia tunc moris est lavandi capita infantium, qui ungenti sunt, ne observatione quadragesimæ sordidata ad unctionem accederent.

278 15. ^c Hoc autem die symbolum competentibus traditur propter confinem dominicæ Paschæ solemnitatem^d : ut qui jam ad Dei gratiam percipiendam festinant fidem, quam confiteantur agnoscant.

16. Cæna dominica dicta est, eo quod in illo die Salvator Pascha cum discipulis suis fecerit ; quod hodie, sicut est traditum, celebratur, sanctamque in eo chrisma conficitur, ^e atque initium novi, et veteris cessatio Testamenti declaratur.

17. Sabbatum ab Hebræis ex interpretatione vocabuli sui requies nominatur, quod Deus in ipso, perfecto mundo, requievisset.

18. Siquidem et eo die requievit in sepulcro Dominus, ut quietis illius mysterium confirmaret, quod Judæis observandum in umbra futuri præceptum est. Sed postquam Christus in sepultura sua ejus figuram adimplevit, observatio ejus quievit.

19. Dominicus dies proinde vocatur, quia in eo resurrectionis Domini nostri gaudium celebratur. ^f Qui dies non Judæis, sed Christianis in resurrectionem Domini declaratus est, et ex illo habere cœpit festivitatem suam.

20. Illis enim solum celebrandum Sabbatum traditum est, quia erat ante requies mortuorum ; ^g resurrectio autem nullius erat qui resurgens a mortuis non moreretur.

^a Encæn. Ex August., tract. 18 in Joann.

^b Capitilavium. Vid. lib. 1 de Off., cap. 27, et Rab., lib. II, cap. 35.

^c Hoc autem die Symb. comp. Qui dicantur competente-, inf., lib. VII, cap. ultim.

^d Atque in n. e. v. c. t. d. Addita sunt hæc ex veteribus libris, quæ in Editis non erant ; in quibus autem Manuscriptis vœrant, lacuna tandem patebat.

^e Qui dies non Jud. suam. Verba Aug., epist. 119, cap. 13.

^f Resurrectio autem. Ibid.

CAP. XIX. — ^g Officium autem ab eff. Ex Amb. 1 Off. cap. 8.

^h A Stella vespere. Virg. : Denique quid vesper serus vohat, et alias sæpe.

ⁱ Missa. Ambrosius, Leonem, aliosque Patres sequitur. De Missa etymol. multa Claut. Sanct., in præf. ad Liturg.

21. Postquam autem facta est talis resurrectio in corpore Domini, ut præiret in capite Ecclesiæ quod corpus Ecclesiæ speraret in fine, jam dies Dominicus, id est, octavus, qui et primus, celebrari cœpit.

279 CAPUT XIX.

De officiis.

1. Officiorum plurima sunt genera, sed præcipuum illud quod in sacris divinisque rebus habetur. ^e Officium autem ab *efficiendo* dictum, quasi *efficium* propter decoram sermonis una mutata littera, vel certe ut quisque illa agat quæ nulli officiant, sed prosint omnibus.

2. Vespertinum officium est in noctis initio vocatum, ^h a stella Vespere, quæ surgit oriente nocte.

3. Matutinum vero officium est in lucis initio, a stella Luciferi appellatum, quæ inchoante mane oritur. Quorum duorum temporum significatione ostenditur ut die ac nocte semper Deus laudetur.

4. ⁱ Missa, tempore sacrificii, est quando catechumeni foras mittuntur, clamante levita : *Si quis catechumenus remansit, exeat foras, et inde missa, quia sacramentis altaris interesse non possunt qui nondum regenerati noscuntur.*

280 5. Chorus est multitudo in sacris collecta, et dictus chorus, quod initio in modum *coronæ* circum aras starent, et ita psallerent. ⁱ Alii chorum dixerunt a *concordia*, quæ in charitate consistit, quia si charitatem non habeat, respondere convenienter non potest.

6. Cum autem unus canit, Græce monodia, ^l Latine sincinnium dicitur ; cum vero duo canunt, bicinium appellatur : cum multi, chorus. Nam chorea ludicrum cantilenæ, ^l vel saltationes classium sunt.

7. Antiphona ex Græco interpretatur vox reciproca, duobus scilicet choris alternatim psallentibus ordine commutato, sive de uno ad unum, quod genus psallendi Græci invenisse traduntur.

8. ^m Responsorios Itali tradiderunt, quod inde responsorios cantus vocant, quod alio desinente, id alter respondeat. Inter responsorios autem et antiphonas hoc differt, quod in responsoriis unus versum dicit, in antiphonis autem versibus alternant chori.

9. Lectio dicitur, quia non cantatur, ut psalmus, vel hymnus, sed legitur tantum. Illic enim modulatio, hic sola pronuntiatio quæritur.

10. ⁿ Canticum est vox cantantis in lætitiâ.

D ⁱ Alii chorum a *concordia*. Ex Aug. in ps. LXXXVII.

^k Latine sincinniam. Fest. : *Sincinnium cantionem solitariam.* Agellius, lib. XX, cap. 2 : *Qui rectius locuti sunt, SINCINNISTAS littera n gemina dixerunt. Sincinnium namque genus veteris cantionis fuit. Et paulo post : Accius poeta SINCINNISTAS appellari ait nebuloso nomine, quod SINCINNUM cur diceretur ei obscurum esset. Sed quoniam assam vocem Aconius et Novius solam interpretantur assicinium, ut assipondium, dictum suspicabatur Chacon. Sincinnium apud Rabanum.*

^l Vel saltationes classium. Ita vetustiores libri ; al. saltationes plausuum. Neap., *Ludicrum cantinela, vel plausuum sine voce saltationes.*

^m Responsorios. Vel responsoria, utroque namque modo loquitur in lib. de Off. et in Regul. monach., c. de Off.

ⁿ Canticum est vox. Ex Illiar., in prolog. Ps.

11. ^a Psalmus autem dicitur qui cantatur ad psalterium, quo **281** usus esse David prophetam in magno mysterio prodit historia. Hæc autem deo in quibusdam psalmorum titulis juxta musicam artem alternatim sibi apponitur.

12. ^b Nam canticum psalmi est cum id quod organum modulatur vox postea cantantis eloquitur. Psalmus vero cantici cum quod humana vox præloquitur ars organi modulantis imitatur. Psalmus autem a psalterio dicitur, unde nec mos est ex alio opere eum componi.

13. Tres autem gradus sunt in cantando: ^c primus sacerdotis, secundus incentoris, tertius accentoris.

14. ^d Diapsalma Hebræum verbum quidam esse volunt, quo significatur *semper*, id est, quod illa quibus hoc interponitur sempiterna esse confirmat.

15. ^e Quidam vero Græcum verbum existimant, quo significatur intervallum psallendi, ut psalma sit quod psallitur; diapsalma vero interpositum in psallendo silentium, ut quemadmodum sympsalma dicitur vocum copulatio in cantando, ita diapsalma disjunctio earum, ubi quædam requies disjunctæ continuationis ostenditur.

16. Unde illud probabile est non conjungendas sententias in psallendo, ubi diapsalma interpositum fuerit, quia ideo interponitur, ut **282** conversio sensuum vel personarum esse noscatur.

17. Hymnus est ^f canticum laudantium, quod de Græco in Latinam laus interpretatur, pro eo quod sit carmen lætitiæ et laudis. ^g Proprie autem hymni sunt cantus continentes laudem Dei. Si ergo sit laus, et non sit Dei, non est hymnus; si sit et laus, et Dei laus, et non cantetur, non est hymnus. Si ergo et in laudem, et Dei, et cantatur, tunc est hymnus.

18. Cui contrarius est threnus, quod est lamenti carmen et funeris

19. ^h Alleluia duorum verborum interpretatio est, hoc est, *laus Dei*, et est Hebræum. *I* enim unum est de decem nominibus quibus apud Hebræos Deus vocatur.

20. Amen significat *vere*, sive *fideliter*, quod et ipsum Hebræum est. Quæ duo verba *amen* et *alleluia*, nec Græcis, nec Latinis, nec barbaris, licet in suam linguam omnino transferre, vel alia lingua enuntiare. Nam quamvis interpretari possint, propter sanctionem tamen auctoritatem servata est ab apostolis in iis propriæ linguæ antiquitas.

21. Tanto enim sacra sunt nomina, ut etiam Joan-

nes in Apocalypsi referat se, Spiritu revelante, vidisse et audivisse vocem celestis exercitus tanquam vocem aquarum multarum, et tonitruum validiorum dicentium *amen* et *alleluia*; ac per hoc sic oportet in terris utraque dici sicut in celo resonant.

22. ⁱ Osianna in alterius linguæ interpretationem in toto transire **283** non potest. *Osi* enim *salvifica* interpretatur; *anna* interjectio est, motum animi significans sub deprecantis affectu.

23. Integre autem dicitur *osianna*, quod nos, corrupta media vocabuli littera, et *elisa*, dicimus *osanna*, sicut fit in versibus cum scandimus. Littera enim prima verbi sequentis extremam prioris verbi veniens excludit, et dicitur Hebraice *osianna*, quod interpretatur *salvifica*, subaudiendo vel *populum tuum*, vel *totum mundum*.

24. Offertorium tali ex causa sumpsit vocabulum. ^j *Fertum* enim dicitur oblatio quæ altari offertur et sacrificatur a pontificibus, a quo offertorium nominatur, quasi *propter fertum*.

25. Oblatio vocatur, quia offertur.

26. ^k Dona proprie divinia dicuntur munera hominum.

27. Nam munera dicuntur obsequia quæ pauperes divitibus loco munerum solvunt; itaque munus homini datur, donum Deo; unde etiam in templis donaria dicimus. Munera autem vocantur, quia *manibus* vel accipiuntur, vel dantur.

28. Duo autem sunt quæ offeruntur: donum et sacrificium.

29. Donum dicitur quicquid auro argentoque, aut qualibet alia specie, efficitur.

30. Sacrificium autem est victima, et quæcumque cremantur in ara, sæpè ponuntur. Omne autem quod Deo datur, aut dedicatur, aut consecratur. Quod dedicatur, *dicendo* datur, unde et appellatur. Unde errant qui dedicationem consecrationem putant significare.

284 31. ^l Immolatio ab antiquis dicta eo quod in mole altaris posita victima cæderetur, unde et mactatio post immolationem est. Nunc autem immolatio pani et calici convenit, libatio autem tantummodo calicis oblatio est.

32. Hinc est illud: ^m *Et libavit de sanguine uxæ*, sic et sæcularium ⁿ quidam poetarum: *Nunc pateras libate Jovi... Libare* enim proprie *fundere* est, sumptumque nomen de Libero quodam, qui in Græcia usum reperit vitis.

nem *semper* reddidisse. Vid. epist. ad Marcell. 158.

^o *Quidam vero*. Ex Aug., in ps. iv.

^p *Canticum laudantium*. — *Canticum laudis*, Aug. ps. xxxix.

^q *Proprie autem hymnus*. Ex eodem, in ps. lxxii.

^r *Alleluia... laus Dei*. Ex Amb., in ps. cxviii. Nam Hieronymus *laudato Deum* interpretatur, ut *vois* ratio exposcit, epist. 157.

^s *Osianna*. Ex Hier., epist. ad Damas. 145.

^t *Fertum*. Fest. FERCTON[al., FERTUM] *genus tibi dicitur, quod crebrius ad sacra FEREBATUR*. Glossæ quædam Latine bibliothecæ Vaticanæ: *Fertores fertu libantes*.

^u *Dona proprie divinia*. Sic Goth. al. *Dei*.

^v *Immolatio... quod in mole*. A. Augustinus, in *mola*.

^w *Et libavit de sanguine uxæ*. Ecclesiastici, l.

^x *Sicut et quidam poetar. Virg., Æn. vii.*

^a *Psalmus autem*. Ex Aug., in ps. iv.

^b *Nam canticum psal.* Ex eodem Hilario, vel Ruff.

^c *Primus sacerdotis*. Permutari volebat hæc Chacon, ut esset primus incentoris locus, ex Varr. 1 de Re rust., cap. 2: *Ut dextra tibia alia quam sinistra, ita tamen ut iis quodammodo conjuncta, quod est altera ejusdem carminis modorum incentiva, altera succentiva. Et quidem licet adicias (inquam) pastorum vitam esse incontinentiam, agriculturalium succentivam*. Sed Ecclesiastiarum morem secutum Isidorum, in quibus qui cantum incipit sacerdotis dicitur, verisimilius est. Cod. Resp., in finibus *succentoris*.

^d *Diapsalma quidam Hebræum esse volunt*. Neque hoc (opinor) quisquam ante Isidorum, neque Isidorus ipse profecto dixit, qui toties apud Hieronymum legerat quod in Hebræo est *דפסלס*, id LXX, Theodotionem et Aquilam *διψαλμα*, quintam vero Editio-

33. ^a Hostiæ apud veteres dicebantur sacrificia, a quæ fiebant antequam ad hostem pergerent.

34. Victimæ vero sacrificia quæ post victoriam, devictis hostibus, immolabantur; et erant victimæ majora sacrificia quam hostiæ. Alii victimam dictam putaverunt, quia *ictu* percussa cadebat, vel quia *tincta* ad aras ducebatur.

35. ^b Holocaustum illud est ubi totum igne consumitur quod offertur. Antiqui enim cum maxima sacrificia administrarent, solebant totas hostias in sacrorum consumere flamma, et ipsa erant holocaustumata. ^c *Ὀλον* enim Græce *totum* dicitur, *καύσει* incensio, et holocaustum *totum incensum*.

35. ^d Ceremoniæ apud Latinos dicuntur sacra omnia quæ apud Græcos orgia vocantur. Proprie autem visum est doctoribus a **285** *carendo* appellari ceremonias, quasi *carimonias*, eo quod iis quæ in sacris divinis offeruntur, in suo usu *carerent* homines; quod etiam nomen in usu est litterarum sanctarum.

37. Alii ceremonias proprie in observationibus Iudeorum credunt: abstinentiam scilicet quarundam escarum secundum veterem legem, eo quod observantes ea erant his rebus quibus se abstinerunt.

38. Sacrificium dictum, quasi *sacrum factum*, quia præce mystica consecratur in memoriam pro nobis dominicæ passionis; unde hoc eo iubente corpus Christi et sanguinem dicimus, quod, dum sit ex fructibus terræ, sanctificatur, et sit sacramentum, operante visibiliter Spiritu Dei, cuius panis et calicis sacramentum Græci Eucharistiam dicunt, quod Latine *bona gratia* interpretatur. Et quid melius corpore et sanguine Christi?

39. ^e Sacramentum est in aliqua celebratione, cum res gesta ita sit ut aliquid significare intelligatur, quod sancte accipiendum est. Sunt autem sacramenta baptismus et chrisma, corpus et sanguis.

40. Quæ ob id sacramenta dicuntur, quia sub tegumento corporalium rerum virtus divina secretius salutem eorumdem **286** sacramentorum operatur, unde et a *secretis* virtutibus, vel a *sacris* sacramenta dicuntur.

41. Quæ ideo fructuose penes Ecclesiam sunt, quia sanctus in ea manens Spiritus eundem sacramentorum latenter operatur effectum.

42. Unde seu per bonos seu per malos ministros intra Dei Ecclesiam dispensentur, tamen quia Spiritus sanctus mystice illa vivificat, qui quondam apostolico in tempore visibilibus apparebat operibus, nec honorum meritis dispensatorum amplificat hæc dona, nec malorum attenuantur, quia *neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus*; unde et Græce mysterium dicitur

^a Hostiæ apud vet. F. Serv., *Æn.* 1.

^b Holocaustum. Ex Hieron., in Ezech. cap. XLV.

^c *Ὀλον* enim Græc. Ex Aug. in ps. LXIV.

^d Ceremoniæ Serv., *Æn.* IV: Sane sciendum orgia apud Græcos dici omnia sacra, sicut apud Latinos ceremoniæ dicuntur. De Etym., vid. Fest.

^e Sacramentum est in aliqua celebrat. Ex Aug., *epist.* 119, in principio.

^f Baptismus Græc. Vid. Tertull., lib. de Baptism.

^g Quæ ascendit dealbata. Ital. LXX *ἀδελυκαθίσταται*

quod secretam et reconditam habeat dispositionem.

43. ^f Baptismus Græce, Latine *tinctio* interpretatur, quæ ideo tinctio dicitur, quia ibi homo spiritu gratiæ in melius immutatur, et longe aliud quam erat efficitur.

44. Prius enim deformitate peccatorum fœdi eramus, in ipsa tinctione reddimur pulchri dealbatione virtutum, unde in Canticis scribitur canticorum: *Quæ est ista quæ ascendit dealbata?*

45. Cujus mysterium non aliter nisi sub Trinitatis designatione, id est, Patris, et Filii, et Spiritus sancti ^h cognominatione completur, dicente Domino ad apostolos: *Ita, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.*

46. Sicut enim in tribus testibus stat omne verbum, ita hoc sacramentum confirmat ternarius numerus nominum divinum.

287 47. Quod autem per aquam baptismus datur, hæc ratio est. Voluit enim Dominus ut res illa invisibilis, per congruens, sed profecto contractabile et visibile, impenderetur elementum, super quod etiam in principio ferebatur Spiritus sanctus.

48. Nam sicut aqua purgatur exterius corpus, ita latenter ejus mysterio per Spiritum sanctum purificatur et animus. Cujus sanctificatio ita est.

49. ⁱ Invocato enim Deo descendit Spiritus sanctus de cælis, et medicatis aquis, sanctificat eas de semetipso; et accipitur vim purgationis, ut in eis, ut caro, et anima delictis inquinata mundetur.

50. ^j Chrisma Græce, Latine *unctio* nominatur, ^C ex cuius nomine, et Christus dicitur, et homo post Lavacrum sanctificatur.

51. Nam sicut in baptismo peccatorum remissio datur, ita per unctionem sanctificatio spiritus adhibetur, et hoc de pristina disciplina, qua ungi in sacerdotium et in regnum solebant, ex quo et Aaron a Moysse unctus est.

52. Quæ dum carnaliter fit, spiritualiter proficit; quomodo et in ipsa baptismi gratia visibilis actus est quod in aqua mergimur, sed spiritualis effectus quod delictis mundamur.

53. Hoc significat illud unguentum quod peccatrix mulier **288** super pedes, et ^k ea quæ dicitur non fuisse peccatrix super caput Jesu fuisse scribantur.

54. Manus impositio ideo fit, ut per benedictionem advocatus invitetur Spiritus sanctus. ^l Tunc enim ille Paracletus, post mundata et benedicta corpora, libens a Patre descendit, et quasi super baptismi aquam, tanquam super pristinam, sedem recognoscens, quiescit. Nam legitur quod in principio aquis superferebatur Spiritus sanctus

et Amb., serm. 19, in ps. CVIII. *Volg., quæ ascendit de deserto deliciis affluens.*

^h Cognominatione. F.. *connominatione*; pejns apud Rahanum, *cognitione*.

ⁱ Invocato et Deo. Ex Tertull.

^j Chrisma. Ex eodem.

^k Et ea quæ non dicitur fuisse peccatrix. Sic omnes libri. Sed non videtur legisse hæc Rabanus.

^l Tunc enim ille Paracl. Verba sunt Tertull.

55. Exorcismus Græce, Latine *conjuratio*, sive **A** sermo increpationis est adversus diabolum, ut discedat, sicut est in Zacharia: *Et ostendit mihi Jesum sacerdotem magnum stantem coram angelo Domini, et Satan stabat a dextris ejus, ut adversaretur ei, et dixit Dominus ad Satan: Increpet Dominus in te, qui elegit Jerusalem.*

56. Hoc est exorcismus, increpare et conjurare adversus diabolum; unde sciendum quod non creatura Dei in infantibus exorcizatur, aut exsufflatur, sed ille sub quo sunt omnes qui cum peccato nascuntur. Est enim princeps peccatorum.

57. ^a Symbolum per linguam Græcam *signum*, vel *collatio* interpretatur. Discessuri enim apostoli ad evangelizandum in gentibus, hoc sibi prædicationis signum, vel indicium posuerunt.

58. Continet autem confessionem Trinitatis, et unitatem Ecclesæ, et omne Christiani dogmatis sacramentum. Quod symbolum fidei et spei nostræ non scribitur in charta et atramento, sed in tabulis cordis carnalibus.

289 59. Oratio petitio dicitur. Nam ^b *orare* est *petere*, sicut *exorare impetrare*. Comitat autem oratio loco et tempore. Loco, quia non ubique, cum prohibeamur a Christo orare in publico, sed ubi opportunus dederit, aut necessitas importaverit. Neque enim contra præceptum reputatur ab apostolis factum, qui in carcere audientibus custodibus orabant, et canebant Deo.

60. De tempore vero dictum est: *Sine intermissione orate*, sed hoc singularibus. Nam est observatio quarundam horarum communium, quæ diei inter spatia signant, tertia, sexta, et nona; similiter et noctis.

C 61. Sed ideo orandi hæc horæ diviæ sunt, ut si forte aliquo fuerimus opere detenti, ipsum nos ad officium tempus admoneat, quæ tempora in Scripturis inveniuntur.

62. Primum enim sanctus Spiritus, congregatis discipulis, hora tertia infusus est. Petrus, qua die visionem communicationis in illo vasculo expertus est, sexta hora orandi gratia ascenderat. Idem etiam cum Joanne hora nona templum adiit, quando paralyticum sanitati reformavit.

63. Sed et Daniele legitimus hæc tempora in oratione observasse, et utique ex Israelis disciplina, ut ne minus quam ter **290** die adoremus. Debitorum enim sumus trium personarum, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, exceptis utique et aliis legitimis orationibus, quæ sine ulla admonitione debentur in ingressu lucis ac noctis, sive vigiliarum; sed et cibum non prius sumere quam ^c interposita oratione.

^a Symbolum. Ex Ruff. Symbol.

^b Orare est petere. Ex Serv., *Æn.* iii.

^c Interposita orat. — Anteposita Chaconis Codex.

^d Ascendit celeriter. Locus ex Aug. in Ps.

^e Jejunium autem et statio. Sic Cass., lib. v de Institut. Conob., cap. 24: *Per Egypti monasteria tantum cordis elocritate suscipiebamus, ut, absque legitimis jejniis quartæ et sextæ feriæ, quocunque pergebamus, quotidiana statio solveretur.*

^f Statio de militari exemplo. Tertull., in lib. de Jrat., in fin.: *Si statio de militari exemplo nomen ac-*

64. Priora enim habenda sunt spiritus refrigeria, quia priora cælestia quam terrena. Qui autem vult orationem suam volare ad Dominum, faciat illi duas alas, jejunium et eleemosynam, et ^d ascendet celeriter, et exaudietur.

65. Jejunium est parcimonia victus, abstinentiaque ciborum, cui nomen est inditum ex quadam parte viscerum tenui semper et vacua, quod vulgo *jejunum* vocatur. Unde jejunii nomen creditur derivatum, quod sui inedia viscera vacua et exinanita existunt.

66. ^e Jejunium autem et statio dicitur. ^f Statio autem de militari exemplo nonien accepit, pro eo quod nulla lætitia, sive tristitia, obveniens castris stationem militum rescindat. Nam lætitia libentius, tristitia sollicitius administrat disciplinam; ^g unde et milites nunquam inmemores sacramenti magis stationibus parent.

67. Discernunt autem quidam inter jejunium et stationem. **291** Nam jejunium est indifferenter cujuslibet diei abstinentia, non secundum legem, sed secundum propriam voluntatem, statio autem est observatio statutorum dierum, vel temporum.

68. Dierum, ut quartæ feriæ et sextæ jejunium ex veteri lege præceptum, de qua statione in Evangelio dixit ille: *Jejuno bis in Sabbato*, id est, quarta et sexta Sabbati.

69. Temporum autem, quæ legalibus ac prophetiis institutionibus terminatis temporibus statuta sunt ^h ut jejunium quarti, quinti, septimi et decimi; vel, sicut in Evangelio, dies illi in quibus ablati sunt sponsum; vel sicut observatio quadragesimæ, quæ in universo orbe institutione apostolica observatur circa confinium dominicæ passionis.

C 70. His tertium genus quidam adjiciunt, ⁱ quam *xerophagiam* dicunt, abstinentiam scilicet humentium ciborum. Unde, et nomen hoc datum, eo quod *siccia* quidam escis utantur.

71. Pœnitentia appellata, ^j quasi *pœnitentia*, eo quod ipse homo in se puniat pœnitendo quod male admisit; nam nihil aliud agunt, quos veraciter pœnitet, nisi ut id quod male fecerunt impunitum esse non sinant. Eo quippe modo sibi non parentibus ille parcat, cujus altum justumque judicium nullus contemptor evadit.

72. Perfecta est autem pœnitentia, præterita dîfere. et futura non admittit. Hæc secunda in similitudinem fontis purgatio est, ut si forte, impugnante diabolo, aliud quod peccatum irrepserit, hujus satisfactione purgetur.

292 73. Satisfactio autem est causas peccatorum, et suggestiones excludere, et ultra peccatum non iterare.

74. Reconciliatio vero est quæ post complementum pœnitentiæ adhibetur; nam sicut conciliamur Deo

cepit (nam et militia Dei sumus), utique nulla lætitia, sive tristitia obveniens, castris stationes militum rescindit. Nam lætitia libentius, tristitia sollicitius administrat disciplinam.

^g Unde et milites. Ex eodem, in lib. de Jejun.

^h Ut jejunium quarti. Verba Zachariæ, cap. viii. Vid. Hieron., *ibid.*, et Isid., *i Off.*, cap. 37.

ⁱ Quam xerophag. Qua voce sæpe utuntur Tertull., Hieronym. et Cassian.

^j Quasi pœnitentia. Al., quasi pœnitentia. Idem, in de Off., cap. 16. Pœnitentium nomen sumpsit a pœnitentia

quando primum a gentilitate convertimur, ita reconcilianur, quando post peccatum poenitendo regredimur.

75. Exomologesis Græco vocabulo dicitur, quod Latine *confessio* interpretatur, cujus nominis duplex significatio est. Aut enim in laude intelligitur confessio, sicut est: *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli, et terræ.* Aut dum quisque confitetur sua peccata ab eo indulgentia, cujus indeficiens est misericordia.

76. Ex hoc ^a igitur Græco vocabulo exprimitur et frequentatur exomologesis, qua delictum nostrum Domino confitemur, non quidem ut ignaro, cujus cognitioni nihil occultum est, sed confessio est rei, scilicet, ejus quæ ignoratur professa cognitio.

77. Utile enim sibi ac jucundum quisquam esse existimaverat, rapere, adulterari, furari; sed ubi hæc æternæ damnationis obnoxia esse cognovit, cognitio ^B lis, confitetur errorem.

78. Confessio autem erroris confessio est desinendi; desinendum ergo a peccatis, dum confessio est. Confessio autem antecedit, remissio sequitur; cæterum extra veniam est qui peccatum cognoscit, nec cognitum confitetur.

^a Ex hoc ergo Græco vocab. Tertull., lib de Poenit.: *Is actus, qui Græco vocabulo magis exprimitur, et frequentatur, exomologesis est, qua delictum Domino nostro confitemur, non quidem ut ignaro, sed quatenus satisfactio confessioni disponitur, confessionis venientia Deus mitigatur.*

^b Itaque exomolog. prostern. et humilif. h. d. est. Verba Tertull. ibid.

79. ^b Itaque exomologesis prosternendi et humiliandi hominis disciplina est, habitu atque victu, sacco et cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum moribus dejicere, illa quæ peccavit tristi tractatione mutare.

80. Litaniz autem Græco nomine appellantur, quæ Latine **293** dicuntur *rogationes*. Inter litaniam vero et exomologesin hoc differt, quod exomologesin pro sola confessione peccatorum aguntur; litaniz vero indicuntur propter rogandum Dominum, et impetrandum in aliquo misericordiam ejus.

81. ^c Sed nunc jam utrumque vocabulum sub una designatione habetur, nec distat vulgo utrum litaniz an exomologesin dicantur. Supplicationis autem nomen quodammodo nunc ex gentilitate retinetur.

82. ^d Nam seriz, aut legitimæ erant apud eos, aut indictæ. Indictæ autem, quia paupertas antiqua Romanorum ex collatione sacrificabat, aut certe de bonis damnatorum. Unde supplicia dicuntur supplicationes, quæ fiebant de bonis passorum supplicia. Sacra enim res de rebus execrandorum fiebant.

^e Sed nunc jam utrumque vocab. Id unde natum sit ex Concil. Agathen. const. Sic in Concil. Tolet. 17. cap. 6 cum titulus sit de diebus litaniarum per totos XII menses celebrandis in canone tamen dicitur, ut exomologesin votis gliscentibus celebretur.

^d Nam seriz; aut legitimæ. Verba sunt Servil. Æn. 1, ad vers. *Templis indicit honorem.*

LIBER SEPTIMUS.

DE DEO, ANGELIS, ET FIDELIUM ORDINIBUS.

CAPUT PRIMUM.

De Deo.

1. Beatissimus Hieronymus, vir eruditissimus et linguarum multarum peritus, Hebræorum nominum interpretationem primum in **294** Latinam linguam convertit. Ex quibus, pro brevitate, præmissis multis, quædam huic operi, adjectis interpretationibus, interponenda studui.

2. Vocabulorum enim expositio satis indicat quid velint intelligi. Habent enim quædam ex propriis causis nomina rationem. In principio autem decem nomina ponimus, quibus apud Hebræos Deus vocatur.

3. ^a Primum apud Hebræos Dei nomen **אֱלֹהִים** *El* dicitur, quod alii Deum, alii eymologiam ejus exprimentes, *ισχυρός*, id est, *fortem*, interpretati sunt, ideo quod nulla infirmitate ^b opprimitur, sed fortis ^D est, et sufficiens ad omnia perpetranda.

4. Secundum nomen **אֱלֹהִים** *Eloim*.

5. Tertium **אֱלֹהִים** *Eloë*, quod utrumque in Latinum Deus dicitur. Est autem nomen in Latinum ex Græca appellatione translatum. Nam *Deus* Græcè **θεός** di-

^C citur, ^e quasi *diós*, id est, *timor*; unde tractum est nomen *Deus*, quod eum colentibus sit timori.

6. ^d Deus autem proprie nomen est Trinitatis pertinens ad Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Ad quam Trinitatem etiam reliqua quæ in Deo infra sunt posita vocabula referuntur.

7. Quartum nomen Dei dicitur **צְבָאוֹת** *Sabaot*, quod vertitur in Latinum, *exercituum*, sive *virtutum*, de quo in psalmo ab angelis dicitur: *Quis est ius Rex gloriæ? Dominus virtutum.*

8. Sunt enim in hujusmodi ordinatione virtutes multæ, ut angeli, archangeli; principatus et potestates, cunctique cælestis militiæ ordines, quorum tamen ille Dominus est. Omnes enim sub ipso sunt, ejusque dominatui subjacent.

9. ^e Quintum **עֶלְיוֹן** *Elion*, quod interpretatur in Latinum *excelsus*, **295** quia supra cælos est, sicut scriptum est de eo: *Excelsus Dominus, supra cæles gloria ejus.* Excelsus autem dictus, pro valde *celsus*. *Is* enim pro *valde* ponitur, sicut *eximius*, quasi *valde eminens*.

^d Deus autem prop. e. n. T. Ex Hieron., epist. ad Amand. 147.

^e Quintum HELTON. Unde quidam Græcos *ἄνω* locisce putant.

Cap. I. — ^a Primum apud Heb. Ex Hieron. ep. 136.

^b Opprimitur. Al., *premitur*.

^c Quasi *diós*. F. Servil., Æn. XII, ad vers. *Diva deam*.

10. Sextum nomen *יהוה Eie*, id est, *qui est*. Deus enim solus, quia æternus est, hoc est, quia exordium non habet, essentialiter nomen vere tenet. ^a Hoc enim nomen ad sanctum Moysen per angelum est delatum.

11. Quærenti enim quod esset nomen ejus qui eum porgere præcipiebat ad populum ex Ægypto liberandum, respondit: *Ego sum qui sum, et dices filiis Israel: Qui est misit me ad vos*; tanquam in ejus comparatione, qui vere est, quia incommutabilis est, ea quæ mutabilia facta sunt quasi non sint.

12. ^b Quod enim dicitur *fuit*, non est: et quod dicitur *erit*, nondum est. ^c Deus autem esse tantum novit, fuisse et futurum esse non novit.

13. ^d Solus enim Pater cum Filio et Spiritu sancto veraciter est, cujus essentialiter comparatum esse nostrum non esse est. Unde et in communi eloquio dicimus: *Vivis Deus*, quia essentialiter vita vivit, quam mors non habet.

14. Septimum *אדוני Adonai*, quod generaliter Dominus interpretatur, quod dominetur creaturæ cunctæ, vel quod creatura omnis dominatui ejus deserviat. Dominus ergo et Deus, vel quod dominetur omnibus, vel quod tueretur a cunctis.

296 15. ^e Octavum *יהוה Ia*, quod in Deo tantum ponitur, quod etiam in *alleluia* in novissima syllaba sonat.

16. ^f Nonum *Tetragrammaton*, hoc est, *quatuor litterarum*, quod proprie apud Hebræos in Deo ponitur, *יהוה* id est, duabus *יה ia*, *יה ia*, quæ duplicata ineffabile illud et gloriosum nomen Dei efficiunt; dicitur autem ineffabilis, non quia dici non potest, sed quia finiri sensu et intellectu humano nullatenus potest, et ideo quia de eo nihil digne dici potest, ineffabilis est.

17. Decimum *Saddas יהוה id est, Omnipotens*. Vocatus autem Omnipotens eo quod omnia potest, sed a faciendo quod vult, non a patiando quod non vult. Quod si ei accideret, nequaquam esset Omnipotens; facit enim quidquid vult, et inde Omnipotens.

18. Item Omnipotens, quia ipsius sunt omnia quæ ubique sunt. Solus enim totius mundi habet imperium. Dicuntur autem et alia quædam in Deum substantialiter nomina, ut *Immortalis*, *Incorruptibilis*, *Incommutabilis*, *Æternus*. Unde et merito cunctæ præponitur creaturæ.

19. Immortalis, sicut de eo scriptum est: *Qui solus habet immortalitatem*, quia in ejus natura nulla est commutatio. ^h Nam omnis mutabilitas non in-

venienter mortalitas dicitur, secundum quam et anima mori dicitur, non quia in corpus, vel in aliquam alteram substantiam mutatur et vertitur, sed in ipsa sua substantia quidquid alio modo nunc est aut fuit, secundum id quod distitit esse quod erat, mortalis utique deprehenditur, ac per hoc solus Deus dicitur Immortalis, quia solus incommutabilis.

20. Incorruptibilis appellatur, quia corrumpi et dissolvi non posset, nec dividi. Quidquid enim capit divisionem, et interitum capit. Ille nec dividi potest, nec interire; inde incorruptibilis est.

297 21. Incommutabilis est, quia semper manet, et mutari nescit; nec proficit, quia perfectus est; nec deficit, quia æternus est.

22. Æternus est, quia sine tempore est. Non enim habet initium, neque finem. Illic et sempiternus, eo quod sit semper æternus. A quibusdam autem Æternus ab æthere creditur dictus, quoniam cælum sedes ejus habetur: unde est illud: *Cælum cæli Domino*; et hæc ista quatuor unum significant, nam una eademque res dicitur, sive dicatur æternus Deus, sive immortalis, sive incorruptibilis, sive immutabilis.

23. Invisibilis, quia nunquam per substantiam suam apparuit oculis mortalium Trinitas, nisi per speciem subjectæ creaturæ, ejusdemque corporeæ; nam nemo potest ipsam manifestationem essentialiter Dei videre, et vivere, sicut et dictum est Moysi. Unde et Joannes in Epistola sua dicit: *Deum nemo vidit unquam* Res est enim invisibilis, ideoque non C oculo, sed corde quærendus est.

24. Impassibilis est, quia nullis perturbationibus afficitur quibus fragilitas humana succumbit. Non enim attingunt eum ullæ passionēs, ut libido, iracundia, cupiditas, timor, mœror, invidia, et cætera quibus humana mens turbatur.

25. Sed cum dicitur Deum irasci, aut zelare, aut dolere, nostro usu dicitur. Apud Deum enim perturbatio nulla est, apud quem tranquillitas summa est.

26. Simplex autem dicitur, sive non amittendo quod habet, seu quia non aliud est ipso, et aliud quod in ipso est, sicut in homine, cujus aliud est esse, aliud sapere.

27. Nam et esse potest, et sapiens non esse; Deus autem habet essentialiter, habet et sapientiam; sed quod habet, hoc et est, et omnia unus est; ac prout

D simplex est, quia non in eo aliquid accidentis est, sed et quod est, et quod in ipso est, essentialiter est, excepto quod relative ad quamcunque personam est.

^a Hoc nomen mors... non habet. Falso citatur hic locus a Magistr. Sent., lib. 1, d 8, cap. 1, ex Hiero. epist. ad Damasum, cum sit potius conflatus ex Augustini et Greg. variis locis: prima pars, usque ad non sint, ex Aug., viii de Civit., cap. 11.

^b Quod enim dicitur fuit. Ex eodem, in lib. de Symbol., cap. 4, et in ps. ci, ex quo rō dicitur deleri bis hoc loco sine fraude posset.

^c Deus autem esse tantum nov. Ex Greg. iv Moral., cap. 27, al. 32.

^d Solus enim. Ex eod., 18 Moral., cap. 27, al. 32.

^e Vivis Deus, quia essent. Ex eodem lib., cap. 3, al. 1.

^f Octavum יהוה. Ex Hieron., epist. 136.

^g Nonum. Ex eadem epist., et 142. Et in Quæst., in cap. xii Gen.: *Nec mirandum* (inquit) *quare cum apud Græcos, et nos a littera videatur addita, nos η litteram additam dixerimus, idioma namque lingua illius est per η quidem scribere, seu per a legere, sicut e contrario a litteram sæpe per e pronuntiant.*

^h Nam omnis mutabil. Ex Greg., xi Moral., cap. 17. E quo sunt fere hujus cap. reliqua.

ⁱ Sicut in homine cujus aliud. Ex xviii Mor., cap. 27, al. 34.

^j Excepto hoc, quod relati. Ex August., xi de Civit., cap. 10.

28. Summe bonus, quia incommutabilis est. Creatura vero bonum, sed non summum est, quia mutabilis est. Et dum sit quidem bonum, non tamen esse potest et summum.

29. Incorporeus autem, vel incorporealis ideo dicitur Deus, ut spiritus credatur, vel intelligatur esse non corpus. Nam dum dicitur spiritus, ejus significatur substantia.

30. Immensus, quia cuncta concludit, ipse a nullo concluditur, sed omnia intra ejus omnipotentiam coarctantur.

31. Perfectus dicitur, quia nihil ei possit adjici. Attamen de consummatione alicujus facti perfectio dicitur. Deus autem, qui non est factus, quomodo est perfectus? Sed hoc vocabulum de usu nostro sumpsit humana inopia, sicut et reliqua verba quatenus id quod ineffabile est utcumque dici possit, quoniam de Deo nihil digne humanus sermo dicit, sicut sunt et alia.

32. Creator dictus pro totius mundi rebus ab ipso creatis; nihil enim est quod non originem a Deo traxerit. Ipse et unus, quia dividi non potest, vel quia nihil esse aliud potest, quod tantumdem capiat potestatis.

33. Hæc igitur, quæ de Deo dicta sunt, ad totam pertinent Trinitatem, propter unam et coæternam substantiam, sive in Patre, sive in Filio ejus Unigenito in forma Dei, sive in Spiritu sancto, qui unus est spiritus Dei Patris, et Filii ejus Unigeniti.

34. Sunt et quædam vocabula ex usu nostro ad Deum sumpta, de membris nostris, sive de inferioribus, et quia in propria natura invisibilis, et incorporeus est, pro efficientiis tamen causarum in ipso rerum species ascribuntur, ut more locutionis nostræ facilius seipsam insinuet, ut quia omnia videt, dicatur *oculus*; propter quod audit omnia, dicatur *auris*; pro eo autem quod avertitur, *ambulat*; pro eo quod spectat, *stat*.

36. Sic, et in cæteris horum similibus ab humanis mentibus trahitur similitudo ad Deum, sicut et *obliviens*, et *memorans*. Hinc est quod et propheta dicit: *Juravit Dominus exercituum per animam suam*; non quod Deus animam habeat, sed hoc nostro narrat affectu.

37. Nam et *facies Dei* in Scripturis sanctis non caro, sed divina cognitio intelligitur eadem ratione qua per faciem conspectam quisque cognoscitur. Hoc enim in oratione dicitur Deo: *Osende nobis faciem tuam*, ac si dicitur: *Da nobis cognitionem tuam*.

38. Sic et vestigia Dei dicuntur, quia nunc Deus per speculum agnoscitur; ad perfectum vero Omnipotens reperitur, dum in futurum facie ad faciem quibusque electis presentabitur, ut ipsam speciem contemplan-

^a Ab humanis mentibus. Ex Greg. 32, cap. 5. al. 6.

^b Nam et facies Dei. Ex eodem, in lib. 1, log. x.

^c Nam et in proph. Amos, 11.

^d CAP. II. Præceptum enim fuerat Jud. Ex Lact., lib. 4, cap. 7. Gothor. quoque reges a pontificib. Tolanis inungi solitos tradunt historie.

^e Et sicut nunc regibus indum. puerp. Hinc pur-

atur, cujus nunc vestigia comprehendere conantur, hoc est, quem videre per speculum dicuntur.

39. Nam, et situs, et habitus, et locus, et tempus in Deum non proprie, sed per similitudinem translate dicuntur, quippe *sedere super cherubim* dicitur, quod est ad situm; et *abyssus, tanquam vestimentum*, amictus ejus, quod est ad habitum; et, *Anni tui non deficiunt*, quod ad tempus pertinet; et, *Si ascendero in cælum, tu ibi es*, quod ad locum.

40. Nam et in propheta, plaustrum portantis seuum species ad Deum dicitur. Et hæc omnia per figuram Deus, quia nihil est horum ad proprietatem substantiæ ejus.

CAPUT II.

De Filio Dei.

1. Multis etiam modis Christus appellari in Scripturis invenitur divinis. Nam ipse Dei Patris Unigenitus Filius, dum esset æqualis Patri, propter salutem nostram formam servi accepit. Proinde quædam nomina in illo ex divinitatis substantia, quædam ex dispensatione susceptæ humanitatis assumpta sunt.

2. Christus namque a *chrismate* est appellatus, hoc est, unctus. Præceptum enim fuerat Judæis ut sacrum conficerent unguentum quo perungi possent ii qui vocabantur ad sacerdotium, vel ad regnum; et sicut nunc regibus indumentum purpuræ insigne est regis dignitatis, sic illis unctio sacri unguenti nomen ac potestatem regiam conferebat, et inde christi dicitur a *chrismate*, quod est unctio.

3. Nam *chrisma* Græcè, Latine unctio nuncupatur, quæ etiam Domino nomen accommodavit facta spiritalis, quia spiritu unctus est a Deo Patre, sicut dicitur in Actibus apostolorum: *Collecti sunt enim in hac civitate, adversus sanctum Filium tuum, quem unxisti*; non utique oleo visibili, sed gratiæ dono, quod visibili significatur unguento.

4. Non est autem Salvatoris proprium nomen Christus, sed communis nuncupatio potestatis; dum enim dicitur Christus, commune dignitatis nomen est; dum Jesus Christus, proprium est vocabulum Salvatoris.

5. Christi autem nomen nusquam alibi omnino, nec in aliqua gente fuit, nisi tantum in illo regno ubi Christus prophetabatur, et undè venturus erat.

6. *Messias* autem Hebraice dicitur, Græcè Christus, Latina autem locutione unctus.

7. *Jesus* Hebraice, Græcè *Ἰησοῦς*, Latine autem *Salutaris*, sive *Salvator* interpretatur, pro eo quod cunctis gentibus salutarifer venit.

8. Etymologiam enim nominis hujus etiam evangelista significat, dicens: *Vocabis nomen ejus Jesum, quia ipse salvum faciet populum suum*. Sicut enim Christus significat *Regem*, ita *Jesum* significat *Salvatorem*.

9. Non itaque nos salvos facit quicumque rex,

purp. regem apud Virg. et purpurei tyranni apud Horat.

^f Non est autem Salvatoris. Lact., ibid.: *Nam CHRISTUS non proprium nomen est, sed nuncupatio potestatis, et regni*

^g Dum enim dicitur Christus. Ex Hieron. in Matth. 16.

^h Latine autem Salvat. Ex Lact., iv, cap. 12.

ⁱ Etymologiam. Ex Hieron. in Matth. 1.

sed rex Salvator. **301** ^a Quod verbum Latina lingua antea non habebat, sed habere poterat, sicut potuit, quando voluit.

10. *Emmanuel* ex Hebræo in Latinum significat *nobiscum Deus*, scilicet quis per Virginem natus Deus hominibus in carne mortali apparuit, ut terrenis viam salutis ad cælum aperiret. Ad divinitatis substantiam quæ pertinent ista sunt, *Deus, Dominus*.

11. Deus autem dictus, propter unicam cum Patre substantiam.

Dominus, propter servientem creaturam.

12. Deus autem et homo, quia verbum et caro. Unde, et *bis genitus* dicitur, sive quia Pater eum genuit sine Matre in æternitate, sive quia Mater sine Patre in tempore.

13. *Unigenitus* autem vocatur secundum divinitatis excellentiam, quia sine fratribus; *Primogenitus* secundum susceptionem hominis, in qua per adoptionem gratiæ fratres habere dignatus est, quibus esset primogenitus.

14. *Homousios* Patri a unitate substantiæ appellatur. *Substantia* enim, vel *essentia* Græcè *οὐσία* dicitur, *ὁμοῦ* unum. Utrumque igitur conjunctum sonat *una substantia*. Hoc enim vocatur *homousion*, quod est: *Ego et Pater unum sumus*, hoc est, ejusdem cum Patre substantiæ.

15. Quod nomen, etsi scriptum in sanctis Litteris non inveniatur, in assertionè tamen t. t. Trinitatis defenditur, quia datur ratio, unde recte dici ostendatur; sicut et Pater in illis libris nusquam *Ingenitus* legitur, **302** sed tamen dicendus esse atque credendus non dubitatur.

16. *Omnesios* similis substantiæ, quia qualis Deus, talis est et imago ejus. Invisibilis Deus, et imago invisibilis.

17. *Principium*, eo quod ab ipso sint omnia, et quia ante eum nihil.

18. *Finis*, vel quia dignatus est in fine temporum humiliter in carne nasci, et mori, et iudicium novissimum ipse suscipere, vel quia quidquid agimus ad illum referimus; et cum ad eum pervenerimus, ultra quod quaeramus non habemus.

19. *Os* Dei est, quia Verbum ejus est. Nam sicut pro verbis, quæ per linguam fiunt, sæpe dicimus, *illa, et illa lingua*, ita, et pro Dei verbo os ponitur, quia mos est ut ore verba formentur.

20. ^b *Verbum* autem ideo dicitur, quia per eum Pater omnia condidit, sive fussit.

21. *Veritas*, quia non fallit, sed tribuit, quod promissit. *Vita*, quia creavit.

Imago dicitur propter parem similitudinem Patris.

22. *Figura* est, quia suscipiens formam servi, operum virtutumque similitudine Patris in se imaginem atque immensam magnitudinem designavit.

23. *Manus* Dei est, quod omnia per ipsum facta

^a Quod verbum Latina ling. ante non hab. Qui enim *Σωτήρα* servatoris voce satis se expressisse credunt, valde errant. Cic. act. 11 in Verr.: *Itaque eum non solum patronum istius insulæ, sed etiam SOTERA inscriptum vidi Syracusis. Hoc quantum est? Ita nigram, ut Latine uno verbo exprimi non possit. Is est*

PATROL. LXXXII.

A sunt. Hinc et dextera propter effectum operis totius creaturæ, quæ per ipsum formata est.

Brachium, quia ab ipso omnia continentur.

24. *Virtus*, pro eo quod omnem potestatem Patris in semetipso habeat; et omnem cæli terræque creaturam gubernet, contineat atque regat.

25. *Sapientia*, pro eo quod ipse revelet mysteria scientiæ et arcana sapientiæ. Sed tamen cum sit Pater, et Spiritus sanctus sapientiæ, et virtus, edumen, et lux, proprie tamen iis nominibus Filius nuncupatur.

26. *Splendor* autem appellatur, propter quod manifestat. *Lumen*, quia illuminat. *Lux*, quia ad veritatem contemplandam cordis oculos reserat. *Sol*, quia illuminator.

27. *Oriens*, quia luminis fons, et illustrator est rerum, et quod oriri nos faciat ad vitam æternam.

303 **28.** *Fons*, quia rerum origo est, vel quod satiat sitientes. Ipse quoque A, et Ω; alpha enim litteram nulla præcedit; prima est enim litterarum, sicut et Filius Dei; ipse enim se principium Judæis interrogantibus esse respondit. Unde et Joannes, in Apocalypsi, proprie ipsam litteram ponens ait: *Ego sum A, et Ω, primus et novissimus* (Apoc. xii, 13). Primus, quia ante eum nihil est: novissimus, quia iudicium novissimum ipse suscipiet.

29. ^c *Mediator*, quia inter Deum et hominem medius constitutus est, ut hominem ad Deum perduceret, unde et illum Græci *μεσίτης* vocant.

30. *Paracletus*, id est, *advocatus*, quia pro nobis intercedit apud Patrem; sicut et de eo dicit Joannes: *Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum Justum* (I Joan. ii, 1).

31. *Paracletus* autem Græcum est, quod Latino dicitur *advocatus*. Quod nomen et Filio, et Spiritui sancto ascribitur, juxta quod et Dominus in Evangelio ait: *Rogabo Patrem, et alium Paracletum dabo vobis* (Joan. xiv, 16).

32. *Intercessor* autem idem vocatur, quia pro culpa nostra removenda curam gerit, et pro abluendis nostris criminibus curam impendit.

33. *Sponsus*, quia descendens e cælo, adhæsit Ecclesiæ, ut pace Novi Testamenti essent duo in carne una.

34. ^d *Angelus* dicitur propter annuntiationem paternæ, ac suæ voluntatis. Unde, et apud prophetam *magni consilii angelus* legitur, dum sit Deus, et Dominus angelorum.

35. *Missus* dicitur, eo quod apparuit huic mundo Verbum caro factum, unde et idem dicit: *Ego à Patre exivi, et veni in hunc mundum* (Joan. xvi, 26).

36. *Homo* autem dicitur, quia natus est.

Propheta, quia futura revelavit.

Sacerdos, quia pro nobis se hostiam obtulit.

Pastor, quia custos.

304 *Magister*, quia ostensor.

nimirum *SOTER qui salutem dedit*.

^b *Verbum* autem. Vid. lib. de Patris et Filii unitate inter Iliarii opera, e cujus sine istorum quoddam desumpta.

^c *Mediator*. Ex Lact., ibid.

^d *Angelus*. Ex Tertull., lib. de Trinitate.

Nazaræus, vero a loco.

Nazaræus a merito, id est, *Sanctus*, sive *mundus*, quia peccatum non fecit.

37. Siquidem et de aliis inferioribus rebus nominum species ad se trahit *Christus*, ut facilius intelligatur.

38. Dicitur enim *Panis*, quia caro.

Vitis, quia sanguine ipsius redempti sumus.

Flos, quia electus.

Via, quia per ipsum ad Deum imus.

Oatium, quia per ipsum ad Deum ingredimur.

Mons, quia fortis.

Petra, quia firmitas est credentium.

39. *Lapis angularis*, vel quia duos parietes e diverso, id est, de circumcissione et præputio venientes in unam fabricam Ecclesiæ jungit; vel quod pacem in se angelis et hominibus facit.

40. *Lapis offensionis*,^a quia veniens humilis, offenderunt in eum increduli homines; et factus est petra scandali, sicut dicit Apostolus: *Judæis quidem scandalum*.

41. *Fundamentum* autem ideo vocatur, quia fides in eo firmissima est, vel quia super eum catholica Ecclesia constructa est.

42. Nam et *Christus Agnus* pro innocentia.

Ovis, propter patientiam.

Aries, propter principatum.

Hædus, propter similitudinem carnis peccati.

43. *Vitulus*, pro eo quod pro nobis est immolatus.

Leo, pro regno et fortitudine.

^b *Serpens*, pro morte et sapientia.

^c Idem et *vermis*, quia resurrexit.

44. *Aquila*, propter quod post resurrectionem ad astra remeavit. Nec mirum si vilibus significationibus figuretur, qui usque ad nostrarum **305** passionum, seu carnis contumelias descendisse cognoscitur.

45. Qui cum sit coæternus Dei Patris ante sæcula Filius, postquam venit plenitudo temporis, propter salutem nostram formam servi accepit, et factus est hominis filius.

46. Inde quædam de illo in Scripturis secundum formam Dei, quædam secundum formam servi dicuntur. Quorum, exempli gratia, duo quædam commemorantur, ut singula ad singula referantur. Secundum formam enim Dei de seipso dixit: *Ego et Pater unum sumus*; secundum formam servi: *Quoniam Pater major me est*.

47. Homines autem minus intelligentes quid pro quo dicatur, ea quæ propter formam servi dicta sunt volunt transferre ad formam Dei: et rursus ea quæ dicta sunt ut ad se invicem personæ referantur, volunt nomina esse naturæ atque substantiæ, et faciunt errorem in fide.

48. Sic autem Dei Filio conjuncta est humana natura, ut ex duabus substantiis fieret una persona. Solus igitur homo pertulit crucem, sed propter unitatem personæ et Deus dicitur pertulisse.

49. Hinc est quod scribitur: *Si enim cognovissent*,

^a *Quia veniens humilis*. Nominativus absolutus, quem (si quid id ad nostra hæc) etiam apud Cicero-nem reperiri notavit Budæus, in comment. ling. Græcæ.

^b *Serpens*. Vid. Greg. Nyss., in Vita Moys.

^c Idem et *vermis*. Propter vermem, qui e cineribus

A nunquam *Dominum gloriæ cruci fixissent* (1 Cor. ii, 8). Filium ergo Dei crucifixum fatemur, non ex virtute divinitatis, sed ex infirmitate humanitatis; non ex suæ naturæ permansione, sed ex nostræ susceptione.

CAPUT III.

De Spiritu sancto.

1. Spiritus sanctus ideo prædicatur *Deus*, quia ex Patre Filioque procedit, **306** et substantiam eorum habet. Neque enim aliud de Patre procedere potuit, quam quod ipse est Pater.

2. Spiritus autem dictus secundum id quod ad aliquid refertur; et *spirans* utique spiritu inspirans est, et ex eo appellatus Spiritus est. Proprio autem modo quodam dicitur Spiritus sanctus secundum quod refertur ad Patrem, et Filium, quod eorum Spiritus sit.

B 3. Nam et hoc nomen, quod Spiritus dicitur, non semper secundum id quod refertur ad aliquid, sed secundum id quod aliquam naturam significat.

4. Omnis enim incorporea natura *spiritus* in Scripturis sacris appellatur. Unde non tantum Patri et Filio et Spiritui sancto, sed omni rationali creaturæ, et animæ hoc vocabulum congruit.

5. Ideo igitur spiritus Dei *sanctus* vocatur, quia Patris et Filii sanctitas est. Nam eum sit et Pater Spiritus, et Filius spiritus, et Pater sanctus et Filius sanctus, proprie tamen ipse vocatur Spiritus sanctus, tanquam sanctitas coessentialis et consubstantialis amborum.

6. Spiritus sanctus ideo non dicitur *genitus*, ne duo in Trinitate Filii suspicentur. Ideo non prædicatur *ingenitus*, ne duo Patres in ipsa Trinitate credantur.

C 7. *Procedens* autem dicitur, testimonio Domini dicentis: *Multa adhuc habeo, quæ vobis loquar, sed non potestis illa modo audire. Veniet autem Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, et de meo accipiet, 307 ille vobis indicabit omnia* (Joan. xvi, 12, 13). Hic autem non solum natura procedit, sed semper ad peragenda Trinitatis opera indesinenter procedit.

8. Hoc autem interest inter nascentem Filium et procedentem Spiritum sanctum, quod Filius ex uno nascitur; Spiritus sanctus ex utroque procedit, et ideo dicit Apostolus: *Qui autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus* (Ad Rom. viii, 9).

9. Spiritus sanctus ex opere etiam et *angelus* intelligitur; dictum est enim de illo: *Et quæ ventura sunt annuntiabit vobis* (Joan. xvi, 13); et utique angelus Græcæ, Latine *nuntius* interpretatur. Unde et duo angeli apparuerunt Loth, in quibus Dominus singulariter appellatur, quos intelligimus Filium et Spiritum sanctum; nam Pater nunquam legitur missus.

10. Spiritus sanctus, quod dicitur *Paracletus*, a consolatione dicitur; *παράκλησις* enim Græcæ, Latine *consolatio* appellatur. Christus enim eum apostolis lugentibus misit, postquam ab eorum oculis ipse in cælum ascendit.

Phœnicis existit; de quo Clem. Rom., in Const. lib. v, cap. 6, et carmen quod *Phœnicis* titulo cum Lactantii operibus circumfertur, et Epiph., in Anchoratu. Nam quod bombycem intellexerit, quamvis eo verum et notior et fortasse verior resurrectionis species constet, tamen non sit verisimile.

11. Consolator enim tristibus mittitur, secundum illam ejusdem Domini sententiam: *Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur* (Math. v, 5), ipse etiam dixit: *Tunc iugebunt filii sponsi, cum ablatus ab eis fuerit sponsus* (Id. ix, 15).

12. Item Paracletus pro eo quod consolationem præstet animabus quæ gaudium temporale amittunt. Alii Paracletum Latine *oratores*, vel *advocatum* interpretantur. Ipse enim Spiritus sanctus dicit, ipse docet, per ipsum datur sermo sapientiæ, ab ipso sancta Scriptura inspirata est.

13. Spiritus sanctus ideo *septiformis* nuncupatur propter dona, quæ de a unita ejus plenitudine particulatim quique, ut digni sunt, consequi promerentur. Ipse enim Spiritus Sapientiæ et intellectus, **308** Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiæ et pietatis, Spiritus timoris Domini.

14. Spiritus autem *principalis* in psalmo quinquagesimo legitur, ubi quia tertio Spiritus repetitur, nonnulli Trinitatem intellexerunt, ideo quia scriptum est: *Deus Spiritus est*. Quod enim non est corpus, et tamen est, videtur restare ut spiritus sit. Intelligent ergo ibi nonnulli Trinitatem significari: in Spiritu *principali* Patrem, in Spiritu *recto* Filium, in Spiritu *sancto* Spiritum sanctum.

15. Spiritus sanctus ideo *donum* dicitur, eo quod datur. A *dando* enim *donum* est nuncupatum. Notissimum est enim Dominum Jesum Christum, cum post resurrectionem a mortuis ascendisset in cælum, dedisse Spiritum sanctum, quo credentes impleti, lingua omnium gentium loquebantur.

16. In tantum autem donum Dei est, in quantum datur eis qui per eum diligunt Deum. Apud se autem Deus est, apud nos autem donum est, sed sempiternæ Spiritus sanctus donum est, distribuens singulis gratiarum dona, prout vult.

17. Nam et prophetias quibus vult impertit, et peccata quibus vult dimittit. Nam peccata sine Spiritu sancto non donantur.

18. Spiritus sanctus inde proprie *charitas* nuncupatur, vel quia naturaliter eos a quibus procedit conjungit, et se unum cum eis esse ostendit, vel quia in nobis id agit, ut in Deo maneamus, et ipse in nobis.

19. Unde, et in donis Dei nihil majus est charitate, et nullum majus est donum Dei quam Spiritus sanctus.

20. Ipse est et *gratia*, quæ, quia non meritis nostris, sed voluntate divina **309** *gratis* datur, inde *gratia* nuncupatur. Sicut autem unicum Dei Verbum proprie vocamus nomine *Sapientiæ*, cum sit universaliter et Spiritus sanctus et Pater ipse sapientia, ita Spiritus sanctus proprie nuncupatur vocabulo *Charitatis*, cum sit et Pater, et Filius universaliter charitas.

21. Spiritus sanctus *Digitus Dei* esse in libris Evan-

geli apertissime declaratur. Cum enim unus evangelista dixisset: *In digito Dei ejicio dæmonia*, c alius hoc idem ita dixit: *In Spiritu Dei ejicio dæmonia*. Unde et digito Dei scripta lex est, data die quinquagesimo ab occisione agni; et die quinquagesimo a passione Domini Jesu Christi venit Spiritus sanctus.

22. Ideo autem *Digitus Dei* dicitur, ut ejus operatoria virtus cum Patre et Filio significetur. Unde et Paulus ait: *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult* (I Cor. xii, 11). Sicut autem per baptismum in Christo morimur, et renascimur, ita spiritu signamur, qui est *Digitus Dei* et spirituale signaculum.

Spiritus sanctus idcirco in *Columbæ* specie venisse scribitur, d ut natura ejus per avem simplicitatis et innocentie declaratur. Unde, et Dominus: *Ecce ego, inquit, simplices sicut columbæ* (Math. x, 16). Hæc enim avis corporaliter ipso felle caret, habens tantum innocentiam et amorem.

23. Spiritus sanctus inde nomine *Ignis* appellatur, propter quod in Actibus apostolorum per divisionem linguarum, ut ignis apparuit, qui, et insedit super unumquemque eorum.

24. Propterea autem diversarum linguarum gratiam apostolis dedit, ut idonei efficerentur fidelium eruditioni populorum.

25. Quod vero supra singulos redisse memoratur, id causæ est, ut intelligatur per plures non fuisse divisus, sed mansisse in singulis totus, sicut fere ignibus mos est.

310 26. Hanc enim naturam habet ignis ac census, ut quanti ad eum, e quanti ad crinem purpurei splendoris aspexerint, tantis visum suæ lucis impertiat, tantis ministerium sui muneris tribuat, et ipse nihilominus in sui integritate permaneat.

27. Spiritus sanctus nomine *Aquæ* appellatur in Evangelio, Domino clamante et dicente: *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, flumina aquæ vivæ fluent de ventre ejus*. Evangelista autem exposuit unde diceret. Secutus enim ait: *Hoc autem dicebat de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum* (Joan. vii, 39)

28. Sed aliud est aqua sacramenti, aliud aqua, quæ significat Spiritum Dei. Aqua enim sacramenti visibilis est; aqua Spiritus invisibilis est. Ista abluit corpus, et significat quod sit in anima; per illum autem Spiritum sanctum ipsa anima mundatur et saginatur.

29. Spiritus sanctus ideo *unctio* dicitur, Joanne testante apostolo, quia sicut oleum naturæ pondere superfertur omni liquori, ita in principio superferebatur Spiritus sanctus aquis. Unde et Dominus oleo exultationis, hoc est, Spiritu sancto fuisse legitur unctus.

30. Sed et Joannes apostolus Spiritum sanctum unctionem vocat, dicens: *Et vos, inquit, unctionem, quam accepistis ab eo, permaneat in vobis; et necesse*

ait Arist. lib. iii de Part.

e *Quanti ad crinem purp. coloris. Purpureum capillum et purpuream comam* Virgilius et Tibullus dixere, et Salom., cant. 7: *Comæ capitis tui, sicut purpura regis juncta canalibus*. Sed cur hoc loco crinis mentio sit injecta, alii dixerint?

Cap. III. — a *De unita ejus plenitud. Al., unitatis.*

b *Cum enim unus evangelista. Luc., xi.*

c *Math., xii.*

d *Ut natura... ipse felle caret. Verba sunt Tertull. in lib. de Baptismo., et ita etiam cum plerisque loquitur dicit Th. in p., q. 39, artic. 6, non quod felle prorsus caret, sed quia fellis quam minimum habeat, ut*

non habetis, ut aliquis doceat vos, sed sicut unctio eius A docet vos de omni re (I Joan. 11, 27). Ipse enim Spiritus sanctus unctio est invisibilis.

311 CAPUT IV.

De eadem Trinitate.

1. Trinitas appellata, quod stat totum unum ex quibusdam tribus, quasi *Triunitas*, ut memoria, intelligentia et voluntas, in quibus mens habet in sequendam imaginem divinæ Triunitatis. Nam dum tria sint, unum sunt, quia et singula in se manent, et omnia in omnibus.

2. Pater igitur, et Filius, et Spiritus sanctus, Trinitas et unitas. Idem enim unum, idem et tria. In natura unum, in personis tria. Unum propter Majestatis communionem, tria propter personarum proprietatem.

3. Nam alius Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus; sed ^a alius quidem, non aliud, quia pariter simplex, pariterque incommutabile bonum et coæternum.

4. Pater solus, non est de alio, ideo solus appellatur ingenuus. Filius solus de Patre est natus, ideo solus dicitur genitus. Spiritus sanctus solus de Patre et Filio procedit, ideo solus amborum nuncupatur Spiritus.

5. In hac Trinitate, alia appellativa nomina, alia propria sunt. Propria sunt essentialia, ut *Deus, Dominus, Omnipotens, Immutabilis, Immortalis*. Et inde propria, quia ipsam substantiam significant, qua unum sunt.

6. Appellativa vero *Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, Ingenuus, et Genitus, et Procedens*. Eadem et relativa, quia ad se invicem referuntur. Cum enim dicitur Deus, essentia est, quia ad seipsum dicitur. Cum vero dicitur Pater, et Filius, et Spiritus sanctus relative dicuntur, quia ad se invicem referuntur.

7. Nam Pater non ad seipsum, sed ad Filium relative dicitur, quia est ei Filius; **312** sic et Filius relative dicitur, quia est ei Pater; sic et Spiritus sanctus, quia est Patris Filiique Spiritus.

8. His enim appellationibus hoc significatur, quod ad se invicem referuntur, non ipsa substantia, qua unum sunt. Proinde Trinitas in relativis personarum nominibus est; deitas non tripliciter, sed in singularitate est; quia si tripliciter, deorum inducimus pluralitatem.

9. Nomen autem *deorum* in angelis et sanctis hominibus ideo pluraliter dicitur, propter quod non sint æquales.

10. De quibus psalmus: *Ego dixi: Dii estis*. De Patre autem, et Filio, et Spiritu sancto, propter unam et æqualem divinitatem non nomen *Deorum*, sed *Dei* esse ostenditur, sicut ait Apostolus: *Nobis tamen unus Deus*, vel sicut voce divina dicitur: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est*, scilicet, ut, et Trinitas sit, et unus Dominus Deus sit.

11. Fides apud Græcos de Trinitate hoc modo est: una *οὐσία*, ne si dicatur *una natura*, aut *una essentia*; tres *hypostases*, quod resonat in Latinum, vel *tres personas*, vel *tres substantias*.

CAP. IV. — ^a Sed alius quidem non aliud. Ex Aug., xi de Civit., cap. 40.

CAP. V. — ^b Angelorum autem vocab. Ex Greg., hom. 34 in Evang.

^c Quibus ideo pictorum. Ex Hieron. Is. vi.

^d Novem autem ordines. Ex Greg., ead. hom.

12. Nam Latinitas proprie non dicit de Deo, nisi *essentiam*; *substantiam* substantiam vero non proprie dicit, sed abusive, quoniam vere *substantia* apud Græcos persona intelligitur, non natura.

CAPUT V.

De angelis.

1. Angeli Græce vocantur, Hebraice dicuntur *mela-chim* מלאכים: **313** Latine vero *nuntii* interpretantur, ab eo quod Domini voluntatem populis nuntiant.

2. ^b Angelorum autem vocabulum officii nomen est, non naturæ; semper enim spiritus sunt, sed cum mittuntur, vocantur angeli.

3. ^c Quibus ideo pictorum licentia pennas facit, ut celerem eorum in cuncta discursum significent, sicut et juxta fabulas poetarum venti pennas habere dicuntur, propter velocitatem, scilicet. Unde Scriptura sacra dicit: *Qui ambulat super pennas ventorum* (Ps. ciii, 5).

4. ^d Novem autem ordines esse angelorum sacra Scripturæ testantur, id est, *angeli, archangeli, throni, dominationes, virtutes, principatus, potestates, cherubim et seraphim*: quorum officiorum vocabula, cur ita dicta sint interpretandis exsequemur.

5. Angeli vocantur, propter quod de cælis ad annuntiandum hominibus mittuntur; *angelus* enim Græce, Latine *nuntius* dicitur.

6. Archangeli Græca lingua, Latina *summi nuntii* interpretantur; qui enim parva vel minima annuntiant, *angeli*; qui vero summa, *archangeli* nuncupantur, archangeli dicti, quod primatum teneant inter angelos; ἀρχός enim Græce, Latine *princeps* interpretatur. Sunt enim duces et principes, sub quorum ordine unicuique angelorum officia deputata sunt.

7. ^e Nam quia archangeli angelis præsent, Zacharias propheta testatur, dicens: *Et ecce angelus, qui loquebatur in me egrediebatur, et angelus alius egrediebatur in occursum ejus, et dixit ad eum: Curre et loquere ad puerum istum, dicens: Absque malo habitabitur Jerusalem* (Zac. 11, 3).

8. Si enim in ipsis officiis angelorum nequaquam potestates superiores inferiores disponent, nullo modo hoc, quod homini diceret angelus, ab angelo cognovisset.

9. ^f Quidam autem archangelorum privatis nominibus appellantur, **314** ut per vocabula ipsa in opere suo, quid valeant designetur.

10. ^g Gabriel Hebraice in linguam nostram vertitur *fortitudo Dei*. Ubi enim potentia divina vel fortitudo manifestatur, Gabriel mittitur.

11. Unde et eo tempore quo erat Dominus nasciturus, et triumphaturus de mundo, Gabriel venit ad Mariam, ut illum annuntiaret, qui ad debellanda; aereas potestates humilis venire dignatus est.

12. Michael interpretatur *quis ut Deus*? Quandem enim aliquid in mundo miræ virtutis sit, hic archan-

^e Nam quia arch.... cognovisset. Ex xv Moral., cap 27; al., 31.

^f Quidam autem archang. Ex ead. hom.

^g Gabriel.... Michael... Ex Greg. et Hieronym., v Daniel. viii.

gelus mittitur. Et ex ipso opere nomen est ejus, quia A nemo valet facere quod facere prævalet Deus.

13. *Raphael* interpretatur *curatio*, vel *medicina Dei*; ubique enim curandi et medendi opus necessarium est, hic archangelus a Deo mittitur, et inde *medicina Dei* vocatur.

14. Unde et ad Tobiam idem archangelus missus oculis ejus curationem adhibuit, et cæcitate detersa visum restituit; nominis enim interpretatione et angeli officium designatur.

15. *Uriel* interpretatur *Ignis Dei*, sicut legimus apparuisse ignem in rubo. Legimus etiam ignem missum desuper, et impresso quod præceptum est.

16. *Throni* autem, et *dominationes*, et *principatus*, et *potestates*, et *virtutes*, quibus universam cœlestem societatem Apostolus complectitur, ordines angelorum et dignitates intelliguntur, et pro hac ipsa distributione officiorum alii *throni*, alii *dominationes*, alii *principatus*, alii *potestates* dicuntur, pro certis dignitatibus quibus invicem distinguuntur.

17. *Virtutes* angelica quædam ministeria perhibentur, per quæ signa et miracula in mundo fiunt, propter quod et *virtutes* dicuntur.

18. *Potestates* sunt quibus virtutes adversæ subiectæ sunt, et inde 315 *potestatum* nomine nuncupantur, quia maligni spiritus eorum potestate coercentur, ne tantum mundo noceant quantum cupiunt.

19. *Principatus* sunt hi qui angelorum agminibus præsunt. Qui pro eo quod subditos angelos ad explendum ministerium divinum disponunt, *principatus* vocabulum acceperunt. Nam alii sunt qui administrant, alii qui assistunt, sicut per Danielem dicitur: *Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei* (Dan. vii, 10).

20. *Dominationes* sunt ii qui etiam *virtutibus* et *principatibus* præminent, qui pro eo quod cæteris angelorum agminibus dominantur, *dominationes* vocantur.

21. *Throni* sunt agmina angelorum qui latino eloquio *sedes* dicuntur; et vocati *throni*, quia illis conditor præsidet, et per eos judicia sua disponit.

22. *Cherubim* autem, et ipsæ sublimes cœlorum potestates et angelica ministeria perhibentur: qui ex hebræo in linguam nostram interpretantur *scientiæ multitudo*. Sunt enim sublimiora agmina angelorum, qui pro eo quod viciniis positi divina scientia cæteris amplius pleni sunt, *cherubim*, hoc est, *plenitudo scientiæ* appellantur.

23. Ipsa sunt duo illa animalia super propitiatorium arceæ facta ex metallo, propter significandam angelorum præsentiam, in quorum medio ostenditur Deus.

24. *Seraphim* quoque similiter multitudo est angelorum qui ex hebræo ^b in Latinum *ardentes*, vel *incendentes* interpretantur, qui idcirco *ardentes* vocan-

tur, quia inter eos et Deum nulli angeli consistunt et ideo quanto vicinius coram eo consistunt, tanto magis claritate divini luminis inflammantur.

25. Unde et ipsi velant faciem et pedes sedentis in throno Dei, et idcirco cætera angelorum turba videre Dei essentiam plene non valet quoniam *seraphim* eam tegit.

26. Hæc igitur vocabula agminum angelorum ita sunt specialia ordinum singulorum, ut tamen sint ex parte communia omnium. Nam dum *throni* sedes Dei in quorundam angelorum ordine specialiter 316 designentur, tamen per Psalmistam, *Qui sedes super cherubim* (Ps. LXXIX, 2), dicitur.

27. Sed ideo isti ordines angelorum privatis nominibus appellantur, quia hoc ipsum officium in proprio ordine plenius acceperunt. Et cum sint omnibus communia, propria tamen hæc nomina suis ordinibus deputantur.

28. Unicuique enim, sicut prædictum est, propria officia sunt injuncta, quæ promeruisse eos in mundi constat exordio. ^c Nam quia angeli et locis et hominibus præsent, per prophetam testatur angelus dicens: *Princeps regni Persarum restitit mihi* (Dan. x, 13).

29. Unde apparet nullum esse locum cui angeli non præsent. ^d Præsent enim et auspiciis operum omnium.

30. Hic est ordo vel distinctio angelorum, qui post lapsum malorum in cœlesti vigore steterunt. Nam postquam apostatæ angeli ceciderunt, hi in perseverantia æternæ beatitudinis solidati sunt. Unde et post cœli creationem in principio repetitur: *Fiat firmamentum, et vocatum est firmamentum cælum* (Gen. 1, 6 et 8).

31. Nimirum ostendens, quod post ruinam angelorum malorum, hi qui permanserunt, firmitatem æternæ perseverantiæ consecuti sunt, nullo jam lapsu aversi, nulla superbia cadentes, sed firmiter in Dei amore et contemplatione manentes, nihil aliud dulce habent, nisi eum a quo creati sunt.

32. Quod autem duo *seraphim* in Isaia leguntur, figuratiter ^e veteris, et novi Testamenti significationem ostendunt. Quod vero faciem et pedes Dei operiunt, quia præterita ante mundum, et futura post mundum scire non possumus, sed media tantum, ^f eorum testimonio contemplamur.

33. Singuli senas alas habent, ^g quia de fabrica tantum mundi, quæ in sex diebus facta sunt, in præsentem sæculo novimus. Quod clamant ter Sanctus alter ad alterum, Trinitatis in una divinitate demonstrant mysterium.

317 CAPUT VI.

De hominibus, qui quodam præstigio nomen acceperunt

1. Plerique ^h primorum hominum ex propriis causis originem nominum habent. Quibus ita propheticæ

opera hominum.

ⁱ *Veteris et nov. Testam.* Hieron., Isai. vi, et Orig., hom. 4 in Is.

^j *Eorum testimonio.* Has voces rejiciebat Chæcon quod apud Hieronymum non essent.

^k *Quia de fab.* Hieron., ibid.

CAP. VI. — ^h *Plerique.* Omnia fere ex Hieronymo.

^a *Potestates.* Ex Gregor., ibid.

^b *In Latinum.* Abd. Ila Gregorius, *comburentes* Hieronymus.

^c *Nam quia angeli et locis.* Ex Gregor. IV Mor., cap. 27.

^d *Præsent enim et auspiciis operum omnium.* Al., *hominum.* Neap. Cod., *præsent enim ut aspiciant*

indita sunt vocabula, ut aut futuris, aut præcedentibus eorum causis convenient.

2. In quibus tamen manente spirituali sacramento, nunc tantum ad litteram intellectum historiarum, orserque mur. Ubi autem etymologiæ interpretationem non attingimus, solam ipsam etymologiam in Latinum posuimus.

3. Quod autem unum nomen Hebraicum aliter, atque aliter interpretatur, hoc secundum accentuum et litterarum evenit diversitatem, ut in variis significacionibus nomina commutentur.

4. *Adam*, sicut beatus Hieronymus tradidit, *homo*, sive *terrenus*, sive *terra rubra* interpretatur. Ex terra enim facta est caro, et humus hominis faciendi materies fuit.

5. *Hera* interpretatur *vita*, sive *calamitas*, sive, *væ*: *Vita*, quia origo fuit nascendi; *calamitas* et *væ*, quia per prævaricationem causa exstitit moriendi. ^a *A cadendo* enim nomen sumpsit calamitas.

6. Alii autem dicunt ob hoc etiam *Hevam vitam* et *calamitatem* appellatam, quia sæpe mulier viro causa salutis est, sæpe calamitatis, et mortis, quod est *væ*.

7. *Cain possessio* interpretatur; ^b unde etymologiam ipsius exprimens pater ejus ait: *Cain*, id est, *possedi hominem per Deum*. ^c Idem et *lamentatio*, eo quod pro interfecto Abel interfectus sit, et pœnam sui sceleris dederit.

318 *Abel* *luctus* interpretatur, quo nomine præfigurabatur occidendus. Idem et *vanitas*, quia cito solutus est, atque subtractus.

9. *Seth* interpretatur *resurrectio*, eo quod post fratris interfectionem natus sit, quasi resurrectionem fratris ex mortuis susciaret. Idem, et *positio*, quia posuit eum Deus pro Abel.

10. *Enos* juxta propriæ linguæ varietatem, *homo*, vel *vir* dicitur. Et congrue hoc vocabulum habuit. De eo enim scriptum est: *Tunc initium fuit invocandi nomen Domini*. Licet plerique Hebræorum arbitrentur quod tunc primum in nomine Domini et similitudine ejus fabricata sunt idola.

11. *Enoch dedicatio*. In ipsius enim nomine civitatem postea ædificavit Cain.

12. *Cainam lamentatio*, vel *possessio eorum*; sicut enim *Cain possessio*, ita derivatum nomen, quod est *Cainam*, facit *possessio eorum*.

13. *Mathusalem* interpretatur *mortuus est*. Evidens etymologia nominis. ^d Quidam enim cum patre translatum fuisse, et diluvium præterisse putaverunt. Ob hoc signanter transfertur *mortuus est*, ut ostenderetur non vixisse eum post diluvium, sed in eodem cataclysmo fuisse defunctum. Soli enim octo homines in Arca diluvium evaserunt.

14. *Lamech percussiens*. Iste enim percussit et in-

terfecit Cain; quod etiam ipse postea perpetrasse uxoris confitetur.

15. *Noe requies* interpretatur, pro eo, quod sub illo omnia retro opera quieverunt per diluvium. Unde et pater ejus vocans nomen ejus **319** *Noe*, dixit: *Iste requiescere nos faciet ab omnibus operibus nostris* (*Gen. v, 23*).

16. *Sem* dicitur *nominatus*, quod nomen ex præ-sagio posteritatis accepit. Ex ipso enim patriarchæ et prophetæ, et apostoli, et populus Dei, ex ejus quoque stirpe et Christus, cujus ab ortu solis, usque ad occasum magnam est nomen in gentibus.

17. *Cham*, *calidus*, et ipse ex præ-sagio futuri cognominatus est. Posteritas enim ejus eam terræ partem possedit, quæ vicino sole calentior est. Unde et *Ægyptus* usque hodie ^e *Ægyptiorum* lingua *Cham* dicitur.

18. *Japheth latitudo*. Ex eo enim populus gentium nascitur, et quia lata est ex gentibus multitudo credentium ab eadem latitudine, *Japheth* dictus est.

19. *Chanaan*, filius Cham, interpretatur *motus eorum*. Quod quid est aliud, nisi *opus eorum*? Pro motu enim patris, id est, pro opere ejus, maledictus est.

20. *Arfaxat sanans depopulationem*.

21. *Chus* Hebraice *Æthiops* interpretatur, a posteritate sui generis nomen sortitus. Ab ipso enim sunt progeniti *Æthiopes*.

22. *Nembrod* interpretatur *tyrannus*. Iste enim prior arripuit insuetam in populos tyrannidem, et ipse aggressus est adversus Deum impietatis ædificare turrim.

23. *Heber transitus*. Etymologia ejus mystica est, quod ab ejus stirpe transiret Deus, nec perseveraret in eis translata in gentibus gratia. Ex ipso enim sunt exorti Hebræi.

24. *Phaleg divisio*, cui pater propterea tale nomen imposuit, quia tunc natus est, quando per linguas terra divisa est.

^f *Thara Exploratio ascensionis*.

25. *Melchisedech rex justus*. Rex, quia ipse postea imperavit Salem; justus, pro eo quod discernens sacramenta Legis et Evangelii, non pecudum victimas, sed oblationem panis et calicis in sacrificium obtulit.

320 26. *Loth declinans*. Factis enim Sodomorum non consensit, sed eorum illicita carnis incendia declinavit.

D 27. *Moab ex patre*, et totum nomen etymologiam habet. Concepit enim eum primogenita filia de patre.

28. *Ammon*, cujus causa nominis redditur *filii populi mei*, sic derivatur, ut ex parte sensus nominis, ex parte ipse sit sermo. *Animi* enim, a quo dicti sunt Ammonitæ, vocatur *populus meus*.

29. *Sarai* interpretatur *princeps mea*, eo quod es-

^a *A CADENDO enim nom, sumpsit. CALAMIT. Victorin., lib. de Orthog. et Ter. Scaurus. CALAMITAS antea dicebatur CADAMITAS.*

^b *Unde etymolog. Ex Hieron. Quæst. in Gen., cap. 4.*

^c *Idem et LAMENTATIO. Hieronymus: CAIN possessio, vel acquisitio. CAINAM lamentatio, vel possessio eorum. Ut mirum non sit si quemadmodum CAINAM*

possessio, ita e converso CAIN lamentatio sit Isidoro

^d *Quidam enim eum cum patre. Ex Quæst., in cap. 5*

^e *Ægyptiorum lingua CHAM. Vel Hum, ex Quæst. ad cap. 9.*

^f *THARA exploratio Ascensionis. In Nominibus ex Gen.: THARA exploratio odoris, sive EXPLORATIO ASCENSIONIS, vel PASTIO.*

set unius tantummodo domus materfamilias. Postea **A** causa nominis inmutata, ablata de sine i littera, dicitur *Sara*, id est, *princeps*. Omnium quippe gentium futura princeps erat, sicut et Dominus pollicitus fuerat Abraham: *Dabo tibi ex Sara, filium, et benedicam ei, et eris in gentes; sed et reges populorum erunt ex ea* (Gen. xvii, 16).

30. **AGAR** *advena*, vel *conversa*. Fuit enim *Ægyptia*, complexui Abraham *advena* causa generandi data, quæ post contemptum, angelo increpante, conversa est ad *Saram*.

31. * **CETURA** *thymiama*.

32. **ISMAEL** interpretatur *auditio Dei*; sic enim scriptum est: *Et vocavit nomen ejus Ismael, quia exaudivit eum Deus* (Gen. xvi, 11).

33. † **ESAU** trinomius est, et ex propriis causis varie nuncupatur. Dicitur enim *Esau*, id est, *rufus*, ob coctionem rufæ lentis ita appellatus, cujus edulio primogenita perdidit. *Edom* autem ob ruborem corporis dictus est, quod Latine *sanguineus* dicitur. *Seir* vero, quod fuerit hispidus et pilosus; quando enim natus est, totus, sicut pellis, pilosus erat.

34. Atque ideo tribus nominibus appellatur, *ESAU*, id est, *rufus*; *EDOM*, id est, *sanguineus*; *SEIR*, id est, *pilosus*, quia non habuit lenitatem.

35. **REBECCA** *patientia*, sive, *quæ multum acceperit*.

36. **LIA** *laboriosa*, utique generando. Plurimos enim dolores quam *Rachel* fecunditate pariendi experta est.

321 37. **RACHEL** interpretatur *ovis*, pro ea enim *Jacob* pavit oves *Laban*.

38. * **ZELPHA** *os hians*.

BALA *inveterata*. *Dina* transfertur in *causam*, jurgii enim in *Sichimis* causa exstitit.

39. **THAMAR** *amaritudo pro viris mortuis*. Eadem, et *commutans*. Mutavit enim se in habitum meretricis, quando cum socero suo concubuit.

40. **PHARES** *divisio*, ab eo quod diviserit membranelam secundinarum, *divisionis*, id est, *Phares* sortitus est nomen. Unde et *Pharisæi*, qui se quasi justos a populo separabant, divisi appellati sunt.

41. **ZARA** frater ejus, in cujus manu erat coccinum, interpretatur *oriens*: sive quia primus apparuit, sive quod plurimi ex eo justis nati sunt, ut in *Libro Paralipomenon* continetur, *Zara*, id est, *oriens*, appellatus est.

42. **JOB** in Latinum vertitur *dolens*, et recte, propter percussorem carnis et passiones dolorum. Calamitates enim suas nominis etymologia præfiguravit.

43. † **PHARAO** nomen est non hominis, sed hono-

* **CETURA** *thymiama*. Hieron.: *CETURA thymiama offerens*, vel *COPLATA*, aut *JUNCTA*.

† **ESAU** *trinom*. Idem, in *Abd*.

* **ZELPHE** *os hians*. Hieron., *os fluens*.

† **PHARAO** nomen est non hom. Ex eodem, *Isai*. xxx.

* **PHARAO**, *denudans eum*. In *Nominibus* ex *Act.*: **PHARAO** *denudans eum*, sive *DISSIPATOR EJUS*. Idem in *nom. Epist.* ad *Heb*.

† **MAMBRES** *mare pelliceum*. Sic omnes libri, et apud Hieron. Sed cum idem Hieronymus **MAMBRE** *perspicuum* interpretatur. **JAMBRES** *mare pellucidum*. recta

A ris; sic enim et apud nos Augusti appellantur reges cum propriis nominibus censeantur. Exprimuntur autem in Latinum * **PHARAO** *denudans eum*, utique *Deum*, sive *dissipator ejus*, populi enim *Dei* fuit afflictor.

44. **JANNES** *marinus*, sive *ubi est signum*. Cessit et defecit signum ejus coram signis *Moysi*: unde, et dixerunt magi: *Hic digitus Dei est*.

45. † **MAMBRES**, *mare pelliceum* sive *mare in capite*.

46. **MOYSES** interpretatur *sumptus ex aqua*. Invenit enim eum ad ripam fluminis expositum filia *Pharaonis*, quem colligens **322** adoptavit sibi; vocavitque nomen ejus *Moyses*, eo quod de aqua sumpsisset eum.

47. **AARON** *mons fortitudinis* interpretatur, propter quod thuribulum accipiens in medio superstitionum et interemptorum obviam stetit, et ruinam mortis **B** quasi quidam mons fortis exclusit.

48. **EIBAZAR**, *Dei adjutorium*.

BALAC, *præcipitans*, sive *devorans*.

BALAAAM, *vanus populus*.

49. **PHINLES**, *ori parcens*, transfixit enim pugione *Zombri*, cum scorto *Madianitide*, et Domini furorem placavit, ut parceret.

50. **ZAMBRI**, *iste lacessens*, vel *amaricans*. Proprie enim nomen ab *amaritudine* præfiguratum, quod peccando *amaricaverit* populum.

51. **RAAB**, *latitudo*, vel *fames*, sive *impetus*.

Josue interpretatur *salvator*. Ipse enim in figura *Christi* populum a deserto salvavit, et in terram re-promissionis induxit.

52. **CALEB**, *quasi cor*, aut *canis*.

C * **OTHONIEL**, *tempus ejus Deus*, vel *responsio Dei*.

† **AOTH**, *gloriosus*.

BARACH, *fulgurans*.

53. **DEBBORA**, *apis*, vel *loquax*. *Apis*, quia fuit ad bellum promptissima, dimicans adversus *Sisaram*; quo preempto, cecinit canticum, inde *loquax*.

JAHHEL, *ascensio*.

54. **GEDEON**, *experimentum iniquitatis eorum*. Frequentibus enim documentis informatus est quali præsigio contra hostes futuram victoriam expediret, ex quo futuro *experimento* etymologiam nominis sumpsit.

55. **ABIMELECH**, *pater meus rex*.

THOLAH, *vermiculus*, vel *coccinum*.

JAIR, *illuminans*.

D **JEPHTE**, *aperiens*, vel *aperitus*.

† **HESSEBON**, *cogitatio*, sive *vinculum mororis*.

ABDO, *servus ejus*.

56. **SAMSON** *sol eorum*, vel *solis fortitudo*. Fuit enim virtute clarus, et liberavit *Israel* de hostibus.

fortasse scriptura fuerit, ut et *maris* et *perspicui* ratio constet aliqua. Nam et apud *Paul.*, in *Timoth.* iii, *ἰαμσπῆς* legitur; et ita appellatur a *Palladio* in *Vita Macarii Alexand.*, et *Euseb.*, lib. ix de *Præp.* cap. 5.

* **Othoniel**. In *Nom.* ex *Jesu Nav.*: **OTHONIEL** *responsio Dei*, vel *REVELATIO DEI*, vel *TEMPUS DEI* vel *SIGNUM DEI*.

† **Aoth**. In *Nom.* ex eodem.

† **Hesebon**. In *Nom.* ex *Num.*: *COGITATIO*, sive *CINGULUM MÆORIS*.

DALILA, *pampercula*, vel *situla*.

BOOZ, *in fortitudine*, sive *in quo robur*.

57. ^a **NCEMI**, quam interpretari possumus *consolatam*, eo quod, marito et liberis peregre mortuis, nulum Moabitidem in consolationem suam tenuit.

58. **RUTH**, interpretatur *festinans*. Alienigena enim erat ex populo gentili, **323** quæ relicta patria festinavit transire in terram Israel, dicens socrui suæ: *Quocumque perrezeris, pergam*.

59. **ANNA** *gratia* ejus interpretatur, quia dum esset prius sterilis natura, postremo Dei gratia secundata est.

HELI, *Deus meus*.

60. **ORUNI**, *discalciatus*. Filius enim fuit Heli electus in ministerium sacerdotii, cujus amissionem B suo expressit vocabulo. Apostolus enim ait: *Calciati pedes in præparationem Evangelii pacis*.

61. Et propheta: *Quam speciosus pedes qui annuntiant pacem*. Iste ergo *discalciatus* interpretatur, ut ejus nomine veteris Testamenti sacerdotium a veteri populo significaretur ablatum.

62. **PHINEES**, frater Ophni, *os mutum* interpretatur, quo significatur sacerdotii veteris et doctrinæ silentium.

SAMUEL, *nomen ejus Deus*.

JESSAI, *insulæ sacrificium*, vel *incensum*.

63. **SAUL** *petitio* interpretatur; notum est enim quomodo Hebræorum populus eum sibi regem petierit, et accepit non secundum Deum, sed secundum suam voluntatem.

64. **DAVID**, *fortis manu*, utique, quia fortissimus in præliis fuit. Ipse et *desiderabilis*, in stirpe scilicet sua, de qua prædixerat propheta: *Veniet Desideratus runcis gentibus*.

65. ^b **Salomon** trinomius fuisse perhibetur. Primum vocabulum ejus *Salomon* dicitur, id est, *pacificus*, eo quod in regno ejus pax fuerit. Secundum nomen *Idida*, eo quod fuerit dilectus, et amabilis Domino. Tertium vocabulum ejus *Cohemoth*, quod Græce appellatur *ecclesiastes*, Latine *concionator*, quod ad populum loqueretur.

66. **JONATHAS**, *columbæ donum*.

67. ^c **ABSALON**, *patris pax* per antiphrasin, eo

^a *Noemi*. Ex epist. ad Furiam, non longe a fine.

^b *Tribus nominibus*. Ex comm. Eccles. cap. 1.

^c **ABSALON** *patris pax*. Non ex Hieronymo, qui patrem *pacis* interpretatur, sed ex Greg. in Prolog. psalm. vii pœnit. (si modo id opus Gregorii esse credimus) sic namque: **ABSALON** *PATRIS PAX* interpretatur, non quod ei pax ulla cum patre fuerit, sed quia quantæ pacis et patientiæ exstitit, in ejus perversitate pater ostendit.

^d *Ochozias*. In Nom. ex Matth.

^e **Joas**, *spirans*. Ita Ms. omnes. Quod vero apud Hieronymum legitur in nom. ex lib. Judic.: **JOAS** *SPERANS*, sive *TEMPORALIS* vel *DOMINI* *ROBUR*. *Spirans* eo loco reponendum putamus. Una est enim etymologia *spirans*, sive *temporalis* ducta a verbo *שָׁנָה* *desperavit*, quæ in spirantem aut temporalem optime cadit. Quod vero *Domini robur* additur, alia ratio est, n̄ enim *Dominus*, et *רַב* *fortis*, sive *רַב* *fortitudo*. Isteque duos nomina Hebræa confundendi, sive quod

A quod bellum adversus patrem gessisset, sive quod in ipso bello Da. id placatus **324** fuisse legitur filio, adeo ut etiam magno cum dolore extinctum plangeret.

68. **ROBOAM**, *latitudo populi*, et ipsum per multiphasin, quod decem tribubus ab eo separatis, duæ tantum ei relicte sint.

69. **ABIA**, *pater dominus*, vel *pater fuit*.

ASA, *tollens*, sive *sustollens*.

JOSAPHAT, *Domini judicium*.

JORAM, *qui est excelsus*.

^d **ACHAZIAS**, *apprehendens Dominum*.

70. **ATHALIA**, *tempus Domini*.

^e **JOAS**, *spirans*, vel *Domini robur*.

AMASIAS, *populum tollens*.

OZIAS, *fortitudo Domini*.

AZARIAS, *auxilium Domini*.

71. ^f **Ozias**, autem ipse est qui et *Azarias*, duplici nomine.

^g Ipse est qui illicitum sibi sacerdotium vendicare conatus, lepra in fronte percussus est.

72. **Joathan** est *perfectus*. Pulchram etymologiam nominis habet; fecit enim rectum in conspectu Domini, et portam templi ædificavit excelsam.

73. **ACHAZ**, *apprehendens*.

EZECHIAS, *fortis Dominus*.

MANASSES, *obliviosus*. Per multa enim scelera et sacrilegia reliquerat et oblitus fuerat Dei, sive quod oblitus est Deus peccatorum illius.

74. ^h **AMON**, *fidelis* vel *onustus*.

ⁱ **JOSIAS**, *ubi est incensum Domini*, propria etymologia nominis. Iste est enim qui simulacra combussit.

75. **JOACHAZ**, *robustus*.

JOACHIM, *ubi est præparatio*.

ELIACHIM, *Dei resurrectio*.

JERONIAS, *præparatio Domini*.

^j **SEDECHIAS**, *justus Domini*.

76. ^k **JEROBOAM**, *judicatio*, sive *causa populi*, vel, ut quidam aiunt, **325** *divisio* interpretatur, pro eo quod in regno ejus divisus sit populus Israel, et præcisus a regno stirpis David. Divisionis enim populi *causa* iste existit.

77. **ZAMBRI**, *Psalmus*, vel *Canticum meum*.

OMRI, *crispans meus*.

ACHAB, *frater patris*.

D aliter olim scripta, sive quod Latina scriptura et pronuntiatione eadem fiant, non infrequens Hieronymo: cum tamen diversæ interpretationis rationem nonnunquam reddat, sæpe etiam reddere negligat, quod ipse fatetur in præf. ad lib. de Nom. Heb., et initio hujus capituli advertit Isidorus.

^l **Ozias** autem ipse est qui. Verba Hieronymi in Isa. i.

^m *Ipse est qui illicit*. Idem, in Amos i, apud quem, *indebitum* sibi sacerdotii.

ⁿ **AMON**. In Nominibus ex Matth. **AMON**, *FIDELIS* vel *NUTRITIUS*, si tamen ab N littera exordium habet, quod si ex Y scribitur, *ONUSTUS* interpretatur.

^o **Josias**. In Nominibus ex Matth.

^p **Sedechias**. In Nom. ex lib. III Reg. et in Ezech. II.

^q **Jeroboam**. In Am. 1: **JEROBOAM**, *JUDICATIO*, sive *CAUSA* *POPULI* *δικασμός λαοῦ*, licet quidam per χ Græcam litteram legentes, *DIVISIONEM* *POPULI* suspicentur.

78. ^a JEZABEL, fluxus sanguinis, vel fluens sanguinem, sed melius, ubi est sterquilinum. Præcipitata enim deorsum, comederunt carnes ejus canes, sicut prædixerat Elias: Et erunt, inquit, carnes Jezabel sicut sterqus super faciem terræ.

79. OCHOZIAS, apprehendens Deum.

^b JEHU, ipse, vel est.

^c JOATHA, robustus.

SELLA, umbra ejus, vel petitio

MANAHEM, consolans.

PHACEAS, aperiens.

80. NABUCHODONOSOR, propheta lagunculæ angustæ, sive prophetans istiusmodi signum, per somnium scilicet futurorum, quod vidisse narratur, et Daniel interpretatus est; sive, sessio in agnitione angustiarum pro liis qui in captivitate ab eo ducti sunt.

81. ^d Zorobabel, apud Hebræos ex tribus integris nominibus traditur esse compositus. Zo, iste; ro, magister; BABEL proprie Babylonium sonat; et efficitur nomen ZOROBABEL, iste magister de Babylone, in Babylone enim ortus est, ubi et princeps gentis Judææ exstitit.

CAPUT VII.

De patriarchis.

1. Quorundam ^a patriarcharum etymologiæ notandæ sunt, ut sciamus quid in suo vocabulo resonent. Nam plerique eorum ex causis propriis nomina acceperunt. Patriarcha interpretatur patrum princeps. Α^{ρχος} enim Græce princeps est.

2. ^b Abram primum vocatus est pater videns populum, propter 326 Israel, scilicet, tantum; ^c postea appellatus Abraham, quod transfertur pater multarum gentium, quod erat adhuc per fidem futurum. Gentium autem non habetur in nomine, sed subauditur, juxta illud: Erit nomen tuum Abraham, quia patrem multarum gentium posui te.

3. Isaac, ex risu nomen accepit. Riserat enim pater quando ei promissus est, admirans in gaudio. Risit et mater, quando per illos tres viros promissus est, dubitans in gaudio. Ex hac ergo causa nomen accepit Isaac, interpretatur enim risus.

4. ^b Sciendum autem quod quatuor in veteri Testamento absque ullo velamine nominibus suis, amicum nascerentur, vocati sunt; Ismael, Isaac, Salomon, et Josias. Lege Scripturas.

5. Jacob, supplantator interpretatur, sive quod in ortu plantam nascentis fratris apprehenderit, sive quod postea fratrem arte deceperit. Unde et Esau

dixit: Juste vocatum est nomen ejus Jacob, supplantavit enim me ecce secundo.

6. ⁱ ISRAEL, vir videns Deum. Tunc enim hoc nomen accepit, quando tota nocte luctatus vicit in certamine angelum, et oriente lucifero benedictus est. Inde propter visionem Dei Israel appellatus est, sicut et ipse ait: Vidi Dominum, et salva facta est anima mea.

7. ⁱ Ruben, interpretatur visionis filius. Sic enim quando eum peperit Lia vocavit nomen ejus Ruben dicens: Quia vidit Deus humilitatem meam.

8. ^k Simeon, interpretatur auditio. Sic enim dixit Lia quando peperit eum: Quia exaudivit me Deus.

9. LEVI, additus. Dixit enim Lia quando peperit eum, non 327 ambigens de amore viri: Nunc mecum erit vir meus, quia peperit ei tres filios.

B 10. JUDAS confessio dicitur. Quando enim peperit cum Lia, laudem Domino retulit dicens: Nunc super hoc confitebor Domino; et ob id vocatus est Judas. A confessione itaque nomen ejus est dictum, quod est gratiarum actio.

11. ⁱ Issachar interpretatur, est merces. IE quippe dicitur est, SACHAR merces. Hoc autem ideo, quia mandragoris filii Ruben introitum viri, qui Racheli debebatur, ad se emerat Lia. Unde et dum natus est, dixit Lia: Dedit Deus mercedem meam.

12. ZABULON interpretatur habitaculum. Sextum enim hunc filium genuerat Lia; propterea jam secunda dixit: Habitavit mecum vir meus. Unde, et filius ejus vocatus est habitaculum.

13. ^m Nephthalim de conversione, sive comparatione causa nominis ejus est. Unde et dixit Rachel, cum eum peperisset ancilla ejus Bala: Habitare me fecit Deus habitationem cum sorore mea.

14. Dan interpretatur judicium. Bala enim dum eum peperisset, dixit Rachel domina ejus: Judicavit me Dominus, et exaudiens dedit mihi filium. Causam nominis expressit, ut ab eo quod judicasset se Dominus, filio ancillæ judicii nomen imponeret.

15. Gad ab eventu, sive procinctu vocatus est. Quando enim peperit eum Zelpha, dixit domina ejus Lia: In fortuna, id est quod dicitur, in procinctu, vel eventu.

16. AZER beatus dicitur, dum enim peperisset eum Zelpha, dixit Lia: Beata ego, et beatificant me mulieres; et ab eo quod beata dicatur, ex etymologia nominis Beatum vocavit.

17. Joseph, ab eo quod sibi alium addi mater optaverat, vocavit augmentum. Hunc ⁿ Pharao Zapha-

^a Jezabel. In Nom. ex Apoc.

^b Jehu. In Nom. ex vii Regum.

^c JOATHA robustus. Rom. Cod.: JATHA, ambustus. Hieronymus, ETHAN robustus. Joatham vero et Joachaz (qui in nonnullis Codicibus leguntur) interpretationes paulo ante posuit, ut tota de re amplius querendum videatur.

^d Zorobabel. In Agg. 1.

Cap. VII. — ^e Quorundam. Omnia fere ex questionibus in Gen.

^f ABRAHAM pater vid. Ex Nominibus apud Matth.

^g Postea appellatus est ABRAHAM. Ex Quest., ad cap. 17.

^b Sciendum autem. Ad cap. 17. Falso autem pro SALOMONE Samuelem quidam substituunt. Vide Paralip. I, xxii.

ⁱ ISRAEL, vir videns Deum. Ita quidem in Nominibus, et in Is. 1. Sed eam interpretationem improbat in Quest., cap. 32, ubi princeps cum Deo interpretatur. Idemque rursus in comment. in Joel, εὐδύτατον θεοῦ, id est, RECTISSIMUM DEI.

^j Ruben. Ad cap. 29.

^k Simeon. Ibid.

^l Issachar. Ad cap. 30.

^m Nephthalim. Ibid.

ⁿ Hunc Pharao. Ad cap. 41.

naik Phaeneca appellavit, **328** quod Hebraice *absconditorum repertorem* sonat, pro eo quod obscura somnia revelavit, et sterilitatem prædixit.

18. Tamen, quia hoc nomen ab Ægyptio ponitur, ipsius linguæ debet habere rationem. Interpretatur ergo *Zaphanath Phaeneca* Ægyptio sermone *Salvator mundi*, eo quod orbem terræ ab imminente famis excidio liberarit.

19. ^a *Benjamin* interpretatur *filius dextræ*, quod est *virtutis*. *Dextra* enim appellatur *Jamin*. Mater quippe ejus moriens vocaverat nomen ejus *Benoni*, id est, *filius doloris mei*. Pater hoc mutavit, *filius dextræ* nominans.

20. ^b *Manasses* dictus ab eo quod sit pater ejus oblitus laborum suorum. Ita enim Hebraice vocatur *oblitio*.

21. *Ephraim*, eo quod auxerit eum Deus, et ex hoc vocabulo in linguam nostram transfertur *augmentum*.

CAPUT VIII.

De prophetis.

1. Quos gentilitas *vates* appellat, hos nostri *prophetas* vocant, quasi præfatores, quia porro fantur, et de futuris vera prædicunt. Qui autem a nobis ^c *prophetæ*, in veteri Testamento *videntes* appellabantur, quia videbant ea quæ cæteri non videbant, et præspicienda ea quæ in mysterio abscondita erant.

2. Hinc est quod scriptum est in Samuele: *Eamus ad videntem*. Hinc Isaias: *Vidi*, inquit, *Dominum sedentem super solium excelsum, et elevatum*. Et Ezechiel: *Aperti sunt cæli, et vidi visiones Dei*.

3. Quorundam autem prophetarum nominum etymologiæ annotandæ sunt. Vocabula enim eorum satis ostendunt quid in futurum factis dictisque suis prænuntiassent.

4. *Elias* interpretatur *Dominus Deus*. Ex futuri igitur præsigio sic vocatur. Nam dum altercaretur in sacrificio cum quadringentis **329** sacerdotibus Baal, invocato nomine Domini, descendit de cælo ignis super holocaustum. *Quod cum vidisset omnis populus, cecidit in faciem suam, et ait: Dominus ipse est Deus (III Reg. xviii, 30)*.

5. Ex hac igitur causa tale prius nomen accepit pro eo quod per eum postea cognoverit populus Dominum Deum. ^d *Idem et fortis Domini* interpretatur, vel propter quod interfecit eosdem sacerdotes, vel propter quod Achab adversitatem toleravit.

6. *Elisæus Domini salus* interpretatur, vocabulum autem idem ex futuri præsigio accepit. Denique et multas virtutes fecit, et famem pellens populum a morte salvavit.

7. ^e *Nathan, dedit, sive dantis*.

^a Benjamin. Ad cap. 35.

^b Manasses... Ephraim. Ad cap. 41.

CAP. VIII. — ^c *Prophetæ in Vet. Test.* Ex prolog. Biblioth.

^d *Idem et fortis*. Ex epist. 61, ad Pammach.

^e Nathan. In Nom. ex Luc.

^f *Isaias. Salus Domini* in Nominibus ex Act. *Salutare Domini*, in Nom. ex Epist. ad Rom. *Salvator Domini*, in cap. 1 Isai. ex sua sententia.

^g *Salvator est enim*. Ex præf. in eumd. Isai.

^h *Hic, et desider*. Ex epist. ad Eusthoc. de custod. Virg.

ⁱ *Isaias* interpretatur *Salvator Domini*. Et merito; Salvatorem enim universarum gentium, ejusque sacramenta amplius quam cæteri prædicat.

8. *Jeremias excelsus Domini*, pro eo quod dictum est ei: *Constitui te super gentes et regna (Jer 1, 10)*.

9. *Ezechiel, fortitudo Dei*.

Daniel, judicium Dei, sive quia in presbyterorum judicio sententiam divinæ examinationis exhibuit, dum, reperta eorum falsitate Susannam ab interitu liberavit; sive quod visiones et somnia, quibus per signa [forte sigla] quædam et ænigmata futura monstrabantur, sagaci mente discernens aperuit. ^h *Hic, et desideriorum vir* appellatus est, quia panem desiderii non manducavit, et vinum concupiscentiæ non bibit.

10. *Osee, salvator, aut salvans*. Dum enim Iram Dei in populum Israel ob crimen idololatriæ prophetasset, domni Judæ salutem prænuntiavit. Propter quod Ezechias rex Judæ, sublatis idolis quæ præcedentes reges consecraverant, templum Domini purgasse ac purificasse monstratur.

11. ⁱ *Joel, Dominus Deus*, sive incipiens Deo, vel *fuit Dei*. Hæc enim ejus vocabulum resonat etymologia incerta.

330 12. ^j *Amos, populus avulsus*. Prophetia enim ejus ad populum fuit Israel, quia jam *avulsus* erat a Domino, et aureis vitulis serviebat, sive *avulsus* a regno stirpis David.

13. ^k *Nahum, gemens, sive consolator*. Increpat enim civitatem sanguinum, et post eversionem illius consolatur Sion dicens: *Ecce super montes pedes C orangelizantis et annuntiantis pacem (Isa. xlii, 7)*.

14. ^l *Habacuc amplexans*, quia, vel ex eo quod amabilis Domini fuit, vocatur *amplexatio*, vel quod in certamine cum Deo congredditur, *amplexantis*, id est, *luctantis* sortitus est nomen. Nullus enim tam audaci voce ausus est Deum ad disceptationem justitiæ provocare, cur in rebus humanis, et mundi istius potestria tanta rerum versatur iniquitas.

15. ^m *Micheas, quis hic, vel quis iste?* Comminatur enim Samariæ ob causam simulacrorum illo modo, quo de Eliu dicitur: *Quis est iste involvens sententias (Job, xxxviii, 2)?*

16. ⁿ *Sophonias, specula, vel arcanum Domini* interpretatur, utrumque ad prophetam convenit. Ipsi enim sciunt mysteria Dei. Unde ad Ezechielem dicitur: *Speculatorem te posuit domni Israel (Ezec. iiii, 17)*. Et alibi: *Non faciet Dominus quidquam, nisi revelaverit servis suis prophetis (Amos, iiii, 7)*.

17. ^o *Abdias, servus Domini*. Sicut enim Moyses

ⁱ Joel. in præf. Malach.: JOEL, qui interpretatur DOMINUS DEUS. In Nominibus: JOEL, INCIPIENS, vel EST DEUS, vel DEI. In præf. in Joelem: Joel ἀρχόμενος, id est, INCIPIENS.

^j Amos... quia jam avulsus. Ex comm. in cap. 1.

^k Nahum gemens. Ita legendum apud Hieron. in Nom. ex Epist. Barnab., non germen. ex Cod. Tolan., nam reliqui, mendose, germen.

^l Habacuc. Ex prolog. commentarior.

^m Micheas... quo de Eliu dicitur. Job. xxxviii.

ⁿ Sophon. In cap. 1.

^o Abdias. In cap. 1.

lamulus Domini, et apostolus servus Christi, ita iste A legatus ad gentes missus 331 videt, et prædicat, quæ prophetali digna sunt ministerio, et servitute, inde scrtus Domini.

18. ^a Jonas interpretatur *columba*, sive *dolens*. *Columba* pro gemitu, quando in ventre ceti triduo fuit. *Dolens* autem, vel propter tristitiam, quam habuit de salute Niivitarum, vel propter hederam subito arescentem, cujus umbraculo tegebatur contra solis ardorem.

19. Ipse est, et *Amathi* Sareptanæ viduæ filius, ut Judæi affirmant, quem resuscitavit Elias, matre postea ad eum dicente: *Nunc cognovi quoniam vir Dei es tu, et verbum Dei in ore tuo verum est* (III Reg. xvii, 24). Ob hanc causam ipsum puerum *Amathi* vocitatum. *Amathi* enim ex Hebræo in Latinam B linguam *veritas* dicitur, et ex eo quod verum Elias locutus est, ille, qui suscitatus est, *filius* nuncupatus est *veritatis*.

20. ZACHARIAS, *memoria Domini*. Septuagesimo enim anno desolationis templi completo, Zacharia prædicante, memoratus est Dominus populi sui; jussuque Darii reversus est Dei populus, et reedificata est, et Urbs, et templum.

21. ^b Aggeus in Latinum *festivus* et *lætus* resonat. Distructum enim templum reedificandum prophetat, et post luctum captivitatis regressionis lætitiã prædicat.

22. Malachias interpretatur *angelus Domini*, id est, *nuntius*; quidquid enim loquebatur, quasi a Domino essent mandata; ita credebantur, et inde ita nomen ejus Septuaginta transiulerunt, dicentes: C *Assumptio Verbi Domini super Israel in manu angeli ejus* (Malach 1, 1).

23. Esdras, *adjutor*.

NEHEMIAS, *consolator a Domino*. Quodam enim præzagio futurorum nomina ista sortiti sunt. Fuerunt enim in adiutorium et consolationem omni illi populo redeunti ad patriam. Nam et templum Domini idem reedificaverunt, et murorum ac turrium opus ipsi restauraverunt.

24. ^c ANANIAS, *gratia Dei*. Idem, et *Sidrac* lingua Chaldæa, quod interpretatur *decorus meus*.

332 25. AZARIAS, *auxilium Domini*. Idem et *Abdenago*, quod in Latinum vertitur *serviens tacito*.

26. ^d MISAEI, *quæ palus Domini*; ipse, et ^e *Misach*, quod interpretatur *risus*, vel *gaudium*.

27. ABIA, *frater ejus*.

SEBIA, *audiens Dominum*.

ASAPH, *congregans*.

^f ETHAN, *robustus*, sive *accensus*.

28. ISHTUM, *transiliens eos*, sive *saliens eos*.

^g Quosdam enim inhærentes humo, curvatos in terram, et ea quæ in imo sunt cogitantes, et in

^a JONAS... ipse est AMATHI, etc. Ex præf. in Jon.

^b Aggeus. Ex prolog. biblioth.

^c Ananias. Ex Nom. ex Jerem. et Daniele.

^d MISAEI, quæ PALUS DOMINI. Ex Nom. ex Daniele. Mendose ergo Cod. omnes, qui populus Domini... in Nom. ex Exod. : MISAEI, TACTUS DEI, sive quis INTERROGAVIT?

rebus transeuntibus spem ponentes transilivit cæ-nendo iste qui vocatur *transiliens*.

29. EMAN, *decipiens*, vel *formido eorum*.

BARACHIA, *benedictus Dominus*, vel *benedictus Domini*.
^h OLDA, *districto*, sive *diverticulum*. JUDITH, *laudans*, vel *confitens*. ESTHER, *absconsa*.

30. ZACHARIAS, *memoria Domini*, ob hoc, quia canit: ... *Memorari testamenti sui Sancti* (Luc, 1, 72).

31. JOANNES BAPTISTA, *Domini gratia*, eo quod sit limes prophetiæ, prænuntius gratiæ, sive initium baptismatis, per quod gratia ministratur.

32. Hi sunt prophetæ Veteris, Novique Testamen-ti, quorum finis Christus, cui dicitur a Patre: *Et prophetam in gentibus posui te* (Jer. 1, 8).

33. Prophetiæ autem genera septem sunt: Primum B genus, *Ecstasis*, quod est mentis excessus, sicut vidit Petrus vas illud submissum de cælo in stupore mentis cum variis animalibus.

34. Secundum genus, *visio* sicut apud Isaiam dicentem: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum* (Isa vi, 1). Tertium genus, *somnium*, sicut Jacob subnixam in cælo scalam dormiens vidit. Quartum genus, *per nubem*, sicut ad Moysen, et ad Job post plagam loquitur Deus.

333 35. Quintum genus, *vox de cælo*, sicut ad Abraham sonuit dicens: *Ne injicias manum tuam in puerum*, Gen xxii, 12). Et ad Saulum in via: *Saule, Saule, quid me persequeris* (Act ix, 4)?

36. Sextum genus, *accepta parabola*, sicut apud Salomonem in Proverbiis, et apud Balaam, cum evocaretur a Balac. Septimum genus, *repletio sancti Spiritus*, sicut pene apud omnes prophetas.

37. ⁱ Alii tria genera visionum esse dixerunt. Unum secundum oculos corporis, sicut vidit Abraham tres viros sub ilice Mambræ, et Moyses ignem in rubo, et discipuli transfiguratum Dominum in monte inter Moysen, et Eliam, et cætera hujusmodi.

38. Alterum secundum spiritum, quod imaginamur ea quæ per corpus sentimus, sicut vidit Petrus, discum illum submitti de cælo cum variis animalibus, et sicut Isaias Dominum in sede altissima non corporaliter, sed spiritualiter vidit.

39. Non enim Deum forma corporea circumterminat, sed quemadmodum figurate, non proprie multa dicuntur, ita etiam figurate multa monstrantur.

D 40. Tertium autem genus visionis est, quod neque corporeis sensibus, neque illa parte animæ, qua corporallium rerum imagines capiuntur, sed per intuitum mentis, quo intellecta conspiciuntur veritas, sicut Daniel hoc præditus mente vidit, quod Balthasar viderat corpore, sine quo genere illa duo, vel infructuosasunt, vel etiam in errore mittunt. Omnia tamen hæc genera Spiritus sanctus moderatur.

^g Misach., ibid.

^f ETHAN ROB., sive ASCENSUS. Ita etiam apud Hieronymum. accensus malebat A. August.

^g Quosd. enim inhærentes. Ex Aug. in ps. xxviii.

^h Olda. Ex Nom. III Reg.

ⁱ Alii tria gen... moderatur. Omnia ex Aug. contra Adimant., cap. ultimum.

44. Habere autem Propbetiam, non solum bonus, A
sed etiam malus potest; nam invenimus Sautem regem
prophetasse. Persequebatur enim sanctum David, et
impletus Spiritu prophetare cœpit.

334 CAPUT IX.

De apostolis.

1. Apostoli *missi* interpretantur: hoc enim eorum
nomen indicat. Nam sicut Græce ἀγγελοι, Latine *mun-
tium* vocantur, ita Græce apostoli, Latine *missi* appel-
lantur. Ipsos enim misit Christus evangelizare per
universum mundum, ita ut quidam Persas, Indosque
penetrarent, docentes gentes, et facientes in nomine
Christi magna et incredibilia miracula, ut, at-
testantibus signis et prodigiis crederetur illis in iis
quæ dicebant et viderant. Habent autem plerique ex
iis causas suorum vocabulorum.

2. *Petrus a petra* nomen accepit, hoc est, a Christo
super quem est fundata Ecclesia. Non enim a Petro
petra, sed Petrus a petra nomen sortitus est, sicut
non Christus a Christiano, sed Christianus a Christo
vocatur, ideoque ait Dominus: *Tu es Petrus, et super
hanc petram, etc.*, quia dixerat Petrus: *Tu es Christus
Filius Dei vivi*; deinde ei Dominus: *Super hanc, in-
quit, petram, quam confessus es, ædificabo Ecclesiam
meam*. Petra enim erat Christus, super quod funda-
mentum etiam ipse ædificatus est Petrus.

3. ^a *Cephas* dictus, eo quod in *capite* sit constitutus
apostolorum; **335** *κεφαλή* enim Græce *caput* dicitur,
^b et ipsum nomen in Petro Syrum est.

4. *Simon Barjona* in linguam nostram sonat *filius
columbæ*, et est nomen Syrum pariter et Hebræum. C
Bar quippe Syra lingua filius, Jona columba, utroque
sermone, dicitur.

5. Alii simpliciter accipiunt, quod Simon, id est,
Petrus filius sit Joannis, juxta illam interrogatio-
nem: *Simon Joannis, diligis me?* et volunt Scripto-
rum vitio depravatum, ut pro *Barjoanna*, hoc est,
filius Joannis, Barjona scriptum sit, una detracta
syllaba. *Joanna* autem interpretatur *Domini gratia*.

6. Et fuisse constat Petrum trinomium: *Petrum,
Cepham, et Simonem Barjona*; ^c *Simon* autem He-
bræice interpretatur *obediens*.

7. *Saulus* Hebræico sermone *tentatio* dictus, eo quod
prius in tentatione Ecclesiæ sit versatus. Persecutor
enim erat, et inde nomen habebat istud, quando
persequebatur Christianos.

8. Postea, mutato nomine, de Saulo factus est
Paulus, quod interpretatur *mirabilis*, sive *electus*.
Mirabilis, vel quia multa signa fecit, vel quia ab
Oriente usque ad Occasum Evangelium Christi in om-
nibus gentibus prædicavit.

CAP. IX. — ^a *Cephas... quod in capite*. Græcam ety-
mologiam Anacleti III, Dionysii Areopag. et Optati
Milevitani exemplo reddidit, cum Syrum verbum esse
constet, idque statim idem testetur. Cujus rei exem-
pla alia rationemque non inlegantem. Vid. apud
Turrian., lib. II contr. Magdeburg., cap. 3.

^b *Et ipsam nomen in Petro Syr.* Vid. Hieron., Math.
VI, et in Nomin. ex eodem.

^c *Simon... obediens*. Hieron.: *Simon quippe OBE-
DIENS dicitur.*

9. *Electus*, sicut in Actibus apostolorum Spiritus
sanctus dicit: *Segregate mihi Barnabam, et Saulum
ad opus, ad quod elegi eos* (Act. XIII, 12). Latino autem
sermone *Paulus a modico* dictus; unde et ipse ait:
Ego sum minimus apostolorum omnium (I Cor. XV, 9).
Quando enim *Saulus*, superbus, elatus; quando *Paulus*,
humilis et medicus.

10. Ideo sic loquimur: *Paulo post videbo te, id est,
post medicum*. Nam quia modicus factus est, ipse dicit:
Ego enim sum novissimus apostolorum; et: *Mihi
minimo omnium sanctorum* (Eph. III, 8). *Cephas*
autem et *Saulus* ideo mutato nomine sunt vocati, ut
essent etiam ipso nomine novi, sicut Abraham et Sara.

11. *Andreas*, frater Petri carne, et coheres gratiæ,
secundum Hebræam etymologiam, interpretatur *decur-
rus*, sive *respondens*, sermone ^d autem Græco a vi-
ro virilis appellatur.

336 12. *Joannes*, quodam vaticinio ex merito no-
men accepit; interpretatur enim *in quo est gratia, vel
Domini gratia*. Amplius enim eum cæteris apostolis
dilexit Jesus.

13. ^e *Jacobus Zebedæi* a patre cognominatur, quem
relinquens, cum Joanne verum Patrem secuti sunt.
Hi sunt filii tonitru, qui etiam ^f *Boanerges* ex fir-
mitate et magnitudine fidei nominati sunt. Illic est
Jacobus filius Zebedæi, frater Joannis, qui post Ascen-
sionem Domini ab Herode manifestatur occisus.

14. *Jacobus Alphæi* ob distinctionem prioris cogno-
minatus qui dicitur filius Zebedæi, sicut iste filius Al-
phæi: cognomentum igitur ambo a patre sumpserunt.

15. Iste est *Jacobus minor*, qui in Evangelio frater
Domini nominatur, ^g quia Maria uxor Alphæi, soror
fuit Matris Domini, quam Mariam Cleophæ Joannes
evangelista cognominat, a patre, sive a gentilitate
familix, aut quacunque alia causa ei nomen impo-
nens. *Alphæus* autem Hebræo sermone in Latinum
exprimitur, *millesimus, sive doctus*.

16. ^h *PHILIPPUS, os lampadarum vel os manuum*.

THOMAS, abyssus, vel geminus, unde Græco *Didy-
mus* appellatur.

*BARTHOLOMÆUS, filius suspendentis aquas, vel filius
suspendentis me*. Syrum est, non Hebræum.

17. *Mathæus, in Hebræo donatus* exprimitur. Item
et appellatur *Levi* ex tribu a qua ortus fuit. In Lau-
no autem ex opere *Publicanus* nomen accepit, quia ex
D *Publicanis* fuit electus, et in apostolatam translatus.

18. ⁱ *Simon Cananæus*, ad distinctionem Simonis
Petri, de vico Galilææ Cana; ubi aquas Domini
mutavit in vinum: ipse est qui in alio evangelista
scribitur *Zelotes*, Cana quippe *zelus* interpretatur.

19. *Judas Jacobi*, qui alibi appellatur *Lebbæus, et*

^d *Sermone autem Græc.* In Nom. ex Act.

^e *Jacobus.* In cap. Math. X.

^f *Boanerges.* Ibid. Sed in Dan. I; *Filii Zebedæi
appellati sunt filii tonitru, quod non (ut plerique pu-
tant) BOANERGES, sed emendatius legitur BENERAHAN,*
et in Is. LXII. Et in Nom. ex Joann.

^g *Quia Maria uxor Alphæi.* Ex eodem advers. Evid.

^h *PHILIPP. os lampadar.* In Nom. ex Act., *lampar-
dar.* In Nom. ex Luc., *os LANPADIS, vel os MANUS.*

ⁱ *Simon Can... Judas ...* In Math. X.

gularum nomen **337** habet a corde, quod nos diminutive *corculum* possumus appellare: ipse in alio evangelista *Thaddæus* scribitur, * quem ecclesiastica tradit historia missam Edessam ad Abagarum regem.

30. *Judas Iscariotes*, vel a vico, in quo ortus est, vel ex tribu Issachar vocabulum sumpsit, quodam prægio futuri in condemnationem sui. *Issachar* cum interpretatur *merces*, ut significaretur pretium proditoris, quo vendidit Dominum, sicut scriptum est: *Et acceperunt mercedem meam, triginta argenteos, pretium quo appetiatus sum ab eis* (*Matth. xxvii, 9*).

31. *Matthias*, qui inter apostolos sine cognomine solus habetur, interpretatur *donatus*, ut subaudiatur pro *Juda*; isto enim in locum ejus electus est ab apostolis, cum pro duobus sors mitteretur.

32. ^b *MARCUS excelsus mandato*, utique propter **B** Evangelium Altissimi, quod prædicavit.

33. *LUCAS, ipse consurgens sive ipse elevans*, eo quod elevaverit prædicationem Evangelii post alios.

34. *BARNABAS, filius Prophetæ, vel filius consolationis*.

CAPUT X.

De reliquis in Evangelio nominibus.

1. *MARIA, ° illuminatrix, sive stella maris*; genuit enim Lumen mundi. Sermone autem Syro *MARIA DOMINA* nuncupatur, et pulchre, quia Dominum genuit.

2. *ELISABETH, Dei mei saturitas, vel Dei mei juramentum*.

3. *MAGDALENA, turris. MARTHA, irritans, aut provocans*; sermone autem Syro interpretatur *dominans*.

338 4. *NATHANAEL, donum Dei*, quia dolus, id est, simulatio, dono Dei, in eo non fuit.

5. *ZEBEDÆUS, donatus, sive fluens iste*.

ZACCHEUS, justus, sive justificatus, sive justificandus: Syrum est nomen, non Hebræum.

6. *LAZARUS, adjutus*, eo quod sit a morte resuscitatus.

HERODES, pelliceus, gloriosus, clara etymologia.

7. *CAIPHAS, investigator, aut sagax, aut vomens ore*; in quo enim ore suo justum condemnavit, quamvis hoc mysterio prophetali annuntiasset.

8. ⁴ *POETIUS, declinans consilium*, utique Judæorum; accepta enim aqua lavit manus suas, dicens: *Innocens ego sum a sanguine hujus Justii* (*Matth. xvii, 24*).

9. *FILATCS, os malleatoris*, quia dum Christum **D**

* *Quem ecclesiast.* Ibid. Est autem historia Euseb., lib. 2, cap. ultim.

^b *MARCUS excels. mand.* Sæpe hoc repetit Hieronymus. Sed in Nom. Epist. ad Colos.: *MARCUS, sublimis mandato, sive ANARUS, vel certe ATTRITUS, atque LEVATUS*.

CAP. X. — ° *MARIA, illumin.* In Nom. ex Matth.: *MARTHA, utique æstimant interpretari ILLUMINANT ME* et *ILLUMINATRIX, vel SHERNA MARIS. Sed mihi non videtur: Melius est autem, ut dicamus sonantem STELLAM MARIS, sive ANARUM MARIS. Sciendum quoque quod MARIA sermone Syro DOMINA nuncupatur.*

⁴ *POETIUS declinans consilium.* Ita Goth. Cod., et apud Hieronymum: *Concilium, impressi.* Reliqua hujus cap. in eodem Hieron.

ore suo, et justificat, et condemnat, more malleatoris utraque ferit.

10. *BARRABA, filius magistri*, corum absque dubio Judæorum magistri, qui est diabolus, homicidiorum auctor, qui usque hodie regnat in eis.

CAPUT XI.

De martyribus.

1. *Martyres* Græca lingua Latine *testes* dicuntur, unde, et *testimonia* Græce *martyria* nuncupantur. *Testes* autem ideo vocati sunt, quia propter testimonium Christi passiones sustinuerunt, et usque ad mortem pro veritate certaverunt.

2. Quod vero non *testes* (quod Latine utique possemus), sed Græce *martyres* appellamus, familiarius Ecclesiæ auribus hoc Græcum verbum sonat, sicut multa Græca nomina, quæ pro Latinis utimur.

3. Martyrum primus in Novo Testamento *Stephanus* fuit qui sermone Hebræo interpretatur *norma*, quod prior fuerit in martyrio **339** ad imitationem fidelium: idem autem ex Græco sermone in Latinum vertitur *coronatus*, et hoc prophetice, ut quod sequeretur in re, vaticinio quodam futuri prius in vocabulo resonaret; passus est enim, et quod vocabatur accepit. *Stephanus* enim *corona* dicitur, humiliter lapidatus, sed sublimiter coronatus.

4. ° Duo autem sunt martyrii genera, unum in aperta passione, alterum in occulta animi virtute. Nam multi hostis insidias tolerantes, et cunctis carnalibus desideriis resistentes, per hoc quod se Omnipotenti Deo in corde mactaverunt, etiam pacis tempore martyres facti sunt, qui etiam, si persecutionis tempore existerent, martyres esse potuerunt.

CAPUT XII.

De clericis.

1. Cleros ¹ et clericos hinc appellatos (credimus) quia *Matthias* sorte electus est, quem primam per apostolos legimus ordinatum, κληρος enim Græce, *sors*, vel *hæreditas* dicitur.

2. Propterea ergo dicti *clerici*, quod de sorte sunt Domini, ° vel quia Dominum partem habent. Generaliter autem *clerici* nuncupantur omnes qui in Ecclesia Christi deserviunt, quorum gradus et nomina hæc sunt:

3. *Ostarius, ° psalmista, lector, exorcista, acolythus, subdiaconus, diaconus, presbyter et episcopus*.

340 4. ⁱ Ordo episcoporum quadripartitus est, id

CAP. XI. — ° *Duo sunt autem martyrii gen.* Ex Greg. iii Dialog., cap. 26.

CAP. XII. — ¹ *Cleros et cleric.* Ex Augustin., in ps. LXXVII.

² *Vel quia Dominum partem.* Al., *Domini partem.* Utrumque retulit in lib. Off.

^b *Psalmist., lect. Psalmista, sive lector,* Rab., lib. 1, cap. 4. Non est autem *psalmista* ordinis aut gradus proprium nomen. Sed ordinis nomine aliquando censerit fatetur D. Th. in Addit., q. 37, art. 2.

ⁱ *Ordo episcop. quadripart.* Sic Rab., Grat. et veteres libri, sed idem Rab., lib. 1, cap. 5: *Tripertitus est, id est, in PATRIARCHIS, ARCHIEPISCOPIS, qui et metropolitani sunt, et in EPISCOPIS.*

est, in patriarchis, archiepiscopis, metropolitans atque **A** regendo, ita sacerdos, **342** ¹ a sanctificando vocalis est; consecrat enim, et sanctificat.

5. Patriarcha Græca lingua summus Patrum interpretatur, ^a quia primum, id est, apostolicum retinet locum, et ideo quia summo honore fungitur, tali nomine censetur, sicut Romanus, Antiochenus et Alexandrinus.

6. Archiepiscopus Græco vocabulo, quod sit summus episcoporum, tenet enim vicem apostolicam, et præsidet, tam metropolitans quam episcopis cæteris. (^b Metropolitans autem a mensura civitatum vocati.)

7. Singulis enim provinciis præminent, quorum auctoritati et doctrinæ cæteri sacerdotes subjecti sunt, sine quibus nihil reliquos episcopos agere licet, sollicitudo enim totius provinciæ ipsis commissa est.

8. Omnes autem superius designati ordines uno eodemque vocabulo episcopi nominantur, sed ideo privato nomine quidam utuntur propter distinctionem potestatis, quam singulariter acceperunt.

9. PATRIARCHA, patrum princeps; Ἀρχος enim princeps.

10. ARCHIEPISCOPUS, princeps episcoporum, sicut metropolitans a mensura civitatum.

341 11. ^c Episcopatus autem vocabulum inde ductum, quod ille qui superest dicitur *superintendat*, curam scilicet subditorum gerens, ἐπινοῦν enim Græce, Latine intendere dicitur.

12. Episcopi autem Græce, Latine *speculatores* interpretantur; nam speculator est præpositus in Ecclesia, dictus, eo quod *speculetur*, atque prospiciat; populorum infra se positorum mores et vitam.

13. PONTIFEX, princeps sacerdotum est, quasi via sequentium, ipse et summus sacerdos, ipse et pontifex maximus nuncupatur; ipse enim, efficit sacerdotes atque levitas, ipse omnes ordines ecclesiasticos disponit, ipse quid unusquisque facere debeat ostendit.

14. Antea autem pontifices et reges erant; ^d nam majorum hæc erat consuetudo, ut rex esset etiam sacerdos et pontifex. Unde et romani imperatores pontifices dicebantur.

15. ^e Vates a vi mentis appellatus, cujus significatio multiplex est; nam modo sacerdotem, modo prophetam significat, modo poetam.

16. ANTISTES sacerdos dictus, ab eo quod ante stat, primus est enim in ordine Ecclesiæ, et supra se nullum habet.

17. Sacerdos autem nomen habet compositum ex Græco et Latino, quasi *sacrum dans*, sicut enim rex a

18. Sacerdotes autem gentilium *flamines* dicebantur. Hi in capite habebant pileum, in quo erat brevis virga desuper, habens lanæ aliquid. Quod cum per æstum ferre non possent, filo tantum capita religare cœperunt.

19. Nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas erat: unde a filo, quo utebantur, ^e *flamines* dicitur sunt, quasi *flamines*. Verum festis diebus filo deposito, pileum imponebant pro sacerdotii eminentia.

20. Presbyter Græce, Latine senior interpretatur non modo pro ætate, vel decrepita senectute, sed propter honorem et dignitatem, quam acceperunt, presbyteri nominantur: ^h unde et apud veteres idem episcopi et presbyteri fuerunt, quia illud nomen dignitatis est, hoc ætatis.

21. Ideo autem et PRESBYTERI sacerdotes vocantur quia *sacrum dant*, sicut et episcopi; ⁱ qui licet sint sacerdotes, tamen pontificatus apicem non habent, quia nec chrismate frontem signant, nec Paracletum Spiritum dant, quod solis deberi episcopis lectio Actuum apostolorum demonstrat.

22. Levitæ ex nomine auctoris vocati; de Levi enim Levitæ exorti sunt, a quibus in templo Dei mystici sacramenti ministeria explebantur. Hi Græce *diaconi*, Latine *ministri* dicantur, quia ^l sicut in sacerdote consecratio, ita in diacono mysterii dispensatio habetur.

23. Hypodiaconi Græce, quos nos *subdiaconos* dicimus, qui ideo sic appellantur, quia subjacent præceptis et officiis levitarum. **343** Oblationes enim in templo Dei a fidelibus ipsi suscipiunt, et levitis superponendas altaribus deferunt: hi ^k apud Hebræos *Nathanaei* vocantur.

24. Lectores a legendo; PSALMISTÆ, a psalmis canendis vocati; illi enim prædicant populis quid sequantur; isti canunt ut excitent ad compunctionem animos audientium, licet et quidam lectores ita miseranter pronuntiant, ut quosdam ad lectum lamentationemque compellant.

25. Idem etiam *pronuntiatores* vocantur, quod porro *annuntiant*; tanta enim, et tam clara erit eorum vox, ut quamvis longe positorum aures adimpleant.

26. Cantor autem vocatus, quia vocem modulatur in cantu. Hujus ^l duo genera dicuntur in arte musica, sicut ea docti homines Latine dicere potuerunt, præcentor, et succentor.

27. Præcentor, qui vocem præmittit in cantu.

Anius.

^a VATES, a vi mentis. — A viendis versibus, Varr. lib. vi

^b Sanctificando. Eodem modo, lib. ix, cap. 3.

^c Flaminis. E Serv., Æn. viii. Vid. Fest. et Varr.

^d Unde et apud vel. idem episcopi. Ex Hier., epist. 83, ad Ocean.

^e Qui licet sint sacerdot. Ex Innoc. I, epist. 1, cap. 3.

^f Sicut in sacerdote consec. Ex epist. ad Rustic.

Narb., de sept. gradibus Eccles. que cum Hieronymi operibus circumfertur.

^g Hi apud Heb. נַתְנָאֵי. Al., Nathanaei. Vid. u Off. Eccl., cap. 10, et Raban.

^h Duo genera... respondit. Ex Aug. in ps. lxxvii.

^a Quia primum, id est, apostol. Sic Rab. et vetus Gratiani lib. cum Gothicis libris.

^b Metropolitans autem. Hæc parenthesi inclusimus, vel quia aliena fortasse sunt, ut censebat Chacon, cum veriore interpretationem Rabanus retineat, qui omnia hæc ex Isidoro sumpsit, vel ut quæ sequuntur: Singulis e. provinciis, etc., archiepiscopis aptentur ex sententia Antonii Augustini. Cui duo veteres libri favent, in quibus post hæc omnia metropolitans etymon hoc quæcumque est collocatum. Sic etiam erit episcoporum tripartitus ordo.

^c Episcop. vocab. Ex Aug., xix de Civit., cap. 19.

^d Nam majorum. E Serv., Æn. iii, ad vers. Rex

Succentor autem, qui *subsequenter canendo res- A* appetentes. N. m. *eremum* dicitur quasi *remotum*.

28. *Concentor* autem dicitur, quia *consonat*; qui autem non *consonat*, nec *conciuit*, nec *concentor* erit.

29. *Acolythi* Græce, Latine *cerosferarii* dicuntur, a *deportandis cereis* * quando legendum Evangelium est, aut sacrificium offerendum.

30. Tunc enim accenduntur luminaria ab eis, et deportantur, non ad effugandas tenebras, dum sol eodem tempore rutilet, sed ad signum lætitiæ demonstrandum, ut sub typo luminis corporalis illa lux ostendatur de qua in Evangelio legitur: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*.

31. *Exorcistæ* ex Græco in Latinum *adjurantes*, sive *increpantes* vocantur. Invocant enim super ^b *energumenos*, vel super eos qui habent spiritum immundum, nomen Domini Jesu, *adjurantes* per eum ut egrediat ab eis.

34 & 32. *Ostiarii*, iidem et *janitores*, qui in veteri Testamento electi sunt ad custodiam templi, ut non ingrederetur illud immundus in omni re: dicti autem *ostiarii*, quod præsent *ostii* templi. * Ipsi enim tenentes clavem, omnia intus extraque custodiunt, atque inter bonos et malos habentes iudicium, fideles recipiunt, respuunt infideles.

CAPUT XIII.

De monachis.

1. *Monachus* Græca etymologia vocatus, eo quod sit *singularis*; *μονᾶς* enim Græce *singularitas* dicitur. Ergo si *solitarius* interpretatur vocabulum *monachi*, ^C quid facit in turba qui solus est? ^d Plura sunt autem genera monachorum.

2. *Cœnobitæ*, quos nos *in commune viventes* possumus appellare. * *Cœnobium* enim plurimorum est.

3. *Anachoritæ* sunt qui post cœnobialem vitam deserta petunt, et soli habitant per deserta; et ab eo quod procul ab hominibus recesserunt, tali nomine nuncupantur; sed anachoritæ Eliam et Joannem, cœnobitæ apostolos imitantur.

4. *Eremitæ* ii sunt qui et *anachoritæ*, ab hominum conspectu remoti, *eremum* et *desertas solitudines*

* *Quando Evang.* Ex Hieron., epist. advers. Vigil. ^D cap. 4 et seq.

^b *Super energ.* Vid. u Off. Eccl., c. 13, et d. 23, cap. 27.

^c *Ipsi enim tenent cl.* Ex d. epist. ad Rust. Narb. Cap. XIII. — ^d *Plura autem sunt gen. Monach.* Ex Hieron. ep. ad Eustoch. 22.

* *Cœnob. enim.* Ex Casian., collat. 18, cap. 10, et

5. *Abba* autem Syrum nomen, significat in Latinum *pater*, quod Paulus Romanis scribens exposuit, dicens: *In quo clamamus: Abba, pater*, in uno nomine duabus usus linguis. Dicit enim *abba* Syro nomine *patrem*, et rursus Latine nominat itidem *patrem*.

345 CAPUT XIV.

De cæteris fidelibus.

1. *Christianus*, quantum interpretatio ostendit, de *unctione* deducitur, sive de nomine Auctoris et Creatoris. A *Christo* enim *Christiani* sunt cognominati, sicut a *JUDA Judæi*. De Magistri quippe nomine cognomen sectatoribus datum est.

2. *Christiani* autem olim a *Judæis*, quasi opprobrio, *Nazaræi* vocabantur, pro eo quod Dominus noster atque Salvator a vico quodam Galiliæ *Nazaræus*: sit appellatus.

3. Non se autem gloriatur *Christianum*, qui nomen habet, et facta non habet. Ubi autem nomen secutum fuerit opus, certissime ille est *Christianus*, quia se factis ostendit *Christianum*, ambulans sicut et ille ambulavit, a quo et nomen traxit.

4. *CATHOLICUS universalis*, sive *generalis* interpretatur; nam Græci *universals καθολικὸν* vocant.

5. *Orthodoxus* est *recte credens*, et ut *credit vivens*; ὀρθῶς enim Græce *recte* dicitur ^f *δόξα gloria*: hoc est, *vir rectæ gloriæ*. Quo nomine non potest vocari qui aliter vivit quam credit.

6. *Neophytus* Græce, Latine *novellus*, et *rudis*, *fidelis*, vel *nuper renatus* interpretari potest.

7. *Catechumenus* dicitur pro eo quod adhuc doctrinam fidei audit, nec dum tamen baptismum percepit, nam *κατηχούμενος* Græce *auditor* dicitur.

8. ^s *Competens* vocatur qui post instructionem fidei *competit* ³⁴⁶ gratiam Christi, inde et a petendo *competentes* vocati.

9. *LAICUS, popularis*; λαός enim Græce *populus* dicitur.

10. *Proselytus*, id est, *advena*, et *circumcisus*, qui miscebatur populo Dei, Græcum est.

^f *Doxa, gloria.* Opinio potius, ut reliqua conveniant.

^s *Competens vocatur.* Ex Aug., serm. ad competentes. Hieronymus, ad Pammach., epist. 61: *An non tu potius scindis Ecclesiam, qui præcepisti Bethleem presbyteris, ne competentibus nostris in Pascha baptismum traderent?*

LIBER OCTAVUS.

DE ECCLESIA ET SECTIS DIVERSIS.

CAPUT PRIMUM.

De Ecclesia et Synagoga.

1. *Ecclesia* Græcum est, quod in Latinum vertitur *convocatio*, propter quod omnes ad se *voce*t. *CATHOLICA, universalis* ἀπὸ τοῦ καθ' ὅλον, id est, *secundum*

totum; non enim, sicut conventicula hæreticorum, in aliquibus regionum partibus coarctatur, sed per totum orbem terrarum dilatata diffunditur.

2. Quod etiam Apostolus approbat ad Romanum dicens: *Gratias ago Deo meo pro omnibus vobis, quia fides*

vestra annuntiat in universo mundo (Epist. ad Rom. 1, 8) : hinc, et universitas ab uno cognominata est, propter quod in unitatem colligitur. Unde Dominus in Evangelio : Qui mecum non colligit, spargit (Luc., xi, 25).

3. Cur autem Ecclesia, cum una sit, a Joanne septem scribuntur, nisi ut una catholica septiformi plena Spiritu designetur? Sicut et de Domino novimus dixisse Salomonem : *Sapientia edificavit sibi domum, et excidit columnas septem (Prov. ix, 1)*, quæ tamen septem una esse non ambigitur, dicente Apostolo : *Ecclesia Dei vivi, quæ est columna et firmamentum veritatis (1 Tim. iii, 15).*

3474. Inchoavit autem Ecclesia a loco, ubi venit de cælo Spiritus sanctus, et implevit uno loco sedentes.

5. Pro peregrinatione autem præsentis Ecclesia B *Sion* dicitur, eo quod ab hujus peregrinationis longitudine promissionem rerum cælestium speculatur; et idcirco *Sion*, id est, *speculatio* nomen accepit.

6. Pro futura vero patriæ pace *Jerusalem* vocatur, nam *Jerusalem visio pacis* interpretatur. Ibi enim absorpta omni adversitate, pacem, quæ est Christus, præsentis possidebit obtutu.

7. ^a *Synagoga* Græce *congregatio* dicitur, quod proprium nomen Judæorum populus tenuit. Ipsorum enim proprie *Synagoga* dici solet, quamvis et *Ecclesia* dicta sit.

8. Nostram vero apostoli nunquam *Synagoga* dixerunt, sed semper *Ecclesiam* : sive discernendi causa, sive quod inter *congregationem*, unde, *Synagoga*, et *convocationem*, unde *Ecclesia* nomen accepit, distet aliquid, quod, scilicet, congregari et pecora solent, quorum et *greges* proprie dicimus : convocari autem magis est utentium ratione, sicut sunt homines.

CAPUT II.

De religione et fide.

1. *Dogma* ^b a *putando* philosophi nominaverunt, id est, *hoc puto esse bonum, hoc puto esse verum.*

2. ^c *Religio* appellata, quod per eam uni Deo *religamus* animas nostras 348 ad cultum divinum vinculo serviendi. Quod verbum compositum est a *religendo*; id est, *eligendo*, ut ita Latinum videatur *religo*, sicut *eligo*.

3. Tria sunt autem quæ in religionis cultu ad co-

CAP. I. — ^a *Synagoga*. Ex Aug. in ps. lxxxi.

CAP. II. — ^b *Dogma* a *putando*. Nemp̄ ἀπό τοῦ δοξᾶν.

^c *Religio*. Aug., lib. i Retract., cap. 13 : *Ad unum Deum tendentes, et ei uni religentes animas nostras, unde RELIGIO dicta creditur. In his verbis meis ratio, quæ reddita est, unde sit dicta religio, plus mihi placuit. Nam non me fugit aliam hujus nominis originem exposuisse Latini sermonis auctores, quod inde sit appellata RELIGIO, quod RELIGATUR, quod verbum compositum est a LEGENDO, id est ELIGENDO, ut ita Latinum videatur RELIGO, sicut ELIGO. Sed postrema Augustini verba rejicienda putamus, ut male coherentia, et adæcta ab aliquo qui integrum locum descripserit, non quimadvertens id etymon secretum fuisse Isidorum quod maxime probaretur Aug. et Lactantio l. iv, c. 28, qui etiam adversus Cic. notationem pluribus verbis disputat, quamvis hoc altero etiam utatur Aug., lib. x de Civ., c. 4 : Ipse namque fons nostræ beatitudinis, ipse omnis appetitionis est fons, hunc eligentes, vel potius religentes (amiseramus namque negligentem); hunc*

A *endum Deum in hominibus perquiruntur, id est, fides, spes, charitas. In fide quid credendum, in spe quid sperandum, in charitate quid sit amandum.*

4. *Fides* est, qua veraciter credimus id quod nequaquam videre valemus. Nam credere jam non possumus quod videmus. Proprie autem nomen *fidei* inde est dictum, ^d si omnino fiat quod dictum est aut promissum. Et inde *fides* vocata ab eo quod sit illud quod inter utrosque placitum est, quasi inter Deum et hominem, hinc et *foedus*.

5. *Spes* vocata, ^e quod sit *pes* progrediendi, quasi *est pes*. Unde e contrario DESPERATIO, *leest* enim ibi *pes*, nullaque progrediendi facultas est, quia dum quisque peccatum amat, futuram gloriam non sperat.

6. *Charitas* Græce, Latine *dilectio* interpretatur, B quod duos in se *illiget*. Nam dilectio a duobus incipit, quod est amor Dei et proximi, de qua Apostolus : *Plenitudo, inquit, legis, dilectio (Ad Rom. xii, 10).*

7. Major est autem hæc omnibus, quia qui diligit, et credit, et sperat. Qui autem non diligit, quamvis multa bona faciat, frustra laborat. ^f Omnis autem dilectio carnalis, non dilectio, sed magis amor dici solet. Dilectionis autem nomen tantum in melioribus rebus accipi solet.

349 CAPUT III.

De hæresi et schismate.

1. *Hæresis* ^g Græce ab *electione* vocatur, quod, scilicet, unusquisque id sibi eligat quod melius sibi esse videtur, ut philosophi Peripatetici, Academici, Epicurei, et Stoici, vel sicut alii, qui, perversam dogma cogitantes, arbitrio suo de Ecclesia recesserunt.

2. ^h Inde ergo *hæresis* dicta Græca voce, ex interpretatione *electionis*, qua quisque arbitrio suo ad instituenda, sive ad suscipienda quælibet ipse sibi eligit. Nobis vero nihil nostro ex arbitrio inducere licet, sed nec eligere quod aliquis de arbitrio suo induxerit.

3. Apostolos Dei habemus auctores, qui nec ipsi quidquam ex suo arbitrio, quod inducerent elegerunt, sed acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus assignaverunt. Itaque etiam si angelus de cælis aliter evangelizaverit, anathema vocabitur.

4. *Secta* a *sequendo*, et *tenendo* nominata. Nam sectas dicimus habitus animorum ac instituta circa

ergo religentes, unde RELIGIO dicta perhibetur, ad eum dilectione tendamus. Restat tertia notatio ex Cic., u, de Nat. Deor. : Qui omnia quæ ad cultum deorum pertinent diligenter partracarent, et tanquam relegent, sunt dicti RELIGIOSI, ex RELEGENDO, ut ELEGANTES ex ELIGENDO. Ut religio sit, vel a religando, vel religendo, vel relegendo.

ⁱ Si omnino fiat, quod dic. Ex Cic., i de Offic.

^g Quod sit *pes*. Recte de spe, quæ virtus sit. Nam spem subdolum qui respexere, *SPES*, quasi *sine pede* interpretantur, unde in nummis veteribus non *fixa*, sed in altitudinem erectis pedibus fingitur. Aliis *spes* ἄπτεσσι est.

^h Omnis autem dilect. Aug., xiv de Civitat., cap. 7.

CAP. III. — ^g *Hæresis* Græc. Ex Hieron., ad Gal. v, et ad Tit. iii.

^h Inde ergo *hæresis*... vocabitur. Ex Tertull., in Præscript., apud quem præ *insulcere, inducere*, ex hoc loco reponi licet. Nam ea voce paulo post, alibi quo sæpius utitur.

disciplinam, vel propositum, quod tenendo sequuntur, longe alia in religionis cultu opinantes quam ceteri.

5. *Scisma* a *scissura* animorum vocatum. Eodem enim cultu, eodemque ritu credit, ut ceteri, solo congregationis delectatur dissidio. Fit autem schisma, cum dicunt homines: *Nos justi sumus, nos sanctificamus immundos, et cetera similia.*

6. *Superstitio* dicta, eo quod sit *superflua*, aut *superintuita* observatio. Alii dicunt a *senibus*, quia multis annis *superstites* per aetatem delirant, et errant *superstitione* quadam, nescientes quae vetera colant, aut quae veterum ignari asciscant.

350 7. Lucretius autem *superstitionem* dicit *superstantium* rerum, id est, caelestium et divinarum, quae *super nos stant*, sed male dicit. Haereticorum autem dogmata, ut facile possint agnosci, causas eorum vel nomina demonstrare oportuit.

CAPUT IV.

De haeresibus Judaeorum.

1. *Judaei* confessores interpretantur. Multos enim ex iis sequitur *confessio*, quos antea perfidia possidebat.

2. *Hebraei transitores* dicuntur, quo nomine admonentur ut de peioribus ad meliora transeant, et pristinos errores relinquunt.

3. *Pharisaei*, et *Sadducaei* inter se contrarii sunt; nam *Pharisaei* ex Hebraeo in Latinum interpretantur *divisi*, eo quod traditionum et observationum, quas illi *δευτερώσεις* vocant, justitiam praeferrunt. Unde et *divisi* vocantur a populo, quasi per justitiam.

4. *Sadducaei* interpretantur *justi*; vendicant enim sibi quod non sunt, corporis resurrectionem negant, et animam interire cum corpore praedicant. Hi quinque tantum libros legis recipiunt, prophetarum veterumque respiciunt.

351 5. *Esseni* dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos omnem abstinentiam.

6. *Masbothaei* dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos in omni re sabbatizare.

7. *Genitaei* dicti, eo quod de genere Abraham esse se gloriantur; nam cum in Babyloniam venisset populus Dei, plerique, relinquentes uxores suas,

Superstit. Verba Servii, Aen. viii, ad vers. *Vana superstitio*, etc.; est vero Lucretii locus ad quem respicit, lib. i:

Hannam ante oculos foede cum vita jaceret,
In terris oppressa gravi sub religione,
Quae caput a caeli regionibus ostendebat,
Horribili saepe aspectu mortalibus instans.

Mellus Barbas apud Cic., ii de Nat. Deor.

Cap. IV. — *Judaei*. Euseb., lib. iv Hist. Eccl., cap. 31, ex Hegeippo septem fuisse refert Hebraeorum sectas, quarum nomina haec sunt: *Essaei, Galilaei, Hemerobaptistae, Masbothaei, Samaritae, Sadducaei, Pharisaei*. Justin., contra Triph.: "Ὅτι οὗδε ἰουδαίους ἄν τις ὀρθῶς ἐκτάσῃ, ὁμολογήσειεν εἶναι τοὺς ἰουδαίους, ἢ τὰς ἑμοίας αἰρέσεις γενιστῶν, καὶ μαρσαίῳ καὶ γαλιλαίων, ἰλλυνιακῶν, καὶ φαρισαίων, βακτριανῶν, etc."

Pharisaei... Sadducaei. Ex Hieronym., Matth. xxiii, et *ibid.*, xlii.

Esseni. Vel *Essaei*, ex Euseb. Convenit autem quod Hieronymus, lib. ii advers. Jovin. ex Josepho

A *Babylonicis* mulieribus adhaerent; quidam autem *Israëliticis* tantum conjugii contenti, vel ex eis geniti, dum reversi essent de Babylonia, dividerunt se ab omni populo, et assumpserunt sibi hoc nomen jactantiae.

8. *Meristae* appellati, eo quod separant scripturas, non credentes omnibus prophetis, dicentes aliis et aliis spiritibus illos prophetasse; *μέρος* enim Graece, Latine *pars* dicitur.

9. *Samaritae* dicti, quod legem solam custodiunt, nam prophetas non recipiunt.

10. *Hemerobaptistae*, eo quod quotidie vestimenta sua et corpora lavant.

CAPUT V.

De haeresibus Christianorum.

B 1. Quidam etiam haeretici de Ecclesia recesserunt, et ex nomine auctorum suorum nunciantur; quidam vero ex causis quas eligentes instituerunt.

352 2. *Simoniani* dicti a *Simone* magiae disciplinae perito, cui Petrus in Actibus apostolorum maledixit, pro eo quod ab apostolis Spiritus sancti gratiam pecunia emere voluisset: hi dicunt creaturam non a Deo, sed a virtute quadam superna creatam.

3. *Menandriani* a *Menandro* mago discipulo Simonis nuncupati, qui mundum non a Deo, sed ab angelis factum esse asseruit.

4. *Basilidiani* a *Basilide* appellati, qui, inter reliquas blasphemias, passum Jesum abnegavit.

5. *Nicolaitae* dicti a *Nicolao* diacono Ecclesiae Hierosolymorum, qui cum Stephano et ceteris constitutus est a Petro; qui propter pulchritudinem relinquens uxorem, ut qui vellet ea uteretur, versa est in stuprum talis consuetudo, ut invicem conjugia commutarentur: quos Joannes in Apocalypsi improbat, dicens: *Sed hoc habes, quia odisti factum Nicolaitarum.*

6. *Gnostici* propter excellentiam scientiae se ita appellare voluerunt. Animam naturam Dei esse dicunt, bonum et malum Deum suis dogmatibus fingunt.

7. *Carpocratiani* a *Carpocrate* quodam vocantur, qui dixit Christum hominem fuisse tantum, et de utroque sexu progenitum.

de his refert, quod ab uxoribus, vino et carnibus abstinerent, et quotidianum jejunium verterent in naturam.

D *Masbothaei*. Hoc eorum proprium fuisse nomen, praeter Eusebii verba quae indicavimus, haec res ipsa Sabbatizandi, iis praesertim qui Hebraeas litteras attingerunt, satis ostendit.

Meristae. *Meristae*. Cod. Rom. De Essenis Epiph. in prolog. Ἐχρῶντο γραφαῖς ἑτέροις μετὰ τὸν νόμον, τοὺς δὲ πλείους τῶν μετέπειτα προφητῶν ἀπιβάλλοντο.

Hemerobaptistae. Epiph., lib. ii, cap. 17. Retinent hunc morem interiorum vestium identidem lavandarum Fessani Mauri.

CAP. V. — *Quidam*. Ex Aug., de Haere., ad Quindvnt., et Gennadii catalogo pleraquo. Vid. 24, q. 5.

Nicolaitae. Aug. Qui cum de zelo pulcherrimam conjugis culparetur, velut purgandi se causa, permisisse fertur ut qui vellet ea uteretur, quod ejus factum in sectam turpissima n. versum est, qua placet usus in differens seminar.

8. *Cerinthiani* a *Cerintho* quodam nuncupati. Ili inter cætera circumcisionem observant, mille annos post resurrectionem in voluptate carnis futuros prædicant: unde et Græce *Chiliastæ*, Latine *Millenarii* sunt appellati.

9. *Nazaræus* dicti, qui dum Christum, qui a vico *Nazaræus* est appellatus, Filium Dei confiteantur, omnia tamen veteris Legis custodiunt.

353 10. ^a *Ophitæ* a *colubro* nominati sunt. *Coluber* enim Græce *ὄφις* dicitur. Colunt enim serpentem, dicentes ipsum in paradysum induxisse virtutis cognitionem.

11. ^b *Valentiniani* a *Valentino* quodam Platonicæ sectatore vocati, qui *αἰῶνας*, id est, sæcula quædam in originem Dei Creatoris induxit: Christum quoque de Virgine nihil corporis assumpsisse, sed per eam quasi per fistulam transisse asseruit.

12. ^c *Apellitæ*, quorum *Apelles* princeps fuit, qui creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris Dei faciens Deum legis et Israelis, illum igneum affirmans, dixit Christum non Deum in veritate, ^d sed hominem in phantasia apparuisse.

13. ^e *Archontiaci* a *principibus* appellantur, qui universitatem quam Deus condidit opera esse archangelorum defendunt.

14. *Adamiani* vocati, quod *Adæ* imitentur nuditatem; unde et nudi orant, et nudi inter se mares feminæque conveniunt.

15. ^f *Cainani* proinde sic appellati, quoniam *Cain* adorant.

16. *Sethiani* nomen acceperunt a filio *Adam*, qui vocatus est *Seth*, dicentes eundem esse Christum.

17. *Melchisedechiani* vocati pro eo quod *Melchisedech* sacerdotem Dei, non hominem fuisse, sed virtutem Dei esse arbitrantur.

18. ^g *Angelici* vocati, quia *angelos* colunt.

354 19. *Apostolici* hoc sibi nomen ideo præsumpserunt, quod nihil possidentes proprium, nequaquam recipiant eos qui aliquid in hoc mundo utuntur.

20. *Cerdoniani* a *Cerdone* quodam nominati, qui duo contraria principia asseruit.

^a *Ophitæ*. Ex Tertull. Præscript., a quo nonnihil discrepat Isidorus, quod ille serpentem ait fuisse virtutem quæ generi humano scientiam bonorum et malorum contribuit; quare vocem *virtutis* rejiciebat *Chacon*. Vid. Epiph., Philastr., August.

^b *Valentiniani*... *Platonicæ* sectatore. Ita Cod. Neap., recte. Tertull.: *Ubi nunc Marcion Stoicæ studiosus? Ubi Valentinus Platonicæ sectator?*

^c *Apellitæ*. Ex eodem. Vid. Epiph. et Irenæe.

^d *Sed hominem in phantasia apparuisse*. At Tertull. ita de *Apelle*: *Christum neque in phantasmate dicit fuisse, sicut Marcion, neque in substantia veri corporis ut Evangelium docet*. Et in lib. de Carne Christi, et in lib. de Resurr. separatim profitetur se disputare adversus Marcionem, qui veritatem carnis Christo tollebat, vanitatem phantasmatum inducens; et contra *Apellem*, qui solidum corpus et carnem recipiebat, non tamen natam, sed de sideribus et substantiis superioribus tractam. Itaque negabat hunc locum integrum esse *Chacon*, cui assentimur.

^e *Archontiaci*... *opera archangelorum*. — *Archontes* legebat *Chacon*. Nam et Augustinus *principis* interpretatur.

^f *Cainani*. Vid. not. in Grat.

^g *Angelici*. Vid. Epiph., August. et Theod., ad Coloss. 11, et concil. Laodic., cap. 35.

21. ^h *Marcionistæ* a *Marcione* stoico philosopho appellati, qui, *Cerdonis* dogma secutus, alterum bonum, alterum justum Deum asseruit, tanquam duo principia creationis et bonitatis.

22. *Artotyritæ* ab oblatione vocati. Panem enim et caseum offerunt, dicentes primis hominibus oblationem a fructibus terræ et a fructibus ovium fuisse celebratam.

23. *Aquarii* appellati, eo quod *aquam* solum offerunt in calice sacramenti.

24. *Severiani* a *Severo* exorti, vinum non bibunt. Vetus Testamentum et resurrectionem non recipiunt.

25. ⁱ *Tatiani* a *Tatiano* quodam vocati, qui et *Encratitæ* dicti, quia carnes abominantur.

26. *Alogii* vocantur tanquam *sine Verbo*; *ἄλογος* enim Græce *Verbum* dicitur. Dum enim Verbum non credunt, respuentes Joannis Evangelium et Apocalypsim.

27. *Cataphrygiis* nomen provincia *Phrygia* dedit, quia ibi existerunt auctores eorum *Montanus*, *Prisca* et *Maximilla*: hi adventum Spiritus sancti non in apostolis, sed in se traditum asserunt.

28. ^j *Cathari* propter munditiam ita se nominaverunt. Gloriantur enim de suis meritis, negant penitentibus veniam peccatorum: viduas si nupserint, tanquam adulteras damnant; mundiores se cæteri prædicant. Qui nomen suum si cognoscere vellent, mundanos se potius quam mundos vocarent.

29. *Pauliani* a *Paulo Samosateno* exorti sunt, qui dicit non semper fuisse Christum, sed a *Maria* sumpsisse initium.

355 30. ^k *Hermogeniani* ab *Hermogene* quodam vocati, qui materiam non natam introducens, Deus non nato eam comparavit, matremque elementorum et deam asseruit; quos Apostolus improbat, elementis servientes.

31. ^l *Manichæi* a quodam Persa existerunt, qui vocatus est *Manes*. Hic duas naturas et substantias introduxit, id est, bonam et malam, et animas ex Deo, quasi ex aliquo fonte manare asseruit. Testamentum Vetus respuunt, Novum ex parte recipiunt.

^e *Archontiaci*... *opera archangelorum*. — *Archontes* legebat *Chacon*. Nam et Augustinus *principis* interpretatur.

^f *Cainani*. Vid. not. in Grat.

^g *Angelici*. Vid. Epiph., August. et Theod., ad Coloss. 11, et concil. Laodic., cap. 35.

^h *Marcionistæ*... a quo duo princip. Augustinum sequitur. Nam Epiphanius tria principia ab his inducta refert.

ⁱ *Tatiani*.... qui et *Encratitæ*. Ita legend. ex Aug., Epiph. et veteribus lib., non *Encratitæ*. Nam quamvis Isid. carnium tantum meminert, constat eos vino, carne et nuptiis abstinuisse.

^j *Cathari*... *viduas si nup*. Verba Aug., in lib. de Agon. Chr., cap. 31.

^k *Hermog...* quos *Apost. improb*. Ex Tertull. Præscript.

^l *Manich...* qui vocatus est *MANES*. Al., *Manis*; apud Aug., *Manin*.

32. * *Anthropomorphitæ* dicti pro eo quod, simplicitate rustica, Deum habere humana membra quæ in divinis libris scripta sunt, arbitrantur. * *Ἀνθρωπος* enim Græce, Latine *homo* interpretatur, ignorantem vocem Domini, qui ait : *Spiritus est Deus*; incorporeus est enim, nec membris distinguitur, nec corporis mole censetur.

33. † *Hierachitæ* ab *Hieracha* auctore exorti : monachos tantum recipiunt, conjugia respiciunt, regna cælorum parvulos habere non credunt.

34. * *Novatiani* a *Novatiano* Romæ urbis presbytero exorti, qui adversus Cornelium cathedram sacerdotalem conatus invadere, hæresim instituit, nolens apostatas suscipere, et rebaptizans baptizatos.

35. *Montani* hæretici dicti, quod tempore persecutionis in *montibus* latuerunt, qua occasione se a catholicæ Ecclesiæ corpore diviserunt.

36. † *Ebionitæ* ab *Ebione* dicti, sive a *paupertate*; Christum enim, 356 per profectum solum, virum justum putant effectum. Unde competenter *Ebionitæ* pro *paupertate* intelligentiæ compellati sunt. * *Hi semijudei* sunt, † et ita tenent Evangelium, ut Legem carnaliter servant, † adversus quos Apostolus ad Galatas scribens invehitur.

37. † *Photiniani* a *Photino* Gallogræciæ Sirmiæ episcopo nuncupati, qui Ebionitarum hæresim suscitans, asseruit Christum a Maria per Joseph nuptiali coitu fuisse conceptum.

38. *Aeriani* ab *Aerio*, quodam nuncupati sunt : hi cfferre sacrificium pro defunctis spernunt.

39. † *Ætiani* ab *Ætio* sunt vocati, iidemque *Eunomiani*, ab *Eunomio* quodam dialectico *Ætii* discipulo, ex cujus nomine magis innotuerunt, dissimilem Patri asserentes Filium, et Filio Spiritum sanctum. Dicunt etiam nullum imputari peccatum in fide manentium.

40. † *Origeniani* ab *Origene* auctore exorti sunt, dicentes quod non possit Filius videre Patrem, nec Spiritus sanctus Filium. Animas quoque in mundi principio dicunt peccasse, et, pro diversitate peccatorum, a cælis usque ad terras diversa corpora, quasi vincula, meruisse, eaque causa factum fuisse mundum.

41. *Noetiani* a quodam *Noeto* vocati, qui dicebat

* *Anthropomorph.* Ex Hier., advers. errores Joann. Hierosolymitan.

† *Hierachitæ.* Etiam Hilarius Hieracham auctorem appellat lib. vi de Trin.

* *Novatiani* s. *NOVATIANO.* Ita legendum ex Hier. catalogo, non *Novato*, quamvis hic primus auctor sectæ fuerit. Hos cum Catharis (de quibus paulo ante) non est necesse eosdem fuisse. Sed aliquid commune habuisse.

† *Ebionitæ.* Eusebius, lib. iii Hist., cap. 27, Rufinus interprete : *Ebionæi solum esse hominem putant, et per profectum vitæ ac virtutis virum justum effectum. Ex paulo post : Unde competenter EBIONITÆ pro PAUPERTE INTELLIGENTIÆ APPELLATI SUNT.* Horum mediavit saepe Hieronym., et Tertull. in Præscript.

* *Hi semijudei.* Ita appellat Ebionem ad Gal. iii Hieronymus.

† *Et ita tenent Evang.* Ex eodem, in Is. i.

* *Adversus quos ad Gal.* Ex Tertull. Præscript. ita paucissima verba trib. ex locis contexta.

Christum eundem esse, et Patrem, et Spiritum sanctum; ipsamque Trinitatem in officiorum nominibus non in personis accipiunt. Unde et *Patripassiani* vocantur, quia Patrem passum dicunt.

42. *Sabelliani* ab eodem Noeto pullulasse dicuntur, cujus discipulum perhibent fuisse *Sabellium*, ex cuius nomine maxime innotuerunt; unde, et *Sabelliani* vocati sunt. Hi unam personam Patris, et Filii, et Spiritus sancti astruunt.

43. *Ariani* ab *Ario* Alexandrino presbytero orti sunt, qui coæternum 357 Patri Filium non agnoscent, diversas in Trinitate substantias asseruit, contra illud quod ait Dominus : *Ego et Pater unum sumus.*

44. *Macedoniani* a *Macedonio* Constantinopolitano episcopo dicti sunt, negantes Deum esse Spiritum sanctum.

45. *Apollinaristæ* ab *Apollinare* vocati sunt, dicentes Christum corpus tantummodo sine anima suscepisse.

46. † *Antidicomaritæ* appellati sunt, pro eo quod *Marie* virginitati contradicunt, asserentes eam post Christum natum viro suo fuisse commistam.

47. *Metangismonitæ*, ileo tale nomen acceperunt, quia *ἄγγος* Græce vas dicitur. Asserunt enim sic esse in Patre Filium, tanquam vas minus, intra vas majus.

48. *Patritiani* a quodam *Patrio* nuncupati sunt, qui substantiam humanæ carnis a diabolo conditam dicunt.

49. *Coluthiani* a quodam *Colutho* nominati, qui dicunt Deum non facere mala, contra illud quod scriptum est : *Ego Dominus creans mala.*

50. *Floriani* a *Florino*, qui e contrario dicunt Deum creasse mala, contra id quod scriptum est : *Fecit Deus omnia bona.*

51. † *Donatistæ* a *Donato* quodam Afro nuncupati, qui de Numidia veniens totam pene Africam sua persuasione decepit, asserens minorem Patre Filium, et minorem Filio Spiritum sanctum, et rebaptizans Catholicos.

52. † *Bonosiaci* a *Bonoso* quodam episcopo exorti produntur, qui Christum 358 Filium Dei adoptivum, non proprium asserunt.

53. † *Circumcelliones* dicti, eo quod *aprestes* sunt, quos *Colopitas* vocant, supradictæ hæresis habentes

† *Photiniani.* Hieron., de Vir. Illust., et Niceph., lib. ix, cap. 31; mendose apud Damascenum *Smirrensis* pro *Sirmien.* legitur.

† *Ætiani.... dicunt nullum imputari peccatum in fide manentium.* Quorum errorem revocavit Lutherus.

† *Origeniani... usque ad filium.* Ex Hieronymi Apolog. Reliqua ex Aug., xi de Civit., cap. 25.

† *Antidicomaritæ.* Qui et *Antidicomarianitæ* s. Epiphania et Augustino dicuntur.

† *Donatistæ... decepit.* Verba Hier. in Catalogo.

† *Bonosiaci.* Hi apud Aug. non sunt, et fortassis ab aliquo huc inducti; cuius rei magnum argumentum, quod ante Circumcelliones leguntur, eoque a Donatistis, contra Isidori verba mentemque, separant. Nam Circumcelliones Donatistas esse, non Bonosiacos, manifestum est. Bonosiacos vero Photinianos adnumerat Innoc. I, in epist. ad Laurent. Senen.

† *Circumcelliones.* Hi (ut ait Aug. in ps. lxxxiii Agonistrios se nominabant, quod pro Christo cur

doctrinam. Hi amore martyrii semetipsos perimunt, A rum arbitrium divinæ gratiæ anteponunt, dicentes et violenter de hac vita discedentes martyres nominentur.

54. *Priscillianistæ* a *Prisciliano* vocati, qui in Hispania ex errore Gnosticorum et Manichæorum permixtum dogma composuit.

55. * *Luciferiani* a *Lucifero* Sardinia episcopo orti, qui episcopos catholicos qui, Constantii persecutione, perfidia Ariariorum consentientes erant, et postea correcti redire in catholicam delegerunt, damnantes sive quod crediderant, sive quod se credidi se simulaverant, quos Ecclesia catholica materno recepit sinu, tanquam Petrum post factum negationis, hanc illi Matris charitatem superbe accipientes, eosque recipere nolentes, ab Ecclesiæ communione recesserunt, et cum ipso Lucifero auctore suo, qui mane oriebatur, B cadere meruerunt.

56. *Jovinianistæ* a *Joviniano*, quodam monacho dicti, asserentes 359 nullam nuptiarum et virginum esse distantiam, nullumque inter abstinentes et simplices epulantes esse discrimen.

57. *Elvidiani* ab *Elvidio* nominati, qui dicunt post natum Christum, alios Mariam filios de viro Joseph peperisse.

58. *Paterniani* a *Paterno* quodam exorti; inferiores corporis partes a diabolo factas opinantur.

59. *Arabici* nuncupati, eo quod in *Arabia* exorti sunt, dicentes animam cum corpore mori, atque in novissimo utrumque, resurgere.

60. *Tertullianistæ* dicti a *Tertulliano* presbytero Africanæ provinciæ, civitatis Carthaginensis, animam C immortalam esse, sed corpoream prædicantes, et animas hominum peccatorum post mortem in dæmones verti putantes.

61. *Tessares Cædecatitæ* dicti, quod, quarta decima luna, Pascha cum Judæis observandum contendunt; nam *τρεσκαπς* quatuor, *δέκα* decem significat.

62. ^b *Nyctages* a *somnio* nuncupati, quod vigiliis noctis respondent, superstitionem esse dicentes jura temerari divina, qui noctem ad requiem tribuit.

63. *Pelagiani* a *Pelagio* monacho exorti: hi libe-

dæmonio certarent. Et vere *circumcelliones* dicti, qui circum cellas vagarentur, nulloque in loco consistentes sedes quotidie mutarent. In *Uvet.*, *Goth.*, *Tarrac.* et *Rom.*, *Circiliones*. Eisdem *Aug. Montenses*, *Philasti circuitores* appellat. Sed *pro Cotopitæ, Coropitæ, Catropitæ, Catotopisci* (Tot namque aut pluribus modis hoc nomen in libris vet. legitur), *Catopitæ* A. *Aug.* probabatur. Illorum enim fuit, non tantum se ipsos vario genere mortis interimere, sed aliis quoque in desertis locis insidiari, ut quos possent in eundem furoribus incitari, sibi, ut moriem afferrent. Id ni effectissent, ipsi in illos sæviebant, necatosque pro martyribus colebant. *Biothanati* dicuntur a *Philastro*.

* *Luciferiani*. Prima verba *Aug.* sunt in lib. de *Hæresibus*, reliqua ex lib. de *Agon. Chr.*, cap. 30. Sed voces illæ auctore suo, quæ *Aug.* non sunt, rejici poterant. Fuit autem *Lucifer* *Caralltan. episc.*, *Caralis* vero *Sardinia* urbs nobilis. Hujus stat adhuc liber. Vid. *Hieron.*, lib. de *Vir. Illust.*, et *Niceph.*, lib. x, cap. 17.

^b *Nyctages*. Sive *Nystages*, vel *Nystazontes* a dormiando. Vid. lib. de *Off.*, c. de noctur. *Vig.*

* *Aceph...* *Hi trium Chalcedon. capitulorum.* Cur

rum arbitrium divinæ gratiæ anteponunt, dicentes sufficere voluntatem ad implenda jussa divina.

64. *Nestorini* a *Nestorio* Constantinopolitano episcopo nuncupati, qui beatam virginem Mariam, non Dei, sed hominis tantummodo asseruit Genitricem, ut aliam personam carnis, aliam faceret Deitatis; neque unum Christum in verbo Dei, et carne credda, sed separatim, atque se junctum alterum Filium Dei, alterum hominis prædicavit.

65. *Eutychiani* dicti ab *Eutychæ* Constantinopolitano abbate, qui Christum post humanam assumptionem negavit existere de duobus naturis, sed solam in eo divinam asseruit esse naturam.

360 66. * *Acephali* dicti, id est, *sine capite*; nullus enim eorum reperitur auctor, a quo exorti sint. *Hi trium Chalcedonensium capitulorum impugatores*, duarum in Christo substantiarum proprietatem negant, et unam in ejus persona naturam prædicant.

67. ^a *Theodosiani* et *Gaianitæ* appellati, a *Theodosio* et *Gaiano*, qui, temporibus Justiniani principis, in *Alexandria* populi perversi electione uno die sunt ordinati episcopi. *Hi*, errores *Eutychetis* et *Dioscori* sequentes, *Chalcedonensæ concilium* respuunt, ex duabus unam in Christo naturam asserunt, quam *Theodosiani* corruptam, *Gaianitæ* incorruptam contendunt.

68. * *Agnoitæ* et *Trithetæ* a *Theodosianis* exorti sunt, ex quibus *Agnoitæ* ab *ignocantia* dicti, quia perversitati a qua exorti sunt, id adjiciunt, quod Christi divinitas ignoret futura quæ sunt scripta de die et hora novissima, non recordantes Christi personam C in *Isaia* loquentis: *Deus judicii in corde meo*. *TRITHETÆ* vero vocati, quod sicut tres personas in *Trinitate*, ita quoque tres astruunt *deos* esse, contra illud, quod scriptum est: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est*.

69. Sunt et aliæ hæreses sine auctore et sine nominibus: ex quibus aliæ triformem putant Deum esse, ^f aliæ Christi divinitatem passibilem dicunt, aliæ Christi de *Patre* natiuitati initium temporis dant, 361 aliæ ^e liberationem omnium apud *Inferos* factam Christi descensione credunt, aliæ animam imaginem

hæc tria capitula Chalcedonensia appellet, cum sint in quinta synodo tractata; cur item eorundem capitulorum D. *Isidorus*, aut debeat, aut non debeat defensor videri, vide *Annot. Segobricen. antistitis*, ad cap. 4 lib. de *Vir. Illustrib.*

^a *Theodosiani* et *Gaianitæ*. *Hi corrupticolæ*, hi *phantasiastæ* dicuntur in *Breviario Liberti*, quarum appellationum rationes explicat *D. Thom.* quodlib. 4. Vid. notat. in *Gratian.*, et *Evagr.*, et *Anasthasium Bibliothecarium*, quorum dicta sumpta sunt ex *Petri Theophrasti* libro qui in *Vatican.* asservatur.

* *Agnoitæ* et *Trithetæ*. *Greg.*, lib. *Regist.* viii, epist. 35 et 42, et *Niceph.*, lib. xviii, cap. 49, qui *Agnoitarum* *Themistium* sub *Valente*, *Trithetarum* *Joann. Philopponum* sub *Phoca*, nobiles *Peripateticos* doctores existitisse refert.

^f *Aliæ Christi divinitatem*. Quos *Græci θεοπασιτις* vocant.

^e *Aliæ liberationem omnium*. Ita omnino legendum ex tribus *Codicibus Tolet.*, *Salut.* et *Rom.*, et ex *Aug.* indice præfixo ad lib. de *Hæresib.* et opere ipso. Sic enim in indice: *Liberationem omnium apud Inferos factam Christi descensione credentes*. In opere

Alii negant, aliae animas converti in daemones et in A quaecumque animalia existimant, aliae de mundi statu dissentiunt, aliae innumerabiles mundos opinantur, aliae aequam Deo coaeternam faciunt, aliae a nudis pedibus ambulant, aliae cum hominibus non manducant.

70. Haec sunt haereses adversus catholicam fidem exortae, et ab apostolis et sanctis Patribus, vel conciliis praedamatae: quae dum in se, multis erroribus divisa, invicem sibi dissentiunt, communi tamen nomine adversus Ecclesiam Dei conspirant. Sed et quicumque aliter Scripturam sanctam intelligit, quam sensus Spiritus sancti flagitat, a quo conscripta est, licet de Ecclesia non recesserit, tamen haereticus appellari potest.

CAPUT VI.

De philosophis gentium.

1. *Philosophi* Graeca appellatione vocantur, qui Latine *amatores sapientiae* interpretantur. Est enim philosophus qui divinarum et humanarum rerum scientiam habet, et omnem bene vivendi tramitem tenet.

2. ^b Nomen philosophorum primum a Pythagora fertur exortum. Nam dum antea Graeci veteres *sophistas*, id est, *sapientes*, aut *doctores sapientiae* semetipsum jactantius nominarent, iste interrogatus, quid profiteretur? veracundo nomine *philosophum*, id est, *amatorem sapientiae* se esse respondit, quoniam sapientem profiteri arrogantissimum videbatur.

3. Ita deinceps posteris placuit ut quantalibet de rebus ad sapientiam pertinentibus doctrina quisque, vel sibi, vel aliis videretur excellere, non nisi *philosophus* vocaretur. ^c Eadem autem philosophi triplice genere dividuntur: nam aut *physici* sunt, aut *ethici*, aut *logici*.

4. *Physici* dicti, quia de naturis tractant. *Natura* quippe φύσις Graece vocatur.

362 5. *Ethici*, quia de moribus disputant. *Mores* enim ήθες apud Graecos appellatur.

6. *Logici* autem quia in naturis et moribus rationem adiungunt. *Ratio* enim Graece λόγος dicitur. Divisi sunt autem et hi in haeresibus suis, ^d habentes quidam nomina ex auctoribus, ut *Platonici*, *Epicurei*, *Pythagorici*; alii a locis conventiculorum, et stationum suarum, ut *Peripathetici*, *Stoici*, *Academici*.

vero: *Alis*, descendente a inferos Christo, credidisse incredulos, et omnes inde existimant liberatos.

^a *Aliae nudis pedibus*. Non quod id nefas sit, sed quia ipsi nefas aliter ambulare putent.

Cap. VI.—^b *Nomen philosophi*. Ex Aug., viii de Civit., cap. 2; et Cic., Tuscul. v.

^c *Idem autem phil. tripl.* Aug., ibid.

^d *Habentes quidam nomina....* ACADEMICI. Verba Tertull. in Apologet.

^e *Quam Pœcilenstiam*. Ita veteres libri; *Pisianactiam*, impressi. Et quidem utroque modo constat eam porticum appellatam. Laert. in Zenon.: Ἀνακάρπτων δὲ ἰσχυρὴ ποικίλη στοά, τῇ καὶ πεισιανακτείας καλούμενη, καὶ τῇ τῆς γραφῆς τῆς Πολυγόττου ποικίλη, etc. Nisi κλισιακτείας, ex Plot., in Cimone, mavis, cujus verba sunt: καὶ δὲ τὸ τὸ ποικίλον ἐν κλισιακτείας τῆς ποικίλης, ποικίλη δὲ ἦν στοά, etc.

^f *Arcesilaus Cyrenaicus*. Vel quod voluptati dedi-

7. *Platonici* a Platone philosopho dicti. Hi animarum creatorem esse Deum, corporum angelos asserunt, post multos annorum circulos in diversa corpora redire animas dicunt.

8. *Stoici* a loco dicti. Porticus enim fuit Athenis, ^e quam *Pisianactiam* et *Pœcilenstiam* appellabant, in qua picta erant gesta sapientium atque virorum fortium historiarum. In hac porticu sapientes philosophabantur, ex qua et *Stoici* dicti sunt. Graece enim *porticus* στοά dicitur. Hanc sectam primus Zeno instituit.

9. Hi negant sine virtute effici quemquam beatum. Omne peccatum uniforme esse asserunt, dicentes: *Sic ille nocens erit qui paleas furatus fuerit, quam qui aurum; qui mergum occiderit quam qui equum; non enim animal crimen, sed animus facit.*

B 10. Hi etiam animam cum corpore perire dicunt. Amant quoque virtutem continentiae, affectant gloriam aeternam, cum se fateantur non esse aeternos.

11. *Academici* appellati a villa Platoni *Academia* Athenarum, ubi idem Plato docebat. Hi omnia incerta et occulta esse quae voluit Deus excedere intelligentiam hominis, sic tamen plurima esse quae possint et sensibus capi, et ratione comprehendere.

12. Hanc sectam ^f *Arcesilaus* Cyrenaicus philosophus reperit; 363 ^g cujus sectator fuit *Democritus*, qui dixit tanquam in puteo alto, ita ut fundus nullus sit, ita in occulto jacere veritatem.

C 13. *Peripathetici* a deambulatione dicti, eo quod Aristoteles auctor eorum deambulans disputare solitus esset. Hi dicunt quamdam particulam animae esse aeternam, de reliquo magna ex parte mortalem.

14. ^h *Cynici* ab immunditia impudentiae nuncupati. Contra humanam enim verecundiam in propatulo coire cum conjugibus eis mos erat: censentes licitum honestumque esse palam cum uxore concumbere, quia conjugium justum est, publice id praedicantes agendum, ut canes in vicis, vel plateis. Unde et a *canibus*, quorum vitam imitabantur, etiam vocabulum nomenque traxerunt.

15. *Epicurei* dicti ab *Epicuro*, quodam philosopho amatore vanitatis, non sapientiae, quem etiam ipsi philosophi *porcum* nominaverunt, ⁱ quia se volutans in caeno carnali, voluptatem corporis summum bo-

D tus, vel quod Cyrenem navigarit, ibique Demetrium adolescentem perdit adamarit. Nam constat *Prytanem* fuisse. Vid. Laert.

^g *Cujus sectator fuit Democritus*. Non *Arcesilai*, quem constat *Democrito* longe posteriorem fuisse, sed sectae, vel opinionis. Ergo τὸ *fuit, fuerat* interpretare.

^h *Cynici ab immunditia impudentiae*. *Impudenti*, Anton. Augustinus.

ⁱ *Quia se volutans*. Aug. in Ps. LXXIII. In excusis Venetiis, anno 1493: *Et forte qui dicit: cum mortuus fuero, nihil ero, et litteras didicit, et ab Epicuro didicit, hoc nescio quo deliro philosopho, vel potius amatore vanitatis, non sapientiae, quem ipsi etiam philosophi porcum nominaverunt, quia voluptatem corporis summum bonum dicit.* Horatius:

Cum ridere volens Epicuri de grege porcum.

num asseruit, qui etiam dixit nulla providentia divina instructum esse aut regi mundum.

16. Sed originem rerum atomis, id est, insecabilibus ac solidis corporibus assignavit, quorum fortuitis concursionibus universa nascantur et nata sint. Asseruit autem Deum nihil agere, omnia constare corporibus, animam nihil aliud esse quam corpus. Unde et dixit: *Non ero postea quam mortuus fuero.*

17. *Gymnosophistæ* nudi per opacas Indiæ solitudines perhibentur philosophari, adhibentes tantum genitalibus tegmina; * *gymnasium* enim eo dictum est, quod juvenes nudi exercebantur in campo, ubi pudenda sola tantum operiunt, hi et a generando se cohibent.

18. *Theologi* autem idem sunt, qui et *Physici*: dicti autem *Theologi*, quoniam in scriptis suis de Deo dixerunt; quorum varia constat opinio, quid Deus esset, dum quærerent. Quidam enim corporeo sensu hunc mundum visibilem ex quatuor elementis Deum esse dixerunt, 364 ut Dionysius Stoicus. Alii vero spiritualiter intellexerunt mentem esse Deum, ut Thales Milesius.

19. Quidam animum in omnibus commeantem, et lucidum, ut Pythagoras. Quidam Deum sine tempore incommutabilem, ut Plato. Quidam mentem solutam, ut Cicero. Quidam, et spiritum, et mentem ut Maro. * Inventum enim solummodo Deum non, ut invenerunt, exposuerunt, quia evanuerunt in cogitationibus suis; dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.

20. Platonici quidem Deum curatorem, et arbitrum, et judicem asserunt. Epicurei otiosum et inexercitatum. De mundo autem Platonici affirmant incorporealem, Stoici corporalem, Epicurus ex atomis, Pythagoras ex numeris, Heraclitus ex igne.

21. Unde et Varro ignem mundi animum dicit, proinde quod in mundo ignis omnia gubernet, sicut animus in nobis. Quam vanissime: *Qui cum est, inquit, in nobis, ipsi sumus; cum exit, emorimur.* Ergo, et ignis cum de mundo per fulgura proficiscitur, mundus emoritur.

22. Illi philosophorum errores etiam apud Ecclesiam induxerunt hæreses. Inde *αἰῶνες*, et formæ, nescio quæ, inde apud Arium Trinitas nominis, et apud Valentinum * Platonicus furor.

365 23. Inde Marcionis Deus melior de tranquillitate, a Stoicis enim venerat; et ut anima interire dica-

* *Gymnasium*. Idem, inf., lib. xviii, cap. 17.

† *Commeantem et lucidum*. Cic., 1 de Nat. deor. .

Nam Pythagoras, qui censuit Deum animum esse per naturam rerum omnem intentum et commeantem. Et Minutius in Octavio: *Pythagoræ Deus est animus per universam naturam rerum commeans et intentus*. Lucium fortasse appellavit, quia apud Ciceronem non intentum, sed nitentem legerat.

* *Inventum enim solummodo*. Tertull., in Apolog. : *Inventum enim solummodo Deum, non ut invenerunt, disputaverunt*. Isid., *exposuerunt*. Vulg., *glorificaverunt*, δόξα enim et gloria est et opinio.

† *Et inexercitatum*. Tertull., *inexercitum*.

* *Ignis cum de mundo*. Id est, *calo*, ut sup. lib. iii, cap. 63.

† *Illi philosophorum errores*. Omnia, usque ad finem,

tur, Epicurus observatur; et ut carnis restitutio negetur, de una omnium philosophorum schola sumitur; et ubi materia cum Deo æquatur, Zenonis disciplina est; et ubi quid de igneo Deo legitur, Heraclitus intervenit. Eadem materia apud hæreticos et philosophos voluatur, iidem retractatus implicantur.

CAPUT VII.

De poetis.

1. Poetæ undesint dicti, sic ait Tranquillus: «Cum primum homines, exuta feritate, rationem vitæ habere cœpissent, sequæ ac Deos suos nosse, cultum modicum ac sermonem necessarium commenti sibi utriusque magnificentiam ad religionem deorum suorum excogitaverunt.

2. Igitur, ut templa illis domibus pulchriora, et simulacra corporibus ampliora faciebant, ita eloquio, etiam quasi augustiore honorandos putaverunt, laudesque eorum, et verbis illustrioribus, et jucundioribus numeris extulerunt. Id genus, quia forma quadam efficitur, quæ *poesis* dicitur, *poema* vocatum est, ejusque fictores *poetæ*.

366 3. *Vates a vi mentis* appellatos, Varro auctor est; vel a *viendis carminibus*, id est, *flectendis*, hoc est, *modulandis*; et proinde *poetæ* Latine *vates* olim, et scripta eorum *vaticinia* dicebantur, quod vi quadam et quasi vesania in scribendo commoverentur, vel quod modis verba connecterent; *viere* enim antiquis *vincere* ponebant. Etiam per furorem divini eodem erant nomine, quia et ipsi quoque pleraque verbis efferebant.

4. *Lyrici poetæ* ἀπὸ τοῦ λυρεῖν, id est a *varietate carminum*. Unde, et *lyra* dicta.

5. *Tragici* dicti, quod initio canentibus præmium erat *hircus*, quem Græci τράγον vocant. Unde et Horatius:

- Carmine, qui tragico vilem certavit ob hircum.

Jam dehinc sequentes tragici multum honorem adepti sunt, excellentes in argumentis fabularum ad veritatis imaginem fictis.

6. *Comici* appellati, sive a loco, quia circum pagos agebant, quos Græci κόμας vocant, sive a commensatione. Solebant enim post cibum homines ad eos audiendos venire. Sed comici privaterum hominum prædicant acta, Tragici vero res publicas, et regum historias; item tragicorum argumenta ex rebus luctuosis sunt, comicorum ex rebus lætis.

ex Tertull. Præscript. ex quo aliqua correximus, non repugnantibus libris Ms.

† *Platonici furor*. Non discessimus a veteribus lib. quorum magnus hoc loco consensus. Chæcon ita ex Tertull.: *Inde Æon. e. j. n. q. et trinitas hominis apud Valentinum, Platonici fuerat*. Nos vero nominis retinimus. Nam quamvis utrumque in Valentinum cadat, quia tria hominum genera induxit, πνευματικόν, ψυχικόν, καὶ σαρκικόν, ut est in lib. contra Valentinianos, tamen si Arium cum Valentino copulavit Isidorus, Æonem primum trinomium fuisse suspicemur. Ita namque eod. in libro Præscript.: *Sed et cum genealogias indeterminatas nominat, Valentinus agnoscitur, apud quem Æon ille nescio quomodo et non unius nominis, generat e sua charitate seminum et veritatem, etc.*

7. ^a Duo sunt autem genera comicorum, id est, A **Veteres** et **Novi**. **367 Veteres**, qui et joco ridiculares existerent, ut Plautus, Actius, Terentius. **Novi**, qui et **Satyrici** a quibus generaliter vitia carpuntur, ut Flaccus, Persius, Juvenalis, et alii; hi enim universorum delicta corripunt; nec vetabatur eis pessimum quemque describere, nec cujuslibet peccata moresque reprehendere. Unde et nudi pinguntur, eo quod per eos vitia singula denudentur.

8. ^b **Satyrici** autem dicti, sive quod pleni sint omni facundia, sive a *saturitate*, et *copia*, de pluribus enim simul rebus loquuntur; seu ab illa lance quæ referta diversis frugum vel pomorum generibus ad templa gentilium solebat deferri, aut a *Satyris* nomen tractum, qui insulta habent ea quæ per violentiam dicuntur.

9. ^c Quidam autem poetæ *theologi* dicti sunt, quoniam de diis carmina faciebant.

10. ^d Officium autem poetæ in eo est, ut ea quæ vere gesta sunt in alias species obliquis figurationibus cum d'core aliquo conversa transducatur. ^e Unde et Lucanus ideo in numero poetarum non ponitur, quia videtur historiam composuisse, non poema.

11. ^f Apud poetas autem tres characteres sunt dicendi: unus in quo tantum poeta loquitur, ut est in libris Virgilio Georgicorum. Alius dramaticus, in quo nusquam poeta loquitur, ut est in comœdiis et tragœdiis. Tertius mixtus, ut est in *Æneide*. Nam poeta illic et introductæ personæ loquuntur.

CAPUT VIII.

De sibyllis.

1. **Sibyllæ** generaliter dicuntur omnes feminae veteris lingua Græcæ. Nam ^g *Σιῶς* *Æolico* sermone *Deus*, *βουβλή* Græci *mentem* nuncupant, **368** quasi *Dei mentem*. Proinde igitur, quia divinam voluntatem hominibus interpretari solebant, **Sibyllæ** nominatae sunt.

2. Sicut enim omnis vir prophetans, vel *vates* dicitur, vel *propheta* ita omnis femina prophetans **Sibylla** vocatur. Quod nomen ex officio, non ex proprietate vocabuli est.

CAP. VII. — ^a Duo sunt autem genera comicorum. Successisse poetas satyricos in locum veteris comœdiæ, cujus licentia lege compressa sit, notum ex Horatio; sed ut hos novos comicos, aut Plantum et Terentium veteres dictos, aut Attium, vel Actium comicum fuisse, quis credat? Neque mihi dubium quin aut hæc aliena, aut valde depravata sint.

^b **Satyrici** autem dicti. Vid. quæ : up., lib. v, de Leg. Satyr.

^c Quidam autem poetæ. Aug., lib. xviii de Civit., cap. 14.

^d Officium autem poetæ. Verba Lact., lib. 1, cap. 11.

^e Unde et Lucan. E Serv., *Æn.* v, ad vers. *Matre dea monstr. viam.*

^f Apud poetas. Ex eodem, *Ecl.* 10.

CAP. VIII. — ^g *Σιῶς*. Ex Lact., lib. 1, cap. 6, et Serv., *Æn.* iii.

^h Quæ ante Troj. E Solin., cap. 8.

ⁱ **Herophyla**. Vel **Heriphile**. Sed magna omnino in Sibyllar. nominibus confusio. Nam Demophilam, Amalthæam, Cumanamque easdem cum Herophyla facit, ex Varrone, Lactantius. Vid. Suid. et Viu. ad lib. de Civit.

3. Decem autem Sibyllæ a doctissimis auctoribus traduntur fuisse. Quarum prima de Persis fuit. Secunda Lybissa. Tertia Delphica in templo Delphici Apollinis genita, ^h quæ ante Trojana bella vaticinata est, cujus plurimos versus operi suo Homerus inseruit.

4. Quarta Cimmeria in Italia; Quinta Erythræa nomine ⁱ Herophyla in Babylone orta, quæ Græcis Ilium petentibus vaticinata est perituram esse Trojam, et Homerum mendacia scriptorum. Dicta autem Erythræa, quia in eadem Insula ejus inventa sunt carmina. ^j Sexta Samia, quæ Phemonoe dicta est a Samo Insula, unde fuit cognominata.

5. Septima Cumana nomine Amalthæa, quæ novem libros attulit Tarquinio Prisco, ^k in quibus erant decreta Romana conscripta. Ipsa est et Cumæa, de qua Virgilius :

Ultima Cumæi venit jam carminis ætas.

369 Dicta autem Cumana a civitate Cumis, quæ est in Campania, cujus sepulcrum in Sicilia adhuc manet.

6. Octava Hellespontia in agro Trojano nata, qua scribitur Solonis, et Cyri fuisse temporibus. Nona græa, quæ vaticinata est Ancyræ. Decima Tyburtina Phynomine Albunea.

7. Quarum omnium carmina efferuntur, in quibus de Deo et de Christo, et gentibus multa scripsisse manifestissime comprobantur, celebrior autem inter cæteras ac nobilior Erythræa perhibetur.

CAPUT IX.

De magia.

1. Magorum ^l primus Zoroastes rex Bactrianorum, quem Ninus rex Assyriorum prælio interfecit, de ^m quo Aristoteles scribit quod vicies centum millia versuum ab ipso condita indicibus voluminum ejus declarantur.

2. Hanc artem multa post sæcula Democritus ampliavit, quando et Hippocrates medicinæ disciplina effloruit. Apud Assyrios autem magicæ artes copiosæ sunt, testante Lucano :

... quis noscere fibra
Fata queat, quis prodas aves, quis fulgura coeli
Servet et Assyria scrutetur sidera cura.

3. Itaque hæc vanitas magicarum artium ⁿ ex tradi-

^o *Samia quæ Phemonoe*. Samia a Suida, ex Eratosthene, Phyto vocatur. Phemonoe vero Delphica fuisse videtur. Pausan., in Phocæic., de Delphico oraculo : *Μεγίστη δὲ παρὰ πλείστων εἰς Φημονόην δόξα ἔστι ὡς πρόμαντις γίνοντο ἢ Φημονόη τοῦ θεοῦ. πρῶτη τὸ ἔξαμτρον ἦσεν*. Et Strab. lib. ix : *πρῶτη δὲ Φημονόην φασι γινέσθαι πυθιάων*. Lucanus quoque Phemonoen Delphis facit Appio responsa dantem.

^p *In quibus erant decreta*. E Serv., *Æn.* vi, ad vers. *Hic ego namquetuas sortes*. Sed *remedia*, non *decreta*, apud Serv. *Secreta* volebat Chacon.

CAP. IX. — ^l *Magor. primus*. August. 1 de Civit., cap. 14.

^m *De quo Arist.* Ex Plin., lib. xxx, cap. 1. Sed Plinius Hermippum, non Aristotelem, citare videtur. Lapsus in eo quod Plinii verba de Aristotele non præcedentibus (ut debuit), sed subsequentibus, atexitur Isidorus.

ⁿ *Ex traditione angelorum malorum*. Ex Lact., lib. ii, cap. 16. Et Tertull., in Apolog. : *Eadem officia dependunt, et qui as rogos, et auspices, et augures, et magos de Cæsorum capite consultant, quas artes, ut ab angelis desertoribus proditas, et a Deo interdictas, ne causis quidem suis adhibent Christiani.*

done angelorum malorum in toto terrarum orbe ^A b etiam sanguine utuntur, et victimis, et sarpe con-
plurimis sæculis valuit, per quamdam scientiam futu-
rorum, et inferorum evocationes. Eorum inventa
sunt aruspicia, augurationes, et ipsa quæ dicuntur
oracula, et necromantia.

4. Nec mirum de magorum præstigiis, quorum in
tantum prodire maleficiorum artes, ut etiam Moysi
simillimis signis resisterent, vertentes virgas in dra-
cones, aquas in sanguinem.

370 5. ^a Fertur et quedam maga famosissima
Circe, quæ socius Ulyssis mutavit in bestias. Legitur
et de sacrificio, quod Arcades deo suo Lycæo immo-
labant, ex quo quicumque emerent, in bestiarum
formas convertebantur.

6. Hinc apparet, non esse in totum dubium quod
^b nobilis ille poeta scripsit de quadam femina quæ
magicis artibus excellebat :

Hæc se carminibus promittit solvere mentes,
Quas velit, ast aliis duras immittere curas ;
Sistere aquam fluvii, et vertere sidera retro ;
Nocturnoque ciet manes, mugire videbis
Sub pedibus terrani, et descendere montibus ornos.

7. Quid plura, si ^c credere fas est, de Pythonissa, ut
prophetæ Samuelis animam de inferni abditis evo-
caret, et vivorum præsentaret conspectibus, si tamen
animam prophetæ fuisse credamus, et non aliquam
phantasmaticam illusionem Satanae fallacia factam ?

8. ^d Prudentius quoque de Mercurio sic ait :
Traditur exinctas, sumptæ moderamine virgæ,
In lucem revocasse animas....
Ast alias damnasse ueni....

Et post paululum adjecit :

Murmure nam magico tenues excire figuras,
Atque sepulcra es scire incantare favillas.
Vita iidem spoliare alios ars noxia novit.

9. ^e Magi sunt qui vulgo malefici ob facinorum
magnitudinem nuncupantur. Hi et elementa concu-
tunt, turbant mentes hominum, ac sine ullo veneni
haustu violentia tantum carminis interimunt.

10. Unde et Lucanus :
Mens hausti nulla sanie polluta veneni
^f Incantata perit.

Dæmonibus enim accitis, ^g audent ventilare, ut
quisque suos peribat malis artibus inimicos. Hi

^a Fertur et qued.... converteb. Ex Augustin., xviii
de Civit., cap. 17.

^b Nobilis ille poeta. Eiusdem.

^c Si credere fas est Problema a nostris theologis
multum vexatum. Vid. Hieron., Is. vii ; Cyrill.,
lib. vi de Adorat. ; Aug., ad Simplician. et D. Thom.,
non uno in loco.

^d Prudentius quoque. Lib. contra Symmach.

^e Magi sunt, qui vulgo malef. Verba Hieronymi,
Daniel ii. Eadem Augus. iii., xxi de Civit., cap. 9, et
Lact., lib. ii, cap. 17.

^f Incantata perit. -- Excantata apud Lucan. Hora-
tius quoque :

Quæ sidera excantata voce Thessala, Lunamque
Cælo deripit.

^g Audent ventilare. Etiam Quintilianus præstigia-
tores ventilatores vocat.

^h Hi etiam sang.... mortuorum. Ex Hieron., Dan. ii.

ⁱ Ad quos suscitand. E Serv., Æn. vi, ad vers.
Præterea jacet exan.

^j Est enim hydrom. Ex Aug. vii de Civit., cap. ultim.

^k Etiam inferos perhib. sciscit. Ex eodem.

lingunt, corpora mortuorum.

371 11. Necromantii sunt, quorum præcantationi-
bus videntur resuscitati mortui divinare, et ad interro-
gata respondere. Νεκρὸς enim Græce mortuus, μαντεια
divinatio nuncupatur, ^l ad quos sciscitandos cadaveri
sanguis adjicitur ; nam aniare dæmones sanguinem
dicunt ; ideoque, quoties necromantia fit, cruor aqua
miscetur, ut colore sanguinis facilius provocentur.

12. Hydromantii ab aqua dicti. ^l Est enim hydro-
mantia in aquæ inspectione umbras dæmonum evo-
care, et imagines vel ludificationes eorum videre,
ibique ab eis aliqua audire, ubi adhibito sanguine
^k etiam inferos perhibentur sciscitari.

13. Quod genus divinationis ^l Persis dicitur al-
latum. Varro dicit divinationis quatuor esse genera,
terram, aquam, aerem, ignem. Hinc geomantiam,
hydromantiam, aeromantiam, pyromantiam.

14. Divini dicti, quasi Deo plent ; divinitate enim se
plenus assimilant, et astutia quadam fraudulenta
hominibus futura conjectant.

Duo sunt autem genera divinationis, ars et furor.

15. ^m Incantatores dicti sunt qui artem verbis per-
agunt.

16. Arioli vocati, propter quod circa aras idolorum
nefas preces emittunt, ⁿ 372 et funesta sacrificia
offerunt, iisque celebratibus dæmonum responsa ac-
cipiunt.

17. ⁿ Aruspices nuncupati, quasi horarum inspec-
tores (dies enim, et horas in ægeudis negotiis operi-
busque custodiunt, et quid per singula tempora ob-
servare debeat homo intendunt). Hi etiam ex
pecudum inspicunt, et ex eis futura prædicunt.

18. Augures sunt qui volatus avium et voces in-
tendunt, aliaque signa rerum vel observationes im-
provisas hominibus occurrentes ; iidem et auspices.
^o Nam auspicia sunt, quæ iter facientes observant.

19. Dicta sunt autem auspicia, quasi avium aspacia ;
et auguria, quasi avium garría, hoc est, avium voces
et linguæ, item ^p augurium, quasi arigerium, quod
aves gerunt.

20. Duo sunt autem genera auspicioꝝ : unum

^l A Persis allatum. Varro dicit divinationis, etc.
Secuti sumus Augustinum, non veteres libros, quo-
rum hæc scriptura : A Persis fertur allatum. Varro
dicit divinationis, etc. Illud enim ex Augustino con-
stat, hoc de Varrone non audemus affirmare. Forma
autem per infinita verba loquendi frequens Isidoro,
ut antea annotavimus.

^m Incantatores. Ex Hieron., Dan. ii.

ⁿ Aruspices. Donat. in Phorm. : Aruspices haru-
garum inspectores, id est, hostiar. Ergo verba illa,
Dies enim et horas intendunt, e margine ascita credi-
mus. Cum Isidorus scripsisset : Aruspices harugarum
(vel harugarum, ex Festo) inspectores. Hi exis
inspic., etc.

^o Nam auspicia sunt, quæ iter facientes obser-
Horat. :

.... cui si vitiosa libido
Fererit auspicium, cras farramenta Theonum
Tolletis fabri....

Sed exemplor. plena sunt omnia.

^p AUGURIUM q. AVIGERIUM. Serv., Æn. v.

ad oculos, alterum ad aures pertinet. Ad oculos, A scilicet, volatus; ad aures, vox avium.

21. ^a *Pythones* a *Pythio* Apolline dicti, quod is auctor fuerit divinandi.

22. *Astrologi* dicti, eo quod in astris augurantur.

23. ^b *Genethliaci* appellati propter natalium considerationes dierum. Geneses enim hominum per duodecim cœli signa describunt, siderumque cursu nascentium mores, actus et ventus prædicere conantur, id est, quis quali signo fuerit natus, aut quem effectum habeat vitæ, qui nascitur.

24. Hi sunt qui vulgo *mathematici* vocantur; cuius superstitionis genus **373** *constellationes* Latini vocant, id est, notationes siderum, quomodo se habeant cum quisque nascitur.

25. Primum autem ^c iidem stellarum interpretes magi nuncupabantur, sicut de his legitur qui in Evangelio natam Christum annuntiaverunt; postea hoc nomine soli *mathematici*.

26. ^d Cujus artis scientia usque ad Evangelium fuit concessa, ut Christo edito nemo exinde nativitatem alicujus de cœlo interpretaretur.

27. *Horoscopi* dicti, quod horas nativitalis hominum speculantur dissimili, et diverso fato.

28. *Sortilegi* sunt qui sub nomine fictæ religionis per quasdam, quas sanctorum sortes vocant, divinationis scientiam profitentur, aut quarumcunque scripturarum inspectione futura promittunt.

29. ^e *Salisatores* vocati sunt, quia dum eis membrorum quæcunque partes salierint, aliquid sibi exiude prosperum seu triste significare prædicunt.

30. ^f Ad hæc omnia pertinent et ligaturæ execrabilium remedium quæ ars medicorum condemnat, ^g sive in præcantationibus, sive in characteribus, vel in quibuscunque rebus suspendendis atque ligandis.

374 31. In quibus omnibus ars dæmonum est ex quadam pestifera societate hominum, et angelorum malorum exorta. Unde cuncta vitanda sunt a Christiano, et omni penitus execratione repudianda atque damnanda.

32. *Auguria* autem avium Phryges primi invenerunt.

33. *Præstigium* vero Mercurius primus dicitur invenisse. Dictum autem *præstigium*, quod *præstingati* oculorum.

34. *Aruspiciæ* artem prius Etruscis tradidisse dicitur ^h quidam Tages. Hic ex ⁱ oris aruspiciam didicit, et postea non apparuit.

35. Nam dicitur fabulose, arante quodam rustico, subito hunc ex glebis exsiluisse, et aruspiciam didicisse.

^a *Pythones*. Al., *Pythionise*.

^b *Genethliaci*. Aug. II de Doctr. Chr., cap. 24, et Hier., Dan. II.

^c *Iidem stellar. inte-p.* Ex Tertull., de Idololat.]

^d *Cujus artis scient.* Ex eodem.

^e *Salisatores*. Al., *Salitores*. Gloss., *Salisatio*, *μαλπις*. Erunt libellus Melanmodis Ægyptii *περι πλανητων*. Vid. Justin. Martyr., in Respons. ad Orthodox., interrog. 49. Male Cælius et Vives *Salisatores* vocant.

^f *Ad hæc omnia pertinent.* Ex Augustin., II de Doctr. Christ., cap. 20.

^g *Sive in præcant.*, sive in char. Vid. D. Thom., II cap. Gen., cap. 105.

^h *Quidam Tages*. Ex Cic., II de Divin. Columel.:

A classe, qua die et mortuus est. Quos libros Romani ex Etrusca lingua in propriam mutaverunt.

CAPUT X.

De paganis.

1. *Pagani* l ex *pagis* Atheniensium dicti ubi exorti sunt. Ibi enim in locis ægrestibus **375** et *pagis* gentiles lucos idolaque statuerunt, et a tali initio vocabulum *pagani* sortiti sunt.

2. *Gentiles* sunt qui sine lege sunt, et nondum crediderunt. Dicti autem *gentiles*, quia ita sunt ut fuerunt *genti*, id est, sicut in carne descenderunt sub peccato, scilicet, idolis servientes, et nondum regenerati.

3. Proinde *gentiles* primitus nuncupantur: ipsi dicuntur Græce *ethnici*; *εθνικι* enim ex Græco in Latinum interpretantur *gentiles*, *ἔθνος* enim Græce *gens* dicitur.

4. Post fidem autem non debent vocari *gentes*, sive *gentiles*, hi qui ex gentibus credunt; sicut post fidem dici jam non potest *Judæus*, testante Paulo apostolo, et dicente jam Christianus: *Quoniam cum gentes essetis*, hoc est, infideles.

5. *Apostata* dicuntur qui, post baptismum Christi susceptum ad idolorum, cultum et sacrificiorum contaminationes revertuntur. Est autem nomen Græcum.

CAPUT XI.

De diis gentium.

1. Quos pagani deos asserunt, homines olim fuisse produntur, et pro uniuscujusque vita vel meritis, coli apud suos post mortem cœperunt, **376** ut ^k apud Ægyptum Isis, apud Cretam Jovis, ^l apud Mauros Juba, apud Latinos Faunus, apud Romanos Quirinus.

2. Eodem quoque modo, apud Athenas Minerva, apud Samum Juno, apud Paphos Venus, apud Lemnos Vulcanus, apud Naxos Liber, apud Delphos Apollo; in quorum etiam laudibus accesserunt poete, et, compositis carminibus, in cælum eos sustulerunt.

3. ^m am quarundam ad inventiones artium cultum peperisse dicuntur, ut Æsculapio medicina, Vulcano fabrica. ⁿ Ab actibus autem vocantur, ut *Mercurius*, quod *mercibus* præest; *Liber* a *libertate*.

4. Fuerunt etiam et quidam viri fortes, aut urbium conditores, quibus mortuis, homines qui eos dilexerunt ^o simulacra slexerunt, ut haberent aliquod ex imaginum contemplatione solatium, sed paulatim hunc errorem, persuadentibus dæmonibus, ita in posteris constat irrepsisse, ut quos illi pro sola nominis memoria honoraverunt successores deos existimarent, atque colerent.

Hinc caput Arcadii nudum cute fertur asclii Tyrrenus fixisse Tages in limite ruris.

ⁱ Ex oris. Forte, *exarans*, vel *ex arvis*.

CAP. X. — ^l *Pagani* dicti. Athenas in pagos divisas ostendunt pagorum ipsorum nomina, Areopagus, Cronopagus et alia. Sed melius Festus: *PAGANI* dicti a *PAGIS*, *PAGI* dicti a fontibus, quod eadem aqua uterentur, nam *παγαι* lingua Dorica FONTES.

CAP. XI. — ^k Apud Ægypt. Is. Ex Lact., I, cap. 45.

^l Apud Mauros Juba. Qui in captivitate ex Harbato doctissimus factus scripsit historiam. Minutius Fel. in Octav., Appian. et Ptolearch.

^m Ab actibus. Serv. Æn. IV, ad v. s. *Sacra Jovi Stig.*

ⁿ *Simulacra flux.* Ex Lact.

5. Simulacrorum usus exortus est cum ex desiderio mortuorum constituerentur imagines, vel effigies, tanquam in cœlum receptis, pro quibus se in terris dæmones colendos supposuerunt, et sibi sacrificari a decreptis, et perditis persuaserunt.

6. Simulacra autem a similitudine nuncupata, eo quod manu artificis ex lapide aliave materia eorum vultus imitantur in quorum honorem finguntur. Ergo simulacra, vel pro eo, quod sunt similia, vel pro eo, quod simulata, atque conficta, unde et falsa sunt.

7. **377** Et notandum quod ^a Latinus sermo sit in Hebræis. Apud eos enim **idolum**, sive **simulacrum selem** dicitur. Judæi dicunt, quod Ismael primus simulacrum luto fecerit.

8. Gentiles autem primum ^b Prometheum simulacra hominum de luto finxisse perhibent, ab eoque natam esse artem simulacra et statuas fingendi. Unde, et poetæ ab eo homines primum factos esse conserunt figurate propter effigies.

9. Apud Græcos autem ^c Cecrops sub quo primum in arce oliva orta est, et Atheniensium urbs ^d ex Minervæ appellatione nomen sortita est.

10. Hic primus omnium Jovem appellavit, simulacra reperit, aras statuit, victimas immolavit, nequam istius modi rebus in Græcia unquam visis.

11. **IDOLOLATRIA** idolorum servitus, sive cultura interpretatur. Nam *λατρεία* Græce, Latine *servitus* dicitur, ^e quæ quantum ad veram religionem attinet, non nisi uni et soli Deo debetur.

12. Hanc sicut impia superbia, sive hominum, sive dæmonum, sibi exhiberi, vel jubet, vel cupit, ita pia ^c humilitas, vel hominum, vel angelorum sanctorum, sibi oblatam recusat, et cui debetur ostendit.

13. Idolum autem est simulacrum quod humana effigie factum **378** et consecratum est, juxta vocabuli interpretationem, ^f εἶδος enim Græce *formam* sonat, ab eo per diminutionem *idolum* deductum, æque apud nos *formulam* facit.

14. Igitur omnis forma vel formula idolum sedici exposcit. Inde idololatria omnis circa idolum famulatus et servitus. Quidam vero Latini ignorantes Græce imperite dicunt idolum ex *dolo* sumpsisse nomen, quod diabolus-creaturæ cultum divini nominis innoxit.

15. ^g *Dæmonas* a Græcis dictos aiunt, quasi δαίμονος, id est, *peritos*, ac *rerum scios*. Præsciunt enim futura multa, unde et solent responsa dare.

16. ^h Inest enim illis cognitio rerum plusquam infirmitati humanæ, partim subtilioris sensus acumine, partim experientia longissimæ vitæ, partim per Dei jus-

^a Latinus sermo sit in Heb. Est *זלם* *zelem*, imago, vel simulacrum.

^b *Prometheus simul*. Ex Lact., lib. II, cap. 10.

^c *Cecrops sub quo*. Integer locus ex Euseb. Chron.

^d *Ex Minervæ appell.* Nam Minerva, *Αθήνη*.

^e *Quæ quantum ad relig.* Alioquin in *λατρεία* et *λατρεύειν* latior serviendi significatio.

^f *Εἶδος* enim Græc. Ex Tertull., de Idol.

^g *Dæmones*. Ex Lact., II, cap. 14, et Serv., *Æn.* III.

^h *Inest enim illis cognit.* Ex August., II de Gen. ad litt., cap. 17.

ⁱ *Ante transg.* Ex eodem lib. III, cap. 10.

A sum, angelica revelatione, hi corporum aëreorum natura vigent.

17. ⁱ Ante transgressionem quidem cœlestia corpora gerebant. Lapsi vero in aëream qualitatem conversi sunt, nec aeris illius puriora spatia, sed ista caliginosa tenere permisi sunt, qui eis quasi carcer est, usque ad tempus iudicii. Ili sunt prævaricatores angeli, quorum princeps diabolus est.

18. ⁱ *Diabolus* Hebraice dicitur *deorsum fluens*, quia quietus in cœli culmine stare contempsit, sed superbiæ pondere deorsum corruens cecidit. Græce vero **DIABOLUS** *criminator* vocatur, vel quod crimina in quæ ipse inlicit ad Deum referat, vel quia electorum innocentiam criminibus fictis accuset; unde et in **Apocalypsi** voce angelica dicitur: *Projectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos in conspectu Dei nostri die, ac nocte.*

19. **SATANAS** in Latinum sonat *adversarius*, sive *transgressor*; **379** ipse enim est adversarius, qui est veritatis inimicus, et semper sanctorum virtutibus contraire nititur; ipse et *transgressor*, quia prævaricator effectus in veritate qua conditus est non stetit; idem, et tentator, quia tentandam justorum innocentiam postulat, sicut in *Job* scribitur.

20. *Antichristus* appellatur, quia *contra Christum* venturus est. Non quomodo quidam simplices intelligunt, *Antichristum* ideo dictum, quod *ante Christum* venturus sit, id est, post eum veniat Christus; non sic, sed *Antichristus* Græce dicitur, quod est Latine *contrarius Christo*; *ἀντι* enim Græce in Latium *contra* significat.

21. Christum enim se mentietur, dum venerit, et contra eum dimicabit, et adversabitur sacramentis Christi, ut veritatis ejus Evangelium solvat.

22. Nam et templum Hierosolymis reparare, et omnes veteris legis cæremonias restaurare tentabit; ^k sed et ille *Antichristus* est qui negat esse Deum Christum, contrarius enim Christo est; omnes enim qui exeunt de Ecclesia, et ab unitate fidei præceduntur, et ipsi *Antichristi* sunt.

23. *Bel*, idolum Babylonium est, quod interpretatur *vetus*; fuit enim hic Belus pater Nini primus rex Assyriorum, quem quidam *Saturnum* appellant; ^l quod nomen et apud Assyrios, et apud Afros postea cultum est, ^m unde et lingua Punica *Bal* deus dicitur.

D 380 Apud Assyrios autem *Bel* vocatur, quadam sacrorum suorum ratione, et *Saturnus*, et *Sol*.

24. *Beelphegor* interpretatur simulacrum igno miniar; idolum ⁿ enim fuit Moab, cognomento *Baal*, super

ⁱ *Diabol.* Hebrai. *κατάρπιων*. Ex Hieronym., ad Ephes. VI.

^k *Sed et ille Antichrist.* Ex Tertull. Præscript.

^l *Quod nomen apud Assy.* E Serv., *Æn.* I, ad vers. *Qua Belus, et omnes a Belo.*

^m *Unde et ling. Pun.* Ex Hieronym., in Ezech. XIII: *Idolum BAAL, sive BEL, et ut apertius dicam BELIS: Assyriorum religio est consecrata a Nino, Belis filio, in honorem patris, quem cum Saturno eundem facit.* Is. XLVI.

ⁿ *Idolum fuit Moabitar.* Ex eodem lib. de locis Hebr., in voce *Fogor*. et Os. IX; et Serv., *Georg.* IV, ad vers. *Illespontiaci serv. tut. P.*

montem Phegor, quem Latini Priapum vocant, deum A hortorum.

25. Fuit enim de Lampsaco civitate Hellesponti, de qua pulsus est, et propter virilis membri magnitudinem in numerum deorum suorum eum Græci transtulerunt, et in numen sacraverunt hortorum, unde et dicitur præesse hortis propter eorum fecunditatem.

26. ^a *Beelzebub* idolum fuit Accaron, quod interpretatur *sir muscarum*; *ZEBUS* enim *musca* vocatur. Spurcissimum igitur idolum ideo vir muscarum vocatur, propter sordes idololatriæ, sive propter immunditiam.

Belial....

27. ^b *Behemoth* ex Hebræa voce in Latinam linguam animal sonat, propter quod de excelsis ad terrena cecidit, et pro merito suo ut animal brutum effectus sit. Ipse est et *Leviathan*, id est, serpens de aquis, quia in hujus sæculi mari volubili versatur astutia.

28. ^c *Leviathan* autem interpretatur *additamentum eorum*, quorum, scilicet, nisi hominum, quibus in paradiso semel culpam prævaricationis intulit, et hanc usque ad æternam mortem quotidie persuadendo adjicit, vel extendit.

29. ^d Quædam autem nomina deorum suorum gentiles per vanas fabulas ad rationes physicas conantur traducere, eaque in causis elementorum composita esse interpretantur, sed hoc a poetis totum fictum est, ut deos suos ornarent aliquibus figuris, quos perditos ac decoris infamia plenos fuisse historici confitentur; omnino enim fingendi locus vacat, ubi veritas cessat.

30. *Saturnus* origo deorum, et totius posteritatis a peganis designatur, ^e hunc Latini a *satio* appellatum ferunt, quasi ad ipsam *satio* omnium pertineat rerum, vel a temporis longitudine, quod *saturatur* annis.

31. ^f Unde eum Græci *χρόνος*; nomen habere dicunt, quasi *χρόνος*, id est, *tempus*, quod filios suos fertur devorasse, hoc est, annos quos tempus produxerit in se revolvit, ^g vel eo quod semina unde oriuntur iterum redeant.

32. Hunc Cœli patris abscondisse genitalia dicunt quia nihil in cœlo de seminibus nascitur. Falcem tenet, inquit, propter agriculturam significandam, vel propter annos et tempora quod in se redeant, vel propter sapientiam quod intus acuta sit.

33. In aliquibus autem civitatibus Saturno liberos suos gentiles immolabant, quod Saturnum poetæ liberos suos devorasse solitum tradiderunt

^a *Beelzebub*. Hieron., *Eccles.* x, et *Matth.* x. Idem Græcis *ἀβύσσος*, id est, *muscarum depulsor*, quod muscas ab Olympo abegerit trans Alphæum, sive in Juppiter, ut Pausanias velle videtur, sive Hercules fuerit.

^b *Behemoth*. Verba Greg., xxxii Mor., cap. 10.

^c *Leviath.* Ex Greg., xxxiii, cap. 13.

^d *Quædam autem nomina deor.* Cic., de *Natura deor.*

^e *Hunc Latini a Satur.* Ex Aug., vii de *Civit.*, cap. 19.

^f *Unde et eum Græc.* E Serv., *Æn.* iii.

^g *Vel eo quod semen.* Ex Aug., vii de *Civit.*, cap. 19.

^h *Modo Danaos per imb.* Ex eod., xviii, cap. 15.

ⁱ *Janum dicunt.* Ex vii de *Civit.*, cap. 8.

^j *Neptun.* E cap. 13.

^k *Et dicit. Vult.* E Serv., *Æn.* viii, ad vers. *Haud*

34. *Jovis fertur a juvando* dictus, et *Jupiter* quasi *juvens pater*, hoc est, omnibus præstans. Hunc et privato titulo *Jovem optimum* dixerant, dum fuisset incestus in suis, impudicus in extraneis.

35. Quem modo taurum fingunt propter Europæ raptum, fuit enim in navi cujus insigne erat taurus; modo Danaos per imbrem aureum appetiisse concubitum, ubi intelligitur pudicitiam mulieris ab auro fuisse corruptam; modo in similitudinem aquilæ, propter quod puerum ad stuprum rapuerit; modo serpentem, quia reptaverit, et cygnum, quia cantaverit.

36. Et ideo non figuræ istæ sunt, sed plane de veritate scelera, unde turpe erat tales deos credi, quales homines esse non debeant.

37. ^l *Janum* dicunt, quasi mundi, vel cœli, vel mensium *januam*: duas Jani facies faciunt, propter Orientem et Occidentem. Cum vero faciunt eum quadrifrontem, et Janum geminum appellant, ad quatuor mundi partes hoc referunt, vel ad quatuor elementa, sive tempora. Sed dum hoc fingunt, monstrum non deum faciunt.

38. ^m *Neptunum* aquas mundi prædicant, et dictus ab eis *Neptunus*, quasi *nube tonans*.

39. *Vulcanum* volunt ignem, et ⁿ dictus *Vulcanus*, quasi *volans candor*, vel quasi *volicanus*, quod per aerem volet, ignis enim de nubibus nascitur.

40. ^o Unde etiam Homerus dicit eum præcipitatum de aere in terras, ^p quod omne fulmen de aere cadit. ^q Idcirco autem *Vulcanus* de femore Junonis fingitur natus, quod fulmina de-imo aere nascuntur.

41. *Claudus* autem dicitur *Vulcanus*, quia per naturam nunquam est rectus ignis, ^r sed quasi *claudus* ejusmodi speciem motumque habet. Ideo autem in fabrorum fornace eundem *Vulcanum* auctorem dicunt, quia sine igne nullum metalli genus fundi extendique potest.

42. ^s *Pluton* Græce, Latine *Diespiter*, ^t vel *Ditis pater*, ^u quem alii *Orcum* vocant, quasi receptorem mortium. Unde et *orca* nuncupatur vas quod recipit aquas. Ipse et Græco *Charon*.

43. ^v *Liberum* a *liberamento* appellatum volunt, quod quasi mares in coeundo per ejus beneficium emisissent, liberentur. Quod item *Liber* muliebri et delicato corpore pingitur; dicunt enim mulieres ei attributas, et vinum propter excitandam libidinem.

44. Unde et frons ejus pampino cingitur; sed ideo coronam viteam et cornu habet, quia cum grate et moderate vinum bibitor, lætitiâ præstat; cum ultra *secus igni potens*.

^l Unde etiam Homer. l. 1, a, et ibi Eustach.

^m Idcirco autem. Ex eodem Servii loco.

ⁿ Sed quasi claudus. Aug., xx contra Faust.

^o PLUTON Latine DIESPITER. E Lact., i, cap. 14.

^p Sive DITIS PATER. — Ditis recto casu etiam alii usi. Petron. :

Has inter sedes Ditis pater extulit ora.

^q Quem alii ORCUM, quasi receptorem mort. Aug., vii de *Civit.*, cap. 3. *Quid de veritate? Quid de felicitate? Quas cum deas haberent, nullum eis locum inter selectos deos dare voluerunt, ubi dederunt Marti, et Orco, uni effectori mortium, alteri receptori.*

^r LIBERUM a LIBERAMENTO. Ibid., cap. 2.

modum, excitat lites, id est, quasi cornua dat. Idem autem et *Lyxus* ἀπὸ τοῦ λύξιν, quod multo vino membra solvantur. Iste et Græce δώνυσος a monte Indiæ Nysa, ubi dicitur esse nutritus. Cæterum est Nysa civitas, in qua colitur idem Liber, unde et Nysæus dictus est.

384 45. MERCURIUM sermonem interpretantur. Nam ideo *Mercurius*, quasi *medius currens* dicitur appellatus, quod sermo currat inter homines medius. Ideo et ἑρμῆς Græce, quod *sermo*, vel *interpretatio*, quæ ad sermonem utique pertinet, ἑρμηνεία dicitur.

46. Ideo et mercibus præesse, quia inter vendentes et ementes sermo sit medius. Qui ideo fingitur habere pennas, quia citius verba discurrunt. Unde et velox et errans inducitur; alas enim ejus in capite, et in pedibus, significare voluerem fieri per aera sermonem.

47. *Nuntium* dictum, quoniam per sermonem omnia cogitata enuntiantur. Ideo autem hunc furti magistrum dicunt, quia sermo animos audientium fallit. Virgam tenet, qua serpentes dividit, id est, venena.

48. Nam bellantes ac dissidentes in interpretum oratione sedantur; unde et secundum Livium legati pacis *caduceatores* dicuntur. Sicut enim per faciales bella indicebantur, ita pax per *caduceatores* fiebat.

49. *Hermes* autem Græce dicitur ἀπὸ τῆς ἑρμηνείας, Latine *interpres*, **385** qui ob virtutem multarumque artium scientiam *Trismegistus*, id est, *ter maximus* nominatus est. Cum autem eum capite canino fingunt, hæc ratio dicitur, quod inter omnia animalia canis sagacissimum genus et perspicax habeatur.

50. *Martem* deum belli esse dicunt, et *Martem* appellatum, quia per viros pugnatur, ut sit *Mars*, *maris ars*, licet et tria sint genera consuetudinum, sicut Scythiarum ubi et feminæ et viri in pugnam eunt; Amazonum, ubi solæ feminæ; Romanorum aliarumque gentium, ubi soli mares.

51. Item *Martem* dicunt, quasi effectorem *mortium*. Nam a *MARTE* mors nuncupatur. Hunc, et *adulterum* dicunt, quia belligerantibus incertus est.

52. Quod vero nudo pectore stat, ut bello se quisque sine formidine cordis obiciat. *Mars* autem apud Thracas *Gradius* dicitur, eo quod in bello *gradum* inferant qui pugnant, aut quod impigre *gradiantur*.

53. *Apollinem* quamvis divinatorem et medicum vellent, ipsum tamen **386** etiam *Solem* dixerunt, quasi

^a A monte Indiæ Nys. E Serv., *Æn.* vi, ad vers. D Liber agens celso Nysæ d. v. t.

^b Nam ideo MERCURIUS. Ex eodem lib. Aug., cap. 14.

^c Unde et velox. E Serv., *Æn.* iv, et Aug.

^d *Trismeg.* Ex Lact., lib. de Ira, cap. 11, et lib. i, cap. 6.

^e Ut sit *MARS*, maris ars. Ut sit *MARS* mas, Cod. omnes, sed non fuit difficilis conjectura.

^f Item *MARTEM* dicunt effect. mort. Ex August.

^g Hunc et *adul.*, etc. Aug., xx contra Faust., cap. 9: Venerem Vulcani uxorem, et Martis adulterum, quia belligerantibus incongruus est.

^h *Mars* autem apud Thrac. *GRADIUS*. Non quod apud Thracas *Gradius* nomen sit, sed quia idem sit illis θούριος ἄρνης qui Romanis *Gradius*. Fuerunt enim (ut ait Serv., *Æn.* i et iii) Romæ duo Martis templa, alterum intra Urbem Quirini, quasi custodis et tranquillii; alterum extra Urbem via Appia prope por-

A solum; ipsum *Titan*, quasi unum ex *Titanis* qui adversum Jovem non fecit.

54. Ipsum *Phæbum*, quasi *Ephæbum*, hoc est, *adolecentem*; unde, et Sol puer pingitur, eo quod quotidie oriatur, et nova luce nascatur. *Pythius* quoque eandem *Apollinem* vocari aiunt, a *Pythone* iumentæ molis serpente, cujus non magis venena quam magnitudo terreat.

55. Hunc Apollo sagittarum ictibus sternens, nominis quoque spolia reportavit, ut *Pythius* vocetur; unde et ob insigne victoriæ *Pythia* sacra celebranda constituit.

56. ^k *Dianam* quoque germanam ejus similiter *Lunam*, et viarum præsidem aiunt. Unde et virginem volunt, quod via nihil pariat. Et ideo ambo sagittas habere finguntur, quod ipsa duo sidera de cælo radios usque ad terras emittant, *Dianam* autem vocatam, quasi *Duanam*, quod luna die ac nocte appareat.

57. Ipsam et *Lucinam* asseverant, eo quod luceat. Eandem et *Triviam*, quod tribus fingatur figuris. De qua Virgilius: .... *Tria virginis ora Dianæ*, quia eadem *Luna*, eadem *Diana*, eadem *Proserpina* vocatur.

58. Sed cum *Luna* fingitur:

^m .... Sublustrî splendet amicta.

Cum succincta jacit calamos, *Latonia* virgo est: Cum subnuxa sedet solio, *Plutonia* conjux.

Latonia autem *Diana*, eo quod *Latonia* fuerit filia.

387 59. ⁿ *Cererem*, id est, *terram*, a creanda frugibus asserunt dictam, appellantes eam nominibus plurimis. Dicunt etiam eam et *opem*, quod opere *melior* fiat terra.

60. *Proserpinam*, quod ex eo *proserpant* fruges.

61. ^o *Vestam*, quod herbis, vel varilis *vestita* sit rebus, vel a vi sua stando. Eandem et *Tellurem*, et *Matrem magnam* fingunt turritam, cum tympano, et gallis, et strepitu cymbalorum. *Matrem* vocatam, quod plurima pariat; *magnam*, quod cibum gignat; *almam*, quia universa animalia fructibus suis alit. Est enim alimentorum nutrix terra.

62. ^p Quod simulacrum ejus cum clavi fingitur, quia tellus hieme clauditur, vere aperitur, ut fruges nascantur. ^q Quod tympanum habet, significari volunt orbem terræ.

63. ^r Quod curru vehi dicitur, quia ipsa est terra, tam, quasi bellatoris et *Gradii*.

ⁱ *Apollinem* quamvis. Aug., cap. 16.

^j *Adversus Jovem* non fecit. Hispanismus, *hæcer* per aliquo, ð *contra aliquo*, neque fuit *cor bellum* adderent impressi libri, quod in Ms. non est.

^k *Dianam* quoque. Ex Aug., cap. 16.

^l *Quia eadem Luna*. E Serv., *Æn.* iii, ad vers. *Sacra mari colit*. Apud quem mendose *Juno* pro *Luna* legitur.

^m *Sublustrî splendet amicti*. Carmen Prudentii, i contra Symmach.

ⁿ *Cererem*. Ex Aug., cap. 24.

^o *Vestam*, quod herb. E Serv., *Æn.* i ad vers. *Cana fides et Vesta*.

^p *Quod simulacrum ejus cum clav.* Ex eodem, *Æn.* x ad vers. *Alma parens Idæa*.

^q *Quod tympana*. Ex Aug.

^r *Quod curru vehitur*. E Serv. *Æn.* iii, ad vers. *Et juncti currum dominæ sub. l.*

quæ pendet in aere. Quod sustinetur rotis, quia mundus rotatur, et volubilis est. Quod leones illi subjiciunt manus, ut ostendant nullum genus esse terræ tam leuiter quod non subigi possit aut superari ab ea.

61. Quod in capite turritam gestat coronam, ostendit superpositas terræ civitates, quas insignitas turribus constat. Quod sedes finguntur circa eam, quia cum omnia moveantur, ipsam non moveri.

62. Quod eorybantes ejus ministri cum strictis gladiis esse finguntur, ut significetur omnes pro terra sua debere pugnare. Quod gallos, huic dare ut servirent fecerunt, significant qui semine indigeant terram sequi oportere, in ea quippe omnia reperiri.

63. Quod se apud eam jactant, præcipitur, inquit, ut qui terram **388** colunt ne sedeant, semper enim esse quod agant. Cymbalorum autem æreorum sonitus, ferreamentorum crepitus in colendis agris; et ideo ære, quod terram antiqui colebant ære, prius quam ferrum esset inventum.

64. Eandem Vestam et ignem esse perhibent, quia terram ignem habere non dubium est et ut ex *Ætina* Vulcanoque datur intelligi. Et ideo virginem putant, quia ignis inviolabile sit elementum, nihilque nasci possit ex eo, quippe qui omnia quæ arripuerit absumat.

65. Ovidius in Fastis :

Nec tu aliud vestam, quam vestem intellige flammam;
Nataque de flammæ corpora nulla vides;

propterea, et virginem ei servire dicuntur, eo quod sicut de virginibus, ita nihil ex igne nascatur.

66. *Janonem* dicunt, quasi *janonem*, id est, *januam* pro purgationibus seminarum, et quod quasi portas matrum natis, et naturas pandat nubentium maritis. Sed hoc philosophi. Poetæ autem *Junonem* Jovis asserunt sortem et conjugem; ignem enim et aerem Jovem, aquam et terram *Junonem* interpretantur, quorum duorum permixtione universa gignuntur.

67. Et sororem dicunt, quod mundi pars est; conjugem, quod commista concordat, unde et Virg.

Tum pater omnipotens fecundis imbribus æther

389 Confugis in gremium lætæ descendit...

68. *Minerva* apud Græcos *Ἀθήνη* dicitur, id est, *fémina*. Apud Latinos autem *Minervam* vocatam, quasi Deam et munus artium variarum. Hanc enim inventricem multorum ingeniorum perhibent, et

Et ideo ære, quod terram antiq. Lucret. , lib. v :

Et prior æris erat, quam ferri cognitus usus,
Quo feritis magis est natura, et copia major.
Ære solam terram tractabant, æreque belli
Miscebant fluctus, et vulnera vasta serabant.

Eandem Vestam et ignem, August., iv de Civit. et Serv. *Æn.* 1.

Ex *Ætina* Vulcanoq. Ita apud Serv.; alioquin *Vulcanis* legerem, cum *Isyl.*, lib. xiv de *Æoliis* insulis, eandem et *Vulcaniam* vocantur, quod et ipsæ sicut *Ætina* ardeant.

Et ideo virginem. Lact. 1, cap. 12.

Pro purgationibus seminarum. Ex vii de Civit., cap. 3 et 5.

Ignem enim gignuntur. Verba Servii, Georg. 11.

Minerva... id est, *fémina*. An potius sine *fémina*. Orta nempe ex Jovis cerebro, unde et *ἑμάρωπ*. Ergo *Ἀθήνη*, quasi *ἄνω ἄλλως*, vel certe *ἄσφαλ*.

Inventricem multorum ingeniorum. Aug., xviii

A inde eam *artem* et *rationem* interpretantur, quia sine ratione nihil potest contineri.

72. Quæ *ratio*, quia ex solo animo nascitur, animumque putant esse in capite et cerebro, ideo eam dicunt de capite Jovis esse natam, quia sensus sapientis, qui invenit omnia in capite est.

73. In ejus pectore ideo caput *Gorgonis* fingitur, quod illic est omnis prudentia, quæ confundit alios, et imperiosæ sæxæse comprobatur, quod et in antiquis imperatorum statuis cernimus in medio pectore lorice, propter insinuandam sapientiam et virtutem.

74. Hæc *Minerva*, et *Tritonia* dicitur. Triton enim *Africæ* palus est, circa quam fertur virginali apparuisse ætate, propter quod *Tritonia* nuncupata est. Unde et tanto proclivius dea creditur, quanto minus origo ejus innotuit.

75. *Pallas* autem dicta, vel ab insula *Pallene* in *Thracia*, in qua nutrita est; vel ἀπὸ τοῦ πάλαιον τὸ δόρυ, id est, ab *hastæ* concussionem, vel, quod *Pallantem* gigantem occiderit.

390 76. *Venerem* exinde dicunt nuncupatam, quod sine vi *femina* virgo esse non desinat. Hanc Græci ἀρροδίτην vocant, propter spumam sanguinis generantem, ἄρρος enim Græce spuma vocatur.

77. Quod autem fingunt *Saturnum* Cælo patri genitalia abscidisse, et sanguinem fluxisse in mare, et quod ex spuma maris concreta *Venus* nata est, illud, aiunt, quod per coitum salis humoris substantia est; et inde ἀρροδίτην *Venerem* dici, quia coitu spuma est sanguinis, quæ ex succo viscerum liquido salsoque constat.

78. Ideo autem *Venerem* *Vulcani* dicunt uxorem, quia *Venerem* officium non nisi calore consistitur, unde est: *Frigidus in Venerem senior*.

79. Nam, quod *Saturnus* dicitur patri Cælo virilia amputasse, quæ in mare cadentia *Venerem* creaverunt, ideo fingitur, quia nisi humor de Cælo in terram descenderit, nihil creatur.

80. *Cupidinem* vocatum ferunt propter amorem: est enim dæmon fornicationis. Qui ideo alatus pingitur, quia nihil animantibus levius, nihil mutabilius invenitur. Puer pingitur, quia stultus est et irrationabilis amor. Sagittam et facem tenere fingitur; sagittam, quia amor cor vulnerat; facem, quia inflammat.

de Civit., cap. 8: *Minerva* multorum sane operum inventrix.

In ejus pect. E. Serv., *Æn.* viii ad vers. Connextoque angues.

Hæc *Minerva*... innotuit. Verba Aug., ibid.

Vel ἀπὸ τοῦ πάλαι... occiderit. Verba Servii, *Æn.* 1.

Venerem exinde dic. Ex Aug., vi de Civit., cap. 9.

Ἀρροδίτην. Serv., *Æn.* v, ad vers. Unde genus Ducis.

Ideo autem *Venerem*. Ex eod., *Æn.* viii, ad vers. Accepit solitam flammam.

Nam quod *Satur*... creatur. Verba ejusdem, Georg. 11, ad vers. Rusticus, et curvo *Sat*.

Cupidinem. Ex eodem, *Æn.* 1, ad vers. Ergo his aligerum. Vid. Propert. eleg.

Quicumque ille fuit pærum qui pinxit Amorem.

Sagittam Ex Aug., xx contra Faust., cap. 9.

81. *Pan* a dicunt Græci, Latini *Silvanum* : deum rusticorum, quem in naturæ similitudinem formaverant; unde et *Pan* dictus est, id est, *omne*. Fingunt enim eum ex universali elementorum specie.

82. Habet enim cornua in similitudinem radiatorum Solis et Lunæ. Distinctam maculis habet pellem, propter cæli sidera. Rubet ejus facies ad similitudinem ætheris. Fistulam septem calamorum gestat, propter harmoniam cæli, in qua septem sunt soni, et septem discrimina vocum.

83. ^b Villosus est, quia tellus est convestita, et agitata ventis. **391** Pars ejus inferior scæta est, propter arbores, et feras, et pecudes. Caprinas ungulas habet, ut soliditatem terræ ostendat, quem volunt rerum et totius naturæ Deum; unde *Pan*, quasi *omnia* dicunt.

84. ^c *Isis* lingua Ægyptiorum terra appellatur, quam Isim volunt esse. Fuit autem Isis regina Ægyptiorum, Inachi regis filia, quæ de Græcia veniens Ægyptios litteras docuit, et terras colere instituit, propter quod et terram ejus nomine appellaverunt.

85. ^d *Serapis* omnium maximus Ægyptiorum deus. Ipse est *Apis* rex Argivorum, qui navibus transvectus in Ægyptum, cum ibidem mortuus fuisset, *Serapis* appellatus est; propterea, quia arca in qua mortuus ponitur, quam sarcophagum vocant, *σέρπης* dicitur Græce, et ibi eum venerari sepultum cæperunt, priusquam templum ejus esset instructum; velut *σέρπης Apis*: *Serapis* primo, deinde, et littera commutata, *Serapis* dictus est.

86. *Apis* fuit apud Ægyptios taurus Serapi consecratus, et ab eo ita cognominatus, quem Ægyptus instar numinis colebat, eo quod de futuris daret quædam manifesta signa; apparebat enim in Memphis. ^e Quem centum antistes prosequantur, et repente velut lymphatici præcinebant: hujus capitis imaginem ^f sibi in eremo Judæi fecerunt.

87. *Fauni* a *fando*, velut ^g ἀπό τῆς φωνῆς dicti, quod voce non signis ostendere viderentur futura; in lucis enim consulebantur a paganis, et responsa illis non signis, sed vocibus dabant.

88. ^h *Genium* autem dicunt, quod quasi vim habeat omnium rerum gignendarum, seu a gignendis liberis; unde et *geniales* lecti dicebantur a gentibus, qui novo marito sternebantur.

89. Hæc et alia sunt gentilium fabulosa signa, quæ interpretata sic habent, ut ea non intellecta damnabiliter tamen adorentur.

90. *Fatum* autem dicunt esse quiddam dii fantur;

^a *PAN* dicunt. E Serv., Eclog. 2.

^b Villosus est, quia tellus convestita est, et agitata ventis. Horum nihil apud Servium (e quo sunt reliqua), et varie leguntur in Ms.; quare suspecta et habebat Chacon.

^c Isis, ling. Ægypt. E Serv., Æn. viii, ad vers. Regina in mediis p. v. a. s.

^d Serap. Verba Aug., xviii de Civit., cap. 5.

^e Quem centum antist. E Solin., 35.

^f Sibi in eremo Jud. Lact., lib. iv, cap. 10.

^g Velut ἀπό τῆς φωνῆς. E Serv., Æn. viii.

^h Genium. Ex Aug., vii de Civit., cap. 15.

ⁱ A *fando* igitur fat. Ex eod., v de Civit., cap. 9,

quidquid Jupiter fatur : **392** ⁱ a *fando* igitur fatum dicunt, id est, a loquendo. Quod nisi hoc nomen jam in alia re soleret intelligi, quo corda hominum nolimus inclinare, rationabiliter possemus a *fando* fatum appellare.

91. Non enim abnuere possumus esse scriptum in litteris sanctis : *Semel locutus est Deus, duo hæc audivi*, etc. Quod enim dictum est, *semel locutus est*, intelligitur *immobilitate*, hoc est, *incommutabiliter et locutus*, sicut novit *incommutabiliter omnia*, quæ futura sunt, et quæ ipse facturus est.

92. ^k Tria autem fata stugunt in colo, et sua, digitisque fila ex lana torquentibus, propter tria tempora : præteritum, quod in fuso jam velum atque involutum est; præsens, quod inter digitos ^l neentis trajicitur; futurum, in lana, quæ colo implicata est, et quod adhuc per digitos neentis ad fenum, tanquam præsens ad præteritum trajiciendum est.

93. ^m *Parcas* dicunt *παρ' ἀνρίπασσιν* appellatas, quod minime parcant. Quas tres esse voluerunt, unam, quæ vitam hominis ordiatur; alteram, quæ contexit; tertiam, quæ rumpat. Incipimus enim cum nascimur; sumus, cum vivimus; desuimus, cum interimus.

94. *Fortunam* a *fortuitis* nomen habere dicunt, ⁿ quasi deam quamdam res humanas variis casibus et fortuitis illudentem, ^o unde et *cæcæ* appellant, eo quod passim in quolibet incurrens sine ullo examine meritum, et ad bonos, et ad malos venit. *Fatum* autem a *Fortuna* separant, et *Fortunam*, quasi sit in his quæ fortuito veniant, nulla palam causa; *Fatum* vero appositum singulis et statutum aiunt.

95. Aiunt et tres Furias feminas erinitas serpentibus, propter tres affectus, **393** qui in animis hominum multas perturbationes gignunt, et interdum cogunt ita delinquere, ut nec famæ, nec periculi sui respectum habere permittant. Ira, quæ vindictam cupit; cupiditas, quæ desiderat opes; libido, quæ appetit voluptates. Quæ ideo Furie appellantur, quod stimulis suis mentem feriant, quietam esse non sinant.

96. *Nymphas* deas aquarum putant dictas a *nubibus*; nam ex nubibus aquæ, unde derivatum est; *nymphas* aquarum deas, quasi numina lympharum. ^p Ipsas autem dicunt et *Musas*, quas et *nymphas*, nec immerito, nam aquæ motus musicem efficit

et Serv., Eclog. 4.

ⁱ Quod nisi hoc nomen. Ex eodem Aug.

^k Tria autem fat. Ex xx, contra Faust., cap. 9.

^l Neentis. Ita constanter Gothici libri hic; et paulo post, servata analogia, non *neentis*, sive secundæ sit conjugationis, sive tertie, ut apud Tibull. :

Stamina, quæ docunt, quæque futura novet.

^m *Parcas*. E Serv., Eclog. 4.

ⁿ Quasi deam quamdam. Ex Lact., lib. iii, cap. 27

^o Unde et *cæcæ*. Ex iv de Civit., cap. 18.

^p Ipsas autem dicunt. Mus. E Serv., Eclog. 8.

97. Nympharum a; ud gentiles varia sunt vocabula, A
 • *Nymphas* quippe montium *Oreades* dicunt, silva-
 rum *Dryades*, ^b camporum *Hamadryades*, fontium
Naiades, maris *Nereides*.

98. ^c *Heroas* dicunt a Junone traxisse nomen,
 Græce enim *Juno Ἥρα* appellatur, et ideo nescio quis
 filius ejus, secundum Græcorum fabulam, Ἥρας fuit
 nuncupatus? Hoc videlicet, velut mysticum signifi-
 cante fabula, quod ær Junoni deputetur, ubi volunt
 Heroas habitare. Quo nomine appellant alicujus me-
 riti animas defunctorum, quasi ἀρῶνας, id est, viros
 aërios, et cælo dignos propter sapientiam et fortitu-
 dinem.

99. ^d *Penates* gentiles dicebant omnes deos quos
 domi colebant. • Et *penates* dicti, quod essent in
penatralibus, id est, in secretis. Illi dii qui vocabantur, B
 vel quæ nomina habuerint, ignoratur.

100. ^f *Manes* dicunt deos mortuorum, quorum pote-
 statem inter lunam **394** et terram asserunt : a quibus
 et *manæ* dictum existimant, quos putant ab aere, qui
manus, id est *rarus* est, *Manes* dictos, sive quia late
 manant per auras; sive quia mites sunt immanibus,

^a *Nymphas quippe mont.* Ex eodem. *Æn.* 1,
 ad vers. *Hinc, atque hinc glomerantur Oreades*, et
Eclog. 10.

^b *campor. HAMADRYAD.* Serv. : *Quæ cum silvis
 nascuntur Hamadryades.*

^c *Heroas defunctor.* Ex Aug., x de Civit.,
 cap. 21.

^d *Penates... colebant.* E Serv., *Æn.* 11.

^e *Penates dicti.* Arnob., lib. 111 : *Varro qui sunt
 introrsus atque in intimis penatralibus deos (Penates)
 esse censet.*

^f *Manes.* E Serv., *Æn.* 111, ad vers. *Stant manibus
 atæ.*

^g *Apuleius autem ait.* Non est integer locus. Nam
 cum cætera ex Apuleio sint (qui etiam ab Augustino
 citatur, ix de Civit., cap. 9, in lib. de Deo Socrat.),
 tamen hoc ex Servio est potius, ut *Manes* κατ'
 ἀρχαίως dictos scribat.

^h *Quarum natura.* Ex Hier., in præf. Heb. Quæst.

contrario nomine hoc appellantur. • *Apuleius* au-
 tem ait eos κατ' ἀρχαίως dici *Manes* (hoc est, *mites*,
 ac *modestos*, cum sicut terribiles, et immanes), ut
Parcas et *Eumenides*.

101. *Larvas* ex hominibus factos demones aiunt,
 qui meriti mali fuerint. ^b Quarum natura esse
 dicitur terrere parvulos, et in angulis garrere tene-
 brosis.

102. *Lamias*, quas fabulæ tradunt infantes corripere,
 ac laniare solitas, a *laniando* specialiter dictas.

103. ⁱ *Pilosi*, qui Græce *Panitæ*, Latine *Incubi*
 appellantur; sive ¹ *Invi* ab ineundo passim cum
 animalibus; unde, et *Incubi* dicuntur ab *incumbendo*,
395 hoc est, *stuprando*. ² Sæpe enim improbi existunt,
 etiam mulieribus, et earum peragunt concubitiua,
 quos demones Galli *Dusios* nuncupant, qui assidue
 hanc peragunt immunditiam.

104. Quem autem vulgo *Incubonem* vocant, ¹ hunc
 Romani *Faunum Ficarium* dicunt, ad quem *Horatius*
 dicit :

Faune Nympharum fugientum amator,
 Per meos fines, et aprica rura
 Lenis incedas.

¹ *Pilosi qui Græce PANITÆ.* Gregor., vii Moral.,
 cap. 15 : *Quinam alii PILOSI appellant. one figurantur,*
nisi hi quos Græci PANIS. Latini INCUBOS vocant? Ita
enim emendati-ores Gregorii libri, non Faunos, cum
tamen utrumque sit verum, et Panas et Faunos dic-
tos. Sed Panisci hoc loco putamus legendum, non
Povitæ.

² *INVI ab INEUNDO.* E Serv., *Æn.* vi, ad vers.
Pometium Castrumque Invi.

³ *Sæpe enim improbi.* Verba Augustini., xv de
 Civit., cap. 23.

⁴ *Hunc Romani FAUNUM FICARIUM.* Hieron., l.
 xiii : *Pilosi, vel Incubones, vel Satyros, Sylvestres,*
quosdam homines, quos nonnulli Faunos Ficariorum vo-
cant. Item Eutrop., lib. xii : Sylvestres homines, quos
nonnulli Faunos Ficariorum vocant. Idem Faunus Fica-
rius videtur cum Fauno Ficario, quantum e Servii
loco citato conjicere licet.

LIBER NONUS.

DE LINGUIS, GENTIBUS, REGNIS, MILITIA, CIVIBUS, AFFINITATIBUS.

CAPUT PRIMUM.

De linguis gentium.

1. Linguarum diversitas exorta est in ædificatione
 turris post diluivium; **396** nam prius quam superbia
 turris illius in diversos signorum sonos humanam divi-
 deret societatem, • una omnium nationum lingua
 fuit, quæ *Hebræa* vocatur, qua patriarchæ et prophæ-
 tæ u-i sunt, non solum in sermonibus suis, verum
 etiam in litteris sacris : initio autem quot gentes,
 tot linguæ fuerunt, deinde plures gentes quam lin-
 guæ, quia ex una lingua multæ gentes sunt exortæ.

2. Linguæ autem dictæ in hoc loco pro verbis quæ
 per linguam fiunt, genere locutionis illo quo is qui
 efficit per id quod efficitur nominatur : sicut os dici
 solet pro verbis, sicut manus pro litteris.

Cap. I. — • *Una omnium nation... in litteris sacris.*
 Ex Aug., xvi de Civit., cap. 11.

3. Tres autem sunt linguæ sacræ : *Hebræa*, *Græca*,
Latina, quæ toto orbe maxime excellunt. His nam-
 que tribus linguis super crucem Domini a Pilato fuit
 causa ejus scripta. Unde et propter obscuritatem
 sanctarum Scripturarum harum trium linguarum cog-
 nitio necessaria est, ut ad alteram recurratur, si
 quam dubitationem nominis, vel interpretationis
 sermo unius linguæ attulerit.

4. *Græca* autem lingua inter cæteras gentium cla-
 rior habetur. Est enim et Latinis et omnibus linguis
 sonantior, cujus varietas in quinque partibus discer-
 nitur : quarum prima dicitur *κωνή*, id est, *mista*,
 sive *communis*, qua omnes utuntur.

5. *Secunda Attica*, videlicet, *Atheniensis*, ^b quas:

^b *Qua usi sunt omnes Græciæ auctores.* Vel certis
 elegantiores, vel Græciam pro Hellade accepit, ite

usi sunt omnes Græciæ auctores. **397** Tertia ^a Dorica, quam habent Ægyptii, et ^b Siculi. Quarta Ionica. Quinta Æolica, qua sunt Æoles locuti, et sunt in observatione Græcæ linguæ ejusmodi certa discrimina; sermo enim eorum ita est dispersitus.

6. ^c Latinas autem linguas quatuor esse quidam dixerunt, id est, Priscam, Latinam, Romanam, Mistam. Prisca est, qua vetustissimi Italiæ sub Jano et Saturno sunt usi, incondita ut se habent carmina Saliorum. Latina, quam sub Latino et regibus Tusciæ cæteri in Latio sunt locuti, ^d ex qua fuerunt duodecim tabulæ scriptæ.

7. Romana, quæ post reges exactos a populo Romano cœpta est, ^e qua Nævius, Plautus, Ennius, Virgilius poetæ; ex oratoribus, Græchus et Cato, et Cicero, vel cæteri, sua scripta effuderunt. Mista, quæ post imperium latius promotam simul cum moribus et hominibus in Romanam civitatem irrupit, integritatem verbi per solæcismos et barbarismos corrumpens.

8. Omnes autem Orientis gentes in gutture linguam et verba collidunt, **398** sicut Hebræi et Syri. Omnes mediterraneæ gentes in palato sermones feriunt, sicut Græci et Asiani. Omnes Occidentis gentes verba in dentibus frangunt, sicut Itali et Hispani.

9. ^f Syrus et Chaldæus vicinus Hebræo est in sermone, consonans in plerisque, et litterarum sono. ^g Quidam autem arbitrantur linguam Hebræam ipsam esse chaldæam, quia Abraham de Chaldeis fuit; quod si hoc recipitur, quomodo in Daniele Hebræi pueri linguam quam noverant doceri jubentur?

10. Omnem autem linguam unusquisque hominum, sive Græcam, sive Latinam, sive cæterarum gentium, aut audiendo potest tenere, aut legendo ex præceptore accipere. Cum autem omnium linguarum scientia difficilis cuiquam sit, nemo tamen tam desidiosus est, ut in sua gente positus suæ gentis linguam nesciat. Nam quid aliud putandus est nisi ^h animalibus brutis deterior? Illa enim propriæ vocis clamorem exprimunt, iste deterior, qui propriæ linguæ caret notitia.

11. Cujusmodi autem lingua locutus est Deus in principio mundi cum diceret *Fiat lux* invenire difficile est; nondum enim erant linguæ. Item qua lingua in omni postea exterioribus hominum auribus,

cujus terminis vid. Eustach. *Ἰ., π., ad vers. Χαλδαῖος φιλὸν υἱὸν ὁς Ἑλλὰδι οἰκία ναίων.* Hieronymus quoque in Quæst. Heb., Iones, qui Atticis sunt affines, olimque iidem fuerunt Græcos ἀπλῶς appellat: *De Ionibus* (inquⁱ), *id est, de Græcis nascuntur Elisæi, qui vocantur Æoles.*

^a Dorica, quam habent Ægyptii. Alexandrini.

^b Et Siculi. Mendose Syri in omnibus libris.

^c Latinas autem linguas quatuor esse. In quo si quid vitii est, id Isidorus præstare non debuit, auctor magis querendus.

^d Ex qua fuerunt *xii* tab. Non quod sub regibus scriptæ, sed quod illorum fortasse lingua, quo plus auctoritatis haberent antiquiora verba; quod se quoque fecisse proficitur, Cicero, *ii* de Legibus: *Sunt cetera verba legum, Quinte, neque ita prisca, ut in veteribus his sacratisque legibus, etc.*

A maxime ad primum hominem loquens, vel ad prophetas, vel dum corporaliter sonuit vox dicentis Dei: *Tu es Filius meus dilectus*, ubi a quibusdam creditur illa lingua una et sola, quæ fuit antequam esset linguarum diversitas; in diversis autem gentibus creditur quod eadem illis lingua Deus loquatur qua ipsi homines utuntur, ut ab eis intelligatur.

12. Loquitur autem Deus hominibus non per substantiam invisibilem, sed **399** per creaturam corporalem, per quam, et hominibus apparere voluit quando locutus est. Dicit etiam Apostolus: *Si linguis hominum loquar et angelorum.* Ubi quæritur: Qua lingua angeli loquantur, non quod angelorum aliquæ sint linguæ, sed hoc per exaggerationem dicitur.

13. Item quæritur qua lingua in futurum homines loquantur, nusquam reperitur. Nam dicit Apostolus: *Sive linguæ cessabunt.*

14. Ideo autem prius de linguis, ac deinde de gentibus posuimus, quia ex linguis gentes, non ex gentibus linguæ exortæ sunt.

CAPUT II.

De gentium vocabulis.

1. Gens est multitudo ab uno principio orta, sive ab alia natione secundum propriam collectionem distincta, ut Græciæ, Asiæ; hinc et gentilitas dicitur. Gens autem appellata propter generationes familiarum, id est, a *gignendo*, sicut natio a *nascendo*.

2. ⁱ Gentes autem a quibus divisa est terra **LXXIII**. Quindecim de Japhet, **400** triginta et una de Cham, viginti septem de Sem, quæ sunt septuaginta tres, vel potius, ut ratio declarat, septuaginta duæ, totidemque linguæ per terras esse cœperunt; quæ crescendo provincias et insulas impleverunt.

3. Filii Sem quinque singulariter gentes singulas pro Quorum primus *Elam*, a quo *Elamitæ* principes Persidis; secundus *Assur*, a quo *Assyriorum* pollulavit imperium; tertius *Arphaxat*, a quo *Chaldæorum* gens exorta est; quartus *Ludi*, a quo *Lydii*; quintus *Aram*, a quo *Syri*, quorum metropolis fuit *Damascus*.

4. Filii Aram, nepotes Sem, quatuor: *Hus*, et *Ul*, et *Gether*, et *Mes*. ^j *Hus* Traconitidis conditor, qui inter Palæstinam et Cœlesyriam tenuit principatum, unde fuit *Job* secundum quod scriptum est: *Vir erat in terra Hus nomine Job*; secundus *Ul*, a quo *Armenii*; tertius *Gether*, a quo ^k *Acarnanii*,

^o *Qua... Enn... effuderunt.* Ex Cod. N., sed cum scripta sua absit ab omnibus nostris, non displicet lectio a Vulcan. indicata ex vet. Cod., *effulserunt.*

^f *Syrus, et Chaldæi.* vicini. Ex Ambros., ⁱ *Hexam.* cap. 8, et Basil., homil. 1.

^g *Quidam autem arb.* Verba Hieronymi. ad Daniel. 1.

^h *Animalibus brutis deterior?* Ex duobus Torr. ^e Rab.

CAP. II. — ⁱ *Gentes autem a quibus.* Aug., *xvi* de Civitate, cap. 6: *Ex illis igitur tribus hominibus, Nos filii, septuaginta tres, vel potius, ut ratio declarat est, etc.* Nempse cap. 3 declararat.

^j *Hus Traconitid.* Ex Hier., in Quæst. Heb., e quo sunt pleraque hujus cap.

^k *Acarnanii, sive Curæ.* Mendose apud Hieronymum *Curæ*, pro *Curæ*. Stephanus: *Ἀκαρνανία γῆ*

beo Caræ; quartus Mes, a quo sunt ii qui vocantur **Aba** per **C**, a quo appellantur **Sabæi**, interpretatur autem nunc **Sana Arabia**.

5. Posteritas Arphaxat, filii Sem, Heber nepos Arphaxat, a quo **Hebræi**. **Jectam** filius Heber, a quo laborum gens orta est. **Sale** filius Jectam, a quo **Estriani**, licet eius alii **Scytharum** exsules suspicentur.

6. **Ismael** filius Abraham, a quo **Ismaelitæ**, qui nunc corrupto nomine **Sarraceni**, quasi a **Sara**, et **Agar**, ab **Agar**.

7. **Nabajoth** filius Ismael, a quo **Nabathæi**, a quo ab **Euphrate** in mare **Rubrum** habitant.

8. **Noab**, et **Ammom** filii **Loth**, a quibus **Moabitæ**, et **Ammonitæ**.

401 9. ^b **Edom** filius **Esau**, a quo **Idumæi**: hæc sunt gentes quæ de **Sem** stirpe descendunt, possidentes terram **Meridianam**, ab ortu solis, usque ad **Phœnicis**

10. Filii **Cham** quatuor, a quibus ortæ sunt gentes hæc.

Chus, a quo **Æthiopes** progeniti.

Mesraim, a quo **Ægyptii** perhibentur exorti.

11. **Phut**, a quo **Lybii**; unde et **Mauritanicæ** fluvius usque in præsens dicitur **Phut**, omnisque circa eum regio **Phuthensis**.

12. ^c **Chanaan**, a quo **Afri**, et **Phœnicis**, et **Chanaanorum** decem gentes.

13. Item ex nepotibus **Cham** filii **Chus** nepotes **Cham** sex.

^d Filii **Chus**, **Saba**, **Hevila**, **Sabatha**, **Rhegma** **Sabathæa**.

14. **Saba**, a quo progeniti et appellati **Sabæi**, de quibus **Virg.**: *Solis est thuræa virga Sabæis*.

15. **Hevila**, a quo **Getuli** in parte remotioris **Africæ** eremo colærentes.

16. **Sabatha**, a quo **Sabatheni**, qui nunc **Astabari** nominantur.

17. **Rhegma** vero et **Sabathæa** paulatim antiqua vocabula perdiderunt, et quæ nunc pro veteribus habeant ignoratur.

18. Filii **Rhegma**, **Saba** et **Dadan**. Hic **Saba** per **w** litteram scribitur in **Hebræo**; ille autem superior **Sä-**

κχυροσμήνη τῶν κούριτων πρὸς ἀχιλῶν. διὸ καλεῦνται οἱ μὲν κούριτοι κούριτες, οἱ δὲ ἀχιλῶντοι ἀκαρναῖες. Quod autem Hieronymus, et Isidorus Curetas cum **Acarnanibus** confundunt, idem ab aliis quoque factum narrat **Strabo**.

^a Qui ab **Euphrate**. Idem, inf., lib. xiv, cap. 13. Vid. Hieron., quæst. in xxv Gen.

^b **Edom** filius **Esau**. Quod Gen. xxxvi legitur: *Hæc sunt generationes Esau patris Edom, Idumæorum intellige*. Ipse enim **Esau** est **Edom**, ut eo loco dicitur, *filium ejus nominis nulum habuit, nisi Idumæos, quos semper Edom, nunquam Idumææ nomine nisi in Græca translatione nuncupari, ait Hieronymus ad Ezech. xxv*. Et quidem in antiquissimis biblioth. Vaticanæ Bibliis: *Αὐτὰρ δὲ γενεὴς Ἐσαὺ κούριτος τῶν ἰδουμαίων*, hodie legi affirmabat **Chacon**.

Esau quoque in **Chronic**. (Unde sumpta hæc videntur): *Primus (inquit) Esau, qui et Edom, a quo gens Idumæorum*. Ut legi hoc loco sine fraude possit **Edom**, qui et **Esau**, vel potius, **Edom** id est,

19. **Dadan**, a quo gens est **Æthiopicæ** in occidentali plaga.

402 ^c Filii **Mesraim** **Lubaim**, a quo **Libyes**, quos quondam **Phuthi** vocabantur.

20. **Castoim**, a quo **Philistiim**, quos veteres Ἀλλοφύλους; nos modo corrupte **Palæstinos** vocamus.

21. Cæteræ sex gentes ignotæ sunt, quia bello **Æthiopico** subvertæ, usque ad oblivionem præteritorum nominum pervenerunt.

22. Filii **Chanaan** undecim, ex quo **Chanaanorum** decem gentes, quorum terram, iis expulsis, **Judei** possederunt. Quorum primogenitas **Sidon**, a quo **Sidones**; unde et urbs eorum in **Phœnicæ** **Sidon** vocatur.

23. Secundus **Cheth**, a quo **Chetæi**. Tertius **Jebus**, a quo **Jebusæi**, quorum fuit **Jerusalem**. Quartus **Amorrhæus**, a quo **Anorrhæi**. Quintus **Gergesæus**, a quo **Gergesæi**; Sextus **Hevæus**, a quo **Hevæi**; ipsi sunt **Gabaonitæ** a civitate eorum **Gabaon**, qui supplices venerunt ad **Jesum**.

24. Septimus **Aracæus**, qui arcas condidit oppidum contra **Tripolim** in radicibus **Libani** situm. Octavus **Sinacæus**, a quo **Sinæi**. Nonus **Aradius**, a quo **Aradii**, qui **Aradum** insulam possederunt angusto freta a **Phœnicis** littore separatam.

25. Decimus **Samaræus**, a quo **Edessa** **Syriæ** nobilis civitas, quæ vocatur **Cæles**. Undecimus **Amathæus**. Hæc sunt gentes de stirpe **Cham**, quæ a **Sidone** usque ad **Gaditanum** fretum omnem **meridianam** partem tenent.

26. Filii **Japhet** septem nominantur: **Gomer**, ex quo **Galatæ**, id est, **Galli**.

27. ^e **Magog**, a quo quidam arbitrantur **Scythiæ** et **Gothos** traxisse originem.

403 28. **Madai**, a quo **Meas** existere putant.

Javan, a quo **Iones**, qui et **Græci**, unde et mare **Ionium**.

29. **Thubal**, a quo **Iberi**, qui et **Hispani**, licet quidam ex eo et **Italos** suspicentur.

30. **Mosoch**, ex quo **Cappadoces** sunt; unde et urbs apud eos usque hodie **Mazaca** dicitur.

D Esau.

^c **Chanaan** a quo **Afr**. Hier., Gen. x: *De Chanaan primus natus est Sidon, a quo Urbs in Phœnicia Sidon vocatur. Deinde Aracæus, qui Arcas condidit oppidum contra Tripolim, etc.* Ubi de **Afris** mentio nulla. Potuit tamen **Isidorus** ad **Didonis** migrationem respicere.

^d Filii **Chus**. Ex Hier., ibid.

^e Filii **Mesraim**. Videntur deesse nomina posita apud Hieronymum: *Mesraim genuit Ludim, et Aramim, et Lubaim, et Nephthum, et Phetrosim, et Chastom, etc.*

^f A quo **Edessa** **Syriæ**... **Cæles**. Verba Hieronymi, e quo vocem **Edessa** supplevimus.

^g **Magog**, a quo quidam arb. Verba sunt Hieronymi, qui videtur notare **Ambrosium**; quo, lib. ii de **Fid.**, **Gog**, **Gothos** dixerat.

^h Licet quidam. Hieron., in **Genes**. Idem, **Ezech.** xxxviii. **Hebræi** **Italos** suspicantur. **Et** **Isa.** lxxvi. **Thubal**, sive **Tobel**, aut **Italia** interpretatur, aut **Iberia**

31. *Thiras*, a quo *Thracæ*, quorum non satis im-
mutatum vocabulum est quasi *Tiraces*.

32. Filii Gomer nepotes Japhet. ^a *Aschanaz*, a quo
Sarmatæ, quos Græci *Reginos* vocant.

35. *Riphath*, a quo sunt *Paphlagonæ*.

Thogorma, a quo sunt *Phrygæ*.

34. ^b Filii Javan *Elisæi*, a quibus Græci *Elisæi*,
qui vocantur *Æolides*, unde et lingua quinta Græciæ
Æolis appellatur.

35. *Tharsis*, a quo *Clices*, ut Josephus arbitratur;
unde metropolis civitas eorum *Tharsus* dicitur.

36. *Cethim*, a quo *Citii*, id est, *Cyprii*, a quibus
hodieque urbs *Citium* nominatur.

Dodanim, a quo *Rhodii*.

37. Hæ sunt gentes de stirpe Japhet, quæ a Tau-
ro monte ad Aquilonem mediam partem Asiæ et B
omnem Europam, ^c usque ad Oceanum Britanni-
cum possident, nomina et locis et gentibus relinquen-
tes, de quibus postea immutata sunt plurima, ca-
tera permanent ut fuerunt.

38. ^d Nam multarum gentium vocabula partim man-
serunt, ita ut hodieque appareat unde fuerant deriva-
ta, sicut ex *Assur Assyrii*, ex *Heber Hebræi*; 404 par-
tium vero temporis vetustate ita mutata sunt, ut vix
homines doctissimi antiquissimas historias perscruta-
ntes, nec omnium, sed aliquarum ex istis origines
gentium potuerint reperire.

39. Nam quod ex filio Cham, qui vocabatur *Mesraim*,
Ægyptii sunt exorti, nulla hæc resonat origo vocabu-
li, sicut nec *Æthiopum*, qui dicuntur ad eum filium
Cham pertinere qui *Chus* appellatus est. Et si omnia
considerentur, plura tamen gentium mutata quam
inveniantur vocabula apparent: quibus postea nomina
diversa, diversa dedit ratio. Namque *Indi* ab *Indo* flu-
mine dicti sunt, qui ab Occidentali parte eos includit.

40. *Seres* a proprio oppido nomen sortiti sunt,
gens ad Orientem sita, apud quos de arboribus lana
contexitur, de quibus est illud:

Ignoti facie, sed non et vellere Seres.

41. ^e *Gangaridæ* populi sunt inter *Assyrios*, *Indos*-
que inhabitantes circa *Gangem* fluvium; unde etiam
Gangaridæ nuncupati sunt.

42. *Hyrçani* dicti sunt a silva *Hyrçana*, ubi sunt
plurimæ tigres.

43. *Bactriani* *Scythæ* fuerunt, qui suorum factione

^a *Aschanaz*, a quo *Sarmatæ*. Supplendæ videntur
apud Hieronym. voces, a quo *Sarmatæ*, et legendum
ex Joseph.: A *Chanaxas* *Aschanaz*, quos Græci *Rhe-*
ginos vocant.

^b Filii Javan. Hier. quæst. in cap. 10: *De Ionib.*,
id est, de Græcis nascuntur *Elisæi*, qui nominantur
Æolides.

^c Usque ad Oceanum Britan. Quod Hieron. usque ad
Gadira dixit.

^d Nam multarum gene... appareat. Verba Aug., xvi
de Civit., cap. 11.

^e *Gangaridæ*... *Hyrçani*. E Serv., Georg. III, et
Æn. VII.

^f Fuerunt enim eor. exsul... obtinuerunt. Justini
verba, lib. XLI.

^g *Assyr.* ab *Assur*. Ex Hier., Is. XIX.

^h Namque Jason. Ex Just., lib. XLII.

ⁱ Cujus fuit privign. Ex cod.

a sedibus suis pulsi juxta *Bactron* Orientis fluvium
concederunt, ex cujus vocabulo et nomen sortiti sunt.
Hujus gentis rex fuit *Zoroastes* inventor magicæ artis.

44. *Parthi* quoque, et ipsi a *Scythiis* originem tra-
hant. ^f Fuerunt enim eorum exsules, quod etiam eo-
rum vocabulo manifestatur; nam *Scythico* sermone
exsules *Parthi* dicuntur. Hi similiter, ut *Bactriani*,
domesticis seditionibus, *Scythia* pulsi, solitudines
juxta *Hyrcaniam* primum fortium occupaverunt, dein-
de pleaque finium, etiam virtute obtinuerunt.

45. ^g *Assyrii* ab *Assur* filio Sem vocati, gens po-
tentissima, quæ ab *Euphrate* usque ad *Indorum*
fines omnem in medio tenuit regionem.

405. ^h *Medi* a rege suo cognominati putantur:
namque ⁱ *Jason*, *Peliaci* regis frater, a *Peliæ* filii *Tues-*
salia pulsus est, cum *Medea* uxore sua, ^j cujus fuit
privignus *Medus* rex *Atheniensium*: qui post mor-
tem *Jasonis* Orientis plagam perdomuit, ^k ibique
Mediam urbem condidit, gentemque *Medorum* nomi-
ne suo appellavit. ^l Sed invenimus in *Genesi* quod
Madaï auctor gentis *Medorum* fuit, a quo et cogno-
minati, ut superius dictum est.

47. ^l *Persæ* a *Perseo* rege sunt vocati, qui, e *Græ-*
cia in *Asiam* transiens, ibi barbaras gentes gravi
diuturnoque bello perdomuit: novissime victor no-
men subjectæ genti dedit. *Persæ* autem ante *Cyrum*
ignobiles fuerunt, et nullius inter gentes loci habebantur.
Medi semper potentissimi fuerunt.

48. *Chasdim*, qui nunc *Chaldæi* vocantur, a *Chasæ*
filio *Nachor* fratris *Abrahæ* cognominati sunt.

49. ^m *Sabæi* dicti *ἀπὸ τοῦ σάββατος*, quod est sap-
plicare, et venerari, quia divinitatem per ipsorum
thura veneramus: ipsi sunt et *Arabes*, qui in monti-
bus *Arabie* sunt, qui vocantur *Libanus* et *Antiliba-*
nus, ubi thura colliguntur.

50. *Syri* ab *Assurim* vocati perhibentur, qui fuit
nepos *Abrahæ* ex *Cethurâ*, ⁿ quos autem veteres
Assyrios, nunc nos vocamus *Syros*, a parte totam
appellantes.

51. ^o *Hebræi* vocati sunt ab *Heber*, qui pronepos
fuit Sem.

406. 52. *Israelitæ* vero ab *Israel* filio *Isaac*. ^p Nam
patriarcham *Hebræorum* constat fuisse *Israel*, a quo
duodecimo tribus *Judæorum* *Israelis* vocabulum sortita
sunt. ^q *Judæis* autem scissura decem tribuum

^r *Ibique* *Mediam*. *Justinus*, *Medeam*, lib. XLII; sic
namque: *Postmodum Jasonis Medus æmulus virtutis
ejus in honorem matris Medeam urbem condidit.*

^s *Sed invenimus in Gen.* Minime quidem in *Genesi*,
sed apud *Hieronym.*, in *Gen.*, ut pro *invenimus* *HIERO-*
NYMUS cum *Chacone* legendum credamus.

^t *Persæ* autem. Ex *Hieronym.*, ad Is. XXI.

^u *Sabæi* dicti. E *Serv.*, *Æn.* I, ad verba: *Centum-*
que Sabæo thure. At supra, a *Saba*, filio *Chus*, *Sa-*
bæos deduxerat.

^v Quos autem veteres *Assyr.* E *Hier.* in Is. XIX.

^w *Hebræi* vocati ab *Heber*. Ita *Hier.*, *Gen.* X. Ab
Abrahæ deducit *enixe* contendit ad cap. 5 *Epist.*
ad *Philip.* *Ambrsius*.

^x Nam patriarch. *Heb.* Ex *Euseb. Chronic.*

^y *Judæis* autem sciss. *Hieron.*, *Jon.* I, et aliis
locis.

nomen imposuit. Nam antea Hebræi, sive Israelitæ a nuncupabantur.

53. Ex quo autem in duo regna Dei populus divisus est, tunc duæ tribus, quæ de stirpe *Juda* reges habebant, *Judaeorum* nomen sortitæ sunt. Reliqua pars decem tribuum, quæ in Samaria sibi regem constituit, ob populi magnitudinem, pristinum nomen retinuit *Israel*.

54. * *Samaritanorum* gens sumpsit exordium ab Assyriis, qui transmigrati habitaverunt in *Samaria*, qui Latine interpretantur *custodes*, eo quod, captivato *Israel*, isti in terra regionis eorum ad custodiam collocati sunt.

55. *Phœnix*, Cadmi frater, de Thebis Ægyptiorum in Syriam profectus, apud Sidonem regnavit, eosque populos ex suo nomine *Phœnices*, eamque Provinciam *Phœniciam* nuncupavit.

56. *Sidonem* autem a civitate quæ vocatur *Sidon* traxisse vocabulum perhibentur.

57. *Saraceni* dicti, vel quia ex *Sara* genitos se prædicent; vel, sicut gentiles aiunt, quod ex origine *Syrorum* sint, quasi *Syrigenæ*. Ili ^b per amplam habitant solitudinem. Ipsi sunt et *Ismaelitæ*, ut liber *Geneseos* docet, quod sint ex *Ismaele*. Ipsi *Cedar* a filio *Ismaelis*. Ipsi *Agaræni* ab *Agar*, qui, ut diximus, perverso nomine *Saraceni* vocantur, quia ex *Sara* se genitos gloriantur.

58. * *Philistæi* ipsi sunt *Palæstini*, quia *p* litteram sermo *Hebræus* non habet; sed pro *o* ^e *Græco* utuntur. Inde *Philistini* pro *Palæstinis* dicuntur a civitate utique sua. Iidem et *Allophyli*, id est, *alienigenæ*, ob hoc, quia semper fuerunt inimici *Israel*, et longe ab eorum genere et societate separati.

407 59. *Chananei* appellati de *Chanaan* filio *Cham*, quorum terram *Judæi* possederunt. Ex cujus origine fuit *Emor* pater *Sichem*, a quo *Amorrhæi* sunt nuncupati.

60. * *Ægyptii* ab *Ægypto* quodam suo rege vocati sunt. Nam apte *Ærii* dicebantur. Interpretantur autem lingua *Hebræica* *Ægyptu affigentes*, eo quod afflixerint Dei populum, priusquam divino auxilio liberaretur.

61. * *Armenius* ex *Thessalia* unus de numero ducum *Jasonis* qui ad *Colechos* profecti sunt: recollecta multitudine, quæ amisso rege *Jasone* passim vagabatur, *Armeniam* condidit, gentique ex suo vocabulo nomen dedit.

62. † *Limes* est *Persicus* qui *Scythas* ab eis divi-

dit, *Scytha* cognominatus, a quo limite *Scythæ* a quibusdam perhibentur vocati, et gens antiquissima semper habita. Ili *Parthos* *Bætrianosque*, femina autem eorum *Amazonum* regna condiderunt.

63. *Massagetæ* ex *Scytharum* origine sunt. Et dicti *Massagetæ*, quasi *graves*, id est, *fortes* *Getæ*. ^b Nam sic *Livius* argentum grave dicit, id est, *massas*. Ili sunt qui inter *Scythas* atque *Albanos* septentrionalibus jugis inhabitant.

64. *Amazones* dictæ sunt, seu quod simul viverent sine viris, quasi *ἀμα ζῶσαι*, sive quod adustus dexterioribus mammis essent, ne sagittarum jactus impediretur, quasi *ἀνευ μασθῶ*. Nudabant enim quam adasserent mammam. [†] Has *Titianus* *unimammæ* dicit. Nam hoc est *Amazon*, quasi *ἀνευ μασθῶ*, id est, *sin-*
B *mamma*. Has jam non esse constat, quod earum partim ab *Hercule*, partim ab *Achille*, vel ab *Alexandro* usque ad interuicem deletæ sunt.

65. † In parte *Asiaticæ* *Scythicæ* gentes quæ posteros se *Jasonis* credunt albo crine nascuntur ab assiduis nivibus, et ipsius capilli color genti nomen dedit, et inde dicuntur *Albani*. Horum glauca oculis, **408** id est, picea inest pupilla, adeo ut nocte plusquam die cernant. *Albani* autem vicinæ *Amazonibus* fuerunt.

66. *Ugnos* antea *Humnos* vocatos, postremo a rege suo *Abares* appellatos dicunt, qui prius in ultima *Mæotide* inter glaciale *Tanaim* et *Massagetarum* immanes populos habitaverunt. [†] Deinde pernicibus equis *Caucasi* rupibus, ubi feras gentes *Alexandri* claustra cohibent, eruperunt, et *Orientem* viginti annis tenuerunt captivum, et ab *Ægyptiis* atque *Æthiopicibus* annum vectigal exegerunt.

67. *Trojanorum* gens antea *Dardana*, a *Dardano* nominata. Nam *Dardanus* et *Jasius* fratres e *Græcia* profecti: ex iis *Jasius* ad *Thraciam*, [†] *Dardanus* ad *Phrygiam* pervenit, ibique primus regnavit. Post quem filius ejus *Eriethomius*, deinde nepos ejus *Tros*, a quo *Trojani* nuncupati sunt.

68. *GALATÆ* *Galli* esse noscuntur, qui, in auxilium a rege *Bithyniæ* evocati, regnum cum eo ^m *parta* victoria diviserunt; sique deinde *Græcis* admisti, primum *Callogræci*, nunc ex antiquo *Gallorum* nomine *Galatæ* nuncupantur.

69. *Græci* ante *Thessali* a *Thessalo*, postea a *Græco* rege *Græci* sunt nuncupati. ^m Nam *Græci* proprie *D. Thessali* sunt.

† In parte *Asiaticæ*. Verba illa ab assiduis nivibus, itemque, id est, picea, aliena ducebat *Chacon*, neque enim sunt apud *Solin.*, e quo sunt reliqua.

[†] Deinde pernicibus eq. Verba sunt *Hieron.*, *epist.* 30.

[†] *Dardanus* et *Jasius*. *Serv.*, *Æn.* v, ad vers. *Dardanus Idæus*. Et *Euseb.*, in *Chron.*

^m *Parta* victoria. *Al.*, *peracta*. Ex *Justin.*, lib. xxv, et *Hieron.*, in *Epist.* ad *Gal.*, quæ repetuntur lib. xv, cap. 3.

^m Nam *Græci* proprie *Thessali*. E *Serv.*, *Æn.* ii, ad vers. *Eruerint Danai*. *Plin.*, lib. vii, cap. iv. *Hellas eadem Thessalia*, et *Dryopis* semper a regibus cognominata. Ibi genitus rex nomine *Græcus*; a quo *Græcia*; ibi *Hellen*, a quo *Hellenes*, ibi (fortasse) *Thessalus*; a quo *Thessalia*, ne *Isidori* fidei derogemus.

* *Samaritanorum* gens... Item *Phœnix* *Cadm*. Ex *Euseb.* *Chron.*

^b *Hi* per amplam hab. *Hieron.*, ad *Isa.* xxi.

* *Philistæi* ipsi sunt. Ex *Hieron.*, ad *Ezech.* xxv, apud quem a gente sua, quod hic a civitate sua.

* *Ægyptii* ab *Ægypto*. Ex *Euseb.* *Chron.*

* *Armenius* ex *Thessal.* *Justin.*, lib. xlii.

† *Limes* est *Pers.* *Plin.* et *Solin.*, cap. 52.

* *Gens* antiquis. Ex *Justin.*, lib. ii, in princip.

^m Nam sic *Livius* arg. *Serv.*, *Æn.* vi, ad vers.

Egregium forma juvenem: Pro quo ære gravi donatus est, id est, mactato. Nam sic et *Livius* argentum grave dicit, id est, *massas*.

† Has *Titianus*... deletæ sunt. E *Serv.*, *Æn.* i, ad vers. *Ducit Amazonidum*, etc. et *Æn.* xi, ad vers. *At medias inter*.

70. *Lapithas* autem gentem Thessaliæ fuisse aiunt A circa Peacum amnem olim inhabitantem, a *Lapitha*, Apollinis filia, nuncupatos.

71. *Sicyonii* Græci sunt nuncupati, a *Sicyono* rege. Hi primum *Ægialei* vocabantur, a rege *Ægialeo*, qui primus Sicyoniis imperavit, a quo, et *Ægialæa* nuncupata est, quæ nunc *Peloponesus* a *Pelopo* rege suo vocatur. Ipsi sunt et *Arcades* ab *Arcade* rege, Jovis et *Calystonis* filio, dicti.

72. *Danai* a *Danao* rege vocati. Idem et *Argiri* ab *Argo* conditore cognominati. Postquam autem Græcorum rex *Apis* mortuus est, huic filius *Argus* successit in regnum, et ex eo *Argiis* appellati sunt, qui etiam ab eis post obitum ut deus haberi coepit, templo et sacrificio honoratus.

73. *Achæi*, qui et *Achivi* ab *Achæo*, Jovis filio, B dicti.

74. *Pelasgi* nominati quia cum velis passis verno tempore advenisse Italiam b visi sunt, ut aves. c Primos enim eos *Varro* Italiam appulisse commemorat. Græci vero *Pelasgos* a *Pelaso*, Jovis et *Larissæ* filio, perhibent dictos.

75. d *Myrmidones* fuerunt *Achillis* socii; *Dolopes* *Pyrri*, dicti autem *Myrmidones* propter astutiam, quasi *μύρμηκας*, id est, *formicæ*. *Eratosthenes* autem dicit dictos *Myrmidones* a *Myrmidone* duce, Jovis et *Eurimedusæ*, filio

76. *Cecropi* Athenensium regi e successit *Cranæus*, cujus filia *Athhis* nomen et regioni et genti dedit. Et ex ea *Attici* cognominati, qui sunt *Athenienses*.

77. f *Ion*, vir fortis, ex suo nomine eosdem Athenienses vocavit *Iones*.

78. *Macedones* a nomine *Emathionis* regis antea *Emathii* nuncupati sunt; postea *Macedones* dicti a *Macedone* rege, *Deucalionis* materno nepote.

79. g *Epirotæ* a *Pyrrho* *Achillis* filio prius *Pyrhidae*, postea vero a *Pyrrho* rege ad Italiam transire præsumperunt.

80. *Dorus* *Neptuni* et h *Ellepis* filius fuit, unde *Dori* et originem et nomen ducunt. Sunt autem pars Græciæ gentis, ex quibus 410 etiam cognominata est tertia lingua Græcorum, quæ *Dorica* appellatur.

81. *Lacedæmones* a *Lac. dæmone*, *Semelæ* filio, dicti. i Hi diu perseverantes in bello contra Mes-

a A Rege *Ægialeo*. Euseb., in Chron.

b Visi sunt, ut aves. Ergo *Pelasgi*, quasi *πελαγρι*, id est, *ciconie*.

c Primos enim eos *Varro*. Serv., *Æn.* viii: *Hi primi Italiam tenuisse perhibentur.*

d *Myrmidones* fuer. E Serv., *Æn.* ii, ad vers. *Myrmidonum, Dolopumque.*

e Successit *Cranæus*. Ex Euseb. Chron.

f *Ion* vir fortis. Ex eod.

g *Epirotæ* a *Pyrrho*. Justin., lib. xvii et xviii.

h Et *Ellepis* filius, Serv., *Æn.* ii, ad illud: *Dorica castra: Sane Dorus Neptuni filius fuit, unde Dori originem duxerunt, neque Ellipes aut Ellopiis meminit.*

i Hi diu perseverantes in bello. Refert hoc ex *Ephoro* *Sirabo*, lib. vi, cujus etiam meminit *Lactantius*, lib. i, cap. 20: *Sic juvenes ante dimissi, cum virgibus, ex quibus sunt Parthenii nati.* Eusebius, in *Chronico*, *Parthenitas*. *Ephorus*, *Parthenias*. Serv., *Æn.* iii, et *Georg.* iv, *Partheniatis* vocat. Male ergo

senios, veriti ne diurnitate prælii spem prois amitterent, præceperunt ut virgines eorum cum juvenibus domi relictis concumberent, sicque ex promiscuo virginum et maritorum concubitu juvenes de incertis parentibus nati sunt, et ex nota matris pudoris *Parthenii* vocati sunt. Nam ipsos esse *Spartanos* quos et *Lacedæmones*. i *Spartanos* vero propter repentinos adversus *Cadmum* quasi de terra contractus, et ex omnia parte conflictus, ita vocatos.

82. *Thracæ* ex filio *Japhet*, qui vocatus est *Thiras*, et orti et cognominati, ut superius dictum est, perhibentur, licet gentiles eos ex moribus ita dictos existiment, quod sint *traces*. Sævissimi enim omnium gentium fuerunt; unde et multa de eis fabulosa memorantur: quod captivos diis suis litarent, et humanum sanguinem in ossibus capitum essent siliti potare. De quibus *Virgilius*:

Heu fuge crudeles terras, fuge litus avaram,
quasi crudelium et avarorum

83. k *Istorum* gens originem a *Colchis* dedit, qui missi ad *Argonautas* persequendos; ut a *Ponto* intraverunt *Istrum* fluvium, a vocabulo amnis, quo a mari concesserant, appellati sunt.

84. l *Romani* a *Romuli* nomine nuncupati, qui urbem *Romam* condidit, gentique et civitati nomen dedit. Hi ante a *Saturno SATURNI*, a *Latino* LATINI vocati sunt. Nam *Latinus* Italiæ rex fuit, qui ex suo nomine *Latinos* appellavit, qui postea *Romani* nuncupati sunt. Hi et *Quirites* dicti, quia *Quirinus* dictus est *Romulus*, quod semper hasta utebatur, quæ *Sabinorum* lingua *Quiris* dicitur.

85. *Italus* quoque, et *Sabinus*, et *Sicanus* fratres fuerunt, et quibus nomina populis imposita et regionibus sunt. Nam ab *Italo* ITALI, a *Sabino* SABINI, a *Sicano* SICANI, qui et *Siculi* cognominati sunt, idem et *Sicilienses*.

86. *Thuaci* Italiæ gens est a frequentia sacrorum et thuris vocata, id est, ἀπό τοῦ θύου.

87. m *Umbri* Italiæ gens est, sed *Gallorum* veterum propago, qui *Apenninum* montem incolunt. De quibus historiæ perhibent quod tempore a quosæ cladis imbribus superfuerint, et ob hoc ὑμβριους Græce nominatos.

88. *Marsi*, gens Italiæ dicta a comite *Liberi*

D in plerisque Codicibus *Sparthini*. Propius a vera scriptura Goth. Ovet. colleg., *Sparthenii*.

i *Sparthanos* vero. Euseb., in Chron.: *Ea quæ de Sparthia memorantur, quos Palephatus scribit, cum proximaram essent regionum, adversum Cadmum constituisse, et, propter repentinos quasi de terra contractus, ex omni parte confluentes, Sparthos vocatos.* Vid. *Agell.*, lib. xvii, cap. 3, et *Isid.*, infra, de *Phalanto Parthenior.* duce.

k *Istor...* qui missi. Ab *Aretha* rege. Justin., lib. xxxii.

l *Romani... Quirites... Thuaci.* E *Servii* diversis locis.

m *Umbri... tempore aquosæ clad.* Solin., cap. 8; *Plin.*, lib. iii, cap. 14.

n Dicta a comite *Liberi* a *Marsya*. *Silius*, lib. vii.

Sed populus nomen possit metaentior hospes.

Cum fugeret *Phrygios* trans æquora, *Marsya* *Croon*,

Marsya, qui usum illis vitium ostendit, et ob hoc illi A statuam fecerunt, quam postea Romani victis Marsis tulerunt. * Marsos autem Græci *Uscos* vocant, quasi *ὄφρυος*, quod multos serpentes habeant, et *εψ*; *serpens* dicatur; illæros autem esse carminum maleficiis; inhabitant autem plagam Apennini montis simul cum Umbris.

412 89. *Gothi* a *Magog* filio Japhet nominati putantur, de similitudine ultimæ syllabæ, quos veteres magis *Getas* quam *Gothos* vocaverunt, gens fortis et potentissima, corporum mole ardua, armorum genere terribilis, de quibus Lucanus :

Hinc *Dacus* premat, inde *Getes* occurrat. Iberis.

90. ^b *Daci* autem *Getarum* suboles fuerunt, et dictos putant *Dacos*, quasi *Dagos*, quia de Gothorum stirpe creati sunt. De quibus ille: *Ibis Arctos procul, B usque Dacos.*

91. *Bessi* barbari fuerunt, qui a multitudine *bovm* sic vocati creduntur. De * quibus quidam: *Qui colit terræ medio, vel ille divitiis multo bove pileatus arcola ripæ.*

92. *Gipedes* pedestri prælio magis, quam equestri sunt usi, et ex hac causa ita vocati.

93. *Sarmatæ* patentibus campis armati inequitabant, priusquam eos *Lentulus* *Dauubio* prohiberet, atque inde ob stadium armorum *Sarmatæ* nuncupati existimantur.

94. *Lanus* fluvius fertur ultra *Danubium*, a quo *Alani* dicti sunt, ^d sicut et *populi* inhabitantes juxta *Lemannum* fluvium *Alemani* vocantur. De quibus *Lucanus* :

Deserere cavo tentoria fixa Lemanno.

95. *Lengobardos* vulgo ferunt, nominatos a proluxa barba et nunquam tonsa.

96. *Vindilicus* amnis ab extremis *Galliæ* erumpens, juxta quem fluvium habitasse et ex eo traxisse nomen *Vandali* perhibetur.

413 97. *Germaniæ* gentes dictæ, quod sint immania corpora, immanesque nationes sævissimis durate frigidibus, qui mores ex ipso cœli rigore traxerunt, feris animi et semper indomiti, raptu venatuque viventes. Horum plurimæ gentes variæ armis, discolores habitu, linguis dissonæ, et origine vocabulorum licetæ; * ut *Tolosates*, *Angrivari*, *Quadi*, *Tungri*, ^D

Plinius tamen, lib. vii, cap. 2, a *Marsa* *Circæ* flua.

* *Marsos* autem Græci. *Serv.*, *Æn.* vii, ad vers. *Oscorumque manus*, ita scribit: *Capuenses* dicit qui antea *Oscia* appellati sunt, quod illic *pluvium* abundaverit serpentes. Sed, cur hos cum Umbris postea habitare dicat *Isid.*, cum a *Capuensibus* longissime distent, querendum.

^b *Daci* autem *Goth.* Verba sunt *Justini*, lib. xxxiii. *Carmen* vero sancti *Paulini*.

De quibus quidam. Idem *Paulin.*

^c Sicut et *populi* hab. j. *Lem.* *Serv.*, *Georg.* iv, ad verba, *Prose* *flamma* *Melle.*

^d Ut *Tolosates*. Mira varietas in *Iberis*, dum singula nomina multimodis scribuntur, ut *Tolerates*, *Tolates*, *Dolerates*, *Olarates*, *Colonates*. Item *Amsivari*, *Samsi*, *Vari*, *Amisi*, *Vari* *Conismant*. Item *Quadi*, *Quadivi*. Item *Tungri*, *Turingii*, *Ungari*, *Mungri*. Item *Bruteri*, *Bruteo*, *Brutel*, *Bructeri*. Item *Caunasi*, *Clau-*

Marcomani, *Bructeri*, *Chamavi*, *Wangiones*, *Tubantes*, quorum immanitas barbariæ etiam in ipsis vocabulis horrorem quemdam significat.

98. *Suevi* pars *Germanorum* fuerunt in sine *Septentrionis*, de quibus *Lucanus* :

Fundit ab extremo fluvos *Aquilone* *Suevos*

Quorum fuisse centum pagos et *populos* multi prodiderunt. Dicti autem *Suevi* putantur a monte *Suevo*, qui ab ortu initium *Germaniæ* facit, cujus loca incoluerunt.

99. *Burgundiones* quondam, a Romanis subacta interiore *Germania*, per castrorum limites positi à *Tiberio* *Cæsare*, in magnam coaluerunt gentem, 414 atque ita nomen ex locis sumpserunt: quia crebra per limites habitacula constituta *Burqos* vulgo vocant. Ili postea rebelles Romanis effecti, priusquam octoginta millia armatorum ripe *Rheni* fluminis insederunt, et nomen gentis obtinuerunt.

100. *Saxonum* gens in *Oceani* littoribus et paludibus inuisita, virtute atque agilitate habilis. Unde et appellata, quod sit durum et validissimum genus hominum, et præstans cæteris piratis.

101. *Franci* a quodam proprio duce vocati putantur. Alii eos a feritate morum nuncupatos existimant. Sunt enim in illis mores inconditi, naturalis ferocitatis animorum

102. *Britones* quidam Latine nominatos suspicantur, eo quod *bruti* sint, gens inter *Oceanum*, interfluso mari, quasi extra orbem posita. De quibus *Virgilius*: *Toto divisos orbe Briannos.*

103. *Scoti* propria lingua nomen habent a picto corpore, eo quod aculeis ferreis cum atramento variarum figurarum sigmate annotentur

104. *Galli* a candore corporis nuncupati sunt, *γλα* enim Græce *lac* dicitur. Unde et *Virgilius* sic eos appellat, cum ait de illis: *Tum lactea colla Auro innectantur.*

105. Secundum diversitatem enim cœli et facies hominum, et colores, et ærum quantitates, et animorum diversitates existunt. 415 Inde Romanos graves, Græcos leves, Afros versipelles, & Gallos natura feroces atque aciores ingenio pervidemus, quod natura climatum facit.

106. *Galli* autem *Senones* antiquitus *Aenones* dicebantur, quod *Liberum* hospitio recepissent, postea a *m* s litteram commutata est.

massi, *Chascast*, *Chamavi*, *Pem* *Blangiani*, *Blanciani*. Item *Tubantes*, *Abantes*, *Nobis* *Tolosates*, cum *Rhenum*, lib. i *German.* rer. placent. Itemque *Angrivari*, *Quadi*, *Tungri*, *Marcomani*, *Bructeri*, *Chamavi*, *Wangiones*, *Tubantes*, ex *Tacito*. Quamvis pro *Chamavis* *Clanosi*, in panegyrico *Nazarii* ad *Constantinum*, *Aug.* mendo e (ut credo) legantur. Eodem *Antonio* *Aug.* probantur, nisi quod pro *Tolosatibus* *Teneteos*, longius a seriquæ descendens, ex *Tacito* substituta ha.

^c *Galli* a candore. *Pier.*, in prægem. lib. ii, in epi. ad *Gal.*, ex *Enchirid.* e cujus verbis *Sibylla* pro *Virgilio* nomine in quodam nostris Codicibus inserta.

^d *Gallos* natura feroces atque aciores. *E. Serv.*, *Æn.* vi, ad vers. *Principio cælum ac terras*, quo tamen loco non aciores, sed pigrioris ingenii legitur. Et *Julius Firmic.*, lib. i, cap. 1, et *Hier.* (ut refert *Bezet* citato *Hieronymus*) *Gallos stolidos* vocant.

107. ^a *Vacca* oppidum fuit juxta Pyrenæum, a quo sunt cognominati *Vaccæi*, de quibus creditur dixisse poeta: *Lateque vagantes Vaccæi*. Illi Pyrenæi jugis peraeplam montis habitant solitudinem. Idem et Vascones, quasi *Vaccones*, e in s litteram demutata.

108. ^b Quos Cn. Pompeius, edomita Hispania, et ad triumphum redire festinans, de Pyrenæi jugis deposuit, et in unum oppidum congregavit. Unde et *Conrenarum* urbs nomen accepit.

109. *Hispani* ab *Ibero* amne primum *Iberi*, postea ab *Hispalo* *HISPANI* cognominati sunt.

110. ^d *Galleci* a candore dicti, unde et *Galli*. Reliquis enim **416** Hispaniæ populis candidiores existunt. Illi Græcam sibi originem asserunt. Unde et naturali ingenio callent.

111. Siquidem post finem Trojani belli, Teucrum morte Ajacis fratris invisum patri Telamoni, cum non reciperetur in Regnum, Cyprum concessisse, ibique urbem nomine antiquæ patriæ Salaminam condidisse (ferunt), e inde ad Galliciam profectum, et positis sedibus ex loco genti nomen dedisse.

112. *Austures*, gens Hispaniæ, vocati eo quod circa *Asturam* flumen septi montibus silvisque crebris inhabitent.

113. ^f *Cantabri*, gens Hispaniæ, a vocabulo urbis et *Iberi* amnis cui insidunt appellati. Horum nimis pertinax, et magis ad latrocinandum et ad bellandum, vel ad perpetiendum verbera semper parati.

114. *Celtiberi* ex Gallis Celticis fuerunt, quorum ex nomine appellata est regio *Celtiberia*. Nam ex flumine Hispaniæ *Iberu*, ubi condecorant, et ex Gallis, qui *Celtici* dicebantur, misto utroque vocabulo *Celtiberi* nuncupati sunt.

115. ^e *Asri* appellati ab uno ex posteris Abrahamæ, qui vocabatur *Afer*: qui dicitur duxisse adversus Libyam exercitum, et ibi victis hostibus consedissee, **417** ejusque posteros ex nomine Atavi et *Afros* et *Africanam* nuncupasse.

116. ^b *Pæni* autem Carthaginenses sunt a *Phœnicibus* nuncupati, qui cum D. Jone profecti sunt.

117. *Tyrri* vero a *Tyria* urbe Phœnicum nominati, de qua profecti sunt, et in Africæ littus venerunt.

118. *GETULI* *Getæ* dicuntur fuisse, qui ingenti agmine a locis suis navibus descendentes, loca Syrtium

A in Libya occupaverunt; et quia ex *Getis* venerant, derivato nomine *Getuli* cognominati sunt. Unde et opinio est apud Gothos, ab antiqua cognatione Maurorum consanguinitate propinquos sibi vocare.

119. ⁱ Africam autem initio habuere *Libyæ*, deinde *Atri*, post hæc *Getuli*, postremum *Mauri* et *Numidæ*.

120. *Mauri* et *Numidæ*, ut *Asri* putant, sic sumpserunt exordium et vocabulum. Nam postquam in Hispania *Hercules* interit, et exercitus ejus compositus ex variis gentibus, amisso duce, passim sibi sedes quærebant, ex eo numero *Medi*, et *Persæ*, et *Armeni* navibus in Africam transvecti proxima maris loca occupavere.

121. *Sed Persæ*, dum materiam in agris pro construendis domiciliis non invenirent, et ignara lingua commercium prohiberet, per patentes agros, et diversas solitudines vagabantur, et a pabulationibus vagabundis semetipsos propria lingua *Numidas* appellaverunt, id est, sine oppido vagos et errantes.

122. *Medi* autem cum *Libyis* se miscuerunt, qui proxime Hispaniam inhabitabant, quorum nomen paulatim *Libyæ* corruerunt, barbara lingua *Neuros* pro *Medis* appellantes, licet *Mauri* ob colorem a Græcis vocentur. Græci enim *nigrum μαυρον* vocant, æstifero quippe calore afflati atrii coloris speciem ducunt.

123. ⁱ *Massylla* civitas Africæ est, non longe ab Atlante, et hortis *Hesperidum*; a qua civitate *Massylli* vocati sunt, quos nos corrupte *Massulos* vocamus, de quibus *Virgilius*:

Hinc mihi *Massyllæ* gentis monstrata sacerdos.

C **418** 124. *Gaulalum* gentes sunt a meridie usque Oceanum *Hesperium* pervagantes. ^k *His* nomen *Gauloe* insula dedit, quæ est juxta *Æthiopiæ*, ubi nec serpens nascitur, nec vivit.

125. *Garamantes* populi Africæ prope *Cyrenas* inhabitantes a *Garamante* rege, Apollinis filio, nominati, qui ibi ex suo nomine *Garama* oppidum condidit. Sunt autem proximi gentibus *Æthiopum*, de quibus *Virgilius* *extremi Garamantes*. ^l *Extremi* autem, quia sævi, et a consortio humanitatis remoti.

126. *Hesperii* vero sunt qui circa Hispaniam commorantur. Nam *Hispania* *HESPERIA*

127. *Æthiopes* dicti a filio *Cham*, qui vocatus est *Chus*, a quo originem trahunt. ^m *Chus* enim *Hebraica* *Æthiops* interpretatur.

D 128. Illi ⁿ quondam, ab *Indo* flumine consurgentes, rio, quæ petes e *Justino*.

^o *Cantabri*... a vocabulo urbis. Cujus et annales nostri sæpe meminere, et ruinae hodie visuntur.

^p *Asri* appellati. Omnia e *Hieron.* quæst. in Gen. xxv.

^q *Pæni*... a *Phœnicibus*. *Serv.*, *Æn.* 1: *Pæni* ἀφ' ἑσπερίων est, quasi *Phœni*.

^r *Africanam*... habuere *Libyæ*. Ex *Sallust.*, in *Jugurth.*

^s *Massylla*. *Vil. Serv.*, ibidem.

^t *His* nomen *Gauloe*. E *Solin.* Sed cur *Æthiopia* proxima? An quia *Solinus* statim de *Æthiopia*?

^u *Extremi*, quia sævi. E *Serv.*, ad *eclog.* 8, quasi sævi.

^v *Chus* enim *ling. Heb.* Ex *Hieron.*, in lib. de *Nominib.* *Heb.*

^w *Hi* quondam, etc. Verba *Hier.*, in lib. de *Loc. Hebraic.*

^a *Vacca* oppidum juxta *Pyren.* A. *Augustinus* *Jacca* legendum existimabat. Nam et *Strabo*, lib. III, de *Gentibus* inter *Pyreneum* et *Idubertam* montes *Jaccetanor* agens, *Jaccetanam* nobilissimam predicat, ubi nunc *Jacca* urbs. Itaque debebat idem quæ sequuntur verba, ut aliena, abesse namque a duobus C. d. *Carmen* vero e *Virgillii* *Æneid.*, lib. IV, *Lateque vagantes Vaccæi*, mendosum, sed eodem modo legitur apud *Hier.* in *epist.* ad *Dardan.*

^b Quos Cn. Pompeius... nomen accepit. Ex *Hieron.*, advers. *Vigilant.*; hodieque *Comange* dicitur.

^c Ab *Hispalo* *Hispani*. Ab *Hispano* *Hispani*, *Justin.*, lib. XLIV, et *C. Neap.*

^d *Galleci*. Ex eodem *Justin.* Sed illa apud eum non sunt: Unde et *na* *uruli* ingenio callent.

^e Inde *Galliciam* profectus. Multa omnia sunt non ab *Isidoro*, ut *Chacon* quidem censebat, sed a *libra-*

justa *Ægyptum*, inter Nilum et Oceanum, in meridie, **A** sub ipsa solis vicinitate insederunt, quorum tres sunt populi: *Hesperii Garamantes* et *Indi*: *Hesperii* sunt Occidentis, *Garamantes Tripolis*, *Indi Orientis*.

129. ^a *Troglodytæ* gens *Æthiopia*; ideo nuncupati, quod tanta celeritate pollent, ut feras cursu pedum assequantur.

130. ^b *Pamphagi*, et hi in *Æthiopia* sunt: quibus esca est quidquid mandi potest, et omnia fortuita gignentia, unde et appellati.

131. ^c *Ichthyophagi*, quod venando in mari valent, et piscibus tantum alantur. **419** Hi post *Indos* montanas regiones tenent, quos subactos *Alexander Magnus* piscibus vesci prohibuit.

132. ^d *Anthropophagi* gens asperissima sub regione *Serum* sita. Qui quia humanis carnibus vescuntur, ideo *Anthropophagi* nominantur. Itaque sicut hiis, ita et cæteris gentibus per sæcula, aut a regibus, aut a locis, aut a moribus, aut ex quibuslibet aliis causis immutata vocabula sunt, ita ut prima origo nominis eorum temporum vetustate non pateat.

133. Jam vero hi qui ^e *Antipodes* dicuntur, eo quod contrarii esse vestigiis nostris putantur, ut quasi sub terris positi adversa pedibus nostris calcant vestigia, nulla ratione credendum est, quia nec soliditas patitur, nec centrum terræ; sed neque hoc ulla historiae cognitione firmatur, sed hoc poetæ, quasi ratiocinando, conjectant.

134. ^f *Titanas* autem quosdam in *Græcia* ferunt fuisse robustos et excellentes viribus populos, quos ferunt fabulæ ab irata contra deos tera ad ejus ultionem creatos.

135. Unde et *Titanas* dicti sunt ἀπὸ τῆς τίσιως, id est, ab *ultione*, quod quasi ulciscendæ matris terræ causa in deos armati exstiterint; quos fabulæ a *Jove bello* fuisse superatos atque extinctos fingunt, propter quod e cælo jactis fulminibus interierunt.

CAPUT III.

De regnis et militiæ vocabulis.

1. *Regnum* a *regibus* dictum, nam sicut *reges* a *regendo* vocati, ita *regnum* a *regibus*.

^a *Troglodytæ* gens. Ἀπὸ τῆς τρώγλης, id est, caverna, quod in speluncis habitent. **Solin.**, cap. 34. **D** Sed *Isidori* notatio magis *Trogoditis* respondet, id est, viz voratoribus. **Plinius** quoque lib. vi, cap. 29: *Gentes Trogloditarum idem Juba tradit Therothoas a venatu dictos miræ velocitatis*. Neque tamen propterea *Trogoditas* ab *Isid.* nominatos putarim, cum præsertim *Troglodytæ* in omnibus *Cod.* legatur; sed luisse in voce, ut solet, liberius.

^b *Pamphag.* Verba **Solin.**, cap. 33.

^c *Ichthyophag.* Ex eod. cap. 57.

^d *Anthropophag.* Ex eod. cap. 53.

^e *Antipodes.* Ex **Aug.** xvi de *Civit.*, cap. 9, qui *Lactantium* secutus est, quædam etiam verba e **Servio**, **Æn.** vi ad illud: *Noctes atque dies p. a. i. D.* Hos omnes ætas nostra coarguit ad *Antipodas* ipsos penetrans. Sed **Servius** non de *Antipodibus*, sed de *inferis ac terræ* centro loquitur.

^f *Titanas.* Ex **Lactantium**, lib. v, cap. 6.

^g *Quos ferunt fabul.* E **Servio**, **Æn.** vi: *Hic genus antiquum Trojæ.*

2. *Regnum* universæ nationes suis quæque temporibus habuere, ut *Assyrii*, *Medi*, *Persæ*, *Ægyptii*, *Græci*, quorum vices sors temporum ita volutavit ut alterum ab altero solveretur. Inter omnia autem regna terrarum duo regna cæteris gloriosiora traduntur, *Assyriorum* primo, **420** deinde *Romanorum*, ut temporibus et locis inter se ordinata atque distincta

3. Nam sicut illud prius, et hoc posterius, ita illud in Occidente exortum est; ^h denique in illius sine hujus initium confestim fuit. Regna cætera cæterique reges velut appendices istorum habentur.

4. ⁱ *Reges* a *regendo* vocati, sicut enim *sacerdos* a *sanctificando*, ita et *rex* a *regendo*; non autem regit, qui non corrigit. Recte igitur faciendo regis nomen tenetur, peccando amittitur. Unde et apud veteres tale erat proverbium. ^k *Rex eris si recte facies, si non facias, non eris.*

5. *Regiæ* virtutes præcipuæ duæ, *justitia* et *pietas*; plus autem in regibus laudatur *pietas*; nam *justitia* per se severa est.

6. *Consules* appellati a *consulendo*, sicut *reges* a *regendo*, et sicut *leges* a *legendo*; ^l nam cum *Romani* regum superbam dominationem non ferrent, annua imperia binosque *consules* sibi fecerunt; nam *fastus* regis non benevolentia consulentis, sed *superbia* dominantis erat: hinc igitur *consules* appellati, vel a *consulendo* civibus, vel a *regendo* cuncta *consilio*.

7. Quos tamen ideo mutandos per annos singulos instituerunt, ut nec insolens diu maneret, et moderatior cito succurreret. Inde autem duo pares, quia unus rem civilem, alter rem militarem administrabat. ^m **Regnaverunt** autem annis **ccccxxiii**

421 8. *Proconsules* subjecti erant *consulibus*, et dicti *proconsules*, eo quod vicem *consulis* fungerentur, ⁿ sicut *procurator curatoris*, id est, actoris.

9. *Exconsules* autem dicti, quod jam a *consulatu* exierint, sive discesserint, peracto vicis suæ anno.

10. ^o *Dictatores* nono anno post *reges* expulsos *Romani* sibi creaverunt, dum gener *Tarquinius*, ad injuriam soceri vindicandam, ingentem adversus *Romanum* collegisset exercitum.

CAP. III. — ^h Denique in illius fine hujus initium fuit. Nam quo tempore *Sardanapalus* ultimus *Assyriorum* rex ab *Arbace Medo* victus igni se tradidit, *Romulus* et *Remus* nati sunt, quantum ex *Eusebio* colligere licet.

ⁱ *Reges* a *regendo*. Ex **Aug.**, ad ps. **xliv**.

^j Sicut enim *sacerdos* a *sanctificando*. Ex eodem, ut etiam sup., lib. vii, cap. 12.

^k *Rex eris, si recte facies*. **Horatius**.

^l Nam cum *Romani* regum superbam dominationem. Ex **Aug.**, xv de *Civit.*, cap. 12. Qui hæc ex **Sallustio** **Catilin.**, apud quem etiam *superbiam dominationem* (non ut vulgo in *superbiam dominationemque*) in antiquis libro legi aiebat **Chacon**.

^m *Regnaverunt* autem annis **ccccxxiv**. Totidem numerat **Hieronymus** in præf. ad **Aggæum**, et **Euseb.** in **Chron.** Mendose libri nostri **ccccxxvii**, facili librarium lapsu.

ⁿ Sicut *procurator curatoris*. Vid. cap. seq.

^o *Dictatores nono anno*. **Euseb.** (sive **Hieronymus** potius), in **Chron.**: *Nono* (inquit) *anno post exacto*

11. ^a Hi quinquenni temporis imperio utebantur; **A** illi a populo ut vocaretur et *Dominus*, statim manu plus enim erant honore, quam consules, quia annuas potestates tenebant. ^b Et dicti *dictatores*, quasi *principes*, et *præceptores*; unde et *magistri populi* nominabantur. Unde et *dicta* dicuntur.

12. ^c *Cæsarum* nomen a Julio cepit, qui bello civili omnino primus Romanorum singularem obtinuit principatum. *Cæsar* autem dictus, ^d quod *caso* mortuæ matris utero prolatus eductusque fuerit; vel quod cum *casarie* natus sit, a quo et imperatores sequentes **422** *Cæsares* dicti (eo quod comati essent). ^e Qui enim ex secto utero eximebantur, *Cæsones* et *Cæsares* appellabantur.

13. *Julius* autem dictus, quia ab Iulo *Æneæ* filio, originem duxit, et confirmat *Virgilius* :

Julus a nazaro deamissum nomen Iulo.

14. *Imperatorum* utem nomen apud Romanos eorum tantum fuit prius apud quos summa rei militaris consisteret, et ideo *imperatores* dicti ab *imperando* exercitui; sed dum diu duces titulis imperatoriis sumgerentur, senatus censuit ut *Augusti Cæsaris* hoc tantum nomen esset, eo quod is distingueretur a cæteris gentium regibus, quod et sequentes *Cæsares* hactenus usurpaverunt.

15. ^f Solet enim fieri ut primi regis nomen etiam reliqui possideant, sicut apud Albanos, ex *Silvii* nomine, omnes reges Albanorum *Silvii* appellati sunt; sicut et apud *Persas* *Arsacidae*; apud *Ægyptios* *Ptolomari*; apud *Athenienses* *Ce ropidae*.

16. ^g *Augustus* ideo apud Romanos nomen imperii est, eo quod *etiam augere* rempublicam amplificando. Quod nomen primo senatus Octaviano Cæsari tradidit, ut quia *auget* terras, ipso nomine et titulo consecraretur.

17. Dum autem idem Octavianus iam *Cæsar* et imperator appellaretur, vel *Augustus*, ^h postea vero dum ludos spectaret, et pronuntiatum esset

reges voca dignior est evecta. Dictatura, scilicet. In quo Livium secutus videtur Cassiodorus octavo anno post exactos reges, de qua dicitur in Fasti inspicendi; Ant. Augusti non nisi duodecimo. Nostri omnes libri magno consensu quædam verba retinent, error tatisse natus ex nota in el au.

ⁱ *Hi quinquenni temporis imperio utebantur*. ^j *Hi ex censoribus aptanda videntur, de quibus cap. sup. Nam dictatura semestris fuit.*

^k *Et dicti dictat*. *Varr.*, lib. v: *Hinc in manipulis est ensibus dicti ducibus. Hinc datata in Iudo. Hinc dictator magister populi. Cic.*, in de Legibus: *Ast quando duellum gravius discordie civium poscunt, dictat r esto, ne amplius ser menses; si senatus creverit, idemque juris, quod duo consules ten to. Isque ari sinistra dictus populi magister esto. Dictus vero dictator, quod a consule diceretur.*

^l *Cæsatum autem*. Imperatorum, alioqui ante *Cæsareno* dictatorum *Cæsar* Juliorum cognomen fuit. *Euseb.* in Chron.: *C. Julius Cæsar Primus apud Romanos singulare obtinuit imperium, a quo Cæsares Romani principes appellati.*

^m *Quod caso matris*. *E. Serv.*, *Æn.* i, vers. *Nascetur p. t. o. Cæsar.* Quam verum (cum vixer t *Aurelia Cæsaris* mater diu vivo *Cæsare*), *Servius* viderit.

ⁿ *Qui enim ex secto*. *Plin.*, lib. vii *Auspiciatus ex secto parente gignuntur, sicut Scipio Africani prior natus, p. inique Cæsorum a caso matris utero dictus, qui*

vultuque averso, indeco as adulationes repressit, et *Dominii* appellationem, ut omen, ¹ declinavit, atque insequenti die omnem populum gravissimo edicto corripuit, *Dominumque* se post hæc appellari, ne a liberis quidem suis permisit. Fuit enim filius *Atticæ*, que nata est de sorore *Julii Cæsaris*.

423 18. *Reges* autem ob hanc causam apud Græcos *Βασιδεις* vocantur, quod tanquam bases populum sustinent; unde et bases coronas habent. Quanto enim quisque magis præponitur, tanto amplius pondere laborum gravatur

19. *Tyranni* Græce dicuntur, iidem Latine et *reges*; ² nam apud veteres inter regem et tyrannum nulla discretio erat, ut :

B *Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni. Fortes enim reges tyranni vocabantur; nam tino fortis, de quibus Dominus loquitur: Per me reges regnant, et tyranni per me tenent terram.*

20. Jam postea in usum accidit tyrannos vocari pessimos atque improbos reges, luxuriôsæ dominationis cupiditatem, et crudelissimam dominationem in populis exercentes.

21. ³ *Princeps* et dignitatis modo significatur, et ordinis, sicut est illud *Virgilianum* :

Princeps ardentem coniecit lampada Turnus, pro primus.

⁴ *Dictus autem princeps a capiendi significatiõe, quod primum capiat, sicut municeps ab eo quod munia capiat.*

C ⁵ *Dux* dictus, eo quod sit *ductor exercitus*; sed non statim quicumque principes, vel duces sunt, etiam reges dici possunt. In bello autem melius ducem nominari quam regem; nam hoc nomen exprimit in prælio ducentem; unde *Virg.*: *Ducis Exandri*, *Sallust.*: *Quo cupidius in ore Ducis sese quidque bearm. Non dixit in ore Consulis.*

de causa cæsones appellati. Vid. Fest. Verbi vero, eo quo t comati essent, aliena cum Chacone ducimus.

⁶ *Solet enim fieri*. *E. Serv.*, *Æn.* xii, ad vers. *Murrenum hic atavos.*

⁷ *Augustus...eo quod augetur*. *Suetonius* ab *aucto*, vel ab *avium gestu, gustave*. *Ovidius* utrumque indicavit *Fast.* iii :

Hujus et augurium dependet origine verbi; Et quodcumque sua Jupiter auget ope.

⁸ *Postea vero dum lud. spect.* *Sueton.*, cap. 53.

⁹ *Ut omen declinavit*. *Veri-sime restituit hunc locum A. Covarruvias cum in libris, ut homo legere-tur. Neque Isidoriano Codice, a quo hæ voces ab-sunt, tantum credo, quantum huic emendationi. Sueton.*: *Domini appellationem, ut maledictum et opprobrium semper cahorruit. Quod autem sequitur, que nata est de sorore Julii Cæsaris, verba sunt Ser-vii, initio Æneid.*

¹⁰ *Nam apud veteres*. *E. Serv.*, *Æn.* iv et vii, et *August.*, v de *Civit.*, cap. 19: *Sed ne tyranni non pessimi atque improbi reges, sed veteri nomine fortes dicti existimentur. Unde a t Virgil.* :

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.

¹¹ *Princeps et dignitatis mod.* *Serv.*, *Æn.* v, ad vers *Cum princeps medioque Gyas, etc.*

¹² *Dictus autem p. in eps.* *Ex Aug.*, lib. de *Grammat*

¹³ *Dux* dictus. *Ex xviii de Civit.*, cap. 45.

23. *Monarchæ* sunt qui singularem possident principatum, qualis fuit Alexander apud Græcos, et Julius apud Romanos. Hinc et *monarchia* dicitur, *Μοναρχία* quippe *singularitas* Græco nomine, ἀρχή principatus est.

24. *Tetrarchæ* sunt quartam partem regni tenentes. Nam *τετραρχα* quatuor sunt, qualis fuit apud Judæam Philippus.

424 25. ^a *Patricii* inde vocati sunt, pro eo quod sicut *patres* filiis, ita provideant reipublicæ.

26. ^b *Præfecti* dicti, quod prætoris potestate præsent.

27. ^c *Prætores* iidem qui et præfecti, quasi *præpositores*.

28. ^d *Præsides* vero dicti, quia alicujus loci tutelam præsidialiter tenent.

29. *Tribuni* vocati, quod militibus, sive plebibus jura tribuunt.

30. ^e *Chiliarchæ* sunt qui mille præsent, quos nos *millenarios* nuncupamus, et est nomen Græcum.

31. *Centuriones* dicti, eo quod *centum* præsent militibus, sicut *quingagenarii*, qui in cæpite sunt *quingaginta* militum, sicut *decani* ab eo quod militibus *decem* præferuntur.

32. ^f *Miles* dicitur, quia *mille* erant ante in numero uno, vel quia unus est ex *mille* electus. Romulus autem ^g primus ex populo milites sumpsit, et appellavit. Liber vero primus militiæ ordinem docuit.

33. *Miles*, aut ordinarius dicitur, aut extraordinarius. Ordinarius est 425 qui per ordinem militat, nec adhuc aliquem consecutus est gradum honoris; est enim gregarius, id est, humilis militiæ. Extraordinarius vero, qui ob virtutem promovetur ex ordine.

34. *Emeriti* dicuntur veterani solutique militiæ, qui jam in usu prælii non sunt, quia *mereri militare* dicitur, a stipendiis, scilicet, que merentur. Idem et *veterani* dicuntur quia jam in usu prælii non sunt, sed post multos militiæ labores quietis suffragium consequuntur.

35. *Equestres* milites dicti, eo quod *equo* sedeant. Item militat ille in equestri ordine.

36. *Tirones* dicuntur fortes pueri, qui ad militiam deliguntur, atque armis gerendis habiles existunt. Hi enim non ex sola professione nativitate, sed ex aspectu et validitate corporis existimantur. Unde et *tirones* dicti, qui antequam sacramento rogati sint, milites non sunt.

^a *Patricii inde vocati*. De novo patriciorum genere, quod erat Justiniani tempore, A. Augustinus.

^b *Præfecti*. De præfectis prætorio.

^c *Prætores iidem qui et præfecti*. Veteres prætores intelligi, hoc est magistratus, qui ratione prætores *consules* dicebantur, et prætorium, et porta prætoris. Quod vero quasi *præpositores*, melius cum Varro, quasi *prætores* dixisset.

^d *Præsides*. Glossæ, *præsides, ὑπερσώζοντες*.

^e *Chiliarchæ*. Ex Hieronymo, Isa. II.

^f *Miles*.... quia mille erat ante in numero uno. Cohortes numeros appellari solitas a Latinis tradit Scaevola, tripart. Hist. lib. I, cap. 7. Varro tamen, ib. IV. *Milites*, quod trium millium legio primo fiebat, se *singulas tribus* Tat. Ramn. Lucer. millia singula *mittunt*.

37. ^b Romanæ autem militiæ mos fuit pueros primo exerceri armis. Nam decimo sexto anno tirones militabant, quo etiam ab solo sub custodibus agebant, de quibus Virgilius : *Et primo flore juventus*.

38. ¹ Servos sane nunquam militasse constat, nisi servitute deposita, excepto Annibalis tempore, cum post Cannense prælium in tanta necessitate fuissent Romani, ut ne liberandorum quidem servorum daretur facultas.

39. ¹ *Desertores* vocati, eo quod, *desertis* militibus officiis, evagantur. Hi in alios numeros militiæ nomen dare prohibentur, sed si non magni temporis culpam contraxerint, cæsi numeris suis restituntur. Sed et qui deserunt exercitum ad hostes transeuntes, et ipsi *desertores* vocantur.

B 426 40. *Conscripti* milites dicuntur, quia in tabulis conferuntur ab eo qui eos ducturus est; sicut *transcripti* vocantur, cum de alia in aliam legionem transeunt, et inde *transcripti*, quia nomina dant ut *transcribantur*.

41. ¹ *Optiones* dicti, quod sint electi. Nam *optare* eligere est, sicut est illud : *Optavitque locum regno, id est elegit*.

42. *Excubitores* dicuntur, pro eo quod *excubiis* semper agunt. Sunt enim ex numero militum, et in porticibus *excubant* propter regalem custodiam. ¹ *Excubiæ* autem diurnæ sunt vigiliæ nocturnæ, unde et *vigiles*.

43. *Velites* erant apud Romanos genus militiæ, a *voluando* vocati. Lecti enim agilitate juvenes, cum armis suis post terga equitum considebant, et mox cum ad hostes ventum esset, equis desiliebant, et continuo pedites ipsi ex alia parte, equibus per quos advecti fuerant dimicantibus, hostem perturbabant. Ab his ergo *velitibus* elephantum quondam Annibalis retro acti, cum regi jam a suis non possent, fabrilis scalpulo inter aures adacto, necabantur.

44. *Castra* sunt ubi miles steterit; ¹ *castra* autem *castra*, quasi *casta*, eo quod illic castaretur libido. Nam nunquam iis intererat mulier.

45. *Militia* autem a *mihi*bus dicta, aut a *multis*, quasi *multitia*, quasi negotium multorum, aut a *mole* ¹ rerum, quasi *molelia*.

46. *Legio sex* millium armatorum est a *delectu* D vocata, quasi *lecti*, 427 id est, *armis electi*. Proprie

^g Ex populo. Ex plebe.

^b *Romanæ autem militiæ*. E Serv., Æn. VII, ad vers. *Ante Urbem pueri*, etc.

¹ *Servos sane nunquam militasse*. Ex eodem, Æn. IX, vers. *Velitisque ad Trojam miserat armis*.

¹ *Desertores*. Vid. I. *Desertorium*, § 3, d. de Ro milit... et Quintil., lib. VII, cap. 7.

^k *Optiones*.... nam *optare* cliq. E Serv. Fest. *Optio* qui nunc dicitur, antea appellabatur *agros* sus, is adjutor dabatur centurioni a tribus *mitti*, ut quem vellet eligeret, unde et nomen sortitus est.

¹ *Excubiæ autem diurnæ*. Ex eodem, Æn. IX.

¹ *Dicta autem castra*. Ex eodem, Æn. III, ad vers. : *Nos castra moveamus*.

¹ *Quasi molelia*. At, *molelia*, quibus faveat Cannæ. venaculus, *in molles* et *fabanus*. Festus,

autem Macedonum ^a *phalanx*, ^b Gallorum *caterva*, A qua formas et nomina ab ipsis rebus de quibus translata sunt mutuatur.

47. ^c Legio habet sexaginta centurias, manipulos triginta, cohortes duodecim, turmas ducentas.

48. *Centuria* est pars exercitus in centenos milites divisa. Unde et qui iis præsumt *centuriones* dicunt.

49. *Succenturiati* sunt; non qui in prima, sed qui in secunda centuria sunt, quasi *sub* prima centuria, tamen stricti etiam ipsi, et in speculis positi in bello sunt, ut si prima defecerit, isti, quos sub se diximus, laborantibus primis subveniant. Unde et ad insidiandum ponitur succenturiatus, quasi armis dolois instructus.

50. *Manipulus* ducentorum est militum; *manipuli* autem dicti sunt milites, sive quia bellum primo manu incipiunt, sive quod antequam signa essent, *manipulos* sibi, id est, *fasciculos* stipulæ, vel herbæ alicujus, pro signis faciebant, a quo signo *manipulares* milites cognominati sunt. De quibus Lucanus:

Convocat armatos exemplo ad signa maniplos.

51. ^d *Turma* triginta equites sunt. Romani enim equites in una turma trecenti fuerunt. De singulis enim centuriis decem dabantur, et fiebat turma.

Cohors quingentos milites habet

423 52. Tria sunt militiæ genera, sacramentum, evocatio, conjuratio.

53. *Sacramentum*, in quo post electionem jurat unusquisque miles se non recedere a militia, nisi post completa stipendia, id est, militiæ tempora, et hi sunt qui habent plenam militiam. Nam viginti quinque annis tenentur.

54. *Evocatio*, dum ad subitum bellum non solum milites, sed et cæteri evocantur. Unde etiam consulsolebat dicere: *Qui rempublicam salvam esse vult, me sequatur.*

55. *Conjuratio*, quæ sit tumultu, quando viciniam urbis periculum singulos jurare non patitur, sed repente colligitur multitudo, et tumultuosa in ira conflatur. Hæc et *tumultuatio* dicitur.

56. In acie autem istæ fere forinæ sunt: Exercitus, classis, nodus, cuneus, alæ, cornua, agmen,

quoque: *Militem Aelius a mollitia per antiphrasin dictum putat, eo quod nihil molle, sed asperum quid reddat.*

^a Macedonum *phalanx*. E Serv., *Æn.* II. Et jam Argiva *phalanx*.

^b Gallorum *caterva*. Veget., lib. II, cap. 2.

^c Legio autem habet LX. Serv., *Æn.* XI, ad vers. *Volscor. edice manipulis. Signiferi*, inquit, quia secundum antiquum morem in legione erant triginta. Legio autem habebat septem cohortes, sexaginta centurias. Putamus autem apud Serv. vitiose VII pro XII scriptum. Nam apud Isidor. omnia constant, qui paulo post cohortem quingentis militibus constare dicit. Licet (ut ait ibidem Servius) in his rebus accessu temporis ducum varietas semper mutaverit militiæ disciplinam. Agell., lib. XVI, cap. 4: *In legione sunt centuriæ LX, manipuli XXX, cohortes X.* Vegetius quoque, lib. II, cap. 6: *Sciendum est autem in una legione decem cohortes esse debere. Sed prima cohors reliquas et numero militum et dignitati præcedit.*

^d Turma . . . et fiebat turma. Concinnasse videtur hæc (quæ nunc integra non esse nemo non videt) e Servio et Varrone, ita ut utriusque aliquid restet. Ergo scripturam quæ in libris omnibus erat relinquentea, amborum verba proponemus: Serv., *Æn.* IX: *Tre. centum scutati omnes. Romani*, inquit, equites

quæ formas et nomina ab ipsis rebus de quibus translata sunt mutuatur.

57. *Acies* dicta, quod ferro armata sit, et acumine gladiatorum.

58. *Exercitus*, multitudo ex uno genere, ab *exercitatione* belli vocata.

59. *Classes* dictæ propter divisionem exercitus, qui postea manipuli dicti sunt. Unde et Virgilius:

Classibus hic locus, hic acies certare solebant.

Jam postea et *classis navium* dicta.

60. ^e *Nodus* proprie est densa peditum multitudo, sicut turma equitum. *Nodus* autem dictus, pro difficultate, quod vix possit resolvi.

61. *Cuneus* est collecta in unum militum multitudo. Unde propter quod in unum coit, ^f ipsa coitio B in unum *cuneus* nominatus est, quasi *cuneus*, eo quod in unum omnes coguntur.

429 62. *Alæ* in exercitu triginta equites esse dicuntur; ^g *Alæ* autem equites ob hoc dicti, quia tegunt pedites *alarum* vice.

63. *Cornua* vocantur extremas exercitus, quod intorta sit.

64. ^h *Agmen* dicitur cum exercitus iter facit, ab *agendo* vocatum, id est, *cundo*. Plautus: *Quo te agis ipse?* Est enim exercitus ambulans. Nam *agmen* dicitur quod in longitudine directum est, quale solet esse cum exercitus portis procedit; quidquid fuerit aliud, abusive dicitur.

CAPUT IV.

De c'ibus.

C 1. De imperiis militiæque vocabulis ex parte dictum est, deinceps civium nomina summam subjungimus.

2. *Cives* vocati, quod in unum *coeuntes* vivant, ut vita communis et ornatio fiat et tutior.

3. *Domus* unius familiæ habitaculum est, sicut urbs unius populi, sicut orbis domicilium totius generis humani. Est autem domus genus, familia, sive conjunctio viri et uxoris. Incipit autem a duobus, et est nomen Græcum. Nam *δοματα* Græci *lecta* vocant,

primo trecenti fuerunt, de singulis enim curiis demum dabantur, quas triginta fuisse diximus. Varro, lib. IV: *Turma, terma, e in u abiit, quod terdeni equites ex tribus tribubus Tatiensium, Ramnens, et Lucer. fiebant; itaque primi singularum decuriarum decuriones dicti.* Chacon, reliquis rejecit, hæc tantum ex Servio retineri volebat: *Romani equites primo trecenti fuerunt, de singulis enim curiis decem dabantur. Cohors, etc.*

ⁱ *Nodus* proprie est densa, E Serv., *Æn.* I, ad illud:

. . . ahantem

Oppositum interimit pugnae nodumque moramque.

Quod autem sequitur, *Nodus* autem dictus pro difficultate, alia verbi apud Servium notio est, non ratione prioris, ut videtur existimasse Isidorus, qui Servii commentaria sine Virgillii carminibus fortasse inspiciat.

^f Et ipsa coitio in unum. Verba Aug. in lib. de Ordin., cap. 18.

^g *Alæ* autem equites. Veget., lib. II, cap. 1, et Agell., XVI, cap. 4.

^h *Agmen*. Serv., *Æn.* I; et IX: *Agmen* proprie est exercitus ambulans, quidquid fuerit aliud, abusive dicitur.

Familia est liberi ex liberis legibus suscepti, a *femora*. A

6. *Genus* autem a *gignendo* et *progenerando* dictum, aut a definitione certorum prognatorum, ut nationes, quæ propriis cognationibus terminatæ, gentes appellantur.

5. *Populus* est cœtus humanæ multitudinis, juris consensu et concordia communione sociatus. *Populus* autem eò distat a *plebibus*, quod *populus* 430 universi cives sunt, connumeratis senioribus civitatis; *plebs* autem reliquum vulgus sine senioribus civitatis.

6. *Populus* ergo tota civitas; vulgus vero *plebs* est. *Plebs* autem dicta a *pluralitate*; major est enim numerus minorum quam seniorum. *Populus* vero *συχὸς δᾶμος* dicitur, id est, κοινὸς πολὺς. Unde et *populus* dicitur e-t. *Græce* autem *populus* dicitur *λαός* a *λαϊδibus*. *Vulgus* est passim inhabitans multo, quasi quisque quo vult.

7. *Tribus* dicuntur tanquam curiæ et congregationes distinctæ populorum, et vocatæ *tribus* ab eo quod in principio, Romani *trifarie* fuerunt a Romulo dispersiti, *in* senatoribus, militibus et plebibus. *Quæ* tamen *tribus* nunc multiplicatæ nomen pristinum retinent.

8. *Senatus* nomen ætas dedit, quod *seniores* essent. *Alii* a *sinendo* dictos accipiunt *senatores*; ipsi enim agendi facultatem dabant.

9. *Senatusconsultus* a *consulendo*, et tractando est dictus, quod sic fit, ut *consulat*, et nocere non possit.

10. *Patres* autem, ut dicit Sallustius, a curiæ similitudine vocati sunt. Nam sicut patres filios suos, ita illi *republicam* habebant.

11. *Patres conscripti*, quia dum Romulus decem *curias* senatorum elegisset 431 nomina eorum, præsentem populo, in tabulas aureas contulit, atque inde *Patres conscripti* vocati.

12. *Primi ordines* senatorum dicuntur *illustres*, *secundi spectabiles*, *terti clarissimi*. Jam inferius quartum aliquod genus non est. Quamvis autem *senatoria* quisque origine esset, usque ad legitiimos annos equos Romanus erat, deinde accipiebat honorem senatoriæ dignitatis

CAP. IV. — *Populus est cœtus*. Aberat a libris *vox cœtus*, quam restituimus ex Augusti., xix de Civit., cap. 21 et 24, qui hæc verba e libris Cic. de Rep. citat.

Populus vero. Quot hic monstra e Græcis characteribus? Sed proxime accedit ad lectionem quam posuimus, *ὄνοι*, colleg. Goth. Vide nunquid ad hæc *εὐνοίης ἐνομοκράτης*; Hieronymi, Nahum iii, ad illud: *Bruchis espannus* est.

Græce autem populus. E Serv., Georg. 1, ad vers.: *Unde homines nati durum gen.*

In senatoribus mil. et plebib. Aliena hæc ducimus.

Quæ tamen tribus nunc multip. Varr., lib. iv. *Centuriæ primo* a centum iugeribus dicta, post duplicata retinuit nomen, ut *tribus multiplicatæ idem tenent nomen*. Ead. ex eod. Varrone refert Columella, lib. v, cap. 1, a quo verius fortasse sit *Isidorum sumpsiere*. Nam Varronis libros de Ling. Latin. non putabat ab Isidoro lectos Chacon.

Alii a sinendo. Verba sunt Servii, Æn. v, ad vers. *Et patribus dat jura vocatis*. Sed quis hæc, obliuiscens, in Isidoro, non risit? At in Servio, suspiciunt illam.

Patres autem. Serv., ibid.

13. *Censores* apud veteres Romanos erant. Est enim nomen *censores* dignitas judicialis. *Censere* enim *judicare* est. Item *censores* sunt patrimoniorum iudices, a *censu* æris appellati.

14. *Judices* dicti, quasi *jus dicentes* populo, sive quod *jure* disceptent. *Jure* autem *disceptare* est *juste* judicare. Non est autem *judex*, si non in eo est *justitia*.

15. *Præsides* rectores sunt provinciarum, dicti eo quod *præsunt*.

16. *Prætores* autem, quasi *præceptores* civitatis, et principes. *Idem*, et *quæstores*, quasi *quæsitores*, eo quod *quæstionibus* præsumt, consilium enim et causa apud eos est.

17. *Proceres* sunt principes civitatis, quasi *procedes*, quod ante omnes honore præcedant. Unde et *capita* trabium, quæ eminent extra parietes, *proceres* dicuntur, eo quod primo *procedant*. Hinc autem ad primores facta translatio, quod a cætera multitudine præeminent.

18. *Tribuni* dicti, quod plebi jura, vel opem *tribuant*. *Consilium* sunt autem 432 decimo sexto anno post reges exactos. Dum enim *plebs* a *senatu* et *consulibus* premeretur, tunc ipsa sibi *tribunos*, quasi proprios *judices* et *defensores* creavit, qui eorum *libertatem* tuerentur, et eos *adversus injuriam* nobilitatis *defenderent*, unde et *defensores* dicti, eo quod sibi *plebem commissam* contra insolentiam *improborum defendant*. At contra nunc quidam *eversores*, non *defensores* existunt.

19. *Numerarii* vocati sunt qui *publicum nummum* ærarii inferunt.

20. *Functi*, ab eo quod *fungantur* honore et officio aliquo dicti. Hinc et *defunctos* mortuos dicimus, qui compleverunt vite officia, nihil enim jam faciunt.

21. *Municipes* sunt in eodem municipio nati, ab officio munerum dicti, eo quod *publica munia* accipiunt. *Munia* enim officia sunt; unde et *immunes* dicuntur, qui nullam gerunt officium.

22. *Municipales* originales cives, et in locum officium gerentes.

Repp. habebant. Ita Goth. Gud.; alii, *alabant*.

Patres conscripti. Hæc unde sint, querendum. Dionys.: *Οἱ δὲ μετέχοντες πατέρας ἔγραφοι προσήγορεύθησαν, καὶ μέχρις ἐποῦ ταύτης ἐτύχωνον τῆς προσσηγορίας, ἑλληνικὸν δὲ τοῦτο ἔδος ἦν*. Neque tamen sic satis placere possunt, neque si ex aureis a reas tabulas facias, adducemur, ut hæc non aduerbia sint.

Primi ordinis. E Placidi glossis, e quo *senatorum* vocem delebat Chicon.

Judices dicti. Infra, lib. xviii, cap. 15, et Grat., 23, q. 2, cap. 1, et Greg., cap. 10 de verb. Signif.

Proceres... unde, et capit. trab. E Serv., Æn. 1, ad vers. *Post alii proceres*.

Tribuni... decimo sexto. Mendose omnes libri, *sesto*. Ascon., in Corneliana: *Tanta in illis virtus fuit, ut anno 16 post reges exactos, propter nimiam dominationem potentium secederent, leges sacratas ipsi restituerent, duos tribunos crearent*. Et Pompon., cap. 2 de Origin. Jur.: *Anno fere 17 post reges exactos pop. Rom. tribunos sibi in monte Sacro creavit*.

At contra nunc quidam. Oportet hæc alicujus antiqui Scriptoris verba fuisse, nam *Isidori ætate* *tribuni* non erant.

Numerarii. Exstat edictum Egicæ regis in concil. Tolet. xvi, ubi *numerarii* muneris mentio fit.

23. *De curionibus* dicti, quod sint *de ordine curiæ*. Officium enim curiæ administrant. Unde non est decurio, qui summam non intulit, vel curiam non participavit.

24. *Curiales* autem iidem et *decuriones*. Et dicti *curiales*, quia civilia munera procurant et exsequuntur.

433 25. *Principales magistratus et duumvirales curiam* officiorum ordinis sunt. *Principales* dicti quod *primi* sint magistratibus.

26. *Magistratus* vero, quod maiores sint reliquis officiis.

^b *Duumvirales* . . .

27. *Tabelio* vocatus, eo quod sit portitor *tabellarum*. Idem *exceptor*, idem et *scriba publicus*, quia ea tantum quæ gestis publicantur scribit.

28. *Burgarii* a *burgis* dicti, quia crebra per limites habitacula constituta *burgos* vulgo vocant. Unde et *Burgundionum* genti nomen inhaesit, quos quondam, subacta Germania, Romani per castra disposuerunt, atque ita ex locis nomen sumpserunt.

29. *Collegiati* dicuntur, quod ex eorum collegio custodiisque deputentur 434 qui facinus aliquod commiserunt. Est enim sordidissimum genus hominum patre incerto progenitum.

30. *Privati* sunt extranei ab officiis publicis. Est enim nomen magistratum habenti contrarium; et dicti *privati*, quod sint ab officiis curiæ absoluti.

31. *Mercenarii* sunt qui serviunt accepta *mercede*: iidem et *barones* Græco nomine, quod sint fortes in laboribus; βαρὺς enim dicitur *gravis*, quod sit *fortis*. Cui contrarium est *levis*, id est, *infirmus*.

32. *Publicani* appellantur conductores vectigalium fisci, vel rerum *publicarum*, sive qui vectigalia *publica* exigunt, vel qui per negotia sæculi lucra sectantur. Unde et cognominati sunt.

33. ^d *Villicus* proprie *villæ* gubernator est. Unde et a *villæ* *villicus* nomen accepit. Interdum autem *villius* non gubernationem *villæ*, sed dispensationem universarum domus, Tullio interpretante, significat, quod est universarum possessionem et *villarum* dispensatorem.

34. ^e *Actores* iidem et *curatores* ab *agendo*, et *curando* vocati.

^a *Qui summam non intulit, vel curiam non participavit.* Qua de re ita Chabon: *Qui decurio habet, is pro integritate præstitutionem summam inferbat, neque, antequam eam inferat curialis erit; ubi vero de more nihil inferbatur, non antea curialis dicitur, quam cum aliis curiam impressas de rebus publicis consultaret.* Vid. Plin., lib. x., epist. 355. Ant. Augustinus: *Dicitur, aiebat, decurionum genus ostendi: aliterum hereditarium, qui pro curia dote honorem assequerent, sed munere abstinere; alterum ordinarium, qui decurionum munus exequent, id enim esse curiam participare.*

^b *Duumvirales.* August., in lib. de Gram.: *Duumvirales, quasi a duorum hominum vir.* Male vero exp'ient quidam libri locum quem est in Gothicis omnibus.

^c *Collegiati.* De collegiis dicuntur ab eo in titulo de Jure Juron., lib. i. Digest., sed quæ ad hunc locum illustrandum non sint satis.

^d *Villicus.* . . . significat. Hieronymi verba, in q. 6. ad Algas. Unde pro œconomio *villicum* et dispensatorem reddidisse videtur Cicero in *Œconomia*. Ne-

35. *Procuratores* vero, eo quod vicem curatoris fungantur, ^f quasi propter *curatores*, sicut *proconsul pro consule*.

435 36. *Coloni* sunt cultores *advenæ* dicti a cultura agri. Sunt enim aliunde venientes, atque alienum agrum locatum colentes, ac debentes conditione genitrali solo propter agriculturam sub dominio possessoris, pro eo quod iis locatum est fundus. *Coloni* autem quatuor modis dicuntur. Nam *coloni*, aut *Romani* sunt, aut *coloni Latini*, aut *coloni auxiliares*, aut *coloni raris privati*.

37. *Inquilini* vocati, quasi *incolentes aliena*, non enim habent propriam sedem, sed in terra aliena inhabitant.

38. Differt autem inter *inquilinum*, et *advenam*. *Inquilini* enim sunt, qui emigrant, et non perpetuo permanent. *Advenæ* autem, vel *incolæ* adventitii perhibentur, sed permanentes; et inde *incolæ*, quia jam habitatores sunt, ab *incolendo*.

39. *Indigenæ* sunt *inde geniti*, et in eodem loco nati, ubi inhabitant.

40. *Incola* autem non *indigenam*, sed *advenam* indicat.

41. *Peregrini* dicti, eo quod dignantur eorum parentes, quibus orti existunt; sunt enim de longinqua regione.

42. *Urbani* vocabantur, qui Romæ habitabant, qui vero in cæteris locis *oppidani*. ^g Nam sola *urbs* Roma, cætera *oppida*.

43. *Fanuli* sunt ex propria servorum *familia* orti.

^h *Servi* autem 436 vocabulum inde traxerunt, quod hi qui jure belli possent occidi a victoribus, conservabantur, et *servi* fiebant, a *servando*, scilicet *servi* appellati.

44. *Ancillæ* a sustentaculo vocatæ, ἀγκύων enim Græce *cubitus* dicitur, unde, et *ancnem* dicimus.

45. *Mancipium* est quiddam *manu capi*, subdiale potest, ut homo, equus, ovis. Hæc enim animalia statim, ut nata sunt, *mancipium* esse putantur; nam et ea quæ in bestiarum numero sunt, tunc videntur *mancipium* esse, quando capi, sive domari cœperint.

46. *Ingenui* dicti, qui in genere habent libertatem, non in facto, sicut *liberti*. Unde et eos Græci *ελευθεροί* vocant, quod sint *boni generis*.

47. *Libertus* autem vocatus, quasi *liberatus*. Erat enim prius jugo servitutis addictus. ⁱ *Libertorum*

^d *noph.* Nam et in Hortens. (ut refert Non.) dispensationis voce est usus: *Quid tu, inquam, soles cum rationem a dispensatore accipis, si tæra singula probasti, summam quæ ex his confecta sit non probari?*

^e *Actores . . . procuratores.* Jurisconsulti *actorem* presentem esse dicunt, *procuratorem* absentis, tutorem *procuratorem* constituere non posse, *actorem* posse.

^f *Quasi propter curatores.* Hæc aliena existimamus.

^g *Nam sola urbs Roma, cætera oppid.* Si quando vero Romani historici oppidi mentionem faciunt, nihil præterea addentes, oppidum *Patavinum* intelligunt, ubi primum fuit Roma condita, quam *Ennius* quadratam vocavit:

Et quibus exstitera Romæ regnare quadratæ.

^h *Servi.* . . . quod hi qui. Verba Augustin., xix de Civit., cap. 13.

ⁱ *Libertorum filii apud antiq.* Suet., in Claud., cap. 24. *Appium Cæciliam censorem generis sui prociatorem libertorum filios in senatum allegisse docuit, quibus temporibus Appii, et deinceps aliquandiu liber-*

eutem filii apud antiquos *libertini* appellabantur, A quasi de *libertis nati*, nunc vero *libertinus*, aut a *liberto factus*, aut *possessus*.

48. *Manumissus* dicitur, quasi *manu emisus*. Apud veteres enim 437 quoties manu mittebant, a *alapa percussos circumgebant*, et *liberos confirmabant*; unde et *manumissi* dicti, eo quod manu emitterentur.

49. *Dediti* primum a *deditione* sunt nuncupati. *Deditio* enim dicitur quando se *vincti* aut *vincendi* hostes *victorios* tradunt, quibus *hæc origo nominis* fuit. Dum quondam *adversus populum Romanum* *servi armis sumptis dimicassent*, *vincti se dederunt*, *comprehensaque varia turpitudine affecti* sunt.

50. b *Ex his quidam postea a dominis manumissi propter suppliciorum notas, quas manifeste perpassi sunt, ad dignitatem civium Romanorum non pervenerunt.*

51. c *Latini liberti* (ante Romam conditam apud Latinos fiebant) nunquam per testamentum, sed per *epistolam libertatem sumentes*. 438 *Inde quia per testamentum non fiebant, nec ex testamento aliquid capere, nec suos hæredes facere poterant, cives Romani postea sub consulibus per testamenta in urbe Romana effecti sunt.*

52. *Dicti autem cives Romani, quia testamento liberi effecti in numerum Romanorum civium rediguntur. His primum aditus erat in urbe Roma commorari, d cæteris autem libertis prohibebatur, ne vel in urbe Roma, vel intra septimum ab urbe miliarium commorarentur.*

CAPUT V.

De affinitatibus et gradibus.

1. *Hæredis nomen imposuit census æris, e solvit enim tributum auctoris. In hoc enim vocabulo prima successio est hæreditatis et generis, ut sunt filii et nepotes.*

2. *Prohæres est qui loco hæredis fungitur, quasi pro hærede; est enim, aut institutus, aut substitutus.*

tinus dictus, non ipsos qui manumitterentur, sed ingenos ex his procreatos.

a *Alapa percussos circumgeb.* Nam *vindicta servi caput percutere, faciemque palma, tergumve festuca verberare* mos fuit. *Verberantur quoque et circumgebantur a dominis. Hinc Persius:*

...Heu st. rites veri, quibus una Quiritem
Verigo lacit.

b *Ex his quidam postea a dominis manumissi.* Aug., in *Epist. ad Gal.*: *Stigmata dicuntur notæ quedam penarum scelerum, ut si quis, verbi gratia, servus in compedibus fuerit propter noxiam, id est, propter culpam, vel huiusmodi aliquid passus fuerit, stigmata habere dicatur, et ideo in iure manumissionis inferioris est ordinis.*

c *Latini liberti (ante Rom. cond.* De *Latinis libertis* ex *lege Julia Norbana*, ex *Ulpiani Titulis*, *Caiique* et *Justiniani institutionibus* satis constat. Cum quibus *hæc nequaquam congruunt*. Itaque *negligebat ista A. Augustinus, et aversabatur*. Nam *quid illud? Ante Rom. cond. apud Latinos fiebant? Quid postremum? His primum aditus erat in urbe Rom. commorari?* etc. Sed *quia veri aliquid interjiciunt, ut quod per epistolam fierent, quod testamenti factionem non haberent, suspicari se dicebat Chacon* *Latinos libertos ab Isidoro dictos qui eo iure essent quo liberti facti quondam a Latinis populis ante Rom. conditam. Quid quidem ad Latinorum libertorum etymum aliquid conferre nemo negarit. Sed quomodo tam longe Isidorus respexit? Ergo amplius querendum.*

3. *Pater* est a quo nascitur initium generis; itaque *is paterfamilias vocatur*. 439 *Pater* autem dictus, eo quod *patratiōe* peracta, *filium procreet*. *Patratiō* enim est *rei veneræ con-umnatio*. s *Lucret.*: *Et bene parta patrant.*

4. *Genitores* autem a *gignendo*, et *parentes*, quasi *parientes*.

5. *Iidem et creatores*. b *Crementum* enim est *semen masculi*, unde *animalium* et *hominum corpora concipiuntur*. Hinc *creatores parentes* dicuntur.

6. *Mater* dicitur, quod *exinde efficiatur aliquid*; mater enim quasi *materia*, nam *causa pater* est.

7. *Paterfamilias* autem dictus, quod *omnibus in familia sua positis servis, tanquam pater filiis, patria dilectione consulit, servorumque conditionem a filiorum affectu non discernit, sed quasi unum membrum amplectitur*; hinc enim *exortum est nomen Patrisfamilias*. Qui autem *inique dominantur in servis, hoc se nomine nequaquam reputant appellari*.

8. i *Materfamilias* inde vocatur, quia *per quamdam juris solemnitatem in familiam transit mariti. Tabulæ enim matrimonii les instrumenta emptionis suæ sunt* 440 *Alias sicut b matrona est mater primi pueri, id est quasi mater nati; ita materfamilias illa est quæ plures enixa est. Nam familia ex duobus esse incipit.*

9. *Avus patris pater* est, ab *avo* dictus, id est, ab *antiquitate*. *Proavus avi pater* est, quasi *prope avum*. *Abavus proavi pater, jam longe ab avo. Atavus abavi pater.*

10. *Tritavus* atavi pater, quasi *teravus*, id est, *quartus supra avum*. Sed *tritavus ultimum cognationis nomen est. Familia enim oritur a patre, terminatur in tritavo.*

11. 1 *Filius* et *filia* a *familia* dicti, ipsi enim *primi in ordine nascentium existunt; unde et Cornelia familia stirps ipsa omnis a Cornelio orta.*

d *Cæteris autem libertis prohib.* Hoc (inquit) *A August.* nemo unquam dixit. *Expellebantur tamen urbe nonnunquam Latini cives, si comitia impedirent.*

CAP. V. — e *Solvit enim tributum auctoris.* Id est, *ejus qui illum hæredem instituit.*

f *Patratiō enim rei ven. consumm.* *Patrare* obscenum *verbum fuisse ostendit. Quintil., lib. viii, cap. 5: Ductare (inquit) exercitum, et patrare bellum, apud Sallustium dicta sancte et antique, videntur a nobis.* Et *Gloss., patrati., πατράτου καταργήσις; ὡς ἐστὶν ἀισχυρῶς*; atque hoc *tritum antiquis Scriptorib. Calullo, Persio et aliis.*

g *Lucretius, et bene parta patrant.* Optime restituit *Lucretio simul et Isidoro* *sua verba ex paululum deformata scriptura nostrorum Codicum Antonii Covarruvias.*

h *Crementum sem.* *Iidem* repetit *lib. xi, cap. 1. Placid. glos.: Excrementum, quod exprimus, vel excremum habetur. Item semen virile, unde animalium et hominum corpora concipiuntur. Hinc creatores parentes dicuntur.*

i *Mater enim quasi materia.* Non *vocis, quam Græcam esse non ignorabat, sed συνανομήνως* *notatio.*

j *Materfam. inde voc.* *E Serv., Æn. xi, ad vers. Tyrrhena per oppida matres.* *Vid. Boeth., ad Topic. Cic.*

k *Matrona... mater nati.* *Vel nascituri, etiam ex Agellio, et ex ipso Isidoro, qui infra, cap. 7: Quasi mater nati, vel quia jam mater fieri potest.*

l *Filius... Filia.* *Quasi familias, ne hæc quidem rejicienda.*

12. *Familia* autem a *femore*. * Femore enim genus A et stirps ostenditur. Nam familia pro servis abusive, non proprie dicitur.

13. *Stirps* ex longa generis significatione vocatur. *Gnatus* dictus, quia generatus. Unde et per *g* scribitur. * *Suboles*, eo quod substitutio sit generis.

14. Quadripertitus est autem ordo filiorum, ita: *Unigenitus*, *primogenitus*, *medius*, *novissimus*. *Unigenitus* post quem nullus. *Primogenitus* ante quem nullus. *Medius*, inter omnes. *Novissimus*, post omnes. * *Idem* et *minimus*, a *monade*. *Novissimus* autem propter quod *novus*, quia ceteri procedendo antiquiores existunt.

15. ^d Quatuor etiam modis filii appellantur, *natura*, *imitatione*, *adoptione*, *doctrina* 441 *Natura*, veluti cum dicuntur filii Abrahamæ Judæi. *Imitatione*, ut ipsius Abrahamæ fidem imitantes ex gentibus, dicente Evangelio: *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahamæ*, vel sicut eosdem Judæos Dominus filios esse dicit diaboli, a quo non nati, sed quem fuerant imitati.

16. *Adoptione* quoque, quod humana consuetudine nulli licet nescire, vel sicut nos Deo non natura, sed adoptione dicimus; *Pater noster*, qui es in *Caelis*. *Doctrina*, sicut Apostolus filios suos appellat eos quibus Evangelium prædicavit.

17. Filii autem ideo in legibus *liberi* appellantur, ut isto vocabulo decernantur a servis, quia sicut servus in potestate est domini, sic filius in potestate est patris. Unde etiam filio fit emancipatio, ut sit liber a patre, sicut fit servo manumissio, ut sit liberatus a domino.

18. Item *liberi* dicti, quia ex libero sunt matrimonio orti. Nam filii ex libero et ancilla servilis conditionis sunt. Semper enim qui nascitur deteriorem parentis statum sumit.

19. *Naturales* autem dicuntur ingenuarum concubinarum filii, quos sola natura genuit, non honestas eo jugii. *Idem* et *pueri*, a *pube*.

20. *Adoptivus* filius est, qui aut a patre justo, aut avo, aut proavo, in cuius potestate est, per emancipationem est traditus in alienam potestatem, qui utriusque fert nomen, * ut *Fabius Æmilii*, vel *Scipio Paulus*.

21. *Gemini* sunt, non duo tantum simul nati, sed

* *Femore enim genus*. Silan. Goth., *femor enim*, haud dubium quin e cum alterum sequeretur, omissum sit a librario. Legendum ergo *femore*, vel *femore*, quando utroque modo constat veteres locutos.

^b *Suboles*, eo quod sit substitit. Ergo *suboles*, non *soboles*, ex hac quoque notatione scribendum apparet.

* *Idem et minimus, a monade*. Vid. lib. seq., litt. M.

^d *Quatuor modis*. Ex Aug., lib. contra Adimant., cap. 5, et 1 Retract., cap. 22.

* *Ut Fabius Æmilii, vel Scipio Paulus*. Vel *Fabius Æmilianus*, *Scipio Paulinus*.

^f *Posthumus, eo quod post humot*. E Serv., Æn. vi, ad vers. *Tua posthuma proles*; sed A. August. et Jacob. Cujacius *posthumus* scribi voluit, ut sit sola productio verbi *post.*, ut in *postrenus*, quorum sententiam adjuvant antiqui nummi.

^g *Nothus*. Serv., Æn. vii, ad vers. *Supposita de matre nothus*. *Nothus*, inquit, *materno ignobilis genere*. Est autem nomen Græcum, nam Latine quomodo dicitur non est.

* *Quia muliebrem naturam veteres σπόρον* Plutarch. in *Problem.*; Ασπίον δὲ καὶ τὸν ἔσπον λόγον ἰστί δὲ ἀσπύροπος, τὸς γὰρ Σαίρωνος φασὶ τὸ γυναικὸς αἰθεῖον

etiam plures. De geminis autem, uno abortu, aliter qui legitime natus fuerit *topiscus* nominatur.

22. ^f *Posthumus* vocatur, eo quod *post humationem* patris nascitur, id est, post obitum. Iste et *defuncti* nomen accipit; sic enim lex voluit ut qui de defuncto nascitur defuncti nomine appelletur.

442 23. ^g *Nothus* dicitur qui de patre nobili et matre ignobili gignitur, sicut ex concubina. Est autem hoc nomen Græcum, et in Latinitate deficit.

24. Huic contrarius est *spurius*, qui de matre nobili, et patre ignobili nascitur. Item *spurius* patre incerto, matre vidua genitus, velut tantum *sparii filius*, ^h quia muliebrem naturam veteres σπόρον vocabant, velut ἀπὸ τοῦ σπόρον, hoc est, *seminis*, non patris nomine.

25. ⁱ Eosdem et *favonios* appellabant, quia quædam animalia, favonio spiritu hausto, concipere existimantur. Unde et ii qui non sunt de legitimo matrimonio, matrem potius quam patrem sequuntur. Latine autem *spurii*, quasi extra puritatem, id est, quasi immundi.

26. *Nepos* est, qui ex filio natus est. Dicitur autem nepos, quasi *natus post*. Primum enim filius nascitur, deinde nepos. Gradus enim substitutionis est. Hinc et posteritas, quasi *postera ætas*. ⁱ Nepos autem utriusque sexus est. Nam, ut *neptis* dicimus in iure est propter discretionem successionis admissum.

27. *Pronepos* est qui ex nepote conceptus natusque est. Et dicitur *pronepos*, quasi *natus porro post*. Ex hoc quoque gradu incipit vocari et *progenies*, quasi *porro post geniti*. Nam filii et nepotes 443 non sunt *progenies*, quia non est in eis longa posteritas.

28. Sicut autem inferius longe editi *progenies* dicuntur, ita superius proavi, starique *progenitores* appellantur, quasi *porro generantes*. *Pronepos* dicitur, quasi *prope nepotem*.

29. *Adnepos*, quia se jungitur a nepote. Est enim inter illum et nepotem *pronepos*. *Adnepos*, *adnepotis* filius.

30. *Trinepos*, *adnepotis* filius, quia post nepotem quartus in ordine est, quasi *tetranepos*.

31. ^h *Minores* autem non dicimus, nisi quoties graduum deficit nomen, ut puta filius, nepos, *pronepos*, *adnepos*, *adnepos*, *trinepos*. Ubi isti gradus defec-

σπύρον σπόρον.

ⁱ *Eosdem et Favonios*. Varr., ii de Re rust. : *In fetura res incredibilis est in Hispania; sed e t vera. Quod in Lusitania ad Oceanum, in ea regione ubi est oppidum Olyssippo, in montis Tagro, quoddam e vento concipiunt certo tempore equæ, ut hic gallinas quoque solent, quorum ova σπύρια appellanti*. Ut igitur ova σπύρια, ita equos favonios, nam favonio flante concipiebant equæ, ut ait Plin., lib. iv, cap. 22.

ⁱ *Nepos autem utriusque sex...* admissum. E Serv., Æn. xii ad vers. *Pauperque domus*.

^h *Minores autem... vocabulum*. Ex eod., Æn. vii. Hoc loco adjectus erat in quibusdam libris titulus integer de gradibus cognat. ex Institut. Justiniani. Sed quoniam in antiquioribus libris non erat, et alia Isidori nomine eadem de re a Burchardo referuntur, lib. vii, cap. 28, et ab Ivone, lib. vii, tit. 12, *Pauperum*, et parte ix, cap. 64, *Decret.*, et a Gratiano, 25, q. 5, cap. 6, quæ etiam leguntur in *Legib. Gothor.*, et apud Jul. Paul., lib. iv *Sent.*, tit. 11, de *Gradib.*, nec His Justiniani admissimus, et hæc (si quidem isti habuimus dori sunt) quibus ex locis peti possint, indicare se habuimus.

rini, merito jam dicimus *minores*, sicut et *maiores* A tuos, et pastores meos, quia omnes fratres nos sumus (Gen. xiii, 8). Et certe Loth non erat frater Abrabæ, sed filius fratris ejus Aram.

CAPUT VI.

De agnatis et cognatis.

1. *Agnati* dicti, eo quod accedant pro natis, dum desunt filii. Qui ideo prius in gente agnoscuntur quia veniunt per virilis sexus personas, veluti frater eodem patre natus, vel fratris filius, neposve ex eo, item patruus.

2. *Cognati* dicti, quia sunt et ipsi propinquitate cognationis conjuncti. Qui inde post agnatos habentur, quia per feminini sexus personas veniunt, nec sunt agnati, sed alias naturali jure cognati.

3. *Proximus* propter proximitatem sanguinis appellatus.

4. *Consanguinei* vocati, eo quod ex uno sanguine, id est, ex uno patris semine nati sunt; nam semen viri spuma est sanguinis, ad instar aquæ in scopulos collisæ, quæ spumam candidam facit, vel sicut vinum nigrum, quod in calice agitata spumam albam reddit.

5. *Frater* dicti, eo quod sunt ex eodem fructu, id est, ex eodem semine nati.

6. *Germani* vero de eadem genitrice manantes; non, ut multi dicunt, de eodem germine, qui tantum fratres vocantur. Ergo fratres ex eodem fructu, germani ex eadem genitrice manantes.

7. *Uterini* vocati, eo quod sint ex diversis patribus, et uno utero editi; ^c nam uterus tantum mulieris est.

8. ^a Quatuor autem modis fratres dicuntur in divinis Scripturis: *natura, gente, cognatione, affectu*. *Natura*, ut Esau et Jacob. Andreas et Petrus, Jacobus et Joannes. *Gente*, ut omnes Judæi fratres inter se vocantur, ut in Deuteronomio: *Si autem emeris fratrem, qui est Hebræus (Deut. xv, 12)*. Et Apollolus: *Optabam, inquit, ego anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem qui sunt israelitæ (Rom. ix, 3)*.

9. Porro *cognatione* fratres vocantur qui sunt de una familia, id est, patria, quas Latini paternitates interpretantur, cum ex una radice multa ⁴⁴⁵ generis turba diffunditur, ut in Genesi dixit Abraham ad Loth: *Non sit rixa inter me, et te, et inter pastores*

CAP. VI. — ^a *Frater* dicti. Fest.: *Frater a Græco dictus est φάτωρ, vel quod sit fere alter.*

^b *Germani d. e. g. m. non. u. m. d., de eod. germine*. Vides a vocis veriloquio significationem deerrare: ut aliud fuerit τοῦ συγγενεῖν ἔργον comminisci necesse. Saltem, ut res magis patefceret, fraterque a germano distingueretur. Sunt autem Servii verba, *Æn. v, ad vers.* *Hæc germanus Eryx. Germanus est secundum Varronem, in libris de Gradibus, de eadem genitrice manans, non (ut multi dicunt) de eodem germine, quos ille tantum fratres vocat, secundum quem bene nunc Erycen Bulæ et Veneris filium Æneæ dicit fuisse germanum*. At Corn. Fronto: *Frater aut ex alia matre, aut ex alio patre potest esse; germanus ex iisd. parentibus sit necesse est*. Justinianus vero, lib. iii Instit., cap. 2: *Itaque eodem patre nati fratres agnati sibi sunt qui et consanguinei vocantur; nec requiritur an etiam eundem matrem habuerint*. Sed hos quoque germanos vocari advertit Cujac.

^c *Nam uterus tantum mulieris*. E Serv. *Æn. ii, ad vers.* *Uterumque a. m. c.*

tuos, et pastores meos, quia omnes fratres nos sumus (Gen. xiii, 8). Et certe Loth non erat frater Abrabæ, sed filius fratris ejus Aram.

10. Quarto modo *affectu* fratres dicti, qui in duo scinduntur; spiritale et commune. Spiritale, quo omnes Christiani fratres vocantur, ut: *Ecce quam bonum, et quam jucundum habitare fratres in unum (Psal. cxxxii, 1)*. Commune, cum omnes homines ex uno patre nati pari inter nos germanitate conjungimur, Scriptura loquente: *Dicite iis qui oderunt vos. Fratres nostri vos estis*

11. *Germana* ita intelligitur, ut germanus, eadem genitrice manans.

12. ^a *Soror* autem, ut frater; nam soror est ex eodem semine dicta, quod sola cum fratribus in sorte agnationis habeatur.

13. *Fratres patruales* dicti, eo quod patres eorum germani fratres inter se fuerunt.

14. ^f *Consobrini* vero vocati, qui, aut ex sorore, et fratre, aut ex duabus sororibus sunt nati, quasi *consororini*

15. *Fratruales* autem materteræ filii sunt. *Subrini* consubrinorum filii. ^g *Thius* Græcum nomen est.

⁴⁴⁶ 16. *Patruus* frater patris est, quasi pater alius; unde, et decedente patre, pupillum prior patruus suscipit, et quasi filium lege tenetur.

17. *Avunculus* est matris frater, cujus nomen formam diminutivi habere videtur, quia ab avo venire monstratur.

18. *Amita* est soror patris, quasi alia mater. *Matertera* est soror matris, quasi altera mater. *Socer* est, qui filiam dedit.

19. ^b *Gener* est qui filiam duxit; gener autem dictus, quod asciscatur ad augendum genus. *Socer* autem et *socrus*, quod generum vel nurum sibi associavit

20. *Vitricus* autem qui uxorem ex alio viro filium aut filiam habentem duxit; et dictus *vitricus*, quasi *novitricus*, quod a matre superducatur novus.

21. ⁱ *Privignus* est qui ex alio patre natus est, et *privignus* dici putatur, quasi *privigenus*, vel quasi *prius genitus*; unde et vulgo *antenatus*.

22. Vocabula autem a gente hæc videntur declinata: genitor, genitrix; agnati, agnatæ; cognati, cognatæ;

^d *Quatuor autem modis fratres*. Ex Hier. advers. Elvid. ^e *Soror, quod sola, cum frat.* Antistius Laheo apud Agellium: *Soror, quod quasi seorsim nascitur, separaturque ab ea domo in qua nata est, et in aliam familiam transgreditur.*

^f *Consobrini*. Et subrini et consubrini per ^a perpetuo leguntur in antiquissimis libris.

^g *Thius*. Gloss.: *Θεῖος πρὸς πατέρα patruus, θεῖος πρὸς μητέρα avunculus*. Cujus nominis non inel gantem rationem reddidit Simplic. in Epictet. quod cum liberis parentes, quasi *θεοί*, id est, dii sint, eosque deos nominare numinis metu vereamur, ejus tamen honoris et pietatis signum ali quod in thius remanserit. Vid. Stob., cap. 42 et 77.

^h *Gener... ad augendum genus*. E Serv., *Æn. xi, ad vers.* *Generumque asciverit Urbi.*

ⁱ *Privignus*. Duæ notationes, vel quod *privo*, hæc est, proprio patre, vel quod *prius genitus*, de posteriore Paulus apud Festum: *Privignus dictus, quod antequam mater secundo nuberet est progenitus, ut enim antiqui pro PRÆ dixerunt. Vulgo antenado.*

progenitores, progenitricis; germani, germanæ.

Item de prædictis affinitatibus.

23. Auctor mei generis pater mihi est, ego illi filius, aut filia. Patris mei pater mihi avus est, ego illi nepos, aut neptis. Patris mei avus mihi proavus est, ego illi pronepos, aut proneptis. Patris mei proavus mihi abavus est, ego illi abnepos, aut abneptis. Patris mei abavus mihi atavus est, ego ille adnepos, aut adneptis. Patris mei atavus mihi tritavus est, ego illi trinepos, aut trineptis.

447 *De patruis.*

24. Patris mei frater mihi patruus est, ego illi fratris filius, aut filia. Patruis mei pater mihi pater magnus est, ego illi filii fratris filius, aut filia. Patruis mei avus mihi propatruus est, ego illi filii, aut filia: nepos, aut neptis. Patruis mei proavus, mihi adpatruus est, ego illi nepotis, aut neptis filius, aut filia.

De amitis.

25. Patris mei soror mihi amita est, ego illi fratris filius, aut filia. Amitæ meæ mater mihi amita magna est, ego illi filia: fratris filius, aut filia. Amitæ meæ

^a *Stemmata dicuntur. — L. Stemmata. D. de gradibus. Sunt autem in antiquissimis quibusque libris duo*

A avia mihi proamita est, ego illi neptis filius, aut filia. Amitæ meæ proavia mihi ab amita est, ego illi nepotis, aut neptis filius, aut filia.

De avunculis.

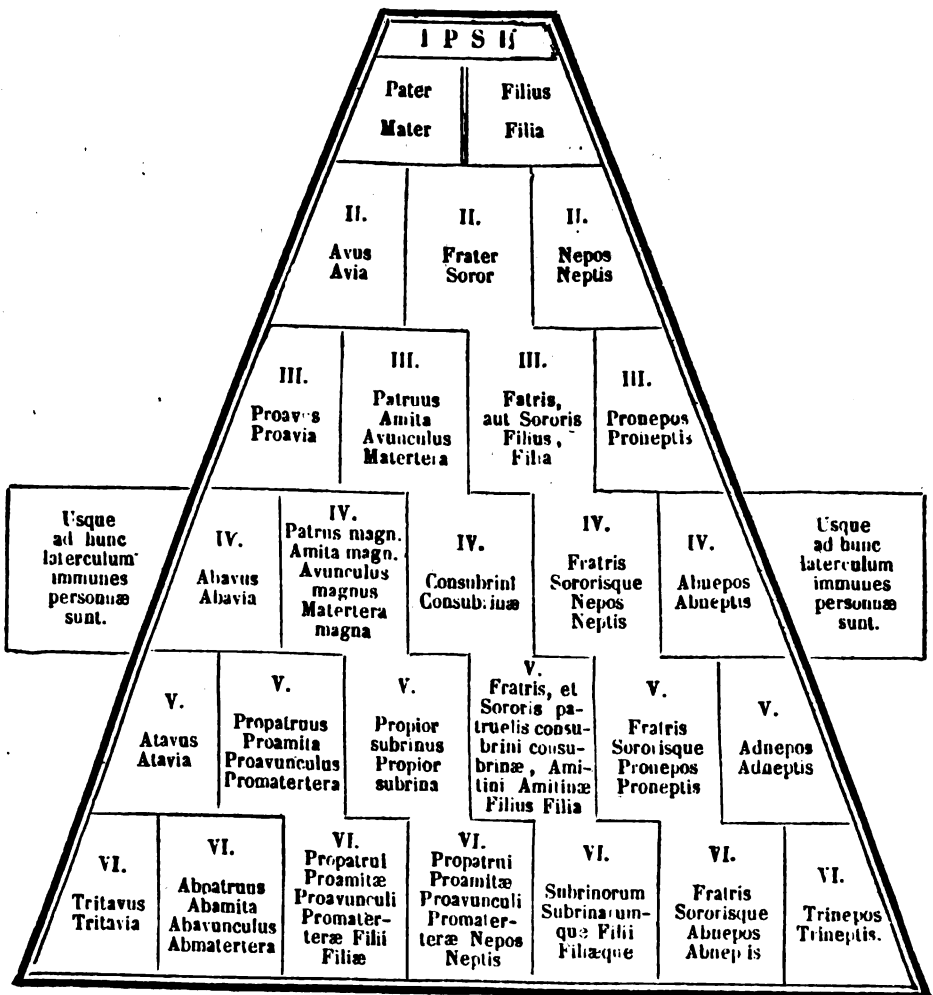
26. Matris meæ frater mihi avunculus est, ego illi sororis filius, aut filia. Avunculi mei pater mihi avunculus magnus est, ego illi filii sororis filius, aut filia. Avunculi mei avus mihi proavunculus est, ego illi filii nepos, aut neptis. Avunculi mei proavus mihi abavunculus est, ego illi neptis filius, aut filia.

De materteris.

27. Matris meæ soror mihi matertera est, ego illi sororis filius, aut filia. **448** Materteræ meæ soror mihi matertera magna est, ego illi sororis nepos, aut neptis. Avia meæ soror mihi abmatertera est, ego illi pronepos sororis, aut proneptis. Proavia meæ soror mihi promatertera est, ego illi neptis filius, aut filia.

449 28. ^a *Stemmata dicuntur ramusculi, quos advocati faciunt in genere, cum gradus cognationum partiantur, ut pater: ille filius, ille pater, ille avus, ille agnatus, et cognatus, et ceteri, quorum figuræ hæc sunt. hæc tantum stemmata descripta.*

ARBOR JURIS.

						Tritavi Pater. Tritavi Mater. VII.	Tritaviæ Pater. Tritaviæ Mater. VII.										
						Tripa- truus. Triami- ta. VII.	Trita- vos. VI.	Trita- via. VI.	Trita- vuncu- lus. Trima- tertera. VII.								
						Adpa- trui, Adami- tæ Filii. VII.	Adpa- truus. Adami- ta. VI.	Atavus. V.	Atavia. V.	Adavun- culus. Adma- tertera. VI.	Adavun- culi, Adma- terteræ Filii. VII.						
						Abpa- trui, Abami- tæ Nepo- tes. VII.	Abpa- trui, Abami- tæ Filii. VI.	Abpa- ruus. Abami- ta. V.	Abavus. IV.	Abavia. IV.	Abavun- culus. Abma- tertera. V.	Abavun- culi, Abma- terteræ Filii. VI.	Abavun- culi, Abma- terteræ Nepo- tes. VII.				
						Propa- trui, Proami- tæ Prone- potes. VII.	Propa- trui, Proami- tæ Nepo- tes. VI.	Propa- trui, Proami- tæ Filii. V.	Propa- truus. Proami- ta. IV.	Proavus. III.	Proavia. III.	Proavun- culus. Proma- tertera. IV.	Proavun- culi, Proma- terteræ Filii. V.	Proavun- culi, Proma- terteræ Nepo- tes. VI.	Proavun- culi, Proma- terteræ Pronep- tes. VII.		
						Propa- truelium, Proami- tæ Pronep- tes. VII.	Propa- truelium, Proami- tæ Nepo- tes. VI.	Propa- truelium. Proami- tæ Filii. V.	Propa- truelis. Proami- tæ. IV.	Patruus magnus. Amita magna. III.	Avus. II.	Avia. II.	Avun- culus magnus. Mater- tera magna. III.	Propior subri- nus. Propior subrina. IV.	Prop. subrini, Prop. subri- næ Filii. V.	Prop. subrini, Prop. subri- næ Nepo- tes. VI.	Prop. subrini, Prop. subri- næ Pronep- tes. VII.
Patrue- lis, Amitini Abnep- tes. VII.	Patrue- lis, Amitini Pronep- tes. VI.	Patrue- lis, Amitini Nepo- tes. V.	Patrue- lis, Amitini Filii. IV.	Frater, Soror, Patrue- lis, Amiti. III.	Patruus Amiti. II.	Pater.	Mater.	IPSE.		Avun- culus, Mater- tera. II.	Consu- brinus, Consu- brina. III.	Consu- brini, Consu- brinæ Filii. IV.	Consu- brini, Consu- brinæ Nepo- tes. V.	Consu- brini, Consu- brinæ Pronep- tes. VI.	Consu- brini, Consu- brinæ Abnep- tes. VII.		
						Filius.	Filia.										
						Nepos.	Neptis.										
						Pronep- tes.	Pronep- tis.										
						Abnep- tes.	Abnep- tis.										
						Adnep- tes.	Adnep- tis.										
						Trinep- tes.	Trinep- tis.										
						Trinep- tis Filii.	Trinep- tis Filii.										

451 29. Hæc consanguinitas dum se paulatim propæginum ordinibus dirimens, usque ad ultimum gradum subtraxerit, et propinquitas esse desierit, eam rursus lex hæc matrimonii vinculo repetit, et quodam modo revocat fugientem (*Ex xv de Civit., cap. 16*). Ideo autem usque ad sextum generis gradum consanguinitas constituta est (*Vid. Rabani epist. ad Humbert. episc.*), ut sicut sex ætatibus mundi generatio, et hominis status finitur, ita propinquitas generis tot gradibus terminaretur.

452 CAPUT VII.

De conjugii.

1. Vir sexum significat, non conjugium, nisi adjectis vir ejus.

2. Maritus vero etiam sine adjectione conjugem sonat, et a mare MARITUS, quasi mas. Est enim nomen primæ positionis, quod facit in diminutione masculus, in derivatione maritus.

3. Sponsus a spondendo vocatus. Nam ante usum tabellarum matrimonii cautiones sibi invicem emittebant, in quibus spondebant se invicem consentire

CAP. VII.—^a Et a mare maritus.—^b Et a marte marit. Gothici, mæudose, ut videtur.

D In jura matrimonii, et fidejussores dabant.

4. Unde et admissum est ut sponsum dicamus virum, a spondendo, et sponsam similiter. ^b Cæterum proprie spondere velle est. Ergo sponsus non quia promittitur, sed quia spondet et sponsos dat.

5. Arrabo dicta, quasi arrha bona. Quod enim datur pro conjugio, bene datur, quia conjugium bonum est. Quod vero causa fornicationis, aut adulterii malum est, idcirco arrabo non est.

6. Dicta autem arrha a re pro qua traditur. Est autem arrha, non solum sponsio conjugalitatis, sed etiam pro qualibet promissa re data, ut compleatur.

^b Cæterum spondere prop. velle est. Unde sponde. Vid. Varr., lib. v, et Agell., lib. iv, cap. 4.

7. ^a *Proci*, nuptiarum petitores, a *procando*, id est, *petendo* dicti.

8. ^b *Pronuba* dicta, eo quod nubentibus praest, quaeque nubentem viro conjungit : ipso est et *paranympha*, nam nympha sponsa in nuptiis, et nympha pro lavationis officio, quod ad nomen nubentis alludit.

9. ^c *Conjuges* appellati propter jugum quod imponitur matrimonio **453** conjungendis. Jugo enim nubentes subijci solent, propter futuram concordiam, ne separentur. Conjuges autem verius appellantur a prima deponsationis fide, quamvis adhuc inter eos ignoretur conjugalis concubitus, sicut Maria Joseph *conjugis* vocatur, inter quos nec fuerat, nec futura erat carnis ulla commistio.

10. ^d *Nuptae* dictae, quod vultus suos velent : translatum nomen a nubibus quibus tegitur caelum. Unde, et *nuptae* dicantur, quod ibi primum nubentium capita velantur. Obnubere enim cooperire est.

11. Cui contraria *Innuba*, hoc est, indupta, quae adhuc vultum suum non velat.

12. ^e *Uxores* vocatae, quasi *unxores*. Moris enim erat antiquitus ut nubentes puellae simul venirent ad limen mariti, et postes antequam ingrederentur ornerent laneis vitis, et oleo ungerent. Et inde *uxores* dictae, quasi *unxores*, ^f quae ideo vetabantur limina calcare, quod illic januae et coeant et separentur.

13. ^g *Matrona* est quae jam nupsit, et dicta *matrona*, quasi *maternati*, **454** vel quia jam mater fieri potest, unde et *matrimonium* dictum. Distinguitur autem inter matronam matrem, et matremfamilias. Nam *matrona*, quia jam in matrimonium conveniunt; *matres*, quia genuerunt; *matresfamiliae*, quia jam per quamdam juris solemnitatem in familiam mariti transierunt.

14. *Monogamus* dictus, quia uni tantum nupsit. *Μόνος* enim apud Graecos unus dicitur, *γάμος* nuptiae interpretantur.

15. *Bigamus* autem, *trigamus* a numero uxorum vocatus, quasi *duabus*, vel *tribus* maritus.

^a *Proci* a *procando*. E Serv.

^b *Pronuba* dicta, quod nubentibus praest. E Serv., ad vers. *Pronuba Juno*, *Æn.* iv. Festus : *Pronuba* adhibentur nuptis, quae semel nupservunt matrimonii perpetuitatem auspicientes.

^c *Conjuges*, etc. Omnia est Aug., lib. i de Nupt. et concup., cap. 11.

^d *Nuptae*. Edd., lib. ii de Off., cap. 19.

^e *Uxores*, quasi *unxores*. Moris enim erat. E Serv., *Æn.* iv, ad vers. *Conjugis*, antiq. m. q. h. c.

^f Quae ideo vetabantur limina calcare. Elegans ratio. Servius vero ex Varrone : *Ideo ait nuptas limen non tangere, ne a sacrilegio inchoarent, si depositurae virginitaliam calcant rem Vestae consecratam*, ad *Elog.* 8.

^g *Matrona*. Sup., cap. 5.

^h *Vidua* vocata, quod cum viro duo fuerint. Quasi dicat, *nunc una sit*; ita enim videtur retineri posse veterum librorum scriptura. Quidam ex Rabano ita legebat : *quod cum a viro divisa fuerit, circa consortium alterius viri non adhaerit*.

ⁱ *Item vidua* dicta quod sola sit. Quasi sine duitate ut enim Labeo ait : *Vidua sic dicta quasi vecors, vecanus, qui sine corde, aut sanitate est*. Aut verius fortasse quasi *valde divisa* : nam *ve* augere solet, ut in *vehemens, vecus, iduare* autem *dividere, aut findere*;

16. ^h *Vidua* vocata, quod cum viro duo fuerint, nec circa consortium alterius viri post mortem primi conjugis, adhaerit. Nam quae alteri post mortem prioris viri nupservint, viduae non dicuntur. ⁱ *Item vidua* dicta, quod sola sit, nec circa consortium viri conjugalia jura custodiat.

17. ^j *Fratris uxor fratris* vocatur. Mariti frater ^k *levir* dicitur. Duorum inter se fratrum uxores *janitricis* vocantur, quasi eandem *januam* terentes, **455** vel per eandem *januam* iter habentes. Viri soror *glos* appellatur.

18. Sororis vir speciale nomen non habet, nec uxoris frater.

19. ^l *Matrimonium* est nobilium justa conventio et conditio.

20. *Conjugium* est legitimarum personarum inter se coeundi et copulandi nuptiae. *Conjugium* dicitur, quia *conjuncti* sunt, vel a *jugo*, quo in nuptiis copulantur, nec resolvi, aut separari possunt.

21. *Connubium* autem non a *nupta*, sed a *nubendo* formatum. Dicitur autem *connubium*, cum aequales in nuptias coeunt, ut puta cives Romani, pari utriusque dignitate. *Connubium* autem non est, cum civis Romanus cum Latina jungitur. Quoties autem *connubium* non est, filii patrem non sequuntur.

22. *Hymenaeus* dicitur a quodam *Hymenaeo*, qui primus prospere usus est nuptiis, ^m vel *ἀπὸ τοῦ ὑμνωσ*, quod membranae virginitalis est claustrum.

23. *Contubernium* est ad tempus coeundi conventio; unde et *tabernaculum*, quod modo huc, modo illuc praefigitur.

24. *Repudium* est quod sub testimonio testium, vel praesenti, vel absentis mittitur.

25. *Divortium* est quoties, dissoluto matrimonio, alter eorum alteras nuptias sequitur.

ⁿ *Divortium* autem dictum a flexu viarum, hoc est, viae in *diversa tendentes*.

26. ^o *Frivolum* est cum eo animo separentur, ut rursum ad se invicem revertantur. Nam *frivolum* est quod videtur respexisse Horatius :

... Idus tibi sunt agenda.

Qui dies mensem Veneris maritum

Findit Aprilem.

¹ *Fratris uxor fratris*. Festus : *Fratria uxor fratris*. Non : *Fratriae appellatur fratrum inter se uxores*. ^k *Levir... glos... Janitricis*. Modestini., in l. *Non facile*, D. de Gradibus : *Viri frater levir. Is apud Graecos δαίη appellatur. Viri soror glos dicitur, apud Graecos γάμος. Duorum fratrum uxores janitricis dicuntur, apud Graecos στατίρας. Gloss., Janitricis δύο ἀδελφῶν γυναίκες.*

^l *Matrimonium est nobilium*. A. August. Cur nobilium? An quia civium tantum erat Romanorum? Vel quia auspiciato fiebat, et plebeiorum nulla erant antiqua suspicia, ut est apud Livium?

^m *Vel ἀπὸ τοῦ ὑμνωσ*. Donat. in *Adelph.* ad vers. *Missa haec face, Hymenaeum*, etc. *Alii quod ὑμνωσ dicitur membrana quaedam, qua est munita Virginitas.*

ⁿ *Divortium... a flex. viar.* Serv., *Æn.* ix, ad vers. 1

Obijciunt equites sese ad divortia nota.

Divortia, inquit, *diverticula viae militaris.*

^o *Frivolum est*. Ulpian., in l. *Cum hic Statius*, § *Divortium*, D. de Don. inter vir. et ux. : *Quod si divortium, inquit, non intercesserit, sed frivolum, profecto valebit donatio, si frivolum quietum.*

velut quassæ mentis, **456** et effluxæ, nec stabilis. A

• Proprie autem *frivola* vocantur scitilia vasa inutilia.

27. Tres autem ob causas ducitur uxor : prima est causa prolis, de qua legitur in Genesi : *Et benedixit eis, dicens : Crescite, et multiplicamini (Gen. 1, 28)*; secunda causa adjutorii, de qua ibi in Genesi dicitur : *Non est bonum esse hominem solum, faciamus ei adjutorium simile (Id. 11, 18)*; tertia causa incontinentiæ; unde dicit Apostolus ut qui se non continet, nubat.

28. ^b In eligendo marito quatuor spectari solent : virtus, genus, pulchritudo, sapientia. Ex his sapientia potentior est ad amoris affectum. Refert hæc quatuor Virgilius de *Ænea*, quod his Dido impulsæ est in amorem ejus. Pulchritudine : *Quem sese ore ferens Virtute : Quam fortis pectore, et armis.* Oratione :

• Proprie enim *frivola*. Fest. : *Frivola sunt proprie vasa scitilia quassa, unde dicta sunt verba frivola, quæ minus sunt fide subnixa.*

^b In eligendo marito. Ead. lib. 11 de Offic., cap. 6. Nisi quod pro sapientia orationem illic posuit, ut hic quoque in enumeratione.

^c Item in eligenda uxore quatuor. In Officiis vero :

Jaclatus fatis, quæ bella exhausta canebat !
Genere :

Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.

29. • Item in eligenda uxore, quatuor res impellunt hominem ad amorem : pulchritudo, genus, divitiæ, mores. Melius tamen est, si in ea mores quærantur quam pulchritudo. Nunc autem illæ quærantur, quas, aut divitiæ, aut forma, non quas probitas morum commendat.

457 30. Ideo autem feminae sub viri potestate consistunt, quia levitate animi plerumque decipiuntur. Unde et æquum erat eas viri auctoritate repriniri. Proinde et veteres voluerunt feminas innuptas, quamvis perfectæ ætatis essent, propter ipsam animi levitatem in tutela consistere.

^B In feminis tria spectabantur, si generosa, si bene morata esset, si pulchra. Et Donat., in Phorm., actor. 1, scen. 2 : *Quatuor sunt quæ in sponsis quærentur : forma, probitas, dos, nobilitas.* Sed quid in officiis secutus sit, cum dotem sive divitias omisit (si modo omisit), non est obscurum.

LIBER DECIMUS.

VOCUM CERTARUM ALPHABETUM.

1. Licet ^a origo nominum unde veniat a philosophis, eam teneat rationem, ut homo ab *humanitate*, sapiens a *sapientia* nominetur, quia prius sapientia, deinde sapiens, tamen claret alia specialis in origine quorundam nominum causa, sicut homo ab *humo*, unde proprie homo est appellatus. Ex quibus exempli gratia quædam in hoc opere posuimus.

A

2. *Æros*, vir fortis et sapiens.

Auctor ab *augendo* dictus.

^b Auctorem autem feminino genere dici non posse existimant. Nam quædam **458** sunt quæ in feminino flecti non possunt, ut *cursor*.

Actor, ab *agendo*.

3. • *Alumnus*, ab *alendo* vocatus : licet et qui alit et qui alitur, alumnus dici potest, id est, et qui nutrit, et qui nutritur, sed melius tamen qui nutrit.

4. *Amicus* per derivationem quasi *animi custos*; dicitur autem proprie amicus ab *hamo*, id est, catena charitatis; unde et *hami*, quod teneant.

5. *Amator* turpitudinis, quia amore torquentur li-

bidinis. *Amabilis* autem, quod sit amore dignus.

^d *Amasius*, eo quod sit pronus ad amorem.

6. *Astutus* ab *astu* vocatus, quod est callidi et cauti hominis, qui possit sine periculo fortiter aliquid facere. *Argutus*, quia argumentum cito invenit in loquendo. *Acer*, in unamquamque formam vegetus ac nimis. *Alacer*, a velocitate, et cursu, quasi diceret *aliger*. *Arniger*, quod arma gerat.

Alacris, lætus, alacriter gestiens, **459** et nullius rei novitate turbatus.

Agilis, ab *agendo* aliquid celeriter, sicut *docilis*.

7. • *Æmulus*, ejusdem rei studiosus, quasi imitator et amabilis; alias inimicus invenitur.

Æquus, est secundum naturam justus dicitur, ab *æqualitate*, hoc est ab eo quod sit æqualis; unde et ^f *æquitas* appellata ab *æqualitate* quadam scilicet.

Æquævus, ab eo quod sit alteri *æqualis ævo*, id est, coætaneus. *Arrogans*, eo quod multum rogetur, et ille fastidiosus sit. *Audax*, proprie pro arrogante ponitur. *Animosus*, quod sit animis et viribus plenus. ^D *Animatus*, quasi *animo auctus*, et quasi *animo firmatus*.

^c *Alumnus*... sed melius tamen, qui nutrit. Ita veteres libri. Et ita fortasse visum Nonio consuetudine repugnante; sic namque ille : *Alumnus*, quos *alas* vel *educes*, vel *eos*, qui *aluntur* consuetudo dici vult. Quasi alius ratio exposceret.

^d *Amas*, eo quod sit pronus ad amorem. Julianus Rhetor, apud Agellium, lib. ix, cap. 9 : *Audite, ac discite, nostros quoque antiquiores, quos nominastis poetas, amasios ac Venerios fuisse.*

^e *Æmulus*. E Serv. *Æn.* v, 6. Quod autem *et amabilis* additur ab Isid., idem dixerat Hesiodus : *ὄχι ἀρα μόνον ἐνν ἑπίδων γένος, ἀλλὰ ἐν γαίῳ—Ἐνὶ δὴν τῆν μὲν χῆν ἑπαινεῖσθαι νοήσας.*

^f *Æquitas* ab *æqualitate*. Ex August., de Quant. anim., cap. 9.

^a Licet origo. Ante hæc verba in omnibus libris editis leguntur ista : *Origo quorundam nominum, id est, unde veniant, non pene omnibus patet; proinde quædam noscendi gratia operi interjecimus; quæ in manuscriptis quibusdam non sunt; in aliis (ut in Salm. et Silien. Goth.) tum diverso characterè, tum etiam interjecto hoc titulo (De quibusdam vocabulis hominum) ab hoc initio separantur.*

^b Auctorem feminino genere dici non posse. Charisius : *Auctor siquidem propterea dicitur, quod auget, et generaret; et auctricem dicemus, quod pariter auget possit, cum vero ad auctoritatem referatur, pro consueta accipiendum.* Eadem Serv. *Æn.* xxxix ad vers. *Auctor ego audendi.* Sed hic locus non est integer. Nam in *curso* alia ratio est.

8. *Elatius*, pro eo quod seipsum super mensuram A suam elevet, dum magnus sibi videtur de his quæ agit.

Attollens, quod se elevet et erigat.

Ambitiosus, quod honores ambiat.

9. *Avidus* dicitur ab *avendo*, *avere* enim *cupere* est. Hinc et *avarus*. Nam quid est *avarum* esse? progredi ultra quam sufficit. ^a *Avarus* ex eo dicitur, quod sit *avidus auri*, et nunquam opibus expleatur, et quantum plus habuerit, tantum plus cupiat, Flacci super hoc concordante sententia, qui ait: *Semper avarus eget...*, et Sallustii: *Quod avaritia neque copia, neque inopia minuitur*.

10. *Amarus*, a sapore translatum nomen habet. Est enim insuavis, nec novit quemquam ad consortium suum aliquo invitare dulcedine.

Adulter, violator maritalis pudoris, eo quod *alterius* thorum polluat.

11. ^b *Anceps*, huc illucque fluctuans, ac dubius, istud an illud capiat, et in quam partem declinet anxius. *Arrox*, quod sit tetris moribus. *Abstemiis*, a *temeto*, id est, vino, quasi *abstinens a vino*. *Ablactatus*, quod sit a *lacte ablatu*.

12. *Eger*, quod *agatur* infirmitate, vel tristitia ad tempus. *Egrotus*, quod sit *æger* frequentius, sicut *iratus* et *iracundus*. 460 *Eruminosus* a *rumine* dicitur, quod per inopiam miser factus, esurit et sitiit.

13. *Auspeç*, eo quod *avium auspicia* intendat, sicut *anceps*, quod *aves capiat*.

^c *Astrosus*, ab *astro* dicitur, quasi malo sidere natus.

14. *Enormis*, eo quod normam et mensuram excedat.

Abactor, est fur jumentorum et pecorum, quem vulgo *abigenam* vocant, ab *abigendo* scilicet.

15. ^d *Atratus*, et *albatu*: ille a veste nigra, iste ab alba. ^e *Advena*, eo quod aliunde adveniat. *Alienigena*, qui ex *alia gente genitus* est, et non ex ea ubi est. Item *alienigena* quod *alienæ regionis* sit, et non ejus ubi est.

16. *Accola*, eo quod adveniens terram colat.

Agricola, a *colendo agro*, sicut *silvicola*.

Assacla, eo quod *sequatur* aliquem lucri causa.

17. ^f *Assiduus* dicebatur apud antiquos, qui *assibus* ad ærarii expensam conferendis erat, et in negotiis quoque publicis frequens; unde, et per s, non per d scribendus est.

^g *Avarus*. Hieronymi verba, Eccles. v.

^h *Anceps*. Aug., lib. de Gramm.

ⁱ *Astrosus*. Retinet vulgaris lingua eamdem vocem.

^k *Atratus*. — *Atamus*, vet. Cod.

^l *Advena*. Ambros., in psalm. xxxviii: *Advena, qui aliunde venit*;

^m *accola, qui ad tempus colit*.

ⁿ *Assiduus*. Charis. ^o *Assiduus quidam per scribunt, quasi sit a sedendo figuratum, sed errant. Nam cum o Servo. Tullio populus esset in quinque classes divisus, ut tributum prout quisque possideret inferret, ditiores qui asses dabant, assidui dicti sunt. Et quoniam soli negotiis publicis frequentes aderant, eos qui frequenter adsunt assiduos ab assibus dixerunt. Hinc Agellius assiduus, in xii tab., et pro locuplete et facile munus faciente, dictum ait ab assibus. Caper. ab assidendo deducitur. Legimus autem ad ærarii expensam ex Cod. Rom. Nam reliqui ad ærarium expensam nullo sensu, nisi ærarii expensam mavis.*

^p *Attonitus*, serv. Æn. iii: *Attonitus, stupefactus. Nam proprie attonitus dicitur cui casus vicini fulmi-*

18. *Apparitor* nominatus, quod *appareat*, et videatur, et præsto sit ad obsequium.

Attentus, ut aliquid audiens *teneat*.

19. ^q *Attonitus*, veluti furore quodam instinctus, atque stupefactus; dicitur 461 autem *attonitus a tonitru* strepitu, quasi *tonitruo stupefactus*, et vicino fulguri, aut tactu proximus.

20. *Allectus*, quod sit palam electus. ^r *Abactus*, quod sit *ab actu remotus*. *Abortivus*, eo quod non oriatur, sed *aboriatur*, et excidat. *Adoptivus*, quia est palam *optatus* in filium.

21. *Ambo* ab eo quod est ἀμφω, nomen de Græco Latinum factum, littera tertia demutata. ^s *Alius* de multis dicitur, *alter* vero de duobus. *Equimanus* appellatus qui utraque manu gladio incunctanter utitur.

B

22. *Beatus* i dicitur, quasi *bene auctus*, scilicet ab habendo quod velit, et nihil patiendo quod nolit. Ille autem vere beatus est, qui et habet omnia quæ vult bona, ^t et nihil vult male. Ex his enim duobus beatus homo efficitur.

23. *Bonus* a venustate corporis creditur dicitur, postea et ad animum translatum nomen. Eum autem dicimus bonum, cui non prævalet malum; ^u eumque optimum, qui peccat minimum.

24. *Benignus* est vir sponte ad benefaciendum paratus, et dulcis alloquio; non autem multum distat benignus a bono, quia, et ipse ad benefaciendum videtur expositus. Sed in eo differt, quia potest bonus esse, et tristior, et bene quidem facere, et præstare quod poscitur, non tamen suavis esse novit consortio. *Benignus* autem sua cunctos novit invitare dulcedine.

25. *Beneficus* a *benefaciendo* alteri dicitur; unde et *beneficentia* vocatur, quæ proximo prodest.

462 26. *Benevolus*, quia *bene vult*. Non tamen dicitur *benevolus*, sicut nec *malevolus*. Sæpe enim ex duabus partibus compositum nomen, aut priorem, aut sequentem litteram corrumpit; ^v nam *benevolentia* absurdum sonat.

27. *Blandus*, dulcis et invitans ad familiaritatem sui.

28. *Brutus*, quasi *obrutus*, quia sensu caret. Est enim sine ratione, sine prudentia. Unde et ille Junius Brutus ex sorore Tarquinii superbi genitus, cum

nis et sonitus dant stuporem.

^w *Abactus q. s. a. a. r. Festus*: *Abacti magistratus dicebantur qui coacti deposuerunt imperium*.

^x *Alius de mult. E Serv., Æn. xi.*

^y *Beatus quasi bene auctus. Cassiod. in Psalm. i: Beatus, sicut nobis majorum tradidit auctoritas, dicitur quasi bene aptus, cui omnia desiderata succedunt.*

^z *Et nihil vult male. Ita Goth. libri, et August., xiii de Trinit., non male.*

^{aa} *Eumque optimum, qui peccat minimum. Hor. :*

Nam vitis nemo sine nascitur, optimus ille est
Qui malis urgetur.

^{ab} *Nam benevolentia absurdum sonat. Et quis minus coalescunt partes altera manente integra, et volentia per se absurda vox Latinis auribus, et quia minor vox i, quam e, ut ait Hallicarnasseus, cui rei in componendis dictionibus studemus, ut minus gravis sit plurium dictionum conjunctio. At ætas hæc benevolentiam usurpavit.*

eumdem casum timeret quem frater inciderat, qui a ob divitias et prudentiam ab avunculo fuerat occisus, utilem temporis simulavit stultitiam. Unde etiam Brutus est cognominatus, dum vocaretur Junius.

29. *Balbus*, a *balando* potius quam loquendo dictus; verba enim non explicat. Inde et *blesus*, quia verba frangit.

30. ^a *Bucco*, garrulus, quod ceteros oris loquacitate, non sensu, exsuperet.

Bil'osus, quod semper sit tristis, ab humore nigro, qui *lilis* vocatur.

31. ^b *Baburrus*, stultus, ineptus.

^c *Biothanatus*, quod est vi mortuus; *θάνατος* enim Græco sermone mors dicitur.

C

32. *Clarus* a *cælo*, quod splendeat; unde et *clara dies*, pro splendore cæli. *Cælus* a *cælo* dictus, quod sit sublimis, et altus, quasi *caelestis*.

463 33. *Castus*, primum a castratione nuncupatus; postea placuit veritibus etiam eos sic nominari qui perpetuam libidinis abstinentiam pollicebantur.

34. ^d *Cæles* dictus, quia iter sibi facit ad cælum.

^e *Cælebs*, connubii expers, ^f qualia sunt numina in cælo, quæ absque conjugis sunt. Et *cælebs* dicitur, ^g quasi *cælo beatus*.

Calicola, eo quod *cælum colat*, est enim angelus.

35. *Continens*, non solum in castitate dicitur, sed et in cibo et potu; in ira quoque, et vexatione mentis, et detrahendi libidine. Et *continens*, quod se a multis malis absteineat.

36. *Clemens*, misericors ab eo quod *cluat*, id est, ^h protegit, et tueatur, sicut solet patronus clientem.

37. *Concors* a conjunctione cordis appellatus; nam sicut *consors* dicitur qui sortem jungit, ita ille *concors* dicitur qui corde jungitur.

38. *Concionator*, multitudinis allocutor.

Consolator, unius allocutor; et inde dictus *consolator*, quod soli se applicat cui loquitur, et solitudinem levat alloquio suo: hinc et *solatium*.

39. ^b *Consultus* est qui *consultitur*, cui contrarius est *inconsultus*, qui non accipit consilium.

40. *Constans* dictus, quod undique stat, nec in aliquam partem declinari potest.

^a *Bucco* Gloss.: *Buccones*, *παράστρα*, *βουκκίονες*. Apulei., Apolog. 2: *Macie prorsus ut buccones videntur*.

^b *Baburrus*. Gloss., *Baburra* *ἄβωρον*, *ἀβόντος*, *μάτατος*.

^c *Biothanat*. Serv., *Æn.* iv, ad vers. *Omnibus umbra locis adero: Dicunt physici biothanatorum animas non recipi in originem suam. Vox frequens Julio Firmico, Cassiano, Tertull.*

^d *Cæles*. Aug., lib. de Gramm.: *Præses, dives, hæres, cæles, cælies, qui iter sibi faciunt ad cælum. — Cælitæ quoque in singulari usus Ovid., lib. v, de Ponto:*

Quod tamen potui de cælitæ, Brute, recenti,
Vestra procul positus carmen in ora dedi.

^e *Cælebs*. Quintil., lib. 1, cap. 5. *Ingeniosa Caius visus est dicere cælibes, veluti cælitæ, quod onere gravissimo carent. Et Hieronym., ii contra Jovin.: Cælibes quod cælo digni sunt, iditum nomen.*

^f *Qualia sunt numina in cælo. Verba Aug., loco cit.*

^g *Quasi cælo beatus. Al., cælo aptus.*

^h *Consultus. E. Serv., Æn.* iii, ad vers. *Inconsulti*

Confidens, quod sit in cunctis fiducia plenus. Unde et Cæcilius: *Si confidentiam habes, confide omnia.*

41. *Cautus* a *cavendo* dictus.

Callidus, fraudulentus, quia celare movit, et malo peritus. ¹ *Callidum* autem veteres non pro astuto tantum, ~~464~~ sed etiam pro astute docto ponebant. Hunc, et *versutum*, ab eo quod animum cito vertat.

42. *Cupidus* a *capiendo* multum, id est, accipiendo vocatus. *Clamosus*, quasi *calamosus* a *calamo*, scilicet, quod sonet. ¹ *Calumniator*, falsi criminis accusator: a *caluendo*, id est, frustrando et decipiendo, dictus.

43. *Calculator*, a *calculus*, id est, lapillis minutis, quos antiqui in manu tenentes numeros componebant.

44. ² *Compiler*, qui aliena dicta suis permiscet, sicut solent pigmentarii in pila diversa mista contundere. Hoc scelere quondam accusabatur Mantuanus ille vates, cum quosdam versus Homeri transfrens suis permiscuisset, et cum compiler veterum ab æmulis diceretur, ille respondit: *Magnarum esse virium clavam Herculi extorquere de manu.*

45. *Contumax*, ab eo quod *contemnat*.

Chromaticus, quia non confunditur, nec colorem mutat; Græce enim *χρῶμα* color vocatur.

46. *Contumeliosus*, quia velox est et tumet in verbis injuriæ.

Contentiosus, ab *intentione* vocatus, qui non ratione aliquid, sed sola pertinacia vindicat.

47. *Contemptibilis*, vel quia *contemptui habilis*, vel quia *contemptus*, et *viliis*, id est, sine honore.

48. *Crudelis*, hoc est, *crudus*, quem Græci *δύρα* appellant per translationem, quasi non coctus, nec esui habilis; est enim asper et durus.

49. ¹ *Carnifex*, quod carnem efficiat.

^m *Cruciaris*, eo quod sit cruce dignus.

Collega, a *colligatione* societatis et amicitiae complexu dictus. *Coetaneus*, quasi compar ætatis.

465 50. *Complex*, qui uno peccato, vel crimine alteri est *applicatus* ad malum; ad bonum vero nunquam dicimus complicem.

51. *Consors*, eo quod ad eum pars pertinet bonorum; nam *sortem* veteres pro parte ponebant. *Consors* ergo, quod sit communis sorte, ⁿ sicut *dissors* dissimilis sortis.

abeunt.

¹ *Callidum.... pro astute docto. Hor.:*

Callidus hanc signo ponebam millia centum.

¹ *Calumniator... a caluendo. Caius cap. 233. de Verb. sign.:* *Si caluitur, et moretur, et frustretur. Inde et calumniatores appellati, quia per fraudem et vexationem alios vexarent litibus. Inde et cavillatio dicta est.*

² *Compiler. Fest.:* *Compiler est cogere in unum, et condere [s. contundere]. Idem tamen: Pilare et compiler sunt, qui Græca originis... Græci namque fures *πυρπάρτα*.*

¹ *Carnifex. Donat in Hecyr.:* *Caro proprie dicitur mortuorum, unde carnifices dicti, quod carnes ex homine faciant.*

^m *Cruciaris. Petronius:* *Itaque cruciarii illius parentes, ut viderunt custodiam laxatam, detrazere nocte pendentem.*

ⁿ *Sicut dissors. Aug., lib. de Gramm.:* *Dissors dicitur, dissimilis sortis.*

52. *Celer* appellatus a *celeritate*, quia quod usus A
exigit velocius facit.

Confinalis, ab eo quod sit genere vel loco affinis.

Colonus a *colonia*, vel ab agro colendo dictus.

53. *Curator*, quod curam ferat pueris, qui ad huc
ejus ætatis sunt ut negotia sua satis administrare non
possint.

Cognitor, a *cognoscendo* causam dictus.

• *Clients*, prius *colentes* dicebantur, a *colendis* pa-
tronis.

54. *Captus*....

Captivus dicitur quasi *capite diminutus*, ingenu-
tatis enim fortuna ab eo excidit, unde, et a ju-
risperitis *capite diminutus* dicitur.

55. ^b *Colomis*, a *columna* vocatus, eo quod erectus
et firmissimus sit.

56. *Comptus*, a *coma* dictus, quod sit formosus ca-
pillis, vel quia comam nutrit.

57. *Calamistratus* a *calamistro*, id est, acu ferreo in
calami similitudine facto, in quo crines obtorquentur,
ut crispi sint, quem in cinere calefacere solent qui
capillos crispant, ut calamistrati sint.

58. *Corpulentus*, quod sit corpore validus, et lentis
carnibus.

Crassus, a *sagina corporis*, a *creando* carnes.

Comessor, a *comedendo satis*. 466 Est enim gula
ac ventri immoderate deditus.

• *Caupo* pessimus, de vino aquam faciens.]

59. *Candidus*: *canus* dicitur a *candere*, et *candidus*
quasi *candor datus*; studio enim accedit candor. Nam
album vocari, natura est.

60. ^d *Clodius*.... *Currus*... *Crispus*....

Cæcus appellatus, quod careat visu. Est enim lumi-
nibus amissis. *Cæcus* est, qui utroque oculo non videt.

61. *Caducus* a *cadendo* dictus, idem *lunaticus*, eo
quod certo lunæ tempore patiat. *Confusus*, a *con-
fusione* sceleris appellatus, inde et *confusio*.

62. *Convulsus* dicitur, cui sua, vi aliqua adimuntur.
Unde et *convulsa navis*, cujus eminentia vi tempesta-
tis adimuntur; unde et Virgilius: *Vix septem con-
vulsæ undis*, quasi *mutilata*.

63. *Consumptus*, totus sumptus, et devoratus.

Conciliatrix, ob societatem flagitiosæ consensionis
dicta, eo quod intercurrat, alienumque nundinet
corpus. Hanc etiam et *lanam* vocant.

64. *Circumforanus*, qui advocationum causa *circum* D
fora et conventus vagatur. • *Collegiatus*.... *Carpen-
tarius*....

• *Clients*. E. Serv., *Æn.* vi, ad vers. *Pulsatusve
parens*, a. f. i. *clients*.

^b *Colomis*. Unde *incolumis*, a *columna*, vel *colu-
mine*. Donat. in Phorm.: *Columen*, *culmen*, an *colu-
men columna*? Vitruv., lib. iv, cap. 20: *Columen* in
summo fastigio *culminis*, unde et *columnæ* dicuntur.

• *Caupo* pessimus, Hieron., ls. 1: *Hæretici* quoque
evangelicam veritatem corrumpunt *prava intelligentia*,
et sunt *caupones pessimi facientes de vino aquam*.

^d *Clodius*... *Currus*... *Crispus*. Aliqui libri recen-
tiores has lacunas explant. Sed ita, ut referre non
sit operæ pretium.

• *Collegiatus*. De *collegiatis* titulus est lib. xi Cod.

^t *Dives* ab *are*. Aliqui Goth., ab *habere*.

D

65. *Dominus* per derivationem dictus, quod *domus*
presit.

Disertus, doctus, a *dissorendo* dictus, dispositio
enim disserit.

66. *Doctus* a *docendo*, inde et *doctus*.

Docilis, non quod sit doctus, sed quia doceri
potest; est enim ingeniosus, et ad discendum aptus.

Discipulus a *disciplina* dictus, *disciplina* autem
a *discendo* vocata.

67. *Dispensator* vocatur, cui creditur administratio
pecuniarum. 467 Et ideo *dispensator*, quia prius qui
dabant pecuniam, non numerabant eam, sed *appen-
debant*.

68. ^t *Dives* ab *are* vocatus. • *Decorus*, perfectus,
B a *decem*. *Dulcis*.... *Decens*, compositus, a numero
decem dictus. Hinc et *decorus*, et *decibilis*.

69. *Directus*, eo quod in rectum vadit.

Dilectus a *diligentia*. Hæc sunt enim signa diligendi.

70. ^b *Delibutus*, de oleo unctus, ut athletæ solent,
vel in ceromate pueri. Hinc, et *delibutum gaudium*, id
est, perfusum, vel plenum.

Delicatus, quod sit *delicitiis pastus*, vivens in
epulis, et nitore corporis.

71. *Defessus*, semper infirmus, quasi *diu fessus*.

Debilis, quod per bilem facius sit fragilis. Bilis
enim humor est afficiens corpus.

Decolor, quod desit illi color.

72. *Desperatus*, vulgo vocatur malus, ac perditus,
C nec jam ullius prosperæ spei. Dicitur autem per simi-
litudinem ægrorum, qui affecti et sine spe deponun-
tur. Consuetudo autem erat apud veteres ut ^d *despe-
rati* ante januas suas collocarentur, vel ut extremum
spiritum redderent terræ, vel ut possent a transeun-
tibus forte curari, qui aliquando simili laboraverant
morbo.

73. *Degener*, aut ignobilis, aut quod sit impari ge-
nere, aut si dum sit optimo genere natus, inhonesto
tamen vivit.

74. *Decrepitus*, quod morti sit propior, et quasi ad
mortis tenebras vertat, sicut *crepusculum* tempus
noctis. Alii dicunt *decrepitum*, non qui 468 senec-
tute avulsus est, sed qui jam *crepare* desierit, id
est, loqui cessaverit.

75. ⁱ *Depretiatus*, ab eo quod sit vilis, nec aliquo
pretio dignus.

^k *Dirus*, præparatus, et teter, quasi *divina ira* in

• *Decorus*... a *decem*. Seg., a *decendo*.

^b *Delibutus*. Ex Don. in Phorm., ad illud: *Si te de-
libutum gaudium reddo*.

ⁱ *Desperati*... *consuetudo autem erat*. Servii sunt
hæc, non *Desperati*, sed *Depositi* vocem interpretan-
tis. *Æn.* 12., ad vers. *Ille, ut depositi p. f. p.* Quæ si
non satis apta sunt, minus mirum, cum Isidorus
Servii commentariis sine Virgilio carminibus usus sit,
ut Chacon optime coniecit, et ex aliis hujus operis
locis manifeste apparet.

ⁱ *Depretiatus*. Utuntur hac voce antiquus Biblio-
rum interpres, Tertull. et alii ecclesiastici scrip-
tores.

^k *Dirus præparatus, et teter*. Haud absurde; oppo-

id actus. Nam *dirum* dicitur quod divina inferitur A ira. Alias *dirus*, *magnus*.

76. ^a *Dehiscens*, valde hiscens. Hic enim *de* au- gentis est, ut *deamare*, *desidere*.

Despiciens, eo quod *deorsum* aspiciat, vel con- temptui habeat.

Dolosus, insidiosus, vel malignus, ab eo quod *deludat*. Ut enim decipiat, occultam malitiam blaudis sermonibus ornat.

77. *Dubius*, incertus, quasi *duarum viarum*.

Delator, dictus, eo quod *detegat* quod *latebat*.

Dilator, quia differt ad proferendum.

Desidiosus, tardus, piger, a *desidendo* vocatus, id est, valde sedendo (idem et *reses*, a *residendo*); *de* enim hic augmentis est.

78. ^b *Delirus* mente defectus per aetatem, ἀπὸ τοῦ λῆξις, vel quod a recto ordine et quasi a lira aberret. Lira enim est arationis genus cum agricolæ facta se- mente dirigunt sulcos, in quos omnis seges decurrit.

79. *Demens*, idem qui *amens*, id est, sine mente, vel quod diminutionem habeat mentis. *Desipiens*, eo quod minus sapere incipit quam solebat.

80. *Damnatus*, et *damnabilis*, quorum prior jam addictus est, sequens potest addici.

^c *Degulator*, quod gulæ sit deditus.

469 E.

81. *Elatus* pro eo quod seipsum supra mensuram suam eleveit, dum magnus sibi videtur de his quæ agit.

^d *Enormis*, eo quod normam, et mensuram excedat.

82. *Eloquens*, profusus eloquio.

Exertus, in loquendo expeditus. *Exerere* enim pro- ferre vel expedire est.

^e *Eruditus*, quia non rudis, sed jam doctus.

83. *Expertus*, multum peritus; *ex* enim hic pro *valde* ponitur.

Expers vero, qui est extra peritiam et intellectum.

Exornatus, valde ornatus; *ex* enim pro *valde* ponitur, sicut *excelsus*, quasi *valde celsus*.

84. *Eximius*, quasi *valde minens*.

Efficax dictus, quia nullam difficultatem habet in qualibet re faciendâ; hinc, et *efficiens* a *faciendo* dictus.

Expes, quod sine spe.

Expers, quia extra partem, caruit enim parte.

Exsors, quia extra sortem est.

nitur enim *duo comis*. Cicero, in *Caton*. Mai: *Quanta in uno comitas, in altero diritas?* Reliqua e *Serv.*, *Æn.* II, VI.

^a *Dehiscens*. Ex eodem, *Æn.* I, ad illud: *his unda dehiscens*.

^b *Delirus*... dirigunt sulcos in quos omnis seges decurrit. — Sulcos pro porcis posuit, vel liris; nam in sulcos non seges decurrit, sed aqua ex liris. Vid. *Varron.* et *Columell.*

^c *Degulator*. *Apulei.*, *apolog.* 2: *Quæ tamen omnia in paucis annis ita hic degulator studiose in ventrem condidit*, etc. Idem *degulo* dicitur ab *Aug.*, in *lib. de Gramm.*

^d *Enormis*. — *Anormis* quibusdam placuerat, quod in *Gotb. ænormis*; in aliquo etiam *anormis*; sed non convenit interpretatio. *Anormis* namque, qui sine norm. *Ilor.* :

Rusticus anormis sapiens, crassaque Minerva.

Enormis, extra normam. Illud absurdus, quod supra in *A: Euormis*, et *Helatus*, et *Heros*, quia in *libris*

85. ^f *Exsul*, quia extra solum suum est, quasi trans solum missus, aut extra solum vagus. ^g Nam *exsulare* dicuntur qui extra solum eunt.

86. ^h *Extorris*, quia extra terram suam est, quasi *ex terris*. Sed proprie *extorris*, cum vi expulsus, et cum terrore solo patrio ejectus; et *extorris*, ex terra sua pulsus.

87. *Extorris*, extra terram: aut extra terminos suos, quia *exterretur*.

88. ⁱ *Exterminator*, non ille, qui vulgo dicitur ἀπαρῆς εἶναι, sed qui dejicit 470 et expellit a terminis civitatis.

Exterminatus, ab eo quod sit extra terminos suos ejectus; sic et *externus*, eo quod sit alienæ terræ.

89. *Egens*, et *egenus*, siue gente, et sine genere, indigens.

Exiguus, multum egens. *Ex* enim pro *valde* ponitur.

^j *Exitus*, tenuis, quod possit quamvis per angustum exire (sive sine illis).

90. *Exesus*, quasi *percomesus*. Est enim aridus, tenuis et exilis.

Exhaustus, quia consumptus est, et inanis effectus.

Exsanguis, quod sit extra sanguinem.

91. ^k *Exanimis*, est mortuus. *Exanimis* autem et *exanimus* dicimus, sicut *unanimus*, et *unanimis*, *inermis*, *inermis*, et hoc nostro arbitrio subjacet.

92. *Exustus* dicitur, de quo nihil superest, quasi *valde ustus*. *Ex* enim pro *valde* ponitur.

Exosus ab odio dictus; ^l nam antiqui, et *odi* dicebant, et *osus sum*; hinc est *exosus*, quo utimur, licet jam *osus* non dicamus.

93. *Effractor*, quod sit expugnator claustrorum.

Exitiosus, eo quod multis exitio sit.

Exsecutor, ab *exsequendo*; idem et *exactor*.

Effertus, mente ferina effectus, et ultra humanum modum excedens.

Effrenatus, ab eo quod sit præceps, et pronus, et sine freno rationis.

94. *Eunuchus*, Græcum nomen est, quod est *spado*. Horum quidam coeunt, sed tamen virtus in semine nulla est. Liquorem enim habent, et emittunt, sed ad gignendum lanem atque invalidum.

95. ^m *Effeta* ab eo quod sit frequenti fetu exhausta; partus enim eam assiduus debilem reddidit.

Aeros. *Enormis*. *Elatus*.

ⁿ *Eruditus*. Vid. *Cassiod.*, in *ps.* II.

^f *Exsul*. E *Serv.* *Æn.* III.

^g *Nam exsulare dicitur*. Ex *cod.*, *Æn.* XI.

^h *Extorris*. Ex eodem, *Æn.* IV, ad vers. *Fimibus extorris*.

ⁱ *Exterminator*. Non una hic species Græcorum characterum; sed ἔξοπιστοῦ Manuscripti nihil habent, ἀπαρῆτος aliquid omnes. Ergo quod præfero libri videbantur, ἀπαρῆς εἶναι scripsimus: neque ἀπαρῆς, quod A. Augustino probabatur, rejicimus. ^j *Exitus*... sive sine illis. Vid. *Fest.*, vel *Servium* potius.

^k *Exanimis*. E *Serv.*, *Æn.* I, ad vers. *Exanimumque auro*.

^l *Nam antiqui diceb.* Ex eodem, *Æn.* V, ad vers. *Si nondum exosus ad unum*.

^m *Effeta*. Ex eodem, *Æn.* V, ad vers. *Frigentque effeta in corp. viret*.

471 F.

96. *Pacundus* dictus, quia facile fari possit.

Facetus, qui jocos et lusus gestis et factis commendat, a *faciendo* dictus.

Fragalis, a *fruge* nominatus, id est, a fructu, ve parcimonia, sive, ut alii volunt, a modestia et temperantia.

97. ^a *Fenerator*, qui pecuniam deponit apud debitorem, quasi *senoris actor*; nam *senus* pecunia est. *Fenerator* autem Latine dicitur et qui dat mutuum, et qui accipit.

Flamines, pontifices idolorum.

98. ^b *Felix* dicitur qui felicitatem dat; felix qui accipit; et felix, per quem datur felicitas, ut *felix tempus*, *felix locus*.

99. *Fidelis*, pro eo quod sit ab eo id quod dicit, vel B quod promittit bonum.

Facilis, a *faciendo*, nec tardus.

Firmus, unde et *formosus*.

Fortis, quia fert adversa, vel quæcunque acciderit; sive a ferro, quod sit durus, nec molliatur.

100. ^c *Formosus* a *formo* dictus. *Formum* enim veteres *calidum* et *serveus* dixerunt. Fervor enim sanguinem movet, sanguis pulchritudinem.

101. ^d *Fædus* nomen habet ab hirco, et *hædo*, *f* littera addita. ^e Hunc veteres in gravi significatione ponebant, ut:

Sanguine sudantem, quos ipse sacraverat ignes. 472 *Fragilis* dictus, eo quod facile frangi possit.

102. *Fessus*, quasi *fiusus*, nec jam integer salute: est autem generale. Dicimus enim *fessus* animo, ut C *ter fessus valle resedit*; et *fessus* corpore, quod magis est proprium; et *fessus* rerum a casu venientium.

Fatigatus, quasi *fatis agitur*.

103. *Formidolosus* a *formo*, id est, sanguine dictus, cum se a cute ad præcordia fugiens contrahit sanguis; nam timor sanguinem gelat, qui coactus gignit formidinem, unde est illud: *Gelidusque coit formidine sanguis*.

^f *Formidolosus* autem cum sit *timidus*, et *timendum* significat.

104. ^g *Fatuus* ideo existimatur dictus, quia neque quod satur ipse, neque quod alii dicunt, intelligit. *Fatuus* originem ducere quidam putant a miratoribus *Fatua* Fauni uxoris fatidicæ, eosque primum *fatuos*

A appellatos, quod præter modum obstupefacti sunt vaticiniis illius, usque ad amentiam.

105. *Fautor*, ab eo quod *faveat* et *consentiat*.

^h *Fictor*, appellatus a *fungendo*, et componendo aliquid, sicut qui capillos mulierum lenit et pertractat, ungit et nitidat.

Fallax, quod *fando*, id est, loquendo decipiat.

473 106. *Fervidus*, iracundus, ira enim inflammat. *Frendens*, quod minando *frangat dentes*, et comprimat.

Fremens....

Ferox, ab eo quod feritatem exerceat, ut bestia.

107. ⁱ *Fur* a *furvo* dictus est, id est, a fusco; nam noctis utitur tempore,

^j *Factiosus*, inter opprobria, cum *seditiosum* accipi volumus; cum vero *gratosum*, ac *potentem*, quasi *magnæ factionis*.

108. *Facinorosus*, a *facti* commisso nominatus; *facit* enim quod alteri noceat.

^k *Femellarius*, *feminis* deditus, quem antiqui *mulierarium* appellabant.

Flagitiosus, eo quod frequentius flagitet atque appetat libidinem.

109. ^l *Furcifer* dicebatur olim, qui ob leve delictum cogebatur a dominis, ignominia magis, quam supplicii causa, furcam circa viam ferre, prædicans peccatum suum, et monere cæteros, ne quid simile peccarent.

110. *Futilis*, vanus, superfluous, loquax, et est metaphora a vasis siccilibus, quæ quassa et rimosa non tenent quæ injeceris.

111. *Fornicarius*....

Fornicatrix est cujus corpus publicum et vulgare est. Hæ sub arcuatis prostabant, quæ loca fornice dicuntur; unde et *fornicariæ*. Virgilius: *Atque adverso fornice*.

112 *Fecunda*, a *fetu* dicta, quasi *fetu abundans*: est enim partu frequens.

Feta....

Flens, quasi lacrymis *fluens*.

Fugitivus nemo recte dicitur, nisi qui dominum fugit; nam si parvulus puer a nutrice, vel a schola discesserit, *fugitivus* non est.

G

113. *Gloriosus* a frequentia claritatis dictus, g pro o

D

et *nymph*. At Justin., lib. XLIII: *Fauno* fuit uxor nomine *Fatua*, quæ, assiduo divino spiritu impleta, velut per suorem *fatua* præmonerat. Unde adhuc qui insipirari solent *fatui* dicuntur. Ipse quoque Faunus, ut supra e Servio retulimus, *Fatuus* *Fatuus* dicebatur.

^h *Fictor*... lenit. Al., *lenit*.

ⁱ *Fur*. Vid. Agell., lib. I, cap. 8.

^j *Factiosus*... cum vero *gratosum*, ac *pot.* Gloss., *factio*, τὰς. Sueton., in Nerone: *Quinque millia juvenum elegit, qui divisi in factiones plausuum genera condiscerent*. Et Plaut., in Aulul.: *istas magnas factiones, dotes dapsiles nihil moror*. Inde *factiosi*, potentes et *gratiosi* in *factionibus*.

^k *Femellarius*. Aberat hæc vox a plerisque Goth. Erat in Ovet.

^l *Furcifer*. Ex Donat. Vid. Gloss., in *Furcifer*, σταυρομήριστος, etc.

^a *Fenerator* autem Latin. Ex Aug., in ps. xxxvi.

^b *Felix*. Serv., Æn. I: *Felix* dicitur, et qui habet felicitatem, et *facit esse felicem*.

^c *Formosus*... *Formum* enim veteres *calidum*. Ita legendum inf., lib. xix, cap. 7, in *Forcipes*, et apud Serv. (cujus hæc sunt verba, Æn. VIII), non *formum*, et apud Non., in *Fauno*. Vid. Fest., in *Forcipes*... *Forma*... et *Formucalis*, et Donat., in Phorin., act. I, sc. 2, ad verba *Hæc formam exstinguerent*.

^d *Fædus*. Fest.: *Fædum* antiqui dicebant pro *hædo*, *folus* pro *holere*, *postem* pro *hoste*, *postiam* pro *hostia*.

^e Hunc veteres in gravi signif. Serv., Æn. II: *Fædum* tam apud Virgilium, quam apud Sallustium non turpe significat, sed crudele.

^f *Formidolosus*, cum sit *timid.* E Serv., Æn. IV.

^g *Fatuus*. Ex eod., Æn. VII, ad vers. Hunc *Fauno*,

littera commutata. Gloriosus a laurea dictus, quæ A verso, ut fallant populum, dum in ludis agunt. datur victoribus.

Gnarus, sciens, cui contrarius; *ignarus*, nesciens.

Gravis, venerabilis; unde 474 et contemptibiles *le-* res dicimus. Gravis pro consilio et constantia dictus, quia non levi motu dissilit, sed fixa constantiæ gravitate consistit.

114. *Grandis*.... *Gracilis*.... *Grandævus*, quod sit *grandis ævo*. *Gratus*, gratiam servans; sed *gratus* tantum animo, gratissimus et animo et corpore dicitur.

Gratificus, ab eo quod gratis faciat bonum. * *Gratiosus*, qui plus unicuique quam meretur tribuit.

115. *Garrulus* proprie dicitur, qui vulgo verbosus appellatus, accedente lætitia, nec valens, nec volens tacere. Sumptum nomen a *graculis* avibus, qui importuna loquacitate semper strepunt, nec unquam quiescunt.

^b *Ganeo*, luxuriosus, et tanquam in occultis locis, et subterraneis, quæ *ganea* Græci vocant.

* *Glutto*, a gula, id est, gulosus.

H

116. *Heros* ^d vir sapiens, et fortis.

Humilis, * quasi humo acclinis.

Honorabilis, quasi *honori habilis*, hoc est, aptus.

117. ^f *Honestus*, quod nihil habeat turpitudinis; nam quid honestas, nisi honor perpetuus, id est, quasi *honoris status*?

Humanus, quod habeat circa homines amorem et miserationis affectum; unde et *humanitas*, qua nos invicem tuemur.

475 118. *Habilis*, quod sit ad habendum commodus, aique aptus. *Honorosus*, plus est quam *honoratus*, sicut *scelerosus*, quam *sceleratus*.

Hirsutus, ab eo quod sit hirtus, et pilis horridus.

119. * *Hypocrita*, e Græco sermone in Latinum simulator interpretatur. Qui dum intus malus sit, bonum se palam ostendit; *ἵπρὸ* enim *falsum*, *χρῆσις* iudicium interpretatur.

120. Nomen autem hypocritæ tractum est a specie eorum qui in spectaculis contexta facie incedunt, distinguentes vultum ceruleo minioque colore, et cæteris pigmentis, habentes simulacra oris lineæ gypsata, et vario colore distincta, nonnunquam, et colla, et manus creta perungentes, ut ad personæ colorem pervenirent, et populum, dum in ludis agerent, fallerent, modo in specie viri, modo in femine, modo tonsi, modo criniti, anili, et virginali, cæteraque specie, ætate, sexuque di-

* *Gratiosus*. Agell., lib. ix, cap. 12: *Gratiosus, et qui adhibet gratiam, et qui admittit.*

^b *Ganeo*... tanquam in occultis et subterr. Fest.: *Ganeum locum abditum ac velut sub terra dixerunt. Donat., in Adolph.: Veteres ganeum meretricum tabernam dixerunt, ἵπρὸ τῆς γᾶς, τοῦτὸ λέγει τῆς γᾶς, quod ipsa sit in terra, non ut cænacula superius, unde, et taberna, quasi trabena a validioribus dicta trabibus, quibus superiora suspensa sunt.*

* *Glutto*. Aug., in lib. de Gramm.: *Heluo, qui et glutto. Fest.: Ingluvies a gula dicta; hinc et ingluviosus, et glutto, et gulo.*

^d *Heros*. Idem sup., l. i, cap. 39: *Heroes appellantur viri, quasi acrei, et celo digni, propter sapientiam et*

121. Quæ species argumenti translata est in iis qui falso vultu incedunt, et simulant quod non sunt; nam hypocritæ dici non possunt ex quo foras exierint.

122. *Humatus*, quod sit humo tectus, id est, sepultus.

Hilaris, Græcum est nomen.

I

123. *Ingeniosus*, quod intus vim habeat gignendi quamlibet artem.

Inventor dictus quod in ea quæ quaerit venit; unde et ipsa quæ appellatur *inventio*, si verbi originem retractemus, quid aliud resonat, nisi quia *inventire* est in id venire quod quaeritur?

124. ^h *Interpres*, quod *inter partes* medius sit duarum linguarum 476 dum transfert. Sed et qui inter Deum, quem interpretatur, et homines, quibus divina indicat mysteria, *interpres* vocatur.

125. *Iuridicus*, quia legum jura dicit.

Indoles, proprie est imago quamdam futuræ virtutis.

Iustus dictus, quia jura custodit, et secundum legem vivit.

126. ⁱ *Innox*, quod non nocent.

Innocuus, cui nocitum non sit, sed apud veteres utrumque indifferens est.

Jocundus, eo quod si semper jocis aptus, et hilaritati, a frequentia, sicut *iracundus*.

Jocosus, *jocis usus*.

127. *Inclutus*, Græcum nomen est. Nam *αλωτις* Græci gloriosum vocant.

C *Illustris*, nomen notitiæ est, quod clareat multis, splendore generis, vel sapientiæ, vel virtutis, cui contrarius est *obscure natus*. *Idoneus*. . . .

128. *Incolamis*, a *columna* nomen habet, quasi erectus, fortis et stabilis.

Immarcescibilis, incorruptus, et sempiternus, quod sit sine marcore et languore.

Intemeratus, incorruptus, et nulla temeritate violatus.

129. *Infirmus*, quia sine formo, id est, sine calore.

Imbecillis, quasi *sine baculo*, fragilis, et inconstans.

Inanis, levis.

130. *Inconstans*, quia non est stabilis, sed quod placet ei rursus displicet.

D *Jactans*, vel arrogans est, qui majorum institutis non acquiescit, sed propriam quamdam viam justitiæ et sanctitatis inquiri.

ⁱ *Iracundus* dictus, qui accenso sanguine in foreos fortitudinem. Vid. Serv., *Æn.* i, et Aug., 10 de Civit., cap. 21, a quibus longe diversus est Socrates, in Cratyllo. *Æros* in libris vet. in A scribitur.

* *Humilis*... humo acclinis. Ita Gothici omnes.

^f *Honestus* q.... *honoris status*. Al., q. *honor. stana*.

* *Hypocrita*. Ex Aug., serm. 1 in fer. 6 post Quinquag.

^h *Interpres*. Serv., *Æn.* x, ad vers. *Tertius ille h. divinusque interp.* — *Interpres, medium est, nam et Deorum interpretator, et hominum, qui divinas indicat mentes interpret vocatur.*

ⁱ *Innox*. Glossa. *Innox, ἀβλαβής.*

ⁱ *Iracundus*... *Ut enim flamma. Saepe hoc repetit. Hebraice תרף* lug.

compellitur, ut enim flamma dicitur, et ira inflammat. A
131. *Incentor*, ab eo quod incendat, atque inflammet.

^a *Incentor*, quia prava suggestione ad vitia eorum aliorum succendit, et persuadendo inflammat.

132. *Inexpiabilis*, quod nunquam expietur, nunquam purgetur.

477^b *Inlaudabilis*, non quia laudatus non sit, sed quia laudari non meruerit.

Iratius, ira actus.

133. *Impius*, quia sine pietate religionis est.

Iniquus proprie dicitur, quia non est æquus, sed inæqualis. ^c Inter impium autem et iniquum hoc distare nonnunquam solet, quia omnis impius iniquus, non tamen omnis iniquus est impius. Impius namque pro infideli ponitur; et dicitur impius, quod sit a pietate religionis alienus. Iniquus vero dicitur, pro eo quod non est æquus, sed pravis operibus maculatur, vel si Christianitatis nomine censeatur.

134. *Inimicus*, quia non amicus, sed adversarius. Dux autem res inimicos faciunt: fraus et terror. Terror, quod timent: fraus, mali quod passi sunt.

135. *Invidus*, dicitur ab intuendo felicitatem alterius.

^d *Invidiosus* est, quia ab alio patitur invidiam.

Invisus, odiosus, ab invidia et zelo dicitur.

136. *Intestabilis*, cuius testimonium non valet, et quod dixerit irritum improbatumque sit.

Infamis, non bonæ famæ.

Improbis dicitur, quod instat etiam prohibenti.

137. *Importunus*, inquietus, quia non habet portum, id est, quietem. Unde et importuni, quia in naufragium cito feruntur.

Infrenis est qui frenis non regitur, ut *Numidæ infreni*.

138. *Infrendens*, proprie est inter se comprimens dentes. ^e Nam et *frendere* significat *dentibus frangere*; unde *nefrendes* infantes, qui necdum dentes habent.

Inglutiosus, a gula et voracitate dicitur.

139. ^f *Inglorius*, quod sit sine gloria, id est sine triumphis. Item inglorius, immemor gloriæ.

Informis, ingens, non quod non habeat formam, sed quod ultra formam magni udinem habeat.

478^g 140. ^h *Inveterator*, eo quod sit multi veterisque usus in malitiâ.

ⁱ *Immanis*, quia non bonus, sed crudelis, et terribilis. *Manum enim bonum* dicitur. Unde *κατ' ἀντίρροπον* dii manes, minime boni.

^a *Incentor*, quia prava. — *Succentor*, quia prava, etc., Neap. Cod., cui scripturæ magis convenit interpretatio *suggerendi*, et *succedendi*.

^b *Inlaudabilis*. E Serv., Georg. III. Sed hæc interpretatio non *illaudabilem*, sed *illaudatum* respicit. Id unde tam sæpe nascatur, antea admonuimus.

^c *Inter impium autem et iniquum*. Hieron., contra Pelag.: *Omnis impius iniquus est, et peccator, nec reciprocatur, etc.*

^d *Invidiosus est q. a. s. p. i.* Agell., lib. IX, cap. 12.

^e *Nam, et frendere*. Fest.

^f *Inglorius*. Serv., Æn. X: *Inglorius sine triumphis, immemor gloriæ.*

^g *Inveterator*. Ita vet. omnes. Danielis tamen XIII, *Iniquitate dierum malorum.*

141. ⁱ *Immunis*, minime munificus, ut est in proverbio veteri: *Immunem civis odere sui*. Item immunis, qui non facit munia, id est officio non fungitur, est enim omni privilegio vacuus.

142. *Indemnis*, eo quod sine damno vivat, et sine ulla culpa, atque periculo.

Iners, sine arte, et ob hoc ne operi quidem ulli aptus.

Inermis, vel sine armis, vel sine viribus. Nam semper arma pro viribus.

143. *Ignavus*, ignarus viæ, id est rationis et vitæ.

Ignarus, non gnarus, id est, inscius, vel sine narius. ^j *Offecisse enim veteres, acisse* dicebant.

^k *Ignarus* autem duo significat, vel qui ignorat vel qui ignoratur.

144. *Immemor*, qui oblitus est, perdidit enim memoriam.

Inscius, quia sine scientia est.

Idiota, imperitus. Græcum est.

Imperitus, sine peritiâ.

145. ^l *Inconsultus*, ab eo quod non accipiat consilium. Item *inconsultus*, quia est sine consilio, et inscius rerum, atque ignarus.

Ineptus, apto contrarius est quasi *inaptus*.

146. ^m *Inops*, qui sine terra est; *opem* enim terram intelligimus, quia *opem* fert fructificando. Alii *inopem* intelligunt, non sepultum, inbumatum, cui nec inanis absentis surrexit tumultus.

147. *Ignobilis*, eo quod sit ignotus, et vilis, et obsecuri generis, 479 cuius ne nomen quidem acitur.

Ircosus, quia sudore corporis fetido putet.

Ignatus, ignobilis, vel ex improvise veniens.

148. *Improvise* dicitur, eo quod subito sit, et non porro ante visus.

Index, proditor, ab *indicando*.

ⁿ *Indigena*, vocatus, quod inde genitus sit, id est in eodem loco natus.

149. *Impudens*, eo quod ab eo pudor, et pudicitia procul abest.

Impudicus, a *pædore* vocatus. *Pædorem* enim fetorem dicunt.

Incestus, propter illicitam commisionem vocatus, quasi *incastus*, sicut qui virginem sacram vel affinitati suæ proximam stupraverit.

150. ^o *Internicida* est qui falsum testamentum fecit et ob id hominem occidit.

^p *Immanis*. Fest., *IMMANIS, FERUS sive MAGNUS*. Gloss., *Immanis, μέγιστος, ἄγριος*. Vid. Serv. et Non.

^q *Immunis*. Gloss., *Immunes, ἀτιμίαι, ἀνίκατοι, ἀλ-ετραβύριοι*.

^r *Offecisse enim veteres*. Idem inf., lib. XI, cap. 1 Terent.: *An non sex totis mensibus prius offecissem, quam ille quidquam cæperet?*

^s *Ignarus autem duo*. E Serv., Æn. I, VI.

^t *Inconsultus*. Vid., sup., *consultus*.

^u *Inops*. E Serv., Æn. VI, ad vers. *Inops, inbumataque turba est*.

^v *Indigena*. Ex eod., Æn. VII.

^w *Internicida*. Fest. in *Internicium testamentum, et internectio*. Vid. Cujac. observ.

Infiator, negator, quia non fatetur, sed contra A veritatem mendacio innititur.

Impostor.....

151. *Interceptus*, proprie dicitur, qui inter duos de medio tollitur.

152. *Insidiosus*, quod insideat; nam proprie *insidere* est dolose aliquem expectare. Unde et *insidia* nominatæ sunt.

^a *Incineta*, id est, sine elinctu, quia præcingi fortiter uterus non permittit.

153. ^b *Investis*, id est, sine veste, nondum enim habet stolam, quod est signum maritalis dignitatis.

Iscurra vocatur, quia causa escæ quemlibet consectatur.

480 K

154. *Katholicus*, universalis, Græcum est.

Karus, Græcum nomen est; sicut, et *karitas*; unde et *karistia*, *karismata* gratiæ.

L

155. *Luculentus* ab eo quod sit lingua clarus, et sermone splendidus.

Lector, dicitur a *legendo*, id est, percurrendo. Unde et navis dicitur legere quidquid transit. Nam legit, transit, præterit, ut: ..... *Crebris legimus freta concita terris*. Item *lector*, a *colligendo* animo quæ legit, quasi *collector*, sicut illud: *Qui legitis flores*.

156. *Loquax*, non est eloquens.

^a *Lætus*, a *latitudine*.

^d *Locuples*, quasi *locis plenus*, et possessionum plurimarum possessor, quemadmodum docet Tullius in libro II, de Republica: « Multaque ditioe ovium et boum, quod tunc res erat in pecore, et in locorum possessionibus; ex quo pecuniosi et locupletes vocabantur. »

157. *Liberalis* dicitur ab eo quod *libenter* donet, nec murmuret.

Largus....

Longus a *linea* dicitur, propter quod sit porrectus.

Longævus, quasi *longi ævi* et *longi temporis*.

158. *Longanimis*, sive *magnanimus*, eo quod nullis passionibus perturbatur, sed ad universa sustinenda patiens est. Cui contrarius 481 est ^e *pusillanimis*, angustus, et in nulla tribulatione subsistens, de quo scribitur: *Pusillanimis vehementer insipiens*.

159. *Levis*, ob inconstantiam vagationis appellatur, quia levi motu mentis nunc ista, nunc illa desiderat.

Lubricus, ab eo quod labitur.

^a *Incineta*. Eandem vocem nostri usurpant.

^b *Investis*, id est, sine veste. Hactenus recte, hoc est, *sine pube*: auctoribus Serv., Macrob., Non. Quod sequitur non admodum cohæret, *nondum enim habet stolam, quod est signum maritalis dignitatis*. Itaque hoc additum, ejusque qui illud *sine veste* non intellexerat, auxeratque damno interpretationem, accersens hæc verba e lib. xix, cap. 29.

^c *Lætus* a *latitudine*. Varr., lib. v: *lætari ab eo quod lætus gaudium propter magni boni opinionem diffusum*.

^d *Locuples*. Vid. Non. in *Pecuniosus*.

^e *Pusillanimis vehementer insip.* Ex LXX, editione, pro quo Vulg.: *Qui autem impatiens exultat stultitiam suam*. Prov. xiv.

^f *Labens*, interdum *velox*, ut: *Labere nympha polo, et labere pennis*. Cursu enim lapsus celerior est.

160. ^g *Latro*, insector est viarum, a *Latendo* dicitur. *Ælius* autem: *Latro est, inquit, latere, ab latere, insidiator viæ*.

Laniata, gladiator, id est, *carnifex* Tusca lingua appellatus, a *laniendo*, scilicet corpora.

161. *Lacessor*, per translationem dicitur a canibus, vel a feris, quæ solent *lacerando* provocare.

Leno, conciliator stupri, eo quod mentes miserorum blandiat, et *deliniendo* seducat.

Libidinosus, ab eo quod *facit quodlibet*.

Libidinosus, a *Libero*, qui puellari corpore pingitur.

Luxoriosus, quasi solutus in voluptates; unde et membra loco mota *luxa* dicuntur.

B *Lascivus*, quod sit *laxus*, id est, solutus et vanus.

162. *Lymphaticus*, quod aquam timeat, quem Græci ὑδροφόρον vocant. *Lymphaticus* proprie dicitur qui vitium ex aqua contrahit, cujus vitium est huc atque illuc currere, a fluore aquæ sumpto vitio. Sed poetæ jam hoc genus nominis pro furiosis usurpant.

163. *Languidus*....

^b *Luridus*, quod sit pallidus a *lore* dicitur, quod hujusmodi habeat cutem.

Leprosus, a *pruritu* nimio ipsius scabiei dicitur; unde per *p* scribi debet.

164. *Luscus* quod *lucem* ex parte sciat; sicut ¹ *luscitiosus*, qui vespere 482 nihil videt. *Luscus coclites* dixerunt antiqui; unde et *Cyclopes coclites* legimus dictos, qui unum oculum habuisse perhibentur.

C *Lotus*, lavatus, id est, mundus.

Lupa, meretrix, a rapacitate vocata, quod ad se rapiat miseros, et apprehendat.

M.

165. *Misericors* ^k, a compatiendo alienæ miseriæ vocabulum sortitus est; et hinc appellata *misericordia*, quod *miserum* cor faciat dolentis alienam miseriam. Non autem occurrit ubique hæc etymologia; nam est in Deo misericordia sine ulla cordis miseria.

166. ^l *Mactus*, magis auctus gloria, et est nomen tractum a sacris. Quoties enim thus aut vinum super victimam fundebatur, dicebant: *Mactus est taurus vimo*, vel *thure*, hoc est, cumlata est hostia, et magis aucta.

D ^m 167. *Munificus* dicitur, vel quia alicui munera multa dat, vel quia munus suum, id est, officium quod debet adimplet; sic et *munifex*, quia munera fert.

^f *Labens*, interdum *velox*. E Serv., *Æn.* II ad vers. *Tot jam lab. ann.*

^g *Latro*. Vid Varr., lib. vi.

^b *Luridus*, a *loro*. Recte Varr.: *Lorica a loris, quod de loro crudo pe toralia faciebant. Luridi autem hujusmodi coloris sunt*. Festus: *Luridi supra modum pallidi*.

^l *Luscitiosus*, qui vesp. nihil vid. At Festus contra: *Luscitio vitium oculorum, quod clarius vesperi quam mane cernit*. Vid. Fulg. Plac.

^k *Misericors*. E Serv., *Æn.* VIII.

^l *Mactus*. Ex Gregor., *Moral.* lib. XI, cap. 23, al. 24.

^l *Mactus* magis auct. E Serv., *Æn.* IX.

168. *Magnus*....
Magnanimus, ab eo quod sit *magni animi*, et magnæ virtutis. Cui contrarius pusillanimis.

Magnificus, a *magna faciendo* vocabulum traxit.

169. ^a *Mansuetus*, mitis, vel domitus, quasi *manu* assuetus.

^b *Modestus*, a *modo* dictus, et temperie, nec plus quidquam, nec minus agens.

Mitis, lenis, et mansuetus, et cedens improbitatibus, et ad sustinendam injuriam tacens, quasi *mutus*.

170. ^c *Mutus*, quia vox ejus non est sermo, nisi *magitus*; vocalem **483** enim spiritum per nares quasi *magiens* emittit.

Memor, vel qui memoriam tenet, vel qui memoria tenetur.

171. ^d *Magister*, *major in statione*, nam *στέρπων* Græce *statio* dicitur.

Minister, *minor in statione*, sive quia officium debitum *manibus* exsequitur.

172. *Major*....

Minor....

Minimus, a numero monadis, quod post eum non sit alter.

Mazimus, aut meritis, aut ætate, aut honore, aut *facundia*, aut virtute, aut omnibus magis *eximius*.

175. *Modicus*, parvus, sed abusive, cæterum *rationabilis*.

Moderatus, a *modo*, scilicet, et temperamento.

Mediocris, quod *modicum* illi sufficiat.

174. ^e *Miser* proprie, eo quod omnem felicitatem *amiserit*. Secundum autem Ciceronem, proprie *mortuus*, qui in *Tusculanis miseros* mortuos vocat, propter quod jam *amiserunt vitam*.

Miserabilis, quod sit *miseriæ habilis*.

175. ^f *Mæstus*, naturaliter *tristis*, non casu. Est enim a natura mentis et animi; ^g unde, et *mæstus*.

176. *Mendicus* dictus, quia minus habet unde vitam degat, sive quia mos erat apud antiquos os claudere egenum, et manum extendere, quasi *manu dicere*.

Mendax, quod mentem alterius fallat.

177. *Malignus*, quia *malitiæ* votum, vel opus peragit.

Malus, appellatus a nigro felle, quod Græci

A *μᾶλον* dicunt, uode, et *melancholici* appellantur homines, qui et conversationem humanam refugiant, ^h et amicorum charorum suspecti sunt.

Malitiosus, deterior malo, **484** quis frequenter malus. ⁱ A malo autem pejor dicitur, a bono deterior.

178. *Melior* dictus, quia *mollior*, non durus, aut ferreus, nam *melius*, quasi *mollius*.

Minax, a facie oculorum, ^j quando furiose ardescunt, ut amplius videns pertimescat.

Minator est monitor, sed monitor dicitur cum prænuntiat bona, minator cum prænuntiat adversa.

179. ^k *Mulcator*, eo quod blandis verbis *mulcet* ad declinandum animum: translatio a *mulso*, id est, **B** quod acceptum lenire solet fauces dolentis, aut opлетum sordibus stomachum.

180. *Metatores* appellantur, qui castra designant, a *metiando*, scilicet *Lucanus*:

Hesperios audax veniat metatur in agros.

Mollis, quod vigorem sexus enervato corpore dedecoret, et quasi mulier emolliatur.

181. *Macer* a *Macie*; et *macies* a *mæchia*, eo quod immoderata libido *macros* faciat, sive a *maceratione*.

^l *Mancus*, *manu ancus*.

182. ^m *Moribundus*, morienti similis, sicut *vitabundus*, vitanti similis. Quando enim dicimus, *moriturus est*, vere moriturus est; moribundus autem non vere, sed verisimilis morientis est.

C 183. *Meretrix* dicta, eo quod pretium libilinis *mercatur*. Inde et *meritoria tabernæ*; nam et milites cum stipendia accipiunt, *mereri* dicuntur.

184. *Morio*, a *morte* vocatus, eo quod non vigeat intellectu.

Mulio, dictus a *mulis*, eo quod præsit eisdem vehiculis.

Manifestum dicitur, quod in *manu* est promptum.

485 N.

185. *Nobilis*, non vilis, cujus, et nomen, et genus scitur.

Nubilis, ad nubendum *habilis*.

ⁿ *Nemo* ab homine tractum est, id est, *ne homo*, quod est pro nullo.

D *Nullus* autem, quasi *ne ullus*.

^a *Mansuetus*. Vid. Cassiod., in ps. xxiv.

^b *Modestus*. Ex Ambros., lib. 1 Off., cap. 48.

^c *Mutus*.... *vocalem enim sp.* Ex Lact., lib. de Opif., cap. 11.

^d *Magister*.... *nam. στέρπων Græc. statio.* Gloss., *στέρπων, robustus, gravis, stabilis. Στάσις ἢ καταμονή, statio.* Vid. Fest. in *Magisterare* et *Magisteria*.

^e *Miser*.... secundum Cic. E. Serv., Æn. iv, ad vers. *Miseri post fata Sichæi*.

^f *Mæstus naturaliter tristis.* E. Serv., ad vers. *Mæstum misit Onyten*: Æn. xii, *Mæstum, naturaliter tristis, severum, quem Græci ἀρδιαστον dicunt.*

^g *Unde et mæstus. f. mæstus.* Vid. Serv., Æn. 1, ad *Mæstumque timorem*.

^h *Amicor. charor. suspecti sunt.* Ita libri omnes. Gothiclenus.

ⁱ *A malo autem pejor, a bono det.* E. Serv., Georg. iv, ad vers. *Deterior quis visus*.

^j *Quando furiose.* Al., *furore*.

^k *Mulcator.* Donat., in Hecy., sc. 1: *Nam propriè Mulciber dictus est, quod omnia mulceat, id est, molliat, et in Adolph., scen. 2: Ipsum dominum atque omnem familiam mulcavit.* Ita enim legi in veteribus libris admonuit Gab. Faernus. Quæ autem de mulso, Plinii videntur, lib. ii, cap. 94.

^l *Mancus... manu ancus.* Festus: *Ancus appellatur, qui aduncum brachium habet ut porrigi non possit.* Gloss., *Ancus, mancus, κυλλός, πηρος.*

^m *Moribundus... morienti similis.* E. Serv., Æn. x. *Nemo, id est, ne homo.* Vel *nec homo*, Serv. et Fest.

186. ^a *Nihili*, compositum est ex *ne* et *hilo*. Hilum autem Varro ait significare medullam ejus ferulæ quam Græci asphodelon vocant; et sic dici apud nos *nihilum*; quomodo apud Græcos οὐδὲ γρῦ.

187. ^b *Nequam* a malo plerique distinguunt, alium perniciosum, alium nugam existimantes, ^c ut ait Monatius: *Hic adolescens nequam, non malus*, id est, nugas, non perniciosus. Alii confundunt, quasi utrumque unum idemque significet.

188. *Nequaquam*, eo quod *nec quidquam* sit, id est, ex eo quod nihil sit, veteres esse dictum voluerunt.

Neuter, neque iste, neque ille, quasi dicat, *nec uerque*.

189. ^d *Nefarius*, non dignus *farre*, quo primo cibi genere vita hominum sustinebatur. Alias *nefarius*.

Nefandus, id est, ne nominandus quidem.

Nutritor, quasi *nutu eraditor*.

190. ^e *Nuntius* est qui nuntiat, et quod nuntiat, id est, ἀγγελος καὶ ἀγγελία; **486** sed nuntius ipse homo genere masculino; id vero, quod nuntiat genere neutro, ut *hoc nuntium*, et *hæc nuntia*.

191. *Nasaræus*, id est, *sanctus Dei*. Nazaræus olim dicebatur qui sanctam comam nutriebat, et nihil contaminatum accipiebat, abstinens se a vino, omnique sicera, quæ mentem ab integra sanitate pervertit.

192. ^f *Nugas* autem Hebræum nomen est. Ita enim in prophetis est expositum, ubi dicit Sophonias: *Nugas qui a lege recesserunt*, ut nosse possimus linguam Hebraicam omnium linguarum esse matrem.

193. *Nugigerulus*, appellatus ab eo quod sit turpis nuntius. Negligens, quasi *nec legens*.

194. ^g *Nepos*, dictus a genere quodam scorpionum, qui natos suos consumit, excepto eo qui dorso ejus insederit; nam rursus ipse qui servatus fuerit consumit patrem; unde homines qui bona parentum per luxuriam consumunt *nepotes* dicuntur. Hinc quoque *nepotatio* pro luxuria ponitur, qua certe quæque res consumuntur.

195. *Niger*, quasi *nubiger*, quia non serenus, sed

^a *Nihili*. Festus: *Hilum putant esse quod grano fabæ adheret, ex quo nihil et nihilum*.

^b *Nequam*... *Al. nequitiam*. Vid. Varr. in extremo libro nono, et Agell., lib. vii, cap. 11.

^c *Ut ait Monatius*. Forte *Munatius*, vel *Malius* potius, cujus Mimiambi laudantur a Terentiano. *Nunatius* in Cod. Tarracou.

^d *Nefarius*, non dignus *farre*. Non.: *Nefarii proprietatem*, lib. i de Vita pop. Rom., Varro patefecit, a *farre*, quod adorem est, quo scelerati uti non debeant. Ascon.: *Nefarium quod sacra polluit farre pio solita celebrari; ergo nefarius, sacrilegi*.

^e *Nuntius*. Serv., *Æn. vi*, ad vers. *Verus mihi nuntius ergo*: — *Sane qui nuntiat genere tantum dicitur masculino; quod autem nuntiat, licet neutro dicatur, tamen invenitur etiam masculino*.

^f *Nugas* autem *Heb.* Ex Hieron., Sophon. iii. Est autem vox Hebræa נוגה. Charis., lib. i: *Nugas licet indeclinabile sit, tamen commune trium generum, hic, et hæc, et hoc nugas, et paulo post: Neutralia indeclinabilia sunt, ut nugas, quod est commune trium generum*.

^g *Nepos* a genere quodam scorp. Gloss.: *Nepa, σκόρπος*. Non.: *Nam vere nepa scorpium dicitur. Alitet*

fusco opertus est. Unde et *aubilum* diem tetrum dicimus.

O.

196. *Orthodoxus*, rectæ gloriæ.

Orator, ^h ab *ore* vocatus, a *perorando* nominatus, id est, dicendo; nam *orare* dicere est.

197. *Obaudiens*, ab *aure*, eo quod audiat imperantem.

ⁱ *Ospes*, quod inferat ostio pedem.

Ospes, facilis, apertus, et ostio patens; unde et *ospitalis* homo dicitur.

487 198. *Osor*, inimicus, ab *odio* dictus; sicut amator ab amore, et est generis communis.

Odibilis, odio habilis.

^B *Obaitus*, obsessus, id est, undique insidiis circumvallatus.

199. ⁱ *Obscenus*, impuræ libidinis, a vitio obscuro dictus. ^k *Obtunus*, hebetior, et obclusior, quasi ex omni parte tensus.

Obnixus, contra nisus, et conabundus.

Obnoxius, quia obligatus est nexibus culpæ.

200. ^l *Oblectator*, quasi cum lacte, et fraude, ut Terentius: *Nisi me lactasses amantem*; unde et *oblectare* dictum est.

^m *Obtreclator*, malignus, et qui obstringillando obficiendoque non sinat quempiam progredi et augescere.

201. *Orbus*, quod liberos non habeat, quasi oculis amissis.

Opifex, quod opus faciat aliquod.

Opilio, ovium pastor, *ovilio*.

P.

202. *Prudens*, quasi *porro videns*; perspicax enim est, et incertorum prævidet casus.

ⁿ *Patiens*, dictus a *pariendo*, *parire* enim *ferre* est; percutitur enim, et tolerat.

203. ^o *Perfectus*, cui jam nihil adjici potest. Huiusmodi apud grammaticos comparatio non adjicitur, quasi dixeris: *Ille perfectior est*, iste perfectus non erit.

204. *Pulcher* a specie cutis dictus, quod est (rubens)

Festus de *nepotis* etymo, et Isidorus ipse, lib. ix.

^h *Orator*. At Festus: *Oratores ex Græco, quasi ἀπαρτῆς dicti, quod missi ad reges nationesque, deos solerent ἀπαρτῆσαι ἀπαρτῆς, id est, testari*.

ⁱ *Ospes*. Hospes. Recte abest a quatuor Tarr. cod. hæc vox.

^j *Obscenus*. Varr., lib. vi: *Obscenum, turpe, quod nisi in scena palam dici non debet*.

^k *Obtunus*. L. *Obtusus*... *obtusior*. Al., *obdurior*. Utrouque enim modo legi admittunt characteres Gothici.

^l *Oblectator*. Fest., in verbo *Lacit*.

^m *Obtreclator*... *obstringillando*. Vel *obstrigillando* potius, ut apud Varr., de *Re Rust.*, cap. 20.

ⁿ *Patiens* dictus a *pariendo*. Festus: *Obpariat, verberat, a pariendo, id est, feriendo. Unde pueri, quod puniendo coercentur, unde et pavimenta*. Nimirum, quod Græcis παύειν ferire et pulsare. Nam et *pavimenta* pro *pavimenta* legi in antiqua inscriptione affirmat vir eruditissimus.

^o *Perfectus*. Servius, *Æn. xi*, ad vers. *O fama ingens ingentior arm.* — *Alia illa nomina sunt, in quibus est dubitatio, utrum comparentur, ut est perfectus; quod si velis comparare, incipit perfectus non esse perfectus*.

pellis; **488** postea transiit hoc nomen in genus. **A** Incedendum, quod nomen per usum transiit et ad animum. Nam pulchritudo hominis, aut in vultu est, ut: *Os, humerosque Deo similis*; aut in capillis, ut: *Namque ipse decoram caesariem*; aut in oculis, ut: *Latos oculis afflavit honores*; aut in candore, ut: *Quale manus addunt ebore decus*; aut in lineamentis, ut: *Te multo plus figura et lineamenta hospitiis delectabant*; aut in proceritate, ut Turnus:

Vertitur in mediis, et toto vertice supra est.

205. *Pellax* a *pelliciendo*.

Perspicax, splendidus, eo quod perlucet.

Perpetuus.....

Perennis, ab eo quod sit *perpetuus annis*.

206. ^a *Præsul* vocatus, quia *præest sollicitudine*.

Præpositus appellatus, eo quod sit subjectorum ac famulantium ordinator, vel rector.

Patroni a *patribus* dicti sunt, quod hujusmodi affectum clientibus exhibeant, ut quasi patres illos regant.

207. ^b *Pædagogus* est qui parvulis assignatur. Græcum nomen est, et est compositum ab eo quod pueros agat, id est, ducet, et lascivientem refrenet ætatem.

208. *Præsens* dictus, quod sit *præ sensibus*, id est, coram oculis, qui sensus sunt corporis.

Prior, quod primus sit ordine; et primus, quasi præeminens.

Primus.....

Postremus.....

209. *Potens*, rebus late *patens*; unde et *potestas*, quod *patet* illi quæqua velit, et nemo intercludat, nullus obsistere valeat.

Præcipuus, præ cæteris opibus copiosus.

210. ^c *Pecuniosos* Tullius primum eos dictos refert, qui plurimam habuissent pecuniam, id est, pecora. Ita enim antiqui eos appellabant. Paulatim autem per abusivam nomen in aliud devolutum est.

211. ^d *Pervicax* proprie dicitur qui in proposito suo ad victoriam perseverat. **489** ^e Antiqui enim *viciam* dicebant, quam nos *victoriam*; credo quod inde dicatur herba *vicia*, id est, *victoralis*.

212. ^f *Pernix* a *perniendo* tractum est, id est, in conatibus perseverando. ^g Alii *pernicem* velocem intelligunt pedibus; ^h nam *pernicitas* pedum est, ut: *Pernicibus ignea plantis*; sicut celeritas pennarum est, ut: *Celerique fuga sub sidera lapsa*.

213. *Piger*, quasi *pedibus æger*. Est enim tardus ad

^a *Præsul*...quia *præest sollicitud.* Paul., ad Rom. xii: *Qui præest in sollicitudine*. Dicitur autem *præsul* a *præsiliendo* (ut ait Phocas), sic enim inter Sallios primus appellabatur, quod tripodium auspicaretur, inde Lucilius:

Præsal, ut antruat, iode, et volgus redantruat olli.

Hic est præsulor, quem Glossarium vetus τὸν ἐν τοῖς ἱερῶς προσηγορούμενον interpretatur.

^b *Pædagog.* qui parvulis assign. Ex Hieron., ad Gal. iii.

^c *Pecuniosos*. Ex eod., Eccles. v.

^d *Pervicax*. Donat., in Hocyr.: *Pervicax, perseverans cum quadam vi, et paul. post: Pervicax, per vim agens*.

^e *Antiqui enim viciam*. Ovet., *viciam*. Vitioze, opinor.

^f *Pernix a perniendo*. E. Serv., Georg. iii.

Pernox, pervigilans nocte. *Perseverans*.....

ⁱ *Pertinax*, impudenter tenens, quasi *pertinens*.

214. *Petulans*, nunc quidem pro audace et improbo ponitur; olim autem acerbi flagitatores, et proprie argentariorum coactorum pueri, quod pretia rerum crebrius et asperius exigebant, a *petendo* *PETULANRES* vocati.

215. ^j *Procax*, proprie idem quod *petax*. Nam *procare* est *petere*; unde et nuptiarum petitores *proci* dicuntur.

216. *Prodigus*, sumptuosus, atque consumptor, qui omnia *porro agit*, et quasi *projicit*.

Profugus proprie dicitur qui procul a sodibus **B** suis vagatur, quasi *porro fugatus*.

Peregrinus longe a patria positus, sicut alienigena.

217. *Projectus*, quasi longe et *procul jactatus*, sicut et *produxit*, quasi *porro illum duxit*, et *provocavit*, quasi *porro illum vocavit*.

Projectus, quasi *porro ejectus*, ac *pro jactatus*; unde: *Projectaque saxa Pachyni*, id est, *porro jactata*.

218. *Proscriptus*, cujus bona palam et aperte scribuntur.

^k *Præscriptus*, **490** ordinem significat, sicut et præscriptiones apud juriconsultos.

219. ^l *Procinctus*, expeditus et armatus; unde: *Et in procinctu*, id est, cum belli causa arma sumebant.

^m *Præcinctus*, eo quod aut se ponat aliquid, quo præcingitur. Unde et de Domino dictum est:

C *Præcinctus linteo, laevi pedes discipulorum suorum*.

220. ⁿ *Prædo* est qui populando alienam invadit provinciam. *Prædo* ab abigendo prædas dictus, et *prædo* qui prædam habet.

Prædator est cui de præda debetur aliquid.

221. *Plagiator*, ἀπό τοῦ κλαγιέν, id est, obliquè, quod non certa via gradiatur, sed pelliciendo dolis.

^o *Pirata*, sunt prædones maritimi ab incendio navium transeuntium quas capiebant dicti. Nam πῦρ ignis est.

222. *Pugillator*, qui de manu in manum nummorum aliquid subtrahit.

Peculator, pro eo quod sit pecunie publicæ defraudator.

Proditor, pro eo quod detegit. Item proditor, **D** perditor, ut: *Unius ob iram prodimur*.

^g *Alii pernicem velocem*. Ex eod., Æn. xi.

^h *Nam pernicitas ped.* Ex eod., Æn. iv.

ⁱ *Pertinax, q. pertinens*. Quasi *pertendens*, Varro, lib. iv.

^j *Procax*. E. Serv., Æn. i.

^k *Præscript. ordinem signific.* Præscriptiones appellantur juriconsulti exceptiones, illas præsertim quas longi temporis objectione actiones excludunt. Cujus nominis origo fortasse, quod earum formula præscripta esset, aut in edictis prætorum, aut in actionum formulis. Sic etiam *præscriptis verbis actio*.

^l *Procinctus*. Vid. Fest.

^m *Præcinctus*. Ex August., in ps. xcii.

ⁿ *Prædo*. E. Serv., Æn. x.

^o *Pirata ab incendio*. At Græcis πειρατής, non πυρατής Hesich.: πειρατής, κλοπυργός.

223. *Perfidus*, quia fraudulentus est, et sine fide, & quasi *perdens fidem*.

^a *Perjurus*, quia *perpere jurat*, id est, male jurat. *Perjurus* autem in verbo *r* non habet. Nam *pejero* et *dejero* dicimus.

224. ^b *Prævaricator*, malæ fidei advocatus, et qui, vel in accusando nocitura, vel in defendendo profutura prætereat, aut inutiliter **491** dubieque ponat, mercedis gratia, scilicet corruptus. Cicero: *Quid enim tam prævarum?* id est, valde varum.

225. *Pellax*, dolosus, et fallax, a *pelle*, id est, vultu. Foris enim ut fallat arridet, sed nequitiam intus gerit.

Profanus, quasi *porro a sano*. Sacris enim illi non licet interesse.

226. ^c *Parracida*, proprie dicitur interfector parentis, quamvis quidam veteres hunc *parenticidam* dixerint, quoniam parricidium et homicidium in quocunque intelligi possit, cum sint homines hominibus pares. **B**

227. *Persecutor* non semper pro malo intelligitur, unde, *persecutus*, perfecte secutus.

^d *Publicanus* est qui vectigalia publica exigit, vel qui per publica negotia sæculi lucra sectatur; unde, et cognominatus est.

228. *Peccator*, a *pellice*, id est, meretrice vocatus, quasi *Pellicatr*, quod nomen apud antiquos tantum flagitiosum significabat, postea transit hoc vocabulum in appellationem omnium iniquorum.

229. *Prostitutæ meretrices*, a *prosedendo* in meritoriis, vel in fornicibus.

^e *Pellex*, apud Græcos, proprie dicitur a Latinis *concupa*. Dicta autem a fallacia; id est, versutia, **C** sub dolositate vel mendacio.

230. *Procurvus*, quasi, *per longum curvus*.

^f *Paridus* est quem vexat trepidatio mentis (habet enim cordis pulsationem, cordis motum); nam *PAVOR* ferre est, unde et *pavimentum*.

231. *Petræ* autem et *rupes* a duritia saxorum nominantur.

492 *Pusillanimis*, pusillo animo.

^g *Petulcus*, dictus ab *appetendo*, unde etiam et meretrices *petulcas* vocamus.

Pisinus a *pusione*.

Productus, quasi *porro ductus*.

Q

232. *Quæstor*, a *querendo* dictus, quasi *quæstor*.

^a *Perjurus* in verb. *r*. non habet. Imo et nomen ipsum in vetustiss. Cod. Salm., *pejurus*, bis sine *r* scribitur. Sunt autem hæc Serv., *Æn.* II.

^b *Prævaricator*. Plin., lib. VIII, cap. 49: *Arator nisi incurvus prævaricator. Inde translatum hoc crimen in forum. Ibi itaque caveatur ubi inventum est. Quod autem a vario deduxisse Cicero videtur in Partitionibus, cum dicit: Prævaricationis nomen significat, eum qui in contrariis causis, quasi varie esse positus videatur, non prorsus diversa notatio est; nam, et varium a vero fortasse descendit. Quanquam id exigere iniquum est, cum præsertim Quid anim tam prævarium in quibusdam libris legatur.*

^c *Parracida*. Ita Gothici libr., non *Parricida*.

^d *Publicanus*. Caius, cap. 16 de verb. Sign.: *Eum qui vectigal pop. Rom. conductum habet publicanum appellamus.*

Quæstuosus, querimoniosus.

235. *Querulus*, quia querelam infert. *Quietus*, quod sit ipse sibi animo securus, neminem tangens.

R

234. *Religiosus*, ^h ait Cicero, a *relegendo* appellatur, qui retractat, et tanquam relegit ea quæ ad cultum divinum pertineant. Hi sunt dicti *religiosi* ex *relegendo*, tanquam ex *eligendo eligentes*, ex *diligendo diligentes* ex *intelligendo intelligentes*.

235. ⁱ *Rationator* dictus, i vir magnus, quia de omnibus rebus quas esse mirabiles constat posait reddere rationem.

Retractor, *repetitor*, ^k nam *retractare*, est *repetere* quod omiseras.

236. *Resipiciens*, eo quod mentem quasi post insaniam recipit, aut quia resipit qui sapere desiderat. Castigat enim seipsum dementiæ, et confirmat animum suum ad rectius vivendum, cavens ne iterum corruiat.

237. *Repentinus*, a *repente*. ^l *Repens* autem et adverbium et nomen potest esse.

Robustus, fortis, validus, a fortitudine roborosæ arboris appellatus.

Rapidus, velox pedibus.

Raptor, eo quod *corruptor*. Inde et *rapta*, eo quod *corrupta* est.

238. ^m *Reus*, a *re* de qua obnoxius est, et *reatus* a *reo* est nuncupatus.

493 *Reus majestatis*, primum dictus qui adversus rempublicam aliquid egisset, aut quicumque hostibus consensisset. Dictus autem *reus majestatis*, quia *majus* est lædere patriam quam civem unum. Postea autem et hi *rei majestatis* dicti sunt qui adversus majestatem principis egisse viderentur, vel qui leges inutiles reipublicæ detulerant, vel utiles abrogaverant.

239. *Rixosus*, a *rixtu* canino dictus. Semper enim ad contradicendum paratus est, et jurgio delectatur. et provocat contententem.

Rusticus, dictus quod rus operetur, id est, terram.

S

240. *Sapiens*, dictus a *sapere*, quia sicut gustus aptus est ad discretionem saporis ciborum, sic sapiens ad dinoscentiam rerum atque causarum, quod unum quodque dignoscat, atque sensu veritatem discernat.

D

^a *Pellex* apud Græc. Vid. Fest. Agell., et Paul., cap. 144, d. de verb. Sign.

^f *Pavidus*... habet enim cordis puls. Respexione videtur ad Virgillii verba: *Corda pavor pulsans.*

^g *Petuleus*. E serv., Georg. IV, ad vers. *Hædique petulci.*

^h *Religiosus* ait Cic. II de Nat. deor.

ⁱ *Rationator*. Sic in Goth. omnibus, eaque scriptura Chaconi placebat. Nam *ratiocinator* alius est.

^l *Vir magnus*. Magus volebat A. Augustinus.

^k *Nam retractare*. E serv., *Æn.* VII, ad vers. *Mos erat Hesperio in Latio.*

^l *Repens* autem. Ex eod., *Æn.* XII.

^m *Reus*, a *re* de qua obnoxius. Cic., II de Orat.: *Reos autem appello non eos modo qui arguantur, sed omnes quorum de re disceptatur.*

Cui contrarius est *insipiens*, quod sit *sine sapore*, nec A alicujus discretionis, vel sensus.

241. *Studiosus*, quasi *studii curiosus*.

^a *Sanctus*, veteri consuetudine appellatus, eo quod hi qui purificari volebant sanguine hostiæ tangebantur, et ex hoc *sancti* nomen acceperunt.

242. ^b *Sincerus*, quasi *sine corruptione*, cui contrarius est *insincerus*, vitiatu, corruptus.

Supremus, summus, ab eo quod *supereminet*. Unde et *supreme Pater* dicimus.

Sublimis, ab altitudine vocatus honoris; nam proprie sublime dicitur quod in alto est, ut: *Sublimemque ferens ad sidera cœli*.

243. ^c *Speciosus*, a *specie*, vel aspectu, sicut formosus a *forma*.

^d *Solers*, quod sit *sollicitus in arte*, et utilis. *Solers* enim apud antiquos dicebatur, qui erat omni bona arte instructus. Terentius: *Adolescentem solertem dabo*.

244. ^e *Superstitiosus* ait Cicero appellatos qui totos dies precrabantur, **494** et immolabant, ut sibi sui liberi *superstities* essent.

Sollicitus, quia *solers*, et *citus*, atque irrequietus. *Sedulus*, familiare verbum Terentii, hoc est *sine dolo*, alias assiduus.

245. ^f *Sodales* dicuntur, qui ad symbolum convenire consueverunt, quasi *sua edentes*, alias quas; *sedales*, quod simul sedeant. ^g *Socii* dicuntur propter periculi et operis societatem, quasi in unam caligam et uno vestigio manentes.

246. *Stultus*, hebetior corde, sicut quidam ait: *Ego me esse stultum existimo, fatuum esse non opinor*, id est, obtusis quidem sensibus, non tamen nullis. ^h *Stultus* est qui per stuporem non movetur injuria: sævitiam enim perfert, nec ultus est, nec ullo ignominie commovetur dolor.

247. ⁱ *Segnis*, id est, *sine igne*, ingenio carens (se autem *sine* significat, ut *sedulus*, *sine dolo*, *securus*, quasi *sine cura*), id est, frigidus, per quod inutiles accipimus.

248. *Stupidus*, sæpius stupens.

Superbus dicitur, quia *super* vult videri quam est; qui enim vult supergredi quod est, *superbus* est.

^a *Sanctus*. Vid. Serv., *Æn.* xii, ad vers. *Qui sedera fulmine sancit*, aut ad verba Pauli potius respexit: *Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur, et sine sanguinis effusione non fit remissio*.

^b *Sincerus*. E Serv., *Georg.* iv.

^c *Speciosus*. E Serv., *Æn.* i. Quamvis alias formosum non a *forma*, sed a *formo* ducat Isidorus.

^d *Solers*. Donat., in *Eunuch.*

^e *Superstitiosus* ait Cic. *Lib.* i de *Nat. deor.*

^f *Sodales*. Tres *etymologiæ* indicantur a Festo, ut *sodales* sint, vel *ex suo edentes*, vel *una sedentes*, quasi *sedales*; vel *suadentes*, quarum duas priores possuit Isidorus.

^g *Socii*. Quasi in eod. *socco* insistentes.

^h *Stultus* est, qui per *stupor*. E Serv., *Æn.* xi, ad vers. *Quis metus?*

ⁱ *Segnis*, id est, *sine igne*. E Serv. *Æn.* i. Hæc

249. *Susurro*, de sono locutionis appellatus, quia non in facie alicujus, sed in aure loquitur de altero detrahendo.

250. *Seditiosus*, qui dissensionem animorum facit, et discordias gignit: quam Græci *διάρτησις* dicunt.

Severus quasi *sævus verus*, tenet enim sine pietate justitiam.

251. *Simulator*, dicitur a *simulacro*. Gestat enim similitudinem ejus **495** quod non est ipse.

^j *Suasor*, decipiens, id est, in suam sortem trahens.

Studiosus...

252. ^k *Scrupulosus*, animi minuti, et asperi. *Scrupus* enim est arena durior.

^l *Sacrilegus*, dicitur ab eo quod *sacra legit*, id est, furatur.

Sicarius vocatur, qui ad perpetrandum scelus telis armatus est. *Sica* enim gladius est a *secundo* vocatus.

253. ^m *Scævus*, sinister atque perversus, ἀπὸ τοῦ σκαίου. Est enim pessimi et crudelis animi. *Scenicus*, qui in theatro agit. Theatrum enim scena est.

ⁿ *Scorta*, quæ a Græcis quoque σκώτια vocabantur, quo defricantur pelles, quibus corruptela fit.

254. *Spurcus*, quod sit impurus.

^o *Scelerosus*, sceleribus plenus, ut lapidosus locus, et arenosus. Plus est autem scelerosus quam sceleratus.

255. *Sator*, seminator, vel pater, a *semine*.

^p *Scurra*, qui sectari solet quempiam tibi gratia. A *sequendo* igitur, inde *scurra* appellatus. Ideam *assecta*, a *sequendo*.

Satelles, quod adhæreat alteri, sive a lateris custodia.

256. *Suffectus*, in loco alterius suppositus, quasi *suffactus*. Unde et *consulem suffectum* dicimus eum qui pro alio substituitur.

257. *Secundus*, quia *secus pedes*, et tractus est sermo a sequentibus servis pedisequis. Unde et *secunda fortuna* dicitur, quod secundum nos est, id est, prope nos. Inde et *res secundæ*, id est, prosperæ. *Secundæ* autem a *sequendo* sunt dictæ.

258. ^q *Stipulator*, promissor. *Stipulare* enim pro-

D locum disputatione sola restituimus.

^j *Suasor* d. i. i. s. s. *trahens*. Al. : *Suasor*, a *suadendo* quem vult decipere. Utraque scriptura Gothicorum librorum.

^k *Scrupulosus*. E Serv., *Æn.* vi.

^l *Sacrilegus*. Ex eod., *Ecl.* 8.

^m *Scævus*. Ex eod., *Æn.* iii, ad vers. *Scævæque amplector limina portæ*. Gloss. σκαίος, scævus, et *Scævæ*, ἀπιστία χείρ; et Non. in *Obscævit*.

ⁿ *Scorta*. Vid. Fest. et Epitom.

^o *Scelerosus*... Plus est autem scelerosus. Donat. in *Eunuch.* : *SCELEROSUS* proprie auctor est scelerum. *SCELERATUS* in quo scelus sit constitutum, vel commissum.

^p *Scurra*. Vid. Fest. et Scalg.

^q *Stipulator*... stipulari enim promittere. Recte, Gothicis omnes Gloss. ἐπισημαίνω, promitto, spandēs, stipulator. Item ἐπισημαίνω, consilio, ἀποτίθημι, stipulo, seu

mittere est, ex verbis 496 jurisperitorum, qui etiam A stipulum firmum appellaverunt.

259. *Sanus*, a sanguine, quia sine pallore est.

Sospes...

^a *Salus*, a *sale* nomen accepisse putatur.

Subtilis, ab extenuatione dictus.

260. ^b *Sequester* dicitur, qui certantibus mediis intervenit, qui apud Græcos *ὁ μέσος* dicitur, apud quem pignora deponi solent. Quod vocabulum a *sequendo* factum est, quod ejus qui electus sit utraque pars fidem sequatur.

261. *Sessilis*, quod non videtur stare, sed *sedere*.

Surdus, a *sordibus* humoris auro conceptis; et quamvis multis casibus accidat, nomen tamen æger ex prædicto vitio retinet.

262. *Siccus*, quod sit exsuccatus, sive, per anti- B phrasin, quod sit sine *succo*.

^c *Sepultus* dictus, eo quod sit sine palpatione, vel sine *pulsu*, id est, sine motu.

263. ^d *Sajo*, ab exigendo dictus.

Sutor, a *suendis* pellibus nominatur.

Subulcus, porcorum pastor, sicut *bubulcus* a cura boum.

T. 497

264. *Tutor*, qui pupillum *tuetur*, hoc est, intuetur, de quo in consuetudine vulgari dicitur: *Quid me mones? Et tutorem, et pædagogum olim obrui*.

265. ^e *Testes* dicti, quod *testamento* adhiberi solent, sicut *signatores*, quod *testamentum signent*.

266. ^f *Tetricus*, mons in Sabinis asperrimus. Unde et tristes homines *tetricos* dicimus.

Taciturnus, in *facendo diuturnus*.

267. *Trutindtor*, examinador, ex iudicii libra pendens; recta translatione a *trutina*, quæ est gemina ponderum lanx.

268. *Tristis*...

Tenax, nummi cupidior, quod teneat. ^g Interdum, et *pertinax*. *Truculentus*...

mavis *stipulorum*. Nam stipularum commune, ut ait Priscianus, lib. v, citans ad id Suetonium, lib. viii Prætorum. Festus, in *Stipe*: *Stipem esse nummum signatum, testimonio est et id quod datur stipendium militi; et cum spondetur pecunia, quod stipulari dicitur; vel (ut edidit Ful. Ursinus): Stipem dicebant pecuniam signatam, quod stiparetur; ideo stipulari dicitur is qui interrogatus spondet. Ergo cum stipulari commune sit, interrogationemque et sponsonem contineat, recte quoque ead. Gloss.: *Ἐπιπράσις, interrogatio, stipulatio; et Stipulatio, ἱκανδοσία; itemque: ἱκανδοσία, satisfactio. Satis-factio autem et ἱκανδοσία promittentis sunt, non interrogantis. Hæc prope eræa pluribus, quia A. August. stipulari rogare esse volebat, non promittere, et stipulatorem eum qui rogaret, nullo modo qui promitteret.**

^a *Salus*, a *sale*. Quod corruptionem prohibeat.

^b *Sequester*. Serv., *Æn.* xi, ad vers. *Pace sequestra: Media* (inquit), nam *sequester est medius inter duos altercantes apud quem aliquid ad tempus reponitur. Gloss., sequester, μετρεός, ἱερπεός, συνδρομιλάς. Vid. Agell., lib. xx, cap. 10, et jurisconsultor. libros.*

^c *Sepultus*. E Serv., *Æn.* vi, ad vers. *Custode sepulto*.

^d *Sajo*. Gothorum vox, quam et nos retinemus, et sæpe legitur in Gothicis legibus et membranis, ut apud Cassiodorum. In concilio vero Emeritensi,

269. ^h *Torvus*, terribilis, eo quod sit *torto vultu*, et turbulento aspectu, ut: *Torva læna*; et:

Cornimus astantes nequidquam lumine torvo.

270. ⁱ *Turbidus*...

Terribilis...

Teter, ab obscura tenebrosaque vita. *Teterri-mus* pro sero nimiam. Tetrum enim veteres pro Fero dixerunt, ut Ennius: *Tetrosque elephantos*.

Terribilis, quia timorem habet, et timetur.

271. *Tergiversator*, quod animum quasi *tergum veritat* huc et illuc, nec facile qualis sit intelligitur.

Temulentus, a *temeto*, id est, vino, dictus.

272. ^l *Timidus*, quod *timeat diu*, id est, a sanguine, nam timor sanguinem gelat, qui coactus gignit timorem.

273. *Turpis*, quod sit informis, et *torpeat*.

V 498

274. *Vir*, ^k a *virtute*.

Utilis, ab *utendo* bene sua, vel quod bene quid uti possit, sicut, *docilis* quod *doceri* possit.

275. *Verus*, a *veritate*, hinc et *verax*. Major est veritas quam verus, quia non veritas a vero, sed verus a veritate descendit.

Veridicus, quia *verum dicit*, et veritatis assertor est.

Verecundus, quia *verum factum erubescit*.

276. ^l *Viridis*, vi et succo plenus, quasi *vi rudis*.

Venustus, pulcher, a *venis*, id est, sanguine.

Vivens....

Vivus....

277. *Verius*, quasi non unius viæ, sed incertæ mixtæque sententiæ.

Versutus, eo quod ejus mens in quolibet actu ad quamlibet fraudem facile *vertitur*, unde et *versutia* dicitur contorta sententia. Plautus: *Versutior quam rota figuraris*.

c. 8, mendose *Salomonem*, pro *Sajonem* habent aliqui Codices. Illud adnotandum, i consonans eo modo prolatum a Gothicis, quò a nobis *gi* et *ge*. Idque non modo scriptura ipsa sagio, quæ in quibusdam libris est, et Germanus *sager* eadem significatione, sed notatio quoque Isidori satis demonstrat.

^e *Testes*. Sup. lib. v., cap. 21.

^f *Tetricus*. E Serv., *Æn.* v. i, ad vers. *Qui Tetricæ horr. cautes*.

^g *Interdum, et pertinax*. Eleganter utrumque conjunxit Plautus: *Quid ais, tenaxne ejus pater? Pn. imo cedepol pertinax*.

^h *Torvus, terribilis*. E Serv., *Æn.* x, ad vers. *Urae torvus Abas*. Eisdem nos *rostruertos* dicimus.

ⁱ *Turbidus*. E Serv., *Æn.* iv.

^l *Timidus... id est a sanguine*. Hoc est: Fit propter sanguinem; nam timor sanguis, etc. Quæ sunt Servii verba, *Æn.* iii.

^k *Vir a virtute*. Physica, non grammatica, hoc est, non vocis, sed rei ipsius origo, qua de re in præfatione hujus libri. Nam *virtus* potius a *virtu*, *vir* a *vi*, quod major in eo vis quam in femina, nominatus, ut ait Lactantius in lib. de Opif., cap. 12. Eandem rationem sequitur paulo post in *vero et veritate*.

^l *Viridis, vi, et succ. pl. q. vi rudis*. Varro, *Viridis a vi quadam humoris, quæ si exaruit, moritur*.

278. ^a *Villis a villa*, nullius enim urbanitatis est. **A** ^c *Versipellis*, eo quod in diversa vultum et mentem vertat. Inde, et *versutus*, et *callidus*.

Violentus, quia vim infert.

279. ^b *Vecors*, mali cordis, et malæ conscientiæ. *Vagus*, quia sine via.

Vanus, a *Venere* etymologiam trahit. Item *vanus* inanis, falsus, eo quod sine memoria evanescat.

280. *Vesanus*, non probe sanus.

Violentus, qui et satis bibit, et difficile inebriatur.

^a *Villis a villa*, e'e. Illic non leguntur in vetustioribus libris.

^b *Vecors*. Festus: *Vecors, turbati ac mali cordis*. At *Labeo*: *Vecors sine corde*; *Vesanus sine sanitate*.

^c *Vexatus*. E Serv., *Eclog.* 6.

^d *Vector*. Ex eod., *Æn.* iv, ad vers. *Nescius illa fuga*, etc.

^e *Quatuor sunt venatorum officia*. Vestigatorum manus vox ipsa ostendit satis. Alia duo expressit *Virgilius* uno versu:

^c *Vexatus*, id est, *portatus*, ab eo quod est *velo*, *vezo*, *vecto*, ut *vexasse* sit *portasse*.

281. *Veneficus*, eo quod venenum mortis causa paravit, aut præstitit, aut vendidit.

^d *Vector*, quasi *vehitor*. Est autem vector et qui vehit, et qui vehitur.

282. *Venator*, quasi *venabulator*, a *venabulo*, scilicet, quo bestias premit. ^e Quatuor autem sunt venatorum officia: vestigatores, indagatores, alatores, pressores.

Dum trepidant alæ, saltusque indagine cingunt.

Pressorum officium ex eleganti verbi premeudi significatione constabit. Significat enim interdum fugientem insequi, atque ita urgere, ut prope prenda; nos *ir al alcance* dicimus:

B Hanc fugerent Graji, premeret Trojana juvenus.

Æn. i. Et 2:

... Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
Insequitur, jamjamque manu tenet, et premit hasta.

Hic incipit Editionis Arevali tomus IV.

LIBER UNDECIMUS.

DE HOMINE ET PORTENTIS.

I CAPUT PRIMUM.

De homine et partibus ejus.

1. *Natura* ^a dicta ab eo quod nasci aliquid faciat. Gignendi enim et faciendi potens est. ^b Hanc quidam Deum esse dixerunt, a quo omnia creata sunt et existunt.

2. *Genus* a *gignendo* dictum, cui derivatum nomen a terra, ex qua omnia gignuntur, γῆ enim Græce terra dicitur.

3. *Vita* dicta propter *vigorem*, vel quod *vim teneat* nascendi, atque crescendi. Unde et arbores vitam habere dicuntur, quia gignantur et crescunt.

4. *Homo* dictus, quia ex *humo* factus est, sicut dicitur in *Genesis*: *Et creavit Deus* ^c *hominem de humo terræ*. Abusive autem pronuntiat ex utraque substantia totus homo, id est, ex societate animæ et corporis.

5. ^d Nam proprie *homo* ab *humo*. ^e Græci autem hominem ἀνθρωπον appellaverunt, ² eo quod sursum spectet, sublevatus ab humo ad contemplationem artificis sui. Quod *Ovidius* poeta designat, cum dicit:

Pronaque cum spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, cælumque videre
Jussit, et erectos ad sid. ra tollere vultus.

Qui ideò erectos cælum aspici, ut Deum querat, non ut terram intendat, ^f veluti pecora, quæ natura

^a *Natura dicta est*. Verba sunt *Servii*, *Georg.* ii, **D** ad verba: *Quippe solo natura subest*.

^b *Hanc quidem*. Ex *Lact.*, lib. ii, cap. 1.

^c *Hominem de humo terræ*. Ita vetustissimi quique libri, sæcuntusque est (ut solet) LXX interp.

^d *Nam proprie homo ab humo*. Hieron., *Joel.* ii.

^e *Græci autem ἀνθρωπον*. Ex eod. *Lact.* loco.

^f *Veluti pecora*. E *Sallustio* in *Catilin.*

^g *Duplex est autem homo*. Ex *Hieron.*, *Ezech.* xiv.

^h *Anima autem gentilibus*. Ita *Goth.* *Cod.* *Vid.* *Lact.*, de *Opif.*, cap. 17.

ⁱ *Evangelista pronuntiat*. *Joann.* x.

prona et ventri obedientia finxit.

6. ^g Duplex est autem homo, interior et exterior. Interior homo, anima; exterior homo, corpus.

7. ^h *Anima* autem gentilibus nomen accepit, eo quod ventus sit. Unde et *ventus* Græce ἀνεμος dicitur, quod ore trahentes aerem vivere videamur. Sed apertissime falsum est, quia multo prius gignitur anima quam concipi ore aer possit, quia jam in genitricis utero vivit

8. Non est igitur aer anima, quod quidam putaverunt, qui non potuerunt incorpoream ejus cogitare naturam.

9. *Spiritum* idem esse quod animam ⁱ evangelista pronuntiat dicens: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et rursus potestatem habeo, sumendi eam*. De hac quoque ipsa Domini anima passionis tempore memoratus evangelista ita protulit, dicens: *Et inclinato capite* ^l *emisit spiritum*.

10. Quid est enim emittere spiritum, nisi animam ponere? Sed anima dicta propter quod vivit; spiritus autem, vel pro spiritali natura, ^k vel pro eo quod inspiret in corpore.

11. Item ^l *animum* idem esse quod animam. ^m Sed anima vitæ est, animus consilii. Unde dicunt philo-

ⁱ *Emisit sp.* *Joan.* xvii, *tradidit sp.*; *Matthæus*, *emisit*. Sed eod. modo auctor libri de *Sp. et Anim.*

^k *Vel pro eo quod spiret*. Ead. in lib. de *Spiritu et Anim.*, c., 34. Quod opus non esse Hugonis de *Sancto Vict.* hæc atque alia in *Codicibus* nostris Hugonis antiquioribus satis ostendunt.

^l *Animum idem esse quod animam*. Ex *Lact.*; de *Opif.*, cap. 18.

^m *Sed anima vitæ, animus consilii*. E *Serv.*, *Æn.* x, ad vers. *Sanguisque animusque seq.* Suntque in eod. lib. de *Spir. et Anim.*

sophi etiam sine animo vitam manere, et sine mente animam durare; unde et *amentes*; nam *mentem* vocari, ut sciat; *animam*, ut v. lit.

12. *Mens* autem vocata, quod *emineat* in anima, vel quod *meminit*, unde et immemores *amentes*. Quapropter non anima, sed quod excellit in anima *mens* vocatur, tanquam caput ejus, vel oculus. Unde et ipse homo secundum mentem imago Dei dicitur. Ita autem hæc omnia adjuncta sunt animæ, ut una res sit. Pro efficientiis enim causarum diversa nomina sortita est anima.

13. Nam et memoria mens est, unde et immemores *amentes*; ^a dum ergo vivificat corpus, *anima* est; dum vult, *animus* est; dum scit, *mens* est; dum recollit, *memoria* est; dum rectum judicat, *ratio* est; dum spirat, *spiritus* est; dum aliquid sentit, *sensus* est. Nam inde animus *sensus* dicitur pro iis quæ sentit, unde et *sententia* nomen accepit.

14. *Corpus* dictum, eo quod corruptum perit. Solubile enim atque mortale est, et aliquando solvendum.

Caro autem a *creando* est appellata.

15. ^b *Crementum* enim semen est masculi, unde animalium et hominum corpora concipiuntur. Hinc, et parentes *creatores* vocantur.

16. ^c *Caro* autem ex quatuor elementis compacta est. ^d Nam *terra* in carne est, *aer* in halitu, *humor* in sanguine, *ignis* in calore vitali. Habent enim in nobis elementa suam quæque partem, quibus quid debetur compage resoluta.

17. ^e *Caro* autem et *corpus* diversa significant. In carne semper corpus est, non semper in corpore caro; nam caro est quæ vivit, idem et corpus. Corpus, quod non vivit, idem non caro. ^f Nam corpus dicitur, aut quod post vitam mortuum est, aut sine vita est conditum. Interdum et cum vita corpus, et non caro, ut herba et lignum.

18. *Sensus* corporis quinque sunt: visus, auditus, odoratus, gustus et tactus. Ex quibus duo aperiuntur, et clauduntur, duo semper patentes sunt.

19. ^g *Sensus* dicti quia per eos anima subtilissime totum corpus agitatur vigore sentiendi.

^a Dum ergo vivif... accep. In eod. lib. de Sp., cap. 34.

^b Crementum. E Placidi glossis, ut sup., lib. ix cap. 5.

^c Caro autem ex quatuor elem. Ita Cod. omnes. Corpus scribat Chacon, ex Lact. et Hieron., non recte, nisi corpora nostra, ex Lact., vel corpora humana, ex Hier., scribas, siquidem carnis nomine statim dicturus est vitam contineri, corporis non item. Neque obstat quod carnem et totum et partem videtur facere, dum subdit, nam terra in carne est; id enim ita dicitur, ut quasi manifestum et evidens ponatur, quo cæteris elementis minus aliquanto notas sedes assignare pergat.

^d Nam terra in carn. Lact., lib. ii, cap. 12.

^e Caro autem, et corp. Ex Hieron., epist. ad Pamach. advers. error. Joann. Hierosolymitan.

^f Sensus dict. Eod. lib. de Spirit.

^g Unde et præsent. Sup., lib. x., litt. P.

^h Visum autem feri quid. Prioris opinionis auctor Aristoteles; alterius Empedocles et Plato, quos Ga-

^s Unde et *præsentia* nuncupantur, quod sint præ sensibus, sicut præ oculis, quæ præsto sunt oculis.

20. *Visus* est qui a philosophis humor vitreus appellatur. ^h Visum autem fieri quidam asseverant, aut externa ætherea luce, aut interno spiritu lucido per tenues vias a cerebro venientes, atque penetratis tunicis in aerem exeuntes, et tunc commissione similis materiæ visum dantes.

21. ⁱ Visus dictus quod vivacior sit cæteris sensibus, ac præstantior, sive velocior, ampliusque vigeat, quantum memoria inter cætera mentis officia. Vicinior est enim cerebro, unde omnia manant, ex quo fit ut ea quæ ad alios pertinent sensus videre dicamus, veluti cum dicimus: *Vide quomodo sonat, vide quomodo sapit*, sic et cætera.

22. *Auditus* appellatus, ^k quod voces hauriat, hoc est acie verberato suscipiat sonos.

Odoratus, quasi aeris odore tactus. Tacto enim aere sentitur, sic et *olfactus*, quod odoribus afficiatur.

Gustus, a *guttur* dicitur.

23. *Tactus*, eo quod pertractet, et tangat, et per omnia membra vigorem a usus aspergat. ^l Nam tactu probamus quidquid cæteris sensibus judicare non possumus. Duo autem tactus genera sunt: nam aut extrinsecus venit, quod feriat, aut intus in ipso corpore oritur.

24. Unicuique autem sensui propria natura data est. Nam quod videndum est oculis capitur, quod audiendum auribus, mollia et dura tactu æstimantur, sapor gustu, odor naribus ducitur.

25. ^m Prima pars corporis *caput*, datumque illi hoc nomen, eo quod sensus omnes et nervi inde initium capiant, ⁿ atque ex eo omnis vigendi causa oriatur. Ibi enim omnes sensus apparent. Unde ipsius animæ, quæ consulit corpori, quodammodo personam gerit.

26. *Vertex* est ea pars qua capilli capitis colliguntur, et in qua casaries vertitur, unde et nuncupatur.

^D lenus secutus est.

^l Per tenues vias. Al., venas.

ⁱ Visus dictus, quod vivacior. Itaque Græci, cum aliorum sensuum verbis gignendi casum tribuant, videndi verbo, quod efficientiæ plus habeat, ac usativum dedere, quo Platonis opinio adjuvari putatur.

^k Quod voces hauriat. Ex Lact., cap. 8 lib. de Opif.

^l Nam tactu probamus. Ambros., vi Hexam., cap. 9: Plerumque enim tactu probamus quæ oculis probare non possumus.

^m Prima pars corp. cap. datumque illi hoc nomen. Lact., de Opif., cap. 5: In summo vero caput collocavit, datumque illi hoc nomen, ut quidem Varro ad Ciceronem scribit, quod hinc capiant initium sensus ac nervi.

ⁿ Atque ex eo omnis vigendi causa oriatur. Ambros., ibid.: Viciniores oculi sunt cerebro, unde omnis manat usus vigendi.

27. *Calvaria*, ab ossibus calvis dicta, ^a per defectum ^b et neutraliter pronuntiatur.

Occipitium, capitis pars posterior, quasi contra capitium, vel quod sit capiti retrorsum.

28. ^c *Capilli* vocati, quasi *capitis pili*, facti ut et decorem præstent, et cerebrum adversus frigus muniant, atque a sole defendant.

Pili autem dicti a *pelle*, e qua prodeunt, ^d sicut et *pilum* dicitur a *pila*, ubi pigmentum continetur.

29. ^e *Cæsaries*, a *cædendo* vocata, ideoque tantum virorum est. ^f Virum enim tonsum decet, mulierem non decet.

30. ^g *Comæ* sunt proprie non cæsi capilli, et est Græcus sermo. ^h Nam *comas* Græci *caimos* a *secundo* nominant, unde, et *χαίρειν* tondere dicunt. Unde et *cirri* ⁱ vocantur, quod etiam iidem ^j Græci *μαλλόν* vocant.

31. *Crines*, proprie mulierum sunt. Dicti autem crines, eo quod vittis discernantur. Unde et *discriminabilia* dicuntur, quibus divisi religantur.

32. *Tempora* sunt quæ calvariæ dextra lævaque subjacent. Quæ ideo sic nuncupantur, quia moventur, ipsaque mobilitate, quasi tempora, quibusdam intervallis mutantur.

33. ^k *Facies* dicta ab *effigie*. Ibi est enim tota figura hominis, et uniuscujusque personæ cognitio.

34. *Vultus* vero dictus, eo quod per eum animi voluntas ostenditur; secundum voluntatem enim in varios motus mutatur. Unde et differunt sibi utraque; nam *facies* simpliciter accipitur de uniuscujusque naturali aspectu, *vultus* autem animorum qualitates significat.

35. ^l *Frons*, ab oculorum *foraminibus* nominata est. Hæc imago quædam animi, mentis motum specie sua exprimit, dum, vel læta, vel tristis est.

36. ^m *Oculi* vocati, sive quia eos ciliorum tegmina *occulant*, ne qua incidentis injuriæ offensione lædantur, sive quia occultum lumen habent, id est, secretum, vel intus positum. Hi inter omnes sensus viciniores animæ existunt; in oculis enim omne mentis indicium est, unde et animi perturbatio vel hilaritas in oculis apparet. ⁿ *Oculi* autem iidem et *lumina*. Et dicta

^a *Per defectionem*. Nempe a *calvendo*, ut calumnia et cavillatio, teste Cælio, cap. 233, de Verb. signif. Gloss., *Calvor* ἑκαπατώ.

^b *Et neutraliter pronuntiatur*. Id est, non tantum feminini genere. Gloss., *Calvarium*, κράνιον. Item *calvaria*, κράνιον.

^c *Capilli q. capitis pili*. Ang., Dialect., cap. 6.

^d *Sicut et pilum d. a. pila*. Varro a *pinsendo*, *Servius* a *pilumno* dicit.

^e *Cæsaries... virorum est*. Verba Servii, Æn. viii, ad vers. *Namque ipsam decoram cæsariem*.

^f *Virum enim tonsum*. Ambros., de Cæsarie: *Alium sexum crinita, alium tonsa decet*.

^g *Comæ*. Verba sunt Servii, Æn. v, ad vers. *Tonsa coma pressa corona*.

^h *Nam comas Græci caimos*. Ita plerique omnes Gothici libri. Nam *culmos* Salmaticensis eodem referri potest ex characterum affinitate. Aliorum librorum monstra, qualia fere occurrunt quoties e sermone Græco aliquid petitur, non est operæ præsum proferre.

lumina quod ex eis *lumen* manat, vel quod initio sui clausam teneant lucem, aut extrinsecus acceptam visui proponendam refundant.

37. *Pupilla* est medius punctus oculi, in quo vis est videndi, ubi, quia parvæ imagines nobis videntur, propterea pupillæ appellantur. Nam parvuli *pupilli* dicuntur. Hanc plerique *pupulam* vocant; vocatur autem *pupilla*, quod sit pura, atque impolluta, ut sunt puellæ. ^m Physici dicunt easdem pupillas, quas videmus in oculis, morituros ante triduum non habere, quibus non visis certa est desperatio.

38. Circulus vero quo a pupilla partes albæ oculi separantur discreta nigredine, *corona* dicitur, quod rotunditate sui ornent ambitum pupillæ.

ⁿ *Volvos* autem quidam appellant ipsos vertices oculorum ex similitudine bolborum.

39. ^o *Palpebræ* sunt sinus oculorum, a *palpitatione* dictæ, quia semper moventur. Concurrent enim invicem, ut assiduo motu reflectant obtutum. ^p *Munitæ* sunt autem vallo capillorum, ut et apertis oculis si quid inciderit repellatur, et somno conniventibus tanquam involuti quiescant latentes.

40. In summitate autem palpebrarum, locis quibus se utraque clausæ contingunt, exstant adnati ordine servato pili, tutelam oculis ministrantes, ne irridentes facile injurias excipiant, et ex eo noceantur, ut pulveris, vel cujuscunque crassioris materiæ arceat contactum, aut ipsum quoque aerem concidendo mitigent, quo tenuem atque serenum faciunt visum.

41. *Lacrymas*, quidam a laceratione mentis putant dictas, alii existimant ideo quod Græci *δάκρυα* vocant.

42. *Cilia*, sunt tegmina quibus cooperiuntur oculi, et dicta *cilia*, ^q quod *celent* oculos, tegantque tuta custodia.

^r *Supercilia* dicta, quia superposita sunt ciliis, quæ idcirco pilis vestita sunt, ut oculis munimenta prætendant, ^s et sudorem a capite defluentem depellant.

Intercilium vero est medium illud inter supercilia, quod sine pilis est.

43. *Genæ* sunt inferiores oculorum pars, unde

ⁱ Græci, *μαλλόν*. Gloss.: *μαλλόν, cirra, villus*.

^j *Facies*, etc. Ambros.; ibid.: *Quid sine capite est homo? Cum totus in capite sit, cum caput videris, hominem agnoscis*.

^k *Frons*. Ex Lact., cap. 8, et Ambros., loco cit.

^l *Oculi voc.* Ex eod. Lact.

^m *Physici dicunt*. Verba Servii, Æn. iv, ad vers. *Dat somnos adimitque*, etc.

ⁿ *Volvos autem quidam*. Lib. xvii, cap. 10: *Volvi appellati, quod sint volubiles, et rotundi, ab aliis βολβοί, et bulbi; ab Isidoro perpetuo volvi, consentientibus omnibus libris. Al., a similitudine valvar. Ad dit. Tarr. Cod. Valvuli, folliculi sabæ.*

^o *Palpebræ*. E Serv., Æn. iv, ad vers. *Sinum lacrymis impl. obortis*. Et Lact., cap. 10 de Opif.

^p *Munitæ sunt autem*. Ex Cic., ii de Natur. deor., vel ex Ambros., loco cit.

^q *Supercilia*. Ambros.: *Frontem geminæ rupes superciliorum sequuntur, quæ oculis munimenta prætendant*.

^r *Et sudorem a c. d. depell.* Cicronis sunt verba.

barbæ inchoant; nam Græcæ γίνωτο barbæ. Hinc et A genæ, quod inde incipiunt gigni barbæ.

44. *Malæ* sunt eminentes sub oculis partes ad protectionem eorum suppositæ. Vocatæ autem malæ, sive quod infra oculos prominent in rotunditatem, quæ Græci μάλα appellant, sive quod sint super maxillas.

45. *Maxillæ*, per diminutionem a malis, sicut paxillus a palo, taxillus a talo.

Mandibulæ sunt maxillarum partes, ex quo et nomen factum.

Barbam veteres vocaverunt, quod virorum sit, non mulierum.

46. *Aurium* inditum nomen a vocibus hauriendis, unde et Virg.: *Vocemque his auribus hausit*. Aut quia vocem ipsam Græci αὐδῆν vocant, ab auditu. Per immutationem enim literæ *aures*, quasi *audes*, nuncupatæ sunt. ^a Vox enim repercussa per anfractus earum sonum facit, quo sensum excipiant audiendi. ^b *Pinnula*, summa pars auris, ab acumine dicta. ^c *Pinnum* enim antiqui *acutum* dicebant; unde et *bivennis* et *pinna*.

47. ^d *Nares* idcirco nominantur, quia per eas, vel odor, vel spiritus *nare* non desinit; sive ^e quia nos odore admonent, ut *norimus* aliquid, **9** et sciamus; unde e contra inscii ac rudes ignari dicuntur. *Olfecisse* enim, veteres *scisse* dicebant. Terentius: *Ac non totis sex mensibus prius olfecissem, quam ille quidquam cæperet*.

48. *Narium* recta pars, propter quod æqualiter sit in longitudine et rotunditate porrecta, *columna* vocatur; extremitas ejus ^f *pirula*, a formula pomi pyri. Quæ vero dextra lævaque sunt, *pinnulæ*, ab alarum similitudine, medium autem, *interfinium*.

49. *Os* dictum, quod per ipsum, quasi per ostium, et cibos intus mittimus, et sputum foras projicimus; ^g vel quia inde ingrediuntur cibi, inde egrediuntur sermones.

50. *Labia* a *lumbendo* nominata. Quod autem superius est, *labium* dicimus, quod inferius, eo quod grossius sit, *labrum*. ^h Alii virorum *labra*, mulierum *labia* dicunt.

^a Vox enim repercussa. Ambros., ibid.

^b *Pinnula* summa pars. Gloss., *Summa auricula*, D πτερόγιον.

^c *Pinnum* enim. Sic lib. xvii, cap. 7, et lib. xix, cap. 49.

^d *Nares*... *nare* non desinit. Ita Cod. R., et Lact., cap. 11. Nostri, mendose, *manare*.

^e *Quia* nos odore admon. Ex Don., in Adolph.

^f *Pirula*. Hanc σπείριον Græci, *pinnulas* πτερυγία, *interfinium* ἰσθμὸν appellant. Hoc idem interfinium imbricem vocabit Arnobius. Septum voluisse videtur Lactantius, cum dixit: *Velut pariete per medium ducto intersepsit, atque divisit*. Theophil., lib. vi. Περὶ τῆς γαστρῆς. Παρὰ τοῖς ἰατροῖς δὲ ἄφραγμα, παρὰ δὲ τοῖς ποιηταῖς ἰσθμὸς καὶ στήλην.

^g *Vel* quia inde *ingred.* Sic in Evang.: *quia inde erat transiturus*. Sed *illuc*, vel *illac* ex libris Tarr. legere etiam licet.

^h Alii virorum *labra*. Quos reprehendit Serv. in Corydone.

ⁱ *A ligando* cib. put. Varro. Lact.: *Itaque Varro*

51. *Linguae* a ⁱ *ligando* cibum putat Varro nomen impositum. Alii quod per articulos sonos verba ligat. ^j Sicut enim plectrum cordis, ita lingua illiditur dentibus, et vocalem efficit sonum.

52. *Dentes* Græci ἰδόντες vocant, et inde Latinum nomen trahere videntur. Horum primi *Præcisores* dicuntur, quia omne quod accipitur ipsi prius incidunt. Sequentes *canini* vocantur, quorum duo in dextra maxilla, et duo in sinistra sunt. Et dicti *canini*, quia ad similitudinem caninorum existunt, et canis ex ipsis ossa frangit, **10** sicut et homo, et quod non possunt priores præcidere, illis tradunt, ut confringant. Hos vulgus, pro longitudine et rotunditate, ^k *colomellos* vocant. Ultimi sunt *molares*, qui concisa a prioribus atque contracta subigunt et **B** lunt, atque immassant, unde et molares vocati sunt.

53. ^l Denarium autem numerum discernit qualitas sexus. Nam in viris plures, in feminis pauciores existunt.

54. ^m *Gingivæ* a *gignendis* dentibus nominatæ. Factæ autem sunt, etiam ad decorem dentium, ne nudi horrori potius quam ornamto existerent.

55. ⁿ *Palatum* nostrum, sicut cælum, est positum, et inde *palatum* a *polo* per derivationem. Sed et Græci similiter palatum οὐρανὸν appellant, eo quod pro sui concavitate cæli similitudinem habeat.

56. *Fauces*, a *fundendis* vocibus nominatæ, vel quod per eas *sanur* voces.

^o *Arteriæ* vocatæ, sive quod per eas a pulmone aer, hoc est, spiritus *fertur*; seu quod arctis et angustis meatibus spiritum vitalem retineant, unde vocis sonos emittunt, qui soni uno modo sonarent, nisi linguæ motus distantias vocis efficeret.

57. ^p *Tolles*. Gallica lingua dicuntur, quas vulgo per diminutionem *tusillas* vocant, quæ in faucibus turgescere solent.

Mentum dictum, quod inde mandibulæ oriuntur, vel quod ibi jungantur.

58. ^q *Gurgulio*, a gutture nomen trahit, cujus meatus ad os et nares pertendit, habens viam, qua vox ad linguam transmittitur, **11** ut possit verba collidere, unde et *garrire* dicimus.

a *ligando* cibo putat linguæ nomen impositum.

^j Sicut enim plectrum. Ex Hieron. mo, in epitaph. Paulæ.

^k *Colomel'os*. Ex Varr., de Re Rust., *columellares* appellari dicit.

^l *Dentium* autem num. Solini verba, cap. 4.

^m *Gingivæ*. Lact., cap. 10.

ⁿ *Palatum* nostrum sicut cælum. Cic., de Epicuro: *Sed dum palato quid sit optimum judicat, cæli palatium, ut ait Ennius, non suspexit*.

^o *Arteriæ*. Confundit asperam arteriam cum reliquis, quæ per corpus diffusæ vitæ spiritum continent, atque Græcæ voci Lat. nam notationem jure suo.

^p *Tolles Gallica ling.* Idem scribit Festus. Gloss., *tolr*, *tolia*, *καριόθμια*, et *tusillæ* *καριόθμια*; *tosillas*, non *tonsillas* legi in Corn. Ceteri manuscriptorum libris, lib. vi, cap. 40, aiebat Chacon, et *tonsilla* Festo palus dolatus est.

^q *Gurgulio* a gutture. Vid. Lact. et Serv. Georg. 1.

59. ^a *Rumen*, proximum gurgulioni, quo cibus A er potio devoratur. Hinc bestiam quæ cibum revocant ac reinandunt, *ruminare* dicuntur.

^b *Sublinguim*, operculum gurgulionis, quasi parva lingua, quæ foramen linguæ recludit operative.

60. *Collum* dictum, quod sit ^c rigidum et teres, ut *columna* bajulans caput, et sustentans, ^d quasi capitolum, cujus anterior pars *gula* vocatur, posterior *cervix*.

61. *Cervix* autem vocata, quod per eam partem cerebrum ad medullam spinæ dirigitur, quasi *cerebri ris*. Veteres autem plurali tantum numero *cervices* dicebant; ^e primus Hortensius cervicem singulariter dixit. *Cervix* autem numero singulari membrum ipsum significat (^f nam pluraliter contumaciam sæpe demonstrat). Cic. in Verr. : *Prætores tu accusas, frange cervicem*.

62. *Humcri* dicti, quasi *armis* ad distinctionem nominis a pecudibus mutis, ut hi *humeros*, illi *armos* habere ciantur, nam proprie *armis* quadrupedum sunt.

^g *Ola*, summi humeri pars posterior.

63. *Brachia* a fortitudine nominata, *βραχίον* enim Græce *grave* et *forte* significat. ^h In brachiis enim tori lacertorum sunt, et insigne musculorum robur existit. Illi sunt tori, id est, musculi, ⁱ et dicti *tori*, quod illic viscera *torta* videantur.

64. ^j *Cubitus* dictus, quo ad cibos sumendus in ipso cubamus.

12 ^k *Ulna*, secundum quosdam utriusque manus C extensio est, secundum alios cubitus, quod magis verum est, quia Græco *ὤλενα* cubitus dicitur.

65. ^l *Alæ* subbrachia sunt appellatæ, eo quod ex eis in modum alarum motus brachiorum inchoet, quas quidam *ascillas* vocant, quod ex his brachia *cillantur*, id est, moventur, unde, et ^m *oscilla* dicta ab eo quod *cillantur*, id est, moveantur, *ora*. Nam

^a *Rumen*. Et Fest.

^b *Sublinguim*. Gloss., sublingua, ὑπόγλωσσον.

^c *Rigidum et teres*. Lactantii verba.

^d *Quasi capitolum*. F. capitulum, vel (ut Isidorus loquitur) *capitellum*. Idem namque collo caput quod columnæ capitulum.

^e *Primus Hortensius*. Ex Quintil., lib. viii, cap. 3. Quamvis et Varro idem referat, lib. vii et ix. Quo alludit Cic., act. 5 in Verr. : *Tamenne putamus patrum tantum in hoc crimine cerviculam jacturum?*

^f *Nam pluraliter contum*. Interpunctione sola factum est, ne sibi ipse adversaretur hoc loco Isidorus.

^g *Ola*. Al., *aula*.

^h *In brachiis enim tori lacert.* Fx fact. Ambrosius quoque : *Succedunt brachia, et validi lacertor. tori*.

ⁱ *Et dicti tori*. Quia torum Servius a tortis herbis dictum scribit, Isidorus brachiorum torus a tortis visceribus dictos voluit.

^j *Cubitus*. Horat. :

Languidus in cubitum sese conviva reponat.

^k *Ulna*. E Serv., Georg. iii.

^l *Alæ, subbrachia*. Nos quoque *sobacos* dicimus.

^m *Oscilla... movere*. E Serv., Georg. ii. Vid. Fest., Macrob., Hygin., Arati interp., Ovid. in Fast.

ⁿ *Manus*. Ex Aurbros., loco cit.

A cillere est *movere*. Has quidam *subhircos* vocant, propter quod in plerisque hominibus hircorum fetorem reddant.

66. ^a *Manus* dicta, quod sit totius corporis manus. Ipsa enim cibum ori ministrat, ipsa operatur omnia, atque dispensat, per eam accipimus et damus. Abusive autem *manus* etiam ars, vel artifex, ^e unde et *manupretium* dicimus.

67. *Dextra* vocatur a *dando*, ipsa enim pignus pacis datur, ipsa ^f fidelis testis atque salutis adhibetur, et hoc est illud apud Tullium *Fidem publicam jussu senatus dedi*, id est, dextram. Unde et Apostolus : *Dextras dederunt, mihi et Barnabæ, societatis*.

68. *Lava*, quod aptior sit ad levandum. Sinistra autem vocata, quasi *sine dextra*, ^g sive quod rem fieri sinat. A *sinendo* enim *sinistra* est nuncupata.

69. *Palma* est manus expansis digitis, sicut contractis, *pugnus*.

Pugnis autem a *pugillo* dictus, sicut *palma* ab expansis *palmarum* ramis.

70. ^h *Digitis* nuncupati, vel quod decem sunt, vel quia decenter juncti existunt. Nam habent in se et numerum perfectum, et ordinem decentissimum. Primus *pollex* vocatus, eo quod inter cæteros polleat virtute et potestate. ⁱ Secundus *salutaris*, seu *de monstratorius*, 13 quia eo fere salutamus, atque ostendimus.

71. Tertius *impulicus*, quod plerumque per eum probari insectatio exprimitur. Quartus *annularis*, eo quod in ipso annulus geritur; ^j idem et *medicinalis*, quod eo trita collyria a medicis colliguntur. Quintus *auricularis*, pro eo quod eo aurem scalpimus.

72. *Ungula* ex Græco vocamus; illi enim has *ὄνυχας* dicunt.

Truncus, media pars corporis a collo ad inguina.

^k De quo Nigidius : *Caput collo vehitur, truncus sustentatur, coxis, et genibus, cruribusque*.

73. *Thorax*, a Græcis dicitur anterior pars trunci

^l *Unde manupretium*. Al. *manuspretium*. Ut apud Ulp., cap. 13, de verb. Signif.

^m *Fidei testis*. Serv. Æn. iii, ad vers. *Dixerat, et genua amplexus. Physici dicunt esse consecratas numinibus singulas partes corporis, aurem Memoriae, frontem Genio, dexteram Fidei*.

ⁿ *Sive quod fieri sinat*. E Serv., Æn. ii. Vid. Fest., in *Sinistræ aves, et Sinistrum*.

^o *Digitis*. Ex Lact.

^p *Secundus salutaris*. Ita vocatur a Suetonio, in Aug., hodieque Romæ, cum se matronæ salutant, indicem ori admovent. Idemque faciunt in publicis precibus viri, cum Christum salutant.

^q *Idem et medicinalis*. Macrobius et Agellus, quod ab eo sinistræ manus digito nervus quidam tenuissimus ad cor usque pertineat; ergo is erit potius medicinalis, quam dexter.

^r De quo Nigidius : *caput collo vehitur, etc.* Non in *Coxendibus, Coxendicis coxas*. Lucilius, *caput collo sustentatur, truncus sustentatur a coxendicibus*. Quare totum hoc *coxis, et genibusque, cruribusque*, ex una voce *coxendicibus* non intellecta factum uspicamur. Septenarius autem sive Lucii, sive Nigidii sic sustentari posset : *Caput a collo sustentatur, truncus a coxendicibus, si in coxendice penultimam producas*. Aut, ut senarius ex Isidoro fiat : *Caput collo vehitur, truncus coxendicis, vel coxendicibus*.

collo, usque ad stomachum, quam nos dicimus *arcam*, eo quod ibi arcanum sit, id est, secretum, quo ceteri arcentur. Unde, et *arca*, et *ara* dicta, quasi *res secreta*, ejus eminentes pulpæ *mamillæ*. Inter quas pars illa ossea *pectus* dicitur, dextra autem *lavaque costæ*.

74. *Pectus* vocatum, quod sit *pexum* inter eminentes manillarum partes, unde et *pectinem* dicimus, quod *pexos* capillos faciat.

Mamillæ vocatæ, quia rotundæ sunt, quasi *ma'tæ*, per diminutionem scilicet.

75. *Papillæ* capita manillarum sunt, quas sugentes comprehendunt. Et dicitur *papillæ*, quod eas infantes quasi *pappant*, dum lac sugunt. Proinde *mamilla* est omnis eminentia uberis, *papilla* vero breve illud unde lac trahi ur.

76. *Ubera* dicta, vel quia lacte uberta, vel quia uvida, humore scilicet lactis in morem uvarum plena.

77. *Lac* vim nominis a colore trahit, quod sit albus liquor, *λευκός* enim Græce *album* dicunt, ejus natura ex sanguine commutatur; nam post partum si quid sanguinis nondum fuerit uteri nutrimento consumptum, naturali meatu fluit in mammas, et earum virtute albescens lactis accipit qualitatem.

78. *Cutis* est quæ in corpore prima est appellata, quod ipsa corpori superposita incisionem prima patitur, *κόρη* enim Græce incisio dicitur. Eadem et *pellis*, quod externas injurias corporis tegendo *pellat*, pluviasque et ventos solisque ardores perferat.

79. *Pellis* autem mox detracta, subacta jam *corium* dicitur.

Corium autem per derivationem *caro* appellavit, quod eo tegatur; sed hoc in brutis animalibus proprium est.

80. *Pori* corporis Græco nomine appellantur, qui Latine proprie *spiramenta* dicuntur, eo quod per eos vivificus spiritus exterius ministretur.

81. *Arvina* est pinguedo cuti adhærens.

Pulpa est caro sine pinguedine, dicta quod palpitet, resilit enim sæpe. Hanc plerique et *viscum* vocant, propter quod glutinosa sit.

^a Proinde *mamilla* est. E Serv., *Æn.* xi. Et Fest., in voce *Papillæ*.

^b Quia lacte uberta. Eadem voce usus Agell., lib. viii, cap. 14.

^c Lac vim nom. a col. Idem repetit lib. xi, cap. 2.

^d Κορη enim Græce. Ita A. Aug., cum in omnibus libris *cutis* enim Græce nullo sensu legeretur. At Festo *cutis* est ἀπὸ τοῦ κόρητος, quomodo libenter hoc loco legeremus, nisi incisionem interpretaretur huius loci.

^e Arvina. Serv., *Æn.* vii : *Secundum Suetonium arvina est durum pingue, quod est inter cutem et viscum.*

^f *Compago*. Ita plerique Goth. Al., *compagia*.

^g *Vertibula... cartilaginee*. Lact., cap. 5, de Ossibus : *Summas eorum partes crassioribus nodis conglobavit, ut et substringi nervis facilius, et verii possent, unde sunt vertibula nominata; eos nodos firmiter solidatos levi quodam operculo texit, quod dicitur cartilago, scilicet, ut sine attritu, et sensu doloris aliquo plecterentur.*

82. *Membra* sunt partes corporis.

Artus, quibus colligantur membra, ab *arctando* dicti.

83. *Nervi*, Græca derivatione appellati, quos illi *νεῦρα* vocant. Alii Latine vocatos nervos putant, eo quod artuum conjunctiones invicem his inhæreant; id est, ab *inhærendo*. Maximam autem virium substantiam nervos facere certissimum est: nam quanto fuerint densiores, tanto propensius augescere firmitatem.

84. *Artus* dicti, quod colligati invicem nervis arcentur, id est, stringantur, quorum diminutiva sunt *articuli*. Nam *artus* dicimus membra majora, ut brachia; *articuli* minor membra, ut digitos.

85. *Compago*, capita sunt ossium, dicta, eo quod sibi compacta nervis, velut glutino quodam adhæreant.

86. *Ossa* sunt corporis solidamenta. In his enim positio omnis roburque subsistit. *Ossa* autem ab *usto* dicta, propter quod cremarentur ab antiquis, sive, ut alii putant, ab *ore*, quod ibi pateant, nam ubique cute visceribusque oblecta celantur.

87. *Medullæ* appellatæ, quod mæfaciant ossa, irrigant enim, et confortant.

Vertibula sunt summæ ossium partes nodis crassioribus conglobatæ; dicta ita, eo quod ad inflexionem membrorum illa vertantur.

88. *Cartilaginee*, ossa mollia, et sine medulla, quod genus auriculæ, et narium discrimen, et costarum extremitates habent, sive opercula ossium, quæ moventur. Et dicitur *cartilaginee*, quod leni attritu carerent dolore, dum flectuntur.

89. *Costas* appellari quidam putant, quod ab ipsis interiora custodiantur, ut tota mollities ventris valata salvetur.

90. *Latus* quia jacentibus nobis *latet*. Est enim læva pars corporis, dextro autem lateri habilior motus est, lævo fortior, et oneri ferendo accommodatior. Unde et læva nuncupata, quod aptior sit ad levandum aliquid, et portandum. Ipsa enim gestat clypeum, ense, pharetram, et reliqua onera, ut expedita sit dextera ad agendum.

^b Est enim læva pars corp. Hinc interior sinistra a Servio dicitur. Is namque *Æn.* v, ad vers. *Dum pro-ram ad saxa suburget Interior*: « INTERIOR, id est, SINISTERIOR, » interpretatur. Item, *Æn.* v, ad vers. *Urbem designat aratro*: « *Quem Cato, in Originibus, morem dicit fuisse. Condituri enim civitates laurum in dextra, vaccam intrinsecus jungebant.* » Atque ita interpretatur etiam Asconius jocum apud Ciceronem de Aspidio citharista omnia intus canente. Unde illustratur etiam Catulli locus:

Marrucine, Asini manu sinistra
Non helle uteris in joco atque via,
Tollis liateo negligentiorum.

Ergo, et latus tegere sinistrum ire significat, ejusque est, qui lævum possit latus fodere, quod de nomenclatore dixit Horatius. Scimus quid tota de re viro eruditissimo placeat, de quo illud dicam: Servio cur hac de re tantopere sæviret, non fuisse, cum Catoni et Asconio eadem opera succensere posset.

ⁱ Dextro lateri habil... accommodatior. Verba Solini extremo cap 5.

91. ^a *Dorsum* est a cervico usque ad renes; A his procreatur et gignitur. Hæc et *puðenda* pro verecundia, sive a *pube*, unde et indumento operiuntur. Dicuntur autem ista et *inhonesta*, quia non habent eam speciem decoris, sicut membra, quæ in promptu locata sunt.

92. ^b *Terga*, quia in ea supini jacemus interra: quod solus homo potest, nam multa animalia tantum, aut in ventre, aut in latere jacent; unde in animalibus terga abusive dicuntur.

93. *Scapula*....

^c *Interscapilium*, spatium quod inter scapulas est, unde et nominatum.

94. *Palæ*, sunt dorsi dextra lævæque eminentia membra, dicta quod in luctando eas premimus, quod Græci *παλαίστριαι* dicunt.

95. *Spina*, junctura dorsi, dicta eo quod habeat radiolos acutos, cujus juncturae *spondilia* appellantur, B propter partem cerebri, quæ fertur per eos longo tractu ad cæteras corporis partes.

96. ^d *Sacra spina* est ima perpetua spinæ, quam Græci *ἱερὸν ὄστρον* vocant, quoniam primum infante concepto nascitur. ^e Ideoque ex hostia id primum a gentilibus diis suis dabatur, unde et *sacra spina* dicitur.

97. ^f *Renes*, ait Varro, dictos, quod rivi ab his cæceni humoris nascantur. Nam venæ et medullæ tenuem liquorem desudant in renibus, qui liquor rursus a renibus calore venereo resolutus decurrit.

98. ^g *Lumbi*, ob libidinis lasciviam dicti, quia in viris causa corporeæ voluptatis in ipsis est, sicut in umbilico feminis, unde, et ad Job 17 in exordio sermonis dictum est: *Accinge sicut vir lumbos tuos*, ut C in iis esset resistendi præparatio, in quibus libidinis est usitata dominandi occasio.

99. *Umbilicus* est medius locus corporis, dictus quod sit *umbo iliorum*; unde et *umbo* appellatur locus in medio clypei, a quo pendet. ^h Ex eo enim infans in utero pendet, ex eo etiam et nutritur.

100. *Ilium* Græco sermone appellatum, quod ibi nos obvolvamus; Græco enim *εἰλύειν obvolvere* dicitur.

101. *Claves* vocatæ, quod sint juxta colum, ⁱ quod est longao.

^j *Nates*, quod in ipsis innitimur dum sedemus; unde et conglobata est in eis caro, ne prementis corporis mole ossa dolerent.

102. *Genitalia* corporis partes (ut nomen ipsum D docet), gignendæ sobolis acceperunt vocabulum, quod

^a *Dorsum*. Nempe quasi *durum sursum*. At Fest.: *Dorsum dictum, quod ea pars corporis deveza sit deorsum*.

^b *Terga*. Ex Lact., cap. 10.

^c *Interscapilium*. Al., *interscapulum*, aut *interscapilium*. *Interscapilium* apud Cælium, lib. III, cap. 2, atque ita reponendum in gloss., ubi legitur *interscapulum, μετάρστρον*.

^d *Sacra spina*. Hieron. in Eccles. XII: *Florem amygdali, quem nos pro canis posuimus, quidam sacram spinam interpretantur, quod decrescentibus natium carnibus, spina crescat et floreat*. Cal. 4. tard. cap. 3: *Spina sacra dicitur os sacram, quod Græci quoque vocant ἱερὸν ὄστρον*.

^e Ideoque ex hostia. Menander: *Οἱ δὲ τῆς ὀστροῦ*

his procreatur et gignitur. Hæc et *puðenda* pro verecundia, sive a *pube*, unde et indumento operiuntur. Dicuntur autem ista et *inhonesta*, quia non habent eam speciem decoris, sicut membra, quæ in promptu locata sunt.

103. Idem et *veretrum*, quia *virt* est tantum, sive, quod ex eo virus emittitur; nam *virus* proprie dicitur humor fluens à natura viri.

104. *Testiculi*, per diminutionem a *testibus* dicti, quorum numerus incipit a duobus. Hi semen calamo ministrant quod a spinæ medulla et renibus et lumbis suscipiunt ad gratiam procreandi.

^h *Viscus* est pellis in qua testiculi sunt.

105. *Posteriora* vero vocata, quod retro sunt et a vultu aversa, ne dum alvum purgamus, inquin. remus aspectum.

Meatus, inde appellatus, quia per eum meant, id est, egeruntur stercorea.

106. *Femora* dicta sunt, quod ea parte a femina sexus viri discrepet; 18 sunt autem ab inguinibus usque ad genua.

Femina autem, per derivationem femorum, partes sunt, quibus in equitando tergis equorum adhæremus; unde et præliatores olim *sub feminibus equos admississe* dicebantur.

107. *Coxæ*, quasi, conjunctæ axes; in ipsis enim femora moventur, quorum concava *vertebra* vocantur, quia in eis capita femorum vertuntur.

Suffragines, quia subtile franguntur, id est, flectuntur, non supra, sicut in brachiis.

108. *Genua*, sunt commissiones femorum et crurum; et dicta *genua*, eo quod in utero sint genis opposita. Cohærent enim ibi sibi, et cognata sunt oculis lacrymarum indicibus et misericordiae: ^l nam a genis *genua* dicuntur.

109. Denique complicatum gigni formarique hominem (dicunt) ita ut genua sursum sint, quibus oculi formantur, ut cavi, ac reconditi fiant. Ennius: *Atque genua comprimit artagena*. Inde est quod homines, dum ad genua se prosternunt, statim lacrymantur. Voluit enim eos natura uterum maternum rememorari, ubi quasi in tenebris considerant, antequam venirent ad lucem.

110. *Crura* dicta, quia iis currimus, et grassum facimus. Sunt autem sub genibus usque ad suras.

Tibiæ vocatæ, quasi *tubæ*; sunt enim et longitudine et specie similes.

ἄκραν θύσαντες.

ⁱ *Renes*. Ex Lact., cap. 14.

^j *Lumbi*. Ex Greg. verbis, homil. 13, notationem qualemcunque conferit.

^h *Ex eo enim inf.* Ex Lact., cap. 10.

ⁱ *Quod est longao*. Gloss.: *Longao, κωλύτρον*. Apud Cælium tum *longao*, tum *longano*; apud Arnobii et Varr. manuscriptos libros, *longano*; apud Veget., lib. 1, cap. 42, de Veterinaria, *longanon intestinum*.

^j *Nates*. Ex Lact., cap. 15.

^h *Viscus est pellis*. Goth. *Fiscus*, per Digammon.

^l *Nam a genis genua*. Ead. repetit in libro Differ. et in Cantic. expositione.

111. *Talus* dictus a *tolo*; nam totus est enimens rotunditas, unde et fastigium templi rotundi *tolus* vocatur. *Talus* autem sub *ciure* est, sub *talo calcanei*.

112. *Pedes*, ex Græca etymologia nomen sortiti sunt; hos enim Græci *πόδας* dicunt, ^a qui alternis in *tribus* solo *fixi* incedunt.

113. ^b *Plantæ*, a *planitie* nuncupatæ, quia non rotundæ, ut in quadrupedibus, ne stare non possit bipes homo, sed planæ atque longiores formatæ sunt, ut stabile corpus efficerent. Sunt autem plantæ anteriores partes, quæ etiam ex multis ossibus constant.

114. ^c *Calcis*, prima pars plantæ; a *callo* illi nomen impositum, quo terram calcamus: hinc, et *calcanæus*.

115. ^d *Solum*, inferior pars pedis, dictum quia eo terræ vestigia imprimimus, sed et *solum* dicitur omne quod aliquid sustinet, quasi *solidum*, unde et terra *solum*, quod cuncta sustineat, et *solum* pedis, quod totam corporis molem portat.

116. ^e *Viscera*, non tantum intestina dicimus, sed quidquid sub corio est, ^f a visco, quod est inter cutem, et carnem. Item *viscera*, vitalia, id est, circumfusa cordis loca, quasi *viscora*, eo quod ibi vita, id est, anima continueatur.

117. Item *viscera*, capita nervorum ex sanguine et nervis copulata. Eadem *lacerti*, sive *mures*, quia sic in singulis membris cordis loco sunt, ut sit in media parte totius corporis cor; appellanturque a nomine similitum animalium sub terra delitescantium. Nam inde *musculi* a murium similitudine. Item etiam, et *tori*, quod illic viscera torta videantur.

118. *Cor*, a Græca appellatione derivatum, quod illi *καρδιαν* dicunt, sive a *cura*. In eo enim omnis sollicitudo et scientiæ causa manet.

^g Quod ideo pulmōni vicinum est, ut cum ira ascendit, pulmōnis humore temperetur. Hujus duæ arteriæ sunt, e quibus ^h sinistra plus sanguinem habet, dextra plus spiritum; unde et in dextro brachio pulsum inspicimus.

119. ⁱ *Præcordia* vero sunt loca cordi vicina, i quibus sensus percipitur; et dicta *præcordia*, eo quod ibi sit principium cordis et cogitationis.

^a Qui alternis motib. Lactantii verba nonnihil detorta.

^b *Plantæ*. Lact., ibid.

^c *Calcis* prima p *plantæ*. *Calcis* rectus, ut *lancis*, lib. xx, cap. 4; sed utrumque *librationum* putantur erratum.

^d *Solum* dicitur. Serv. verba, *Æn.* vii, ad vers. *Et Certale solum*.

^e *Viscera*. Ex eod., *Æn.* i.

^f *A visco* quod est inter cut. et carnem. Serv., *Æn.* vi, ubi inter ossa et carnem.

^g Quod ideo pulm. Ex Ambros., vi, cap. 9.

^h *Sinistra plus sanguinem*. Ita optimi quique libri, recte opinor, quamvis paulo insolentior constructio videri possit.

ⁱ *Præcordia*. E Serv. *Æn.* vii, ad vers. *Huic dea cæruleum*.

^j Quibus sensus percipitur. Ex Aristotelis sententia. Nam cerebrum id tribuunt medici.

^k Atque ribi. Ex Lact., cap. 7.

^l Sanguis. Sup. lib. iv. cap. 3.

^m Sanguis non est integer. E Serv. *Æn.* ii, ad

20 120. *Pulsus* vocatus, quod palpitet, ejus indicio, aut infirmitatem intelligimus, aut salutem. Hujus duplex est motus. Simplex est, qui ex uno saltu constat. Compositus est, qui ex pluribus motibus inordinatus et inæqualis existit. Qui motus certa habent spatia: dactylicum percussum, quandiu sine vite sunt; si quando vero citatiores sunt, ut *δρακονίδας*, aut leniores, ut *μυρμιζοντες*, mortis signa sunt.

121. *Venæ* dictæ, eo quod vix sint natantis sanguinis, ^k atque rivi per corpus omne divisi, quibus universa membra irrigantur.

122. ^l *Sanguis*, ex Græca etymologia nomen duxit, quod vegetetur, et sustentetur, et vivat. Sanguis autem est, dum in corpore est, effusus vero *crux* dicitur. Nam *crux* vocatus, eo quod effusus decurrit, vel ab eo quod currendo corruiat. Alii autem *cruxem* interpretantur *sanguinem corruptum*, qui emittitur. Alii autem vocatum *sanguinem*, quod suavis sit.

123. ^m Sanguis autem non est integer, nisi in juvenibus. Nam dicunt physici minui sanguinem per ætatem, unde in senibus tremor est. Proprie autem sanguis animæ possessio est; ⁿ inde genas laceras in luctu mulieres solent, unde et purpureæ vestes, et flores purpurei mortuis præbentur.

124. *Pulmo*, ex Græco præbatur. ^o Græci enim *pulmonem* *πλύμων* vocant, eo quod ^p cordis *labellum* sit, in quo *πνεύμα*, id est, spiritus inest, per quod, et agitantur, et moventur, unde et *pulmones* vocati sunt. Nam Græce *πνεύμα* spiritus dicitur, qui flando et agitando aerem admittit et rejicit, a quo moventur pulmones, et palpitant, et aperiendo se, ut flatum capiant, et stringendo, ut ejiciant. Est enim organum corporis.

125. ^q *Jecur*, nomen habet eo quod ignis ibi habet sedem, ^r qui in cerebro subvolat. Inde ad oculos cæterosque sensus et membra diffunditur, et calore suo ad se succum ex cibo tractum vertit in sanguinem, quem ad usum pascendi nutriendique singulis membris præbet. In jecore autem consistit voluptas, et concupiscentia, juxta eos qui de physicis disputant.

126. ^r *Fibræ*, jecoris sunt extremitates ^s sicut extremæ partes foliorum in intybis, sive quasi li-

vers. Vos o quibus integer ævi sanguis.

^a Inde genas laceras. Pleniora hæc apud Serv. *Æn.* xii, ad vers. *Roseas lanata genas*, et *Æn.* vi, ad vers. *Purpureas sup. vest.* et ad vers. *Purpureos spargam flores*. Cautum tamen lege xii tab. *Mulier faciem ne carpito*.

^b Græci enim *pulmonem* *πλύμων* vocant. *Πλύμων* est Atticis, aliis *πνεύμων*. Alcæus, apud Plutarch., *Τίττι πλύμωνας οὖον*.

^c Cordis *labellum*. Ventilabrum cordis dixit auctor lib. de Spir. et anim. cap. 33.

^d *Jecur*... eo quod ignis. Ut sit, quasi *jacens* ut, nam ut Isidorus ignis non uno in loco.

^e *Fibræ jecoris* sunt. E Serv., *Æn.* x, ad vers. *Cui pædum fibræ*.

^f Sicut extrema partes foliorum in intybis. Serv. Georg. i, ad vers. *Amaris intyba fibris*. — *Fibris* autem abusive quod radices intyborum hæc atque illæ decurrunt ut fibræ per jecur, id est, *venas quædam*, et nervi. Unde hæc male affecta sunt. *Filorum*, legebat Chæcon. Sed quid simile cum linguis eminentibus?

guzæ eminentes. Dictæ autem fibræ, quod apud gentiles in sacris ad Phœbi aras ferebantur ab ariolis, quibus oblati atque succensis, responsa acciperent.

127. *Splēn* dictus a supplemento ex contraria parte jecoris, ne vacua existeret, quem quidam etiam risus causa factum existimant; ^a nam splene ridemus, felle irascimur, corde sapimus, jecore amamus. Quibus quatuor elementis constantibus, integrum est animal.

128. *Fel* appellatum quod sit folliculus gestans humorem, qui vocatur *bilis*.

Stomachus, Græcè *os* vocatur, eo quod ostium ventris sit, et cibum excipiat, atque in intestina transmittat.

129. *Intestina* dicuntur, eo quod corporis interiore parte cobibentur, quæ idcirco longis nexibus in circulatorum ordinata sunt modum, ut susceptas escas paulatim egerant, et superadditis cibis non impediuntur.

130. ^b *Omentum*, membranum quod continet intestinorum majorem partem, quod ἐπιπλοὺν Græci vocant.

Disseptum intestinum, quod discernit ventrem, et cætera intestina a pulmonibus et a corde.

131. *Cæcum* intestinum, quod sit sine foramine, et exitu, quod Græci, ^c τυφλὸν ἔντερον dicunt.

Jejunum, tenue intestinum, unde et *jejunum* dicitur.

22 132. ^d *Venter* autem, et *alvus*, et *uterus* inter se differunt. Venter est, qui acceptos cibos digerit, et apparet extrinsecus, pertinetque a pectore ad inguina. Et dictus *venter*, quod per totum corpus vitæ alimenta transmittat.

133. *Alvus* est, quæ cibum recipit, et purgari solet. Sallustius: *S mulans si i alvum purgari*. Et vocatur *alvus*, quod abluatur, id est, purgetur. Ex ipsa enim sordes stercoreum desluunt.

134. *Uterum* solæ mulieres habent, in quo concipiunt, ad similitudinem caliculi. Tamen auctores uterum pro utriuslibet sexus ventre plerumque ponunt, nec poetæ tantummodo, sed et cæteri.

135. Vocatus autem *uterus*, quod duplex sit, et ab utraque in duas se dividat partes, quæ in diversum diffusæ ac rep'ere circumplicantur in modum cornuum arietis, vel quod interius impleatur fetu. Ille et *uter*, quod aliquid intrinsecus habuerit, ut membra et viscera.

136. ^e *Aqualculus* autem proprie porci est, hinc *D* ad ventrem translatus.

Matrix dicitur, quod fetus in ea generetur, ^f semen enim receptum confortet, confortum corporat, corporatum in membra distinguit.

^a Nam splene ridemus. Ex eod. Plin. VIII, ad vers. Exarserat atro felle dolor.

^b Omentum membranum. Gloss.: Omentum, ἐπιπλοῦς membranum, ὄζιν.

^c Τυφλὸν ἔντερον. Fundulum vocat Varro, et jejunum hilum.

^d Venter. E Serv., Æn. II, ad vers. Uterumque a. m. c.

^e Ab utraque in duas. Ex Lact. 12.

^f Aqualculus autem proprie porci est, h. a. v. transl. Referuntur eadem hæc verba a veteri Persii

A 157. *Vulva* vocata, quasi *valva*, id est, janua ventris, vel quod semen recipiat, vel quod ex ea fetus procedat.

Vesica dicta, quia sicut vas aqua, ita de renibus urina collecta completur, et humore distenditur, cujus usus in volucris non habetur.

138. *Urina* autem dicta, sive quod urat, sive quod ex renibus egeritur; cujus indicio, et salus, et ægrotudo futura monstratur. Qui humor vulgo *lotium* dicitur, quod eo lota, id est, munda vestimenta efficiantur.

23 139. *Semen* est quod jactum sumitur, aut a terra, aut ab utero ad gignendum, vel fructus, vel fetus. Est enim liquor ex cibi et corporis decoctione factus, ac diffusus per venas atque medullas, qui inde desudatus in modum sentinæ concrescit in renibus, *B* ejectusque per coitum, et in utero mulieris susceptus, calore quodammodo viscerum et menstrualis sanguinis irrigatione formatur in corpus.

140. *Menstrua*, supervacuum mulierum sanguis. Dicta autem *menstrua* a circuitu lunaris luminis, quo solet hoc venire profusivum. Luna enim Græcè μήνη dicitur, hæc et *muliebria* nuncupantur; nam mulier solum animal menstruale est.

141. Cujus cruoris contactu fruges non germinant, accescunt musta moriuntur herbæ, amittunt arbores fetus, ^h ferrum rubigo corripit, nigrescunt æra. Si qui canes inde ederint in rabiem efferantur. Glutinum aspha'ti, quod nec ferro, nec aquis dissolvitur, cruore ipso pollutum sponte dispergitur.

142. Post plurimos autem dies menstruos *C* deo semen non est ⁱ germinabile, quia jam non est menstrualis sanguis a quo perfusum irrigetur. Tenue semen locis muliebris non adhæret, labitur enim, nec habet vim adhærendi. Similiter et crasbum vim non habet gignendi, quia muliebri sanguini miscere se non potest propter nimiam sui spissitudinem. Hinc et steriles mares et feminas (dicunt) fieri, vel per nimiam seminis, vel sanguinis crassitudinem, vel propter nimiam raritatem.

143. ⁱ Primum autem aiunt cor hominis fingi, quod in eo sit, et vita hominis, et sapientia; deinde quadragesimo die totum opus expleri, quod ex abortionibus, ut fertur, collectum est. ^k Alii fetus a capite sumere dicunt exordium; unde et in avium feilibus primum oculos fingi in ovis videmus.

144. *Fetus* autem nominatus, quod adhuc in utero soveatur. Cujus *secunda* dicuntur folliculus qui simul cum infante nascitur, continetque eum; dictus ita, quia eum, cum editur, sequitur.

145. ^l Nasci autem patribus similes aiunt, si interprete.

^m Semen receptum, etc. Verba sunt Hieronymi in epist. ad Paulinam. cont. errores Joan. Hierosolymitan.

ⁿ Ferrum rubigo. E Solim., cap. 4. Plin., lib. VII, cap. 15.

^o Germinabile. Generabile Goth. omnes et Rab.

^p Primum autem aiunt cor. Ex Lact., cap. 12.

^q Alii fetus. Ex eod., cap. 11.

^r Nasci autem, cap. 12.

paternum semen validius sit; **24** matribus, si matris; **A** hæc ratione similes exprimi vultus. Qui autem utriusque parentis figuram reddunt, æqualiter misto paterno maternoque semine concipiuntur; avorum proavorumque similes fieri, quia sicut in terra multa semina occulta, sic et in nobis semina celantur, figuras parentum redditura. Ex paterno autem semine puellas nasci, et ex materno pueros, quia omnis partus constat duplici semine, cujus pars major cum invaluit, occupat similitudinem sexus.

146. In corpore nostro quædam tantum utilitatis causa facta sunt, ut viscera; quædam, et utilitatis, et decoris, ut sensus in facie, et in corpore manus, ac pedes, quorum membrorum et utilitas magna est, et species decentissima.

147. ^a Quædam tantum decoris, ut mamillæ in **B** viris; et in utroque sexu umbilicus. Quædam discretionis, ut in viris genitalia, barba promissa, pectus amplum; in mulieribus leves genæ, et angustum pectus, ad concipiendos autem et portandos fetus renes, et latera dilatata. Quod ad hominem, et ad partes attinet corporis, ex parte dictum est, nunc ætates ejus subjunga u.

CAPUT II.

De ætatibus hominis.

1. Gradus ^b ætatis sex sunt, infantia, pueritia, adolescentia, juvenus, gravitas, atque senectus.

2. Prima ætas, *infantia*, est pueri nascentis ad lucem, quæ porrigitur in septem annis.

3. Secunda ætas, *pueritia*, id est, *pura*, et necdum ad generandum apta, tendens usque ad decimum **C** quartum annum.

4. Tertia, *adolescentia*, ^c ad gignendum adulta, quæ porrigitur usque ad vigesimum octavum annum.

25 5. Quarta, *juvenus*, firmissima ætatum omnium, finiens in quinquagesimo anno.

6. ^d Quinta ætas, senioris, id est, *graritas*, quæ est declinatio a juventute in senectutem, nondum senectus, sed jam non juvenus, quia senioris ætas est quam Græci *πρεσβύτης* vocant. Nam senex apud Græcos non *presbyter*, sed *γῆρας* dicitur. Quæ ætas quinquagesimo anno incipiens, septuagesimo terminatur.

^a Quædam decoris, cap. 10.

CAP. II. — ^b Gradus a tot. Vid. Serv., Æn. v.; Ambrus., epist. 49. Ph. lon., de mundi Opific.

^c Ad gignendum adulta. Non sunt hæc in quibusdam Codicibus.

^d Quinta ætas, senioris, nondum senectus. Serv., Æn. v., ad vers. Tum senior tales: — Secundum Varronem, junior et senior comparativi sunt per diminutionem, etc. Item Æn. vi, ad vers. Jam senior: — Aut pro positivo posuit, aut senior est virgens senex, ut junior intra juvenem est, quam rem a Varrone tractatam confirmat etiam Plinius. Ita vero distinguit seniores a senibus Varro apud Censorinum de die natali, ut seniores vocari dicat a 45 usque ad 60 annum, quod tum primum senescere incipiat corpus, post sexagesimum vero senio jam labore.

^e Quam Græci *πρεσβύτης*. Ex Aug., de Gen., contra Manich., lib. 1, c. p. 23.

^f Puer a puritate. Varro apud Censorin.: Pueri, quod sint puri, id est, impuberes.

7. Sexta ætas, est *senectus*, quæ nullo annorum tempore finitur, sed post quinque illas ætates quantumcumque vitæ est, senectuti deputatur.

8. *Senium* autem pars est ultima senectutis, dicta quod sit terminus sextæ ætatis. In his igitur sex spatiis philosophi vitam descripserunt humanam, quibus mutatur, et currit, et ad mortis terminum pervenit. Pergamus ergo breviter per prædictos gradus ætatum etymologias earum in homine demonstrantes.

9. *Infans* dicitur homo primæ ætatis; dictus autem *infans* quia adhuc fari nescit, id est, loqui non potest; nondum enim bene ordinatis dentibus, minor est sermonis expressio.

10. ^f *Puer*, a *puritate* vocatus, quia purus est, et necdum lanuginem floremque genarum habens. ^g Ili sunt epheli, id est, a Phœbo dicti, necdum viri, ^h sed adolescentuli leves.

11. *Puer* autem tribus modis dicitur, pro nativitate, ut Esaias: *Puer natus est nobis*. Pro ætate, ut octennis, decennis. Unde est illud:

26 Jam puerile jugum tenera cervice gerebat.

Pro obsequio et fidei puritate, ut Dominus ad prophetam: *Puer meus es tu, noli timere*, dum jam Jeremias longe pueritiæ excessisset annos.

12. ⁱ *Puella* est parvula, quasi *pulla*; unde et *pupillos*, non pro conditione, sed pro ætate puerili vocamus. *Pupilli* autem dicti, quasi, sine oculis, hoc est, a parentibus orbi. ^j Ili autem vere pupilli dicuntur quorum patres ante discesserunt quam ab eis nomen acciperent. Cæteri orbi vocantur *orphani*, iidem qui et pupilli; illud enim nomen Græcum est, hoc Latinum. Nam et in psalmo ubi legitur *Pupilla tu eris adjutor*, Græcus habet *ὀρφάνω*.

13. *Puberes* a *pube*, id est, a pudendis corporis nuncupati, quod hæc loca tunc primum lanuginem ducunt. Quidam autem ex annis pubertatem existimant, id est, eum puberem esse qui quatuordecim annos expleverit, quamvis tardissime pubescat. Certissimum autem puberem esse, qui et ex habitu corporis pubertatem ostendat, et generare jam possit.

14. *Puerperæ* sunt quæ annis puerilibus pariunt. Unde et Horat.:

Laudantur simili prole puerperæ.

D ^g Ili sunt epheli, id est, a Phæbo. Iano ab Hebe.

^h Adolescentuli leves. Al., lenes.

ⁱ Puella est parvula, q. pulla. Fest.: Pullus Jovis dicebatur Q. Fabius, cui cognomen Eburno fuit, propter candorem, quod ejus natis fulmine icta erat. Antiqui autem puerum quem amabant, pullum ejus dicebant.

^j Ili autem vere pupilli... quam ab eis nomen acciperent. Prænomen (intellige) quod ante pubertatem non accipiebatur. Nam gentis vel familiæ nomen lustrico die accipiebatur, auctoribus Fest., Macrob. et Plutarch., in Problem. Et Julius Paris (scilicet Probus), in Epitom. lib. x Val. Max.: Pueris, non priusquam togam virilem sumerent, puellis, non antequam nubere, prænomina imponi, Q. Scævola ætate est. Et postea: Publii, qui prius pupilli facti erant, quam prænomina haberent. Alii nominis causa ex pube. Vid. A. August., in not. 1 Collect. decretal., cap. 7, de Despons. impub., et cap. 3, eo tit., Greg. ix.

• Et dicitur *puerpera*, vel quod primo partu gravatur, vel quod primum pueros parit.

15. *Adolescens* dicitur, eo quod sit ad gignendum adultus, sive a crescere et augeri.

16. *Juvenis* vocatur, quod *jurare* posse incipiat, ut in *babus* juveni, 27 cum a vitulis discesserint. Est enim juvenis in ipso ætatis incremento positus, et ad auxilium præparatus. Nam *juvare* hominis est opus aliquod conferentis. Sicut autem triginta perfectæ ætatis est annus in hominibus, ita in pecuilibus ac *junæatis* tertius robustissimus.

17. ^b *Vir* nuncupatus, quod major in eo vis est, quam in femina. Unde et virtus nomen accepit, sive quod vi agat feminam.

18. *Mulier* vero, a *mollitie*, tanquam *mollis*, detracta littera, vel mutata, appellata est *mulier*.

19. Utrique enim fortitudine et imbecillitate corporum separantur. Sed ideo virtus maxima viri, mulieris minor, ut patiens viro esset, scilicet, ne, feminis repugnantibus, libido cogeret viros aliud appetere, aut in alium sexum prouere.

20. Dicitur igitur *mulier* secundum femineum sexum, hoc ex non secundum corruptionem integritatis, ex lingua sacræ Scripturæ. Nam Eva statim facta de latere viri sui, nondum contacta a viro, mulier appellata est, dicente Scriptura: *Et formavit eam in mulierem*.

21. ^c *Virgo* a viridioræ ætate dicta est, sicut *virga* et *vitula*. Alias ab incorruptione, quasi *virago*, quod ignoret femineam passionem.

22. ^d *Virago* vocata, quia virum agit, hoc est, opera virilia facit, et masculini vigoris est. Antiqui enim fortes feminas ita vocabant. *Virgo* autem non recte *virago* dicitur, si non viri officio fungatur. *Mulier* vero si virilia opera facit, recte *virago* dicitur, ut *Amazon*.

23. Quæ vero nunc femina, antiquitus *vira* vocabatur, sicut a servo *serva*, sicut a famulo *famula*, ita a viro *vira*. Hinc et virginis nomen quidam putant.

24. *Femina* vero a partibus femorum dicta, ubi sexus species a viro distinguitur. 28 Alii ^e Græca etymologia *feminam* ab ignea vi dictam putant, quia vehementer concupiscit. Libidinosiores enim viri feminæ sunt, tam in mulieribus quam in animalibus. Unde nimis amor apud antiquos *femineus* vocabatur.

25. *Senior* est adhuc viridior. * Ovidius in vi lib. :

• Et dicitur *puerpera*. Hieronym., in Jerem. iv : *D* *Puerpera* interpretatur, quæ primos parit fetus. At Donatus in And. : *Omnis quæ peperit, puerpera ; quæ primum, πρῶτοτόκος*. Paulus, cap. 163, de verb. Sign. : *Puerperas appellant recentes ex partu*.

^b *Vir*. Ex Lact., cap. 12.

^c *Virgo* a viridioræ æt. E Serv. eclog. 3, ad vers. *Bis venit ad mulctram*.

^d *Virago*. Ex eod., Æn. xii, ad vers. *Juturna virago*.

^e Alii Græca etymologia. An quasi ἐπιμαίνω?

^f *Minus* significat a positivo. Verba sunt Donati in Prolog. Hecyr.

^g Nam physici dicunt. E Serv., Georg. ii, ad vers. *Frigidus obstiteris circum præc.*

^h Nam si commune esset nomen, cur Terentius diceret *senem mulierem*? Assentior Chaconi, qui hæc pu-

A Senior, ... inter juvenemque, senemque. Ter. : Quo jure sum usus adolescentior.

26. *Adolescentior* non utique magis adolescens, sed minus; ut senior minus senex; ubi comparativus gradus ^f minus significat a positivo. Ergo *senior* non satis senex, sicut junior intra juvenem, sicut pauperior intra pauperem.

27. *Senes* autem dictos quidam putant a sensus diminutione, eo quod jam præ vetustate desipiant. ^g Nam physici dicunt homines stultos esse frigidioris sanguinis, prudentes calidi. Unde et *senes* in quibus jam friget, et *pueri* in quibus necrum caleo, minus sapiunt; inde est quod convenit sibi infantum ætas et senum.

28. *Senes* enim per nimiam ætatem delirant, *pueri* B per lasciviam et infantiam ignorant quid agant. *Senex* autem tantum masculini generis est, sicut *anus* femini; nam *anus* dicitur sola mulier. *Anus* autem appellata a multis annis, quasi *annosa*. ^h Nam si commune esset nomen, cur diceret Terentius *senem mulierem*? Hinc et *vetula*, quia vetusta. Sicut autem a *senes* senectus, ita ab *anu* anilitas nominata est.

29. *Canities* autem vocata a candore, quasi *canities*. Unde est illud :

Florida juvenis, lactea canities,
prout diceret, candida.

30. ⁱ *Senectus* autem multa secum et bona affert et mala. Bona, quia nos ab impotentissimis dominis liberat, voluptatibus imponit modum, libidinis frangit impetus, auget sapientiam, dat maturiora consilia. Mala autem, quia senium misererrimum est, debilitate et odio. Subeunt enim morbi, tristisque senectus. ^j Nam duo sunt, quibus minuuntur corporis vires : senectus et morbus.

31. *Mors* dicta, quod sit amara, vel a Marte, qui est effector mortium.

32. Tria sunt autem genera mortis : acerba, immitura, naturalis. 30 Acerba infantum, immitura juvenum, matura, id est, naturalis senum.

33. *Mortuus* autem ex qua parte orationis declinetur incertum est. Nam, sicut ait Cæsar, ab eo quod est *morior* in participio præteriti temporis in *tus* exire debuit, per unum, scilicet, *u*, non per duo. Nam ubi geminata est littera, nomen est, non participium, ut *fatuus*, *arduus*. Convenienter itaque factum ut

tabat aliena, ejusque cui *Isidori* sententia displiceret, itaque objiceret : *Nisi commune esset nomen*, etc. Sed frustra laborat Donatus (quem *Isidorus* sequitur) ut *senem* neget nomen esse commune. *Papinius*, sive *Pomponius*, apud *Varronem*, lib. vi :

Ridiculum est, cum te eascam tua dicit amica,
Fili Potoni, sesquisenex puerum.
Dic tu illam pusam, sic flet Mutua nuli :
Nam vere pusus tu, tua amica senex.

Et *Tibullus* :

Hanc animo gaudente vident juvenesque, senesque.
Commemorant merito tot mala ferre senem.

ⁱ *Senectus* autem. Ex Hieron., præf. ad lib. ii in Anos.

^j Nam duo sunt. E Serv., Georg. ii, ad vers. *Sæbeunt morbi tristisque senectus*.

quemadmodum id quod significat non potest agendo, A
ita et ipsum nomen non possit loquendo declinari.
Dinnis autem mortuus, aut funus est, aut cadaver.

34. ^a *Funus est, si sepeliatur. Et dictum funus a
funibus accensis, quos ante feretrum papyris cera
circumdatis ferebant.*

35. ^b *Cadaver autem est, si insepultum jacet. Nam ca-
daver nominatum a cadendo, quia jam stare non potest.
c Quod dum portatur, exsequias dicimus; crematum,
reliquias; conditum jam, sepultum. Corpus autem con-
suetudine dicitur, ut illud: Tunc corpora luce carentum.*

36. *Defunctus vocatus, quia complevit vitæ officium.
Nam dicimus defunctus officio, qui officia debita com-
pleverunt, unde et honoribus functos. Hinc ergo de-
functus, quod ab officio sit vitæ depositus, sive quod
sit diem functus.*

37. ^d *Sepultus autem dictus, eo quod jam sine
pulsu, et palpitatione est, id est, sine motu. Sepelire
autem est condere corpus. Nam humare obruere di-
cimus, hoc est humum injicere.*

31 CAPUT III.

De portentis.

1. *Portenta* ^e esse ait Varro, quæ contra naturam
nata videntur; sed non sunt contra naturam, quia
divina voluntate fiunt, cum voluntas Creatoris cujus-
que conditæ rei natura sit. Unde et ipsi gentiles Deum
modo Naturam, modo Deum appellant.

2. Portentum ergo sit non contra naturam, sed
contra quam est nota natura. *Portenta* autem, et
ostenta, *monstra*, atque *prodigia*, ideo nuncupantur,
quod portendere, atque ostendere, monstrare, atque
prædicere aliqua futura videntur.

3. ^f Nam *portenta* dicta perhibentur a *porten-
dendo*, id est, præostendendo. *Ostenta* autem quod
ostendere quiddam futurum videantur. *Prodigia* quod
porro dicant, id est, futura prædicant. *Monstra* vero
a *monitu* dicta, quod aliquid significandum demon-
strent, sive quod statim monstrent quid appareat, et
hoc proprietatis est; abusione tamen scriptorum ple-
rumque corrumpitur.

4. Quædam autem portentorum creationes in si-
gnificationibus futuris constitutæ videntur. Vult
enim Deus interdum ventura significare per aliqua
nascentium noxia, sicut et per somnos, et per
oracula, quibus præmoneat et significet quibus-
dam vel gentibus, vel hominibus futuram cladem,
quod plurimis etiam experimentis probatum est.

5. ^g Xerxi quippe lepus ex equa creata dissolvi re-

^a *Funus.* Ex eod., Æn. 1, ad vers. *Noctem flammis
funalia.* Vide ead. lib. xx, cap. 10.

^b *Cadaver.* Ex eod., Æn. vi, ad vers. *Belloque ca-
duci.*

^c *Quod dum portatur.* Ex eod., Æn. ii, ad vers. *Pa-
trios sædasti s. v.*

^d *Sepultus.* Ex eod., Æn. iii, ad vers. *Parce sepulto.*
CAP. III. — ^e *Portenta.* Ex Aug., xxi de Civ., cap. 8.

^f *Nam portenta.* Cic., ii de Divin.: *Quia enim os-
tendunt, portendant, monstrant, prædicunt; ostenta,
monstra, prodigia dicuntur.*

^g *Xerxi quippe lepus.* LEPUS scripsimus ex Herodoto
in Polyhymnia, et Valer. Max., de Prodigiis, cum vul-

gnum portendit. Alexandro ex muliere monstrum
creatum est, quod superiores corporis partes homi-
nis, sed mortuas habuerit, inferiores diversarum
bestiarum, sed viventes, significasse repentinam re-
gis interfectionem: supervixerant enim deteriora me-
lioribus. Sed hæc monstra, 32 quæ in significa-
tionibus dantur, non diu vivunt, sed continuo, ut nota
fuerint, occidunt.

6. Inter portentum et portentosum differt. Nam
portenta sunt quæ transfigurantur, sicut fertur in
Umbria mulierem peperisse serpentem. Unde Luca-
nus: *Matremque suis conterruit insans.* Portentosa
vero levem sumunt mutationem.

7. Exempli causa, cum ex digitis nati. Portenta
igitur, vel portentosa, existunt, alia magnitudine
totius corporis ultra communem hominum modum,
quantus fuit Tityon in novem Jugeribus jacens.
Homero testante; alia, parvitate totius corporis, ut
nani, vel quos Græci pygmæos vocant, eo quod sint
statura cubitales; alii magnitudine partium, veluti
capite informi, aut superfluis membrorum partibus,
ut bicipites, et trimani, i vel cynodontes, quibus
gemini procedunt dentes.

8. Alii a defectu partium, in quibus altera pars plu-
rimum deficit ab altera, ut manus a manu, vel pes a
pede. Alii a discissione, ut sine manu aut capite ge-
nerata, quos Græci *stereios* vocant. ^h Alia priviveria,
quando solum caput, aut crus nascitur. Alia quæ
in parte transfigurantur, sicut qui leonis habent vultu-
m vel canis, vel taurinum caput, aut corpus, ut ex
C *Pasiphae* memorant genitum Minotaurum, quod Græci
ερεδμορπιαν vocant.

9. Alia, quæ ex omni parte transfigurantur in
alienæ creationis portentum, ut ex muliere vitu-
lum dicit historia generatum. Alia, quæ sine trans-
figuratione mutationem habent locorum, ut oculo-
s in pectore, vel in fronte, aures supra tempora,
vel sicut Aristoteles tradidit, quemdam in sinistra
parte jecur, in dextera splenem habuisse.

10. Alia secundum connaturationem, ut in alia
manu digiti plures connaturati et coherentes repe-
riuntur, in alia minus, sive in pedibus. Alia secun-
dum immaturam et intemperatam creationem, sicut
ii qui dentati nascuntur, sive barbati, vel cani. Alia
complexu 33 plurimarum differentiarum, sicut illud
D quod prædiximus in Alexandro multi ornis portentum.

11. Alia commistione generis: ut *ἀνδρόγυνοι* qui,
et *ἑρμαφροδίται* vocantur. ⁱ *Hermaphroditæ* autem

pes inversis litteris in omnibus Cod. legeretur.

^h *Quantus fuit Tityon.* Cui tota novem per jugera
corpus Porrigitur. Æn. vi.

ⁱ *Homero testante.* Ὀδυσσ.

^j *Vel cynodontes.* E Solon., iv.

^k *Alia priviveria.* Ita Rabanus, neque compositio
Latinæ vocis suspecta esse debet, quando neque *epi-
tologium* respuit Quintilianus. Hos *μονομειρεως* vocat
Agell., lib. ix, cap. 4.

^l *Hermaphroditæ.* Mirum *Hermaphroditæ*, non *Her-
maphroditi* in omnibus libris legi, cum dicat Aug.,
xvi de Civit., cap. 8, Consuetudinem loquendi præ-
valuisse, ut a meliore, hoc est, a masculino sexu ap-

nuncupati, eo quod eis uterque sexus appareat. A Ἐρμῆς quippe apud Græcos Mercurius est; ἠρροδῖτα Venus nuncupatur: * hi dextram mamillam virilem, sinistram muliebrem habentes vicissim coeundo, et gignant, et pariunt.

12. Sicut autem in singulis gentibus quædam monstra sunt hominum, ita in universo genere humano quædam monstra sunt gentium, ut Gigantes, Cynocephali, Cyclopes, etc.

13. ^b Gigantes dicti juxta Græci sermonis etymologiam, qui eos γῆγενεῖς existimant, id est, terrigenas, eo quod eos fabulose parens terra immensa mole et similes sibi genuerit; γῆ enim terra appellatur; γενεῖς genus, licet et terræ filios vulgus vocet, quorum genus incertum est.

14. ^c Falso autem opinantur quidam imperiti de Scripturis sanctis, prævaricatores angelos cum siliabus hominum ante diluuiam concubuisse, et exinde uatos Gigantes, id est, nimium grandes et fortis viros, de quibus terra completa est.

15. ^d Cynocephali appellantur eo quod canina capita habeant, quæque ipse latratus magis bestias quam homines confutetur: hi in India nascuntur.

16. Cyclopes quoque eadem India ^e γίγαντες et dicti Cyclopes, eo quod unum oculum in fronte medio habere perhibentur. ^f Hi et ἄγριοφάγῳ dicuntur, propter quod solas ferarum carnes edunt.

17. ^g Blemmyas in Libya credunt truncos sine pis nasci, et os et oculos habere in pectore. ^h Alios sine cervicibus gigni, oculos habentes in humeris.

18. ⁱ In ultimo autem Oriente monstrorum gentium facies scribuntur. Aliæ sine naribus, æquali totius oris plantis, informes habentes vultus. Aliæ labro subteriori adeo prominenti, ut in solis ardoribus totam ex eo faciem contegant dormientes. Aliis concreta ora esse, modico tantum foramine calamis avenarum pastus haurientes. Nonnulli sine linguis esse dicuntur, in vicem sermonis utentes natu, sive motu.

pellarent. Nam nemo (inquit) unquam aut Androgy-nas, aut Hermaphroditas nuncupavit. Equas tamen Hermaphroditas dixit Plin., xi, cap. 49.

^a Hi dextram mamillam. E Plin., viii, cap. 2.

^b Gigantes... qui eos terrigenas. Sic Callimach., in lavacro Pallad. Et Gloss.: Terrigenæ, γῆγενεῖς.

^c Falso autem opinantur. Sumpta sunt hæc ex iii de Civit., cap. 4. Fuit vero opinio, quæ hic exploditur, gravissimorum auctororum, Clementis Alexandrini, Justinii Martyris, Cypriani, Ambrosii, Lactantii. Augustinus questionem proposuit, quid ipse sentiret non pronuntiavit.

^d Cynocephali. Augustini verba sunt, xvi de Civit., cap. 8. Vid. Elian. et Plin.

^e Hi et agriophagi. Plin., vi, cap. 36. Solinus agriophagos vocat.

^f Blemmyas. Plin. v, cap. 8. Solin., cap. 34.

^g Alios sine cervicibus. Ex Plin., vii, cap. 2. Vid. Aug., xvi de Civit., cap. 8., et Agell., lib. ix, cap. 4.

^h In ultim. orient. Ex Solin., cap. 39.

ⁱ Artabatiæ. Ita in Plinii emendatoribus libris; apud Solinum, Artabathium.

^j Satyri. Ex Hieronym. In Vita Pauli Eremitæ.

19. Panotios apud Scythiam esse ferunt, tam diffusa aurium magnitudine, ut omne corpus ex eis contegant; πᾶν enim Græco sermone omne, ὄρα aures dicuntur.

20. ^k Artabatiæ in Æthiopia, prout, ut pecora, ambulare dicuntur. Quadragesimum ævi annum nullus supergreditur.

21. ^l Satyri, homunciones sunt aduncis naribus, corna in frontibus (habent), et caprarum pedibus similes, qualem in solitudine Antonius sanctus vidit. Qui etiam interrogatus, Dei servus respondisse fertur, dicens: Mortalis ego sum unus ex accolis eremi, quos vario delusa errore gentilitas Faunos Satyrosque colit.

22. ^m Dicuntur quidam et silvestres homines, quos nonnulli ⁿ Faunos ficiarios vocant.

23. Sciopodum gens fertur esse in Æthiopia, singulis cruribus, et celeritate mirabili; ^o quos inde σκίοποδας Græci vocant, eo quod per æstum in terra resupini jacentes, pedum suorum magnitudine adumbrentur.

24. ^p Antipodes, in Libya plantas versas habent post crura, et octenos digitos in plantis.

25. Hippopodes in Scythia sunt, humanam formam et equinos pedes habentes.

26. In India ferunt esse gentem, ^q quæ Μακρόπους nuncupantur, octo pedum staturam habentes. Est et gens ibi statura cubitalis, ^r quos Græci a cubito Pygmaeos vocant, de qua supra diximus. Hi montana India tenent, quibus est vicinus Oceanus.

27. Perhibent et in eadem India esse gentem seminaram, quæ quinquennes concipiunt, et octavum vitæ annum non excedunt.

28. Dicuntur autem et alia hominum fabulosa portenta, quæ non sunt, sed ficta; et in causis rerum interpretantur, ut Geryonem Hispaniæ regem ^s triplici forma proditum. Fuerant enim tres fratre tantæ concordiæ, ut in tribus corporibus quasi una anima esset.

29. ^t Gorgones quoque meretrices erinitas serpentibus ferunt, quæ aspicientes convertebant in lapides, habentes unum oculum quo invicem utebantur.

^k Dicuntur, et quidam silvestres. Vid. lib. viii, cap. ultim.

^l Faunos ficiarios. Faunos ficiarios Col. card. Sirleti, et complur. Goth. Et Jerem. i, Hieronymus, cum satuis ficiariis.

^m Quos inde Sciopodas. Plin., lib. vii, cap. 2. Aug., xvi de Civit., cap. 8. Agell., ix, cap. 4.

ⁿ Antipodes in lib.—Androphagi in Scythia legebat Chacon, ex Plin. vii, cap. 2.

^o Quæ macrobii nuncupantur octo ped. Optime restituit hunc locum Chacon, cum xii legatur in omnibus libris, deprehendit librarium fuisse erratum, qui xii pro iix scripsissent. Nam horum corpora cubitorum quinquorum, et binorum palmorum facit Plinius, ex Onesicrito. Porro quinos cubitos, qui singuli se-quipedibus consistunt, et binos palmos, qui senipedem confliciant, octo esse pedes, non duodecim.

^p Quos pygmaeos. Ex xvi de Civit., cap. 8.

^q Triplici forma proditum. Al., præditum. Sed proditum retinimus ex Justino, lib. xlii: Porro Geryonem ipsum non triplicis naturæ, ut fabulla proci-tur fuisse.

^r Gorgones quoque. E Serv., Æn. vi.

Fuerunt autem tres sorores unius pulchritudinis, A quasi unius oculi, quæ ita spectatores suos stupescere faciebant, ut vertere eos putarentur in lapides.

30. ^a *Sirenas* tres fingunt fuisse ex parte virgines, ex parte volucres, habentes alas, et ungulas; quarum una voce, altera tibiis, tertia lyra caneat. Quæ illectos navigantes suo cantu in naufragia trahebant.

31. Secundum veritatem autem meretrices fuerunt, quæ transeuntes quoniam ad egestatem deducebant, i s sictæ sunt inferre naufragia. ^b Alas autem habuisse, et ungulas, quia amor et volat et vulnerat. Quæ inde in fluctibus commorasse dicuntur, quia fluctus Venerem creaverunt.

32. ^b *Scyllam* quoque ferunt feminam capitibus succinctam caninis, cum latratibus magnis, propter B fretum Siculi maris, in quo navigantes verticibus in se concurrentium undarum exterriti, latrare existimant undas, quas sorbentis æstus vorago collidit.

33. Fingunt et monstra quædam irrationalium animantium, ut *Cerberum* inferorum canem tria capita habentem, significantes pereum tres ætates per quas mors hominem devorat, id est, infantiam, juvenutem, et senectutem. ^c Quem quidam ideo dictum *Cerberum* putant, quasi sit *πρωτόβορος*, id est, *carnem vorans*.

34. Dicunt et *Hydræ* serpentem, cum novem capitibus, ^d quæ Latine *Excetra* dicitur, quod uno cæso, tria capita excrescebant. Sed constat *Hydræ* locum fuisse evomentem aquas, vastantem vicinam civitatem, in quo uno clauso meato, multi erumpabant. Quod Hercules videns, loca ipsa exussit, et sic C aquæ clausit meatus.

35. Nam *hydra* ab aqua dicta est. ^e Hujus mentionem facit Ambrosius in similitudinem hæresium, dicens: *Hæresis enim, velut quædam hydra fabularum, vulneribus suis crevit; et dum sæpe reciditur, pullulat, igni debita, incendioque peritura.*

36. ^f Fingunt et *Chimærum* triformem bestiam: ore leonem, postremis partibus draconem, media

^a *Sirenes*. Ex eod., *Æn.* v.

^b *Scyllam* quoque. Locus adumbratus ex Justini lib. 1v.

^c Quem quidam ideo dictum *Cerberum*. E Serv., *Æn.* vi, ad vers. Custodem in v. p.

^d Quæ Latine *excetra*. Ex eod. *Æn.* vi, ad v., *Bellua Lernæ.*

^e Hujus mentionem facit Ambrosius. Lib. 1 de Fid., D

capream. Quam quidam physiologi non animal, sed *Lyciæ* montem esse aiunt, quibusdam locis leones et capreas nutrientem, quibusdam ardentem, quibusdam plenum serpentibus. Hunc *Bellerophontes* habitabilem fecit, unde *Chimæram* dicitur occidisse.

37. *Centauris* autem, id est, hominibus equo mistis, species vocabulum dedit, quos quidam fuisse equites *Thessalorum* dicunt; ^g sed quod discurrentes in bello, velut unum corpus equorum et hominum videntur, inde *Centauros* fictos asseruerunt.

38. Porro *Minotaurum* nomen sumpsisse ex tauro et homine, qualem bestiam dicunt fabulose in *Labyrintho* inclusam fuisse. De qua *Ovidius*:

Semibovemque virum, semivirumque bovem.

39. ^h *Onocentaurus* autem vocatur, eo quod media hominis species, media asini esse dicatur, sicut et *Hippocentauri*, quod equorum hominumque in eis natura conjuncta fuisse putatur.

CAPUT IV.

De transformatione.

1. Scribuntur autem et quædam monstræ hominum transformationes et commutationes in bestias, sicut de illa maga famosissima *Circe*, quæ socios quoque *Ulyssis* mutasse fertur in bestias, et de *Arcadibus*, qui, sorte ducti, transatabant quoddam stagnum, atque ibi convertebantur in lupos.

2. Nam et *Diomedis* socios in volucres fuisse conversos, non fabuloso mendacio, sed historica affirmatione confirmant. Sed et quidam asserunt strigas ex hominibus fieri. Ad multa enim atrocina figuræ sceleratorum mutantur, ⁱ et sive magicis cantibus, sive herbarum beneficio, totis corporibus in feras transeunt.

3. Siquidem et per naturam pleraque mutationem recipiunt, et corrupta in diversas species transformantur, sicut de vitalorum carabibus putridis apes, sicut de equis scaraboli, de mulis locustæ, de cancri scorpionis. *Ovidius*:

Concava littorei si demas brachia cancri,
Scorpius exibat, caudaque mirabitur usca.

cap. 4.

^j *Fingunt, et Chim.* Ex eod. Servii loco.

^k *Onocentaur.* Hier., Is. xiv: Porro *Centauri* [*Legend. onocentauri*] nomen ex asinis centaurique compositum. Ad Isidorus hominis pro *Centauri* videtur scripsisse.

Cap. IV. — ^l Et sive magicis artibus. Omnia fere ex Aug., xviii de Civitate, cap. 16 et sequentibus.

LIBER DUODECIMUS.

DE ANIMALIBUS.

38 CAPUT PRIMUM.

De pecoribus et jumentis.

1. Omnibus ^a animantibus Adam primum vocabula indidit, appellans unicuique nomen ex præsentis institutione, juxta conditionem naturæ cui serviret.

CAP. I. — ^a Omnibus animantibus Adam. Ex Ter tull., lib. de Virg. veland.

2. Gentes autem unicuique animalium ex propriis lingua dederunt vocabula. Non autem secundum Latinam linguam, atque Græcam, aut quarumlibet gentium barbararum nomina illa imposuit Adam, ^b sed illa lingua quæ ante diluvium omnium una fuit, quæ *Hebræa* nuncupatur.

^b Sed illa lingua quæ ante diluv. Sup., lib 1x, cap. 1.

3. Latine autem *animalia*, si e *animantia* dicta, a ovibus sit fortior, vel quod sit *vir*, id est, masculus, vel quod *vermem* in capite habeant; quorum excitationi pruritu, invicem se concutiunt, et pugnantibus cum magno impetu feriunt.

4. ^a *Quadrupedia* vocata, quia quatuor pedibus gradiuntur, quæ dum sint similia pecoribus, tamen sub cura humana non sunt, ut cervi, damæ, onagri, etc. Sed neque bestię sunt, ut leones; neque jumenta, ut usus hominum juvare possint.

5. ^b *Pecus* dicimus omne, quod humana lingua et effigie caret. ^c Proprie autem *pecorum* nomen iis animalibus accommodari solet quæ sunt, aut ad vescendum apta, ut oves, et aves, aut in usu hominum commoda, ut equi et boves.

6. Differt autem inter pecora et pecudes; nam veteres communiter in significatione omnium animalium *pecora* dixerunt; *pecudes* autem tantum illa animalia, quæ eduntur, quasi *pecudes*. Generaliter autem **39 B** omne animal *pecus* a *pascendo* vocatur.

7. *Jumenta* nomina inde traxerunt, quod nostrum laborem, vel onus suo adiutorio subvectando, vel arando, juvent. ^d Nam bos carpenta trahit, et durissimas terræ glebas vomere vertit. Equus et asinus portant onera, et hominem in gradiendo laborem temperant. Unde et *jumenta* appellantur ab eo quod *juvent* homines, sunt enim magnarum virium animalia.

8. Eadem quoque *armenta*, vel ^e quod sint *apta armis*, id est, bello, vel quod his in armis utimur. ^f Alii *armenta* tantum boves intelligunt, ab *arando*, quasi *armenta*, vel quod sint cornibus *armata*. Discretio est autem inter *armenta* et greges; nam *armenta* equorum et boum sunt, *greges* vero caprarum et ovium. **C**

9. ^g *Ovis*, molle pecus lanis, corpore inerme, animo placidum, ab *oblacione* dictum, eo quod apud veteres in initio non tauri, sed oves in sacrificio mactarentur. ^h Ex iis quasdam *bidentes* vocant, eo quod inter octo dentes duos aliores habent, quas maxime gentiles in sacrificium offerebant.

10. ⁱ *Vervex*, vel a *viribus* dictus, quod cæteris

^a *Quadrupedia* vocata. Ex Aug., iii de Gen. ad lit. cap. 11.

^b *Pecus*. E Serv., ad vers. *Ignavum fucos pecus*. *Æn.* 1.

^c *Proprie autem pecorum*, etc. Ex August., iii de Gen. ad lit.

^d *Nam bos carpenta*. Ex Hieronym., in Is. 1.

^e *Quod sint apta armis*. E Serv., ad vers. *Bellum hæc arm. min.* *Æn.* iii. Itemque Georg. iii. . . *Seu quis Olympiacæ*.

^f *Alii armenta tantum*. E Serv., loco proxime cit. ^g *Ovis ab oblacione*. Cur non ab *ōs*? Sæpe gaudet ad rerum vel naturas, vel usus, magis quam ad voces respicere, quod non semel monuimus.

^h *Ex iis quasdam bidentes*. Vid. Serv. ad vers. *Mactant lectas de more bidentes*. *Æn.* iv. Et Agel., lib. xvi, et Fest., in *bidental*.

ⁱ *Vervex, vel a viribus*. A *natura versa*, Varro.

¹ *Aries, vel ἀρὸ τοῦ ἄρειος, id est, a Marte*. Varro: *Aries, quod eum dicebant ares veteres, nostri arviga*.

² *Agn. ἀρὸ τοῦ ἄγρου, quasi pium*.—*Pium* fortasse, ex Festo. Glossar.: *Agnus, ἄγρευός, sive ἄγρευός, et: ἄγρος, καθαρός, et castus*. Varro tamen, quod pecori ovili agnatus sit, Latina origine *agnum* dictum vult.

³ *Uti si in magno grege erraver*. Ex Ambros., *Hexam.* vi, cap. 4.

⁴ *Hædi ab edendo*.—*Fædum* pro *hædo* dixisse anti-

ovibus sit fortior, vel quod sit *vir*, id est, masculus, vel quod *vermem* in capite habeant; quorum excitationi pruritu, invicem se concutiunt, et pugnantibus cum magno impetu feriunt.

11. ¹ *Aries*, vel ἀρὸ τοῦ ἄρειος, id est, a *Marte* vocatus, unde apud nos in gregibus masculi *mares* dicuntur, sive quod hoc pecus a gentilibus primum aris est immolatum. *Aries*, quod *aris* imponeretur. Unde est illud: *Aries mactatur ad aram*.

40 12. ² *Agnum*, quanquam et Græci vocent ἀρὸ τοῦ ἄγρου, quasi *pium*, Latini tamen ideo hoc nomen habere putant, eo quod præ cæteris animalibus matrem *agnoscat*; adeo ³ ut etiamsi in magno grege erraverit, statim balatu recognoscat vocem parentis.

13. ^m *Hædi* ab *edendo* vocati, parvi enim pinguis-simi sunt, et saporis jucundi; unde et *edere*, inde et *edulium* vocatur.

14. *Hircus*, lascivum animal, et petuleum, et feruens semper ad coitum, cujus oculi ob libidinem in transversum aspiciunt, unde et nomen traxit. ⁿ Nam *hirqui* sunt oculorum anguli secundum Suetonium, cujus natura adeo calidissima est, ut adamantem lapidem, quem nec ignis, nec ferri domare valet materia, solus hujus cruor dissolvat. ^o *Majores* hirci *Ciniphii* dicuntur a fluvio *Ciniphe* in Libya, ubi grandes nascuntur.

15. *Capros*, et *capras* a *carpendis* virgultis quidam dixerunt. **41** Alii, quod capient aspera. Nonnulli a *crepitu* crurum, quod eas *crepas* vocitatas, quæ sunt capræ a, restes, ^q quas Græci, pro eo quod acutissime videant, ἀρὸ τοῦ ὀξυ δερπίσθαι *dorcadas* appellaverunt.

16. *Morantur* enim in excelsis montibus, et quamvis de longinquo, vident tamen omnes qui veniunt. Eadem autem et *capræ*; eadem *Ibices*, quasi *avices*, eo quod ad instar avium ardua et excelsa teneant, et in sublimi inhabitent, ita ut de sublimitate vix humanis obtutibus pateant.

quos, tradit Festus; atqui digammon pro r, et contra Gothos consuevisse scribere ex Isidori Codicibus satis constat. Nam et paulo post *Cynpi* pro *Cynphii*, et *Tragelavi* pro *Tragelaphi* scribitur in omnibus nostris. Erit ergo *hædus*, vel *hædus*, quasi *vedus* vel *vescus* (licet enim nobis his de rebus cum gravissimis auctoribus interdum argutari), idque secutum fuisse Isidorum, rat o quam subjicit satis videtur ostendere; ea est: *parvi enim pinguissimi sunt, et saporis jucundi*. Voces quoque illas, unde et *edere*, quas alii expungendas censuerant, nos (cum in omnibus libris legantur) libenter retinemus, scribimusque, unde et *edere*. Festus namque *hederam*, vel quod *hærent*, vel quod *edat*, vel quod *edat* petat, dietam existimat.

ⁿ *Nam hirqui sunt oculorum anguli*. E Serv., ad Eclog. 3. *Hirquos* autem, an *hircos* pro eodem scribas, nihil refert, ut recte monet Pierius Valerianus.

^o *Majores... a fluvio Ciniphe in Libya*. Unde Theophr., id. l. 3: *Τὸν λεβυπὸν κακῶν καὶ γλάσσο με τὸ κορυφῶν*.

^p *Unde eas crepas*. Festus: *Capræ dictæ, vel quod omne virgultum carpant, sive a crepitu crurum, unde et crepas eas prisci dixerunt*.

^q *Quas Græci pro eo, quod acutissime videant*. Origen., homil. 2 in Cant., interprete Hieronymo. *Caprea* (inquit), *id est, dorcæ, acutissime videt*.

17. * Unde et meridiana pars *Ibices* aves vocat, quæ a villi fluentis inhabitant. Hæc itaque animalia, ut dixerunt, in petris altissimis conmorantur, et si quando erarum vel hominum adversitatem persenserint, de altissimis saxorum cacuminibus sese præcipitantes in suis se cornibus illæsa suscipiunt.

18. ^b *Cervi* dicti ἀπὸ τῶν κέρατων, id est, a cornibus. κέρατα enim Græce cornua dicuntur. * Hi serpentium inimici, cum se gravatos in infirmitate persenserint, spiritu narium eos extrahunt de cavernis, et, superacta pernicie veneni, eorum pabulo reparantur. ^d Dictamnium herbam ipsi prodiderunt. Nam ea pasti excutiunt acceptas sagittas.

19. Mirantur autem sibilum fistularum. Erectis auribus acute audiunt, submissis nihil. * Si quando immensa flumina, vel maria transnatant, capita clunibus præcedentium superponunt, sibi que invicem succedentes nullum laborem ponderis sentiunt.

20. ^f *Tragelaphi* a Græcis nominati, qui dum eadem specie sint, ut cervi, villosos tamen habent armos, ut hirci, et menta promissis hirta barbibus, qui non alibi sunt quam circa Phasidem.

21. ^e *Innulli* filii sunt cervorum, ab innuere dicti, quia ad nutum matris absconduntur.

42. 22. *Damula* vocata, quod de manu effugiat: timidum animal et imbelles; de quo Martialis:

Dente timetur aper, defendunt cornua cervum.
Imbelles damæ, quid nisi præda sumus?

23. ^b *Lepus*, quasi *levipes*, quia velociter currit. ^a Unde et Græce pro cursu λαγώς dicitur; velox est enim animal, et satis timidum.

24. ⁱ *Cuniculi*, genus agrestium animalium, dicti, quasi *caniculi*, eo quod canum indagine capiantur, vel excludantur a speluncis.

* Unde et meridiana pars. Ex Gregor., xxx Moral., cap. 9, al. 16.

^b *Cervi* dicti. E Serv., ad vers. *Tres littore cerros*. Æn. 1.

^c *Hi serpentium inimici*. Ex Orig., homil. 2 in Cant. et Serv., ad eclog. 8, et Plin., lib. viii, cap. 32.

^d *Dictamnium*. Sive *dictamnium* (utraque enim scriptura suos auctores habet), e Solin., cap. 22.

^e *Si quando immensa flumina*. E Gregor., xxx Moral. 10, al. 9.

^f *Tragelaphi*. Solin., cap. 22, et Plin., lib. viii, cap. 55.

^g *Innulli*. Ita scriptum in Gothicis, et in Codicibus Horatianis, lib. 1, od. 23: *Vitas inuleo me similis Chloæ*. Quos secuti sunt Canterus, Lambin., et Hartung. Ergo aliter fortasse scribendus *Innullus νεβρός*, quam *Innullus* ὁ ἔξ ἰππου, καὶ ὄνου.

^h *Lepus* quasi *levip*. Varr. iii de Re rust., cap. 12: *Lucius Ælius* putabat dictum leporem a celeritudine, quod *LEVIPES* esset; ego arbitror a Græco vocabulo antiquo, quod eum *Æoles* Bæthii *λαγοριν* appellabant. Vid. Agell., et Quintil., lib. 1, cap. 6.

ⁱ *Unde et Græci pro cursu λαγώς*. Ut si ἀπὸ τοῦ λαγῶν; etenim λα intensiois particula. Alii ἀπὸ τοῦ λαγν, id est, *cernendo*, quod patentibus oculis dormiat.

^j *Cuniculi... quasi caniculi*. Græcis id magis in promptu fuit ἀπὸ τῶν κυνῶν τοὺς κυνίκλους ducere; ita enim Polyb., lib. xii, et Ælian., de Hist. Animal. lib. xiii, cap. 13, eos appellat, nisi quod uterque, Hispanam vocem esse dicit. At Varro, lib. iii de Re rust., cap. 12: *Tertii* (inquit) *generis est, quod*

25. ^k *Sus* dicta, quod pascua *subigat*, id est, ter. a subacta, escas inquirat.

43 *Verres*, quod grandes habeat vires.

^l *Porcus*, quasi *spurcus*. Ingurgitat enim se cæno, luto immergit, limo illinit. Horatius: *Et amica luto sus*; hinc etiam *spurcitia*, vel *spurcus*, nuncupatur.

26. Porcorum pilos *sectas* vocamus, et *setas* a sue dictas, a quibus et *sutores* vocantur, quod ex setis suant, id est, consuunt pelles.

27. ^m *Aper*, a *feritate* vocatus, ablata *f* littera, et subrogata *p*. Unde, et apud Græcos σῦργος, id est, *ferus* dicitur. Omne enim quod ferum est et immite, abusive *agreate* vocamus.

28. ⁿ *Juvenus* dictus, eo quod *juvare* incipiat hominum usus in excolenda terra, * vel quia apud gentiles *Jovi* semper ubique *juvenus* immolabatur, nunquam *taurus*. Nam in victimis etiam ætas considerabatur.

29. *Taurus*, Græcum nomen est, sicut et *bos*. ^p *Indicis* tauris color fulvus est, volucris pernicitas, pilis in contrarium versis, caput circumflectunt flexibilitate, qua volunt, tergi duritia omne telum respuunt immiti feritate.

30. *Bovem* Græci βούν dicunt. ^q Hunc Latini *trionem* vocant, eo quod *terram terat*, quasi *terionem* Nævius: *Trionum hic moderator rusticus*. Cujus latitudo pellium a mento ad crura, *palearia* dicuntur, a pelle ipsa, quasi *pellearia*, quod est generositatis in bove signum. ^r *Boum* in sociis eximia pietas. Nam alter alterum inquit cum quo ducere collo aratra consuevit, et frequentii mugitu plium testatur affectum, si forte defecerit.

44 31. * *Vacca* dicta, quasi *boacca*. Est enim ex

in Hispania nascitur, simile nostro lepori, sed humile, quem *cuniculum* appellant. *Cuniculi* dicti ab eo quod sub terra *cuniculos* ipsi *facere* soleant, ubi lateant in agris. Varronem sequitur Plin., lib. viii, cap. 55. Videre licet in Adriani numismate Hispaniam ramum illic manum tenentem, ad cuius pedes *cuniculus*.

^k *Sus... quod pascua subig*. Non ineleganter, si rem spectes, sed Græca est vox, ὄς.

^l *Porcus, q. spurcus*. Nisi Græcum esse mavis cum Varrone.

^m *Aper a feritate*. Varro: *Apri a locis asperis, nisi a Græcis, quod his κάρπος*.

ⁿ *Juvenus*. Ex Varr., lib. iv.

^o *Vel qua apud gentiles*. E Serv., ad vers. *Cælicolum regi mactabam*. Æn. iii; et Æn. ix, ad vers. *Statuam ante aras*. Vid. Macrob., de Virgilii versu: *Taurum Neptuno*.

^p *Indicis tauris*. Plin., viii, cap. 21, et Solin.

^q *Hunc Latini trionem*. Varro, lib. vi, et Agell., lib. ii, cap. 21.

^r *Boum in sociis eximia pietas*. Ambrosii verba sunt in Orat. de morte Syri fratris: *Bos bovem requirit, seque non totum putat, et frequentii mugitu plium testatur affectum, si forte defecerit cum quo ducere collo aratra consueverat*. Basil., in Orat. in martyr. Julit.: *καὶ ποτε αἶδον ἐγὼ βούν ἐπὶ πάτης διακρύοντα τοῦ συννόμου, καὶ ὁμοζύγου τέλειψαντος*. Virg.:

... it trisis arator
Mœrentem abjungens fraterna morte juvecanum.

* *Vacca... es qualitate mobil. nom.* Donatus, in

qualitate mobilium nominum, sicut leo leæna, draco A magnos et indomitos, et I in deserto vagantes. Singuli autem seminarum gregibus præ-unt. ^k Nascentibus masculis zelant, et testiculos eorum morsu detru-

32. ^a Vitulus, et vitula, a viriditate vocata sunt, id est, ætate viridî, sicut virgo. Vitula ergo parva est nondum enixa. Nam enixa, juvenca est, aut vacca.

33. ^b Bubali vocati per derivationem, quod sint similes boum; adeo indomiti, ut præ feritate jugum cervicibus non recipiant. Hos Africa procreat.

34. Uri, agrestes boves sunt in Germania, habentes cornua in tantum protensa, ut regis mensis insigni capacitate ^c ex eis gerulæ fiant, dicti uri ἀπὸ τῶν ὀρεῶν.

35. Camelis causa nomen dedit, sive quod quando onerantur, ut breviores, et humiles fiant, arcubant, quia ^d Græci χαμαι humile, et breve dicunt; sive quia curvus est dorso. ^e Camur enim verbum Græcum B curvum significat. Hos lit et et aliæ regiones mittant, sed Arabia plurimos. Differunt autem sibi. ^f Nam Arabici bina tubera in dorso habent, reliquarum regionum singula.

36. ^g Dromeda, genus est camelorum, minoris quidem staturæ, ⁴⁵ sed velocioris. Unde et nomen habet. Nam δρόμος Græce cursus velocitas appellatur. ^h Centum enim et amplius millia uno die pergere solet. Quod animal, sicut bos, et ovis, et camelus ruminat.

37. ⁱ Ruminatio autem dicta est a ruma, emimente gutturis parte, per quam dimissus cibus a certis animalibus revocatur.

38. Asinus et asellus a sedendo dictus, quasi asedus; sed hoc nomen, quod magis equis conveniebat, C ideo hoc animal sumpsit, quia priusquam equos caperent homines, huic præsidere cœperunt. Animal quippe tardum, et nulla ratione renitens, statim ut voluit sibi homo substravit.

39. Onager interpretatur asinus ferus, ὄνον quippe Græci asinum vocant, ἔγριον serum. Hos Africa habet

Arte secund. : Sunt (inquit) genera nominum fixa, sunt mobilia : fixa sunt quæ in alterum genus flecti non possunt, ut pater, mater, soror. Mobilia autem aut propria sunt, et duo genera ex se faciunt, ut : Caius, Caius, Marcus, Marcia; aut appellativa, et tria genera faciunt, ut bonus, bona, bonum, etc.

^a Vitulus. E Serv., Eclog. III.
^b Bubali adeo indomiti. Ex Hieron., ad Am. VI, et Solin., cap. 23.

^c Ex eis gerulæ fiant. E Solin., 23. Vid. Cæsar., VI de Bell. Gall.; Plin. lib. VIII, cap. 15; et Serv., ad vers. Silvestres uri assid. Georg. II.

^d Græci χαμαι. Etymologicum Græcum : κάμηλος τὸ ζῷον, ὅτι χαμαι καθήμενη αἶρει τὸ φορτίον. ὡσεὶ χαμαιλος. ἔτυμολογείται δὲ παρὰ τὸ κάμπτειν τοὺς μηρούς ἐν τῷ καθίσθαι κάμηρος τις οὖσα. Sed melius Varrus, lib. IV : Camelus cum suo nomine Syriaco in Latium venit. Est namque Syris gemal Hebræis gamal.

^e Camur enim. E Serv., Georg. III, camuris, curvis; at Fest. : Camera, et camuri boves a Græco χαμη.

^f Nam Arabici. E Solin., cap. 52. Sed Bactrianis hoc tribuit Plin., lib. VIII, cap. 18.

^g Dromeda. Vel dromedarii. Nam dromeda... præcisè credo scriptam in Gothicis, pro dromedarii.

^h Centum enim et amplius mill. Ex Hier., in Isidor., cap. 21.

ⁱ Ruminatio dicta est a ruma. E Serv., ad Eclog. VI, VI a rumine, ut legunt Editi : Rumina est pars colli

magnos et indomitos, et I in deserto vagantes. Singuli autem seminarum gregibus præ-unt. ^k Nascentibus masculis zelant, et testiculos eorum morsu detru-

40. Asini Arcadici dicti, quod ab Arcadia primum vecti sint magni et alti. ^l Minor autem asellus agro plus necessarius est, quia et laborem tolerat, et negligentiam propemodum non recusat.

41. Equi dicti, eo quod quando quadrigis iungebantur, aquabantur, paresque forma et similes cursu e pulabantur.

42. ^m Caballus a cavando dictus, propter quod gradiens ungula impressa terram concavet, quod reliqua animalia non habent; inde et sonipes quod pedibus sonat.

43. Vivacitas equorum multa; exsultant enim in campis, odorantur bellum, excitantur sono tubæ ad prælium, ⁿ voce accensi ad cursum provocantur, dolent cum victi fuerint, exsultant cum vicerint. Quidam hostes in bello sentiunt, adeo ut adversarios morsu petant. ^o Aliqui etiam proprios dominos recognoscunt, oblitum mansuetudinis, si mutentur; aliqui præter dominum nullum dorso recipiunt. ^p Interfectis, vel morientibus dominis multi lacrymas effundunt. Solius equi est propter hominem lacrymari, et doloris affectum sentire. Unde et in centauris, equorum et hominum natura permista est.

44. ^q Solent etiam ex equorum mœstitia, vel alacritate eventum futurum dimicaturi colligere. Ætas longæva equis Persicis, Hunnicis, Epiroticis, ac Siculis, in annis ultra quinquaginta; brevior autem Hispanis, ac Numidis, et Gallicis, frequens opinio est.

45. ^r In generosis equis, ut aiunt veteres, quatuor spectantur : forma, pulchritudo, meritum, atque color. Forma, ut sit validum corpus, et solidum,

qua esca devoratur. Varroni, Nonio et Glossar., Ruma est mamma.

ⁱ In deserto vagantes. Solin., et Plin., lib. VIII, cap. 3.

^k Nascentibus masculis zelant. Eodem modo loquitur Orosius, in Hist. Præfat. : Non eos quos insectantur oderunt, sed his quos amant zelant.

^l Minor autem asellus agro. Pessime in Editi quibusdam, onagro. Sunt enim Palladii verba, lib. IV, cap. 14. Idem Columell., lib. VII, cap. 1.

^m Caballus. Respexit ad Virgilium :

At duplex agitur per lumbos spina cavatque Tellurem, et solido graviter sonat ungula cornu.

ⁿ Voce accensi ad cursum provocantur. Verior hæc lectio, quam quæ apud Solinum est : Nonnulli etiam accensis facibus ad cursum provocantur.

^o Aliqui etiam proprios. Solin. : Aliqui inventi sunt, qui non nisi primos dominos recognoscerent, oblitum mansuetudinis, si quando muta sent consueta servitia.

^p Interfectis, vel morientibus dominis. Nota sunt Homeri et Virgilii de Acbillis et Pallantis equis carmina.

^q Solent etiam event. Plin., lib. VIII, cap. 42.

^r In generos. eq. quatuor. Pallad., lib. IV, cap. 13. In admisso quatuor spectantur : forma, color, meritum, pulchritudo.

rbori conveniens altitudo, latitudo, latus longum, A
 venter substrictus, maximæ et rotundæ clunes,
 pectus late patens, corpus omne muscularum densi-
 tate nodosum, pes siccus, et cornu concavo solidatus.

46. Pulchritudo, ut sit exiguum caput, et siccum,
 pelle prope ossibus adhærente, aures breves, et argutz,
 oculi magni, nares patulæ, erecta cervix, conia densa,
 et cauda, * angularum soliditate fixa rotunditas.

47. Meritum, ut sit animo audax, pedibus alac-
 cer, trementibus membris, quod est fortitudinis indi-
 cium, quique ex summa quiete facile concitetur, vel
 ex citata festinatione non difficile teneatur. ^d Motus
 autem equi in auribus intelligitur, virtus in membris
 trementibus.

48. * Color hic præcipue spectandus: badius, au-
 reus, roseus, myrteus, cervinus, gilvus, glaucus, scu-
 tulatus, canus, candidus, albus, guttatus, niger. Se-
 quenti autem ordine, varius ex nigro, badioque dis-
 tinctus; reliquos varius color, vel cinereus deterrimus.

49. Badium autem antiqui *বাদium* dicebant, quod
 inter cætera animalia fortius vadat. ^f Ipse est et
spadix, quem *phœnicatam* vocant, et dictus *spadix* a
 colore palmæ, quam Siculi *spadicam* vocant.

50. * *Glaucus* vero est, veluti pictos oculos habens,
 et quodam splendore perfusus; ^h nam *glaucum* vete-
 res dicebant *album*.

ⁱ *Gilvus* autem, mellinus color est subalbidus.

Guttatus, aibus nigris intervenientibus punctis.

51. *Candidus* autem, et *albus* invicem sibi differunt.

* *Venter substrictus*. Vox *venter* nulla erat in libris,
 sed cum constanter *substrictus*, non *substrictum* in
 Gothicis omnibus legeretur, non dubitavimus quin
 hæc esset vera scriptura, quam indicavit Chacon, ex
 Columell., lib. vi, cap. 29. Palladii vero locum men-
 dosum cum eod. Chacone credimus, et ex Isidoro
 supplendum.

^b *Nares patulæ*. Quæ si angustæ sint, discindi so-
 lent ne longo cursu incalentes suffocentur, ut ait
 Theophil., lib. iv, de Homin. fabric.

^c *Angular. soliditate fixa rot.* Pallad.: *Ungularum
 solida et fixa rotunditas.*

^d *Motus autem equi in auribus intellig.* Solin. cap.
 30: *Motus equi in auribus intelligitur, animos leonum
 frons, et cauda indicat.*

^e *Color hic præcipue spect.* Ex Pallad., lib. iv.
 Varro, apud Non.: *Equi colore dispares, ita nati; hic
 badius, iste gilvus, ille murinus.* Vid. Agell., lib. ii,
 cap. 26, et lib. iii, cap. 9, et Alciat., lib. ii Parerg.,
 cap. 1.

^f *Ipse est spadix.* E Serv. Georg. iii. Quos Bayos
 et *datilodos* Hispani dicimus.

^g *Glaucus est veluti pictos ocul.* Serv.: *Glauci felin-
 æis oculis, id est, splendore perfusus.*

^h *Nam veteres glaucum alb.* Nam glaucum albu
 cæruleum diluit. Unde et Virg. *Populus et glauca
 canentia fronde salicti.* Sed idem de glauco paulo aliter,
 lib. xix, cap. 28. Est tamen in tribus Gothicis
 lacuna: *Nam glaucum.... veteres dicunt.*

ⁱ *Gilvus mellinus color.* E Serv.

^j *Canus dictus, qui ex candido et nigro.* Tilesius, in
 lib. de Coloribus: *Nascitur equus nonnunquam canus,
 atque albineus, non idem qui et candidus, aut albus,
 sed hujus non cæpera, hos nostri tordillos dicunt.*

^k *Petili appellatur.* Festus: *Petiliam suram angu-
 lam equi albam dici ait Scævola.* In glossario quoque,
 ubi *perfitis μικροκαλής* legitur, *petilis μικροκαλής*
 puto legendum; citat ex Plauto Nonius hunc versum,

Nam *albus* cum quodam pallore est, *candidus* vero,
 niveus, et pura luce perfusus.

^l *Canus* dictus, quia ex candido colore et nigro ex.
Scutulatus vocatus propter orbes, quos habet
 candidos inter purpuras.

48. 52. *Varius*, quod vias habeat colorum imp-
 rium. Qui autem albos tantum pedes habeant, ^l *petili*
 appellantur; ^l qui frontem albam, *callidi*.

53. *Cervinus* est, quem vulgo = *gauranem* dicunt.
Aranem idem vulgus vocat, quod in modum er-
 sit coloris.

* *Myrteus* autem est pressus in purpura.
 54. * *Dossinus* autem dictus, quod sit color equi
 de asino, idem, et *cinereus*. Sunt autem hi de
 B de ad urbanam dignitatem transire non possunt.

55. *Mauros* niger est. *Nigrum* enim Græci *μαύρον*
 vocant.

Mannus vero, equus brevior est, * quem vulg-
Buricum vocant.

^q *Veredos* antiqui dixerunt, quod veherent rhe-
 das, id est, ducerent, vel 49 quod vias publicas car-
 rant, per quas et rhedas ire solitum erat.

56. Equorum tria sunt genera, unum generosum,
 * præliis, et oneribus aptum; alterum vulgare, atque
 gregarium ad vehendum, non ad equitandum aptum; tertium
 ex permistione diversi generis ortum, quod etiam
bigenerum dicitur, quia ex diversis nascitur, ut mullum.

57. * *Mulus* autem a Græco tractum vocabulum

C in *Petilis*, et in *Fronte*: *Nam coloratam frontem habet
 petilis.* Atque ipse *tenuem* et *exilem* ex sua libidine,
 ut solet, interpretatur.

^l *Qui frontem albam callidi.* Gloss.: *Callidus, λε-
 κομίτροπος.* Habent tamen plerique libri *calidi*. Sed
callidus probabat A. August.

^m *Gauranem dicunt.* Retinent eandem vocem Itali,
 una littera mutata, nam *sauro* dicunt.

ⁿ *Myrteus est pressus in purpura.* Pressum quoque
 in coloribus equorum numerat Palladius, sed quid
 apud eum *pressus*, apud Serv. *professus murteum*, hoc
 loco *pressus in purpura* valeat, nondum satis consti-
 tui. Opinor tamen *pressi* voce significari densorem
 (ut ita dixerim) colorem, ducta similitudine ab *vis*,
 quæ quo magis pedibus vel prelo premuntur, mihi
 liquida, et vel ex albis ratula, vel ex rubris subsepe
 vina reddant.

^o *Dossinus.* An quia Varro *dossuaris* vocat asinus
 oneribus ferendis aptos? et Gloss. *dossuaris, μαυρο-
 λινε* hunc colorem murinum dicunt Pallad. et Columella.

^p *Quem vulgo buricum.* Hieronym., in Eccles. i &
*Dignitate prælati vias publicas mannis terunt, qui
 vulgo buricos vocant;* et ad Pammachium: *Ferunt
 buricos mannos.* Paulin., ad Senec.: *Macro et ubi
 asellis burico sedentem.* Et Gloss.: *Mannis, βουρικός.*
 At Porphyrio: *Manni, aut, equi dicuntur puniti, qui
 vulgo burdos vocant;* et Acro: *Mannus, burdo; id
 minores equos, nos hodie exiguos asellos buricos
 dicimus.*

^q *Veredos.* Verba sunt Festi, in quo ex Isidoro re-
 stituenda vox *veredos*. Procop., lib. ii de Bello Per-
 sic.: *Ὅ δὲ ἴστος τοῖς δημοσίου ὀνόματι, εἰς δι-
 ρίδου καλεῖν νεομικροσιν.* Julian. Autecessor., in Epit-
 tomon. Novell. Justiniani, novell. 130, quod Græce
 τῶν δημοσίων ἵππων ἄριστον, *veredorum cursum* sub-
 didit.

^r *Præliis et onerib.* — *Homeribus* quidam libri.
 * *Mulus, μύλον, pistriam;* et *μύλα, mola;* equi

habet, quod iugo pistorum subactus, tardas molendo A
ducat in gyrum molas. * Judæi asserunt quod Ana
baepos Esau equarum greges ab asinis in deserto
ipse fecerit primus ascendi, ut mularum inde nova
contra naturam animalia nascerentur. Onagros quo-
que admissos esse ob hoc ad asinas; et ipsum istius-
modi reperisse concubitus, ut velocissimi ex his asini
nascerentur.

58. Industria quippe humana diversum animal in
coitum coegit; sicque adulterina commistio ne genus
aliud reperit; sicut, et Jacob contra naturam colorum
similitudines procuravit. ^b Nam tales fetus oves illius
concupiebant, quales umbras arietum desuper ascen-
dentium in aquarum speculo contemplabantur.

59. Denique et hoc ipsum in equarum gregibus
feri fertur, ut generosos objiciant equos visibus con- B
cipientium, quo eorum similes concipere et creare
possint. Nam et columbarum dilectores depictas pon-
nunt pulcherrimas columbas eisdem locis quibus illas
versantur, quo, rapiente visu, similes generent.

60. Inde est quod quidam gravidas mulieres ju-
beat nullos intueri turpissimos animalium vultus, ut
cynocephalos, et similes, ne visibus occurrentes similes
fetus pariant. ^c Hanc enim feminarum esse naturam,
ut quales prospexerint, sive mente conceperint in ex-
tremo voluptatis æstu dum concipiunt, talem et sobo-
lem procreent. Etenim animæ in usu Venerio formas
extrinsecus intus transmittit, eorumque satiata typis,
rapit species eorum in propriam qualitatem.

61. In animalibus *bigenera* dicuntur, quæ ex di- C
versis nascuntur, ut mulus ex equa et asino; ^d burdo
ex equo et asina, ^e hybridæ ex apris et porcis,
^f tityrus ex ove et hirco, ^g musmo ex capra et ariete;
est autem dux gregis.

CAPUT II.

De bestiis.

1. *Bestiarum* ^h vocabulum proprie convenit leoni-
bus, pardis, tigribus, lupis, et vulpibus, canibusque
et similibus, ac cæteris, quæ vel ore, **51** vel unguibus

Editorum scripturam retinimus; nam mendose Go-
thici omnes: *Mulus a. a. G. t. v. h. Græcum enim
hoc, vel quod iugo*, etc. Nisi Isidorus *mulum* vocem
esse Græcam putavit, *molam* tantum Latinam. Sed
querendus auctor non inelegantis senarii, quem ne-
mo offecit: *Tardas molendo ducat in gyrum molas.*

* *Judæi asserunt, quod Ana abnep*. Ex Hieron.,
Quæst. in Gen., cap. 36. Id Paphlagonibus tribuit
Homerus, *Il.*, 6.

^b *Nam tales fetus*. Ex eod. lib., in cap. xxx Gen. D
^c *Hanc enim feminarum dicunt esse naturam*. Verba
Hieronymi, *ibid.*

^d *Burdo ex eq. et as.* Varro, *ii de Re rust.*, cap. 8:
*Ex equa et asino fit mulus; contra, ex equo et asina,
hinnus*. Glossar.: *ἤμιονος ἔξ ἵππου θηλείας καὶ ὄνου
mulus. Burdo ἤμιονος; ἔξ ἵππου καὶ ὄνου θηλείας.*

^e *Hybridæ ex apris et porcis*. Plin., *lib. viii*, cap.
55. *Acron* tamen. ad *Satyr.* 7 lib. 1: *Tractum* (in-
quit) *ab aquila, quæ ex aquila et vulture nascitur, sive
a canibus, qui nascuntur ex venatico et gregario.*

^f *Tityrus*. Serv. *Ecl.* 4: *Laconum* lingua, *tityrus*
dicitur aries major, qui gregem anteire consuevit.

^g *Musmo*. Ex Gothicis; et *musmones* dicuntur a
Strabone, *lib. v. Musomones* et Serv., *Georg.* *iii*,
ad vers. *Udisque aries in gurgite vill.* Nonius: *Mu-
simones asini, muli, aut equi breves.*

A *sæviant*, exceptis serpentibus. *Bestiæ* autem dicti a vi
qua sæviant.

2. ⁱ *Feræ* appellatæ, eo quod naturali utantur
libertate, et pro desiderio suo *ferantur*. Sunt enim
liberæ earum voluntates, et huc atque illuc vagantur
et quo animus duxerit, eo feruntur.

3. *Leonis* vocabulum ex Græca origine inflexum
est in Latinum. Græce enim *λέων* vocatur, et est
nomen nothum, quia ex parte corruptum. ^l *Leæna*
vero totum Græcum est, sicut, et *dracæna*. ^k Ut au-
tem *leæna* *lea* dicatur usurpatum est a poetis. ^l *Leo*
autem Græce, Latine *rex* interpretatur, eo quod
princeps sit omnium bestiarum.

4. Cujus genus trifarium dicitur. E quibus bre-
ves, et juba crispa, imbelles sunt; longi, et coma
simplici, acres. ^m Animos eorum frons et cauda
indicat. Virtus eorum in pectore, firmitas in ca-
pite. Septi a venatoribus terram contuentur, quo
minus conspectis venabulis terreantur. Rotarum ti-
ment strepitus, sed ignes magis.

5. Cum dormierint, vigilant oculi; cum ambulant,
cauda sua cooperiunt vestigia sua, ne eos venator
inveniat. ⁿ Cum genuerint catulum, tribus diebus
et tribus noctibus catulus dormire fertur; tunc
deinde patris fremitu, vel rugitu veluti tremefactus
cubilis locus, suscitare dicitur catulum dormientem.

6. ^o Circa hominem leonum natura est benigna, ut
nisi læsi nequeant irasci. Patet enim eorum miseri-
cordia exemplis assiduis. Prostratis enim parant;
^p captivos obvios repatriare permittunt; hominem **52**
non nisi in magna fame interinunt. De quibus Lu-
cretius: *Scymnique leonum, etc.*

7. ^q *Tigris* vocata propter volucrem fugam. Ita
enim nominant Persæ et Medi sagittam. Est enim
bestia variis distincta maculis, virtute et velocitate
mirabilis, ex cujus nomine flumen *Tigris* appellatur,
quod is rapidissimus sit omnium fluviorum. Has
cretius: magis Hyrcania gignit.

Cap. II. — ^h *Bestiar... serpentibus*. Ex Aug., *iii de*
Gen. ad lit., cap. 11.

ⁱ *Feræ appellatæ*. E Serv., ad vers. *Pinguisque fo-
rinaræ*. *Æn.* 1.

^l *Leæna*. Ex eod., ad vers. *Catulo. oblit: leæna*.
Georg. *iii*.

^k *Ut autem leæna dicatur*. Ex eod., *Æn.* *xiii*. Lu-
cretius:

Irritata lææ jaciebant corpora saltu.

^l *Leo autem Græce, Latine rex*. De hoc loco Ant.
August.: *In veteri (inquit) libro Græco post Orionis
etymologicum est: λέων, διὰ τὸ λαίανον, ἦγονος νεκρῶν.*

^m *Animos eorum frons, et cauda*. Solin., cap. 50.
ⁿ *Cum genuerint*. Verba sunt Origenis, *homil.* 47
in Gen.

^o *Circa hominem leonum naturam*. Serv., ad vers.
Tum deprimi movet arma leo. *Æn.* *xii*: *Hæc enim
leonum natura est, ut nisi lacessiti, irasci nequeant.*

^p *Captivos obvios repatriare*. Solin.: *Cum multi
captivorum aliquot leonibus obvius intacti repatriave-
rint.*

^q *Tigris*. Ex Plin., *lib. viii*, cap. 18, et Solin.
Litæ apud Armenios tigrim sagittam significare ait
Varro.

8. *Panther* dictus, ^a sive quod omnium animalium **A** amicus sit, excepto dracone; sive quia et sui generis societate gaudet, et ad eandem similitudinem quidquid accipit reddit. ^b Πᾶς enim Græce omne dicitur. Best a minutis orbiculis superpicta, ita ut oculatis ex fulvo circulis, nigra, vel alba distinguatur varietate.

9. Hæc semel omnino parturit, cujus causæ ratio manifesta est. Nam cum in utero matris coaluere catuli, maturi-que ad nascendum viribus pollent, odiunt temporum moras. Itaque oneratam fetibus vulvam tanquam obstantem partui unguibus lacerant, effundit illa partum, seu potius dimittit, dolore cogente. Ita postea corruptis et cicatricosis sedibus genitale semen infusum non hæret acceptum, sed irritum resilit. ^d Nam Plinius dicit animalia cum acutis unguibus frequenter parere non posse. **B** Vitantur enim intrinsecus se moventibus catulis.

10. ^e *Pardus*, secundus post pantherem est, generis varium, et velocissimum, et præceps ad sanguinem. Salto enim ad mortem ruit

11. *Leopardus* ex adulterio lænæ, et pardi nascitur, et tertiam originem efficit, sicut et Plinius in naturali historia dicit leonem eum parda, aut pardum cum læna concumbere, et ex utroque coitu degeneres partus creari, ^d ut mulus et burdo.

53 12. *Rhinoceros* a Græcis vocatus, Latine interpretatur in *nare cornu*. ^e Idem et *monoceros*, id est, *unicornis*, eo quod unum cornu in media fronte habeat ^b pedum quatuor, ita acutum, et validum, ut quidquid impetierit, aut ventilet, aut perforet. Nam et cum elephante sæpe certamen habet, et in ventre vulneratum prosternit.

13. Tanta autem est fortitudinis, ut nulla venantium virtute capiatur; sed, sicut asserunt qui naturas animalium scripserunt, virgo puella pro-

^a Sive quod omnium animalium amicus. Huic etymo favent, quæ Plin. l. b. viii, cap. 17; et Ælian., vi de Hist. animal., referunt. Vulgo *panthera*, quod tota fera sit, dicta putatur.

^b Πᾶς enim omne dicitur. Aut aliquid deest (quod visum est A. Aug.), aut hoc potius superfluum inepti alicujus, qui id solum nosset, interpretis glossema.

^c Minutis orbiculis. Solin., cap. 21: Minutis orbiculis superpictæ, ita ut oculatis ex fulvo circulis, vel cæruleis, vel alba distinguatur tergi supellex.

^d Nam Plin. dicit. E. Serv., Georg. ii, ad vers. Sæva leonum semina. Locus vero Plin., lib. viii, cap. 16.

^e *Pardus secundum post pantheram*. E. Solin., ibid.

^f Ut mulus et burdo. Ex tribus Codicibus A. August.

^g Idem et *monoceros*. Ex Greg., lib. xxxi Moral., cap. 10, al. 15. Plinius alium a monocerote rhinocerotem esse vult, lib. viii, cap. 20 et 21. Hunc Romæ sæpe visum, illum negat vivum posse capi. Idem refert Solinus. Virus, inquit, non venit in hominum potestatem, et in Balarico Codice, additur hoc loco: Fertur tantam habere ferocitatem, ut captus statim moriatur.

^h *Pellum quatuor*. Sic etiam Solin.; sed Plin., cubitorum duorum; cubiti unius, Ctesias in Indicis apud Photium; sesquicubiti, Ælian., lib. iv, cap. 52, De asiis Indicis. Est etiam in ejus cornu coloris magna varietas apud eosdem. Videtur autem Plinius eundem monocerotem existimasse cum asino Indico, negat enim lib. xi, cap. 46, aliud esse animal uni-

ponitur, quæ venienti sinum aperit, in quo ille, omni ferocitate deposita, caput ponit, sicque seorsus, velut inermis capitur.

14. *Elephantem* Græci a magnitudine corporis vectum putant, **54** quod formam montis præferat. Græce enim *mons λόφος* dicitur. Apud Indos autem a voce *barrus* vocatur. Unde, et vox ejus *barrillus* dicitur, et dentes *ebur*. ⁱ Rostrum autem *promuscis* dicitur, quo ille pabulum ori admovet, et est ^k angui similis, vallo munitus eburno.

15. ^l Hos *boves lucas* dictos ab antiquis Romanis: *boves*, quia nullum animal grandius videbant; *lucas*, quia in Lucania illos primus Pyrrhus in prælio objectis Romanis. Nam hæc genus animantis in rebus bellicis aptum est. In eis enim Persæ, et Indi, lignis terribus collocatis, tanquam de muro jaculis dimicant. **B** Intellectu autem, et memoria multa vigent.

16. ^m Gregatim incedunt. ⁿ motu quo valent saltant, murem fugiunt, aversi coeunt, quando autem parturiunt, in aquis, vel insulis dimittunt fetus propter dracones, quia inimici sunt, et ab eis implicati necantur. Biennio autem portant fetus, nec amplius, quam semel gignunt, nec plures, sed tantum unum.

55 Vivunt annos trecentos. Apud solam Africam et Indiam elephantum prius nascebantur; nunc sola eos India gignit.

17. ^p *Gryphes* vocantur, quod sit animal pennatum, et quadrupes. Hoc genus ferarum in Hyperboreis montibus nascitur. Omni parte corporis leones sunt; **C** alis et facie Aquilis similes, et equis vehementer infesti. Nam et homines visos discernunt.

18. ^q *Cameleon* non habet unum colorem, sed diversa varietate conspersus, ut pardus. Dicitur autem ita (eo quod cameli similitudinem habet et leonis)

corne præter asinum Indicum et orygem. Sumpsitque id ex Arist., lib. ii, cap. 1, de Hist. animal. De certamine rhinocerotis cum elephante, vid. Plin., Solin., Ælian., Diodor., Strab., Agatharchid., in lib. de Mari Rubro.

ⁱ Græcis enim *mons λόφος*. In Gothicis, *elepho*, nulla sententia, ut fere in Græcis vocibus accidit. A. Aug. secuti sumus conjecturam non admodum debitam. Alias ex aliis origines aut notationes elephantis afferre nihil attinet.

^j Rostrum autem *promuscis*. Ex Ambros., ix, Hex., **D** cap. 5.

^k Et est angui similis. Lucretius:

... Angulmanos elephantos India, quorum
Millibus e multis vallo munitur eburno.

^l Hos *boves Lucas*. Varr., lib. vi, et Plin., viii, cap. 6. Lucret., lib. v:

Inde boves lucas turrito corpore tetros...
Angulmanos belli docuerunt vulnera Pœni
Suisse....

^m Gregatim incedunt. Ex Plin., viii, cap. 5. Solin.: *Oberrant agminatim*.

ⁿ Motu quo valent saltant. Solin.: *Solis esortu motib., quibus possunt, saltant.*

^o Vivunt ann. ccc. — Est in Græco etymologie et de re hemistichium.

^p *Gryphes* vocatur quod sit. Non etymon reddit, ut neque Servius, et quo sunt hæc, in Eclog. 3.

^q *Cameleon... dicitur autem*. Post hæc verba *lucas* est in Gothicis.

huius cameleonis corpusculum ad colores quos videt scilicet conversione variatur, quod aliorum animalium non est ita ad conversionem facilis corpulentia.

19. ^a *Camelopardus* dictus, quod dum sit, ut pardus, albis maculis superasperus, collo equo similis, pedibus bubulis, capite tamen camelo est similis. Illic *Æthiopia* gignit.

20. ^b *Lynx* dictus, quia in luporum genere numeratur: bestia maculis terga distincta, ut pardus, sed similis lupo. Unde et ille *λύκος*, iste *lynx*. Hujus urinam converti in duritiam pretiosi lapidis dicunt, qui ^c *fiacurius* appellatur, quod et ipsos lynces sentire hoc documento probatur; nam egestum liquorem areis, in quantum poterint, contegunt, invidia quadam naturæ, ne talis egestio **36** transeat in usum humanam. ^d Lynces dicit Plinius secundus extra unum non admittere.

21. ^e *Castores a castrando* dicti sunt. Nam testiculi eorum apti sunt medicaminibus, propter quod cum præciserint venatorem, ipsi se castrant, et morsibus vires suas amputant. De quibus Cicero in Scæuriana: *Redimunt se ea parte corporis propter quam maxime expetuntur.* Juvenalis:

..... qui se
Eunucho ipse facit cupiens evadere damno
Testiculi.

Ipsi sunt et *fibri*, qui etiam *pontici canes* vocantur.

22. ^f *Ursus* fertur dictus, quod ore suo formet fetus, quasi *orsus*. Nam aiunt eos informes generare partus, et carnem quamdam nasci, quam mater lambendo in membra componit. ^g Unde est illud:

Sic format lingua fetum, cum protulit ursæ.

Sed hoc immaturitas partus facit; denique tricesimo die generat. Unde evenit ut præcipitata secunditas informes procreet. Ursorum caput invalidum; vis maxima in brachiis, et in lumbis; unde interdum erecti insistent.

23. *Lupus* Græca derivatione in linguam nostram transfertur. Lupos enim illi *λύκους* dicunt, ^h *λύκος* autem Græce a morsibus appellatur, quod rabie ra-

^a *Camelopardus*. — *Camelopardalis* dicitur a Plinio et Solin. Vid. Varr., lib. iv.

^b *Lynx* dictus. Goth. *lyncis*, ut supra, lib. xi, *Calcis pro calz*.

^c *Λυγρόριον*. Dioscorid., Plin., Solin., *Ælianus*.

^d *Lynces* dicit Plin. E Serv., ad vers. *Degere more jera*. *Æn.* iv.

^e *Castores a castrand.* E Serv., ad vers. *Virosaque Ponti Castorea*. Georg. 1.

^f *Ursus, q. orsus*. Varr. *Ursi Lucana origo*.

^g *Unde est illud: Sic format ling.* Caruven Draconitii, de quo paulo post.

^h *λύκος Græce*. Est enim *λύσσα*, *rabies* et *λυσσαῖν*, *rabie ferere*. Vetus Orionis liber: *λύκος διὰ τὸ κακῶς λύνε τὴν ποιμῆν*.

ⁱ *De quo rusticis.* Idem supra, lib. 1, cap. 36. Vid. Plin., viii, cap. 28; Solin. in cap. de Ital.; Ambros., vi *Hexam.*, cap. 4.

^j *Lupi... diebus xii coeunt.* E Solin., cap. 8, aut Plin., lib. viii, cap. 22. Arist. non coire, sed parere omnes diebus anni duodecim refert, quod ipse fabulosum putat, lib. vi, cap. 35, de Hist. animal. Duodecim dies parturire *Ælianus* ait, lib. iv, cap. 4, de Animalibus, his verbis: *Ὁ ῥαδίως οἱ λύκοι τὴν ὥδινα ἀπολύουσιν, ἀλλὰ ἐν ἡμέραις ὀδύνα, καὶ τοῦ τσαύταις.*

A pœtatis quæque invenerit trucidet. Alii lupos vocatos aiunt, quasi *leopes*, quod quasi leoni, ita sit illi virtus in pedibus, unde quidquid pede presserit, non vivit.

24. Rapax autem bestia, et cruoris appetens, de quo rustici aiunt **57** vocem hominem perdere, si eum prior lupo viderit. Unde et subito tacenti dicitur: *Lupus est in fabula*. Certe si se prævisum senserit, deponit feritatis audaciam. I Lupi toto anno non amplius quam dies duodecim coeunt, famem diu portant, et post longa jejunia multum devorant. ^k Lupos *Æthiopia* mittit cervicæ jubatos, et tantum varios, ut nullum colorem illis dicant abesse.

25. *Canis* nomen Latinum Græcam etymologiam videtur habere. Græce enim *κύων* dicitur; licet eum ^l quidam a *canore* latratus appellatum æstiment, eo quod insonet, unde et *canere*. Nihil autem sagacius canibus, plus enim sensus cæteris animalibus habent.

26. Namque ^m soli sua nomina recognoscunt, dominos suos diligunt; diminorum lecta defendunt; pro dominis suis se morti obijciunt; voluntarie cum domino suo ad prædam currunt; corpus domini sui etiam mortuum non relinquunt. Quorum postremo natura est, extra homines esse non posse. In canibus duo sunt (spectanda) aut fortitudo, aut velocitas.

27. ⁿ *Catuli* abusive dicuntur quarumlibet bestiarum filii; nam catuli proprie canum sunt, per diminutionem dicti.

28. ^o *Lyciaci* autem dicuntur, ut ait Plinius, canes nati ex lupis et canibus, cum inter se forte miscentur. ^p Solent et Indæ feminæ canes noctu in silvis alligatæ admitti ad bestias tigres, a quibus insiliri, et nasci ex eodem fetu canes adeo acerrimos, **58** et fortes, ut in complexu leones prosternant.

29. ^q *Vulpes* dicta, quasi *volupes*. Est enim volubilis pedibus, et ^r nunquam rectis itineribus, sed tortuosis anfractibus currit, fraudulentum animal, insidiisque decipiens. Nam dum non habuerit escam, fingit mortem, sicque descendentes, quasi ad cada-ver, aves rapit, et devorat.

^s *Ἐπι τοσοῦτω τὴν Ἀπὸ τὴν Δῆλον ἐξ Ἰππεροῦ ἀδελφὸν φασιν.* Theodori Gazæ interpretatio confirmatur verbis Antigonis, mirabilium Narrationum cap. 61: *Φησὶν γὰρ αὐτοὺς ἀπαντας ἐν ἰσὶ τοῦ ἐναυτοῦ τίνεσιν.* Sed est qui putet xii dies tantum in uero ferre, cui opinioni occasionem præbuit vetus quædam Aristotelis κατὰ πρόδα interpretatio. Lege Pier. Valerian., lib. xi Hieroglyph., in Lupo et Properantia.

^t *Lupos Æthiop.* Sol. Cod. de Æthiop.: *Æthiopia mittit Lycaonem: lupus est cervicæ jubatos, et tot modis varius, ut nullum illi colorem dicant abesse.*

^u *Quidam a canore latratus.* Varr., lib. iv: *Catulus a sagaci sensu, et acuto. Hinc canis, nisi quod tuba et cornu signum cum dant, canel dicitur, quod hic item et nocticulus in custodia, et venandi signum voce dat, canis dictus. Ubi pro nocticulus, neictaculus quidam legunt.*

^v *Soli nomina sua recognosc.* Ex Plin. et Solin.

^w *Catuli abusive.* E Serv., Georg. iii.

^x *Lyciaci.* E Serv., Eclog. 5.

^y *Solent et Indæ.* Ex Plin., viii, cap. 4, et Solin.

^z *Vulpes dicta.* Varr. *VOLPES, ut Ælius dicebat, quod volat pedibus.*

^{aa} *Et nunquam rectis itinerib.* Ex Gregor., xix Moral., cap. 1.

30. * *Simiæ* Græcum est nomen, id est, pressis naribus. Unde et *Simias* dicimus, quod suppressis naribus sint, et facie sæda, ^b rugis turpiter follicantibus, licet et capellarum sit pressum habere narium. Alii simias Latino arbitrantur sermone vocatas, ^c eo quod multa in eis *similitudo* rationis humane sentitur, sed falsum est.

31. Hæc elementrum sagaces, ^d nova Luna exsultant, mediâ et cava tristantur. Fetus quos amant ante se gestant, neglecti circa matrem herent. Harum genera quinque sunt, ex quibus *cercopitheci* caudas habent. Simia enim comicauda est ^e quam quidam *ὀπίπης* vocant.

32. ^f *Sphinxes*, villosæ sunt comis, mammis prominentibus, dociles ad feritatis oblivionem.

Cynocephali, et ipsi similes simiis, sed facie ad modum canis, unde et nuncupati.

33. *Satyræ*, facie admodum grata, et gesticulatis motibus inquieti.

Callitriches, toto pene aspectu a cæteris distant; sunt enim in facie producta barba, et lata cauda.

34. *Leontophonos*, bestia modica, et ex eo ita vocata, quia capta exurit; ejusque cinere aspersæ carnes, et positæ per compita semitarum leones necant, si quantulumcumque ex illis sumpserint.

35. ^g *Histrice*, animal in Africa crinacii simile, vocatum a stridore spinarum, quas tergo laxatas emittit, ut canes vulneret insequentes.

36. ^h *Enhydros* bestiola ex eo nuncupata, quod in aquis versetur, et maxime in Nilo. Quæ si invenerit dormientem Crocodilum, volutat se in lutum primum, et intrat per os ejus in ventrem, et carpens omnia interanea ejus, ⁱ exit viva de visceribus crocodili, ipso mortuo.

37. ^j *Ichneumon* Græcè vocatus, eo quod odore suo

^a *Simiæ*. E Serv., Eclog. 40.

^b *Rugis turpiter follicantibus*. Usus est eadem voce Apulei., lib. ix: *Quales illi muli senis, vel caniharii debiles circa præsepium capita demersi, contruncabant moles palarum cervicæ cariosa, vulnerum putredine follicantes nares languidulas*. Et Hieron., in epist. ad Eustoch., de Custod. Virgin.: *Si pes laxa pelle non folleat, et paulo post, laxæ manicæ, caligæ follicantes*.

^c *Quod multa in eis similitud.* Eun.:

Simia quam similis turpissima bestia nobis

^d *Nova luna*. E Solin. vid. Arist. et Plin.

^e *Quam quidam ὀπίπης*. Chaconis conjectura, ut ad *caudam*, non ad *simiam*, referatur. Ad lectiones Vulcanii addas licet ex nostris alias non minus ineptas, *clucam, crum, diuram, curam*.

^f *Sphinxes... callitriches... leontophonos*. Ex Solin. ^g *Histrice animal in Africa*. Ita Plin. viii, cap. 55; at Solin., in *Æthiopia*, cap. 55.

^h *Enhydros*. Solin., Plin., Amm. Marcellin., lib. xii Hist., Dioscor. Sicul., et Plutarch., in lib. *Utrum terrestria aëquatilib. prudentiora*.

ⁱ *Exit viva de visceribus crocodili, ipso mortuo*. Pro his verbis in veteribus libris sola hæc leguntur, *et sic moritur*. Vid. Plin. et Solin.

^j *Ichneumon. quod odore ἰχνεύων*, hoc est, *restigatorem, sive indagatorem* interpretantur Herodot., Næander et Hesychius.

^k *De quo Dracontius... prædicit. Al. prædicit. Dracontius opus sex dierum carmine composuit, Athabagildo regnante, quod poema Eugenius III, Tol. antistes, sub Cindasintho et Reccensintho, et*

et salubria **60** ciborum et venenosa prodantur. ^l Ite quo Dracontius ait: *Prædicit suillus rim cujuscuque veneni*. Suillus autem a ætis est nuncupatus. Hic etiam serpentes insequitur, qui cum ^m adversus aspidem pugnat, caudam erigit, quam aspis maxime incipit observare, quasi minantem, ad quam cum vim suam transfert, decepta corripitur.

38. *Musio* appellatus, quod muribus infestus sit. Hunc vulgus *catum* a *captura* vocant. ⁿ Alii dicunt quod *catat*, id est videt. Nam tanto acute ceruit, ut fulgore luminis noctis tenebras superet. ^o Unde et a Græco venit *catus*, id est, ingeniosus, ἀπὸ τοῦ καίεσθαι.

39. ^p *Furo* a *furro* dictus, unde et *fur*. Tenebrosos enim et occultos cuniculos effodit, et ejicit prædam quam invenerit.

40. ^q *Melo*, quod sit rotundissimo membro, vel quod favos petat, et assidue *mella* capiet.

CAPUT III.

De minutis animalibus.

1. *Mus* pusillum animal, Græcum illi nomen est; ^r quidquid vero **61** ex eo trahitur Latinum sit. Alii dicunt *mures*, quod ex humore terræ nascuntur. ^s Nam *mure* terra, unde et *humus*. ^t Illis in plenilunio jecur crescit, sicut quædam maritima augentur, quæ rursus minuente luna deficiunt.

2. *Sorex*, Latinum est, eo quod rodât, et in modum *serræ* præcidat. ^u Antiqui autem *soricem sauricem* dicebant, sicut et *CLO. UM claudum*.

3. ^v *Mustella* dicta, quasi *mus longus*; nam *telum* a longitudine dictum. Hæc ingenio subdola, in domibus, ubi nutrit catulos suos, transfert mutatque sedem. Serpentes etiam et mures persequitur: duo autem sunt genera mustellarum. Alterum enim silvestre, est distans magnitudine, quod Græci *ἰέρης*;

emendavit, et septimi diei versibus auxit. Hunc librum Gothicis characteribus scriptum bibliotheca Martini Roderici Azagræ nunc servat.

¹ *Adversus aspidem pugnat*. Plin., viii, cap. 24.

^m *Alii dicunt quod catat, id est, acute videt*. Varro, lib. vi: *Cata, acuta; hoc enim verbo Sabini dicunt: quare Catus Ælius Scætus non, ut aiunt, sapiens, sed acutus; simul CATA DICTA, accipienda ACUTE DICTA*.

ⁿ *Unde, et a Græcis venit catus*. E Serv., ad ver. *Instant ardentes Tyrii*. Æn. i.

^o *Furo a furro*. Hodie a nobis *huron*, idem cum Plinii (ut opinor *viverra*).

^p *Melo*. Quem Georg. Agricola, in lib. de Subterr. animalibus, et (nisi fallor, Plin., lib. viii, cap. 58) *melem* appellant. Sive, ut scriptum est in Varro, edito a P. Victorio, *melem*. Georg. Alexand., in Priscar. vocum enarratione, quæ in libris veterum de Re rustica sunt: *Meles* (inquit), *animalibus inimicum, puto esse id quod vulgus fovinum et matulem appellant, alii taxum dicunt*.

CAP. III.—^q *Quidquid vero ex eo trahitur*. Voces quæ a *mure* ducuntur.

^r *Nam mus terra*. Idem repetit lib. xx, cap. 3.

^s *Illis in plenilunio*. Cic., in lib. de Divinat.: *Musculorum jecuscula bruma dicuntur augeri*. Item Plin., lib. xi cap. 57: *Murium jecusculis fibræ ad numerum lunæ in mense congruere dicuntur*.

^t *Antiqui soricem*. E Serv., Georg. ii, iii.

^u *Mustella dicta*. E Serv., in illud: *At non hoc telum*. Æn. ix. Vide Fest., in *Arma et Tela*. Et Call., cap. 2:3 de verb. Signific.

vocant; ^a alterum in domibus oberrans. Falso A autem opinantur qui dicunt mustellana ^b ore concipere, aure effundere partum.

4. ^c *Musaraneus*....

Aranea....

^d Est in Sardinia animal perexiguum, araneæ forma, quæ *solifuga* dicitur, quod diem fugiat. In metallis argentariis plurima est, occulto reptans, et per imprudentibus supersedentibus pestem facit.

62 5. ^e *Talpa* dicta, quod sit damnata cæcitate perpetua, et tenebris. Est etenim absque oculis, semper terram fodit, et humum egerit, atque radices subter frugibus comedit, quam Græci ἀσφάλαξ vocant.

6. *Glires* dicti sunt, quia pingues eos efficit somnus. ^f Nam *gliscere* dicimus *crecere*. Hieme enim tota dormiunt, et immobiles, quasi mortui jacent, B tempore æstivo ^g reviviscunt.

7. ^h *Hericius* animal spinis coopertum, quod exinde dicitur nominatum, eo quod subrigit se, quando spinis suis clauditur, quibus undique protectus est contra insidias. Nam statim ut aliquid præenserit, primum se subrigit atque in globum conversus in sua se arma recolligit. Hujus prudentia quædam est. Nam dum absiderit uvam de vite, supinus sese volutat super eam, et sic eam exhibet natis suis.

8. *Grillus* nomen a sono vocis habet. ⁱ Hic retro ambulat, terram terebrat, stridet noctibus; venatur eum formica circumligata capillo in cavernam ejus conjeta, afflato prius pulvere, ne se abscondat, ita formicæ complexibus trahitur.

9. ^j *Formica* dicta, eo quod *ferat micas* farris, C rufas solertia multa. Providet enim in futurum, et præparat æstate quod hieme comedit. In messe autem elegit triticum, hordeum non tangit. **63** ^k Dum pluit ei super frumentum, totum ejicit. ^l Dicuntur in Æthiopia esse formicæ ad canis formam, quæ arenas aureas pedibus erant, quas custodiunt ne quis auferat, captantesque ad necem persequuntur.

10. ^m *Formicoleon*, ob hoc vocatus, quia est, vel

^a Alterum in domib. oberrans. Quam Græci ἀπλῶς γαλῆν, illam *εγριαν γαλῆν* dicunt.

^b Ore concipere. aure effund. Contra, duo Cod. Tarrae.: *Aure concipere, ore effundere*, quod magis probat A. August.

^c *Musaraneus*. Dux hic lacunæ in Gothicis, uno Ovetensi excepto, in quo: *Musaraneus cujus m. a. p.*; in aliis, vel *interimitur*, vel *moritur*, ut suspecta prorsus mihi sit interpretatio. *Μυρογαλῆ* dicitur a Dioscoride. Glossar.: *Μυρογαλῆ, musaraneus*. Salm. Cod., *Musaraneus, vel musaranea*.

^d Est in Sardin. E Solin., 10.

^e *Talpa*... quam Græci. Ex Hier., in Is. II. Glossar.: *Talpa, ἀσφάλῆξ*. Gothici *ἀσφάλαξ* (non *ἀσπάλαξ*, ut Hieronymus) habent.

^f *Glires crescere*. Verba Serv., Æn. XII, in princip. ^g *Reviviscunt*. Post hæc verba ascriptum est in Balearico: *De quo quidam*:

Tota mihi dormitur hiems, et pinguior illo
Tempore sum, quo me nil nisi somnus a'it.

^h *Hericius*. Ex Ambros., Hexam. VI.

ⁱ *Hic retro ambulat*. Plin., Verb. lib. XIX, cap. ULT.

^j *Formica dicta*. E Serv., Æn. IV: *Sane (inquit)*

Formica dicta est ab eo, quod ore ferat micas. Vox

A formicarum leo, vel certe *formica* pariter, et leo. Est enim animal parvum, formicis satis infestum, quod se in pulvere abscondit, et formicas frumenta portantes interficit. Proinde autem *leo* et *formica* vocatur, quia aliis animalibus ut *formica* est, formicis autem ut *leo* est.

CAPUT IV.

De serpentibus.

1. *Anguis* vocabulum omnium serpentium genus, quod plicari et contorqueri potest. Et inde *anguis*, quod *angulosus* sit, et nunquam rectus. Angues autem apud gentiles ^a pro genitis locorum erant habiti semper, unde et Persius:

Pinge duos angues, pueri, sacer est locus...

2. *Coluber*, ab eo dictus, quod *colat umbras*, ^b vel quod in *lubricos* tractus flexibus sinuosis labatur. Nam *lubricum* dicitur quidquid labitur dum tenetur, ut piscis, et serpens.

3. *Serpens* autem nomen accepit, quia occultis accessibus *serpit*; non enim apertis passibus, sed squammarum minutissimis nisibus reptit. Illa autem quæ quatuor pedibus nituntur, sicut lacerti, et stelliones, non serpentes, sed *reptilia* nominantur. Serpentes autem *reptilia* sunt, quia ventre, et pectore reptant; quorum tot ^c venena, quot genera; tot perniciæ, quot species; tot dolores, quot colores habentur.

64 4. *Draco* major cunctorum serpentium, sive omnium animantium super terram. Hunc Græci δράκοντα vocant. Unde et derivatum est in Latinum ut diceretur *Draco*; ^d qui sæpe a speluncis abstractus fertur in aerem, concitaturque propter eum aer. Est autem cristatus, ore parvo, et arcis fistulis, per quas trahit spiritum, ^e et linguam exerit. Vinum autem non in dentibus, sed in cauda habet, et verbere potius quam rictu nocet.

5. Innoxius autem est a venenis, sed ideo huic ad mortem faciendam venena non esse necessaria, quia si quem ligaverit, occidit. ^f A quo nec elephas tutus

farris nihil ad etymon, sed hallucinatus est Isidorus, qui commentaria Servii sine versibus poetæ habuerit. Vid. Serv.

^g *Dum pluit ei*. Al., *Dum pluit super ejus frumentum... totum ejicit*, hoc est, exponit soli.

^h *Dicuntur in Æthiopia*. Ex Sol., cap. 43.

ⁱ *Formicoleon*. E Greg. v Moral., cap. 16, nisi quod apud eum *myrmicoleon*.

CAP. IV. — ^j *Pro Geniis locorum*. E Serv., Æn. V.

^k *Vel quod in lubricis t. s.* Ex Lact., cap. 8 de Opif.

^l *Tot venena quot genera*. Verba Tertull., in lib. Advers. Gnostic., nisi quod illic, *ingenia*, hic *genera*.

^m *Qui sæpe ab speluncis*. Ex Aug., in ps. CXLVIII.

ⁿ *Ore parvo... et linguam exerit*. Vid. Solin., cap. 33, de Æthiop. Dicitur autem *draco* ἀπὸ τοῦ δράειν, id est, *videndo*. Cernit namque acutissime. Macrob., t Saturn; et Fest., in *Dracones*.

^o *Nec elephas tutus est*. Lucan., lib. IV: *Nec tutus spatio est elephas*. Sunt namque dracones quoque ipsi ingentes. Diodor., lib. IV: *Tradunt quidam in desertis, ac feris locis, serpentes, qui cum elephantis propter aquas pugnant, magnitudine numeroque admirabiles esse*, etc. Et Plin., VIII, cap. 44.

est sui corporis magnitudine. Nam circa semitas delitescens, per quas elephanti solito gradiuntur, crura eorum nodis illigat, ac suffocatos perimit. Gignitur autem in Æthiopia, et India in ipso incendio jugis æstus.

6. ^a *Basiliscus* Græce, Latine interpretatur *regulus*, ea quod rex serpentinum sit, adeo ut eum videntes fugiant, quia olfactu suo eos necat, nam et hominem, vel si aspiciat, interimit. Si quidem ad ejus aspectum nulla avis volans illæsa transit, sed quamvis procul sit, ejus ore combusta devoratur.

657. A mustellis tamen vincitur, quas illic homines inferunt cavernis in quibus delitescit. Itaque ea visa fugit, quem illa persequitur, et occidit. Nihil enim parens ille rerum sine remedio constituit. Est autem longitudine semipedalis, albis maculis lineatus.

8. ^b *Reguli* autem, sicut scorpiones, arenia quæque sectantur, et postquam ad aquas venerint, ὑδροφόβους et lymphaticos faciunt.

9. ^c *Sibilus* idem est qui et *Regulus*. Sibilo enim occidit, antequam mordeat, vel exurat.

10. ^d *Vipera* dicta, quod *vi pariat*. Nam cum venter ejus ad partum ingemuerit, catuli non expectantes naturæ maturam solutionem, corrosis ejus lateribus, vi erumpunt cum matris interitu. Lucanus: Viperei coeant abrupto corpore nodi.

11. ^e Fertur autem quod masculus, ore inserto viperae, semen exspuat. Illa autem, ex voluptate libidinis, in rabiem versa, caput maris ore receptum præcidat; ita sit ut parens uterque pereat, masculus dum coit, femina dum parit. Ex vipera autem *pastilli* fiunt, qui θηριακοὶ vocantur a Græcis.

12. *Aspis* vocata, quod morsu venena immittat et spargat; ἰός enim Græci *venenum* dicunt, et inde *aspis*, quod morsu venenato interimat. Hujus diversa genera, et species, et dispares effectus ad nocendum: fertur autem *aspis*, cum cæperit pati incantatorem, qui eam quibusdam carminibus propriis evocat, ut eam de caverna 66 educat, illa cum exire noluerit, unam aurem ad terram premit, alteram cauda obturat et operit; atque ita voces illas magicas non audiens, non exit ad incantantem.

^a *Basiliscus*. Ex Hieron., in Is. xiv, et epist. 83, ad Ocean. Quædam tamen ex Plin., viii, et Solin.

^b *Reguli*. *hydrophobos faciunt*. Verba sunt Hieron., epist. cit. ad Ocean.

^c *Sibilus idem qui et regul*. Idem esse animal situlum, regulum et basiliscum suspicor. De regulo aperte in Glossario, Βασιλίσκος ὁ ὄφις, *regulus*..., et postea: Βασιλίσκος, *regulus*. De sibilo basilisci Plinius, Solinus et Lucanus.

^d *Vipera*. E Serv... *aut mala tactum vipera delituit*. Georg., iii. Idem Græg., xv Moral., cap. ix. Sed quam commode citetur a Servio Lucani carmen, Isidorus non examinavit. Dicta est tamen *vipera*, quasi *vivipara*, quod non ova, sed animal vivum pariat. Vid. Arist., lib. i de Hist. animal.

^e *Ingemuerit*. Ita habent Gothici, non *intumuerit*.
^f *Fertur autem quod masculus*. Herodot., Nicand., Plin.

^g *Fertur autem aspis*. Ex Aug., in ps. LVII.

^h *Dipsas quæ Latine situla*.—*Sitacula* malim. Glossar.: *Sitacula*, δειψάς. De dipsade Solin., cap. 30; et Acton., lib. vi, c. 30.

ⁱ *Hypnalis*. Vide Solin.

13. ^b *Dipsas*, genus aspidis, quæ Latine *situla* dicitur, quia, quem momorderit, siti perit.

14. ⁱ *Hypnalis*, genus aspidis dicta; quod somno necat: hanc sibi Cleopatra apposuit, et ita morte quasi somno soluta est.

15. ⁱ *Hæmorrhoids*, *aspis* nuncupatur, quod sanguinem sudet, qui ab eo morsus fuerit, ita ut, dissolutis venis, quidquid vitæ est per sanguinem evocet. Græce enim *sanguis αἷμα* dicitur.

16. *Præster*, *aspis* semper ore potenti et vaporante currit. Cujus poeta sic meminit:

Oraque distendens avidus fumantia præstet.

Illic quem percusserit distenditur, enormique corpulentia necatur; ^k extuberatum enim putredo sequitur.

17. ^l *Seps*, tabificus *aspis*, qui dum momorderit hominem, statim eum consumit, ita ut liqueat totus in ore serpentis.

18. ^m *Cerastes* serpens dictus, eo quod in capite cornua habeat 67 similia arietum, κέρατα enim Græci *cornua* vocant: sunt autem illi quadrigemina cornicula, quorum ostentatione, veluti esca illice, sollicitata animalia perimit. Totum enim corpus arena tegit, nec ullum indicium sui præbet, nisi ex ea parte, qua invitatas aves vel animalia capit. Est autem flexuosus, plus quam alii serpentes, ita ut spinam non habere videatur.

19. ⁿ *Scytale* serpens vocatus, eo quod tanta præfulget tergi varietate, ut notarum gratia aspicientes retardet, et quia reptando pigrior est, quos assequi non valet, miraculo sui stupentes capit. Tanti autem fervoris est, ut etiam hiemis tempore exuvias corporis ferventis exponat. De quo Lucanus:

Et scytale sparsis etiam nunc sola prains
Exuvias positura suas.

20. *Amphisbena* dicta, eo quod duo capita habet, unum in loco suo, alterum in cauda, currens ex utroque capite, tractu corporis circulato. Hæc sola serpentium frigori se committit, prima omnium procedens. De qua idem Lucanus ^d:

Et gravi in geminum vergens caput Amphisbena.
Cujus oculi lucent veluti lucernæ.

ⁱ *Hæmorrhoids*. Lucan., lib. ix:

Dentibus impressit Hæmorrhoids aspera Tullio
Magnanimo juveni, miratorique Catonis.
Ut que solet pariter tollas effundere signis
Corycii pressura croci, sic omnia membra
Emisere simul rutilum pro sanguine virus.

Vide Solin., et Dioscor.

^k *Extuberatum*. E Solin., 30. Ex quo loco (quoniam neque ipse est integer) nihil hic mutamus.

^l *Seps tabificus*. Respexit ad Lucani carmen, lib. ix:

Ossaque dissolvens cum corpore tabificus seps.

Vid. Nicand., Schol., et Dioscorid., lib. II, cap. 70.

^m *Cerastes*. E Solin., 30. E quo sollicitata animalia AVES intelligas oportet.

ⁿ *Scytale*. Ex eod. c. Videtur autem Isidorus ἐπι τοῦ σταχείου ducere, cum alii ἐπὶ τῆς σκυτάλης, hoc est, *tereti virga*. Nota fuit scytale Laconica, qua Spartæ utebatur re-p., ne interceptæ litteræ intelligerentur. Dioscorid., lib. vii, *Amphisbenam scytalem* vocat, interpretes *Cæciliam*.

^o *Et gravis in geminum vergens*. Etiam legitur

21. ^a *Enhydria*, coluber in aqua vivens. Græci enim *A* *Ἐνυδρὸν* aquam vocant.

22. ^b *Hydros*, aquatilis serpens, a quo icti obturgescunt, cujus quidam morbum *Boam* dicunt, eo quod simo *bovis* remediatur.

23. *Hydra*, draco multorum capitum, qualis fuit in ^d *Lerna palude* provincie Arcadie; hæc Latine *εχάδρα* dicitur, quod uno casu, *ἑστρία* capita excrecebant, sed hoc fabulosum est. Nam constat *hydram* locum fuisse evomentem aquas vastantes viciniam civitatem, in quo, uno meatu clauso, multi erumpabant. Quod Hercules videns, loca ipsa exussit, et sic aquæ clausit meatus. Nam *hydra* ab *aqua* dicta est.

24. ^c *Chelydros* serpens, qui et *chersydros* dicitur, quia et in aquis et in terris moratur. Nam *χίρσον* dicunt Græci *terram*, *ὑδρὸν* aquam. Hic per quam labitur terram fumare facit, quem sic *Macer* describit:

Seu terga exspirant spumantis virus;
Seu terræ fumant, qua tener labitur anguis.

Et Lucanus:

Tractique via fumante chelydri.

25. ^f *Natrix*, serpens aquam veneno inficiens. In quocunque enim fonte fuerit, eum veneno immiscet, de quo Lucanus: *Et Natrix violator aquæ.*

26. ^e *Cenchris*, serpens inflexuosus, qui semper iter rectum efficit. De quo Lucanus:

Et semper recto lapsurus limite cenchris.

Semper enim directus ambulat. Nam si se torserit dum currit, statim *crepat*.

27. ^h *Parias*, serpens, qui semper in cauda ambulat, et sulcum facere videtur. De quo idem Lucanus:

Et contentus iter cauda solcare parias.

28. ⁱ *Boas*, anguis Italiae immensa mole: persequitur greges armentorum, et bubulos; et plurimo lacte irriguis uberibus se innectit, et sugens interimit, atque inde a *bovm* depopulatione *boas* nomen accepit.

surgens apud Lucan., quomodo legisse videtur Solinus, qui *consergere in geminum caput* dixit. Vid. Nicand., in *Theriac.*

^a *Enhydria*. Ex Plin., xxxi, cap. 7.

^b *Hydros aquatilis*. Verba Festi, ex *Boa*.

^c *eo quod simo bovis*. Plin., lib. xviii, cap. 18. *Boas* sanat simum bubulum, unde et nomen traxere.

^d *In Lerna palude*. E Servio, ad vers. *Bellua Lerna*. *Æn.* vi.

^e *Chelydros*. Verba sunt Servii, ad vers. *Galbanoeque agiture*. Georg. 3. Quæ autem in omnibus libris sequebantur post hæc Lucani verba: *Semper namque directus*, etc., cenchri ut aptaremus, auctor nobis fuit A. Aug. Id, quin rectum sit, dubitatorum credo neminem.

^f *Natrix*. Male in omnibus libris *rinatrix*, etiam in Lucani versu. Illic, quod anguillæ simillimus sit, edentibus exitio sæpe suis se ferunt.

^g *Cenchris*. Ita dicitur, quod ejus maculæ milio, quod Græci *πύρρον* dicunt, similes sint.

^h *Parias*. *Ἐπὰρ τὸ περισσώμινος ἔχει τὰς παρείας* (ait Græcus etymologist.), hoc est, ab inflatis maxillis. Hunc *Æsculapii* anguem vult esse *Ælian.*, lib. iii, cap. 11.

ⁱ *Boas*. E Solin., cap. 8.

^j *Jaculus*. Ex eod., cap. 30.

^k *Sirena*. Plin., lib. x, cap. 49.

29. ^j *Jaculus* serpens volans, de quo Lucanus: *Jaculique volucres*. Exsiliunt enim in arboribus, et dum aliquod animal obvium fuerit, *ἑστρία* *jactant* se super illud, et perimunt; unde et *jaculi* dicti sunt. In Arabia autem serpentes sunt cum alis, quæ ^k *sirena* vocantur, quæ plus currunt ab equis, sed etiam et volare dicuntur, quorum tantum virus est, ut morsum ante mors insequatur quam dolor.

30. ^l *Ammodytes* dicta, quod colorem arenæ habeat. De qua poeta:

Quam parvis plectis maculis Thebanus Ophites
Concolor exustis, atque iudicretus arenis
Ammodytes.

31. = *Seps*, exigua serpens, quæ non solum corpus, sed, et ossa veneno consumit. Cujus poeta sic meminit:

Ossaque dissolvens cum corpore tabificus seps.

32. *Dipsas*, serpens tantæ exiguitatis fertur, ut cum calcatur non videatur. Cujus venenum ante extinguit, quam sentiat, ut facies præventa morte, nec tristitiam induat morituræ. De quo poeta:

Signiferum juvenem Tyrrheni sanguinis Aulam
Torta caput retro Dipsas calcata momordit.
Vix dolor, aut sensus dentis fuit.

33. = *Solpunga*, serpens est quæ non videtur.

^m *Cæcula*, dicta, eo quod parva sit, et non habeat oculos.

Centupeda, a multitudine pedum dicta.

34. *Lacertus*, reptilis genus est, vocatus ita, quod brachia habeat. **70** Genera lacertorum plura, ut *botrax*, *salamandra*, *saura*, *stellio*.

35. *Botrax* dicta, quod ranæ habeat faciem; nam Græci *ranam βότραχον* vocant.

36. ^p *Salamandra* vocata, quod contra incendia valeat; cujus inter omnia venena vis maxima est. Cætera enim singulos feriunt: hæc plurimos pariter interimit; nam si arbori irrepserit, omnia poma inficit veneno, et eos qui ederint occidit, quin etiam

^l *Ammodytes*. Ita procul dubio legendum, dictusque *ammodytes* ἀπὸ τοῦ δύνει τὸν ἄμυρον. Ut autem hic *ophites* pro *ammodyte* subiret, carmen Lucani fecit, in quo vox utraque corrupta erat, sed *ammodytes* magis, nam in *admotus* mutatus, serpentis speciem prorsus exuerat. Gloss.: *Harenarius, ammodytes*.

^m *Seps* exigua. Hæc cur repetenda fuerint, non D video.

ⁿ *Solpunga*. Mira varietas in hac voce tum in Codicibus Isidori, tum apud alios etiam auctores. Nam est *salpiga*, *salpuga*, *solipuga*, *salpinga*, *scalpiga*, *scalpia*, apud Solin. *solifuga*, in Gloss. *solipuga*, ἡλιωσεντρὶς μυίας ἰδός. Plin., lib. xxxix: *Est et genus fornicarum venenatum, non fere in Italia; solipugas Cicero appellat, salpugas Bætica*. Ut non mirum sit *salpygæ* nomen retinuisse plerosq. libros Gothicos. Festus: *Solipunga genus bestiolæ maleficæ, quod acrius, concitatusque fit ferre solis, unde etiam nomen traxit*. Lucanus vero:

Quis calcare tuas metuat, salpuga, tenebras?

^o *Salpuga latebras*.

^p *Cæcula*. Glossarium, *Cæca*. Columella, lib. vi, cap. 17, *Cæcilia*.

^q *Salamandra vocata, quod contra incendia*. — *Id* (Plinius) inquit si verum esset, jam esset experta Roma. Sed nunquam ego credam de etymologia cogitasse Isidorum in his verbis.

si vel in puteum cadat, vis veneni ejus potantes interficit. Ista contra inceudia repugnans, ignes sola animalium exstinguit. Vivit enim in mediis flammis sine dolore et consumptione, et non solum, quia non uritur, sed exstinguit incendium.

37. *Saura*, lacertus, qui quando senescit, cæcatur oculi ejus, et intrat in foramen parietis aspicientis contra Orientem, et orto sole intendit, et illuminatur.

38. *Stellio*, de colore inditum nomen habet. Est enim tergore pictus lucentibus guttis in modum stellarum. De quo Ovidius :

..... aptumque color
Nomen habet, variis stellatus corpora guttis.

• Hic autem scorpionibus adeo contrarius traditur, ut viso eo pavorem iis afferat, et torporem.

31. ^b Sunt, et alia serpentium genera, ut *ammodytæ*, *elphantiæ*, *chamædracontes*. Postremo quantus nominum, tantus mortium numerus. Omnes autem serpentes natura sua frigidæ sunt, nec percipiunt, nisi quando calescunt; nam quando sunt frigidæ, nullum tangunt.

71 40. Unde et venena eorum plus die quam nocte nocent. Torpent enim noctis algore, et merito, quia frigidum sunt nocturno rore. In se enim adducunt vaporem gelidæ pestes et natura frigidæ. Unde et hieme in nodos torpent, æstate solvuntur.

41. Inde est quod dum quicumque serpentium veneno percipitur, primum obstupescit; et postea ubi in illo calefactum ipsum virus exarserit, statim et hominem exstinguit. • Venenum autem dictum, eo quod per venas vadit. Infusa enim pestis ejus per venas vegetatione corporis aucta discurrit, et ^d animam exigit.

42. Unde non potest venenum nocere, nisi hominis tetigerit sanguinem. Lucanus :

Noxia serpentum est admisto sanguine pestis.

Omne autem venenum frigidum est, et ideo anima, quæ ignea est, fugit venenum frigidum. In naturalibus bonis, quæ nobis et irrationabilibus animantibus videmus esse communia, vivacitate quadam sensus serpens excellit.

43. Unde et legitur in Genesi : *Serpens autem erat sapientior omnibus pecoribus terræ*. • Dicit autem Plinius (si creditur) quod serpentis caput, etiam si cum duobus evaserit digitis, nihilominus vivit. ^f Unde et totum corpus objicit pro capite ferientibus.

44. ^g Anguibus universis hebes visus est. Raro in adversum contuentur, nec frustra, cum oculos non in fronte habeant, sed in temporibus, adeo ut citius audiant quam aspiciant. ^h Nullum autem animal in

^a Hic autem scorpionib. E Plin. xxix, cap. 4.

^b Sunt et alia genera. Ex Solino. Sed ammodytæ prætermitti potuit, nam de eo jam dixerat. At hæc in adversariis ferri possunt.

^c Venenum aut. m. E Serv. Æn. 1, ad vers. Fal-lug. veneno.

^d Animam exigit. Col. 4 Tarracon. et Rahan.

^e Dicit autem Plin. Ex eod., ad vers. Tumidum caput abdidit alle. Georg. iii.

^f Unde et totum corpus. Ex Aug., in ps. lvii.

^g Anguib. universis. E Solin., 30.

^h Nullum autem anim. E Serv., ad vers. Linguis vibrantib. Æn. ii.

A tanta celeritate linguam movet ut serpens, adeo ut triplicem linguam habere videatur, cum una sit.

45. ¹ Serpentium uda sunt corpora, adeo, ut quæcumque eunt, viam humore designent. Vestigia serpentium talia sunt, ut cum pedibus carere videantur, costis tamen, et squammarum nisibus repant, quas a summo gutture, usque ad imam alvum parili modo dispositas habent. Squammis enim, quasi unguibus, costis, quasi cruribus innituntur.

72 46. Unde si in qualibet corporis parte, ab alvo usque ad caput, ictu caput aliquo collidatur, debilis reddita cursum habere non possit, quia ubicunque ictus ille incidit, spinam solvit, per quam costarum pedes et motus corporis agebantur. Serpentes autem diu vivere dicuntur, adeo ut, B deposita veteri tunica, senectutem deponere atque in juventam redire perhibeantur.

47. Tunicæ serpentum *exuvie* nuncupantur, eo quod iis quando senescunt, sese exuunt, quibus exuti in juventam redeunt. Dicuntur autem *exuvie* et *induvie*, quia *exuuntur* et *induuntur*.

48. Pythagoras dicit de medulla hominis mortui, quæ in spina est, serpentem creari, quod etiam Ovidius in Metamorphosis libris commemorat, dicens :

Sunt qui cum clauso potrefacta est spina sepulcro,
Mutari credant humanas angue medullas.

Quod si creditur, merito evenit ut sicut per serpentem mors hominis, ita per hominis mortem serpens. ² Fertur autem quod serpens hominem nudum non sit ausus contingere.

CAPUT V.

De vermibus.

1. *Vermis* ¹ est animal, quod plerumque de carne, vel de ligno, vel de quacunque re terrena sine ullo concubitu gignitur, licet, nonnunquam et de ovis nascantur, ut scorpio. Sunt autem vermes, aut terræ, aut aquæ, aut aeris, aut carniæ, aut frondium, aut lignorum, aut vestimentorum.

2. *Aranea*, vermis aeris, ab aeris nutrimento cognominata. ³ quæ exiguo corpore longa fila deducit, et telæ semper intenta nunquam desinit laborare, perjetuum sustinens ^m in sua arte suspendium.

3. *Sanguisuga*, vermis aquatilis, dicta, quia sanguinem sugit. Potantibus enim insidiatur, cumque illabitur faucibus, vel ibi uspiam adherescit, sanguinem haurit; et cum nimio cruore maduerit, id evomit quod hausit, ut recentiorem denuo sugat.

4. ⁿ *Scorpio*, vermis terrenus, qui potius vermibus ascribitur, non serpentibus : animal armatum acu-

¹ Serpentum uda. E Serv., ad vers. Udo sublapsu veneno. Æn. vii.

² Pythagoras dicit. Ex eod., Æn. v, ad vers. Geniumne loci, famulumne p. Æn. v. Vid. Plin., x, cap. 66; Plutarch., in Clement.; et ÆHam., lib. 1, cap. 55; et Ovid., xv Metam.

³ Fertur autem quod serpens homin. nud. Ex epist. ad Præsidiū, de Cereis paschali, apud Hieron., tom. IX.

CAP. V. — ¹ Vermis est anim. Aug., in ps. xxi: Vermis de carne sine concubitu nascitur.

^m In sua arte. Ita Gothici. Al., in suo labore.

ⁿ Scorpio... vermib. non serpentib. E Solin., 30.

ico, et ex eo Græce vocatum, quod cauda ligat, et **A** arcuato vulnere venena diffundat. ^b Proprium autem est scorpionis, quod manus palmam non feriat.

5. *Cantharis*, vermis terrenus, qui humano corpori statim ut fuerit applicatus, sui adustione vesicas efficit plenas humore.

6. ^c *Multipes*, vermis terrenus, ex multitudine pedum vocatus, qui contactus, in globulum complicatur. Nascitur sub petris ex humore et terra.

7. *Limez*, vermis limi dictus, quod in limo, vel de limo nascatur, unde et sordidus semper et immundus habetur.

8. *Bombyx*, frondium vermis, ex cuius textura bombycinum conficitur. Appellatur autem hoc nomine, ab eo quod evacuetur, dum fila generat, et aer solus in eo remaneat.

9. *Eraca*, frondium vermis, in oleribus, vel pampino involuta, ab *erodendo* dicta, de qua meministi ^d Plautus: *Imitatus nequam bestiam et maleficam involutam in pampino*. Implicat se eadem, ^e nec advolat, ut locusta, ut huc illucque discurrens, semipasta dimittat; sed permanet perituris frugibus, et tardo lapsu pigrisq[ue] morsibus universa consumit.

7& 10. *Teredonas* Græci vocant lignorum vermes, quod *terendo* edant. ^f Hos nos *termites* dicimus. Ita enim apud Latinos ligni vermes vocantur, quos tempore importuno cæcæ arbores gignunt.

11. *Tinea*, vestimentorum vermis, dicta, quod *tenent*, et eoque insideat, quoad erodat. Inde pertinax eo quod in eadem rem identidem urgeat.

12. *Vermes caræum*, hemisphericus, lumbricus, **C** ascaridæ, costi, pediculi, pulices, lendes, tarmus, ricinus, usia, cimex.

13. ^g *Hemicranis*, vermis capitis vocatur.

Lumbricus, vermis intestinorum, dictus, quasi *lubricus*, quia labitur, vel quod in lambis sit.

^h *Ascaridæ*....

ⁱ *Costi*....

14. *Pediculi*, vermes cutis, a *pedibus* dicti. Unde et *pediculos* dicuntur, quibus pediculi in corpore effervescent.

^a *Arcuato vulnere*. Hieron., advers. Vigilant.: *Scriptis Tertullianus scorpiacum rectissimo nomine, quia arcuato vulnere in Ecclesia corpus venena diffudit*. Itemque in prolug. Josue.

^b *Proprium autem*. Plin., xxix, cap. 4.

^c *Multipes*. *Ovioxo* vocatur a Græcis. Vid. Galen., lib. xi de Simp. medicam. facult.

^d *Plautus*. In *Cistellar*.: *Imitatur nequam bestiam et damnicam. Phi. Quannam, amabo? La... Involutam, quæ in pampini folio intorta implicat se.*

^e *Nec advolat*, ut locusta. E Hieron., ad Am. iv.

^f *Hos nos termites dicimus*. Serv. ad illud.: *Aut tempestivo silvis: — Nam tempore importuno cæcæ arbores termites faciunt, ita enim signi vermes vocantur.*

^g *Hemicranis*. Chacon.: *Cum Marcellus (inquit), lib. ii de Medicam., ita scribat: e Hemicranium statim creant vermes terreni, pari numero sinistra lacti, veros ne Isidorus hemicranium vermem inde eduxerit, quomodo eod. nomine mordum et medicinam vocari nihil prohibet.*

^h *Ascaridæ*.—*Tipulas* reddit pro *asca* idis Gaza. Hesychius: *Ἀσκαρίδης εἶδος σκωληκῶν*. De his medicor.

15. *Palices* vero vocati sunt, quod ex *pulvere* magis nutriantur.

Lendes....

¹ *Tarmus*, vermis est lardi.

² *Ricinus*, vermis canis, vocatus eo quod hæret in auribus canum, *κῶλον* enim Græce *canis* est.

16. ¹ *Usia*, vermis est porci, appellata quia *urit*. Nam ubi momorderit, adeo locus ardet, ut statim ibi vesicæ fiant.

17. ² *Cimex*, de similitudine cujusdam herbæ vocatus, cujus fetorem habet.

18. Proprie autem vermis in carne putri nascitur, tinea in vestimentis, **75** eruca in olere, teredo in ligno, tarmus in lardo.

19. *Vermis*, non, ut serpens, apertis passibus, vel **B** squamarum nisibus reptit, quia non est illi spinæ rigor, ut colubro, sed in directum corpusculi sui partes gradatim porrigendo contractas, contrahendo porrectas motum explicat, sicque agitatus perlabitur.

CAPUT VI.

De piscibus.

1. *Pisces* dicti, unde et *pe-us*, a *pascendo*, scilicet.

2. ² *Reptilia* ideo dicuntur hæc quæ natant, eo quod reptandi habeant speciem et naturam; quamvis se in profundum immergant, tamen in natando repunt. Unde et ait David: *Hoc mare magnum et spatiosum; illic reptilia, quorum non est numerus.*

3. *Amphibia* sunt quædam genera piscium, dicta eo quod ambulandi in terris usum et natandi in aquis officium habeant. ³ *Ἀμφί* etiam Græce *utrumque* dicitur, id est, quia in aquis, et in terris vivunt, ut phocæ, crocodili, hippopotami, hoc est, equi fluviales.

4. Pecoribus autem et bestiis, et volatilibus ante homines nomina imposuerunt, quam piscibus, quia prius visa sunt et cognita. ⁴ *Piscium* vero postea paulatim, cognitis generibus, nomina instituta sunt, aut ex similitudine terrestrium animalium, aut ex specie propria, sive moribus, seu colore, vel figura, aut sexu.

5. Ex similitudine terrestrium, ut ranæ, leones,

libri consulendi.

¹ *Costi*. Vid. Fest. et Plin., de Cossis.

¹ *Tarmus*. Fest.: *Tarmes genus vermiculi carnem exedens*. Sed pro *termine* quoque accipi ostendunt exempla quæ ad hunc Festi locum afferit Scalig.

² *Ricinus*. Glossar.: *Riginus*, *κρότων*, et postea *κρότων ῥότις*, *ricinus*. Utitur hac voce Columella in *Morbis canum*, lib. vii, cap. 13.

¹ *Usia*. Quoniam e ab r vix distinguitur in Gothicis characterib., ariam quam *usiam* magis probabat A. Aug.

² *Cimex* de similitudine cujusdam herbæ. An hyperici, quando nomen *κρότις* commune utriusque?

CAP. VI.—¹ *Reptilia*. Ex Ambros., Hexam. v, cap. 1.

² *Et spatiosum*. Vox *manib.*, quæ est in editis, abest a Gothicis, ut etiam a LXX, quos Isidorus sequitur, ut dubium non sit quin ex Hieronymo natarit in editionem Vulgatam. Nos vocem Hebræam exprimus, cum *bruzos* de *nar* dicimus. LXX satis habuerunt *σπῦρχωρον* dicere.

³ *Piscium vero postea*. Ambros., v Hexam., cap. 3

et vituli, et ^a nigri merulae, et pavi diverso colore, et colto et dorso picti, et ^b turdi **76** alborarii, et caetera quae sibi iuxta species terrestrium animalium nomina vindicantur. Ex moribus terrestrium, ut canes in mari a terrenis canibus nuncupati, quod mordeant. Et lupi, quod improba voracitate alios persequantur.

6. ^a A colore, ut umbræ, quia colore umbræ sunt; et ^d auratæ, quia in capite auri colorem habent; et varii a varietate, quos vulgo tructas vocat. ^a A figura, ut orbis, quia rotundus est, totusque in capite constat, ut solea, quod sit instar calciamentorum solis. A sexu, ut ^f musculus, quod sit balenæ masculus, ejus enim coitu concipere hæc bellus perhibetur. ^c Hinc, et musculi cochlearum, quorum lacte concipiunt ostreae.

7. Balenæ autem sunt immensæ magnitudinis bestiae, ab emittendo, et fundendo aquas vocatæ. Caeteris enim bestiis maris altius jaciunt undas; βάλαντι enim Græce emittere dicitur.

8. ^b Cete dicta, τὸ κῆτος, καὶ τὰ κῆτρα, hoc est, ob immanitatem. **77** Sunt enim ingentia genera belluarum, et æqualia montium corpora, qualis cetus excepit Jonam, cujus alvus tantæ magnitudinis fuit, ut instar obtineret inferni, dicente propheta: *Exaudivit me de ventre inferni.*

9. Equi marini, quod prima parte equi sunt, postrema solvuntur in piscem.

^d Phocas, dicunt esse boves marinos, quasi bovacas.

10. Cærulei a colore appellati; nam cæruleum est viride cum nigro, ut est mare.

11. ^j Delphines certum habent vocabulum, quod voces hominum sequantur, vel quod ad symphoniam gregatim convenient; nihil in mari velocius

^a Nigri meruli. Negat Varro merulum dici, sed ter legitur in Glossar.

^b Et turdi alborarii. Alborarii quoque legitur in aliquibus Isidori et Ambrosii libris. De turdorum coloribus. Aristoteles, Athenæus, et Massarius in iis quæ de Piscibus, ad Plin.

^c A colore, ut umbræ. Hujus piscis Varro meminit lib. iv, et Græci οὐρανίας vocant. Plin., xxxii, cap. 11, et Ivid. in Halientico. Glossar., σκῆτος ἰχθύς.

^d Et auratæ. — Chrysopterys, Ovidio.

^e A Figura, ut orbis. — Orchis, apud Plin., xxxii, cap. 2, cujus hæc sunt: utrum verius, alii judicent.

^f Musculus, quod sit balenæ masculus. Rei potius quam vocis etymon, magnum namque amicitiae exemplum balena, et musculus. Aut Plin., lib. ix, cap. ult.

^g Hinc, et musculi cochlearum. Plin., ix, cap. 35.

^h Cete dicta. Τὸ κῆτος, καὶ τὰ κῆτρα. E Serv., Æn. v, sed usum Isidorum Servii commentariis sine Virgilii verbis hic quoque locus indicat. Nam quod sequitur, hoc est, ob immanitatem, e Serv. se putavit describere, quasi ille cetera immania interpretatus esset, cum immania cete verba sint Virgilii. Neque in hac ceti etymologia defendenda laborandum censeo, quamvis alias quoque res, ut naves, propter magnitudinem cete dici non ignoro. Reliqua sunt ex Amb., v hexam., cap. 9.

ⁱ Phocas. Quod bocas Manuscripti quidam habent, c digamma fluxit.

^j Delphines. Non delphin, sed simon, vel (ut in aliis libris) sinomon, ex Solin., cap. 18.

^k Est et Delphin. gen. in Nilo. Solin., cap. 35, de Ægypto: Hi Delphines crocodilos studio alliciunt ad natandum, demersisque astu fraudulentis tenera ven-

A istis, nam plerumque salientes naves transvolant. Quando autem præladunt in fluctibus, et undarum semolibus saltu præcipiti feriunt, tempestates significare videntur: hi proprie *Simones* nominantur. ^k Est et Delphinum genus in Nilo dorso serrato, qui crocodilos, tenera ventrium secantes, interimunt.

12. ^l Porci marini, qui vulgo vocantur *swilli*, qui dum escam quærunt, more suis terram sub aquis fodiunt. Circa guttur enim habent oris officium, et nisi rostrum arenis immergant, pastum non colligunt.

13. Corvi, a cordis voce dicti, quia grunniunt pectore, suaque voce proditi capiuntur.

78 **14.** = *Thynni* nomen Græcum habent. Hi ingrediuntur veris tempore: intrant dextro latere, lævo exeunt. Hoc inde creduntur facere, quod ⁿ dextris oculis acutius videant, quam sinistris.

15. ^o Gladius dicitur, eo quod rostro mucronato sit, et ob hoc naves perfossas mergit.

16. Serra nuncupata, quia serratam cristam habet, et subternatans navem secat.

17. Scorpio dicitur, quia lædit, dum manu tollitur. ^p Tradunt decem cancris cum ocimi manipulo alligatis, omnes qui ibi sunt scorpiones ad eum locum congregari.

18. ^q Aranea, genus piscis, dictus quod aure feriat, habet enim stimulos, quibus percussit.

19. ^r Crocodilus, a croceo colore dictus, gignitur in Nilo, ^s animal quadrupes in terra, et in aquis valens, ^t longitudine plerumque viginti cubitorum, dentium et unguum immanitate armatum, tantaque cutis duritia, ^u ut quamvis fortium ictus lapidum tergo percussus non sentiat.

trium subternatantes secant, et interimunt.

^l Porci marini, qui vulgo vocantur *swilli*. Et nos *solfos* vulgo dicimus. Lubenterque assentimur iis qui *silturos* eosdem esse existimant.

^m *Thynni... hi ingrediuntur*. Pontum intellige, e Solin., cap. 18, apud quem *ingrediuntur* legitur in Manusc., non *illabuntur*. Vid. Arist., viii de Hist. anim., cap. 15, et Plin., ix, cap. 15.

ⁿ Quod dextris oculis acutius. Ita Aristot., Plinius, et Solinus. Contra Plutarch., in libro *Utra prudentiora animal. terrest. an aquatic.*, acutius thynnos oculo sinistro cernere existimat.

^o Gladius, E Plin. xxxii, cap. 2.

^p Tradunt decem cancris. Ex eod. cap. 5.

^q Aranea. Plin., lib. ix, cap. 48: *Pestiferum* (inquit) in aquis animal araneus, spinæ in dorso aculeo noxius; etymologia e re utrunque voci aptata, nam de feriendo (quod ad vocem attinet) ne cogitasse quidem Isidorum credimus.

^r Crocodilus a croceo colore. Recte, si verum est, quod P. Martyr, in lib. iii de Legatione ad Sultanum narrat, comperisse se e nautis flavos esse crocodilos. Sed Eustach. et etymologic. Græcum, quod *crocum* fugiat; unde in apiariis crocum spargitur; sed hoc de terrestri: de marino, quod τὰς σπινὰς, hoc est littora tineat.

^s Animal quadrupes. E Solin., cap. 35.

^t Longitudine plerumque xx cubitor. xviii, Plin. et Herodot.

^u Ut quamvis fortium ictus lap. Solin.: *Ut ictus quovis tormento adactos tergere repercutiat.* Vid. Arist., Herod., Plin.

20. Nocte in aquis, die bumi quiescit; ova in terra **A** ovet; masculus et femina vices servant. Hunc, pisces quidam serratam **79** habentes, cristam tenera ventrium desecantes, interimunt. Solus ex animalibus superiorem maxillam movere dicitur.

21. ^a *Hippopotamus* vocatus, quod sit equo similis dorso, juba et hinnitu, rostro resupinato, apri- nis dentibus, cauda tortuosa (ungulis bilidis). Die in aquis commoratur; nocte segetes depascitur, et hunc Nilus gignit.

22. ^b *Pagrum*, quem Græci *φάγρον* ideo nuncupant, quod duros dentes habeat, ita ut ostreis in mari alatur.

23. ^c *Dentix*, pro multitudine, et granditate den- tium dicitur.

^d *Lepus*, a similitudine capitis nuncupatus.

24. *Lupum*, ut dictum est, aviditas appellavit, piscem in captura ingeniosum; ^e denique reti cir- cumdatus fertur arenas arare cauda, atque ita con- ditus transire rete.

25. ^f *Mullus* vocatus, quod *mollis* sit, atque tener- imus, cujus cibo tradunt ^g libidinem inhiberi, ^h oculo- rum autem aciem hebetari; homines vero, a quibus sæpe pastus est, ⁱ piscem olent. ^j *Mullus* in vino **80** necatus iis qui inde biberint lædium vini affert.

26. *Mugilis* nomen habet, quod sit *multum agilis*; nam ubi dispositas senserit piscatorum insidias, con- festim retrorsum rediens ita transilit rete, ut volare piscem videas.

27. *Melanurus*, eo quod nigram caudam habeat, et nigras pennas, et in corpore lineas nigras; *μύλαν* **C** enim Græci *nigrum* vocant.

28. *Glaucus* a colore dicitur, eo quod albus sit ^k Græci enim *album* *λευκόν* dicunt. Hic æstate raro apparet, nisi tantum in nubilo.

^a *Hippopotam.* E Solin., ibid.

^b *Pagrum.* Strabo, lib. xvii: *φάγρονος ὄν καὶ φάγρον καλοῦσι.* Gloss.: *φάγρον, ἰχθύς dentatus.*

^c *Dentix.* Sive *dentes.* *Venices pisces.*, Colum., viii, cap. 18.

^d *Lepus a similitudine cap.* *Ælian.*, lib. xvi, cap. 19. Magni maris leporem omni parte ad terreni similitudi- nem accedere præter pilos, ait. At Plin., ix, cap. 48: *Lepus in nostro mari ossa informis, colore tantum le- pori similis.* Quare a similitudine coloris legebat Cha- con.

^e *Deniq. reti circumdatus.* Ex Plin.

^f *Mullus quod mollis.* An quod Plin. ait mullum, si lepore vescatur, tenerescere, et ingratiorem villio- remque fieri? Non defendo, si quidem hæc Isidori sunt; de etymolog. vide Plin., ix, cap. 17, et inf., xix, **D** cap. ultim.

^g *Libidinem inhibeat.* Quod echineidi tribuit Plin., lib. xxxii, cap. 40.

^h *Oculor. autem aciem hebetari.* Sic Plin., eod. lib., cap. 7.

ⁱ *Piscem olent.* Compl. Goth., *horrent*; hoc si at- tentius inspicias, lepori, non mullo, tribuit Plinius, lib. xxxii, cap. 1, sed aliter: *Homines* (inquit) *quib. impactus est, piscem olent.*

^j *Mullus in vino... affert.* Ex eod. lib. cap. 40.

^k *Græci enim album λευκόν.* Secuti sumus Vulcan. et Ant. Aug., quævis *λευκόν* pro *λευκόν*, quod in Go- thicis est, non rejiciamus. Virg.:

. . . populus, et glauca canentia fronde salicta

29. ^l *Thymallus* ex flore nomen accepit. Thymus quippe flos appellatur, nam dum sit specie gratus, et sapore jucundus, tamen sicut flos fragrat, et cor- pore odores aspirat.

30. ^m *Scarus* dicitur, eo quod solus escam rumi- nare perhibetur, denique alii pisces non ruminant. Tradunt autem hunc ingeniosum esse. Namque in- clusum nassis, non fronte erumpere, nec infestis vi- minibus caput inserere, ⁿ sed aversum caudæ ictibus crebris laxare fores, atque ita retrorsum redire; quem luctatum ejus si forte alius scarus extrinsecus videat, apprehensa mordicus cauda, adjuvare nisus erumpentis.

31. *Sparus* a lancea missili traxit nomen, quod ejusdem figuræ sit. Terrestria enim prius inventa **B** sunt quam marina; ^o nam *sparus* est telum rustica- num missile, a *spargendo* dictum.

32. ^p *Australis piscis*, sive quia aquarum undam suo ore suscipit, sive quia tunc hic piscis oritur, quo tempore tendere in occasum pleiades cœpe- rint.

81 33. ^q *Hamio*, saxatilis, dextra sinistraque late- ribus virgis puniceis perpetuis, aliisque discoloribus, designatur: dicitur *hamio*, quia non capitur nisi *hamo*.

34. ^r *Echeneis*, *parvus* et semipedalis piscioulus nomen sumpsit, quod navem adhaerendo retineat. Ruant licet venti, et saviant procellæ, navis tamen, quasi radicata in mari stare videtur, nec moveri, non retinendo, sed tantummodo adhaerendo. Hunc Latini *remoram* appellaverunt, eo quod cogat stare navigia.

35. ^s *Uranoscopus* vocatur ab oculo quem in ca- pite habet, a quo semper supra intendit.

36. ^t *Milvago* nominatus, quia evolat super

^l *Thymallus.* Amb., v Hæx., cap. 2, elegantissi- mus locus.

^m *Scarus.* Ex eodem: neque necesse est *escarum* scripsisse Isidorum, ut etymon conveniat; illud multo durius quod ait Plinius, adeo littoribus Italiæ ignotum, ut nec nomen Latinum habeat; raris certe satis indicat Horatii versus:

Non me Lucrina juverint conchylis,
Magisve rumbus, aut scaris,
Si quos eois intonata fluctibus
Hiems ad hoc vertat mare.

ⁿ *Sed aver um cauda ictib.* Plin., xxxii, cap. 2.

^o *Nam sparus telum.* E Serv. ad vers. *Agrestis ar- mat sparus.* *Æn.* xi.

^p *Australis piscis.* Sæpe monuimus non contulisse Isidorum Servii commentaria cum Virgilio verbis, ideoque declinasse interdum a Servii mente. Hoc igitur loco, cum pisces marinos captaret, cælestes in- scius in eodem rete conclusit. Ergo deleri hæc jube- bat Chacon. Locus Servii ad carmen *Aut eadem si- dus fugiens*, Georg. iv.

^q *Hamia.* Ita scribendum ex Plutarch., lib. Utra prudentior animal., qui ab *ἄμα* dici vult, id est, si- mul, quod gregatim hi pisces incedant.

^r *Echeneis.* Plin., xxxii, cap. 1.

^s *Uranoscopus.* Qui anthias, callynyomasque a quibusdam putatur. Plin., xxxii, cap. 7.

^t *Milvago... tempestates mutari.* Plin., ibid., *tem- pestates mutari*, cap. 7. Trebii Niger auctor est. Est autem in libris veterib. *milago*, non *milvago*.

quam; quoties autem cernitur extra aquam volitans, tempestates mutari (designat).

37. ^a *Squat* dictus, quod sit *squamis* acutis; unde et ejus cute lignum politur.

38. ^b Civitas Syriae, quae nunc Tyrus dicitur, olim *Sarra* vocabatur a pisce quodam, qui illic abundat, quem lingua sua *sar* appellant; ex quo derivatum est hujus similitudinis pisciculos ^c *sardas sardinasque* vocari.

39. *Halec*, pisciculus ad liquorem salsamentorum idoneus, unde et nuncupatus.

40. ^d *Aphorus*, pisciculus, qui propter exiguitatem hamo capi non potest.

82 41. *Anguilla* similitudo anguis dedit nomen, origo ejus ex limo. Unde et quando capitur adeo lenis est, ut quanto fortius presseris, tanto citius elaboratur. ^e Ferunt autem Orientis fluvium Gangem anguillas tricenis pedibus gignere. ^f Anguilla vino necata, qui ex eo bibent, tedium vini habent.

42. ^g *Draco marinus* aculeos in branchiis habet ad caudam spectantes, qui dum percusserit, quaqua ferit venenum fundit, unde et vocatus.

43. ^h *Murenam* Graeci *μύρανας* vocant, eo quod complicit se in circulos. ⁱ Hanc feminini tantum sexus esse tradunt, et concipere a serpente, ob id a piscatoribus tanquam a serpente sibilo evocatur et capitur. Ictu autem fustis difficulter interimitur, feru' a protinus; animam in cauda habere certum est. Nam capite percusso vix eam interimi, cauda statim exanimari.

44. *Congrus*....

Popyus, id est, multipes; plurimos enim nexus habet. Iste ingeniosus hamum appetens brachiis complectitur, non morsu; nec prius dimittit quam escam circumroserit.

45. *Torpedo* vocata, eo quod corpus *torpescere*

^a *Squat*us. Plin., xxxii, cap. 11; et cap. ultim.: *Rhina*, quem *squat*um vocamus, licet l. b. ix eund. *squat*inam vocet. Glossar., *squat*us, *βίνα εἶδος ἰχθύος*. Angli quoque hodie *scate* appellant.

^b *Civitas Syriae*, quae nunc Tyr. E Serv., ad vers. *Sarrano dormiat ostro*. Georg. ii. Fest.: *Sarra* Tyrus insula, quae nunc *Epiros*, id est, continens.

^c *Sardas*, *sardinas*. Veteres Cod. *sarras*, fortasse non male; solet namque ex duplici r alterum in d non raro mutari; sed *sardae* hodie nomen etiam in vulgari lingua retinent.

^d *Aphorus*. Ita scripsisse Isidorum etymologia indicat, sed *aphros* rectum erat, ex Arist., lib. iv de Hist., cap. 15. *Atthoneus* quoque, lib. vii: τὸν θαλάσσιον γόνυ, ὃν ἰσχυρὸν μὲν ἀρύν, ἄλλοι δὲ ἀρύνον οὐραῖόνουσι, οἱ δὲ ἀρύν.

^e Ferunt autem. E Plin., ix, cap. 3.

^f *Anguilla vin*. Ex eod., lib. xxxii, cap. 10.

^g *Draco marinus*. Eundem hunc videtur cum scorpione facere. Vid. Plin., lib. ii, cap. ultim.

^h *Murena* eo quod complicit se in circulos. Num ad murzenulas aureas, quae sunt in Salomonis canticis respexit, quas priores pisce *murena* esse voluit, eadem ratione, qua *sparum* telum pisce quoque *spato* priorem antea dixerat? Porro *μύρανα*, sive *σύρανα* (nam utroq. modo effertur) a verbo *μύρω*, id est, *fruo*, dicta est, ut Eustachius putat.

ⁱ Hanc feminino genere. E Plin., xxxii, cap. 2. *Narrat* Plin., ex *Indico* mari. Lib. xxxii, cap. 1,

faciat, si eam quisquam viventem tangat. *Narrat* Plinius Secundus, et ex *Indico* mari torpedo etiam procul, et e longinquo, vel si hasta virgaque attingatur, quamvis praevalidos lacertos torpescere, quamlibet ad cursum veloces pedes alligari. Tanta enim vis ejus est, ut etiam aura corporis sui afficiat membra.

83 46. *Sepia* dicitur, quia ^b sepibus interclusa facilius capitur. In coeundo obscenum genus, ore enim concipit, sicut vipera. Cujus atramenti tanta vis est, ut lucernae addito ^c *Aethiopes* videri, ablato priori lumine, quidam tradant.

47. ^d *Lulligo*, tradunt in Oceano Mauritaniae non procul a Lixo flumine tantam multitudinem *lullig*inum evolare ex aqua, ut etiam naves demergere possint.

48. ^e *Conchae*, et *cochleae* hac ex causa vocatae, quia deficiente luna cavantur, id est, evacuantur. ^f Omnium enim clausorum maris animalium atque concharum incremento lunae membra turgescunt, defectu evacuantur. Luna enim cum in augmento fuerit, augeat humorem; cum vero in defectum venerit, humores minuuntur; hoc enim physici dicunt. *Conchae* autem primae positionis nomen, *cochleae* vero per diminutionem, quasi *conchulae*.

49. *Concharum* multa genera sunt, ^g inter quas, et *margaritiferae*, ^h quae *Celos* dicuntur, ⁱ in quarum carne pretiosus calculus solidatur. De quibus tradunt ii qui de animantium scripsere naturis, quod nocturno tempore littora appetunt, et ex caelestis ^j *84* *margaritum* concipiunt, unde et *Celos* nominantur.

50. ^k *Murex*, cochlea est maris, dicta ab acumine et asperitate, quae alio nomine ^l *conchylium* nominatur, propter quod circumcisa ferro lachrymas coloris purpurei emittat, ex quibus purpura

sed *Antico*, sive *Antiaco* pro *Indico* legendum credo; nam de eo loquitur illic Plinius. Nisi deleri haec MAVIS, de Ant. August. sententia.

^b *Sepibus interclusa... concipit*. Verba Plin., lib. ix, cap. 54.

^c *Aethiopes videri*. Ex Plin., xxxiii, cap. 10.

^d *Lulligo... evolare ex aqua*. Varro: *Loligo*, quod *subvolat*, littera, commutata, primo, *voligo*.

^e *Conchae et cochleae*. Al., *cochleae*.

^f *Omnium enim clausorum maris animal.* Verba Paladaii, lib. ult., cap. 6.

^g *Inter quas margaritiferae*. Plin., xxxii, cap. ultim.

^h *Quae celos... et inf. unde, et celos*. Etiam *ocelot*, *occeloe*, *ocoele*, et *cochlea* legitur. *Ocelli*, vel *ocellati* placebat A. Aug. (sed *eyunon casti* non convenit). Varro in *Marpior*. apud Nonium: *Allera* exorat patrem *libram ocellatorum*, altera *virum semodium margaritarum*. Suet. in Aug.: *Ocellatis nucibusque ludis*. Etymon autem *ocellatorum* ex oculorum similitudine. Nam et *Atbenaeus*, lib. lxxxiii, cap. 8, *margaritas* bis oculis piscium magnis comparat.

ⁱ *In quar. carne pretiosus calculus solidatur*. *Atmbros.*, v *Hæx.*, cap. 11: *Unde etiam ostracis pretiosissimam margaritam natura infrexit, quomodo eam maris aqua in tam molli carne solidaverit*.

^k *Murex*. E Serv., ad vers. *Concussae cantes*. *Æn.* v

^l *Conchyl*. E Vitruv., lib. vii, cap. 13. *Ead. repe* tuntur lib. xix, cap. 28.

tingitur, et inde *ostrum* appellatum, quod hæc A tinctura ex testæ humore elicitur.

51. *Cæcri* vocantur, quia conchæ sunt crura habentes, a inimica ostreis animalia; eorum enim caribibus vivunt miro ingenio. Nam quia valida testa ejus aperiri non potest, explorat quando ostrea claustra testarum aperiat; tunc cancer latenter lapillum injicit, atque impedita conclusione ostreae carnes erodit. Tradunt quidam decem cæcriis cum ocimi manipulo alligatis, omnes qui ibi sunt scorpioes ad eum locum coituros. Duo autem sunt genera cancerorum, fluviales et marini.

52. *Ostrea*, dicta est a *testa*, quibus mollities interior carnis munitur. Græci enim *testam* ὄστρακα vocant. b Ostrea autem neutro, carnes ejus feminino dicuntur genere.

53. *Masculi* sunt, ut prædiximus, cochleæ, a c quorum lacte concipiunt ostreae, et dicti *masculi*, quasi *masculi*.

54. *Pelorides*, a *Peloro* promontorio Siciliae, ubi abundant, cognominatæ sunt. (Unde Virgilius dicit :) Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori.

55. a *Ungues*, a similitudine humanorum unguum dicti.

56. o *Testudo* dictus, eo quod tegmine testæ sit adopertus in cameræ modum. 85 Sunt autem quatuor genera, terrestres, maritimæ, lutariæ, id est, in cæno et paludibus viventes. Quartum genus fluviales, quæ in dulci aqua vivunt. Tradunt quidam, quod incredibile est, tardius ire navigia testudinis pedem dextrum ventantia.

57. t *Echinus*, a terrestri echino nomen traxit, quem vulgus *hericium* vocat. Illius testula duplex, spini aculeata in modum castanearum, quando ad hoc opertæ de arboribus cadunt. Caro ejus mollis, et minio similis. Et is tribus modis dicitur, ut *testudo*,

a *Inimica ostreis*. Plutarch., dicto jam lib., et Ambros., v Hex., cap. 8. De polypto hæc eadem Plin., ix, cap. 30.

b *Ostrea autem neutro*. Vide Serv., ad vers. *Ostiferi fauces tentantur Abydi*, Georg. 1, et Non. Sed ex his locis, quos citant contra potius existimare liceat promiscue utroque genere usurpasse Latinos.

c *Quorum lacte concipiunt ostreae*. Ita Goth. omnes. *Ostrea* tamen, si sibi constare, aut Servium sequi vellet, dixisse debuit. Plin., ix, cap. 51: *Nuper compertum est in ostreariis humorem in iis felificum modo lactis effluere*.

d *Ungues*. E Plin.
 o *Testudo*..... Sunt autem quatuor gen. Item e Plin.

t *Echinus*. Ambros., vi Hex., cap. 4: *Echinus iste terrenus, quem vulgo hericium vocant*. Gloss., *Ericius, tycus, eriancius*.

o *Circa genitales*. Ex Ambros., v Hex., cap. 10.
 b *Ex sono voci importun*. Ex Origen., hom. 4 in Ezech.

1 *Quædam Rubetæ*. Plin., xxxi, cap. 5.
 j *Alia calanitzæ*. Idem, cap. 10.
 k *Alia a voce vocæ*. Plin., xxxi, cap. 8.
 l *Agridule*. Ex Goth. 267, *agridule*.
 m *Sfungia a fingere*. Sfungiam quæ spongia scripturæ antiquæ indicat Charisius. Sfungia (itaquit) sine h spongia vel spongia dicitur ἄσπυγος. ἄσπυγος ἄσπυγος, vel ἄσπυγος ἄσπυγος, vel ἄσπυγος ἄσπυγος.

o *Animal autem esse docetur*. Plin., xxxi, cap. ultimum.
 o *Alia, quæ stant fixa*. Arist., lib. iv de Histor., cap. 6.
 p *Mollissimum genus earum pennicilli*. Verba sunt Plinii. Sed in Codice vetustissimo Plinii Eccles. Toletanæ non *pennicilli*, sed *pennicillis* legitur hoc modo: *Mollissimum genus earum pennicillis oculorum tumores lenat*. Ita fortasse nullam spongiarum genus *pennicillus* a Plinio dictum fuerit; acio tamen Festum ita scribere: *Pennicilli spongiæ longæ, propter similitudinem caudarum appellatæ*.

q *Animalium omnium in aquis viventium nomina* cxxlv. Plinius ait, divisa in generibus belluarum, serpentium communium terræ, et aquæ, cancerorum, concharum, locustarum, peloridum, polyptorum, solearum, lacertorum, et loliginum, et his

ac *peloris* et *conclea*; nam et quod edimus, et ubi caro inest, utrumque dicitur *peloris*.

58. *Ranæ*, a garrulitate vocatæ, eo quod a circa genitales strepunt paludes, b et sonos vocis importunis clamoribus reddunt. Ex iis quædam aquaticæ dicuntur, quædam palustres, l quædam rubetæ, ob id, quia in vepribus vivunt grandiores cunctarum. l Alia calamitæ vocantur, quoniam inter arundines, fruticesque vivunt, minimæ omnium, et viridissimæ, k mutæ, et sine voce sunt.

59. l *Agredulæ*, ranæ parvæ in siccis vel agris morantes, unde et nuncupatæ. Negant quidam canes latrare, quibus in ossa rana viva fuerit data.

60. m *Sfungia*, a *fingere*, id est, nitidare et extergere dicta. Afranius: 86 *Accedo ad te, ut tibi cervicem B fungam linteo*, id est, extergam. Cicero: *Effingebatur fungiis sanguis*, id est, extergatur. a Animal autem esse docetur cruore inhærente petris. Unde, et dum abscinditur, sanguinem remittit.

61 Nam alia sunt ventitia in aquis, et discurrent, ut pisces, o alia stant fixa, ut ostreae, echini, sfungia. Ex his alia mares dici, eo quod tenui sunt fistula, spissioresque; alias feminas, quæ majoribus fistulis sunt, ac perpetuis; alias duriores, quas Græci appellant τράγους, et nos hircosas dicere possumus ob asperitatem sui.

62. p Mollissimum genus earum *pennicilli* vocantur, eo quod aptæ sint ad oculorum tumores, et ad extergendas lippitudines utiles. Candidæ sfungia cura hunt; per ætatem enim ad solem sternuntur, et, C sicut cera l'unica, candorem bibunt.

63. q Animalium omnium in aquis viventium nomina cxxlv. Plinius ait, divisa in generibus belluarum, serpentium communium terræ, et aquæ, cancerorum, concharum, locustarum, peloridum, polyptorum, solearum, lacertorum, et loliginum, et his *σπίγγες κατὰ τὰς ἐπιπέσεις*, hoc est, vel ab attrahendo vel exprimendo humore deducunt. Notum illud Suet. in Vespas., procuratoribus illum suis pro spongiis uti, quod quasi siccos madefaceret et exprimeret humentes. Ut autem ab *effingendo* traheret Isidorus, Servius fecit, qui *fingere tergere* interpretatur. En. viii, addu. to ad id Ciceronis loco e Sextian. Quæ de generib. spongiarum referuntur, ex Arist. sumpta videntur, lib. v de Hist., cap. 16, et Plin. ix, cap. 45.

D a *Animal autem esse docetur*. Plin., xxxi, cap. ultimum.

o *Alia, quæ stant fixa*. Arist., lib. iv de Histor., cap. 6.

p *Mollissimum genus earum pennicilli*. Verba sunt Plinii. Sed in Codice vetustissimo Plinii Eccles. Toletanæ non *pennicilli*, sed *pennicillis* legitur hoc modo: *Mollissimum genus earum pennicillis oculorum tumores lenat*. Ita fortasse nullam spongiarum genus *pennicillus* a Plinio dictum fuerit; acio tamen Festum ita scribere: *Pennicilli spongiæ longæ, propter similitudinem caudarum appellatæ*.

q *Animalium omnium in aquis viventium nomina* cxxlv. Plinius ait, divisa in generibus belluarum, serpentium communium terræ, et aquæ, cancerorum, concharum, locustarum, peloridum, polyptorum, solearum, lacertorum, et loliginum, et his

similia, ex quibus multa, quodam naturæ intellectu, A quod *polluti* sunt; unde, et vestis nigra *pulla* dicta est.

temporum suorum ordinem agnoscunt, **87** quædam vero in suis locis sine mutatione vagantur.

64. In piscibus autem feminis, aliæ commistione masculi concipiunt, et pariunt catulos; aliæ ponunt ova sine ^a masculi commistione suscepta, ^b quæ idem insequens sui seminis factu perfundit; et quæ hoc munere fuerint afflata, sunt generabilia; quæ vero perfusa non fuerint, sterilia perseverant, aut putrescunt.

CAPUT VII.

De avibus.

1. Unum ^c nomen avium, sed genus diversum. Nam sicut specie sibi differunt, ita et naturæ diversitate; nam aliæ simplices sunt, ut columbæ; aliæ astutæ, ut perdix; aliæ ad manum se subjiciunt, ut accipiter; aliæ reformidant, ^d ut garamantes; aliæ hominum conversatione delectantur, ut hirundo; aliæ in desertis secretam vitam diligunt, ut turtur; aliæ solo semine reperto pascuntur, ut anser; aliæ carnes edunt, et rapinis intendunt, ut milvus; ^e aliæ enchoriæ, quæ manent in locis semper, ut struthio; aliæ adventitiæ, quæ propriis temporibus revertuntur, ut ciconiæ, et hirundines; aliæ congregæ, id est, gregatim volantes, ut sturni, et coturnices; aliæ solivagæ, id est, solitariæ propter insidias deprædandi, ut aquila, accipiter, et quæcumque ita sunt; aliæ vocibus strepunt, ut hirundo; aliæ cæntus edunt dulcissimos, ut cygnus, et merula, aliæ verba et voces hominum imitantur, ut psittacus et pica.

88 2. Sed et alia, sicut genere, ita et moribus innumerabilia. Nam volucrum quot genera sint, invenire quisquam non potest. ^f Neque enim omnis Indiæ, et Æthiopiæ, aut Scythiæ, deserta quis penetrare potuit, qui earum genus vel differentias nosset.

3. *Ares* dictæ, eo quod vias certas non habeant, sed per *avia* quæque discurrant.

Alites, quod alis alta intendant, et ad sublimia remigio alarum conscendant.

4. *Volucres* a *volando*; ^g nam unde volare, inde et ambulare dicimus. *Vola* enim dicitur media pars pedis, sive manus, et in avibus *vola* pars media alarum, quarum motu pennæ agitantur, inde et volucres.

5. *Pulli*, dicuntur omnium avium nati, sed, et animalium quadrupedum nati *pulli* dicuntur, et ^h homo parvus *pullus*. Recentes igitur nati *pulli* dicuntur, eo

^a Masculi commistione suscepta. Al., susceptione concepta.

^b Quæ idem insequens. Arist. vi de Hist. anim., cap. 13. de Ovis piscium, Gaza interprete: *Nec vero hæc omnia secunda sunt, sed ea quibus edita, mas semen aspersione genitali. Sub partu enim mas insequens semen ovis aspergit, et quæ eo afflantur, usque pisciculi entascuntur.*

CAP. VII. — ^c Unum nomen avium, psittacus. Omnia ex Ambros., v. Hex., cap. 14. Eræter exempla quæ ab Isidoro quoque bullæ putabat Chacon.

^d Ex Garamantes. De quibus Nicephorus, lib. ix. ^e Alite enchoriæ. Ex voce encoria, aut encoria, incota libravit, non omnino absurde fecerunt. Basilus, a quo Ambrosius *tyxipia*.

^f Neque enim omnis Indiæ. E Plin., xxxiii. cap. 11.

6. *Alæ* sunt, in quibus pennæ per ordinem fixæ volandi exhibent usum. Vocatæ autem *alæ*, quod iis aves complexos *alant* et foveant pullos.

7. *Penna* a *pendendo*, id est, a volando, dicta, unde, et *pendere*; volucres enim pennarum auxilio moventur, quando se aeri mandant.

8. *Pluma*, quasi *piluma*; nam sicut pili in quadrupedum corpore, ita *pluma* in avibus.

9. Avium nomina multa a sono vocis constat esse composita, ut *grus*, *corvus*, *cygnus*, *pavo*, *milvus*, *ulula*, *cuculus*, *græculus*, etc.; varietas enim vocis eorum docuit homines quid nominarentur.

10. *Aquila*, ab acumine oculorum vocata. ⁱ Tanti enim contuitus esse dicitur, ut cum super maria immobili penna feratur, nec humanis pateat obtutibus, de tanta sublimitate pisciculis natare videat, **89** ac tormenti instar descendens raptam prædam pennis ad litus pertrahat.

11. ^j Nam et contra radii solis fertur obtutum non flectere, unde et pullos suos ungue suspensos radiis solis objicit, et quos viderit immobilem tenere aciem, ut dignos genere conservat, si quos vero inflectere obtutum, quasi degeneres abjicit.

12. *Vultur*, a volatu tardo nominata pulatur. Magnitudine quippe corporis præpetes volatus non habet: ^k harum quasdam dicunt concubitu non misceri, et sine copula concipere, et generare, matrisque earum pene usque ad centum annos procedere. ^l Vultures autem, sicut et aquilæ, etiam ultra maria cadavera sentiunt; altius quippe volantes multa quæ montium obscuritate celantur ex alto illæ conspiciunt.

13. ^m *Bradypus* apud Græcos vocatur, *avis* apud nos *tarda*, eo quod gravi volatu detenta, nequaquam, ut cæteræ volucres, attollitur velocitate pennarum.

14. *Crues* vero nomen de propria voce sumpserunt, tali enim sono susurrant. Hæc autem dum properant, unam sequuntur ⁿ ordine litterato. De quibus Lucanus:

Et turbata perit dispersis littera pennis.

Excelsa autem petunt, quo facilius videant quas petant terras.

15. Castigat autem voce quæ cogit ægmen. At ubi raucescit, succedit alia; nocte autem excubias dividunt, et ordinem vigiliarum per vices faciunt, tenentes lapillos suspensis digitis, quibus somnos ar-

^g Nam unde volare, inde et ambulare. E Serv., ad vers. *Pascentes illæ tantum. Æn. vi.*

^h Et homo parvus, *pullus*. Ut supra ex Festo ostendimus.

ⁱ Tanti enim contuitus. Ex Hier., in Abd. 1.

^j Nam et contra radios. Ex Ambros., v. Hex., cap. 18, et in ps. cxxviii.

^k Harum quasdam dicunt. Ambros., cap. 20.

^l Vultures autem. Idem, in oratione de Obiit Theodos.

^m *Bradypus* apud Græcos. Facilis tui lapsus ex voce, in *gradipus*, quæ in plerisque Cod. legitur. Plin. x. cap. 22. *Proxima sunt quæ Hispania tardas appellat, Græcia otidas.*

ⁿ Ordine litterato. E Serv., Æn. 4, ad vers. *Cæta cinere potum. Reliquæ e Solin. Sed. 10. Thracia.*

quant, quod cavendum erit clamor indicat. Ætatem A in illis color prodit, nam senectute nigrescunt.

16. *Ciconiæ* vocatæ a sono quo crepitant, quasi *ciconiæ*, * quem sonum oris potius esse (constat) quam vocis, quia eum quatiente 90 rostro faciunt. Hæc veris nuntiiæ, ^b societatis comites, serpentium hostes, maria transvolant, in Asiam collecto agmine pergunt. Cornices duces eas præcedunt, et ipsæ, quasi exercitus, prosequuntur.

17. Eximia illis circa filios pietas; nam adeo nidos impensius fovit, ut assiduo incubitu plumas exuant. Quantum autem tempus impenderint in fetibus educandis, tantum et ipsæ invicem a pullis suis aluntur.

18. *Olor*, avis est quam Græci *κύων* appellant. * *Olor* autem dictus, quod sit totus plumis albus; nullus enim meminit cygnum nigrum; *ὄλον* enim Græce B *totum* dicitur.

^d *Cygnus* autem a canendo est appellatus, eo quod carminis dulcedinem modulatis vocibus fundit. Ideo autem suaviter eum canere (dicunt), quia colulum longum et inflexum habet, et necesse est eluculentantem vocem per longum et flexuosum iter varias reddere modulationes.

19. Ferunt in Hyperboreis partibus, præcinentibus cytharædis, olores plurimos advolare, apteque admodum concinere. * Olores autem Latinum nomen est; nam Græce *cygni* dicuntur. ^f Nautæ vero sibi hunc bonam prognosin facere dicunt, sicut ait ^e *Æmilius* :

Cygnus in auspiciis semper lætissimus ales.

Hunc optant nautæ, quia se non mergit in undas.

91 20. ^a *Struthio* Græco nomine dicitur, quod animal in similitudine avis pennas habere videtur, tamen de terra altius non elevatur. Ova sua fovere negligit, sed projecta tantummodo, totu pulveris animantur.

21. *Ardea* vocata, quasi *ardua*, id est, propter altos volatus. Lucanus : *Quodque ausa volare Ardea.* ⁱ Formidat enim imbres, et super nubes evolat, ut procellas nubium sentire non possit; cum autem altius volaverit, significat tempestatem. Hanc multi ^k *tantalum* nominant.

^a *Quem sonum oris potius.* E Solin., 35, et Ambros., v. Hex., cap. 16.

^b *Societatis comites.* Sic paulo post columbam castitatis comitem dicit.

^c *Olor autem dictus.* Olorem Latinam vocem statim faciet, sed e Græca duci, nihil vetat, nisi aliena hæc esse cum Chacone mavis.

^d *Cygnus.* Aliquanto durior notatio.

^e *Olores autem Latine.* E Serv., ad vers. *Strigomamque gruem.* Æn. xi.

^f *Nautæ bonam prognosin.* E Serv., Æn. i, ad vers. *Aspicibus senos læt.*

^g *Sicut Æmilius ait.* Æmilius Macer, in Ornithogonia; et ita legendum censebat Chacon, apud Nonium, in *Proæctis*, non *Læcinius*. Nam quamvis utriusque *Pitias* meminerit; tamen com de avibus agit, Æmilius citat, qui citatur etiam a Nod. in *Luculentis*. Ita Serv. Æn. i, ad vers. *Ignotum fueris pecus.*

^h *Struthio.* Ex Gregor., xxxi. *Metaph.*, ad Job. xxxi.

ⁱ *Quodque ausa volare Ardea.* E Lucan. v. *Locus vero e Serv., Georg. i, et Æn. vii.*

^j *Formidat.* Ex Ambros., Hexam. v, cap. 43.

^k *Tantalum vocant.* Videndum num potius *Taurum*;

22. ^l *Phœnix*, Arabiæ avis, dicta, quod colorem Phœniceum habeat, vel quod sit toto orbe singularis, et unica. Nam Arabes singularem, et unicam *Phœnicem* vocant. Hæc quingentis et ultra annis vivens, dum se viderit senuisse, collectis aromatum virgulis, rogam sibi instruit, et conversa ad radium solis alarum plausu voluntarium sibi incendium nutrit, sicque iterum de cineribus suis resurgit.

23. ^m *Cinnamolgus*, et ipsa Arabiæ avis, proinde ita vocata, quod in excelsis nemoribus textit nidos ex fruticibus cinnami, et quoniam non possunt illi homines conscendere propter ramorum altitudinem et fragilitatem, eosdem nidos plumbatis appetunt jaculis, ac sic cinnama illa deponunt, et pretiis amplioribus vendunt, eo quod cinnamum illud magis quam alia mercatores probent.

92 24. ⁿ *Psittacus*, in Indiæ littoribus gignitur, colore viridi, torque puniceo, grandi lingua, et cæteris avibus latiore. Unde, et articulata verba exprimit ita ut si eam non videris, hominem loqui putes. Ex natura autem salutat dicens, *ave*, vel *Χαίρει*, cætera nomina institutione discit. Hinc est illud :

Psittacus a vobis aliorum nomina discam;

Hoc didici per me dicere : *Cæsar ave.*

25. ^o *Halcyon*, pelagi volucris dicta, quasi *alecyanea*, eo quod hieme in stagnis Oceani nidos facit, pullosque educit. Qua excubante fertur extensa æquore pelagus silentibus ventis continua septem dierum tranquillitate mitescere, et ejus fetibus educandis obsequium ipsam rerum naturam præbere.

26. ^p *Pellicanus*, avis Ægyptia, habitans in solitudine Nili fluminis, unde et nomen sumpsit; ^q nam *Canopus* Ægyptus dicitur. Fertur, si verum est, eam occidere natos suos, eosque per triduum lugere, deinde seipsam vulnerare, et aspersione sanguinis vivificare filios.

27. ^r *Stymphalidæ*, aves a *Stymphadibus* insulæ appellatæ, ubi plurimum abundant, 93 adversus quas Hercules sagittis est usus; sunt enim pelagi volucres in insulis habitantes.

nam ardeam stellarem ita appellat Aristoteles : quod vix mugitum voce imitetur, cujus meminit etiam Plin., lib. x, cap. 42.

^l *Phœnix avis dicta.* Plin., lib. xiii, cap. 4, a *phœnice*, id est, *palma*.

^m *Cinnamulgus.* Plin., x, cap. 33, et Sol., cap. 46.

D Idem est cum cinnamomo. Sed *cinnamomum* unico n scribunt Græci, atque ita scribi præcipit apud Latinos Nestor antiquus gramm.

ⁿ *Psittacus.* E Solin., cap. 55.

^o *Halcyon... quasi avis Oceanea.* Gothici, *Cyanea*.

^p *Pellicanus... fluminis.* Verba Aug. in ps. ci.

^q *Nam Canopus Ægyptus dicitur.* — Nam *Pellæus Canopus* mallem, ut magis etymon responderet. Virgil. *Georg. iv* :

Nam qua Pellæi gens fortunata *Canopus*.

Et tamen, lib. xiv, cap. 5, *Nam Canopæa Ægyptus* est.

^r *Stymphalidæ aves a Stymphadibus insulæ.* Cod. Goth. : *Stromphalidæ avæ ab Stromphadibus insulis.* Vitiosum utrumque. Nam, neque *Stymphades* insulæ ullæ (ut opinor) dicuntur; neque *stromphalidæ* aves. Est autem *Stymphalus* Arcadiæ palus, itaque in Epicæ

28. ^a *Diomedas* aves à sociis *Diomedis* appellatas, quos serunt fabulæ in easdem volucres fuisse conversos, forma fulcæ similes, magnitudine cygnorum, colore candido, duris et grandibus rostris. Sunt autem circa Apuliam in insula Diomedeæ inter scopulos littorum, et saxa volitantes, iudicant inter suos et advenas.

29. Nam si Græcus est proprius accedunt, et blandiuntur; si alienigena, u.orsu impugnant, et vulnerant, lacrymosis quasi vocibus dolentes, vel suam mutationem, vel regis interitum. Nam Diomedes ab Illyris interceptus est. Hæc aves *diomedæ* vocantur, Græci eas *ἀποδιούς* dicunt.

30. ^b *Memnonides*, aves *Ægyptiæ*, appellatur a loco, ubi *Memnon* periit. Nam catervatim advolare dicuntur ex *Ægypto* ad Ilium juxta *Memnonias* sepulcrum, et proinde eas Ilienses *Memnonias* vocant. Quinto autem anno ad Ilium veniunt, et cum biduo circumvolaverint, tertia die ineuntes pugnam vicissim se unguibus, rostrisque dilacerant.

31. ^c *Hercyniæ* aves dictæ ab *Hercynio* saltu Germaniæ ubi nascuntur, quarum pennæ adeo per obscurum emicant, ut ^d quamvis nox obtenta densis tenebris sit, ad præsidium itineris dirigendi præfectæ interluceant, cursusque viæ pateat indicio plumarum fulgentium.

32. ^e *Onocrotalon* Græci vocant rostro longo. Quorum duo genera sunt: aliud aquatile, aliud solitudinis.

33. ^f *Ibis*, avis Nili fluminis, quæ semetipsam purgat, rostro in anum aqua fundens. ^g Hæc serpentium ovis vescitur, ex eis escam gratissimam nidis suis deportans.

34. ^h *Meropes*, eosdem, et *Gaulos*, qui parentes suos recondere atque alere dicuntur.

Coredulus, genus volatile, quasi *cor edens*.

35. *Monedula*, quasi *monetula*, quæ cum aurum

Strophades insulæ, et utrobique aves, quarum illas confixisse sagittis Hercules, has abegisse Zethus et Calais Boreæ filii memorantur; de illis Lucret., v:

Unguibus Arcadiæ volucres Styphala colentes.

De his Virg., iii. *Æn.*:

...Strophades Graio stant nomine dictæ
Insulæ Ionio in magno, quas dira Celeno,
Harpæque....

^a *Diomedas* aves. Locus pluribus ex auctoribus concinnatus, e Serv., ad vers. Nunc etiam horribili *Æn.* xi; Aug., xviii de Civit., cap. 16; Solin., cap. 9, Plin. et Ovidio.

^b *Memnonides*. Plin., x, cap. 26; Solin., cap. 43; Albert. Mag., xxiii de Animal. Ovid., xiii Metam.:

Terque rogam iustrot, et consocius exit in auras
Ter plangor.

^c *Hercyniæ* aves. E Solin., xxiii.

^d *Quamvis* nox obtenta densis tenebris. Virg., *Georg.* i:

Semper, et obtenta densatur nocte tenebræ.

^e *Onocrotalon*... quorum duo genera. Ex Hieron., in *Isph.* 8. Est avis hæc voracissima, propterea Mar-

Turpe Reverentia guttur Onocrotali.

Vid. Nictinæ, in lib. de L. Loci.

A invenit, suscipit et occultat. Cic., pro Valer. Flac.:
Non plus aurum tibi, quam monedula, committendam.

36. ⁱ *Vespertilio*, pro tempore nomen accepit; eo quod, lucem fugiens, crepusculo vespertino circumvolat, præcipiti motu acta, et tenuissimis brachiotum membranis suspensa: ^k animal murium simile, non tam voce resonans, quam stridore; specie quoque volatilis, simul et quadrupes, quod in aliis avibus reperiri non solet.

37. ^l *Luscinia* avis inde nomen sumpsit, quod cantu suo significare solet dici surgentis e.ortum, quasi *lucina*. Eadem et *acredula*, de qua Cicer., in *Prognosticis*:

= Et matutinos exercet *acredula* cantus.

38. ^m *Ulula* avis, ἀὴρ τοῦ ἀλαύζου, id est, a *plandum* et *luctu* nominata; ⁿ cum enim clamat, aut fletu mimitatur, aut gemitum; unde et apud augures, si lamentatur, tristitiam; tacens, ostendere fertur prosperitatem.

39. *Bubo*, a sono vocis compositum nomen habet, avis feralis, onusta quidem plumis, sed gravi semper detenta pigritie; in sepulcris die noctuque versatur, et semper commorans in cavernis; de qua Ovidius:

Fodaque fit volucris venturi nuntia luctus,
Iguavis bubo dirum mor. alibus omen.

Denique apud augures malum portendere fertur; nam cum in urbe visa fuerit, solitudinem significari dicunt.

40. *Noctua* dicitur, pro eo quod nocte circumvolat, et per diem non possit videre. ^p Nam exorto splendore solis visus illius hebetatur. Hanc autem ^q insula Cretensis non habet, et si veniat aliunde statim moritur. ^r Noctua autem non est bubo, nam bubo major est.

41. ^s *Nycticorax*, ipsa est noctua, ^t quia noctem

^u *Ibis* avis Nili. Plin., viii, cap. 27; *Ælian.*, ii, cap. 33.

^v *Hæc serpentium ovis*. E Solin., cap. 45.

^w *Meropis... eos et gaulos*. Sic vocant Itali, nos *æe jarucos*.

^x *Quam monedula committend.*— *Committentibus* legitur apud Cicer. Vid. Plin., lib. x, cap. 29.

^y *Vespertilio*. Ex Ambros., Hexam. v, cap. 21.

^z *Animal murium simile*. Verba Hieronym., in *ls.* ii.

^{aa} *Luscinia*. Ex Ambros., Hexam. v, cap. 11. Diversa tamen origo placuit Varroni. *Lusciola*, aut *luscina* (inquit), quod luctuose canere existimatur, atque esse ex *Attica* *Progne* in luctu facta avis.

^{ab} *Et mat. e. a. c.*

Et matutinis *acredula* vocibus instat,
Vocibus instat, et assiduus jacit ora querens.

De Divinatione, ex iisd. *Prægnost. Quintus frat.*

^{ac} *Ulula* avis. E Serv., *Eclg.* 8.

^{ad} *Cum enim clamat*. Servius hæc de *subone*, non de *ulula*. *Æn.* iv.

^{ae} *Nam exorto splendore*. Ambros., v *Hex.*, cap. 21.

^{af} *Hanc autem insula Cretensis*. E Solin., cap. 43.

^{ag} *Noctua autem non est bubo*. E Serv., *Æn.* vi.

^{ah} *Nycticorax ipsa est noctua*. Hieronym., epist. 43, ad *Sermones*.

^{ai} *Quia noctem hinc*. Aug., in ps. cl.

amat; ^a est enim avis lucifuga, ^b et solem videre **A** tum excidat ubi ea incederit. Iste est *picus Martius*, nam alia est *pica*.

42. ^c *Strix*, nocturna avis habens nomen de sono vocis: quando enim clamat, stridet; de quo **L**uca-
nus:

Quod trepidus bubo, quod *Strix* nocturna queruntur.

96 Hæc avis vulgo *amma* dicitur, ab *amando* par-
vulus, unde, et lac præbere fertur nascentibus.

43. ^d *Corvus*, sive *corax* nomen a sono gutturis
habet, quod voce coracinet. Fertur hæc avis, quod
editis pullis escam plene non præbeat, priusquam in
eis per pennarum nigredinem similitudinem proprii
coloris agnoscat. Postquam vero eos tetros plumis
aspererit, in toto agnitos abundantius pascit. Hic
prior in cadaveribus ^e oculum petit.

44. *Cornix*, annosa avis, apud Latinos Græco no-
mine appellatur, quam aiunt augures hominum curas
^f significationibus augere, insidiarum vias mons-
trare, futura prædicere. Magnum nefas hæc credere,
ut Deus consilia sua cornicibus mandet. Huic inter
multa auspicia tribuunt etiam pluvias portendere vo-
cibus, unde est illud:

Tunc cornix plena pluviam vocat improba voce.

45. *Graculus*, a garrulitate nuncupatus, non, ut
quidam voluit, pro eo quod gregatim volent, cum sit
manifestum ex voce eum nuncupari. Est enim loqua-
cissimum genus et vocibus importunum.

46. ^g *Picæ*, quasi *poetricæ*, quod verba in discrimi-
ne vocis expriment, ut homo. **97** Per ramos enim
arborum pendulæ importuna garrulitate sonantes,
etsi linguas in sermone nequeunt explicare, sonum
tamen humanæ vocis imitantur, de qua congrue qui-
dam ait:

^h *Pica loquax certa dominum te voce saluto.*
Si me non videas, esse negabis avem.

47. *Picus*, a *Pico* Saturni filio nomen sumpit, eo
quod ea in auspiciis utebatur. Nam ferunt banc avem
quiddam habere divinum, illo indicio, quod in ⁱ qua-
cumque arbore nidificaverit, clavus, vel quidquid
aliud fixum fuerit, diu hære non possit, quin sta-

^a *Est enim avis lucifuga.* E Serv., Georg. I, ad vers.
Nequidquam seros exercet nocti.

^b *Et solem videre non pat.* De vespertione dixit
Hieronym., Is. II.

^c *Strix.* Vid. Fest. Sed quod vulgo *ammas* dici
refert, hinc quidam nutrices *amas* a nostris vocari
putant. Alii vero non Latinam vocem, sed a Germa-
nia a Gothis advectam existimant. Sed, qui Hebræam
dixerit, minus, credo, fallat.

^d *Corvus... fertur hæc avis.* E Greg., xxx Moral.,
cap. 9, al. 15.

^e *Oculum petit.* Catull., de Cominio:

Non equidem dubito, quin primum inimica bonorum
Lingua execta avido sit data vulturio,
Ectosus oculos voret airo gutture corvus,
Intestina canes, cætera membra lupi.

^f *Significationibus augere.* Ita solus Vulcan.; reli-
qui agere.

^g *Picæ, q. Poetricæ.* Vel ad Persium respexit...
Corvus poetas et poetricas picas... aut ad f. bulam de
Pieridibus in *picas* mutatis.

^h *Pica loquax.* Carmen Martialis.

tum excidat ubi ea incederit. Iste est *picus Martius*,
nam alia est *pica*.

48. ^k *Pavo*, nomen de sono vocis habet, cujus car-
tam dura est, ut putredinem vix sentiat, nec facile
coquatur; ^l de quo quidam sic ait:

Miraris quoties gemmantis explicat alas,
Et potes hunc sævo trudere, dure, coco.

49. *Phasianus*, a ^m Phaside insula Græciæ, unde
primum asportatus est, appellatur. Testatur id vetus
distichon illud:

Argiva primo sum transportata carina.
Autem mihi notum, nil nisi Phasis erat.

50. *Gallus* a castratione vocatus. Inter cæteras
enim aves huic solitesticuli adimuntur. Veteres enim
absciso gallos vocabant; sicut autem a leone *leæna*,
et a dracone *dracæna*, ita a gallo gallina. Cujus mem-
bra, ferunt quidam, si auro liquescenti misceantur,
ⁿ consumi.

51. *Anas*, ab assiduitate natandi aptum nomen
accepit. Ex quo genere quædam *germanæ* dicuntur,
quod plus cæteris nutriant.

98 52. *Anseri* nomen *anas* dedit per derivationem,
vel a similitudine, vel quod et ipse natandi fre-
quentiam habeat. ^o Iste vigilias noctis assiduitate
clangoris testatur. ^p Nullum autem animal ita odo-
rem hominis sentit, ut *anser*, unde et clangore ejus
Gallorum ascensus in Capitolio deprehensus est.

53. ^q *Fulica* dicta, quod caro ejus leporinam sapiat.
Lagos enim *lepus* dicitur, unde et apud Græcos *lagois*
dicitur. ^r Est enim avis stagnensis, habens nidum in
medio aquæ, vel in petris, quas aquæ circumdant,
^s maritimoque semper delectatur profundo. Quæ dum
tempestatem persenserit, fugiens in vado ludit.

54. ^t *Mergis* ab assiduitate mergendi nomen hoc
hæsit. Sæpe autem demisso in profundum capite
aurarum signa sub fluctibus colligunt, et præviden-
tes æquoris tempestatem cum clamore ad littora tea-
dunt. Nam in pelago jam gravissimam esse tempesta-
tem (constat), cum ad littora mergi confugerint.

55. *Accipiter*, avis animo plus armata, quam ungu-
is, virtutem majorem in minore corpore gestaus. Hic

ⁱ *In quacunq; arbore nidificaver.* Ex Plin., x, cap. 18.

^j *Iste est picus Martius.* E Serv., ad vers. *Aurea per-
cus virga.* Æn. VII.

^k *Pavo... ut putredinem vix sentiat.* Ex Aug., XXI de
Civil., cap. 4.

^l *De quo quidam.* Martialis.

^m *A Phaside insula Græciæ.* Fluvio potius, aut
urbe.

ⁿ *Consumi.* Aurum scilicet. Plin., XXI, cap. 4:
*Si auro liquescenti gallinar. membra misceantur, con-
sumunt id in se, ita hoc venenum auri est.*

^o *Iste vigilias noctis.* Ex Ambros., Hexam. V, cap.
13.

^p *Nullum animal.* E Serv., Æn. VIII.

^q *Fulica dicta, eo quod caro ejus leporum sapiat.*
*Fuliginem, credo, aut uliginem sapit; sed quorsum
illud: lagos enim lepus dicitur?* mirum, ni glossæwa
est.

^r *Est enim avis stagnens.* Ex August., in ps. ciii.

^s *Maritimoq; s. d. p.* Ex Ambros., cap. 13.

^t *Mergis ab assid.* Ita est in Goth. et apud Ambros.,
Reliqua ex Virg., Georg. I.

ab accipiendo, id est, a capiendo nomen sumpsit. Est enim avis rapiendis aliis avibus avida, ideoque vocatur accipiter, hoc est, raptor; unde et Paulus Apostolus: *Sustinetis enim si quis a vos accipit*, ut enim diceret *si quis rapit*, dixit *si quis accipit*.

99. ^b Fertur autem accipitres circa pullos suos nupius esse. Nam dum viderint eos posse tentare volatus, nullas eis præbent escas, sed verberant pennis, et a nido præcipitant, atque a tenero compellunt ad prædam, ne forte adulti pigrescant.

57. ^c *Capy*s Italia lingua dicitur a capiendo. Hunc nostri *falconem* vocant; eo quod incurvis digitis sit.

58. *Milvus*, mollis viribus et volatu, quasi *mollis avis*, unde et nuncupatur, ^d rapacissimus tamen, et semper domesticis avibus insidiatur.

59. *Ossifragus* vulgo appellatur avis quæ ossa ab alto dimittit, et frangit. Unde et a *frangendo ossa* nomen accepit.

60. ^e *Turtur* de voce vocatur, avis pudica, et semper in montium jugis, et in desertis solitudinibus commorans. Tecta enim hominum, et conversationem fugit, et commoratur in silvis. Quæ etiam hieme deplumata in truncis arborum concavis habitare perhibetur. Cujus e contrario columba hospitia humana diligit semper domorum blanda habitatrix.

61. *Columbæ* dictæ, quod earum collæ ad singulas conversiones colores mutant, aves mansuetæ, et in hominum multitudine conversantes, ac ^f sine felle, quas antiqui *venenas* nuncupabant, eo quod nidos frequentent, et osculo amorem concipiunt.

62. *Palumbes*, eo quod sint fartæ a pabulo, ^g quas vulgus *titos* vocant, **100** avis casta ex moribus appellatur, quod comes sit castitatis. Nam dicitur quod amisso corporali consortio solitaria incedat, nec carnalem copulam ultra requirat.

63. ^h *Perdix*, de voce nomen habet, avis dolosa atque immunda. Nam masculus in masculinum insurgit, et obliviscitur sexum libido præceps. ⁱ Adeo autem fraudulenta, ut alteri ova diripiens foveat, sed fraus fructum non habet; denique dum pulli propriæ vocem genitricis audierint, naturali quodam instinctu hanc quæ fovit relinquunt, et ad eandem quæ genuit revertuntur.

^a *Si quis vos accipit*. Ex Greg., xxxiii Moral., cap. 41, al. 16.

^b *Fertur autem accipiter*. Ex Ambros., cap. 8.

^c *Capy*s. Serv., ad carmen. *Et capys hinc nomen. Constat (inquit) Capuam a Tuscis conditam, viso falconis augurio, qui Tusca lingua capys dicitur. Et Fest., in Capuam.*

^d *Rapacissimus*, etc. Verba Hieronymi, ad Zachar. cap. v.

^e *Turtur avis pudica*. Hieron., i contra Jovinian.: *Turtur avis pudicissima*. Et Orig., hom. 2 in Cant., Hier. interprete: *Turtur semper in montium jugis et arborum verticibus commoratur.*

^f *Ac sine felle*. Quod minimum fellis habeat, ut diximus supra. Vid. Arist., ii de Hist. anim., cap. 15.

^g *Quas vulgo Titos*. Serv., Eclog. 1: *Columbæ, quas vulgus titos vocat.*

^h *Perdix de voce nomen habet*. Est enim *πέρδιξ* flagitium (ut ait Plautus) crepando facere honeste.

64. *Coturnices*, a sono vocis dictæ, quas Græci *ὄρνυγας* vocant, eo quod primum visæ fuerint in Ortygia insula. Hæ adveniendi habent tempora. Nam æstate depulsa, maria transmeant.

65. ¹ *Ortygonetra* dicitur, quæ gregem ducit, eam terræ propinquante accipiter videns rapit, ac propterea cura est universis ducem sollicitare externi generis, per quam caveant prima discrimina. Cibos gratissimos habent semina venenorum, quam ob causam iis veteres vesci interdixerunt. Solum enim hoc animal, sicut et homo, caducum patitur morbum.

66. ² *Upupam* Græci appellant, eo quod stercore humana consideret, et fetenti pascatur limo, avis spurcissima, cristis exstantibus galeata, semper in sepulcris et humano stercore commorans. Cujus sanguine quisquis se inunxerit, dormitum *pergens* demones suffocantes se videbit.

67. ³ *Tucos*, quos Hispani *cuculos* vocant, a propria voce constat nominatos. Hi veniendi tempus habent, milvorum scapulis suscepti, **101** propter breves et parvos volatus, ne per longa aeris spatia fatigati deficiant. Horum salivæ cicadas gignunt, ova passeris nido reperta comedit et sua objicit quæ ille suscepta et fovet et nutrit.

68. *Passeres* vero sunt minuta volatilia, a parvitate vocata, unde, et puilli et parvi.

69. ^m *Merula* antiquitus *medula* vocabatur, eo quod moduleret. Alii *merulam* vocatam aiunt, quia sola volat, quasi *mera volans*. ⁿ Hæc cum in omnibus locis nigra sit, in Achaia candida est.

70. *Hirundo* dicta, quod cibos non sumat residens, sed in aere capiat escas, et edat, garrula avis, et per tortuosos orbis et flexuosos circuitus pervolans, et in nidis construendis educandisque feibus solertissima, habens etiam quiddam præscium, quod lapsura deserat nec appetat culmina, ^o a diris quoque avibus non impetitur, nec unquam præda est, maria transvolat, ibique hieme commoratur.

71. *Turdi* a tarditate dicti, ^p hiemis enim confinio se referunt.

Turdela, quasi major turdus, cujus stercore viscum generari putatur. Unde, et proverbium apud antiquos erat: *Malum sibi avem cacare.*

D Statius :

Quique refert jungens iterata vocabula perdix.

Hieron. tamen (oratorie credo, ut causæ serviret) a perdendo perdicem nominatam dixit. Epist. 48.

¹ *Adeo autem fraudulenta*. Ex Ambros., vi, cap. 3, et Hieronym., ad Jerem. xvii, et epist. 48.

ⁱ *Ortygonetra*. E Solin.

² *Upupa*. Ex Hier., in Zach. xxv, usque ad commorans.

³ *Tucos, quos Hispani cuculos*. Inverso ordine in libris omnibus legerim cum Chacone: *Cuculos, quos Hispani cucos.*

^m *Merula... q. mera volans*. Sic Varro et Festus, sed improbat Quintilian., lib. i, cap. 5.

ⁿ *Hæc cum in omnibus locis nig.* E Solin.

^o *A diris quoque avibus*. Ita est in Gothicis recte. Solin.: *Minime certe a diris avibus impetuntur, neque unquam prædæ sunt, ut sacre.*

^p *Hiemis enim confin*. Ambros., v Hex., cap. 14.

72. ^a *Furfurio* vocatus, quod prius farre in farinam A redactio pasceretur.

102 73. *Ficedula* dicta, quod ficos magis edant. Quod panditur versiculo veteri illo :

Cum me ficos alat, cum pascat dulcibus nvis :
Cur potius nomen non dedit uva mihi ?

74. ^b *Carduelis*, quod spinis, et carduis pascitur, unde etiam apud Græcos ἀκάρθις dicta est ab ἀκάρθαις, id est, spinis quibus alitur.

75. *Augures* autem dicunt, et in gestu, et in motu, et in volatu, et in voce avium signa esse constituta.

76. ^c *Oscines*, aves vocant, quæ ore cantuque auspiciam faciunt, ut corvus, cornix, picus.

77. *Alites*, quæ volatu ostendere futura videntur :
^d quæ si adversæ sunt, *inebræ* dicuntur, quod inhibeant, id est, velent ; si prosperæ, ^e *præpetes* ; et ideo *præpetes*, quia omnes aves priora petunt volantes.

78. Tertiam faciunt speciem auguriorum in avibus, quam *communem* vocant, ex utroque permistam, id est, cum aves ex ore et volatu ^f auguriantur, ^g sed fidem non habet.

79. ^h Omnium autem genera volucrum bis nascuntur. Primum enim ova gignuntur, inde calore materni corporis formantur et animantur.

80. *Ova* autem dicta, ab eo, quod sint *ovida*. ⁱ Unde et *uva* eo quod intrinsecus humore sit plena. Nam humidum est quod exterius humorem habet, uvidum quod interius. Quidam autem putant I 03 ovum Græcam habere originem nominis. Isti autem dicunt ὄα, ^v littera ablata.

81. *Ova* autem quædam inani vento concipiuntur, sed non sunt generabilia, nisi quæ fuerint concubitu masculino concepta, et seminali spiritu penetrata, ^j *Ovorum* vini tantam dicunt, ut lignum perfusum ovo non ardeat, ac ne vestis quidem contacta aduratur. Admista quoque calce glutinare fertur vitri fragmenta.

CAPUT VIII.

De minutis volatilibus.

1. *Apes* ^k dictæ, vel quod se pedibus invicem alli-

^a *Furfurio*. Sive *farfario*, u'ramque enim lectionem admittunt et Gothici characteres et ipsa notatio Varr. in de Re rust. : *Diebus xx antequam quis tollere vult turdos, largius dat cibum, quod plus ponit, et farre subtiliore incipit alere.*

^b *Carduelis*. E Serv., Georg. III, ad vers. *Littora- que Halcyonem resonant.*

^c *Oscines*. Ex Festo.

^d *Quæ si adversæ sunt inebær*. Fest. : *Inebær aves quæ in auguriis aliquid fieri prohibent, et prorsus omnia inebær appellantur quæ tardant vel morantur agentem.* Gloss., *inebra, ἐναιρία; inebær, ὄρνις μαρτυροῦσα; ember picus, ὄρνις πορνῆ; enibrum, πρῶματος ἐπιβ ἄβις.*
^e *Præpetes*. Vid. Serv., ad vers. *Præpetis omnia pennæ.* Æn. III, Agell., lib. VI, cap. 6, et Fest.

^f *Auguriantur*. Ita Varr., cap. 1, auguria faciunt.
^g *Sed fidem non habet*. Hoc est, ea auguria certa et rata non sunt; mendose omnes libri, sed *fides hoc, vel hæc non habet*; Rabanus, sed *fides Christi hoc non habet*, quasi minus superiora fides Christi damnet.

^h *Omnium autem genera volucr.* Ex Lact., de Opif., cap. 3.

ⁱ *Unde et uva*. E Serv., Eclog. 40.

^j *Ovorum vim*. Ex Plin., XXX, cap. 3.

CAP. VIII. — ^k *Apes dictæ*. E Serv., Georg. IV, ad

gent, vel pro eo quod sine pedibus nascantur. ^l Nam postea, et pedes, et pennas accipiunt. Hæ solertes in ^m generandi mellis officio, assignatas incolunt sedes, domicilia inenarrabili arte componunt, ex variis floribus favum condunt, textisque ceris innumera prole castra replent, exercitum, et reges habent, prælia movent, fumum fugiunt, tumultu exasperantur.

2. Has plerique experti sunt nasci de boum cadaveribus. ⁿ Nam pro his creandis, vitulorum occisorum carnes verberantur, ut ex putrefacto cruore vermes creentur, qui postea efficiuntur apes. ^o Proprie autem apes vocantur ortæ de bobus, sicut crabrones de equis, fuci de mulis, vespæ de asinis.

3. ^p *Costros* Græci appellant, qui in extremis partibus favorum majores creantur, quos aliqui reges B putant (dicti quod *castra* ducant). 104

^q *Fucus* est major ape, crabrone minor. Dicitur autem fucus, quod alienos labores edat, quasi fagus. Depascitur enim quod non laboravit; de quo Virgilius :

Ignavum fucus pecus a præsepibus arcent.

4. *Vespæ*....

Crabrones vocati a *cabo*, id est, *caballo*, quod ex his creentur, sicut autem crabrones nascuntur de equorum carnibus putridis, ita ex eis iterum sæpe nascuntur scarabæi, unde et cognominati sunt.

5. ^r *Tauri* vocantur scarabæi terrestres ricino similes.

^s *Buprestis*, animal est in Italia parvum, simillimum scarabæo, longipedi. Fallit inter herbas bovem maxime, unde et nomen habet, devoratumque tacto felle ita inflammat, ut rumpat

6. *Cicendela*, scarabæorum genus est, eo quod gradiens, vel volans, lucet.

7. *Blattæ*, a colore nuncupatæ, siquidem et comprehensæ manum tingunt, unde et *blateum* colorum dicunt. Hoc autem animal lucem videre non patitur, contrarium muscæ; nam musca lucipeta, et blatta lucifuga est, per noctem enim tantum ambulat.

carmen Aut illæ pedibus connexæ.

^l Nam postea et ped. Ex eod., ad vers. *Trunca pedum primo.*

^m *Generandi mellis officium*. Ex Lact., lib. III, cap. 10.

ⁿ Nam pro his creandis. Serv., ad vers. *Cæsique juvenis.*

^o *Proprie tamen apes*. Ex eodem, ad vers. *Ignavum fucus.* Æn. I.

^p *Costros Græci appellant*. *Castros* impressi libri; Chacon *æstros* legebat, cum *costros* in libris omnibus sit, alienasque [putabat] esse illas voces *dicti*, quod *castra* ducant. Cur enim Græcæ voci Latium etymon aptaret, quod perversissimum esse Servius et Charisius dicunt. Sumpta enim esse hæc e Palladio, lib. VI, cap. 10 : *Hoc mense incipiunt augeri examina, et in extremis favorum partibus majores creantur apiculæ, quas aliqui reges putant, sed Græci ὄστροπος appellant, et necari jubent*. Eadem prope Columella, lib. VI, cap. 10. Sed cum rursus paulo post de æstris sermo sit, *costros* hoc loco movere religio fuit.

^q *Fucus ape maj., crabr. min.* Verba Æmiliii Macri apud Serv., loco cit.

^r *Tauri vocantur scarab.* Ex Plin., XXX, cap. 5.

^s *Buprestis*. Ex eod. lib., cap. 4.

8. *Papiliones*, aviculæ sunt, quæ maxime abundant florentibus malvis, quique vermiculos stercore suo faciunt nasci.

9. *Locusta*, quod pedibus sit longis, veluti hasta, unde et eam Græci, **105** tam maritimam, quam terrestrem, *astacon* appellant.

10. *Cicada*, ex cuculorum nascuntur sputo, ^a hæ in Italia apud Rhëginos multæ sunt, nec usquam alibi.

11. *Musca* ex Græco venit, sicut et mus : hæ, sicut et apes, necate in aqua, aliquoties post unius horæ spatium reviviscunt.

12. *Cynomyia* Græce vocatur, id est, *musca canina*. Nam *κύων* Græce *canis* vocatur.

13. ^b *Culex* ab aculeo dictus, quod sanguinem su-

^a Hæ in Italia apud Rhëgin. E Solin., cap. 8.

^b *Culex* ab aculeo. Non dubito quin ex Aug., in ps. cxviii : *Quis dedit aculeum culici, ut sanguinem sugat? Quam tenuis fistula est, qua sorbet!*

^c *Cyniphes*. Aug. iii de Trinit., cap. 7 : *Cyniphes musculæ sunt brevissimæ, qua tertia plaga superbus populus Ægyptiorum cædebatur. A Græcis σκνίψες,*

gat; habet enim in ore fistulam: in modum stimuli, qua carnera terebrat, ut sanguinem bibat.

14. ^e *Cyniphes*, muscæ minutissimæ sunt, sed aculeis permolestæ; qua tertia plaga superbus populus Ægyptiorum cæsus est.

15. ^d *Œstrus*, animal armentis aculeis permolestum. Œstrum autem Græcum est, quod Latine *asilus*, vulgo *tabanus* vocatur.

16. ^e *Bibiones* sunt qui in vino nascuntur, quos vulgo *mustiones* a *musto* appellant, unde et Afranius : *Ad me cum spectas, fabularique incipis, ex ore in oculos tuos bibiones involant.*

17. ^f *Gurgulio* dicitur, quia pene nihil aliud est, nisi guttur.

^B *κνίψες*, et *κνίψες* ab Aetio dicuntur.

^d *Œstrum* autem Græcum. Verba Servii, Georg.

iii, ad vers. *Œstrum Graii vertere vocantes.*

^e *Bibiones*. Al., *bibones*. Afranii senarius nihil elegantius.

^f *Gurgul.* E Serv. Georg. i.

LIBER DECIMUS TERTIUS.

DE MUNDO ET PARTIBUS

106 Præfatio.

In hoc libello, quasi in quadam brevi tabella, quasdam cœli causas, situsque terrarum, et maris spatia annotavimus, ut in modico lector ea percurrat, et compendiosa brevitate etymologias eorum causasque cognoscat.

CAPUT PRIMUM.

De mundo.

1. *Mundus* ^a est cœlum, terra, mare, et quæ in eis opera Dei, de quo dicitur : *Et mundus per eum factus est.* *Mundus* Latine a philosophis dicitur, ^b quod in sempiterno motu sit, ut cœlum, sol, luna, aer, maria. Nulla enim requies ejus elementis concessa est, ideoque semper in motu est.

2. Unde et animalia Varroni videntur elementa, quoniam per semetipsa, inquit, moventur. Græci vero nomen mundo de ornamento accommodaverunt propter diversitatem elementorum, et pulchritudinem siderum. Appellatur enim apud eos *κόσμος*, quod significat *ornamentum*. ^c Nihil enim mundo pulchrius oculis carnis aspicimus.

107 3. ^d Quatuor autem esse (constat) climata mundi, id est, plagas : Orientem, Occidentem, Septentrionem et Meridiem.

CAP. I. — ^a *Mundus est cœlum et terra.* Ex Aug., tract. ii in J. ann.

^b *Quod in sempiterno motu.* Idem etymon secutus videtur Festus cum dixit : *Mundus appellatur cœlum, et terra, mare, et aer. Mundus etiam dicitur ornatus muliebris, quia non est alius quam quod moveri potest.* Varro vero et Plinius ab absoluta perfectaque elegantia mundum ex Græcor. imitatione dictum volunt, et Cicer., de Univ. : *Ut hunc varietate distinctum bene Græci κόσμον, nos lucentem mundum nominavimus.*

^c *Nihil enim mundo pulchrius o. c. a.* Verba Hier., in Jon. i.

C 4. *Oriens*, ab exortu solis est nuncupatus. *Occidens*, quod diem faciat occidere, atque interire. Abscondit enim lumen mundo, et tenebras superinducit.

5. *Septentrio* autem a septem stellis axis vocatur, quæ in ipso revolutæ rotantur. Hic proprie et *vertex* dicitur, eo quod *vertitur*, sicut poeta ait : *Vertitur interea cœlum.*

6. ^e *Meridies*, vel quia ibi sol faciat medium diem, quasi *medidies*, vel quia tunc purius micat æther. *Merum* enim *purum* dicitur.

7. *Januæ cœli* duæ sunt, *Oriens* et *Occasus*; nam una porta sol procedit, alia se recipit.

8. ^f *Cardines* autem mundi duo, *Septentrio* et *Meridies*, in ipsis enim volvitur cœlum.

CAPUT II.

De atomis,

1. *Atomus* ^g philosophi vocant quasdam in mundo corporum partes tam minutissimas, ut nec visui pa-

^d *Quatuor autem esse constat clim.* Eod. modo loquitur Hieronymus, in Nom. Heb., ex Exod., et in Quæst. in Genes., cap. 13 : *Quatuor (inquit) climata mundi posuit, Orientem, et Occidentem, Septentrionem, et Meridiem.* Vid. Serv., Georg. i, ad vers. *Mundus, ut ad Scythiam.*

^e *Meridies.* Eodem modo supra, lib. iii, cap. 41 et lib. v, cap. 31.

^f *Cardines mundi.* Supra, lib. iii, cap. 37.

CAP. II. — ^g *Atomus philosophi.* Vid. Plutarch., de Placit. philos., cap. 3, et Stob., Eclog. 1, Phys. cap. 17, et Serv., in Sileno.

tant, nec τρηπῶν, id est, sectionem recipiant, unde et ἄτρομοι dicti sunt. Hi per inane totius mundi irrequietis motibus volitare, et huc atque illuc ferri dicuntur, sicut tenuissimi pulveres, qui infusus per fenestras radiis solis videntur, ex iis arbores, et herbas, et fruges omnes oriri, et ex iis ignem, et aquam, et universa gignit, atque constare quidam philosophi gentium putaverunt.

2. Sunt autem atomi, aut in corpore, aut in tempore, aut in numero (aut in littera). In corpore, ut lapis. Dividit eum in partes, et partes ipsas dividit in grana, veluti sunt arenæ, rursusque ipsa arenæ 108 grana divide in minutissimum pulverem, donec, si possis, pervenias ad aliquam minutiam, quæ jam non sit, quæ dividi vel secari possit. Hæc est atomus in corporibus.

3. In tempore vero, sic intelligitur atomus : annum, verbi gratia, dividit in menses, menses in dies, dies in horas; adhuc partes horarum admittunt divisionem, quousque venias ad tantum temporis punctum, et quamdam momenti stillam, ut per nullam morulam produci possit, et ideo jam dividi non potest. Hæc est atomus temporis.

4. In numeris, ut puta octo dividuntur in quatuor, rursus quatuor in duo, deinde duo in unum. Unus autem atomus est, quia insecabilis est. ^a Sic et in littera; nam orationem dividit in verba, verba autem in syllabas, syllabam autem in litteras. Littera pars minima atomus est, nec dividi potest. Atomus ergo est, quod dividi non potest, ut punctus in Geometria. Nam τρηπῶν Græce sectio dicitur ἄτρομος indivisio.

CAPUT III.

De elementis.

1. *Hylen* ^b Græci rerum quamdam primam materiam dicunt, nullo prorsus modo formatam, sed omnium corporalium formarum capacem, ex qua visibilia hæc elementa formata sunt; unde, et ^c ex ejus derivatione vocabulum acceperunt. ^d Hanc hylen Latini materiam appellaverunt, ideo quia omne informe, unde aliquid faciendum est, semper materia nuncupatur. Proinde et eam poetæ silvam nominaverunt. Nec incongrue, quia materiam silvarum sunt.

109 2. ^e Græci autem elementa στοιχεῖα nuncupant (eo quod sibi societatis concordia et communione quadam convenient, nam sic ea inter se naturali quadam ratione juncta dicuntur), modo originem ab igne repetentes usque ad terram, modo a terra usque ad ignem, ut ignis quidem in sera desinat, aer in aquam deuse-

tur, aqua in terram crassescat, rursusque terra diluatur in aquam, aqua rareseat in aerem, aer in ignem extenuetur.

3. Quapropter omnia elementa omnibus inesse, sed unumquodque eorum ex eo quod amplius habet accepisse vocabulum. Sunt autem divina Providentia propriis animantibus distributa, nam cælum angelis; aerem volucris, mare piscibus, terram hominibus, cæterisque animantibus Creator ipse implevit.

CAPUT IV.

De cælo.

^f Cælum ^g vocatum, eo quod tanquam cælum vas impressa lumina habeat stellarum veluti signa. Nam cælum dicitur vas quod signis eminentioribus refulget. Distinxit enim cælum Deus claris lunæ. ^h bus, et implevit, solis scilicet, et lunæ orbe fulgenti, et astrorum micantium splendentibus signis adornavit. ⁱ Alias autem a superiora celando.

2. ^h Hoc autem Græce οὐρανὸς ἀπὸ τοῦ ὀραῖσθαι, id est, a videndo, eo quod aer perspicuus sit, et ad speculandum purior. Cælum autem in Scripturis sanctis ideo firmamentum vocatur, quod sit cursu siderum, et ratis legibus, fixisque firmatum.

110 3. Interdum et cælum pro aere accipitur, ubi venti et nubes, procellæ et turbines fiunt. ^l Lucretius : Cælo, qui dicitur aer. Et psalmus volucra cæli appellat, cum manifestum sit aves in aere volare; i et nos in consuetudine hunc aerem cælum appellamus; nam cum de sereno vel nubilo quærimus, aliquando dicimus : Qualis est aer? Aliquando :

C Quale est cælum?

CAPUT V.

De partibus cæli.

1. *Æther* ^k locus est in quo sidera sunt, et significat eum ignem qui a toto mundo in altum separatus est. ^l Sane æther est ipsum elementum; æthra vero splendor ætheris, et est sermo Græcus.

2. *Sphæra* cæli dicta, eo quod species ejus in rotundum formata est, sed et quidquid tale est, a volubilitate sphæra a Græcis dicitur, sicut et pitæ, quibus ludunt infantes. Nam philosophi dicunt cælum in sphæra figuram undique esse convexum, omnibus partibus æquale, concludens terram in media mundi mole libratam. Hoc moveri dicunt, et cum mora ejus sidera in eo fixa ab Oriente usque ad Occidentem circuire, Septentrionibus breviores gyros juxta cardinem peragentibus.

Cod. Rom.

^h Hoc autem Græce οὐρανὸς. Ex Ambros., v Hex., cap. 22. Auctor vero libri de Mundo ad Alexand., quod super τὰ ὄρηα, id est, montes sit.

ⁱ Lucretius. Lib. iv : Sunt etiam, quæ sponte sua gignuntur, et ipsa constituuntur in hoc cælo, qui dicitur aer.

^l Et nos in consuetudinem. Ex Aug., de Agone Christ., cap. 3.

CAP. V. — ^k *Æther*. Repetitur hoc caput ex lib. iii, cap. 32, 36, 38 et 45.

^l Sane æther est. Verba Servii ad vers. : Lucide, æthru. *Æth.* ::

^a Sic et in littera. E Serg. i in Art. Donat.

CAP. III. — ^b *Hylen*. Ex Aug., xx contra Faust., cap. 14.

^c Ex ejus derivatione vocabulum accep. Nempe, ut elementa sint, quasi hylem.

^d Hanc hylen Græci. Serv., *Æth.* viii, ad vers. Arvor. pecorisque Deo.

^e Græci autem elem. στοιχεῖα. Ambros., Hex. iii, cap. 4; Unde, et Græce στοιχεῖα dicuntur, quæ sibi convenient, et concinant.

CAP. IV. — ^f Cælum vocatum. Ex Ambros., ii Hex., cap. 4. aliis cælum, quasi κοῖλον, id est, cavum.

^g Alias autem a superiora celando. Absunt hæc a

3. *Axis* est Septentrionis linea recta, quæ per mediam pilam sphaeræ tendit, et dictus axis, quod in ea sphaera, ut ro'a volvitur, vel quia ibi plaustrum est.

4. *Cardines*, extremæ partes sunt axis, et dicti cardines, eo quod per eos vertitur cælum.

111 5. *Poli* sunt circuli qui currunt per axem. Horum alter est septentrionalis, qui nunquam occidit, appellaturque *Boreus*; alter australis, qui nunquam videtur, et *Austronotius* dicitur. Et dicti *poli*, quod sint axium cycli ex usu plaustrorum, a *poliando*, scilicet nominati, sed *polus Boreus* semper videtur, *Austronotius* nunquam, quia dextra cœli altiora sunt, pressa Austri.

6. *Convexa*, extrema cœli sunt, a *curvitate* dicta; nam convexum *curvum* est, et inclinatum, et in inodum circuli flexum.

7. *Lacteus circulus*, via est quæ in sphaera videtur, a candore dicta, quia alba est, quam aliqui dicunt viam esse qua circuit sol, et ex splendoris ipsius transitu ita lucere.

CAPUT VI.

De circulis cœli.

1. *Habitatio* ista cœli circulorum distincta zonis, quasdam partes temperie sua incolere permittit, quasdam negavit, enormitate frigoris, aut caloris. *Zonæ* autem ipsæ quinque sunt: quæ ideo *zonæ*, vel *circuli* appellantur, quod in circumductione sphaeræ existunt.

2. Quorum primus circulus ideo *Arcticus* appellatur, b eo quod intra eum *Arctorum* signa inclusa perspicuntur, quæ a nostris, in ursarum speciem ficta, Septentriones appellantur.

3. Secundus circulus ex eo τροπικὸς θερεῖος dicitur, quia in eo circulo sol Aquilonis finibus æstatem faciens, ultra eum circulum non transit, sed statim revertitur, et inde *Tropicus* appellatur.

4. Tertius circulus ἰσημερινός, qui a Latinis ideo *Æquinoctialis* appellatur, eo quod solem ad eum orbem pervenerit, *æquinoctium* facit, 112 ἰσημερινός enim Latine *dies* dicitur *æquinox*, quo circulo dimidia sphaeræ pars constituta perspicitur.

5. Quartus circulus *Antarcticus* vocatur, eo quod contrarius sit circulo quem *Arcticum* nominamus.

a *Horum alter est septentrionalis*. Ex commentariis Arati in fine.

CAP. VI. — b *Eo quod intra ipsum Arctorum signa*. Hæc quoque ex lib. III, cap. 43. *Arcturi*, quod est in Editis non displicet (quamvis *Arctorum* sit in Gothicis); sunt namque verba Hygini, lib. I *Astronom.*, ut illic notavimus.

c *Zodiacus circulus est*. Lacuna est in Gothicis quibusdam post hæc verba, et hic, et in lib. III, quam impleri nolim, cum utrobique dissideant inter se *Codices* qui eam explent.

CAP. VII. — d *Quam cætera elementa*. Assentior Chaconi, cui adulterinæ videntur hæc voces.

e *Longum per inane secutus*. Non sunt hæc apud Maronem. Ergo legas licebit, vel ex Sileno: *Magnum per inane coacta*, vel ex XII *Æn.*: *Vacuum per inane volutus*.

f *Nam commotus ventos*, etc. Verba sunt Aug., in de Genes. ad lit., cap. 10.

g *Nubes dictæ*. E Serv., ad vers. *Arcturaeque comas et nubis amictu*.

6. Quintus circulus χειμερινός τροπικός, qui a Latinis *Hiemalis*, sive *Brumalis* appellatur, ideo quia sol, eum ad eum circulum pervenit, hiemem iis qui ad Aquilonem sunt facit, æstatem autem iis qui in Austri partibus commorantur.

7. e *Zodiacus* autem circulus est (qui duodecim continet signa, ἀπὸ τῶν ζώων, id est, *animalibus*, ita dictus).

CAPUT VII.

De aere et nube.

1. *Aer* est inanitas plurimum habens admistam raritatis, d quam cætera elementa. De quo *Virgilius*: e *Longum per inane secutus*. *Aer* dictus ἀπὸ τοῦ αἴθερος, ab eo quod ferat terram, vel ab eo quod feratur.

Hic autem partim ad cælestem, partim ad terrenam B materiam pertinet; nam ille subtilis, ubi ventosi ac procellosi motus non possunt existere, ad cælestem pertinet partem; iste vero turbulentior, qui exhalationibus humidis corporeoscit, terræ deputatur, quique ex se multas species reddit: f nam commotus ventos facit; vehementius concitatus, ignes et tonitrua; contractus, nubilus; conspissatus, pluviam; congelantibus nubilus, nivem; turbulentius congelantibus densioribus nubilus, grandinem; distentus, serenum efficit; 113 nam aerem densum nubem esse constat, nubem rarefactam et solutam aerem.

2. g *Nubes* dictæ, ab *obnubendo*, id est, operiendo cælum, unde, et *nuptæ*, quod vultus suos velent, h unde et *Neptunus*, quod nubat, id est, mare terram tegat. i *Nubes* autem aeris densitas facit. *Venti* enim C aerem conglobant, nubemque faciunt, unde est illud: *Atque in nubem cogitur aer*.

CAPUT VIII.

De tonitruo.

1. *Tonitruum* dictum, quod sonus ejus terreat, I nam tonus, sonus. Qui ideo interdum tam graviter concutit omnia, ita k ut cælum discidisse videatur, quia cum procella vehementissimi venti nubibus se repente immiserit, turbine invalescente, exitumque quaerente, nubem quam excavavit impetu magno perscindit, ac sic cum horrendo fragore defertur ad aures.

b *Unde et Neptunus*. Arnob. in advers. Gent. *Quod aqua nubat terram*. Putabat Chacon Isidorum scripsisse: *Unde et Neptunus, quod nubat terram; et mare Neptunus tegat*; τοῦ nubat glossas fuisse alienas.

i *Nubes autem aeris densitas*. Ex eod., *Æn.* v: *Atque in nubem cogitur aer*.

CAP. VIII. — j *Nam tonus, sonus*. *Tonitruum* a Cæcina tonum dictum refert Seneca, lib. II *Natural. Quest.*; et a priscais quidem *tonitruum*, ætate sua non nisi *tonitrua* pluraliter efferri.

k *Ita, ut cælum discidisse*. — *Discidisse* quoque et *decidisse* legitur, quarum ego scripturarum, ut nullam prorsus rejicio, ita *discidisse* libentius amplector, ut se *discidisse* intelligas, ut sæpe alias; nam et *discindi* legit Romanus Codex, et *discisse* alii mendose, e præscindit, vel *perscindit* potius, quod sequitur, ter usurpavit eadem in re Lucretius, quem imitator hoc loco Isidorus, et exemplum de vesicula displorsa magis *discidisse* videtur postulare. Quod vero ad *discidisse* attinet, non semel in libris de *Divinatione discensus cœli* legitur.

2. Quod mirari quis non debet, cum vesicula, A quamvis parva, magnum tamen sonitum displosa emittat. Cum tonitruo autem simul et fulgura exprimit, sed illud celerius videtur, quia clarum est, hoc autem ad aures tardius pervenit. Lux autem quæ apparet ante tonitruum, ^b fulgetra vocatur. Quæ, ut diximus, ideo ante videtur, 114 quia clarum est lumen, tonitruum autem ad aures tardius pervenit.

CAPUT IX.

De fulminibus.

1. Fulgur, et fulmen, ictus cælestis jaculi, a feriendo dicti; ^a fulgers enim ferire est, ac percutere. ^b Fulmina autem collisa nubila faciunt; ^c nam omnium rerum collisio ignem creat, ut in lapidibus cernimus, vel attritu rotarum, vel in silvis arborum. Simili modo in nubibus ignis; unde et prius nubila sunt, deinde ignes.

2. Ex vento autem et igne fulmina (certum est) in nubibus fieri, et impulsu ventorum emitti; ideo autem fulminis ignem vim habere majorem ad penetrandum, ^f quia subtilioribus elementis factus est, quam noster, id est, qui nobis in usu est. Tria sunt autem ejus nomina, fulgur, fulgor, et fulmen. Fulgur, quia tangit; fulgor, quia incendit et urit; fulmen, quia findit; ideo et cum ternis radiis fluguntur.

CAPUT X.

De arcu et nubium effectibus.

1. Arcus cælestis dictus a similitudine curvati arcus. Iris huic proprium nomen est. Et dicitur Iris, ^a quasi aeris, id est, quod per aerem ad terras descendit. 115 Hic autem a sole resplendet, dum cavæ nubes ^b ex adverso radium solis accipiunt, et arcus speciem fingunt, cui varios colores illa dat res, quia aqua tenuis, aer lucidus, et nubes caligans irradiata, ista varios creant colores.

2. Pluviae dictæ, quod fluant, quasi fluviae. ⁱ Nascuntur enim de terræ et maris anhelitu, quæ cum altius elevata fuerint, aut solis calore resolutæ, aut vi ventorum compressæ stillantur in terris.

^a Quod mirari quis non debet, cum vesicula. Lucret., lib. vi :

Nec mirum, cum plena animæ vesicula parva,
Sæpe, ita dat pariter sonitum displosa repente.

^b Fulgetra vocatur. Al., fulgetrum. Sed fulgetra omnino legendum ex Serv., Æn. viii, ad fulgores nunc terrificos. Vulcanius, fulgor edidit.

Cap. IX. — ^a Fulgere enim ferire. Fest.; Fulgere prisce pro ferire dicebant, unde fulgur dictum est.

^b Fulmina autem. E Serv., ad vers. Jaculata e nubibus ignem. Æn. i.

^c Nam omnium rerum col.... arborum. Verba Servii, Æn. i, ad illud: Unde imber et ignes.

^f Quis subtilioribus elementis. Respexit ad Lucretii carmina, lib. ii :

Quare fulmineus multo penetratior ignis
Quam noster fluat e lædis terrestribus ortus.
Dicere enim potius cælestis fulminis ignem
Subtilem magis e parvis consare figuris.

Cap. X. — ^a Dictus Iris q. aeris. Græci ab ἴρις, id est, dicere, quod sit door. nuntia. Servius Irin, quasi ἴρις interpretatur, quod ut Mercurius ad con-

3. Nimbus est densitas nubis intempesta, et obscura, et inde nimbus a nube. ⁱ Sunt autem nimbi repentinae et præcipientes pluviae; nam pluvias vocamus leutas, et juges, quasi fluvias, vel quasi fluentes.

4. Imbres autem, et ad nubes, et ad pluvias pertinent, ^k dicti a Græco vocabulo, quod terram inebriant ad germinandum. Ex his eni cuncta creantur, ^l unde, et Lucretius :

Ex igni terra, atque anima nascuntur et imbri.

Est autem nomen Græcum.

5. Grando appellata, quod forma ejus granorum similitudinem habeat. Hæc autem ventorum rigore durantur in nube, ac solidantur in nivem, ruptoque aere solvuntur.

6. Nix, a nube unde venit.

Glacies, a gelu, et aqua, quasi gelaquies, id est, gelata aqua.

7. Gelu autem, quod eo stringatur tellus, ^m quippe terra dicitur. Tunc autem majori gelu stringitur terra, cum fuerit nox serena.

8. Pruina, est matutini temporis frigus; quod inde pruinae nomen accepit, 116 quia sicut ignis urit; ⁿ ὕψ enim ignis, ^o urere vero et ad solem et ad frigus pertinet. Nam uno sermone duo diversa significatur, pro eo quod unum effectum habent. Similis enim vis est caloris et frigoris, unde et utraque saxa rumpunt. Nam calor urit, ut est : Uritur infelix Dido. Item frigus urit, ut est : aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

9. Ros, Græcum est, quod illi ῥόσος, dicunt. Alii ros putant dictum, quia rarus est, non spissus, ut pluvia.

10. Nebula inde dicta unde et nubila, ab obnubendo scilicet, hoc est, operiendo terram, sive quod nubes volans faciat. Exhalant enim valles humidae nebulas, et sunt nubes, inde nubulum, inde nives. Nebulae autem ima petunt cum serenitas est, summa cum nubilom.

11. Caligo, umbra est de spissitudine aeris effecta. Et dicta caligo, quod maxime acris calore gignatur.

cordiam, ita Iris ad discordiam plerumque mittatur.

^b Ex adverso radium solis accip. E Serv., ad vers. Mille trah. v. a. s. c. Æn. iv.

ⁱ Nascuntur enim de terræ et maris anhel. Verba sunt Servii, Æn. i, ad vers. Unde imber et ignes. Lucretii vero locus, qui a Servio citatur, ex lib. vi : Consimili ratione ex omnibus annibus humor, etc.

^k Sunt autem nimbi. E Serv., ad vers. Nimbor in patriam. Æn. i.

^l Dicti a Græco vocabulo, ὀμβρος.

^m Unde et Lucretius, Eod. modo legitur Lucretii versus apud Servium, e quo sunt hæc, paulo aliter in Lucretianis libris :

Et qui quæstus ex rebus posse omnia rentur,
Ex igni terra, atque anima prorescere, et imbri.

ⁿ Urere vero et ad frigus. Vid. Serv., ad penetrabile frigus adurat. Georg. i. Recte advertit Chacon, Servium ab Isidoro sine Virgiliti carminibus lectum hoc loco, ut sæpe alias, illi fraudi fuisse. Nam uno sermone duo (inquit Servius) diversa conclusit, quia verbum adurat et ad potentiam solis, et ad frigus Maro retulit.

12. *Tenebræ* dicuntur, quod teneant umbras. ^a Nihil autem sunt tenebræ, sed ipse a lucis absentia *tenebræ* dicuntur; sicut silentium non aliqua res est, sed ubi sonus non est silentium dicitur; sic tenebræ non aliquid sunt, sed ubi lux non est *tenebræ* dicuntur.

13. *Umbra* est aer carens sole, dicta autem, quod fiat cum solis objicimur radiis. Est autem mobilis, et incerta, et ex solis circuitu, et ^b ex motu ventorum. Namque quoties movetur in sole, nobiscum moveri videtur, quia ^c ubi quoquo loco a radiis solis obstitimus, perinde illi lumen auferimus; sicque ingredi nobiscum umbra, et gestus nostros videtur imitari.

14. *Lux*, ipsa substantia; *lumen*, quod a luce manat, id est, candor lucis. Sed hoc confundunt auctores.

117 CAPUT XI.

De ventis.

1. *Ventus* ^d est aer commotus et agitato, et pro diversis partibus cœli nomina diversa sortitur; dicitur autem ventus quod sit vehemens, et violentus. Vis enim ejus tanta est, ut non solum saxa et arbores evellat, sed etiam cœlum terramque conturbet, maria commoveat.

2. Ventorum quatuor principales spiritus sunt. Quorum primus ab Oriente *Subsolanus*, a Meridie *Auster*, ab Occidente *Favonius*, a Septentrione ejusdem nominis ventus aspirat, habentes geminos hinc inde ventorum spiritus.

3. *Subsolanus* a latere dextro *Vulturnum* habet, a lævo *Eurum*; *Auster* a dextris *Euroaustum*, a sinistris *Austroafricum*; *Favonius* a parte dextra *Africum*, a læva *Corum*. Porro *Septentrio* a dextris *Circium*, a sinistris *Aquilonem*. Hi duodecim venti mundi globum flatibus circumagunt.

4. Quorum nomina propriis ex causis signata sunt. Nam *Subsolanus* vocatus, eo quod *sub ortu solis* nascatur. *Eurus*, eo quod ab *Foo* flat, id est, ab Oriente. Est enim conjunctus *Subsolano*.

5. *Vulturnus*, quod alte tonat; de quo *Lucretius*:
Antionans Vulturnus, et *Auster* fulmine pollens.

6. *Auster*, ab *hauriendo* aquas vocatus, unde et crassum aerem facit, **118** et nubila nutrit. Hic Græce *φόρος* appellatur, propter quod ^e interdum corrumpat

^a Nihil autem sunt tenebræ... dicuntur. Verba Augusti, in 1 de Genes. cont. Manich. cap. 4.

^b Et ex motu ventorum. Serv., Eclog. v, ad vers. Sive sub incertis.

^c Ubi quoquo loco. Ita Salm. vetustissimus; ubique quo loco, Complut.

CAP. XI. — ^d *Ventus*. De Ventorum nominibus. Agell., lib. II, cap. 22.

^e *Notus* quod interdum corrumpat. Est enim *vo-diver* corrumpere, unde *Horatius*, de illegitimis filiis:
Fecunda culpæ sæcula nuptas
Primum inquinavere, et genus, et domos.

^f Ipse est *Libonotus*. Seneca: A Meridiano axe *Euronotus* est, deinde *Notus*, Latine *Auster*, deinde *Libonotus*, qui apud nos sine nomine est.

^g *Caurus*, quem plerique *Argesten*. Idem, III Natur. Quæst.: A solstitiali Occidente *Corus* venit, qui apud quosdam *Argestes* dicitur. Mihi non videtur, quia *Cori violenta vis*, et in unam partem rapax. *Argestes* vero

aerem. Nam pestilentiam quæ ex corrupto aere nascitur, *Auster* flans in reliquas regiones transmittit; sed sicut *Auster* pestilentiam gignit, sic *Aquila* repellit. *Euroauster* dictus, quod ex una parte habeat *Eurum* ex altera *Austrum*.

7. *Austroafricus*, quod junctus sit hinc inde *Austro* et *Africo*. Ipse, et ^t *Libonotus*, quod sit ei *Libi* hinc, et inde *Notus*.

8. *Zephyrus*, Græco nomine appellatus, eo quod flores, et germina ejus flatu vivificentur. Hic Latine *Favonius* dicitur, propter quod *foveat* quæ nascuntur. *Austro* autem flores solvuntur, *Zephyro* fiunt.

9. *Africus*, a propria regione vocatus. In Africa enim initium standi sumit.

10. *Corus* est, qui ab Occidente æstivo flat, et vocatus **B** *Corus*, quod ipse ventorum circulum claudat, et quasi chorum faciat. Hic antea ^s *Caurus* dicitur, quem plerique *Argesten* dicunt, non ut imprudens vulgus *Agræstem*.

11. *Septentrio* dictus, eo quod a circulo *septem* stellarum consurgit, quæ vertente se mundo resupinato capite ferri videntur.

12. ^h *Circius* dictus, eo quod *Coro* sit junctus. Hunc Hispani *Gallecum* vocant, propter quod eis a parte *Galleciæ* flat.

119 13. *Aquila* dictus, eo quod *aquas* stringat et nubes dissipet. Est enim gelidus ventus, et *siccus*. Idem et *Boreas*, quia ab Hyperboreis montibus flat. Inde enim origo ejusdem venti est, unde et *frigidus* est. *Natura* namque omnium septentrionalium ventorum frigida et sicca est, australium humida et calida.

C 14. Ex omnibus autem ventis duo cardinales sunt: *Septentrio*, et *Auster*.

15. ⁱ *Etesia* autem, flabra Aquilonis sunt, quibus nomen inditum est, quod certo anni tempore flatum agere incipiunt, ^j *ἐταιρῆς* enim Græce, *annus* Latine dicitur. Hæ autem cursum rectum a *Borea* in *Ægyptum* ferunt, quibus *Auster* contrarius est.

16. Duo sunt autem extra hos ubique spiritus magis quam venti, *Aura* et *Altanus*.

17. *Aura* ab *aere* dicta, quasi *aerea*, quod lenis sit motus aeris. Agitatus enim aer auram facit, unde et ^k *Lucretius*: *Aereas auras*.

18. ^l *Altanus*, qui in pelago est per derivationem ab *mollis* est, et tam euntibus communis, quam *redeuntibus*.

D ^m *Circius*... hunc Hispani *Gallecum*. Al., *Galticum*, et a parte Galliz, sed mendose, nam *Galleci* nomen nos hodie retinemus.

ⁿ *Etesia* autem flabra Aquilonis. *Lucret.*, lib. vi: *Etesia flabra Aquilonum... Nubila conjiciunt.*

^o *Ἐταιρῆς*. Propius aberat *ἔταρ*, et *ἔταρῆς*, sed *Hyginus* secutus est, in cuius veteribus libris *ἔταιρῆς* legebatur, ut apparet ex *Joan. Baptista Pio* ad *Lucretii* verba, lib. v: *Inde loci sequitur calor aridus, nunc melius ἔταρ.*

^p Unde et *Lucret.*: *aeris auras*. Lib. 1: *Et aeris auras, roremque liquorum*, et lib. iv:

Aeris quoniam vicinum tangitur auris

^q *Altanus*. *Servius*, ad *Cum venti posuere. Flatus omnis* (inquit) *et qui ripæ est, et qui pelagi, qui Altanus vocatur*. Et *Plin.*, lib. II, cap. 43: *Namque e fluminibus, ac nivibus, et e mari videmus, et quidem tran-*

alto, id est mari, vocatus. Nam alter est flatus in ripis, quem diximus *Auram*. Nam *Aura* terræ est.

19. *Turbo* est volubilitas ventorum, et turbo dictus a terra quoties ventus consurgit, et terram in circuitum mittit.

20. *Tempestas* autem pro tempore dicitur, sicut ubique historiographi solent, dum dicunt ea tempestate; aut ab statu cœli, quia magnitudine sua multis diebus oritur. ^a Verno autem, et autumnali tempore, **120** quæ maximæ sunt tempestates, quando nec plena est ætas, nec plena hiems, unde medium et confine utriusque temporis ex conjunctione aerum contrariorum efficiunt tempestates.

21. ^c *Fragor*, a *fractarum* rerum nominatus est sonitus, quem sicca quæque et arida cum franguntur faciunt.

22. ^a *Procella*, ab eo quod *percellat*, id est, percussat, et evellat. Est enim vis ventorum cum pluvia. ^b *Procellæ* enim aut de fulminibus, aut de ventis fiunt. Nihil autem velocius ventis, unde et propter celeritatem, tam ventos quam fulmina alata fingunt poetæ, ^f ut: *alitis Austri*.

CAPUT XII

De aquis.

1. *Aqua* dicta, quod superficies ejus *æqualis* sit. Hinc, et *æquor* appellatum, quia *æqualiter* sursum est.

2. Duo autem (sunt) validissima vitæ humanæ elementa, ignis et aqua, unde graviter damnantur, quibus ignis et aqua interdicitur.

3. ^s *Aquarum* elementum cæteris omnibus imperat. *Aquæ* enim cœlum temperant, terram fecundant, ærem exhalationibus suis incorporant, scandunt in sublime, et cœlum sibi vendicant; quid enim mirabilius aquis in cœlo stantibus?

4. Parum sit in tantam pervenisse altitudinem, rapiant eo secum piscium examina; effusæ, omnium in terra nascentium causa fiunt. Fruges gignunt, arbo-

quillo, et alios quos vocant *Altanos* e terra consurgere, qui quidem cum e mari redeunt, *Tropæi* vocantur, si pergent, *Apogæi*.

^a *Quia magnitudine sua multis oritur diebus*. Quomodo hæc verba, quæ sunt e *Sery.*, ad vers. *Nimbosus Orion*, *Æn.* 1, huic loco aptentur, amplius querendum.

^b *Verno autem et autumnno*. Ex eod., ad 1 *Georg.*: *Quid tempestates autumnæ*.

^c *Fragor a fractar.* Ex eod., ad *Aridus fragor*.

^d *Procella*. Ex eod., *Æn.* 1, ad illud: *Creberque procellis*.

^e *Procellæ, aut de fluminibus*. Ex eod., *Æn.* v, ad verba *Tres Erici vitæ*.

^f *Alitis Austri*. *Virg.*, *Æneid.* viii: *stultus tres ignes, et alitis Austri*.

Cap. XII. — ^s *Aquarum* elementum. Ex *Plin.*, *lib.* 1, cap. 4. Ex quo legendum videtur. Et ceu pennis t. 1. p. a. cap. 10. cap.

^a *Procella abluunt*. *Ambros.*, in *Herani.*, cap. 5. *Religiosus* e *Virg.*, *lib.* 1, cap. 22.

^b *Alitis Austri*. *Virg.*, *lib.* 1, cap. 2. *Alitis Austri* sunt *Cicero*. *lib.*

^c *Verno autem et autumnno*. *Solin.*, cap. 45.

^d *Fragor a fractar.* *Virg.*, *lib.* 1, cap. 3. *Item de* *Orion*, et quæ *Arcadie* pro *statio* *fractar* legendum.

^e *Procella*. *Virg.*, *lib.* 1, cap. 1.

res frutices, herbasque produunt, *sordes detergunt*, ^b *peccata abluunt*, *potum cunctis animantibus tribuunt*.

122 CAPUT XIII.

De diversitate aquarum.

1. *Aquarum* naturæ multa est diversitas; aliæ enim salis, aliæ nitri, aliæ aluminis, aliæ sulphuris, aliæ bituminis, aliæ curam morborum adhibentes; nam juxta Romanum ¹ *Albulæ* aquæ vulneribus medentur.

2. ⁱ In Italia fons *Ciceronis* oculorum vulnera curat. In *Æthiopia* lacus est quo perfusa corpora ^k velut oleo nitescunt. ^l *Zamæ* fons in *Africa* canoras voces facit. Ex *Chlorio* lacu *Italiæ*, qui biberint, vini tedium habent.

3. ^m In *Chio* insula fontem esse, (dicunt) quo behetes fiunt. In *Bœotia* duo fontes: alter memoriam, alter oblivionem affert. *Cyzici* fons amorem *Veneris* tollit.

4. *Bœotiæ* lacus furialis est, de quo qui biberit, ardore libidinis exardescit. In *Campania* sunt aquæ, quæ sterilitatem seminarum, et virorum insaniam abolere dicuntur. In *Æthiopiæ* fonte rubro, qui biberit, lymphaticus fit.

5. ⁿ *Linus*, fons *Arcadiæ* abortus fieri non patitur. ^o In *Sicilia* fontes sunt duo, quorum unus sterilem fecundat, alter secundam sterilem facit. ^p In *Thessalia* duo sunt flumina: ex uno bibentes oves **122** nigras fieri serunt; ex altero albas, ex utroque varias.

6. ^q *Clitumnus*, lacus in *Umbria*, maximos boves gignit. ^r *Rectinis* paludibus jumentorum ungulas indurari dicunt. ^s In *Asphaltide* lacu *Judææ* nihil mergi potest, quidquid animam habet.

7. ^t In *Indiis* *Siden* vocatur stagnum, in quo nihil iniatat, sed omnia merguntur. At contra in *Africæ* lacu ^u *Apuscidamo* omnia fluitant, nihil mergitur. *Marsidæ* fons in *Phrygia* saxa egerit. In *Achaia* aqua profluit e saxis, *Styx* appellata, quod illico potata interficit.

^a *Linus fons Arcad.* — *Linus* scripsimus ex *Plin.* Nam *Codices* non uno modo, sed *lechnus*, *lecinus*, *lethinus*, *lethnus*. Etiam *Plinii* vetustus liber *Ecclesiæ* *Tolet.* *Levius* habet.

^b *In Sicilia fontes duæ*. E *Solin.*, cap. 11.

^c *In Thessalia*. — *In Bœotia*, *Solin.*, cap. 12. Ex *Varrone*. *Plin.*, in *Hestiotide*, quæ pars est *Thessaliæ*.

^d *Clitumnus*... qui maximos boves. *Virg.*, *Georg.* 11:

Hinc albi Clitumæ greges, et maxima taurus
Victima....

Silius, *lib.* viii:

Et lavat ingentem perfundens flumine sacro
Clitumnus tauram.

Ergo, et albas, et maximos *Clitumnus* tauras generat.

^e *Rectinis paludibus*. Verba *Plinii*, *lib.* xxxi, cap. 2.

^f *In Asphaltide*. *J. Scaliger*, de *Re Hebraica*, cap. 5; *Geograph.*, *lib.* 4, cap. 48; *Plin.*, *lib.* 6, cap. 16; *Solin.*, cap. 48, *Nihil in eo mergi potest*, quod, et *Plin.* dixerat *lib.* 11, cap. 493.

^g *In Indiis Siden*. — *Siderius* *Codex* *Tolet.* De *Sitis* ad *prodidit*. *Strab.*, *lib.* 15: *Ἐν δὲ τῷ ἑσπερῷ οὐδὲν κερταρὸν τῶν ἐν τῷ ἰσθμῷ Ἰνδοῦν. Πυρροσίου Ἰδίου Ἰσθμὸν ἐκ Ἀσπινοῦ Ἰνδοῦ, καὶ Ἐπὶ τῶν Σιδωνῶν, τῶν Σιδῶν καὶ Ἰνδοῦ Ἰσθμῶν, καὶ *Plin.* *lib.* 6, cap. 2.*

^h *Apuscidamo*... *Marsidæ* fons in *Achaia*. Ex eod. *Plin.*

8. ^a *Celonium stagnum* Siciliæ tetro odore abigit proximantes. ^b Fons est in Africa circa templam Ammonis, qui humoris nexibus humum stringit. Favillas etiam in cespitem solidat. Fons *Job* in Idumæa, quater in anno colorem mutare dicitur; id est pulverulentum, sanguineum, viridem, et limpidum, ternis mensibus in anno tenens ex his unum colorem.

9. ^c In Troglodytis lacus est, ter in die fit amarus, et deinde toties dulcis. Fons *Silva* ad radicem montis Sion, non jugibus aquis, sed in certis horis, diebusque ebullit. In Judæa quondam rivus Sabbatis omnibus siccabatur.

10. In Sardinia fontes calidi ^d oculis medentur, fures arguunt, nam cæcitate detegitur eorum facinus, ^e In Epiro esse (ferunt) fontem, in quo faces extinguuntur accensæ, et accenduntur extinctæ. **123** ^f Apud Garamantas fontem esse, (aiunt) ita argenteum die, ut non bibatur; ita ardentem nocte, ut non tangatur.

11. Jam vero in multis locis aquæ manant perpetim ferventes, tanta vi, ut balnea calefaciant. Quædam enim terræ sunt, quæ multum sulphuris et aluminis habent; itaque ^g cum per venas calentes aqua frigida venit, vicino sulphuris calore contacta exandescit; nec talis ab origine effluit, sed permutatur dum venit. Sulphur enim, alumenque secum ferunt aquæ, utramque materiam igne plenam, minimisque motibus incalescentem.

CAPUT XIV.

De mari.

1. Mare est aquarum generalis collectio. ^h Omnis enim congregatio aquarum, sive salis sint, sive dulces, abusive maria nuncupantur, juxta illud: *Et congregationes aquarum vocavit maria*. Proprie autem mare appellatum, eo quod aquæ ejus amaræ sint.

2. *Æquor* autem vocatum, quia *æqualiter* sursum est, et quamvis aquæ fluctuant velut montes erigantur, sedatis rursus tempestatibus adæquantur. Altitudo enim maris diversa est, indiscreta tamen dorsi ejus *æqualitas*.

3. ⁱ Ideo autem mare incrementum non capere, cum omnia flumina, et omnes fontes recipiat, hæc causa est: partim, quod influentes undas ipsa magnitudo ejus non sentiat; deinde, quod amara aqua dulce fluentum consumat, vel quod ipsæ nubes multum aquarum ad se attrahant, sive quod illam partim venti auferant, partim sol exsiccat, postremum, quod per

^a *Celonium Stagnum*. E Solin., cap. 11.

^b Fons est in Africa. E Solin., 40.

^c In Troglod. Ex Plin.

^d Oculis medentur. Ex Solin., 40.

^e In Epiro. Plin., II, cap. 403, et Solin., cap. 12.

^f Apud Garamant. Plin., ibid., et Solin., cap. 42.

^g Cum per venas calentes. Vid. Vitrov., lib. VIII, cap. 3.

CAP. XIV. — ^h Omnis enim congregatio. Ex Aug. I, de Genes. contra Manichæ, cap. 62.

ⁱ Ideo autem mare incrementum non capere. Totus locus expressus e Lucet. 14.

Nunc ratio reddenda, augmen cur nesciat æquor.

occulta quædam terræ foramina percolatur, et ad caput annum, fontesque revolutum recurrat.

4. ^j Maris autem certum non esse colorem, sed pro qualitate ventorum mutari; **124** nam modo flavum est, modo luculentum, modo atrum.

CAPUT XV.

De oceano.

1. *Oceanum*, et Græci, et Latini ideo nominant, quod in circuli modo ambiat orbem: ^k sive a celeritate, eo quod *ocius* currat; item quia, ut cælum, purpureo colore nitet. *Oceanus*, quasi *Ὠκεανός*: iste est qui eras terrarum amplectitur, alternisque æstibus accedit, atque recedit. Respirantibus enim in profundum ventis, aut removel maria, aut resorbet.

2. Quique a proximis regionibus diversa vocabula sumpsit; ut *Gallicus*, *Germanicus*, *Scythicus*, *Caspicus*, *Hyrceanus*, *Atlanticus*, *Gaditanus*. Nam *Gaditanum* fretum a *Gadibus* dictum, ubi primo ab Oceano maris Magni limen aperitur. Unde, et Hercules cum *Gadibus* pervenisset, columnas ibi posuit, sperans illic esse orbis terrarum finem.

CAPUT XVI.

De Mediterraneo mari.

1. Mare ^l Magnum est, quod ab Occasu ex Oceano fluit, et in Meridiem vergit, deinde ad Septentrionem tendit. Quod inde *Magnum* appellatur, quia cætera maria in comparatione ejus minora sunt. Istud est, et *Mediterraneum*; quia per *mediam terram* usque ad Orientem perfunditur, Europam, et Africam, Asiâque disterminans.

125 2. Cujus primæ partis sinus, ^m qui in Hispaniis perfunditur, *Ibericus*, et *Balearicus* appellatur. Deinde *Gallicus*, qui Narbonensem provinciam aluit. Mox *Ligusticus*, qui juxta Genuam urbem est proximus. Post hæc *Tyrrhenus*, qui Italiam attingit, quem Græci *Ionium*, Itali *Inferum* vocant. Inde *Siculus*, qui a *Sicilia* usque ad Cretam vadit. Deinde *Creticus*, qui in Pamphyliam et Ægyptum pertendit.

3. Inde *Hellespontus*, qui in Septentrionem retorquens, anfractibus magnis juxta Græcias, et Illyricam in angustias septem stadiorum stringitur, quo *Xerxes*, ponte navibus facto, in Græciam commeavit, ibi est *Abydos*. Inde diffusus æquore patente, rursus stringitur, et facit *Propontidem*, qui mox in quingentes passus coarctatur, fitque *Bosphorus Thracicus*, quo *Darius* copias transportavit.

4. Inde *Ponticus sinus* amplissimus a tergo *Mæ-*

ⁿ Maris autem certum non esse colorem. E Servio ad vers. *Fluctusque atros Aquilona secabat*. An. v. *Luculentum* vero ex Servio, et uno Rom. codice, quam *luculentum* e nostris Gothici malimus, et *luculentum* a luce sit. Vid. Agell., lib. II, cap. ultimum.

CAP. XV. — ^k Sive a celeritate. E Solin., cap. 12, de Hispan.

CAP. XVI. — ^l Mare Magnum. Non Oceanus; sed mare Mediterraneum; ut supra in sacris Libris, ut in Num., a cap. xxxv, et in lib. Josue.

^m Qui in Hispaniis perfunditur. — *Hispaniis* perfundit. Solinus.

idis paludis, ^a quod mare ex multitudine fluminum dulcius quam cætera, ^b nebulosumque, et brevius est, ^c unde, et *Ponticum* vocatur, quod sit brevius, atque præter phocas, et thynnos, atque delphinos, ^d alias belluas majores non patitur.

5. ^e Sicut autem terra, dum una sit, pro diversis locis variis appellatur vocabulis, ita et pro regionibus hoc mare magnum diversis nominibus nuncupatur: ^f nam *Ibericum* et *Asiaticum* a provinciis dictum: ab insulis, *Balearicum*, *Siculum*, *Creticum*, *Cyprium*, *Ægeum*, *Carpathium*: **126** ^g nam inter Tenedum, et Chium, saxum est in mari potius quam insula, quod visentibus procul capræ simile creditur, quam *αἴρυα* nuncupant, unde, et *Ægeum* mare est dictum, ^h sic et *Carpathium* mare inter *Ægyptum*, et *Rhodom* ab insula *Carpatho* illic posita.

6. A gentibus, *Gallicum*, *Auxonium*, *Dalmaticum*, *Ligusticum*. Ab oppidis, *Argolicum*, *Corinthium*, *Tyrium*, *Adriaticum*. Nam *Adria* quædam civitas Ilyrico mari proxima fuit, quæ *Adriatico* mari nomen dedit.

7. A positione cæli, ut *Superum*, et *Inferum*, quod sit Oriens superior, Occidens inferior, est autem *Thuscum*, et *Adriaticum*. A memoria regis, ut *Ionium*. ⁱ Ion quippe rex fuit Græciæ, unde Iones Athenienses. Hoc mare, et *Tyrrhenum* dictum; sive quod *Thusciam* alluit, id est *Tyrrheniam*, sive a *Tyrrhenis* nautis, qui se in hoc mare præcipitaverunt. ^j Et sciendum *Ionium* sinum esse immensum, ab *Ionia* usque ad *Siciliam*, et hujus partes esse *Adriaticum*, *Achaicum*, et *Epiroticum*. ^k A moribus accolarum *Euzinum*, *AXENOS* antea appellatum.

8. A casibus hominum qui ceciderunt in mare, ut *Hellesponticum*, *Icarium*, *Myrtoum*: ^l nam *Myrtoum* mare dictum a *Myrtili* lapsu, qui d illic ab *Ænoïno* præcipitatus sit. *Icarus* vero *Cretensis*, ut fabula ferunt, altiora petens, pennis solis calore solutis, mari, in quo cecidit, nomen imposuit. *Phrixus* quoque cum *Helle* sorore sua fugiens insidias novercales, conscendit navem signum arietis habentem, qua liberatus est. *Helles* autem soror ejus perpessa naufragium decedit in mari, et mortua *Hellesponto* mari dedit nomen.

^a Quod mare ex multitudine flumin. Refert hoc a Sallustio, Serv., *Æn.* xi. Atque ita esse facile credet, qui apud Plinium legit Danubium 70 annibus, quorum dimidia pars sit navigabilis, receptis Ilyricum alluere, deinde in Pontum influere, adjunctis sex aliis vastis fluminibus, quamvis idem Plin., lib. vi, **D** cap. 17, *Caspio* mari id tribuat.

^b Nebulosumque, et brevius. E. M. la, lib. i, cap. 19.

^c Unde et *Ponticum*: Vel a *Pontono* brevi navigio, vel *ἄπο τοῦ πόντου*, id est, angusto aestu.

^d Alias belluas majores non patitur. E. Solino.

^e Sicut autem terra; dum una sit. Ex *Ambrosio* in *Her.* cap. 3.

^f Nam *Ibericum*, et *Asiaticum*. Solinus: Causas nominum non uniformis dedit ratio; tam *Ibericum*, et *Asiaticum*, etc.

^g Nam inter *Tenedum* et *Chium*. Ex *Solino*, c. 4, 17, vel legendum ex *Plinii* emendationibus libris *Tenem*, et *Cium*, lib. ix, cap. 11, nam hæc in *Cycladibus* numerantur ab ipso et *Strabone*.

^h Sic et *Carpathium*... posita. E. *Serv.*; ad vers.

9. Ab ordine fluenti, *Propontis*: nam dicta *Propontis*, quia pontum prævenit. Item et a transitu, vel angustis meatibus bonum, *Bosphorus*. ^m *Ægyptium* autem pelagus Asiæ datur, *Gallicum* Europæ, **127** *Africanum* Libyæ; his, ut quæque proxima sunt, ⁿ venerunt in partes partium.

10. *Pelagus* autem est latitudo, mare sine littore, et portu. Græco nomine *ἀπὸ τοῦ πλάγιου*, hoc est a latitudine dictum, ^o unde et *πλαγία*, eo quod sint importuosa.

CAPUT XVII.

De sinibus maris.

1. Sinus dicuntur majores recessus maris, ut in mari Magno *Junius*, in Oceano, *Caspicus*, *Indicus*, *Persicus*, *Arabicus*, qui et mare Rubrum, ^r qui Oceanus ascribitur.

2. ^s *Rubrum* autem mare vocatum, eo quod sit roseis undis infectum, non tamen talem naturam habet, qualem videtur ostendere, sed vicinis littoribus viatiur gurges, atque inficitur, quia omnis terra quæ ^t circumstat pelago, rubra est, et sanguineo colori proxima; ideoque inde ^u minimum acutissimum excernitur, et alii colores, quibus pictura variatur.

3. Ergo cum terra hanc habeat naturam, fluctibus subinde diluitur, et quidquid ^v adesum est, in colorem cadit; ob hoc etiam in iis littoribus gemmæ rubræ inveniuntur. *Lapillus* enim hujusmodi humo involutus, cum inter arenas attritus est, et terræ colorem habet et maris.

128 4. Hoc mare in duos scinditur sinus: ex iis, qui ab Oriente est, *Persicus* appellatur, quia oram illius *Persæ* inhabitant. Alter vero *Arabicus* dicitur, quod sit circa *Arabiam*.

CAPUT XVIII.

De aestibus, et fretis.

1. *Aestus* ad Oceanum pertinet, *Fretum* ad utrumque mare; nam *Aestus* est maris accessus, vel recessus, id est, inquietudo, unde et *aestuarium*, per quæ mare vicissim tam accedit quam recedit.

2. *Fretum* autem appellatum, quod ibi semper mare ferveat; nam fretum est angustum, et quasi fervens

Carpathium, *Libycumque* Serv. *Æn.* v.

ⁱ Ion quippe dux fuit. Euseb. in *Chron.*: Ion vir fortis ex suo nomine Athenienses Iones vocavit.

^j Et sciendum *Ionium* sinum. E. Serv., ad... *Insulæ Ionio* in magno. *Æn.* iii.

^k A moribus accolarum. E. Solin.

^l Nam *Myrt.* mare. E. Serv., *Georg.* iii, in princip.

^m *Ægyptium* autem pelagus Asiæ datur. Ita *Solinus* et *Mela*; at *Ptolomæus* de Asia: Ea (inquit) *Ægypti* pars, quæ ultra Nilum est, ad *Asiam* pertinere omnes affirmant.

ⁿ Venerunt in part. Sol., venerunt in partes partium.

^o Unde et *plagia* quod sit importuosa. *Servius* ad *Statio* male... *Statio* (inquit) est quasi *plagam* dicunt, et nos *plagia* vocamus.

CAP. XVII. — P. Qui Oceano. Qui ad sinum referuntur, non ad mare.

^r Rubrum autem mare vocatur. Vid. *Solin.*

^s Circumstat pelago. Sic *Solinus* libris.

^t Minimum acutissimum. *Porte*, acutissimum.

^v Adesum est. Ita *Goth.*; at, adesum est.

mare, ab undarum fervore nominatum, ut *Gaditanum*, id est *Siculum*; nam *freta* dicta Varro ait, quasi *fervida*, id est, ferventia, et motum fervoris habentia.

3. ^a Fretum Siciliæ, quod *Rhegium* dicitur, Salustius ex tali causa vocari scribit, dicens Italiæ olim Siciliam conjunctam fuisse, et dum esset una tellus, medium spatium, aut per humilitatem abruptum est aquis, aut per angustiam scissum. Et inde *phrynos* nominatum, quia Græce *abruptum* hoc nomine nuncupatur. Est autem arctissimum, trium millium spatio Siciliam ab Italia dividens, fabulosis infame monstris, quibus hinc inde *Scylla* et *Charybdis* ostenditur.

4. ^b *Scyllam*, accolæ saxum mari imminens appellat simile celebratæ formæ procul visentibus. Unde et monstrosam speciem fabulæ illi dederunt, quasi formam hominis capitibus succinctam caninis, quia collisi ibi fluctus latratus videntur exprimere.

5. *Charybdis* dicta quod gurgitibus oculis naves absorbeat. Est enim mare verticosum, et inde ibi laniata naufragia profundo emergunt. ^c Ter autem in die ^d erigit fluctus, et ter absorbet; nam accipit aquas, ut vomat; vomit, ut rursus accipiat.

6. ^e *Syrtes* autem sunt arenae in mari loca. *Syrtes* autem ^f Salustius a *tractu* vocari dicit, quod omnia ad se trahant, et appropinquant vadoso mari hæreant. Hæ autem ad mare *Ægyptium* vicinæ sunt, et pariter admiscuntur. ^g *Vada* vero sunt, per quæ in mari, vel in fluminibus homines, vel animalia pedibus vadunt; quæ *Virgilius* *brevia* appellat, Græci *βραχία*.

CAPUT XIX.

De lacis et stagnis.

1. Sunt et quedam maria, quæ non miscuntur Oceani fluctibus, aut mari Magno, et dicuntur lacus et stagna.

2. *Lacus* est receptaculum in quo aqua retinetur, nec miscetur fluctibus, ut lacus *Asphaltii*, lacus *Bœnæus*, et *Larius*, et cæteri quos Græci *λυφας*, id est, *stagna* vocant. Nam fontes labuntur in fluviis,

CAP. XVIII. — ^a *Fretum Siciliæ*. E Serv., *Æn.* III: *Hæc loca vi quondam vast.*, etc.

^b *Scyllam accolæ*. Citat hæc e Salustio Servius ad vers.: *Dextrum Scylla latus*. *Æn.* III.

^c *Ubi laniata naufragia*. p. e. Afferit hæc eadem verba *Frontio* antiquus grammaticus probans *emergere se* dixisse Salustium.

^d *Erigit fluctus*. Respexit ad *Virgillii* verba, *Æn.* III: *Sorbet in abruptum fluctus*.

^e *Syrtes autem sunt arenae*. E Serv., ad vers. *Sæviæque vadis immittite Syrtes*. *Æn.* x.

^f *Syrtes autem Salust.* In Jugurth.

^g *Et appropinquant vadoso mari hæreant*. — Omnia, scilicet. Gothicos secuti sumus, nam Editi *appropinquantes habent, appropinquantia, lapsasso rectius est.*

^a *Vada vena*. E Serv., *Æn.* I, in *brevis et Syrtes*. *Lib. III.* Lacus *Asphaltii*. *Hegesipp.*, lib. xv, cap. 11, et *Joseph.*, p. de *Bel. Jud.*

^b *Ubi laniata naufragia*. *Frontio*, lib. xxvi: *Ubi laniata naufragia*, nisi que alacritate illi... *Frontio*, lib. xxvi, *Frontio* illa... sed cum... *Frontio*... *Frontio*...

A flumina in freta discurrunt. Lacus stat in loco, nec profluit; et dictus *lacus*, quasi *aquæ locus*.

3. ^a Lacus *Asphaltii* idem est mare *Mortuum* vocatum, propter quod nihil gignit vivum, nihil recipit ex genere viventium. Nam neque pisces habet, neque assuetas aquis et lætas mergendi usu patitur aves; sed et quæcumque viventia mergenda tentaveris, quacumque ^b arte demersa statim resiliunt, et quamvis vehementer illis confestim excutuntur; sed neque ventis movetur, resistente turbinibus bitumine, que aqua omnis stagnatur; neque navigationis patiens est, quia omnia vita carentia in profundum merguntur, nec materiam ullam sustinet, nisi quæ bitumine illustratur.

4. ^c Lucernam accensam ferunt supernatare, extincto lumine demergi. ^d Hoc et mare *Salinarum* dicitur, sive *lacus Asphaltii*, id est, *bituminis*; et est in *Judæa* inter *Jericho* et *Zoaran*. ^e Longitudo ejus, usque ad *Zoaras Arabiæ*, dirigitur stadiis quingentis octoginta; latitudo stadiis centum quinquaginta, usque ad vicina *Sodomorum*...

5. Lacus *Tiberiadis* ab oppido *Tiberiade* vocatus, quod quondam *Herodes* in honorem *Tiberii Cæsaris* condidit. Est autem in *Judæa* omnibus lacis salubrior, et ad sanitatem corporum quodammodo efficacior. Circuit stadia...

6. ^a *Genesar*, lacus amplissimus in *Judæa* longitudine centum quadraginta extenditur stadiis; latitudive quadraginta diffunditur, crispantibus aquis, et auram non ventis, sed de seipso sibi excreans. Unde ^b et *Genesar* dicitur Græco vocabulo, quasi *generans* sibi auram; denique per diffusiora spatia lacus frequentibus auris spitantibus agitur; ^c *131* unde et purior haustus ejus, et ad potandum dulcis et labilis.

7. ^d *Benacus*, lacus Italiæ in *Venetia*, de quo fluvius nascitur *Mincius*, qui lacus magnitudine sua tempestates imitatur marinas.

8. *Lucrinus*, et *Aternus* lacus *Campaniæ* sunt. *Lucrinus* autem dictus, quia olim propter copiam pis-

^a *Lucernam accensam*. Verba *Hieronymi* in epist. ad *Dardan*.

^b *Hoc et mare salinarum*. Vere, lib. de *Locis Heb.*

^c *Longitudo... stadiis quingentis octoginta*. *Hegesippum* potius e quo sunt hæc, et *Josephum* seculi sumus, unde hausit *Hegesippus*, quam *Isidorianos* libros, in quibus *septingentis octoginta* constanter legitur.

^d *Genesar*. Ex *Hegesipp.*, lib. III, cap. 36. Sed uti tres lacus in *Judæa* constitueret, *Solinus* fecit. Nam reliqui eumdem *Genesar*, vel *Genesareth*, cum *Tiberiade* faciunt. *Hieron.* ad *Dardan*: *Lacum Genesareth, que nunc Tiberias appellatur*. *Heb.*, ad *lat.*, cap. 5: *Stagnum Genesareth idem dicunt esse quod mare Galilee, vel mare Tiberiadis*. Neque *Josephus* nisi *lacum duorum* mentitur.

^e *Lucrinus non vid.* s. d. s. *carceris*. Non potest esse *carceris*, quoniam *Lucrinus* apud *Hegesippum* videtur legitur.

^f *Benacus*. *tempestates imitatur marinas*. *Virg.* *Georg.* II.

^g *Lucrinus*, et *Aternus* lacus *Campaniæ*. *Virg.* *Georg.* II, *Serv.*

ciam vccigalia magna præstabat. ^a *Avernus* autem lacus vocatus, quia aves ibi supervolare non possent. Nam antea silvarum densitate sic ambiabatur, ut exhalantis inde per angustias aquæ sulphureæ fetor gravi-simus supervolantes aves halitu suo necaret. Quam rem Augustus Cæsar intelligens, dejectis silvis, ex pestilentibus amœna reddidit loca.

9. Lacus autem, idem et stagnum, ubi immensa aqua convenit; nam dictum est *stagnum* ab eo quod illic aqua *stat*, nec decurrat.

CAPUT XX.

De abyſso.

1. *Abyssus*, ^b profunditas aquarum impenetrabilis: sive speluncæ aquarum latentium, e quibus fontes et flumina procedunt; vel quæ occulte subter eunt, unde et *Abyssus* dictus. ^c Nam omnes aquæ, sive torrentes per occultas venas ad matricem abyssum revertuntur.

2. *Fluctus* dicti, quod flatibus flant. Ventorum enim impulsu agitata: **132** aquæ fluctuant.

Aqua est stativa, et sine motu æqualis.

3. *Unda* vero, eminens liquor, qui semper in motu est. Lucretius: ^d *Aeris undas*, id est, motus, et corpus illud quod reflectuat. Nam nec unda per se aqua est, sed aqua in motu quodam et agitatione, quasi ab eundo, et redeundo *unda* vocata.

4. ^e *Latex*, proprie liquor fontis est. Et dictus *latex*, quod in venis terræ lateat.

5. ^f *Gutta* est quæ stat, *stilla*, quæ cadit. ^g Hinc et *stillicidium*, quasi *stilla cadens*; *Siria* enim Græcum est, id est, *gutta*; inde ut diminutivum, ut dicamus *stilla*; dum autem stat, aut pendet de tectis, vel arboribus, quasi glutinosa, *gutta* est; dum ceciderit, *stilla* est.

6. *Sputina* dicta, eo quod *sputatur*, sordes enim sunt undarum; unde et mustum et ea quæ coquantur *sputina* purgantur. Hinc et *sputum*.

CAPUT XXI.

De fluminibus.

1. *Fluvius* est perennis aquarum decursus, a *fluen-*

^a *Avernus autem lacus.* E Serv., ad... *Divinosque lacus.* Æn. III.

Cap. XX.—^b *Abyssus, profund.* Ex Aug., in ps. XII.

^c *Nam omnes aquæ... ad matricem abyssum.* Ex Hieronym., in Eccles. I. Hanc matricem abyssum *Tartarum* vocat Plato in Phædone.

^d *Aeris undas, id est, motus.* Ne minimum quidem dubitandum de hac lectione; elegantissime undæ rationem explicat Isidorus. Virg.: *Qua plurimus undam semus agit.* Æn. VIII. Et alio loco:

Et juvat undantem buxo exspectare Cythoram.

^e *Latex, proprie liquor.* E Serv., ad vers. *Laticemque Lyæum.* Æn. I. Sed vox fontis apud illum non est.

^f *Gutta est quæ stat.* Hieron., in Chron., ann. Domini 50: *Palæmon* (inquit) *insignis grammaticus quondam interrogatus quid inter guttam et stillam intrinset: Gutta* (inquit) *stat, stilla cadit.*

^g *Hinc et stillicidium.* E Serv., ad... *Stiriaque impenis ind. horr. b.* Sed *Stiria* Græcam esse vocem Servius non dicit. Quare sè Græcum est expungi jubebat Chacon. Glossarium: *Stiria*, ὁ τοῦ ὕδατος κρηένος κρηένος.

Cap. XXI.—^h *Torrentis.* E Serv. ad... *Montano*

do perpetim dictus. Proprie autem *flumen* ipsa aqua, *fluvius* cursus aquæ. Prius autem *flumen* quam *fluvius*, id est, prior aqua quam decursus. Duo sunt fluminum genera: unum torrens, alterum vivum, de quo Virgilius: *Donec me flumine vivo, abluero.*

2. ^b *Torrentis* est aqua veniens cum impetu. Dicitur autem *torrentis*, **133** quia pluvia crescit, siccitate torrescit id est, arecit. ⁱ De quo Pacuvius: *Flammeo vapore torrens terræ setum exusserit.* (Cui Græci ab hieme nomen dederunt, nos ab æstate; illi a tempore quo successit, nos a tempore quo siccat.)

3. *Amnis*, fluvius est nemore ac frondibus redimitus, et ex ipsa amœnitate *amnis* vocatur.

4. *Decursus*, proprie *finis cursus*, sive aquarum sit, seu quarumlibet rerum.

Rivi dicti, quod *deriventur* ad irrigandum, id est inducendum aquas in agros. Nam irrigare inducere est.

Gurges, proprie locus altus in flumine.

5. *Puteus* est locus defossus, ex quo hauritura qua, a *potatione* dictus.

Fons, caput aquæ est nascentis, quasi *fundens* aquas.

6. Quidam autem fluviorum propriis ex causis nomina acceperunt, ex quibus nonnulli notandi sunt, qui in historiis celebres memorantur.

7. *Geon*, fluvius de paradiso exiens, atque universam Æthiopiæ cingens, vocatus hoc nomine, quod incremento suæ inundationis terram Ægypti irriget: γῆ enim Græcæ, Latine *terram* significat. **134** Ibc apud Ægyptios Nilus vocatur proprie limum quem trahit, qui efficit fecunditatem. ^j Unde et *Nilus* dictus est, quasi *νῆξ ὕδω* trahens. ^k Nam antea Nilus Latine *Melo* dicebatur. Apparet autem in *Nilide* lacu, ^l de quo in Meridiem versus excipitur Ægypto, ubi Aquilonis flatibus repercussus aquis retroductantibus intumescit, et inundationem Ægypti facit.

8. *Ganges* fluvius, quem ^m *Phison* Scriptura sacra cognominat, exiens de paradiso pergit ad Indiæ regiones. Dicitur autem *Phison*, id est, *caterva*, ⁿ quia

flumine torrens. Æn. II.

ⁱ *De quo Pacuvius.* Recte Chacon delet voces *de quo*; non enim de torrente Pacuvius, sed de sole; cuius versus ideo adducitur, ut ostendatur *torrens* esse idem, quod *arescere*. Integer Pacuvii versus legitur apud Festum in voce *Torrentis*: *flammeo vapore torrens terræ setum exusserit*, quod de sole dictum esse constat ex Varrone, e de Re rust. Sed sive Varro Pacuvii verba referre voluit, sive sensum tantum, placet nobis Chacon, cui adjectæ videntur in Varrone voces illæ, *aut nox, aut frigor.*

^j *Unde et Nilus dicitur.* E Serv., ad vers. *Pingui flumine Nilus.* Æn. IX.

^k *Nam antea Nilus Melo.* Ex eod. Æn. IV, ad vers. *Nubila, jamque volans apicem.*

^l *De quo in Meridiem versus.* E Solin., cap. de Ægypto; ex quo pro Ægypto, ÆGYPTIO MARI, et pro retro luctantibus, IN ANCTO LUCTANTIBUS, videri possit in Isidoro reponendum.

^m *Phison, id est, catervâ.* Ex Hieron., de Locis Heb.

ⁿ *Quia quindecim fluminibus.* Totidem numerantur ab Arian., lib. V, de Alexand., undeviginti vero a Plinio, lib. VI, cap. 18. Libri omnes, quia decem, sed plane repetitæ syllabæ similitudo librario deceptit.

quindecim fluminibus magnis sibi adjunctis impletur, **A** sibi ex eo pocula vendicariat. Ex hoc amne quidam et efficitur unus. *Ganges* autem vocatus a *Gange* ^a rege Indie. Fertur autem Nili modo ^b exaltari, et super Orientis terras erumpere.

9. *Tigris* fluvius Mesopotamiæ, de paradiso exurgens, et pergens contra Assyrios, et post multos circuitus in mare Mortuum influens. **135** Vocatur autem hoc nomine propter velocitatem, instar bestię nimia pernicitate currentis.

10. *Euphrates* fluvius Mesopotamiæ, de paradiso exortiens, copiosissimus geminis, qui per mediam Babyloniam influit; hic a *frugibus*, vel ab ubertate nomen accepit. ^c Nam Hebraice *EPHRATA fertilitas* interpretatur; Mesopotamiam enim in quibusdam locis ita irrigat, sicut Nilus Alexandriam. ^d Sallustius autem auctor certissimus asserit Tigrim et Euphratem uno fonte manare in Armenia, qui per diversa euntes longius dividuntur, spatio medio relicto multorum millium, quæ tamen terra, quæ ab ipsis ambitur, Mesopotamia dicitur. Ex quo Hieronymus animadvertit aliter de paradisi fluminibus intelligendum.

11. *Indus*, fluvius Orientis, qui Rubro mari accipitur.

12. *Hydaspes* fuit Medorum rex antiquissimus, ex quo amnis Orientis nomen accepit, qui nunc *Hydaspes* dicitur, de quo Lucanus:

Vastis ladus aquis mistum non sentit Hydaspem.

Et,

qua Medus Hydaspes

136 Accedit Pelago, Phæbi surgentis ab Ægæo.

^e Qui dum sit fluvius Persarum, dicitur tamen contra Orientem decurrere.

13. ^f *Araris* fluvius Germaniæ. De quo Virgilius: Aut Ararim Parthus bibit, aut Germania Tigrim.

14. *Bactrus* fluvius Orientis, a rege ^g *Bactro* vocatus fertur, a quo et *Bactriani*, et urbs eorum.

15. *Choaspis* Persarum fluvius, vocatus eorum lingua, quod miram aquæ dulcedinem habeat, ^h adeo ut Persici reges, quandiu inter ripas Persidis fluit,

^a A rege *Gange*. Gangem quoque regem appellant Suidas et Plutarch., in lib. de Fluminibus. Male libri omnes, *Rege Gangaro*.

^b *Exaltari*. Etiam in Manuscripto Solino *exaltari*, non *exundare*, ut in Excuso legitur.

^c Nam Hebraice *Ephrata fertilitas*. Ita scribo ex Hier., non *Euphrata*, quæ vox apud Hebræos nulla est. Sed פּרַת *perath*, id est, Euphrates. פּרַי *peri*, hic est, fructu.

^d Sallustius autem... certissimus. Hieronym., in lib. de Locis heb.: Porro Sallustius auctor certissimus asserit, tam *Tigris* quam *Euphratis*, in Armenia fontes demonstrari. Ergo aliter legit Isidorus eum Hieronymi locum. Vid. Vibi? Sequest. lib. um de Flum., et quidem diversos utriusque fontes prodidit Strabo.

^e Qui dum sit fluvius Persarum, dicitur tamen contra Or. Hoc de *Gange*, non de *Hydaspes* cecinit Lucanus, lib. iii:

Movet et Eoos bellorum fama recessus,
Qua colitur Ganges, qui toto solus in orbe,
Ostia nascenti contraria solvere Phæbo
Audet, et a versum fluctus impellit in Eurum.

Quæ leguntur in impressis libris Lucani carmina, in Gothicis nulla sunt.

^f *Araris fluvius German.* E Serv., Eclog. 4. Quod autem in Editis, et quibusd. Manusc. est: *Currit nam-*

Cydnus. Ciliciæ fluvium derivari existimant.

16. *Araxis* amnis Armeniæ, qui ab uno monte cum Euphrate diversa specie oritur, dictus quod rapiditate cuncta prosternat. ⁱ Unde et cum Alexander eum transgredi vellet, ponte fabricato, tanta vi inundavit, ut pontem dirueret. ^j Hic brevibus intervallis ab Euphratis ortu caput tollit, ac deinde Caspium fertur in mare.

17. Fluvius Syriæ, ^k qui vocatur *Orontes*, juxta Antiochiæ muros decurrens, qui a solis ortu oriens non longe ab urbe mari conditur, quem de originis sue tractu *Orontem* veteres Latine appellaverunt, cujus fluentis ex ipso impetu frigidioribus, et Zephyris assidue **137** ibi spirantibus, tota civitas momentis prope omnibus refrigeratur.

18. ^l *Jordanis* Judææ fluvius, a duobus fontibus nominatus, quorum alter vocatur *Jor*, alter *Dan*. His igitur procul a se distantibus in unum alveum fœderatis, *Jordanis* deinceps appellatur. Nascitur autem sub Libano monte, et dividit Judæam et Arabiam, qui per multos circuitus juxta Jericho in mare Mortuum influit.

19. ^m *Phasis* Caucaseis montibus fusus, cum pluribus aliis in Euxinum se præcipitat mare. ⁿ Unde et nuncupatur.

20. ^o *Cydnus* amnis Ciliciæ, a Tauro monte progrediens, miram aquarum habens suavitatem, et quidquid candidum est *cydnium* gentili lingua Syri dicunt. Unde amni huic nomen datum, quia tumet æstate quando nives solvuntur; reliquis anni temporibus tenuis est, et quietus.

21. ^p *Hylas* fluvius Asiæ.

Pactolus fluvius Asiæ, arenas aureas trahens. De quo Virgilius: *Pactolusque irrigat auro*: quem pro aurato fluore alii *Chrysorhoam* vocant.

22. ^q *Hermus* fluvius Asiæ, qui Smyrneos secat

que per *Parthiam*, et *Assyriam*, expungi malivimus (deerrat enim in plerisque Manuscriptis), quam *Tigri* aptare, quod fecit Vulcanius.

^r A Rege *Bactro*. Josephus non *Bactrum*, sed *Centrum*, filium *Aram*, *Bactrianorum* primum auctorem facit.

^h Adeo ut reges. E Solin., cap. de Cilicia.

ⁱ Unde et cum Alexander. Meminit pontus Curtius, lib. v, inundationis non meminit. Idem tentatum a Xerxe refert Servius, ad: *Pontem indignatus Araxis*. ÆN. vii.

^j Hic brevibus intervallis. .... mare. E Solin., cap. 25.

^k Qui vocatur *Orontes*. Sic est in Gothicis Hege-sipp., lib. iii, cap. 5.

^l *Jordanis Judææ fluv.* Hier., in lib. de Locis Heb.

^m *Phasis*. Verba sunt Ambrosii, ii Hexam., cap. 3. Erat autem in omnibus libris *Euxis*, ni restituisset Chacon, indicato Ambrosii loco.

ⁿ Unde et nuncupatur. Delemus hæc cum Chacone.

^o *Cydnus*. E Solin.

^p *Hylas fluvius Asiæ*. Vid. Solin., cap. de Bithynia, et Plin., lib. v, cap. 32.

^q *Hermus*. Plin., lib. v, cap. 29: A *Smyrna Hermus* amnis campos facit, et nomini suo adoptat. Sed hæc e Solino potius.

campos, et ipse fluctibus aureis et arenis plenus, **A** a quo Smyrna vocata est.

23. *Mæander* amnis Asiae flexuosus, qui, recurrentibus ripis **138** inter Cariam et Ioniam, præcipitatur in sinum qui Miletum dividit et Prienum. *Mæander* autem vocatus, quod sit flexuosus et nunquam currat rectus. De quo Ovidius :

Quique recurvatus ludit Mæander in undis.

24. *Tanus* fuit rex Scytharum primus, a quo *Tanaïs* fertur fluvius nuncupatus, qui ex Riphæis silvis veniens, dirimit Europam ab Asia, inter duas mundi partes medius currens, atque in Pontum fluens.

25. *Inachus* Achaëe amnis, Argolicis irrigans campos, quem rex *Inachus* a se nominavit, qui exordi-um Argivæ genti primus dedit. Ibi est et *Erimanthus* **B** ab *Erimantho* monte demissus.

26. *Padus* Italiae fluvius, a jugis Alpium fusus, ex tribus fontibus oritur, ex quibus uni vocabulum est *Padus*, qui diffusus in modum stagni, e amnem sinu dirigit, a quo et *Padus* est nuncupatus. Illic a Græcis *Eridanus* cognominatur, ab *Eridano* Solis filio, quem Phaëntem dicunt, qui fulmine percussus, in eodem fluvio dejectus est, et exstinctus. ^d Augetur autem exortu Canis, liquescentibus nivibus, et cum accessione triginta fluminum circa Ravennam in Adriaticum mare defertur.

27. *Tiberis* Italiae fluvius, a *Tiberino* rege Albanorum dicitur appellatus, qui in hunc fluvium cecidit, et de exitu suo nomen dedit. Nam antea *Albuka* antiquum nomen a colore habuit, e quod nivibus *albus* **C** Ipse est autem *Tibris*, qui et *Tiberis*, sed *Tiberis* in quotidiano sermone, *Tibris* in versu dicitur.

28. *Danubius* Germaniæ fluvius, vocari fertur a nivium copia, **139** quibus magis augetur. Iste est, qui in Europa plus omnibus habet famam. Idem et *Ister*, quia dum per innumeras vadit gentes, mutat et nomen, et majores sibi ambiendo colligit vires. Oritur a Germanicis jugis, et ^b occidentalibus partibus Barbarorum, pergens contra Orientem, sexaginta in se fluvios recipit, septem ostiis in Pontum influit.

29. *Rhodanus* Galliæ fluvius ab oppido *Rhodo* cognominatus, quem coloni Rhodiorum locaverunt,

^a A quo *Smyrna* vocata est. An quia Plinius : *Et nimumi* (inquit) *suo adoptat*? At idem Plinius, ex Herodoto, a *Smyrna* Amazone *Smyrnam* urbem appellatam dicit.

^b *Inachus*... dedit. Verba sunt Solinii, cap. de Græcia.

^c Amnem sinu dirigit. *Digerit*. vet. Cod. Unus Rom. *Arimem sinum*.

^d Augetur autem... defertur. E Solin. Cod. de Italia.

^e Quod nivibus *albus* sit. Aliena videntur Chaconi.

^f Ipse autem est *Tibris*. E Serv., ad vers. *Tuque*, o *Tibri*. *Æn.* viii.

^g *Danubius* a nivium copia. De *Danubii* etymo vid. Steph. qui prius *ματιον*, hoc est, *κίτων*, felicem, deinde *δανουθεν* aut *δανουσων* ab adversa fortuna appellatum a Scythiis refert.

^h Et occidentalibus partibus Barbar. Paulo aliter Ambros., n Hexam., cap. 3 : *Danubius de occidentalibus partibus Barbarorum, atque Romanos interscans*

ⁱ qui rapido concitus cursu, Tyrrheni æquoris freta scindens, non modicum sæpe navigantium facit periculum, dum inter se maris fluctus et amnis fluentia decurrant.

30. *Rhenus* a *Rhodani* societate fertur vocatus, quoniam cum eodem ex una provincia oritur. Est autem Germaniæ fluvius, inter tres Europæ maximos fluvios computatus, i qui a jugo Alpium usque in Oceani profunda cursus suos dirigit.

31. *Iberus* amnis, qui quondam toti Hispaniæ nomen dedit.

32. *Minix* fluvius Galliciæ nomen a colore pigmenti sumpsit, qui in eo plurimus invenitur.

33. ^k *Durius* a Græcis, quasi *Doricus*.

^l *Tugum* fluvium Carthago Hispaniæ nuncupavit, ex qua ortus procedit, fluvius arenis auriferis copiosus, et ob hoc cæteris fluvii Hispaniarum prælatus.

34. *Bætis* fluvius, qui et *Bætica* provinciæ nomen dedit, de quo Martialis : **140**

Bætis olivifera crinem redimite corona

Aurea, qui nitidis vellera tingis aquis.

= eo quod ibi lanæ pulchro colore tinguntur. *Bætis* autem dictus, eo quod *humili* solo decurrat. *βαβί* enim Græci *humile*, vel *mersum* vocant.

35. Quædam autem flumina in diluvio soluta, mole terrarum præclusa sunt; quædam vero, quæ neæ erant, abyssi tunc ruptis meatibus eruperunt.

CAPUT XXII.

De diluviis.

1. *Diluvium* dictum, quod aquarum clade omnia quæ inundaverit deleat.

2. Primum diluvium exstitit sub Noe, quando hominum sceleribus offensus Omnipotens, e toto orbe conlecto, deletis cunctis, unum spatium cæli fuit, ac pelagi; cujus hactenus indicium videmus in lapidibus, quos, in remotis montibus, conchis et ostreis concretos, sæpe etiam cavatos aquis, visere solemus.

3. ^q Secundum diluvium fuit in Achaia, Jacob patriarchæ et Ogygi temporibus, qui Eleusinae conditor et rex fuit, nomenque loco et tempori dedit.

4. ^r Tertium diluvium in Thessalia, Moysi, vel Amphictyonis temporibus, qui tertius ^s post Cecropem

^t *populos, donec Ponto ipse condatur.*

ⁱ Qui rapido concit. curs. Ex Ambros., nisi quod apud illum non mediocre fertur navigantium periculum.

^l Qui a jugo Alpium. Ex eod.

^k *Durius*. — *Dorius*, quidam libri.

^l *Tugum*... Carthago *Hisp.* nuncup. Quod a *Tago* rege ex ficto Beroso dictus fertur, nihilo certius duco.

^m *Eo quod ibi lanæ*. Plin., lib. viii, cap. 48.

ⁿ Græci enim *βαβί*. Vel *βυβίον* Gothic. *bytin*.

CAP. XXII. — ^o *Toto orbe conlecto*. Pleraque hujus capituli ex Orosii lib. i. Hæc ex cap. 3.

^p *Concretos sæpe, et cav.* Oros. : *Scabros sæpe, et cavatos*.

^q *Secundum diluv.* Oros., cap. 7.

^r *Tertium*. Idem, cap. 9, qui ex Justin., lib. ii, desumpsit.

^s *Qui... post cecropem regnavit. Athenis addit Orus.*

regnavit. Cujus temporibus aquarum ingluvies majorem partem populorum Thessaliæ absumpsit, paucis per refugia montium liberatis, maxime in monte Parnaso, in cujus circuito Deucalion tunc regno potiebatur; qui tunc **141** ad se ratibus confugientes susceptos per gemina Parnasi juga fovit et aluit. A quo propterea genus humanum Græcorum fabulæ ex lapidibus reparatum ferunt, propter hominum insitam cordis duritiam.

5. Sed et flumina cum insolitis aucta imbribus ultra consuetudinem, vel diuturnitatem, vel magnitudinem redundant, multaque prosternunt, et ipsa diluvium dicuntur. Sciendum autem flumina, cum supra modum crescunt, non tantum ad præsens inferre damna, sed etiam et aliqua significare futura.

LIBER DECIMUS QUARTUS,

DE TERRA ET PARTIBUS

CAPUT PRIMUM.

De terra.

1. Terra ^a est in media mundi regione posita, omnibus partibus cœli in modum centri æquali intervallo consistens; ^b quæ singulari numero totum orbem significat; plurali vero singulas partes; cujus nomina diversa dat ratio: nam terra dicta a superiori parte, qua *teritur*; humus ab inferiore, velut *humida*, ut sub mari; *tellus* autem, quia fructus ejus *tollimus*: hæc, et *ops* dicta, eo quod *opem* fert frugibus. ^c Eadem et *arva*, ab *arando*, et colendo vocata.

2. ^d Proprie autem terra, ad distinctionem aquæ, *arida* nuncupatur, sicut **142** Scriptura ait quod vocaverit Deus terram *aridam*. Naturalis enim proprietas siccitas est terræ; nam ut humida sit, hoc aquarum affinitate sortitur. ^e Cujus motum alii dicunt ventum esse in concavis ejus, qui motus eam movet. Sallustius: *Venti per cava terræ præcipitati rupii aliquot montes tumulique sedere*.

3. Alii aquam dicunt genitalem in terris moveri, et ^f eas simul concutere, sicut vas, ut dicit Lucretius. Alii *εργαστηριον* terram volunt, cujus plerumque latentes ruinae superposita cuncta concutiunt. ^g Terræ quoque hiatus, aut motu aquæ inferioris sit, aut crebris tonitruis, aut de concavis terræ erumpentibus ventis.

CAPUT II.

De orbe.

1. *Orbis a rotunditate circuli dictus*, quia sicut rota est; unde brevis etiam rotella *orbiculus* appellatur. Undique enim Oceanus circumfluens ejus in circulo ambit fines. Divisus est autem trifarie: ex quibus una pars Asia, altera Europa, tertia Africa nuncupatur.

2. Quas tres partes orbis veteres non æqualiter dividerunt; nam Asia a Meridie per Orientem usque ad Septentrionem pervenit. Europa vero a Septen-

trione usque ad Occidentem, atque inde Africa ab Occidente usque ad Meridiem.

3. Unde evidenter orbem dimidium duæ tenent Europa et Africa, **143** alium vero dimidium sola Asia. Sed ideo istæ duæ partes factæ sunt, ^h quia inter utramque ab Oceano mare Magnum ingreditur, quod eas intersecat. Quapropter, si in duas partes Orientis et Occidentis orbem divides, Asia erit in una, in altera vero Europa et Africa.

CAPUT III.

De Asia.

1. *Asia* ex nomine cujusdam mulieris est appellata, quæ apud antiquos imperium tenuit Orientis. Hæc in tertia orbis parte disposita, ab Oriente ortu solis, a Meridie Oceano, ab occiduo nostro mari finitur, a Septentrione Meotide lacu et Tanai fluvio terminatur. Habet autem provincias multas et regiones, quarum breviter nomina, et situs expediam, sumpto initio a Paradiso.

2. *Paradisus* est locus in Orientis partibus constitutus, cujus vocabulum ex Græco in Latinum vertitur *hortus*; porro Hebraice *Eden* dicitur, quod in nostra lingua *deliciae* interpretatur. Quod utrumque junctum facit *hortum deliciarum*; est enim omni genere ligni et pomiferarum arborum constitus, habens etiam lignum vitæ: non ibi frigus, non æstus, sed perpetua veris temperies.

3. E cujus medio fons prorumpens totum nemus irrigat, dividiturque in quatuor nascentia flumina, cujus loci post peccatum homini aditus interclusus est. ^d Septentus est enim undique romphæa flamma, id est, muro igneo accinctus, ita ut ejus cum cœlo ^e pene jungatur incendium.

144 Cherubin quoque, id est, angelorum præsidium arcendis spiritibus malis ^f romphææ flagrantiam ordinatum est, ut hominæ flammæ, angelos vero

tatur, mihi non sit verisimile hemistichium cum integro hexametro a Sallustio scriptum. Itaque Aæcior alius quærendus eorum verborum. Pro *genitalem* vero *generalem* habebant Isidoriani omnes libri.

^g Et eas concutere sicut vas, ut dicit Lucretius, in VI:

Ut vas in terra non quit constare, nisi hamor,
Destitit in dubio fluctu jactarier intus.

^h Terræ quoque hiatus, usque ad fin. E Serv. *Æa*, VIII, ad vers. *Non secus, ac si qua penitus vi terra*.

CAP. II. — ^b Quia inter utramque ab Oceano Mare magnum ingreditur. Aperte hic *Mare magnum* Mediterraneanum dicitur.

CAP. III. — ^c Pene jungatur. — *Jungat*, Gothici.

CAP. I. — ^a Terra est in medio. Hyginus, lib. I de Astron., cap. ultim.: *Terra media mundi regione collocata, omnibus partibus æquali dissidens intervallo, centrum obtinet sphaeræ*.

^b Quæ singulari numero totum orbem. E Serv., *Æn.* VI, ad vers. *Medioque ex hoste recepi*. Itemque ad vers. *Tot maria intravi*.

^c Eadem et arva. Varr. lib. 4: *Arvum et arationes ob arando*.

^d Proprie autem terra. Ex Ambros., lib. III Hexam., cap. 4, apud quem vox aquæ non legitur.

^e Cujus motum alii dicunt, etc., usque ad concutiunt. E Serv., *Georg.* II, ad vers. *Qua vi maria alta umescent*. Sed quod Sallustius hic a Servio etiam ci-

malos angeli (boni) submoveant, ne cui carni, vel A spiritui transgressionis aditus Paradisi pateat.

5. *India* vocata ab *Indo* flumine, quo ex parte occidentali clauditur: a hæc a Meridiano mari porrecta usque ad ortum solis, et a Septentrione usque ad montem Caucasum pervenit, habens gentes multas, et oppida, insulam quoque *Taprobanam* elephantis repletam, *Charyæm* et *Argyram* auro, argentoque secundas, ^b *Tylen* quoque arborum foliis nunquam carentem.

6. c Habet et fluvios *Gangen*, et *Indum*, et *Hypasin* illustrantes Indos. Terra *Indiæ* Favonii spiritu saluberrima, in anno bis metit fruges; vice hiemis ^d *Eteasii* potitur. Gignit autem tincti coloris homines, elephantis ingentes, monoceron bestiam, psittacum avem, ebenum quoque lignum, et cinnamum, et piper, et calamum aromaticum.

7. Mittit et ebur, lapides quoque pretiosos, berillos, chrysoprasos, et adamantem, carbunculos, lychnites, margaritas, et uniones, quibus nobilium seminarum ardet ambitio. Ibi sunt et montes aurei, quos adire propter dracones, et gryphas, et immensorum hominum monstra impossibile est.

8. *Parthia* ab *Indiæ* finibus usque ad *Mesopotamiam* generaliter nominatur. 145 Propter invictam eorum virtutem Parthorum et *Assyria* et reliquæ proximæ regiones in ejus nomen transierunt. e Sunt enim in ea *Arachosia*, *Parthia*, *Assyria*, *Media* et *Persia*: quæ regiones invicem sibi conjunctæ initium ab *Indo* flumine sumunt, *Tigri* clauduntur, locis montuosis et asperioribus sitæ, habentes fluvios *Hydaspen*, et *Arbem*; sunt enim inter se fluviis suis discretæ, nomina a propriis auctoribus ita trahentes.

9. *Arachosia* ab oppido suo nuncupata.

Parthiam Parthi a *Scythia* venientes occupaverunt, eamque ex suo nomine vocaverunt. f Hujus a Meridie Rubrum mare est, a Septentrione Hyrcanum salum, ab occidua solis plaga *Media*. Regna in ea octodecim sunt, porrecta a Caspio littore usque ad terras *Scythiarum*.

10. *Assyria* vocata ab *Assar* filio *Sem*, qui eam regionem post diluvium primus incoluit: hæc ab Ortu *Indiam*, a Meridie *Mediam* tangit, ab Occiduo *Tigrim*, a Septentrione montem *Caucasum*, ubi portæ *Caspis* sunt. In hac regione primus inventus est usus purpuræ, inde primum crinium, et corporum unguenta venerunt, ac odores quibus Romanorum atque Græcorum effluxit luxuria.

a Hæc a Meridiano mari porrecta. Ex Solin., cap. 55.

b Tylen quoque. De qua inf., cap. 6. Vid. Theophrast., Plin., Solin.

c Habet et fluvios. Ex eod. Sol., e quo *Indum* pro *Nidum*, et *Hypasyn* pro *Hypasin* posuimus.

d Eteasii potitur. Solini verba.

e Sunt in ea *Arachos...* *Arbem*. Ex Orosii lib. 1, c. 2.

f A Septentrione *Hircan.* salum. Ex Solin., cap. 59, de *Parthia*. Ita namque legit *Camertes*; et ita est in Manuscriptis *Eccl.* *Toletan.*, nisi *Hircanii saltus maris*, cujus non semel meminist *Solinus*. *Hircaniz* sylvæ meminist *Isid.*, sup., lib. 12, cap. 2.

g Ex quibus *Media*. Ex Solin., ibid.

h Qui ipsorum lingua *El* dic. E. Serv., *Æn.* 1, ad

11. *Media*, et *Persis*, a regibus *Medo* et *Perso* cognominatæ, qui easdem provincias bellando aggressi sunt. s Ex quibus *Media* ab Occasu transversa *Parthia* regna amplectitur; a septentrione *Armenia* circumdatur, ab Ortu *Caspis* videt, a Meridie *Persiam*. Hujus terra medicam arborem gignit, quam alia regio minime parturit. Sunt autem *Mediæ* duæ major et minor.

146 12. *Persis* tendens ab Ortu usque ad *Indos*; ab Occasu *Rubrum* mare habet, ab Aquilone vero *Mediam* tangit, ab Austro *Carmaniam*, quæ *Persidi* annectitur, quibus est *Susa* oppidum nobilissimum. In *Persia* primum orta est ars magica, ad quam *Nemroth*. Gigas post confusionem linguarum abiit, ibique *Persas* ignem colere docuit; nam omnes in illis partibus B Solem colunt, h qui ipsorum lingua *El* dicitur.

13. *Mesopotamia* Græcam etymologiam possidet, quod duobus fluviis ambiatur. Nam ab Oriente *Tigrim* habet, ab Occiduo *Euphratem*; i incipit autem a Septentrione inter montem *Taurum* et *Caucasum*, cujus a Meridie sequitur *Babylonia*, deinde *Chaldea*, novissime *Araba* *εὐδαίμων*.

14. *Babyloniæ* regionis caput *Babylon* urbs est, a qua nuncupata, tam nobilis, ut *Chaldea*, et *Assyria*, et *Mesopotamia* in ejus nomen aliquando transierint.

15. *Arabia* appellata, id est, sacra. i Hoc enim significare interpretatur, eo quod sit regio thurifera, odores creans. Hinc eam Græci *εὐδαίμων*, nostri *beatam* nominaverunt, in cujus saltibus et myrrha et cinnamum provenit; ibi nascitur avis phœnix; sardonix gemma, iris; malochites, et pæderotas ibi inveniuntur. h Ipsa est, et *Seba* appellata, a filio *Chus*, qui nuncupatus est *Saba*. i Hæc autem angusto terræ tractu ad Orientem versus *Persicum* sinum extenditur, cujus Septentrionalia (*Chaldea* claudit, Occasum sinus *Arabicus*).

147 16. *Syriam* *Syrus* quidam perhibetur indigena a suo vocabulo nuncupasse. m Hæc ab Oriente, fluvio *Euphrate*; ab Occasu, mari nostro et *Ægypto* terminatur: tangens a septentrione *Armeniam* et *Cappadociam*, a Meridie sinum *Arabicum*. Situsejus porrectus in immensam longitudinem, in lato angustior.

17. Habet autem in se provincias *Commagenam*, *Phœniciam*, et *Palæstinam*, cujus pars est *Judæa* absque *Sarracenis*, et *Nabathæis*. *Commagena* prima provincia *Syriæ* n a vocabulo *Commagenæ* urbis nuncupata, quæ quondam ibi metropolis habebatur.

vers. Per tot ducta viros, etc.

i Incipit a Septent. Ex Oros., lib. 1, cap. 2.

j Hoc e significare interp. Ex Solin., cap. 36.

k Ipsa est, et *Saba*. Joseph., lib. 1, Antiq.

l Hæc autem angusto.... *Arubicus*. Ex Oros., lib. 1, cap. 2.

m Hæc ab Orient. *Nabathæis*. Ex eod. cap.

n A vocabulo *Commagenæ* urbis. Vetus Cod. Roman., a vocabulo, quo urbs nuncupata, quæ quondam, etc. Ergo *Commagena* ea urbs, non *Commage* vocabatur. In *Ethici* quoque cosmographia inter famosa (sic namque appellat ipse) *Orientalis* *Oceani* oppida *Commagena* numeratur.

Hujus est a Septentrione Armenia, ab ortu Mesopotamia, a Meridie Syria, ab Occasu mare Magnum.

18. ^b Phoenix Cadmi frater de Thebis Ægyptiorum in Syriam profectus, apud Sidonem regnavit, eamque provinciam ex nomine suo Phœniciam appellavit. Ipsa est ubi Tyrus est, ad quam Isaias loquitur. Habet autem ad Orientem Arabiam, a Meridie mare Rubrum.

19. *Palæstina* provincia Philistin urbem metropolim habuit, quæ nunc dicitur Ascalon, ex qua civitate omnis circa eam regio *Palæstina* est nuncupata. Hujus ab Oriente mare Rubrum occurrit, a Meridiano latere Judæa excipitur, a septentrionali plaga Tyriorum finibus clauditur, ab Occasu Ægyptio limite terminatur.

20. *Judæa* regio Palæstinae ex nomine Judæ appellata, ex cujus tribu reges habuit. Hæc prius *Chanaan* dicta, a filio Cham, sive a decem Chanaanorum gentibus, quibus expulsis, eandem terram Judæi possederunt. ^c Initium longitudinis ejus a vico Arfa usque ad vicum Juliadem porrigitur, in quo Judæorum pariter, et Tyriorum communis habitatio est. Latitudo autem ejus a monte Libani 148 usque ad Tiberiadis lacum extenditur.

21. In medio autem Judææ civitas Hierosolyma est, quasi umbilicus regionis totius. Terra variarum opum dives, frugibus fertilis, aquis illustris, opima balsamis. ^d Unde secundum elementorum gratiam existimaverunt Judæi eam promissam patribus, terram fluentem lacte et melle, cum line illis Deus resurrectionis prærogativam polliceretur.

22. ^e *Samaria* regio Palæstinae ab oppido quodam nomen accepit, quod vocabatur *Samaria*, civitas quondam regalis in Israel, quæ nunc ab Augusti nomine *Sebastia* nuncupatur. Hæc regio inter Judæam, et Galilæam media jacet, incipiens ^f a vico, cui nomen est *Eleas*, deficiens in terra *Agrabat*. Situs ejus natura consimili, nec ullo differens a Judæa.

23. ^g *Galilæa* regio Palæstinae vocata, quod gignat candidiores homines quam Palæstina. ^h Hæc autem duplex est, superior et inferior, sibi tamen connexæ, Syriæ et Phœniciaæ adhærentes. Terra earum opima, et ferax, et fructibus satis secunda.

24. *Pentapolis* regio in consinio Arabiæ et Palæstinae sita. Dicta a quinque civitatibus imperiorum, quæ celesti igne consumptæ sunt: terra amplius

A olim a Hierosolymis ¹ uberrima, nunc autem *deserta* atque exusta. 149 Nam pro scelere incolarum de caelo descendit ignis, qui regionem illam in cineres æternos dissolvit.

25. Cujus umbra quædam, et species in favillis, et arboribus ipsis etiam adhuc videtur. Nascuntur enim ibi poma virentia sub tanta specie maturitatis, ut edendi desiderium gignant. Si carpas, fati-cunt, ac resolvuntur in cinerem, fumumque exhalant, quasi adhuc ardeant.

26. ⁱ *Nabathæa* regio, a Nabath filio Ismael nuncupata. Jacet autem inter Judæam et Arabiam, et surgens ab Euphrate in mare Rubrum porrigitur, et est pars Arabiæ.

27. ^k *Ægyptus*, quæ prius *Æria* dicebatur, ab Ægypto Danaï fratre, postea ibi regnante, nomen accepit. ^l Hæc ab Oriente Syriæ, ac Rubro mari conjuncta, ab Occasu Libyam habet, a Septentrione mare Magnum, ^m a Meridie vero introrsus recedit, pertendens usque ad Æthiopes; regio cæli imbribus insueta, et pluviarum ignara.

28. Nilus solus eam circumfluens irrigat, et inundatione sua secundat, ⁿ unde et ferax frugibus, multam partem terrarum frumento alit, cæterorum quoque negotiorum adeo copiosa, ut impleat necessariis mercibus etiam orbem terrarum. Finis Ægypti *Canopæa* a *Canope* Menchai gubernatore sepulto in ea insula, quæ Libyæ principium et ostium Nili facit.

150 29. *Seres* oppidum Orientis, a quo, et genus C *Sericum*, et regio nuncupata est. ^o Hæc a Scythico Oceano, et mari Caspio ad Oceanum Orientalem inflectitur; nobilibus fertilis frondibus, a quibus vellera decerpuntur, quæ cæterarum gentium commercia abnuentes Seres, ad usum vestium vendunt.

30. *Bactriæ* regioni proprius amnis Bactrus vocabulum dedit. ^p Partes ejus quæ pone sunt, Paropamisi jugis ambiuntur; quæ adversæ sunt, Indi fluvii fontibus terminantur. Reliqua includit Oebus fluvius. Mittit Bactria fortissimos Camelos nunquam atterentes pedes.

31. *Scythia* sicut et *Gothia* a Magog filio Japhet fertur cognominata; cujus terra olim ingens fuit, nam ab Oriente India, a Septentrione per paludes Mæotides inter Danubium, et Oceanum, usque ad D Germaniæ fines porrigebatur. Postea vero minor

^a A Septentrione Armenia. Sic veteres lib., non Cappadocia, idque et Ptolomæus, tabul. 6, Asæ confirmat, et Juvenal. satyr. 6, Armenios et Commagenos aruspices conjungens.

^b Phoenix Cadmi frater. Sup., lib. ix, cap. 2, ex Euseb. Chron.

^c Initium longitudinis.... Regiones totius. Ex Hegesipp., lib. iii, cap. 6. Aquis illustris. Ex Solin., cap. 33.

^d Unde secundum elem.... polliceretur. Hæc Hegesipp. dicto cap. 6, de Samaria.

^e Samaria. Ex Hieron. in Os. cap. xiv.

^f A vico cui nomen est Eleas. Hegesipp., ibid.

^g Galilæa... quod gignunt candidiores. Etymon Græcum; cum vox sit Hebræa.

^h Hæc autem dup... secundum. Ibid., Hegesipp.

¹ Uberrima nunc autem des. Ex Hegesipp., lib. iv, cap. 18; Solin., cap. 35, et August., lib. xxi de Civit., cap. 5.

ⁱ Nabathæa. Sup., lib. ix, cap. 2, et Hieron. in Quest. Heb. ad Genes., cap. 25.

^k Ægyptus... accepit. Sup., lib. ix., cap. 2, et Euseb. in Chron.

^l Hæc ab Oriente. Ex Oros., lib. i, cap. 2.

^m A meridie. Solin., cap. 33.

ⁿ Unde et ferax... terrarum. Ex Heg., lib. iv, c. 27.

^o Hæc a Scythico Oc. Totus locus ex Solin., cap. 53, e quo voces duas commercia abnuentes supplevinus, cum cæterarum gentium legatur in vet. Cod. non cæteris gentibus, ut quidam edidere.

^p Partes ejus, quæ pone. Al., pronæ. Al., planæ. Vid. Solin. et Plin., lib. vi, cap. 16.

effecta, a dextra Orientis parte, qua oceanus Sericus tenditur usque ad mare Caspium, quod est ad Occasum; dehinc a Meridie usque ad Caucasi jugum deducta est; cui subjacet Hyrcania, ab Occasu habens pariter gentes multas propter terrarum infecunditatem late vagantes.

32. Ex quibus quaedam agros incolunt, quaedam portentosae ac truces carnibus humanis et eorum sanguine vivunt. b Scythiae plures terrae sunt locupletes; inhabitabiles tamen plures, nam dum in plerisque locis auro et gemmis affluunt, gryphorum immanitate accessus 151 hominum rarus est. Smaragdus autem optimis haeec patria est. Cyaneus quoque lapis et crystallus purissimus Scythiae est. Habet et flumina magna Moschorum, c Phasiden, atque Araxen.

33. d Hyrcania dicta a silva *Hirrana*, quae Scythiae subjacet, habens ab Oriente mare Caspium, a Meridie Armeniam, a Septentrione Albaniam, ab Occasu Iberiam. e Est autem silvis aspera, copiosa in manibus feris, tigribus, pantherisque, ac pardis; de qua Virgil.: *Hyrcanaeque admorunt ubera tigres*.

34. f Albania a colore populi nuncupata, eo quod albo crine nascantur: h haec ab Oriente sub mare Caspium surgens, per oram oceani Septentrionalis usque ad Maeotides paludes per deserta et inculta extenditur. Huic terrae canes ingentes sunt, tantaeque feritatis, i ut tauros premant, leones perimant.

35. j Armenia nuncupata ab Armeno, Jasonis Thesali comite, qui amisso rege Jasonem, collecta multitudine ejus, quae passim vagabatur, Armeniam condidit, et ex suo nomine nuncupavit. Sita est inter Taurum et Caucasum, a Cappadocia usque ad Caspium mare protensa, habens a Septentrione Ceraunios montes, ex cujus collibus 152 Tigris fluvius nascitur; et in cujus montibus arca post diluivium sedisse perhibetur. Dnplex est autem Armenia, superior et inferior, sicut duae Pannoniae.

36. Hiberia regio Asiae est, prope Pontum Armeniae juncta; in hac herbae tincturae utiles nascuntur.

a A dextra Orient... vagantes. Ex Oros. l. 1, c. 2.
b Scythiae plures... rarus est. Ex Solin., cap. 20.
c Moschorum, Phasiden Arax... Solin: Heniochorum montes Araxen, Moschorum, Phasiden fundunt. Isid. lib. omnes Orosorum.

d Hyrcania dicta a silv. Hyr. Idem, sup., lib. ix, cap. 2, ex Serv., Aen. vii.

e Est autem sylv. asp. Solin., cap. 21.
f Albania a colore populi. Forte capilli.

g Haec ab Orient. Ex Oros., lib. 1, cap. 2.
h Usque ad Maeotides paludes. Oros., Usque ad Taurum fluvium et Maeotides.

i Ut Taurus premant, leones per. Solin., cap. 25: Apud Albanos nati canes feris omnibus anteponuntur; frangunt tauros, leones perimunt; ex quo frangant malebat Chaeon.

j Armenia nuncupata. Supra, lib. ix, cap. 2; et Justinae, lib. xlii.

k Haec in c. Syr... Cyprum. Ex Oros., lib. 1, cap. 2. Orosius ex Sallustio, quem citat Serv., Aen. xi, ad vers. Quales Threiciae.

l Terra ejus a. a. n. equor. Ex Solin., cap. 57.

m Asia minor... mare. Ex Oros., lib. 1, cap. 2, apud quem Cappadocia attingitur non cingitur ut in

37. Cappadocia urbs propria nominavit. n Haec in capite Syriae sita: ab Oriente Armeniam tangit, ab Occasu Asiam minorem, ab Aquilone mare Cimmericum, et Themiscirios campos, quos habuere Amazones, a Meridie vero Taurum montem, cui subjacet Cilicia et Isauria usque ad Cilicum sinum, qui spectat contra insulam Cyprum. o Terra ejus ante alias nutritrix equorum. Halys amnis per eam fluit, qui quondam Lydiae regna disjunxit a Persis.

38. p Asia minor ab Oriente Cappadocia attingitur, ab aliis partibus, undique mari circumdatur. Nam a Septentrione Pontum Euxinum habet, ab Occasu Propontidem, a Meridie Aegyptium mare. Habet provincias Bithyniam, Phrygiam, Galatiam, Lydian, Cariam, Pamphiliam, Isauriam, Lyciam, atque B Ciliciam.

39. Prima Asiae minoris Bithynia in Ponti exordio ad solis orientis partem, adversa Thraciae jacet, multis antea nominibus appellata. q Nam prius Bebrycia dicta, deinde Mygdonia, mox a Bithyno rege Bithynia nuncupata, ipsa est et major Phrygia. r Nicomedia urbs in ea est, 153 ubi p Annibal fugiens veneri haustu animam expiravit.

40. s Galatia dicta a priscis Gallorum gentibus, a quibus exstitit occupata. t Nam Galli in auxilium a rege Bithyniae evocati, regnum cum eo, pacta victoria, dividerunt; sicque deinde Graecis admisti, primum Gallo-graeci, nunc ex antiquo Gallorum nomine Galatae dicuntur, et eorum regio Galatia nuncupatur.

41. u Phrygia dicta a Phrygia Aesopi filia. v Haec Dardania a Dardano Jovis filio dicta. De u quo Homerus ait:

Quem primum genuit caelesti Jupiter arce.

w Hic enim profectus de Corito civitate primus venit in Phrygiam. Est autem regio x Troadi superjecta ab Aquilonis parte Galatae, a Meridiana vicina est Lycaoniae, ab Oriente Lydiae adhæret, ab Occidente Hellesponto mari terminatur. y Hujus regio Troja est, quam ex suo nomine appellavit Tros, Trojanorum rex, Ganymedis pater. Duæ sunt autem Isidorianis lib.

n Nam prius Bebrycia. Solin., cap. 44.

o Ipsa est et major Phrygia. Ex Serv., Aen. v, ad vers. Bebrycia ven., apud quem Sallust.: Igitur introrsus prima Asiae Bithynia est, multis antea nominibus appellata, ipsa est, et major Phrygia.

p Annibal... animam expiravit.—Expulit, Sol., cap. 44; exhalavit, Margarit. Virgil., lib. xi.

q Galatia. E Solin., cap. 45, aut ex Hieron., in loc. Heb., ex Actib.

r Nam Galli. Ex Justin., lib. xxv, et lib. de Locis Heb., ex Act. apost., inter Hieron. Opera.

s Phrygia... Aesopi s. Sic veteres lib. et Messalla Corvin., in lib. de Progenie August.

t Haec et Dardaniae. E Serv., Aen. ii.

u De quo Homerus ait, etc. Verba Eusebii, in Chronic.

v Hic enim profectus de Corito. E Serv., Aen. iii, ad versum 170: Coritum, terrasque req. Et Virg., Aen. vii, de Dardano: Hinc illum Coriti.

w Troadi superjecta. E Solin., cap. 45, de Asia minore.

y Hujus regio Troja. E Serv., Georg. iii, ad Trosque patens.

Phrygiæ, major et minor. Major Phrygia *Smyrnam* A partem orbis ex ejus nomine appellavit. Iste autem habet; ^a Minor vero *Ilium*.

42. *Lycaonia*,...

^b *Cariam* *Hermus* fluvius discernit a Phrygia.

43. *Lydia* sedes antiqua regum, quam *Pactoli* unda extulit in divitias, torrentibus aureis: hæc antea *Mæronia* dicebatur, quæ dum pro brevitate duos fratres reges *Lydum* et *Tyrrhenum* ferre non posset, 154 ex sorte *Tyrrhenus* cum ingenti multitudine profectus, loca ^a *Italiæ* occupavit, et *Tyrrheniam* nuncupavit. *Lydia* autem a *Lydo* ^d regis fratre, qui in provincia remanserat, cognominata est. Conjungitur ab Occidente minori Phrygiæ, ab Ortu *Smyrnam* urbem habet, quam ^e *Meles* fluvius cingit, cujus campos *Pactolus* et *Hermus* circumfluunt, arenis aureis ditissimi.

44. *Pamphylia*,...

Isauria ex situ loci perhibetur cognominata, quod undique *aurarum* aperta flatibus pateat. Metropolitim urbem *Seluciam* habet.

45. ^f *Cilicia* a *Cilice* quodam nomen traxit, quem ortum Phœnicæ dicunt, et antiquiorem Jove fuisse asserunt. Plurima jacet campis, recipiens ab Occiduo *Lyciam*, a Meridie mare *Issicum*, a tergo montis *Tauri* juga. Hanc *Cydnus* amnis intersecat, ^g matrem urbium habet *Tarsum*. In ea et *Corycus* oppidum est, unde crocum plurimum et optimum venit, spiramine fragrantius, et colore plus aureo.

46. *Lycia* nuncupata, quod ab Oriente adjuncta *Ciliciæ* sit. Nam habet ab Ortu *Ciliciam*, ab Occasu et Meridie mare, a Septentrione *Cariam*. ^h Ibi est mons *Chimæra*, qui nocturnis æstibus ignem exhalat, sicut ⁱ in Sicilia *Ætna*, et *Vesuvius* in Campania.

155 CAPUT IV.

De Europa.

1. Post *Asiam* ad *Europam* stylum vertimus. *Europa* quippe *Agenoris* regis *Libyæ* filia fuit, ^j quam *Jovis* ab *Africa* raptam *Cretam* advexit, et tertiam

^a *Minor vero Ilium*. Ex dicto lib. de Locis Heb., Act.

^b *Cariam*. E Solin., cap. 43.

^c *Loca Italiæ occup.* E Serv., et impres. veteres lib. omnes. *Galliæ*.

^d A *Lydo* regis Fratre. Vocem regis debebat *Chacon*. Videntur autem hæc e *Servio* sumpta, *Æn.* viii, ad Urbis *Ægyptinæ* sed. s.

^e *Meles* fluv. Sic vet. lib., de quo, superiori lib., D vid. *Plin.*, lib. v, cap. 29.

^f *Ciliciam a Cilic.* E Solin., cap. de Cilic.

^g *Matrem urb. h. Tarsum, hanc Cydn., etc.* Ex Solino. Nam inverso ordine hæc leguntur in Codicib. *Isid.*, et in dictis lib. de Locis Heb., ex Act. apost.

^h Ibi est mons *Chimæra*. Ex Solin., cap. 42, de *Lycia*. Ex quo *Vesuvius* hic legendum fuit, non *Vesulus*, ut est in manuscr. p. t. s. Vid. *Serv.* *Æn.* xi, ad *Multos Vesulus quem*, et *Georg.* ii, ad vers. :

Talem dives arat Capua, et vicina Vesevo.

CAP. IV. — ⁱ *Jovis*. Ita omnes *Goth.* ut ante quoque annotavimus.

^j *Iste autem est Agenor Libyæ fil.* *Apollodorus* de *Agenore*: *Ἀγένορος δὲ καὶ ποσειδῶνος γιγνόντων παῖδες* ^k *Ἀγένορος καὶ Βήλοσ.*

^k *Mari Magno* conjungitur. — *Contingitur*. *Chac.*

^l *Prima Europæ Reg.* Ex *Oros.*, lib. i, cap. 2.

^m *Terra dives viror.* *Al.*, *Virium virorum.* *Solin.*,

est *Agenor Libyæ* filius, ex qua, et *Libya*, id est *Africa* fertur cognominata. Unde apparet prius *Libyam* accepisse vocabulum, postea *Europam*.

2. *Europa* autem in tertiam partem orbis divisa, incipit a flumine *Tanai*, descendens ad Occasum per Septentrionalem oceanum usque ad fines *Hispaniæ*, cujus pars *Orientalis* et *Meridiana* a *Ponto* consurgens, tota ⁿ *Mari Magno* conjungitur, et in insula *Gadibus* finitur.

3. ^o *Prima Europæ regio Scythia inferior*, quæ a *Mæotidis* paludibus incipiens, inter *Danubium* et oceanum Septentrionalem usque ad *Germaniam* porrigitur; quæ terra generaliter propter barbaras gentes, quibus inhabitatur, *Barbaria* dicitur. Hujus pars prima *Alania* est, quæ ad *Mæotidas* paludes pertingit.

^p Post hanc *Dacia*, ubi et *Gothia*; deinde *Germania*, ubi plurimam partem *Suevi* incolerunt.

4. *Germania*, post *Scythiam Inferiorem* a *Danubio* inter *Rhenum* fluvium, *Oceanumque* conclusa, cingitur a Septentrione et Occasu *Oceano*, ab Ortu vero *Danubio*, a Meridie *Rheni* flumine dirimitur; ^q terrarum virorum ac populis numerosis, ^r et immanibus frequens.

156 Unde et propter fecunditatem gignendorum populorum *Germania* dicta est; ^s gignit aves *Hercyniæ* sylva quarum pennæ noctu perlucunt. ^t *Bisonates* quoque feras, et uros atque alces parturit. *Mitui* et gemmas, *crystallum* et *succinum*. ^u *Callaicum* quoque viridem, et *ceraunium* candidum. Duæ sunt autem *Germaniæ*, *Superior* juxta septentrionalem oceanum, inferior circa *Rhenum*.

5. ^v *Provinciarum* autem, quas *Danubius* a *Barbarico* ad *Mediterraneum* mare secluserit, ^w prima est *Mæsia*, a *messium* proventu vocata. Unde eam veteres *Cereris* horreum nuncupabant. ^x Hæc autem ab Oriente ostiis *Danubii* jungitur; ab Euro vero *Thraciæ*, a Meridie *Macedoniæ*, ab Occasu *Histriæ* copulatur. Post *Mæsiam* autem *Pannonia* est. Inde

cap. 23.

^y *Et immanibus frequens.* — *Frequens* ex *Solin.* reposuimus.

^z *Gignit aves.* Ex *Solin.*, ibid.

^{aa} *Bizonates quoque feras, et uros, atque Alces.* *Solin.*, ibid., *Plin.*, lib. viii, cap. 15; *Cæsar*, lib. vi, de *Bell. Gall.*; *Serv. Georg.* ii.

^{ab} *Callaicum quoque.* — *Callaim* *Plin.*, lib. xxxvii, D cap. 8.

^{ac} *Provinciarum autem.* Ex *Oros.*, ibid.

^{ad} *Prima est Mæsia.* — *Mæsia*, an *Mysia* verior scriptura sit, nondum ætis constituit. Nam *Isidori* et *Solini*, cujus hæc sunt, *Codices* variant; apud *Orosium* *Mæsia* perpetuo. *Serv. Georg.* i, ad *Nulla tantum se Mæsia cultu*: *Mæsia*, inquit, *Civitas Phrygiæ. Mysia* *Provincia* est. Verum rem ipsam si spectes, *Mysiam* minore periculo scripseris. Constat enim *Mysiam* a *geographis*, et in *Asia*, et in *Europa* collocari. Quin etiam apud *Virgilium* (si *Pierio* credimus), ut *Mæsia* legatur, invitis *manuscriptis* libris, *Servii* auctoritas fecit. Sed origo a *messibus* tracta *Mæsiam*, sive *Mæsiam* potius ab *Isidoro* dictam arguit, quod *Chaconi* quoque magis placebat. Nam quod *μῆσος*, aut *μῆσῶν* apud *Lydos*, auctoribus *Eustachio* ad *Dionys.* *Afrum*, et *Hesychio*, significat, nihil ad *Isidorum*.

^{ae} Hæc autem ab Oriente ostiis *Danub.* Ex *Oros.*, lib. i, cap. 2.

Noricus ager frigidus, et parcius fructuosus. Post **A** buit Græcia clarius atque nobilius. In ea est et *Marathonius* campus opinionè quondam prælii cruentissimus.

6. *Thraciæ* Thiras Japhet filius veniens nomen dedisse perhibetur. Alii a sævitia incolarum Thraciam appellatam dixerunt. ^a Huic ab Oriente Propontis, et urbs Constantinopolis opposita est, a Septentrione vero later obtenditur, a Meridie vero *Ægæo* mari adhæret, ab Occasu Macedonia illi subjacet. Cujus regionem olim *Bessorum* populus, **157** *Massagetæ*, *Sarmatæ*, *Scythæ*, et aliæ plurimæ nationes incoluerunt. Ampla est enim, ideoque plurimas continuit gentes, Hebrum fluvium Thracia fundit, qui etiam gentes barbarorum plurimas tangit.

7. *Græcia* a Græco rege vocata, qui cunctam eam regionem regno incoluit. Sunt autem provinciæ Græciæ septem: quarum prima ab Occidente *Dalmatia*, inde *Epirus*, inde *Hellas*, inde *Thessalia*, inde *Macedonia*, inde *Achaicæ*, et duæ in mari, *Creta* et *Cyclades*. *Illyricum* autem generaliter omnis Græcia est.

8. *Dalmatiam* a *Delmi* maxima ejusdem provinciæ civitate, traxisse nomen existimatur. Adhæret ^b ab Oriente Macedonia, a Septentrione Mæsiæ, ab Occasu Isthria terminatur, a Meridie vero Adriatico sinu clauditur.

9. ^c *Epirus* a *Pyrrho* Achillis filio cognominata, cujus pars *Chaonia*, quæ ante *Molossia* dicta est, a *Molosso* filio Pyrrhi, quem de Andromacha habuit. Sed postquam occisus est Pyrrhus Orestis insidiis, Andromacham Helenus suscepit, tenuitque regnum privigni, **158** qui successerat patri, a quo *Molossia* dicta pars Epiri, quam Helenus postea a fratre *Chaone*, quem in venatu per ignorantiam dicitur occidisse, *Chaoniam* nominavit, quasi ad solatium fratris extincti.

10. ^d *Hellas* dicta a rege *Hellene*, Deucalionis et Pyrrhæ filio, a quo et prius Græci *Hellenes* nuncupati sunt. Ipsa est, et *Attica* terra, *Acte* prius dicta. ^e Nam *Cranæus* quidam Græciæ indigena fuit, ex cujus filia *Attis* nomine *Attica* terra vocata est. Hæc inter Macedoniam, et Achaiam media jacet, Arcadiæ à Septentrionali parte conjuncta. ^f Ipsa est et vera Græcia, ubi fuit *Athenæ* civitas ^g mater liberalium litterarum, et philosophorum nutrix, qua nihil ha-

^a Huic ab Oriente Propontis. Ex Oros., ibid.

^b Adhæret autem ab Oriente ... clauditur. Ex eod. Post hæc verba leguntur in quibusdam Gothicis ista: *Illyrica regio juxta Adriaticum mare, in qua Dardani sedes habent, ipsa est et Dardania a Dardano rege cognominata, homines est Trojana prosapia in mores barbaros efferrati; quæ fortasse rejicienda non sunt. Vido Plinium, lib. iv, cap. 1, et Solin., cap. 8.*

^c *Epirus* a *Pyrrho*.... extincti. E. Serv. pleraque *Æn.* iii, ad vers. *Patrio Andromachen*; apud quem in lib. impressis a Rob. Step.: *Positam a fratre Chaone*, legitur. De qua lectione alii judicabant.

^d *Hellas* dicta a Rege. Ex Eusebii Chron., et Serv., *Eclóg.* ii, ad *Acteo Aracyntho*.

^e *Nam Cranæus indigena*, etc. Verba sunt Eusebii.

^f *Ipsa est et vera Græcia*. Hæc omnia carptim sumpta e Solin., cap. de Græcia.

^g *Mater liberal... nobiliss.* Ex Aug. xviii, de Civit.,

buit Græcia clarius atque nobilius. In ea est et *Marathonius* campus opinionè quondam prælii cruentissimus.

11. Helladæ autem duæ sunt provinciæ, *Bœotia* et *Peloponnesus*.

Bœotia autem dicta hæc ex causa. Dum Cadmus Agenoris filius **159** Europam sororem a Jove, rapiam ex præcepto genitoris quæreret, nec reperiret, patris iram formidans, confirmato animo, elegit exsilium. Nam bovis forte inspectæ secutus vestigia, amplexus est sedem ubi illa recubuerat, sicque locum de nomine bovis *Bœotiam* nominavit: ubi et *Thebas* urbem construxit, in qua olim civilia bella detonuerunt, et ^h ubi nati sunt Apollo et Hercules major ille Thebanus. Eadem est ⁱ *Aonia* vocata, a fonte quodam Apollini et Musis consecrato, qui in eadem Bœotia est.

Peloponnesus secunda pars Helladæ, a *Pelope* regnata atque vocata.

12. *Thessalia* a *Thessalo* rege cognominata, quæ a meridiana plaga Macedonia conjuncta est, ^j cujus a tergo Pieria est. Multa in Thessalia flumina, et oppida, inter quæ præcipue *Thessalonica*, et *Thebæ*. Ibi est mons *Parnassus* quondam Apollini consecratus. **160** Thessalia patria Achillis, et origo Lapitharum fuit, de quibus ^k fertur quod hi primo equos frenis domuerint; unde et *Centauri* dicti sunt. In Thessalia primum solidi aurei facti sunt, domandorum quoque equorum usus primum repertus est.

13. *Macedonia* in exordio ab *Emulo* rege *Emathia* nomen erat, sed ^l *Macedo* Deucalionis maternus nepos, postquam ibi accepit principatum, mutavit vocabulum, *Macedoniamque* a suo nomine dixit. ^m Est autem confinis ab Oriente *Ægæo* mari, a Meridie *Achaicæ*, ab Occasu *Dalmatiæ*, a Septentrione *Mæsiæ*. Patria *Alexandri Magni*, et ⁿ regio aureis venis argenteisque opima. Lapidem quem præntidem vocant ista gignit. Mons *Olympus* in ea est, ^o qui excellenti vertice tantus attollitur, ut in cacumine ejus, nec nubes, nec venti sentiantur.

14. ^p *Achaia* ab *Achæo* rege, et urbs et provincia appellata. Hæc pene insula est. Nam absque Septentrionali parte, qua Macedonia jungitur, undique septa est mari. Ab Oriente enim habet Myrteum

D cap. 9

^h Ubi nati sunt *Apol.* et *Herc.* At Solin., cap. 13, de Thebis: *Urbs ista numinibus apud se ortis gloriatur, ut perhibent qui sacris carminibus Herculem et Liberum celebrant; e quo pro Apolline Liberum substituebat Chacon invitis omnibus lib.*

ⁱ Eadem est et *Aonia*. E Serv., *Eclóg.* 10, ad vers. *Aonia Aganippæ*.

^j Cujus a tergo Pieria est. Ita Solin., cap. de Thessalia, sed paulo aliter Plinius, lib. iv, cap. 8.

^k De quibus fertur quod hi prim. Virg., *Georg.* ii: *Frena Peletroniæ Lapythæ*. Et Serv.

^l *Macedo deucal.* E Sol., cap. de Macedonia.

^m Est autem confin. *Mysiæ*. Ex Oros., lib. i, cap. 2.

ⁿ Et regio. E Solin.

^o Qui excellenti vertice tantus. Ex eod., cap. de Thessalia.

^p *Achaia* ab *Ach.* Ex Chron. Eusebii.

mare, ab Euro Creticum, a Meridie Ionium: ab Africo et Occasu a Cephaloniam, et Cassiopam in-ulas, a sola Septentrionali parte Macedoniæ, vel Atticæ terræ adjungitur, hujus caput est urbs *Corinthus* Græciæ decus. *Inachus* est Achaia fluvius.

161 15. ^b *Arcadia* sinus Achaia est, ut platani folium, inter Ionium et Ægæum mare exposita, e quam *Arcas* Jovis et *Calistæ* filius, Pelasgis in ditinonem redactis, ex suo nomine *Arcadiam* nuncupavit. Ipsa est et *Sicyonia* a *Sicyone* rege, a quo et regnum *Sicyoniorum* est dictum. Habet autem *Arcadia* fluvium magnum *Erimanthum*; a-be-ton quoque lapidem, qui semel accensus nunquam extinguitur. Candidissime etiam merulæ ibi nascuntur.

16. *Lacedemonia*.....

^a *Pannonia* ab Alpibus *Pænnis* est nuncupata, quibus ab Italia secernitur: regio a viro fortis, et solo læta, duobus satis acribus fluvii *Dravo*, *Suboque* vallata. Conjungitur autem cum Norico et Rhetia, habens ab Oriente Mæsiam, ^f ab Euro Istriam, ab Africo vero Alpes Appenninas, ab Occasu Galliam Belgicam, a Septentrione Danubii fontem, v. l. limitem, qui Germaniam, Galliamque secernit.

17. *Istriam* Ister amnis voravit, qui ejus terram i fluit, ipse est *Danubius*. Habet autem *Istria* a Septentrione Pannoniam.

18. *Italia* olim a Græcis populis occupata, e magna Græcia appellata est; deinde a regis nomine *Saturnia*, mox et *Latium* dicta, eo quod, idem Saturnus, a Jove sedibus suis pulsus, ibi *latuerit*; postremo ab *Italo*, Siculorum rege, ibi regnante, *Italia* nuncupata est. ^b Cujus situs longitudine amplius quam lati odine i a Circio in Eurum extenditur, a Meridie Tyrreno mari, ab Aquilone Adriatico clauditur, ab Occiduo Alpium jugis fiitit: terra in rebus omnibus pulcherrima, Soli fertilitate, pabuli ubertate gratissima.

19. Habet lacus *Beacum*, *Avernum*, aque *Lucrinum*; fluvios *Eridanum*, et *Tiberim*, et terent s fontibus *Baia*s. Gignit grummas syrtitem, lycurium, et corallium; boam quoque serpentem, lycem feram, et *Diomedæas* aves. *Italia* autem et *Hispania* idecirco *Hesperia* dictæ, quod Græci *Hespero* stella navigent, et in Italia et in Hispania, i quæ hac ratione discernuntur; aut enim *Hesperiam* solam dicis,

^a *Cassiopam Cephaloniam et insulas*. Oros., ib., cap. 2: *Ab Africo et Occasu Cephaloniam et Cassiopam Insulas, a Septentione sinum Corinthium, ab Aquilone angustum terræ dorsum, quo Macedoniæ conjungitur, vel potius Atticæ, qui locus Isthmos vocatur, ubi est Corinthus.*

^b *Arcadia* sinus... ut platani folium. Confusa sunt hæc. *Arcadia* in sinu est *Peloponnesi*, id est, in medio ipsius. *Peloponnesus* vero, ut platani folium extenditur.

^c *Quam Arcas Jovis*, etc. Ex Chron. Euseb.

^d *Pannonia*. Ex Oros., ibid.

^e *Viro fortis*. Ita veter. lib. et Solin., cap. de Gallo.

^f *Ab Euro Istriam*. — A Meridie malleus.

^g *Italia*. . . magna Græcia. Serv., Æn. 1, ad vers. *Scu ros Hesperiam magnam*, etc. *Μεγάλη Ἑλλάς*; ubi

et significas *Italiam*: aut addis *ultimam*, et significas *Hispaniam*, quia in Occidentis est fine.

20. *Tuscia* pars Italiae, ^b *Umbria* vero pars Tusciæ. *Tuscia* autem a frequentia sacrorum et *thuris* vocata, ἀπό τοῦ θύειν.

21. *Umbria* vero hi-torix narrant, eo quod tempore aquosæ cladis imbribus superfuerit, ob hoc *Umbriam* Græce cognominatam. Est enim in jugis Appennini montis sita, in parte Italiae juxta Meridiem.

22. ¹ *Etruria* pars Italiae dicta, quod ejus fines tendebantur usque ad ripam Tiberis, quasi ἔτερος ὄρος. Nam ἔτερος, alter, ὄρος finis vocatur. **163** Romæ enim fines antea unam tantum Tiberis ripam tenebant. Alii *Etruriam* ab Etrusco principe putant. **B** Item et *Tyrrhenia* a *Tyrrheno* Lydii fratre, qui ex sorte cum populi parte de Mætonia venit ad Italiam. Hæc est et *Tuscia*, sed *Tuaciam* dicere non debemus, quia nusquam legimus. *Tuscia* autem, a frequentia sacrificii et *thuris*, dicta est ἀπό τοῦ θύειν: illic et aruspicinam dicunt esse repertam.

25. ^m *Apulia*, ubi *Brundisium* situm est, quam *Ætoli* secuti *Diomedem* ducem condiderunt.

24. *Campania* habet terras hyeme atque æstate vernantes. Sol ibi mitis, grata temperies, aer purus et blandus.

25. *Gallia* a candore populi nuncupata est, γάλα enim Græce lac dicitur. Montes enim et rigor cæli ab ea parte solis ardorem excludunt, quo sit ut calor corporum non coloretur. Hanc ab Oriente *Alpium* **C** juga tuentur, ab Occasu Oceanus includit, a Meridie prærupta *Pyrenæi*, a Septentrione Rheni fluenta, atque Germania, cujus initium Belgica, finis Aquitania est; regio gleba uberi, ac pabulosa ad usum animalium apta, fluminibus quoque, et fontibus irrigua, perfusâ duobus magnis Rheo, et Rhodano fluvii.

26. ⁿ *Belgis* autem civitas est Gallia, a qua *Belgica* provincia dicta est.

Cisalpinga, quia citra Alpes.

Transalpinga, id est trans Alpes, contra Septentrionem.

Rhetia vero, quod sint juxta Rhenum.

27. ^o *Aquitania* autem ab obliquis aquis *Lipari*

D pollata est, quia a *Tarento* usque ad *Cumas* omnes civitates Græci condiderunt. Vid. Justin., lib. xx.

^b Cujus situs longitudine ampl. E Solin., cap. de Italia: *Proceritate amplior, quam latitudine.*

ⁱ A Circio in Eurum. . . finitur. Ex Oros.

^j *Quæ hac ratione discernuntur*, etc. E Serv., Æn. 1, ad vers. *Est locus Hesperiam*. Et lib. iii: *Ab Hespero* (inquit) *Hispaniæ* rege, vel a stella, quam intuentur petentes Italiam.

^k *Umbria* vero *per* Tusciæ. Ex eod., Æn. xii. *Umbria* vero dicitur, ut hist. E Solin., cap. 8.

^l *Etruria* pars Italiae. E Serv. Æn. xi. *Etruscique* duces; et ii: *Ad terram Hesp. venies.*

^m *Apulia* ubi *Brundus*..... quam *Æoli*. Verba sunt Justin., lib. xii.

ⁿ *Belgis*. Belgium dicitur a Cæsare.

^o *Aquitania*. Ex Oros.

fluminis appellata, quia ex plurima parte terminus ejus est, eamque pene in orbem cingit.

28. ^a *Hispania* prius ab *Ibero* anno *Iberia* nuncupata. Postea ab *Hispano* *HISPANIA* cognominata est. ^b *Ipsa* est, et vere *Hesperia*, ab *Hespero* 164 stella Occidentali dicta. Sita est autem inter *Africam*, et *Galliam*, a Septentrione *Pyrenæis* montibus clausa, a reliquis partibus undique mari conclusa, salubritate cœli æqualis, omnium frugum generibus secunda, gemmarum, metallorumque copiis ditissima.

29. Interfluunt eam flumina magna, *Bætis*, *Minius*, *Iberus* et *Tagus* aurum trahens, ut *Pactolus*. Habet provincias sex : *Tarracensem*, *Carthaginensem*, *Lusitaniam*, *Galliciam*, *Bæticam*, et transfreta in regione *Africæ Tingitaniam*.

30. ^c *Dux* sunt autem *Hispaniæ*, *Citerior*, quæ ^B in Septentrionis plaga a *Pyrenæo* usque ad *Carthaginem* porrigitur : *Uterior*, quæ in Meridiem a *Celtiberis* usque ad *Gaditanum* fretum extenditur. *Citerior* autem et *Uterior* dicta, quasi *citra* et *ultra*; sed *citra*, quasi *circa* terras, et *ultra*, vel quod *ultima*, vel quod non sit post hanc ulla, hoc est, alia terra.

CAPUT V.

De *Lybia*.

1. *Lybia* dicta, ^d quod inde *Libs* stat, hoc est, *Africus*. ^e Alii aiunt *Epaphum* Jovis filium, qui Memphis in *Egypto* condidit, ex *Cassiopa* uxore procreasse filiam *Lybiam*, quæ postea in *Africa* regnum possedit, cujus ex nomine terra *Lybia* est appellata.

2. *Africam* autem nominatam quidam inde existimant, quasi *apricam*, quod sit aperta cœlo, vel soli, et sine horrore frigoris. 165 ^f Alii dicunt *Africam* appellari ab uno ex posteris *Abrahæ* de *Cethura*, qui vocatus est *Afer*, ^g de quo supra meminimus.

3. Incipit autem a finibus *Egypti*, pergens juxta Meridiem per *Æthiopiam* usque ad *Atlantem* montem. A Septentrionali vero parte, *Mediterraneo* mari conjuncta clauditur, et in *Gaditano* freto finitur, habens provincias *Libyam Cyrenensem*, *Pentapolim*, *Tripolim*,

^h *Bizacium*, *Carthaginem*, *Numidiam*, ⁱ *Mauritaniam Sitifensem*, *Mauritaniam Tingitanam*, et circa solis ardorem *Æthiopiam*.

4. ^j *Lybia Cirenensis* in parte *Africæ* prima est, a *Cyrene* urbe metropoli, quæ est in ejus finibus, nuncupata. Huic ab Oriente *Egyptus* est, ab Occasu *Syries* majores, et *Troglodytæ*, a Septentrione mare *Libyicum* : a Meridie *Æthiopia*, et barbarorum variarum nationes, et solitudines inaccessibiles, quæ etiam basiliscos serpentes creant.

5. *Pentapolis* Græca lingua a quinque urbibus nuncupata, id est, *Cyrene*, *Berenice*, ^k *Theuchira*, *Apollonia*, *Ptolemaide*. Ex quibus *Ptolemais* et *Berenice* a regibus nominatæ sunt. Est autem *Pentapolis Libyæ Cirenensi* adjuncta, et in ejus finibus deputata.

6. *Tripolitanam* quoque provinciam Græci lingua sua signant de numero trium magnarum urbium : ^l *Oea*, *Sabratæ*, *Leptis magnæ*; hæc habet ab Oriente *Syrtes* majores, et *Troglodytas*, a Septentrione 166 mare *Adriaticum*, ab Occasu *Bizantium*, a Meridie *Getulos* et *Garamantes* usque ad Oceanum *Æthiopicum* pertendentes.

7. *Byzacena* regio ex duobus nobilissimis oppidis nomen sortita est, ex quibus unum *Adrumetus* vocatur (alterum *Byzacium*). Hæc sub *Tripoli* est, ^m patens passuum ducenta, vel amplius millia, secunda oleis, et glebis ita præpinguis, ut facta ibi semina, incremento pene centesimo frugis renascantur.

8. ⁿ *Zeugis*, ubi *Carthago* magna, ipsa est et vera *Africa* inter *Byzacium*, et *Numidiam* sita, a Septentrione mari *Siculo* juncta, et a Meridie usque ad *Getulorum* regionem porrecta, cujus proxima quæquo frugifera sunt, ulteriora autem bestiis et serpentibus plena, atque onagris magnis in deserto vagantibus.

Citulia autem *Africæ* pars mediterranea est.

9. ^o *Numidia* ab incolis passim vagantibus sic vocata, quod nullam certam haberent sedem. Nam lingua eorum incertæ sedes et vagæ *Numidia* dicuntur. Incipit autem a flumine *Ampsaga*, in *Zeugitanum*

gitanam ex *Concil. Carthag. vii.* constat esse conjunctas, ut *Cæsariensis* alterutrius, quasi appendix sit; ita tamen ut pro *Tingitana* in *Conciliis* sæpe ponatur.

^p *Lybia Cyren... pertendentes.* Ex *Oros.*, lib. 1, cap. 2.

^q *Theuchira.* Mendose olim legebatur *Ceutria*. Vid. *Ptolemæi* tabul. 4.

^r *Oea, Sabratæ, Leptis mag.* *Solin.*, cap. 30. *Achei Tripolim* lingua sua signant de trium Urbium numero *Tuphræ*, *Abrotani*, *Leptis magnæ*. *Nostri* *Codices* partim *Ocetræ*, partim *Oea Tabrace*, partim *Oea Sabrete*. *Sil.*, lib. 111 :

Sabrate, tum *Tyrium* vulgus, *Sarranique* *Leptis* *Æaque* *Trinacrios* *Afr.*s permista colonos.

Ubi *Oeaque* ex *Isidoro* libentius legerim.

^s *Patens passuum* *duc.* *E Solin.*, cap. 30.

^t *Zeugis* ubi *Carthago magna.* Verba sunt *Oros.*

^u *Numidia* ab incolis passim vag. *Sallust.* in *Jugurth* : *Et quia sæpe tentantes agros, alia, deinde alia loca petiverant, semet ipsi* *Numidas* appellare. *Idem* *Plin.*, lib. v, cap. 3; paulo tamen aliter *Festus*.

^a *Hispania.* Ex *Justin.*, lib. XLIV.

^b *Ipsa est, et vera Hesperia.* *E Serv.*, *Æn.* 1. ad vers. *Est locus Hesp.*

^c *Dux sunt Hispan.* Ex *Oros.*

CAP. V. — ^d *Lybia, quod inde Libs stat.* *E Serv.*, *D* *Æn.* 1. ad *Venturum* excid. *Libyæ.*

^e *Alii aiunt Epaphum.* *Hyginus* in *Fabulis*, cap. 140, et *Placidius* ad *Thebaid.* 1v.

^f *Alii dicunt Africam.* *Hieronym.*, in *Quest.* in *Genes.*, ad cap. 25.

^g *De quo supra.* *Lib.* 11, cap. 2.

^h *Byzacium.* — *Byzacium* legitur in antiquissimis libris, et marmoribus, et apud *Stephanum*. *Veram* tamen scripturam *Byzantium* existimabat *Chacon* ex *vetustis Varronis* *Codicibus*, lib. 1, de *Re rust.*, cap. 44, et *Plin.*, lib. v, cap. 4, et lib. xvii, cap. 5, et lib. xviii, cap. 10, et *Aug.* in *Ps.* xxxvi, concione 2. *Quam* etiam vulgati *Isidori* libri, et plerique ex *Gothicis* revent.

ⁱ *Mauritaniam Sitifensem Mauritan. Ting.* *Quod Cæsariensem* addunt quidam libri, tresque *Mauritanias* videntur ex *Orosio* facere, nihil est quod moremur, quando ex eodem et *Isidoro* paulopost *Cæsariensem* et *Sitifensem*, vel etiam *Sitifensem* et *Tin-*

limitem desinit, ^a habens ab Ortu Syrtis minores, a Septentrione mare quod intendit Sardiniam, ab Occasu Mauritaniam Sitifensem, a Meridie Æthiopum gentes, regio campis præpinguis. Ubi autem sylvestris est, feras educat; ubi jugis ardua, equos et onagros procreat; **167** eximio etiam marmore prædicatur, quod *Numidicum* dicitur. Habet autem urbes præcipuas ^b *Hipponem, Rhegium, et Rusicadam*.

10. *Mauritania* vocata a colore populorum. Græci enim nigrum *μῆλον* vocant. Sicut enim Gallia a candore populi, ita Mauritania a nigredine nomen sortita est. Cujus prima provincia *Mauritania Sitifensis* est, quæ *Sitifis* habet oppidum, a quo et vocabulum traxisse regio perhibetur.

11. *Mauritania* vero *Cæsariensis Colonia, Cæsaria* civitas fuit, et nomen provinciæ ex ea datum. ^c Utræque igitur sibi conjunctæ ab Oriente Numidiam habent, a septentrione mare Magnum, ab Occasu flumen Malvam, a Meridie montem *Astrixim*, ^d qui discernit inter secundam terram, et arenas jacentes usque ad Oceanum.

12. *Mauritania Tingitana* a *Tingi* metropolitana hujus provinciæ civitate vocata. ^e Hæc ultima Africa exurgit a montibus septem, habens ab Oriente flumen Malvam: ^f a Septentrione fretum Gaditanum, ab Occiduo oceanum Atlanticum, a ^g Meridie Gaulalum gentes usque ad oceanum Hesperium pererrantes. Regio gignens feras, simias, dracones, eustruthiones, olim etiam, et elephantis plena fuit, quos sola nunc India parturit.

168 ^{13.} ^h *Garamantis* regionis caput *Garamma* oppidum fuit. Est autem inter Cyrenensem et Æthiopiam, ubi est fons ⁱ qui riget calore diei, et calet frigore noctis.

14. *Æthiopia* dicta a colore populorum, quos solis vicinias torret. ^j Denique vim sideris prodit hominum color, est enim ibi jugis æstus. ^k Nam quidquid ejus est, sub Meridiano cardine est. Circa Occiduum autem montuosa est, arena: a in medio, ad Orientalem vero plagam deserta; cujus situs ab Occiduo *Atlantis* montis ad Orientem usque in *Ægyptii* fines porrigitur; a Meridie Oceano, a Septentrione *Nilo* flumine clauditur, plurimas habens gentes, diverso vultu, et monstrosa specie horribiles.

15. Ferarum quoque, et serpentium refera est multitudine. Hic quippe Rhinoceros bestia, et camelopardalis, basiliscus, dracones ingentes, ex quorum cerebro gemmæ extrahuntur, hiacynthus quoque, et cry-

^a Habens ab Ortu Syrt. min. Oros., ibid.

^b *Hipponem, Rheg. et Rusicem.* Idem, Oros.

^c Utræque igitur. Oros.

^d Qui discernit inter secund. terram. Oros.: Qui dividit inter vivam terram, et jacentes arenas usque ad Oceanum.

^e Hæc ultima Africa... pererrantes. Ex Orosio, illa tamen: Exurgit a montibus septem. Solini sunt cap. de Mauritania.

^f A Septentrione fretum Gaditanum. Orosius: A septentrione mare nostrum, et fretum Gaditanum.

^g A Meridie Gaulalum gentes. Orosius: A Meridie Autololum gentes, quas nunc Gaulales vocant.

^h *Garam. Itaq.* E Solin.

A soprasus ibi reperiuntur. Cinnamomum ibi colligitur.

16. Duæ sunt autem *Æthiopia*, una circa solis Ortum, altera circa Occasum in Mauritania.

17. Extra tres autem partes orbis, quarta pars trans Oceanum interior est in Meridie, quæ solis ardore nobis incognita est, in cujus finibus ^l Antipodes fabulose inhabitare produntur. Proxima autem Hispaniæ *Mauritania* est, deinde *Numidia*, inde regio *Carthaginensis*, post quæ *Getuliam* accepimus, postea *Æthiopia*; inde loca exusta solis ardoribus.

18. Sciendum sane, quod quædam provinciæ primum de nomine auctoris appellatæ sunt, postea a provincia gentis nomen est factum; nam ab *Italo* *ITALIA*, et rursus ab *Italia* *ITALCS*, et sic utimur ipso nomine gentis, quomodo fuit ipsum nomen auctoris, unde derivatum est nomen provinciæ. Ex quo accidit ex uno homine **169** nominari, et civitatem, et regionem, et gentem.

19. Provinciæ autem ex causa vocabulum acceperrunt. Principatus namque gentium, qui ad reges alios pertinebant, cum in jus suum Romani vincendo redigerent, procul positas regiones *provincias* appellaverunt. *Patria* autem vocata, quod communis sit omnium qui in ea nati sunt.

20. ^m *Terram* autem significare prædiximus elementum; *terras* vero singulas partes, ut *Africa, Italia*; eadem et *loca*. Nam *loca*, et terræ spatia in orbe terrarum, multas in se continent provincias, sicut in corpore locus est, pars una multa in se continens membra, sicut et domus multa in se habens cubicula; sic *terre* et *loca* dicuntur terrarum spatia, quorum partes sunt provinciæ; sicut in Asia, *Phrygia*, in Gallia *Rhœtia*, in Hispania, *Bœtica*.

21. Nam Asia locus est, provincia Asiæ *Phrygia*, *Troja* regio *Phrygiæ*, *Ilium* civitas *Trojæ*. Item regiones partes sunt provinciarum quas vulgus *convēntus* vocat; sicut in *Phrygia* *Troja*, sicut in *Gallicia* *Cantabria*, *Asturia*. A rectoribus autem *regio* nuncupata est, cujus partes territoria sunt.

22. ⁿ *Territorium* autem vocatum, quasi *tauritorium*, tritum bobus, et aratro. Antiqui enim sulco ducto, et possessionum, et territoriorum limites designabant.

170 CAPUT VI.

De insulis.

1. *Insulæ* dictæ, quod in *salo* sint, id est, in mari. Ex iis quoque notissimæ et maximæ, quas plurimi veterum solerti studio indagaverunt, notandæ sunt.

^l Qui riget cal. Ita Gulhici, friget Solinus.

^j Denique vim sideris prodit hominum color. Verba sunt Solini. cap. de India.

^k Nam quidquid ejus est sub Merid. card. E Solin., cap. de Æthiop.

^l Antipodes fab. Sequitur Lactantium et Augustinum.

^m *Terram* autem significare prædixim. Sup., cap. 1, ex Serv., Æn. vi.

ⁿ *Territorium* vocatum. Serv., Æn. v. ad Urbem designat aratro: Unde et territorium dictum, quam terribovium, tritum bobus, et aratro. Sed *tauritorium* retinimus ex Goth. lib., nisi *territorium* mavis ex Vulcani editione, aut *tauritorium*.

2. ^a *Britannia*, Oceani insula, interfuso mari toto orbe divisa, a vocabulo suæ gentis cognominata. ^b Hæc in aversa Galliarum parte ad prospectum Hispaniæ sita est; ^c circuitus ejus quadragies octies septuaginta quinque millia; multa et magna flumina in ea, fontes calidi, metallorum larga et varia copia. Gagaltes lapis ibi plurimus, et margaritæ.

5. ^d *Thanatos*, insula Oceani, freto Gallico et a Britannia æstuario tenui separata, frumentariis campis, et gleba uberi. Dicta autem *Thanatos* a morte serpentum, quos dum ipsa nesciat, asportata inde terra quoquo gentium vecta sit, angues illico perimit.

4. ^e *Thyle* ultima insula Oceani interseptentrionalem, et occidentalem plagam ultra Britanniam, a sole nomen habens, quia in ea æstivum 171 solstitium sol facit, et nullus ultra eam dies est; unde et pigrum, et concretum est ejus mare.

5. *Orchades*, insulæ Oceani, ultra Britanniam positæ numero triginta tres, et quarum viginti desertæ sunt, tredecim coluntur.

6. ^h *Scotia*, eadem et *Hibernia* proxima Britannici insula, spatio terrarum angustior, sed situ fecundior: hæc ab Africo in Boream porrigitur, cujus partes præores Iberiam, et Cantabricum oceanum intendunt. Unde et *Hibernia* dicta. *Scotia* autem, quod a *Scotorum* gentibus colitur, appellata. ⁱ Illic nullus anguis, avis rara, apis nulla; adeo ut advectos inde pulveres, seu lapillos, si quis alibi sparserit inter alvearia, examina favos deserant.

7. *Gades*, insula in fine Bæticæ provinciæ sita, quæ dirimit Europam ab Africa, ^j in qua Herculis columnæ visuntur, et unde Tyrrheni maris faucibus Oceani æstus immittitur. Est autem ^k a continenti terra centum viginti passibus divisa. Quam Tyrii a rubro profecti mare occupantes, ^l lingua sua *Gadir*, id est, *sepem*, nominaverunt, 172 pro eo quod circumseptæ

CAP. VI. — ^a *Britannia Oceani insula*, etc. Hege-sipp., lib. v, cap. 13: *Quid altæzam Britannias inter-fuso mari, toto orbe divisas? Et Oros., lib. 1, cap. 2: Britannia Oceani insula.*

^b *Hæc in aversa Gall. Oros., ibid.: Et quoniam Oceanus habet insulas, quas Britanniam, et Hiberniam vocant, quæ in adversa Galliarum parte ad prospectum Hispaniæ sitæ sunt.*

^c *Circuitus ejus... plurimus. Ex Solin., cap. de Britannia.*

^d *Thanatos. Solin., Athanatis.*

^e *A Britannia æstuario tenui sep. E Solin., ibid., et quo restitutus est hic locus, mendosus in omnibus libris.*

^f *Thyle ultima insula Oceani. Locus e Serv., Georg. 1, ad vers. Tibi serviat ult. Thule, et e Solin., cap. de Britannia, sumptus. Horum verba apponemus, ex his, qui volet, medicinum faciet. Thule (ait Serv.) insula est Oceani inter septentrionalem et occidentalem plagam ultra Britanniam, et Hiberniam et Orchadas. Est autem insula in Oceano ultima, in qua, cum sol in Cancro est, perpetui dies sine noctibus esse dicuntur. Solinus: *Multæ, et aliæ circum Britanniam insulæ, e quibus Thule ultima, in qua æstivo solstitio, sole de Cancro sidere faciente transitum, nox pene nulla; brumali solstitio, perinde nullus dies, ut ortus junctus sit Oceani. Ultra Thulem acceptimus pigrum esse, et concretum mare. Chacon ita legebat: Inter sep. et occ.**

A sit mari. Nascitur in ea arbor similis palmæ, cujus gummi infectum vitrum Ceraunium gemmam reddit.

8. ^m *Fortunatæ* insulæ vocabulo suo significant omnia ferre bona, quasi felices, et beatæ fructuum ubertate. Suapte enim natura pretiosarum poma silvarum parturiunt. Fortuitis vitibus juga collium vestiuntur, ad herbarum vicem messis et olus vulgo est; unde gentilium error, et sæcularium carmina poetarum, propter soli fecunditatem, eadem esse Paradisum putaverunt. ⁿ Sitæ sunt autem in Oceano contra lævam Mauritanicæ, Occiduo proximæ, et inter se interjecto mari discretæ.

9. ^o *Gorgades*, insulæ Oceani, obversæ promontorio quod vocatur *Hesperuceras*, quas incoluerunt *Gorgones* femine aliti pernicitate, hirsuto et aspero corpore; ex iis insulæ cognominatæ; distant autem a continenti terra bidui navigatione.

10. *Hesperidum* insulæ vocatæ a civitate *Hesperide*, quæ fuit in fine Mauritanicæ; sunt enim ultra Gorgadas sitæ sub Atlanteum littus in intimis maris sinibus, in quarum hortis fingunt fabulæ draconem pervigilem aurea mala servantem. Fertur ibi esse maris æstuarium 173 adeo sinuosis lateribus tortuosum, ut visentibus procul lapsus angueos imitetur.

11. ^p *Chryse* et *Argyre* insulæ in Indico Oceano sitæ, adeo secundæ copia metallorum, ut plerique eas auream superficiem et argenteam habere prodiderint, unde et vocabula sortitæ sunt.

12. *Taprobana* insula Indiæ subjacens ad Eurum, ex qua oceanus Indicus incipit, patens in longitudine octingentis septuaginta quinque millibus passuum, in latitudine et sexcentis viginti quinque millibus. Scinditur amne interfluo, tota margaritis repleta et gemmis. Pars ejus bestiis et Elephantis repleta est, partem vero homines tenent. In hac insula dicunt in uno anno duas esse æstates, et duas hiemes, et his locum vernare floribus.

playam, in qua cum brumale solstitium sol facit, nullus dies est, unde pigrum et concretum est ultra mare. Sed a sole Thulen nomen habere dicit, non ut Thule (opinor), sed ut ultima, propter causam a Servio et Solino relata, dicatur.

^q *Quarum vig. des. Ex Oros., ibid.*

^h *Scotia eadem, et Hibern. Ex eod., quamvis non prorsus eadem.*

ⁱ *Illic nullus anguis. Ex Solin. Vid. Bed., in Angl. Hist.*

^j *In qua Herculis columnæ... immittitur. Ex Oros.*

^k *A Continenti terra cxx passus. cxl emendat Chacon, ex Solini manuscriptis libris, ubi septingentis pedibus legitur, non passibus, ut in Vulgatis. Sed vetant Codices, resque ipsa Isidoro Gadibus ipsis vicino, ut par fuit, satis explorata.*

^l *In lingua sua Gadii. Est quoque גדר ghadar Hebræis sepire, ex Solin., cap. de Hispania.*

^m *Fortunatæ... ead. esse Paradisum. Serv., Æn. v, ad Elysianque colo. Secundum philosophos Elysium est insulæ Fortunatæ.*

ⁿ *Sitæ sunt autem. E Solin., cap. ult.*

^o *Gorgades. Ita vet. libri, et Plinii et Solini Manuscripti.*

^p *Chryse et Argyr. Solin., Plin. et Mela.*

^q *Sexcentis viginti quinque millibus. Vocem stadio rum ex Solino, Plinio et Chacone auctoribus expunximus.*

13. ^a *Tylos* insula est Indiae, ferens omni tempore A folia; hucusque insulae Oceani.

14. Item insulae, quae ab Hellesponto usque ad Gades in mari magno sunt constitutae.

Cyprus insula a civitate *Cypro*, quae in ea est, nomen accepit. Ipsa ^b est et *Paphos* Veneri consecrata in Carpathio mari, vicina Austro, famosa quondam divitiis, et maxime aëris; ^c ibi enim prima huius metalli inventio et utilitas fuit.

15. *Creta* Graeciae pars est ingens contra Peloponnesum; ^d haec primum a temperie caeli *Macaronesum* appellata est, deinde *Creta* dicta a *Crete* quodam indigena, quem aiunt unum Curetum fuisse, a 174 quibus Jupiter ibi absconditus est, et enutritus. Est autem insula Graeciae inter Ortum, et Occasum longissimo tractu porrecta, a Septentrione Graeciae aestibus, ab Austro Aegyptiis undis perfusa. Fuit autem quondam centum urbibus nobilis, unde et *Hecatompolis* dicta est.

16. ^e Prima etiam remis et sagittis claruit, prima litteris ^f jura fixit, equestres turmas prima docuit. Studium musicum ab Idæis dactylis in ea coeptum; capris copiosa, ^g cervis eget, lupos et vulpes, aliaque ferarum noxia, nusquam gignit, serpens ibi nullus, noctua nulla, et si invehatur, statim moritur. Larga est autem vitibus et arboribus. Dictamnus herba in Creta nascitur, et alimus, quae admorsa diurnam famem prohibet; ^h Phalangos autem venenatos gignit, et lapidem, qui *Idæus dactylus* dicitur.

17. ⁱ *Abydos* insula in Europa super Hellespontum posita, angusto et periculoso mari separata, et αβυδος Graecae dicta, quod sit introitus Hellesponti maris, in quo Xerxes pontem ex navibus fecit, et in Graeciam transiit.

18. ^j *Coos* insula adiacens provinciae Atticae, in qua *Hippocrates* medicus natus est, quae, ut Varro testis est, arte lanificii prima in ornamentum seminarum inclaruit.

^a *Tylos*.... ferens omni tempore fol. Al., virans o. t. f. ^b Ipsa est et *Paphos*. Hoc non referri ad *Cyprum* insulam, sed ad urbem in ea, quae olim *Cypros* dicebatur, et *Paphos* sivebat Chacon.

^c Ibi enim prima huius metalli. inv. Plin., lib. viii, cap. 56, et lib. xxxiv, cap. 2.

^d Haec primum a temperie caeli. E Solin., cap. 17.

^e Prima etiam rem. Ex eod.

^f Jura fixit. Solinus, jura junxit. Vid. Platon. in Minoe.

^g Cervis eget. Ex Solin., Plin., lib. viii, cap. lxxiii: Mirabilitus in ead. insula (*Creta*) cervos, praeterquam in *Cydoniatarum* Regione, non esse.

^h Phalangos autem. Sic vero legit Solinus: Phalangium aranei genus est, si nism quaras, nulla vis est, si potestatem, ictum hominem veneno interficit.

ⁱ *Abydos* insula. *Abydos* neque insula, neque in Europa est, sed ut ait Solinus, de Hellesponto loquens: *Abydos* Asiae est, et *Sestos* Europae. Serv. ad vers. Fauces tentantur *Abydi*. Georg. 1. *Sestos* et *Abydos* civitates sunt Hellesponti, quae angusto et periculoso mari segregantur. Nos haec aliis concinnanda reliquimus.

^j *Coos*. Solinus: Multae quidem insulae objacent Atticae continenti, sed suburbanae ferme sunt *Salamis*, *Suntium*, *Cos*, *Ceos*, etc., quae ut Varro testis est, villosioris vestis amicula arte lanificae scientiae prima

175 13. ^k *Cyclades* insulae antiquitus Graeciae fuerunt, quas inde *Cycladas* autumant dictas, quod licet spatiis longioribus a *Delo* projectae, in orbem tamen circa *Delum* sitae sint. Nam orbem κύκλον Graeci loquuntur. ^l Quidam vero non quod in orbem digestae, sed propter scopulos qui circa eandem sunt, dictas putant *Cyclades*.

20. Haec in Hellesponto inter Aegaeum, et Mæneum mare constitutae circumdantur etiam pelago *Myrtum*. ^m Sunt autem omnes numero quinquaginta tres, ⁿ tenentes a Septentrione in Meridiem millia quingenta: ab Oriente in Occasum millia ducenta: metropolis earum *Rhodus*.

21. *Delos* insula, in medio *Cycladum* sita. Et dicta *Delos* fertur, quod post diluvium quod Ogygii temporibus notatur, cum orbem multis mensibus continua nox inumbrasset, ante omnes terras radiis solis illuminata est, sortitaque ex eo nomen, quod prima manifestata fuisse visibus. ^o Nam δῆλον Graeci manifestum dicunt. ^p Ipsa est et *Ortygia*, eo quod primum ibi visae sunt *coturnices* aves, quas 176 Graeci ὄρτυγας vocant. ^q In hac insula *Latona* enixa est *Apollinem*, et *Dianam*. *Delos* autem, et civitas dicitur, et insula.

22. ^r *Rhodos* *Cycladum* prima ab Oriente, in qua ^s rosae capitulum dicitur esse inventum, dum ibi civitas conderetur, ex quo et urbs, et insula *Rhodos* est appellata. In hac urbe solis colossus fuit aereus septuaginta cubitorum altitudine. Fuerunt et alii centum numero in eadem insula colossi minores.

23. ^t *Tenedos* una ex *Cycladibus* ad Septentrionem sita, in qua olim civitas a *Tene* quodam condita est. Unde nomen urbis illius, vel potius insulae fuit. ^u Nam *Tenes* iste infamatus, quod cum noverca sui concubisset, fugiens hanc insulam vacuum cultoribus obtinuit; unde et *Tenedos* insula dicta est;

in ornatum seminarum dedit. In Solin. Ms. Ecclesiae Tolet. libro, *Ceos*, *Cos* legitur, et quidem jam pridem questus est *Hermolæus* Barb. harum vocum affinitate saepe peccatum a librariis in bonis auctoribus. Ita ut jam prope usurcapta sint a *Coos*, quae *Ceos* erant fortasse propria; sed lanificium fuerit, Plinio auctore, utrique commune. *Hippocrates* tamen communis esse non potuit, quem fuisse constat *Coom*. Sed *Coos* *Hippocratis* patria non objacet Atticae in mari Aegaeo, sed *Rhodo* in *Icario* pelago.

^k *Cyclades*... quas inde *Cycl.* aut. E Solin. ^l Quidam vero non quod in orb. Vid. Serv., Aen. iii ad *Cycladas*, et *creb*...

^m Sunt autem omnes num. Ex Oros.

ⁿ Tenentes. Ita Goth. omnes. *Tendentes* non displicet, ex Vule.

^o Nam δῆλον Graeci. Verba sunt Serv., Aen. iii.

^p Ipsa est et *Ortygia*. E Solin., cap. 17.

^q In hac insula *Latona*. Verba Serv., Aen. iii, ad vers. Sacra mari colitur.

^r *Rhodos* *Cycladum* prim. Ex Oros.

^s Rosae capitulum. Al. capitulum, al. capulum, al. capulum, forte cohium, vel coivum. Glosa. κύκλον ῥόδου μανικόνος.

^t *Tenedos*. Ex Oros.

^u Nam *Tenes* iste... dicta est. E Serv., Aen. ii, ad vers. *Tenedos* notissima fama.

* sic Cicero : *Tenon ipsum, cujus ex nomine Tene-* A
dos nominatur.

24. ^b *Carpathos* una ex *Cycladibus* a Meridie posita
c contra *Ægyptum*, a **177** qua *Carpathium* mare ap-
pellatum est, vocata propter celerem fructuum maturi-
ritatem. ^d Est enim inter *Ægyptum* et *Rhodom*. Ex
hac insula dicuntur et *Carpasiæ* naves magnæ et
spatiosæ.

25. * *Cythera* insula una ex *Cycladibus* a parte Oc-
cidua sita, cujus *Porphyris* antea nomen fuit. *Cy-
thera* autem vocata, quod ibi *Venus* sit orta.

26. ^f *Icaria* insula una de *Cycladibus*, quæ *Icaro*
mari nomen dedit. Hæc inter *Samium*, et *Myconum*
procurrentibus saxis inhospitalis est, et nullis sini-
bus portuosa. Dicitur autem *Icarum* Cretensem ibi
naufugio interiisse, et de exitu hominis impositum
nomen loco.

27. ^e *Naxos* insula ante *Dionysias* dicta, quasi
Dionaios, quod fertilitate vitium vincat cæteras; est
autem a *Delo* xviii millia passuum separata, ex qua
olim *Jovis* fertur adversus *Titanas* fuisse profectus.

28. ^h *Melos* ex numero *Cycladum*, una omnium
insularum rotundissima, unde et nuncupata.

178 29. Historia dicit ex *Jasone* natum fuisse *Phi-
lomelum* et *Plutum*; ex *Philomelo* *Paræantum* genitum,
qui de suo nomine *Paron* insulam et oppidum appel-
lavit, prius autem *Minoia*, deinde *Paros* dicta. ⁱ De
qua *Virgilius*: *Niveamque Paron*. Gignit enim marmor
candidissimum, quod *Parium* dicunt. Mitit et sard-
dam lapidem, marmoribus quidem præstantiorem,
sed inter gemmas vilissimum.

30. *Chios* insula *Syra* lingua appellatur, eo quod
ibi mastix gignitur. ^j *Syri* enim *Masticem* *Chio* vocant.

31. *Samos* insula est mari *Ægæo*, ubi nata est
Juno; ex qua fuit sibylla *Samia*, et *Pythagoras* *Sami-
us*, a quo philosophiæ nomen inventum est. In
hac insula reperta prius stictilia vasa traduntur. Unde
et vasa *Samia* appellata sunt.

32. *Sicilia* a *Sicano* rege *Sicania* cognominata est,
deinde a *Siculo* Itali fratre *Sicilia*. Prius autem *Tri-*

nacria dicta propter tria *ἄκρα*, id est, promontoria,
Pelorum, *Pachynum*, et *Lilybæum*. ^k *Trinacria* enim
Græcum est, quod Latine *triquetra* dicitur, quasi in
tres quadras divisa. ^l Hæc ab Italia exiguo freto
discreta, *Africum* mare prospertans, terris frugi-
fera, auro abundans, cavernis tamen, et fistulis pe-
netrabilis, ventisque, et sulphure plena. Unde et ibi
Ætnæ montis exstant incendia: in cujus freto *Scylla*
est, et *Charybdis*, quibus navigia aut absorbentur,
aut colliduntur.

179 33. Fuit autem ^m quondam patria *Cyclo-
pum*, et postea nutrix tyrannorum, frugum fertilis,
ac primum terris omnibus commissis seminibus ara-
tro proscissa. Principem urbium *Syracusas* habet:
fontem *Aréthusam*, et *Alphæum* fluvium magnorum
B generatorem eorum. In ea insula ⁿ primum est in-
venta comædia.

34. *Achaten* lapidem ipsa primum ex *Achate* flu-
mine dedit. Parturit et mare ejus coralium; ^o gignit
et sales *Agrigentinos* in igne solubiles, crepitantes
in aquis. Omnis ambitus ejus clauditur stadiorum
tribus millibus. *Sallustius* autem dicit *Italiæ* con-
jectum fuisse *Siciliam*, sed medium spatium im-
petu maris divisum, et ^p per angustiam scissum.

35. *Tapsus* insula stadiis decem a *Sicilia* remota
jacens, et planior, unde et nuncupata. De qua *Vir-
gilius*: ^q *Tapsumque jacentem*.

36. *Æoliæ* insula: *Siciliæ* appellata ab ^r *Æolo*
Hippotæ filio, quem poetæ fixerunt regem fuisse
ventorum, sed, ut *Varro* dicit, rector fuit istarum
C insularum, et quia ex earum nebulis et fumo futuros
prædicebat status ventorum, ab imperitis visus est
ventos sua potestate retinuisse. Eadem insulæ et
Vulcaniæ vocantur, quod et ipsæ, sicut *Ætna* ardeant.

37. Sunt autem novem habentes propria nomina,
quarum primam *Lyparus* quidam *Lyparen* vocavit,
qui eam ante *Æolum* rexit. Altera ^s *Hiera* vocatur,
quod sit collibus eminentissimis; reliquæ vero, id
est, *Strongyle*, *Didyme*, *Ericusa*, ^t *Hephæstias*,
Phœnicusa, *Evonimos*, *Ericodes*, *Phœnicodes*; quæ

^a Sic Cicero. Varr. iii.

^b *Carpathos*. Ex Oros.

^c Contra *Ægyptum*, aqua *carpathium* mare. Acro in
Hör.

^d Est enim inter *Ægyptum*, et *Rhod*. E Serv., *Æn.* iii.

^e *Cythera*. Ex Oros. et Solin., licebit etiam *Cy-
theræam* appellare. *Stephanus*, λέγεται καὶ ἡ νῆσος,
καὶ ἡ γῆνὴ κυθήρα. Serv., *Æn.* i, ad illud.: *At Cy-
theræa* novas artes. *Cytheræa* ab insula, inquit, quæ
plurali tantum numero dicitur, ut sunt alia *Cythera*.
Æn. x.

^f *Icaria* una de *Cycladibus*. *Solinus*: *De Sporadibus*
est *Icaros*. Sed *Cycladas* quoque *Sporadas* lexisse vide-
tur *Virgilius*, cum dixit: *Sparsasque peræquor Cycladas*.

^g *Naxos* insula ante *Dionysias* dicta. *Solinus*. *Naxos*
Dionysias prius, quam *Naxos* dicta; vel quod hos-
pita libero Patri, vel quod fertilitate vitium vincat cæ-
teras. Quare autem *Naxos* dicta sit, *Diod.* Sicul. lib.
vi. Illud vero, quasi *Dionaxon*, adulterinum duco;

^h *Melos*. E Solin.

ⁱ De qua *Virg.* *Niveamque Paron*. *Æn.* iii.

^j *Syri* enim *Masticem*. Ead. leguntur in libell. de
Locis Heb. ex Act. apost., inter Hieronymi Opera.

^k *Trinacria*... quod Latine *triquetra*. *Plinius* et *So-
lin.*, *triquetra*; sed *triquadræ* scripsisse *Isidorum*
verisimile est ex etymologia, et ex *Quintiliano* qui
lib. i, cap. 5. *Etymologia* inquit nonnunquam *barbara*
ab emendatis conatur discernere, ut cum *Triquetrum* dici
Siciliam, an *Triquadram* oporteat, etc.

^l Hæc ab *Italiæ* exig. fret. Ex *Justin*, lib. iv, in
princip.

^m Fuit autem quondam Patria. Ex Oros., lib. ii, cap. 4.

ⁿ Primum est incerta Comædia. Ex Solin.

^o Gignit et sales *Agreg*. Ex eod. Idem, inf., lib.
xvi, cap. 2.

^p Et per angustiam scissum. Id., sup., l. xiii, c. 18.

^q *Virg.*: *Tapsumque jacentem*. Ubi Serv.: *Insula*
non longe a *Syraculis* fluctibus pene par.

^r *Æolo Hippotæ* fil. E Serv., *Æn.* i, ad vers. *Æo-
liam* veni.

^s *Hiera* quod sit collibus emin. Sive quod ἱερόν, hoc
est, sacrum pro magno usurpant, ita uti nos Græci
sive, ut ait *Solinus*, quod sit *Vulcano* præcipue sacra.

^t *Hephæstias*. Hæc in Editione *Margarini* non est,
et quidem sine ea numerus constat. *Solinus* et *Pli-
nius* septem tantum esse dicunt.

quoniam nocte ardent *Æoliae*, **180** sive *Vulcaniæ* A dicuntur, ex iis quedam ab initio non fuerunt, postea mari editæ usque nunc permanent.

38. *Stachades* insulæ Massiliensium sexaginta millium spatio a Continenti in fronte a Narbonensis provinciæ, qua Rhodanus fluvius in mare exit. Dictæ autem Græcæ *Stachades*, quasi opere in ordinem sint positæ.

39. *Sardus*, Hercule procreatus, cum magna multitudine a Libya profectus *Sardiniam* occupavit, et ex suo vocabulo insulæ nomen dedit. Hæc in Africo mari facie vestigiū humani, b in Orientem quam in Occidentem latior prominet, ferme paribus lateribus, quæ in Meridiem et Septentrionem vertunt, ex quo ante commercium a navigantibus Græcorum Ἰχϋος appellata est.

40. Terra patet in longitudine millia cxx, latitudine xl. In ea neque serpens gignitur, neque lupos, sed c solifuga tantum animal exiguum hominibus perniciosum. Venenum quoque ibi non nascitur, d nisi herba per scriptores plurimos, et poetas memorata, apiastro similis, quæ hominibus rictus contrahit, et quasi ridentes interimit. e Fontes habet Sardinia calidos, infirmis medelam præbent-^s, furibus cæcitate, si sacramento dato oculos aquis tetigerint.

41. *Coraciæ* insulæ exordium incolæ Ligures dederunt, appellantes **181** eam ex nomine ducis. Nam quedam *Corsa* nomine f Ligur mulier, cum Taurum ex grege, quem prope littora regebat transnatare solitum, atque per intervalla corpore aucto remeare videret, cupiens scire incognita sibi pabula, taurum a cæteris digredientem usque ad insulam navigio prosecuta est. Cujus regressu insulæ fertilitatem cognoscentes Ligures, ratibus ibi profecti sunt, eamque nomine mulieris auctoris, et ducis appellaverunt.

42. Hæc autem insula Græcæ *κίρνα* dicitur, a Cyrno Herculis filio habitata. De qua Virgilius : *Cyrnæas taxos*. g Dividitur autem a Sardinia xx mil-

lium freto, cincta Ligustici æquoris sinu ad prospectum Italiæ. Est autem multis promontoriis angulosa, gignens lætissima pabula, et lapidem quem *cathochites* Græci vocant.

43. h *Ebosus* insula Hispaniæ dicta, quod a *Zanio* non procul sit, quasi *ebosus*. Nam lxx stadiis ab ea distat, cujus terram serpentes fugiunt. Huic contraria est Colubraria, quæ referta est anguibus.

44. i *Baleares* insulæ Hispaniæ, duæ sunt, *Aphrosiade* et *Gymnasiæ*, et major et minor. Unde et eas vulgus *majoricam* et *minoricam* nuncupant. **182** In iis primum insulis inventa est funda, qua lapides emittuntur, unde et *Baleares* dictæ; j *βάλαν* enim Græcæ mittere dicitur; k unde et *ballista*, quasi *missa et fundibulum*. Virgilius : *Balearis verbere fundæ*.

B

CAPUT VII.

De promontoriis.

1. Commune est insulis, ut *promineant*; inde et loca earum *promontoria* dicuntur. Sic l Sallustius de Sardinia : *In Orientem latior prominet quam in Occidentem*.

2. m *Sigæum* promontorium Asiæ, ubi Hellespontus aperitus dilatatur. Dictum autem *Sigæum* propter Herculis taciturnitatem, quia prohibitus hospitio a Laomedonte Trojanorum rege, simulavit abcessum, et inde contra Trojam cum silentio venit, quod dicitur *σῆν*.

3. *Maleum* promontorium Græciæ, quod intrat mare, et per millia quinquaginta protenditur, abi unda ita sæva est, n ut persequi navigantes videatur. Hoc autem promontorium a *Maleo* rege Argivorum nomen accepit.

183 l. o *Pelorum* promontorium Siciliæ respiciens ad Aquilonem, secundum Sallustium dictum a gubernatore Annibalis illic sepulto.

5. p *Pachynum* promontorium Siciliæ, Austrum spectans, ab aeris crassitudine dictum. Nam *παχύν* est pinguis, et crassus, Austro enim perflatur

nesias dictas ait, quod æstate nudi, quasi palestrite incedant.

i *βάλαν* enim Græc. Eod. mod., inf., lib. xviii, cap. 10.

k Unde *ballista*, quasi *missa et fundibulum*. In veteres lib., hic et lib. xviii, cap. 10, et apud Aug., in ps. lvi. Et Veget., lib. 1, cap. 16 : *Teretes lapides de funda, vel de fustibulo*; et lib. ii, cap. 15 : *Funditores, qui ad fundas, vel fustibulos*; et lib. iii, cap. 4 : *Fustibulus fustis est longus. Quare fundibulum minus legendum, non fundibulum*.

CAP. VII. — l Sic Sallustius de Sardin. Qui citatur (ut superiori capite diximus) ab Agellio, et Non., ex lib. ii Hist.

m *Sigæum prom.... σῆν*. E Serv., *Æn. ii*, ad illud : *Sigæus igni freta late raluç*. Ubi codex Servii Vaticanus : *q. d. σῆν*.

n *Ut persequi navig.* Servius, *Æn. 5*, ad illud : *Malacæ quaquibus undis : sequaces, inquit, id est, persœntrices*.

o *Pelorum prom.* Ex eod., *Æn. iii*, ad illud : *Resercent claustra Pelori*. Illud tamen, respiciens Aquilonem, Oros. est, lib. 1, cap. 2.

p *Pachynum. Item o Serv., Æn. iii*, ad verba : *Projectaque saxa Pachini*, et voces pinguis et alienæ videbantur Cliaconi, neque immerito.

In fronte Narbon. Prov. Oros., lib. 1, cap. 2.

b In Orientem, quam in Occidentem latior. Locos est ex lib. ii Histor. Sallustii citatus ab Agell., lib. xii, cap. 28. Cui ex Isidoro addi hæc possunt : *Ferme puribus lateribus, quæ in Meridiem, et Septentrionem vertunt*. Corrigendus idem apud Non. in *Facies*. Voces autem ante commercium Cliaconi suspectæ erant.

c *Sed solifug.* Sup., lib. xii, cap. 3.

d *Nisi herba.* Ex Isidoro emendandus Servii locus, Eclog. 8 Unde sunt hæc.

e *Fontes habet.* Ex Solin.

f *Ligur mulier.* Citat hæc Priscian., lib. vi, ex Sallustii lib. ii Histor. : *Sed ipsi serunt, Taurum ex grege, quem prope littora regebat Corsa nomine Ligur mulier, ex quo intelligitur totum hunc locum esse Sallustii*.

g *Dividitur autem a Sardinia.* Oros., ibid.

h *Ebosus.* Oros., ibid. Cæterum de Etymol. Quod non procul a *Zanio*, amplius querendum, sive *Zanio*, sive *Diano* legas.

i *Baleares Insulæ duæ. Aphrosiades, et Gymnasiades.* Forte, *Aphrosiades*, sic dictæ quod (ut ait Arist. lib. sept *θρυπας. ἀνοσπάρων*) apud hos majore in pretio lemnæ sint quam viri. De *Gymnasiis*, Plin., lib. iii, cap. 5 : *Baleares funda bellicosas Græci Gymnasias dicere.* Diodor. Siculus, lib. vi, cap. 1, Gym-

6. ^a *Lilybæum* promontorium Siciliæ, solis Oceanum intendens, vocatum ab ejusdem nominis civitate, quæ ibi est sita.

7. ^b *Borion* promontorium Numidiæ vocatum, eo quod Aquilonem intendat. Hoc *Hipponem Rhegium* postea dictum, pro eo quod sit æquore interruptum.

8. *Calpe* Hispaniæ promontorium.

184 CAPUT VIII.

De montibus, cæterisque terræ vocabulis.

1. Montes sunt tumores terrarum altissimi dicti, quod sint eminentes. Quidam autem propriis ex causis vocati sunt, ex quibus notandi sunt, qui opinione maximi celebrantur.

2. Mons *Caucasus* ab India usque ad Taurum porrectus, pro gentium ac linguarum varietate, quoquo-versum vadit, diversis nominibus nuncupatur. Ubi autem ad Orientem in excelsiorem consurgit sublimitatem, propter nivium candorem *Caucasus* nuncupatur. Nam Orientali lingua *Caucasum* significat candidum, id est t, nivibus densissimis candicantem. Unde et eum Scythæ, qui eidem monti junguntur, *Croacasin* vocaverunt. *Casim* enim apud eos *candor*, sive *nix* dicitur.

3. Mons *Taurus* a plerisque idem vocatur qui et *Caucasus*.

4. ^d *Libanus* mons Phœnicum altissimus, cujus meminerunt prophætæ : dictus a *thure*, quia ibi colligitur; cujus ea pars, quæ est super eum ad Orientalem plagam respiciens, *Antilibanus* appellatur, id est, *contra Libanum*.

5. ^e *Ararath* mons Armeniæ, in quo arcam historiæ post diluvium resedissee testantur. Unde et usque hodie ibidem lignorum ejus videntur vestigia.

185 6. ^f *Acroceraunii* montes propter altitudinem, et fulminum jactus vocati sunt. Græcè enim fulmen *ξίπαινος* dicitur. Sunt autem inter Armeniam et Iberiam, incipientes a portis Caspiis usque ad fontem Tigrilis fluvii.

7. *Hyperborei* montes Scythiæ dicti, quod *supra*, id est, *ultra* eos fiat *Boreus*.

8. ^g *Riphræi* montes in capite Germaniæ sunt a perpetuo ventorum flatu nominati. Nam *ρίφρη* Græcè *impetus* et *ὄρηξ* dicitur, ἀπὸ τοῦ ῥίπτειν.

9. *Olympus* mons Macedoniæ nimium præcelsus, ita ut sub illo nubes esse dicantur (^h De quo Virgilius :

^a *Lilybæum*. Ex Oros., ibid.

^b *Borion prom.* Solin., cap. 30 : *Borion promontorium, quod Aquilone cæditur, Græci advenæ sic vocaverunt.* Quæ vero sequuntur de *Hipponem*, *Rhegio* postea dicto, sunt quidem ex eod. Solino, sed non erant hujus loci, tantum abest, ut superioribus fuerint annexenda.

CAP. VIII. — ^e *Croacasin*. Al., *Graucasum*. Vid. Plin., lib. vi, cap. 18, et Solin., cap. 52.

^d *Libanus*... dictus a *thure*. Est enim Hebræis לְבָנוֹן *lebona*, *thurs*.

^e *Ararath*. Ex Hieron., de Locis Hebraic. Gen., cap. 8.

^f *Acroceraunii*. E Serv., *Æn.* ii, ad vers. : *Vicina Ceraunia juxta*; et Georg. i, ad vers. : *Alta Ceraunia elo deficit.*

^g *Riphræi montes*. E Serv. Georg. iii, ad illud : *Gens*

Nubes excessit Olympus). Dictus autem ⁱ *Olympus*, quasi *Ololampus* (id est, ^j quasi *cælum*). Hic mons Macedoniam dividit a Thracia.

10. ^k *Athos* mons Macedoniæ, et ipse altior nubilus, tantoque sublimis, ut in Lemnum umbra ejus pertendat, quæ ab eo LXXVI millibus separatur.

11. ^l *Parnassus* mons est Thessaliæ juxta Bœotiam, qui gemino vertice est erectus in cælum. Hic in duo finditur juga, *Cyrrham* 186 et *Nissam*, unde et nuncupatus, eo quod in singulis jugis colebantur Apollo, et Liber. Hæc juga a duobus fratribus *Cithæron*, et *Helicon* appellantur. Nam *Helicon* dictus ab *Helicone* fratre *Cithæronis*.

12. Item *Ceraunii* sunt montes Epiri, a crebris dicti fulminibus. Græcè enim fulmen *ξίπαινος* dicitur.

B 13. *Apenninus* mons appellatus, quasi *Alpes Pœniæ*, quia Hannibal veniens ad Italiam easdem Alpes aperuit, unde et Virgilius : *Alpes immittet apertas*. Hæc enim Hannibal ^m post bella Hispaniæ aceto rupit. Juvenalis : *Et montem rupit aceto*. Et inde loca ipsa quæ rupit *Pœniæ Alpes* vocantur.

14. Mons *Ætna* ex igne, et sulphure dictus; ⁿ unde et *Gehenna*. Constat autem hunc ab ea parte qua *Eurus*, et *Africus* flat, habere speluncas plenas sulphuris, et usque ad mare deductas; quæ speluncæ recipientes in se fluctus ventum creant, qui agitated ignem gignit ex sulphure, unde fit quod videtur incendium.

15. *Pyrenæus* et ipse a crebris fulminum ignibus nuncupatus. Græcè enim ignis *πύρ* vocatur. Is e est, qui inter Galliam atque Hispaniam, quasi de industria, inunimentum interjacet.

16. ^o *Solorius* a singularitate dicitur, quod omnibus Hispaniæ montibus solus altior videatur, sive quod, oriente sole, ante radius ejus in eo quam ipse cernatur.

17. *Calpe* mons in ultimis finibus Oceani, qui dirimit Europam ab Africa, quem Atlantis finem esse dicunt. ^p De quo Lucanus :

Hesperiam Calpen, summumque implevit Atlantem.

Atlas Promethei 187 frater fuit, et rex Africae, a quo astrologiæ artem prius dicunt excogitam, ideoque dictus est sustinuisse cælum. Ob eruditionem igitur ejus disciplinæ et scientiam cœli, nomen ejus in montem Africae derivatum est, qui nunc *Atlas* cognomi-

D *effrena virum Riphræo*.

^h De quo Virgilius : *Nubes excessit Olympus*. Apud Maronem hæc nusquam sunt.

ⁱ *Olympus, quasi Ololamp*. Ex eod., *Æn.* iv, ad illud : *Ipsæ Deum tibi*.

^j *Quasi cælum*. Hoc Isidori profecto non est.

^k *Athos*... qui ab eo LXXVI. mill. Ita Solin., cap. 21.

^l *Parnassus*. Serv., *Æn.* x. *Parnassus mons est Thessaliæ juxta Bœotiam, qui in duo finditur juga, Cithæronem Liberi, et Heliconem Apollinis, et Musarum*. Itemque lib. vii; *Cyrra autem, et Nysa urbes sunt sub eisdem jugis sitæ*.

^m *Post bella Hispaniæ*. E Serv., *Æn.* x, ad vers. : *Exitum magnæ*.

ⁿ *Unde et gehenna*. Hoc quam vim habeat nescio.

^o *Solorius*. Vid. Plin., lib. iii, cap. 1.

^p *De quo Lucanus*. Lib. i.

natur, qui propter altitudinem suam, quasi cœli machinam atque astra sustentare videtur.

18. *Alpes* autem proprie montes Galliæ sunt, de quibus Virgilius: *Aerias Alpes*. Et dicendo *aerias*; verbum expressit a verbo. Nam a Gallorum lingua *Alpes montes alti* vocantur. Hæ sunt enim quæ Italiæ murorum exhibent vicem.

19. *Colles* sunt præminentiora juga montium, quasi colla.

20. *Juga* autem montium ex eo appellata sunt, quod propinquitate sui *jungantur*.

21. *Tumulus* est mons brevis, quasi *tumens tellus*. Item tumulus, terra congesta, ubi nulla memoria est.

22. *Valles* sunt humilia loca quasi *vulsa*. Hinc et *convalles*, depressa loca terrarum inter montes.

188 23. *Campus* est terrarum planities. Dicitur autem *campus*, quod brevis sit pedibus, nec erectus ut montes, sed patens, et spatia suo porrectus, et jacens; unde et Græce *παιδιον* dicitur. Sumpsit autem nomen ex Græca etymologia; *χαμαί* enim Græci *breve* dicunt.

24. *Solum* est omne, quod sustinet, a soliditate dictum scilicet, unde et de mari Virgilius ait: *Subtrahiturque solum*.

25. *Saltus* sunt vasta et silvestria loca, ubi arbores exsiliunt in altum.

26. *Fauces* sunt angustorum locorum aditus inter duos montes, loca angusta, et pervia, dicta a faucium similitudine, quasi *foces*.

27. *Confrages*, loca in quæ undique venti currunt, ac sese frangunt, ut Nævius ait: *In montes ubi venti frangebant locum*.

28. *Scabra* sunt loca situ aspera, unde et *scabies* dicitur, a corporis asperitate.

29. *Lustra* obscura latibula ferarum et luporum

^a Nam Gallorum lingua *Alpes m. a.* E Serv., *Æn.* iv, ad illud: *Alpini Boreæ*. At Festus.... *Album quod nos dicimus, a Græco, quod est ἀλφόν, est appellatum... Sabini tamen Alpum dixerunt. Unde credi potest nomen Alpium a candore nivium vocatum.*

^b Item tumulus terra congesta. Deesse videtur aliquid. Serv. *Æn.* iii, ad vers.: *Fortis fuit juxta tumulus, etc. Hoc sermone, (inquit) et collem, et sepulcrum fuisse significat.*

^c *χαμαί en. m.* Vid. sup., lib. xii, in voce *Camel.*, inf. lib. xx, cap. 11, in *Cama*.

^d *Solum est... quod sustinet.* E Serv., *Æn.* vii, ad vers. *Cæcæ solum*. Locus vero ab Isidoro citatus, *Æn.* v.

^e *Fauces sunt.* E Serv. *Ut bivias armato obsidam.* *Æn.* xi.

^f *Confrages.* Festus: *Confrages loca dicuntur in quæ undique constuunt venti. Nonius: Confluges loca, in quæ diversi constuunt rivi.*

^g *Scabra sunt loca s. a.* E Serv. ad vers. *Scabra rubigine*, Georg. i. Sed vox *locum* apud eum non legitur.

^h *Lustra.* Idem, *Æn.* i, ad vers. *Lustrabunt conveza.* — *Lustra, et ferarum cubilia, et lupanaria per contrarium dicimus, quia parum illustrantur.*

ⁱ *Lucus.* Idem, ad vers. *Lucus in Urbe fuit summ.* *Æn.* i: *Lucus autem dicitur, quod non luceat, non quod sint ibi lumina causa religionis.*

^j *Aviaria.* Idem, Georg. ii: *Aviaria secreta nemora, quæ aves frequentant.*

^k *Amæna loca* Varro. Illic Verrius et Varro alter

cubilia sunt, unde et *lupanaria lustra* dicuntur, per contrarium videlicet, quia parum illustrantur.

30. ⁱ *Lucus* est locus densis arboribus septus, solo lucem detrahens. Potest et a *collucendo* crebris luminibus dici, quæ ibi propter religionem gentilium cultumque fiebant.

189 31. *Deserta* vocata, quia non seruntur, et ideo quasi deseruntur, ut sunt loca silvarum et monium, contraria uberrimarum terrarum, quæ sunt uberrimæ glebæ.

32. *Devia* sunt loca secreta et abdita, quasi extraviam; ipsa sunt et *invia*. Inde et *Ariaria* secreta loca et a via remota, aut tantum adibilia avibus; unde est illud: *Incultæ rubent aviaria bacis.*

33. ^k *Amæna* loca Verrius Flaccus dicta ait, eo quod solum amorem præsentent, et ad se amanda alliciant. Varro, quod sine munere sunt, nec quodquam in his officii, quasi amonia, hoc est, sine fructu. unde et nullus fructus exsolvitur. Inde etiam nihil præstantes *immunes* vocantur.

34. ^l *Aprica* loca, quæ sole gaudent, quasi *ἀπρὸς ψοixns*, id est, *sine frigore*, sive quod sint aperto cælo.

35. *Opaca* vero loca, quasi operta cælo, aprico contraria.

36. ^m *Lubricum* dici (constat) locum, ab eo quod ibi quis labitur; et *lubricum* dicitur, non quod labitur, sed in quo labitur.

37. ⁿ *Æstiva* sunt loca umbrosa, in quibus per æstatem vitant pecora solis ardorem. Statius:

Et umbrosi patuere æstiva Lycæi.

38. ^o *Navalia* sunt loca ubi naves fabricantur. Hoc et *P textrinum* vocatur.

190 39. ^q *Statio* est ubi ad tempus stant naves.

alterius sedem occupaverat, ut constat ex Festo, et Serv., *Æn.* vi, ad vers. *Amæna vireta*, et *Æn.* v, ad *Tartara* habent.

^l *Aprica loca.* E Serv. *Æn.* vi: *Trans pontum fugat.*

^m *Et lubricum dicitur non quod labitur.* Quod quidem ad locum attingit; alioqui *lubricum* dicitur et quod labitur, et in quo labitur. Serv., *Æn.* ii: *Lubricum dicitur quod labitur, dum tenetur, ut piseis, et in quo labimur, ut:*

... Sese opposuit Salio per lubrica surgens.

Et Isidorus ipse, lib. x: *Lubricus, ab eo quod labitur.* Quare nihil hic opus ulla correctione, consentientibus præsertim libris omnibus, tantum qua de re sit sermo attendisse oportuit.

ⁿ *Æstiva* E Serv. Georg. 3.

^o *Navalia.* Ex eodem, *Æn.* xi.

^q *Hoc et textrinum.* Serv., *Æn.* ii, ad vers. *Ædificant, sectaque inlex.* — *Translatio* (inquit) a *navibus*, ut Cicero: *Navem tibi ædificatam esse Messanæ. Item interunt, ut:*

Bidenas Italo texamus robore naves.

Ad hanc videtur textrini notionem respexisse Cicero, lib. iv, act. 2. in Verrem dicens: *Insula, judices, Melita est satis lato a Sicilia mari periculoso et disjuncta. in qua est eodem nomine oppidum, quo iste nunquam accessit, quod tamen isti texturam per triennium ad muliebrem vestem conficiendam suil.* Ludens, scilicet, in voce ambigua.

^q *Statio est.* E Serv., *Æn.* ii.

Portus ubi hiemant ; a importunum autem ubi nul- A lum refugium, quasi nullus portus.

40. b Portus autem locus est ab accessu vento- rum remotus, ubi hiberna opponere solent. Et portus dicitur a deportandis commerciis ; hunc veteres a c bajulandis mercibus baius vocabant, illa declinatione a baia baias, ut a familia familias.

41. d Littus est terra aquæ et mari vicina. Et dictum littus, e quia fluctu eliditur, f vel quod æqua alluitur. g Cicero in Top. : Littus est qua fluctus eludit.

42. Circumlucium, locus quem aqua circumluit. Alluvium consumptio riparum ex aquis.

Margo est pars cuius ibet loci, ut puta maris, unde et nomen accepit.

Maritima, quasi maris intima.

43. Ostia ab ingressu et exitu fluminis dicta in mari.

Continens, perpetua terra, nec ullo mari discreta, quam Græci ἄπειρον vocant.

191 CAPUT IX.

De inferioribus terræ

1. Spcus est fossa sub terra, b quæ perspicere potest ; c σπήλαιον Græce spelunca Latine.

2. Spiracula appellata omnia loca pestiferi spiritus, d quæ Græci χαρωνία appellant, vel Acherontea. Etiam Varro spiraculum dicit huiusmodi locum, et spiracula ex eo dicuntur loca qua terra spiritum edit.

3. Hiatus præruptio terræ profunda, quasi itus ; C proprie autem hiatus est omnis oris apertio, translata a feris, quarum aviditas oris adapertione monstratur.

4. b Profundum proprie, quasi cuius porro sit fundus ; abusive autem profundum, vel sursum vel deorsum dicitur, ut :

1 . . . Maria ac terras, Cælumque profundum.

a Importunum est. Serv. , Æn xi : Importunum autem est, quod caret portu, id est, quiete, ubi nullus est portus.

b Portus autem locus ab acc. v. r. Hæc ex margine assumpta credo. Sunt autem Virgilii verb., Æn. iii :

Portus ab accessu ventarum immotus...

Nec minus illa quæ sequuntur, quæ sunt ex iii Georg. :

Et stabula a ventis hiberno opponere soli.

c A bajulandis mercibus Baias.— Baiarum vero quæ prope Cumas alia est ratio, dicta namque a Ba-o Ulyssis socio illic sepulto, ut ait Serv., Æn. iii, ad vers. Huc ubi delatus Cumæam. Silius :

Unde ferant nomen Baisæ, comitemque dedisse Dulichis puppis stagno sus nomina mensurat.

d Littus est terr. a. c. m. v. Et quidem Servius modo litus definit terram aquæ vicinam, modo terram mari vicinam, quod utrumque inclusit Isidorus.

e Quia fluctu eliditur. Al., eluditur.

f Vel quod aqua alluitur. Al., alliditur.

g Cic... qua fluctus eludit. Al., elidit, de quolib. ii, cap. 50. Non est autem Ciceronis definitio, sed Aquilii.

CAP. IX. — b Specus . . . quæ perspicere p. Nempe ab aspiciendo dicitur. De genere et declinatione hu-

5. m Barathrum nimis altitudinis nomen est, et dictum barathrum, quasi vorago atra, scilicet, a profunditate.

6. n Erebus, inferorum profunditas atque recessus.

o Styx ἀπὸ τοῦ στενωποῦ, id est, a tristitia dicta, eo quod tristes faciat, vel quod tristitiam gignat.

7. r Cocytus, locus inferi. Cocytus autem nomen accepit, Græca interpretatione, a luctu et gemitu.

8. q Tartarus, vel quia omnia illic turbata sunt, ἀπὸ τῆς ταραχῆς, vel, quod est verius, ἀπὸ τοῦ ταρατρίζειν, id est, a tremore frigoris, 192 quod est algere, et rigere, scilicet, quia luce, soleque caret. Nam neque illic vapores sunt, qui ex solis luce gignantur, neque flatus, qui ejusdem motibus incitantur, sed

B perpetuus stupor : ταρατρίζειν enim horrere, et tremere apud Græcos legitur. Hic enim stetus et stridor dentium.

9. r Gehenna est locus ignis, et sulphuris, quem appellari putant a valle idolis consecrata, quæ est juxta murum Hierusalem, repleta olim cadaveribus mortuorum. Ibi enim Hebræi filios suos immolabant dæmonibus, et appellabatur locus ipse Gehennon. Futuri ergo supplicii locus ubi peccatores cruciandi sunt, hujus loci vocabulo designatur. Duplicem autem esse gehennam, et ignis, et frigoris (in Job legitimus).

10. s Inferus appellatur, eo quod infra sit. Sicut autem, secundum corpus, si ponderis sui ordinem teneant, inferiora sunt omnia graviora, ita, secundum spiritum, inferiora sunt omnia tristiora. t Unde et in Græca lingua origo nominis, quo appellatur inferus, ex eo quod nihil suave habeat, resonare perhibetur.

11. u Sicut autem cor animalis in medio est, v ita et infernus in medio terræ esse perhibetur. Unde et in Evangelio legitur : In corde terræ. Philosophi autem dicunt quod inferi pro eo dicantur, quod animæ hinc ibi ferantur.

jus nominis, vide Serv. ad verba Virg. Æn. vi : Hic specus horrendum, et Pri-cian., lib. vi.

l Σπήλαιον Græc. spelunc. lat. E Serv., Eclog. 10.

i Qua Græci χαρωνία Galenus : Πολλὰκις ἤε ἀπὸ τοῦ πνιύματος μόνον κατὰ τὴν εἰσπνοὴν ἡ βλαβὴ γίνεται, καθάπερ ἐν τοῖς χαρωνίοις ἀνομασμένοις χαρίοις.

k Profundum proprie. E Serv., Æn. ii.

l Maria ac terras, cælumque profund. Verba Virg., Æn. i.

m Barathrum nim. a. n. E Serv., Æn. iii : Obsidet, atque imo Barathri, etc.

n Erebus. Ex eod., Æn. iv.

o Styx. ἀπὸ τοῦ στενωποῦ. Ex Serv., Æn. vi.

p Cocytus. Serv., Æn. vi. Cocytus fluvius inferorum dictus ἀπὸ τοῦ κοκκύειν, id est, lugere.

q Tartarus. Ex eodem Æn. vi, ad illud : Tum Tartarus ipse - Bis patet, etc.

r Gehenna. Ex Hieron. in Matth., cap. 10.

s Infernus... perhibetur. Ex Aug., lib. xii, de Genes. ad litt., cap. 34.

t Unde et in Græca ling... orig... quod nihil suave. Nempe ἄδης, quasi ἄδης.

u Sicut autem cor animal. Ex Hieron. in Jon., cap. 2. Qui locus restituendus ex hoc loco.

v Ita infernus in medio terræ. Serv. ad vers... Telluris petras subire. Æn. vi.

LIBER DECIMUS QUINTUS.

DE ÆDIFICIIS ET AGRIS.

193 CAPUT PRIMUM.

De civitatibus.

1. De auctoribus conditarum urbium plerumque dissensio invenitur, adeo ut ne urbis quidem Romæ origo possit diligenter agnosci. Nam Sallustius dicit: *Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidit, atque habere initio Trojanam, et cum iis Aborigines.* Alii dicunt ab Evandro, secundum quod Virgilius:

Tunc rex Evandrus Romanæ conditor arcis.

Alii a Romulo, ut:

En hujus, nate, auspiciis illa incluta Roma

2. Si igitur tantæ civitatis certa ratio non apparet, non mirum si in aliarum opinione dubitatur. Unde nec historicos, nec commentatores varia dicentes imperitiæ condemnare debemus, quia antiquitas ipsa creavit errorem. Sane quasdam, de quibus aut sanctæ Scripturæ, aut historiæ gentium certam originem referunt, paucis admodum verbis retexere oportet.

3. Primus ante diluvium Cain civitatem *Enoch* ex nomine filii sui in ^b Naid condidit; quam urbem sola multitudine suæ posteritatis implevit.

4. ^c Primus post diluvium Nemrod gigas *Babylonem* urbem Mesopotamiæ **194** fundavit. Hanc Semiramis regina Assyriorum ampliavit, murumque urbis bitumine, et cocto latere fecit. Vocabulum autem sumpsit a confusione, eo quod ibi confusæ sint atque permixtæ linguæ ædificantium turrim.

5. ^d Judæi asserunt Sem filium Noe, quem dicunt Melchisedech, primum, post diluvium, in Syria condidisse urbem *Salem*, in qua regnum fuit ejusdem ^e Melchisedech. Hanc postea tenuerunt *Jebusæi*, ex quibus, et sortita est vocabulum *Jebus*, s'cque duobus nominibus copulatis, *Jebus* et *Salem*, vocata est *Hierusalem*, quæ postea a Salomone *Hierosolyma*, quasi *Hierosolomonia* dicta est. Hæc et corrupte a poetis *Solyma* nuncupata est, et postmodum ab Ælio Adriano *Ætia* vocitata est. Ipsa est *Sion*, quæ Hebraice *speculatio* interpretatur, eo quod in sublimi con-

CAP. I. — ^a De auctoribus... errorem. E Serv., Æn. vii, ad illud:

Nec prænestinæ fundator defuit urbis

^b In *Naid* condidit. In omnibus libris, permutatis litteris, ex *Naid* India evaserat. LXX: Ἐξῆλθε καὶ καὶνὸν ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ, καὶ ὠκνησεν ἐν γῆ Ναιδ κατασκευῆ τοῦ ἱερῆ. Et Joseph. lib. i Antiq., cap. 4: Πολλὴν καὶ ἐπιθῶν γῆν ἰδρύεται μετὰ τῆς γυναίκος Κάιν Ναιδα τόπον οὗτω καλούμενον. Quod autem eo loco Hieronymus, non aliter interpretetur, nihil ad Isidorum, qui LXX, ut solet, secutus est. Adde quod idem Hieronymus in lib. de Locis Heb.: *Naid*, terra (inquit) in qua habitavit Cain. Nisi *Edem* pro *India* cum *Chachone* mavis.

^c Primus post dil. Ex Oros., lib. ii, cap. 6.

^d Judæi Asser. Ex Hieron., lib. de Locis Heb.

^e Quæ postea a Salomone *Hierosolym*. Idem dixit Euseb., lib. ix, de Præp. Evang.

^f Quæ Heb. *speculatio*. Sic omnes libri. *Speculum*, Hieronymus.

^g Dionys.... condidit. Ex Eusebii Chron.

A structa sit, et de longe venientia contempletur. *Hierusalem* autem pacifica in nostro sermone transferatur.

Oppida nobilia qui, vel quæ constituerunt.

6. ^g Dionysius qui et Liber pater, cum Indiam victor perambulasset, *Nysam* urbem ex suo nomine juxta Indum fluvium condidit, et quinquaginta milibus hominum adimplevit.

7. ^h *Medus* autem *Ægæi* filius *Mediam* construxit, unde et regio ejus *Mediæ* nomen sortita est.

8. *Persepolim* urbem caput Persici regni ⁱ *Perseus* Danaes **195** filius condidit famosissimam, confertissimamque opibus, i a quo et *Persida* dicta est.

9. ^k *Ctesiphontem* quoque *Parthi* apud *Partikiam* condiderunt, in æmulationem *Babyloniæ* urbis.

10. ^l *Susis* oppidum *Persidæ* aiunt *Memnonis* patrem constituisse. Dicitur autem *Susis*, quod imminet *Susæ* fluvio. Ibi est regia *Cyri* lapide candido et vario cum columnis aureis, et lacunaribus gemmisque distincta, continens etiam simulacrum cæli, stellis incantibus præsignatum, et cætera humanis mentibus incredibilia.

11. *Bactrum* oppidum *Bactriani* condiderunt, ex proprio amne eum cognominantes, qui *Bactrus* vocatur.

12. ^m *Carra* civitas *Mesopotamiæ* trans *Edessam* condita a *Parthis*, ubi quondam Romanus est caesus exercitus, et *Crassus* dux captus.

13. *Edessam* urbem *Mesopotamiæ* condidit *Nebroth*, filius *Chus*, **196** postquam de *Babylone* migravit, in qua, et regnavit, quæ ante *Arach* cognominata est. ⁿ Ipse construxit, et *Chalannen*, quæ postea verso nomine a *Seleuco* rege dicta est *Seleucia*. ^o *Philadelphiam* urbem *Arabæ* condidit *Raphaim*, gens antiquissima, quam interfecerunt filii *Loth*.

14. *Seleucus* unus ex pueris *Alexandri*, post mortem ejusdem *Alexandri*, occupato regno *Orientis*, urbem in *Syria* condidit, eamque ex *Antiochi* patris sui nomine *Antiochiam* nuncupavit, et *Syriæ* caput instituit. ^p Ipse

^h *Medus* autem *Ægæi* filius. — Et *Medæ*, ut ait *Diodor.*, lib. v.

ⁱ *Perseus* Danaes. Cum libri *Athei*, *Athe*, *Andie*, et *Andiæ*, haberent, cur ipse sibi *Isidorus* non auxiliaretur, qui paulo post *Tarsum* *Ciliciæ* a *Perseo* Danaes prole ædificatam dicit? Vid. *Hygin.*, *Fabul.* 275.

^j A quo et *Persida*. *Ruffinus* in translatione *Josephi* *Susan* *Persidæ* metropolim vocat.

^k *Ctesiphontem*. *Plin.*, lib. vi, cap. 26.

^l *Susis* Oppidum. Hæc urbs, et *Susis*, et *Susæ*, et *Susæ* a *Hieronymo* dicitur, *Daniel*, cap. viii et ix, de qua *Plin.* lib. vi, cap. 27. — *Memnonis* Patrem habet *Gothici* quos vidimus, non fratrem, ut impressi.

^m *Carra*. Ex *Hier.* de *Locis* Heb.

ⁿ Ipse construxit et *Chalannen*. Quam eandem esse, cum *Ctesiphonte* ait *Hieronym.* in *Quest* in *Genes.*, et in *Am.*, cap. 6. Vidend. idem in *Locis* *Hebraicis*.

^o *Philadelph.* Ex eod. lib.

^p Ipse quoque *Laodiciam*. *Euseb.* in *Chron.*: *Seleucus* *Antiochiam*, *Seleuciam*, *Laodiciam*, *Apamiam*, *Edissam*, *Berceam*, et *Pellam* urbes condidit.

quoque *Laodiciam*, et *Selenciam*, ipse *Apamiam*, et *A* sunt, vocata est *Bethaven*, id est, domus idoli, qua *Ejesam* urbes construxit.

15. * *Damascus* Syriæ, condita et nuncupata a *Damascio* dispensatoris Abrahamæ filio. Hæc antea in omni Syria tenuit principatum. Necdum enim florebat ibi Antiochia, Laodicia, et Apamia, quas urbes post Alexandrum constructas esse cognoscimus. Hic est *Damascus*, quem Abraham futurum sibi hæredem dixerat, antequam esset illi promissus Isaac.

16. † *Gazam* oppidum Palæstinæ condiderunt Hævæi, in qua habitaverunt Cappadoces pristinis cultoribus interfectis. Vocata autem *Gaza*, eo quod ibi Cambyses rex Persarum thesauros suos posuit, cum bellum Ægyptiis intulisset. Persarum enim lingua thesaurus *Gaza* nominatur.

197 17. *Philistim* urbem condiderunt Allophyli; ipsa est *Ascalon*, de qua superius memoravimus, nuncupata ex nomine Cealoin, qui fuit nepos Cham, et filius Mesraim.

18. * *Dor* urbs fuit quondam potentissima, et, versa vice, *Stratonis turris*, postea ab Herode rege Judææ in honorem *Cæsaris* Augusti *Cæsarea* nuncupata. In qua Cornelii domum Christi vidit Ecclesia, et Philippi ædificas, et cubiculum quatuor virginum prophetarum.

19. *Joppe* oppidum Palæstinæ maritimum, iidem Palæstini ædificaverunt, † ubi saxum ostenditur, quod vinculorum Andromedæ adhuc vestigia retinet, cujus belluæ forma eminentior elephantis fuit.

20. * *Jericho* a Jebusæis condita traditur, a quibus *C* et nomen traxisse perhibetur; hanc subvertit Jesus. Pro qua extruxit aliam *Ozam* de Bethel ex tribu Ephraim. Sed et hæc eo tempore, quo Hierusalem oppugnabatur a Romanis, propter perfidiam civium capta atque destructa est, pro qua tertia ædificata est urbs, quæ hodie usque permanet.

21. *Sichem* Samariæ urbem, quæ Latine et Græce *Sichima* vocatur, ædificavit Emor, appellavitque eam nomine *Sichem* filii sui. † 198 Ipsa est nunc Neapolis, civitas Samaritanorum.

22. *Bethel* urbem Samariæ condiderunt Iebussæi, quæ prius vocabatur *Luz*; sed postquam dormiens ibi Jacob vidit scalam innitentem cælo, et dixit: *Vere hic domus Dei est, et porta cæli*; hac ex causâ nomen locus accepit † *Bethel*, id est, domus Dei. Quando autem ibi ab Jeroboam vituli aurei fabricati

antea vocabatur domus Dei.

23. † *Bethlehem* Juda, civitas David, quæ mundi genuit Salvatorem, a Jebusæis condita fertur, et vocata primum *Ephrata*. Quando autem Jacob ibi pecora sua pavit, eidem loco *Bethlehem* nomen, quodam vaticinio futuri, imposuit, quod *domus panis* interpretatur, propter eum panem qui ibi de cælo descendit.

24. † *Chebron* civitas Judææ, quæ quondam vocabatur *Arbe*, condita est a gigantibus ante septem annos quam ab eis *Tanis* urbs Ægypti conderetur. Ipsa est *Arbe* a numero ita vocata, quod ibi tres patriarchæ sepulti sunt, et quartus Adam. Ipsa est † et *Mambre* vocata ex uno amico Abrahamæ.

25. † *Samarium*, a qua omnis regio quæ circa eam *B* fuit nomen accepit, Sennacherib rex Assyriorum construxit, vocavitque 199 *Samarium*, id est, custodiam, quia quando Israel transtulit, Medos ibi custodes constituit. Hanc obsidione captam Antiochus solo coræquavit. Quam postea Herodes a fundamentis instaurans, in honorem Augusti, *Augustam*, id est, *Sebastiam* Græco sermone vocavit. Ibi siti sunt Elisæus et Abdias prophetæ, et quo major inter natos mulierum non fuit, Baptista Joannes.

26. *Tiberiadem* vero Herodes alius in Judæa, in nomine *Tiberii* Cæsaris condidit.

27. † *Tyrus* urbs Phœnicum condita a Phœnicibus fuit. Hæc est civitas ex qua aurum regi Salomoni deferebatur, in qua optima purpura tingitur. Unde et *Tyria* dicitur *nobilis purpura*.

28. † Phœnices a Rubro profecti mari, *Sidonem* urbem opulentissimam condiderunt; † quam, a piscium copia, *Sidon* appellaverunt. Nam piscem Phœnices *sidon* vocant. Ipsi etiam *Tyrum* in Syria; ipsi *Uticam* in Africa, *Hipponem*, *Leptim*, aliasque urbes in ora maritima condiderunt.

29. Ipsi *Thebas* in Bœotia, duce Cadmo; ipsi postremo in ultima orbis tendentes, urbem in Oceano construxerunt, eamque lingua sua *Gades* nominaverunt. Nam mos erat antiquus Phœnicum gentis, multos simul, mercandi causa, a domo proficisci, et cum incolarum animos, commercio rerum iis ante incognitarum, sibi conciliassent, loca, quæ condendis urbibus idonea videbantur, capere.

30. Ex iis profecta et Dido in littus Africæ urbem condidit, et † *Carthadam* nominavit, quod Phœnicia lingua exprimit *civitatem novam*; 200 mox sermone

domus panis, in qua natus est ille panis, qui de cælo descendit.

† *Chebron*. Quo modo etiam scribit Hieronym. [Al., *Hebron*.

† Ipsa est et *Mambre*. Ex Quæst. in Gen., cap. 35.

† *Samarium*, etc. Vid. Hieronym. in Isai., cap. 36.

† *Tyrus*. Idem, in cap. 33.

† *Phœnices*. Ex Justin., lib. xviii.

† *Quam a piscium copia*. Vidi ego nummos Gadibus, quæ Phœnicum colonia fuit, repertos, quorum una in parte Herculis Sidoniorum deus, in altera duo pisces inerant.

† *Carthadam nominavit*. E Solin., cap. 40. Et Carthaginem a *Cartha* dictam ait etiam Serv., Æn. 17, ad illud: *Carthago, aut antiqua Tyros*.

* *Damascus*. Ex Hieron., in Quæst. in Genes.

† *Gazam*. Ex eodem in Locis Heb., et in Ezech., cap. 40.

† *Dor*. Ex Hieron. ym. in Epitaph. Paulæ. Sed locum Hieronymi in Palimpsesto relictum ab Isid. Braulio non expolivit.

† *Ubi saxum ostenditur*. Ex Solin., cap. 47. Ex quo restitutus est hic locus.

* *Jericho*. Ex Hier. de Locis Heb.

† *Sichem, ipsa est nunc Neap*. Hier., ibid., et in Epitaph. Paulæ.

† *Beth*. Ex lib. de Locis Heb.

† *Bethlehem, etc.* Hier. in Prol. in Am.; *Sex milibus abest a sancta Bethlehem, quæ mundi genuit Salvatorem*. Et in Epitaph. Paulæ: *Salve, Bethlehem,*

verso *Carthago* est dicta: hanc Scipio delevit. Quæ autem nunc est, postea a Romanis condita est. ^a *Carthago* autem antea *Byrsa*, post *Tyrus* dicta est, deinde *Carthago*.

31. ^b *Memphim* civitatem *Ægypti* ædificavit Epaphus Jovis filius, cum in secunda *Ægypto* regnaret. Hæc est urbs ubi charta nascitur, ubi etiam optimi mathematici fuerunt. ^c Nam hanc urbem magicis artibus deditam pristini usque ad præsens tempus vestigia erroris ostendunt.

32. ^d *Tanis* metropolis *Ægypti*, ubi Pharaon fuit, et Moyses cuncta signa fecit quæ in Exodo scribuntur. Hanc construxisse perhibentur *Ti'anes*, id est, Gigantes, et ex suo nomine nuncupaverunt.

33. ^e *Heliopolis* urbs *Ægypti*, quæ Latine interpretatur *solis civitas*, ^f sicut LXX interpretes arbitrantur. *Ædificata* est autem a filiis Israel; in qua ^g Petephres sacerdos fuit, cujus meminit Ezechiel.

34. ^h Urbem *Alexandriam* condidit Alexander Magnus, cujus et nomen detinet. Hanc enim idem in terminis *Africæ* et *Ægypti* constituit, et caput esse regionis *Ægypti* jussit. Interjacet autem 201 inter *Ægyptum* et mare, quasi claustrum, importuosa. ⁱ Hæc est urbs *Ægypti* *Noo*, postea versa in *Alexandriam*.

35. *Thebas* *Ægyptias* condidit Cadmus, ^j quæ inter *Ægyptias* urbes numero portarum nobiliores habentur, ad quas commercia Arabes undique subvehunt. Hinc regio *Ægypti* *Thebais* dicta est. *Thebæ* autem et *Bœotix* sunt et *Ægyptiæ*, uno tamen auctore conditæ.

36. *Ptolemais*, et *Berenice* a regibus *Ægyptiis* nominatæ, a quibus et *ædificatæ* fuerunt.

37. ^k *Cæsaream* Cappadociæ....

Tarsum *Ciliciæ* Danaes proles Perseus ædificavit. De qua civitate fuit Paulus apostolus: *Natus*, inquit, *Tharso Ciliciæ*. ^l Quidam etiam locus *Indiæ* *Tharsis* vocatur.

^a *Carthago* antem antea *Byrsa*. E Serv., *Ibid.* Virgilius, *Æn.* 1. *Meraticque solum*.

^b *Memphim*.... regnaret. Verba sunt Eusebii, in *Chronico*.

^c Nam hanc urbem. Ex Hieron., in *Isai.* xix.

^d *Tanis*. Ex eod., in *Is.* iii.

^e *Heliopolis*. Ex eod. in lib. de *Locis Heb.* in *On.*

^f Sicut LXX interpretes. Sic namque illi *Exod.* 1: και φηροδουσαν (illi Israel) πόλις ὄχυράς τῷ φαραῶ, και τῆς Πειθῶ, και Ραμεσσή, και Ἄν, ἡ ἔστιν Ἡλιούπολις. Sed verba hæc και Ἄν, ἡ ἔστιν Ἡλιούπολις, neque in *Hebræis*, neque in *Latinis* libris leguntur.

^g *P. tephres*. Sic etiam Hieronymus. *Vulgat.*, *Puthiphares*. Quam varietatem *Hebraica* scriptura vocabulis destituta sæpe creat.

^h Urbem *Alexan.* Ex Hege-ipp., lib. iv, cap. 27. Vid. *Strab.*, lib. xvii.

ⁱ Hæc est urbs *Ægypti*, etc. Hieronym., in *Epitaph.* *Paulæ*: Et urbem *Noo*, quæ postea versa est in *Alexandriam*.

^j Quæ inter *Ægyptias* urbes num. port. Ex *Solin.*, cap. de *Ægypt.*, 45.

^k *Cæsaream* Cappadociæ. Post hæc verba lacuna est in melioribus lib. ineptissime a recentioribus expleta.

^l Quidam locus *Indiæ* *Tharsis* vocatur. Ita procul dubio legendum, non *Torsus*. Hieron., *Is.* lxxvi: *Tharsis* lingua *Hebræa* mare appellatur, et ut aiunt,

38. *Seleuciam* *Isauriæ* condidit *Seleucus*, qui et *Antiochiam*.

Ilus autem Apollinis filius in *Phrygia* *Ilium* condidit.

^m *Amazones* *Ephesum* in *Asia* construxerunt.

39. *Theseus* vero *Smyrnam* construxit, quæ *Homeri* poetæ patria existit, et ⁿ *Smyrna* vocata, quod ejus campos *Hermus* fluvius secat.

40. *Dioscoriam* *Colchorum* urbem ^o *Amphytus* et *Tilchius* aurigæ *Castoris* et *Pollucis* fabricaverunt, ex eorum nomine eam cognominantes. Nam *Castor* et *Pollux* Græce *δίδυμοι* appellantur.

41. ^p *Nicomedia*, a *Nicomede* rege *Bithyniæ* ædificata est.

202 ^q *Bithynia* condita a *Phœnice*, quæ primum *Mariandyna* vocabatur.

42. ^r *Constantinopolim* urbem *Thraciæ* *Constantinus* ex nomine suo instituit, solam *Romæ* meritis et potentia adæquatam. Hæc ^s condita primum a *Pausania* rege *Spartanorum*, et vocata *Bizantium*, ^t vel quod tantum pateat inter *Adriaticum* mare et *Propontidem*, vel ^u quod sit receptaculum terræ marisque copiis. Unde et eam *Constantinus* aptissimam condere judicavit, ut receptaculum sibi terra marique fieret. Unde et nunc *Romani* imperii sedes, et totius caput est *Orientis*, sicut *Roma* *Occidentis*.

43. *Epirus* *Thraciæ* condita est a *Pyrrho* et cognominata.

44. *Athenas* in *Hellade* *Cærops* condidit, et ex suo nomine *Cecropiam* nominavit. ^v Hanc *Amphyction*, qui in *Græcia* tertius post *Cecropem* regnavit, *Minervæ* sacravit, et nomen civitati *Athenas* dedit. Nam *Minerva* Græce *Ἀθίνα* dicitur; unde et *Minervam* Græci inventricem multarum artium asserunt, ^x quia et litteræ, et artes diversorum studiorum, et ipsa philosophia veluti templum *Athenas* habuerunt.

45. *Corinthum* in *Achaia* ^y condidit *Corinthus*

Indiæ regio est, licet *Josephus* littera commutata *Tarsum* putet nuncupari pro *Tharso*, urbem *Ciliciæ*, ad quam *Jonas* de *Joppe* fugiens ire cupiebat. Rursusque epist. 133, reprehendit *Josephum*, quod *Tarsum* et *Tharsin* eand. esse putet.

^m *Amazones* *Ephesum*. E *Solin.*

ⁿ *Smyrna* vocata. Idem sup., lib. xii, cap. 21.

^o *Amphytus* et *Tilchius*. *Plin.*, lib. vi, cap. 5. *Amnian.* lib. xxii; et *Solin.* *Circius* vero qui in plerisque libris est, ex *Tilchius*, quod etiam in *Codice* *Plinii* *Ecclesiæ* *Toletanæ* legitur, fluxit.

^p *Nicomedia* a *Nicomede*. *Euseb.*, in *Chron.*: *Nicomedes* rex *Bithyniæ* *Asracum* urbem *amplians* *Nicomediæ* nuncupavit.

^q *Bithynia* cond. Idem *Euseb.*: *Bithynia* condita a *Phœnice*, quæ prius *Mariandyna* vocabatur.

^r *Constantinopolim*. Ex *Oros.*, lib. vii, cap. 28, totidem fere verbis.

^s Condita primum a *Pausania*. Ex *Justin.*, lib. ix.

^t Vel quod tantum pateat. Vid. *Plin.*, lib. iv, cap. 11; *Solin.* et *Cappel.* Neque tamen adhuc de etymologia liquebit.

^u Vel quod sit receptaculum, etc. Ex *Justin.*, lib. ix.

^v Hanc *Amphyction*.... dedit. Ex eod., lib. ix.

^x Quia et litteræ.... habuerunt. Ex eod.

^y Condidit *Corinthus* *Orestis* filius. *Strabo* conditam ait a *Sisypho*, et *Corcyram* primo vocatam, deinde

Orestis filius. Hanc Græci *Corintheam* vocant, hoc est, administrationem reipublicæ.

46. *Thebas* Bœotiæ Cadmus veniens a Phœnicibus condidit, Thebis Ægyptiis prius ab eo constructis.

203 47. *Mycenæ*....

Lacedæmonia condita a *Lacedæmons* Semeles filio.

Sparta a Sparto filio Phoronei vocata, qui fuit filius Inachi. * Ipsam autem esse Spartam quam et *Lacedæmoniam* civitatem, atque inde *Lacedæmonius Spartanos* dici.

48. ^b *Achaia* ab *Achæo* constructa.

° *Pelops*, qui apud Argos regnavit, *Peloponnesum* urbem condidit.

^d *Cecrops* in insula *Rhodo* rudum adificavit.

° *Carpathus Coum*.

Æos Typhonis filius *Paphum*.

Angæus Lycurgi filius *Samum*.

^f *Dardanus* autem condidit *Dardaniam*.

° *Thessalonicam Thessalus*, Græci filius, ædificavit, in qua etiam regnavit.

49. ^b *Brundisium* construxerunt Græci. *Brundisium* autem dictum est Græce, quod *brunda* caput cervi dicatur : sic est enim, ut et cornua videantur, et caput, et lingua in positione ipsius civitatis.

50. ⁱ In Italia autem a *Jano Janiculum*, a *Saturno Saturnia*, atque *Latium* conditum, et quod ibi fugiens latuisset, cognominatum.

204 51. ^j Ab Hercule in Campania *Pompeia*, qui victor ex Hispania *pompam* boum duxerat.

52. *Æneas* autem post excidium Trojæ in eam in Italiam veniens, ab uxoris nomine *Lavinium* condidit.

55. *Ascanius* vero relicto *Lavinia* novercæ suæ regno, *Albam Longam* ædificavit. *Alba* autem vocata propter colorem suis : *Longa*, quia longum oppidum est juxta proximitatem collis in quo sita est. Ex hac etiam urbe reges *Albanorum* appellari cœperunt.

54. ^k *Capuam* Capus Sylvius rex Albanorum construxit, appellatam nomine conditoris, licet et sint

Ephyren, ab *Ephyre* Oceani filia, postremo eversam, et insauratam a Corintho Orestis filio.

* *Ipsam autem esse Spartam*, etc. Ex Oros., lib. 1, cap. ultim.

^b *Achaia* ab *Achæo*. Ex Euseb. Chronic.

° *Pelops* qui a. A. r. *Peloponnesum*. Euseb. : *Pelops* apud Argos regnavit anno 1311, a quo *Peloponnesus* vocata.

^d *Cecrops*. Sic omnes libri. Sed *Cercapus* malim, cujus filii *Lindum*, *Talyson* et *Camiron* condidere. *Αἰνός* autem (ait Stephan.) πόλις ἐν ῥόδῳ παρακίτου τοῦ ἡλίου, καὶ κωδῆπτης τῆς ὀρχήου θ' ἡγέρως. Vid. Strab., lib. xiv, et Diodor., lib. xi.

° *Carpathus Coum*. Hæc integra non sunt, suppleri autem ex Diodoro et Stephano possent ita *Carpathum Joelus*, *Merops Coum*.

^f *Dardanus* ... *Dardaniam*. Ex Euseb. Chron.

° *Thessalonicam Thessalus*. *Thessaliam* velim, nam *Thessalonicam* a *Cassandro* conditam ait Stephanus.

^b *Brundisium*. βρονδίων, ἄλαρον, hoc est, cervum, significare auctor Hesychius. Et βρονδίων, ut ait Stephanus, sive βροντίων, ut est apud Strabonem, caput cervi a *Messapiis* dicebatur.

ⁱ In Italia autem a *Jano Janicul*. E Solin., cap. de Italia.

^j Ab Hercule in Campania *Pompeia*. — *Pompeii* apud

qui dicant a *capacitate* eam *Capuam* dictam, quod ejus terra omnem vitæ fructum capiat; alii a locis campestribus in quibus sita est. Est autem caput urbium Campaniæ, inter tres maximas Romam, Carthaginemque numerata, ex qua et provincia Italiæ *Campania* dicta est.

55. Romulus cum interfecto apud Albam Amulio, avum Numitorem in regnum restitisset, in eum locum, ubi nunc *Roma* est, devenit, ibique sedes posuit, mœnia construxit, urbemque ex nomine suo *Romam* vocavit. Hanc autem ante Evander dicitur condidisse, unde est illud :

Tunc pater Evandrus Romanæ conditor arcis.

56. Ancus Martius ex filia Numæ Pompilii natus hic urbem in exitu Tiberis condidit, quæ et peregrinas merces exciperet, et hostem moraretur, quam ab ipso situ *Ostiam* appellavit.

57. ^l Galli quidam intestina discordia, et assiduis dissensionibus **205** suorum permoti, sedes novas quærentes Italiam profecti sunt, sedibusque propriis Tuscis expulsis, *Mediolanum*, atque alias urbes condiderunt. ° Vocatum autem *Mediolanum*, ab eo quod ibi sus *medio lanæa* perhibetur inventa.

58. Historiis placet a *Messappo* Græco *Messappia* datam originem versa postmodum in nomen Calabriæ, quam in exordio Oenotri frater *Peucetius Peucetiam* nominaverat.

59. ^m *Manto* Tiresiæ filia post interitum Thebanorum dicitur delata in Italiam *Mantuam* condidisse. Est autem in Venetia, quæ *Gallia Cisalpina* dicitur. ° Et *Mantua* dicta, quod inanes tuetur.

60. *Parthenopia* a *Parthenope* virgine quadam illic sepulta, *Parthenopea* appellata, quod oppidum postea Augustus *Neapolim* esse maluit.

61. Ad promontorium *Leucaten*, in quo *Actii* Apollinis templum fuit, bellum Augustus contra Antonium gessit. Quo victo, urbem in *Actiaco* sinu condidit, quam a victoria *Nicopolim* appellavit.

Solin., ibid. *Pompeia* apud Strabon., lib. v.

^k *Capuam Capys*. Servius, Æn. x, ad illud :

Et Capys, hinc nomen Campanæ ducitur Urbis.

Iste quidem dicit a Capy dictam esse Campaniam, sed Livius vult a locis campestribus dictam, in quibus sita est.

^l *Galli quidam intestina discordia*. Ex Livii lib. v. ^m *Vocatum autem Mediol...* ab eo quod ibi sus. Claudianus de Nuptiis Honorii :

Jam Ligurum terris spumanti pectore triton Appulerat, lassosque fretis extenderat orbes, Continuo sublimes volans ad mœnia Gallis Condita, lanigeræ suis ostentantia pellem Pervenit :

Visitur etiam nunc sus marmorea in Mediolanensi curia. Al., *media lanæa*.

ⁿ *Manto Tiresiæ filia*. E Serv., Æn. x, ad illud : *Fatidicæ Mantus*.

° *Et Mantua dicta, quod inanes tuetur*. Sic veteres lib. et recte fortasse. Nam lib. iv, Maniam morbum ab inanitate dictam dixit, quam Græci *μανία* vocant, et *mane*, quasi *μανόν*, id est, rarum, et vacuum. Id autem pulchre convenit cum historia de Mantone fatidica eo fugiente. *Mans* si quis malit, molesti non erimus.

62. ^a *Phalantus Partheniorum dux Parthenios constituit.*

Taras Neptuni filius fuit, a quo Tarentum civitas, et condita et appellata est.

206 63. ^b *Cum Cyrus maritimas urbes Græciæ occuparet, et Phocenses ab eo expugnati omnibus angustiis premerentur, juraverunt, ut profugerent quam longissime ab imperio Persarum, ubi ne nomen quidem eorum audirent, ^c atque ita in ultimos Galliæ sinus navibus profecti, armisque se adversus Gallicam feritatem tuentes, Massiliam condiderunt, et ex nomine ducis nuncupaverunt. Hos ^d Varro trilingues esse ait, quod et Græce loquantur, et Latine, et Gallice.*

64. *Narbonam, et Arelatum, et Pictavium coloni proprii condiderunt.*

Burdegalim appellatam ferunt, quod Burgos Gallos primum colonos habuerit, quibus antea coloribus adimpleta est.

65. *Tarraconam in Hispania Scipiones construxerunt; ideo caput est Tarraconensis provinciæ.*

66. ^a *Cæsaraugusta Tarraconensis Hispaniæ oppidum a Cæsare Augusto et situm et nominatum, loci amœnitate, et deliciis præstantius civitatibus Hispaniæ cunctis, atque illustrius, florens sanctorum martyrum sepulturis.*

67. *Afri sub Hannibale maritima Hispaniæ occupantes, Carthaginem 207 Spartariam construxerunt, quæ mox a Romanis cepta, et colonia facta, nomen etiam provinciæ dedit. Nunc autem a Gothicis subversa, atque in desolationem redacta est.*

68. ^f *Saguntum Græci ex insula Zacyntho profecti in Hispaniam condiderunt, quam Afri postea bello impetitam deleverunt.*

69. ^g *Emeritam Cæsar Augustus ædificavit, postquam Lusitaniam, et quasdam Oceani insulas cepit, dans et nomen ab eo quod ibi milites veteranos constitueret. Nam emeriti dicunt veterani, solutique militia.*

70. *Olyssipona, ab Ulysse est condita, et nuncupata: ^h quo loco, sicut historiographi dicunt, cœlum a terra, et maria distinguuntur a terris.*

71. *Hispalim Cæsar Julius condidit, quam ex suo nomine, et Romæ urbis vocabulo Juliam Romulam nuncupavit. ⁱ Hispalis autem a situ cognominata*

^a *Phalantus... Taras. Vid. Serv., Æn. III.*

Hic genus Herculei si vera est fama Tarenti.

^b *Cum Cyrus. Eadem Ammian. Marcell. lib. XV.*

^c *Atque in ultimos condid... Ex Justin. lib. XLIII.*

^d *Hos Varro triling. e. a. Ex Hier. Prolog. lib. II. in Epist. ad Galat.*

^e *Cæsaraugusta... sepulturis. Abest totum hoc a libro Card. Sirlleti, et uno ex Toletanis.*

^f *Saguntum. Ex Hieronym. lib. II in Ep. ad Galat.*

^g *Emeritam Cæsar August. Dion., lib. LIII.*

^h *Quo loco sicut historiog. Plin., lib. IV, cap. 21: Excurrit deinde in altum vasto cornu promontorium, quod alii Arlabrum appellaverunt, alii Magnum, multi Olyssiponense, ab oppido terras, maria, cœlum determinans. Eadem prope Solinus, et Capella, qua nimis arctavit Isidorus.*

ⁱ *Hispalis... eo quod in solo palust. Nihil certiora proferunt alii.*

A est, eo quod in solo palustri suffixis in profundo palis locata sit, ne lubrico atque instabili fundamento cederet.

72. *Gades oppidum a Pœnis conditum, qui etiam Carthaginem Spartariam condiderunt.*

73. ¹ *Septa oppidum a montibus septem, qui, a similitudine, Fratres vocati, Gaditano imminent freto.*

208 74. *Tingis civitatis ² et Lixis Antheus auctor est, quem Hercules fertur luctæ certamine superatum interfecisse. Lix autem a Lixio flumine Mauritanie nuncupata, ubi Anthæi regia fuit, et Sala quod immineat Salæ flumini.*

75. *Cæsaream Mauritanie oppidum Juba rex Maurorum in honorem Cæsaris Augusti condidit, quam ex ejus nomine Cæsaream appellavit, sicut Herodes aliam Cæsaream in Palestina, quæ nunc urbs est clarissima.*

76. ¹ *Icosium Cæsariensis Mauritanie oppidum, Hercule illic transeunte, viginti a comitatu ejus discedentes construxerunt, ac ne quis imposito a se nomine privatim gloriaretur, de condentium numero urbi Icosio nomen est datum.*

77. ^m *Cyrene regina fuit Libyæ, quæ ex suo nomine civitatem Cyrenem condidit, a qua et Libyam Cyrenensem vocavit.*

CAPUT II.

De ædificiis publicis.

1. *Civitas ⁿ est hominum multitudo societatis vinculo adunata, dicta a civibus, id est, ab ipsis incolis urbis, pro eo quod plurimorum conciscat, et contineat vitas. Nam urbs ipsa mœnia sunt, civitas autem non saxa, sed habitatores vocantur.*

2. *Tres autem sunt societales: familiarum, urbium, gentium.*

3. *Urbs vocata ab orbe, quod antiquitus civitates in orbem fiebant, ^o vel ab urbo parte aratri, quo muri designabantur, unde 209 est illud ^p:*

Optavitque locum regno, et concludere sulco.

Locus enim futuræ civitatis sulco designabatur, id est, aratro. ^q Cato: Qui urbem, inquit, novam condet, tauri et vacca arei, ubi araverit, murum faciat, ubi portam vult esse, aratrum sustollat, et portet, et portam vocet.

4. *Ideo autem urbs aratro circumdabatur dispari*

D ¹ *Septa Oppid... Septem montium Fratrum meminere Plin., lib., V, cap. 2, et Capella... Ptolemæus quoque ἑπτάδορος eos vocat.*

² *Et Lixis. Hæc a Solino quoque Lix, a Plinio Lixos, ab aliis Liza dicitur.*

¹ *Icosium. E Solin., cap. de Mauritania*

^m *Cyrene regina s. Lib. Serv., Æn. IV: Cyrene, et Barce reginæ fuerunt, quæ singulis dederunt civitatibus nomina.*

CAT. II. — ⁿ *Civitas est. Aug. XV de Civit., cap. 8: Civitas nihil aliud est, quam hominum multitudo aliquo societatis vinculo colligata.*

^o *Vel ab urbo. Varr., lib. IV.*

^p *Optavitque locum. Virg., Æn. I: Pars optare locum lecto. Idem, lib. III: Optavitque locum regno. Hæc conjunxit Isid.*

^q *Cato, qui urbem. Hunc locum innuere videtur Servius, lib. V Æn. Ad illud: Urbem designat aratro Vidend. Varr., lib. IV de Ling. Lat.*

sexu juvenorum propter commisionem familiarum, et imaginem serentis, fructumque reddentia. * Urbs autem aratro conditur, aratro evertitur. Unde Horatius :

Imprimeretque muris hostile arstrum.

5. *Oppidam* quidam ab *oppositione* murorum dixerunt : alii ab *opibus* recondendis, eo quod sit munitum, alii quod sibi in eo conventus habitantium *opem* det mutam contra hostem. Nam primum homines tanquam nudi et inermes, nec contra belluas praesidia habebant, nec receptacula frigoris et caloris, nec ipsi inter se homines ab hominibus satis erant tuti.

6. Tandem naturali solertia speluncis, silvestribusque tegumentis tuguria sibi et casas virgultis arundinibusque contexerunt, quo esset vita tutior, ne iis qui nocere possent, aditus esset. Hæc est origo oppidorum, quæ quod *opem* darent, idcirco oppida nominata dixerunt. Oppidum autem magnitudine et mœnibus discrepat a vico, et castello, et pago.

7. Civitates autem, aut coloniae, aut municipia, aut vici, aut castella, aut pagi appellantur.

8. *Civitas* proprie dicitur quam non advenæ, sed eodem innati solo condiderunt. Ideoque urbes a propriis civibus conditæ *civitates*, non coloniae, nuncupantur.

9. *Colonia* vero est quæ defectu indigenarum novis cultoribus adimpletur. Unde et *colonia* a *cultu* agri est dicta.

210 10. *Municipium* est quod, manente statu civitatis, jus aliquod minoris aut majoris officii a principe impetrat. Dicitur autem *municipium* a *munitis*, id est, *officiis*, quod tantum *munita*, id est, *tributa debita*, vel *munera* reddant. Nam liberales et famosissimæ causæ, et quæ ex principe proficiuntur, ibi non aguntur. Hæc enim ad dignitatem civitatum pertinent.

11. *Vici*, et *castella*, et *pagi*, ii sunt quæ nulla dignitate civitatis ornantur, sed vulgari hominum conventu incolantur, et propter parvitatem sui majoribus civitatibus attribuantur.

12. ^b *Vicius* autem dicitur a *vicinis* tantum habitatoribus, vel quod *vias* habeat tantum sine muris. Est autem sine munitione murorum ; licet et *vici* dicantur ipsæ habitationes urbis. Dicitur autem *vicius*, eo quod sit *vice* civitatis, vel quod *vias* habeat tantum sine muris.

13. *Castrum* antiqui dicebant oppidum loco altissimo situm, quasi *casam altam*, cujus pluralis numerus *castra*, diminutivum *castellum* est, sive quod

* *Urbs autem aratro cond. aratro evert.* Acron ad locum Hor. : *Condendis, atque evertendis civitatibus hæc consuetudo fuit, ut aratro fierent.* Et Caius, tit. de Usufruct. : *Carthagini eversa aratrum impressum ait.*

^b *Vicius a vicinis t. h.* Ita Imp. *Ab ipsis tantum habitationibus.* Goth. Placuit editorum scriptura, quia paulo post, ipsas habitationes vicis dicit affirmat.

* *Teres est aliquid rotund.* Serv., *Æn.* vi. *Teres est rotundum aliquid cum proceritate.* Et *Eclog.* viii. *Teres est oblongum, et rotundum, ut columna.*

^d *Nam quamvis quadrata.* Locus ex *Lueret.* lib. iv :

A castrabatur licentia inibi habitantium, ne passim vaga hosti pateret.

14. *Pagi* sunt apta ædificiis loca, inter agros habitantibus. Hæc et *conciliabula* dicta a conventu et societate multorum in unum.

15. *Compita* sunt ubi usus est conventus fieri rusticorum, et dicta *compita*, quia multa loca in agris eodem *competunt*, et quod convenitur a rusticis.

16. *Suburbana* sunt circumjecta civitatis aedificia, quasi sub urbe.

17. *Mœnia* sunt muri civitatis, dicta ab eo quod *muniant* civitatem, quasi *munimenta* civitatis, id est, *tutamenta*.

18. *Munium* autem dictum, quasi *manu factum* ; sic et *muri* a *munitione* dicti, quasi *muniti*, quod *muniant* et tueantur interiora urbis. *Mœnia* autem duplicem habent significationem. Nam 211 interdum *mœnia* abusive dici (solent) omnia aedificia publica civitatis, ut :
Dividimus muros, et mœnia pandimus urbis.
Proprie autem mœnia sunt tantum muri.

19. *Murus* autem turribus, propugnaculisque ornatur.

Turres vocatæ, quod *teretes* sint, et longæ.

Teres enim est aliquid * rotundum cum proceritate, ut *columna*. ^d Nam quamvis quadrata, aut lata construuntur, procul tamen videntibus rotundæ existimantur ; ideo quia omne cujusque anguli simulacrum per longum æris spatium evanescit, atque consumitur, et rotundum videtur.

20. *Propugnacula* pinnæ murorum sunt, dicta quia ex his *propugnantur*.

21. *Promuralis* vero, eo quod sit pro munitione muri. Est enim muro proximum, id est, ante murum.

22. * *Porta* dicitur, quia potest vel importari vel exportari aliquid. Proprie autem *porta*, aut urbis, aut castrorum vocatur, sicut superior dictum est. *Vicus*, ut prædictum est, ipsas habitationes urbis sunt, unde et *vicini* dicitur. *Via*, ipsa spatia angusta, quæ inter vicos sunt.

23. ^f *Plateæ*, perpetuæ ac latiores civitatum viæ sunt, juxta proprietatem linguæ Græcæ a latitudine nuncupatæ ; *πλάτος* enim Græci latum dicunt.

24. *Quintana* pars plateæ quinta est, qua carpentum progredi potest.

25. *Cloacæ* dictæ, quod iis percolantur aquæ. Has primum Romæ fecisse dicunt Tarquinium Priscum, ut quotiens pluviarum inundatio existeret, per eas aquæ extra civitatem omitterentur, ne maximæ, perpetuisque tempestatibus planitiem, vel fundamenta urbium strages aquarum subverteret.

112 26. * *Imboli*, vel quia subvolamina sunt, vel

Quadratasque procul turres cum cernimus Urbis,
Propterea sit uti videntur sæpe rotundæ
Augulus obtusus, etc.

* *Porta dicitur, qua potest, etc.* Serv., *Æn.* i. *Omnia exitus porta dicitur, quasi qua potest, vel importari vel exportari aliquid.*

^f *Plateæ.* Aug. In Ps. ccviii, serm. 10.

^g *Imboli.* Sic *Vet. libri* ; puto legendum *emboli*, et subvolamina... significarique illa, quæ *Asconius* iudicinat, *provolutia tabulata* dixit. Notum quid *ἔμβολον* sit apud Græcos.

quia sub iis ambulat : sunt enim porticus hinc inde a diversas transitus innumeri per tenebras, et cætera ad errorem ingredientium facta, ita ut de tenebris ejus ad lucem venire impossibile videatur. Quatuor sunt autem labyrinthi : Primus Ægyptius, secundus Creticus, tertius in Lemno, quartus in Italia, omnes ita constructi, ut dissolvere eos nec sæcula quidem possint.

27. ^a *Forus* est exercendarum litium locus, a *fando* dictus, sive a *Phoroneo* reg^a, qui primus Græcis leges dedit. Hæc loca, et ^b *prorostis* vocantur, ideo quod ex bello Punico, captis navibus Earthaginensium, rosira ablata sunt, et in foro Romano præfixa, ut esset hujus insigne victoriæ.

28. *Curia* dicitur, eo quod ibi *cura* per senatum de cuncti administratur.

29. *Prætorium*, eo quod ibi *prætor* ^c sedeat ad discutendum.

30. *Gymnasium* generalis est exercitiorum locus; tamen apud Athenas locus erat ubi discebatur philosophia, et sapientiæ exercebatur studium. Nam *γυμνάσιον* Græce vocatur, quod Latine exercitium dicitur, **213** hoc est meditatio. Sed et balnea, et loca cursorum, et athletarum gymnasia sunt, eo quod illic omnes in suæ artis studio exercitentur.

31. *Capitolium* Romæ vocatum, eo quod fuerit Romanæ urbis, et religionis caput summum. Alii aiunt : cum Tarquinius Priscus Capitolii fundamenta Romæ aperiret, in loco fundamenti caput hominis litteris Tuscis notatum invenit, et proinde *Capitolium* appellavit.

32. *Arces* sunt partes urbis excelsæ, atque munitæ : ^d nam quæcunque tutissima urbium sunt, ab arcendo hostem *arces* vocantur; unde et arcus, et arca.

33. ^e *Circum* Romani dictum putant a *circuito* equorum, eo quod ibi circum metas equi currant.

34. ^f *Theatrum* autem a spectaculo nominatum, ἀπὸ τῆς θεωρίας, quod in eo populus stans desuper, atque spectans, ludos scenicos contempletur.

35. *Amphitheatrum* vero vocatum, quod ex duobus sit theatris compositum; nam *amphitheatrum* rotundum est, theatrum vero ex medio amphitheatri est, semicirculi figuram habens.

36. ^g *Labyrinthus* est perplexis parietibus ædificium, qualis est apud Cretam a Dædalo factus, ubi fuit minotaurus inclusus, in quo si quis introierit sine glomere lini, exitum invenire non valet; cujus ædificii talis est situs, ut aperientibus fores tonitruum intus terribile audiatur. Descenditur centenis ultra gradibus, intus simulacra et monstrificæ effigies, in partes

^a *Forus est exercendarum litium locus.* Qui Isidorum de genere hujus nominis audacter accusarunt, ipsi se deridendos præbuerunt. Charisius lib. 1 : *Forum neutro genere dicitur cum locum rebus agendis destinatum, aut cum commercio significamus : Lucil., cum illa fora utant. Masculine autem tabulata navium, et semper pluraliter, quomvis Gellius fora navium neutraliter dixerit, et Lucilius negotiorum ferum masculinè extulerit ; lib. III. Forus olim ornatus lucernis. Et Victorinus, in lib. de Orithog. Forus status, tam in foro, quam in navi, et torculari. Quod vero ad etymol. attinet, quoniam semel toto hoc de genere diximus, tantum monebo, ne has quidem contemnendas videri; nam cur non *forum* a *fando*, sive ἀπὸ τοῦ φῶ, cum ἀγορὰ ἀπὸ τοῦ ἀγορεύειν ? In *Phoronei* vero mentione diligens quædam negligentia est communis Isidoro cum aliis gravissimis auctoribus.*

^b *Rosira vocantur.* Ita etiam lib. XVIII, cap. 15.

^c *Sedeat ad discutendum.* Al., *Ad disputandum. forte ad disceptandum.* Ut lib. IX cap. 4, et lib. XVIII,

ad errorem ingredientium facta, ita ut de tenebris ejus ad lucem venire impossibile videatur. Quatuor sunt autem labyrinthi : Primus Ægyptius, secundus Creticus, tertius in Lemno, quartus in Italia, omnes ita constructi, ut dissolvere eos nec sæcula quidem possint.

37. ^h *Pharus* turris est maxima, quam Græci, et Latini in commune **214** ex ipsius rei usu *pharum* appellaverunt, eo quod *flammarum* indicio longe videatur a navigantibus, quem Ptolemæus juxta Alexandriam construxisse ostingentis talentis traditur. Usus ejus est nocturno navium cursui ignes ostendere, ad prænuntianda vada, portusque introitus, ne decepti tenebris navigantes in scopulos incidant; ⁱ nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus habet. Hinc igitur in portibus machinas ad præluceudi ministerium fabricatas, *pharos* dicunt; nam φῶς lux est, ὄρασις visio dicitur; unde et Lucifer Græce φωσφόρος appellatur.

38. *Cochleæ* sunt altæ, et rotundæ turres, et dictæ *cochleæ*, quasi *cycleæ*, quod in eis tanquam per circum orbemque cohæscendatur, qualis est ^j Romæ CLXXV ped.

39. *Thermæ* appellatæ, quod caleant, Græci enim θερμὸν calorem vocant.

40. ^k *Balneis* vero nomen inditum a levatione morboris : nam Græci βαλκνειον dixerunt, quod anxietatem animi tollat. Hæc et *gymnasia* dicuntur, quia ibi Athletæ uncto corpore, et perfricato manibus exercitantur; nam γυμνάσιον Græce, Latine *exercitium* dicitur, γυμνός enim nudus.

41. *Apodyterium*, ubi lavantur vestimenta ponuntur, ab exuendo dictum; ἀποδύειν enim Græce *exuere* dicitur.

215 42. *Popina* Græcus sermo est, qui apud nos corrupte *propina* dicitur. Est autem locus juxta balnea publica, ubi post lavacrum a fame, et siti reficiuntur, unde et *propina*, et propinare dicitur; πείνα enim Græce famem significat, eo quod hic locus famem tollat.

43. *Tabernæ* olim vocabantur, ædiculæ plebeiorum parvæ, et simplices in vicis, ^l asseribus et tabulis

D cap. 15 ; *Judex* dictus, quod jure disceptet.

^d *Nam quæcunque tutissima.* Varro lib. IV. *Arx* ab arcendo, quod is locus munitissimus urbis, a quo facillime posset hostis prohiberi.

^e *Circum Romanum.* Repetuntur hæc lib. XVIII, cap. 28.

^f *Theatrum, ἀπὸ τῆς θεωρίας.* E Serv. Æn. V. Ad illud : *Mediaque in valle theatri.*

^g *Labyrinthus.* E Serv., Æn. V. Ad illud : *Ut quondam Creta fertur labyrinthus in alta.* Vid. Plin., lib. XXXVI, cap. 13.

^h *Pharus.* Ex Hegesipp, lib. IV, cap. 27, et Plin. XXXVI, cap. 12, et Solin. cap. 45.

ⁱ *Nam Alexandria fall.* etc. E Solin. cap. 35, al. 33.

^j *Romæ CLXXV.* Apparet hanc esse columnam Antonini, quam CLXXVI pedes altam affirmat Philander ad Vitruv., lib. IX, cap. 2.

^k *Balneis..... tollat.* Ex August. lib. IX *Confess.*, cap. 12.

^l *Asseribus, et tab.* Al., *Azibus.*

clausæ, unde et *tabernariæ*, quod ibi solebant considerare: dictæ autem tabernæ quod ex tabulis lignisque erant constructæ; quæ nunc, etsi non speciem, nomen tamen pristinum retinent.

44. *Macellum* dictum, quod ibi mactentur pecora, quæ mercantibus veniuntur.

45. *Mercatum* autem a commercio nominatum; ibi enim res vendere, vel emere solitum est, sicut et *Telonium* dicitur, ^a ubi merces navium, et nautarum emolumenta redduntur. Ibi enim vectigalis exactor sedet, pretium rebus impositurus, et voce a mercatoribus flagitans.

46. ^b *Carcer* est a quo prohibemur exire, et dicitur *carcer* a *coercendo*. Hinc Fronto: *Ut pergræcari potius amænis locis, quam coerceri carcere viderentur.*

216 CAPUT III.

De habitaculis.

1. *Habitatio* ^c ab *habendo* vocata, ut habitare cassus.

Domus ex Græca appellatione vocata, ^d nam δῶμα Græci *tecta* dicunt. Est autem domus unius familiæ habitatio, sicut urbs unius populi, sicut orbis domicilium totius generis homani.

2. Omne ædificium antiqui *ædem* appellaverunt. Alii *ædem* ab *edendo* quidem sumpsisse nomen existimant, dantes exemplum de Plauto:

Si vocassem vos in ædem ad prandium

Hinc et *ædificium*, eo quod fuerit prius ad edendum factum

3. ^e *Aula* domus est regia, sive spatiosum habitaculum porticibus quatuor conclusum.

4. ^f *Atrium* magna ædes est, sive amplior et spatiosa domus. Et dictum est *atrium*, ^g eo quod addantur ei tres porticus extrinsecus. ^h Alii atrium quasi ab igne et lychno *atrum* dixerunt, atrum enim sit ex fumo

ⁱ *Ubi merces navium*. Respexisse ad Ambrosii verba in Luc. v; ostendunt illa verba *nautarum emolumenta*.

^b *Carcer* a quo prohibemur exire. Servius, *Æn.* 1: *Carcer est undecunque prohibemur exire, dicitur quasi carcer ab arcendo*. Sed libro III *Georg.*, ad illud: *Rumicæ effusi carcere currus*, ubi in *Vulgatis* legitur, qui ab *arcendo* dicti sunt, *vaticanus Codex* habet, qui a *coercendo* d. s. Ut emendandus videatur Serv. ex Isid. Varro quoque, lib. IV: *Carcer a coercendo, quod exire prohibentur*.

CAP. III — ^c *Habitatio* ab *hab.* E Serv., *Eclog.* 2, nisi quod more suo aliquid mutavit.

^d Nam δῶμα Græci *tecta* d. Verba sunt Hieronymi in cap. VI *Daniel.* Vid. et *epist.* ad Sun. et *Fret.*

^e *Aula* domus regia. Aug., in *Quest.* sup. *Exod.*, prope fin.: *Quam Græci vocant αὐλήν, nostri autem vocaverunt. Sed jam non atrium isto nomine, sed domus regia significatur in lingua Latina: et in Græca, ut ait Athenæus, lib. V, Menandrum, et Diphilum citans.*

^f *Atrium* magna æd. sive amplior., et spatiosa domus. Aug., in ps. CXXXIII: *Atria, ampliora spatia domus intelliguntur.*

^g *Atrium*... eo quod addantur ei tres porticus. Aug., in *Quest.* in *Exod.*: *Ibi erat illa tanquam triporticus, quæ concludebat spatium atrii. Et in ps. CXXXIII: Habebat atrium decem columnas, non tamen recto ordine dispositas, sed sicut ostendimus, tanquam triporticum.*

217 5. *Palatium* a *Pallante* principe Arcadum dictum, in cuius honore Arcades *Pallantium* oppidum construxerunt, et regiam in ipsius nomine conditam *Palatium* vocaverunt.

6. *Thalamum* hac ex causa vocatum ferunt. ¹ Cum enim raptæ fuissent a Romanis Sabinæ, ex quibus cum una ante alias specie nobilis cum magna omnium admiratione raperetur, *Talassioni* duci eam oraculo responsum est dari, et quoniam hæ nuptiæ feliciter cesserant, institutum est ut in omnibus nuptiis *thalassi* nomen iteretur. *Ægypti* quoque lingua sua loca in quibus nubentes succedunt et incubant *thalamum* nominant.

7. *Cænaculum* dictum a communione vescendi, unde et *cænobium* congregatio. Antiqui enim publice, et in commune vescabantur, nec ullius convivium singulare erat, ne in occulto deliciæ luxuriam gignerent.

8. ⁱ *Triclinium* est cænaculum a *tribus lectulis* discumbentium dictum; apud veteres enim in loco ubi convivii apparatus exponebatur, 218 tres lectuli strati erant, in quibus discumbentes epulabantur; κλινῶν enim Græce *lectulæ*, vel *accubitus* dicitur, ex quo confectum est ut *træclinium* diceretur.

9. ^k *Cella* dicta, quod nos occultet et *celet*.

Cubiculum vero, quod eo *cubemus*, ibique dormientes requiescamus.

Cubile autem cubandi locus est.

^C *Secessus*, quod sit locus secretus, id est, sine accessu.

10. *Diversorium* dictum, eo quod ex *diversis viis* ibi conveniatur.

¹ *Hospitium* sermo Græcus est ubi quis ad tempus hospitali jure inhabitat, et iterum inde trans-

^b *Alii atrum quasi ab igne*, etc. E Serv., *Æn.* 1, ad illud: *Vocemque per ampla volutant atria*. Lychno autem scripsimus ex *Cod. Rom. Al.*, ligno, al., lignis.

ⁱ Cum enim raptæ fuissent a Rom. Sab. Vid. Liv., lib. 1, et *Fest.*, in *Talassio*, sed cum *Talamoni* in nostris libris legeretur, *Talassioni* e Servio reposuimus, nam et *Talassium* et *Talassionem* illum vocat.

¹ *Triclinium* est cænaculum. Recte Isidorus. Non recte, *Æn.* 1, ad illud: *Aurea composuit sponda*, Servius, qui errare eos dicit qui *trclinium* vocant ipsum basilicam ant cænationem. Cicero, *11 de Orat.* Serv.: *Galba, cum iudici L. Scribonio Liboni tribuno pleb. ferret familiares suos, et dixisset Libo: Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? cum tu (inquit) de cubiculo alieno*. Et ad *Att.* lib. XIII, *epist.* 50: *Cum secundis Saturnalibus ad Philippum vesperi venisset, rilla ita completa militibus est, ut vix triclinium, ubi cænaturus ipse Cæsar esset, vacaret*. Et *Vitruvius*, lib. VI, cap. 5. *Tricliniorum quanta latitudo fuerit, bis tanta longitudine fieri debet*. Et *Sueton.*, in *Tiberio*: *Ac Miseni cinis e favilla, et carbonibus ad calefaciendum triclinium illatus*.

^k *Cella* dicta q. n. o. Serv. *Æ.* 1, ad illud: *Distendunt nectare cellas: Vel a celando (inquit) unde cellas appellaverunt*.

¹ *Hospitium sermo Græcus est*. An quia σπιθί pro domo usurpant? Unde illud: *Καλή ἡμέρα εἰς καλοῦ κρητάρου σπιθί.* (Sic.)

ens migrat; ^a inde et *metatum*, quia *mutatur*. Unde et legitur, *et castra metati sunt*, pro *mutaverunt*. Non enim illic permanet exercitus, sed pertransit.

11. ^b Mænius collega Crassi in foro projecti materies, ut essent loca in quibus spectantes insisterent, quæ ex nomine ejus *Mæniana* appellata. Hæc et *solaria* quia patent *soli*: post hæc alii lapide, alii materia ædificare portibus Mæniana, et foribus et domibus adijecerunt.

219 12. *Tabulata* olim lignæ domus fiebant, inde nomen permanet *Tabulatorum*.

Hypogæum est constructum sub terris ædificium, quod nos *antrum* vel *speluncam* dicimus.

Solarium, quod *soli*, et *auris* pateat, qualis fuit lo us in quo David Bethsabæe lavantem aspexit, et adamavit.

^c 13. Cum Hierosolymam Antiochus obsideret, Hyrcanus princeps Judæorum, reserato David sepulcro, tria millia auri talenta inde abstraxit, ex quibus CCC Antiocho dedit, ut obsidionem relinqueret, atque ut facti invidiam demeret, fertur ex reliqua pecunia instituisse primus xenodochia, quibus adventum susciperet pauperum peregrinorum, unde et vocabulum sumpsit. Nam ex Græco in Latinum *ξενοδοχείον* peregrinorum susceptio nuncupatur. ^d Ubi autem ægrotantes de plateis colligantur, *νοσοκομίων* Græce dicitur, in quo consumpta languoribus, atque inedia miserorum membra foveantur.

CAPUT IV.

De ædificiis sacris.

1. *Sacra* sunt loca divinis cultibus instituta, utpote ea in quibus altaria litantibus de more pontificibus consecrantur.

Sancta juxta veteres exteriora templi sunt.

2. *Sancta* autem *sanctorum*, locus templi secretior, ad quem nulli erat accessus, nisi tantum sacerdoti. Dicta autem *Sancta sanctorum*, quia exteriori oraculo sanctiora sunt, vel ^e quia sanctorum comparatione sanctiora sunt, sicut *Cantica canticorum*, quia *cantica* universa præcellunt. *Sanctum* autem a

^a *Inde et metatum*. Vegetius, lib. II, cap. 7, Metatores ait dictos qui diversorium et hospitiorum designant loca.

^b *Mænius colleg. Crassi*. Festus: *Mænianæ ædificia a Mæno sunt appellata. Is enim primus ultra columnas extendit tigna, quo ampliarentur superiora*. Et Asconius in *Divina de Columna Mænia*: *Mænius cum domum suam venderet Catoni et Flacco censoribus, ut ibi basilica ædificaretur, exceperat jus sibi unius columnæ, super quam tectum projiceret ex provolantibus tabulatis*. Ergo vocem *tabulata* hoc loco superioribus annectendam censebat Chacon.

^c *Cum Hierosolymam... peregrinorum*. ex Hege-sipp., lib. I, cap. 6. Vid. Joseph., I de B. II. Jud., cap. 2, et lib. XIII Antiq., cap. 15.

^d *Ubi autem ægrotantes*, etc. Hieron. in ep. ad Oceanum, de *Fabiola*. *Prima* (inquit) *omnium νοσοκομίων instituit, in quo ægrotantes colligeret de plateis, et consumpta languoribus et media misericord. membra foveret*.

CAP. IV. ^e — *Quia sanctor. compar... præcellunt*. Ex Hier., in Ep. ad Galat., cap. 1.

sanguine hostiæ nuncupatum; nihil enim sanctum apud veteres dicebatur, **220** nisi quod hostiæ sanguine esset consecratum, aut conspersum. Item sanctum, quod exstat esse sanctum. Sancire autem est confirmare, et irrogatione pœnæ ab injuria defendere, ^f sic et leges sanctæ, et muri sancti esse dicuntur.

3. *Propitiatorium*, quasi *propitiationis oratorium*; propitiatio enim placatio est.

Oracula dicta, eo quod inde responsa redduntur, et *oraculo* ab ore.

4. ^g *Penetralia* secreta sunt oraculorum, et *penetralia* dicta, ab eo quod est *penitus*, hoc est, *penitus*.

^h *Oratorium* orationi tantum est consecratum, in quo nemo aliquid agere debet, nisi ad quod est factum, unde nomen accepit.

5. *Monasterium*, unius monachi habitatio. *Mons* namque apud Græcos solus, *sterium*, statio, id est solitarii habitatio.

6. *Cænobium* ex Græco, et Latino videtur esse compositum. Est enim habitaculum plurimorum in commune viventium; *καθὼν* enim Græce commune dicitur.

7. *Templi* nomen generale, pro locis enim quibuscunque magnis antiqui templa dicebant. Et *templa* dicta, quasi *tecta ampla*. ⁱ Sed et locus designatus ad Orientem a contemplatione *templum* dicebatur. Cujus partes quatuor erant, antica ad Ortum, postica ad Occasum, sinistra ad Septentrionem, dextra ad Meridiem spectans. ^j Unde et quando templum construebant, Orientem spectabant *Æquinoctialem*, **221** ita ut lineæ ab Ortu ad Occidentem missæ, fierent partes cœli dextra, atque sinistra æquales, ut qui consuleret, ac deprecaretur, rectum aspi-ceret Orientem.

8. *Fana* dicta a *Fanis*, quibus templa error gentilium construebant, unde consulentes dæmonum responsa audirent.

9. ^k *Delubra* veteres dicebant templa fontes habentia, quibus ante ingressum diluebantur, et appellantur *delubra* a *diluendo*. Ipsa nunc sunt ædes cum

^f *Sic leges sanctæ et muri*. Sic Gothici libri, recte; cap. 1. D. de Rer. divisione: *Sanctæ quoque res veluti muri, et portæ, et in c. Sanctum eodem tit. In municipiis quoque muros esse sanctos, Sabinum recte respondisse Cassius refert*. Et Zonar. tom. II, *ἐκείνη γὰρ κατὰ Ποσειδίου τὰ τεῖχη*.

^g *Penetralia*. Serv., *Æn.* VI; *Penetralia sacrae templorum*.

^h *Oratorium... accepit*. Ex Aug., ep. 109, ad Monach.

ⁱ *Sed et locus designatus ad Orientem*. Sic omnes libri. *Designatus augurio*, vel ad augurium legebat Chacon. Festus: *Tecta loca augurio designata*. Varro, lib. VI: *In terris dictum templum locus augurii, aut auspicii causa quibusdam verbis finitus, etc.* Vid. Serv., *Eclog.* VIII, et Liv. I de Numæ Inauguratione.

^j *Unde et quando Templum construeb.* Ex Vitruv. lib. IV, cap. 5.

^k *Delubra veteres dic.* Serv., *Æn.* II: *Alii dicunt delubrum esse locum ante Templum, ubi aqua currit, a diluendo et lib. IV. Delubrum dictum, propter lacum, in quo manus abluuntur*.

sacris fontibus, in quibus fideles regenerati purificantur, et bene quodam præsigio delubra sunt appellata; sunt enim in abluitionem peccatorum.

10. ^a *Fons* autem in delubris locus regeneratorum est in quo septem gradus in Spiritus sancti mysterio formantur, tres in descensu, et tres in ascensu. Septimus vero is est, qui et ^b quartus, similis Filio hominis: extinguens fornacem ignis, stabilimentum pedum, fundamentum aquæ, in quo omnis plenitudo Divinitatis habitat corporaliter.

222 11. *Basilicæ* pius vocabantur regum habitacula, unde et nomen habent; nam βασιλεύς rex, et basilicæ regis habitatio. Nunc autem ideo divini templa basilicæ nominantur, quia ibi Regi omnium Deo cultus, et sacrificia offeruntur.

12. *Martyrium* locus martyrum Græca derivatione, eo quod in memoriam martyris sit constructum, vel quod sepulcra sanctorum ibi sint martyrum.

13. *Aram* quidam vocatam dixerunt, quod ibi incensæ victimæ ardeant. ^c Alii *aras* dicunt a precationibus, id est, quas Græci ἀράς vocant, unde contra imprecatio κατὰρα dicitur. Alii volunt ab altitudine *aras*, sed male.

14. *Altare* autem ab altitudine constat esse nominatum, quasi *alta ara*.

15. *Pulpitum*, quod in eo lector, vel psalmista positus in publico conspici a populo possit, quo liberius audiatur.

16. *Tribunal*, eo quod inde a sacerdote tribuantur præcepta vivendi. Est enim locus in sublimi constitutus, unde universi exaudire possint. Alias *tribunal* a *tribus* denominatum, quod ad illum *tribus* convocentur.

223 17. ^d *Analogium* dictum, quod sermo inde prædicetur; nam λόγος Græce sermo dicitur, quod et *iosam* altius situm est.

CAPUT V.

De repositoriis.

1. *Sacrarium* ^e proprie est locus templi, in quo sacra reponuntur, sicut donarium est in quo collocantur oblatæ, sicut *lectisternia* dicuntur, ubi homines sedere consueverunt; ab inferendis igitur et deportandis sacris, *sacrarium* nuncupatur.

2. ^f *Donaria* vero, eo quod ibi dona reponantur, quæ in templis offerri consueverunt.

^a *Fons autem in delub... corporaliter.* Omnia repositantur lib. Offic. II, cap. 24.

^b *Quartus similis Filio hominis.* Tertull., lib. IV contra Martionem: *Hic eris visus Babylonio Regi in fornace cum martyribus suis quartus, tanquam Filius hominis.* Et rursus: *Prospice igitur, et tu cum Rege Babylonio fornacem ejus ardentem, et invenies illic tanquam Filium hominis: Ut suspicari liceat, totum locum e Tertull. libro aliquo, qui non exstet, deceptum.*

^c *Alii aras dicunt a precat.* Servius, Æn. II, ad illud: *Nequidquam altaria circum.*

^d *Analogium.* In regula sancti Benedicti, cap. 9: *Super analogium legantur tres lectiones.*

^e *CAP. V. — Sacrarium... consueverunt.* Verba Servii, Æn. XII ad illud: *Et dñi sacraria dñis.*

^f *Donaria.* Ex eod., Georg. III, ad illud: *Alta ad*

3. *Ærarium* vocatum, quia prius æs signatum ibi recondebatur. Hoc enim olium in usu erat auro argentoque nondum signato, ex quorum metallis, quamvis postea facta fuisset pecunia, nomen tamen *ærarii* permansit ab eo metallo unde pecunia initium sumpsit.

4. *Armarium* locus est ubi quarumcunque artium instrumenta ponuntur. *Armamentarium* vero ubi tantum tela armorum. Unde Juvenalis:

Quidquid habent telorum armamentaria cælli.

Dicta autem utraque ab armis, id est, brachiis quibus exercentur.

224 5. *Bibliotheca* est locus ubi reponuntur libri, βιβλος enim Græce *liber*, θήκη *repositorium* dicitur.

6. *Promptuarium* dictum, eo quod inde necessaria victui *promuntur*, id est proferuntur.

7. *Cellarium*, quod in eo colligantur ministeria mensarum, vel quæ necessaria victui supersunt.

^g Inter promptuarium autem et cellarium hoc interest, quod cellarium est paucorum dierum, promptuarium vero temporis longi.

8. *Apotheca* autem, vel *horren*, a Græco, verbum ex verbo, repositoria vel reconditoria dici possunt, eo quod in iis homines elaboratas fruges reponunt. ^h Unde et *enthecum* Græco sermone repositam rei copiosam substantiam appellamus.

CAPUT VI.

De operariis.

1. *Ergasterium* ⁱ locus est, ubi opus aliquod fit. Græco enim sermone *erga* opera *sterion* statio, id est, *operaria statio*.

2. *Ergastula* quoque et ipsa Græco vocabulo nuncupantur, ubi deputantur noxii ad aliquid opus faciendum, ut solent gladiatores 225 et exsules, qui marmora secant, et tamen vinculorum custodiis alligati sunt.

3. *Gynæceum* Græce dictum, eo quod ibi conventus seminarum ad opus lanificii exercendum conveniat. *Mulier* enim Græce γυνή nuncupatur.

4. *Pistrinum*, quasi *pilo strinum*, quia *pilo* antea tundebant granum. ^j Unde et apud veteres non *molitores*, sed *pistores* dicti sunt, quasi *pinsores*, ^k a *pinsendis* granis frumenti, mole enim nondum usus erat, sed granum *pilo pinsebant*. Unde Virgilius:

Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo

donaria currus.

^l *Inter promptuar... longe.* Ex eodem, Æn. I, ad... cura penum struere.

^m *Unde enthecum.* Utuntur hac voce sæpe Scriptores ecclesiastici, Cassian., lib. de Institut. monach., cap. 4: *Cumque totam enthecum cænobii suam esse credit substantiam.* Gelas., XII quæst., 2 cap.: *Vobis enim si quis forte sub annua remanebit expensa, electo idoneo ab utraque parte custode credatur entheciis.*

CAP. VI.—ⁿ *Ergastula... ubi deputantur noxii.* Vid. Lips., Elect. cap. 15.

^o *Unde et apud veteres... saxo.* E Serv., Æn. I, ad illud... *Et torrete.*

^p *A pinsendis granis. A findendis granis.* Goth. omnes. Et mox *findebant* pro *pinsebant*, sed Servium et Editionem veteredi sumus secuti.

5. *Clivanus* a *clivo* dictus, ab eo quod in erectione ut collectus. ^a *Clivum* enim ascensum dicimus, sive *flexuosum*.

6. ^b *Furnus* per derivationem a *farre* dictus, quoniam panis ex eo factus ibi coquitur.

7. *Torcular* dictum, eo quod ibi uvæ calcantur, atque extortæ exprimantur.

8. ^c *Forus* est locus, ubi uva calcatur, dictus quod ibi feratur uva, vel propter quod ibi pedibus feriat. Unde et *calcatorium* dicitur, sed hoc nomen multa significat. Prima species fori locus est in civitate ad exercendas nundinas relictus; secunda, ubi magistratus iudicare solet; tertia, quam supra diximus, quam *calcatorium* 226 nominamus; quarta, spatia plana in navibus. De quibus Virgilius: *Laxatque foros. Lacus* dictus, quia ibi decurrit frugum liquor.

CAPUT VII.

De aditibus.

1. *Aditus* ^d ab *adeundo* dictus, per quem ingreditur et admittitur.

2. ^e *Vestibulum* est, vel aditus domus privatæ, vel spatium adiacens ædibus publicis. Et *vestibulum* dictum, eo quod *vestiuntur* fores, aut quod aditum tecto *vestiat*, aut a *stando*

3. *Porticus*, quod transitus sit magis quam ubi standum sit, quasi *porta*, et *porticus*, eo quod sit aperta.

4. ^f *Janua* a *Jano* quodam appellatur, cui gentiles omnem introitum, vel exitum sacraverunt. Unde ^g Lucanus:

Ferrea belligeri compescat limina Jani.

Est autem primus domus ingressus, ^h cætera intra januam *ostia* vocantur generaliter. ⁱ *Ostium* est, per quod ab aliquo arcemur ingressu, ab *obstando* dictum, sive *ostium*, quia *ostendit* aliquid intus. Alii aiunt *ostium* appellari quia *hostem* moratur. Ibi

^a *Clivum* enim ascensum dicim. Festus: *Clivia* auspicia dicebant, quæ aliquid *se: i* prohibebant, omnia namque difficultia *clivia* vocabant, unde et *clivi* loca ardua.

^b *Furnus* a *farre*. A *furro*, Porphy.

^c *Forus* est locus, ubi uva. Victorinus in sine lib. de Orthograph.: *Forus* autem status, tam in foro, quam in navi, et *torculari*. Columell., lib. XII, cap. 18: *Tam lacus vinarii, et torcularia, et fora, omniaque vasa, si vicinum est mare, aqua marina, sin minus, dulci eluenda sunt.* De reliquis fori significationibus. Vid. Fest.

CAP. VII. ^d — *Aditus* ab *adeund*. Serv., *Æn.* VI, ad illud: *Quod lati dicunt aditus.* — *Cum* ab aliquo arcemur ingressu, id *ostium* dicitur ab *obstando*; cum ingredimur, *aditus* ab *adeundo*.

^e *Vestibulum*. Serv., *Æn.* VI, ad: ... *Vestibulum ante ipsum. Vestibulum* (inquit), ut Varro dicit, *etymologice non habet proprietatem, sed fit pro captu ingenii. Nam vestibulum, ut supra diximus, dictum ab eo, quod januam vestiat. Alii dicunt a Vesta dictum per imminutionem. Nam Veste limen est consecratum. Alii dicunt ab eo quod nullus illic stet. In limine enim solus est transitus, quomodo vesanus dicitur non sanus, sic vestibulum, quasi non stabilum.*

^f *A Jano* cui *Gentiles* omnem introit. Ipse, apud Ovid., lib. I *Fast.*:

Præsideo foribus cæli cum mitibus horis.
Et redit officio Juppiter ipse meo.

A enim nos adversariis objicimus, tunc et *Ostia Tibriana*, 227 quia hostibus sunt opposita. *Fores* et *Valva* claustra sunt; ^l sed *fores* dicuntur quæ foras, valvæ quæ intus *revolvuntur*, et duplices complicabilesque sunt. Sed generaliter usus vocabula ista corrupti.

5. *Claustra*, ab eo quod *claudantur* dicta.

6. ^k *Fenestræ* sunt quibus pars exterior angusta, et interior diffusa est, quales in horreis videmus, dictæ, eo quod lucem *generent*. *Lux* enim Græce *φῶς* dicitur, vel quia per eas intus positus homo foras videt. Alii fenestram putant dictam eo quod domui lucem ministrat, compositum nomen ex Græco Latinoque sermone, *φῶς* enim Græce *lux* est.

7. ^l *Cardo* est locus in quo ostium vertitur et semper movetur, dictus *ἀπό τῆς καρδίας*, quod ^B quasi cor hominem totum, ita ille cuneus januam regat, ac moveat. Unde et proverbiale est: *In cardine rem esse.*

8. *Limina* ostiorum dicta, eo quod transversa sint, ut *limes*; et per ea sicut in agro, aut introeatur, aut foras eatur.

9. ^m *Postes*, et *Antæ*, quasi *post*, et *ante*. Et *Antæ*, quia *ante* stant, vel quia *antea* ad eas accedimus, priusquam domum ingrediamur. *Postes*, eo quod post ostium stent.

228 CAPUT VIII.

De partibus ædificiorum.

1. *Fundamentum* dictum, quod *fundus* sit domui. Idem et ⁿ *cæmentum* a *cædendo* dictum, quod crasso lapide surgat.

^C 2. *Parietis* nuncupatus, quia semper duo sunt pares, vel a fronte, vel a latere. Sive enim tetragonum, sive hexagonum sit, qui se conspiciunt, ex pari erunt. Aliter enim structura facta deformis est.

3. *Parietinas* dicimus, quasi *parietum* ruinas. Sant enim *parietes* stantes sine tecto, sine habitantibus.

^g Unde Lucanus. Lib. I.

^a Cætera intra januam. Serv., *Æn.* I, ad illud: *Foribus cardo stridebat ahenis. Janua* (inquit) est primus domus ingressus, dicta, quia *Jano consecratum* est omne principium. Cætera intra januam *ostia* vocantur generaliter, sive *valvæ* sint, sive *fores*, quamvis usus ista corruerit. ⁱ *Ostum*... ab *obstando*. E Serv., *Æn.* VI, ad illud, *Quo lati ducunt adit.*

^l Sed *fores* dicuntur. Serv., *Æn.* I loco citato. *Fores* (inquit) proprie dicuntur, quæ foras apringunt, sicut apud veteres fuit. *Valvæ* autem sunt, ut dicit Varro quæ *revolvuntur*, et *se velant*.

^k *Fenestræ*. E Serv., *Georg.* IV, ad illud:

Quatuor a ventis obliqua luce fenestras.

Sed Servius non *fenestras* tantum, sed *obliqua luce fenestras*, interpretatus est, quod non advertebat Isidorus, qui commentaria Servii sine Virgilii versibus, ut sæpe diximus, legebat.

^l *Cardo* Serv., *Æn.* I, loco cit. : *Cardo* dictus, quasi *cor januæ, quo movetur*... Et eodem lib., ad illud: ... *Haud tanto cessabit cardine. Ut sit*, inquit, de proverbio tractum: *Res in cardine est.*

^m *Postes*, et *Antæ*. Festus: *Antes* sunt extremi ordinis vinearum, unde etiam nomen trahunt *antæ*, quæ sunt latera ostiorum. Vid. Serv., *Georg.* II: ad illud:

Jam canit extremos effectus vinitor antes.

ⁿ CAP. VIII. *Cæmentum*... quod crasso lap. Sic omnes libri *Quod cæso lap.* Malim.

4. *Angulus*, quod duos parietes in unum con-
iungat.

^a *Culina* dicta sunt quia apud antiquos tecta
culmo tegebantur, ut nunc rustica. Hinc tecti summitas
culmum dicitur.

5. *Cameræ* sunt volumina introrsum respicientia,
appellatæ a curvo, *κάμπυλον* enim Græce curvum
est.

6. ^b *Laquearia* sunt, quæ cameram subtegunt, et
ornant, quæ et *lacuniaria* dicuntur. ^c Principaliter au-
tem *lacus* dicitur, ut Lucilius: *resultant aedæque, lac-
usque*. Cujus diminutio *lacunar* facit, ut Iloratus:

. . . . . Neque aureum
Mea residet in domo lacunar.

Inde fit alia diminutio *lacunarium*, et per *ἀντιστοιχόν*
laquearium.

7. *Absida* Græco sermone, Latine interpretatur *lu-
cida*, eo quod **229** lumine accepto per arcum resplen-
deat. Sed utrum *absidam*, an *absidem* dicere debeamus,
hoc verbi genus ambiguum quidam doctorum
existimant.

8. ^d *Testudo* est camera templi obliqua. Nam in
mosum *testudinis* veteres templorum tecta faciebant,
quæ ideo sic fiebant, ut cœli imaginem redderet,
quod constat esse convexum. Alii *testudinem* volunt
esse locum in partem atrii adversum venientibus.

9. *Arcus* dicti, quod sint *arcta* conclusione cur-
vati, ^e ipsi et fornices.

10. ^f *Parimenta* originem apud Græcos habent
elaborata arte picturæ (lithostrota parvulis crustis,
ac tessellis tinctis in varios **230** colores). ^g Vocata
autem *parimenta*, eo quod paviantur, id est, cædantur.
Unde et *pavor*, quia *cædit cor*.

11. *Ostracus* est pavementum testaceum, eo quod
fractis testis calce admista feriatur. *Testam* enim
Græci *ὄστρακον* dicunt.

12. *Compluvium* dictum, quia aquæ partes, quæ
circa sunt eo conveniant.

Tessellæ sunt, e quibus domicilia sternuntur,
a *Tesseris* nominata, id est, quadratis lapillis per
diminutionem.

13. *Bases* fulturæ sunt columnarum. quæ a funda-

^a *Culina*. E Serv., Eclog. 1.

^b *Laquearia* sunt. Repetitur totus hic locus; auctior
etiam aliquanto quam hic, in optimis libris legitur, D
infra lib. xix cap. 12.

^c Principaliter autem . . . . . laquearium. Verba sunt
Servii ad vers. *Pendent lychni laquearibus aureis*.
Æn. 1.

^d *Testudo* est camera . . . convexum. E Serv., Æn. 1.
ad vers. *Mediæque testudine Templi*.

^e *Ipsi et fornices*. Item, Æn. vi, ad illud. *Atque ad-
verso fornice portas*. *Fornice* (inquit) arcu. Cicero: *Vi-
dit ad ipsum forniciem Fabianum*.

^f *Parimenta* originem . . . colores. Plin., lib. xxxvi,
cap. 25. *Pavimenta* originem apud Græcos habent elab-
orata arte picturæ ratione, donec lithostrota expulere
eam. Celeberrimus fuit in hoc genere Sosus, qui Pergami
stravit, quam vocant *Asarotonæcon*, quoniam purgamen-
ta cæne in pavimnto, quæque evetri solent, veluti
resacta jecerat parvis e testulis tinctis in varios colores.
^g Vocata autem pavim . . . quod paviantur, id est, cæd-
videtur respicere ad Virgilii verba, *corda pavor pul-
sant*. Æn. 7, Vid. sup., lib. x, in voce *Patiens*. Re-

mento consurgunt, et superpositæ fabricæ sustinent
pondus. ^b *Bases* autem nomen petræ est fortissimæ
Syro sermone.

14. ⁱ *Columnæ* pro longitudine, et rotunditate vo-
catæ, in quibus totius fabricæ pondus erigitur. An-
tiqua ratio columnarum erat altitudinis, i tertia
pars latitudinis (delubri). Genera rotundarum qua-
tuor: Doricæ, Ionicæ, Tuscanicæ, Corinthæ; men-
sura crassitudinis, et altitudinis inter se disantes.
Quintum genus est earum, quæ vocantur Atticæ,
quaternis angulis, ^k aut amplius, paribus laterum
intervallis.

15. ^l *Capitella* dicta, quod sint columnarum *capita*,
sicut super *collum capit*.

^m *Epistylia* sunt, quæ super capitella columnarum
ponuntur, et est Græcum, id est, *super mis-
sa*.

Tegulæ, quod tegant aedes, et imbrices, quod ac-
cipiant imbres.

16. *Lateres*, et *laterculi*, quod lati formentur, cir-
cumactis undique quatuor tabulis.

Canalis, ab eo quod cava sit in nodum *canæ*.

231 ⁿ Sane canalem melius genere feminino,
quam masculino proferimus.

17. *Fistulæ* aquarum sunt dictæ, quod aquas fun-
dant, et mittant. Nam *στῆλαι* Græce mittere est.
Formæ earum pro magnitudine aquæ et capacitatis
modo fiunt.

CAPUT IX.

De munitionibus.

1. *Munitum*, vel *munimentum* dictum, quia manu est
factum.

Cors vocata, vel quod coarctet cuncta, quæ in-
terius sunt, id est, concludat: vel quod coerceat
objectu suo extraneos, et adire prohibeat.

2. *Vallum* est, quod mole terræ erigitur, ut custo-
dia prætendatur: dictum autem *vallum* a *vallis*.
ⁿ Nam *valli* fustes sunt, quibus *vallum* munitur. Et
valli dicti, quod ligantur et vellantur. Intervalla spa-
tia sunt inter capita vallorum, id est, stipitium, quibus

petitur totus hic locus inf. lib. xix, cap. 10.

^b *Bases* autem nomen petræ est f. Forte *Basalles*,
aut *Basanites*. Nam Plin., lib. xxxvi, cap. 7. *Invenit*
eadem Ægyptus in Æthiopia, quem vocant Basaltem
ferrei coloris, atque duritiæ. Quem locum sumens
Isidorus, lib. xvi, cap. 5. *Basanitem* scribit, non *Bas-
saltem*. Plinius quoque eodem lib., cap. 22. *Medici*
(inquit) ad mortaria prætulere Basanitem, hic enim
lapis nihil ex sese remittit.

ⁱ *Columnæ*. Ead. inf., lib. xix, cap. 10.

^j *Tertia pars altitudinis*. Adde *templi*, vel *delubri*
ex Vitruv., lib. iv, cap. 7, et Plin., lib. xxxvi, cap.
25.

^k *Aut amplius*. Haud quidem Plinio auctore. Prop-
terea deleri has voces volebat Chacon.

^l *Capitella*. Utiur hac voce August., et alii.

^m *Sane canalem melius genere femin.* Verba sunt
Servii Georg. iii, quæ etiam repetuntur inf., lib. xix,
cap. 10. Vid. Non. Marcell.

ⁿ CAP. IX. Nam *valli* f. s. q. v. m. Verba Servii
sunt ad vers. *Ferro quis scindere vallum*. Æn., ix.

vallum sit, ut le et cætera quoque spatia dicuntur, a stipitibus scilicet.

5. ^a Agger est cujuslibet rei acervatio, unde fossæ, aut valles possunt repleri ab aggregando. ^b Agger proprie dicitur terra aggesta, quæ vallo facto proprius ponitur. Sed abusive et muros, et munimenta omnia aggerem dicimus.

4. ^a Maceriæ sunt parietes longi, ^c quibus vineæ aliisque clauduntur. Longum enim Græci μακρόν dicunt.

232 5. ^d *Formatum*, sive *formatium* in Africa, vel Hispania parietes de terra appellant, quoniam in forma circumdati duobus utrinque tabulis inferciuntur verius quam struuntur. Ævis durant incorrupti, ventis, ignibus, omni cæmento fortiores.

6. *Sæpes* munimenta sat rui sunt, unde et appellata.

^e *Caulæ* munimenta ovium, vel sepimenta ovilium. Est autem Græcum nomen, ^e detracta. Nam Græci αλλας vocant animalium receptacula.

CAPUT X.

De tentoriis.

1. *Tabernacula* tentoria sunt militum, quibus in itinere solis ardores tempestatesque imbrium, frigidisque injurias vitant. Dicta autem *tabernacula*, quod cortinæ distentæ funibus, tabulis interstantibus appenderentur, quæ tentoria sustinerent.

2. *Tentorium* vocatum quod *tendatur* funibus atque palis. Unde et hodie *prætendere* dicitur.

3. *Papiliones* vocantur a similitudine parvuli animalis volantis, quod maxime abundat florentibus malvis. Hæ sunt aviculæ quæ lumine accenso conveniunt, et circa volitantes ab igne proximo interire coguntur.

233 CAPUT XI

De sepulcris.

1. *Sepulcrum* a *sepulto* dictum. ^f Prius autem quisque in domo sua sepeliebatur. ^g Postea vetitum est legibus, ne fetore ipso corpora viventium contacta iulicerentur, ^h *Monumentum* ideo nuncupatur, eo quod *mentem* moneat ad defuncti memoriam. Cum

^a *Agger* est. Ejusdem ad vers. *Fossas aggere complent.* Æn. ix.

^b *Agger* proprius... dicimus. Ejusdem, Æn. x. ad D vers. *Aggeribus murorum.*

^c *Quibus vineæ aliisque clauduntur.* Idem, Georg. ii, ad vers. *Jam canit exiretinos effectus vinitor. Antea* (inquit) *alii extremitates vinearum ordines accipiunt, alii macerias, quibus vinea clauduntur.*

^d *Formatum*, sive *formatium.* E lib. xxxv, cap. 14. Plinius, qui emendandus est ex hoc loco Isidori. Retinemus nos hodie idem nomen, nam *formatium* Hispani *Hormigon* dicimus.

^e *Caulæ*, etc. E Servio, Æn. ix, ad illud vers. : *Cum fremit ad caulæ.*

^f *CAP. XI — Prius quisque in domo s. s. Verba sunt Servii, ad vers. Sedibus hunc refert ante s. s. Æn. vi.*

^g *Postea vetitum est legibus.* Idem, Æn. xi, ad illud : *Urbique remittunt. Ante*, inquit, *homines in civitate sepeliebantur, quod postea, Duillio consule, senatus prohibuit, et lege cavuit ne quis in Urbe sepeliretur.*

^h *Monumentum.* Ex eodem, in extremo lib. xii.

enim non videris monumentum, illud est quod scriptum est : *Excidit tanquam mortuus a corde.* Cum autem videris, monet mentem, et ad memoriam te reducit, ut mortuum recorderis. ^h *Monumenta* itaque et memoriam pro mentis admonitione dicuntur.

2. *Tumulus* dictus, quasi *tumens tellus.*

Sarcophagus Græcum nomen est, eo quod ibi corpora absumentur, σάρξ enim Græce *caro*, φάγω *comedere* dicitur.

3. *Mausolæa* sunt sepulcra, seu monumenta regum, a *Mausolæo* rege Carie dicta. Nam eo defuncto ⁱ uxor ejus miræ magnitudinis et pulchritudinis sepulcrum extruxit, in tantum, ut usque hodie omnia monumenta pretiosa ex nomine ejus *Mausolæa* nuncupentur.

234 4. ⁱ *Pyramis* genus sepulcrorum quadratum, et fastigiatum ultra omnem excelsitatem quæ fieri manu possit, unde et mensuram umbrarum egressæ nullam habere umbram dicuntur. ^k Tali autem edificio surgunt, ut a lato incipient, et in angustum fianantur, sicut ignis. ^l *Uxor* enim dicitur *ignis*. Hæ *Ægyptus* habet. ^l Apud majores enim potentes, aut sub montibus, aut in domibus sepeliebantur. Inde tractum est, ut super cadavera, aut pyramides fierent, aut ingentes columnæ collocarentur.

CAPUT XII.

De edificiis rusticis.

1. *Casa* est agreste habitaculum palis atque virgultis arundinibusque contextum, ^m quibus possint homines tueri a vi. frigoris, vel caloris injuria.

2. *Tugurium* casula est, quam faciunt sibi custodes vinearum ad tegimen sui, quasi *tegurium*, sive propter ardorem solis et radios declinandos, sive ut inde, vel homines, vel bestiolas, quæ insidiari solent natis frugibus, abigant, ⁿ Hanc rustici *capannam* vocant, quod unum tantum *capiat*.

235 3. ^o *Tesqua* quidam putant esse tuguria, ^p quidam loca prærupta et aspera.

4. ^q *Magalia* ædificia Numidarum agrestium oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinæ

ⁱ *Uxor* ejus, etc. Locus expressus ex Hieronymo, lib. i. advers. Jovin.

^j *Pyramis.* E Solino, cap. 35, al., 45. Non ergo Isidoro obesse debent qua de umbris dicuntur.

^k *Tali autem ædific.* Vid. Anm. Marcelli, lib. xxii.

^l *Apud majores enim potentes.* S ruius, Æn. xi, ad illud : *Fuit ingens monte sub alto ; Apud majores* (inquit) *nobiles, aut sub montibus, aut in domibus sepeliebatur. Unde natum est ut super cadavera, aut pyramides fierent, aut ingentes locarentur columnæ.*

CAP. XII. — Quibus possint homines tueri. — Tueri dixit passive, ut Vitruvius et alii.

ⁿ *Hanc rustici capannam.* Ita hodie Itali, et nostri *cabana*.

^o *Tesqua* quidam putant esse tuguria. Sic omnes libri Sabini verbum ait esse Acron.

^p *Quidam loca prærupta*, etc. Glossar., *tesqua*, *tesca*, κατάρπητοι και βραχία και ἴσχυροι τόποι.

^q *Magalia ædific.* Num., etc. Verba sunt Sallustii in Jugurth. de mapalib. quæ idem sunt, quod *magalia*, ut ait Servius.

sint, sive rotunda in modum furnorum. Et ^a *Magalia* dicta, quasi *magaria*, quia *Magar* Punici *novam illam* dicunt, una littera commutata l pro r, *magaria*, *tuguria*.

CAPUT XIII.

De agris.

1. ^b *Ager* Latine appellari dicitur, eo quod in eo *agatur* aliquid. Alii *agram* ex Græco nominari manifestius credunt. Unde et villa Græce *choragros* dicitur.

2. *Villa* a *vallo*, id est, aggere terræ nuncupata, quod pro limite constitui solet.

3. ^c *Possessiones* sunt agri late patentes publici, privatique, quos initio non mancipatione, sed quisque, ut potuit, occupavit, atque possedit, unde et *nuncupati*.

236 4. ^d *Fundus* dicitur, quod eo *fundatur*, vel ^B stabiliat *patrimonium*. *Fundus* autem et urbanom *ædificium* et rusticum intelligendum est.

5. *Prædium*, quod ex omnibus *patrifamilias* maxime prævidetur, id est, apparet, quasi *prævidium*, vel quod antiqui *agros*, quos bello ceperant, ut *prædæ* nomine habebant.

6. ^e *Omnis* autem *ager*, ut *Varro* docet, *quadrifariam* dividitur. Aut enim *arvus* est *ager*, id est, *satio-*
nalis; aut *consivus*, id est, *aptus arboribus*; aut *pascuus*, qui *herbis tantum* et *animalibus* vacat, aut *foreus*, in quo sunt *horti apibus congruentes* et *floribus*. Quod etiam *Virgilius* in *iv lib. Georg.* secutus est.

7. *Rura* veteres *incultos agros* dicebant, id est, *tylas* et *pascua*, *agram* vero qui *colebatur*. Nam *rus* ^C est, quo *mel*, quo *lac*, quo *pecus* haberi potest. Unde et *rusticus* nominatur: hæc *agrestium* *prima* et *otiosa* *felicitas*.

8. ^f *Seges* *ager* est in quo *seritur*, unde et *Virgilius* :

Ille seges demum votis respondet avari
Agricolæ.

^g *Et magalia dicta, q. magaria, etc.* E *Serv.*, *Æn.* 1, ad illud : *Miratur... magalia quondam. Novam* addidit *Lidorus*, fortasse *lingum* *Punicum* *magis sciens*.

CAP. XIII. — ^b *Ager Latine, etc.* Ita *Varro*, *lib. vi.* *Sed reprehenditur* a *Quintiliano*.

^c *Possessiones, etc.* *Omnia* e *Fest.* In *Possessiones.* ^D *Fundus dicitur.* *Serv.*, *Georg.* 11 : *Fundus dicitur ab eo quod sit rerum omnium fundamentum.*

^e *Omnis ager.* *Serv.*, in *princip.* *Georg.*, ex *Varron.* ^f *Seges est.* *Servius* *ibidem*.

^g *Arcifinius ager, etc.* *Frontinus* de *agrorum* *qualitate.* *Ager* est *arcifinius*, qui *nulla mensura continetur*: *snitur secundum antiquam observationem fluminibus, fossis, montibus, viis, arboribus, antemissis aquarum divertitiis, etc.* Ergo pro voce *unde*, *viarum* fortasse *legendam* hoc loco.

^h *Novalis ager.* Verba sunt *Servii*, *Georg.* 1.

ⁱ *Uliginosus.* *Ejusdem* ad illud : *Dulcique uligine lota.* *Georg.* 1.

^j *Inde et subsecivi... et item subseciva.* *Vidend.* *Siculus Flacc.* et *Frontinus* *cap. de Qualitate agrorum*; quod vero attinet ad *centuriæ* nomen, melius omnino *Varro*, qui a *centum jugeribus* dictam ait, quam *Flaccus*, qui a *centum hominibus*; utriusque verba apponens, sed *Varronis* ita uti *emendata* sunt a *Chacone*:

9. *Compascuus ager* dicitur, qui a *divi-oribus* *agrorum* *relictus* est ad *pascendum* *communiter* *vicinis*.

10. *Alluvius ager* est, quem paulatim *fluvius* in *agrum* *reddit*.

11. ^g *Arcifinius ager* dicitur est, quia *certis linearum* *mensuris* *non continetur*, sed *arcentur* *lines* *ejus* *objecta* *fluminum*, *montium*, *arborum*, unde et in *his* *agris* *nihil* *subsecivorum* *intervenit*.

12. ^h *Novalis ager* est, primum *proscissus*, sive qui *alternis* *annis* **237** *vacat*, *novandarum* *sibi* *virium* *causa*. *Novalia* enim *semel* *cum* *fructu* *erant*, *et* *semel* *vacua*.

13. *Squalidus ager*, quasi *excolidus*, eo quod *jam* a *cultura* *exierit*, sicut *exconsul*, quod a *consulatu* *discesserit*.

14. ⁱ *Uliginosus ager* est *semper* *avidus*. Nam *humidus* *dicitur*, qui *aliquando* *siccatur*. *Uligo* enim *humor* *terræ* *naturalis* est, ab ea *nunquam* *recedens*.

15. *Subsecivi* sunt *proprie*, quæ de *materia* *præcedens* *sutor*, quasi *supervacua* *abjicit*. Inde et *subsecivi* *agri*, quos in *pertica* *divisos* *recusant*, quasi *steriles*, vel *palustres*. Item *subseciva* quæ in *divisura* *agri* *non efficiunt* *centuriam*, id est, *jugera* *cc.*

16. *Area* dicitur *tabularum* *æqualitas*. *Dicta* *autem* *area* a *planitie*, **238** *atque* *æqualitate*, unde et *ara*. Al *aream* *vocatam* *dicunt*, quod pro *tritrandis* *frugibus* *eradatur*, vel quod *non triturentur* in ea, nisi *arida*.

17. ^k *Pratum* est *cujus* *foeni* *copia* *armenta* *tuentur*, cui *veteres Romani* *nomen* *indiderunt* ab eo quod *protinus* *sit* *paratum*, nec *magnum* *laborem* *culturæ* *desideret*. *Prata* *autem* *sunt*, quæ *secari* *possunt*.

18. ^l *Paludes* dicitur a *Pala* *pastorali* *dea*, quod *paleam*, id est, *pabula* *nutriat* *jumentorum*.

CAPUT XIV.

De finibus agrorum.

1. *Fines* ^m *dicti*, eo quod *agri* *funiculis* *sunt* *divisi*. *Mensurarum* enim *linearum* in *terræ* *partitione* *tenentur*, ut *dimensionis* *æquitas* *teneantur*.

Sylvis *igitur* *cum* *Romani* *(Inquit)* *agram* *ex* *hoste* *captum* *victori* *populo* *per* *бина* *jugera* *partiti* *sunt*, *centenis* *hominibus* *ducenta* *jugera* *dederunt*, et *ex* *hec* *facto* *centuria* *juste* *appellata*. *Varr.* 1 de *Re Rust.*, *cap. 10*: *Jugeri* *pars* *minima* *dicitur* *scrupulum*, id est, *decem* *pedes* *in* *longitudinem*, *et* *latitudinem* *quadratum*. Ab *hoc* *principio* *mensores* *nonnunquam* *dicunt*, in *subsecivum* *esse* *unciam* *agri*, *aut* *sexantem*, *aut* *quid* *aliud*, cum *ad* *jugerum* *pervenerunt*, id *habet* *scrupula* *cclxxviii* *quantum* *as* *antiquus* *noster* *ante* *bellum* *Punicum* *pendebat*. *Бина* *jugera*, quæ a *Romulo* *primum* *divisa* *dicebantur* *virium*, quod *hæredem* *sequerentur*, *hæredium* *appellarunt*, hæc *postea* a *centum* *centuria* *dicta*. Ac *ne* *quid* *in* *ratione* *vocis* *requiras*. *Item*, *lib. v.* *de* *Ling. Latin.* : *Centuria* *primo* a *centum* *jugibus* *dicta*, *post* *dupplicata* *retinuit* *nomen*, *ut* *tribus* *multiplicatæ* *idem* *tenent* *nomen*. *Festus* *quoque* : *Centuria* *in* *agris* *ducenta* *jugera* *significat*. *Vid.* *Not.* *ad* *Varr.* a *Fulv.* *Ursin.* *editas*.

^k *Pratum... ab eo quod sit protinus parat.* Ita *Varro* : *Prata* *dicta* *ab* *eo* *quod* *sine* *opere* *parata*.

^l *Paludes dicitur a Pala.* *Varr.* : *Palus*, *paululum* *æquum* *in* *altitudinem*, *et* *palam* *latus* *diffusus*.

CAP. XIV. — ^m *Fines dicti eo q. a. funiculis.* *Diximus* *sæpe* *de* *hoc* *genere* *notationum*.

2. ^a *Limites* appellati antiquo verbo transversi. Nam transversa omnia antiqui *lima* dicebant, a quo et *limina* ostiorum per quæ foras, et intro iur: et *imites*, quod per eos foras in agros eatur. **239** Hinc et *limus* vocabulum accepit, cingulum, quo servi publici cingebantur obliqua purpura.

3. *Termini* dicti, quod terræ mensuras distinguunt, atque declarant. His enim testimonia finium intelliguntur, et ^b agrorum intentio, et certamen auferitur.

4. *Limites* maximi in agris sunt duo: cardo, et decumanus. Cardo ^c quia Septentrio directus a cardine cœli est, nam sine dubio cœlum vertitur in Septentrionali orbe. Decumanus est, qui ab Oriente in Occidentem per transversum dirigitur, qui pro eo quod formam X faciat, decumanus est appellatus. Ager enim bis divisus figuram denarii numeri efficit.

5. ^d *Arca* ab arcendo vocata. Fines enim agri custodit, eosque adire prohibet.

Trifinium dictum, eo quod trium possessionum fines astringit. Hinc et *Quadrifinium*, quod quatuor. Reliqui limites angustiiores, et inter se distant imparibus intervallis, et nominibus designatis.

CAPUT XV.

De mensuris agrorum.

1. *Mensura* ^e est quidquid pondere, capacitate, longitudine, altitudine, animoque finitur. Majores itaque ^f orbem in partes, partes in provincias, provincias in regiones, regiones in loca, loca in territoria, territoria in agros, agros in centurias, centurias in jugera, jugera in **240** climata, deinde climata in actus, perticas, passus, gradus, cubitos, pedes, palmos, uncias et digitos diviserunt: tanta enim fuit eorum solertia.

2. ^g *Digitus* est pars minima agrestium mensurarum. Inde ^h uncia habens digitum, et trientem. ⁱ *Palmas* autem quatuor habet digitos, pes sedecim, pas-

^a *Limites appellati a. v. transversi.* Hyginus de Limitibus constituend. *Limites appellati a limo, id est, antiquo verbo transversi. Nam et limum dictum, eo quod purpuram transversam habet.* Item limina ostiorum, Serv., Æn. XII, ad illud: *Velati limo* (sicetiam legit eo loco Servius) *et verbera tempora vinciti: - Limus vestis est qua ab umbilico usque ad pedes teguntur pendenda poparum. Hæc autem vestis habet in extremo sui purpuram limam, id est, flexuosam. Unde et nomen accepit. Nam limum, obliquum dicimus.*

^b *Et agr. intentio.* Sic vers. cc. *Intentio, productio.*

^c *Quia Septentrio.* Ita Salmant. vetustissimus.

^d *Arca... Trifinium.* Vid. Hygin. de Limitibus agror. Et Sicul. Flacc. de Condit. agr. Glossar. *Arca, ἀρχα κτημάτων.*

CAP. XV. — ^e *Mensura... finitur.* Verba sunt Boethii in Geometricis cap. 4.

^f *Orbem in partes.* Goth. cc. *In partibus, ut apud Boethium.*

^g *Digitus est pars minima. agrest. mens.* Ex Frontino.

^h *Inde uncia habens digitum, et trientem.* Ita emendavit Chacon optime, cum in omnibus libris esset, *uncia habens digitos tres.* Frontinus lib. 1, de Aquæ ductibus. *Est, inquit, digitus, ut convenit, sexta decima pars pedis, uncia duodecima, et paulo post: uncia ergo modulus habet diametri digitum unum, et trientem digiti.*

ⁱ *Palmas autem quatuor dig.* Non videtur hic locus

integer, nam proposuit omnes, quæ in hominis corpore reperiuntur, mensuras: palmos, pedes, cubitos, gradus, passus, neque tamen omnes explicat. Expleri hæc ita possent: *Palmas autem quatuor digitos habet, pes sedecim, cubitus sesquipedem, gradus duos pedes, et semipedem, passus pedes quinque.*

^j *Actus minimus, etc.* Quæ restant omnia, usque ad finem capituli, e Columellæ sunt lib. v, cap. 1.

^k *Hunc Bælici Arapennem.* Sic fortasse legit Isidorus, qui ab arando nomen deducit: sed apud Columellam, etiam in manuscriptis libris, *Arapennem*: in legibus Gothicis, lib. viii, cap. 4, l. 25, et lib. vii, l. 1: *Si inter Arapennem.* Glossarium vero, *Arpendia, πλῆθρα. Arpendium, σχοῖνος γεωμετρικός.*

^l *Agnam vocant.* *Actuum* se reperisse in veteribus Columellæ et Varronis libris testatur Victorius ad Varr., lib. 1 de Re rust., cap. 10, et Colum., lib. v, cap. 1. *Actum* utrobique etiam in vet. Cod. legit Chacon. *g* in *c ἀρχαίως* mutato, quare *agnam* ex Cod. Goth. retinere visum est.

^m *In agrestibus a. p. cl. quadratorum candetum vocant.* Columella: *In agrestibus autem pedum cl., quod aratores cadetum nominant. Sed candetum habent Isidoriani omnes Codices.*

CAP. XVI. — ⁿ *Nos milliaria, Galli leucas, etc.* Hieron., in Joel. iii: *Nec mirum, si unaquæque gens certa viarum spatia suis appellat nominibus, cum et Latini mille passus vocent, et Galli leucas, et Persæ*

5. Actus duplicatus jugerum facit, ab eo quod est *junctum*, jugeri nomen accepit.

Jugerum autem constat longitudine pedum ducentorum quadraginta, latitudine centum viginti.

Actum provincie Bæticæ rustici ¹ *Agnam* vocant.

6. *Porcam* iidem Bælici triginta pedum latitudine, centum octoginta longitudine definiunt. Sed porca est, quod in arando exstat. Quod defossus est lira. Galli *candetum* appellant in areis urbanis spatium centum pedum, quasi *centetum*. ^m In agrestibus autem pedum cl. quadratorum *candetum* vocant. Porro stadialis ager habet passus cixv, id est, pedes dcxv, cujus mensura octies computata *milliarium* facit, quod constat quinque millibus pedum.

7. *Centuria* autem ager est ducentorum jugerum, qui apud antiquos a centum jugeribus vocabatur: sed postea duplicata est, nomenque pristinum retinuit. In numero enim centuriae multiplicatae sunt, nomen mutare non potuerunt.

CAPUT XVI.

De itineribus.

1. *Mensuras viarum* ⁿ nos *milliaria* dicimus, Græci

integer, nam proposuit omnes, quæ in hominis corpore reperiuntur, mensuras: palmos, pedes, cubitos, gradus, passus, neque tamen omnes explicat. Expleri hæc ita possent: *Palmas autem quatuor digitos habet, pes sedecim, cubitus sesquipedem, gradus duos pedes, et semipedem, passus pedes quinque.*

^j *Actus minimus, etc.* Quæ restant omnia, usque ad finem capituli, e Columellæ sunt lib. v, cap. 1.

^k *Hunc Bælici Arapennem.* Sic fortasse legit Isidorus, qui ab arando nomen deducit: sed apud Columellam, etiam in manuscriptis libris, *Arapennem*: in legibus Gothicis, lib. viii, cap. 4, l. 25, et lib. vii, l. 1: *Si inter Arapennem.* Glossarium vero, *Arpendia, πλῆθρα. Arpendium, σχοῖνος γεωμετρικός.*

^l *Agnam vocant.* *Actuum* se reperisse in veteribus Columellæ et Varronis libris testatur Victorius ad Varr., lib. 1 de Re rust., cap. 10, et Colum., lib. v, cap. 1. *Actum* utrobique etiam in vet. Cod. legit Chacon. *g* in *c ἀρχαίως* mutato, quare *agnam* ex Cod. Goth. retinere visum est.

^m *In agrestibus a. p. cl. quadratorum candetum vocant.* Columella: *In agrestibus autem pedum cl., quod aratores cadetum nominant. Sed candetum habent Isidoriani omnes Codices.*

CAP. XVI. — ⁿ *Nos milliaria, Galli leucas, etc.* Hieron., in Joel. iii: *Nec mirum, si unaquæque gens certa viarum spatia suis appellat nominibus, cum et Latini mille passus vocent, et Galli leucas, et Persæ*

media, Galli *leucas*, 242 *Aegyptii schænos*, Persæ *A parasangas*. Sunt autem proprio quæque spatio.

2. *Milliarium* mille passibus terminatur, et dictum *milliarium*, quasi *mille adium*, habens pedum quinque millia.

3. *Leuca* finitur passibus mille quingentia.

Stadium octava pars milliarium est constans passibus cxxv. Hoc primum Herculem statuisse dicunt, eumque eo spatio determinasse, quod ipse sub uno spirita confecisset, ac proinde *stadium* appellasse, quod in fine respirasset, simulque *stetisset*.

4. *Via* est qua potest ire vehiculum, et *via* dicta a vehiculorum incurso. Nam duos actus capit propter euntium et venientium vehiculorum occursum.

5. Omnis autem *via*, aut publica est, aut privata. Publica est quæ in solo publico est, qua iter actus populo patet. Hæc aut ad mare, aut ad oppida pertinet. Privata est, quæ vicino municipio data est.

6. *Strata* dicta, quasi vulgi pedibus trita. Lucretius :

Strataque jam vulgi pedibus detrita viarum.

Ipsa est et delapidata, id est, lapidibus strata. Primi autem Pœni dicuntur lapidibus vias stravisse, 243 postea Romani eas per omnem pene orbem dispoſuerunt propter rectitudinem itinerum, et ne plebs esset otiosa.

7. *Agger* est *media stratae eminentia coaggeratis lapidibus strata*, ab *aggere*, id est, coærvatione dicta, eam quæ historici *viam militarem* dicunt, ut :

parasangas, et restes universa Germania, atque in singulis nominibus diversa mensura sit. Et paulo post : *Aegyptii σχοίνους.*

^a *A vehiculorum incurso.* — Impulsu Complut. Goth.

^b *Nam duos actus capit.* — Duo, ad vehicula referendum. Servius, *Æn.* iv, ad illud : *Convectant calle angusto* : — *Via est, actus dimidium, qua potest ire vehiculum.* Nam actus duo carpenta capit propter euntium et venientium vehiculorum occursum.

^c *Omnis autem via, aut pub.* Ex Ulp., c. *Pætor. §. via, d. Nequid in loco publico.*

^d *Agger est media.* E Serv., *Æn.* v, ad illud : *Qualis scæp. viæ.*

^e *Quam historici viam militarem dicunt.* Ex eod., *Æn.* xii, ad illud : *Vidit ab adverso venientes.*

^f *Iter est via.* Vid. cap. 1, d. de Servit. rustic. præd.

^g *Semita itineris dimid.* Servius, *Æn.* iv, ad illud : *Convectant calle angusto* : *Semita est semis via, unde et semita dicta*; et Varro, lib. iv : *Qua ibant, ab itinere appellarunt*; *qua anguste semita, ut semi iter dictum.*

^h *Callis.* Serv., ibid. : *Callis semita est tenuior callo*

Qualis sæpe *viæ* depressus in aggere serpens.

8. ⁱ *Iter, vel itus* est *via* qua iri ab homine quaqua versum potest.

Iter autem et *itiner* diversam significationem habent. *Iter* enim locus est transitu facilis, unde appellamus et *itum*. *Itiner* autem est *itus longæ viæ*, et ipse labor ambulandi, ut quo velis pervenias.

9. ^k *Semita* itineris dimidium est, a *semi ita* dicta. *Semita* autem hominum est, *callis* ferarum et pecudum.

10. ^l *Callis* est *iter* pecudum inter montes angustam et tritum, a *callo* pedum vocatum, sive *callo* pecudum præduratum.

Tramites sunt transversa in agris itinera, sive *recta via*, dicti quod *transmittant*.

11. *Divortia* sunt flexus viarum, hoc est, *viæ* in diversa tendentes. ^m *Eadem diverticula* sunt, hoc est, diversæ ac divisæ *viæ*, 244 sive *semitæ transversæ*, quæ sunt a latere *viæ*.

12. *Bivium*, quia duplex est *via*.

ⁿ *Compita*, quia plures in ea competunt *viæ*, quasi *triviæ*, *quatriviæ*.

^o *Ambitus* inter vicinorum ædificia locus, duorum pedum et semipedis, ad circummeundi facultatem relictus, et ab *ambulando* dictus.

13. *Orbita* vestigium carri, ab *orbe* rotæ dicta.

Porro *actus* quo pecus agi solet.

Clivosum, iter flexuosum.

^p *Vestigia* sunt pedum signa primis plantis expressa, vocata quod iis *viæ* præcurrentium *investigantur*, id est, cognoscantur.

pecudum prædurata.

^q *Eadem diverticula. . . latere viæ.* Serv., *Æn.* ix, ad illud : *Objiciunt atii sese ad divortia* : *Diverticula sunt semitæ transversæ, quæ sunt a latere viæ militaris.* Male ergo libri omnes, *altera viæ.*

^r *Compita.* Item, Georg. ii, ad : *Pagos et compita circum* : *Id est, per quadrivia, quæ compita appellantur ab eo quod multæ viæ in unam conflant.*

^s *Ambitus i. v. æ. l.* Festi sunt verba. Varro, lib. iv : *Ambitus circumitus ab eoque xii tabularum interpretes ambitum parietis circumitum esse describunt.* Puto autem legem his verbis fuisse conceptam. *Ambitus parietis sestertius pes esto.* Volusius Metianus, lib. de Ponderibus : *Lex etiam (inquit) xii tabul. argumento est, in qua duo pedes, et semis sestertius pes vocatur.*

^t *Vestigia.* Serv., *Æn.* xi, ad illud : *Vestigia plantis inst. terat* : *Signa pedum primis plantis expresserunt*; nam hæc sunt *vestigia, imagines pedum.* Illud autem primis non advertit Isidorus Virgilii esse, non Servii. Delevisset plane, nihil enim ad verbi interpretationem.

LIBER DECIMUS SEXTUS.

DE LAPIDIBUS ET METALLIS.

245 CAPUT PRIMUM.

De pulveribus, et glebis terræ.

1. *Pulvis* ^a dictus, quod vi venti pellatur. Tollitur enim ejus flatu, nec resistit, nec stare novit, sicut ait Propheta: *Tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ.*

2. ^b *Limus* vocatus, quod lenis sit.

Cænium est *vorago* luti.

Zinis ex incendio dicitur; ab eo enim fit.

Favilla, quod per ignem effecta sit. Nam *πῶς* ignis est.

3. *Gleba*, quod *glovus* sit. Pulveris enim collectione compingitur, et in uno glomere adunatur. Terra autem ligata, *gleba* est soluta, pulvis.

4. *Labina*, eo quod ambulanti bus lapsum inferat, dicta per derivationem a *labe*.

Lutum vocatum quidam per antiphrasin putant, quod non sit mundum, nam omne *lotum* mundum est.

5. *Volutabra* appellata, quod ibi apri *volutentur*.

^c *Uligo* sordes 246 limi, vel aquæ sunt.

Sabulum levisimum terræ genus.

6. ^d *Argilla* ab *Argis* vocata, apud quos primum ex ea vasa confecta sunt.

Creta ab insula *Creta*, ubi melior est.

^e *Creta cimolia* candida est, a *Cimæa* Italiæ insula dicta, quarum altera vestimentorum pretiosos colores emollit, et contristatos sulphure quodam nitore exhilarat, altera gommis nitorem præstat.

Creta argentaria, et ipsa candida appellata, eo quod nitorem argenteo reddat.

7. ^f *Terra Samia* a *Samo* insula dicta, candida, et levis, et linguis glutinosa, medicamentis et vasculis necessaria.

8. ^g *Pulvis Puteolanus* in *Puteolanis* Italiæ colligitur collibus, opponiturque ad sustinenda maria, fluctusque frangendos. Nam mersus aquis protinus lapis fit, undisque quotidie fortior effectus in saxum mutatur, ^h sicut argilla igne in lapidem vertitur.

CAP. I. — ^a *Pulvis... quod v. v. pellatur.* Al. *pulserit*. Sed videndum, quid voluerit Plinius, cum lib. xxxv, cap. 13, dixit: *Quis namque satis meretur pessimam (terræ) partem, ideoque pulverem appellatum.*

^b *Limus vocatus, quod lenis sit.* Mirum fugisse Isidorum verba Tertulliani in lib. de Anima: *Quid aliud limus, quam liquor optimus? Illud vero magis mirum, cum tam multa hujusmodi apud gravissimos auctores legantur, quosdam, qui sibi videntur cati, in solum Isidorum sævire.*

^c *Uligo.* Vid. præced. lib., cap. 13.

^d *Argilla ab Argis.* Hesyeh. et Suid., ἀργίλλον, γίνετον, καὶ καθάρων interpretantur.

^e *Creta cimolia.* Ex Plin., lib. xxxv, cap. 17. Vid. Strab. lib. x.

^f *Terra Samia.* Ex eodem lib., cap. 16, et cap. 22.

^g *Pulvis Puteolanus.* Ex eod. cap. 13.

^h *Sicut argilla igne in lap. vert.* Respexit ad Historiam de Dibutate Sicyoniæ apud Plin.

ⁱ *Ur enim ignis est.* Ita Hieronym. in Quæst. in Genes. cap. 11. *Ur Chædem, id est, in igne Chaldæorum.*

A 9. *Sulphur* vocatum, quia igne accenditur: ¹ *Ur enim ignis est.* Nam vis ejus in aquis ferventibus sentitur, nec alia res facilius accenditur. Nasitur in insulis Æoliis inter Siciliam et Italiam, quas ardere dicunt. Invenitur et in aliis locis effossum. ² Hujus 247 genera quatuor. Vivum quod foditur, translucetque et viret, quo solo ex omnibus generibus medici utuntur. Alterum quod appellant *glebam*, visibus tantum *Sulphonum* familiare. Tertium liquor est, usus ejus ad sanas suffiendas, quia candorem, mollitiemque præstat. Quartum ad elychnia conficienda maxime aptum. Sulphuris tanta vis est, ut morbos comitiales deprehendat nidore suo impositus ignibus. Anaxilæus calicem vini, prunaque subdita circumferens exardescens percussu pallorem dirum, velut defunctorum convivis offudit.

CAPUT II.

De glebis ex aqua.

1. *Bitumen* ¹ in Judææ lacu Asphaltite emergit, cujus glebas supernatantes nautæ scaphis appropinquantes colligunt. ² In Syria autem limus est passim a terra exæstuans. Spissantur autem utraque, et densitate coeunt, et utraque ³ Græci πῖσσοσφαλτον appellant. ⁴ Natura ejus ardens, et igni cognata, et ⁵ nequaquam ferro rumpitur, nisi solis muliebris inquinamentis, utilis ad compages navium.

2. *Alumen* vocatum a *lumine*, quod lumen coloribus præstat linguenda. Est autem ⁶ *salsugo* terræ, efficiturque hyeme ex aqua, 248 et limo, et æstivis solibus maturatur. Hujus species duæ sunt, liquidum et ⁷ spissum.

3. *Sas* quidam dictum putant, quod in igne exsiliat. ⁸ Fugit enim ignem, dum sit igneus, sed naturam sequitur, quia ignis et aqua semper inter se inimica sunt. Alii *sas* a *salo*, et *sols* vocatum existimant, ⁹ nam ex aquis maris sponte gignitur, spuma in extremis littoribus, vel scopulis derelicta, et s. le decoccta. Sunt et lacus, et flumina, et putei, e quibus haure-

¹ *Hujus genera quatuor.* E Plin., lib. xxiv, cap. 15. Ex quo quædam sunt a nobis restituta

² CAP. II. *Bitumen in Judæa.* Locus ex Hegesipp. lib. iv, cap. 18.

³ *In Syria autem limus est.* Plinius: *Et bituminis vicina natura est, alibi limus, alibi terra; limus e Judæa lacu, ut diximus emergens, terra in Syria circa Sidonem oppidum maritimum. Spissantur utraque, et in densitate coeunt.*

⁴ *Græci Pissasphalton, vel Asphaltopissam;* ut quidem legitur apud LXX, Exod. ii, in manus. Vau. .: καὶ κενέχρισον αὐτὸν ἀσφαλτοπίσση.

⁵ *Natura ejus ardens, e. i. c.* Hæc non de bitumine, sed de naphtha Plinius, et fortasse alie a sunt.

⁶ *Et nequaquam ferro rump.* Hegesipp. *Hæreere sicut fertur bitumen, ut ferro haudquaquam, v l aliqua præacuta metalli specie incidatur, etc.*

⁷ *Est autem salsugo terræ.* Plin., xxiv, cap. 15.

⁸ *Fugit in ignem.* Ex eod., lib. xxxi, cap. 9.

⁹ *Num ex aq. mar.* Ex cap. 7.

tar. Dehinc in salinis ingestus sole siccatur, sed et a flumina, densantur in salem, amne reliquo sub gelu fluente. Alibi quoque detractis arenis colligitur, crescens cum luna nocibus: nam in Cyrenæa ammoniacus sub arenis invenitur. ^a Sunt et montes nativi salis, in quibus ferro cæditur, ut lapis reuasceat, tantæ alicubi duritiæ, ut muros domosque massis salis facient, sicut in Arabia.

4. In natura quoque salis differentiæ sunt. Nam alibi suavis, alibi salsissimus; commune sal in igne crepitat. Tragasæum nec crepitat igne nec exsilit. Agrigentium Siciliæ flammæ patiens in aqua exsilit, in igne fluit contra naturam.

5. Sent et colorum differentiæ. Memphiticus rufus est, in parte quadam Siciliæ ^b purpureus, ubi Ætna mons est. Item in eadem Sicilia in Pachyno adeo ^B splendidus et lucidus, ut imagines reddat. In Cappadocia crocinus effoditur.

6. Salis natura necessaria est ad omnem escam.

Pulmentis enim saporem dat, excitat aviditatem, et appetitum in omnibus cibis facit. Ex eo quippe omnis victus delectatio et summa hilaritas. Hinc et *salus* nomen accepisse putatur. ^c Nihil enim utilius sale et sole. Denique cornea videmus corpora nauticorum. Quin etiam pecudes, armenta et iumenta sale maxime provocantur ad pastum, ^d multo largiores lacte, multoque gratiores casei dote. Corpora etiam ²⁴⁹ sal astringit, siccatur et alligat. Defuncta etiam a putrescendi labe vindicat, ut durent.

7. ^e Nitrum a loco sumpsit vocabulum. Nascitur enim in oppido, vel regione Ægypti Nitria, ex quo ^C et medicinæ sunt, et sordes corporum vestiumque lavantur. Hujus natura non multum a sale distat. Habet enim virtutem salis, et similiter oritur canescentibus siccitate littoribus.

8. *Aphronitrum* Græce, Latine spuma nitri est, ^f de quo quidam ait:

Rusticus es, nescis quid Græco nomine dicar.
Spuma vocor nitri Græcus es aphronitrum.

Colligitur autem in Asia, in speluncis distillans, dehinc

^a Sunt et montes nativi. Ex eodem cap. Sustulimus hinc vocem *majus*, quæ sola ex integra Plinii sententia de vectigalibus, vel remanserat, vel irrepressat.

^b Purpureus. Solin., cap. de Sicil.: Purpureum salem Ætna mittit.

^c Nihil e. utilius, etc. Ex cap. 9.

^d Multo larg. l. multoque grat. Ex cap. 7, Virgil., Georg. III:

Hinc et amant fluvios, magis et magis ubera tendunt:
Et salis occultum referunt in lacte saporem.

^e Nitrum. E cap. 10 Sozomen., lib. vi Eccles. Hist. cap. 30, de Scythi regione Ægypti: *Istum locum appellant Nitriam, propterea quod est pagus finitimus, in quo nitrum colligunt.* Meminit quoque Nitriæ Cassian., collat. 6, cap. 1, et Hieron., Prov. xxv.

^f De quo quidam. Martial., apud quem: *Dicor et aphr.*

^g Olim in Hispania e put. Ex Plin., lib. xxxiv, cap. 12.

^h In similitudinem vitrei acini. Ex eod.

ⁱ Tantam autem vim. Verba sunt Plinii, ibid.

CAP. III. — ¹ Lapis mobilis est. Ita procul dubio

siccatur sole. Optimum putatur, si minime fuerit ponderosum, et maxime friabile, colore pene purpureo.

9. *Chalcantum* dictum, quia *Chalcitidis* est thymum, id est, flos, unde et apud Latinos *aris flos* appellatur. Fit autem nunc multis in regionibus; ^s olim in Hispaniæ puteis, vel stagnis id genus aquæ habentibus, quam decoquebant, et in piscinas ligueas fundebant, appendentes super eas restes, lapillis extentas, quibus limus in similitudinem ^h vitrei acini adhærebat, sicque ejectum siccabatur diebus xxx.

²⁵⁰ 10. Fit autem nunc alibi in speluncis, quod liquide collectum, dehinc diffusum in quosdam botros solidatur: sit et in aerobibus cavatis, quarum de lateribus decedentes guttæ coalescunt; sit et salis modo ex flagrantissimo sole. Adco autem contractæ virtutis est, ut in leonum et ursorum ora sparsum ⁱ tantam vim habeat ad stringendum, ut non valeant mordere.

CAPUT III.

De lapidibus vulgaribus.

1. *Lapis* a terra tanquam densior, etiam vulgo discernitur. *Lapis* autem dictus, quod lædat pedem.

¹ Lapis mobilis est, et sparsus.

Saxa hærent et a montibus exciduntur.

Petra Græcum est.

Silix est durus lapis, eo quod exsiliat ignis, ab eo dictus.

2. ^k *Scopulus* a saxo eminenti, quasi a *speculando* dictus, sive a tegumento navium ἀπὸ τοῦ σκῆπτου.

Spelæa Græce, ^l *spelunca* Latine. Est autem rupis cavata.

3. ^m *Crepido* extremitas saxi abrupti, unde et *crepido* vocata, quod sit abrupti saxi altitudo.

Cautes aspera saxa in mari, dictæ a *cavendo*, quasi *caute*.

Murices petrae in littore, ⁿ similes muricibus vivis acutissimæ, et navibus perniciosæ.

²⁵¹ 4. ^o *Echo* saxum est quod, humanæ vocis sonum captans, etiam verba loquentium imitatur. *Echo* ^p autem Græce, Latine *imago* vocatur, eo quod

legendum, repugnantibus omnibus libris, non *mollis*; sequitur enim *Saxa hærent*.

^k *Scopulus a saxo enim*, etc. Verba sunt Servii, Æn. 1, ad illud: *Scopuloque infixit acuto*.

^l *Spelunca Latine, est autem rupis cav.* Idem, ad illud: *Sub rupe cavata: Periphrasis est (inquit) spelunca.*

^m *Crepido... quod sit abrupti saxi altitudo.* Verba sunt Servii, Æn. x, ad illud: *Forte ratis celsi conjuncta crepidine.* Quæ præterea sequuntur in Editis, non Isidori sunt, sed ejus qui plura quam oporteret, e Servio descripsit.

ⁿ *Similia muricibus vivis.* Serv., Æn. v, ad vers.: *Acuto murice remi: Murex saxi acumen eminent per tranquillitatem.* Et Nonius.

^o *Echo saxum est.* Fit quidem in saxis sæpius echo, sed saxum ipsam dictam nollem.

^p *Echo autem Græce, Latine imago.* Non quod ἠχώ Græca vox, Latine sit imago, si verbum verbo reddas, sed quia Latini imaginem vocis appellavit, quam Græci vocant ἠχώ. Virg., Georg. III:

Aut ubi concava pulsæ
Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago.

ad vocem respondens alieni efficitur imago sermonis, licet hoc quidem, et locorum natura eveniat, ac plerumque convallium.

5. ^a *Calculus* est lapillus terræ admistus, rotundus, atque durissimus, et ^b omni puritate lenissimus. Dicitur autem *calculus*, quod sine molestia brevitate sui *calceatur*; ^c cui contrarius est *scrupus*, lapillus minutus, et asper, qui si incidit in calciammentum, nocet, et molestia est animo; unde et animi molestiam dicimus *scrupulum*, hinc et *scruposa saxa*, id est, aspera.

6. ^d *Cos* nomen accepit, quod ferrum ad incidendum acuat; *cotis* enim Græco sermone *incisio* nominatur. Ex ^e his aliæ aquariæ sunt, aliæ oleo indigent in acuendo, sed oleum lenem, aquæ aciem acerrimam reddunt.

7. ^f *Pumex* vocatur, eo quod spumæ densitate concretus fiat, et est aridus, candore parvus, tantamque naturam refrigerandi habens, ut in vase missus, musta fervere desinant.

8. ^g *Rudos* artifices appellant, lapides contusos, et calci admistos, **252** quos in pavimentis faciendis superfundunt, unde et *rudera* dicuntur.

9. *Gypsum* cognatum calci est, et est Græcum nomen; plura ejus genera. ^h Omnium autem optimum lapis specularis. Est enim signis ædificiorum, et coronis gratissimus.

10. ⁱ *Calx viva* dicta, quia dum sit taetu frigida, utus occultum continet ignem. Unde et perfusa aqua statim latens ignis erumpit. Natura ejus mirum aliquid facit. Postquam enim arserit, aquis incenditur, quibus solet ignis extinguere; oleo extinguatur, quo

Horatius:

Redderet laudes tibi Vaticanæ montis imago.

Et alibi:

..... Cujus reclit jocosa nomen imago.

Ergo non recte quidam *κάλων* edidit.

^a *Calculus* est. Serv., ad vers.: *Dumosis calculus arvis*, Georg. II: — *Calculus est lapis brevis terræ admistus*. Dicitur *calculus*, quod sine molestia sui brevitate *calceatur*.

^b *Et omni puritate lenissimus*. F. *Et omni parte lenissimus*. Idem, inf., lib. XVIII, cap. 62: *Calculi vocati, quod leves sint, et rotundi*.

^c *Cui contrarius scrupul.* Vid. Serv., ad: *Scrupula tuta lacu*, Æn. VI.

^d *Cos*. Vid. sup.

^e *Ex his aliæ aq.*, etc. Ex Plin., lib. XXXVI, cap. 2.

^f *Pumex*. Ex eod., cap. 21.

^g *Rudos*. Ead., lib. XIX, cap. 10. Vid. Vitruv., lib. VII, cap. 4, et Pallad., lib. I, cap. 6.

^h *Omnium autem opt. lap. specul.* E Plin., lib. XXXIX, cap. 24.

ⁱ *Calx viva*. Hæc et quæ restant omnia repetuntur lib. IX, cap. 10.

^j *Nam lapis lapidi non potest adherere conjunctus*. Ex Aug., lib. V, de Civit., cap. 27.

^k *Calx e lapide albo*. Plin., lib. XXXVI, cap. 25; Pallad., lib. I, cap. 10; Vitruv., lib. II, cap. 5.

^l *Arena ab arid.* Serv., Æn. I, ad vers.: *Potiuunt Troes arena*: — *Quæritur, inquit, habeatne hoc nomen aspirationem, et Varro sic definit: Si ab ariditate dicitur, non habet; si ab hærendo, ut in fabricis videmus, habet; melior tamen est superior etymologia*. Civit. a Tharisiis: *Harena dicitur, quod hæreat; et arena, quod areat, gratius tamen cum aspiratione sonat*.

^m *solet ignis accendi*. U-us ejus structuris fabricæ necessarius. ⁿ Nam lapis lapidi non potest adherere fortius, nisi calce conjunctus. ^o *Calx e lapide albo*, et duro melior structuræ, ex molli, utilis tectoriis.

11. ^p *Arena* ab *ariditate* dicta, non ab *adherendo* in fabricis, ut volunt quidam. ^q Hujus probatio, si manu impressa stridat, aut si in vestem candidam sparsa, nihil sordis relinquat.

253 CAPUT IV.

De lapidibus insignioribus.

1. *Magnes* ^a lapis Indicus ab inventore vocatus. Fuit autem in India ita primum repertus: clavis crepidarum, baculique cuspidi hærens, cum armenta B idem *Magnes* pasceret, postea et passim inventus.

Est autem colore ferrugineus, sed probatur cum ferro adjunctus ejus fecerit raptum. ^c Nam adeo apprehendit ferrum, ut catenam faciat annulorum. Unde et cum vulgus ferrum vivum appellat. — 2. Liquorem quoque vitri, ut ferrum, trahere creditur, cujus tanta vis est (P ut refert beatissimus Augustinus) quod quidam eundem *magnetem* lapidem tenuerit sub vase argenteo, ferrumque super argentam posuerit, deinde subtermovente manu cum lapide ferrum cursim desuper movebatur. ^d Unde factum est, ut in quodam **254** templo simulacrum ex ferro pendere in aere videretur. ^e Est quippe alius in Æthiopia *magnes*, qui ferrum omne abigit, respuitque.

^f *Omnis autem magnes tanto melior est, quanto magis cæruleus.*

3. ^g *Gagates* lapis primum inventus est in Cilicia, ^h Hujus probatio, si manu comp. E Pallad., lib. I, cap. 10.

CAP. IV. — ^a *Magnes lapis Indicus*. Plin., lib. XXXVI, cap. 16: *Magnes appellatus est ab inventore, ut auctor est Nicander, in Ida repertus*, etc. Quæ lectio si vera est, et vox *Indicus* expungenda erit, et *Ida*, non *India*, deinde scribere oportebit. Sed quoniam illa de *magnete* Nicanderi carmina non exstant, et varietas etiam in Plinii Codicibus est, ut Hermolaus advertit, nihil mutandum duximus: non quin *Ida* magis probenius (nam et fabulæ pastorali aptior est *Ida*), sed quia *India* legisse Isidorum apud Plinium credimus. Quod vero Serapion Arabe, et Marbodæus poeta Gallus Indicum lapidem *magnetem* vocent, haud magni refert. Lucretio etiam, quam Nicandro de Etymologia magis assentior ita scribenti:

Magneta vocant patrio de nomine Graii;
Magnetum, quia sit patris in fluvibus ortus.

D ⁱ *Nam adeo apprehendit ferrum, ut catenam*. Ex Aug. XVI, de Civit., cap. 4, et Plin., lib. XXXIV, cap. 14. ^p *Ut refert beatiss.* Aug. Ibid.

^q *Unde factum est, ut in templo q.* Idem, cap. 6, et Ruffin., Eccles. Hist. lib. XI, et Plin. ibid., et Said. in *Magnas*.

^r *Est quippe alius in Æthiopia*. Ex Plin. XXXVI, cap. 16.

^s *Omnis autem magnes*. Ex Dioscorid., lib. V, cap. 148.

^t *Gagates... in Cilicia*. Diosc., lib. V, cap. 148: *Ἰνναῖται δὲ ἐν Κιλικίᾳ κατὰ τὴν ποταμοῦ εἰσροῆν ἐπὶ θάλασσαν ἰχθυομένην. Ἐστὶ δὲ πλησίον τῆς λεγομένης Πισαγίου πόλεως. Καλεῖται δὲ ὁ τόπος, ἢ ὁ ποταμὸς Ἰάγας*. Plinius tamen lib. XXXVI, cap. 49. *Gagates* lapis nomen habet loci, et annis *Gagis Lycia*.

Gagatus fluminis fluore rejectus. Unde et nominatus, A rursus dulci vino exstinguitur, trivis vicibus, tingendis tantum vestibus utilis.

10. ¹ *Syrius lapis* a *Syria*, ubi reperitur, appellatur; hic integer fluctuari traditur, comminutus n-ergi.

6. ^c *Asbestos* Arcadiæ lapis, ferrei coloris, ab igne nomen sortitus, eo quod accensus semel nunquam exstinguitur. De quo lapide mechanicum aliquid ars humana molita est, quod gentiles capti sacrilegio mirarentur. Denique in templo quodam fuisse Veneris fanum (dicunt), ibique candelabrum, et in eo lucernam sub dio sic ardentem, ut eam nulla tempestas, nullus imber exstingueret.

256 11. ^k *Arabicus* similis est ebori sine ulla macula. Illic defricatus ad cctem, succum dimittit croco similem.

5. ^d *Pyrites* Persicus lapis, fulvus, aeris simulans qualitatem, cujus plurimus ignis: siquidem facile scintillas emit it; hic tenentis manuum, 255 si vehementius prematur, adurit, propter quod ab igne nomen accepit. ^e Est alius *pyrites* vulgaris, quem vivum lapidem appellant, qui ferro, vel lapide percussus scintillas emitit, quæ excipiuntur sulphure, vel aridis fungis, vel foliis, et dicio celerius præbet ignem. Hunc vulgus *focarem petram* vocat.

12. ^l *Judaicus* lapis albus est, atque in schemate glan lis scripturis sub invicem modulatus, quas Græci *γραμμὰς* appellant.

13. ^m *Samius* a *Samo* insula, ubi reperitur, vocatus et est gravis, et candidus, poliendo utilis.

14. ⁿ *Memphitis* vocatus a loco Ægypti, et est gemmanis naturæ. Illic tritus, atque in iis, quæ B urenda, et secanda sunt ex aceto illitus, ita obstupescere facit corpus, ut non sentiat cruciatum.

6. ^r *Selenites* Latine *lunaris* interpretatur, eo quod anteriorem ejus candorem cum luna crescere, atque deficere aiunt. Gignitur in Perside.

15. ^o *Sarcophagus* lapis dictus, eo quod corpora defunctorum condita in eo infra quadraginta dies absumuntur, *σάρξ* enim Græce *caro* dicitur, *φάγειν* *comederé*. ^p Nascitur autem in Troade, fissilique vena scinditur. Sunt et ejusdem generis in Oriente saxa, quæ etiam viventibus alligata erodunt corpora.

7. ^s *Dionysias* lapis fuscus, et rubentibus notis sparsus. Vocatur autem ita, quia si aquæ mistus conteratur, vinum flagrat, et quod in illo ardore mirum est, ebrietati resistit.

257 16. ^q *Hæmatites* appellatus, eo quod sole resolutus, in colorem veniat sanguinis. Est autem admodum lividus. Est et ferrugineus. Nascitur in Ægypto, Babylonia et Hispania.

8. ^k *Thracius niger*, et sonorus, nascitur in Ælmine, cujus nomen est Pontus in Equitia.

17. ^r *Androdamas* colore niger, pondere, et duritia insignis, unde et nomen traxit, præcipuus reperitur in Africa. Trahere autem in se argentum, vel æs dicitur, quique attritus, ut *Hæmatites* in colorem redigitur sanguinis.

9. ⁱ *Phrygius* lapis, ex loco traxit vocabulum. Nascitur enim in Phrygia, colore pallidus, mediocriter gravis. Est autem gleba pumicosa. Uritur antea vino perfusus, satusque follibus donec rubescat, ac

18. ^s *Schistos* invenitur in ultima Hispania, croco similis, cum levi fulgore, facile friabilis.

^a *Niger planus*. *Πλακώδης* videtur legisse Plinius apud Dioscoridem, nunc *πλακώδης* (sic) legitur, id est, crustaceus.

19. ^t *Amiantos* appellatus a veteribus, eo quod ^u si ex ipso vestis fuerit contexta contra ignem resistat, et igni imposita non ardeat, sed splendore accepto

^b *Fictilia*, etc. Ex Plin., ibid.

^c *Asbestos*. Ex Aug. lib. xxi, cap. 5 et 6.

^d *Pyrites*. Ex eod., cap. 5.

^e *Est et alius pyrites vulgar.* Ex Plin. xxxvi, cap. 16.

^f *Selenites*. Ex August., ibid.

^g *Dionysias*. Ead. inf. cap. 11; ex Solm. cap. 50; et Plin. xxxvii, cap. 9.

^h *Thracius... in Equitia*. Sic omnes libri, sed *Scythia* credo legendum: ita namque de eo Dioscorides, lib. v: *Γεννᾶται μὲν ἐν Σκυθία ἐν ποταμῷ λεγομένῳ Πόντῳ*. Nam quod Equitia *ἰκπόροτος* sit, de qua Strab., lib. xi, non satis placet.

ⁱ *Phrygius lapis*. Ex Plin., xxxvi, cap. 19.

^j *Syrius lapis*. E Plin. xxxvi, cap. 17. Sed quod apud eum *e Scyro insula* vulgo legitur, advertendum, *Syro* quoque in manuscript. Plinianis Codicibus reperiri.

^k *Arabicus similis est ebori sin. ull. mac.* E Dioscorid., lib. v, 149. Sed verba sumpta sunt e Plin., qui lib. xxxvi, cap. 21: *Arabus* (inquit) *lapis ebori similis*. Et cap. 20, de *Hæmatite*: *Tertium genus Arabici facit, si nili duritie vix reddentis succum ad cctem æquariam aliquando croco similem*. Et posterior hæc pars addita ex margine videbatur Chaconi, tam

hoc loco, quam sequenti capite.

^l *Judaicus lapis*. Dioscorides, lib. v, cap. 155: *Ὅ δὲ ἰουδαϊκὸς λίθος γεννᾶται μὲν ἐν τῇ ἰουδαίᾳ τῷ σχήματι βαλεοντιδῆς, λευκός, εὐρυθμὸς ἰκανός, ἰσχυρὸν καὶ γραμμὰς παραλλήλων ὡς ἀπὸ τόρου*. Verba autem Isidori e veteri illius interprete sunt, apud quem pro *scripturis, scriptulis* legebat Chacon, sic enim *γραμμὰς* interpretabantur antiqui, quod vero *modulatis* idem vertit *ὡς ἀπὸ τόρου* legisse videtur.

^m *Samius*. Ex Plin. xxxvi, cap. 21, et Dioscorid. v, cap. 173.

ⁿ *Memphitis*. Ex Plin., lib. xxxvi, cap. 7, et Diosc. cap. 158.

^o *Sarcophagus*. Plin., xxxvi, cap. 17.

^p *Nascitur autem in Troad.* Ex Plin., ibid. Quæ autem post vocem *corpora* in plerisque omnibus libris sequuntur, *mitiores autem servandis corporibus, nes absumendis*, recte expunxit Vulcanius, sunt namque Plinii verba non jam de sarcophago, sed de chernite loquentis.

^q *Hæmatites*. Ex eodem cap. 20, et Dioscorid. Videntur etiam Georg. Agricol., lib. v, de Natura fossilium.

^r *Androdamas*. Ex Plin., xxxvi, cap. 20.

^s *Schistos*. E Dioscorid., lib. v, cap. 145.

^t *Amiantos*. Ex eod., cap. 156.

^u *Si vestis ex eo fuerit contexta. A¹ contexta*: sed *contexta* legendum ex Dioscorid., lib. v, cap. 15.

nitescat, et est sci si aluminis similis, veneficiis resistens omnibus, specialiter magorum.

20. ^a *Ostracites* similis est testæ laminosus scissibilis.

^b *Gallactites* colore cinereus, gustu suavis, sed ideo sic vocatus, quod quidam de se lacteum attritus dimittat.

21. ^c *Obsidius* lapis niger, translucidus, et vitri habens similitudinem. Ponitur in speculis parietum propter imaginum umbras 258 reddendas. Gemmas multi ex eo faciunt, nascitur in India, et in Sannio Italiae.

^d *Mitridax* lapis Euphratis, sole repercussus coloribus micat variis.

22. ^e *Aethites* lapides reperiuntur in nidis aquilarum; aiunt binos inveniri, marem et feminam, nec sine his parere aquilas. Horum masculus, durus, similis gallæ, subrutilus: femineus vero pusillus, ac mollis.

^f Alligati partus celeritatem faciunt, etiam aliquid vulvæ excidunt, nisi cito parturientibus auferantur.

23. ^g *Phengites* Cappadociae lapis, duritia marmoris candidus, atque translucens, ex quo quondam templum constructum est a quodam rege foribus aureis, quibus clausis claritas intus diurna erat.

24. ^h *Cheruites* eboris similis, in quo Darium conditum fuerat, Parioque similis candore, et duritia, minus tamen ponderosus, qui porus vocatur.

25. ⁱ *Ostracites* vocatus, quod similitudinem testæ habeat usus ejus est pro pumice.

26. ^j *Meliites* lapis dictus, eo quod melleum, et dulcem succum emittat.

27. ^k *Smyris* lapis asper, et indomitus, et omnia atterens, ex quo gemmæ teruntur.

259 28. ^l *Chrysites* colore similis ochræ invenitur in Ægypto.

29. ^m *Hammites* similis nitro, sed durior, gignitur in Ægypto et Arabia.

^a *Ostracites* s. e. t. l. s. Verba sunt Dioscorides, lib. v, cap. 1: 6: *Ὀστράκιτος ὁμοίος ἴστυν ὀστράκω, πλακῶδες, καὶ εὐσχιστός.* Quod autem paulo post de ostracite agit ex Plinio, mirum nō mendoso Dioscorides Codice usus *Batrachites* hoc loco legit; qui autem *Boutrachites* hic legi voluit, nugas agunt.

^b *Gallactites.* E Dioscorid., cap. 50.

^c *Obsidius.* E Plin. xxxvi, cap. 26.

^d *Mitridax.* E Solin., cap. 50. Idem a Plinio *mitrax* dicitur lib. xxxvii, cap. 10. Collocatur autem ab Isidoro inf. cap. 10, inter gemmas.

^e *Aethites.* Ex Plin., xxxvi, cap. 21.

^f *Alligati partus celeritatem.* Plinii verba referemus, si quis hæc forte ex illo sarciat; ea sunt: *Aethite gravidæ odalligati mulieribus, vel quadrupedibus in pelliculis sacrificatorum animalium, continent partus; non nisi parturiant, removendi, alioqui vulvæ excidunt. Sed nisi parturientibus auferantur, omnino non pariunt.* Nos Goth. Codicum scripturam representavimus.

^g *Phengites.* Ex eod., cap. 22.

^h *Cheruites.* Ex eod., cap. 17. Vid. Theoph., lib. de Lapidibus.

ⁱ *Ostracites.* Ex eod., cap. 19.

^j *Meliites.* Ex eod., cap. 19, et Diosc., cap. 151.

^k *Smyris.*... gemmæ teruntur. *Tunduntur* Goth.

^l *Chrysites colore similis ochræ.* Ita legendum etiam apud Plin., xxxvii, cap. 10. Porro ochræ Atticæ meminuit Dioscorides, lib. v, cap. 62.

30. ⁿ *Thyites* nascitur in Æthiopia veldt viridis, sed lacteus, cum resolvitur remordens vehementer.

31. ^o *Coranus* albus est, duriorque Pario.

32. ^p *Molotius* veluti viridis, et grandis invenitur in Ægypto.

33. ^q *Tusculanus* a loco Italiae dictus, dissillire igne traditur.

34. ^r *Sabinus* fuscus, addito oleo, etiam lucere fertur. ^s Est et quidam viridis lapis vehementer igni resistens.

35. *Siphinius* mollis, et candidus, excalesfactus oleo nigrescit, atque durescit.

36. ^t Lapides, quoque medicinalium mortariorum et pigmentorum 260 usibus apti. *Ephesius* præcipuus, et iude *Chalazius*.

^u *Thebaicus* quoque, et basanites lapides nihil ex sese remittentes.

37. *Specularis* lapis vocatus est, quod vitri more transluceat, repertus primum in Hispania citeriore, et circa Segobricam urbem. Invenitur enim sub terra, et effossus exciditur, atque finditur in quamlibet tenues crustas.

CAPUT V.

De marmoribus.

1. Post lapidum ^a genera veniamus ad marmora. Nam inter lapides et marmora differentia est. Nam marmora dicuntur eximii lapides, qui maculis et coloribus commendantur. Marmor sermo Græcus est a viriditate vocatus, et quamvis postea, et alii colores inveniantur nomen tamen pristinum a viriditate retinuerunt.

2. ^v Marmorum colores, et genera innumerabilia sunt. Non tamen omnia e rupibus exciduntur, sed multa sub terra sparsa sunt, et pretiosissimi generis: sicut Lacedæmonium viride, cunctis hilarius, repertum prius apud Lacedæmones, unde et vocabulum traxit.

^m *Hammites.* Ex eod. Plin., lib. xxvii, cap. 10.

ⁿ *Thyites gignitur in Æthiop.* Præclare hunc locum restituit Chacon ex Diosc. lib. v, cap. 154; cuius verba apposuisse sufficet: *Αἶθος ὁ καλούμενος θύιτης γεννᾶται μὲν ἐν τῇ Αἰθιοπία: ἴστυ δὲ ἀπόχλωρος, ἰασκίλων, ἐν δὲ τῷ ἀνίσσθαι γαλακτώδης φανόμενος, ἀνεδακνῶν σφοδρῶς.* Gothicorum autem librorum scriptura hæc est: *Vi gignitur in Æth.*

^o *Coranus albus est, duriorque Pario.* Plin., lib. xxxvi, cap. 18: *E diversis albos Coranos, durioresque Pario.* Ita namque legendum Plinii locum, et meliores Codices ostendant, et hæc Isidori verba satis confirmant.

^p *Molotius.* Ita vet. Cod. Sed *Morochithius* puto scribendum ex Diosc.

^q *Tusculanus.* E Plin. xxxvi, cap. 18.

^r *Sabinus.* Ex Plin., ibid. Neque est cur corrector quisquam Gabinum hic pro Sabinio e Tacito substituat, propter sequentia verba, quæ sumpta quoque sunt a Plinio, neque de Gabino, aut etiam Sabinio lapide dicta.

^s *Est et quidam virid. lap.* Ex eod. cap. 22.

^t *Lapides quoque medicinalium mortariorum. Ephes. Chalazius.... Thebaicus.... Basanites.... Specularis.* Omnia ex eod. cap. captim sumpta.

CAP. V. — ^u *Post lapidum col.* Ex Plinii lib. xxxvi, a cap. 5 usque ad 8.

^v *Marmorum colores, et gen.* Ex cap. 7.

3. *Ophites* serpentium maculis simile est, unde et **A** rietate diversorum colorum, Coriatho primum repertus: ex eo columnas ingentes, liminaque fiunt, ac trabes.

4. *Augustæum*, et *Tiberium* in *Ægypto Augusti*, et *Tiberii* primum principatu reperta sunt. Differentia eorum est ab ophite, cum illud, ut prædiximus, serpentium maculis sit simile. hæc maculas diverso modo colligunt; nam *Augustæum* undatim est crispum in vertices, *Tiberium* sparsa, non convoluta canitie.

261 5. *Porphyrites* ex *Ægypto* est, rubens candidis interuentibus punctis. Nominis ejus causa, quod rubeat, ut purpura.

6. ^a *Basaltes* ferrei coloris, sive duritiæ. Unde et nomen ei datum est, inventas in *Ægypto* et *Æthiopia*.

7. ^b *Alabastrites* lapis candidus, interstinctus variis coloribus, ex quo evangelici illius unguenti vasculum **B** fuit. Cavant enim hunc ad vasa unguentaria, quoniam optime servare incorrupta dicitur. Nascitur circa *Thebas* *Ægyptias* et *Damascum* *Syræ* cæteris candidior, probatissimus vero in *India*.

8. ^c *Parius* candoris eximii, *Lychnites* cognomento: hic apud *Paron* insulam nascitur, unde et *Parius* nuncupatus. ^d *Lygdinus* magnitudine quæ lances craterasque non excedat, unguentis et ipse aptus.

9. ^e *Coraliticus* in *Asia* repertus, mensura non ultra cubitos binos, candore proximo ebori quadam similitudine. E diverso niger *Alabandicus* terræ suæ nomine nuncupatus, purpuræ aspectu similis. Iste in *Oriente* igni liquatur, atque ad usum vitri funditur.

10. ^f *Thebaicus* interstinctus aureis guttis invenitur in parte *Africæ* 262 *Ægypto* ascripta, coticulis ad **C** terenda collyria quadam utilitate naturali conveniens.

11. *Syenites* circa *Syenum*, vel *Thebas* nascitur; trabes ex eo fecerunt reges.

12. *Marmora* autem, quæ in officinis sunt, rupibus gignuntur, et ex quibus *Thasius* diversis coloris maculis distinctus est, cujus primum usum insulæ *Cyclades* dederunt.

13. ^h *Lesbius* lividior est paulo hoc, sed et ipse diversi coloris maculas habens.

14. *Corinthæus*, *Ammoniacæ* guttæ similis cum va-

^a *Basaltes*.—*Basantes* libri omnes; sed *Basaltes* apud **D** *Plin.*, cujus sunt hæc verba. De basauite superiori capite egit.

^b *Alabastrites*. E cap. 8.

^c *Parius c. e. Lychnites cognom.* E cap. 5.

^d *Lygdinus*. E cap. 8. Nec mæ'e hunc locum a nobis resutatum putamus. Similitudo vocum *lychnit* et *lygdin* suspectam utramque reddiderat. Ita alterutra tantum in *Isidorianis* libris remanserat, cum ambæ sint necessariæ.

^e *Coraliticus*. Ex eod. cap.

^f *Thebaicæ*. Ex eod. Vocem *Africæ* addimus prorsus necessariam.

^g *Ex quibus Thasius*. Hanc lectionem veteres quoque libri confirmant, nam in plerisque *Itasius*, in aliis aperte legitur *Thasius*. Vid. *Plin.*, cap. 6, qui locus medicina quoque egit.

^h *Lesbius livid.* *paull.* *Philostratus*, in lib. de *Vitis Sophist.*, de *Lesbio lapide*: *Καρυός* (inquit) ὁ λιθός, καὶ ἰδιότα.

ⁱ *Numidicum*... ad cotem succ. dimitt. croc. Ex-pungebat hæc *Clacon*, item ut capite superiori.

15. *Caryatium* viride, optimum nomen ab aspectu habens, ea quod gratum sit iis qui gemmas sculptant; ejus enim viriditas reficit oculos.

16. ¹ *Numidicum* marmor *Numidia* mittit, ad cotem succum dimittit, 263 croco similem, unde et nomen accepit, non crustis, sed in massam et liminum usum aptum.

17. ² *Lucullæum* marmor nascitur in *Chio* insula, cui *Lucullus* consul nomen dedit, qui delectatus illo primum *Romam* iavit, solumque pene hoc marmor ab amatore nomen accepit.

18. ³ Est et *Lunensis*....

Tephria appellatur a colore cineris, cujus lapide alligatio contra serpentes laudatur.

19. ^m *Ebur* a *barro*, id est, elephante dictum. *Horatius*:

Quid tibi vis, mulier, nigris dignissima borris?

CAPUT VI.

De gemmis.

1. Post marmorum genera gemmæ sequuntur, quæ multum auro decorem tribuunt venustate colorum. ^a Primordia earum a rupè *Caucasi*. Fabula ferunt *Prometheum* primum fragmentum saxi ejus inclusisse ferro, ac digito circumdedisse iisque cæpiasse anulum atque gemmas.

2. Genera gemmarum innumerabilia esse traduntur, e quibus 264 nos ea tantum quæ principalia sunt, sive notissima, annotabimus.

3. *Gemmæ* vocatae, quod instar gummi transluceant

4. Pretiosi lapides ideo dicti sunt, quia chare valent, sive ut a vilibus discerni possint, seu quod rari sint. ^o Omne enim quod rarum est, magnum et pretiosum vocatur, sicut et in *Samuelis* volumine legitur: *E sermo Domini pretiosus erat in Israel, hoc est, rarus*

CAPUT VII.

De viridioribus gemmis.

1. Omnium ^p gemmarum virentium *Smaragdus* principatum habet, ^q cui veteres tertiam post iuar-

¹ *Non crustis (tantum), sed in massam, et lim. usum apt.* Vox tantam, quæ desiderabatur ex *Plinio*, ineptam sententiam reddebat, aptatum etiam quam aptum malim.

² *Lucul... nascitur in Chio insula. In Nili insula*, *Plinius*.

³ *Est et Lunensis*... Lacuna est in melioribus lib. deinde *Thephria* diversum genus marmoris.

^m *Ebur a barro*. E *Serv. Æn.* 1, vers. *Quale manus addunt ebori decus.*

CAP. VI.—ⁿ *Primord. ear. a rup. Caucas.* Ex præfatione *Plinii*, in lib. xxxvii.

^o *Omne enim quod rar.*, etc. Ex *Hieronym.* in *Is.* xiiii. **CAP. VII.**—^p *Omnium gemmar.* Pleraque ex *Plin.*, xxxvii.

^q *Cui veteres tertiam tribuunt dignitatem.* Quin verba illa, quæ in omnib. libris leguntur post *margaritas et uniones* aliena sint, nemo dubitabit, qui quartum et quintum caput *Plinii* inspexerit, unde hæc sunt; quid autem illum quisquis fuit, in errorem impulerit, haud obacurum est. Legerat videlicet cap. 55 lib. ix, apud *Plinium*, hæc verba: *Principium calmenque omnium rerum preti margarita tenent.* In quæ-

garitas et uniones tribuunt dignitatem. Smaragdus a nimia viridate vocatur. Omne enim ^a satis viride amarum dicitur. ^b Nullis enim gemmis, vel herbis major quam huic austeritas est. Nam herbas virentes frondesque exsuperat, inficiens circa se viriditate repercussum aerem. Scalpentes quoque gemmas nulla gratior oculorum refectio est. Cujus corpus si extentum **265** fuerit, sicut speculum, ita imagines reddit. Quippe Nero Cæsar gladiatorum pugnas in smaragdo spectabat. Genera ejus duodecim, sed nobiliora septem, qui in Scythica gente reperiuntur. Secundum locum tenent *Bactriani*. ^c Colliguntur enim in commissuris saxorum flante Aquilone, tunc enim tellure deoperta intermicant, quia iis ventis arenæ maxime moventur. Tertium *Ægyptii* habent. Reliqui in metallis ærariis inveniuntur, sed vitiosi. Nam aut ^B ære, aut plumbo, aut capillamentis, vel salis similes notas habent.

2. Smaragdi autem mero et viridi proficiunt oleo, ^d quamvis natura imbuantur.

3. *Chalchosmaragdus* dicta, quod viridis sit, et turbida æris venis. Hæc in *Ægypto*, vel *Cypro* insula nascitur.

4. *Prasius* pro viridanti colore dicitur, sed vilis. Cujus alterum genus ^e sanguineis punctis obhorret. Tertium distinctum virgulis tribus caudidis.

5. *Beryllus* in India gignitur, gentis suæ lingua nomen habens, viriditate similis smaragdo, sed cum pallore. Politur autem ab Indis in sexangulas formas, ut hebetudo coloris repercussu angulorum excitetur. Aliiter politus non habet fulgorem. Genera ^C ejus novem.

6. *Chrysoberyllus* dictus, eo quod pallida ejus viriditas in aureum colorem resplendeat, et hunc India mittit.

7. ^f *Chrysoprasius* Indicus est, colore porri succum referens, aureis **266** interventibus guttis, unde et nomen accepit, ^g quem quidam beryllorum generi dicaverunt.

8. *Iaspis* de Græco in Latinum viridis gemma in-

his uniones numerantur, locum unde hæc Isidorus hausit, ille non considerat; ita enim Plinius, cap. 4: *Maximum in reb. humanis, non solum in: gemmas, pretium habet Adamas*; et in fine: *Proximum apud nos Indicis Arabicisque margaritis pretium est, et initio, cap. 5: Tertia auctoritas Smaragdus perhibetur.* ^a *Satis viride amarum. Ita Gothici libri; al., Smaragdum.*

^b *Nullis enim gemmis, vel herbis major quam huic austeritas. Gemmis, vel herbis, abest ab omnibus Romanis libris. Porro sumi a coloribus et saporibus mutuo nomina satis constat, et Plin., lib. xxxiii, cap. 6, in floridos et austeros colores dividit, nos quoque nostrum amarillo ab amaro, non alia ratione, duximus.*

^c *Colliguntur enim in commissuris saxorum. In commissuras legas oportet, si Plinium defensum vis, qui ex Theophrasti lib. de Lapidibus hæc vertit, $\Delta\theta\ \kappa\alpha\iota\ \epsilon\iota\ \tau\acute{\alpha}\ \lambda\epsilon\theta\omicron\kappa\omicron\lambda\lambda\eta\tau\alpha\ \chi\rho\omega\mu\alpha\tau\alpha$. Quid autem $\lambda\epsilon\theta\omicron\kappa\omicron\lambda\lambda\eta\tau\alpha$ sint, non est obscurum. Sed commissuris legit plane Solinus, qui: *Alii (inquit) minus nobiles in commissuris saxorum, vel in metallis ærariis apparent.**

^d *Quamvis natura imbuantur. Verba sunt Solin., cap. 25. Eadem apertius Plin.: Qui non omnino vi-*

terpretatur. ^h *Ias* quippe viride, *pina* gemma dicitur. Est autem smaragdo subsimilis, sed crassi coloris: Species ejus xvii.

ⁱ *Volunt autem quidam lapidem gemmam, et gratiæ, et tutelæ esse gestantibus, quod credere non fidei, sed superstitionis est.*

9. *Topasion* ex virenti genere est, omnique colore resplendens, inventa primum in Arabiæ insula, in qua Troglodytæ prædones fame, et tempestate fessi, cum herbarum radices effugerent, cruerunt. Quæ insula post ea quæsitâ, nebulis cooperta, tandem a navigantibus inventa est. Sed ob hoc locus, et gemma nomen ex causa accepit. Nam $\tau\omicron\pi\acute{\alpha}\zeta\omicron\nu$ Troglodytarum lingua significationem habet quærendi. Est autem amplissima gemmarum, eadem sola nobilium linam sentit. Genera ejus duo.

10. ^j *Callaica* colore viridis, sed pallens, et nimis crassa, ^k nihil jucundius **267** aurum decet, ^l unde et appellata. Nascitur in India, vel ^m Germania, in rupibus gelidis, oculi modo extuberans.

11. ⁿ *Molochites* spissius virens, et crassius quam smaragdus, a colore malvæ nomen accepit, in reddendis laudata signis. Nascitur in Arabia.

12. ^o *Heliotropium* viridi colore et nubilo, stellis puniceis superspersa cum sanguineis venis. Ca ^p nominis de effectu lapidis est. Nam dejecta in labris æneis radios solis mutat sanguineo repercussa. Extra aquam autem speculi modo solem accipit, deprehenditque defectus ejus, subeuntem lunam ostendens. Magorum impudentiæ manifestissimum in hoc quoque exemplum est, quod admista herba Heliotropio quibusdam additis precationibus, gerentem conspici negent. Gignitur in Cypro et Africa, sed melior in Æthiopia.

13. ^q *Sagda* gemma prasini coloris apud Chaldaeos. Cujus tanta vis est, ut permeantes naves et profundo petat, et carinis ita tenaciter adhæreat, ut nisi abrasa parte ligni, vix separetur.

14. ^r *Myrrhites* dicta est, quod in eo myrrhæ color est. Compressus autem usque ad calorem, nardi

rides nascuntur, vino et oleo meliores sunt. Est itaque inbuti infici Apud Hor.:

Quo semel est inbuta recess servabit odorem
Testa diu.

Et Virgilius:

Illiis aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agams.

^e *Sanguineis punctis obhorret. Ex Plin., cap. 8.*

^f *Chrysoprasius. Ex eod., cap.*

^g *Quem quidam beryllor. g. d. Ex cap. 5.*

^h *Ias quippe viride, pina gemma dicitur. Hæc Vercianus non habuit; nobis retinuisse satis est. Scio $\pi\iota\omicron\zeta\upsilon$ Græcis esse gemmam. De *Ias* quærendum.*

ⁱ *Volunt autem quidam. Vid. Plin., cap. 9.*

^j *Callaica. Callais. Plin. et Solin.*

^k *Nihil jucundius aurum decet. E Solin. 33.*

^l *Unde et appellata. Quia $\tau\alpha\lambda\omicron\nu$ pulchrum.*

^m *Germania. Ita Solin. Carmania, Plinius.*

ⁿ *Molochites. Ex Plin., cap. 8, et Solin., cap. 33.*

^o *Heliotrop. Ex cap. 10.*

^p *Sagda. Ex eod. cap., et Solin. 50.*

^q *Myrrhites. Ex Solin., cap. 40, et Plin., lib.*

spirat suavitatem. ^a Aromatites reperitur in Arabia, A latum, ^b quoniam sol vocitatus sicut *elector*, ut plurimi poetæ dixerunt. Constat autem eum non esse succum populi, sed pinæ arboris. Nam accensus tedæ uodore fragrat. — 7. Nascitur autem in insulis Oceani Septentrionalis, sicut gummi, densaturque ut crystallum ¹ rigore, vel tepore. Ex ea sunt decoris gratia agrestium feminarum monilia, vocari autem a quibusdam *harpaga*, eo quod attritu digitorum, accepta caloris anima, folia, paleasque, et vestium simbriæ rapiat, sicut magnes ferrum. ^m Quocunque autem modo libeat, tinguitur. Nam anchusæ radice conchylioque inficitur.

268 15. ^b *Melichloros*, bicolor ex una parte viridis, ex altera mellis similis.

16. ^o *Choaspites* a flumine Persarum dicta est ex viridi fulgoris aurei.

CAPUT VIII.

De rubris gemmis.

1. *Corallium* ^d gignitur in mari, forma ramosum, colore viride, et maxime rubens; ^o venæ ejus candidæ sub aqua et molles, detractæ confestim durantur et rubescunt, tactuque protinus lapidescunt. Itaque occupari, evellique retibus solet, aut acri ferramento præcidi, qua de causa corallium vocitatur. Quantam autem apud nos margaritum Indicum pretiosum est, tantum apud Indos corallium. ^f Hunc magi fulminibus resistere affirmant, si creditur.

2. ^e *Sardius* dicta, eo quod primum reperta sit a Sardibus; hæc rubrum habet colorem marmoribus præstans, sed inter gemmas vilissima. Genera ejus quinque.

3. ^b *Onyx* appellata, quod habet in se permistum candorem in similitudinem unguis humani. Græci enim unguem *ὄνυχα* dicunt. Hæc India, vel Arabia gignit; distant autem invicem: nam Indica igniculos habet albis cingentibus zonis; Arabica autem nigra est cum candidis zonis: genera ejus quinque.

269 4. *Sardanyx* ex duorum nominum societate vocata est. Est enim ex *onychis* candore, et *Sardo*. Constat autem tribus coloribus, subterius nigro, medio candida, superius mineo. Hæc sola in signando nihil ceræ evellit. Reperitur autem apud Indos et Arabes, detecta torrentibus. Genera ejus quinque.

5. ⁱ *Hæmatites* rubore sanguineus, ac propterea *hæmatites* vocatur, *αἷμα* quippe sanguis est. Gignitur in Æthiopia quidem principalis, sed et in Arabia, et in Africa invenitur. De qua promittunt magi quiddam ad coarguendas barbarorum insidias.

6. ⁱ *Succinus*, quem appellant Græci *electrum*, fulvi cereique coloris, fertur arboris succus esse, et ob id *succinum* appellari. *Electrum* autem vocari fabulosa argumentatio dedit. Namque Phaetonte fulminis ictu interempto, sorores ejus luctu mutatas in arboreas populos, lacrymis *electrum* omnibus annis fundere juxta Eridanum amnem, et *electrum* appel-

latum, ^b quoniam sol vocitatus sicut *elector*, ut plurimi poetæ dixerunt. Constat autem eum non esse succum populi, sed pinæ arboris. Nam accensus tedæ uodore fragrat. — 7. Nascitur autem in insulis Oceani Septentrionalis, sicut gummi, densaturque ut crystallum ¹ rigore, vel tepore. Ex ea sunt decoris gratia agrestium feminarum monilia, vocari autem a quibusdam *harpaga*, eo quod attritu digitorum, accepta caloris anima, folia, paleasque, et vestium simbriæ rapiat, sicut magnes ferrum. ^m Quocunque autem modo libeat, tinguitur. Nam anchusæ radice conchylioque inficitur.

270 8. ⁿ *Lyncurius* vocatus, quod fiat ex urina *lynxis* bestię tempore indurata. Est autem, sicut et succinum, fulva, attrahens spiritu folia propinquantia.

CAPUT IX.

De purpureis.

1. Inter purpureas gemmas principatum *Amethystus* Indicus tenet. ^o *Amethystus* purpureus est permixto violaceo colore, et quasi rosæ nitore, leniter quasdam flammulas fundens. Alterum ejus genus descendit ad *Hyacinthos*. Causam nominis ejus asserunt, quia sit quidam in purpura illius non ex toto igneum, sed vini colorem habens. Est autem sculpturis faciliis, genera ejus quinque.

2. *Saphirus* cæruleus est cum purpura, habens pulveres aureos sparsos, apud Medos optimus, nunquam tamen perlucidus.

3. ^p *Hyacinthus* ex nominis sui flore vocatur. Hic in Æthiopia invenitur, cæruleum colorem habens. Optimus qui nec rarus est, nec densitate obtusus, sed ex utroque temperamento luce purpuraque refulgens. Hic autem non rutilat æqualiter, sereno enim perspicuus est atque gratus, nubilo coram oculis evanescit atque marcescit, in os missus frigidus est, in sculpturis durissimus, nec tamen invictus: nam adamante scribitur, et signatur.

4. *Hyacinthison* Indicus est *Hyacinthum* prope referens. ^q Quidam autem eorum crystallis similes, capillamentis intercurrentibus obscurantur, ex quo etiam vitio nomen illorum est.

271 5. *Amethystison* appellatur, quia ejus extremus igniculus in *Amethysti* violam exit.

6. ^r *Chelidonia* ex hirundinum colore vocata, et duorum est generum, quarum una ex altera parte pur-

^a *Aromatites* rep. Ex eod. Plin. cap.

^b *Melichloros*. Ex cap. 11.

^o *Choaspites*. Ex cap. 10.

CAP. VIII. — ^d *Corallium*... vocitatur. — *Curatium* perpetuo apud Plinium, ut etiam apud Theoph. Sunt autem hæc ex lib. xxxii. cap. 2.

^o *Venæ ejus candidæ*. Sic veteres libri, al. *Baccæ*, ut Plin.

^f *Hunc magi fulminibus*. Repetuntur hæc cap. 14; Plin., xxxviii, cap. 10. *Gorgonia nihil aliud est, quam curatium, nominis causa, quod in duritiam lapidis mutatur, emollit maria fulminibus, et Typhoni resistere affirmant.*

^e *Sardius* dict. Ex xxxvii, cap. 7.

^b *Onyx*. Ex cap. 6.

ⁱ *Hæmatites*. Ex cap. 10.

¹ *Succinus*. Ex cap. 2.

^b *Quoniam sol vocitatus sicut Elector*. Homerus l. z.

^o *Ὅτι νῖος Πριάμοιο Πάρις κατὰ Περγᾶμου ἄρως τρυχεῖσι πυμπαίνων, ὡς ἄλεκτωρ, ἰδιδύκει.*

¹ *Rigore, vel tepore*. Plinius, *teporis autumnali*. Eisdem modo legendum apud Solinum, non *tempore autumnali* contendit Hermolaus Barbarus.

^m *Quocunque autem modo libeat, tinguitur, etc.* Ex cap. 3.

ⁿ *Lyncurius*. Ex cap. 2, et Solin., cap. 8.

CAP. IX. — ^o *Amethystus*. Ex Plin., xxxvii, cap. 4.

^p *Hyacinthus* Solin., cap. 53.

^q *Quidam autem eorum*. Ex cap. 53.

^r *Chelidonia*. Ex Plin., cap. 10.

purea pura, et altera purpurea nigris intervenientibus maculis.

7. ^a *Cyanea* Scythiæ gemma, cæruleo coruscans nitore, pura interdum, et punctulis intermicantibus auratis pulvisculis varians.

8. *Rhodites* rosea est, et ex eo nomen accepit.

CAPUT X.

De candidis.

1. *Margarita*, ^b prima candidarum gemmarum, quam inde margaritam aiunt vocatam, quod in conchulis maris hoc genus lapidum invenitur. Inest enim in carne cochleæ calculus natus, sicut in cerebro piscis lapillus. Gignitur autem de cœlesti rore, quem certo anni tempore cochleæ hauriunt. Ex quibus margaritis quædam uniones vocantur: aptum nomen habentes, quod tantum unus, nunquam duo, vel plures simul reperiantur. Meliores autem candidæ margaritæ quam quæ flavescunt. Illas enim aut juvenutis aut matutini roris conceptio reddit candidas, has senectus, vel vespertinus aer gignit obscuras.

2. *Padros*, secunda post margaritam candidarum gemmarum, de qua quæritur in quo colore numerari debeat, toties jactati per alienas pulchritudines nominis, adeo ut decoris prærogativa vocabulo facta sit.

3. *Asterites* candida est, inclusam lucem continens, veluti stellam **272** intus ambulantem, redditque solis candicantis radios, unde et nomen invenit.

4. *Galactites* lactea est, quæ attrita reddit succum album ad lactis saporem, feminis nutrientibus illigata fecundat ubera. Infantium quoque collo suspensa salivam facere fertur, in ore autem liquescere, et memoriam adimere. Mittunt eam Nilus, et Achelous amnes. Sunt qui smaragdum albis venis circumligatum galactitem vocant.

5. *Chalazias* grandinis et candorem præfert et figuram, duritie quoque invicta, ut adamas; etiam in igne positæ manet suum frigus.

6. *Solis* gemma candida est, traxitque nomen, quod ad speciem solis in orbem fulgentes spargit radios.

7. *Selenites* translucet candido melleoque fulgore, continens lunæ imaginem, quam juxta cursum astri ipsius perhibent in dies singulos minui, atque augeri. ^c Nascitur in Perside.

8. *Cynædia* invenitur in cerebro piscis ejusdem nominis, candida et oblonga. Præsagire iis ferunt magi signa tranquillitatis vel tempestatis.

^a *Cyanea*. Ex Solin., cap. 20, et Plin., cap. 9.

CAP. X. — ^b *Margarita*. Ex Plinio, lib. IX, cap. 35, et lib. XXXVII, cap. 9, 10, 11, et Solin., cap. 50.

^c Nascitur in Perside. Plin. vero cap. 10. Nascique putatur in Arabia.

CAP. XI. — ^d *Achates*. Ex Plin., XXXVII, cap. 10, 11, et Solin., cap. 50.

^e *Plurimis in locis*. Quam multa Isidoro accesserint ex posteris vel præposteris potius auctoribus hic locus satis ostendit. Cum enim ea quæ in omnibus libris post hæc verba sequuntur: *Est autem nigra, habens in medio circulos nigros, et albos, junctos, et variatos similis hæmatiti, neque apud Plinium, neque apud Solinum reperimus, neque achati plane convenirent, incidit tandem Chacon in veteres quasdam glossas non admodum sane bellas, in quibus ita erat:*

9. *Betioculus* albicans pupillam cingit nigram medio aureo fulgore lucentem. Hæc propter speciem Assyriorum regi *Belo* dicata, unde et appellata.

273 10. *Epimelas* dicitur, cum in candida gemma superne nigricat color, unde et nomen habet.

11. *Exhebenus* speciosa et candida, qua aurifices aurum poliunt.

CAPUT XI.

De nigris.

1. *Achates* ^d reperta primum in Sicilia juxta flumen ejusdem nominis, postea ^e plurimis in terris. Est autem nigra, habens in medio circulos nigros, et albos junctos, et variatos, similis hæmatiti. Magi sufflato earum, si creditur, tempestates avertunt, flumina sistunt.

B 2. *Apsyctos* nigra, et ponderosa, distincta venis rubentibus. Hæc excalefacta igni septem diebus calorem tenet.

3. ^f *Ægyptilla* nigra est radice, cærulea facie, ex Ægypto, ubi invenitur vocata.

274 4. *Medea* nigra est, a *Medea* illa fabulosa inventa. ^g Habet venas aërii coloris, sudorem reddit croci, saporem vini.

5. *Veientana* Italica gemma est a *Veis* reperta, nigra facie, albis intermicantibus notis.

Barontis nigra est cum sanguineis et albis notis.

6. *Mesomelas* nigra, vena quemlibet colorem secante per medium.

Veneris crinis, nigerrimi nitoris, continens in se speciem rufi crinis.

C 7. *Trichrus* ex Africa nigra est, sed tres succos reddit, a radice nigrum, medio sanguineum, ^h a summo ochræ.

8. ⁱ *Dionysias* nigra mistis rubentibus notis, ex aqua trita vinum flagrat, et odore suo ebrietati resistere putatur.

Pyrites nigra quidem, sed auritu digitos adurit.

CAPUT XII.

De variis.

1. *Panchrus* varius ex omnibus pene coloribus constans, unde et nominatur.

D ^j *Orca* barbari nominis ex fulvo et nigro, viridique et candido est.

Achates, dicit Isidorus etymolog. XVI, gemma est reperta primum in Sicilia juxta flumen ejusdem nominis, postea plurimis in terris. Et Pappias addit, quod habet in medio circulos nigros et albos junctos, et variatos. Et Hugutio dicit quod reddit homines gratiosos.

^f *Ægyptilla* nig. rad. carut. fac. Plin.: *Ægyptillam* Iachus intelligit per album sarda nigraque vena transeunte, vulgus autem in nigra radice cæruleam facit. Considerandum uter ex altero restituendus.

^g Habet venas aërii color. *Ærei* Goth. omnes; *aeri* legitur apud Plin.

^h E summo ochræ. Al., summo ceræum. Al., summo croccum.

ⁱ *Dionysias*. Ex Solin., 50.

CAP. XII. — ^j *Orca*-*Orca*, vel *Olea* Gothici libri

2. *Mitrydax*, sole percussa, coloribus micat variis. A Gignitur in Perside.

275 *Droselytus* varius, nominis causa, quia si ad ignem applicetur, velut sudorem mittit.

3. *Opalus* distinctus diversarum colorum gemmarum. Est enim in eo carbunculi tenuior ignis, amethysti fulgens purpura, smaragdi nitens viriditas, et cuncta pariter sub quadam varietate parentia. ^a Nomen habet ex patria. Solam enim eum parturit India.

4. *Ponticæ* a *Ponto* dicuntur, genere diverso ^b nunc auratis guttis micantes, aliæ habentes stellas, aliæ longis colorum ductibus lineatæ.

5. *Hexecontalithus* in parva magnitudine multicolor, unde et hoc nomen sibi adoptavit. Tam diversis enim notis sparsus est, ut sexaginta gemmarum colores in parvo ejus orbiculo deprehendantur. Nascitur autem in Libya apud Troglodytas.

6. *Murrina* apud Peribos gignitur, sed præcipua in ^c Germania, humorem sub terra putant calore densatam ^d unde et nomen sumpsit. Varietas ejus in parparum candoremque et ignem cum quodam colorum repercussu, qualis in cœlesti arcu spectantur. Cujus contraria causa crystallum facit gelu vehementiore concreto.

276 CAPUT XIII.

De crystallis.

1. *Crystallus* resplendens, et aquosus colore traditur, ^e quod nix sit glacie durata per annos. Unde et nomen ei Græci dederunt: Gignitur autem in Asia et Cypro, maxime in septentrionem Alpiibus, ubi necestate sol ferventissimus invenitur. Ideo ipsa nudatur, et annosa duritia reddit hanc speciem quæ crystallus dicitur. Hic oppositus radiis solis adeo rapit flammam, ut aridis fungis, vel foliis ignem præbeat. Usus ejus etiam ad pocula destinatur. Nihil autem aliud quam frigidum pati potest.

2. *Adamas* Indicus lapis parvus, et indecorus, ferrugineum habens colorem, et splendorem crystalli. Nunquam autem ultra magnitudinem nuclei avellani repertus. Hic nulli cedit materiæ, ne ferro quidem, nec igni, nec unquam incalescit, unde et nomen interpretatione Græca indomita vis accepit. Sed dum sit invictus ferri, ignisque contempit, hircino rumpitur sanguine recenti et calido maceratus, sicque multis ictibus ferri perfringitur. Cujus fragmentis scalptores pro gemmis insiguiendis perforandisque utuntur.

^a Nomen habet ex patria. Adjecta hæc putamus.

^b Nunc auratis. — *Atris*, Plin.

^c In Germania. — *Carmania*, Plin.

^d Unde et nomen sumpsit. Hæc quoque aliena putabat Chacon.

CAP. XIII. — ^e Quod sit nix glacie durata. Ita Plin., cap. 2, et August., in ps. cxxvii. Solinus vero, c. p. 25: *Pulvis* (inquit) *glacem coire, et in crystallum converteri, sed frustra; nam si ita foret, neque Alabanda Asia, neque Cyprus insula hanc materiam procrearet, quibus regionibus incitatissimus calor est. Sed nostrum quoque est, has lites componere.*

^f Hic autem dissidet cum magn. E Solin., cap. de Indis.

^g Unum quod Germania mittit. Al., *Carmania*. Vid. Plin., lib. xxxvi, cap. 9. et Solin., cap. 33, de Scavi-

3. ^f Hic autem dissidet cum magnete lapide in tantum, ut juxta positus ferrum non patiatr abstrahi, magneti autem si admotus, magnes 277 comprehenderit, rapiat atque auferat. Fertur quoque in electri similitudine venena deprehendere, metus vanos expellere, maleficis resistere artibus. Genera ejus sex.

4. *Chalazias* grandinum, et candorem, et figuram adamantinæ duritiæ. Etiam in igne positæ manet suum frigus.

5. *Cerauniorum* duo genera sunt: ^e Unum quod Germania mittit crystalli similem, splendet tamen cæruleo; et si sub divo positus fuerit, fulgorem rapit siderum, ^b *Ceraunium* alterum Hispania, in Lusitanis littoribus gignit, cui color e pyropo rubenti, et qualitas ut ignis. Hæc adversus vim fulgurum opitulari fertur, si credimus. Dicta autem Ceraunia, quoniam alibi non inveniuntur quam in loco fulminis ictui proximo. Græce enim *fulmen xεραυος* dicitur.

6. ⁱ *Iris* apud Arabiam in mari Rubro nascitur coloris crystallini, sexangulata, dicta ex argumento *Iris*. Nam sub tecto percussa sole species et colores arcus cœlestis in proximos parietes emittit.

7. *Astrios* ex India est, crystallo propinqua, in cujus centro stella lucet fulgore lunæ plenæ, sumpsit autem nomen quod, *astris* opposita, fulgorem rapit ac regerit.

8. ^k *Alectria*, quasi *alectoria*. In ventriculis enim gallinaceis invenitur, crystallina specie, magnitudine fabæ. Hac in certaminibus invictos fieri magi volunt, si credimus.

9. 278 *Enhydros* ab aqua vocata. Exsudat enim aquam, ita ut clausam in ea putei fontaneam scaturiginem.

CAPUT XIV.

De ignitis.

1. Omnium ^l ardentium gemmarum principatum *carbunculus* habet. *Carbunculus* autem dictus, quod sit ignitus, ut *carbo*, cujus fulgor nec nocte vincitur. Lucet enim in tenebris, adeo ut flammam ad oculos vibret. Genera ejus XII; sed præstantiores, qui videntur fulgere, et velut ignem effundere. *Carbunculus* autem Græce *ἀνθραξ* dicitur. Gignitur in Libya apud Troglodytas.

2. *Anthracites* vocatus, quod sit et ipse coloris ignei, ut *carbunculus*; sed candida vena præcinctus, cujus proprium est, quod, jactatus in ignem, velut

D dinavia. Utrum horum secutus sit Isidorus, non liquet.

^b *Ceraunium alterum Hisp.* Solin., cap. de Hisp.: *Lusitanum litus pollet gemma ceraunio plurimum, quod etiam Indicis præferunt; hujus color est e pyropo, qualitas igni probatur, quem si sine detrimento sui perferat, adversus vim fulgurum creditur opitulari.* Ex quo loco quidam legent qualitas videtur igni, ut videri sit quod Solinus dixit, *probari.*

ⁱ *Iris.* Hæc partim e Solino, partim e Plin. Quod in Arabia et sexangulato, e Solino; reliqua ex Plinio.

^j In proximos parietes immittit. Mendoso libri omnes immittatur. Plinius, *ejaculatur.*

^k *Alectria.* Ex Plin., xxxvii, cap. 40.

CAP. XIV. — ^l Omnium. Ex Plinio, xxxvii, et Solin.

intermortuus exstinguitur, at contra aquis perfusus A exardescit.

3. *Sandasirus* nascitur in India loco ejusdem nominis. Species ejus, quod veluti in translucido igne intus fulgent aureæ guttæ. Constat autem inter omnes ^a quantum numero stillarum accedit, tantum et pretio accedere.

4. ^b *Lychnites* ex eodem genere ardentium est, appellata a lucernarum fragrantia. Gignitur in multis locis, sed probatissima apud Indos. Quidam eam remissionem carbunculorum esse dixerunt. Hujus duplex facies: una quæ purpura radiat; altera quæ cocci rubore. ²⁷⁹ A sole excalefacta, aut digitorum attritu paleas et chartarum fila ad se rapere dicitur. Sculptoris resistit, ac si quando sculpta fuerit, dum signa imprimit, quasi quodam animali morau partem ceree B retentat. Genera ejus quatuor.

5. *Carchedonia* hoc quod et *Lychnites* facere dicitur, quanquam multo vilior prædictis. Nascitur apud Nasamonas imbre, ut ferunt, divino. Invenitur ad repercussum lunæ plenæ. Omnia autem genera sculpturæ resistunt.

6. *Alabandina* dicta ab *Alabanda* Asiæ regione, cujus color ad carchedoniam vadit, sed rarus.

7. *Dracontites* ex cerebro draconis eruitur, quæ nisi viventi abscaisa fuerit, non ^c ingemmescit; unde et eam magi dormientibus draconibus amputant. Audaces enim viri explorant draconum specus, et spargunt ibi gramina med cata ad incitandum draconum soporem, atque ita somno sopitis capita desecant, et gemmas detrahunt. Sunt autem candore translucido. Usu earum Orientis reges præcipue gloriantur.

8. ^d *Chrysoprasus* Æthiopicus est, quem lapidem lux celat, prodit obscuritas. Nocte enim igneus est, die aureus.

9. ^e *Phlogites* ex Persida est, ostentans intra se quasi flammam astuantes, quæ non exeant.

²⁸⁰ 10. ^f *Syrtilites* vocata, quoniam in litore *Syrtium* inventa primum est in parte Lucaniæ. Color ejuscrocceus, intus stellas continens elanguidas, sub nubilo reuidentibus.

11. *Hormesion* inter gratissimas aspicitur, et igneo colore radians auro portante secum in extremitatibus candidam lucem.

^a Quantum numero stillarum. *Stellarum* apud Plin.

^b *Lychnites*. E Solin., cap. 65.

^c Non ingemmescit. Sic vet. Cod. Plinius, gemmescit.

^d *Chrysoprasus*. In Solini manuscript. exemplar., cap. de Æthiop., sic legitur: *Ubi hyacinthus, ibi et chrysoprasus apparet, quem lapidem lux celat, produnt tenebræ; hæc enim in eo diversitas, ut nocte igneus sit, die pallidus*. Quæ omnia chrysolampi tribuunt Plin. et Isidorus, cap. seq., et Solini ed ta exemplaria. Ergo deleri hæc tuto poterant.

^e *Phlogites*. Ita dicitur a Solino, a Plinio *phlogontia*.

^f *Syrtilites*. Ex Plin., cap. 10, aut potius ex Solin., cap. 8.

CAP. XV. — *Chrysopsis*. Sic etiam dicitur ab aliis. *Chrysopsis* a Plinio.

^g *Chrysolithus* cum marini coloris similitudine. Non

CAPUT XV.

De aureis.

1. Sunt quædam gemmarum genera ex specie metallorum, vel lapidum cognominata.

2. ^h *Chrysopsis* aurum tantum videtur esse.

ⁱ *Chrysoyithus* auro similis est cum marini coloris similitudine, hunc Æthiopia gignit.

3. *Chryselectrus* similis auro, sed in colorem electri vergens, matutino tantum aspectu jucundus, raptissimus ignium, et si juxta fuerit celerrime ardescens.

4. ^l *Chrysolampus* ex auro et igne vocata. Aurea est enim die, et noctu ignea: hanc Æthiopia gignit.

5. ^j *Ammochrysus* arenis auro intermixtis, nunc bractearum, nunc pulveris habet quadrulas. Gignitur B in Persida.

6. *Leucochrysus* colore aureo, interveniente candida vena.

^k *Melichrysus* dicta, quod veluti per aurum sincerum mel, sic hæc gemma transloceat.

7. *Chrysocolla* gignitur in India, ubi formicæ eruant aurum. Est autem auro similis, et habet naturam magnetis, ^l nisi quod augere aurum traditur, unde et nuncupatur.

^m *Argyriles* similis argento, habens stigmata aurea.

8. *Andromas* argenti nitorem habet, et pene adamas, ⁿ quadrata semper tesseres. Magi putant nomen impositum ab eo quod animorum impetus vel iracundias domare et refrenare dicatur, si credimus. C Gignitur in mari Rubro.

9. *Chalcites* ærei coloris est.

Chalcophonos nigra est, sed lapidi illisa æris tinctum reddat.

10. *Balanite* duo sunt genera: subvirides et Corinthii æris similitudine, mediani secante flammea vena.

11. ^o *Sideritis* a contemplatione ferri nihil dissonat; verum maleficus, quoquo inferatur, discordias excitat.

12. *Idæus dactylus*, ex insula Creta, est ferrei coloris; causa nominis ejus, quia pollicem humanum exprimit.

13. *Æthiopicus* ferrei coloris est, qui dum teritur, nigrum succum emittit.

D dubito quin ad Hieronym. Isidorus respexerit; ille enim, Daniel. x: *Pro chrysolitho* (inquit), *qui unus est ex xii lapidibus qui ponuntur in logio pontificis, LXX Interpretes mare appellaverunt.*

^h *Chrysolampus*. Al., *Chrysolampsia*.

ⁱ *Ammochrysus*. Ex Solino.

^k *Melichrysis*. Plin., cap. 9: *Sunt et melichrysis, veluti per aurum sincero melle translucens.*

^l *Nisi quod augere aurum traditur. Agere aurum legebat A. Covarruvias, ut agere sit quod Plinius dixit trahere, vel jungere.*

^m *Argyriles habens stigmata*. Stemmata Gothici.

ⁿ *Quadrata semper tesseres*. Plin., *quadrata semprescelis similis.*

^o *Sideritis*. E Solin. Plinius quoque, cap. 10: *Sideritis ferro similis, litigio illata discordias facit.*

14. * *Zmilaces* in Euphratis alveo legitur Proconeso marmori similis, medio **282** colore glauco, veluti oculi pupilla internitens.

Arabica ex patria dicta, aspectu eburnea est.

15. *Hephestistes* speculi naturam habet, in redendis imaginibus, quanquam rutillet: experimentum ejus, si ferventi aquæ addita statim refrigeret, aut si soli opposita aridam materiam accendat. Nascitur in *Coryco*.

16. *Ostracites* lapidosus, colore testaceo, durior. Altera achati similis, nisi quod achates politura pinguescit. Duriori tanta inest vis, ut aliæ gemmæ scalpantur fragmentis ejus.

17. ^b *Clossopetra* similis est linguæ humanæ, unde et nomen sumpsit. Fertur autem, deficiente luna, e cælo cadere, cui non modicam magi tribuunt potestatem. Nam ex eo lunares motus excitari putant.

18. Sunt et quædam gemmarum genera cognominata ab animalibus.

Echites vipereas maculas exprimit.

Carcinias marini cancri coloris est.

19. *Scorpitis* scorpionem et colore et effigie refert.

Myrmicites formicæ reptantis effigiem imitatur.

Taos pavoni est similis.

Hieracites accipitris coloris.

* *Ætites* aquilæ.

Ægophthalmos caprino oculo similis.

20. ^d *Lycophthalmus* quatuor colorum, ex rutilo sanguinea, in medio nigrum candido cingit, ut luporum oculus.

Mecanites papaver exprimit.

21. Sunt et quædam gemmæ quibus gentiles in superstitionibus quibusdam utuntur.

22. *Liparia* sufflita omnes bestias evocari tradunt.

283 * *Ananchitide* in hydromantia dæmonum imagines evocari dicunt.

Synocitide umbras inferorum evocatas teneri aiunt.

23. ^f *Chelonites* oculus est Indicæ testudinis, varius, et purpureus. Per hunc magi impositum linguæ futura prænuntiari fingunt.

24. ^v *Brontia* a capite testudinum cum tonitruis cadere putatur, et restinguere fulminis ictus.

25. *Hyania* lapis in oculis Hyænæ bestię invenitur, qui si sub lingua hominis subditus fuerit, futura eum præcinere dicunt.

* *Zmilaces*. Ex Plinio et Solino.

^b *Clossopet*. Diversa ab his tradit Plinius. Verum hæc e Solino sunt.

* *Ætites* aquilæ. Plinius: *Ætites a colore aquilæ candicante cauda*.

^d *Lycophthalmus*. Ex Plin., cap. 11.

* *Ananchitide*. Plin.: *Ananchitide in hydromantia dicunt evocari imagines deorum*.

^f *Chelonites*. De Chelonia hæc prodit Plinius.

^v *Brontia*. Plinius, cap. 10: *Brontia capitibus testudinum similis, et cum tonitruis cadens, ut putant, fulmine ictu restinguit. Idem voluit Isidorus*.

^b *Pontica... stellas aureas*. *Stellas aureas*, Solinus; *Stellas atras*, Plin.

^h *Dicunt per eas interrogari d. c. et fug.* Hæc unde

Sed et *corallium* tempestati et grandini resistere fertur.

26. ^h *Pontica* est gemma quædam livore perlucida, habens stellas rubeas, interdum et aureas. ⁱ Dicunt per eam interrogari dæmones, et fugari.

27. ^j In quibusdam gemmarum generibus veras a falsis discernere magis difficultas est, quippe cum inventum sit ex vero genere alterius in alia falsa transducere, ut sardonices, ^k quæ ternis glutinantur gemmis, ita ut deprehendi non possint. Fingunt enim eas ex diverso genere, nigro, candido minioque colore. Nam et pro lapide pretiosissimo smaragdo quidam vitrum arte inficiunt, et fallit oculos subdole quædam falsa viriditas, quoadusque non est qui probet simulatum et arguat; sic et alia alio atque alio **B 284** modo. Neque est sine fraude ulla vita mortalium.

28. Omnes autem non translucidas gemmas cæcas appellant, eo quod densitate sua obscurentur.

CAPUT XVI.

De vitro.

1. Vitrum ^l dictum, quod visui perspicuitate transluceat. In aliis enim metallis quidquid intrinsecus continetur absconditur; in vitro vero quilibet liquor, vel species, qualis est interius, talis exterius declaratur, et quodammodo clausus patet. Cujus origo hæc fuit. In parte Syriæ, quæ Phœnice vocatur, finitima Judææ, circa radicem montis Carmeli, palus est ex qua nascitur Belus amnis, quinque millium passuum spatio in mare fluens juxta Ptolemaidem, ^m cujus arenæ de torrente fluctu sordibus eluuntur.

2. Illic fama est, appulsa nave merca torum nitri, cum sparsim per littus epulas pararent, nec essent pro attollendis vasis lapides, glebas nitri ex nave subdidisse, quibus accensis, permista arena littoris, translucentes ⁿ novi liquoris fluxisse rivos, et hanc fuisse originem vitri.

3. Mox, ut est ingeniosa solertia, non fuit contenta solo nitro, ^o sed et aliis misturis hanc artem studuit. Levibus enim aridisque lignis coquitur, adjecto cyprio ac nitro, continuisque fornacibus, ut æs liquatur, massæque fiunt. Postea ex massis rursus funditur in officinis, et aliud statu figuratur, aliud torno teritur, aliud argenti modo cælatur. Tinguuntur etiam multis modis, ita ut hyacinthos, sapphirosque, et virides imitetur et onyches, vel aliarum gemmarum colores; neque est alia sint, non constat.

ⁱ In quibusdam gemmarum gener. veras a falsis disc. Ex Plin., cap. 12.

^k Quæ ternis glutinantur gemmis. Ex Plin., ibid.

CAP. XVI. — ^l Vitrum. Vid. Plin., lib. xxxvi, cap. 23.

^m Cujus arenæ de torrente fluctu sordibus eluuntur. Aperta sententia. Hoc est cujus arenas torrens fluctus sordibus eluit. Nec est cur in ea ingeniosi videamur, quamvis paulo aliter eadem enuntiaverit Plinius.

ⁿ Novi liquoris. Al., nobilis liquoris.

^o Sed et aliis misturis hanc art. stud. Assentior Chaconi, qui adulterina ista censebat.

^a speculis aptior materia, vel picturæ accommodator.

4. Maximus tamen honor in candido vitro, proximoque **285** in crystalli similitudine. Unde et ad potandum argenti metalla et auri pepulit vitrum. Olim fiebat et in Italia; et per Gallias et Hispaniam arenâ alba mollissima pila molaque terebatur. Dehinc miscebatur tribus partibus nitri pondere, vel mensura, ac liquata in alias fornaces transfundebatur, quæ massa vocabatur *ammonitrum*, atque hæc recocta fiebat vitrum purum et candidum.

5. In genere vitri et *obsidianus* lapis annumeratur. Est autem urens interdum, et niger aliquando, et translucidus crassiore visu, et speculis parietum pro imagine umbras reddente: gemmas ex eo multi faciunt. Hunc lapidem et India et in Italia, et ad Oceanum in Hispania nasci tradunt.

6. ^b Ferunt autem sub Tiberio Cæsare quemdam artificem excogitasse vitri temperamentum, ut flexibile esset, et ductile, qui dum admissus fuisset ad Cæsarem, porrexit phialam Cæsari, quam ille indignatus in pavimento projecit. Artifex autem eustulit phialam de pavimento, quæ complicaverat se tanquam vas æneum; ^c deinde marculum de sinu protulit, et phialam correxit. Hoc facto, Cæsar dixit artifice: Nunquid alius scit hanc condituram vitrorum? Postquam ille jurans negavit alterum hoc scire, jussit illum Cæsar decollari, ne dum hoc cognitum fieret, aurum pro luto haberetur, et omnium metallorum pretia abstraherentur. Et re vera, quia si vasa vitrea non frangerentur, meliora essent, quam aurum et argentum.

CAPUT XVII.

De metallis.

1. Metallum dictum Græce ἀπὸ τοῦ μεταλλῶν quod natura ejus ea sit, ut ubi una vena apparuerit, ibi spes sit ærius inquirendi. Septem autem sunt genera metallorum: aurum, argentum, æs, electrum, stægneum, plumbum, et quod domat omnia, ferrum.

286 CAPUT XVIII.

De auro.

1. Aurum ^d ab *aura* dictum, id est, a splendore,

^a Speculis aptior. Plinius, *sequenzior*.

^b Ferunt autem sub Tib. Vid. Plin. et Dio., lib. LVII.

^c Deinde marculum. Al. martulum.

CAP. XVIII.—^d Aurum ab *aura*. E Serv., Æn. VI ad illud: *Discolor unde auri. Inde tamen habent constantem Gothi.* in versu Maronis.

^e Hinc et *aurarii* dicti, q. f. sp. r. Verba sunt Servii ibidem, nisi quod apud Mm *aurati* et *favor* legitur, sed idem Servius, eodem lib., ad illud: *Gaudens popularibus auri.*—*Auris* (inquit) *favoribus*, unde et *aurarii* dicuntur *favores*.

^f *Obrizum* aurum dictum quod *obrad*. De hoc notationem fortasse sumpsit ex verbis Hieron. ad Jer. x: *Septem* (inquit) *nomnibus apud Hebræos appellatur aurum.* Quorum unum *ophaz* dicitur, quod nos dicere possumus *obryzum*, ut splendeat in superficie idolorum. Et in epist. ad Principiam: *Ophaz* genus auri a loco India, vel a colore, nominat. Indis.

^g Græci ἀπὸ τοῦ. Ut de hac scriptura minus dubitari

A quod repercusso aere plus fulgeat. Unde et Virgilius:

Discolor inde auri per ramos aura refulsit,

hoc est, splendor auri. Naturale enim est ut metallorum splendor plus fulgeat luce alia repercussus. ^e Hinc et *aurarii* dicti, quorum fulgor splendides reddit.

2. ^f *Obrizum* aurum dictum, quod *obradiet* splendore; est enim coloris optimi, quod Hebræi *ophaz*, s. Græci ἀπὸ τοῦ vocant.

3. ^h *Bractea* dicitur tenuissima lamina, ἀπὸ τοῦ βράχτω, quod est ἄχτω, id est, a *crepitando*.

4. *Pecunia* prius de *pecudibus* et proprietatem habebat et nomen. ⁱ De corio enim *pecudum* nummi incidebantur et signabantur. Postea a Saturno **287** æreus nummus inventus; ipse enim signari nummus B et inscribi constituit; propterea et ærarium Saturno a gentilibus consecratum est. Alii, ut superius *pecuniam* a *pecudibus* appellaverunt, sicut a *juvando* *juvenia* dicta sunt. ^j Omne enim patrimonium apud antiquos *peculium* dicebatur a *pecudibus*, in quibus eorum constabat universa substantia, unde et *pecuniaris* vocabatur, qui erat dives, ^k modo vero *pecuniosus*.

5. Antiquissimi, nondum auro argenteoque inventa, ære utebantur. Nam prius ærea *pecunia* in usu fuit, post argentea, deinde aurea subsecuta, sed ab ea qua cepit nomen retinuit. Unde et *ærarium* dictum, quia prius *æs* tantum in usu fuit, et ipsum solum recedebatur, auro argenteoque nondum signato, ex quorum metallis, quamvis postea fuisset facta *pecunia*, nomen tamen *ærarii* pervenit ab eo metallo unde C initium sumpsit.

6. *Thesaurus* juxta Græcam proprietatem ἀπὸ τῆς θήσας a *positione*, hoc est, a *reposito*, nominatur. Nam *θήσις* *positio* dicitur, et est uomen ex Græco Latinoque sermone compositum. Nam θή; Græci *repositum* dicunt, Latini *aurum*, quod junctum sonat *repositum aurum*.

Auraria nomen habet ab auro.

7. ^l *Tributa* vero, eo quod antea per tribus singulas exigebantur, sicut nunc per singula territoria.

^d Sic autem in tres partes divisum fuisse Romanam populum constat, ut qui præerant in singulis

D possit. *Ciaron* Latinis litteris scriptum est in Goth. Ovet. colleg. et in Siliten. Est autem κίον, *fulcrum*.

^b *Bractea*.. ἀπὸ τοῦ βράχτωμαι, quæ est, ὄνομα τοῦν *crepitandi*; ἢ ἀπὸ τοῦ βράχτωται quod est ἄχτω. Ne de hac quidem lectione, quantumvis in Codicibus deformata dubitare licet.

ⁱ De coria enim *pecud.* n. i. Cassiod., lib. VII Varlar.: *Pecunia enim a pecudis tergo nominata. Gallis auctoribus, sine aliquo adhuc signo, ad metalla transmissa est.* Vid. Suid., in Ἀσάπτω.

^j Omne e *patrimon.* ap. antiq. E Serv., eclog. I, ad illud: *Nec cura peculii.*

^k *Modo vero pecuniosos.* Hieron., *Eccles. ast.*: *Porro Tullius pecuniosos primitus dictos refert, qui plera habuisse peculia, id est, pecora designantur, ita non que antiquitas appellabant; pondatim autem per abusum nomen ad alud devolutum est.*

^l *Tributa.* Ita Varro, lib. IV.

^m Sic autem... nominantur. Verba Servii, Æn. V ad illud: *Tres equitum numero turmas, etc.*

partibus tribuzi dicereut. Unde etiam sumptus A
quos dabant populi tributa nominaverunt.

8. Vectigalia sunt tributa, a *vehendo* dicta.

Stipendium a *stipe pendenda* nominatum. Antiqui enim appendere pecuniam soliti erant magis quam annumerare.

Moneta appellata est quia *monet*, ne qua fraus in metallo vel pondere fiat.

288 9. *Nomisma* est solidus aureus, vel argenteus, sive æreus, qui ideo *nomisma* dicitur ^a quia *nomibus* principum effigiisque signabatur. Primus nummus *ἄργυρος* nuncupabatur, quia quam plurimum ex argento percutiebatur.

10. ^b *Nummi* autem a *Numa* Romanorum rege vocati sunt, qui eos primum apud Latinos imaginibus notavit, et titulo nominis sui præscripsit.

11. *Folles* dicuntur a sacculo quo continentur, a continente id quod continetur appellatum.

12. In *nomismate* tria quærentur: metallum, figura et pondus. Si ex iis aliquid defuerit, *nomisma* non erit.

13. Tria autem sunt genera argenti, et auri, et æris: signatum, factum, infectum. Signatum est quod in nummis est; factum est, quod in vasis et signis; infectum, quod in massis, ^c quod et grave dicitur, id est, massa. In notitiam autem formarum metalla ita venerunt. ^d Dum enim quacunquē ex causa ardentes silvæ excoquerent terram, excalefactis venis fudit rivus ^e cujuscunquē stricturæ. 289 14. Sive igitur æs illud fuerat, sive aurum, cum in loca terræ depressiora decurreret, sumpsit figuram, in quam illud, C
vel profluens rivus, vel excipiens lacuna formaverat. Quarum rerum splendore capti homines, cum ligatas attollerent massas, viderunt in eis terræ vestigia figurata, hincque excogitaverunt liquefactas ad omnem formam posse deduci.

CAPUT XIX.

De argento.

1. *Argentum* non longe a Græca appellatione distat. Hoc enim illi *ἄργυρον* vocant. ^f Cui mirum in modum illud inest, ut, dum candidum sit, impressum corpori lineas nigras reddat.

2. *Argentum vivum* dictum, quod excidat materias in quibus injicitur: hoc et liquidum, quia percurrit.

^a Quia *nomibus* princip. Repetuntur hæc Inf., D
cap. 24.

^b *Nummi* autem a *Numa*. Ex Epiphani., lib. de Ponderibus, idem refert Suid. in voce *Ἀσσύρια*, ex Tranquillo.

^c Quod et grave dicitur id est massa. *Æn.* vi, ad illud: *Egregium forma juvenem*, etc.

^d Dum enim quacunquē ex causa ardent silvæ, etc., usque ad finem cap. Totus locus adumbratus ex *Lucretii* lib. v: *Quidquid, id est, quacunquē ex causa flammæ ardor horribili son.*, etc.

^e Cujuscunquē stricturæ. Sic. *Virg.*, *Æn.* vii, *Stricturas chalybum* dixit. Est autem strictura, ut ait eo loco *Servius*, terra ferri in massam coacta.

CAP. XIX. — ^f Cui mirum in modum illud inest. Hujus rei meminerat *Plinius* et *Augustinus*, lib. xxi de *Civit.*, cap. 7.

^g Sine hoc neque argentum, neque. *Vitruvius*, lib.

Invenitur specialiter in metallis, sive in argentariis fornacibus guttarum concretionē tectis inherens; sæpe etiam et in stercore vetustissimo cloacarum, vel puteorum limo. Fit etiam et ex minio imposito conchulæ ferreæ, palinea test a superposita; tum circumlito vasculo circumdantur carbonēs, sicque argentum vivum ex minio distillat: ^g sine hoc neque argentum, neque æs inaurari potest.

3. Tantæ autem virtutis est, ut si super sextarium argenti vivi centenarium saxum superponas, oneri statim resistat. Sin vero auri scrupulum, levitatem ejus raptim sinu recipit, ex quo intelligitur, non pondus, sed naturam esse cui cedit. Servatur autem melius in vitreis vasculis, nam cæteras materias perforat. ^h Potui autem datum, interlicet ponderis causa.

B 4. Argenti purgamenta *ἀθήματα*, quam nos spumam argenti appellamus. Fit enim ex argento et plumbo.

290 CAPUT XX.

De ære.

1. *Æs* a splendore *aeris* vocatum, sicut aurum et argentum. ⁱ Apud antiquos autem prius æris quam ferri cognitus usus. *Ære* quippe prius proscindebant terram, ære certamina belli gerebant, eratque in pretio magis æs; aurum vero et argentum propter inutilitatem rejiciebantur. Nunc versa vice jacet æs, aurum in summum cessit honorem; sic volvenda ætas commutat tempora rerum. Et quod fuit in pretio, fit nullo denique honore. ^j Usus æris postea transit in simulacris, in vasis, in ædificiorum structuris, maxime et ad perpetuitatem monumentorum etiam publicæ in eis constitutiones scripte sunt.

2. ^k *Cyprium æs* in Cypro insula prius repertum, unde et vocatum: factum ex lapide eroso, quam *Cadmiam* vocant, et est ductile; huic si addatur plumbum, colore purpureo fit.

3. ^l *Aurichalcum* dictum, quod et splendorem auri et duritiam æris possideat. Est autem nomen compositum ex lingua Latina et Græca. *Æs* enim terminone Græcorum *χάλκος* vocatur. ^m Fit autem ex ære et igne multo, ac medicaminibus perducitur ad aurum colorem.

4. *Corinthium æs* est commistio omnium metallorum, quod casus prius mi-cuit *Corintho*, cum capereret incensa. ⁿ Nam dum hanc civitatem *Annibal* cepis-

vii, cap. 8.

^h Potui autem datum interf. p. c. E *Dioscorid.*

CAP. XX. — ⁱ Apud antiquos autem prior æris. *Lucretius*, lib. v:

Et prior æris erat quam ferri cognitus usus.

Ex quo sunt omnia usque ad: *Nulla denique honore*. Reliqua hujus capituli e *Plinii* lib. iii.

^j Usus æris. E *Plin.*, cap. 5 et seqq., usque ad 9, e quo extremo sunt pleraque hujus loci verba.

^k *Cyprium æs*. Ex cap. 2, 4, 10.

^l *Aurichalcum*, quod et splendorem aur. et dur. ær. poss. Verba sunt *Servii*, *Æn.* xii, ad illud: *Ipsè dehinc auro*. De etymolog. vid. *Fest.*

^m Fit autem ex ære, etc. Quærendus hujus medicaminis auctor, neque enim hæc ex *Plin.*

ⁿ Nam dum hanc civitatem *Annibal*. *Μητρονική ἀμύρτημα*. Non enim *Corinthum* *Annibal*, sed *C. Mummius* consul cepit, ann. ab Urb. cond. 618.

et, omnes statuas æreas, **291** et aurcas, et argenteas in unum rogam congeffit, et eas incendit. Ita ex hac commistione fabri sustulerunt, et fecerunt papposidea. Sic Corinthia nata sunt ex omnibus in unum, nec hoc, nec illud. Unde et usque in hodiernum diem, sive ex ipso, sive ex imitatione ejus, *æ Corinthium*, vel *Corinthia vasa* dicuntur. Hujus tria genera: unum candidum, ad argenti nitorem accedens; alterum, in quod ipsius auri fulva natura est; tertium, in quo æqualis cunctorum temperies.

5. ^a *Coronarium* ex ductili ære tenuatur in laminas, taurorumque selle tinctum speciem auri in *coronis* histrionum præbet, unde et appellatum.

6. *Pyropum* igneus color vocavit. Namque in singulis uncias æris, additis auri scrupulis senis, prætenui bractea ignescit, flammisque imitatur, unde et *pyropum* dicitur.

7. *Regulare æs* dicitur, quod ab aliis *ductile* appellatur, quale omne *Cyprium* est.

8. *Ductile* autem dicitur, eo quod *malleo* producat, sicut contra *fusile*, quod tantum funditur. Hoc et *caldarium*, quod tantum funditur. Nam malleis fragile est. Siqui dem omne æs, diligentius purgatis igne vitis excoctisque, *regulare* efficitur.

9. *Campanum* quoque inter genera æris vocatur a *Campania* provincia, quæ est in Italiæ partibus, utentibus et vasis omnibus probatissimum.

10. ^b *Æs* omne frigore magno funditur. ^c *Æs* rubiginem celerius trahit, nisi oleo perungatur; servari autem id optime in liquida pice tradunt.

292 11. Inter omnia metalla æs vocalissimum est, et maximæ potestatis; ideo et *ænea limina*, unde et Virgilius: *Foribus cardo stridebat ahenis*. Purgamenta æris *cadmia*, et *chalcitis*. *Cadmia* ærugo æris, *chalcitis* æris flos.

12. *Cadmia* gignitur in metallorum æris atque argenti fornacibus, insidente nidore. Namque ut ipse lapis ex quo fit *æ cadmia* vocatur, sic rursus in fornacibus existit, et nominis sui originem recipit.

13. *Æris flos* fit, seu gignitur, conflationibus, resoluta atque reliquato ære, superfusa frigida. Repentina enim densatione, tanquam de sputo, reparatur flos.

14. ^d *Æruginem* æs quoque creat. Nam laminæ æræ super vas aceti asperrimi sarmentis superpositæ, ^e atque ita distillantibus, quod ex eo cecidit in ipsum acetum, teritur et cribratur.

^a *Coronarium Regulare... Pyropum... Campanum.* E cap. 8.

^b *Æs omne frigore mel.* E cap. 9.

^c *Æs rubiginem celerius trahit.* Plinius: *Æra externa rubiginem celerius trahunt quam neglecta, nisi oleo perungantur*, etc. Ergo deesse hic videtur aliquid.

^d *Æruginem quoque creat. Nam laminæ æræ.* Hoc de cerussa Plin., cap. 18.

^e *Atque ita distillantibus.* Al., *distillantes.*

CAP. XXI. — ^f *Unde et abusive*, etc. E Serv., Georg., 1, ad illud: *At chalybs nudi ferrum.*

^g *Ferri æus post alia metalla.* rep. Lucretius:

Inde minutatim processit ferreus ensis,
Versaque in opprobrium species est falcis ahenæ.

CAPUT XXI.

De ferro.

1. *Ferrum* dictum, quod *farra*, id est, semina frugum, terræ condat. Idem et *chalybs* a *Chalybe* flumine, ubi ferrum optima acie temperatur. ^f Unde et abusive dicitur *chalybs ipsa materies*, ut: *Vulturnusque chalybs.*

2. ^g Ferri usus post alia metalla repertus est. Cujus postea versa in opprobrium species. Nam unde prius tellus tractabatur, inde **293** modo cruor effunditur. Nullum autem corpus tam densis inter se coherentibus et implicitis elementis quam ferrum; unde inest illi duritia cum frigore. ^h Ferri autem metallum pene ubique reperitur, sed ex omnibus generibus palma Serico ferro datur. Seres enim hoc cum vestibus suis pellibusque mittunt. Secunda Partico, neque alia genera ferri ex mera acie temperantur. ⁱ Cæteris enim admiscetur mollior complexus.

3. Differentia ferri plurima juxta terræ genus. Nam aliud molle, plumboque vicinum, rotarum et clavorum usibus aptum; aliud fragile, et ærosam, ^j culturæ terræ conveniens; aliud brevitate sola placet, clavisque caligariis; aliud rubiginem celerius sentit. *Strictura* vocantur hæc omnes, quod non in aliis metallis, ^k *stringendo* apte vocabulo imposito. Aquarum vero summa differentia est quibus ferrum candens immergitur, quo utilius fiat, ^l sicut Bilbili in Hispania et Tirasone, Comi in Italia.

4. In acuendo ferro ^m oleo delectatior fit acies, unde et tenuiora ferramenta oleo restingui mos est, ne aqua in fragilitatem durentur. ⁿ A ferro sanguis humanus sese ulciscitur. Contactum namque celerius rubiginem trahit. Cum ferro magnes lapis concordiam habet. Sola enim hæc materia vim ab hoc lapide accipit, retinetque longo tempore. Ex eodem lapide architectus quidam Alexandriæ templum concameravit, ut in eo simulacrum ferro in ære pendere videretur. ^o Ferrum accensum igni, nisi duretur ictibus, corrumpitur. Rubens non est habile ad tundendum, neque antequam albescere incipiat. Aceto, vel alumine illitum ferrum fit æris simile.

5. **294** Purgamenta ferri rubigo et scoria.

Rubigo est vitium rodens ferrum ipsum, vel segetes, quasi *rodiyo* mutata una littera: hæc et *ærugo* ab *erodendo*. Nam *ærugo* vitium est ferri, ab *erodendo* dicta, non ab *æramento*.

^h *Ferri autem metalli.* p. ubique rep. E Plin. xxxiv, cap. 14, a quo sunt fere quæ restant.

ⁱ *Cæteris enim admiscetur mollior complexus.* Sic etiam interpungendus locus Plinii.

^j *Culturæ terræ conveniens.* Hæc utrum Plinio Isidorus, an Isidoro alius adjecerit, non dixerim.

^k *Astringendo apte vocabulo imposito.* Sic omnes libri. *Abstringenda acie* v. *imp.*, Plinius. Uter ex altero restituendus, alii viderint. Mihi Isidorianorum Cod. lectio non displicet. Serv., *Æn.* viii: *Strictura est terra ferri in massam coacta.* Nihil de acie.

^l *Sicut Bilb.* Aliquid deesse videtur. Vid. Plin.

^m *Oleo delectatior.* Sic omnes libri. *Delectator* apud Plin.

ⁿ *A ferro sanguis hum.* s. u. Verba sunt Plinii.

^o *Ferrum accensum.* Ex cap. 15.

6. ^a *Scoria* vero purgamenta et sordes sunt, quæ A eo temperantur. Cerussa quoque ex eo, sicut et ex igne excoquantur. Et dicta scoria, quia de ferro excutitur.

7. ^b Rubigine autem caret ferrum, si cerussa et gypso et liquida pice perungitur. Item rubigo ferramenta non vitiat, si eadem medulla cervina vel cerussa mista rosaceo ungtur.

CAPUT XXII.

De plumbo.

1. *Plumbum* dictum, quod ex eo primum pilis factis maris altitudo tentata est. ^c Hujus vero genera duo sunt, *nigrum* et *candidum*; sed melius candidum, quod prius in insulis Atlantici maris inventum est. Siquidem et in Lusitania, et in Gallecia gignitur summa terra arenosa, et coloris nigri, et ponderis gravis: interveniunt et minuti calculi, maxime torreatibus siccatis, lavant eas arenas, et quod subsidit, coquant in fornacibus. Inveniuntur et in aurariis metallis aqua missa calculi nigri et graves, et dum aurum colligitur cum eo remanent, postea separati coadantur, et in *plumbum album* resolvuntur. Inde et eadem gravitas plumbi quæ auri.

2. *Nigrum plumbum* circa Cantabriam abundat, cujus origo duplex est. Aut enim solum ex sua vena prodit, aut cum **295** argento nascitur, mistisque vena coadatur. Hujus primus in fornacibus liquor stannum est; secundus, argentum; quod remanet superaddita vena, rursusque coadata, fit nigrum plumbum.

3. ^d India neque plumbum neque æs habet, gemmis tantum et margaritis hæc permutat. Nigro plumbo ad fistulas laminasque utimur. Laboriosius in Hispania et Gallia eruitur plumbum. Nam in Britannia summo terræ corio.

CAPUT XXIII.

De stanno.

1. *Stanni* ^e etymologia, ἀποχωρίζων, id est, *separans*, et *secernens*. Mista enim et adulterata inter se per ignem metalla dissociat, et ab auro et argento æs plumbumque secernit; alia quoque metalla ab igne defendit, et cum sit natura æris ferrique durissima, si absque stanno fuerit, uritur et crematur.

2. ^f Stannum illitum æreis vasis saporem facit gratiorem, et compeccit virus æruginis. *Specula* etiam ex

^a *Scoria*. Ex Hieronym., in Ezech. xii.

^b *Rubigine autem caret*: s. Ex Plin., ibid.

Cap. XXII. — ^c *Hujus genera sunt nig.* E Plin. 34, cap. 16.

^d *India neque plumbum*. E cap. 17.

Cap. XXIII. — ^e *Stanni etymologia... crematur*. Totus locus concinnatus ex verbis Hieronymi in Zachar. iv, ex quibus, quæ ad etymologiam attinet retulisse sufficit. *Lapis* (inquit), id est, *massa*, qui apud Hebræos סִבְרִין scribitur, id est, *stanneus*, ἐπιμολογῆσαι ἀποχωρίζων, id est, *separans et secernens*, ut quomodo *stannum* mista et adulterata, etc.

^f *Stannum illitum... conficitur*. Ex Plin., xxxiv, cap. 17.

Cap. XXV. — ^g *Sol enim a poetis elector*. E Plinio, xxxvii, c. 2.

^h *Defæctatus est enim hoc metall.* E Serv., Georg. iii, ad illud: *Purior electro*.

ⁱ *Hujus tria genera*. Ex eod., Æn. vii, ad carmen:

A eo temperantur. Cerussa quoque ex eo, sicut et ex plumbo, conficitur.

CAPUT XXIV.

De electro.

1. *Electrum* vocatum, quod ad radium solis clarius auro argenteoque **296** reluceat. ^g Sol enim a poetis *elector* vocatur. ^h Defæctatus est enim hoc metallum omnibus metallis. 2. ⁱ Hujus tria genera. Unum, quod ex pini arboribus fluit, quod *succinum* dicitur; alterum metallum, quod naturaliter invenitur, et in pretio habetur; tertium, quod fit de tribus partibus auri et argenti una. Quas partes, etiam si naturale solvas, invenies. Unde nihil interest natum sit, an factum; utrumque enim ejusdem naturæ est. 3. ^j *Electrum*, quod est naturale, ejusmodi naturæ est, ut in convivio, et ad lumina clarius cunctis metallis fulgeat, et venenum prodat. Nam si eo infusas venenum, stridorum edit, et colores varios in modum arcus cœlestis emittit.

CAPUT XXV.

De ponderibus.

1. *Ponderum*, ^k ac mensurarum juvat cognoscere modum. Nam omnia corporalia, ^l sicut scriptum est, a summis usque ad ima, in mensura, et numero, et pondere disposita sunt, atque formata. ^m Cunctis enim corporeis rebus pondus natura dedit. Suum quoque regit omnia pondus.

297 2. Primus Moyses, qui omnes antecedit gentilium philosophos tempore, nobis et mensuras, et numeros, et pondus, diversis in Scripturæ suæ locis narravit. ⁿ Primus Phidon Argivus ponderum rationem in Græcia constituit, et licet alii antiquiores existerint, sed iste hæc arte experientior fuit.

3. *Pondus* dictum, eo quod in stateta libratum pendeat, hinc et *pensum*. Abusive autem pondus libra una est. Unde etiam *d'pondium* dictum, quasi *duo pondera*, quod nomen adhuc in usu retinetur.

4. *Trutina* est gemina ponderum lances æquali examine pendens, facta propter talenta ^o et centenaria appendenda, sicut *momentana* pro parva modicaque pecunia. Hæc et *moneta* vocata. Eadem et *statera* nomen ex numero habens, quod duabus lancibus et uno in medio stylo librata æqualiter stet.

D *Quod fieri*. Et Servii verba examinanda aliis relinquimus.

ⁱ *Electrum, quod est naturale*, etc. Ex Plin., xxxiii, cap. 4.

Cap. XXV. — ^k *Ponderum ac mensurarum juvat*. Rhemm. Palemon:

Pondera Pæoniis veterum memorata libellis Nosse juvat.

^l *Sicut scriptum est*. Sapient. xi.

^m *Cunctis corporeis rebus pond.* Palemon:

Pondus rebus natura locavit

Corporeis, elementa suum regit omnia pondus.

ⁿ *Primus Phidon*. Ex Euseb., Chron. Strabo quoque a Phidone signari ceptum argenteum ex Ephoro refert.

^o *Et centenaria pondera*. Utuntur hæc voce Vitruv., lib. vii, cap. 8: *Si super id lapidia centenarii pondus imponatur*; et Plin., lib. vii, cap. 20: *Fusius Sallivius duo centenaria pondera pedibus, totidem manibus*

5. ^a *Examen* est filum medium, quo trutinæ statera regitur, et lances sequantur. Unde et in lanceis amentum dicitur.

6. ^b *Campana* a regione Italiae nomen accepit, ubi primum ejus usus reperitus est. Hæc duas lauces non habet; sed virga est signata libris et uncias, et vago pondere mensurata.

7. Unicuique autem ponderi certus est modus, nominibus propriis designatus.

8. ^c *Chalcus* minima pars ponderis, quarta pars oboli est, constans lentis genivinis granis. Appellatur autem *chalcus*, quod sit parvulus, sicut et lapis calculus, qui adeo minimus est ut sine molestia sui calcetur.

9. *Siliqua* vigesima quarta pars solidi est, ab arboris semine vocabulum tenens.

10. *Ceratium* oboli pars media et tertia habens unam, et semis. Hunc latinis *semiobolus* vocat. *Ceratium* autem Græce, Latine *cornutum*, interpretatur.

11. *Obolus* siliquis tribus appenditur, habens ceratia duo, chalcos quatuor. Fiebat enim olim ex ære ad instar sagittæ. Unde et nomen a Græcis accepit, hoc est, *sagitta*.

12. ^d *Scrupulus* sex siliquarum pondere constat. Hic apud Græcos *gramma* vocatur. *Scrupulus* autem dictus per diminutionem a lapillo brevi, qui *scrupus* vocatur.

13. ^e *Drachma* octava pars unciæ est, et denarii, pondus argenti 299 tribus constans scrupulis, id est, XVIII siliquis. *Denarius* autem a *dando* dictus, quia pro decem nummis imputatur.

14. *Solidus* nuncupatur, quia nihil illi deesse videtur. *Solidum* enim veteres *integrum* dicebant et *totum*. Ipse quoque *nomisma* vocatur, pro eo quod nominibus principum effigiisque signetur. ^f Ab ini-

et *ducenaria* duo humeris contra scalas ferebat. Exstant Romæ centenarii hujusmodi lapides multi e durissima silice; nonnulli etiam antiquissimis litteris inscripti. Id centumpondium vocat de Re rust., cap. 13, his verbis: *Centumpondium incertum unum, et pondera certa, nisi incertum et creta cum Chacone mavis legere, ut incertum sit ex Festo indivisum.*

^a *Examen* est filum. E Serv., *Æn.* XII: *Jupiter ipse duas æquato examine.*

^b *Campana*. Eadem apud nos Romana dicitur.

^c *Chalcus* minima pars ponderis. Octava pars oboli Polluci, lib. IX, et Cleopatra in fragmento quod existat; decima, Plinio, lib. XXI, cap. ultim. Diodoro apud Suidam sexta; Dioscoridi tertia; ut fuisse appareat diversi ponderis chalcos.

^d *Scrupulus*. Sic meliores libri; *scriptulum*, *scriptulum*, et *scribulum* legitur in aliorum auctorum vetustissimis cod., ut a scribendo ducta vox videatur ad similitudinem Græci nominis *γραμμά*.

^e *Drachma* . . . tribus constans scrupulis. Fannius: In scrupulis tribus drachmam, quo pondere doctis Argenti facilius signatur nummus Athenis.

^f Ab initio vero formam. Ex Epiphano, lib. de Pond. et Mens.

Sextula . . . quod his sex u. e. Fannius:

Sextula quæ fertur, nam sex bis uncia constat.

^b *Vulgus aureum solidum*. Non solum vulgus, sed Apuleius etiam, lib. X: *Centumque solidos aureos offerens pretium.*

ⁱ *Sextula* bis assumpta duellam. Fannius:

Sextula cum dupla est, veteres dixere duellam.

lio vero unum nomisma unus argenteus erat. Hæc enim ab Assyriis coepit. Dicunt enim Judæi quod Abraham in terram Chanaan primus hanc advexit formam. Solidus apud Latinos alio nomine ^a *Sextula* dicitur, quod iis sex uncia compleatur. Hunc, ut diximus, ^b vulgus aureum *solidum* vocat, cujus tertiam partem ideo dixerunt *tremissem*, eo quod solidum faciat *ter missus*.

15. ⁱ *Sextula* bis assumpta duellam facit, ter posita staterem reddit.

16. *Stater* autem medieta uncia est, appendens aureos tres, unde et vocatur *stater*, quod tribus solidis *stet*. Hic et *semiuncia*, quia *semis* habet de uncia. Hic et *semisis*, quia ponderis semis est, quasi *semis assis*.

17. *Quadrantem* Hebræi ⁱ similiter *codrantem* vocant, et ^b vocatur *quadrans*, quod unciæ quartam partem appendat.

18. ⁱ *Sicel*, qui Latino sermone *siclus* corrupte appellatur, Hebræum 300 nomen est, habens apud eos unciæ pondus. ^m Apud Latinos autem et Græcos quarta pars unciæ est, et stateris medieta, drachmas appendens duas. Unde cum in litteris divinis legitur *siclus*, uncia est; cum vero in gentiliis, quarta pars unciæ est.

19. *Uncia* dicta quod universitatem minorum ponderum sua unitate vinciat, id est, complectatur. ⁿ Constat autem drachmis viii, id est, scrupulis xxiv. Quod proinde legitimum pondus habetur, quia numerus scrupulorum ejus horas diei noctisque metitur, vel quia libram efficit duodecies computatus.

20. *Libra* XII unciis perficitur, et inde habetur perfecti ponderis genus, quia tot constat unciis quot mensibus annus. Dicta autem *libra*, quod sit li-

ⁱ *Quadrantem* similiter Hebræi *codrantem*. Ita quidem velle videtur Hieronymus in nominibus Hebræic., ex *Matth.*; sed Hieronymus sæpe, quod scit nescit in eo libro, ut etiam Isidorus in hoc. Nam Græcas et Latinas voces quasi Hebrææ essent interpretatus est.

^k *Et vocata quadrans, quod unciæ quart. p.* Epiph., lib. de Pond. et Mens.: *Siclus, qui et quadrans dicitur, quarta pars est unciæ, dimidium stateris habens drachmas duas.* Sed deceptus est in Latina voce Græcus homo, Isidorumque ibidem labi fecit. Non enim quadrans unciæ, sed assis est quarta pars. Neque eo confugere potest Isidorus ut dicat asses unciales factos. Nam Plinio teste semunciales facti, deinceps in eo statu manserunt, ut etiam in iis qui nunc infinito numero exstant videmus.

^l *Sicel* . . . unciæ pondus. Verba quidem sunt Hieronymi in *Quæst.* in *Genes.*, cap. 25. Verum præter Josephum (qui lib. III *Antiq.*, cap. 9, tradit siclum pendere quatuor drachmas Atticas, hoc est, semunciam) ipse Hieronymus, sui oblitus, in *Ezechiel.* IV: *Siclus* (inquit), *id est, stater, quatuor drachmas habet, drachmæ autem octo Latinam unciam faciunt.* Hoc Isidorum non vidisse mirum est.

^m Apud Latinos autem et Græcos. Ex Epiphano.

ⁿ Constat autem drachmis viii . . . mensibus annus. Fannius:

Uncia fit drachmis bis quatuor, unde potandum Grammata dicta, quod hæc viginti quattuor in sex uncia habet, tot enim formis vox nostra notatur, Horis quot mundus peragit noctemque diemque Unciæque in libra pars est, quæ mensis in anno.

bera, et cuncta intra se pondera prædicta concludat. A

21. *Mna* in ponderibus centum drachmis appenditur, et est nomen Græcum, ^a quæ sunt siliquæ ω ρ σ σ , remissis σ χ ν , solidi λ χ ν , stateres χ ν .

22. ^b *Talentum* autem summum esse pondus perhibetur in Græcis; 301 nam nihil est chalcio minus, nihil talento majus. ^c Cujus varium apud diversas gentes pondus habetur. Apud Romanos enim talentum est λ χ ν librarum, sicut Plautus ostendit, qui ait duo talenta esse χ λ ν libras. Est autem triplex, id est, minus, medium, summum. Minus λ , ^d medium λ χ ν libris, ^e summum χ ν constat.

23. *Centenarium* numeri nomen est, eo quod centum librarum ponderis sit. Quod pondus propter perfectionem centenarii numeri Romani instituerunt.

302 CAPUT XXVI.

De mensuris.

1. *Mensura* est res aliqua modo suo, vel tempore circumscripta. Hæc aut corporis est, aut temporis. Corporis est, ut hominum, lignorum, et columnarum longitudo, et brevitatis. Sed et solem istum propriam sui orbis habere mensuram, quod geometrici pericrati audent. Temporis, ut horarum, dierum, et annorum. ^f Unde et metiri pedes horarum dicimus, hoc est, mensurare.

2. Proprie autem mensura vocata, quod ea fruges metiuntur, atque frumentum, id est, humida et sicca, ut modius, ortabo, urna et amphora.

3. Mensurarum pars minima *cochlear*, quod est dimidia pars drachmæ, appendens siliquas novem, quod triplicatum choncolam facit.

Choncula drachma una, et dimidia adimpletur.

4. *Cyathi* pondus decem drachmis appenditur, ^g qui etiam a quibusdam *cautus* dicitur.

^a *Quod sint siliquæ, etc.* Ita plerique Goth., ut tamen a quibusdam absit hæc summa.

^b *Talentum summum esse pond. perh.* Idem in *Talento*:

Quod summum doctis perhibetur pondus Athenis;
Nam nihil his obolove minus, majusve talento.

^c *Cujus varium apud diversas gentes.* Servius, *Æn.* v ad illud: *Argenti, aurique talenta. Talentum* (inquit) *secundum varias gentes, varium pondus est, sed apud Romanos talentum est λ χ ν libræ, sicut Plautus ostendit in *Mostellaria*, qui ait duo talenta esset χ λ ν libras. Sed re te meo judicio Chacon: *¶* Si talentum, ait, sex millia drachmarum continet, ut Fannius affirmat, libra vero drachmas χ ν , efficitur profecto ut talentum libras Romanas λ χ ν tantum appendat, non λ χ , ut apud Servium legitur, neque Plauti locus aliud sugdet. *¶* Quare cum Isidori Codices λ χ ν libræ et χ λ ν libræ constanter habeant, non dubito quin λ χ ν et χ λ ν de doctissimi viri sententia hoc loco legendum sit, atque ita Servium scripsisse, cuius eodem existimamus, ut pro λ χ et χ , librarium vitio, λ χ et χ irrepererint.*

^d *Medium λ χ ν .* Scribo λ χ .

^e *Summum χ ν .* De quo Vitruvius loquitur, lib. x, cap. 21, cum ait: *Habentem pondus talentum quatuor millium quod fit quadringenta octoginta millia pondo.*

CAP. XXVI. — *¶ Unde et metiri pedes horar.* Vide Pallad., in fine singularum mensium.

^g *Qui etiam quibusdam cautus.* Al., *casatus*; al., *caulacus*; al., *causatus*. Cuiusmodi quidem Arabes hanc mensuram vocant. Sed non placet Chacon, qui cui-

Oxybaphus sit, si v drachmæ adduntur ad x.

5. ^h *Acetabulum* quarta pars heminae est, χ ν drachmas appendens.

303 ⁱ *Cotula* hemina est habens cyathos sex; quæ idcirco *cotula* vocatur, quia Græco sermone *co's incisio* dicitur, et i hemina sextarii in duo æqua inciditur, et cotulam facit.

Hemina autem appendit libram unam, quæ geminata sextarium facit.

6. *Sextarius* duarum librarum est, qui bis assumptus nominatur *bitibris*; assumptus quater, sit Græco nomine *choenix*; ^k quinque complicatus *quinarem*, sive *gomor* facit. Adjice sextum, *congiarium* reddit. 304 ^l Nam congius sex metitur sextariis, a ^m quo, et *sextario* nomen dederunt.

B 7. *Congius* autem a *congiendo*, id est, per augmentum crescendo vocatur. Unde postea pecunia beneficii gratia dari coepta *congiarium* appellatum est. Unusquisque enim sui temporis imperator favorem populi captans adjiciebat, ut largior videretur in donis.

8. ⁿ *Congiarium* autem specialiter mensura est liquidorum, cuius et rem simul et nomen a Romanis impositum invenimus.

9. *Metreta* est mensura liquidorum. Hæc a *mensura* accepit nomen, *μέτρον* enim *mensuram* dicunt Græci, et inde appellata *metreta*: licet et urna, et amphora, et reliqua hujusmodi nomina mensurarum sint, tamen ista hoc nomen a denarii numeri perfectione accepit.

Metrum ad omnem mensuram pertinet, *μέτρον* enim Græce, Latine *mensura* dicitur. Nam et cyathus mensura est, et amphora mensura est, et quidquid plus minusve capit, mensura est. Sed ideo hoc

tem probat, sed ex margine hæc ascita existimat; Rabanum nihil moror.

^h *Acetabulum .. xv drachmas append.* Ita Plinius. Isidoriani libri: χ ν *drach.* *app.* Error ex similitudine notarum χ et ν . Rhemn., de cyato:

Bis quinque hunc faciunt drachmas, si appendere tentes, Oxybaphus fiet, si quinque addantur ad illas.

ⁱ *Cotyla... habens cyathos sex.* Rhe. n.:

At cotyle cyathos bis ternos una recepat.

^j *Et hemina sextarii. Idem.*

At cotylas, quas si placet, dixisse licebit

Heminas, recipit geminas sextarius unus:

Qui quater assumptus fit Græco nomine choenix.

Et Epiphaneus: *Cotyla dimidium sextarii est, appellata*

Cotyla ab eo quod sextarius in duas partes secetur.

^k *Quinque complicatus quinarem, sive gomor facit.*

Cum paulo post Gomor dicatur esse modiorum xv, modius vero sextarius xvi, aut secundum Isidorum, hoc capite, χ ν contineat, quomodo sibi Isidorus constet non video. Sed abuisse his libris summam manum scimus, et aliena illis infinita prope accessisse, tertio quoque verbo cernimus.

^l *Nam congius sex metitur sextariis.* Sic infr.: *eo quod quinque modis metiatur, passive dixit et Jurisconsult., cap. 35, § penult., d. de Contrah. empt., et cap. 36 d. locati.*

^m *A quo et sextarii nomen ded.* Rhemn.:

A quo sextarii nomen fecisse priores

Credidorum.

ⁿ *Congiarium autem spec.* Ex Epiph., apud quem mendose legitur *apud Hebræos.*

nomen specialiter sibi assumpsit, quod sit mensura A eo quod quinque modis metiatur, qui est dimidium perfecti numeri, id est, denarii.

10. ^a *Modius* dictus ab eo quod sit suo modo perfectus. Est autem mensura librarum XLIV, id est, sextariorum XII. Cujus numeri causa inde tracta est, eo quod in principio Deus XII opera fecerit. Nam prima die septem opera fecit, id est, materiam informem, angelos, lucem, celos superiores, terram, aquam atque aerem. 305 Secunda die firmamentum solum. Tertia die quatuor: maria, sémina, sationes, atque plantaria. Quarta die tria: solem, et lunam, et stellas: quinta die tria: pisces, et reptilia aquarum, et volatilia. Sexta die quatuor: bestias, pecudes, reptilia terræ, et hominem. Et facta sunt omnia XII genera in diebus sex. Et XII generationes sunt ab Adam usque ad Jacob, ex cujus semine nascitur B omnis gens Israel. Et XII libri Veteris Testamenti usque ad Esther. Et XII litterarum sunt elementa, quibus constat divinæ legis doctrina. Illis igitur exemplis modius XII sextariorum a Moyse, secundum sacræ legis mensuram effectus est. Et quamvis diversæ gentes huic mensuræ pondus, vel adjiciant ignoranter, vel detrahant, apud Hebræos constitutione divina tali ratione servatur. *Modius* enim a modo dictus. Hinc et modica, id est, moderata. *Modicis* enim *modius* nomen imposuit. Nam *modica* pro parvis abusive, non proprie, dicimus.

11. ^b *Satum* genus est mensuræ juxta morem provinciæ Palestinæ unum et dimidium modium capiens. ^c Cujus nomen ex Hebræo sermone tractum est. *Satum* enim apud eos nominatur *sumptio*, sive C *levatio*, eo quod qui metitur eandem mensuram sumat ac levat. Est et aliud *satum* mensura sextariorum XII capax, quasi modius.

12. *Bathus* vocatur Hebraica lingua ab olearia mola, quæ *bath* apud eos, vel *batha* nominatur, capiens quinquaginta sextarios, quæ mensura una molæ vice proteritur.

13. *Amphora* vocata, quod hinc et inde levatur. Hæc Græce 306 a figura sui dicta dicitur, quod ejus ansæ geminatæ videantur aures imitari. Recipit autem vini, vel aquæ pedem quadratum, frumenti vero modios italicos tres.

Cadus Græca amphora est continens urnas tres.

14. *Urna* mensura est, quam quidam *quartarium* D dicunt. Proprie autem urna vas est quod pro condendis defunctorum cineribus adhiberi solet, de quo poeta:

Cælo tegitur, qui non habet urnam.

15. *Medimna* est mensura quinque modiorum. *Medimna* autem Latina lingua vocatur, id est, *dimidia*,

^a *Modius... servatur*. Omnia ex Epiphani.

^b *Satum genus est mens... capiens*. Ex Hieronym., in Matth. XIII.

^c *Cujus nomen ex Heb.*, etc. Hæc et quæ restant usque ad finem cap. ex Epiphanio sunt, in quibus sit quid vitii est, id nos non præstamus, sed Isidorum satis rectum tanto auctore ducimus.

Cap. XXVII. — ^d *Ponderis signa... ut a vererb.*

eo quod quinque modis metiatur, qui est dimidium numerus a perfecto denario.

16. *Artaba* mensura est apud Ægyptios sextariorum LXXII: compositus numerus, propter LXXII gentes, vel linguas, quæ orbem impleverunt.

17. *Gomor* XV modiorum onus appendit.

Corus XXX modis impletur. Hic ex Hebraico sermone descendit, qui vocatur *cora* a similitudine *collis*. *Cora* enim Hebraice *colles* appellantur. *Coarervati* enim modii XXX instar collis videntur, et onus cameli efficiunt.

307 CAPUT XXVII.

De signis.

1. Ponderis ^d signa plerisque ignota sunt, et inde B errorem legentibus faciunt. Quapropter formas eorum et characteres, ut a veteribus signata sunt, subjiciamus.

2. Z littera significat *dimidium obolum*.

— Virgula æqualiter iacens, et porrecta simpliciter, significat *obolum*.

— Geminata virgula, *duo oboli* sunt.

T Latinum significat *obolos tres*.

F Latinum significat *obolos quatuor*.

E Latinum demonstrat *obolos quinque*.

3. Oboli vero sex propterea characterem non habent, quod in una drachma sex veniant, quod est pondus denarii argentei.

H littera significat *siliquas VIII*, id est, *tremissem*.

N Latinum significat *nomisma* Græcum, id est, *solidum*.

IB. Iota adjuncta beta significat *dimidium solidum*.

4. < Virgulæ duæ ex uno angulo a læva in dextram se dividentes significant *drachmam*, quam etiam *holcen* appellant.

N Γ. N Latinum adjunctum gamma Græco significat *semunciam*.

Γ° ∫ ° Gamma autem Græcæ litteræ o Latinum in fine adjunctum significat *unciam*.

Λ Lambda Græcum per medium sui, i Latino adjecio, significat *libram*.

5. K. Kappa Græcum circa finem cornuum adjuncto v Græco significat *cyathum*.

308 K°. Si o Latinum habuerit adjunctum *hemina* demonstrat, quam Græci *cotylen* vocant.

3 e. Xⁱ Græcum si acceperit junctum e Latino significat *sextarium*.

6. † 3 °. Si o Latinum adjunctum, indicat *acetabulum*, quod Græci *oxybaphon* vocant.

M Græcum, superposito n Latino, significat *mnam*.

Fannius:

Hæc de mensuris, quarum si signa requiris,
Ex ipsis veterum poteris cognoscere chartis.

Vid. Galen. Dioscorid., Paul.

^c *Gamma autem*. Non displicet nota Neapolitani Codicis.

^d Si o Latinum. Paulus, non o, sed v, adjungit.

* **T** Latinum in fine habens lambda Græcum A significat *talentum*.

^b X^o Græcum in dextro brachio superiori o littera conjuncta, *chænix* est.

* **T** Latinum in fine *lambd. hab.* Hujus notæ figura et definitio facit ut uncix notam quæ est in Neapol. Cod. magis probemus.

^b X^o Græc. Seu potius Xv Græcum. Sic enim *chænix* notari solet.

LIBER DECIMUS SEPTIMUS.

DE REBUS RUSTICIS.

CAPUT PRIMUM.

De auctoribus rerum rusticarum.

1. Rerum ^a rusticarum scribendi solertiam apud Græcos primus *Hesiodus Bæotius* humanis studiis contulit; deinde *Democritus*, ^b *Mago* quoque Carthaginensis in xxviii voluminibus studium agriculturæ conscripsit. Apud Romanos autem de agricultura primus *Cato* instituit, quam deinde *Marcus Terentius* expolivit, mox *Virgilius* laude carminum extulit. * Nec minus studium habuerunt postmodum *Cornelius Celsus*, et ^d *Julius Atticus*, ^e *Æmilianus*, ^f sive **309** *Columella* insignis orator, qui totum corpus ejusdem disciplinæ complexus est.

2. ^g Primum ad aratrum boves junxisse ferunt quendam privatim hominem et fulminatam, nomine *Homogirum* ^b Quidam autem *Osirim* dicunt esse artis hujus inventorem. Quidam *Triptoleum*. ⁱ Et hic quæstio est quomodo prima *Ceres* ferro in Græcia vertere terram instituit; sed ferro qualicunque, non specialiter vomere, aut aratro.

3. Stercorandi agri rationem primus induxit quidam nomine *Stercutius*, in Italia. ^k Cujus ara a Pico dedicata est. Hic plura instrumenta agriculturæ reperit, primusque agros firmavit. Eundem quidam *Saturnum* putaverunt, ut majorem illi nobilitatem facerent hoc nomine, quo splendide sonaret, et dignitatem tituli compararet.

310 CAPUT II.

De cultura agrorum.

1. *Cultura* est qua frumenta vel vina magno la-

CAP. I. ^a — *Rerum rusticarum... complexus est.* Hæc sere ex *Columell.*, lib. 1, cap. 1.

^b *Mago quoque Carthaginensis.* in xxviii. Ita *Varr.*, lib. 1 de Re rust., cap. 4.

^c *Nec minus studium habuer.* *Columell.* : *Nec minorem laudem meruerunt.*

^d *Julius Atticus.* Qui de vitibus tantum scripsit. De quo *Plin.*, in *India*, lib. xv et xvii.

^e *Æmilianus.* *Palladius Rutilius Taurus Æmilianus*, vir illustris.

^f *Sive Columella.* Disjunctionem pro conjunctione ^d more suo posuit.

^g *Primum ad aratrum b. junxisse fer.* Ex *August.*, xviii de Civit., cap. 6.

^h *Quidam autem Osirim. q. Tript.* *E Serv.*, *Georg.* 1: *Uncixque puer monstrator aratri.*

ⁱ *Et hic quæstio est.* Ex eodem ad illud: *Prima Ceres ferr.*

^j *Quidam nomine Stercutius.* Ex *Lact.*, lib. 1, cap. 20. *Idem Sterces*, et *Stercutus* vocatur apud *Aug.*, xviii de Civit. cap. 15. *Sterculies* apud *Macrob.* lib. 1. *Saturn.*

^k *Cujus ara a Pico.* *Macrob.*, a *Jano*, *Pici* patre.

bore quærentur, ab *incolendo* vocata. Divitiæ enim antiquorum in iis duobus erant, bene pascere et bene arare. ¹ *Cultura* agri, cinis, aratio, intermissio, incensio stipularum, stercoratio, occatio, runcatio.

2. *Cinis* est incendium, ^m per quod ager inutilem humorem exsudat.

Aratio dicta, quia de *ære* prius terræ culturam exercebant, antequam ferri fuisset usus repertus. ⁿ Duplex est autem aratio: vernalis et autumnalis.

Intermissio est qua alternis annis vacuus ager vires recipit.

3. *Stercoratio* est lætaminis aspersio. *Stercus* autem vocatum vel quia *sternitur* in agris, vel quia extergi oporteat quidquid sordium in civitate redundat, sive, quod verius est, a *Sterce*, qui et *Stercutus* dictus. Idem et *finus* est, qui per agros jacitur. ^o Et dictus *finus* quod *fiat mus*, id est, *stercus*, quod vulgo *lætamen* vocatur, eo quod suo nutrimento læta faciat germina, reddatque pingua arva et secunda.

4. *Occatio* est cum rustici, satiatione facta, bubus dimissis, **311** ^p grandes glebas cædunt, ac ligonibus frangunt; et dicta *occatio*, quasi *obcæcatio*, quod operat. *Occare* igitur est *operire* terra semina, vites, vel arbores.

5. *Runcatio* est a terra herbas evellere. Nam *rus terra* est.

Sulcus a sole vocatus, quod proscissus *solem* capit.

Vervuactum dicitur, quasi *vere actum*, id est, *verno aratum*.

CAP. II. — ¹ *Cultura agri, cin., ar., interm. Serv.*, ad *Georg.* initium: *Pingues autem efficit terras cinis, intermissio arandi, incensio stipularum, stercoratio, unde etiam lætas ait. Nam finus qui per agros jacitur vulgo lætamen vocatur.*

^m *Per quod ager inutile humum. exsud. Virg.* : *Atque exsudat inutilis humor.*

ⁿ *Duplex autem est aratio.* *E Serv.*, ad vers. *Vere novo, Georg.* 1.

^o *Et dictus finus, quod f. mus, id est, stercus. Mus terram interpretatus est supra, lib. 11, cap. 3. Sed hæc aliena putabit Chacon, et recte; nam et verba Servii, quæ retulimus, ab Isidoro fideliter descripta credo, et finis etymologiæ Rabanus non meminit, dicitur etiam hodie ab Italis stercus lætame.*

^p *Grandes glebas. Festus: Occare et occatorem Verrius putat dictum ab occædendo, quod cædat grandes globos terræ, cum Cicero venustissime dicat ab occæcando fruges satas. Ubi glebas, non globos, est hoc loco legendum, sed prior etymologia usus est Varro, lib. 1 de Re rust., cap. 31: Vincas novellas fodere, aut arare, et postea occare, id est, comminuere, ne sit gleba. Gloss., occat, βλωλοποιε.*

Proscissio est aratio prima, cum adhuc durus est A
ager.

6. *Satio dicta, quasi seminis actio, vel quasi satorum actio. Serere autem vocatum, quia hoc cælo sereno faciendum est, non per imbres. Hinc est et illud Virgilianum: Nudus ara, sere nudus. Messis a metendo, id est, recidendo, dicta.*

7. *Seges autem de semine dicta, quod jacimus, sive a sectione.*

CAPUT III.

De frumentis.

1. *Prima Ceres cœpit uti frugibus in Græcia, et habere segetes, translatis aliunde seminibus. Hujus meminit Ovidius dicens:*

*Prima Ceres unco plebam dimovit aratro;
Prima dedisti fruges, alimenta que mihi terris.*

2. *Frumenta sunt proprie quæ aristas habent; Fruges autem reliquæ. Frumenta autem, vel fruges, a frumendo, hoc est, 312 a vescendo, dictæ. Nam frumen dicitur summa pars gulæ.*

3. *Primitiæ proprie sunt quæ de frugibus præcipiuntur.*

4. *Triticum, vel a tritura dictum, quod purissimum horreo condatur, vel quia granum ejus commolitur et teritur.*

5. *Far dicitur, eo quod initio frangeretur.*

Apud antiquos enim molarum usus nondum erat, sed frumentum in pila missum frangebant, et hoc erat genus molendi.

6. *Adoreum tritici genus, quod idem vulgo semen dicitur. Ador quondam appellatum ab edendo, quia primo eo usi sunt homines, sive quia in sacrificio ipsius generis panis ad aras offerebatur. Unde adorea sacrificia dicuntur.*

7. *Siligo genus tritici a selecto dictum. Nam in pane species ejus præcipua est.*

8. *Trimestre triticum idem nuncupatum, quia satum post tres menses colligitur; nam ubi propter aquam, aliamve causam, matura satio omissa est, præsidium ab hoc petitur.*

CAP. III. — *a Prima Ceres cœpit uti frugibus in Græcia. Aug., xvii de Civit., cap. 6: Regnante autem Argo, suis uti cœpit frugibus Græcia, et habere segetes in agricultura delatis aliunde seminibus.*

b Frumenta sunt prop. q. arist. hab. E Serv., Georg. i, ad vers. Siliqua quass. legumen.

c Fruges autem reliqua. At Serv., Æn. i, ad vers. Frugesque recept.—Errant (inquit) qui discernunt frumenta a frugibus.

d Nam frumen dicitur summa pars gulæ. Servius utrobique.

e Apud antiq... molendi. E Serv., Æn. ii, ad illud: Et torere.

f Adoreum tritici genus. Festus: Ador farris genus, edor quondam appellatum, ab edendo; vel quod aduratur, ut fiat tostum, unde in sacrificio mola salsa efficitur.

g Quod idem vulgo semen dicitur. Plinius, de Zea, lib. xviii, cap. 8: Est et hæc Italiæ in Campania maximeque semen appellatur.

h Nam ubi propter aquæ, aliamve caus. E Columell., lib. ii, cap. 6.

i Alica Græcum nomen est. Latinum putat Festus: Alica (inquit) dicitur, quod alit corpus. Charisius vero, lib. i: Alicam sine aspiratione dictam Verrius

9. *Alica, Græcum nomen est.*

1 Alicastrum simile est alicæ, pondere et bonitate præcipuum.

10. **313** *Hordeum dictum, quod præ cæteris generibus frumenti aridum ante fiat, vel quo spica ejus ordines habeat. h Horum tria genera. Primum hexaticum vocatur, eo quod spica ejus sex ordines habeat, quod quidam cantherinum appellant, quoniam animalia melius quam triticum pascit, et homines salubrius quam malum triticum. Alterum distichon, eo quod duos ordines habet hoc plerique galaticum vocant. Tertium trimestre, quia dum cogit necessitas, verno seminatur, et celeriter colligitur.*

11. *Scandula, a divisione vocata. Duplex enim est, scanditurque, id est, dividitur.*

12. *Centenum appellatum, eo quod in plerisque locis jactus seminis ejus in incrementum frugis centesimum renascatur.*

Hinc et millium a multitudine fructus vocatum.

13. *Panicum dictum, quod multis in regionibus ex eo panis vice homines sustententur, quasi panificium.*

Pistum a pasto.

Sesamum, Græcum nomen est.

14. *Farrago dicta a farre. Est enim herba hordeacea adhuc viridis, necdum granis ad maturitatem turgentibus.*

15. *Spicam de maturis frugibus abusive dicimus. Nam proprie spica est cum per culmi folliculum, id est, extremum tumorem aristæ, adhuc tenues in modum spiculi eminent.*

16. *Arista appellata, quod prius ipsa arescat.*

p Culmus est ipse calamus spicæ, qui a radicibus nascitur. Et dicitur culmus, quasi calamus.

17. *Folliculus est theca frumenti, in qua granum servatur interius. 314 q Hæc super spicam vallo instructa munimen præterdit, ne avium minorum morsibus spica suis fructibus exuatur, aut vestigiis proteratur.*

tradit, et sic multi dixerunt; Lucilius, xv: Nemo est halicarius posterior te, cum aspiratione dixit. Ergo sub iudice lis est.

1 Alicastrum simile est alicæ. Columell., ibid.: Semen trimestre, quod dicitur alicastrum, idque pondere et bonitate est præcipuum.

h Horum tria gener. Ex eod., cap. 9, nisi quod ad duo genera species omnes hordei retulit.

1 Scandula. Al., scandalia. F., scandia. Sic enim apud nos appellatur.

2 Centenum. Quod a Plinio secale dicitur lib. xviii, cap. 16.

2 Spicam de mat... eminent. E Serv., Georg. ii, ad illud: Spicæ jam campis, etc.

o Arista appel. Ex eod., Æn. vii, ad illud: Cursu læsisset aristas.

p Culmus. Idem, Georg. i, ad vers. Culmumque lev. stipulasque: Culmus dicitur ipse calamus, stipulæ vero folia quæ ambiunt culmum.

q Hæc super spicam, etc. Ambros., lib. Hexam. iii, cap. 8: Tum super ipsam spicam vallum struitur, ut quasi quadam in arce præterdat, ne avium minorum morsibus spica suis exuatur fructibus, aut vestigiis proteratur. Expressit autem Ambros. locum Ciceri, ex lib. de Senect.

18. ^a *Stipulae* sunt folia, seu vaginæ, quibus culmus ambitur, atque fulcitur, ne pondere frugis curvetur, quæ ambiunt culmum. Et dicta *stipula*, quasi *usta*, et quasi *ustipula*. *Stipula* dicta ab *usto*; collecta enim messe uritur propter culturam agri. Item *stipula*, vel quia pars ejus uritur, pars interdum pro palea præciditur.

19. *Palea* a quibusdam vocari dicitur, quod *pala* ventiletur, ut frumenta purgentur. Gentiles autem *paleam* a quadam *Pale* frugum inventrice nominaverunt, quam *Cererem* esse volunt. De qua Virgilius:

To quoque, magna Pa'es, et te memorande, cœnemus.

Item alii a *pabulo* nuncupatam dicunt *paleam*, quod ea primum sola in pascendis animalibus præbeatur. ^b Cujus natura ex contrario tantum est frigida, ut obratas nives fluere non sinat; adeo calida, ut maturecere pomia compellat.

CAPUT IV.

De leguminibus.

1. *Legumina* a *legendo* dicta, quasi electa. Veteres enim meliora quæque legebant, ^d sive quod manu legantur, neque sectionem requirant.

2. Leguminum plurima genera, ex quibus faba, lenticula, pisum, faselus, cicer, lupinus gratiora in usum hominum videntur.

3. *Faba* Græci etymologia a *vescendo* vocabulum sumpsit, **315** quasi *faga*. *φῆγε* enim Græce comedere dicitur. ^e Primum enim homines hoc legumine usi sunt. Hujus species duæ, quarum altera communis, altera *Ægyptia*.

4. *Faba fresa* dicta, eo quod eam homines *frendant*, id est, *frangant*, et molendo comminuant.

5. *Lens* vocata, quod humida et *lenta* est, ^f vel quod adhæret humi.

^a *Stipulae sunt folia*. E Serv. et Ambros., ibid.

^b Cujus natura ex contrar. tantum est frigid., etc. Aug., lib. XXI de Civit., cap. 7: *De palea sic frigente, ut fluxere nivem non sinat; sic calente, ut maturescere pomia compellat.*

CAP. IV. ^o — *Legumina a legendo*. . . veteres enim meliora quæque leg. Serv., Georg. I, ad illud: *Maxima quæque manu legeret*: Hinc, inquit, quidam volunt dictum legumen.

^d Sive quod m. leg. n. s. r. Ex eod., ad vers. *Siliqua quassante legumen*. Varron, lib. I, de Re rust., cap. 23, de cicerō: *Hoc enim quoque legumen, ut cætera quæ videntur et terra, non subsecantur, quæ quod ita leguntur, legumina dicta.*

^e Primum e. homin. hoc leg. usi sunt. Plin., lib. VIII, cap. 12: *Sequitur natura leguminum, inter quæ maximus honor fabæ, quippe ex qua tentatus sit etiam panis.*

^f Vel quod adhæret humi. Al., *Humida*. . . Alii lentem, quasi lenem dictam volunt, ex verbis Plinii: *Invenio apud auctores æquanimitatem fieri vescentibus ea.*

^g Sed *faselus* et *cicer* Græc. Cur *cicer* Græcum nomen dixerit, querendum.

^h Sed *faselus vile genus*. *Vilemque faselum* dixit Virg. Reliqua Serv., ibidem.

ⁱ *Lupinus, Græcum et ipsum*. Ἀπό τῆς λέξεως dictus lupinus, eoque etiam videtur respectasse Virgilius.

^j Quo eam *Xerxes rex Pers.* Serv., Georg. I, ad illud: *Tunc te quoque, medica, putres accipiunt culci*: *Hæc autem herba a Medis translata est in Græciam,*

6. ^g *Faselus* autem, et *cicer* Græca nomina sunt, ^h sed *faselus* vile genus leguminis, quia omne quod abundat vile est, hoc autem semen abundanter invenitur.

7. ⁱ *Lupinus* Græcum et ipsum nomen est. De quo Virgilius: *Tristisque lupini*, quia vultum gustantis amaritudine contristat; unde eos præ amaritudine, nec vermis, nec ullum animal comedit.

8. *Medica, vicia, ervum*, pabulorum optima sunt.

9. *Medica* dicta, quia *Medis* translata est in Græciam, tempore quo eam *Xerxes rex Persarum* invasit.

^k Hæc semel seritur, et decem annis permanet, ita ut quater vel sexies possit per annum recidi.

10. ^l *Vicia* dicta, quod *vix* ad triplicem perveniat fructum, **316** cum alia legumina proventum habeant fertilem. Unde et Virgilius: *Aut tenues fetus viciae*.

11. *Pisa*, quod ea pensabatur aliquid auri minutum. ^m Nam *pis aurum* dicitur.

12. *Ervum* a Græco trahit vocabulum. Hoc enim illi *ερβος* dicunt, quod dum sit quibusdam pecoribus infestum, ⁿ tauros tamen pingues efficit.

CAPUT V.

De vitibus.

1. *Vitis* plantationem *Noe* primus instituit rudi adhuc sæculo. Apud Græcos autem inventorem *vitis Liberum* appellant. Unde et eum gentiles post mortem deum esse voluerunt.

2. ^o *Vitis* dicta, quod vim habeat citius radicandi.

Alii putant *vites* dictas, quod invicem se *vittis* innectant, vicinisque arboribus reptando religentur. ^p Est enim earum natura flexilis, quia, quasi brachiis quibusdam, quidquid comprehenderit stringunt.

3. ^q *Labrusca* est *vitis agrestis*, quæ in terræ

quo tempore eam invaserunt. Plin., lib. XVIII, cap. 16: *A Melis advecta per bella Persarum, quæ Darius intulit*. Sed cur *Xerxem* pro *Dario* substituerit *Isidorus*, id anxie pervestigandum non putavimus.

^k Hæc semel seritur... recidi. Ex Columell., lib. II, cap. 11.

^l *Vicia dicta* Servius, ad verba Virgilii ab *Isido*: o citata: *Mire TENENS ait. Nam vicia vix ad triplicem pervenit fructum, cum alii leg. p. h. felicissimum et fertilem*. Ex his verbis *Isidorus* notationem qualentuncunque confecit. Sed placet *Varronis* nobis etymologia, lib. I, cap. 31: *Vicia dicta a vinciendo, quod item capreolos habet, ut vitis, quibuscum sarsum vorsum serpit ad scapum lupini, aliumve quem, ut hæreat, id solet vincere.*

^m Nam *pis aurum* dicitur. F.: *Nam inde Pisaurum dicitur*. Serv., *Æn.* VI, ad illud. *Aspice Torq. et referentem*: — *Nam Pisaurum* (inquit) *dicitur quod illic aurum pensatum est*. Sed rejiciebat hæc *Chacon*, ut adulterina.

ⁿ Tauros tamen pingues eff. Virg., *eclog.* 3:

Elheu! quam pingui macer est mihi taurus in ervo!

CAP. V. — ^o *Vitis d. q. vim habeat citius radicandi*. A *vita* scilicet, vel vi.

^p Est enim earum natura flex... string. Ambros., *Hexam.* cap. 12, de *Vite*: *Dainde quia natura flexibilis* (sive, ut est in veteri libro, *fluxilis*) *et caduca est, quasi brachiis quibusdam, ita clavibus quidquid comprehenderit, stringit.*

^q *Labrusca*. . . terræ. E Serv., *eclog.* 5.

marginibus nascitur. Unde et *labrusca* dicta a *labris* A et ^k sine lapsu periculorum fructus suos sustineant, ac sese vaga proceritate diffundant.

4. ^a *Codex* dictus, quasi *caudex*. Sic enim et veteres *clodum* pro *claudio* dicebant.

5. **317** *Sarmentum* a *serendo*, quasi *serimentum*.

^b *Malleolus* est novellus palmes innatus prioris anni flagello, cognominatusque ob similitudinem rei: quod in ea parte quæ deciditur ex veteri sarmento prominens, utrinque mallei speciem præbet.

6. ^c *Spadones* sunt surculi fruge carentes, ex ipsa appellatione, quod sint inhabiles fructui, et sterilitate affecti.

7. ^d *Sagittam* rustici vocant novissimam partem surculi, sive quia longius recessit a matre, et quasi prosilit, seu quia acuminis tenuitate teli speciem præfert.

8. ^e Summitates vitium et fruticum *flagella* nuncupantur, eo quod *statu agitentur*.

9. ^f *Palmes* vitis materia mollis, qui per novella brachia emissus fructum affert. Nam ideo rustici partem vitis palmitem dicunt. *Palmes* enim derivativum nomen est, quod nomen paragogum dicitur, quod a *palma* derivetur. Palma enim habet nomen ^g prototypum, quod dicitur principale, ab eo quod ex se derivatum faciat.

10. ^h *Pampinus* est folium, cujus subsidio vitis a frigore, vel ardore defenditur, atque adversus omnem injuriam munitur. Qui ideo alicubi intercisus est, ut et solem ad maturitatem fructus admittat, et umbram faciat. Et dictus *pampinus*, quod de *palmite* pendat.

11. ⁱ *Capreoli* dicti, quod capiant arbores, sunt enim cincinni, **318** sive uncinoli, quibus se innectere vites et suspendere solent arboribus, quo adminiculo fracti palmites i ventos ac turbines contemnere queant,

^a *Codex d. q. caudex*. S. rv., Georg. 2: *Quin et caudicibus sectis: CAUDICIBUS POSUIT PRO CODICIBUS, SICUT CAULEM PRO COLEM, SAURICEM PRO SORICE DICIMUS.*

^b *Malleolus... præbeat*. E. Columell., lib. III, cap. 6.

^c *Spadones*. Ex eodem lib., cap. 10.

^d *Sagittam... præfert*. E. cap. 17.

^e *Summitates vitium*. Iti. Serv., Georg. II, ad *Nere flagella summa pete*. Et Varro, lib. I, cap. 31.

^f *Palmes*, etc. Quod nomen *παράγωγον* dicitur.

Clarissius, lib. I: *Sunt quædam verba, quæ παράγωγα appellantur, quæ a primitivi verbi declinatione et mutationem et adjectionem capiunt.*

^g *Prototypum, quod dicitur principale*. Idem, lib. I, cap. de Analogia: *Nomina quædam sunt principalia, quæ Plinius secundus, eodem libro, FACIENDI appellat, ut AQUA; ex quibus possessiva nascuntur, quæ PATIENDI vocat, ut AQUALIS.*

^h *Pampinus est folium*, etc. Ex Ambros., lib. III Hexam., cap. 12.

ⁱ *Capreoli quod capiant arbores*. Varr., lib. I, cap. 51: *Et altera parte caprea dicta, quod parit capreolum. Is est coliculus viteus, intortus, ut cincinnus; is enim vite ut teneat, serpit ad locum capiendum. Ex quo a capiendo capreolus dicitur. Verius tamen capreolum a nobis propter teneritudinem dictum, ita uti a Græcis πόρρον, id est, vituli, dicuntur rami novelli.*

^j *Ventos ac turbines contemnere*. Ita omnino legendum ex veteribus lib. Respexitque ad Virgilii verba, Georg. II, ejusmodi de re:

Viribus enim quarum, et contemnere ventos
Assuescant.

12. ^l *Corymbi* sunt annuli qui proxima quæque ligant, et comprehendunt, ne longius laxati palmites ventorum flatibus dissipentur.

13. *Uvæ* dictæ, quod intrinsecus humore sunt plenæ, ^m succique et pinguedinis. ⁿ Nam humidum est quod exterius humorem habet, uvidum quod interiorius.

14. *Acina...*

Botrus...

^o *Racemus* est botrionis pars, et botrio Græcum est.

15. ^p *Suburbanæ uvæ* quædam dicuntur, quia fructus earum ad escam velut pomum in urbibus venditur. Commendat enim eas et species et saporis jucunditas, ex quibus sunt præcoquæ, duracinæ, purpureæ, dactylii, Rhodiæ, Lybicæ, cerauniæ, stephanitæ, tripodaniæ, unciaricæ, cidonitæ. Durabiles autem per totam hiemem Venuculæ et Numisianæ.

16. ^q *Præcoquæ* vocatæ, quod cito maturescant, et ante omnes sole coquantur. Has ^r *lageos* dicunt, quod currant ad maturitatem velociter, ut lepus.

319 17. Purpureæ, a colore dicuntur.

^s *Dactyli*, a longitudine.

Rhodiæ, et Lybicæ, a regionibus nuncupatæ sunt.

Cerauniæ vero, quod rubeant, velut ignis.

^t *Stephanitæ*, a rotunditate.

Unciaricæ, a magnitudine.

18. Genera autem uvarum quæ vino deserviunt plurima. Ex quibus ^u *aminea* dicta, quasi sine minio, id est, sine rubore. Album enim vinum reddit, quæ cum sit unius nominis, non unam speciem reddit. Amineæ duæ geminæ, ab eo dicitur quod duplices uvas mittant.

^k *Et sine lapsu periculorum*.—*Lapsus periculorum* libb. omnes; *pediculorum* quidam reponunt, quod pediculi et fructuum et foliorum dicantur. Quibus Plinius repugnat lib. xv, cap. 28: *Dependunt (inquit) alia pediculis ut pira, alia racemis ut uvæ, et palma, alia et pediculis, et racemis ut ederæ, sambuci*. Quid si *lapsus periculorum*, dixit Isidorus (ut Catullus casus alios *periculorum*)? *Sine lapsu periculo* volebat Chacon.

^l *Corymbi sunt annuli*. Item inf., cap. 9: *Corymbis, quos annulos vocamus, nisi forte corynni legendum*. Hesych.: *κόρυμβος ὄστρος τις γυναικείος περιτραχίλης*. **D** *Nam quod masculino genere enuntiavit Isidorus, laud magni referre arbitror.*

^m *Succique et pinguedinis*. Al., *succique pinguedine*.

ⁿ *Nam humidum est, quod extrinsecus*. E. Serv., eclog. 10.

^o *Racemus est botrionis pars*. Ex eod., Georg. II, ad illud: *Et turpes avibus prædam fert uva racemos*.

^p *Suburbanæ uvæ*. E. Columell., lib. III, cap. 2. Vid. etiam Plin., lib. XIV, cap. 3.

^q *Præcoquæ*. Serv.: *Præciæ, quasi præcoquæ, quod ante alias sole coquantur*.

^r *Lageos*. Serv., ad *Tenuisque lageos*: *Lageos est quæ Latine leporaria dicitur*.

^s *Dactyli*. *Dactylides*.

^t *Stephanitæ*. Idem: *Et coronatio naturæ lusu stephanites acinos foliis interscrasantibus*.

^u *Aminea q. sine minio*. E. Serv., ad illud: *Sunt et Amineæ vit.*, Georg. II, ubi multa Pierius de voce et de vini genere.

* *Aminea lanata*, quia plus omnibus lanescit la-
vugine.

Rubeliana dicta, quia ejus materia *rubet*.

19. *Fæcinia* minuti acini et duræ cutis uvas habet,
nobilitate amineam sequitur, fecunditate præcedit.
Quam proinde *fæciniam* vocat, quod plus quam cæte-
ræ *fæcis* afferat.

20. * *Apianæ* vinum dulce faciunt, quas nisi cito
legas, pluviis, et ventis, et maxime *apibus* infestantur,
quarum deprædatione *Apianæ* cognominatæ sunt.

320 21. *Balanitæ* a magnitudine nomen sumpse-
runt, *Βάλανος* enim Græci *glandem* vocant.

22. *Biturica* a regione nomen sortita est, turbines,
et pluvias, et calores fortissime sustinens, nec in ma-
era terra deficiens, hujus meriti et *basilisca* est.

23. ^d *Argitis* Græcula vitis, generis albi, fertilis. **B**
Visula materiam et brevem, et latum folium mit-
tens, cujus fructum nisi primo tempore colligas, aut
ad terram decidet, aut humore putrescet.

24. * *Inerticula* nigra est, quam Græci *amethyston*
vocant, boni vini, et lenis, a quo etiam nomen traxit,
quod *iners* in tentandis nervis habeatur, quamvis gu-
stui non sit hebes.

25. ^f *Mareoticæ* a regione *Ægypti Mareotis* dictæ,
unde prius venerunt; sunt enim et albæ et nigræ.

26. * *Helvolæ*, quas quidam varias appellant, neque
purpureæ, **321** neque nigræ; ab *helvo* colore ita
dictæ, subalbi tamen musti. *Helvum* enim est nigrum
candidumque colore. Nam *helvum*, nec album, nec
nigrum est.

27. ^b Tertius locus vitium quæ sola fecunditate **C**
commendantur, abundantia copiosa, multumque vini
fluens.

28. ⁱ *Vitiscionia* uvas grandes magis quam multas
habet; nomen autem inde hoc sumens, quod multum
vini fluat.

^j *Syriaca*, vel quia de *Syria* allata, vel quia nigra
est.

29. Multa autem genera vitium sunt, quæ tamen
mutatione loci et qualitatem et nomen amittunt.

* *Aminea lanata*. Ita dicitur a Columella et Plinio.

^b Nobilitate amineam sequitur. Hæc de momentanis
Columella, quas tamen cum rubellianis et fæcenis
ipse et Plin. conjungunt.

^c *Apianæ*, etc. E. Columell.

^d *Argitis*... *Visula materiam brevem*. E. Columella,
e quo *visulam* solum in locum restitimus, quæ hic
nulla erat. Ni si quis vulgatam lectionem secutus
vastum pro *visula* malit legere, ut hæc omnia de ar-
gite dicantur; sed accidisse hic credo quod in in-
erticula, quæ statim sequitur, quod cum sive in Isido-
ro, sive apud Columellam, vox *materis* in argite præ-
cederet, in *visula materiam brevem* sequeretur, librarii
sequentia verba describerent, quæ de argite interpo-
nenda fuerant, cum nomine ipso *visulæ* omitterent.
Itaque sic fortasse locus integer legendus: *Argitis*
Græcula vitis generis albi, fertilis vastis materiis et visis
arboribus. Visulæ brevem materiam et latum folium, etc.

* *Inerticula*... *hebes*. Ex Columell., ibid., e quo
amethystæ reposuimus in vitis omnibus libris. Nam
vocem *amaracion*, quæ hic vulgo legitur, ex *helvinaceis*
uvis, de quibus agit statim Columella, huc compul-
sam, aiebat Chacon.

^f *Mareoticæ*. E. Serv., ad vers. *Sunt et Mareotides*

30. Vitibus inter cætera magis ista conveniunt,
oblaqueatio, putatio, propagatio, fossio.

31. ^k *Oblaqueare* est circa codicem terram ape-
rire, et velut lacus efficere. Hoc aliqui *excodicare* ap-
pellant.

32. *Putare* est virgam ex vite supervacuam rese-
care, cujus flagellis luxuriat. *Putare* enim dicitur
purgare, id est, *amputare*.

33. *TRADUCERE, transducere*. PROPAGINARE vero fla-
gellum vitis terræ submersum sternere, et quasi porro
pangere. Hic ^l *propagines* **322** a *propagare*, id est,
protendere, dicuntur.

Fodere vero est foveam facere, quasi *fovere*

CAPUT VI.

De arboribus.

1. *Arborum* nomen, sive herbarum, ab *arvis* in-
fluxum creditur, eo quod terris, fixis radicibus, ad-
hærent. Utraque autem ideo sibi pene similia sunt,
quia ex uno alterum gignitur. Nam dum sementem in
terram jeceris, herba prius oritur, dehinc confota sur-
git in arborem, et infra parvum tempus, quam her-
bam videras, arbustum suspicis.

2. *Arbustum* arbor novella, et tenera, in qua in-
sertio fieri potest, et dicta *arbusta*, quasi *arboris hasta*.
Alij ^m *arbustum* locum, in quo arbores sunt, volunt
accipere, sicut salictum. Sic et *virectum*, ubi virgu-
læ, et virentes.

3. *Arbor* autem et fructifera, et sterilis; *arbos* au-
tem non nisi fructifera. Genere autem feminino *ar-
bores* dicimus, *poma* vero neutro.

4. *Frutex* brevis est appellatus, quod terram fronde
tegat, cujus plurale nomen *fruteta*; arbor alta est.

5. *Silva* vero spissum nemus, et breve. ⁿ *Silva*
dicta, quasi *xilva*, quod ibi ligna cadantur. Nam
Græci ξύλον *lignum* dicunt. Multa enim Latina nomina
Græcam plerumque etymologiam recipiunt.

6. *Nemus* a *numinibus* nuncupatum, quia pagani
ibi idola constituebant. **323** Sunt enim nemora
arbores majores, umbrosæ frondibus.

7. *Lucus* est densitas arborum solo lucem detra-
alba, Georg. II.

* *Helvolæ*. — *Helvenacas* vocat Plinius, nos vulgo
hebenes.

^k *Tertius locus... fluens*. Huic tertio loco locus hic
nullus est. Itaque expungendum censeo.

D ⁱ *Vitiscionia*, etc. *Vitiscionia* nomen ignotum. De
spionia Columella: *At spionia dapsilia musto et ampli-
tudine magis uvarum quam numero fertilis*.

^j *Syriaca*. Plin.: *Est et nigra amineæ, cui Syriacæ
nomen imponunt*.

^k *Oblaqueare... appellant*. Ex Pallad., lib. II, cap. 1.
Video *oblaqueare* apud Auctores de Re rust. passim
scribi. Sed cur Goth. libror. scriptura displiceat, in
quibus omnibus *oblaqueare*, si *oblaqueare* est *lacus*
circum facere?

^l *Propagines a propagare, id est protendi*. Serv.,
Æn. IV, ad illud: *Genus alto a sanguine Teucri*:
— *Proderet, modo (inquit) protenderet, id est propa-
garet*.

CAP. VI. — ^m *Arbustum locum... salictum*. Verba
sunt Servii, eclog. 3.

ⁿ *Silva dicta, q. xilva*. F., *xyla*; dicta autem silva
ἀπό τῆς ὄλης. s. pro aspiratione succedente.

rens, tropo antiphrasi, eo quod non luceat, sive a *lucere*, quod in eo lucebant funalia, vel cerei, propter nemorum tenebras.

8. *Saltus* est densitas arborum alta, vocata hoc nomine, eo quod exiliat in altum, et in sublime consurgat.

9. *Aviaria* secreta nemora dicta, quod ea aves frequentant.

10. *Recidiva* arborum sunt quæ, aliis sectis, repullulant. Alii recidiva a cadendo dicunt, quia post casum nascuntur. Alii a *recidendo*, et repullulando dixerunt; ergo recidivum, ubi mors, aut casus.

11. *Institutio* dicitur, cum fisso trunco surculus secundæ arboris sterili inseritur; aut *oculorum impositio*, cum, inciso cortice, libro alienæ arboris gerumen immittitur.

12. *Plantæ* sunt de arboribus; *Plantaria* vero quæ ex seminibus nata sunt cum radicibus, et a terra propria transferuntur.

13. *Cespites* frutices sunt, quasi *cuspidites*, vel quasi circa *pedes*.

Frondes, quod ferant virgulta, vel umbras, sunt autem causa umbrarum.

Oculi nodi sunt, ex quibus frondes exeunt.

14. *Rudix* appellatur, quod quasi *radiis* quibusdam fixa terris, in profunda dimergitur.

* Nam physici dicunt parem esse altitudinem radicem et arborum. Alii *radicem* a similitudine *radiorum* dictam putant, vel quia si eradatur, non repullulat.

15. *Truncus* est statura arboris insistens radici.

Corticem veteres *corucem* vocabant. Dicitur autem *cortex*, quod *corio* lignum tegat.

324 16. *Liber* est corticis pars interior, dicitur a *liberato* cortice, id est, ablativo. Est enim medium quoddam inter lignum et corticem.

17. *Rami* sunt qui de trunco manant, sicut a *ramusculis* cætera.

Surculi a præcisione *serræ* nuncupati.

18. *Virgulum* est quod de radice pullulat; *ramus*, qui de ipso robore arboris; *virga*, quæ de ramis. Proprie autem *virgultum* appellatur, quod ad radicem arboris nascitur, et quasi inutile ab agricolis ampu-

^a *Aviaria*. E Serv., Georg. 2, ad illud: *Rubent aviaria baccis*.

^b *Recidiva*. E duob. Servii locis, Æn. iv, ad... *Recidiva manu*; et Æn. x, ad illud: *Dum Latium Teuceri*.

^c *Institutio d. cum fisso trunco... immittitur*. Ex eod., Georg. ii, ad illud: *Arbutus horrida*. Ubi *fisso*, non *infisso*, ex hoc loco et Manuscript. Servii lib., legendum est.

^d *Plantæ... Plantaria... transfer*. Ex eod., ibid.

^e *Nam physici dicunt, etc.* Ex eod., Æn. iv.

^f *Corticem veteres corucem*. — *Corium* lubenter legerim ex vestigiis, quantumvis lubricis, Tarracoenis. Codicis: *Truncus est statura arboris insistens radice, v-teres quorum voce vocabatur*.

^g *Liber*. E Serv., eclog. 10.

^h *Virgultum, quia ex virga*. Al., *quia hæc virga*.

ⁱ *Et idcirco in ea hos sustinent illigatos*. Ut in Mercurii caduceo videmus.

Et hinc dictum *virgultum*, quia ex *virga* tollitur. *Virga*, vel a *virtute* dicitur, quod vim in se multam habeat, vel a *viriditate*, vel quia pacis indicium est, quod *vim* regat. Unde hac utuntur magi ad placandos inter se serpentes, ¹ et idcirco in ea hos sustinent illigatos. Hac etiam philosophi, et ² reges, et magistri, et nuntii, et legati utuntur.

19. ¹ *Flagella* dicuntur, ut prædiximus, summæ arborum partes, ab eo quod crebros ventorum sustinent *flatus*.

20. ¹ *Cymas* vocatas (dicunt) quasi *comas*.

Folia Græce *φύλλα* dicuntur, inde est ad nos hoc nomen per derivationem translatum.

21. *Flores* nominati, quod cito defluant de arboribus, quasi *fluores*, quod cito solvantur. In his duplex **B** gratia: coloris et odoris. Austro enim flores solvantur, Zephyro fiunt.

22. *Germen* dicimus surculum prænantem, a *gerendo*; unde et *germinatio*.

23. *Fructus* nomen accepit a *frumine*, id est, eminente gutturis parte, qua vescimur. Inde et *fruges*. Fructus autem proprie dicuntur agrorum, et arborum, quibus utique utimur. In animalibus vero abusive et translative vocamus fructum.

24. *Poma* dicta ab *opimo*, id est, a copiarum ubertate. *Matura* 325 dicuntur, quia apta sunt ad mandandum; sic et *immatura*, quia priusquam matura facta, dura sunt ad mandandum.

25. *Ligna* dicta, quia incensa convertuntur in *lumen*. Unde et *lychnum* dicitur, quod lumen det.

C 26. *Hastula* a tollendo nuncupata, quasi *obstacula*. *Fomes* est hastula quæ ab arboribus excutitur recisione, aut hastulæ ambustæ, aut ligna cavata, a fungis nomine accepto, quod ita capiat ignem. De quo Virgilius: *Rapuitque in fomite flammam*.

27. *Torris* lignum adustum, quem vulgus *iritionem* appellat, extractum ex loco, semiustum et extinctum.

28. *Quisquilæ*, stipulæ immistæ surculis et foliis aridis. Sunt autem purgamenta terrarum.

Caries putredo lignorum; dicta hoc nomine, quod eveniat lignis virtute carentibus.

¹ *Reges ac magistri*. Magistri vel poëtorum, vel magistratus; sic namque alibi Isidorus usurpat.

² *Flagella dicuntur*. E Serv., ubi sup., cap. 5.

¹ *Cymas... q. comas*. Item inf., cap. 10, *cyma*, quasi *coma*.

² *A frumine, i. eminent. g. p.* E Serv., Æn. i, ad vers. *Frugesque receptas*.

³ *Unde et lucinum*. F. *lychnus*, vel *ellyphinium*.

⁴ *Fomes est hastula*. Dicitur a nobis hodie vulgo *astilla*. Sed Festus: *Fomites sunt hastulæ ex arboribus dum cadunt excussæ*. *Opilium adustas jam vivo vocari existimat fomites*.

⁵ *Torris lignum adustum*. Hieronym., in Zachar. iii: *Cur quasi torrem, quem vulgo iritionem vocant, Jesum conaris obruer, qui de Babylonica captivitate quasi semiustus evasit?*

⁶ *Quisquilæ*. Festus: *Quisquilæ, putant dici, quidquid ex arboribus minutis surculorum cadit, vel quidquid cadit*.

326 CAPUT VII.

De propriis nominibus arborum.

1. *Palma* dicta, quia manus victricis ornatus est, vel quod oppansis est ramis, in modum palmæ hominis. Est enim arbor insigne victoriæ, proceroque ac decoro virgulto, diuturnisque frondibus vestita, et folia sua sine ul a successione conservans. Hanc Græci *Phœnicem* dicunt, quod diu duret, ^b ex nomine avis illius Arabiæ, quæ multis annis vivere perhibetur. Quæ dum in multis locis nascatur, non in omnibus fructus perficit maturitatem. Frequenter autem in *Ægypto* et *Syria*. Fructus autem ejus *dactyli*, a digitorum similitudine nuncupati sunt, quorum etiam et nomina variantur. Nam alii appellantur *pal'mulæ* similes myrobelaui. Alii *Thebaici*, ^c qui et *Nicolai*. Alii ^d *nucæles*, quos Græci *caryotas* vocant.

2. *Laurus* a verbo *laudis* dicta. Hæc enim cum laudibus victorum capita coronabantur. Apud antiquos autem *laudea* nominabatur, postea *d* littera sublata, et subrogata *r*, dicta est *laurus*, ut in *auriculis*, quæ initio *andicalæ* dictæ sunt, et *medidies*, qui nunc *meridies* dicitur. ^e Hanc arborem Græci *δάφνη* vocant, **327** quod nunquam deponat viriditatem, inde illa potus victores coronantur. ^f Sola quoque arbor hæc vulgo salinari minime creditur.

3. ^g *Malum* a Græcis dictum, quod sit fructus ejus pomorum omnium rotundissimus. Unde et hæc sunt vera mala quæ vehementer rotunda sunt. ^h *Malum Matianum* a loco vocatum unde prius advectum est. Nam multæ arbores nomina ex provinciis et civitatibus de quibus allatæ sunt acceperunt. Virgilius amantibus quid ex malo quæri soleat ostendit.

4. *Mala Cydonia* nomen sumpserunt ex oppido, quod est in insula *Creta*, de qua dicere solent Græci urbium *Cretensium* matrem *Cydoniam*, ex cujus

A pomo ⁱ *cydonitum* conficitur. ^j Fit quoque ex ea et vinum, quo languentium desideria falluntur. Nam specie, et gustu, et odore cujuslibet vini veteris imaginem repræsentat.

5. ^k *Melimum* a dulcedine appellatum, quod fructus ejus *mellis* saporem habeat, vel quod in melle servetur, ^l unde et quidam :

Si tibi Cecropio saturata Cydonia melle
Ponentur dicas : hæc melimela placeant.

6. *Malum Punicum* dicitur, eo quod ex *Punica* regione sit genus ejus **328** translatum. ^m Idem et *malogranatum* eo ⁿ quod inter corticis rotunditatem granorum contineat multitudinem. Arbor autem *malogranata* est generis feminini, pomum vero generis neutri. ^o Flores malorum a Græcis appellati sunt *χάτωσι*; ^p Latini *caducum* vocant. ^q Agrestium autem malorum flores Græci *βάλανστια* appellaverunt, quarum alii albi, alii purpurei, alii rosei reperiuntur, similes floribus mali *Punici*. ^r Negant medici mali *Punici* cibo corpora nostra nutriri; sed eo sic opinantur utendum, ut medicari potius, non alere, videatur.

7. *Malum Persicum*, cui brevis admodum vita concessa est, ^s trium generum esse fertur : *Duracinum*, *Armenicum*, et *Persicum*. *Duracinum* nuncupatur, eo quod pomum ejus in gustu *acorem* referat. *Armenicum* dicitur, quod primum genus ab *Armenia* sit advectum. *Persicum* vocatum, ^t quod eam arborem primus in *Ægypto* severit *Perseus*, a quo se oriundos *Ptolemæi* ferebant. Hæc in *Perside* fructum generat interfectorium, apud nos autem jucundum, ac suavem. ^u Horum aliud præcox, aliud vocatur æstivum.

8. ^v *Medi* a arbor cujus nomen etiam in carminibus *Mantuanis* inclaudit, asportata primum a *Medis*, unde et vocabulum sumpsit. ^x Hanc Græci *κιδρόμηλον*,

¹ Unde et quidam. Martial., lib. xii, epig. 24.

^m Idem et *malogranatum*. Plin., xiii, cap. 19 : Aliqui granatum appellant.

ⁿ Quod intra corticis rotunditatem granorum contineat multi. Ex Hieronym. Agg., ult.

^o Flores malorum a Græc. app. *χάτωσι*. E Dioscorid., lib. i, cap. 153.

^p Latini *caducum*. Aurelian., lib. v. Tard., cap. 2 : Mali *Punici* *caduco*, quod Latini *ampullacium* vocant.

D Sic namque legendum existimo apud Aurelianum a forma *ampullæ*. Nam idem, lib. iv, cap. 5, *ampullacium* vocari scribit. Ego utrobique *ampullacium* cum *Chacoem* malo. Mallem quoque dixisset *Isidorus* mali *Punici* *caducum* *ampullacium* a Latinis vocari.

^q Agrestium autem malorum flores Græci *βάλανστιον*, etc. E Dio-corid., cap. 155, *περί βάλανστιων*. *Balaustii* meminit Plin. xvi, cap. 3, et Arnob., lib. vi *Advers. gent.*

^r Negant Medici. Id uno verbo complexus est Dioscorides *ἀτροφον* dicens.

^s Trium generum. Pallad., lib. ultim., cap. 6 : Genera eorum hæc : *Duracina*, *præcoxia*, *Persica*, *Armenica*.

^t Quod eam arborem primus in *Ægypto*, etc. Vid. Plin., lib. xv, cap. 13.

^u Horum aliud præcox. Quod a nobis *albercoque*, voce non prorsus immutata, dicitur.

^v *Medica*, etc. Verba sunt Solin., cap. de *Mediâ*.
^x Hanc Græci *κιδρόμηλον*. Ita dicitur a Diosc.,

CAP. VII. — ^a *Palma* dicta, quia man. vict. Ambros., in Hexam., cap. 13 : *Laurus* et *palma* ad insigne victoriæ; *lauri* victorum capita coronantur, *palma* manus victricis ornatus est.

^b Ex nomine avis illius. Contra Plinius, lib. xiii, cap. 3. Ex arbore nomen avi inditum putari ait.

^c Qui et *Nicolai*. A *Nicolao* Peripatetico, cujus consuetudine delectabatur Augustus, sed causam non uno modo referunt Plinius, Plutarchus, Athenæus et Suidas.

^d Alii *nucæles*, quos Græci *caryotas*. Sic Plin. *καρυώτιδας* vocat Diosc., lib. i, cap. 149.

^e Hanc arborem *δάφνην* G. v. q. n. d. *viriditatem*. Respexisse quidam putabat ad *Hege-sippum*, qui lib. iii, cap. 5, prope *Antiochiam* lucem esse ait, qui, quod semper vireat, *Daphne* sit appellatus.

^f Sola quoque hæc arbor *salm*. Plin., lib. xiv, cap. ultim. : *Fulmine sola non icitur*.

^g *Malum* a Græcis dictum. Sic sup., lib. xii, cap. 1 : *Melo*, quod sit rotundissimo membro.

^h *Malum Matianum* a loco. Aliter Plin., lib. xv, cap. 14. Sed idem Plinius *Matii* quoque oppidi meminit lib. vi, cap. 4.

ⁱ *Cydonitum* conficitur. Vid. Pallad., in *Octob.*

^j Fit quoque ex ea vinum. De quo Diosc., lib. v, cap. 28.

^k *Melimum*. Plin., lib. xv, cap. 14 : *Mustea* a celeritate mitescendi, quæ nunc *melimela* dicuntur a sapore mellis.

Latini *citriam* vocant, quod pomum ejus ac folia *cedri* odorem referant. Malum ejus inimicum venenis, et **329** hoc est, quod idem poeta intelligi voluit cum tradat ex illa *foveri* animam. ^a Hæc arbor omni pene tempore plena est pomis, quæ in ea partim acerba, partim matura, partim adhuc in flore sunt posita, quod in cæteris arboribus rarum est.

9. ^a *Me la*, quam Græci *loton* appellant, ^b quæ vulgo propter formam et colorem *fabæ Syriacæ* dicitur. Arbor est enim magna, fructum ferens comestibilem, ^c majorem pipere, gustu suavem, unde et *mella* vocata est.

10. *Coccimela*, quam Latini ob colorem prunum vocant, alii ^d a multitudine *enizi* fructus *nizam* appellant. Cujus generis *Damascena* melior, a *Damasco* oppido, unde prius asportata est, dicta; ejus solum pomum stomacho mederi probatur, nam cætera noxia perhibentur. ^e Hæc sola arbor gummi glutinosum, et compactivum disillat, ^f quo et medici et scriptores utuntur.

11. ^a *Elæomeli* nascitur in Palmyra Syriæ civitate, ex eo ita appellata, **330** quod ex trunco oleum defluit in crassitudine mellis, saporis suavis.

12. ^b *Epimelis* sorbo similis, medioeris arbor, et flore candidulo, dicta, quod dulcedine sit ejus fructus, et acuto sapore commisius. Hæc arbor ætate durat exigua.

13. ⁱ *Melopus* arbor in Africa Punica lingua vocata, ex qua profluit lentus succus, quia a loco Ammoniacus nominatur.

14. ^j *Mespilus* arbor spinosa, fructu similis malorum, sed paulo brevior, unde et appellata, quod *pilulæ* formam habeant ejus poma.

15. ^k *Pyrus* vocata videtur, quod in ignis speciem deformata est, nam hoc genus pomii ab amplo incilib. 1, cap. 167. Quamvis scio suspectam quibusdam hanc vocem, qui *καριόμηλον* malunt. Illud vero sciendum a Nicandri interprete *εσπάντιον* dici, quod a nobis *naranja*.

^a Hæc arbor omni ser... posita. E Serv., Georg. II.

^b Quæ vulgo... *fabæ Syriacæ*. E Serv. Sed *lotos* a Plinio *fabæ Græcæ*, ab Athenæo *fabæ Ægyptiacæ* vocatur. De *Mella* nihil comperit.

^c Majorem pipere. Ita Dioscorides.

^d Alii a multitudine *enizi* fruct. *nizam*. In margine Codic. Rom. sancti Petri hæc addita reperiisse se, sed eadem manu abbat Chacon: *Hanc arborem Romani vocant prunum, Hispani n zum, Vandali, et Gothi, et Sævi, et Celtiberi ceruleam. Retinent hodie vestigia hujus vocis Lusitani et Galleci, qui pruna omnia, amexas, sive ameixas, dicunt; et apud Aurelian., lib. IV Tærd., cap. 8: Pro devotione nizarum, aut glycirrhizæ. Nizarum ego legerim; quod autem myxa pro nixa legendum quidam contendunt, ex Paulo Agin., lib. VII: μήνα δένδρον καρπός ἴστι μικρότερος μὲν τῶν καριόμηλων, δυνάμει δὲ παραπλήσιος. Confirmat, quod de Galleciis diximus. Nam in locum n aut etiam contra in multis vocibus successisse, passim videmus.*

^e Hæc arbor sola gummi. Ex Diosc., lib. I, cap. 175.

^f Quo et medici, et scriptores. Plin., lib. XIII, cap. 11: *Utilissimum pictoribus et medicis, sed nihil muto.*

^g *Elæomeli* suavis. Verba sunt Diosc., lib. I cap. 57. Sed de oleo, non de arbore. Plinius, lib. XVI, cap. 7: *Sponte nascitur in Syriæ maritimis, quod elæomeli vocant, manat ex arboribus pingue, crassius*

pit, et in angustum fluit, sicut ignis. Pyrus autem arbor, fructus ejus pyrum est: cujus multæ species, ex quibus ¹ Crustumia sunt pyra ex parte rubentia, ab oppido Crustumio nominata. ^m Poma pyri jumentis imposita, vel si pauca, vehementer onerosa dicuntur esse.

16. ⁿ *Cerasus* a *Ceraso* urbe Ponti vocata. Nam Lucullus, cum *Cerasum* civitatem Ponti desisset, hoc genus pomii inde avexit, et a civitate *Cerasum* appellavit. Arbor autem *Cerasus*, pomum *cerasum* dicitur. Hoc etiam ante Lucullum erat in Italia, sed durum, unde et *Cornum* appellatum est. Est autem arbor apta hastilibus, unde et Virgilius: *Bona bello cornus.*

331 17. *Ficus* Latine a *secunditate* vocatur. Feracior enim est arboribus cæteris. Nam ter quæ erque per singulos annos generat fructum, atque altero maturascente, alter oboritur. ^o Hinc et *caricæ* a copia nominatæ. *Ficus Ægyptia* fecundior fertur, cujus lignum in aqua missum illico mergitur, et cum in limo aliquandiu jacuerit, deinde in superficiem sustolitur, versa vice naturæ, quando madefactum debuit humoris pondere residere. Antea athleteæ ficis alebantur, ^p priusquam eos Pythagoras exercitator ad carnis usum, qui fortior cibus eat, transtulisset. A senibus in cibo sæpius sumptæ ficus, rugas eorum feruntur distendere. ^q Tauros quoque ferocissimos ad fici arborem colligatos repente mansuescere dicunt.

18. *Caprificus* appellata, eo quod parietes quibus innascitur *carpit*. Rumpit enim, et prodit ex lateribus quibus concepta est. Alii putant caprificum dictam quod ficus arbor ejus remedio secundetur.

19. *Morus* a Græcis vocata, quam Latini *rubum* appellant, eo quod ^r fructus ejus velut virgulti *rumelle*, *resina tenuius, sapore dulce*. Et lib. XIII, cap.

4: *Elæomeli, quod in Syria ex ipsis oleis manare diximus; et arbor fortasse eodem nomine appellata est.*

^b *Epimelis*. Genus inespili, ut ait Diosc., lib. I, cap. 171. Vid. Macrob., lib. III, cap. 19.

ⁱ *Melosos*. Solin., cap. 40: *Et arbor est melops (Al., melopos) ex qua profluit lentus humor, quem ammoniacum nominamus. A Plinio metopium dicitur; a Diosc.; lib. V, cap. 58, agasyllis.*

^j *Mespilæ... quod pilulæ*. Al., *pirulæ*.

^k *Pyrus q. in ign. sp. deformata*. Sic Goth. Cod.; alii, *formata*.

^l *Crustumia sunt pyr... nominata*. E Serv., Georg. II.

^m *Poma pyri jument*. Ex Plin., lib. XIII, cap. 7.

ⁿ *Cerasus... appellatum est*. E Serv., Georg. II.

^o *Hinc et caricæ a copia nomen*. Est *Caria* sicum fertilissima, auctore Strabone; sed hæc adjecta credo ab aliquo cui *carica* sarcinam significaret, quod Hispani ex ea voce *carga*, Itali *carico* fecissent.

^p *Priusquam eos Pythagoras exercit*. Ex Plin., lib. XIII, cap. 7. Sed hoc Dromio cuidam tribuit Pausanias in *Helicæ* posterioribus, cui Pythagoras Rheginus sictor statuum fecit, et quidem id a Laertio omnissum, qui Pythagoræ pugilis meminit, valde miror, ut Plin. deceptus videri possit.

^q *Tauros quoque ferocissimos*. Ita Plutarch., lib. XI, *συμφοσιαι*. Id non nisi de caprifico refert Plinius.

^r *Fructus ejus velut virgulti*. Ex Cod. Rom., sed *arbuti*, quam virgulti malleimus.

bent. ^a Est enim morus silvestris fructus afferens, a tum homines primum ad victum sibi elegerunt, unde poeta :

Mortales primi ructabant gutture glandem.

^b Hujus folia superjecta serpenti feruntur interimere eum.

Prius enim quam frumenti usus esset, antiqui homines glande vixerunt.

332 20. *Sycomoros*, sicut et morus Græca nomina sunt. Dicta autem sycomoros, quod sit foliis similis moro. Hanc Latini *celsam* appellant ab altitudine, quia non est brevis, ut morus.

^{27.} ^k *Suberies* arbor, ex qua validissimus cortex natatorius extrahitur. Et ideo appellata *suberies*, eo quod fructus ejus *sues edunt*; porcorum enim sunt alimenta, non hominum, et dicta *suberies*, ^l quasi *subedies*.

^{21.} *Nux* appellata, quod umbra vel stillicidium foliorum ejus proximis arboribus *noceat*. Hanc alio nomine Latini ^a *Juglandem* vocant, quasi *Jovis glandem*. Fuit enim hæc arbor consecrata Jovi, cujus pomum tantam vim habet, ut missa inter suspectos herbarum vel fungorum cibos, quidquid in eis virulentum est, exsudet, rapiat atque exstinguat.

^{28.} *Fagus* et *æsculus* arbores glandiferæ ideo vocatæ creduntur, quod harum fructibus olim homines vixerint, cibumque sumpserint, escamque habuerint. Nam ^m *æsculus* ab *esca* dicta, ⁿ *fagus* vero a Græco vocabulum traxit; *φάγειν* enim Græce *comedere* dicitur.

^{22.} ^d *Nuces* autem generaliter dicuntur omnia tecta corio duriori, ut pineæ, avellanæ, juglandes, castanæ, amygdalæ. Hinc et *nuclei* dicti, quod sint duro corio tecti. At contra poma, omnia mollia, *mala* dicta, sed cum adjectione terrarum in quibus antea nata sunt, ut Persica, Punica, Matiana, Cylonia, etc.

^{29.} ^o *Xyliglycon*, quam Latini corrupte *siliquam* vocant, ideo a Græcis tale nomen accepit, eo quod ligni ejus fructus dulcis, *ξύλον* quippe dicunt *lignum γλυκὸν dulce*. ^p Hujus arboris pomum succus expressus *acatia* a Græcis dicitur.

^{23.} *Amygdala* nomen Græcum est, ^q quæ Latine *nux longa* vocatur. ^t Hanc alii *nuciclam* vocant, quasi minorem nucem. De qua Virgilius: *Cum se nux plurima silvis induet in florem*. Cunctis enim arboribus prior se flore vestit, et ad ferenda poma arbuta sequentia prævehit.

^{30.} ^q *Pistacia*, quod cortex pomii ejus nardi *pistici* odorem referat.

^{24.} ^e *Avellanæ* ab Avellano Campaniæ oppido, ubi abundant, cognominatæ sunt. ^b Hæ a Græcis *Ponticæ* appellantur, eo quod circa *Ponticum* mare abundant.

334 31. *Pinus* arbor picea ab acumine foliorum vocata. ^r *Pinum* enim antiqui *acutum* nominabant. *Pinum* autem aliam *pitin*, aliam ^a Græci *πίπυνη* vocant, quam nos *piceam* dicimus, eo quod desudet picem. Nam et specie sibi differunt. In Germaniæ autem insulis hujus arboris lacryma electrum gignit. Gutta enim defluens rigore vel tepore in soliditatem durescit, et gemmam facit de qualitate sua nomen accipiens, id est, *succinum*, eo quod *succus* sit arboris. ^s *Pinus* creditur prodesse cunctis quæ sub ea seruntur, sicut *nux* nocere omnibus.

^{25.} *Castaneam* Latini a Græco appellant vocabulo. Hanc enim Græci *καστανός* vocant, propter ⁱ quod fructus ejus gemini in modum testiculorum intra foliolum reconditi sunt, qui dum ejiciuntur, **333** quasi *castrantur*. Hæc arbor, ^j simul ut excisa fuerit, tanquam silvam ex sese expullulare consuevit.

^{32.} *Abies* dicta, quod præ cæteris arboribus longo eat, et in excelsum promineat. ^u Cujus natura expers est terreni humoris, ac proinde habilis atque levis

^{26.} *Ilex* ab *electo* vocata. Hujus enim arboris fruc-

^a Est enim morus silvestris fructus afferens. Hieronym., Am. vii, ad illud: *Vellicans sycomoros*, etc.: *Nobis autem, quia solitudo in qua morabatur Amos nullam hujusmodi gignit arborem, magis videtur rubos dicere, qui afferunt mora, ac pastorum famem et penuriam consolantur.*

^b Hujus folia superjecta scrip. Verba sunt Ambros., lib. v Hexam., cap. 8.

^c Juglandem vocant, q. Jovis gland. E Serv., D eclog. 8.

^d Nuces autem generaliter dicunt. E Serv., eclog. 2.

^e Quæ Latine nux long. Serv., ad illud: *Cum se nux plurima: Plurima* (inquit), id est, longa.

^f Hanc alii nuciclam. Al., nucellum, nucedam, nuculam.

^g Avellanæ, ab Avellano, Camp. opp. cognom. E Serv., Georg. ii, ad illud: *Plantis et duræ coryli*, etc.

^h Hæ a Græcis Ponticæ Sic Macrob., lib. iii, cap. 48. Sed Athenæus, lib. ii: *Castaneam nucem Ponticam* vocat.

ⁱ Quod fructus ejus gemini, etc. Cum Græcam vocem dixisset, tutum putavit in etymologia ludere. Nisi hæc aliena esse mavis. Nam Castoris, id est, fibri meminisse (quod quidam credidit) ego minime putavi.

^j Simul ut excisa fuer. t. s. e. s. exp. c. Verba sunt Ambrosii, Hexam. lib. iii, cap. 13.

^k *Suberies*. Legitur hæc vox apud Fest. in *Stura*.

^l Quasi *subedies*. F., *suedies*.

^m *Æsculus* ab *esca*. Serv., ad... *Æsculus* imprimis, Georg. ii: *Æsculus arbor est glandifera, quæ licet ab esca dicta sit, tamen per æ scribitur. Sicut castalum, licet a casto castas habeat derivationem.*

ⁿ *Fagus*. Ex rod., eclog. 1.

^o *Xyliglycon*. Eandem alii vel *ξύλον*, vel *πάπυνη* vocant.

^p Hujus arboris pomum succ. exp. *acatia*. De *acatia*, Diosc., lib. i, cap. 124. Sed apud illum arbor est, sive spina potius instar arboris, e cujus siliquis succus exprimitur. Et apud Plinium q. huius commune siliquis cum *acatia*. Ergo deesse hic credo aliquid.

^q *Pistacia*. Vid. Dioscorid., lib. i, cap. 178, et Plin., xxv, cap. 22.

^r *Pinum* enim antiqui *acutum* nom. Idem., sup., lib. x, cap. 1, et lib. xix, cap. 19.

^s Græci *πίπυνη*. Ex Ambros., Hexam. iii, cap. 3.

^t *Pinus* creditur prodesse cunctis, etc. Ex Pallad. in Novemb. Vid. Theoph., lib. iii, de Caus. Plant., cap. 15, cum Plinius contra existimasse videatur lib. xvii, cap. 42.

^u Cujus natura expers est terreni humoris. Vitruv., lib. ii, cap. 9: *Abies plurimum habens aeris, et ignis, minimumque humoris, et terrenis levioribus naturæ partibus comparata, non est ponderosa.*

habetur. De qua Virgilius : *Et casus abies visura ma-*
rinus, quia ex ea naves sunt. Hanc quidam *Gallicam*
vocant propter candorem. Est autem sine nodo.

33. *Cedrus*, quam Græci *κίδρον* vocant: quasi
* *καίμενος δρυός ύψρον*, id est, *arboris humor arden-*
tis, cujus folia ad cypressi similitudinem respondent.
Lignum vero jucundi odoris est, et diu durans, nec
a tineâ unquam exterminatur. De qua Persius : *Et ce-*
dro digna locutus. Scilicet propter durabilem perpetu-
tatem. ^b Unde et in Templis propter diuturnita-
tem ex hoc ligno læconaria sunt. ^c Hujus ligni resina
cedrea dicitur, quæ in conservandis libris adeo est utili-
lis, **335** ut perlitit ex ea, nec tineas patiantur, nec
tempore consenscant. Nascitur in Creta, Africa,
atque Syria.

34. ^d *Cyparissus* Græce dicitur, quod caput ejus a
rotunditate in acumen erigitur, unde et *καροειδής* vo-
catur, id est, *alta rotunditas*. Hinc et fructus ejus *con-*
nus, quia rotunditas ejus talis est, ut *conum* imitetur.
Unde et coniferæ cyparissi dicuntur. Hujus lignum
cedro pene proximam habet virtutem. Templorum
quoque trabibus aptum, impenetrabili soliditate
nunquam oneri cedit, sed ea qua in principio fuerit
firmitate perseverat. ^e Antiqui cypressi ramos prope
rogum constituere solebant, ut odorem cadaverum,
dum urentur, opprimerent jucunditate odoris sui.

35. ^f *Juniperus* Græce dicta, sive quod ab amplo
in angustam finiat, ut ignis sive quod conceptum diu
tameat ignem; ^g adeo ut si prunæ ex ejus cinere fue-
rint oportet, usque ad annum perveniant; *πύρ* enim
apud Græcos *ignis* dicitur. ^h Juniperus autem alia
parva, alia magna est.

36. ⁱ *Ebenus* in India et Æthiopia nascitur, quæ
cæsa durescit in lapidem. Cujus lignum nigrum est,
et cortex levis, ut lauri, sed ^j Indicum maculosum
est in parvulis distinctionibus albis ac fulvis. Æthio-
picum vero, quod præstantius accipitur, in nullo est
336 maculatum, sed est nigrum, leve et corneum. ^k
Est autem Mareotica palus in India, unde *ebenus* venit.
^l Lucanus : *Ebenus Mareotica*, inquit. Ebenus autem

* *Quasi καίμενος δρυός ύψρον*, etc. E Serv., ad
vers. *Procumbunt piceæ*, Æn. vi, ex quo hæc ce-
driæ melius aptarentur, de qua statim.

^b Unde in templis propter diut. Ex Ambros., in D
Hexam., cap. 13, et in lin. ps. cxviii.

^c Hujus ligni resina cedrea. Vid. Vitruv., lib. ii,
cap. 9.

^d *Cyparissus* Græce dicitur, quod cap. ejus. Serv.,
Æn. iii, ad vers. *Aeris quercus* : — *Conus dicitur*
fructus cypressi, et ipsa καροειδής est. Nam a rotundi-
tate in acumen levatur.

^e Antiqui cypressi ramos. Ex eod., Æn. vi, ad vers.
Ferules ante cypressos.

^f *Juniperus* Græce. — *Janiperus* Latina est vox. Nam
Græce *ἰκίπριδος* dicitur.

^g Adeo ut si prunæ ejus, etc. Ex Hier., epist. ad
Fabianam 126, mansione 16.

^h *Juniperus* autem alia parva, etc. Ita Diosc., lib. i,
cap. 104.

ⁱ *Ebenus* in Ind. et Æthi p. E Serv., ad vers. *Sola*
India nigrum fert ebenum, Georg. ii.

^j Sed Indicum maculos... fulvis E Dioscorid., lib. i,
cap. 130.

A crepundiis illigatur, ut infantem visu nigra non ter-
resent.

37. *Platanus*, a latitudine foliorum dicta, vel quod
ipsa arbor patula sit, et ampla. Nam *πλατός* Græci
latum vocant. Expressit hujus arboris Scriptura et
nomen, et formam, dicens : *Quasi platanus dilatata*
sunt juxta aquam in plateis. Est autem tenerissima fe-
liis, ac mollibus, et vitium similis.

38. *Quercus*, sive *quercus* dicta, quod ea soliti erant
dii gentium quærentibus præcinere; arbor multum
aerosa, ^m sicut legitur de quercu Mambre, sub qua
habitavit Abraham, quæ fertur usque ad Constantis
regis imperium per multa sæcula perdurasse. ⁿ Hujus
fructus *galla* appellatur. E quibus una agrestis
ἰππαξίτης dicta, parva forma, sed firmo corpore, ac
B que nodoso, quam medicaminibus et in caustis adhi-
betur. Altera *βέλαρος* levis, ac tenuis, ac nimium per-
forata, ^o lucernarum tantum usibus necessaria.

39. *Fraxinus* vocari fertur, quod magis in asperis
locis montanisque *fragis* nascatur. Hinc per deri-
vationem *fraxinus*, sicut a *monte montanus*. De quo
Ovidius : *Et fraxinus nullis hastis*.

40. ^p *Taxus* venenata arbor unde et toxica venena
exprimuntur. Ex hac arcus Parthi et alix gentes
faciunt. Unde et poeta : *Ityreos taxi torquentur in ar-*
cus. ^q *Ityreos* autem dicit Parthicos.

337 41. *Acer*, coloribus impar.

^r *Robur* autem generaliter dicitur ex omni ma-
teria quidquid est firmissimum.

42. *Alnus* vocatur, quod *alatur amne*. Proxima
C enim aquæ nascitur, nec facile extra undas vitit.
Hinc et tenera, et mollis, quia in humecto loco nu-
tritur.

43. *Ulmus* nomen accepit, quod uliginosis locis
et humidis melius proficit. Nam in montanis et
asperis nimis læta est.

44. ^s *Larix*, cui hoc nomen a Castello *Laricino*
inditum est, ^t ex qua tabulæ tegulis affixæ flammam
repellunt, neque ex se carbonem ambustæ efficiunt.

45. *Populus* dicta, quod ex ejus calce multitudo
nascatur. Cujus genus duplex est. Nam altera est

^k Est autem Mareotica palus in India. Serv., ad
vers. *Mareotid. alb.*, Georg. ii : *Ægyptiæ* (inquit) *Ma-*
reotis enim Ægypti pars est; et ad... Sola India nigram
fert ebenum: Aiqui in Ægypto nascitur, sed Indiam
omnem plagam Æthiopiæ accepimus.

^l Lucanus. Lib. x.

^m Sicut legitur de querc. *Mamb. etc.* Hieron., in
Loc. Hebraicæ. *Quercus Abraham, quæ est Mambre,*
usque ad Constantii (Al., Constantis) regis imperium
*monstrabatur, et mausoleum ejus in præsentiarum cer-
nitur.*

ⁿ Hujus fructus *galla*. E Dioscorid., lib. i, cap. 137.

^o Lucernarum tantum usibus necessaria. Ex Plin.,
lib. xvi, cap. 7.

^p *Taxus venenata arb.* E Serv., eclog. 9.

^q *Ityreos* autem dicit Parthicos. Verba sunt Servii
eo loco.

^r *Robur autem general.* Servius, Æn. xi, ad vers.
In medioque focos: — Robur, omne lignum, cum sit, et
species.

^s *Larix* cui hoc cognom. Ex Vitruv., l. b. ii, cap. 9.

^t Ex qua tabulæ tegulis affixæ. Ex Pallad., in No-
vemb., tit. 13.

alba, altera nigra. Alba autem populus dicta, quia A folia ejus una parte sunt alba, altera viridia. Hæc igitur bicolor habens quasi noctis et diei notas, quæ tempora ortu solis occasuque constant. ^a Generat etiam resinam circa Eridanum fluvium, vel, ut alii memorant, in finibus Syriæ.

46. *Tiliam* dicunt vocatam, eo quod utilis sit ad usum *telorum* nitore et levitate jaculandi. Est enim genus materiæ levissimæ.

47. ^b *Salix* dicta, quod celeriter *saliat*, hoc est, velocius crescat, ^c arbor lenta, vitibus habilis vincendiis. Cujus seminis hanc dicunt esse naturam, ^d ut si quis illud in poculo hauserit, liberis careat, ^e sed et feminas infecundas efficit.

^f *Populus* autem, et *salix*, et *tilia*, mollis materiæ sunt, et ad sculpturam aptæ.

48. ^g *Vimen* vocatur, eo quod *vim* habeat *multam* viroris. ^h Natura enim **338** ejus talis est, ut etiam si arefacta alluatur, virescat; deinde excisa, atque in humo fixa, radicibus sese ipsa demergat.

49. *Myricæ*, quam Latini *tanaricem* vocant, ex amaritudine nominata. Gustus enim ejus nimis amarus est. ⁱ Hæc arbor in solitudine et saxosa humo nascitur, ex qua etiam arbore maleficis artibus *μασθηρα*, id est, *odia* concitari dicuntur.

50. *Myrtus* a mari dicta, eo quod magis littorea arbor sit. Unde et Virgilius: *Littora myrtetis lætissima*; et: *Amantes littora myrtos*. Hinc est, quod a Græcis *μυρτινα* dicitur. ^j Medicorum autem libri hanc arborem aptam scribunt mulierum necessitatibus plurimis.

51. *Lentiscus*, quod cuspis ipsius lenta sit, et mollis. Nam lentum dicimus quidquid flexibile est, unde et lentum vimen, et vites, Virgilius: *Et lentæ vites, pro flexibiles*. ^k Hujus fructus oleum desudat, cortex resinam, quæ *mastix* appellatur, cujus plurima et melior in Chio insula gignitur.

52. ^l *Terebinthus* arbor Græcum nomen, generans resinam omnium resinarum præstantiorem.

53. *Burus* Græcum est nomen a Latinis ex parte corruptum, *κρυός* enim appellatur apud eos, arbor semper virens, ^m et lævitate materiæ elementorum

^a Generat etiam resinam. — *Electrum* vocat Dioscorid., lib. 1, cap. 114.

^b *Salix* dicta. E Serv., eclog. 1.

^c *Arbor* lent. vit. hab. v. Ex Ambros., lib. Hexam. III, cap. 15.

^d *Si quis illud in poculo hauserit, lib. careat.* Ex Hieron., Isai. v. Vid. Plin., xvi, cap. 26.

^e *Sed et femin. infec. facit.* Ex Diosc., lib. 1, cap. 437. At Plinius sterilitatis medicamen feminis esse ait.

^f *Populus autem, salix et til.* Ex Vitruv., lib. II, cap. 9, et Pallad., in Novembri, tit. 45.

^g *Vimen... quod vim habeat.* Imo quasi vincimen.

^h *Natura enim ejus talis est... demergat.* Ex Hilario in ps. cxxxvi.

ⁱ *Hæc arbor... odia concitari.* Ex Hieronym., Is. xvii. Dicuntur autem hæc de silvestri myrica, non de sativa; nam duo sunt genera. Vid. Plin., Theoph., Ambros.

^j *Medicorum autem libri, etc.* E Serv., Georg. II,

apicibus apta. Unde et Scriptura: *Scribe in buxo.*

54. ⁿ *Rhododendron*, quod corrupte vulgo *Lorandrum* vocatur, quod sit foliis *lauri* similibus, flore ut *rosa*. Arbor venenata, **339** interficit enim animalia, et medetur serpentium vexationes.

55. *Herbitum* vocaverunt pastores, eo quod vice herbæ præbeatur pecoribus, ubi desunt pascua.

56. ^o *Turbiscus*, quod de uno cespite ejus multa virgulta surgant, quasi *turba*.

Stipa vocata propter quod ex eo *stipentur* tecta. Hinc et stipula per diminutionem.

57. *Arundo* dicta, quod cito *arescat*. Hanc veteres *cannam* vocaverunt, *arundinem* vero postea Varro dixit. Sane sciendum, quod Latium *canna* de lingua Hebræa sumptum est. Apud eos enim calamus *canna* dicitur.

^p *Cicuta* autem est, quod est inter cannarum nodos, ^q dicta, quod lateat.

58. In indicis stagnis nasci arundines calamique dicuntur, ex quorum radicibus expressum suavissimum succum bibunt, unde et Varro ait:

Indicæ non magnum in arbore crescit arundo.

Illius et lentis premium radicibus humar:

Dulcia cui nequeant succo coacta dera mella.

59. ^r *Sambucus* mollis et pervia arbor.

Rhamnus genus est rubi, **340** quam vulgo *senticem* ursinam appellant, asperum nimis, et spinosum.

60. ^s *Sentix* dicta a situ, quod est terra inculta, in qua sentices spinæque nascuntur. Majores autem nostri omnem arborem spinosam *vepre* dicebant quod *vi* prendat.

61. *Oleaster* dictus, quod sit foliis olivæ similibus, sed latioribus: arbor inculta, atque silvestris, amara atque infructuosa, cui insertus olivæ ramus vinum mutat radicis, et vertit eam in propriam qualitatem. ^t Lacryma oleastri arboris duplex est. Alia enim gummi simulat sine ullo qualitatis morsu, alia ammoniaci guttam ex stillatione collectam ac remordentem.

62. *Oliua* Græce *ἔλαιος* dicitur, ex quo in Latium tractum est, ut *oliva* dicatur. ^u *Olea* autem ipsa arbor est, fructus *oliva*, succus *oleum*. Est autem arbor pacis insigne, cujus fructus diversis nominibus appellatur.

ad vers. *Solido Paph. de robore myrtus.*

^k *Hujus fructus... gignitur.* Ex Dioscorid., lib. 1, cap. 90 et 94.

^l *Terebinthus.* Ex eod. cap. sequenti.

^m *Et lævitate materiæ... Scribe in buxo.* Ex Ambros., I, Hexam. III, c. 3. Locus autem Scripturæ Isai., c. xxx.

ⁿ *Rhododendron.* Diosc., lib. IV, cap. 8: *Nerium aliqui rhododaphnem; alii rhododendron vocant.* Vid. Plin., lib. XVI, cap. 2. A nobis *Adelpha* dicitur.

^o *Turbiscus.* Græci *Thymelea*.

^p *Cicuta autem est... nodos.* E Serv., eclog. 2.

^q *Dicta quod lateat.* Inf., cap. 9: *Cicuta propter quod in Thyrso geniculato nodos habeat occultos, ut canna, sicut dicitur fossa cæca, quæ occulta est.*

^r *Sambucus.* Goth. libri, *sabucus*.

^s *Sentix dicta a situ.* Lusit verbis Virgilio: *Per loca senta situ,* Æn. VI.

^t *Lacryma oleastri.* Ex Dioscorid.

^u *Olea autem ipsa arb. fruct. oliv., etc.* E Serv.; *Sed truncis oleæ melius,* Georg. II.

63. ^a *Orchades*, olivæ Græca etymologia a similitudine testiculorum vocatæ, quos Græci ὄρχις vocant.

64. ^b *Radiolæ*, pro eo quod oblongæ sunt in modum radiorum.

Paphiæ a *Papho* insula dictæ, unde prius allatæ sunt.

65. ^c *Lycinia*, eo quod optimum dent lumen. Nam λυχνος lumen est. Unde et *lychnum* nomen accepit, quia aptum est flammis et luminibus.

66. *Pausia*, quam corrupte rustici *pusiam* vocant, viridi oleo et suavi apta. ^d Et dicta *pausia*, quod *pariatur*, id est, *tundatur*, unde et *pavimentum*.

341 67. *Syria* dicta, pro eo quod de *Syria* est allata, sive quia nigra est.

^e *Crustumia* eadem et *volemis* dicta, eo quod *volam* compleat magnitudine, hoc est, mediam manuum, ^B unde et *involare* dicimus. Quidam autem *volemum* Gallica lingua *bonum* et *magnum* intelligunt.

^f *Colymbades* appellatæ....

68. *Oleum* autem ab *olea* nominatur. Nam, ut diximus, ^B olea est arbor, unde derivatum sit *oleum*. ^b Sed quod ex albis fuerit olivis expressum vocatur *Hispanum*, a Græcis ἰσπανικόν appellatum. Quod autem ex fulvis et nondum mitibus fuerit expressum, *viride* appellatur. Quod vero ex niivium maturis, *commune* dicitur. Ex iis ad usum vitæ primum est *Hispanum*, secundum *viride*, tertium *commune*.

69. ⁱ *Amurca* olei pars aquosa, ab *emergendo* dicta, id est, quod ab oleo se emergat, et sæpe ejus sit. Hanc Græci *amorgen* vocant ex Latina lingua trahentes vocabulum.

342 70. *Gumen* Græcum nomen est, hoc enim illi κόμμι dicunt.

71. *Resinam* Græci ῥητίνην vocant, ῥέον enim Græce dicitur quidquid manat. Est enim lacryma sudore exhalata lignorum, ut cerasi, lentisci, balsami, vel reliquarum arborum, sive virgultorum, quæ sudare produuntur, sicut et odorata Orientis ligna, sicut gutta balsami, ac ferularum, vel succinorum, cujus lacryma durescit in gemmam. ^f Prima est resina *terebin-*

^a *Orchades*. *Orchades* etiam legi in vetustis Virgilio libris, non ut vulgo, *orchites*, admonuit Pierius.

^b *Radiolæ*. Virg. :

Orchites et radii, et amara pausia bacca.

Radiolum vocat Colum., lib. xii, cap. 47, ut distinguat (credo) a radio majore. De quo Cato, cap. 6 : *In agro crasso et caldo oleam conditivam, radium majorem salentinam, orchitem.*

^c *Licinia*. *Licinia* meminit Plin., lib. xv, cap. 2.

^d *Et dicta pausia*. E Serv.

^e *Crustumia* item, et *volema*. Pyrorum genera hæc sunt propterea inter oleas posita, quod Isidorus (ut diximus) Servii commentariis sine Virgilio carminibus est usus, id illi fraudi sæpe fuit. Qui Servii locum inspexerit, id ita esse facile comperiet.

^f *Colymbades* appellatæ. E Plin., Columell., Athen., lacunam facile expleas.

^g *Olea* est arbor unde derivatio est *oleum*. Verba sunt Servii.

^h *Sed quod ex alb. f. o. e. v. Hispanum a Græcis ἰσπανικόν, etc.* Plin., lib. xii, cap. 7 : *Omphacion ex olea adhuc alba expressa, deterius est drupa, ita vocatur priusquam cibo matura sit, jam tum colorem mutans ; differentia, quod hoc viride est, illud candidum.* Porro de Hispano Galenus, lib. vi de Simpl. Medi-

thina omnium præstantior. Afferitur autem ex Arabia Petraea, atque Judæa, et Syria, Cypro, et Africa, ex insulis quoque Cycladibus. Secunda est *lentiscina*, quæ *mastix* vocatur : hæc ex Chio insula deportatur. Tertia *pinalis*. Quarum alia *περὶνη*, alia *περικύνη*, alia liquida, alia arida, et afferuntur ex Tyrrenha Colophoniam. Unde etiam nomen *Colophoniam* resina sumpsit.

72. *Pice* Græcum nomen est, quam illi *πίσσα* vocant. Alii volunt ex pino *picem* vocari ; ^k hæc a Græcis appellatur *clonia* ; nos *ramalem* dicere possumus, cujus ^l probabilis splendens, lævis et munda.

73. ^m Creandarum arborum naturaliter tria sunt genera ; aut enim sua sponte nascuntur, aut ex seminibus fortuito jacentibus surgunt, aut ex radicibus pullulant. Nam cætera usus invenit, favente natura.

74. ⁿ Omnia poma Latine neutri generis esse dicuntur ; arbores autem feminini sunt generis, exceptis paucis, ut *hic oleaster*, *hoc siler*, ut Virgilius : *Molle siler*. Item *hoc buxum*, licet et hæc *buxus* dicatur. Nam superfluum quidam volunt facere discretionem, ut *hæc buxus* de arbore dicamus, *buxum* vero de ligno composito.

343 CAPUT VIII.

De arboribus aromaticis.

1. ^o *Aromata* sunt quæque fragrantis odoris, quæ India, vel Arabia mittit, sive aliæ regiones. Nomen autem *aromata* traxisse videntur, sive quod aris imposita divinis invocationibus apta videantur, seu quod sese aeri inserere ac miscere probantur. Nam quid est odor, nisi aer contactus ?

2. *Thus* arbor Arabiæ, immensa atque ramosa, leuissimi corticis, ^p ramis ad aceris qualitatem, amigdalæ modo succum aromaticum fundens album, et masticatione velut in pulverem resolutum, et ^q cum frangitur, intus pingue est, et igni appositum facile ardescens. ^r Et appellatur apud nos *masculum*, eo quod sit natura rotundum in modum testiculorum. Reliquum planum, et pene scabrosum, minus optimum. ^s Adulteratur autem admista resina, sive cam. : *Si oleum (inquit) gustatum stricti quidpiam præferat, frigidum censetur, quale est quod ab Iberia advehitur, quod Spanum, hoc est, Hispanicum, nominant.* Meminit quoque Hispani olei Aurelianus sæpe, ut lib. ii Tard., cap. 2.

ⁱ *Amurca... ab emergendo*. Serv. : *Amurca per e scribitur, et per g pronuntiat.*

^j *Prima est resina terebinth., etc.* E Dioscorid., lib. i, cap. 91, 92, et 95.

^k *Hæc a Græcis appellatur clonia*. Mendose ergo apud Dioscoridem, cap. 95 : *Πίσσα ή μὲν ὑγρὰ, ήν ένιοι κώνον καλοῦσι, cum legendum sit κλώνον.*

^l *Probabilis splendens, lenis, et munda*. Dioscorid. : *Ἔστι δε καλή ή στύθουσα, και λεία, και καθαρά.*

^m *Creandarum arborum... natura*. E Serv., Georg. ii, ad vers. *Princip. arboribus.*

ⁿ *Omnia poma... ligno composito*. Ex eodem, *Æn.* ii, ad vers. *Foliis oleaster amaris*. In eo quædam emendanda ex Isid.

CAP. VIII.— *Aromata sunt quæque f. od. q. India. — Quæque, id est, quæcunque.*

^p *Ramis ad aceris qualitatem, etc.* E Solin, cap. 46.

^q *Cum frangitur, intus pingue*. E Diosc., lib. i, cap. 82.

^r *Et appellatur apud nos mascul.* Ex Plin., lib. xii, cap. 14.

^s *Adulteratur autem admist.* E Dioscorid., ibid.

gummi, sed dignoscitur sua proprietate. Nam thus a montis Caucasi, quod soli obversum est, foliis ad igni impositum ardescit, resina fumescit, gummi vero liquescit calefactum.

3. ^a Thus autem a *tundendo* dicitur, quia dum gummi guttæ ex arbore cadunt in glebis miscentur; dum vero glebæ in pulverem rediguntur, thus carpitur, et virgulis tunditur, et sic inde manibus tollitur. Hoc et *Libanum* vocatum a monte Arabiæ, ubi Sabæi sunt. Nam mons eorum *Libanus* dicitur, ubi thura colliguntur.

4. ^b *Myrrha* Arabiæ arbor altitudinis quinque cubitorum, ^c similis **344** spinæ quam *ἀκάνθος* dicunt, cujus gutta viridis atque amara, ^d unde et nomen accepit *myrrha*. ^e Gutta ejus sponte manans pretiosior est, elicit corticis vulnere vilior judicatur. Sarmenta ejus Arabes ignibus fovent, quorum fumio satis noxio, nisi ad odorem storacis occurrant, plerumque insanabiles morbos contrahunt. ^f *Myrrha* autem Trogloditica ab insula Arabiæ dicta, ubi melior colligitur, et purior.

5. ^g *Storax* arbor Arabiæ, ^h similis malo Cydonio, cujus virgulæ inter Caniculæ ortum cavernatim lacrymam fluunt. Disillatio ejus in terram cadens munda non est, sed cum proprii corticis serobe servatur. Illa autem quæ virgis et calamis inhæserit, munda est, et albida; dehinc fulva fit solis causa, et ipsa storax calamites pinguis, resinosa, odoris jucundi, humecta, et veluti mellosam liquorem emittens. *Storax* autem dicta, quod sit gutta arboris profluens, et congelata. Nam Græci *stiriam* guttam dicunt, Græcæ autem *στυράξ* Latine *storax* dicitur.

6. ⁱ *Bdellium* Indiæ et Arabiæ arbor, cujus lacryma melior Arabica. Est enim lucida, subalbida, levis, pinguis, ^j æqualiter cerea, **345** et quæ facili molliatur, neque ligno, vel terræ commista, amara, odoris boni. Nam ex India sordida est, et nigra, et majori gleba. Adulteratur autem admisto gummi, qui non ita amarificat gustum.

7. ^k *Mastix* arboris lentisci gutta est. Hæc *granomastix* dicta est, quia in modum *granorum* est. Melior autem in Chio insula gignitur, odoris boni, ^l candoris ceræ Punicæ. Unde et splendorem cutis pulchrificat. Adulteratur autem interdum resina, vel thure.

8. ^m *Piperis* arbor nascitur in India, et in latere

^a Thus autem sine asp. E Serv., ad vers. *Molles sua thura Sab.* Georg. II.

^b *Myrrha Arab.* arb. alt. q. c. E Solin.

^c *Similis spinæ quam ἀκάνθος vocant.* Serv., Georg. II: *Acanthus arbor est in Ægypto semper frondens. Ἀκάνθος dicta, quia spinis plena est.*

^d Unde et nomen accepit. Nam *myrrha* e voce Hebræa fluxit, ut item cinnamomum, iardus, crocus; agaltheus, sive aloë, auctore Hieronymo.

^e Gutta ejus sponte man. E Solin.

^f *Myrrha autem Trogloditica.* E Dioscorid. lib., cap. 180; sed sine fortasse legendum pro insula.

^g *Storax arbor Arab.* Donatus, in Adolph., sc. 1: *Storax* (inquit) ab odore. Eadem vox legitur apud Solinum. *Styrax* apud Plin. et alios.

^h *Similis malo Cydonio.* E Dioscorid., cap. 80; Plinius 12, cap. 23: *cotoneo malo similem.*

ⁱ *Bdellium.* Vid. Diosc., cap. 81.

A montis Caucasi, quod soli obversum est, foliis ad juniperi similitudinem. Cujus silvas serpentes castodiunt, sed incolæ regionis illius, cum maturæ fuerint, incendunt. Et serpentes igne fugantur, et inde ex flamma nigrum piper efficitur. Nam natura piperis alba est, ^a cujus quidem diversus est fructus. Nam quod immaturum est, *piper longum* vocatur; quod incorruptum ab igne, *piper album*; quod vero tute rugosa et horrida fuerit, ex calore ignis trahit et colorem et nomen. Piper si leve est, vetustum; si grave, novellum: vitanda est autem mercatorum fraus. Solent enim vetustissimo piperi humecto argenti spumam aspergere, aut plumbum, ut ponderosum fiat.

9. *Aloë* in India atque Arabia gignitur, arbor odoris suavissimi, ac summi. Denique lignum ipsius, vi e thymiamatum altaribus adoletur, ^e unde et nomen traxisse creditur.

10. *Cinnamomum* dictum, quod cortex ejus in modum cannæ sit rotundus, et gracilis. Gignitur autem in Indiæ et Æthiopiæ regionibus, frutice brevi duorum tantum cubitorum, colore subnigro, vel cinereo, tenuissimarum virgarum. Nam ^f quod in crassitudinem **346** extenditur, despectui est; quod vero gracilius provenerit, eximium. Quod cum frangitur, visibile spiramentum emittit ad imaginem nebulae, seu pulveris.

11. *Amomum* vocatum, quod veluti odorem cinnamomi referat. Nascitur in Syria et Armenia: ^g frutex ejus botrosus semen reddens sibi connexum, flore albo veluti violæ, foliis similibus brioniæ, odore etiam bono, somnos suavificat.

12. ^h *Casia* nascitur in Arabia, virga robusti corticis, et purpureis foliis, ut piperis. Est autem virtutis cinnamomi similis, sed potentia inferior; unde pro cinnamomi vice duplex ejus pondus in medicamentis admiscetur.

13. ⁱ *Calamus aromaticus* a similitudine calami usualis vocatur. Gignitur in India multis nodis geniculatus fulvus, fragrans spiritus suavitate. Qui cum frangitur, in multas fit partes scissilis, simulans gustu casiam cum levi acrimonia remordente.

14. ^j *Balsami* arbor in Judæa intra terminos tantum xx jugerum erat. Posteaquam eandem regionem

^k *Æqualiter cerea.* Id est, undique cerea, Plinius: *Esse autem debet translucidum simile ceræ.*

^l *Mastix.* E Dioscorid., cap. 91.

^m *Candoris ceræ Punicæ.* — *Tyrrenhæ ceræ,* Diosc., Sed hoc fortasse e Plinio, qui ceram Punicam candidissimam fieri dicit.

ⁿ *Piperis... similitudinem.* E. Solin., cap. de India.

^o *Cujus quidem diversus est fructus.* Ex eod.

^p *Unde et nomen traxisse creditur.* An quia, cum Græcis *ἄρα* sit *area*, *ara* pro *area* in glossis legit sive Isidorus, sive, quod magis credo, qui hæc illi adjecit.

^q *Nam quod in crass... eximium.* E Solin., cap. 43. Vid. Theophr., lib. 1x de Hist. Plant., cap. 5.

^r *Frutex ejus botrosus sem.* E Diosc., lib. 1, cap. 14.

^s *Casia.* Ex eod., cap. 12.

^t *Calamus aromatic.* E cap. 17.

^u *Balsami arbor.* E Solin., cap. 43.

Romani potiti sunt, etiam latissimis collibus propagata est, stirpe similis viti, **347** ^a foliis similis rutæ, sed albidioribus, semperque manentibus. ^b Arbor autem *balsamum*, lignum ejus *xylobalsamum* dicitur; fructus, sive semen, *carbopsalamum*; succus ^c *opobalsamum*. Quod ideo cum adjectione significatur, ^d eo quod percussus ferreis unguis cortex ligni per cavernas eximii odoris guttam distillat; *caverna* enim Græco sermone *ὄρη* dicitur. Cujus guttam adulterant admisto Cyprino oleo, vel melle. Sed sincera probatur a melle, si cum lacte coagulaverit; ab oleo, si instillata aqua, aut admista, facile fuerit resoluta, præterea si lanæ vestes ex ipsa pollutæ non inaculantur. Adulteratum quidem, neque lacte coagulat, et ut oleum in aqua supernat, et vestem maculat. ^e Balsama autem si pura fuerint, tantam viam habent ut, si sol exanderit, sustineri manu non possint.

CAPUT IX.

De herbis aromaticis, sive communibus.

1. Exstant et quarundam herbarum nomina, quæ ex aliqua sui causa resonant, habentes nominum explanationem. Non tamen omnium herbarum etymologiam invenies: nam pro locis mutantur etiam nomina.

2. ^f *Folium* dictum, quod sine ulla radice innans in Indiæ littoribus colligitur. Quod lino perforatum, siccant Indi, atque reponunt. Fertur autem Paradisi esse herba gustu nardum referens.

348 3. ^g *Nardus* herba est spicosa, unde et a Græcis *ναρδοστράχον*: appellata, quarum alia Indica, alia Syriaca vocatur, non quod in Syria nascatur, sed quod mons in quo invenitur alio latere Indiam spectat, alio Syriam. Est autem Indica multiformis, sed melior Syriaca, levis, fulva, comosa, spica parva, odoratissima, cyperum simulans. Quod si multum in ore tardaverit, linguam siccet. *Nardus Celtica* a regione Galliæ nomen traxit. Nascitur enim sæpius in Liguriæ Alpihus, ^h et in Syria, frutice parvo, radicibus in manipulo collectis ligamentis. Flos ejus tantum propter odorem bonus. Thyrsi ejus atque radiculae utiles probantur usibus nostris.

^a *Folius similis rutæ s. a. s. q. m.* E Dioscorid., cap. 18.

^b *Arbor autem balsamum.* E Serv., Georg. II.

^c *Opobalsamum. Quod ideo cum adjectione signif.,* etc. Ex Hegepp., lib. 4, cap. 17.

^d *Eo quod percussus ferreis unguis.* Ita quidem Dioscorid. et Theophrastus. Melius Plinius: *Ferro lædi vitalia odit.* Et Tacit. v Hist.: *Si vim ferri adhibeas, parent venæ.* Hegepp., lib. 1: *Virgultisque innascitur, quæ acutis lapidibus incidunt pueri agricolæ.*

^e *Balsama autem, si para fuerint.* E Serv., Georg. II, ad illud: *Quid tibi odorato referam?*

CAP. IX. — ^f *Folium dictum,* etc. E Dioscorid., lib. 1, cap. 41.

^g *Nardus.* Ex eod., cap. 6.

^h *Et in Syria.* — *Istria legerim,* ex Dioscorid., cap. 7.

ⁱ *Costum.* Ex cap. 15.

^j *Crocum dictum ab oppido.* E Serv., Georg. 1, ad vers. *Croceos ut Tmolus odores.*

^k *Optimum autem,* etc. E Dioscorid.

^l *Et cum carpitur manus inficiens.* Dioscorid.: *ἄκρωτον ἐν κίσει τὰς χεῖρας,* hoc est, tingens humecta-

4. ¹ *Costum* radix herbæ est nascentis in India, Arabia, et Syria, sed melius Arabicum; est enim album, et leve, suave, jucundi odoris; Indicum colore atro, et leve, ut ferula; Syriacum vero pondere grave, colore buxæ, odore acri, summum tamen album, leve, aridum, gustum incendens.

5. ¹ *Crocum* dictum ab oppido Ciliciæ quod vocatur *Coricum*, quantum et alibi nascatur, sed non tantum, vel tale, quale in Cilicia. Unde et a potiore parte nomen accepit. Nam multæ res nomina sumpserunt a locis ubi plus provenit et melius aliquid. ² Optimum est autem, quod fuerit recens, odoris boni, albedine parva, correctæ longitudinis, integrum, et neque in fragmenta comminutum, inspiratione bona, ¹ et cum carpitur, manus inficiens, et leviter acre. Quod si ejusmodi non fuerit, aut vetustum, ² aut infusum agnoscitur. Adulteratur autem admisto crocomagmate. Augendi quoque ponderis causa spuma argenti contrita adjicitur, et proditur, si pulverulentum reperit, ² atque decoctum ab odore proprio fuerit lapsum.

349 6. ¹ *Crocumagma*, expressis aromatibus crocini unguenti, atque informato sedimine in pannusulos fit, et ideo sic appellatur.

7. ² *Asarum* nascitur in umbrosis montibus, ³ foliis casie similibus, inter quæ flos juxta radicem purpureus, in quo semen continetur uvarum simile, radicibus pluribus, atque tenuissimis, et bene redolentibus, et est virtute similis nardo.

⁴ *Phu* nascitur in Ponto, foliis oleastro similibus.

8. *Cyperus* a Græcis vocatur, quod habeat virtutem ferventem. ⁵ Radix ejus est junci trianguli, foliis porri similibus, radicibus nigris, sive contiguis, in similitudinem olivarum odoratissimis, atque acerrimis. Nascitur in paludibus, ¹ atque vacuis locis. Traditur etiam alia species cyperi quæ in India nascitur, et appellatur lingua eorum *gingiber*.

9. ² *Iris Illyrica* a similitudine *Iris* cælestis nomen accepit. Unde et Latinis *arcumen* dicitur, quod flos ejus coloris varietate eundem arcum cælestem

tionem manet.

³ *Aut infusum.* Dioscorid., *ἑσπεργύς*, id est, dilutum.

⁴ *Atque decoctum.* Id est, defrutum. Dioscorid.: *καὶ τὸ τῶν ὀσπῶν ὑψημῶτα τυγχάνει.* Qui decoctum hic substituiunt, quid decoquere sit non satis vident.

⁵ *Crocumagma.* Dioscorid., cap. 26, et Plin., lib. XXI, cap. 20.

¹ *Asarum.* E Dioscorid., cap. 9.

² *Folius casie similibus.* Imo hederæ similibus. Dioscor. *ἡδὲρα ἔχειν κατὰ ὁμοίαν.* Et Plinius, lib. XII, cap. 15, *hederæ foliis.* Ergo *κατὰ ὁμοίαν* pro *κατὰ* legisse videtur vetus Dioscoridis interpretis, quo est usus Isidorus.

³ *Phu.* E Dioscor., cap. 10. Plinius lib. XII, cap. 11.

⁴ *Radix est junci trianguli.* Hoc cauli tribuit Dioscorid.: *καυλὸν γωνιώδη.*

⁵ *Atque vacuis locis.* Contra Dioscorid.: *Ἐν εὐκαίς ἐργασίαις,* id est, cultis; error ergo interpretis, qui *ἀργαίς* fortasse legit, aut *ἀργασίαις.*

¹ *Iris Illyrica.* E Dioscor., cap. 4

imitetur. Illyrica autem dicitur, quia in Illyrico pluri- A ma, et violentissima est: species ejus foliis gladioli similibus, radice aromatica, odoris boni.

10. ^a *Acorum* foliis Iridis similibus, radicibus saporis ^b acerrimi, sed odoris jucundi, propter quod et aromatica est.

^c *Mex....*

^d *Cardamomum....*

350 11. ^e *Squinum*, melius quod in Euphrate nascitur quam quod in Arabia, fulvum, multiflorum, purpureum, tenue odoris rosei, cum manu fricatur, gustu multum incendit linguam, atque mordet. Hujus ^f flos *σχιμβρος* dicitur. ^g *ἄθος* enim Græce *flos* nuncupatur.

12. *Thymum* appellatum, quod flos ejus odorem refert. De quo Virgilius: *Redolentque thymo fragrantia mella.*

13. ^h *Epithymum* Græcum nomen, quod Latine dicitur *flos thymi*. Nam flos Græce *thymum* vocatur. Est autem flos tymbræ similis.

14. ⁱ *Sampsuchus* est, quem Latini *amaracum* vocant. Cujus nominis usum Virgilius etiam ad Venerem referens ait:

Ubi mollis amaracus illum
Floribus, et dulci aspirans complectitur umbra.

Apta est autem hæc herba unguentis. ^k Unde et nomen traxit amaracus a puero cujusdam regis, qui casu lapsus dum ferret unguenta, novum et gratissimum ex confusione odorem creavit.

15. ^l *Hyacinthus* herba est habens florem purpureum. Traxit autem nomen a puero quodam nobili qui in saltibus inter purpureos flores repertus est interfectus, deditque nomen herbæ 351 puerilis funeris casus. ^m Est autem radice et flore bulbi similis, pueros a pubertate retinens.

^a *Acorum*. Ex cap. 2.

^b *Acerrimi saporis, sed odoris jucundi*. Vox saporis deest in omnibus libris, quam e Dioscor. reposuimus; ille enim: *Δρωμίας τῆ γύσσει, καὶ τῆ ὀσμῆ οὐκ ἐπιθύσκει*. Plinius quoque: *Gustu acres, odore non ingratis*.

^c *Mex....* Vid. Dioscorid., cap. 3.

^d *Cardamomum....* Idem, cap. 5, et lib. II, cap. 185.

^e *Schœnus melior*. Vid. Dioscorid., cap. 6. Qui primam laudem Nabathæo Schœno, secundam Arabico tribuit, Libycum inutilem esse ait. Cætera conveniunt.

^f *Flos schœnantos*. — *Squinantos*, apud Pallad., in Octob., tit. 14. Apud Aurelianum non semel, mendose, sed ita fortasse tunc et proferebant et scribebant.

^g *Epithymum*. Dioscorid., lib. IV, cap. 179, *ἐπιθύμων ὀσμῆν ἰστίων ἄθος*. Vid. Plin., lib. XXV, cap. 8.

^h *Sampsuchus*. Ita quoque ab Aureliano et Hesychio; ab aliis *sampsuchum* effertur.

ⁱ *Unde et nomen amaracus*. E Serv., *Æn.* I, *Ubi mollis amaracus illum*.

^k *Hyacinth*. Serv., *eclog.* 3, et Ovid. lib. X.

^l *Est autem radice, et flore bulbi*. Vid. Dioscorid., lib. IV, cap. 63.

^m *Narcissus*. Ovid., lib. III.

ⁿ *In candore retinet foliorum*. — *Florum potius, nisi folia florum intelligas, ut mox de liliis, ex Ambros., cujus dum candor sit in foliis*. Diosc., *ἄθος λευκόν*.

^o *Quasi licia*. Al., *quasi liglia*.

^p *Cujus dum candor sit in fol... effulget*. Verba

16. ¹ *Narcissus* herba fabulose impositum nomen habet, a quodam puero cujus membra in hunc florem transierunt, qui et nomen Narcissi in appellatione custodit, et decus pulchritudinis in candore retinet foliorum

17. *Rosa* a specie floris nuncupata, quod rutilante colore rubeat.

18. *Lilia lactei floris herba*, unde et nuncupata, ² quasi *licia*, ³ cujus, dum candor sit in foliis, auri tamen species intus effulget.

19. ⁴ *Viola* propter vim odoris nomen accepit. ⁵ Hujus genera sunt tria, *purpureum, album, melinum*.

20. ⁶ *Acanthus* herba *Ægyptia* semper frondens, spinis plena, flexili virgulto.

B 21. In cujus imitatione arte vestis ornatur, quæ *acanthina* dicitur, et *acanthis* dicta.

22. ⁷ *Hedera* dicta, quod arboribus reptando adhæreat. De qua Virgilius:

Inter victrices hederam tibi serpere lauros.

Alii hederam 352 aiunt vocatam, ⁸ quod *hædis* supra lactis abundantiam in escam a veteribus præbebatur.

23. ⁹ *Hederæ* frigidæ terræ indices sunt secundum phisicos. Nam antipharicum ebrietatis est, si qui potus hederæ coronetur.

24. *Elleborum* memorant in Græcia circa *Elleborum* quemdam fluvium plurimum signi, etque inde a Græcis appellari. Hoc Romani alio nomine *veratrum* dicunt, pro eo quod sumptum, motam mentem in sanitatem reducit. Duo sunt autem genera, ¹⁰ *album* et *nigrum*.

C 25. ¹¹ *Acone portus* est Bithyniæ, qui proventu malorum graminum usque adeo celebris est, ut noxas herbas *aconita* illinc nominemus. ¹² Nam *toxicæ*

sunt *Ambros.*, *Hexam.* III, cap. 8.

¹³ *Viola propter vim odoris*. — *Doloris libri omnes, præter Rom., mendose, ut apparet, Ambros.: In quibus nescias, speciesne amplius florum, an vis odori delectet.*

¹⁴ *Hujus genera sunt tria*. Quatuor retulit Dioscorid.: *λευκόν, μέλιον, κλαυόν, πορφυρόν*. Tria Plinius: *Purpureæ, luteæ, albæ*.

¹⁵ *Acanthus*. Locus conflatus ex tribus Servii locis, *Georg.*, II, *Æn.* I, et *eclog.* 4.

¹⁶ *Hedera*. Festus: *Hedera dicta, quod hæret, sive quod edita petat, vel quia id cui adhæserit edat.*

¹⁷ *Quod hædis supra lactis abund.*, etc. Columell., lib. VII, cap. 6, de *Hædis*: *Qui ubi editi sunt eodem modo, quo agni, educantur, nisi quod majis hædor. lasciviu compescenda, et arctius cohobenda est; tum super lactis abundantiam samera, vel cythides, aut hederæ præbenda.*

¹⁸ *Hederæ* frigidæ terræ indices. E Servio, *Georg.* II: *Hederæ pandunt vestigia nigræ.*

¹⁹ *Album et nigrum*. Quæ post hæc leguntur in quibusdam Editis absunt ab omnibus Manusc. Sunt vero Ambrosii verba, lib. III *Hexam.*, cap. 9. Quæ propterea hic ascribemus: *« Hanc autem periti loquuntur escam esse et alimoniam coturnicum, eo quod naturali quodam temperamento sui corporis vim pabuli nocentis evitant... »* etc., usque ad salutem.

²⁰ *Acone portus est Bithyniæ, qui proventu malorum*. *gr.* E Solin., cap. 55.

²¹ *Nam toxica venena ex eo dict.* Plin., lib. XVI, cap. 10: *Sunt et qui toxica hinc appellata dicant venena, quæ nunc toxica dicimus.*

venena ex eo dicta, quod ex arboribus *taxis* exprimentur, maxime apud Cantabriam.

26. ^a *Euphorbium* dictum, quod ejus succus oculorum acuat visum. Cujus vis tanta est, ut duris carnibus superadjecta citius coqui compellat. Nascitur in multis locis, sed plurima in Mauritania.

27. ^b *Laser* herba nascitur in monte Oscobagi, ubi et Ganges fluvius oritur, ^c cujus succus dictus primum *lacsir*, quoniam manat in modum lactis, deinde, usu derivante, *laser* nominatum est. Hoc **353** est, a quibusdam *opium Cyrenaicum* appellatum, quoniam et apud Cyrenas nascitur.

28. ^d *Aloe* herba amarissimi succi.

^e *Panace* herba fragrantis odoris, thyrso ferulæ similis, ex qua profuit succus, qui *opopanace* dicitur, croceus et pinguis, odore gravi, et amarissimus.

Galbanum succus est ferulæ.

29. *Dycta* est mons Cretæ, ex quo *dyctamnium* herba nomen accepit, propter quam apud Virgilium cerva vulnerata saltus peragrat Dyctæos. Tantæ enim potentia est, ut ferrum a corpore expellat, sagittas excutiat; unde et ejus pabulo feræ percussæ sagittas a corpore inharrentes eijciunt. ^f Hanc quidam Latinorum *poleium Martis* dicunt propter belli tela excutienda.

30. ^g *Mandragora* dicta, quod habeat mala suavitentia, in magnitudinem mali Matiani. ^h Unde et eam Latini *malum terræ* vocant. ⁱ Hanc poetæ *ἄρωπόμερον* appellant, quod habeat radicem formam hominis simulantem. ^j Cujus cortex vino mistus **354** ad bibendum datur iis quorum corpus propter curam secundum est, ut soporati dolorem non sentiant. Hujus species duæ: femina, foliis lactucæ similibus, ^k mala generans in similitudinem prunorum. Masculus vero, foliis betæ similibus.

31. ^l *Papaver* herba somnifera. De qua Virgilius: *Lethæo persu a papavera somno*. Soporem enim languentibus facit. Ejus alia est usualis, alia agrestis, ex qua fluit ^m succus, quem *opium* appellant.

ⁿ *Euphorbium* dict. Etymologiæ, opinor, meminisse Isidorus noluit, et hic, ut sæpe alias, aliquid a Braultione, vel potius a posteris additum. Plinius ab Euphorbo, Juba regis medico, nomen duxisse putat.

^b *Laser* herb. n. in. monte Oscobagi. Al., Osabagi. Quis vero hic mons, nos ad conjecturam evadere nunquam quivimus.

^c Cujus succus dictus primum *lacsir*. Solin., cap. 40: *Dictamnium primum lac sirpicum, quoniam manat in modum lacteum; deinde, usu derivante, laser nominatum.* Columella vero, lib. 6: *Radix, quam silphium Græci vocant, vulgus nostra consuetudine laserpitium appellant.* Et diversum fuisse laserpitium, a sirpe videtur. Plautus in Rudente:

Teque oro, et quæso, si speras

Tibi hoc anno multum futurum sirpe, et laserpitium. Vid. Plin., lib. xix, cap. 3.

^d *Aloe* herb. a. s. Dioscor., lib. iii, cap. 27.

^e *Panaces*. E Dioscor., lib. iii, cap. 55.

^f Hanc quidam Latinorum *pulegium*. Plin., lib. xx, cap. 14.

^g *Mandragora* dicta, quod. Ne hic quidem de veriginio cogitavit.

^h Unde et eam Latini *malum terræ*. Dioscor.: *ἄρωπόμερον ἢ δὲ ἄρωπόμερον*.

32. *Colocynthis* cucurbita agrestis, et vehementer amara, quæ similiter, ut cucurbita flagella per terram tendit. ^a Dicta autem *colocynthis*, quod sit fructu rotundo, atque foliis, ut cucumis usualis.

33. ^b *Centauream* Græci vocant, quoniam a Chirone *Centauro* fertur reperta. Eadem et *λεπίσκος*, quia locis humectis nascitur. Eadem et *fel terra* propter amaritudinem.

34. *Glycyrrhiza* Græce ex eo dicta, quod dulcem radicem habeat, *γλυκὴ* enim *dulce* Græci dicunt. Eadem *ἄδιφος*, quia sitientibus sitim sedat.

35. ^c *Dracontea* vocata, quod hasta ejus varia sit in modum colubri, similitudinemque draconis imitatur, vel quod eam herbam vipera timeat.

36. ^d *Chelidonia* ideo dicitur, vel quod adventu hirundinum **355** videtur erumpere, vel quod pullis hirundinum si oculi auferantur, matres eorum illis ex hac herba medici dicuntur.

37. ^e *Heliotropium* nomen accepit primo, quod æstivo solstitio floreat, vel quod solis motibus folia circumacta convertat. Unde et a Latinis *solisequis* nuncupatur. Nam et sole oriente flores suos aperit; idem se recludit, cum sol occubuerit. Ipsa est quam Latini *intubum silvaticum* vocant. ^f Hæc et *verrucaria*, quod extinguat verrucas ex aqua pota, vel in cataplasmate posita abstergat.

38. ^g *Pentaphyllon* a numero foliorum dicta, unde eam Latini *quinque folium* vocant: herba admodum munda, ut purificationi et templis adhiberi a gentilibus solita esset

39. ^h *Hyssopus* herba purgandis pulmonibus apta. Unde et in Veteri Testamento per hyssopi fasciculum aspergebatur agni sanguine, qui mundari volebat. Nascitur in petris hærens saxo radicibus.

40. ⁱ *Reubarbarum*, sive *reuponticum*: illud, quod trans Danubium in solo barbarico; istud, quod circa Pontum colligitur, nominatum est. *Reu* autem *radix* dicitur. *Reubarbarum* ergo, quasi *radix barbara*. *Reuponticum*, quasi *radix pontica*.

^j Hanc poetæ *anthropomorphon*. Quos imitatus est Columella:

Quamvis semihominis vesano gramine feta
Mandragoræ pariat flores, mestamque cicotam.

^k Cujus cortex vino mist. E Dioscor., lib. iv, cap. 76.

^l Mala generans in similitudinem prunorum. Dioscor.: *Μάλα ούτως ἔμμερη, id est, sorborum.*

^m *Papaver*. Dioscor., lib. iv, cap. 65.

ⁿ Succus quem *opium* vocant. Sic Plinius, lib. xi, cap. 18. Dioscor., τὸν ὄπιν.

^o Dicta autem *collocynthis* quod s. f. r. Neque hic est, quod in etymologia moreris. Dioscor.: *Καρπὸς περιεσπῆς, ὄλιος, σπασίος μίσση, πικρὸς ἰσχυρὸς.*

^p *Centaureum*. E. Dioscor., iii, cap. 9, et Plin. 25, cap. 6.

^q *Dracontea*. Ex eod., lib. ii, cap. 196.

^r *Chelidonia*. Ex eod., lib. ii, cap. 211.

^s *Heliotrop*. Vid. Dioscor., lib. iv, cap. 193, et Plin., lib. xxii, cap. 21.

^t Hæc et *verrucaria*. Vid. Plin.

^u *Pentaphyllon*. E Dioscor., lib. iv, cap. 42.

^v *Hyssopus herba purgand. pulm.*, etc. Ex August., in ps. L.

^w *Reubarbarum*. Vid. Dioscor., lib. iii, cap. 2.

41. *Hyoscyamos* a Græcis, a Latinis herba calicularis, quod calculi ejus in figuram cantharorum nascantur, ut est mali Punici, ^a quorum ora serata sunt, habentia intrinsecus semina papaveris **356** similia. Hæc herba et insana vocatur, quia ejus usus periculosus est. Denique si bibatur, vel edatur, insaniam facit, vel somni imaginem torpidam. Hanc vulgus *milimindrum* dicit, propter quod alienationem mentis inducit.

42. *Saxifraga* vocata, quod semen ejus petras in vesica frangat, atque comminuat.

Gentiana nomen sumpsit, ut medici memorant, ab inventore, radicibus aristolochiæ similibus. Nascitur sub Alpibus, atque Galatia Asiæ.

Satureia calida, et prope ignita. Unde illi et nomen inditum credunt, quod pronos facit in Venerem.

43. *Satyrion* dicta a Satyris, propter incendium libidinis, ^b quam vulgus *stingum* vocat, Venerem enim suscitavit. Eadem et *orchis*, quod radix ejus in modum testiculorum sit, quos Græci *ὄρχεις* vocant. Item et *leporina*, propter quod caulem mollem emittat.

44. *Urtica* vocata, quod tactus ejus corpus adurat. Est enim igneæ omnino naturæ, et tactu perurit, unde et pruriginem facit.

45. ^c *Artemisia* herba Dianæ a gentilibus consecrata est, unde et nuncupata. Græce enim *Diana ἀρtemisia* dicitur.

46. ^d *Chamamelos* Græce dicta, quod mali Martiani odorem habeat, sitque brevis, terræque vicina.

47. *Chamædryas* a Græcis appellatur, quod sit brevis, et per terram strata, et minuta foliis parvisimilis.

48. ^e *Pæon* quidam medicus fuit, a quo *Pæonia* herba perhibetur inventa, ut Homerus dicit. Hanc quidam *glycysiden* vocant, quod dulcis saporis sit, vel *pentorobon* a numero granorum, vel, ut alii, *dactylosam* a digitorum similitudine. Nascitur in silvis.

49. *Buglossos* a Græcis dicta, eo quod folia asperrima ad modum **357** *linguæ bovis* habeat. ^f Quæ mirum in modum ob sapientiam nutriendam vino infundenda a veteribus memoratur. Convivii quoque hilaritatem præbere fertur. Pro olere etiam sumitur.

50. ^g *Arnoglossos*, id est, *agni lingua*, quæ a Romanis *plantago* dicitur, quod planta ejus cito adhæ-

reat terræ. Hac multi pro olere vescuntur.

51. ^h *Herpyllus*, quæ apud nos *serpillus* vocatur, pro eo quod radices ejus longe *serpant*. Eadem et *matrisanimula*, propter quod menstrua moveat.

52. ⁱ *Aristolochia* dicitur, quod mulieribus fetis optima sit. Nam supersessa post partum, matricem beneficio vaporis expurgat. Hujus herbæ genera sunt duo: quarum una *aristolochia rotunda* dicitur, propter quod rotundam radicem habeat; altera *aristolochia longa*, quia longam radicem habet, cum ramis et foliis longioribus, quam etiam et *dactylitem* vocant, quod sit radice robore digitali, et longa.

53. ^j *Erigeron* nomen a Græcis dicitur, quod vere primo senescat. Unde et eam Latini *senecionem* vocant. Nascitur per macerias.

54. ^k *Psyllios* dicta, quod semen pulicis simile habeat. Unde eam Latini *herbam pulicarem* vocant.

55. ^l *Hierobotane*, ideo a Græcis hoc nomen accepit, quod ^m remediis ac ligamentis hominum, et purificationibus sacerdotum, **358** a gentilibus probaretur apta. Unde et eam pontifices *sagmen* appellabant, quasi *sancimen*, hæc *verbena*, quia pura.

56. ⁿ *Paliurus* herba asperrima, et spinosa.

^o *Struthios*, quam quidam herbam lanariam vocant, eo quod plerique lanam ex ea lavent. Nascitur in locis cultis.

Splenos dicta, quod *splenem* auferat.

57. *Cimicia* propter similitudinem cimicis. Unde et eam Græci *ροπιον* vocaverunt. Nascitur in locis asperis atque cultis.

58. *Marrubium*, quod Græci *prasium* dicunt, vocatum propter amaritudinem. Nascitur in campis.

59. ^r *Pulegium* apud Indos pipere pretiosius est. ^q Habet autem vim thermanticam, calefacit, et deducit, extenuat, et purgat, et digerit.

60. ^s *Absinthium* Græcum nomen, cujus probabilius est quod in Ponti regione nascitur, unde et *absinthium Ponticum* nominatur.

61. ^t *Symphyton* Græce dictum, eo quod tantam in radice virtutem habeat, ut frusta carnis aspersa in cacabo coagulet.

62. ^u *Polypodium*, herba cujus radix hirta, atque crinita, ut est *polypus*, ex quo derivatum, ut *polypodium* diceretur. ^v Nascitur in teneris petrarum terris, sive quercubus vicinis.

^a Quorum ora serata. Dioscor. Vid. alii.
^b Quam vulgus *stingum*. F. *scind cum*. Vid. Dioscor., lib. III, cap. 135, et Plin., lib. XXVIII, cap. 28.

^c *Artemisia*. Plin., lib. XXV, cap. 7.

^d *Chamamelos*. Dioscor. III, cap. 154.

^e *Pæon*. Idem, cap. 157, et Plin., XXV, cap. 4.

^f Quæ mirum in modum ob sap., etc. Ob latitiam; ita enim reddidit Plinius (ἐὺπροσόντη) quæ est apud Dioscor.

^g *Arnoglossos*. Dioscor., II, cap. 155.

^h *Herpyllus*. Vid. Serv., eclog. 2.

ⁱ *Aristoloch.* Plin., XXV, cap. 8, et Dioscor. III, cap. 4 et 5.

^j *Erigeron*. E Diosc., IV, cap. 97.

^k *Psyllios*. Ex Diosc. et Plin.

^l *Hierobotane*. Vid. Plin., XXV, cap. 9, et XIII,

cap. 2, et Diosc.

^m *Remediis ac legationibus*.—*Ligamentis* libri omnes male. Plin., lib. XXII, cap. 2: *Quoniam non aliunde sagmina in remediis publicis fuere, et in sacris legationibus verbena.*

ⁿ *Paliurus*. E Serv., eclog. 5.

^o *Struthios*. E Dioscorid. et Plin.

^p *Pulegium apud Ind.* p. pretiosius. Verba sunt Hieronymi, epist. 85, ad Evagrium.

^q *Habet autem virtutem therm., etc.* Ex Dioscor., lib. III, cap. 36. Sed absunt hæc a veteribus lib.

^r *Absinthium*. E Dioscorid.

^s *Symphyton*. Ex eod.

^t *Polypodium*. Ex eod.

^u *Nascitur in teneris petrarum terris*. Id est, in muscosis petris. Si ita licet interpretari verba Diosc.

63. ^a *Polion* a Græcis, a Latinis *omnimortia*, quæ dicitur multis morbis subveniat. Nascitur in montibus et duris locis.

359 64. ^b *Scammonia*, quam Latini *acridium* vocant, herba succi plena, quæ colligitur sub cavata radice. Denique terram rotunda cavitate fodiunt; tum suppositis, aut cochleis, aut nucis foliis excipitur succus, atque siccatu aufertur. Venit autem sæpius probabilius ex Mysia Asiæ. Huic contrarius, atque falsus ex Syria, atque Judæa.

65. ^c *Daucus* foliis feniculi similis, thyrso bipalmis.

Citocatia dicta, quod ventrem cito depurget, quam vulgus corrupte *citocotiam* vocat.

66. ^d *Lappa* dicta, quod habeat caulem ingentem per terram disposita. Hæc herba a Græcis *φιλάνθρωπος* vocatur, quod vestibus hominum inhæreat ob asperitatem sui. Nascitur juxta muros.

67. *Capillus Veneris* vocatus, sive quod delapsus post alopeciam capillos recreat, vel quod capillorum fluores coeret, vel quod sit virgulis nigris lenibus cum splendore, quasi capilli. Nascitur in aquis locis.

68. ^e *Rubia* dicta, quod radix ejus sit *rubra*, unde et colorare lanas perhibetur.

360 69. ^f *Anchusa*, cujus radix contrita digitis inficit. Est enim colore sanguineo, unde etiam pictoribus ad purpuram effingendam usui est.

70. *Chamaeleon*, quæ Latine *Viscarago* vocatur, eo quod *viscum* gignat, in quo hærent aves, quæ propria voluntate descendunt ad escam.

71. *Cicuta* propter quod in thyrso geniculato nodos habeat occultos, ut canna; sic dicitur *fossa cæca*, quæ occulta est. Hæc potui data interficit. Hanc in carcere Socrates bibit, et expiravit. Persius :

φάσαι ἐν πέτραις βρύα ἔχουσαι. Sed malim ego cum Claucone legere : *Nascitur in teneris petrar., sive in teris quercub. vicinis.*

^a *Polion*. E Dioscor. Multa hic in Editis, quæ absunt a Manuser. Gothicis.

^b *Scammonia*. Ex eod.

^c *Daucus* f. s. *thyrso bipalmis*. Dioscor., lib. III, cap. 70, τὸ δὲ μέγος σπιθαμῆς. Quod autem σπιθαμῶν *bipalmem* verterit vetus ejus interpret, mirari desinet, qui idem fecisse Plinium animadverterit, lib. XXVII, cap. 4. Nam quod Dioscorides de agerato dixit : *θάμνος ἐστὶ φρυγανῶδης, σπιθαμῶδης*, ipse reddidit : *Ageraton ferulacea est uorum palmorum altitudine*. Sero eandem Plinium *σπιθαμῶν* varie interpretari, aliquando *palmum*, ut lib. XII, cap. 19, et lib. XXII, cap. 21, et lib. XXVI, cap. 7 et 8, ex Dioscorid. et Theophrasto; nonnunquam etiam *semipedem*, ut lib. XXIV, cap. 4, ex Theophrasto, lib. de Hist. Plant. II, cap. 8, et lib. XX, cap. 8, et lib. XXVII, cap. ultim. Interdum vero *cubitum*, ut lib. XXII, cap. 8, et lib. XXVI, cap. 8, de hyperico oleraceo frutice, tenui, cubitali. Aliis autem locis recte vertit *didrantem*, ut lib. VII, cap. 2. Aut *duodecim digitos*, ut lib. VIII, cap. 21. Nisi forte hi omnes loci corrupti apud Plinium, notis haud multum distantibus, et pro *bipalmem* TRIPALMEM, pro IV digitos XII DIGITOS, pro tenui cubitali SEMICUBITALI, et pro *semipede* SEMICUBITUM, apud illum legas.

^d *Lappa* dicta quod habeat caulem ingentem. Au τὸ τῶν λαπίων, quod est, insolenter se gerere? Vid.

Dicere, sorbitio tollit quem dira cicuta.

Hæc dum hominibus venenum sit, capellas efficit pingues.

72. ^e *Trifolium* est, quod Græci *τρίφυλλον* vocant, quod sit *foliis trinis* per singulas adnationes.

73. *Phlomos*, quam Latini *herbam lucernalem* vocant, ab eo quod ad lychnia proficiat. Eadem et *lucubros*, quod lucem præbeat umbris.

74. *Pyretron*, Græce dicta, quod habeat radicem incendiosam, atque coacervantem.

75. ^b *Althea*, malva agrestis, sive malvæ viscus, sed *althea*, quod in altum surgit, et viscus, quia glutinosa est.

76. ⁱ *Oryganum*, quod Latine *colena* interpretatur, propter quod infusum coloret vinum.

361 77. ^l *Tithymallum* vocabulum sumpsit, quod foliorum comam ad radium solis circumacta convertat. Nam Græci *solem τετάρη* vocant, *μαλλὸν comam*, ex quo confectum est, ut *Tithymallum* diceretur. Hujus species septem diversis locis nascentes.

78. ^k *Strychnos*, quæ Latine *herba salutaris* vocatur, propter quod dolorem capitis et stomachi incendium mitigat. Eadem et *uva lupina* propter semen ejus uvæ simile.

79. ^l *Polygonus*, quam Latini *herbam sanguinariam* vocant, quod missa in naribus sanguinem moveat.

80. *Ambrosia*, quam Latini *Apium sylvaticum* vocant. De qua Virgilius :

Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravere.....

^C *Apiago*, quod flores ejus apes maxime appetunt
Portulaca....

81. ^m *Ros marinus*, quam Latini ab effectu *herbam salutarem* vocant, cujus folia feniculi sunt similia, atque aspera, et rotatim terræ prostratæ

Plin., lib. XXVII, cap. 5.

^e *Rubia*. *ἰσθροδανον*. Diosc., lib. III, cap. 160.

^f *Anchusa*. *luem*, lib. IV, cap. 25.

^g *Trifolium per singulas adnationes*. — *Adnata* vocat Plinius, lib. XXVII, cap. 11. Quas Dioscorid. *καρφηδάς*. Al., *adnodationes*.

^h *Althea*. Dioscorid., lib. III, cap. 163 : *ἄλθαϊα, ἔνιοι δὲ ἰβίσκον καλοῦσι, μαλάχης ἐστὶν ἀγρίας εἶδος*. Pallad., in Octob., tit. 14 : *Althea, hoc est, hibisci folia*. Dicitur hodie a nostris *malvaisisco*.

ⁱ *Origanum quod Latine colina*. Al., *colerina*; al., *colena*, fortasse *conyla* (quæ, auctore Dioscoride, origani sylvestris est species) scribendum fuit; sed neque vox est Latina, neque etymologia colorandi convenit, sed mendis et additamentis scatent omnia.

^j *Tithymallum*. Hoc quartum genus tithymali apud Plin., lib. XXVI, cap. 8. Quod *helioscopon* appellari ait. Etymologiam aptavit helioscopi significationi sua more Isidorus.

^k *Strychnos* quæ Latine *herba salutaris*. Plin., lib. XXII, cap. 31 : *Et nihil esse corporis malorum, cui non salutare sit strychnos, Xenocrates prædicat*. Vid. Diosc., lib. IV, cap. 69.

^l *Polygonus*. Diosc., lib. IV, cap. 4, Plin., XXVI, cap. ult. : *Polygonus pota menses ciet*. Alii vero sanguinem sistere tradidere.

^m *Ros marinus*. E Dioscorid., lib. III, cap. 87. Sed quod aspera dixit folia *τραχύτερα* legisse videtur interpret, non *πρόχύτερα*, ut vulgo legitur.

Colocasia....

82. *Mentha agrestis*, a quam Græci καλαμίνην, nostri vulgo *nepetam*, vocaverunt, majoris virtutis, et vehemens in calore.

362 83. *Genicularis* herba substernitur ob scorpionum vin repellendam.

Gladiolus, quod sit foliis gladii similibus, thyrso cubitali, floribus purpureis.

84. *Verbascum*....

c *Agaricum* radix vitis albæ.

Calamites....

Lappa....

Lapago....

Lapella....

Beneola....

Orcibeta....

Mirobalanum....

85. d *Asphodelus*, quam Latini a colore *Albutium* vocant.

e *Scylla*, quod nocens sit, f de qua superstitio gentilium dicit, quod si integra ad limen suspendatur, omnia mala fugat.

86. *Chanæpitys* a Græcis dicta, quod terræ adhæreat, et odorem pini habeat. Hanc Latini *cucurbitularem* vocant, quod ex parte odorem *cucurbitæ* referat.

87. s *Staphysagria* nascitur in locis amœnis.

t *Asplenos* dicta, quod splenem auferat, sive *scolopendrios*, eo quod folia ipsius *scolopendro* animal sunt similia. i Nascitur in humidis petris.

88. j *Volvus* appellatus, quod radix ejus volubilis sit, et rotunda.

363 k *Stæchas* in insulis *Stæchadibus* nascitur, unde et nuncupatur.

89. *Cyclaminus* Græce dicta a quodam, qui κύκλος vocatus est, qui primus virtutem hujus herbæ invenit, sive quod habeat radicem rotundam. Græci enim κύκλον *rotundum* vocant. l Cujus radix, aut succus, si vino fuerit admistus, ebrios facit. Nascitur in silvis locis, et agris.

m *Quam Græci calamintham*. Vid. Dioscorid., lib. iii, cap. 42 et 43.

n *Genicularis h. s. ob scorpion*. Id mentastro tribuit Plin., lib. xx, cap. 14, iisdem verbis, neque de polygonato (quod sciam) quisquam id prodidit. Ac neque Isidorus quidem, ni-i valde fallor.

o *Agaricum radiz*. Ita quidem Galenus atque alii existimavere, sed compertum est truncis adnasci fungi instar. Hic vasta lacuna in Gothicis.

p *Asphodelos albacum*. Al., *albutium*. Gloss., *albutium*. Dioscorid.: δεικνύει ἀσφόμελον τέμνεσθαι κατὰ τὴν ἰσημερινὴν ἐν ἑαρι χροῖ.

q *Scylla quod nocens sit*. Est namque ἀκυλλεῖν *vezare*, quo respexit fortasse Virgilius, cum de Scylla dixit eclog. 6: *Dulichias vezasse rates*.

r *De qua superstitio gentilium*. Ex Dioscor., lib. ii, et Plin., xxi, cap. 17.

s *Staphysagria... in locis amœnis*. Hæc tantum verba leguntur in Gothicis Coli. Quæ præterea leguntur, in Editis addita sunt ab aliquo Æsculapii filio, ex Dioscorid., Avicenna, et Averroë.

t *Asplenos*. Vid. Dioscorid., iii, cap. 151, et Plin., xxvii, cap. 5.

u *Nascitur in humidis petris*. Quæ post hæc leguntur in Editis non sunt in Manusc; addita tamen

A 90. m *Ampelos leuce*, sive *bryonia*, quam Latini *vitem albam* vocant, vel a qualitate coloris, vel quod ejus radix contrita, et corpori infricata teneriorem et candidiorem cutem reddat. Nam et succus baccarum ejus lac uberibus siccis reddat.

91. n *Ampelos melæna*, id est, *vitis nigra*, eademque *labrusca*, habens folia hederæ similia, in omnibus major quam vitis alba, baccas similiter habens, quæ in maturitate nigrescunt, unde et vocabulum sumpsit.

92. *Viticella* herba a Latinis appellata, quod sicut *vitis* quidquid proximum habuerit, apprehendat corymbis, quos annulos appellamus.

93. o *Buphthalmos* florem habet croceum oculo similem. Unde a Græcis nomen accepit. Est autem B caule molle, p foliis coriandri similibus. Nascitur juxta muros civitatum.

94. q *Phlomos*, quam Latini *verbascum* vocant, quarum altera est masculus, albidioribus foliis, atque angustioribus; altera femina foliis latioribus, atque nigris.

95. r *Ferula* vocata a medulla. Nam illam Varro tradit esse ferulæ medullam, quam ἀπόδερον Græci vocant. Nonnulli a *feriendo* 364 ferulam dicunt. Hac enim pueri et puellæ vapulare solent: s hujus succus galbanum est.

96. t *Papyrus* dictus, quod igni et cereis est aptum, πῦρ enim Græci *ignem* dicunt.

Juncus dicitur, eo quod *junctis* radicibus hæreat.

C 97. u *Scirpus*, a quo tegetes texuntur sine nodo, de quo Ennius:

Quærent in scirpo solit quod dicere nodum.

Et in proverbio: *Qui inimicus est, etiam in scirpo nodum quærit*.

98. v *Fucus* genus herbæ est, de qua tingitur vestis: x dicta quia mentitur alienum colorem; unde et Virgilius: *Discet mentiri lana colores*.

sunt e Diosc. et Plin.

j *Volvus*. Apta scripturæ etymologia. Plinius et alii *bulbum*, Græci βάλβον dicunt.

k *Stæchas*. Ex Dioscorid., iii, cap. 31.

l *Cujus radiz, aut succus si vino*, etc. E Dioscorid., ii, cap. 191; Plin., xxv, cap. 9: *Narrant ebrietatem representari addita in vinum*.

m *Ampelos leuce, sive bryonia*. Ex eod., lib. iv, cap. 154.

n *Ampelos melæna*. Ex eod., cap. 185.

o *Buphthalmos*. Ex eod., lib. iii, cap. 156.

p *Follii coriandri*. *Feniculi*, Plinius et Dioscorides.

q *Phlomos*. De qua paulo ante. Vid. Diosc., iv, cap. 104.

r *Ferula vocata a medulla*. Nempe quasi *serena hilum*.

s *Hujus succus galbanum est*. Non cujuslibet, sed κάρθηκος ἐν Συρία γινόμενον, ut ait Dioscorides, id est, *ferulæ cujusdam, quæ in Syria nascitur*.

t *Papyrus*. Vid. Plin. et Dioscor.

u *Scirpus a quo tegetes texuntur*. Plin., xxi, cap. 18, et Festus in *Scirpus*.

v *Fucus*. E Serv., Georg. iv.

x *Dicta, quia mentitur alienum colorem*. More luci illius qui apem simulat.

99. *Alga* nascitur in aquis stantibus. Ita denique A nomen sumpsit ab algore aquæ, vel quod alliget pedes, quia crassa est foliis aquam ex parte superantibus.

100. *Ulva*, et *typus* herbæ quæ circa fontes et paludes stagnaque nascuntur. Ex quibus *ulva*, id est, *alga mollis*, et quodammodo *fungus*, dicta ab *uligine*.

101. *Typhe* vero quæ se ab aqua inflat. Unde etiam ambitiosorum et sibi placentium hominum tumor *typhus* dicitur.

102. *Carex* virgula herba et durissima, sparto similis, de qua Virgilius: *Et carice pastus acuta*.

103. *Spartum*, frutex virgossus, sine foliis, ab asperitate vocatus. Volumina enim funium quæ ex eo fiunt aspera sunt.

104. *Gramen* a situ potius dictum, quod plorimorum agrorum sit. 365 ^e Unde illud Græci ἄγρωστυν vocaverunt; ^d licet omnis herba *gramen* vocetur, ab eo quod *gr̄minetur*; sicut robur omne lignum, licet sit et species, ab eo quod firmissima.

105. *Filix*, a singularitate folii dicta. Denique ex una virgula altitudine cubitali una scissa folia gignitur replicata, velut pinna.

Avena...

Lolium...

106. *Zizania*, quod poetæ semper *infelix lolium* dicunt, quod sit inutile, et infecundum.

Fenum dictum, quod eo flamma nutritur, *φῶς* enim *flamma* est.

Manipulum dicimus fascem feni. Et dictus manipulus quod manum impleat.

CAPUT X.

De oleribus.

1. ^f *Hortus* nominatur, quod semper ibi aliquid *criatur*. ^g Nam cum alia terra semel in anno aliquid creet, hortus nunquam sine fructu est.

2. *Olus* ab *alendo* dictum, eo quod primum homines ab oleribus alerentur, antequam fruges et carnes ederent. Tantum enim ponis arborum et oleribus alebantur, sicut animalia herbis

^a *Carex*. E Servio, *eclog.* 3.

^b *Spartum...* ab asperitate. Etymologiam nihil moror.

^c Unde illud Græci ἄγρωστυν. Ita interpretatur ἄγρωστυν Hieronymus, *epist.* 19.

^d Licet omnia herba *gramen*... cum sit, et species. Verba Servii, *Æn.* xii.

^e *Filix...* una scissa folia gignitur. Dioscorus, *lib.* iv, cap. 183, et Plinius, *xxvii*, cap. 9. Notandus vero Gothicimus, nam *folia* singulari numero non semel unitur. Sed hæc librariorum vitio magis putamus accidisse quam Isidori.

CAP. X. — ^f *Hortus* nom. *q. s. i. a. o.* Festus *Hortus* apud antiquos omnis villa dicebatur, quod ibi qui arma capere possent, oriuntur. Vel Longus: *Hortus* quoque non desiderabat aspirationem, quod ibi herbæ oriuntur, id est, nascuntur, sed tamen a consuetudine accepit.

^g Nam cum alia terra, etc. E Servio, *Georg.* iv, *adv.* rb. Hellespontiaci.

^h Quoddam genus olerum caulis. — Brassica Palladius, *i.* Febr., tit. 24.

ⁱ *Cyma* d. quas *coma*. Imo quasi *κόμμη*, hæc est,

3. *Caulis* est generaliter herbarum vel olerum medius frutex, qui vulgo *thyrsus* dicitur, quod a terra sursum conscendat: ex quo derivatum est, ut specialiter ^h quoddam genus olerum *caulis* diceretur, quia *thyrsus* ipsius amplius cæteris oleribus coalescit, 366 id est, crescit. Est autem generale nomen. Omnis enim frutex *caulis*

4. ⁱ *Cyma* dicitur, quasi *coma*. Est enim summitas olerum, vel arborum, in qua vigena virtus naturalis est.

5. ^j *Malva* ex parte Græco vocabulo appellatur ἀπό τοῦ μαλάσσειν, eo quod molliendi alvum solvendique naturam habeat. ^k Cujus succo si quis se oleo misto perunxerit, ab apibus negatur feriri. Folia ejus ex oleo trita et imposita scorpionibus, ^l creduntur asferre torporem

B 6. *Pastinaca* vocata, quod radix ejus præcipuus *pastus* sit hominis. Est enim odoratu jucunda, cibo delectabilis.

7. ^m *Rapa* dicta a *rapiendo*, id est, comprehendendo. Est autem radice amplior napo, sapore dulcior, et folio tenui.

8. *Napus* a similitudine rapæ vocatus, nisi quod foliis latior, et radice gustu subacrior est. Nemini autem affinitas in utrisque inde pene communis, quia utrumque semen in alterum vicissim mutatur. ⁿ Nam rapa in alio solo, ut Æmilianus ait, per biennium mutatur in napum, alio vero napus transit in rapam.

9. *Napocaulis* ex duobus oleribus compositum nomen habet, quia dum sit sapore napo similis, non in radice, sed in thyrsu conscendit, ut *caulis*.

C *Sinapis* appellatur, quod folii sit similis napsi.

10. *Raphanum* Græci, nos *radicem* vocamus, ^o eo quod 367 deorsum totus nititur, dum reliqua olera in summa magis prosiliant; ^p cujus semine inacerato quisquis suas manus infecerit, serpentes inipune tractabit. ^q Siquidem ex ipsius radice etiam ebur albescit. In cibo quoque venenis obsistit. ^r Nam contra venena hujus radices, nuces, lupini, citrium, apium prosunt, sed contra futurum, non contra acceptum venenum. Unde et apud veteres ante alias epulas hæc solebant mensis apponi.

setus, auctoribus Theophr., *lib.* vii de *Hist. Plant.*, et Galeno, *ii* de *Facult. Elem.*, cap. 58. Utuntur hac voce Celsus, Columell., et Plinius.

ⁱ *Malva...* eo quod molliendi. Plinius, *lib.* xi, cap. 21.

^k Cujus succo. Ex eodem, et Dioscorus, *lib.* ii.

^l Scorpionibus creduntur asferre t. E Plinius, *lib.* xi, cap. 4.

^m *Rapa* d. a *rapiendo*. Imo a Græcæ voce ῥάπυς, sive ῥάπυς, rapum neutro genere enuntiat Columella.

ⁿ Nam rapa in alio solo. Ut Palladius inquit *lib.* viii, cap. 2; et Columell., *lib.* ii, cap. 10.

^o Eo quod deorsum totus nititur. Ex eodem Palladius, in *Januario*, tit. 14.

^p Cujus semine macer., etc. Ex Plinius, *xx*, cap. 4.

^q Siquidem ex ipsius radice etiam ebur albescit. Hæc si tollas, melius cohærebunt cætera, sed aliquid deesse credo. Plinius, *ix*, cap. 5, de *Raphanis*: *Utilissimi in cibis hierno tempore existimantur, iidemque dentibus semper inimici, quoniam atterant, ebora ceru poliunt.*

^r Nam contra venena radices... apponi. E Servio, *Georg.* ii, ad illud: *Auxilium venit, ac membris...*

11. ^a *Lactuca* dicta est, quod abundans lactis A exuberet, ^b seu quia lacte nutrientes feminas implet. ^c Hæc et in viris Veneris usum, coerceat.

Lactuca agrestis est ^d quam *sarraliam* nominamus, eo quod dorsum ejus in modum serræ est.

12. ^e *Intubus* Græcum nomen est. Et *intubus*, quod *intus* sit *tophus*.

Cepa vocatur, quia non aliud est, nisi tantum *caput*.

13. ^f *Ascalonia* nuncupata ex una urbium Palestinæ, quæ *Ascalon* dicitur, unde prius advecta est.

14. ^g *Allium* dictum quod *oleat*.

^h *Ulpicum* appellatum, quod allii odorem habeat.

ⁱ *Phaselus* vocari aiunt, a *Phaselo* insula Græciæ, ubi non procul mons Olympus est.

15. *Porrus*, cujus duo genera sunt, capitatum et sectile. Capitatum majus, sectile parvulum.

368 *Beta* apud nos oleris genus, apud Græcos *litera* est.

Blitum genus oleris, saporis evanidi, quasi vilis *beta*

16. *Cucumeres*, quod sint interdum amari, ^j qui dulces nasci perhibentur, si lacte mellito eorum semen infundatur.

17. *Cucurbita*.....

Apopores.....

Pepo.....

Me'ipepo.....

Ocynum.....

Olus molle.....

Atriplex.....

Brassica.....

Olisatrum.....

^k *Nasturtium* sapor appellavit, quod acrimonia sui nasum torqueat.

18. *Fungi*, quod aridi ignem acceptum concipiant, ^l quæ enim ignis est, ^m unde et *esca* vulgo dicitur, quod sit fomes ignis et nutrimentum. Alii dicunt fungos vocatos, quod sint ex eorum genere quidam interemptorii, unde et *defuncti*.

^a *Lactuca*... exuberet. Verba sunt Pallad., in Jan., tit. 14.

^b *Seu quia lacte nutrient. fem.* Vid. Diosc., lib. II.

^c *Hæc in viris Ven. us.* Ita quoddam lactucæ genus D enunchium dictum refert Plinius, lib. XIX, cap. 8.

^d *Quam sarraliam.* Nos *cerraja* dicimus.

^e *Intubus Græcum nomen est.* Romanum esse testatur Dioscorides et Galenus.

^f *Ascalonia nuncup. ex una urb. Pal.* Ita Plin., XIX, cap. 6.

^g *Allium dictum quod oleat.* Vel quod halet, ut alii volunt.

^h *Ulpicum.* Vid. Colum., lib. XI, et Plin., XIX, cap. 6. De etymologia non liquet.

ⁱ *Phaselus.* Cicero, in Verr.: *Phasetis illa, quam cepit P. Servilius, non fuerat urbs antea Cithicum, atque prædonum. Lycii illam Græci homines incolerant.*

^j *Qui dulces nasci perhibentur si lacte mellito.* — Si lacte et mulso, Pallad., lib. IV, cap. 9.

19. *Tubera* tumor terræ prodit, eaque causa nomen illi dedit.

Bulbi appellati, quod sint volubiles. et rotundi.

Asparagus, quod sit spinosus, et asper frutex ejus, ex quo gignitur.

20. *Capparis* a Græcis nomen sumpsisse videtur, quod habeat rotunda in summitatibus seminum *capitella*.

^m *Armoracia*, hoc est, *lapsana*.

Lapistus.....

Lapathum. Hæc in cibo sumpta stomachum confortat, Venerem reprimat.

ⁿ *Carduus*.....

21. *Eruca*, quasi *uruca*, quod ignitæ sit virtutis, et in cibo **369** sæpe sumpta Veneris incendium movcat.

B Hujus species duæ: quarum altera usualis, altera agrestis acrioris virtutis, utraque tamen Veneris commovens usum.

CAPUT XI.

De odoratis oleribus.

1. *Apium* dictum, quod ex eo *apex*, id est, *caput* antiquorum triumphantium coronabatur. Hercules autem hanc herbam primus capiti circumtulit. Nam nunc populum capite præferebat, nunc oleastrum, nunc apium. ^o Cujus radices efficaciter pugnant contra insidias venenorum. Ejus generis sunt *petroselinon*, *hipposelinon*, et *oleoselinon*.

2. *Petroselinon* vocatum, quod sit simile apio, et nascatur in petris montibusque præruptis, quod nos *petrapium* dicere possumus, *σαλινον* enim Græce *apium* dicitur, sed est summum, ac probabile *Macedonicum*, gustu suave, et odore aromatico.

3. *Hipposelinon*, quod sit durum et austerum.

^p *Oleoselinon*, quod mollius folio, et caule tenerum.

4. ^q *Feniculum* Latini vocant, quod ejus thyrsi seu radicis succus acuat visum, ^r cujus virtus traditur, ut serpentes annuam senectutem ejus gustu deponant. Hoc olus Græci *μάραθρον* vocant.

5. ^s *Ligusticum* a regione nomen accepit. Nascitur

^k *Nasturtium sapor. app.*, etc. Plin. XIX, cap. 8: *Nasturtium nomen accepit a narium tormento.*

^l *Unde et esca vulgo dicitur.* A nobis *yesca*.

^m *Armoraca.* Pallad., lib. XI, cap. 11: *Armoracam serenus, nam hæc agrestis est raphanus.* Non est vero *armoracia* eodem cum *lapsana*; de illa Dioscorid., lib. II, cap. 158; de hac, cap. 142; foliis tamen similes esse ait.

ⁿ *Carduus, succus ejus alopecias curat.* Plin., XXI, cap. 25: *Antequam floreat contusus, atque expressus illito succo alopecias replet.*

CAP. XI. — ^o *Cujus radices.* E Dioscorid., lib. III.

^p *Oleoselinon.* — *Oreoselinon* malim ex Plinio, aut etiam *helioselinon*, quod palustre est, aut certe *elæoselinon*.

^q *Feniculum quod acuat vis.* Quasi *phenoculum* e Græca et Latina voce.

^r *Cujus virtus trad.* E Plin., XI, cap. 25.

^s *Ligusticum.* Ex eodem, lib. XIX, cap. 8, et Dioscor., lib. III.

enim plurimum in *Liguria*, odore aromatico, et gustu A acre.

6. *Aneson*, ut Grædicunt, sive, ut Latini, *anesum*, herba 370 omnibus cognita, acerrime fervens mic-
tualis.

Anethum.....

Cuminum.....

7. *Coriandrum* ex Græco nomine sumptum, quod illi *κόριον* vocant, a cuius semen in dulci vino datum prouiores reddit in Venerem; si supra modum dederis, amentiam nutrit.

^b Canos etiam ex coriandro infici traditum est.

^a Cuius semen... nutrit. E Dioscor., lib. III, cap. 71.

^b Canos etiam ex coriandro infici. Id non nisi de hyperico prodidit Plinius, lib. XXVI, cap. 15. Quod etiam *corion* (ut ipse ait) vocatur, sed Dioscorides id hyperici genus *κόριον* nominat.

^c *Ruta dicta quod sit serv.* An a ruendo, an potius a sono, quem fervens humor reddere solet? Non B

Abrotanum.....

Ceræfolium.....

8. ^c *Ruta dicta*, quod sit ferventissima. Cujus altera agrestis, atque virtute acrior, sed utraque ferventissima comprobatur. ^d Hanc venenis repugnare mustellæ docent, quæ dum cum serpente dimicaverint, cibo ejus armantur.

9. *Salvia*.....

^e *Inula*, quam rustici *alam* vocant, radice aromatica, odoris summi cum levi acrimonia.

Menta. Hujus genera sex.

opinor, neque de etymologia cogitavit, sed ad Plinium et Dioscoridem respexit, quorum uterque ferventem rutæ naturam tribuit.

^d *Hanc venenis repugnare mustellæ*. E Plin., XI, cap. 15.

^e *Inula, quam rustici alam*. Quod nomen Hispani retinemus; de inula vid. Plin., lib. XI, cap. 5.

LIBER DECIMUS OCTAVUS.

DE BELLO ET IUDIS.

371 CAPUT PRIMUM.

De bellis.

1. ^a *Primus bella* intulit Ninus Assyriorum rex. Ipse enim finibus suis nequaquam contentus, humanæ societatis sædus irrumpens, exercitus ducere, aliena vastare, liberos populos aut trucidare, aut subjicere cœpit, universamque Asiam usque ad Libyæ fines nova servitute perdomuit. Hinc jam studuit orbis in mutuo sanguine alterna grassari cæde.

2. Quatuor autem sunt genera bellorum, id est, justum, injustum, civile, et plusquam civile. Justum bellum est, quod ex prædicto geritur de rebus repetitis, aut propulsandorum hostium causa. Injustum bellum est, quod de furore, non de legitima ratione initur. De quo in Republica dicit Cicero: *Illa injusta bella sunt, quæ sunt sine causa suscepta.*

3. Nam ex tra ulciscendi, aut propulsandorum hostium causam, bellum justum geri nullum potest. Et hoc idem Tullius paucis interjectis subdidit: *Nullum bellum justum habetur, nisi denunciatum, nisi indictum, nisi de repetitis rebus.* Civile bellum est inter cives orta seditio, et concitatio tumultus, sicut inter Syllam et Marium, qui bellum civile invicem in una gente gesserunt.

4. Plusquam civile bellum est, ubi non solum cives certant, sed et cognati: quale actum est inter Cæsarem et Pompeium, quando gener et socer invicem dimicaverunt. Siquidem in hac pugna frater cum fratre dimicavit, et pater adversus filium arma portavit. 372 Lucanus: *In fratrem ceciderunt præmia fratris.* Item: *Cui cervix cæsa parentis cederet.*

5. *Bella* itaque dicuntur interna, externa, servilia,

CAP. I. — ^a *Primus bella* intulit Ninus. Ex Justino, aut fortas e etiam e Trogo, aliquanto enim hæc ampliora, quam apud Justinum, neque ejusmodi, ut ab Isidoro aucta videantur.

^b *Non solum navium comæatus.... vastantibus.* Verba sunt Orosii, lib. VI, cap. 4.

^c *Nam seditio.* Eadem, sup., lib. X, in S.

socialia, piratica. Nam piratica bella sunt sparsa latronum manus per maria myoparonibus levibus, et fugacibus, ^b non solum navium comæatus intercipientibus, sed etiam insulas provinciasque vastantibus, quos primum Cnæus Pompeius post multam vastationem, quam terra marique egerant, mira celeritate compressit, ac superavit.

6. Sicut autem bellum vocatur, quod contra hostes agitur, ita *tumultus* qui civili seditione concitatur. ^c Nam *seditio* est dissensio civium, dicta quod *seorsam* alii ad alios *eant*. Alii æstimant dissensionem animorum *seditionem* vocari, quam Græci *διάστασιν* vocant.

7. Quo autem differat utrumque, ^d Cicero docet: *Potest enim, inquit, esse bellum, ut tumultus non sit.* ^e *Tumultus autem esse sine bello non potest.* Quid est enim tumultus, nisi perturbatio tanta, ut major timor oriatur? Unde etiam dictus *tumultus*, quasi *timor multus*. Gravior autem est tumultus quam bellum. Nam in bello vacationes valent, in tumultu non valent.

8. Differt autem bellum, pugna et prælium. Nam bellum universum dicitur, ut Punicum. Hujus partes sunt pugnae, ^f ut Cannensis, Trebiensis. Rursum in una pugna sunt multa prælia. Aliud enim in cornibus, aliud in media, aliud in extrema acie geritur. Bellum igitur est totum, pugna unius diei, prælium pars pugnae est.

9. Bellum antea *duellum* vocatum, eo quod *duo* sint partes dimicantium, vel quod alterum faciat victorem, alterum victum. Postea, mutata et detracta littera, dictum est bellum. Alii ^g per antiphrasin pu-

^d *Cicero docet.* Philippica 8.

^e *Tumultus, quasi timor multus.* E Serv., *Æn.* II, ad vers. *Gemitu miseroque tumultu.*

^f *Ut Cannensis, Trebiensis, Termensis,* Cod. omnes mendose.

^g *Alii per antiphrasin.* E Serv., *ibid.*

tant dictum, **373** quod sit horridum, unde illud, *horrida bella*, cum bellum contra sit pessimum.

10. *Prælia* dicuntur a *premo*, hostis hostem. Unde et *prela* ligna quibus uva premitur.

Pugna vocata, eo quod initio usus fuisset in bello *pugnis* contendere, vel quia primo bellum *pugnis* incipiebant. Unde etiam *pugna* duorum est aliquando sine ferro.

11. Quatuor autem in bello geruntur: *pugna*, *fuga*, *victoria*, *pax*. *Pacis* vocabulum videtur a *pacto* sumptum. Posterius autem *pax* accipitur, *foedus* primum inquit. *Foedus* est *pax*, quæ sit inter dimicantes, vel a *fide*, vel a *facialibus*, id est, sacerdotibus dictum. Per ipsos enim fiebant *foedera*, sicut per sæculares bella. ^b Alii *foedera* dicta putant a *porca* *foede* et crudeliter occisa, cujus mors optabatur ei qui a pace resiliasset. Virgilius: *Et cæsa jungebant foedera porca*. *Foederis* partes *induciæ*. Et dictæ *induciæ*, quasi in *diebus* *ocia*.

CAPUT II.

De triumphis.

1. Omne regnum sæculi hujus bellis quaeritur, *victoriis* propagatur. *Victoria* dicta, quod *vi*, id est, virtute, adipiscatur. Hoc est enim jus gentium, *virtu* repellere. Nam turpis est dolo quaesita *victoria*. Certa autem *victoria* est, vel occisio hostis, vel *exspoliatio*, vel utrumque. ^c Non est autem jucunda *victoria*, **374** quæ per immensa detrimenta contingit. Est hoc est, quod laudat Sallustius duces *victoriam* in cruento exercitu reportasse.

2. *Pompa* dicta est Græca significatione, ἀπό τοῦ πομπῆων, hoc est, publice ostentari. ^d Præcedit autem *victoria* *pompam*, ideo quod *ituris* ad hoc certamen primum est *victoriæ* votum.

3. ^e *Trophæum* dictum ἀπό τῆς τροπῆς, id est, *conversione* hostium et *fuga*. Nam ab eo quod hostem quis *fogasset*, merebatur *trophæum*; qui occidisset, *triumphum*: qui dictus est ἀπό τῆς τριάμβης, id est, ab *exultatione*. Plenæ enim *victoriæ* *triumphus* debetur; *semiplenæ* *trophæum*, quia nondum plenam est *victoriam* consecutus. Non enim obtinuit, sed *fugavit* exercitum. Hæc tamen nomina Scriptores confundunt. Tranquillus autem *triumphum* Latine dicit potius appellatum, quod is qui *triumphans* urbem

A ingrederetur *tripertito* *judicio* honoraretur. Nam primum de *triumpho* duci concedendo exercitum *judicare* solitum erat; secundo *senatum*, tertio *populum*.

4. Erat autem apud Romanos mos ut *triumphantes* *quadrigis* *veherentur*, ex illo quod *scilicet* *sunt* *priores* *duces* hoc habitu *bella* *inire*. Quicumque autem in *conflictu* *vicisset*, *palma aurea* *coronabatur*, quia *palma* *stimulus* *habet*. Qui vero sine *conflictu* *fugientem* *prostrasset*, *laurea*, eo quod hæc *arbor* *sine spinis* *est*.

5. ^f Namque et *purpuream* et *palmatam* *togam* *triumphantes* *induebantur*, et *scipionem* *cum scepro* *in manu* *gerebant* *ad imitationem* *victoriæ* *Scipionis*, licet et *scipio* *baculus* *sit*, quo *homines* *innituntur*. Unde et ille primus *Cornelius Scipio* appellatus est, quia in foro *pater* *ejus cæcus* *inmixt* *eo ambulabat*. **375** Super *scipionem* autem *aquila* *sedebat*, ob *indicium* quod per *victoriam* quasi ad *supernam* *magnitudinem* *accederent*

6. ^g Inde et *colore rufo* *perliniebantur*, quasi *imitarentur* *divini ignis* *effigiem*. ^h Quod vero a *carnifice* *contingebantur*, id erat *indicio*, ut ad tantum *fastigium* *evecti* *mediocritatis* *humanæ* *commonerentur*.

7. Duobus autem generibus *deletur* *exercitus*, aut *internecione*, aut *dispersione*. Sallustius: *Hostes*, inquit, *aut oppressi*, *aut dilapsi forent*. Sic et utrumque Virgilius: *internecione*, ut: *Submersasque obrue puppes*; *dispersione*, ut:

Aut age diversos, et disjice corpora ponto.

8. *Spolia* *hostium*: *præda*, *manubiæ*, *exuvia*, *partes*. *Præda* a *prædando* *vocata*. *Manubiæ*, eo quod *manibus* *detrahuntur*. Hæc et *exuvia* ab *exuendo* *dictæ*, quia *exuuntur*. Hæc et *partes* a *parsi* *divisione* (ⁱ pro *personarum* *qualitate*, et *laborum* *justa* *divisione*). ^j *Spolia* autem a *palliis*, quasi *ex palliis*, *victis* *enim* *detrahuntur*.

376 CAPUT III.

De signis.

1. *Signa* *bellorum* *dicuntur*, quod ex *iis* *exercitus*, et *pugnandi*, et *victoriæ*, et *receptus* *accipit* *symbolum*. Nam aut per *vocem* *tubæ*, aut per *symbolon* *admonetur* *exercitus*. *Legionum* *principalia* *signa* *aquilæ*, *dracones*, et *pilæ*.

2. *Aquilæ* *ideo*, quod *eadem* *avis* *Jovis* *in armis*

^a Unde et *prela*.... *premitur*. Ex eodem, Georg, II. D

^b Alii *foedera*.... *porca*. Ex eod., Æn. IX.

CAP. II. — ^c Non est autem *jucunda* *victoria*.... *reportasse*. E Serv., Æn. XI, ad illud: *Sin et Trojanis cum multo gloria*, nisi quod apud illum *judicanda* *victoria* *legitur*.

^d Præcedit autem *victoria*. Id est, *victoriæ* *statua* *curru* *invecta*.

^e *Trophæum*. . . ab *exultatione*. E Serv., Æn. X: *Ipsam te, Lausa, trophæum*.

^f Namque et *purpuream*, et *palmatam* *togam*. *Diversa* *purpurea* a *palmata*. Festus: *Picta*, quæ nunc *toga* *dicitur*, *purpurea* *antea* *vocitata* *est*, *eratque* *sine* *pictura*; et ibidem: *Tunica* *autem* *palmata* a *littitudine* *clatrum* *dicebatur*, quæ nunc a *genere* *picturæ* *appellatur*. Livius, lib. xxx: *Massinia* *toga* *picta*, et *palmitata* *tunica* *donatus*; et lib. xxxi: *Massinia* *dona* *missa*, *vesa* *aurea*, *toga* *purpurea*.

^g Inde et *colore rufo* *perlin*. Serv., eclog. 10: *Pan facie* *tubea* *pingitur* *propter* *ætheris* *similitudinem*. *Æther* *autem* *est* *Jupiter*, *unde* *etiam* *triumphantes* *habent* *omnia* *Jovis* *insignia*, *sceptrum*, *palmatam* *togam*, *faciem* *quoque* *de* *rubrica* *illinunt* *instar* *coloris* *ætheri*.

^h Quod vero a *carnifice* *contingebantur*. Non temere *carnificem* *dixit*, quem alii *servum publicum*. Nam eodem respexisse *Plinium* *puto*, lib. xxviii, cap. 4: *Similis* *medicina* *linguæ*, *ut* *sit* *æorata* *a* *tergo* *fortuna*, *gloriæ* *carnifex*. Ab eo *servo* *suggerebatur* *triumphanti* (ut ait *Tertullianus* in *Apologetico*, cap. 33): *Respice* *post* *te*, *hominem* *esse* *te* *memento*.

ⁱ Pro *personarum* *qualit.*, etc. Sup., lib. v, cap. 7. Sed hoc loco ab antiquioribus *Gothicis* *absunt* *hæc*.

^j *Spolia* *autem* *a* *palliis*. In quibusdam *Gothicis* *perpetuo* *legitur* *exspolia*, ita *melius* *procedit* *notatio*, in *vetustioribus* *tamen* *spolia*.

auspicio fuerit. ^a Nam dum idem Jovis adversus Titanas proficisceretur, aquilam ei in auspicio apparuisse ferunt, quam ille pro indicio victoriæ acceptam tutelæ suæ auspiciatus eam legioni signum dedit, quo factum est ut deinceps militum signa comitaretur. Cujus meminit Lucanus dicens :

Signa pares aquitas, et pila minantia pilis

3. *Draconem* signa ad Apolline morte Pythonis serpentis inchoata sunt. Delinç a Græcis et Romanis in bello gestari cœperunt.

4. *Pilam* in signo constituisse fertur Augustus, propter nationes sibi in cuncto orbe subjectas, ut melius figuram orbis ostenderet.

5. ^b *Vexillum*, et ipsum signum bellicum tractum nomen habens a **377** veli diminutione, quasi *velillum*. ^c Sub Romulo autem fasciculos feni, pro vexillis, milites habuerunt. Hinc et *manipuli* appellantur. *Manipulos* enim dicimus fascies feni, quod *manum* impleant. Cætera signa diversis prælata imaginibus secundum militarem consuetudinem existunt, per quæ se exercitus in permitione præliorum agnoscit.

CAPUT IV.

De buccinis.

1. *Buccina* est qua signum datur in hostem, dicta a *voca*, quasi *vocina*. Nam pagani agrestesque ad omnem usum buccina ad compita convocabantur. Proprie ergo hoc agrestibus signum fuit. De qua Propertius :

Buccina jam priscos coquebat ad arma Quirites.

^d Hujus clangor buccinum dicitur.

2. ^e *Tubam* Tyrrheni primum invenerunt, unde Virgilius :

Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.

Hanc enim a Tyrrhenis prædonibus excogitatam (dicunt), cum dispersi circa maritimas oras non facile ad quaque prædæ occasionem voce aut buccina convocarentur, vento plerumque obstrepente.

3. Hinc postea bellicis certaminibus adhibita est ad denuncianda signa bellorum, ut ubi exaudiri præcopæ tumultu non poterat, sonitus tubæ clangentis attingeret. ^f *Tuba* autem dicta, quasi *tofa*, id est, *cava*. Item *tuba*, quasi *tibia*.

^g Inter tubam autem et buccinam veteres discernen-

CAP. III. — ^a Nam dum idem Jovis... comitaretur. E. Serv. Æn. IX, ad illud : *Pedibus Jovis arniger uncis*.

^b *Vexillum*. . . diminutione. Ex eod., initio lib. VIII.

^c Sub Romulo autem. Item, Æn. XI, ad v. *Dissectique, ... manipuli : Manipuli autem dicti sunt signiferi, quia sub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus hastis feni manipulos alligabant, et hos pro signis gerebant. Unde hoc nomen remansit.*

CAP. IV. — ^d Hujus clangor buccinum dicitur. Est fortasse hoc aliquid (sic). Plin. us, de Apil., lib. XI, cap. 10 : *Noctu quies in matutinum, donec una excit gemino, aut triplici bombo, ut buccino aliquo.* Hieronymus quoque *buccino oris sui*, eodem sensu dixisse videri possit. Quamvis buccinum pro buccina eti. in usurpatur.

^e *Tubam Tyrrheni p. inven.* E. Serv., lib. VIII, ad locum ab Isid. citatum.

^f *Tuba autem dicta q. tofa.* Al., *tova*. Iude nos genus quoddam lapidis *tovas*, et quod fungosum est *fofo* dicimus. Digamma namque frequens in Gothicis pro *b* et *v*.

bant. **378** Nam buccina insonans sollicitudinem ad bella denuntiabat. Virgilius : *Qua buccina signum Diva dedit.* Tuba autem prælium indicabat, ut :

At tuba terribilem sonitum dedit ære cauro

Cujus ^h sonitus varius est. Nam interdum canit, ut bella committantur ; interdum ut insequantur eos qui fugiunt, interdum receptui. ⁱ Nam receptus dicitur, quo se exercitus recipit, unde et signa receptui canere dicuntur.

5. ^j *Classica* sunt cornua, quæ convocandi causa erant facta, et a *culando* classica dicebantur. De quibus Virgilius : *Classica jamque sonant.* ^k Apud Amazonas autem non tuba sicut a regibus, sed a regina sistro vocabatur feminarum exercitus.

CAPUT V.

De armis.

1. ^l Arma generaliter omnium rerum instrumenta sunt, unde et ubi reponuntur *armaria* dicta sunt. Item arma et tela omnium generum, sed arma sunt quibus ipsi suemur tela quæ emittimus. Nam arma duplicia sunt, id est, vel quibus percutimus, vel quibus tegimur.

2. ^m *Arma* autem proprie dicta sunt eo quod *armos* tegunt. Nam *arma*, vel ab *arnis* dicuntur, id est, *humeris*, ut : *Latos huic hasta per armos acta tremii* ; vel ἀπὸ τοῦ ἄρτος, id est, a *Marie*.

379 CAPUT VI.

De gladiis.

1. *Gladius* generaliter dicitur ensis in prælio, sed ensis ferrum tantum, gladius vero totus. Proprie autem appellatus *gladius*, quod *glam* dividit, id est, cervicem secat. Ad hoc enim primum est factus ; nam cætera membra securibus magis cæduntur, colulum gladio tantum.

2. *Acies* autem gladii ab *acumine* dicta. *Capulus* vocatur, vel quia *caput* est gladii, vel quia ibi *capitur*, ut teneatur. Nam alias acies ferri non sinit. ⁿ *Micro* non tantum gladii est, sed et cujuslibet teli acumen ; dicitur a *longitudine*. Nam μακρον Græci *longum* dicunt, hinc et *machæra*.

^o *Machæra* autem est gladius longus, ab una parte acutus.

3. *Frænea* vero gladius ex utraque parte acutus,

^p Nam buccina insonans. . . sonitum. E. Serv., Æn. XI : *Bello dat sig. . . buccina.*

^q Cujus sonitus varius... receptui. Ex eod. Æn. IX, ad vers. *Signa sequentum.*

^r Nam receptus... dicuntur. Ex eod., Æn. XI, ad vers. *Planities... tunique receptus.*

^s Classica sunt cornua. Idem, Æn. VII : *Classicum dicimus, et tubam ipsam, et sonum, et eod. libro, ad Hortinæ classes : Hortini equites, qui et classes dicuntur, unde et eorum tubas classica dicimus, etc.* Vid. Ascon. in Divinat.

^t Apud Amazonas, etc. E. Serv., Æn. VIII, ad... *Reginu in sistro.*

CAP. V. — ^l Arma generalit., etc. Serv., Æn. I, ad vers. *Arma virum, tabulæque : Arma dicuntur cunctarum arrium instrumenta.*

^m Arma autem proprie dicta s. eo quod arm. Ex eod., Æn. IV : *Eriqi et arma viri, etc.*

CAP. VI. — ⁿ Micro non tantum gladii est. E. Serv., Æn. XI, ad vers. *Alto stat vulnere micro.*

^o Machæra... frænea... spatha. Aug., in ps. CXLIX

uam vulgo *spatham* vocant. Ipsa est et *romphæa*. **A** *Contus* autem, quasi *conitus*. Est enim conus acuta rotunditas.

4. *Spatha* a *passione* dicitur verbo Græco, quoniam **Græcè 380** dicitur *pati*, unde et *pator*, et *patior* dicimus. Alii *spatham* Latine autumant dictam quod *spatiosa* sit, id est, lata et ampla. Unde et *putala* in pectoribus.

5. *Semispathium* gladius est a *media* longitudine *spathæ* appellatus, non ut imprudens vulgus dicit, *sine spatio*, dum sagitta velocior sit.

6. *Pugio* a *pungendo* et transfigendo vocatur. Est enim gladius parvus, bis acutus, lateri adhaerens. **A** Item et *clunabulum* dictum, quod religetur ad *clunem*.

7. *Chelidoniacus* gladius ferrum est latum, cuius duplex mucro, ac bifurcus in modum caudæ hirundinæ formatur, unde et *chelidoniacus* dicitur.

8. *Sica* a *secundo* dicta est. Est enim gladius brevis, quo maxime utuntur qui apud Italos latrocinia exercent, a quo et *sicarii* dicti sunt. **T** *Tranquillus* autem dicit: *Dum cujusdam gladiatoris in ludum emissi gladius curvatus fuisset ex acie recta, procurrerit unus ad eum corrigendum, tumque a pugnaute responsum est: Sic hac pugnabo*. Inde *sicæ* nomen ductum.

9. *Secures* signa sunt quæ ante consules ferebantur, ne aut usum perderent belli, aut vacantes otio aspectum amitterent gladiatorum. **381** Quas et Hispani ab usu Francorum per derivationem *Franciscas* vocant.

CAPUT VII.

De hastis.

1. *Hasta* est *contus* cum ferro, cuius diminutivum facit *hastile*. Nomen autem *hasta* ab *astu* sumpsit, unde et *astutia*.

2. *Contus* ferrum non habet, sed tantum cuspide acuta est. **Virgilius**:

Ferrata-que trudes, et acuta cuspide contos

Framea appellatur, quam vulgo *spatham* dicunt. Sunt enim gladii ex una parte acuti, ipsi sunt *macheræ*, ipsæ *frameæ* etiam *spathæ* appellantur. Sed legendum fortasse apud Augustinum ex utraque parte, non ex una.

A Item et *clunabulum*. **Festus**: *Clunaculum cultrum unguinarium dictum, vel quia clunes hostiarum dividat, vel quia ad clunes dependeat*.

Cap. VII. — **B** *Virgil.* *ferratasque trudes*. Sic omnes libri. *Trudes* etiam legi in antiquis quibusdam Cod. apud **Virgilium** admonuit **Pierius**.

C *Venabula* dicta quasi... *excipiabilia*. **Serv.**, **Æn.** IV: *Reina... venabula*. Forsan *venabula* ob hoc dicta, quod sint apta venatui, quasi *excipiabula*. Puto tamen **Servium** i.a. scripsisse: *Venabula ob hoc dicta quod sint apta venatui, vel quia venientem excipiunt, unde et excipia (vel excipula) quasi excipiabilia, aut excipiabula, aut excipere habilia*. **Gloss.**, *excipulum, ἔξοπιον*. Item *ἔξοπιον* *exceptorium*. *Excipulum, ἔξοπιον*. **Kpαίρα, exemplum** (leg., *excipulum*), *arpago*.

D *Lancea*. Hispaniensis vox, auctore **Varrone**, apud **Agell.**, lib. xv, cap. 50.

A *Contus* autem, quasi *conitus*. Est enim conus acuta rotunditas.

5. *Trudes* hastæ sunt cum lunato ferro, quæ **Græcis** *aplastria* dicuntur. *Trudes* autem dicuntur ab eo quod *trudunt*, et *detrudunt*. **Virgilius**: *Ferratasque trudes*.

4. *Venabula* dicta, quasi *venatui habilia*; vel quia venientem excipiunt, quasi *excipiabilia*. Excipiunt enim apros, exspectantque leones, intuant ursos, sit tantum firma manus.

5. **D** *Lancea* est hasta amentum habens in medio; dicta autem **382** *lancea*, quia æqua lance, id est, æquali amento ponderata vibratur.

6. **E** *Amentum* vinculum est jaculorum hastilium, quod mediis hastis apratur. Et inde *amentum*, quo **B** media hasta religatur et jacitur.

7. **I** *Clava* est, qualis fuit **Herculis** dicta, quod sit *clavis* ferreis invicem religata, et est cubito semis facta in longitudine. **Hæc** et *cateja*, quam **Lucilius** *calam* dicit. Est enim genus Gallici teli ex materia quam maxime lenta, quæ jacta quidem non longe propter gravitatem evolat; sed quo pervenit, vi nimia perfringit: quod si ab artifice mittatur, rursus redit ad eum qui misit. **Hujus** meminit **Virgilius**, dicens:

Teutonico ritu soliti torquere catejas

Unde et eos **I** Hispani et Galli *Teutonos* vocant.

8. **I** *Phalarica* est telum ingens torno factum, habens ferrum **383** cubitale, et rotunditatem de plumbo in modum spheræ in ipsa summitate. Dicitur etiam et ignem habere affixum. Hoc autem telo pugnatur de turribus, quas *phalas* dici manifestum est. **Juvenalis**:

Consultit aut phalas, delphinorumque columnas.

A *phalis* igitur dicta est *phalarica*, sicut a *muro muralis*. Sane *phalaricam* **Lucanus** dicit nervis mitti tortilibus, et quadam machina, ut:

Hanc aut tortilibus vibrata phalarica nervis.

Virgilius vero ait **Turnum** manu *phalaricam* jaculari potuisse.

9. **I** *Pila* sunt arma jaculorum atque telorum, a torquendo, vel emittendo vocata. De quibus **Lucanus**

E *Amentum*. **E** **Serv.**, **Æn.** ix, ad vere. *Amentaque torquent*.

I *Clava* est qualis fuit **Herculis**. **Festus**: *Clava teli genus, quo Hercules utebatur*.

D **E** *Et est cubito semis facta in longitudine*. **Servius**, **Æn.** vii, ad vers. *Teretes sunt acilides illis tela*: — *Acilides sunt tela quædam antiqua adeo ut neque usquam commemoventur in bello. Legitur tamen quod sint clavæ cubito semis factæ, eminentibus hinc, et hinc acuminibus, etc.*

Hæc et *cateja*, quam **Lucilius** *calam*. **Pro** **Lucilio** **Horatius** erat in omnibus libris, mendose. **Servius**, initio vi **Æneid.**: *Vallum autem dicebant calas*. — *Sic* **Lucilius**: *Scinde calam, ut caleas, id est: O puer, frange fustes, et fac focum*.

I *Hispani et Galli* **Teutonos**. **Ii** fortasse quos vulgo *chuzones* dicimus.

I *Phalarica telum ingens... jaculari potuisse*. **E** **Serv.**, **Æn.** ix, ad vers. *Contoria phalarica*.

I *Pila*. **Servius**, **Æn.** vii, ad vers. *Pila manuscript*. *Pilum proprie est hasta Romana, ut gessa Gallorum sarissæ Macedonum*.

Signa pares squilas, et pila minantia pilis.
Cujus singulare pilum dicitur.

10. ^a *Telum* vocatur secundum Græcam etymologiam, ἀπό τοῦ τολῶθην, quiddid longe jaci potest, ^b quanquam abusive dicatur et gladius, ut est illud :

At non hoc telum mea quod vi dextera versat.

Proprie autem telum a longitudine dicitur. Unde et mustela dicitur, quod longior sit quam mus.

11. *Cuspis* hastile amentatum, a *cespide* dicta, quod est virgultum. Virgilius :

Et pastoraalem præfixa cuspidē myrtum.

• Proprie autem cuspis, posterior pars hastæ est.

384 CAPUT VIII.

De sagittis.

1. *Sagitta* a sagaci jactu, id est, veloci ictu vocata. Pennis enim fertur, quasi avis, ut celeriter mors percurrat ad hominē. His primum Cretenses usi sunt, quibus pennæ ideo, ut diximus, agglutinantur, ut leves sint et pervolent.

2. *Scaptos*...

3. *Spicula* sunt sagittæ, vel lanceæ breves, a *spicuum* specie nuncupatæ.

4. ^d *Scorpio* est sagitta venenata arcu, vel tormentis excussa. Quæ dum ad hominem venerit, ^e virus, qua figit, infundit; unde et *scorpio* nomen accipit.

CAPUT IX.

De pharetris.

1. ^f *Pharetra* sagittarum thecæ, a *ferendo* jacula dicta, sicut et *feretrum*, **385** ubi funus defertur, quæ ideo etymologiam communem habent, quia pharetra mortem, feretrum mortuum portat.

2. *Coriti* proprie sunt arcuum thecæ sicut sagittarum pharetræ.

Vagina appellatur, eo quod in ea mucro, vel gladius bajuletur.

3. *Theca*, ab eo quod aliquid receptum tegat, littera pro *g* posita. Alii Græco nomine thecam vocari asserunt, quod ibi reponatur aliquid. Inde et *bibliotheca* librorum repositio dicitur.

4. ^g *Dolones* sunt vaginæ lignæ, intra quas latet

^a *Telum*... potest. E Serv., Æn. viii, ad vers. Desuper Alcides telis premit.

^b *Quanquam abusive dicatur et gladius*. Serv., Æn. ix : At non hoc telum : — Hoc loco telum gladium dixit a longitudine, unde et mustella dicitur, quasi mus longus. Vid. l. Si calatur, de Verb. Signif.

^c *Proprie autem cuspis, posterior pars hastæ*. Servius, Æn. x, ad vers. Vibranti cuspis medium : Sane cuspidem abusive pro hastæ mucrone posuit.

CAP. VIII. — ^d *Scorpio* Vegetius, lib. iv, cap. 22 : *Scorpiones dicebantur, quas nunc manuballistas vocant, ideo sic nuncupati quod parvis subtilibusque spiculis inferant mortem.*

^e *Virus, qua figit, infundit*. Tertull., advers. Gnostic. : Unde et bellicam machinam retractu tela vegetantem de scorpio nominant. Id spiculum et fistula est, patula tenuitate in vulnus, et virus qua figit effundit.

CAP. IX. — ^f *Pharetra sagittarum thecæ*. et *Coriti* proprie sunt arcuum thecæ, dicuntur etiam sagittarum, quas et pharetras vocamus.

^g *Doiones*... præferant ligni. Ex eod., Æn. vii, ad vers. Servosque... dolones.

^h *Acutus morbus dicitur*. Sic supra, lib. iv, cap. 6.

A pugio sub baculi specie. *Dolones* autem a *dolo* dici sunt, quod fallant, et decipiant ferro, cum speciem præferant ligni. Hos vulgus Græco nomine *oxos* vocat, id est, *acutos*. Unde et apud medicos ^h *acutus* morbus dicitur vocatur.

5. *Arcus* vocatur, eo quod *arceat* adversarium. Inde et arces dicuntur, a quibus arcentur hostes. Item arcus ob speciem, quod sint curvati arcus.

CAPUT X.

De fundis.

1. *Funda* dicta, eo quod ex ea *fundantur* lapides, id est, ^l emittantur.

2. *Ballista* genus tormenti, ab *emittendo* jacula dicta. βάλλειν enim Græce *mittere* dicitur. Torquetur enim verbere nervorum, **386** et magna vi jacit, aut hastas, aut saxa. ^l Inde et *fundibulus*, qua *i fundens*, et emittens. ^h Contra ballistam testudo valet. Series enim sit armorum umbonibus inter se colligatis.

CAPUT XI.

De ariete.

1. ^l *Arietis* nomen species dedit, eo quod cum impetu impingit murum in modum *arietum* pugnantium. Valide enim ac nodosæ arboris caput ferro vestitur, eaque suspensa funibus multorum manu ad murum impellitur; deinde retrorsum ducta majore impetu destinatur, sicque crebris ictibus concussum muri latus cedit, cavatumque irrupturis fenestram facit.

2. Contra impulsum arietis remedium est *saccus paleis* plenus, et in eum locum demissus quem aries percutit. Laxo enim saccorum sinu ictus arietis illius molitur. Duriora enim mollioribus facilius cedunt.

3. *Plutei* sunt crates corio crudo intectæ, quæ in opere faciendo hosti objiciuntur.

4. ^m *Musculus* cuniculo similis sit, quo murus per foditur, ex quo et appellatur, quasi *muruscus*.

CAPUT XII.

De clypeis.

1. *Clypeus* ⁿ est scutum majus dictus ab eo quod *clepet*, id **387** est, celet corpus, periculisque subducat ^o ἀπό τοῦ κλέπτειν. Oppositus enim sua defensione ab

CAP. X. — ^l *Emittantur*. Quæ post hæc verba in Editis quibusdam leguntur, usque ad *ballistam*, in Manuscriptis nulla sunt; sunt tamen sup., lib. xiv, cap. 6. E. Serv., Georg. 1.

^l *Inde et fundibulus*. Vid. cap. 6 lib. iv.

^h *Contra ballistam testudo valet, series e. sit arm.* Serv., lib. ix, ad vers. *Accelerant acta... testudine* : — *Testudo est scutorum connexio curvata in testudinis modum.*

CAP. XI. — ^l *Arietis... facile cedunt*. Ex Hegepp., lib. iii, cap. 11.

^m *Musculus... quasi muruscus*. Musculos a marinis belluis, quæ balenis auxilio sunt, dictos putat Vegetius, lib. iv, cap. 15.

CAP. XII. — ⁿ *Clypeus est scutum majus*. Serv., non semel.

^o *Από τοῦ κλέπτειν*. Ex eod., Æn. vii, ad vers. *Nec clypei currusve sonant*. Sed verius ἀπό τοῦ γλύφειν, id est, a *sculpendo* dictum. Causam reddidit Plin., xxxv, cap 3 : *Scutis enim qualibus ad Trojam pugnatam sit, continebantur imagines. Unde et nomen habuere clypeorum, non ut perversa grammaticorum subtilitas ostendit a cliendo. Origo plena virtutis, faciem reddi in scuto, cujusque qui fuerit usus illo, etc.*

hastis et jaculis corpus munit. ^a Clypeus autem pediatum est, scutum equitum.

2. Scutum appellatum, eo quod a se exeat telorum ictum. Ut enim telis resistatur, clypeus antefertur.

Umbo scuti pars media est, quasi umbilicus.

3. ^b Ancile vocatur scutum breve et rotundum. De quo Virgilius: *Lavaque ancile gerebat*. Et Ancile dictum ab ancisione, quod sit ab omni parte veluti ancisam et rotundum. Ovidius:

Idque aneile vocant, quod ab omni parte recisum.
Quaque otes oculis, angulus omnis abest.

4. ^c Pelta scutum brevissimum in modum lunæ medix. Cujus meminit liber Regum: *Fecit rex Sutorum ducenta scuta de auro puro, et trecentas peltas ex auro probato*.

5. ^d Cetra scutum loreum sine ligno, quo utuntur Afri, et Mauri, de quo poeta: *Lævas cetra tegit*.

6. ^e Parma, levia arma, quasi parva, non clypeus. Dicitur autem et testudo scutum. Nam in modum testudinis sit clypeus. 388 ^f Est et testudo scutorum connexio curvata in testudinis modum. Namque in armorum generibus, milites etiam ab animalibus nomina sumunt, ut aries. Et Sallustius: *In modum, in puit, hericii militaris*.

CAPUT XIII.

De loriciis.

1. Lorica ^g vocatur, eo quod loris careat, solis enim circulis ferreis contexta est.

2. ^h Squama est lorica ferrea ex laminis ferreis, aut æreis concatenata in modum squamæ piscis, et ex ipso splendore squamarum, et similitudine nuncupata est. ⁱ De ciliciis autem et poliuntur, et teguntur loriceæ.

CAPUT XIV.

De galeis.

1. Cassis de lamina est, galea de corio. Nam *galeus corium* dicitur. Cassidem autem a Thuscis nominatam (dicunt). Illi enim galeam *cassim* nominant, credo a *capite*.

389 2. ^j Apex est, quod in summa galea eminet, quo ligitur crista, quam Græci *κρόνον* vocant. Nam conus est curvatura quæ in galea prominet et supra quam cristæ sunt.

^a Clypeus autem peditum. E Serv., ad vers. *Tercentum scutati omnes*. Æn. 12.

^b Ancile... ab omni parte recisum. Ita etiam Varro: *Aut quasi ἀπὸ πάντων* (addit Serv., Æn. viii), *id est, undique tabrum habens*. Vid. Plutarch., in Num.

^c Pelta. E Serv., Æn. 1, ad *Lunatis agmina peltis*.

^d Cetra... Hispani. Ex eod., Æn. vii.

^e Parma, leviu arma. Servius, Æn. x, ad illud: *Transiit et parmam mæcro*: *Parmam, id est, levia arma, non clypeum*.

^f Est et testudo scutorum connex. Vid. sup., cap. 10.

CAP. XIII. — ^g Lorica... quod loris careat, solis enim circulis ferreis. Non dubito quin Isidorus apud Servium legerit Æn. lib. x, *loricam esse proprie tegmen de loro factum, quo majores in bello uti consueverant*. Sed loriciis posterioribus notationem aptavit, quæ concerta sunt hamis, ut ait Virgilius. Varro lib. iv: *Lorica a loris, quod de corio crudo pectoralia faciebant postea succederunt Galli e ferro sub id voca-*

PATROL. LXXXII.

CAPUT XV.

De foro.

1. *Forus* ^k exercendarum litium locus, a *fando* dictus. Qui locus et *prærostra* vocatur, ideo quod ex bello Punico captis navibus Carthaginensium rostra ablata sunt, et in foro Romano præfixa, ut essent hujus insigne victoriæ. Constat autem Forus causa, lege, et iudice.

2. *Causa* vocatur a *casu*, quo evenit. Est enim materia et origo negotii, necdum discussionis examine patefacta, quæ dum præponitur *causa* est, dum discutitur *judicium* est, jam finitur *justitia*: vocatum autem *judicium*, quasi *jurisdictio*, et *justitia*, quasi *juris status*. *Judicium* autem prius *inquisitio* vocabatur. Unde et actores judiciorum, et præpositos, quæ B stores, vel *quæsitores* vocamus.

3. *Negotium* multa significat, modo actum rei alienius, cui contrarium est *otium*; modo actionem causæ, quod est *jurgium* litis. Et dictum *negotium*, quasi *nec otium*, id est, sine otio. *Negotium* autem in causis, *negotiatio* in commerciis dicitur; ubi aliquid datur, ut majora laudentur.

4. *Jurgium* dictum, quasi *juris garrum*, eo quod il qui causam dicunt 390 jure disceptent.

Lis a contentione limitis prius nomen sumpsit. De quo Virgilius:

Limes erat positus, item ut ^l discerneret agri.

5. *Causa* aut argumento, aut probatione constat. *Argumentum* nunquam testibus, nunquam tabulis dat probationem, sed sola investigatione invenit veritatem, unde et dictum *argumentum*, id est, *argutum inventum*.

Probatio autem testibus et fide tabularum constat.

6. In omni autem iudicio sex personæ quærentur iudex, accusator, reus, et tres testes.

^m *Judex* dictus, quasi *jus dicens* populo, sive quod *jure disceptet*. Jure autem disceptare est iuste judicare. Non est autem iudex, si non est in eo justitia.

7. *Accusator* vocatus, quasi *adcausator*, quia ad causam vocat eum quem appellat.

Reus a re quam petitur nuncupatus, quia quamvis

D *bulum ex annulis ferream tunicam*.

ⁿ *Squama est lorica ferrea*, etc. Serv., Æn. 12: *Nec duplici squama lorica*: *Squama sunt loricarum catenæ, in modum squamæ compositæ. Sane et squama splendorem significat, si a piscibus veniat, et sordes si a squalore*.

ⁱ De ciliciis autem poliuntur loriceæ. E Serv., Georg. III, ad illud:

Usum in castrorum et miseris velamina nautis.

CAP. XIV. — ^j Apex est q. in sum. gal., etc. Servius, Æn. xii, ad vers. *Apicem tamen*: *Galeæ eminentiam, quam Græci conum vocant, in qua eminent cristæ; et lib. x: Apex, conicalitudo*.

CAP. XV. — ^k Forus. Poterat duci cœna sine istis, sed Braulioni aliter visum. Vid., sup., lib. xv, cap. 2.

^l Discerneret agri. — Arvis vulgo apud Virgil.

^m Judex dictus. Ead. sup. lib. ix, cap. 4.

celeris conscius non sit, reus tamen dicitur, quandiu in iudicio pro re aliqua petitur.

8. ^a *Testes antiquitus superstites dicebantur*, eo quod super statum causæ proferebantur. Nunc, parte ablata nominis, *testes* vocantur.

9. Testis autem consideratur: conditione, natura et vita. Conditione, si liber, non servus. Nam sæpe servus metu dominantis testimonium supprimit veritatis. Natura, si vir, non femina. Nam varium et mutabile semper femina. Vita, si innocens, et integer actu. Nam si vita bona defuerit, fide carebit. Non enim potest iustitia cum scelerato habere societatem.

391 10. Duo sunt autem genera testium: aut dicendo id quod viderunt, aut proferendo id quod audierunt. Duobus autem modis delinquent, cum aut falsa promunt, aut vera silentio obtegunt.

CAPUT XVI.

De spectaculis.

1. *Spectacula*, ut opinor, generaliter nominantur voluptates, ^b quæ non per semetipsa inquinant, sed per ea quæ illic geruntur. Dicta autem *spectacula*, eo quod hominibus publica ibi præbeatur inspectio. Hæc et *ludicra* nuncupata, quod in ludis gerantur, aut in scenis.

2. Ludorum origo sic traditur: ^a Lydii ex Asia transvenæ in Etruria consederunt, duce Tyrrieno, qui fratri suo cesserat regni contentione. Igitur in Etruria inter cæteros ritus superstitionum suarum, *spectacula* quoque religionis nomine instituerunt. Inde Romani accersitos artifices mutuati sunt, et inde *ludi a Lydis* vocati sunt. Varro autem dicit *ludos a lusu* vocatos, quod juvenes per dies festos solebant ludi exultatione delectare populum. Unde et eum lulum juvenum, et diebus festis, et templis, et religionibus reputat.

3. Nihil jam de causa vocabuli, dum rei causa idololatria sit. Unde et promiscue ludi *Liberalia* vocabantur, ob honorem *Liberi* Patris. Ob hoc respicienda est ^d originis macula, ne bonum æstimes **392** quod initium a malo accepit. Ludus autem gymnicus est, aut circensis, aut gladiatorius, aut scenicus.

CAPUT XVII.

De ludo gymnico.

1. *Gymnicus* ludus est velocitatis ac virium gloria.

^a *Testes antiquitus superstites dicebantur*. Melius omnino Isidorus quam Servius, qui, *Æn.* III, ad illud: *Superatne, et vescitur aura?* — *Superstes* (inquit) *præsentem significat*. Festus: *Superstes testes præsentem significat, cuius rei testimonium est, quod superstitibus præsentibus ii inter quos controversia est iudicias sumere jubentur*. Plautus in *Artemone*:

Nunc mihi licet quidvis loqui, nemo hic adest superstes. Quem locum ita legebat Chacon: *Superstes præsentem testes præsentem significat*. Quam lectionem, et Plauti verba, et hic Isidori locus satis confirmant; Ciceronis vero verba in *Muren.* ita emendabat: *Carmen compositum est, cum cæteris rebus absurdum, tum vero nullo usu utrisque superstitibus præsentibus (sumite iudicias) ite viam*. Et utrisque, *ACTORE ET REO* interpretabatur; sumite iudicias e Festo supplebat.

CAP. XVI. — ^b *Quæ non per semetipsa inquinant*.

A Cujus locus *gymnasium* dicitur, ubi exerceantur athletæ, et cursorum velocitas comprobatur. Hinc accedit ut omnium prope artium exercitia *gymnasia* dicantur.

2. Antea enim in jocis certantes cineti erant, se nudarentur: post, relaxato cingulo, repente prostratos et exanimatos e-^t quidam cursor. Quare ^e ex consilii decreto tunc archon Hippomenes ut nudi deinceps omnes exercitarentur permisit. Ex illo *gymnasium* dictum, quod juvenes nudi exercentur in campo, ubi sola tantum verenda operiuntur.

CAPUT XVIII.

De generibus gymniorum.

1. Genera gymniorum quinque: saltus, cursus, jactus, virtus, atque luctatio. Unde ferunt quemdam regem tot filios adulescentes habentem, totidem generibus de regno jussisse contendere.

CAPUT XIX.

De saltu.

1. *Saltus* dictus, quasi exsilire in a'tum. Est enim saltus altius exsilire, vel longius.

393 CAPUT XX.

De cursu.

1. *Cursus* a velocitate crurum vocatur. Est enim cursus celeritas pedum.

CAPUT XXI.

De jactu.

1. *Jactus* dictus a *jaciendo*. Unde et piscatorum rete *jaculum* dicitur. Huic arti usus est, ^f arrepto lapide procul ferire, hastas pondere librato jacere, sagittas arcu emittere.

CAPUT XXII.

De virtute.

1. *Virtus* est immensitas virium in labore et pondere corporis.

CAPUT XXIII.

De luctatione.

1. *Luctatio* a laterum complexu vocatur, quibus ^e cominus certantes innitent, qui Græca appellatione *athletæ* vocantur. Locus autem luctationis *palæstra* dicitur.

394 CAPUT XXIV.

De palæstra.

1. *Palæstram* ^b autem, vel ἀπό τῆς πάλης, id est, a luctatione, vel ἀπό τοῦ πάλλειν, id est, a motu ruinae

D Tertullianus, lib. de Spectaculis, cap. ult.: *Retulimus supra de locorum conditione, quod non per semetipsa nos inquinant, sed per ea quæ illic geruntur*.

^e *Lydii ex Asia transvenæ... Liberi patris*. E Tertull., ibid. cap. 2.

^d *Originis macula... accepit*. Ex eod. loco.

CAP. XVII. — ^e *Ex consilii decreto tunc arceon Hippomenes. Auctor quærendus*.

CAP. XXI. — ^f *Arrepto lapide procul ferire. Al., ar reptos lapides procul ferre*.

CAP. XXIII. — ^e *Cominus certantes innitent*. Ita Vel. Cod. Goth. Unus Rom. *Innituntur*.

CAP. XXIV. — ^b *Palæstram autem... sortis*. Serv., ad vers. *Corporaque... prædura palæstra*, Georg. II: — *Palæstra autem dicta est, vel ἀπό τῆς πάλης, id est, a luctatione, vel ἀπό τοῦ πάλλειν, hoc est, a motu ruinae, nam ducti sorte luctabantur*. Hic locus pessime affectus erat in omnibus Isidorianis libris.

fortis nominatam dicunt, scilicet quod in luctando eum medios arripiant, fere quatunt, idque apud Græcos *πάλλειν* vocatur. Quidam opinantur artem luctandi urorum contentione monstratam. Namque inter cæteras feras eos solos, et erigi congressos, et subsidere celeriter, ac reverti, et modo manibus tentare invicem, modo complexu abigere sese more luctantium.

CAPUT XXV.

De agone.

1. Quæ Latini *certamina*, Græci *ἀγῶνας* vocant, a frequentia qua celebrabantur. Siquidem et omnem cœtum atque conventum *agona* dici; alii quod in circulis, et quasi *agonis*, id est, sine angulo locis, edentur, nuncupatos *agonas* putant.

CAPUT XXVI.

De generibus agonum.

1. Agonum genera fuere, immensitas virium, cursus celeritas, sagittandi peritia, standi patientia; ad citharam quoque, vel tibus incedendi gestus; de moribus quoque, de forma, de cantandi modulatione, terrestris quoque belli, et navalis prælii, perpetendorumque suppliciorum certamina.

395 CAPUT XXVII.

De ludis circensibus.

1. Ludi *circenses* sacrorum causa, ac deorum gentilium celebrationibus instituti sunt. Unde et qui eos spectant dæmonum cultibus inservire videntur. Nam res equestris antea simplex agebatur, et utique communis usus reatus non erat, sed cum ad ludos coactus est naturalis usus, ad dæmoniorum cultum translatus est.

2. Itaque et Castori et Polluci deputantur hæc species, quibus equos a Mercurio distributos Stesichorus docet; sed et Neptunus equestris est, quem Græci Hippiion appellant; sed et Marti et Jovi in ludis equi sunt consecrati, et ipsi quadrigis præsumt.

3. *Circenses* autem ludi ideò dicti, vel a *circumeundo*, vel quod ubi nunc metæ sunt; olim gladii ponebantur, quos quadrigæ *circuibant*, et inde dicti *circenses*, ab ensibus circa quos currebant. Siquidem in littore circa ripas fluminum currus agentes, gladios in ordine in ripæ littore ponebant, et erat artis equum

CAP. XXVII. — ^a Nam res equestris... Hippiion vocant. E Tertull., cap. 6. de Circo.

^b *Circenses autem ludi*, etc. E Serv., initio in Georg., et Æn. viii, ad vers. Magnis circensibus actis.

CAP. XXVIII. — ^c *Circus Soli... in aperto habent*. E Tertull., cap. v, de Loco.

^d *Hunc Romani dictum put.* Sup., lib. xv, cap. 2.

^e *Græci vero*, etc. E Tertull., ibidem.

CAP. XXIX. — ^f *Ova honori Castoris... erubescunt*. Tertull., ibidem.

^g *Ad causas mundi referri*. Servius, ad vers. Centum quadrijugos... currus: — *Id est, unius (inquit) diei exhibebo circenses*. Quia, ut Varro dicit in libris de Gent. pop. Romani, olim xxv missus fiebant, quorum quatuor et viginti pro numero horarum erant, sed vigesimus quintus ærarius dicebatur, eo quod de collatione populi exhibebatur. Adde duodecim hostias, quæ xii cœli signa, et septem metas, quæ planetas vii reterebant. Fiebant autem circenses hoc

A circa pericula torqueæ. Inde et *circenses* dicti putantur, quasi *circum enses*.

CAPUT XXVIII.

De circo.

1. *Circus* ^e Soli principaliter consecratus est a paganis, cujus ædes medio spatio et effigies de fastigio ædis emicat, quod non putaverint sub tecto consecrandum, quem in aperto habent. Est autem circus omne illud spatium quod circuire equo solent.

396 2. ^d Hunc Romani dictum putant a *circuito* equorum, eo quod ibi circum metas equi currant. Græci ^e vero a *Circe* Solis filia, quæ Patri suo hoc genus certaminis instituit, asserunt nuncupatum, et ab ea *circi* appellationem argumentantur. Fuit autem maga, et venefica, et sacerdos dæmonum, in cujus B loci habitu et opere magicæ artes, et cultus idololatriæ recognoscitur.

CAPUT XXIX.

De ornamentis.

1. *Ornamenta* circi: ova, meta, obeliscus, carceres. ^f Ova, honori Castoris et Pollucis ascribunt, qui illos ovo editos credendo de cygno Jove non erubescunt.

2. Fingunt autem circensia Romani ^g ad causas mundi referri, ut sub hac specie superstitiones vanitatum suarum excusent.

397 CAPUT XXX.

De metis.

1. *Metarum* quippe appellatione proprie terminum ac finem mundi designari volunt, ab eo quod alicui emensus finis est, sive ad testimonium orientis occidentisque Solis.

CAPUT XXXI.

De obelisco.

1. *Obeliscum* ^b Mespres rex Ægypti primus fecisse fertur tali ex causa. Cum quodam tempore Nilus violenta inundatione Ægypto noxisset, indignatus rex tanquam pœnas a flumine exigeret, sagittam in undas misit. Non multo post gravi valetudine correptus, lumen amisit, qui post cæcitatem visu recepto duos obeliscos Soli sacravit. Obeliscus enim sagitta dicitur, qui ideo in medio circo ponitur, quia per medium mundum sol currit.

2. Medio autem spatio ab utraque meta constituto

ordine: Quadrigæ, bigæ, aut trigæ, quatuor sorte ductæ e quatuor factionibus, prasina, rosea, alba et veneta, in carceribus constituebantur. Deinde mappa, a magistratu qui ludis præsidebat, missa, hoc est, signo dato, quadrigæ carceribus emissæ septem spatia, sive curricula circa metas consciebant, victoreque coronato, missus unus peractus erat. Item in reliquis viginti quatuor missibus fiebat; cum autem in singulis quadrigæ quatuor currerent, recte Virgilius:

Centum quadrijugos agitato ad flumina currus.

Vid. Sueton., in Domit., Senec., lib. epist. iv, epist. xxx; Ovid., in Iliadicis; Arnob., vii contra gentes. Ageil., lib. iii, cap. 5.

CAP. XXXI. — ^b *Obeliscum Mespres*. Messeres et Messeres habent Manuscript. Plinii Manuscript. libri, *Mestres*, et *Mestires*. Excusi, *Mesphem*. Euseb., in Chronico, *Mephres*. Josephus, *Mephes*. De Pherone Sesostridis filio narrat hæc Herodotus, lib. ii.

tus obeliscus, fastigium summitatemque cœli signifi- A
cat, cum sol ab utroque spatio medio horarum disci-
mine transcendit. Summo obelisco superpositum est
quoddam auratum in modum flammæ formatum,
quoniam sol plurimum in se caloris atque ignis habet.

CAPUT XXXII.

De carceribus.

1. In ^a circo unde emittuntur equi *carceres* dixerunt
ab ea re **398** qua et ille carcer qui est in civitate,
quod ut ibi homines damnati, atque inclusi, ita hic
equi coercentur, ne exeant, antequam signum mit-
tatur.

CAPUT XXXIII.

De aurigis.

1. Ars circi auriga et currus, equites, sive pedi- B
tes. *Auriga* proprie dictus, quod currum agat, et
regat, sive quod seriat junctos equos. ^b Nam *haurit*,
ferat, ut: *Latus haurit apertum*.

2. Ipse est, et ^a *agitor*, id est, *verberator* ab *agendo*
dictus. Aurigæ autem duobus coloribus sunt, quibus
speciem idololatricæ vestiunt. ^d Nam prasinus terræ;
venetus cœlo et mari a paganis dicatus est.

CAPUT XXXIV.

De quadrigis.

1. ^a *Erichonius* autem, qui regnavit Athenis, primi
quatuor equos junxisse fertur, sicut Virgilius
auctor est dicens:

Primus Erichonius currus, et quatuor ausus
Jungere equos, rapidi: que rotis insistere victor.

2. Fuit autem Minervæ et Vulcani filius de cadauca in C
terram libidine, ut fabulæ ferunt, procreatus, por-
tentum dæmonicum, imo diabolus, qui primo Ju-
noni currum dedicavit. Tali auctore *quadrigæ* pro-
ductæ sunt.

399 CAPUT XXXV.

De curru.

1. *Curru* a *cursum* dictus, vel quia rotas videtur
habere, unde et ^f *carrum*, quasi *curvum*. Quadriga-
rum vero *curru* duplici temone olim erant, perpe-
tuoque, et qui omnibus equis injiceretur iugo.

2. ^a Primus Clythenes Sicyonius tantum medios
jugavit, eosque singulos ex utraque parte simplici vi-
nculo applicuit, quos Græci *σικραπόπους* ^b Latini *funarios*
vocant, a genere vinculi quo prius alligabantur.

CAP. XXXII. — ^a In circo. E Serv., *Æn.* 1, ad
vera, *Vinculis et carcere sonat*.

CAP. XXXIII. — ^b Nam haurit, ferit, ut Lat. h. a.
Verba sunt Serv., *Georg.* III, ad vers. *Exsultantia-
que haurit corda pavor pulsans*.

^c *Agitor*. i. v. a. *agendo*. Ex eod., ad vers. *Tali
costas agitor aselli*, *Georg.* I.

^d Nam prasinus terræ, etc. E Tertull., cap. 6 de
Arte circi.

CAP. XXXIV. — ^a Ex eod. Tertull. loco.

CAP. XXXV. — ^f *Carrum*, quasi *curvum*; al., *q.*
cursum, al., *q. curru*.

^a Primus Clythenes Sicyon. Pausan., in Phœaciis.
^b Latini *funarios*. Funales vocat Suetonius in Ti-
berio.

CAP. XXXVI. — ¹ Et *Hespero*. Absunt hæc duæ
voces ab antiquioribus Goth.

¹ Inde patefecit r. r. c. c. Citatur hic versus a

CAPUT XXXVI.

De equis quibus currunt.

1. *Quadrigæ* et *bigæ*, *trigæ* et *sejugæ* ab equorum
numero **400** et iugo dictæ. Ex quibus *quadrigas* soli,
bigas lunæ, et *trigas* inferis, *sejugas* Jovi, *desultores*
Lucifero, ¹ et *Hespero* sacraverunt. *Quadrigas* ideo
soli jungunt, quia per quatuor tempora annus verti-
tur, ver et æstatem, autumnum et hyemem.

2. *Bigas* lunæ, quoniam gemino cursu cum sole
contendit, sive quia et nocte videtur, et die. Jungunt
enim unum equum nigrum, alterum candidum. *Trigas*
diis inferis, quia hi per tres ætates homines ad se ra-
piunt, id est, per infantiam, juventutem, atque se-
nectam. *Sejuga* maximus curru currit Jovi, propter
quod maximum deorum suorum esse eum credunt.

3. Ideo autem rotas *quadrigas* currere dicunt,
sive quia mundus iste circuli sui celeritate transcur-
rit, sive propter solem, quia volubili ambitu rotat,
sicut ait Ennius:

¹ Inde patefecit radiis rota candida cœlum.

CAPUT XXXVII.

De septem spatiis.

1. *Septem spatia* *quadrigæ* currunt, referentes
hoc ad cursum septem stellarum, quibus mundum
regi dicunt, sive ad cursum septem dierum præsen-
tium, quibus peractis vitæ terminus consummatur,
¹ quorum finis est creta, id est, iudicium.

401 CAPUT XXXVIII.

De equitibus.

1. Porro *equites* singulares ideo currere dicunt,
quia singulariter unusquisque cursum vitæ hujus
peragit, atque transit, alius alio tempore sequens
alium, per unam tamen viam mortalitatis usque ad
propriam metam mortis.

CAPUT XXXIX.

De desultoribus.

1. *Desultores* ¹ nominati, quod olim prout quis-
que ad finem cursus venerat, *desiliebat*, sive quod
de equo in equum transiliebat.

CAPUT XL.

De pedibus.

1. *Pedites* autem aiunt propterea pede currere,
quia pedibus curritur mortalitati. Ob hoc a su-
periore parte currunt ad inferiora, id est, ab Oriente
ad Occidentem, quia mortales oriuntur, et occidunt.

quibusdam ex Sidonio.

CAP. XXXVII. — ¹ Quorum finis est creta. Sic est
in optimis libris Neap. et Gothicis quibusdam. Re-
ciissime Seneca, lib. 19, epist. 109: *Deinde trans-
ad ea quæ consuetudo sæculi mutavit, tanquam, quod
ait Cicero, quoniam sumus ab ipsa calce ejus interpel-
lione revocati; hanc, quam nunc in circo cretam ro-
camus, calcem antiqui dicebant*. Gloss. *Creta, λυξά.
Candida calcis dixit Lucretius*:

Tn mihi currenti præscripta ad candida calcis.

CAP. XXXIX. — ¹ *Desultores*. Hygin., fabul. 80:
*Unde et Romani servant institutum, cum desultorem
mittunt, unus duos equos habet, pileum in capite
eius in equum transit, quod ille sua et fratris vice
fungatur*. Cassiod., lib. III Var.: *Equi desultatorii,
per quos circensium ministri missus denuntiant exitu-
ros, luciferi præcursoris velocitates imitantur*.

Nudi currunt, quia et homini in sæculo nullæ reiquizæ sunt. Recto spatio currunt, quia inter vitam et mortem nihil distat. Sed hæc propterea fingunt, ut vanitates suas et sacrilegia excusare conentur.

CAPUT XLI.

De coloribus equorum.

1. Circa * causas quoque elementorum iidem gentiles etiam colores equorum 402 junxerunt, roseos soli, id est, igni; albos aeri, prasinos terræ; venetos mari assimilantes. Item roseos ætati currere voluerunt, quod ignei coloris sint, et cuncta tunc flavescent. Albos hiemi, quod sit glacialis, et frigoribus universa canescant; veri prasinos viridi colore, quia tunc pampinus densatur.

2. Item rosos Marti sacraverunt, a quo Romani exoriuntur, et quia vexilla Romanorum cocco decorantur, sive quod Mars gaudet sanguine. Albos zephyris et serenis tempestatibus, prasinos flori et terræ, venetos aquis, vel aeri, quia ceruleo sunt colore; luteos, id est, croceos, igni et soli; purpureos Iri sacraverunt, quem arcum dicimus, quod Iri purissimos colores habeat.

3. Sicque dum hac spectatione deorum cultibus atque elementis mundialibus profanantur, eosdem deos atque eadem elementa procul dubio colere noscuntur. Unde animadvertere debes, Christiane, quot circum mundana immunda possideant. Quapropter alienus erit tibi locus, quem plurimi Satanæ spiritus occupaverunt. † Totum enim illum diabolus et angeli ejus repleverunt.

CAPUT XLII.

De theatro.

1. *Theatrum* * est quo scena includitur, semicirculi figuram habens, in quo stantes omnes inspicunt. Cujus forma primum rotunda erat, sicut et amphitheatri, postea ex medio amphitheatro theatrum factum est. *Theatrum* autem a *spectaculo* nominatum 403 † ἀπὸ τῆς θεωρίας, quod in eo populus stans desuper atque spectans ludos contemplaretur.

2. Idem vero *theatrum*, * idem et *prostibulum*, eo quod post ludos exactos meretrices ibi prostarent. † Idem et *lupanar* vocatum, ab eisdem meretricibus, quæ † propter vulgati corporis vilitatem lupa nuncupabantur. Nam lupa meretrices sunt a rapacitate vocatæ, quæ ad se rapiant miseros, et apprehendant. *Lupanaria* enim a paganis constituta sunt ut pudor mulierum infeliciam ibi publicaretur, et ludi-

CAP. XLI. — * Circa caus. Vid. Tertull., cap. 6 de Arte circi.

† Totum enim ill. diab. et angeli ejus repleverunt. Tertull., cap. de Loco: Totum sæculum Satanæ et angeli ejus repleverunt.

CAP. XLII. — * *Theatrum*. De Theatro, sup., lib. xv, cap. 2.

† ἀπὸ τῆς θεωρίας. E Serv., Æn. 1, ad vers. *Mediaque in valle theatri*.

* Idem et *prostibulum*. Vid. Tertull., cap. de Theatro.

† Idem et *lupanar*. Ex Aug., xviii de Civit., cap. 21, et Lact.

‡ Propter vulgati corporis vilitatem. Lact., lib. 1, cap. 20: Fuit enim Faustuli uxor, et propter vulgati corporis vilitatem lupa inter pastores, id est, meretrix

Abre habentur tam ii qui facerent quam quæ preterentur.

CAPUT XLIII.

De scena.

1. *Scena* autem erat locus infra theatrum in modum domus instructa cum pulpito, † quod pulpitum *orchestra* vocabatur, ubi cantabant comici, tragici, atque saltabant histriones et mimi. † Dicta autem *scena* Græca appellatione, eo quod in speciem domus erat instructa. Unde et apud Hebræos, tabernaculorum dedicatio a similitudine domiciliorum *Scenopagia* appellabatur.

404 CAPUT XLIV.

De orchestra

1. *Orchestra* autem pulpitum erat scenæ, ubi saltator agere posset, aut duo inter se disputare. Ibi enim poetæ comædi et tragædi ad certamen conscendebant, iisque canentibus, alii gestus edebant. Officia scenica: tragædi, comædi, thymelici, histriones mimi, et saltatores.

CAPUT XLV.

De tragædiis.

1. *Tragædi* sunt qui antiqua gesta atque facinorosa sceleratorum regum luctuoso carmine, spectante populo, concinebant.

CAPUT XLVI.

De comædiis.

1. *Comædi* sunt qui privatorum hominum actus dicitis atque gesta cantabant, atque supra virginum et amores meretricum in suis fabulis exprimebant.

CAPUT XLVII.

De thymelicis.

1. *Thymelici* autem erant musici scenæ, qui in organis, et liris, et citharis, præcinebant. Et dicitur *thymelici*, quod olim in orchestra stantes cantabant super pulpitum quod *thymela* vocabatur.

405 CAPUT XLVIII.

De histrionibus.

1. *Histriones* sunt qui muliebri indumento gestus impudicarum feminarum exprimebant: ii autem saltando etiam historias et res gestas demonstrabant. Dicti autem *histriones*, sive quod ab *Istria* id genus sit adductum, sive quod perplexas historiis fabulas exprimerent, quasi *historiones*.

nuncupata est, unæ etiam *lupanar* dicitur.

CAP. XLIII. — † Quod pulpitum *orchestra* vocabatur. Improprie. Nam aperte distinguit *orchestram* a pulpito Vitruvius, lib. v, cap. 6, et *scena* pulpito, pulpitum aliis erat *orchestra*; et apud Romanos senatoribus et honoratioribus viris loca erant in orchestra designata, in pulpito non item. Sed orchestra nomine pulpitum quoque continetur, non contra. Græci autem pulpitum *θυμῆλον* dicebant, de qua mox Isidorus.

† Dicta autem *scena*. Servilius, ad vers. *Sylris scena coruscis*: *Scena*, inumbratio; dicta *scena* ἀπὸ τῆς σκῆας, id est, umbra. Nam apud antiquos theatralis *scena* parietem non habuit, sed de frondibus umbracula quærebant; postea tabulata componere ceperunt in modum parietis.

CAPUT XLIX.

De mimis.

1. *Mimi* sunt dicti Græca appellatione, quod rerum humanarum sint imitatores. ^a Nam habebant auctorem, qui antequam mimum agerent, fabulam pronuntiaret. Nam fabulæ ita componebantur a poetis, ut aptissimæ essent motui corporis.

CAPUT L.

De saltatoribus.

1. *Saltatores* ^b autem nominatos Varro dicit ab Arcade Salio, quem Æneas in Italiam secum adduxit, qui primo docuit Romanos adolescentes nobiles saltare.

406 CAPUT LI.

Quid quo patrono agatur.

1. Est ^c plane in artibus scenicis Liberi et Veneris B patrociniū, quæ privata et propria sunt scenæ de gestu et corporis flexu. Nam mollitiem Libero et Veneri immolabant, illi per sexum, illi per flexum, dissolutis.

2. Quæ vero ibi vocibus, et modis, et organis, et lyris transiguntur, Apollines et Musas, et Minervas, et Mercurios patronos habent. Quod spectaculum odisse debes, Christiane, quorum odisti auctores.

CAPUT LII.

De amphitheatro.

1. *Amphitheatrum* locus est spectacula ubi pugnant gladiatores. Et inde ludus gladiatorius dictus, quod in eo juvenes usum armorum diverso motu condiscant, et modo inter se aut gladiis aut pugnis certantes, modo contra bestias incedentes, ubi non odio, sed præmio illecti subeunt ferale certamen. C

2. *Amphitheatrum* dictum, quod ex duobus theatris sit factum. Nam amphitheatrum rotundum est, theatrum vero ex medio amphitheatro est, semicirculi figuram habens.

407 CAPUT LIII.

De ludo equestri.

1. Genera gladiatorum plura, quorum primum *ludus equestrius*. Duo enim equites, præcedentibus prius signis militaribus, unus a porta Orientis, alter ab Occidentis, procedebant in equis albis cum aureis galeis, minoribus et habilioribus armis, sicque atroci perseverantia pro virtute sua inibant pugnam, diimicantes, quousque alter in alterius mortem prosiliret, ut haberet qui caderet casum, gloriam qui periret. D Quæ armatura pugnabat Marti duelli causa.

CAPUT LIV.

De retiariis.

1. *Retiarius* ab armaturæ genere, in gladiatorio

CAP. XLIX. — ^a Nam habebant suum auctorem. F. auctorem.

CAP. L. — ^b *Saltatores*. E Festo in *Salios*, nisi quod ille non Varronem, sed Polemonem citat auctorem.

CAP. LI. — ^c *Est plane*. Omnia e Tertull., cap. de Artibus scenicis; sed *lyris* retinimus ex nostris Codicibus, ubi apud Tertull. *litteris* legitur.

CAP. LIV. — ^d *Ferebat rete*, quod *jaculum* appellabatur. Et uno verbo *retejaculum*; sed de retiario, secutore et aliis gladiatorum generibus scripsit nuper

A ludo contra alterum pugnans occulte ^d ferebat rete (quod jaculum appellatur), ut adversarium ^e cuspide insequente operiret, implicitumque viribus superaret. Quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis causa.

CAPUT LV.

De secutoribus.

1. *Secutor* ab *insequendo* retiarius dictus. Gestabat enim 408 cuspidem, et massam plumbeam, quæ adversarii jaculum impediret, ut antequam illo feriret reti, iste exsuperaret. Hæc armatura sacrata erat Vulcano. Ignis enim semper aquam insequitur, ideoque cum retiario componebatur, quia ignis et aqua semper inter se inimica sunt.

CAPUT LVI.

De laqueariis.

1. *Laqueariorum* pugna erat fugientes in ludo homines injecto laqueo impeditos, consecutosque prosternere amictos umbone pelliceo.

CAPUT LVII.

De velitibus.

1. *Velitum* pugna erat, ut ultro citroque tela objectarent. Erat autem eorum varia pugna, et spectantibus gratior quam reliqua. ^f *Velites* autem nuncupati, sive a *volitatione*, ^g sive a civitate Etruscorum, quæ *Veles* vocabatur.

CAPUT LVIII.

De ferali certamine.

1. *Ferarum* pugna erat emissas bestias juvenes excipere, et pugnare adversus eas, ultroneo funere certare, non crimine, sed furore.

409 CAPUT LIX.

De horum execratione.

1. Hæc quippe spectacula crudelitatis, et inspectio vanitatum non solum hominum vitii, sed de dæmonum jussis instituta sunt. Proinde nihil esse debet Christiano cum circensi insaniam, cum impudicitia theatri, cum amphitheatri crudelitate, cum atrocitate arenæ, cum luxuria ludi. Deum enim negat, qui talia præsumit, fidei Christianæ prævaricator effectus, qui id denuo appetit quod in lavacro jam pridem renuntiavit, id est, diabolo, pompis et operibus ejus.

CAPUT LX.

De alea.

1. *Alea*, id est, ludus tabulæ, inventa a Græcis in otio Trojani belli, a ^h quodam milite nomine *Alea*, a quo et ars nomen accepit. Tabula luditur pyrgo, calculis, tesserisque.

eruditissimus vir. Vid. Fest., in *Retiario*.

^e *Cuspide insequente*. Ita Manusc. omnes, *insequentem* volebat Chacon, *insistentem* alii.

CAP. LVII. — ^f *Velites autem...* sive a *volitatione*. Fest., in *Advolitatio*: *Velites* dicuntur *expediti milites*, quasi *volites*, id est, *volantes*.

^g *Sive a civitate Etruscorum. quæ Veles*. Sic. Goth. Cod., alii *Veletes*.

CAP. LX. — ^h *A quodam milite nomine Alea. Auctor quærendus*.

CAPUT LXI.

De pyrgis.

1. *Pyrgus* a dictus, quod per eum tesseræ *pergent*, sive quod turris speciem habeat. Nam Græci *turrin* πύργον vocant.

410 CAPUT LXII.

De calculis.

1. *Calculi* vocati, quod leves sint et rotundi. Unde et *calculus* dicitur lapis brevis ^b qui sine molestia sui brevitate calcatur. Item calculi, quod per vias ordinales, quasi per calculas eant.

CAPUT LXIII.

De tesseris.

1. *Tesseræ* vocatæ, quia quadræ sunt ex partibus omnibus. Has alii *lepusculos* vocant, eo quod exsiliendo discurrunt. Olim autem tesseræ *jacula* appellabantur a *jaciendo*.

411 CAPUT LXIV.

De figuris aleæ.

1. Quidam e autem aleatores sibi videntur physiologicè per allegoriam hanc artem exercere, et sub quadam rerum similitudine fingere. Nam tribus tesseris ludere perhibent propter tria sæculi tempora, præterita, præsentia et futura, quia non stant, sed decurrunt. Sed et ipsas vias senariis locis distinctas propter ætates hominum ternariis lineis propter tempora argumentantur. Inde et tabulam ternis descriptionem dicunt lineis.

CAPUT LXV.

De vocabulis tesserarum.

1. Jactus quisque apud lusores veteres a numero vocabatur, ut *unio*, *binio*, *trio*, *quatio*, *quinio*, *senio*. Postea appellatio singulorum 412 mutata est, et *unionem canem*, ^d *trionem suppum*, ^e *quaternionem planum* vocabant.

CAP. LXI. — ^a *Pyrgus*. Vasculum in turriculæ figuram conformatum, ex quo tali in alveum conjiciebantur, ne quis dolus in jaciendis manu subesse posset. *Turriculam* vocat Martialis.

CAP. LXII. — ^b *Quia sine molestia sui brevitate calcatur*. Sup., lib. xvi, cap. 6, e Serv., Georg. II.

CAP. LXIV. — ^c *Quidam autem... physiologicè per allegor.* Vid. Eustach., Iliad. 2, ad illud: Προσσοίσι προπάροδοι θυράων θυμὸν ἔτερπον.

CAP. LXV. — ^d *Trionem suppum*. Græce ὑπιον. Vid. Fest.

^e *Quaternionem planum*. Imo *pronom* opinor, qui et Aristoteli κρηνός. Supino enim pronus opponitur, non planus.

CAP. LXVI. — ^f *Ut puta senionem*. Qui et *Venus*, et *Ceus*, dicebatur, quoties ita quatuor tale cadebant,

A

CAPUT LXVI.

De jactu tesserarum.

1. Jactus tesserarum ita a peritis aleatoribus componitur, ut afferat quod voluerit, ^f ut puta senionem, qui eis jactu bonum affert. Vitant autem canem, quia damnosus est, unum enim significat.

CAPUT LXVII.

De calculorum motu.

1. *Calculi* partim ordine inveniuntur, partim vage. Ideo alios *ordinarios*, alios *vagos* appellant. At vero ^B qui moveri omnino non possunt 413 *incitos* dicunt. ^g Unde et egentes homines *inciti* vocantur, quibus spes ultra procedendi nulla restat.

CAPUT LXVIII.

De interdictione aleæ.

1. Ab hac arte fraus, et mendacium, atque perjurium, nunquam abest, postremo et odium, et damna rerum, unde et aliquando, propter hæc scelera, interdictione legibus fuit.

CAPUT LXIX.

De pila.

1. *Pila* proprie dicitur quod sit *pilis* plena. Hæc et *sphæra* a *ferendo*, vel *feriendo* dicta, de quarum genere et pondere Dorcatus sic tradit:

Neu tu parce pilos vivacis condere cervi,
Uncia donec erit geminis superaddita libra.

2. Inter species pilarum sunt *trigonaria* et *arenata*. ^h *Trigonaria* est, qua inter tres luditur. *Arenata*, qua in grege dum ex circulo astantium spectantiumque emissa, ultra justum spatium pilam excipere lusumque inire consueverunt. *Cubitalem* lusum appellant, cum duo cominus ex proximo, ac pene conjunctis cubitis, pilam feriant. ⁱ *Suram* dicitur dare, qui pilam, crure prolato, ferendam collisoribus ^D præbet.

nt nullus cum alio congrueret. Arist., lib. II, de Cael.: Ἔστι δὲ κατορθοῦν χαλεπὸν ἢ τὸ πολλὰ, ἢ τὸ πολλάκις, οἷον πολλοὺς ἀστραγάλους κώους βάλλιν ἀμάχανον, ἀλλὰ ἓνα, ἢ δύο, βῆον.

CAP. LXVII. — ^g *Unde et egentes homines inciti dicuntur*. Nonius: *Incitas egestas dicitur*.

CAP. LXIX. — ^h *Trigonaria*. Martialis, lib. XIV, epig. 46: *Pila trigonalis*:

Si me nobilitas scis expulsare sinistris,
Sum tua; si nescis, rustice redde pilam.

ⁱ *Suram dicitur dare*. Plutarch., in Cicerone, de Cornel. Lentulo, Catilinæ socio, cognomento Sura: Προσθλὸν ἀργύρωσ πάνου, καὶ καταρρονητικῶς, λόγον μὲν οὐκ ἔφη δίδοναι, παρέχειν δὲ τὴν κνήμην, ὡς περ πάνου εἰώθεισαν οἱ παῖδες, ὅταν ἐν τῷ σφαιρίζῃν ἀμάρτωσι.

LIBER DECIMUS NONUS

DE NAVIBUS, ÆDIFICIIS ET VESTIBUS.

414 CAPUT PRIMUM.

De navibus.

1. Artium quarumdam vocabula, quibus aliquid

fabricatur, vel instrumenta artificum, vel quæ ministerium exhibent, atque aliquid hujusmodi, dein cept ex parte notanda studui.

2. ^a *Artifex* generaliter vocatus, quod *artem* faciat, **A** sicut *aurifex*, qui *aurum*. *Faro* enim antiqui pro *facio* dicebant.

3. ^b *Nauclerus*, dominus navis est appellatus, ita quod navis in sorte ejus sit, *κλῆρος* enim Græce *sors* dicitur. Cæteri autem in navi in ^c contributione sunt.

4. ^d *Gubernio*, qui et *gubernator*, quasi *cohibernator*, quod *cohibeat* **415** prudentia sua *hiberna*, id est, tempestates maris

5. *Nauta* a *nave* dictus per derivationem. ^e *Navita* autem pro *nauta* poetice dicitur, sicut *Mavors* pro *Mars*. Nam rectum est *nauta*.

6. *Remex* vocatur, quod *remum* gerit, sic autem *remex*, ^f quomodo *tubex* dicitur nominativo casu.

7. ^g *Epibata* Græco sermone appellatur qui Latine dicitur *superveniens*. Hic nihil habet negotii, sed **B** vult dato, in alias terras transire disponit.

8. *Navim* quidam perhibent dictam, eo ^h quod *gnavum* rectorem querat, id est, peritum, sapientem, strenuum, qui continere et gubernare novit propter maritima pericula, et casus, unde est illud Salomonis : *Intelligens gubernacula possidebit*. ⁱ Lydii autem primum navim fabricaverunt, pelagique incerta petentes pervium mare usibus humanis fecerunt.

9. ^j *Rates* primum et antiquissimum genus navigii, e rudibus lignis asseribusque consertum. Ad cujus similitudinem **416** fabricatae naves ^k *ratariae* dictæ. Nunc jam ^l *rates* abusive *naves*. Nam proprie *rates* sunt connexæ vicem trabes.

10. *Trieris* navis magna, quam Græci ^m *durconem* vocant, de qua in *Isaia* dicitur : *Non transivit per C* *eam trieris magna*.

CAP. I. — ^a *Artifex gener. nom.* Ut Græcis *τίκτων*.

^b *Nauclerus*. Qui et *navicularius* et *magister navis* a *jureconsultis* dicitur, qui *navem* habet propriam, vel *conductam*, cujus *obventiones* et *redditus* omnes accipit. At *Isidoro*, *inf.*, cap. 49, *navicularius* navium est *fabricator*, sicut *carpentarius* *carpentis*.

^c *In contributione sunt*. Contributionis vox apud *jureconsultos* frequens, ut *tit. de Leg. Rhod. de Jact.*

^d *Gubernio, qui et gubernat*. *Gloss.*, *Guber.* (*mutila credo voce*), *κωβερνήτης*. *Gubernium* pro *gubernatore* dixisse *Laberium* in *Ana Peranna* ait *Agellius*, *lib. xxi*, cap. 7. Legitur quoque *archigubernius*, sive etiam *archigubernus*, *lib. xxxvi Dig.*, *tit. 1*, cap. 46. Item *guberna* pro *gubernaculis* dixit *Lucretius* :

Disjectare solet magnum mare, transtra, guberna;
et *Lucilius*, apud *Non.* :

Proras despoliata, et detundite guberna.

^e *Navita pro naut.* *E Serv.*, *Georg. 1*, et *Æn. vi*. Sic Græci *ναύτης* et *ναυάρης*.

^f *Quomodo tubex.* *F.*, *quomodo et obex*, de cujus genere vid. *Serv.*

^g *Epibata. Unde ἐπιβάται, naves vectoris.* Dicuntur e iam *epibatæ*, qui *tutelæ causa* assumuntur. Vid. *Poll.*

^h *Eo quod gnayum rect.* Ita *libri Gotb.*, recte. Assignat autem *navo* suam etiam *etymologiam* (ut *navus* sit qui *novit*) quam *probam*, nihil *moror*. Interpretatur quidem *Glossaria* eodem modo *navum* : *Navus, κείρανον*; *navus, ἐμπρακτος, ἐστραφίς, ἐκάνητος*.

ⁱ *Lydii primum navem.* Sumptum videtur ex *Historia* Græco scriptore, quem *Latinum* ab *Hieronymo factum* quidam existimant.

^j *Rates prim.* *Plin.*, *lib. vii*, cap. 56 : *Navi primus*

11. *Carpasia* navis a *Carpnitho* insula nominata, sicut a *Rhodo Rhodia*, sic et ab *Alexandria Alexandrina*.

12. ⁿ *Liburnæ* dictæ a *Libyis*; naves enim sunt negotiatorum. De quibus *Horatius* :

Ibis liburnis inter alta navium.

15. *Rostratæ* naves dictæ ab eo quod in fronte *rostra* ærea habeant ^o propter scopulos, ne feriantur et collidantur.

14. *Longæ* naves sunt quas *dromones* vocamus; dictæ eo quod longiores sint cæteris, quibus contrarius *musculus*, curtum *navigium*. *Dromo* autem a *decurrendo* dicitur. *Cursum* enim Græci *δρόμον* vocant.

15. ^p *Classis* dicta est a Græco vocabulo *ἀπὸ τῶν κλάων*, id est, *lignis*, **417** unde et *calones*, qui *ligna militibus* portant.

16. *Ancyromagus* dictus, pro eo quod *celeritate sui anchoris* et *instrumentis reliquis navium vehendis* sit *aptus*.

17. *Phasclus* est *navigium* quod nos corrupte *baselum* dicimus. De quo *Virgilius* : *Putisque phaselis*.

18. ^q *Scapha*, quæ *κατάσκοπος*, *navigium* quod Latine *speculatorium* dicitur, *σπονάτις* enim Latine *intendere* dicitur.

19. *Barca* est, quæ *cuncta navis commercia* ad *litus* portat. Hæc navis in *pelago* propter *nimias undas* suo suscipit *gremio*. Ubi autem *appropinquaverit portui*, reddidit *vicem barca navi* quam *accepit in pelago*.

20. ^r *Pero* *navigium piratarum* aptum, et ex *iis* ita *vocatum*, *Cicero* :

Tunc se fluctigero tradit, mandatque peroni

Et alibi : Parunculis ad litus ludit celeribus.

in Græciam ex Egypto Danaus advenit, ante ratibus navigabatur inventis in mari Rubro.

^k *Rataria*. De quibus *Agell.* meminit, *lib. x*, cap. 25. Sed *Ratarias* appellari quidam malunt.

^l *Rates abusive... invenit trab.* *E Serv.*, *Æn. 1*, ad illud : *Disjicitque rat.*

^m *Quam Græci durconem.* *Al.*, *durconem*. Recte fortasse hæc absunt a *Segunt.* libro. Sed amplius querendum. Est namque *is Codex sæpe* alias *mutulus*.

ⁿ *Liburnæ.* Videntur hæc quoque ex *Historia*. Sed ut apud illum *Liburnia* pro *Libya*, ita hic *Liburniis* pro *Libyis* subtitulimus. Vid. *Appian.*, in *Bell. Illyr.*, *Lucian.*, *ἐν τοῖς ἑρωτοῖς*, et *Veget.*, *lib. iv*.

^o *Propter scopulos ne feriantur.* *Histor.* : *Nam ipæ rostratæ in altum erectæ, quasi cacumen syrtium eminentiorem a puppi, in fronte rostra habent propter scopulos, ne forte, cum tantam vim discurrantium et properantium habeant, aut feriantur, aut collidantur.*

^p *Classis dicta... portant.* *E Serv.*, *Æn. 6.* *Pallane* *decurere class.*

^q *Scapha, quæ et catascop.* Vid. *Veget.*, *lib. iv*, cap. 37, et *Age 1.*, *lib. x*, cap. 25, apud quem *catascopium* forma diminutionis. *Catascopus* apud *Historium*, *lib. de Bell. Afric.*

^r *Pero navigium piratarum aptum.* Id est, *instructum*, et quasi *paratum*, capiat enim *hujusmodi notationes*. Nisi *mavis aptum* *Gotbico compendio* pro *apertum* scriptum fuisse. Id enim, et *fluctigeri ἐπιβάτων* in *Ciceronis* *versu* comprobatur : et *aperta*, quæ a Græcis *ἀπέρχεται* dicuntur, *navigia tectis* opponuntur. *Livius*, *lib. xxxvi* : *C. Livius præfectus Romanæ classis cum quinquaginta navibus tectis profectus a Roma Neapolim, quo a sociis ejus oræ convenire jussisset, aperta naves, quæ ex sedere debebantur, etc.*

418 21. *Myoparo*, quasi *minimus Poro*. Est enim A scapha ex vimine facta, quæ contexta crudo corio genus navigii præbet, qualibus utuntur Germanorum piratæ in Oceani littoribus, vel paludibus, ob agilitatem. De quibus Historia : *Genæ*, inquit, *Saxonum myoparonibus, non viribus nituntur, sugæ potius, quam bello parati.*

22. *Celoces*, a quas Græci κελύπας vocant, id est, veloces biremes, vel triremes agiles, et ad ministerium classis aptæ. Ennius :

Iabitur aucta carina per æquora cana celocis.

23. *Biremes* autem naves sunt habentes remorum ordinem geminum.

Triremes, et *quatriremes*, trium et quatuor ordinum ; sic et *penteres* et *hexeres*, quinos vel senos ordines habentes.

24. ^b *Actuarie* naves sunt, quæ velis simul et remis aguntur.

^c *Hippagogus*, in quo equos transvehere solitum est.

^d *Pontonium*, navigium fluminale, tardum et grave, quod non nisi remigio progredi potest.

^e Hinc et *trajectus*, id est, extensus. Est enim latus, unde et *transenna* dicitur extensus funis.

25. *Lembus* navicula brevis, quæ alia appellatione dicitur et *cymba*, **419** et ^f *Caupilus*, sicut et *linter*, id est, *carabus*, quo in Pado, paludibusque utuntur.

26. *Carabus*, parva scapha ex vimine facta, quæ contexta crudo corio genus navigii præbet.

^g *Portemia*, navicula Syriaci generis, lata, et sine carina, a *portando* vocata. Utuntur iis in Panthouia.

27. ^h *Trabariae*, amnicæ naves, quæ ex singulis trabibus cavantur, quæ alio nomine *littorarie* dicuntur. ⁱ Hæ et *caudicæ* ex uno ligno cavato factæ, et inde *caudicæ*, quia a quatuor usque ad decem homines capiunt.

^a Quas Græci *celetes*. Suid. : κελύπας, ὁ μόνος ἵππος μετ' ὃ ἐπὶ τούτου φερόμενος : et p. ulo post, κελύπας εἶδος κλοιαρίου μικροῦ : et Thucydidis interpres, Μικρὸν κλοιαρίον ὃν ἕως ἑξατόμισον, ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ κελύπας ἵππου, ὃ εἰς ἀνήρ ἐπιβάλλεται.

^b *Actuarie* dictæ, quod cito agi possint, ait Nonius.

^c *Hippagogus*. Hippaginem Latine appellari tradit Festus.

^d *Pontonium*. Vox diminutionis. Nam pontones principaliter dicuntur.

^e Hinc et *trajectus*. Serv., *Æn.* v. *Trajecto in fune columbam : Trajecto* (inquit) *extento, unde transenna dicitur extensus funis.* Quæ, quomodo huic loco apparere possint, non queo satis dispicere.

^f Et *caupilus*. Al., *caupulus*. Agellio, lib. x, cap. 25, *capulica*.

^g *Portemia*. Sic omnes libri et Ita Isidorum scripsisse arguit etymologia. Est tamen vox Græca, eademque Diodoro Siculo nunc *κορμητὰ*, nunc *κορμια* dicuntur.

^h *Trabariae*. Festus : *Trabica* navis, quod sit trabibus confixa.

ⁱ Hæ et *caudicæ*. Et *caudicarie*, vel *codicarie*. Non., Fest., Agell. Nam ut trabs proprie duo ligna compacta, teste Festo, ita caudex plurium tabularum contextus, ut ait Senec., lib. de Brevitat. vit.

Cap. II. — ^k *Cumba*. Vulgo *gomba*.

^l *Fori*. Hæc utcumque contexta e Serv. nonnihil

CAPUT II

De partibus navium, et ar. amentis.

1. *Puppis* posterior pars navis est, quasi *post*. *Prora* anterior, quasi *priora*.

^m *Cumba* locus inus navis, quod aquis incumbat. *Carina* a *currendo* dicta, quasi *carrina*.

420 2. ⁿ *Fori* navium latera concava a *ferenda* onere dicta, sive tabulata navium, quæ sternuntur. Dicta, ab eo quod incessus *ferant*, vel *foris* emineant. De quibus Virgilius : *Laxatque foros*.

3. ^o *Columbaria*, in summis lateribus navium loca concava, per quæ eminent remi, dicta, credo, quod sint similia latibulis columbarum, in quibus nidificant

4. ^p *Agea*, viæ sunt, vel loca, in navi, per quæ ad B remiges horiator accedit. De qua Ennius :

Multa foro ponet, et Agea longa repletur.

5. *Transtra* sunt tabulæ ubi sedent remiges, quod in transverso sint, dicta, ^q quæ Virgilius *juga* appellat.

6. ^r *Tonsæ* remi a removendis et decutiendis fluctibus dicti, sicut *tonsores* a *tondendis* et decutiendis capillis.

7. ^s *Palma* a est extrema latitudo remi, a *palma* dicta, qua mare impellitur.

^t *Antennæ* autem dictæ, quod *ante amnem* sint positæ. **421** Præterfluit enim eas amnis. ^u *Cornua* extremæ partes antennarum sunt, dicta per tropam.

8. ^v *Malus* est arbor navis, qua vela sustinentur. *Malus* autem dictus, quia habet instar *mali* in summitate, vel quia, quasi quibusdam *malleolis* ligneis C cingitur, quorum volubilitate vela facilius elevantur.

9. *Modius* est cui arbor insistit, ob similitudinem mensuralia vasis dictus.

Carchesia sunt in acumine arboris. ^w *Cinna* : Lucida confluent alii *carchesia* mali.

10. ^x *Trochleæ*, quasi ϕ littera, per quas funes

etiam aucta. At *Charis*. *Fori* sunt in navibus, quibus nautæ sedentes remigant, *ἰδῶλια*.

^l *Columbaria*. Vid. Philand., in Vitruv., lib. iv, cap. 2.

^m *Agea viæ sunt*. Fest. : *Agea viæ in navi est, dicta quod in ea maxima quæque res apti soleat.*

ⁿ *Quæ Virgilius juga app.* *Æn.* vi :

Inde atias animas, quæ per juga longa sedebant. D Ubi Serv. : *Juga Græce dixit, ἰδῶλια enim dicunt quæ transtra nominamus.*

^o *Tonsæ remi*. E Serv., *Æn.* vii :

... In lento luantur marmore tonsæ.

^p *Palma*. Vid. Fest. et Serv., *Æn.* v. Eadem ratione Græci *τασσόν*, et palmam manus, et remorum latitudinem dixerunt, ut ait Aelius Dionysius, apud Eustach., *Ὀδυσσ.* i, ad illud : *Τασσοί μὲν τασσόν*, etc.

^q *Antennæ autem dictæ*, etc. E Serv., *Æn.* vii. Idem prope Festus in voce *Amnænes*. Sed illi non de navium parte, sed de urbibus prope amnæna sitis loquuntur.

^r *Cornua*. Ex eod., *Æn.* iii, ad illud : *Γρυνα vela-tarum obv. antænn.*

^s *Malus arb.* Ex eod., *Æn.* v, nisi quod *maliis* apud illum, non *malleolis* legitur.

^t *Cinna* : *Lucida*. Quod Catullo hic versus tribuitur ex Nonio potuit esse communis.

^u *Trochleæ, quasi φ littera*. — Quasi θ littera lesi

trahuntur. Trochleæ autem vocatæ, quod rotulas habent, τροχός enim Græce rota dicitur.

11. *Parastatæ* stipites sunt pares stantes, quibus arbor sustinetur. Cato: *Malum deligatum, parastatæ rinctæ.*

12. ^a *Clavus* est quo regitur gubernaculum. De quo Ennius:

Ut clavum rectum teneam, navimque gubernem.

13. ^b *Porticulus* malleus in manu portatus, quo modus signumque datur remigantibus. De quo Plautus:

Ad loquendum, atque ad tacendum tute habebas porticulum.]

A portando igitur porticulus.

422 14. *Tonsilla* uncinus ferreus, vel ligneus, ad quem in littore defixum funes navium illigantur. De quo Ennius

Tonsillas rapiunt, configunt littus aduncas.

15. *Anchora*, dens ferreus, ex Græca etymologia nomen ducit, quod quasi hominis manus comprehendat, vel scopulos, vel arenas. Nam manus Græce χεῖρ dicitur. ^c Apud Græcos autem aspirationem non habet. Nam ἄγκυρα dicitur, unde et apud majores sine aspiratione proferebatur.

16. *Pulvini* sunt machinæ quibus naves deducuntur et subducuntur in portum.

^d *Pons* scala navium.

CAPUT III.

De velis.

1. *Vela* ^e Græci ἄμπενα dicunt, proinde quod aere moventur. Apud Latinos autem *vela* a volatu dicta. C

2. ^f Genera velorum *Acation*, *Epidromos*, *Dolon*, *Artemon*, *Siparum*, *Mendicum*. Ex quibus *Acation* velum maximum, et in media navi constitutum.

3. *Epidromos* secundæ amplitudinis, sed ad puppim.

Dolon minimum velum, et ad proram defixum.

Philander apud Vitruv. Trochleas etiam Athenæus in navium armamentis numeravit in Hieronis nave. Gloss., *trochleæ, ἐπιδρόμιδες.*

^a *Clavus*. Clavum, iustem gubernaculi interpretatur Servius, *Æn.* v.

^b *Porticulus*. Sic etiam Fest. et Non., nisi quod apud hos *portisculus* dicitur. Isidoro favent Gloss. in quibus: *Porticulus, κλειυστικός.*

^c Apud Græcos aspirationem non habet. E Serv., *Æn.* i, ad illud.

... Unco non alligat anchora morsu.

^d *Pons scal.* Ex eod., *Æn.* x: *Pontibus exponit.*

CAP. III. — ^e *Vela Græci ἄμπενα.* Homerum (ut ait Eustachius) secuti, nam vox ipsa multo est latior, ita ut instrumenta omnia, neque nautica solum, sed quævis alia complectatur dicta (ut ait Etymologistes) παρά τὸ ἄρω, τὸ ἀρμύζω, ἀραρημένον, καὶ κατὰ συγκοπήν, ἄρμενον.

^f *Genera velor.* V. d., Poll., Hesych. Suid., qui tamen artemonis non meminere.

^g *Artemon dirig. pot. naris.* Recte. Vid. Chrysostom., Act. xxvii.

^h *Pes extremus angulus veli.* At Servius, *Æn.* v. ad illud: *Una omnes fecere pedem: — Podiam* (inquit)

ⁱ *Artemon* dirigendæ potius navis causa commentatum, quam celeritatis.

423 4. *Siparum* genus veli, unum pedem habens, quo juvari navigia solent in navigatione, quoties vis venti languescit. De quo Lucanus:

Summaque tendens
Sipara, velorum perituras colligit auras,
quod ex separatione existimant nominatum. ^k *Pes* extremus angulus veli, quem sic nautæ loquuntur.

CAPUT IV.

De funibus.

1. *Funes* ^l dicti, quod antea in usum luminis fuerint circumdati cera, unde et *funalia*.

Restes, sive quod *rates* contineant, seu quod in iis *retes* tendantur.

^m *Rudentes* sunt funes navium ex nimio stridore ita dicti.

2. *Spiræ* funes, quibus in tempestatibus utuntur, quas nautici suo more ⁿ *cucurbas* vocant. ^o *Spiræ* autem a *sparto* vocatæ.

424 3. [*Prope* funis quo pes veli alligatur, quasi *prope pedes*. De quo Turpilius: *Quasi cum ventus fert navim in mare secundus, si quis propedem misit, si veli* ^p *sinistrum*.

4. *Tormentum* funis in navibus longus, quo prora ad puppim extenditur, quo magis constringantur; tormenta autem a *tortu* dicta, *restes*, *funesque*.

5. *Saphon*, funis in prora positus. De quo Cæcilius:

Venerio cursu veni prolato pede usque ad saphonem.

6. *Opisphora*, funes, qui cornibus antennæ dextra sinistraque tenduntur, et retroverso.

Prymnesium, funis quo navis in littore religatur ad palum.

Mitra funis quo navis media vincitur.

7. *Anquina*, quod ad malum antenna constringitur. De qua Cinna:

Atque anquina regat stabilem fortissima cursum.

8. ^q *Remulcum*, funis quo deligata navis trahitur vice remi. De quo Valgius:

id est, funem, quo tenditur velum. Interpres quoque Apollonii, lib. ii, funes, quibus vela, aut vertuntur, aut laxantur πύλας vocat. Unde apud Lucan., lib. v: *Obliquat lævo pede carbasa*, id est, sinistro fune. Porro de mendico Festus: *Mendicum dici putant velum, quod in prora ponitur.*

CAP. IV. — ^r *Funes dicti q. a. in usum lum.* Ergo ἀπὸ τοῦ φαίνω ductum funem vult? Non opinor, sed locum Servii, unde hæc sunt, non satis animadvertunt.

^s *Rudentes*. Serv., *Æn.* i: *stridorque rudentum. — Proprie* (inquit), nam stridor in funibus est.

^t *Cucurbas*. Sic plerique Goth.; al., *cucurbas*, Vid. Fest., in *Spira*.

^u *Spiræ autem a sparto.* Mirum ni notationali causam præbuit Pacuvii versus:

Quid cessatis socii ejicere spiras spartæas, cum potius spira ἀσπείραμαι, hoc est, in orbem convolvō, ducatur.

^v *Si veli sinistrum. — In veli sinistrum legit Lilius Girald.*

^w *Remulcum*. Vid. Fest. in *Remulco*, et *Remulco*.

Hic mea me longo succedens prora remulco,
Lætantem gratis sistit in hospitium.

9. ^a *Struppi*, vincula lorò vel lino facta, quibus remi ad scalmos alligantur. De quibus Livius: *Tuncque remos jussit deligare struppi.*

10. ^b *Catapirates* linea cum massa plumbea, qua maris altitudo tentatur. **425** Lucilius:

Hunc catapiratem puer eodem deferat unctum
Plumbi paucillum rodus, huique mataxam.

CAPUT V.

De retibus.

1. *Retes* ^c vocatæ, sive a *retinendis* piscibus, sive a *restibus* quibus tenduntur.

Minus autem rete *simplagium* dicitur a *plagis*.

^d Nam plagas proprie dicimus funes illos quibus retia tenduntur circa imam et summam partem.

2. *Funda* genus est piscatoris retis, dicta ab eo quod in *fundum* mittatur. ^e Eadem etiam a jactando *jaculum* dicitur. Plautus:

Probus quidem antea jaculator eras.

3. ^f *Tragum* genus retis ab eo quod trahatur, nuncupatam, ipsum est et *Verriculum*. *Verrere* enim trahere est.

Nassa....

Cassis genus venatoris retis, quod *capiat*.

^g Hinc est quod et *incassum* dicimus, id est, sine causa, quasi *sine cassibus*, sine quibus venatio inanis est.

4. *Conopeum*, retes qua culices excluduntur in modum tentorii, quo magis Alexandrini utuntur, quia ibi ex Nilo culices copiosi **426** nascuntur; unde et *conopeum* dicitur; nam *Canopea* Ægyptus est.

CAPUT VI.

De fabricarum fornacibus.

1. *Faber* ^h a *faciendo* ferro impositum nomen habet. Hinc derivatum est nomen ad alias artium materias *fabros* vel *fabricas* dicere, sed cum adjectione, ut *faber lignarius*, et reliqua ⁱ propter operis, silitet, firmitatem.

^a *Struppi vincula... quibus remi ad scalmos alligantur*. Vitruv., lib. x: *Etiam remi circa scalmos straphis religati, ubi struppi legunt eruditiores; sed multo perversius stuppi pro struppi apud Agell., lib. x, 3, legitur. Vocabantur etiam struppi, teste Festo, in pulvinaribus fasciculi de verbenis facti, qui pro deorum capitibus ponebantur.*

^b *Catapirates*. Sic lego ex Codicibus vetustissimis Rom., Compl., Salm. et On. Ita etiam postulante tentandi interpretatione. Alios, qui *catapiraten* volunt, magis audiendos, quam auscultandos censeo. Vid. Fest. in *Rodus*.

CAP. V. — ^c *Retes vocatæ*. Sic omn. manus. Charisius quoque retes vocat, et Glossar. *retes augurales*.

^d *Nam proprie plagas... partem... E Serv., Æn. iv, ad illud: Retia rara plagæ.*

^e *Eadem et jaculum, retejaculum*. Serv. Et ita hoc loco legit Turnebus, Adversar. lib. xviii, cap. 26. Sed nihil muto. Nam Isidorus, sup., lib. xviii, cap. 54: *Retiaris (inquit) ab armaturæ genere in gladiatorio ludo contra alterum pugnantem occulie ferebat rete, quod jaculum dicitur.*

^f *Tragum*. Sic omnes libri. *Traham* malim, ut etymologia postulat, et *traha* plaustris genus est apud Virgil.

^g *Hinc est, quod in cassum*. E Serv., Georg. iii.

A 2. ^j In fabricarum autem fornace gentiles Vulcanum auctorem dicunt siguraliter, per Vulcanum ignem significantes, sine quo nullum metalli genus fundi, extendique potest. Nihil est enim pene, quod igne non efficiatur. Alibi enim vitrum, alibi argentum, alibi plumbum, alibi minium, alibi pigmenta, alibi medicamenta efficit. Igne lapides in æra solvuntur, igne ferrum gignitur, ac domatur, igne aurum perficitur, igne cremato lapide cæmenta et parietes ligantur.

3. ^k Lapidis nigros ignis coquendo candificat, igna candida urendo offuscat, carbones ex pruna fulgida nigros facit; de lignis duris fragiles, de putribus imputribiles reddit, stricta solvit, soluta restringit, dura mollit, mollia dura reddit. Habet et medicaminis usum. ^l Nam sæpe uri prodest. Pestilentis quoque, quæ **427** obscuracione solis contrahitur, auxiliari certum est. In opere quoque aliud gignitur primis ignibus, aliud secundis, aliud tertiis.

4. ^m Habet quoque et aliam in se diversitatem ignis. Nam alius est ignis qui usui humano, alius qui iudicio pareat divino, sive qui de Cælo fulmen astringit, sive qui de terra per vertices montium eructat.

5. *Ignis* autem dictus, quod nihil gigni potest ex eo. Est enim inviolabile elementum, absumentis cunctis quæ rapit.

Fabrica duabus rebus constat: ventis, et flamma.

6. *Flamma* vero proprie fornacis est dicta, quod flatu folium excitetur.

C *Fornax* vero ab igne vocata: *φῶς* enim ignis est.

ⁿ *Caminus* est fornax, et est Græcum derivatum a *cauma*.

Favilla est deserta igne scintilla.

7. ^o *Pruna* est quandiu ardet; cum autem extincta fuerit, carbo nominatur. *Pruna* autem a *per-*

CAP. VI. — ^h *Faber a faciendo ferrum*. Hoc idem secutus in regula monachorum, fabrum ferrarium dixit fuisse Joseph, ad sensus fortasse Leandro fratri, in lib. de Instituit. Virgin., cap. 33. Nec mirum cum Hilarius et Beda idem existimarint. Ambrosius vero, et ferrarium, et lignarium fabrum illum fecisse videtur; sic enim scribit lib. iii in Luc.: *Pater Christi igne operatur, et spiritu, et tanquam bonus animæ faber vitia nostra circumdolat, cito securim admovens arboribus infecundis, etc. Rigida mentium spiritus igne mollire.*

ⁱ *Propter operis scilicet firmitatem*. Ferrarius fabri sibi generale nomen proprium lecit.

^j *In fabricarum autem forni*. Eadem supra, lib. viii, cap. 41.

^k *Lapides nig... candif*. Ex Aug., lib. de Civitat., cap. 7.

^l *Sæpe uri prodest*. Ex Plin., lib. xxxvi, cap. ult.
^m *Habet quoque et aliam in se diversitatem ignis eructat*. Tertull., Apolog., cap. 48: *Noverunt et Philosophi diversitatem arcani, et publici ignis; ita longe alius est qui usui humano, alius qui iudicio Dei apparet, sive de cælo fulmina stringens, sive de terra per vertices montium eructans.*

ⁿ *Caminus est fornax*. E Serv., Æn. iii.

^o *Pruna*. Ex eod., Æn. xi.

urendo dicta est, carbo vero, quod flamma caret. ^a Qui dum interire creditur, majoris sit virtutis. Nam iterum incensus fortiore luce calescit. Cujus tanta vis est etiam, et sine igne firmitas, ut nullo humore corrumpatur, nulla vetustate vincatur. Exinctus enim tantum incorruptibiliter durat, **428** ut ii qui limites figunt, eos infossos terra substernant, et lapides desuper figant, ad convincendum litigatorem, ut post quantalibet sæcula fixumque lapidem limitem esse cognoscant.

CAPUT VII.

De instrumentis fabrorum.

1. *Incus* est, in quo ferrum tunditur, a ^b *cadendo* dictus, eo quod illic aliquid eudamus, id est, feriendo producimus. *Cudere* enim *cadere* et *ferire* est. Veteres autem non *incudem* vocabant, sed *intudem*, eo quod in ea metallum *tundatur*, hoc est, *tendatur*, ^c unde et *tudes* malleus, a *tundendo*, id est, *tendendo* dictus.

2. *Malleus* vocatur, quia dum quid calet et molle est, caedit et producit.

Marcus malleus major, et dictus *marcus*, quod major sit ad caedendum, et fortior. ^d *Martellus*, medioeris *Marculus*, malleus pusillus. *Lucilius*: *Et velut in fabricam fervens cum marculus ferrum multorum magnis ictibus tundit.*

3. *Forcipes*, quasi *ferricipes*, eo quod ferrum candens capiant, teneantque, sive quod ab iis aliquid *forum* capimus, et tenemus, quasi *forvicapes*. ^e Nam *forum* est *caidum*, unde et *feridum*, unde et *formosus* dicimus quibus calor sanguinis ex rubore pulchritudinem creat.

4. *Lima* dicta, eo quod lene faciat. Nam *limum lene* est.

429 ^f *Cælum* est unde operantur argentarii, a quo et *cælata* vasa dicuntur.

CAPUT VIII.

De fabricis parietum.

1. In fabricis parietum atque tectorum Græci inventorem *Dædalum* asserunt. Iste enim primus didi-

^a Qui dum interire cred. E Plin., lib. xxxvi, cap. ult., et lib. xxxiii, cap. 5.

^b CAP. VII. — A *cadendo* diet. Sic Serv., *Æn.* vi, et Non. in *Stricturis*.

^c Unde et *tudes*... dictus. Non sunt hæc in Rom. Cod.

^d *Martellus*. Recentiores libri *Marcellus*. Vid. C. pr. *Grammat.*

^e Nam *forum*... creat. E Serv., *Æn.* viii, ad illud, *Versantque tenaci forcipe massam*. Vid., supr., lib. x. in *formosus*.

^f *Cælum*. Serv., *Æn.* i. *Cælataque in auro*... — *Cælata* (inquit) *insculpta*. Nam *Cælum* dicitur ferrum ipsum, unde operantur argentarii. Et Isidorus, inf., lib. xx, cap. 4: *Cælata vasa a cælo vocata, quod est genus ferramenti, quod vulgo cilionem appellant*. Ergo *cilum* ex *cilione* vulgari voce in nostros Codices irrepsit. Item ferramentum cæte dicitur Job xix. Et in per vetusta et facti sima Sertii parasi, apud Salonem Dalmatiæ urbem inscriptione, quam non pigebit ascribere: *Jurat vobiscum loqui, ac ore meo pendulos detinere. Sarum hoc vos vocal. Quid inquam? Vivus assuevi prudens, imprudens, mortuus item vos fallo. Nam non vos vocal, quod vacat ore; verum is cuius cinis hic latet. Olym quum potuit, nunc huc vos vocari*

a *cisse* fabricam a *Minerva* dicitur. *Fabres* autem sive *artifices* Græci *τίκτωρες* vocant, id est, *structores*. *Architecti* autem *cæmentarii* sunt qui disponunt in fundamentis. Unde et Apostolus de semetipso: *Quid sapiens, inquit, architectus fundamentum posuit.*

2. s *Machiones* dicti a *machinis*, in quibus insistant propter altitudinem parietum.

430 CAPUT IX.

De dispositione.

1. *Ædificiorum partes* sunt tres: *dispositio*, *constructio*, *venustas*.

Dispositio est *aræ*, vel *soli* et *fundamentorum descriptio*.

CAPUT X.

De constructione.

1. *Constructio* est laterum et altitudinis *ædificatio*. *Constructio* autem, vel *structio* vocata, eo quod *istringat* et *coherere* faciat, ut lapides luto, et ligna et lapides invicem sibi. ^h Nam et *intinctio* ferri in aqua *structura* est. Nisi enim candens *tingatur*, *stringi* et *coherere* non potest ferrum. Item *constructio* a *multitudine* lapidum et lignorum dicta, unde et *strux*. Aliud est enim *ædificatio*, aliud *instauratio*. Nam *ædificatio* nova *constructio* est. *Instauratio* ⁱ vero quod reparatur ad instar prioris. Nam *instar* Veterum pro similitudine ponebant. Inde et *instaurare* dicebant.

2. Constat autem *constructio* *fundamento*, *lapidibus*, *calce*, *arena*, et *lignis*.

Fundamentum dicitur, quod *fundus* sit *ædificii*. Idem et *cæmentum*, a *cadendo* dictum, quod *caso* crasso lapide surgat.

3. ^l *Lapides* in structuris apti: *albus*, *tiburtinus*, *columbinus*, *fluviatilis*, *sfangia*, *rubrus*, et *reliqui*.

4. *Albus lapis*, alius *durus*, alius *mollis*. *Mollis* dentata *serra* secatur. **431** *Tractabilis* in opere est, ita ut in eo, quasi in ligno, *litteræ* scribantur.

5. *Tiburtinus*, a loco *Italæ* dictus, qui dum sit ad fabricam fortis, ^k *vapore* tamen *dissilit*.

voluit, valuitque hoc. Hæc olim sua voluntas volentes vos legere hoc scriptum, Vah! Quid loquor? imò sculptum. Quam ægre veritas adhuc se mecum conciliat! Nam neque hic argumentum, vel pagyrus, aut membrana nila adhuc, sed malleolo et cæte litteratus siles.

CAP. VIII. — s *Machiones* a *machinis*. *Machinæ* dicuntur hoc loco *tabulata* quibus insistant qui opus *faciunt*. Plin., lib. xxxv, cap. x de *Amulio* *Pictore*: *Paucis horis pingebat, idque cum gravitate, quod semper togatus, quantum in machinis.*

CAP. X. — ^b Nam *intinctio ferri* in aqua *structura* est. *Mendose* vel. Cod., *instructura*. Nos enim frequenter *librariis*. *Gothicorum* in iis quæ ab s, incipiunt, vel addere, vel detrudere etiam i, ut *instoria* pro *historia*, *Spania* pro *Hispania*. Hæc vero eo pertinet omnia, ut *constructio* sit quasi *constructio*, et *instructio*, quasi *instructio*, seu potius *structura*, quasi *structura*, de qua supra, lib. xvi, cap. 21.

ⁱ *Instauratio* vero quod *rep.* E Serv., *Æa.* ii ad *vers. Instar mont. eq.*

^l *Lapides* in structuris apti. E Pallad., lib. i, cap. x. Quo de genere lapidum Plin., lib. xxxvi, cap. 22. Sed videndum an Isidorum cum illo satis conveniat.

^k *Vapore* *l. men* *dissilit*. Ex Plin. Plinius ex eod. *Vitruvius*, qui, lib. ii, cap. 7: *Tiburtina* (inquit) *su-*

6. ^a *Tophus ædificiis inutilis* est (fundamenti ap-
tus) mortalitate, et mollitie. Ex æstu enim et halitu
maris ^b feritur, et verberatur imbris.

7. *Arenarius*, lapis concretus maris arenis, hic
et *bibulus* dicitur. Servat enim humorem accep-
tum. Idem et in *Bætica Gaditanus*, ab insula Oceani
ubi plurimus exciditur.

8. ^c *Piperinus*, sabalbidus cum punctis nigris, du-
rus, atque fortissimus.

Conchleatus, cochleis, lapillisque et arena con-
cretus, asperimus, et interdum fistulosus.

9. *Columbinus* a colore avis nuncupatus, natura
vicinus gypso, et mollitie similis.

10. ^d *Molaris*, in parietibus utilis, quia est quæ-
dam natura ejus pinguior, duraque et aspera, ex quo
etiam et molæ fiunt, unde et nomen traxit. Hujus
quatuor genera: albus, niger, permixtus, ac fistulosus.

11. ^e *Sphungia* ^f lapis creatus ex aqua, levis, ac
fistulosus, et cameris aptus.

432 12. *Silex*, durus lapis, ex cujus genere nigri
silices optimi, quibusdam in locis et rubentes.

^g *Albi silices* contra vetustatem incorrupti. Idem
et in monumentis sculpti, et incorrupti permanent,
quibus nec ignis quidem nocet. Nam ^h ex iis etiam
forinæ fiunt, in quibus ⁱ æra funduntur.

Viridis silex, vehementer et ipse igni resistens, sed
nusquam copiosus, et ubi invenitur, lapis, non saxum
est.

Pallidus in cæmento raro utilis.

13. ^j *Globus* contra injurias fortis, et in structura
inidus, nisi fuerit multa suffrenatione devinctus.

14. *Fluviatilis silex* semper veluti madens est.
^k Hunc æstate exhiberi oportet, nec ante biennium
inserere in structuris domorum. ^l *Fictilium operum*
ad parietes, et fundamenta coctilibus laterculis ad
tectis imbricibus tegulisque aptantur.

15. *Tegulæ vocatæ*, quod *tegant* ædes, et *imbrices*.
quod accipiant *imbres*. Tegulæ autem primæ positio-
nis nomen, cujus diminutivum *tigillum*.

16. *Lateralis* vero vocati, quod *lati* formentur cir-
cumæctis undique quatuor tabulis.

*nia sufferunt, sed ab igne non possunt esse tuta, simul-
que sunt ab eo tacta dissiliant.*

^m *Tophus ædificiis inutilis*. Hæc quoque descripsit
Plinius ex eod. Vitruvii loco. Sed is locus in vulgatis
Plinii libris valde depravatus est; in Ecclesie Tule-
t. Codice sic legitur: *In reliqua multitudine lapidum
tophus ædificiis inutilis est. Quod vero sequitur in eo,
mortalitate, mollitie, malo, ex Isid., mortalitate et mol-
litie. Postremo pro exercetur halitu maris, exestur ma-
vult A. Covarr. Sed ex æstu ferri potest ex is doro.*

ⁿ *Feritur*. Plin., *fricatur vento et verberatur imbr.*
Solom., On., Compl. vetustiss. *feritur*. Valentinus,
frictur consentitque cum Vitruvio.

^o *Piperinus... durus, atque fortissimus*. Haud ita
durus Romæ. Sed durissimus, atque fortissimus To-
leti, ubi multæ ex eo columnæ, atque arcus in arce
et aliis ædificiis videntur.

^p *Molaris parietibus utilis*. Plin., lib. xxxvi, cap.
23, de Calce: *Utilior molari, quia est quædam pin-
guior natura ejus.*

^q *Sphungia*. De hac voce vid. sup., lib. 12, cap. 6.

^r *Lapis creatus*. Al., *concretus*. Concrecit nunc

Lateres autem crudi sunt, qui et ipsi inde no-
minati, quod *lati* ligueis formis efficiuntur.

17. Quorum *crates* dicuntur, in quibus lotum pro
eisdem lateribus crudis portare solent. Sunt enim
connexiones cannarum, dicti *ἀρέ τῶν κρᾶτῶν*, id est,
quod se invicem teneant.

18. *Latam* autem vocatum quidam per antiphrasi-
m putant, quod non sit mandum. Nam omne *lotum*
mundum est.

433 19. ^s *Calx viva* dicta, quia dum sit tactu
frigida, intus occultum continet ignem; unde perfusa
aqua statim latens ignis erumpit. Natura ejus mirum
aliquid facit. Postquam enim arserit, aquis incenditur,
quibus solet ignis extinguui; oleo extinguitur, quo
solet ignis accendi. Usus ejus in structuris fabricæ
necessarius. Nam lapis lapidi non potest adharere
fortius, nisi calce conjunctus.

20. ^t *Gypsum* cognatum calci est, et est Græcum
nomen. Plura ejus genera. Omnium autem optimum
e lapide speculari. ^u Est enim in signis ædificiorum
et coronis gratissimus.

21. ^v *Arena* ab ariditate dicta, non ab adhærendo
in fabricis, ut quidam volunt. ^w Hujus probatio si
manu impressa stridet, aut si in vestem candidam
sparsa, nihil sordis relinquat.

22. *Columnæ* pro longitudine et rotunditate vocatæ,
in quitus totius fabricæ pondus erigitur. ^x Antiqua
ratio erat columnarum altitudinis tertia pars latitu-
dinum. Genera rotundarum quatuor: *Doricæ, Ionicæ,
Tuscanicæ, Corinthiæ*, mensura crassitudinis et altitu-
dinis inter se distantes. Quintum genus est eorum
quæ vocantur *Atticæ*, quaternis angulis, aut amplius,
paribus laterum intervallis.

23. ^y *Bases*, fulturæ sunt columnarum, quæ a fun-
damento consurgunt, et superpositæ fabricæ susti-
nent pondus. *Bases* autem nomen petræ est fortissi-
mæ Syro sermone.

24. ^z *Capitella*, dicta quod sint columnarum *capita*,
quasi super collum caput.

Episyllia sunt, quæ super capitella columnarum
ponuntur, et est Græcum.

Tiburi ex Anienis aqua.

^a *Albi contra vetust.* E Plin.

^b *Ex iis formæ fiunt in quibus æ. f.* Ex Plin. et Vi-
truv.

D ^c *Æra funduntur*. Ex Vitruv., lib. II, cap. 7. Men-
dose Goth., *arena funduntur*.

^d *Globus*. Globosus legerim ex Plin.

^e *Hunc æstate exhiberi*. Sic libri nostri constanter
legunt, *eximi* ex Plinio et Vitruvio malim.

^f *Fictilium oper. pariet.* etc. Hæc adumbrata ea
Plin., lib. xxxv, cap. 12. Sed quomodo in hunc lo-
cum venerint alius coniecerit.

^g *Calx viva*. Ead. sup., lib. xvi, cap. 3.

^h *Gypsum cognatum calci*. E Plin., xxxvi, cap. 3.

ⁱ *Est enim insignis... gratissimus*. Ex eod., cap. 24.

^j *Arena*. Vid. sup., lib. xvi, cap. 3.

^k *Hujus probatio*. E Pallad., lib. I, cap. 10.

^l *Antiqua ratio erat column.* Totus locus e Plin. et
Vitruv.

^m *Bases*. Vid. sup. lib. xv, cap. 8.

ⁿ *Capitella*. — *Capitula*, Vitruvius. Utramque vocem
usurpat Plinius.

25. *Pavimenta* originem operis a Græcia habent : **A**lis crustis, ac tessellis tinctis in varios colores. *Tesselli* autem a tesseri nominati, id est, quadratis lapillis per diminutionem.

26. ^a *Ostracus* est pavimentum testaceum, eo quod fractis testis calce admista feriatur. Testam enim Græci *ὄστρακα* dicunt.

434 27. ^b *Rudos* artifices appellant lapides contusos, et calce admistos, quos in pavimentis faciendis superfundunt, unde et *rudera* dicuntur.

28. *Canalis*, ab eo quod cava sit in modum *cannæ*. ^c Sane canalem melius genere feminino quam masculino proferimus.

29. *Fistulæ* aquarum sunt dictæ, quod aquas fundant et mittant. Nam Græce *στῆλαι* mittere est. Formæ earum pro magnitudine aquæ et capacitate sunt, per quas aquæ per certos modulos dividuntur. **B** ^d E quibus est uncia, et quinaria, digitus quadratus, digitus rotundus, et ^e cæteri modi quique.

CAPUT XI.

De venustate.

1. Hucusque partes constructionis, sequitur de venustate ædificiorum. Venustas est quidquid illud ornamentum, et decoris causa ædificiis additur, ut tectorum atro distincta laquearia, et pretiosi marmoris crustæ, et colorum picturæ.

CAPUT XII.

De laqueariis.

1. *Laquearia* ^f sunt quæ cameram subtegunt et ornant, quæ et *lacunaria* dicuntur, quod *lacus* quosdam quadratos, vel rotundos, ligno, vel gypso, vel coloribus, habeant pictos, cum signis intermicantibus. Principaliter autem lacus dicitur, ut Lucilius : *Resultant ædesque, lacusque*. Cujus diminutio *lacunar* facit, ut Horatius :

Neque aureum
Mea renidet in domo lacunar.

Inde fit alia diminutio *lacunarium*, et per antistichon *laquearium*.

435 CAPUT XIII.

De crustis.

1. *Crustæ* sunt tabulæ marmoris. Unde et marmorati parietes *crustati* dicuntur. Quis ^g autem marmora secandi in crustas rationem excogitaverit, non constat. Fiunt autem arena, et ferro, serraque in prætenui linea premente arénas, tractuque ipso secante, sed crassior arena plus erodet marmoris. Nam tenuis fabricis et polituris accommodata est.

CAPUT XIV.

De lithostrotis.

1. *Lithostrota* sunt ^h elaborata arte picturæ parvu-

^a *Ostracus*. Ostraceum malim ex Plin., cap. 25, et Vitruv., lib. vi, cap. 4.

^b *Rudos*. Sup., lib. xvi, cap. 5.

^c *Sane canalem*. Sup., lib. xv, cap. 8.

^d *Quibus est uncia, et quinaria*. Vid. Plin., xxxi, cap. 6, et Vitruv. 8, cap. 6, et Frontin., de Aquæ ductibus.

^e *Et cæteri modi quique*. Al., *cujusque*. Al., *et cæteri modi cuique causæ*. Chacon, *et cæteri quique moduli, vel et cæteri modi usque ad centum*. Persequitur enim Frontinus modulos a quinaria, usque ad centenariani.

CAPUT XV.

De plastis.

1. *Plastice* est parietum ex gypso effigies signaque exprimere, pingereque coloribus; *πλαττω* autem dictum Græce, quod Latine est pingere terra, vel gypso, similitudines. Nam impressa argilla formam aliquam facere plastæ est. Unde et *protoplastus* est dictus homo, qui ex limo primus est conditus.

436 CAPUT XVI.

De pictura.

1. *Pictura* autem est imago exprimens speciem alicujus rei, quæ dum visa fuerit, ad recordationem mentem reducit. *Pictura* autem dicta, quasi *factura*. Est enim imago ficta, non veritas. Hinc et *fuscata*, id est, ficto quodam colore illita, nihil fidei et veritatis habentia. Unde et sunt quædam picturæ quæ corpora veritatis studio coloris excedunt, et fidem dum augere contendunt, ad mendacium provehunt, sicut qui Chimæram tricipitem pingunt, vel Seyllam hominem sursum, caninis autem capitibus cinctæ deorsum.

2. ⁱ Picturam autem Ægypti excogitaverunt primum umbra hominis lineis circumducta. Itaque initio talis, secunda singulis coloribus, postea diversis; sicque paulatim sese ars ipsa distinxit, et invenit lumen, atque umbras, differentiasque colorum, unde et nunc pictores prius umbras quasdam et lineas futuræ imaginis ducunt, deinde coloribus complent, tenentes ordinem inventæ artis.

CAPUT XVII.

De coloribus.

1. *Colores* ^j autem dicti sunt, quod *calore* ignis, vel sole perficiuntur, sive quod in initio *colabantur*, ut summæ subtilitatis existerent.

2. Colores autem, aut nascuntur, aut fiunt. Nascuntur, ut sinopis, rubrica, paretonium, melinum, eretria, auripigmentum. Cæteri finguntur, aut arte, aut permistione.

3. *Sinopia* inventa primum in Ponto est. Inde nomen a *Sinope* urbe accepit. Species ejus tres: rubra, et minus rubens, et inter has media.

4. *Rubrica* vocata, quod sit *rubra*, et sanguineo proxima. Hæc plurimis locis gignitur, sed optima Ponto, unde et *Pontica* dicitur.

437 5. *Syricum* rubri coloris pigmentum, ex quo et librorum capita scribuntur. Ipsum est et *Phæn-*

CAP. XII. — ^f *Laquearia*. Legitur integrum cap., sup., lib. li, cap. 8.

CAP. XIII. — ^g *Quis autem marmora secand.* E Plin., lib. xxxvi. At nunc serra non e ferro, sed et ære fit. Laudaturque in primis ad id opus Toletana arena.

CAP. XIV. — ^h *Elabora'a arte pict.* Ead. sup., lib. xv, cap. 8.

CAP. XVI. — ⁱ *Picturam autem Ægypti*. E Plin., xxxv, cap. 6.

CAP. XVII. — ^j *Colores aut nasc.* Ex eod.

zum, appellatum ita, eo quod in Syria colligatur in littoribus Rubri maris, ubi Phœnices inhabitant.

6. Aliud est autem Sericum, aliud Syricum. Nam Sericum lana est, quam Seres mittunt; Syricum vero pigmentum, quod Syri Phœnices in Rubri maris littoribus colligunt. Est autem et inter factitios. Nam sæpe fit, aut ^a sinopide, aut sandyce mistus.

7. ^b Minium primi Græci in Ephesiorum solo invenisse traduntur. ^c Cujus pigmenti Hispania cæteris regionibus plus abundat, unde etiam nomen proprio flumini dedit. ^d Hujus distillatio argentum liquidum gignit. Minium autem hoc quidam dicunt esse cinnabarinum.

8. ^e Cinnabaris a dracone et barro, id est, elephanto cognominatum. Aiunt enim draconum esse sanguinem, dum implicant elephantos. Ruunt enim bellæ, et dracones obruantur, quorum susus cruor terram inficit, sitque pigmentum quidquid solo tingerit. Est autem pulvis coloris rubri.

9. Prasinus, id est, creta viridis, etsi in aliquibus terris promiscue generetur, ^f optima tamen in Libya Cyrenensi.

439 10. ^g Chrysocolle colere prasinus est, dicta, quod vena ejus aurum habere traditur. Hæc et in Armenia nascitur, sed ex Macedonia probabilis venit. Foditur autem ex metallis æris, cujus inventio argentum atque Indicum prodit. Nam venæ ejus cum iis habent naturæ societatem.

Cypria ðb insula Cypri, ubi plurima reperitur.

11. ^h Sandaracham in insula Rubri maris Topazo nascitur, colore cinnabari, odore sulphureo. Invenitur autem in aurariis et argentariis metallis, melior quo magis rufa, quoque magis virus redolet: Quanquam et cerussa, si torreatur in fornace, sandaracham facit, unde et color est flammeus. Quod si torreatur, æqua parte rubrica admista, sandycem reddit.

12. ⁱ Arsenicum, quod Latini ob colorem auri-

^a Sinopide, aut sandyce. Disjunctio pro conjunctione. Vid. Plin.

^b Minium primi. Plin., xxxiii, cap. 7, et Vitruv., vii, cap. 8.

^c Cujus pigmenti Hispan. Just., lib. xliii: *Galleciæ portio Amphiloehi dicuntur, regio cum æris et plumbi uberrima, tum minio, quod etiam vicino flumini nomen dedit.*

^d Hujus distillatio argent. liq. gign. E Plin., xxxiii, cap. 8.

^e Cinnabaris a drac. et barr. Sup., lib. viii, cap. 11; Plin., xxxiii, cap. 7. Solin., cap. 38.

^f Optima autem in Lib. Cirenens. At Vitruv., vii, cap. 7: *Crete viridis pluribus in locis nascitur, sed optima Smyrnæ.* Ergo quaerendum, unde hæc sint.

^g Chrysocolle. E Plin., lib. xxxiii, cap. 5; et Dioscorid., lib. v, cap. 4.

^h Sandaracham. E Plin., xxxv, cap. 5.

ⁱ Arsenicum. Ex eod., xxxiii, cap. 4 et 8; et Dioscorid., lib. v, cap. 55.

^j Ochra et ipsa. Omnia e Plin., xxxv, cap. 6.

^k Fit quoque ex Ochra exusta rub. Sic legitur Plinii locus in Tolet. Cod.: *Nascitur autem in ferrariis metallis Ochra; ex ea fit exusta rubrica.* Quam lectionem confirmat hic Isidori locus, et Dioscorid., de Fabrilii Rubrica: *Γίνεται τῆς ὄχρας καιομένης.* Et Theophr.,

A pigmentum vocant, colligitur in Ponto ex auraria materia, ubi etiam sandaracham. Optimum est quod in auri colorem transit, purum, et lissile, gracili venarum discursu. Quod vero pallidius, aut sandarachæ simile est, deterius judicatur. Est et tertium genus squamosum, quo miscetur aureus color. Vis eorum, ut sandarachæ, sed acrior.

13. ^l Ochra et ipsa in insula maris Rubri Topazo gignitur, ubi et sandaracham. ^k Fit quoque et ochra, exusta rubrica, in ollis novis luto circumlitis, quæ quanto magis in camino arserit, tanto melior sit. Venetum....

14. ^l Cæruleum temperare primum Alexandria reperit. ^m In Italia ex arenæ pulvere et nitri flore idem faciunt. Sed si Cyprium in fornace adustum huic permitioni addes, ⁿ Vestoriani similitudo erit.

439 15. ^o Purpurissum ex creta argentaria cum purpuris pariter tingitur, bibitque eum colorem celerius lanis. Præcipuum est tamen quod p adhuc vase rudibus medicamentis inebriatur. Proximum est, egesto eo, addita creta in jus idem, et quoties id factum est, elevatur bonitas pretiosissimæ purpuræ. Causa est quod hysgino maxime inficitur rubeaque.

16. ^q Indicum in Indicis invenitur calamis, s. unguis adhærente limo. Est autem coloris cyanei, misturæ purpuræ, cæruleque mirabilem reddens. Est alterum genus in purpurariis officinis, spuma in ære cortinis innatans, quam infectores detrahentes siccant.

17. Atramentum dictum, quod sit atrum, cujus species et picturæ, et quotidiano usui necessaria est, istud inter factitios est. Fit enim, et fuligine plurimis modis super ardentes tædas resina adjecta, ^r lacusculo ædificata, quæ fumum retineat. ^s Huic pictores cum aqua admiscent gluten, ut illustrius resplendeat.

18. Ad festinationem autem operis etiam sarmentorum veterum carbones cum glutino vitii in-

lib. de Lapidibus: *Γίνεται εκ τῆς ὄχρας, ἀλλὰ χεῖρων, ἀπὸν quem mendose paulo post λευκὰς pro καινὰς, et πάλιν pro πῆλον legitur.*

^l Cæruleum temperare. In Cod. Seg. continenter legitur: *Venetum cæruleo temperare*, quod ferri poterat ex Vitruv., lib. vii, cap. 11. Sed meliores libri Venetum habent sine interpretatione.

^m In Italia ex arena. Puteolis, ut Vitruv. et Plin. tradidere.

ⁿ Vestoriani. Sic Vitruv., lib. vii, cap. 11. Male vulgo apud Plin. Nestoriani. Nam et in Codice Plin. Toleitano Vestoriani diserte scriptum est.

^o Purpurissum. Ex Plin., lib. xxxv, cap. 6, e quo, si quid deesse videatur, suppleendum est.

^p Adhuc in vase. — Ahero in vase legebat A. Co-varruv., ex Plin.

^q Indicum. Ex eod., lib. iii, cap. 6.

^r Lacusculo ædificata. Plin.: *Propter quod officinas etiam ædificavere.* Vitruv., lib. vi, cap. 10: *Ædificatur locus, ut Laconicum, et ejus præfurnium magna diligentia comprimitur, ne flamma extra dissipetur.* Porro lacusculi voce etiam Columella est usus, lib. xii, cap. 50.

^s Huic pictores. Ita Plinius. Tectores Vitruvius, lib. vii, cap. 10.

Jucundis parietibus atramenti speciem reddunt. ^a A
Sunt et qui vini facem siccitam excoquant, affir-
mentque, si ex bono vino facta fuerit, indici speciem
id atramentum præbere. Sed ^b et sarmentum uvæ
nigræ, vino optimo tinctum, posteaquam siccitate
bruerit, si exuras, et conteras, adjecto glutino, ni-
torem indici reddet.

19. ^c *Usta*, quæ plurimum necessaria est, nullo ne-
gotio provenit. ^d Nam si glebam silis boni igne exco-
quas, et aceto acerrimo **440** superfusam exstinguas,
madefacta sîngia colorem purpureum reddit. Eam
ubi contriveris, usta erit. Omne autem atramentum
sole perficitur.

20. Omnes colores calcis admistione corrumpuntur.

21. ^e *Melinum* dictum, quod ejus metalli ferax **B**
sit una ex Cycladibus insula *Melos* nomine. Est enim
candidum, nec utuntur eo pictores propter nimiam
piuguedinam.

22. ^f *Annulare*, quod vocant candidum, est quo
muliebres picturæ illuminantur. Fit et ipsum ex
creta admistis vitreis gemmis.

23. ^g *Cerussa* fit hoc modo : In vase enim aceto
acerrimo impleto sarmenta aminica in eodem va-
sculo collocabis, ac super sarmenta tabulas plumbi
tenuissimas pones, deinde vas diligentissime claudes,
illinesque, ne aliquid inde spiraminis exeat.
^h Post dies autem xxx vas aperitur, et ex distillatione
tabularum innata cerussa invenitur. Quod ablatum
et arefactum teritur, atque iterum aceto admisto in
pastillis dividitur, et in sole siccatur. ⁱ Hac obser-
vantia, si laminas æreas sarmentis superponas, æru-
ginem creant.

^j *Chalcanthum*...

^a *Sunt qui vini facem.* E Plin., xxxv, cap. 3.

^b *Sed et sarmentum.* E Vitruv.

^c *Usta.* E Plin., xxxv, cap. 6.

^d *Nam et si glebam silis boni.* E Plin. mendose
namque in libris omnibus *sillis boni* hoc loco legitur.

^e *Melinum dictum.* E Vitruv., vii, cap. 7, et Plin.
xxxv, cap. 6.

^f *Annulare... Vitreis gemmis. Ex vulgi* (addit Plinius)
annulis, unde et annulare dictum. Quæ verba nun-
quam profecto Isidorus omisisset, etymologias tra-
ctans, nisi huic operi summa abfuisse manus.

^g *Cerussa.* Ex eod., xxxiv, cap. ultim., et Vitruv.,
vii, cap. 12.

^h *Post dies autem xxx.* — *Per dies. x,* Plinius.

ⁱ *Hæc observantia.* E Vitruv., vii, cap. 12. Vid.
Plin., xxiv, cap. 11, et Dioscorid., v, cap. 47.

^j *Chalcanthum.* Nulla est interpretatio in optimis
notæ libris. In uno tantum Ovet. Colleg. Gothico
leguntur eadem fere verba quæ in Editis, quæ (sicui
tantum fuerint) *chalcus* pro *calcis*, sive, ut est in Gothico,
chalcitis, et *anthos* pro *thymum* legat; quamvis thy-
mum fidem etiam interpretetur Isid. sup. lib. xvii,
cap. 9. Sed quid chalcantho cum thymo? Sed neque
cum æruginem, nisi sola apud Græcos (ut ait Plin.)
cognatio nominis.

CAP. XVIII. — ^k *Norma a Græco vocab.* γνῶμων.

^l *Componitur autem... id erit norma.* Sumpta vi-
dentur e Vitruv., lib. ix, cap. 2. At exemplum hic
non perinde exactum, quamvis non longe distet. Nam
si pedes duos, hoc est, latus unum in uncias redigas,

441 CAPUT XVIII.

De instrumentis edificiorum.

1. Instructuram autem parietum ad normam fieri,
et ad perpendiculum respondere oportet.

^m *Norma* dicta Græco vocabulo, extra quam
nihil rectum fieri potest. Componitur ⁿ autem ex tri-
bus regulis, ita ut dum sint binum pedum, tertia
habeat pedes duos, uncias decem, quas æquali crassi-
tudine politas extremis ^o acuminibus sibi jungit, ut
schemata trigoni faciant. Id erit norma.

2. *Regula* dicta, quod ait recta, quasi *rectula*, et
impedimentum non habeat.

^p *Perpendiculum* est, quod semper appenditur.

^q Denique in fabrica alicui omnia ad perpendiculum, et
certam regulam fiant, necesse est, ut cuncta mendosa
B instructantur, ut aliqua prava sint, aliqua cubantia,
prona nonnulla, alia supina, et propter hoc universa
ruunt constructa

3. *Linea* genere suo appellata, quia ex lino fit.

Trullæ nomen factum, eo quod *trudit*, id est, in-
cludit calce vel luto lapides.

^r *Martellus*...

Machina...

4. *Scalæ* a *scandendo* vocatæ, quæ hærent enim parie-
tibus. *Scalæ* autem dicuntur, quæ aut unæ sunt, aut
plures, ^s quia numeri tantum pluralis est nomen, ut
litteræ, quæ epistolam significant.

CAPUT XIX.

De lignariis.

1. *Lignarius* generaliter ligni opifex appellatur.

2. *Carpentarius* speciale nomen est. Carpentum
enim solum facit, sicut *navicularius* quia tantum
navium est fabricator et artifex.

3. ^t *Sarcitector* dictus, quod ex multis hinc inde
conjunctis tabulis unum tecti sarciat corpus.

4. Idem et *ignarius*, quia tectoria lignis inducit.

easque quadres, efficiunt uncias dlxxvi. Rursusque
altero simili addito, conficiunt ambo uncias qua-
dratas mclvii. Quadratum vero tertii lateris, quod est
duorum pedum, et dextansis, hoc est, unciarum xxxiv,
continebit uncias quadratas mclvi. Superabit ergo
duo quadrata reliquorum laterum uncias quatuor.

^u *Acuminibus.* Ita Onien. Valent. cum Vitruvio.
Reliqui *acuminibus*.

^v *Perpendiculum. Perpendiculum* (ait Asc.) *linæ la-
terum æqualitatem a summo ad immum latitudine probans*

^w *Denique in fab... ruunt const.* Totus locus expres-
sus ex elegantissimis Lucretii versibus, lib. iv :

Denique ut in fabrica si prava est regula prima
Normaque....

^x *Martellus.* Sic Goth. omnes. Gloss. : *Martellus*,
σφύρα; al. *marcellus*. Item Gloss., *marcellum*, σφύρα
αὐτῆς; et *marculus*, *malleolus*, et *malleus*, σφύρα
αὐτῆς καὶ χεῖρας.

^y *Hærent namque parietibus scalæ.* Verba sunt Vir-
giliæ, astruendæ etymologiæ non satis apta, sed im-
migrare se puto e margine.

^z *Quia numeri tant. plur.* E serv., *Æn. ii.* At juris-
consultus singulari est usus, cap. *Sit prius*, d. de
Furt., et Hieron. in *Quest.* in Genes.

CAP. XIX. — ^{aa} *Sarcitector.* Sic plerique omnes li-
bri, et congruere videtur etymologia, neque eam vo-
cem non probat vir gravissimus Jacobus Cujacius.
Unus tantum Codex Salmantic., inprimis vetustus,
arcitector habet, sed de *architecto* dixerat cap. 8

3. • *Lignum* vocatur Græca etymologia, quia in A
censum in lumen convertitur, et in flammam. Unde
et *lychnium* dicitur, quod lumen det.

4. *Materia* inde dicitur omne lignum, quod ex ea
aliquid efficiatur; vel si ad januam referas, vel ad
statuam, materia erit. Ad aliquid enim semper ma-
teria accipienda est, sicut elementa materiam rerum
esse dicimus, quia inde ea quæ sunt facta videmus,
et *materia*, quasi *mater*, dicta.

5. *Trabes* vocatæ, quod in transverso positæ utros-
que parietes contineant.

Aliud autem sunt tigna, aliud trabes. ^b Tigna enim
443 juncta trabem faciunt. ^c Trabes autem sunt,
cum sunt dolatæ.

6. ^d *Tholus* proprie est veluti scutum breve, quod
in medio tecto est, in quo trabes coeunt.

• *Cuplæ* vocatæ, quod copulent in se luctantes.

Luctantes dicuntur, quod erecti invicem se teneant
more luctantium.

^f *Agrantes*...

7. • *Asseres*, ab *asse* dicti, quia soli ponuntur, ne-
que conjuncti.

^b *Scindulæ*, eo quod scindantur, id est, dividan-
tur.

ⁱ *Epigri clavi* sunt, quibus lignum ligno ad-
hæret.

Clavi autem dicti, quasi *chalybi*, quia ex chalybe
sunt, id est, ferro. *Chalyb* enim *ferrum* est.

8. *Tabulæ* a veteribus *toquæ* vocabantur, a *te-*
gendo, scilicet, unde et *teglæ*.

Commisura dicitur tabularum conjunctio.

• *Lignum* Græca etymolog. At Varro: Ab *LEGENDO*
(inquit) ligna, quod ea caduca legebantur in agro, qui-
bus in focum uterentur.

^b *Tigna* namque juncta. Festus: *Trabs* proprie di-
citur, duo tigna compacta.

• *Trabes* autem sunt cum sunt dolatæ. E Serv.,
Æn. ix, ad vers.: *Has ego Dard.* :—Sane notandum
trabes, nisi jam cædæ sint et compositæ, non dici.

^d *Tholus*. Ex eod., *Æn.* item ix, *suspendive tholo*.
Gloss., *tholus*, τρεπίπ.

• *Cuplæ*. Al., *coplæ*. Cupolam vocant hodie Itali
dimidiam testudinis partem, Vitruvius hemisphæ-
riam.

^f *Agrantes*.... Al., *agentes*, Al., *conantes*; sed ita,
ut hæ voces superiori sententiæ annectantur, *luctan-*
tium more *agentes*, vel *conantes*. *Atlantes* esse legen-
dum, deinde lacunam relinquendam, existimabat
Chacon. Vitruvius enim, lib. vi, cap. 10: *Si qua*
(inquit) *virili figura signa nutulos, aut coronas sussti-*
nent, nostri telamones appellant, cujus rationis, quid
ita aut quare, ex historiis non inveniuntur, Græci vero
eos Atlantes vocant. Atlas namque historice formator
sustinent mundum. Hæc ille, ejus vero rei rationem
ita reddit Servius, *Æn.* i: *Ennius dicit Nilum Melo-*
nem vocari, Atlantem vero Telamonem. Priscos enim
illos Romanos, qui Græca verba emendate enuntiare
non possent, pro *Atlas* mons proferre solitos *Tela-*
monem. Nam in glossar. sic legitur, ἀγλαστό όρος, ubi
forte scribendum ἄτλας; τὸ όρος.

• *Asseres* ab *asse* dicti.—Ab *asso* legerim, est nam-
que *Nonio* *assa* vox sola vox humana, nullo præterea
admisso sono. Festus aliter: *Asseres* quod *assident*
parietis, trabibusque. Alii *asseres* quasi *axeres* dictos
putant antiqua declinatione *axeris*, ut *pulver pul-*
veris.

444 Sectio autem dicta a sequendo ea quæ cæpe-
rit. Nam *secare*, *sectari* et *sequi* e-t.

9. *Serræ* autem nomen de sono factum est, id
est, a stridore.

Serræ, *circinique* usum ^b *Perdices* quidam ado-
lescens invenit, quem puerum *Dædalus* frater ma-
tris suæ, studiis perdocendum acceperat. Cujus
pueri tantum ingenium fertur, ut dum materiæ divi-
dendæ compendium quæreret, spinam piscis imitatus
de ferro laminam exasperans dentium mordacitate
armaverit, quam *serram* artifices nuncupant. Pro
cujus artis inventione *Dædalus* magister ejus, invidia
livore permotus, præcipitem puerum ex arce dejecit.
Dehinc ¹ *exsulatus* *Cretam* abiit, ibique aliquandiu
fuit, ut fabulæ ferunt. Ex *Creta* pennis volavit, et in
B Ciliciam venit.

10. ^m *Circinus* dictus, quod vergendo efficiat *cir-*
culum. Hujus modus duplicata linea sit, quæ simplex
per latitudinem extensa fuerat. Punctus autem in
medio circini, centrum a Græcis dicitur, in cujus
medium cuncta convergunt.

11. *Securis* vocatur, eo quod ea arbores succidan-
tur, quasi *succuris*. ⁿ Item *securis*, quasi *semicuris*.
Ex una enim parte acuta est, ex altera fossoria. Hæc
et apud veteres *penna* vocabatur, utramque autem
habens aciem, • *bipennis*. Nam *bipennis* dicitur, quod
ex utraque parte habeat acutum aciem, quasi *duas*
pennas. *Pennum* autem antiqui *acutum* dicebant.
^p Unde et *avium pennæ*, quia acutæ. ^q Et ecce nomen
quod reservavit antiquitatem, quia veteres dicebant

C 445 *pennas*, non *pinnas*. Hæc et *dolabra*, quod ha-
beat *duo labra*: nam *securis* simplex est.

^b *Scindulæ*. Ita quoque apud *Rabanum*. Eadem
apud alios auctores *scandulas* videmus nominari.
Manserit fortasse incorrupta apud *Isidorum* vox.

ⁱ *Epigri clavi* sunt. *Epiri* dicuntur apud *August.*,
lib. xv de *Civit.*, cap. 27. Unde hæc sumpta puto.
Nisi forte (inquit), etc., *lignum vero ligno per subsu-*
dines, epiros, clavos, et gluten bituminis non potest ad-
hærere, ut fabricaretur arca; et fortasse vox *clavos*
glossa est τὸν epiros, sive *epiros* malis legere.

¹ Nam *secare* *sectari* et *sequi*. Serv., *Æn.* x: *Quam*
quisque secat spem:—*Secat* (inquit), *sequitur*.

^b *Perdices* quidam. E Serv., *Georg.* i. Vid. *Ovid.*,
Metam. viii.

¹ *Exsulatus* abiit. Eodem modo *Theodor.*, lib. ii de
Persec. Vandal.: *Fratrem vero Theodoricum nudum,*
atque destitutum similiter exsulavit.

^m *Circinus* dictus. Elegantissime descripsit *Ovidius*
circinum:

Primus et ex uno duo ferrea brachia nodo,
Junxit, ut æquali spatio distantibus illis,
Altera pars staret, pars altera duceret orbem.

ⁿ Item *securis* q. *semicuris*. E Serv., *Æn.* i, ad il-
lud, *Remo cum f. Quir.*

• *Bipennis* dicitur, quod ex utraque part. Ita *Non.*,
in *Bipenni*.

^p Unde et *avium pennæ*, quia acut. *Quintil.*, lib. i,
cap. 6: *Ne miretur cur ex scamno fiat scabellum, aut*
penna, quod est acutum securis, securis utrinque ha-
bens aciem bipennis; illorum sequatur errorem, qui,
quia a pennis (Al., pinnis) duabus hoc esse nomen
existimant, pinnas (Al., pennas) avium dici volunt.

^q Et ecce nomen quod servavit antiq. Serv., *Æn.* ii
Corrupta dura bipenni: *Hoc* (inquit) nomen *sectari*
antiquitatem, quia veteres *PENNAS* dicebant, non *PINNAS*

^a *Dextralis*, dexterae habilis.

12. *Ascia* ab *hastulis* dicta, quas a ligno eximit, cujus diminutivum nomen est *asciola*. Est autem manubrio brevi ^b ex aversa parte referens, vel simplicem malleum, aut cavatum, vel bicornae rastrum.

13. *Scalprus* dictum, quod *scalpturis* et foraminibus sit aptus, quasi *scalforus*. Cujus diminutivum *scalpellus*.

14. *Terebra* vocata a verme ^c ligni qui nuncupatur *terebrā*, quem Graeci *τερεβόνα* vocant. Hinc *terebrā* dicta, quod ut vermis *terendo* forat, quasi *terefora*, vel quasi *transforans*.

15. ^d *Taratrum*, quasi *teratrum*; *scofna* dicta, quod haerendo *scophen* faciat.

^e *Cantherium*....

^f *Galla*....

^g *Guvia*....

446 CAPUT XX.

De inventione lanificii.

1. Minervam ^a quamdam gentiles multis ingenus praedicant. ^b Hanc enim primam lanificii usum monstrasse, hanc etiam telam ordisse et colorasse lanas perhibent.

2. ^c Olivae quoque hanc dicunt inventricem, et fabricae, multarumque artium repertricem. Ideoque illi vulgo opifices supplicant. Sed et hoc poetice fingitur. ^d Non enim Minerva istarum artium princeps est, sed quia sapientia in capite esse dicitur hominis, et Minerva de capite Jovis nata fingitur, hoc est, ingenium, ideoque sensus sapientis, qui invenit omnia, in capite est. Ideo et dea artium Minerva dicitur, quia nihil excellentius est ingenio, quo reguntur universa.

CAPUT XXI.

De veste sacerdotali in lege.

1. Octo ¹ sunt in lege genera sacerdotalium vestimentorum.

^m *Poderis* est sacerdotalis linea, corpori astricta usque ad pedes descendens, unde et nuncupatur. Haec vulgo *camisia* vocatur.

2. *Abaneth* cingulum sacerdotalis rotundum polymita arte ex cocco, purpura, hyacinthoque contextum, ita ut flores, atque gemmae in eo viderentur esse distinctae.

^a *Dextralis*. Utitur hac voce Victor., lib. 1 de Persec. Vandal. : *Ubi forte venerabilis aulae clausas repererant portas, certatim ictibus dextralium aditum reterabant.*

^b *Ex aversa part.* Ex Pallad., lib. 1, cap. ultim.

^c *A verme ligni, qui vocatur terebra.* Termitem vocavit supra lib. XII, cap. 5.

^d *Taratrum.* Vulgo *taladro*.

^e *Cantherium.* Gloss. *cantherius*, καβάλλης μυχα-νιός.

^f *Galla*... A plerisque libris abest. Fuerit fortasse *terebrā* Gallica, quae *bibrequi* dicitur.

^g *Guvia*.... Retinet idem nomen hodie apud nos.

CAP. XX. — ^b *Minervam* quond. Al., quidam.
¹ *Hanc primam lanif. Serv., Æn. VII: Bellatrix non.... Minervae:—Et armorum (inquit) dea est, et lanificii.*

¹ *Olivae* quoque. Virg., Georg. 1: *Oleaeque Minerva inventrix.*

A 447 5. ^a *Pileum* est ex bysso rotundum, quasi sphaera media, caput tegens sacerdotale, et in occipito vitta constrictum. Hoc Graeci, et nostri *tiamam*, vel ^e *galeriam* vocant.

4. *Mahil*, quod est tunica talaris, tota hyacinthis, habens ad pedes LXXII tintinnabula, totidemque intermistis ad dependentia punicia mala.

5. *Ephod*, quod Latine interpretatur *P superindumentum*. Erat enim pallium superhumeralis, ex quatuor coloribus, et auro contextum, habens in utroque humero lapides duos smaragdinos, auro conclusos, in quibus sculpta erant nomina patriarcharum.

6. ^a *Logion*, quod Latine dicitur *rationale*, pannus duplex, auro, et quatuor textus coloribus, habens magnitudinem palmi per quadrum, cui intexti erant XII pretiosissimi lapides. Hic pannus superhumerali contra pectus pontificis annectebatur.

7. ^r *Petalum*, aurea lamina in fronte pontificis, quae nomen Dei Tetragrammaton Hebraicis litteris habebat scriptum.

8. ^a *Badim*, sive *feminalia*, id est, braeae lineae usque ad genua pertingentes, quibus verecunda sacerdotis velabantur.

CAPUT XXII.

De nominibus vestium ceterarum.

1. Diversitas vestimentorum, tegmen, tegumen, indumentum, vestimentum, et reliqua.

Tegmen dictum, eo quod tegat membra, sicut tegumen, tecta, quae tegunt corpora.

Indumentum, quod intus ad corpus induitur, quasi *intumentum*.

448 2. *Vestimentum* vero est, quod usque ad vestigium protenditur, quasi *vestigimentum*, ut est tunica talaris. Sed et haec consuetudo sermonis auctorum confundit.

Amictus....

3. Discernitur autem vestitus a cultu, quoniam lautior intelligitur cultus. Item cultus ab habitu. Nam habitus ad naturam pertinet, cultus ad homines.

4. Pleraque autem vestium, aut a tempore quo maxime in usu sunt appellantur, aut a locis ubi vel primum confectae, vel maxime venduntur, aut a genere coloris, aut a nomine repertorum.

5. Vestis antiquissima hominum fuit ^t *Perisoma*,

D ^k *Non enim Minerva istar..... universa.* E Serv., eclog. 2.

CAP. XXI. — ¹ *Octo.* Totum hoc caput sumptum ex Hieronymi epist. ad Fabiolam 128, de Veste sacerdotali. Octo quidem vestimenta sacerdotalia numerantur bis in Exodo; at in Levit. septem (omittuntur namque femoralia), cujus rei causam reddit Hieronymus.

^m *Poderis.* Hebraice כֶּתֶם *Chethoneth*.

^a *Pileum.* Heb. כִּנְפֵשׁ *Misnepheth*.

^e *Galeriam* voc. Hieron., *galerum*.

^r *Ephod*.... *superindumentum*, erat enim. Absent haec ab Ovet. colleg. Gothico.

^a *Logion.* Heb. לֹגִיִן *chosen*.

^r *Petalum.* Heb. צִיץ זָהָב *Ziz zaab*.

^a *Badim.* Heb. בָּדִים et magis proprio nomine מִכְנֵסִי *michnesi*.

CAP. XXII. — ^t *Perisoma*, id est, *succinctorium*. Id quale fuerit vid. apud August., lib. v contra Iulianum

id est, succinetorium, quo tantum genitalia conteguntur. Hoc primum primi mortales e foliis arborum sibi fecerunt, quando post prævaricationem erubescens pudenda velarunt. Cujus usum quædam barbaræ gentes, dum sint nudæ usque hodie tenent. ^a Hæc et campestria nuncupantur, pro eo quod eisdem juvenes qui nudi exercentur in campo, pudenda operiunt.

6. *Tunica* vestis antiquissima appellata, quia in motu incedentis sonum facit. *Tonus* enim *sonus* est. Primum autem fuere pelliceæ tunicæ, quibus post offensam et ejectionem de paradiso Adam et Eva induti sunt.

7. ^b *Talaris* tunica dicta, eo quod ad *talos* usque descendat, et ad pedes defluat, ^c sicut *pectoralis* quia apud antiquos brevis erat, ut tantum pectus operiret, licet nunc profusior sit.

8. ^d *Manicleata* tunica, id est, *manicata*, eo quod habeat manicas, ^e quam *χειρῶν* Græci vocant.

449 9. *Dalmatica* vestis primum in Dalmatia provincie Græciæ texta est, tunica ^f sacerdotalis candida cum clavis ex purpura.

10. ^g *Russata*, quam Græci *phæniceam* vocant, nos *coccineam*, ^h reperta a Lacedæmoniis ad celandum coloris similitudine sanguinem, quoties quis in acie vuleretur, ne contemplanti adversario animus augesceret. Hæc sub consulibus Romani usi sunt milites, unde etiam russati vocabantur. ⁱ Solebant etiam pridie quam dimicandum esset ante principia proponi, quasi admonitio et iudicium futuræ pugnæ.

11. *Laculata* est quæ lacus quadratos quosdam cum pictura habet intextos, aut additos acu.

^j *Hyacinthina* vestis est, aërio colore resplendens.

12. ^k *Molochinia*, quæ malvarum stamine conficitur, quam alii *molochinam*, alii *malvellam* vocant.

13. *Bombycina* est a *bombice* vermiculo, qui lon-

^a *Hæc et campestr...* operiunt. Verba sunt August., xiv de Civit., cap. 17. Horatius :

Penola solstitio, campestre nivalibus auris

^b *Talaris tunic.* E Hieron., ad Eszech. ix.

^c *Sicut pectoralis.* Græce *ἰσχυρῆς*, quod (ut ait Agell., lib. xii) substricta et brevis esset, ac citra humerum desineret.

^d *Manicleata.* Sic omnes libri. Rabanus, *manuleata.* Ego *manuleata* lego, sic enim dicitur apud Plaut. in Pseud. et Sueton., in Caligul. *Manicatis tunicis* dixit Cicer. in ii Catilin. Gloss., *manulea*, *χειρῆς*.

^e *Quam Chirodoton.* Ita Agell., lib. vii, cap. 12. Quod *χειρῶν*, hoc est, manicas longas habeat. Eandem macrochereas vestes a Lampridio in Alexandro appellari puto.

^f *Dalmatica tunica.* Eam Romanis in usu fuisse constat ex Lamprid. in Heliogabalo, quem ait dalmaticatum in publico post cœnam sæpe visum; ut autem diaconorum inter sacrificandum vestis esset, instituit Sylvester.

^g *Russata.* Russus si Thylesio credimus, Latina quidem vox, sed aratorum magis quam oratorum.

^h *Repertam a Laced.* Ita Philostræt., in epistolis.

ⁱ *Solebant enim prid.* Plutarch., in Fabio, Bruto et Pompeio.

^j *Hyacinthina vest. aer. col.* Hieron., ad Fabiol. : *Hyacinthus aëri tribuitur propter coloris similitudinem.*

^k *Molochinia, quæ malv. stamin.* Melius, credo,

A gissima ex se fila general, quorum textura *bombycinum* dicitur, conficiturque in insula Coo.

Apocalama...

450 14. *Serica* a *serico* dicta, vel quod eam *Sereæ* primi miserunt.

Holoserica, tota serica, *δλον* enim *totum*.

Tramoserica stamine lineo, trama ex serico.

¹ *Holoporphyra* tota ex purpura.

15. ² *Byssina* candida confecta ex quodam genere lini grossioris. Sunt et quigenus quoddam lini byssina esse existiment.

16. *Fibrina* tramam de sibri lana habens.

Aprina...

Masticina...

³ *Mena...*

Linea, quæ ex solo lino fit.

17. *Linostema* vestis est ex lana linoque contexta. Et dicta *linostema*, quia in stamine *linum*, in trama *lanam* habet.

18. ⁴ *Recta* dicitur vestis, quam sursum versum stantesque texunt.

⁵ *Segmentata* zonis quibusdam et quasi præcisamentis ornata. Nam et particulas cuicumque materie abscissas *præsegmina* vocant.

19. ⁶ *Levidensis*, quod raro filo sit, leviterque densata.

Pavitensis contraria levidensi dicta, quod graviter pressa atque calcata sit.

451 20. ⁷ *Citrosa*, quasi concrispa ad similitudinem citri. ⁸ *Nævius* :

... Pulchramque ex auro, vestemque citrosam.

21. ⁹ *Velensis* tunica est quæ affertur ex insulis.

¹⁰ *Exotica* vestis est peregrina de foris veniens, ut in Hispaniam a Græcis.

¹¹ *Polymina*, multi coloris. *Polymitus* enim textus multorum colorum est.

Nonius : *Molochinum* a Græco, color est flori similis *malvæ*.

¹² *Holoporphyr.* Primum trabæ genus ex tribus, de quibus Serv., *Æn. vii* : *Ipsi Quirinali trab.*

¹³ *Byssina ex quodam genere lini.* Al., *ligni.* Male, quamvis non desit qui eam lectionem, veram esse contendat, ex verbis Philostrati, lib. ii de Vit. Apol. *Byssum autem ex arbore nasci ferunt, quæ altitudo populos æquet, foliis autem salici similis est*; nam idcirco verum est e ligno grossiori vestes confici? Rursus de bysso infra, cap. 27.

¹⁴ *Mena... Masticina...* Vid. inf., cap. 28.

¹⁵ *Recta.* Ex Festo, in *Recta*, et *Regillia*.

¹⁶ *Segmentata.* Vid. Serv., *Æn. i*, ad vers. : *Colloq. monile.*

¹⁷ *Levidensis.* Nihil moror varias aliorum apud Cicer., *epist. 12*, lib. ix, sive scripturas, sive conjecturas.

¹⁸ *Citrosa.* Festus : *Citrosa vestis a similitudine citri.*

¹⁹ *Nævius pulchramque ex a. v. q. c.* Vid. Macrob., Saturn. iii, cap. 19.

²⁰ *Velensis.* Al., *Velenensis.* Quid si *Melensis* a melo una ex Cycladibus? aut *Melitensis* cujus meminit Cicer. lib. ii in Verr. : *Dico te maximum pondus auri, argenti, eboris, purpuræ plurimam vestem, Melitensem plurimam, stragulam, etc.*

²¹ *Exotica.* Nonius : *Exoticum adventitium.* Plaut. Mostell. :

Non omnes possunt olere unguenta exotica.

²² *Polymita multicol.* Plin. : *Plurimis vero licia texere quæ polumina appellant.* Alexandria instituit

22. *Acupicta* vestis, acu textilis, vel acu ornata. A et *brachæ*, quod sint breves, et verecunda corporis
 • Eadem et *Phrygia*. Hujus enim artis periti Phrygii omnes dicuntur; sive quia in *Phrygia* inventa est. Unde et artifices, qui id faciunt, *Phrygiones* dicuntur. Virgilius: *Phrygiam Ascanio chlamydem*.

23. ^b *Trilicis* a *tribus liciis*, quia est simplex, ° et bilix.

^a *Ralla*, quæ vulgo *rasilis* dicitur.

• *Interpola* vestis illa vocatur quæ dum sit vetus ad novam speciem recuratur.

24. ^c *Pannutia* nuncupata, quod sit diversis pannis obsita.

• *Colobium* dictum, quia longum est, et sine manicis. Antiqui enim magis hoc utebantur.

452 ^b *Lebitonarium* est colobium sine manicis, quali monachi *Ægypti* utuntur.

25. ⁱ *Lumbare* vocatur, quod *lumbis* religetur, vel quod *lumbis* hæreat. Hoc in *Ægypto* et in *Syria* non tantum feminæ, sed et viri utuntur. Unde et *Jeremias* trans *Euphratem* tulit *lumbare* suum, ibique illud in foramine petræ abscondit, et postea scissum reperit. Hoc a quibusdam et *renale* dicitur, quia *renibus* alligatur.

26. ⁱ *Limus* est vestis quæ ab umbilico usque ad pedes producitur. Hæc autem vestis habet in extremo sui purpuram *limam*, id est, flexuosam. Unde et nomen accepit. Nam *limum obliquum* dicimus.

27. *Licinum* vocatum, quod textura ejus ligata sit in totum, quasi diceret *lignum*, c pro g littera commutata.

28. ^b *Armelausa* vulgo vocata, quod ante et retro divisa atque aperta est, in armos tantum clausa, quasi *armiclausa*, c littera ablata.

29. *Camisas* vocamus, quod in his dormimus in *ca-mis*, id est, in *stratis* nostris.

Femoralia appellata, eo quod *femora* tegant. Ipsa

• Eadem et *Phryg*. E Serv., *Æn.* III, vel Plin., lib. VIII, cap. 48.

^b *Trilicis*. Sic omnes libri. *Trilex*, aut *Triliz* malim. Sed frequens in hoc opere hujusmodi obliquus pro recto, ut *calcis pro calz*.

• Et *bilix*. Virgil., *Æn.* XII: *Rumpitque infusa bilicem lorica*. Gloss., *bilix*, διπλοῦτον διπλοῦτον (sic).

^a *Ralla*, quæ vulgo *rasil*. At Nonius: *Ralla vestis, dicta a raritate*. Plaut., *Epid.*: *Tunicam rallam, tunicam spissam*.

• *Interpola*. Martianus, cap. 45, d. de Contrah. empl.: *Labeo, libro Posteriorum scribit: si vestimenta interpola quis pro novis emerit, Trebatio placere, ita emptori præstandum quod interest, si ignorans interpola emerit*.

^c *Pannutia*. Sic anum *Baucidem* Persius *pannutiam* dixit.

• *Colobium*... utebantur. E Serv., *Æn.* IX: *Et tunicæ manic*. Vid. Annot. in Cassian.

^b *Lebitonarium*. Hieron., in præfat. ad Regul. sancti Pæhomii: *Nihil habent monachi in cellulis, præter psaltherium, et duo lebitonaria, quod Ægyptiis monachis genus est vestimenti sine manicis*. Suid., λεβιτονόριον ἡ μοναχικὴ.

ⁱ *Lumbare*. Vid. Hieron., ad Jerem. XIII, et in Proem., comm. in Ose.

ⁱ *Limus est vestis*. E Serv., *Æn.* XII: *Velati limo al., limo* et verb. t. c.

^b *Armelausa*. Utitur hac voce Paulinus.

et *brachæ*, quod sint breves, et verecunda corporis iis vententur.

30. ¹ *Tubruco* vocatos (dicunt) quod *tubias brachasque* tegant.

• *Tubraci*, quod a *brachis* ad *tubias* usque perveniant.

453 CAPUT XXIII.

De proprio quarundam gentium habitu.

1. Quibusdam autem nationibus sua cuique propria vestis est, ° ut *Parthis sarabara*, ° *Gallis lenæ*, ° *Germanis rhenocæ*. *Hispanis stringes*. *Sardis mastrucæ*.

2. *Sarabara* sunt fluxa ac sinuosa vestimenta, de quibus legitur in *Daniele*: *Et sarabara eorum non sunt immutata*. Et *Publius*: *Ut quid ergo in ventre tuo Parthi sarabara suspenderunt?* A pud quosdam autem *sarabara* quedam capitum tegmina nuncupantur, qualia videmus in capite *magorum* picta.

3. *Lenæ*, *saga* quadra et mollia sunt. De quibus *Plautus*:

Lena cooperta est textrina Gallia.

4. *Rhenones* sunt velamina humerorum et pectoris usque 454 ad umbilicum, atque intortis villis adeo hispida, ut imbres respuant, quos vulgo *reptos* vocant, eo quod longitudo villorum, quasi *reptat*. De quibus *Sallustius*: *Germani intectum rhenonibus corpus tegunt*. Dicti autem ° *rhenones* a *Rheno* Germaniæ flumine, ubi iis frequenter utuntur

5. ° *Mastruca*, vestia *Sarda* ex pelliculis ferarum, de qua *Cicero* pro *Scuro*: *Quem purpura regalis non commovit, cum Sardonum mastruca mutavit*. *Mastruca* autem dicta, quasi monstruosa, eo quod qui ea induuntur, quasi in ferarum habitum transferuntur.

6. ° Dignoscuntur et gentes ita habitu sicut et lingua discordes. *Persæ* ° *brachia* et *crura* linamentis, caput *tlara* tegunt. Eminent apicibus fastigiatis

¹ *Tubruco*. Al., *tubricos*; al., *tubraicos*.

• *Tubraci*... perveniant. Absunt hæc a *Valent.* ° omitti sine fraude poterant.

CAP. XXIII. — ° *Ut Parthis sarabara*. Sic communis Editio *Græcorum* (quam sequi solet *Isid.*), *Dan.* III: *Kal τὰ σαπαράρα αὐτῶν οὐκ ἠλλοιώθη*. *Aquila* vero, *Theodos.* et *Hieron.*, *saraballa*, melius. *Syriaco* enim סרבל *sarbal*.

• *Gallis lenæ*. Ita *Strab.*, lib. IV, de *Helvetior.* et *D Arvernorum* vestita.

• *Germanis rhenones*. *Cæsar.*, lib. IV de *Bell. Gall.* ° *Rhenones* a *Rheno* G. f. Alii ἀπὸ τῶν ῥηνῶν, id est, ovibus. *Serv.*, *Georg.* III: *Ut Sallustius dicit in historiis, vestes de pellibus Rhenones vocantur*.

• *Mastruca, vestis Sarda*. Ita *Tarrac.*, *Simanc.*, *Hispal.*, *Mejorad*. Plures tamen et *Gothicis*: *Mastruga vestis Germanica*; quæ lectio (nisi obstaret locus e *Cicerone* citatus) ferri poterat. *Prudentius*:

Tentavit Geticus nuper delere tyrannus Italiam patrio veniens juratus ab Istro, Hæc arces equare solo, tecta aurea flammis Solvere, mastrucis proceres vestire togatos.

• *Dignoscuntur gentes ita habit. et ling.* Respeximus videtur ad *Virgillii* verba:

... Incendunt victæ longo ordine gentes.

Quam variis linguis, habitu tam vestis, et armis.

• *Brach. et crur. linament.* Al., *linamentis*. Usurpat eam vocem *Plinius*.

Alani; ^a horrent et male tecti cum Iatratoribus linguis Scoti; sagati sunt Alemanni; linteati Indi; gemmati Persæ; sericati Seres; pharetrati Armenii.

7. Nonnullæ etiam gentes non solum in vestibus, sed et in corpore ^b aliqua sibi propria quasi insignia viudicant, ut videmus 455 cirros Germanorum, granos et cinnabar Golborum, stigmata Britonum. Circumcidunt Judæi præputia; pertundunt Arabes aures; flavent capitibus intectis Getæ, nitent Albani albenibus crinibus. Mauros habet tetra nox corporum, Gallos candida cutis, sine equis inertes exstant Alani, nec abest genti Pictorum nomen a corpore, quod minutis opifex acus punctis, et expressus nativi graminis succus illudit, ut has ad sui specimen cicatrices ferat, pictis artibus maculosa nobilitas.

8. Habet et sexus institutam speciem habitus, ut ^a in viris tonsi capilli, in mulieribus redundantia crinium: quod maxime virginibus insigne est, quarum et ornatus ipse proprie sic est, ut concumulatus in verticem ipsam caotus sui arcem ambitus crinium contegat.

CAPUT XXIV.

De palliis virorum.

1. *Pallium* est quo ministrantium scapulæ contegantur, ut dum ministrant expediti discurrant. Plautus:

Si quid facturus es, appende in humeris pallium,

Et pergat, quantum valet, tuorum pedum pernicitas.

Dictum autem *pallium* a *pellis*, quia prius super indumenta *pellis* veteres utebantur, quasi *pellea*, sive a *palla* per derivationem.

456 2. *Chlamys* est quæ ex una parte induitur, neque consuitur, sed fibula infrenatur. Hinc et Græce nomen accepit.

3. *Toga* dicta, quod velamento sui corpus tegat, atque operiat. ^a Est autem pallium purum forma rotunda effusiore, et quasi inundante sinu, et sub dextro veniens supra humerum sinistram ponitur,

^a *Horrent et male tecti*.—*Heteromalis tecti* legit quidam, lib. 1 Rer. German., id est, vestimentis altera parte villosis; recte, opinor.

^b *Aliqua sibi propria q. insig. vend.* Tertull., libro de Veland. Virg.: *Dobebant et ipsi aliqua sibi insignia defendere; aut pennas Garamantum, aut strobilos barbarorum, aut cicadas Atheniensium, aut cirros Germanorum, aut stigmata Britonum.*

^c *In viris tonsi capilli*.—*Vir si comam nutriat ignominia est illi.* 1 Cor.

CAP. XXIV. — ^a *Est autem pallium purum.* Toga pura dicebatur, quæ sine purpura erat, *purum pallium* qui dixerit non video. Itaque *τὸ purum* debebat Chacon. Nam pura vestimenta alio sensu dicuntur a Festo, et a Serv. in Fragmentis.

^b *Mensura tog. just. si sex uln.* Horat. in Epod.

Videsne sacram metente te viam

Com bis ter ulnarum toga,

Ut ora vertat huc et huc....

^c *Toga autem palm.* Serv., eclog. 10: *Sanguineis ebullit hacc. : Palmata toga, qua utebantur illi qui palmam merebantur.*

^d *Ipsa vocatur et toga picta.* Vid. Fest., in Picta.

^e *Cinctus Gabin.* Vid. Serv., Æn. vii:

Ipsæ Quirinali trabea, cinctoque Gabino;

Quod autem *postsecus* dixit, sic in Gloss. *Postsecus, ἑπικαθῆν*, et *ἑμπροσθὶν antisecus.*

A cujus similitudinem in operimentis simulacrorum, vel picturarum aspiciamus, easque statuas togatas vocamus.

4. *Toga* autem Romani in pace utebantur, bellum autem tempore paludamentis. ^a *Mensura togæ justa, si sex ulnas habeat.*

5. ^c *Toga palmata* dicebatur quam merebantur ii qui reportabant de hostibus palmas. ^d *Ipsa vocabatur et toga picta*, eo quod victorias cum palmis intextas haberet.

6. *Toga candida*, eademque *cretata*, in qua candidati, id est, magistratum petentes ambiebant, addita creta, quo candidior, insigniorque esset. Cicero orationem, quam habuit contra competitores in *toga candida* inscripsit.

7. ^b *Cinctus Gabinus* est, cum ita imponitur toga, ut togæ lacinia, quæ postsecus rejicitur, strahitur ad pectus, ita ut ex utroque latere ex humeris picturæ pendeant, ut sacerdotes gentilium faciebant, ^e aut cingebantur prætores.

8. ^f *Trabea* erat togæ species ex purpura et cocco, qua operji 457 Romanorum reges initio procedebant. ^g *Hanc primum Romulus adinvenisse perhibetur, ad discretionem regii habitus.* Trabea autem dicta, quod in majori gloria hominem ^h transbearet, hoc est, ultra et in posterum ampliori dignitate honoris beatum faceret.

9. *Paludamentum* erat insigne pallium imperatorum cocco, purpuraque et auro distinctum. De quo Salustius: *Togam, inquit, paludamento mutavit.* Erat enim pallium bellicum, dictum, ut quibusdam videtur, quod eo indutus palam faceret imperator bellum futurum.

10. *Circumtextum* est quod Græce *κύκλας* dicitur, de quo Virgilius

ⁱ *Et circumtextum croceo velamen acantho.*

Circumtextum autem dictum, quia est rotundum pallium.

11. ^a *Diplois*, Græcum nomen, ab eo quod sit du-

^b *Aut cingebantur prætores.* Consules voluit dicere.

^c *Trabea erat tog. sp.*, etc. Serv., Æn. vii: *Trabea toga est augurum de cocco et purpura.*

^d *Hanc primum Romul.* Plinius, lib. ix, cap. 39: *Purpuræ usum Romæ semper fuisse video, sed Romulo in trabea.*

^e *Transbearat.* Ita Gotth. Cod.; alii, *transveheret.*

^f *Et circumtextum.* Servius: *Velamen (circumtextum intellige) cycladem significat.* Non ut velamen appositio sit *τὸῦ circumtextum* (quod putavit quidam), sed ut velamen sit circumtextum croceo acantho. Nam *circumtextum* participium est nihilo minus quam *pictum*, cum idem versus paulo post apud Maronem nonnihil mutatus repetitur:

Pallamque et pictam croceo velamen acantho.

Quamvis etiam *circumtextum* substantive, vel vestis genus sit, vel potius vestimenti pars. Varro, lib. iv: *Amictus est dictum anjectum, id est, circumjectum, a quo etiam quod vestes se involvunt, circumjectum appellant, et quod amictui habent purpuram circum, vocant circumtextum.*

^g *Diplois.* Serv., Æn. v: *Hæc fatus duplicem.... : Id est, abollam, quæ duplex est, sicut chlamys.* Hor.:

Contra quem duplici panno sapientia velat.

plex amictus. Horatius :

Contra quem duplici panno patientia velat.

12. ^a Est autem vestis militaris, cujus usus Gallicis primum expeditionibus coepit e præda hostili. De quo vox illa senatus : ^b *Togis depositis, Quirites, (ite) ad saga.*

458 13. *Sagum* autem Gallicum nomen est; dictum autem *sagum* quadrum, eo quod apud eos primum quadratus, vel quadruplex esset.

14. ^c *Pænula* est pallium cum fimbriis longis.

^d *Lacerna* pallium fimbriatum, quo olim soli milites utebantur. Unde et in distinguenda castrensi urbanaque turba hos togatos, illos lacernatos vocabant. ^e Inde autem lacernæ, quasi amputatis capitibus fimbriarum, neque ita laxis, ut sunt pænularum.

15. ^f *Mantum* Hispani vocant, quod manus tegat tantum. Est enim breve amictum.

16. ^g *Prætecta* puerile pallium est, quo usque ad sedecim annos pueri nobiles sub disciplina cultu utebantur. Unde et prætextati pueri appellati sunt. Dicta autem *prætecta*, quia *prætexebatur* ei latior purpura.

7. *Casula* est ve tis cucullata, dicta per diminutionem a *casa*, quod totum hominem tegat, quasi *minor casa*. Unde et *cuculla*, quasi *minor cella*; sic et Græci ^h Planetas dictos volunt, quia oris 459 errantibus evagantur. Unde et stellæ *planetæ*, id est, vagæ, eo quod vago sui errore motuque discurrunt.

18. *Birrus* a Græco vocabulum trahit; illi enim birrum *birrum* dicunt.

19. *Melotes*, quæ etiam *pera* vocatur, pellis est caprina, a collo pendens, præcincta usque ad lumbos. Est autem habitus proprie necessarius ad operis exercitium. Fiebat autem prius, ut quidam æstimant, de ⁱ pelliculis *melonum*. Unde et *melotæ* vocatæ sunt.

^a Est autem vestis militaris. Pei vorse hæc diploidi in omnibus libris tribui, quis non videat?

^b *Togis depositis, Quirites, ad saga.* Additur in quibusdam ierunt; in aliis, vel fuerunt, vel fugerunt, vel conversi fuerunt. Nempe adulterina omnia. Ergo solemnia verba illa fuere in tumultu: *Togis depositis, Quirites, ad saga.* Vel etiam *Togis depositis, Quirites, ite ad saga*, quod potius reor. Nam illud ite quod post *Quirites* sequebatur a librariis, eandem syllabam (ut fit) non repetentibus, omissum. Frequens apud Ciceronem ire et redire ad *saga*. Itemque *saga sumere*, et *togas deponere*. Vid. Philipp. 5, 6, 8, 14.

^c *Pænula est pallium cum fimb. long.* Satis id confirmant Ciceron. verba in *Miloniana*: *Quid minus promptum ad pugnam, cum pænula irretitus, rheda impeditus, uxore pene constrictus esset? Quin et pænula quoque ipsa stricta, et angusta fuit, et grammaticorum et rhetorum. Tacit., de Causis corrupti. eloq.: Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas istas, quibus astricti et veluti inclusi cum iudicibus fabulamur?*

^d *Lacerna... quo olim soli milit. Propert. :*

Textitur hæc castris quarta lacerna tuis.

^e *Inde autem lacernæ, quasi amput. cap. Fest., in Lacerare: Lacerna quod minor capitis sit.*

^f *Mantum Hispan. Pollux: Μαντήν, ἱμάτιόν τι τῷ κλουμῆν φανόλη ὁμοιον.* Ergo fusioem agnovit hanc vestem Pollux, quam Isidorus, si notationem recipimus.

^g *Prætecta puerile pall.* Recte, sed fuit etiam prætexta magistratum. Vid. Fest. et Bayf.

^h *Planeta... birrus... Melotes.* Vid. Annot. in Cas-

A 20. *Fimbriæ* vocatæ....

Oræ vestimentorum, hoc est, *fines*, ex Græco vocabulum trabentes. Græci enim *terminum ὄρον* vocant.

CAPUT XXV.

De palliis feminarum

1. *Regillum* ⁱ est prælautum *reginarum* amicalum, unde et appellatum. 460 ^k *Peplum* matronale pallium ex purpura signatum, cujus fimbriæ aurei staminis summitate resplendent.

2. ^l *Palla* est quadrum pallium muliebris vestis deductum usque ad vestigia, affixis in ordinem gemmis. ^m Et *palla* dicta, ἀπὸ τοῦ πάλαν, id est a mobilitate quæ est circa finem hujusmodi indumentii, sive quod rugis vibrantibus sinuata crispetur.

B 3. *Stola*, matronale operimentum, quod cooperto capite et scapula a dextro latere in lævum humerum mittitur. *Stola* autem Græcæ vocatur, quod supermittitur.

4. ⁿ Eadem et *ricinium* Latino nomine apperatum, eo quod dimidia ejus pars retro ejicitur, quod vulgo *navortem* dicunt. Vocatum autem dicunt *navortem*, quasi *Martem*. Signum enim maritalis dignitatis et potestatis in eo est. Caput enim mulieris vir est. inde et super caput mulieris est.

5. *Amiculum* est meretricium pallium lineum. Hoc apud veteres 461 matronæ in adulterio deprehensam induebantur, ut in tali amiculo potius quam in stola polluerent pudicitiam. Erat enim ^o hoc apud veteres signum meretriciæ vestis, nunc in Hispania honestat. s.

6. ^p *Theristrum*, palliolum muliebre, dictum, quod ἐν θίπτει, id est, in æstu et caumate corpora mulierum C protegat, quo usque hodie Arabiæ et Mesopotamiæ

sian. Quod autem in omnibus libris legitur, *birrum birrum dicunt*, mendium puto. Nam βίρρον apud Suidam dicitur, et in Gloss. βίρρος, *birrus*.

ⁱ De pelliculis *melonum*. Iuno μῆλον, id est, ovium, quamvis melonis animalis supra meminisset, lib. XII, cap. 1.

CAP. XXV. — 1 *Regillum*. Vid. Fest. et Non

^k *Peplum*. Serv., *Æn. 1: Peplum proprie est palla picta feminea Minervæ consecrata. Hodie tamen abutuntur hoc nomine.*

^l *Palla est quadrum pall.* Fortasse e Tertulliano, qui quadrangulum describit pallium. Nisi aliena hæc esse dicamus. Nam Servius e quo sunt reliqua, *Æn. XI: Palla (inquit) proprie est muliebris vestis deducta usque ad vestigia.* Tibull. :

Fusa sed ad teneros lutea palla pedes.

^m Et *palla* dicta ἀπὸ τοῦ πάλαν. Idem, *Æn. 1: Ferre jubet pallam... Significat tunicæ pallium, quod secundum Varronem palla dicta est ab irrigatione, et mobilitate, quæ est circa finem hujusmodi vestium. At idem Varro in libris de Ling. Latin. : Palla (inquit) quod palam sit; quemadmodum intusium quod intus.*

ⁿ Eadem et *ricinium*. Serv., *Æn. 1, ad illud: Gentemque tog. ; Ricinius dicitur ab eo quod post tergum rejicitur, quod vulgo Navorte dicitur.* De Navorte vid. Non. in Ricinio. Isidor., in Offic., et Annot. in Cassian.

^o Hoc apud Veter. Apud Romanos toga meretricum et deprehensarum vestis fuit. Vid. Horat. interp., 1 sermon., satyr. 2. De Amiculo amplius quærendum. ^p *Theristrum*. Totus locus ex Hieronym., Is. III. Qui mutilus est in Gothicis.

mulieres velantur, quibus in æstu tutissimo teguntur A umbraculo. De quo in Isaia.

7. ^a *Anaboladium* anictorium lineum feminarum, quo humeri operiuntur, quod Græci et Latini *sindonem* vocant.

CAPUT XXVI.

De stratu et reliquis quæ in usu habentur.

1. *Stragulum* ^b vestis est discolor, quod manu artificis diversa varietate distinguitur. Dictum autem, quod in stratu et in amictu aptum sit. De quo Salomon: *Stragulatam vestem fecit sibi.*

2. ^c *Ludices* a ludis, id est, theatris, vocatas quidam existimant. 462 Cum enim egrediebantur de ludi prostibulo iuvenes horum velamento tegebant caput et faciem, quia solet erubescere qui lupanar intraverit.

^d *Galnapes*....

3. ^e *Fulcra* sunt ornamenta lectorum, dicta quod in iis fulcitur, id est, sustinemur, vel quod toros fulciant, sive caput, quæ *reclinatoria* vulgus appellat.

4. *Cervicalia* autem, eo quod ponantur sub *cervice*, vel cubito.

Pulvillus dictus a pulvinari, qui est divitum lectus.

^f *Calcitæ* vocatæ, quod calcantur, id est, farciuntur pluma, sive tomento, quo molliores caldiioresque sint.

5. *Tapeta* dicta, quod pedibus primum sternerentur, quasi *tapedia*.

^g *Sipla*, tapeta ex una parte villosa, quasi *simpila*.

Amphitapa, ex utraque parte villosa tapeta. Luciius:

^a *Anaboladium*. Ex eodem; Ambros. quoque libro de Bened. patriarch., cap. 4. Id quod, Gen. XLIX, apud LXX, est περιβολή, *anaboladium* legit: *Et sanguinem uræ anaboladium suum.*

CAP. XXVI. — ^b *Stragulam vest.* Sic Gothici omnes, non *stragulatam*.

^c *Ludices*. — *Lodices* apud Martial., in Apophoret. Vid. sup., lib. xviii, cap. 42, de Prostibulis theatri.

^d *Galnapis*.... Isidorus in Regul. cap. de Stratu monach. : *Monachi stratus erit storia, et stragulum, pelles delanatae, galnapis quoque, et facistergium, geminusque ad caput pulvillus.* Videndum etiam, num Varronis *gaunacuma*, sive (ut alii volunt) *gaunace*, huc pertineat. Nam γαυνάκιον in γαλνάκιον abiisse, non admodum mirer. Sunt autem γαυνάκιαι (ut ait Hesychius) D στρώματα, ἢ περιβολαῖα ἐπερόμαλλα.

^e *Fulcra* sunt: *Fulcra, spondæ lectorum, quibus sulcuntur*, ait Serv., Æn. vi.

^f *Calcitæ*.... quod calcantur. Ita Varr., lib. iv.

^g *Sipla tapeta*. Sic omnes libri; atque ut ita legamus, suadet notatio, quasi *simpila*: Sed *psila* malim, et quia amphitapis psila opponuntur, et quia apud Non. Lucilii versus ita legitur:

Psilæ, atque amphitapæ villis ingentibus molles.

Nisi si quis sibi persuadeat Lucilium quoque permittasse litteras, dum Romanis auribus tantisper servit quod nihil necesse est.

^h *Mantelia*... olim *terg. man.* Serv., Georg. iv: *Mantelia* quibus manus terguntur. Varro: *Mantelium, quasi manuterium.* Festus: *Mantelia, quod manu tractantur.*

ⁱ *Mappæ* quasi *manuppæ*. Sic Gothici libri. Unus

Siplæ, atque amphitapæ villis ingentibus molles.

463 6. ^h *Mantelia* nunc pro operiendis mensis sunt, quæ, ut nomen ipsum indicat, olim tergendis manibus præbebantur.

ⁱ *Mappæ* convivii et epularum appositarum sunt, quasi *manuppæ*, atque ob id nominatæ. cuius diminutivum *mappella* est.

Toralia longæ perpetuæque *mappæ*, a *toro* dictæ.

7. ^j *Sabanum* Græcum est.

Facistergium, et *manistergium* a *tergendo factum*, vel *manus* vocatur.

Vela dicta, quod obiectu suo interiora domorum *velent*.

8. ^k *Aulæa*, vela picta, et grandia, quæ ^l ideo *aulæa* dicta sunt, quod primum in *aula* Attali regis Asiæ, cui successit populus Romanus, inventa sunt.

9. ^m *Cortinæ* sunt *aulæa*, id est, vela de pellibus, qualia 464 in Exodo leguntur, a quibus tabernaculum extrinsecus tegebatur. Dictæ autem *cortinæ* a *coriis*, eo quod prius ex pellibus fuissent factæ. Unde et in eodem tabernaculo legis iubetur *cortinas fieri ex pellibus arietum rubris*, et ex pellibus hyacinthinis.

10. ⁿ *Cilicia* Arabes nuncupant, velamenta pilis caprarum contexta, ex quibus sibi tentoria faciunt.

CAPUT XXVII.

De lanis.

1. *Lana* a *laniendo*, id est, *vellendo* dicta. Hinc et *vellus* dictum, quod prius *lanæ vellerentur*, non *tonderentur*.

^C *Linum* ex terra oritur, deflexumque nomen ejus a Græco. Nam *linum* ^o Græci λινάριον dicunt, sive quod sit molle, et lenè.

ex aliis, *manupisæ*. Rabanus, *manubiæ*. Quam scripturam doctissimi quidam viri ita amplectebantur, ut quovis pignore veram esse contenderent. Respexisse enim in notatione Isidororum ad Sanctæ manubiæ (sic enim ab eo appellari volunt), sordidas illas ^o convivii prædas, quas ridet faceto carmine Martialis:

Dulci placenta sordidam lingit mappam.

Illic et uvæ collocantur ollares...

Mihi quidem ob multa non sit verisimile. Atqui ipsis commentum placebat.

ⁱ *Sabanum*. Utitur hac voce sæpius Theodoros Priscianus medicus, et Victor., lib. iii: *Ea sabana bejulabat quibus eum dudum suscipiens de fonte texerat.*

^k *Aulæa vela picta*. Serv., Æn. i: *Cum venit aulæis...* — *Aulæis* (inquit), *velis pictis*.

^l *Ideo... aulæa... inventa sunt*. Ex eod., Georg. iii: *Purpurea... aulæa...*

^m *Cortinæ sunt aulæa de pellibus*. Mirum discessisse a Servio, qui Æn. iii: *Cortina* (inquit) *locus unde oraculum exit, vel quia Apollinis tripus corio Pythonis textus est, vel quia ibi sunt certa responsa, quasi certina; vel quod est verius quia ibi cor vatis tenetur*. Additque lib. vi: *Aut certe secundum Græcam etymologiam ὅτι τὴν κορίν τεύεται*, etc. Sed illa ex alio genere.

ⁿ *Cilicia*. Solin., cap. 46: *Ipsa autem tentoria cilicia sunt: ita nuncupant velamenta de caprarum pilis texta.*

CAP. XXVII. — ^o Græci λινάριον. Imo λίνον potius λινάρια, retia in Pamphylia, Eustach., ed., 6.

2. *Stippa* vero cannabi est sive lini. ^a Hæc secundum antiquam orthographiam *stippa* dicitur, quod ex ea rimæ navium *stippentur*.

^b Unde et *stippatores* dicuntur, ^c qui in navibus eam componunt.

3. ^d *Tomentum* appellatum quod aut in filo, aut in tela *tumeat*, nec subtilitatem habeat.

Cannabum a similitudine cannæ vocatum, sive a Græca etymologia. Nam illi cannabum *κάνναβιν* vocant.

4. ^e *Byssum*, genus est quoddam lini **506** nimium candidi et molli-simi, ^f quod Græci *papatem* vocant.

^g *Fibrinum* lana est animalium, quæ fibros vocat, ipsos et castores existimant, quos dum venatores **465** sequuntur, ipsi sibi testiculos adimunt.

^h *Aranea* vocata, eo quod aeris infusione in frondibus nutriatur.

5. ⁱ *Sericum* dictum, quia id *Seres* primi miserunt. Vermiculi enim ibi nasci perhibentur, a quibus hæc circum arbores fila ducuntur. Vermes autem ipsi Græce *βόμβυκες* nominantur.

^j *Plactum* est stupa, et quasi ^k crassedo serici, et est Græcum nomen.

CAPUT XXVIII

De coloribus vestium

1. *Tinctura* vocata, quia *tingitur*, et in aliam tucatam speciem nitoris gratia coloratur. ^l *κόκκον* Græci, nos *rubrum*, seu *vermiculum* dicimus. Est enim vermiculus ex silvestribus frondibus.

2. ^m *Conchylium* dictum eo quod ex *conchulis* marinis color ejus colligitur. Idem et *ostrum* vocatur.

3. *Ostrum*, quod pro colore purpuræ temperatur, plurimis quidem in locis, sed optimum in insula Cypri gignitur, sive in iis quos propius solis cursus illuminat.

4. *Conchylia* autem sunt maris, quæ circumcisa ferro lacrymas purpurei coloris emittunt. His collectis color purpureus temperatur; **466** et ostrum exinde

^a Hæc secundum antiq. orthog. E Serv., *Æn.* v.

^b Unde *stippatores*... componunt. Ex eod., *Æn.* III: *Stippantque carinis*.

^c Qui in navibus. Al., *vallibus*; F., *navalibus*.

^d *Tomentum*. Al., *tumentum*.

^e *Byssum*... *papatem* vicant. Absunt hæc a Gothico Toleian.

^f Quod Græci *papatem*. Est namque *πάππος ἀκάθης* *θευκόν ἐξάνθημα*, ut ait Eustach. Festus quoque: *Pappi, carduorum flores*.

^g *Fibrinum*. Sup., cap. 22.

^h *Aranea*. Sup., lib. XII, cap. 3.

ⁱ *Sericum*. E Serv., *Georg.* II, ad vers. *Velleraque ut foliis... Seres*.

^j *Plactum*. Vel *pluthium* potius, ut sit ἀπὸ τοῦ *πλήθω*, quod est impleo, et *stippo*.

^k Et quasi *crassedo*. Vulgo, *seda cadarca*.

CAP. XXVIII. — ^l *Cocccum* Græci. Frequentius apud LXX *κόκκινον* quam *κόκκος*, ubi Hieronymus *coccum vermiculum* reddit, nunc *cocccum*, vel *cocccinum* relinquit; *φονιχοῦν* vero *rubrum* interpretari solet.

^m *Conchylium*... *elicitur*. Ex Vitruv., lib. VII, cap. 15.

ⁿ *Purpura*... a puritate luc. Respexit fortasse ad Virgilii verba, *Æn.* I: *Lumenque juventæ Purpureum*. Nam *purpura* *πορφύρα* quin sit, ne ipse quidem vi-

appellatum dicunt, quod ex testæ humore elicitor.

5. ⁿ *Purpura* apud Latinos a puritate lucis vocata. Apud Græcos autem *πορφύρα* dicitur cum aspiratione; apud nos *purpura* sine aspiratione.

6. ^o *Ferrugo* est color purpuræ subnigræ, quæ sit in Hispania, ut: *Ferrugine clarus Ibera*. Dicta autem *ferrugo*, quod omnis purpura prima tinctura hujusmodi coloris existat.

7. ^p *Glaucus* color est ferrugineus, subniger.

^r *Elbidum* ab *elbo* colore vocatum. Elbum enim est medius color inter album et nigrum, et *elbum* ab *albo* derivatum.

8. ^r *Luteus* color rubicundus, quod est croceus; nam crocus lutei coloris est, ut: *Croceo mutabit vellera luto*.

B ^s *Menum*, quod sit colore nigro. Græci enim *μύλαν* nigrum dicunt.

Masticinum, quod colorem masticis habeat.

Blateum... *Blavum*... *Mesticium*...

9. *Osticium*, quia ex usto est. Fit enim ex dependenti fuligine tectorum egesta assiduis ignibus, unde et color ejusdem tincturæ flammeus est.

467 CAPUT XXIX.

De instrumentis vestium.

1. *Tela* ^t pro longitudine staminum dicta, cujus derivativum est *telaria*.

^v *Insubuli*, quia infra supra sunt, vel quia *insubulantur*.

Radii dicti, quia *radendo* fiunt.

C *Pectines*, quod *pexa* fila reddant, et imprimant.

2. *Colus*, quod sit in longitudine, et rotunditate, quasi *columna*.

Fusus, quod per ipsum fundatur quod netum est.

^v *Alibrum*, quod in eo *librantur* fila, id est, *volvuntur*.

3. *Calathus*, leve gestamen ex ligno, vel canna, aut ex junco factum, in quo vel pensa ponuntur, vel detur ambigere.

^o *Ferrugo est color... in Hispan.* Serv., *Georg.* I: *Cum caput... Ferrugine*:—*Ferrugo est purpura nigrior Hispana*; alibi, *Et ferrugine clarus Ibera*; ^r ubi *Hispana* gloss. fuit vocis *Ibera*. Ipse namque Servius in loco a se ex *Æn.* IX citato Hiberam ferrugineum, non Hispanam, sed Ponticam intelligi vult. Fuerunt ergo Isidori ætate quædam (ut nunc sunt omnia) Servii exemplaria corrupta.

^p *Glaucus est color ferrug.* Sup., in equor. coloribus, lib. XII, cap. 1.

^q *Elbum*. Sup., lib. XII, cap. 5.

^r *Luteus*. E Serv., *eclog.* 4.

^s *Menum*. Al., *melum*. Al., *melium*; forte *melium*, de quo alibi.

CAP. XXIX. — ^t *Tela pro longitudine*, ἀπὸ τοῦ *τελῶθην*, scilicet.

^v *Insula*. Gloss., *insubula ἀντι-v, και ἀντια*, et alibi *ἀντιον ἐθα ὑπαίνουσιν αι γυναικες*. Lucretius, lib. V:

Insilia, ac fusi, radii, scæpique sonantes, ubi *insubula* quidam legunt, nec syllabæ productionem curant. Hieronymus *littiatorum* vocat, *Paralip.* I.

^v *Alibrum q. i. e. librantur*. Gothici *liberantur*, id est, *solvuntur*.

leguntur flores, ^a *καλον* enim Græce lignum est, a quo derivatus est *calathus*. ^b Nam Latine *quasillum* dicitur. Cicero in Philippicis: *At vero hujus domi inter quasilla pendebatur aurum.*

4. *Pensum* mulierum, a *pendendo* dictum, unde *pensa* et *impensa*.

Netum....

5. *Fila* dicta, ve. quia ex pilis animalium sunt, vel quia lanificium filis tenuibus constat in modum pilorum, id est, quasi florum.

6. ^c *Metaxa*, quasi *metaxa*, a circuitu, scilicet, filorum. Nam **468** *meta* circuitus dicitur, vel quod transferatur.

^d *Gubellum*, corrupte a *globo* dictum per diminutionem, quasi *globellum*.

7. ^e *Panulæ* (vel *panuclæ*), quod ex eis *panni* **B** *textantur*. Ipsæ enim discurrunt per telam.

Stamen dictum, quia rectum stat.

Trama, quod via recta transmittatur per telam.

Est enim filum intra stamen currens.

Licia sunt quibus stamina ligantur, quasi *ligia*.

Ordiri....

Texere....

CAPUT XXX.

De ornamentis.

1. Hactenus de veste, dehinc ad cæterum cultum veniamus.

Ornamenta dicta, quod eorum cultu ora vultusque decorentur. Primum ornamentum *corona* insigne victoriæ, sive regii honoris signum, quæ in **C** capite regum ponitur, ad significandum circumfusus in orbe populos, quibus accinctus, quasi caput suum coronatur. Hæc a Lucilio *corolla*, ab Homero *στέφανη* dicta est. ^f Hujus principium a Libero quodam Gentiles existimant, quod is in potando mota vino capita vincire fasciolas instituerit, idcirco

^a *Calon* enim Græci lign. Ita Serv., non semel. Vid. *Æn.* vi initium. Et Festus: *Calones calcei ex ligno facti.*

^b Nam Latine *quasill...* aurum. Verba sunt Serv., eclog. 4.

^c *Metaxa*. Vulgo *madoxæ*. Gloss., *metaxa*, *σπιρά*, et *metaxa* *πρία*. Utitur ea voce Vitruvius, lib. vii, cap. 3, et Martianus, lib. xxxix, dd. de Pign. et Hypothec. Unde *metaxarii* apud Justin., lib. viii **C.** **D** eod. tit.

^d *Gubellum*. Al., *tubellum*. Al., *jubellum*. Al., *globellum*. Hispanè *ovillo*, atque etiam apud quosdam *Jovillo*.

^e *Panulæ*, vel *panuclæ*. Absunt a Gothicis duo posteriora verba. Vid. Eruditorum virorum notas ad Verronis verba lib. iv; *Pannus* Græcum, *pannulum* dictum a *panno*, et *volvendo* *filo*.

CAP. XXX. — ^f Hujus principium a Libero. Vid. *Athen.*, lib. xv, cap. 5.

^g Sicut erat in sacerdotibus. Ut in flaminibus. Nam flamines dicti quasi flamines, ut ait Festus. Et in legatis. Livius, lib. i: *Legatus, ubi ad fines eorum sensit unde res repetuntur, capite velato (filum lanæ velamen est): Audi, Jupiter, etc.* Quod autem lineas etiam coronas ait fuisse ex Virgilio versu, *Æn.* xii:

Velati lino et verbena tempora vincti,

in vitis id Servio, Cauro et Hyginio facit, qui *limo* legi

olim lineæ, et lanei generis corona fuit: sicut erat in sacerdotibus gentilium.

2. ^h Nomen coronæ hac ex causa vocatum, quod initio circum aras curretur, atque ad imaginem circuitus vel chori est formata, et nominata corona.

469 3. ⁱ Imperatores Romani et reges quidam gentium aureis coronis utuntur. Persæ tiaras gerunt, ^j sed reges rectas, satrapæ incurvas. Reperta autem tiara a Semiramide Assyriorum regina. Quod genus ornamentum exinde usque hodie gens ipsa retinet. ^k Athenienses autem cicadas aureas gerebant, partim in verticem, nonnulli in fronte. Non enim eadem sunt insignia omnium regnorum. Gentilium vates infula, apice, pileo, sive galero utebantur.

4. ^l *Infula* est fasciola sacerdotalis capitibus, alba, in modum diadematis, a qua vittæ ab utraque parte dependent, quæ infulam vinciunt. Unde et vittæ sunt, quod vinciant, infula autem plerumque tortilis de albo et cocco.

5. ^m *Apex* est pileum sutile, quo sacerdotes gentiles utebantur, appellatus ab *apiendo*, id est, a ligando, ⁿ Nam virgula quæ in pileo erat, connectebatur filo, quod fiebat ex lana hostiæ. ^o *Galerum*, pileum ex pelle cæssæ hostiæ factum. *Pileum* autem dictum a *pelle* hostiæ, unde fiebant.

6. ^p *Cydaris* et ipsa sacerdotum erat, quæ a plerisque *mitra* vocatur.

470 CAPUT XXXI.

De ornamentis capitis feminarum.

1. Ornamenta capitis feminarum diadema, nimbus, capitalum et mitra.

^q *Diadema* est ornamentum capitis matronarum ex auro et gemmis contextum, quod in se circumactis extremitatibus retro astringitur, et exinde dictum Græce, quod præligetur.

2. *Nimbus* est fasciola transversa ex auro assuta eo loco malunt.

^r Nomen coronæ. Fest.: *Corona, cum videatur a choro dici, caret tamen aspiratione.*

^s Imperatores Romani, et reg. Vid. Plin., Agell., et Tertull. de Coron. Millit.

^t Sed reges rectas. Xenoph., lib. vii *Παιδ.*: *Ὁ Κύρος ἐπ' ἄρματος ὄρθην ἔχων τὴν τιάρην.* Et Hesych.: *Τιάρη ἢ λεγομένη κυρβάσις, ταύτη δὲ οἱ Πέρσαι βασιλεῖς μόνη ἔχρῶντο ὄρθην, οἱ δὲ στρατηγοὶ ὑποκεκλιμένην.*

^u Athenienses cicadas. Dicti propterea *τεττεροπόροι*.

^v *Infula*. E Serv.: *Æn.* x. Vid. Fest.

^w *Apex*. Ex Fest.

^x Nam virgul. Serv., *Æn.* ii: *Fundere lumen apex.*

^y *Galerum*. Idem, *Æn.* vii: *Galerus genus est pilei, quod Fronto genere neutro dicit: hoc GALERUM.* Al., *galerium*. Al., *galearium*. Fest.: *Galearia a galearum similitudine dicta.*

^z *Cydaris*. Ex Hieron., ad Zachar. iii, et Ezech. xii.

CAP. XXXI. — ^q *Diadema*. Citantur a Festo ex Catone hæc verba in Rusco: *Mulieres operatas auro, purpuraque ars* inhaeret diadema, coronas aureas, etc.* Sed quia Hieronymus, ad Ezech. xii, et alii, diadema non matronarum, sed regii capitis insigne esse dicunt, *anadema* hic legebat vir doctissimus, ex Luceo, lib. v: *Fiunt anademata, mitræ; cuius poetæ perstudiosum fuisse Isidorum constat ex pluribus hujus operis locis.*

in linteo, quod est in fronte feminarum. Plautus : A¹ quibus pretiosa grana lapidum dependent. ^m Harum

Quo magis eam aspicio, tam magis nimbata est.

• Nam et lumen quod circa angelorum capita pingitur nimbus vocatur, licet et nimbus sit densitas nubis.

3. ^b *Capitulum* est quod vulgo *capitulare* dicunt. Idem et *cappa*, vel quod duos apices, ut *cappa* littera habeat, vel quia capitis ornamentum est.

471 4. ^c *Mitra* est pileum Phrygium caput protegens, quale est ornamentum capitis devotarum. ^d Sed pileum virorum est, mitræ autem feminarum.

5. *Redimicula* autem sunt quibus mitra alligatur. Pileum autem, ut prædiximus, a pelle erat. Nam mitra ex lana est.

• *Ricula* est mitra virginalis capitis.

6. *Vittæ* sunt quæ crinibus innectuntur, quibus fluentes religantur capilli, et *vittæ* dictæ, quod *viciant*.

^f *Tænia* autem est vittarum extremitas dependens diversorum colorum.

Item vitta est qua corona vincitur; tænia vero extrema pars vittæ, quæ dependet coronæ.

7. ^{*} *Retiolum* est quod colligit comas, dictum ab eo quod retinet crines, ne effundantur.

472 8. ^b *Discriminalia* capitis mulierum sunt vocata, ex eo quod caput auro discernant. ⁱ Nam *discriminare dividere* dicitur.

ⁱ *Antiæ* sunt cincinni dependentes prope auriculas, Græco vocabulo ab auribus.

9. ^k *Acus* sunt quibus in feminis ornandorum crinum compago retinetur, ne laxius fluant, et sparsi dissipentur capilli.

10. *Inaures*, ab aurium foraminibus nuncupatæ,

• Nam et lumen quod circa angelorum capita. Servius, *Æn.* x : *Hæc ubi dicta... Misit agens hiemem nimbo succincta...*—*Nimbo succincta; nubibus* (inquit), quia præmisit agens hiemem, quod nisi esset, splendorem acciperemus qui est circa corpus deorum.

^b *Capitulum*.—*Capitul* lego. Var. o, libro iv : *Item texta fasciola, qua capitulum in capite colligant; dictum capital a capite, quod sacerdotum etiam nunc in capite solent habere.* Et Festus : *Capital, linteum quoddam, quo in sacrificiis utebantur.*

^c *Mitra* est pileum. Serv., *Æn.* iv : *Mitra incurvum pileum, de quo pendeat et baccharum tegmen*

^d Sed pileum vir... fem. E Serv., *Æn.* ix.

^e *Ricula* est mitra Virg. cap. Vid. Varr., Fest., Non.

^f *Tænia vittarum extrem.* E Serv., *Æn.* vii : *Fit longa tænia vittæ.*

^g *Retiolum... retineat crines.* Reticulum dicit Varro, lib. iv.

^h *Discriminalia.* Discriminale dicit Hieronym., *Isai.* iii, quod Varroni et Nonio est *discerniculum*, id est, acus quæ capillos a media fronte (ut ait Nonius) dissepavit. Quod in glossariis *discrimen* dici existimo, est enim inter ornamenta : *discrimen, διακρισις.*

ⁱ Nam *discriminare dividere* est. Virgil., *Æn.* xi : *Et late discriminat agros.*

^j *Antiæ sunt cincinni.* Festus : *Antiæ muliebres capilli demissi in frontem appellati ex Græco videntur, quod enim nos CONTRA, illi ἀντι dicunt. Cur ab auribus. Iocat Isidorus, non video. Utitur hac voce Tertull. in lib. de Pall.*

^k *Acus dissipentur capilli.* Verba Hieronymi,

¹ quibus pretiosa grana lapidum dependent. ^m Harum usus in Græcia, puellæ utraque aure, ⁿ pueri tantum dextra gerebant.

11. *Torques* sunt circuli aurei a collo ad pectus usque pendentes. Torques autem et bullæ a viris geruntur, a feminis vero monilia et catellæ. Dictæ autem torques, quod sint tortæ; et bullæ, quod sint similes rotunditate bullis, quæ in aqua vento inflantur.

473 12. ^o *Monile* ornamentum ex gemmis est, quod solet ex feminarum pendere collo, dictum a *manere*.

^p Hoc etiam et *serpentum* dicitur, quia constat ex amphorulis quibusdam aureis, gemmisque variis in modum facturæ serpentis. ^q Nonnulli hoc et *segmentum* dicunt, ut Juvenalis : *Segmenta, et longos habitus*; licet et segmentatis vestes dicamus, ut ipse :

Et segmentatis dormisset parvula conis.

13. ^r Plerumque autem et per monile omnia ornamenta matronarum significantur, quidquid illis munere datur.

14. ^s *Muræna* vulgo vocatur, quod scilicet auri metallo in virgulas lentescente quædam ordinis flexuosi catena contextitur, in similitudinem muræne serpentis, quæ ad collum ornandum aptatur. ^t Hæc interdum auri atque argenti textitur virgulis. Unde et dicitur in Canticis canticorum : *Murænulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento.*

15. *Catellæ* sunt catenulæ colli invicem se comprehendentes in modum catenæ, unde et appellatæ.

16. ^u *Dextras* communes esse virorum ac feminarum, **474** quia utriusque sexus dextræ sunt.

^v *Armillæ* autem proprie virorum sunt, collatæ victoriæ causa militibus ob armorum virtutem.

Unde et quondam vulgo ^x *violæ* dicebantur. Ab in *Isai.* iii.

¹ *Quibus pretiosa grana lapidum dependent.* Sic Tertull., lib. de Cultu feminar. : *Ut ex illis ad ferum nati corporis grana nescio quæ penderent.*

^m *Inaurium* usus in Græcia. Al., *Harum usus.* Utrumque (ut puto) e margine.

ⁿ *Pueri tantum dextra.* Tertull., in Palmo, de Achile : *Aurem quoque foratu effeminatus.*

^o *Monile ornatum ex gemmis.* Ex Hieronymo, Ezech. xvi.

^p *Hoc etiam serpentum.* Sic Goth. et Pollux, lib. vi, ὄφεις inter ornamenta feminarum numerat. Al.

^q *Serpentum;* et Græci quoque ἰσπερών; et Festus. *Serpula serperit* (ait idem), *Messalla serpens irreperit.*

^r *Nonnulli hoc et segment.* E Serv., *Æn.* i : *Colloque monile baccatum.*

^s *Plerumque autem et per monile omn. ornam.* Ex Hieron., *Isai.* iii.

^t *Muræna... contextitur.* Ex eod., epist. 15, ad Marcell., de Laud. Asellæ.

^u *Hæc interd... virgulis.* Ex eod., *Isai.* iii.

^v *Dextræ communes.* Lego *dextralia communia.* Quod enim LXX περιδεία, Hieronymus *dextralia* vertit, quæ Ambrosius, nemque Jul. Capitolin. in Maximino, *dextrocheria* vocant.

^w *Armillæ autem prop. viror. Vid.*

^x *Violæ diceb. Leguntur in Pandectis sæpe violæ; et in Gloss. Viriolæ, ψέλλια.* Est autem *violæ* diminutivum a *viria*, qua voce utitur Ambrosius, lib. de Abrah. patriarch., cap. 9 : *Has* (inquit) *ir* *aures habebat, quæ non gravarent aures; has viriæ quæ manum non materiali auro ornarent, sed spirital*

tellectu autem circuli armilla non discrepat, quia ipsa quoque hoc ubi ponitur ambiendo constringit. Sed armilla latius extenditur, circulus rotandus fit.

47. * *Fibulae* sunt quibus pectus feminarum ornatur, vel pallium tenetur a viris in humeris, seu cingulum in lumbis.

^b *Lunulae* sunt ornamenta mulierum in similitudinem lunae ballulae aureae dependentes.

48. * *Specula* dicuntur, in quibus feminae vultus suos intuentur. Dictum autem speculum, vel quod ex splendore reddatur, vel quod ibi feminae intuentes considerent speciem sui vultus, et quidquid ornamentis deesse viderint adjiciant.

49. *Periscelides* apud feminas, crurum ornata, quibus gressus earum ornantur.

Olfactoriola vascula sunt muliebria, quibus odora-
menta gestantur.

475 CAPUT XXXII.

De annulis.

1. Primus ^d Prometheus fertur circulum ferreum, incluso lapide, digito ^e circumdedisse.

^f Qua consuetudine homines usi, annulos habere coeperunt. ^g *Annuli* autem per diminutionem dicitur a circulis et *anis* qui sunt circa brachia, et circum crura. Unde et *signa* eorum per diminutionem *sigilla*. Nam signa majora sunt, sigilla vero quasi minora signa.

2. Annulos primum homines gestare coeperunt quarto a pollice digito, quod eo vena quaedam usque ad cor pertingat, quam notandam, ornandamque aliquo insigni veteres putaverunt.

3. ^b Apud Romanos annuli de publico dabantur, et non sine 476 discrimine. ⁱ Nam dignitate praecipuis viris gemmati dabantur, caeteris solidi. Annulum aureum neque servus, neque libertinus gestabat in publico, sed ^j annulo aureo liberi utebantur, liberactu levarent. Et Tertull., de Pall.: *Utique sicut vestigia caestuum viria occupavit.*

^a *Fibulae*. De his inf., cap. 32.

^b *Lunulae*. Ex Hieronym., Isai. III. Vox etiam Plauto nota.

^c *Specula... Periscelides*. *v. x* eod.

CAP. XXXII. — ^d *Primus Prometh.* Plin., in proemio lib. XXXVII. Sed idem, lib. XXXIII, cap. 1, fabulosa haec indicaverat.

^e *Circumdedisse*. Vet. Cod., *circumdasse*.

^f *Qua consuetudine homines*. Ex Hygin., lib. II, c. de Sagitt.

^g *Annuli autem per dim.* Varr., lib. V: *Tempus a bruma ad brumam dum sol redit, vocatur annus, quod ut parvuli circuli annuli, sic magni circites dicebantur anni. Sunt autem circites (ut ait Festus) circuli ex aere facti.*

^b *Apud Romanos annuli de publ.* His tantum qui legati ad exteras gentes ituri essent, ait Plin., lib. XXXIII, cap. 1.

ⁱ *Nam dignitate praecip.* Haec unde sint, quaerendum.

^j *Annulo aureo lib. uteb. arg. libert. servi ferreo.* Aureo tamen non (opinor) liberi omnes, nisi senatores, aut equites neque ferreo servi soli, sed etiam milites.

^k *At nunc praer auro... laeve est membrum.* Verba sunt Tertull., in Apologetico.

^l *Ungulus est gemmat.* Plin.: *Quantum et de no-*

l *luni argenteo, servi ferreo, licet et multi honestissimi annulo ferreo utebantur.*

4. Apud veteres ultra unum annulum uti infame habitum viro. Gracchus in Maenium: *Considerate, Quirites, sinistram ejus, cujus auctoritatem sequimini, qui propter mulierum cupiditatem, ut mulier est ornatus.* Crassus, qui apud Parthos periit, in senectute duos habuit annulos, causam praefrens, quod pecunia ei immensa crevissset. Multi etiam Romanorum pro gravitate annulum gestare in digito abstinerunt. Feminae non usae annulis, nisi quos virgini sponsus miserat, neque amplius quam binos annulos aureos in digitis habere solebant. ^k At nunc praer auro nullum feminis leve est atque immune membrum.

B 5. Inter genera annulorum sunt: unguis, samothracius, thynnus.

^l *Ungulus* est gemmatus, vocatusque hoc nomine, quia sicut ungula carni, ita gemma annuli auro accingitur.

^m *Samothracius* aureus est quidem, sed capitulo ferreo, a loco ita vocatus.

6. *Thynnus* purus est, primum in Bithynia fabricatus, ⁿ quam 477 olim *Thynniam* vocabant. ^o Flaccus: *Lugente mea vita, nec smaragdos, berillosque mihi, Flacce, nec nitentes per candida margarita quaero. Nec quos Thynnica lima perpolivit annulos, neque jaspis lapillos.*

CAPUT XXXIII.

De cingulis.

C 1. *Cinctus* ^p est lata zona, et minus lata semicinctium, et utrisque 478 minima *cingulum*. Nam a *cinctu* per diminutionem *cingulum* nominatur. Cinctu ^q autem juvenes in exercitatione campestri verecunda velabant, unde et *campestre* dicebatur.

2. ^r *Batteus* cingulum militare est, dictus, propter quod ex eo signa dependent, ad demonstrandam lenine ipso ambigi video, Graeci a digitis appellavere. Apud nos prisci unguis vocabantur.

^m *Samothracius* aut. sed c. Ferr. Plinius: *Nec non et servitia jam ferrum auro cingunt, alia per sese mero auro decorant, cujus licentiae origo nomine ipso in Samothrace id institutum declarat.*

ⁿ *Quam olim Thynniam vocabant.* Ita Acron., od. 3, lib. III.

^o *Flaccus lugente.* Versus Flacci, ut erant in Goth. libris, inemendatos reliquimus, quos licebit, vel ex Alciato ita legere: *Lucentes mea vita, nec smaragdos berillos mihi nec... nitentes, nec praecand., etc.* Vel integros potius minimo periculo, commodissimo sensu, Anl. Covarr. auctore, ita: *Lugenti, mea vita, nec smaragdos, berillos mihi mitte nec nitentes. Non mi candida, etc.* Nam post vocem *mihi*, omisisse librarios *mitte*, propter similitudinem, quae aliquanto etiam est major in Gothicis characteribus, mihi sane fit valde verisimile. Et *to Flacce* alienum esse quis non videat? Vetat autem sibi pretiosos lapides lugenti mitte, quod eorum (ut alter Flaccus ait) usus dolentem non queat delinire.

CAP. XXXIII. — ^p *Cinctus est lata zona.* Varro: *Cinctus et cingulum a cingendo, alterum viris, alteram mulieribus attributum.*

^q *Cincto autem juvenes, etc.* Ead. sup., de Perizonate, cap. 22.

^r *Batteus.* Varro: *Batteum, quod cingulum e cortis habebant bullatum batteum dictum.*

gionis militaris summam, id est, sex millium sexcentorum, ex quo numero et ipsi consistunt. ^a Unde et balteus dicitur non tantum quod cingitur, sed etiam a quo arma dependent.

3. *Zona* Græcum est, quam illi ζωνάριον, nos *cingulam* nuncupamus.

Strophium est cingulum aureum cum gemmis, de ^b quo ait Cinna: *Strophio lactentes cincta papillas.*

^d Et Prudentius: *Nomen hoc gemmæ strophio illigatum est.*

4. ^e *Limus* est cinctus quem publici habebant servi. Et dicitur limus, quia transversas habet purpuras, id est, limas.

^f *Caltulum*, cinguli 479 genus a coacto loro dictum.

^g *Fibula* Græcum est, quam illi φιβλήν dicunt, quod **B** ligat.

^h *Suffibulum*, subligaculum.

5. ⁱ *Redimiculum* est quod *succinctorium*, sive *brachile* nuncupamus, quod descendens per cervicem, et a lateribus colli divisum, utrarumque alarum sinus ambit, atque hinc inde succingit, ut constringens latitudinem, vestes ad corpus contrahat, atque conjungendo componat. Hoc vulgo *brachiale*, quasi *brachiale* dicunt, ^j quamvis nunc non brachiorum, sed renum sit cingulum. *Succinctorium* autem vocatum, quod, ut dictum est, sub brachiis ductum alarum sinus ambit, atque hinc inde succingit.

6. ^k *Fascia* est qua tegitur pectus et papillæ comprimuntur, 480 atque crispante cingulo angustius pectus arctatur. Et dicta *fascia*, quod in modum **C** fasciculi corpus alligat. Hinc et *fasciola*, quibus vulnera colligantur.

^a Unde et balteus... dependent. E Serv., Æn. v.

^b De quo ait Cinna. Sic omnes libri. Id hemistichium apud Catullum legimus in Nuptiis Pelei, sed fuisse illi commune cum Cinna, ut sunt nonnulla Maroni cum Catullo et Lucretio, quid vetat? Itaque nihil vitio.

^c Lactentes. Al., luctantes.

^d Et Prudentius: *Nomen hoc gemmæ. Περὶ στροφίων* hymn. 4. Et Tertull. strophium pro capitis ornamento posuit in extremo lib. de Coron. milit.: *Quid caput strophio aut draconario damnas diademati destinatum.*

^e Limus. Sap. cap. 22.

^f Caltulum. Ita omnes Gothici, præter unum Salmanticens. in quo *catulum*. Neutrum rejicimus. Plautus in Epidie.:

Iudasiatam, patagiatam caltulam, aut crocotularam.

Quæ verba eadem citantur a Varr., lib. iv. At de catulo Festus: *Catulus genus quoddam vinculi, qui interdum canis appellatur.* Et Plautus: *Catulo ut acubus ferreo.*

^g Fibula Græcum. Pro φιβλήν Æoles φιβλήν dicebant.

^h Suffibulum. Subligaculum. Hæc separatim sine interpretatione legi malim, ut in quibusdam libris ponuntur, quam ut alterum alterius sit glossa, quod fieri potuisse audent quidam suscipiari ex verbis Varronis, lib. v: *Eo prætor virgines vestales, et sacerdotem publicum, introcat nemo. Is cum eat, suffibulum haud habeat. Scriptum id dicitur, ut a suffiendo, subligaculum.* Vid. Fest.

ⁱ Redimiculum. Totus locus expressus est ex Joann. Cassian., lib. de Instit. monach., cap. 6.

7. *Vitta* dicta quod ea pectus vincitur instar vitis ligantis.

^l *Limbus* est quem nos *ornaturam* dicimus.

8. *Fasciola* est quæ ambit extremitatem vestium, aut ex filis, aut ex auro contexta, assutaque extrinsecus in extrema parte vestimenti, vel chlamydis. De qua Virgilius:

Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.

CAPUT XXXIV.

De calceamentis.

1. *Sutores* nuncupati sunt, quod insertis filo porcorum setis suant, id est, consuunt, quasi *setores*.

2. *Caligarius* vero, non a callo pedum, sed a *calo*, id est, ligno, vocatus, sine quo consui calceamenta non possunt, ^m quas Græci καλόποδας dicunt. Fiebant autem prius ex salice tantum; hinc et *calceamenta* dicta, quod in *calo*, id est, in ligno. fiant, vel quod *calcentur*.

3. ⁿ *Crepidæ* Græci ante repertas usi sunt. Est autem genus singulari forma, et idem utriusque aptum pedi, vel dextro, vel sinistro. *Crepidæ* autem dictæ, quod cum sono stringantur, sive a pedum *crepitu* in ambulando.

4. ^o *Calceis* reges utebantur, et cæsares.

Forma eorum.

481 *Patritios* calceos Romulus reperit quatuor corrigiarum, assutaque luna. Iis soli patritii utebantur. Luna autem in eis non sideris formam, sed notam centenarii numeri significabat, quod initio patritii senatores centum fuerint.

5. ^p *Ocreæ*, tibialia calceamenta sunt, dicta quod crura tegant.

^q *Cothurni* sunt, quibus calcabantur tragœdi, qui

^r *Quamvis nunc non brach. sed ren.* Gestant hodie has duplices resticulas laneas monachi, qui sancti Bernardi instituta sectantur.

^s *Fascia est... arctatur.* Ex Hieron., epist. 47, de Vitand. susp. contub.

^t *Limbus.* E Serv., Æn. iv.

CAP. XXXIV.—^m *Quas Græci καλόποδας. Al., quas Græci calopodion. Utrumque recte. Latini formas. Horat. Si scalpra, et formas non sutor. Ubi Acron etiam formas Græco vocabulo καλόποδας interpretatur.*

ⁿ *Crepidæ Græci.* Et vox ipsa Græca. Agell., lib. xiii, cap. 21: *Omnia ferme id genus, quibus plantarum calces tantum infime leguntur, cætera prope nuda, et teretibus habentis juncta sunt, soleas dixerunt, nonnunquam voce Græca e epidulas.*

^o *Calceis reges utebantur.* Doest fortasse auratis, vel gemmatis. Nam hujusmodi calceis et Cothurnum reges, et imperatorum quosdam usos scimus. Plineids, lib. xxxvii, cap. 2, de Caligula: *Super omnia muliebria soccos inducat e margaritis.* Et Lamprid., de Heliogab.: *Habuit in calceamentis gemmas, et quidem scalptas, quod risum omnibus movit, quasi possent sculpturæ nobilium artificum videri in gemmis quas pedibus adhærebant.*

^p *Ocreæ quod crus.* Varro: *Ocreæ quod opponuntur ob crus.* Longe aliter Festus ex Ateio Philologo. Ocrim montem confragusum a veteribus dictum, inde ocreas dictas, quod sint inæqualiter laboratas.

^q *Cothurnus.* Est etiam cothurnus (et ait Serv., Æn. 1) calcei species venatorii, quo etiam sura vincitur, et aptus utriusque pedi, propterea singulari numero dixisse Maronem:

Purpureoque alte curas vincire cothurno.

in theatro dicturi erant, et alta, intonantique voce **A** carmina cantaturi. Est enim calceamentum in modum crepidarum, quo Heroes utebantur, sed tale est, ut dextro et lævo conveniat pedi.

6. ^a *Baxæ* calceamentum comædorum erat, sicut tragædorum cothurni. Quos quendam etiam *calones* appellat, eo quod ex salice fierent. Nam Græci, ut diximus, *lignum xalov* vocabant.

7. *Talares* calcei *socci* sunt, qui inde nominati videntur, quod ea figura sint, ut contingant *talum*, sicut ^b *subtolares*, quod *sub talo* sunt, quasi *subtalares*.

8. ^a *Obstrigilli* sunt qui per plantas consuti sunt, et ex superiore parte **482** corrigia trahitur, ut constringantur, unde et nominantur.

9. *Ossæ* puto ab *osse* primum factas, et quamvis nunc ex alio genere, tamen nomen pristinum retinent: **B**

10. ^a *Mullei* similes sunt cothurnorum solo alto; superiore autem parte cum osseis, vel æneis malleolis, ad quos lora deligebantur. ^a Dicti autem sunt a

^a *Baxæ calciamenta comæd.* Tertull.: *Si philosophus in purpura, cur non et in baxea* (Al., *baxa*) *Tyria calciare, nisi aurum minime Græcitas decet.* Et Apuleius, lib. II de *Asio*: *Palmeis baxeis indutum.*

^b *Sicut subtolares q. s. l. s.* Sic Onien., Ovet., Salm., Silien. Gothici. Al., *subtolares.*

^c *Obstrigilli.* *Obstragula* vocat Plinius calceorum vincula, lib. IX, cap. 35, de Margaritis: *Quin et pedibus, nec crepidarum tantum obstragulis, sed et totis soculis addunt.*

^d *Mullei.* Vid. Fest.

^e *Dicti autem a colore rubro, qualis est mulli piscis.* Nisi potius pisces de calceis nominati. Plin., lib. IX, cap. 17: *Nomen his Fexestella a colore mulleorum calceamentorum datum putat.*

^f *Soleæ.* Vid. Agellii verba dudum ad *Crepidæ* **C** citata.

^g *Soleæ materiales.* — *Materiaris* dixisset Plinius, ut lib. VII, cap. 56.

colore rubro, qualis est *mulli* piscis.

11. ^f *Soleæ* sunt, quibus tantum pedum plantæ teguntur, dictæ a *solo* pedum. Item ^h *soleæ materiales* ex *materia* corio intacta.

12. *Socci*, cujus diminutivum *socelli*, appellati inde, quod *saccum* habeant, in quo pars plantæ injicitur.

Caliculæ...

^h *Caligæ*, vel a *callo* pedum dictæ, vel quia *ligantur*. Nam *socci* non *ligantur*, sed tantum *intromittuntur*.

13. ⁱ *Cernui* *socci* sunt sine solo.

Lingulati quos nos *foliatis* vocamus.

Clavati, quasi *chalybati*, eo quod minutis clavibus, id est, acutis ^k sola caligis vinciantur.

^l *Perones*, et ^m *sculponeæ* rustica calceamenta sunt.

Baxæ, calceamenta mulierum sunt

Corrigiæ a *coriis* vocantur, vel a *colligatione*, quasi *colligiæ*.

^h *Caligulæ...* Al., *Galigulæ.*

ⁱ *Cernui.* Festus: *Cernuus calciamenti genus.* Et fortasse huc referri posset versus Lucilli a Nonio citatus:

Cernuus extemplo plantas convestit honestas

Quamquam et pro inclinato intelligi possit, ut vult Nonius.

^j *Quos nos folleatos.* Hieronym. in epist. ad Eustach.: *Apud hos affectata sunt omnia. Laxæ manicæ, caligæ follicantes, vestis crassior.* Et paulo ante: *Omnis his cura de vestibus, si bene oleant, si pes laxa pelle non folleat.*

^k *Sola caligis.* Sic Manuscr. o. Meminit clavorum caligarium. Plin., lib. IX, cap. 17.

^l *Perones.* Serv., *Æn.* VII: *Perones rusticum calceamentum.* Vid. Fest., *Mulleos.*

^m *Sculponeæ.* Cato de Re Rust.: *Sculponeas bonas alternis annis dare oportet.* Vid. etiam Non.

LIBER VIGESIMUS.

DE PENU ET INSTRUMENTIS DOMESTICIS ET RUSTICIS.

483 CAPUT PRIMUM.

De mensis.

1. Primus Dædalus mensam et sellam fecit. ^a *Coquinæ* apparatus Apicius quidam primus composuit, qui in eo absumptis bonis morte voluntaria periit, et merito, quia is qui gulæ atque edacitati servit, et arimam et corpus interficit. Ab esu et comesu mensæ factum vocabatur. Nolle enim alium habet usum.

2. ^b *Torus* dicitur a *tortis* herbis, quæ accumbentiam bumeris supponuntur.

484 ^c *Stibadium* a *stipitiibus* dictum, quasi *stipidium*; sic enim prius coeptum est. *Accubitum* a *cibi* vocatum, ^d quasi *ad cibatum* epularum.

3. ^e *Convivium* apud Græcos a *compositatione στυπώσων*. Apud nos vero a convivio rectius appellatur,

CAP. I. — ^a *Coquinæ apparatus Apicius.* De quo Senecæ ad Albinam matrem, cap. 10.

^b *Torus a tortis herb.* E Serv., *Æn.* II.

^c *Stibadium a stipitiibus dictum.* Quibus adclinati sedebant. *Stipibus* tamen habent libri de meliore

vel quia vitæ collocutionem habet. Item convivium a multitudine *convescentium*; nam privata mensa victus est, convivium non est. Convivii triplex est modus: discumbendi, edendi, et bibendi. Discumbendi, ut: *Toris jussi discumbere pictis.* Edendi et bibendi, ut:

Postquam prima quies epulis, mensæque remotæ,
Crateras maguæ statuunt, et vina coronant.

CAPUT II.

De escis.

1. *Cibus* dictus, quia *capitur ore*; sicuti *esca*, quia eam *os capit*.

Victus proprie vocatur, quia *vitam retinet*, unde et ad cibum vocare, *imitare* dicitur.

2. *Alimonia* dicitur, eo quod ejus sumptu corpus nota.

^d *Quasi ad cibitum.* Al., *ad cubitum.* Chacon, ad *cibatum*.

^e *Convivium apud Græcos.* E Hieronym., in *Isai.* I

alatur. Hinc juvenes accipiunt ad incrementum, senes ad perseverantiam. Neque enim subsistere poterit caro, nisi confortetur alimentis. Alimentum enim est quo alimur, ^a *alimonium* alendi cura.

3. *Affluentia* nuncupata, quasi rei nimium exuberantis effusio, ultra quam satis est, modusque non est.

4. *Opulentia* ab *ope* dicta est, quam si discutias, iuvenies eam tenere modum. Nam quomodo opitulatur quod nimium est, cum incommodius sit sæpe quam parum?

5. *Epulæ* ab *opulentia* rerum dictæ. Epulæ autem simplices in duo necessaria dividuntur, panem et vinum, et in duo superflua, quæ terra et mari vescendi causa exquiruntur.

485 6. ^b *Dapes* autem regum sunt, *epulæ* privatorum.

Deliciæ nuncupatæ, quod iis delectentur homines, easque suaviter appetant.

7. *Pulmentum* vocatur a *pulte*, sive enim sola pultis, sive quid aliud ejus permixtione sumatur, pulmentum proprie dicitur.

8. *Satietas* autem et ^c *saturitas* sibi differunt. Nam *satietas* ex uno cibo dici potest, pro eo quod satis sit; *saturitas* autem a *satura* nomen accepit, quod est vario alimentorum apparatu compositum.

9. *Crapula* est immoderata voracitas, quasi *cruda epula*, cujus cruditate gravatur cor, et stomachus indigestus efficitur. Immoderata enim voracitas vitium est, sed tantum id salutis est, quantum sustentationi naturæque sufficiat.

10. ^d *Jantaculum* est primus cibus quo *jejunium* solvitur, unde et nuncupatum. Nigidius: *Nos ipsi jejunia jantaculis levibus polsumus.*

11. *Prandium* ab apparatu edendi dictum; proprie autem veteres prandium vocabant omnium militum cibum ante pugnam, ^e unde est illud ducis alloquium: *Prandeamus, tanquam ad inferos cœnaturi.*

12. ^f *Merenda* est cibus qui declinante die sumi-

CAP. II. — ^a *Alimonium alendi cura.* Varro, 1 de Re Rust., cap. 8: *Ubi natura humida ibi altius vitis attolenda quod in partu et alimonio vinum non ut in calice quærit aquam, sed solem.*

^b *Dapes regum sunt.* E. Serv., *Æn.* 1, ad vers. *Qui dapibus.*

^c *Saturitas a satura.* Vid. Fest. in *Satura.*

^d *Jantaculum.* Ita meliores libri, et apud Festum in *Silatum.* Itemque in Abbreviatoris Pauli manuscripto libro, non ut in vulgatis *jentaculum.*

^e *Unde est illud ducis.* Leonidæ Spartanorum ducis, apud Justin. et Cicer., *Tuscul.* 1.

^f *Merenda cib. q. d. sum. Non: Merenda cibus qui post meridiem datur.* Gloss., *merenda*, ἀριστον δευτέρων. Calpurnius: *Seræ cum venerit hora merendæ.*

^g *Item merendare, quasi meridie edere.* Ne hoc quidem auctore caret. Fest.: *Merendam antiqui dicebant pro prandio, quod, scilicet, medio die caperetur.* Tamen adhuc eadem de re aliter cap. sequent. Isidorus.

^h *Annona tractum, etc.* Nihil melius Suid. in voce νόμοι: δοκῶσι καὶ παρ' αὐτὰς γενέσθαι αἱ ἀννοναί, ὡς αἶον ἀπὸ τὰς νόνας διδομένην.

ⁱ *Apud Veteres enim solitum erat in propatulo.* Valer., lib. 11, cap. 1, et Macrobius, lib. 111, cap. 17.

^j *Quam vespernam antiqui dicebant.* Fest.: *Cæna*

A tur, quasi *post meridiem* 486 *edenda, et proxima cœnæ.* Unde et *antecæna* a quibusdam vocatur. ⁵ *Item merendare, quasi meridie edere.*

13. ^h *Annona*, tractum est a tempore quo Romani veteres ad cibos advocabantur, sic Martialis:

Imperat excelso frangere nona toros, quod et usque hodie Persæ faciunt.

14. *Cæna* vocatur a communionione vescientium, ^{κένωσις} quippe Græci *commune* dicunt. Unde et *communiantes*, quod *communiter*, id est, pariter *conveniunt*.

¹ Apud veteres enim solitum erat in propatulo vesci, et communiter epulari, ne singularitas luxuriam generet. Est autem cœna vespertinus cibus, quam ⁱ *vespernam* antiqui dicebant. ² In usu enim non erant prandia.

B 15. *Panis* dictus, quod cum cibo apponatur, vel quod omne animal eum appetat: ^{πᾶν} enim Græce *omne* dicitur. *Cibarius* est qui ad cibum servis datur, nec delicatus. ¹ *Fermentatus* fermentis confectus. *Azymus* non fermentatus. Nam ^{ἄζυμος} est *sine fermento*, sincerus. *Acrosymus*, leviter fermentatus, quasi *acroasymus*. — *Siligineus* panis a frumenti genere nuncupatur. *Siligo* enim genus est tritici; ² *Rubidus*, recoctus, et rubefactus. *Subcineritius*, cinere coctus, 487 et reversatus. ³ *Ipse* est et *focatus*.

Clibanitiis in testa coctus.

16. ^o *Spongia*, panis aqua diu malaxatus, simillam modicam accipit, et fermentum modicum, et habet humectationis plusquam omnis panis. Unde et *spongiæ* nomen accepit

17. *Placentæ* sunt quæ fiunt de farre, quas alii *libe* dicunt, eo quod *libeant*, et placeant. *Laganum* est latus et tenuis panis, qui ^{primum} in aqua, postea in oleo frigitur.

18. ^p *Dulcia* sunt genera pistorii operis, a sapore dicta. Melle enim asperso sumuntur.

^q *Crusta* est superficies panis. Ipsa et *fragmenta*, quia dividitur, ut fracta.

apud antiquos dicebantur, quod nunc est prandium; Vesperna, quam nunc cœnam appellamus. Item in *Vesperna: Vesperna apud Plautum cœna intelligitur.*

² *In usu enim non erant prandia.* E. Serv., *Æn.* 1, ad vers.

Nunc eadem labente die convivia quærit.

D ¹ *Fermentatus.* Ita plerique Goth., ut *clibanitiis*, et *focatus*.

² *Rubidus, recoctus, et rubefactus.* Festus: *Rubidus apud Plautum panis vocatur parum coctus, sed locus e Casina ab eo citatus Isidoro potius faveat.*

³ *Ipse est et focatus.* Vulgo, *hogaza*.

^o *Spongia panis aqua diutius malaxatus.* Ita meliores libri, et malaxandi vox citatur a Zanch. ex Varro.

^p *Dulcia.* Al., *dulciamina*, haud male. Hieronymus, in Vita sancti Pachomii: *Qui ante fores convivii egredientibus fratribus erogat dulciamina, in tribuendo meditetur aliquid de Scripturis.* Hinc *dulciarii.* G. ossar. γλυκιστροπράκτας, *dulciarius.* Et *πλακωντάριος placentalarius, dulciarius.*

^q *Crusta est superf. p.* De crusto et crusta, vid. Serv., Georg. 111, et *Æn.* 111, et Varro, lib. 11. Hoc autem loco tantum retinimus quæ in vetustioribus libris invenimus.

Simila...

19. *Amolium* flos tarinæ tenuissimum præ levitate de *mola* egestum, unde et appellatum, quasi a *mola*.

Farina et *sulfures* a *farre* dictæ, cujus sunt purgamenta.

Pollis...

Fermentum a *fervere* nuncupatum, quod plus una hora non potest contineri. Crescendo enim excedit.

20. *Carnes* dictæ, quia *charæ* sunt, sive a *creando*, unde et 488 a Græcis *χρῆς* vocatur.

Crudum, quod sit *cruentum*, est enim cum sanguine.

21. *Coctum*, quasi *soactum*, id est ab igne et aqua violenti modo actum, usuique comestionis aptum.

^b Sed et multi temporis aliquid *coctum* vocatur.

22. ^o *Assum*, quod *ardeat*, quasi *arsum*.

^d *Elizum*, eo quod in aqua sola decoquitur. *Liza* enim aqua dicitur, ab eo quod sit soluta, unde et solutio libidinis *luzus*, et membra loco mota *laza* dicuntur.

23. *Frixum* a sono dictum, quando in oleo ardet.

Salsum, quasi *sale* aspersum, demptis e medio syllabis tribus.

Racidum, ex vitio nuncupatum, quod *raucos* efficiat.

24. *Succidia*, carnes in usum repositæ, a *succidendo* dictæ.

^c *Lardum*, eo quod in domo repositum conservatur. Nam antiqui domos *lares* dicebant.

^f *Taxeæ* lardum est gallice dictum. Unde Afranius in Rosa :

Gallum sagatum, pingui pastum taxea.

25. *Azungia*, ab unctioe vocata.

Sebum, a *sue* dictum, quasi *suebum*, quod plus pinguedinis hoc animal habeat.

26. ^s *Offa* est proprie frustum dentium, cuius diminutivum *ofellam* facit. Unde et *offarii coci*, quia particulatim, id est, offatim excoquant. ^b Nunc

^a *Crudum* quod sit *cruent*. Serv., *Æn.* x : *Crudum per costas exigit ense* : — *Crudelem, cruentum*.

^b Sed et multi temporis *coctum*. E Serv., *Æn.* xi, ad vers. *Solitum nodis, et robore cocto*.

^c *Assum, q. arsum*. Recte, quanvis Varroni, *Assum, quod ab igni assudescat*, dictum placeat.

^d *Elizum*... *liza* enim aqua. Nonius : *Elizum quidquid ex aqua molliur, nam lizam aquam veteres dixerunt*.

^e *Lardum, eo quod in dom. rep.* At Macrobi., lib. vii, cap. 8. *Lardum, quasi longe aridum, opinor, vocamus*.

^f *Taxeæ*. Hinc fortasse apud nos *tocino*, atque etiam *issaio*.

^s *Offa*... cujus diminutiv. *ofella*. Serv., *Æn.* vi :

Molle soporatum, et medicatis frugibus offam

Hinc est diminutio *ofella*, sed *f* non geminat, in diminutione enim multa mutantur.

^b Nunc *offa* est *lutrantium*. In Placidi glossis : *Offa lutrantium est; diminutivum ofellam facit, quæ si in os canis jaciatur, satiatius illico comescitur, et silescit*.

ⁱ *Pulpa* dicta quia cum *pulte*. Nam *pulte* (ait Plinius, lib. xvii, cap. 8), non pane vizisse longo tempore, Romanos manifestum est, quoniam inde *pulmentaria* hodieque dicuntur.

ⁱ *Pulpa* est caro sine pinguedine... glutinosa. Ea-

A *offa lutrantium*, quia si in os canis jacitur, satiatius illico comescitur, et silescit.

489 27. *Frustum* vocatum, quod capiatur a *frumine*. Est enim *frumen* summa pars *gulæ*.

ⁱ *Pulpa* dicta, quod cum *pulte* olim mista vesceretur, unde et *pulmentum*, et *pulmentarium* dicitur. ^j *Pulpa* autem est caro sine pinguedine, dicta, quia *palpitet*, resiliat enim sæpe. Hanc plerique *viscum* vocant, eo quod glutinosa sit.

28. *Lucanicæ* dictæ, quod prius in *Lucania* factæ sunt.

Farcimen, caro concisa, et minuta, quod eo intestinum farciatur, hoc est, impleatur, cum aliarum rerum commistione.

29. ^k *Minutal* vocatum, quod fiat de piscibus, et *Isiciis*, oleribusque minutatim concisis.

^l *Afratum*, quod Latine *spumeum* vocatur, *ἄσπρος* enim Græce *spuma* dicitur.

^m *Martisia* in mortario ex pisce sunt, unde et nominata.

30. ⁿ *Isocen* piscem quemdam vocant, ex quo primum *isicia* facta sunt, et quamvis ex alio genere piscium fiant, initium tamen piscis vocabulum dedit.

31. *Galaticæ* a colore lacteo nominatæ. Græci enim *γάλα lac* dicunt.

490 *Sphæra* a rotunditate Græco vocabulo appellatur. Quidquid enim in rotundum formatur *σφαῖρα* a Græcis dicitur.

32. *Jus coquinæ* magistri a *jure* nuncupaverunt, quia ea lex condimenti ejus. Hoc Græci *ζωμόν* vocant.

33. *Caseus* vocatur, quod *careat sero*, quasi *careum*. Nam serum ei omne deducitur, ^o ut ponderibus arguatur.

^p *Colostrum*, lac novum, quod neutri generis est.

34. *Lac* a Græco sermone derivatum est pro *candore*. Græci enim *album λευκόν* dicunt, lac vero et sanguis quod nutrit et quod nutritur. Nam lacte ^q nutrimur, vivimus sanguine.

dem, sup., lib. xi, cap. 1.

^k *Minutal*. Juven., satyr. 14 :

Hesternum solitus medio servare minutal
Septembri.

^l *Afratum*. Al., *Afrotum*. *Africia* etiam apud Arnob., lib. vii. Genus libi esse videtur, aut certe pulvis.

^m *Martisia*. Ex hoc loco, opinor, *Martisfrum* retulit in lexicon suum Alphonsus quidam Palentinus (cui quantum tribuendum sit, alii viderint). Illud constat, multa eum ex Isidoro descripsisse. Is ergo : *Martisfrum genus (inquit) condimenti ex piscibus*. Ut videri alicui posset *Martyphrium* Græca vox, est enim *ἄσπρον pisciculus*, de quo Athenæus, lib. vii.

ⁿ *Isocen*... *Isicia*. Arnob., lib. vii : *Quid sibi hæc volunt, apexabo, Isicia, silicernium, longano? Quæ sunt nomina, et farciminum genera, hircuino ulia de sanguine, commistis alia inculcata pulmonibus*.

^o *Ut ponderibus arguatur*. Seri nihil remanere.

^p *Colostrum lac novum*. Serv., eclog. 2 : *Hoc vero laudabile est, quod quis habeat lac novum, id est, colostrum, quod neutri generis est*.

^q *Lacte nutrimur, vivimus sang.* Idem, *Æn.* iii : *Animamque sepulcro condimus; Lacte corpus nutritur post animæ coniunctionem, et anima sine sanguine nunquam est*

35. *Quactum*, quasi *coactum*, et quasi *coagulat*. Accepta enim secum alia specie coagulat.

36. *Mel* Græcæ appellationis est, quod ab *apibus* nomen habere probatur. Nam *apis* Græcæ *μέλισσα* dicitur. ^a Antea autem mella de rore erant, inveniebanturque in arundinum foliis, unde Virgilius :

Protinus aërii mellis cœlestia dona.

^b Siquidem hucusque **491** in India et Arabia colligatum reperitur, ramis inhærens in similitudinem salis. Onne autem mel dulce dicitur. ^c Sardum, amarum est absinthii causa, cujus copia ejus regionis apes nutriuntur.

37: *Favus* vocatur, quia comeditur magis quam bibitur: *φαγίτην* enim Græci *comedere* appellant. ^d Aiunt autem medici, et qui de humanorum corporum scripsere naturis, præcipueque Galenus, in **B** libris quorum titulus est *περι ύγιαις*, puerorum et juvenum, ac perfectæ ætatis virorum mulierumque corpora insito calore fervere, et noxios esse iis ætatibus cibos qui calorem augeant, sanitatque conducere frigida quæque in esum sumere, sicut contrario senibus, qui pituita laborant et frigore, calidos cibos et vina vetera prodesse.

CAPUT III.

De potu.

1. *Potio* a Græca derivatione vocatur. Hanc enim illi *πότον* dicunt.

^e *Aqua* generaliter vocata, quod superficies ejus *æqualis* sit, hinc et *æquora*; quam inde recentem dicimus, quia non est utilis vetusta, ut vinum, sed statim sublata de flumine, fonte, vel puteo: fetescit enim vetusta. **C**

2. *Vinum* inde dictum, quod ejus potus *venas* sanguine cito repleat. Hoc alii, quod nos cura solvat, *Lyæum* appellant. Veteres vinum *venenum* vocabant. Sed postquam inventum est virus lethiferi succi, hoc *vinum* vocatum, illud *venenum*. Unde et Hieronymus in libro quem de Virginitate conservanda scripsit, adolescentulas dixit ita vinum debere fugere, ut venenum, ne pro ætatis calore ferventi **492** bibant, et pereant. Inde est, quod ^f apud veteres Romanos feminae non utebantur vino, nisi sacrorum causa certis diebus.

3. *Merum* dicimus, cum vinum *purum* significamus. Nam *merum* dicimus quidquid *purum* atque *sincerum* est, sicut et aquam meram, nulli utique **D**

^a Antea mella de rore erant. Ex eod., initio Georg. iv.

^b Siquidem hucusque in Ind. E Dioscor., lib. ii.

^c Sardum autem amar. Ex eod.

^d Aiunt Medici... prodesse. Ex Hieron., epist. x. Ad Furiam, de Viduitate servanda.

Cap. III. — ^e Aqua... quod superficies ejus æqualis. Ita Varro: Aqua, quod æqua summa.

^f Apud Veteres Rom... diebus. E Serv., Æn. 1, ad vers.

Primaque, libato, summo tenuis attingit ore.

^g Meridiem appellari... quod purum. Idem, sup., lib. iii, cap. 41, et v, cap. 50, et xiii, cap. 1.

^h Nam mus terra est. Ita etiam lib. xii, cap. 5.

ⁱ Roseum. — Roseæ vocant nostri.

^j Amineum... album est. E Serv., Georg. ii, ad vers.:

A rei mistam. Hinc et *merenda*, quod antiquitus id temporis pueris operariis cibus panis merus datur, aut quod meridient eodem tempore, id est, soli, ac separatim, non ut in prandio, aut in cœna ad unam mensam. Inde credimus etiam illud tempus, quod post medium diem est, ^k *meridiem* appellari, quod *purum* sit.

4. *Mustum* est vinum e lacu statim sublatum. Dictum autem creditur *mustum*, quod in se limum et terram habeat mistam. ^l Nam *mus* terra, unde et *humus*. Cujus tanta vis fervoris est, ut vasa, quamvis grandia, ex eo plena, absque spiramine relicta, illico disrumpat.

5. ¹ *Roseum* vinum, id est, cum rubore. Rosa enim rubet.

² *Amineum* vero, quasi sine minio, id est, sine rubore, nam album est.

Succinatium succinæ gemmæ simile est, id est, fulvi coloris.

6. *Limpidum* vinum, id est, perspicuum, ab *aque* specie dictum, quasi *lymphidum*. *Lympha* enim *agua* est.

Turbidum, quasi *terbidum*, id est, terra commistum, quod est *æce*.

Falernum vinum vocatum a *Falerna* regione Campaniæ, ubi optima vina nascuntur.

493 7. ^k *Colatum*, vas proprium nuncupant in quo deportatur.

¹ *Gazetum* vero a regione, unde defertur. *Cæs* enim oppidum est Palæstina.

^m *Infertum* vinum dicitur, quod altario libatur, atque offertur.

ⁿ *Spurcum*, quod offerri non licet, aut cui aqua admista est, quasi *spurium*, hoc est, immundum

8. ^o *Honorarium* vinum, quod regibus et potentibus honoris gratia offertur. Cato, de innocentia sua: *Cum essem in provincia legatus, complures ad prætores et consules vinum honorarium dabant, nunquam accepti, ne privatus quidem*.

9. ^p *Crucium* vinum est insuave, quod servi potant.

Acetum, vel quia *acutum*, vel quia *æquatum*. Vinum enim aqua mistum cito in hunc saporem redigitur. Unde et ^q *acidum*, quasi *aquidum*.

Conditum vocatum, quod non sit simplex, sed **Sunt et Amineæ vites**

^k Colatum vas prop. Serv., Georg. ii, ad vers.: Tu spisso vineque qualos, Cola. prelor.: — Qualos per quos vinum defluit, qui et ipsi a colando dicti sunt.

¹ Gazetum. Sidon. Apollinar.: Vina mihi non aut Gazetica, Chia, Falerna.

^m Infertum. Sic omnes libri. Sed infertum legebat vir doctissimus, cujus meminere Festus, et Arnob., lib. vii, et Cato, cap. 34. De fercto, vel ferto, vid. sup., lib. vi, cap. 19.

ⁿ Spurcum quod offerri non licet. E Fest.

^o Honorarium. Frumenti quoque honorarii meminit Cicero in Pisoniana.

^p Crucium vinum. Festus: Crucium, quod cruciat, unde Lucilius vinum insuave crucium dixit.

^q Et acidum, q. aquidum. Quæ post hæc leguntur it

commissione pigmentorum compositum.

10. ^a *Lactatum*, est potio e lacte.

Mulsum ex melle mistum. Est enim potio ex aqua et melle, quod Græci *μυλίσκατος* vocant.

11. ^b *Œnometum*, mustum melle admistum, vehementerque agitata atque commotum.

Hydromelum, quod fiat ex aqua et melis **494** *Malianis*.

^c *Saccatum*, liquor est aquæ fæci vini admistus, et sacco expressus.

^d *Lorea*....

12. *Oxymeli* appellatum, quod aceti et mellis permista conficitur materia, unde et dulcedinem retinet et acorem.

Rhodomeli dicitur, eo quod in succo rosæ mel admisceatur.

Medicatum, vinum melle mistum.

13. *Medus*, quasi *melus*, quia ex melle fit, sicut calamitas pro *cadamitas*.

^e *Fæcula*, uva pinguis, decocta usque ad crassitudinem urillis, ac refrigerata utilis stomacho.

14. ^f *Passum*, quidquid ex uva passa compressum effluerit. Dicitur autem *passum* a *patiendo*. Nam percutitur uva siccior, et decoquitur, et inde fit passum.

^g *Defrutum* dictum est, quod defraudetur, et quasi fraudem patiatur.

15. *Carenum*, eo quod servendo parte careat. Tertia enim **495** parte musti amissa, quod remanserit carenum est, cui contraria *sapa* est, quæ servendo ad tertiam redacta descenderit.

16. ^h *Sicera* est omnis potio quæ extra vinum inebriare potest. Cujus licet nomen Hebræum sit, tamen Latinum sonat pro eo quod ex succo frumenti vel pomorum conficiatur, aut palmarum fructus in liquorem exprimantur, coctisque fugibus ⁱ aqua pinguior, quasi succus colatur, et ipsa potio sicera nuncupatur.

17. ⁱ *Cervisia* a *Cerere*, id est, fruge vocata. Est enim potio ex seminibus frumenti vario modo confecta.

18. *Cælia*, a *calefaciendo* appellata. Est enim potio

edita, interpretationem loreæ, quæ paulo post nuda relicta est, putabat Chacon, cui assensum sumus.

^a *Lactatum est potio e lacte*. Plin., lib. xxxiii, cap. 2.

^b *Murænas lactatu pinguescere dixit*.

^c *Œnometum*. Vid. Pallad., in Octob.

^d *Saccatum liq. est aq. f. v. a. sacco expressus*. Non deest qui duo vini genera hoc loco confusa putet, itaque legat : *Saccatum sacco expressum. Fæcatum, liquor est aquæ, fæci vini admistus*. Nam saccato negant aquam admisceri, et fæcati meminere Cato et Plinius.

^e *Lorea*. Est vilis potus servis aptus, quia aqua lavantur uvæ in torculari post expressum vinum. His enim verbis aliunde evocatis expleri hanc lacunam placebat Chaconi.

^f *Fæcula... utilis stomacho*. Horat., lib. ii, satir. 8 :

Qualia lassum

Pervollunt stomachum, siser, halec, fæcula Coa...

^g *Passum*. Ex Pallad., in Octob., cap. 19.

^h *Defrutum, carenum, sapa*. Ex eodem, cap. 18. Apud quem a *defraudando*, non a *deservendo* legisse videtur Isidorus.

PATROL. LXXXII.

A ex succo tritici per artem confecta. Sascitur eum ignea illa vis germinis madefactæ frugis, ac deinde siccatur, et post in farinam redacta molli succo admiscetur, quo fermentato, sapor austeritatis et calor ebrietatis adjicitur. Quæ sit in iis partibus Hispaniæ, cujus *ferax* vini locus non est.

Fæx dicta, quod sese vasis emergendo affigat.

19. *Garum* est liquor piscium salsus, qui olim conficiebatur ex pisce quem Græci *γάρον* vocabant, et quamvis nunc ex infinito **496** genere piscium fiat, nomen tamen pristinum retinet, a quo initium sumpsit.

20. *Liquamen* dictum, eo quod soluti in salsamento pisciculi eundem humorem liquant, cujus liquor appellatur *salsugo*, vel *maria*.

B Proprie autem *maria* dicitur aqua sale commista, effectaque gustu in modum maris.

21. *Succi* dicti, quod *sacco* exprimuntur, ut *ptisanæ*.

Ptisanæ, zema, opozema, Græca vocabula sunt.

CAPUT IV.

De vasis escariis.

1. *Vas* dictum a *vescendo*, quod in eo escæ apponantur. Cujus diminutivum *va-culum*, quasi *vesculum*.

2. *Fictilia* dicta, quod *fiant*, et *fungantur* ex terra. *Fingere* enim est *facere*, et *formare*, et *plasmare*; unde et *figuli* dicuntur. Et *vas fictile* dicitur, non fictum illud quod mendacium est, sed quod formatur ut sit, et habeat aliquam formam, unde et Apostolus dicit : *Nunquid dicit figmentum ei qui se fugit : Quare me sic fecisti ?*

3. ^k *Fictilia vasa in Samo insula* prius inventa, traduntur, facta ex creta, et indurata igne, unde et *Samia vasa*. ^l Postea inventum est rubricam addere, et ex rubra creta *ingere*. ^m Antiquiorem autem fuisse (dicunt) usum fictilium vasorum, quam fundendi æris, **497** aut argenti. ⁿ Apud Veteres enim, nec aurea, nec argentea, sed fictilia vasa habebantur, sicut ad vina doliis excogitatis, ad ^o aquas amphoris, hydriis ad

^h *Sicera est omnis pot.* Ex Hieron., epist. 2, ad Nepotian. Itaque non inseite apud Tertullianum pro *שר* ebriationem legitur.

ⁱ *Aqua pinguior, quasi succus colatur*. Hieronym. : *Aqua pinguior coloratur*.

^j *Cervisia... Cælia*. Hispaniensis vox. Plinius, lib. xiii, cap. ult. : *Ex iisdem fiunt et potus zethum in Ægypto, cælia, et ceria in Hispania, cervisia, et plura genera in Gallia*.

CAP. IV. — ^k *Fictilia vasa in Samo insula*. Ex Plin., lib. xxxv, cap. 12.

^l *Postea inventum est rubricam addere*. Plinius : *Subutadis inventum est rubricam addere, aut ex rubrica cretam ingere*.

^m *Antiquiorem autem fuisse*. Ex eod.

ⁿ *Apud Veteres... sicut ad vina*. Plin. : *Etiam fictilibus vasis ad vina excogitatis, et ad aquas*.

^o *Ad aquas amphoris*. Ita Pollux, lib. x, cap. 5, et Hesych.; unde etiam interpres vulgat. Edit., *καράμιον*, amphoram aquæ reddidit. Amphoris vina quoque servari, nihil notius. Horat. :

Parcis deripere borreo

Cessante Tibuli consulis amphoram.

balnea, ac reliquis, quæ in usibus hominum aut iota A sunt, aut manu aptantur.

4. Argilla autem excocta *testæ* vocabulum suscipit, quia dum mollis esset, efficitur testa, nec communicat cum vocabulo pristini generis, quia quod fuit non est.

5. ^a *Aretina* vasa, ex *Aretio* municipio Italiæ dicuntur, ubi fiunt; sunt enim rubra. De quibus Sedulius;

Rubra quod appositum testa ministrat olus.

6. *Samia* vasa quidam putant ad oppido Samo Græciæ habere nomen. Alii dicunt cretam esse Italiæ, quæ non longe a Roma nascitur, ^b quæ *samia* appellatur.

7. *Cæolata* vasa argentea, vel aurea sunt, signis eminentioribus intus, extrave expressa: a *cælo* vocata, quod est genus ferramenti, quem vulgo ^c *cilionem* vocant.

8. ^d *Chrysendeta* vasa deaurata, Græcum est. ^e *Anaglypha*, quod superius sint sculpta, Græci enim *ἀνω sursum*, *γλυφῆν sculpturam* dicunt, id est, sursum sculpta.

9. *Discus*, antea *iscus* vocabatur a specie *scuti*; unde et *scutella*. Postea *discus* vocatus, quod det escas, id est, apponat. A quo et *discumbentes* dicti, sive *ἀπό τοῦ δίσκου*, id est, quod jacent.

10. ^f *Messorium* vocatum a *mensa* per derivationem quasi *ensorium*.

498 *Parapsis*, quadrangulum, et quadrilaterum vas, id est, paribus absidis.

Patina, quod dispansis patentibusque oris sit ^g *lancis*.

11. ^h *Gabata*, quasi *cavata*, *g* pro *c* littera posita. Hinc et *concha*, sed illa cavata, ista concava; sic et Græci hæc nuncupant.

Scutella, a *scuto* per diminutionem: est enim ejusdem similis.

12. ⁱ *Apophoreta* a Græcis a ferendo pomæ, vel aliquid, nominata, est enim plana.

Salinum, vas aptum talibus. ^j Idem et *sulzica*, quasi *salsica*.

Acetabulum, quasi *acetaferum*, quod *acetum* ferat.

Et:

Amphoræ fumum bibere instituta,
Consule Tullo.

^k *Aretina* vasa. De quibus Martial., lib. XIV, epig. 98.

^l Quæ *samia* appellatur. Quoniam de Samiis paulo ante dixerat, *Samnia* hic quidam reponebat. Samnites enim non longe a Roma.

^m Quem vulgo *cilionem*. Al., *cilionem*. — *Sinzel* a nobis dicitur.

ⁿ *Chrysendeta*. Vasa argentea aureis crustis illigata, ait Baylius.

^o *Anaglypha*. Serv., *Æn.* V: *Atque aspera signis: — id est, sculpta* (inquit) *anaglypha*.

^p Unde et *scutella*. Et *scutula* Martialis:

Et leves scutulas, cavaque lances.

^q *Messorium*. *Missorium*. Cod. Ovet. colleg.

^r *Gabata*. Martial.

Transcurrant gabatæ, volantque lances.

^s *Apophoreta*. Ut videantur non tantum munera, aut reliquiæ, quæ e convivii tollerentur, sed vasa

13. *Cochlear*, ab usu prius *cochlearum* dictum. Hinc est illud ^t veterum *distichon*:

Sum cochleis habilis, et nec minus utilis ovis.
Nunquid scis, potius cur cochlare vocor?

14. ^u *Trisceles*, Græce, Latine *tripedes*. Qui autem quatuor pedibus insistent, abusive dicuntur.

15. In vasculis autem tria quæruntur quæ placeant, manus artificis, pondus argenti, splendor metalli.

499 CAPUT V.

De vasis potioris.

1. *Poculum* a *potando* nominatum. Est enim omne vas in quo bibendi est consuetudo.

Phyalæ dictæ, quod ex vitro fiunt. Vitrum enim Græce *υαλον* dicitur.

2. *Patæræ*, *phyalæ* sunt dictæ, vel quod in ipsis potare solemus, vel quod patentes sunt dispansisque labris.

3. *Cratera*, calix est duas habens ansas, et est Græcum nomen; declinatur autem apud eos, *hic crater*. ^v Nam Latine hæc *cratera* dicitur. Unde Persius: *Si tibi crateras argenti...* Virgilius:

Crateras magnos statuunt, et vina coronant.

^w Fiebant autem primum a connexionibus *virgultorum*, unde et dictæ *crateræ* *ἀπό τοῦ κρηττίου*, id est, quod invicem se teneant.

4. *Cyathi* quoque, et *scyphi*, ^x *cymbia* et ipsa poculorum sunt genera. Ex quibus *cymbia* pocula dicta sunt ex similitudine *cymbæ* navis.

^y *Amystis* species poculi, qua ductum, id est, uno spiritu, bibitur.

^z *Bacceæ* primum a *Baccho*, quod est vinum, nominata, postea in usibus aquariis transit.

5. ^{aa} *Calices*, et *calathi*, et ^{ab} *scalæ* poculorum genera antea ex ligno facta, inde et vocata. Græci enim omne lignum *κάλον* dicebant.

500 *Ampulla*, quasi *ampla bulla*; similis est enim rotunditate bullis, quæ ex spumis aquarum fiunt, atque ita inflantur vento.

CAPUT VI.

De vasis vinariis et aquariis.

1. *Œnophorus*, vas ferens vinum; *ὄνος* enim vinum est, de quo illud est:

^{ac} Vertitur œnophoris fundus, sententia nobis.

quoque apophoreta nominata

^{ad} *Idem et sulzica*. Cujus vocis vestigium alibi nullum vidimus.

^{ae} *Veterum distichon*. Mart., lib. III, epig. 121.

^{af} *Trisceles*. *Τρισκελις*.

CAP. V. — ^{ag} Nam Latine hæc *cratera... argenti*. E Serv.: *Æn.* I.

^{ah} Fiebant autem a primum connexionibus *virgultorum*. Quæ fortasse *crateræ* dicebantur, de quibus Nonnius.

^{ai} *Cymbia... navis*. E Serv., *Æn.* V.

^{aj} *Amystis*. Inde *ἀμυστί πίνειν* dicunt Græci uno haustu labris non clausis bibere. Horat.:

Neu multi Damalis meri

Bassum Threicia vincat amystide.

^{ak} *Bacceæ*. Al., *Bacchia*. Vulgo *bazia*.

^{al} *Calathi*. Virgil., *eclog.* V:

Vina novum fundam calatus Arvisia nectar.

^{am} *Scalæ*. Quibus (credo) quasi per gradus aqua crepitans desiliret, qualia multa hodie fictilia, et vitrea vasa fiunt.

CAP. VI. — ^{an} *Vertitur œnophor. fund.* Diximus, lib.

2. ^a *Phiasca* a Græco vocabulo dictæ. Hæc pro-
vehendis, ac recondendis phialis primum factæ
sunt, unde et nuncupatæ sunt. Postea in usum vini
transierunt, manente Græco vocabulo, unde et sum-
pserunt initium.

3. *Lagena* et ^b *sicula*, Græca nomina sunt, inflexa
ex parte, ut fierent Latina. Illi enim *λάγνος* nos
lagenam, illi *sicile*, nos *siculam* dicimus.

Cantharus. . . .

4. *Hydria* vasis genus aquatilis per derivationem
vocata, ὕδρα enim Græci *aquam* dicunt.

^c *Situla*, quod *silentibus* apta sit ad bibendum,
quod vas ^d Græci *cadum* vocant.

5. ^e *Catinum* vas ficille, quod melius neutro genere
dicitur **501** quam masculino, sicut et *salinum* dicitur
vas aptum *salibus*.

^f *Orca* est amphoræ species, cujus minore voca-
bulo *urceus*, diminutivo urceolus est.

^g *Scyphus* in quo manus lavamus.

6. *Seriola* est orcarum ordo directus, vel vas
ficille vini, apud Syriam primum excogitatum, sicut
^h *silicissæ* a *Cilicia* nuncupatæ, unde primum advectæ
sunt.

Dolium. . . .

7. *Cupos*, et *cupas*, a *copiando*, id est, *accipiendo*
aquis, vel vinum, vocatas volunt, unde et *caspones*.

Utres ab *utero*.

ⁱ *Mulgarium*, vas, in quod mulgentur pecora.
Idem et *mulctrum*, quod in eo *mulgeatur* lac.

8. *Labrum* vocatum, eo quod in eo lavationem
solutum est fieri infantum; cujus diminutivum *label-
lum*. Idem et *alveum*, quod in eo ablutionem fieri
solutum sit.

^j *Pelvis* vocatæ, quod *pedes* ibi laventur.

9. *Siphon* vas appellatum, quod aquas sufflando
fundat, utantur **502** enim hoc Orientales. Nam ubi
sonserint domum ardere, currunt cum siphonibus ple-

ri, citari hunc versum a Nonio in *Sententia*, ex Lucil.
lib. iii *Satir*.

^a *Phiasca* a Græco vocab. An quasi *φιάλων ἄσχοι*,
hoc est, *phialearum culci*. Nos vulgo *frascos* dicimus.

^b *Sicula*. Mira hic in libris varietas, *sicula*, *scicula*,
singula, *sigula*. Item paulo post, illi *sicile*, illi *scicile*.
Sicula tamen et *sicile* in plerisque libris.

^c *Situla*. Festus: *Nanum Græci vas aquarium
dicunt humile, et concavum, quod vulgo vocant situlum
barbatum. Unde nani pumiliones appellantur, etc.*

^d Græci *cadum*. Non enim *cadus* unius generis vas.
^e *Catinum* vas *ficille*. Vid. Varr., lib. iv et lib. i
de Re Rust., cap. 45.

^f *Orca* est *amphor*. Vocem esse Hispaniensem in-
nuit Varro, i, de Re Rust., cap. 45: *Orca* in *Hispa-
niæ fervore massi ruptæ, necnon et dolia in Italia*.

^g *Scyphus* in quo manus lavamus. Plutarch., in
Anton. *Παδαρίω δὲ εἰς ἀργυροῦν σκίφον ὕδωρ ἐμβάλλοντι
πυλῶνα, etc.* Potorium quoque fuisse vas, nemo
ignorat.

^h *Sicula* *silicissæ*. Al. *silicissæ*, *silicenses*, *silises*,
cilicenses.

ⁱ *Mulgarium* vas. Quod *mulctra*, et *mulctrale*, vel
mulctrare. Sed Georg. iii:

More patrum nivea implebunt mulgaria vaccæ,
in Codicibus antiquissimis legi admonuit Pierius, et
idem voce usum ante Valgium:

nis aquis, et extinguunt incendia, sed ^k et camaras
expressis ad superiora aquis emundant.

CAPUT VII.

De vasis oleariis.

1. ^l *Hemicadium*, vas olearium.

^m *Scortea*, vas olearium, eo quod sit ex *corio*,
dictum.

2. *Alabastrum*, vas unguentarium a lapide sui
generis cognominatum, quem *alabastritem* vocant,
qui incorrupta unguenta conservat.

3. *Pyxides*, vascula unguentaria ex buxo facta
Nam quod nos *buxam*, Græci *πόξον* vocant.

4. ⁿ *Lenticula* vasculum olearium ex ære aut
argento factum a liniendo dictum. His enim reges et
sacerdotes linebantur.

B

CAPUT VIII.

De vasis coquinariis.

1. Omnia vasa coquendi causa parata ^o *coculi*
dicuntur. Plautus:

Æneis oculis mihi exrocta est omnis misericordia.

2. *Olla* dicta, pro eo quod ebulliat in ea aqua, igne
subjecto, **503** ut altius vapor emittatur. Unde et bullo
dicitur, quæ in aqua venti intus spiritu sustentatur.

Patella, quasi *patula*. Est enim olla oris paten-
tioribus.

3. *Cacabus*, et *Cucuma* a sono fervoris cognomi-
nantur. Hæc in Græcis et Latinis communia nomina
habent, sed utrum Latini a Græcis, an Græci a Lati-
nis hæc vocabula mutuarint, incertum est.

4. ^p *Lebetes* ænei sunt Græco sermone vocati, sunt
enim ollæ minores in usum coquendi paratæ.

5. *Sartago* a strepitu soni vocata, quando in ea
ardet oleum.

Tripedes appellatæ, quod tribus pedibus constant,
has Græci *tripodas* vocant.

6. ^q *Mola* a rotunditate sui vocata, ut *mala* pomor-
um, sic et Græci.

Sed nos ante casam tepidi mulgaria lactis.

ⁱ *Pelvis*. Varr. lib. iv: *Pelvis a pedum lavatione,
ut pedelvis.*

^k *Et camaras expressis ad superiora aquis emundant*.
Erant enim cameræ signis albario opere aliquantum
eminentibus ornatæ, aut lacunaribus distinctæ, ex-
cum sordidatæ erant, siphonibus emundabantur, quia
propter altitudinem adiri alio pacto non poterant.

CAP. VII. — ^l *Hemicadium*. Pollux, lib. x, cap. 20.
^m *Scortea*. Festus, sive Paulus in voce *Scorta*.
Omnia namque ex pellibus facta scorta appellantur.

ⁿ *Lenticula*. Hieron., Habacuc. iii: *Lenticula vas
ficille sic vocatur, id est, φαρός*; et lenticulam a lentis
forma dictam indicat Apuleius, lib. ii, Florid.: *Am-
pullum oleariam, quam gestabat lenticulari forma,
tereti ambitu, pressula rotunditate*. Aquarium quoque
vas utrumque fuisse videtur. Nam Reg. i, cap. 26,
ubi David et Saulis tabernaculo hastiam, et φαρίων
ὕδατος antiqua translatio (quam citat Lucifer Cara-
litanus, lib. i Pro Athanasio) *lentem aquæ reddit*.

CAP. VIII. — ^o *Cocula*. Fest.: *Cocula vasa ænea
coctionibus apta. Alii dicunt ligna minuta, quibus facili
decoquantur obsonia.*

^p *Lebetes ærei* sunt. Serv., Æn. iii, ad. vers. *Dodo-
næosque labetes: Ollas æreas dixit.*

^q *Mola ut mala pomor*. Nempe *μᾶλον* et *μύλον* con-
fundit.

Cribrum, quod ibi currat frumentum, quasi *cur-*
rifrum.

^a *Rotabulum* dictum a proruendo sterco, sive ignem, panis coquendi gratis.

CAPUT IX.

De vasis repositoriis.

1. *Gazophylacium* ^b arca est ubi colliguntur in templo ea quæ ad indigentiam pauperum mittuntur. Compositum est autem nomen ex lingua Persica et Græca.

^c Gaza enim lingua Persarum *thesaurus*, γυλαχί Græce *custodia* interpretatur.

2. ^d *Arca* dicta, quod *arceat* visum, atque prohibeat. ^e Hinc et **504** *arcivum*: hinc et *arcanum*, id est, *secretum*, unde et *cæteri arcentur*.

3. *Cibulum*, Græcum nomen est, quod nos *arcam* dicimus.

Locus ad aliquid ponendum in terra factus locus, seu ad vestes, vel pecuniam custodiendam, unde et per diminutionem dicitur.

4. *Mozicia*; quasi *modicia*; unde et *modicum*, *x* pro *d*, sicut solent Itali dicere *ozie* pro *hodie*.

Scrinia....

5. *Saccus* a *saggo* dictus, quod eo consuto efficiatur quasi *sagus*.

Marsupium, sacculus nummorum, quem Græci *μάρσπιον* appellant. Quædam enim Græca nomina in Latinum paulo inflectuntur propter Romanum eloquium.

6. ^f *Sitarciæ* nautarum sunt, ab eo quod *suta* sunt.

Involucrum dictum, quod aliquid in se teneat involutum.

7. ^g *Fiscus*, sacculus est publicus, unde et *fuscilla*, et *fuscina* dicuntur: hunc habent exactores, et in eo

^a *Rotabulum*. sic omnes libri. *Festus*: *Rutabulum* est, quo rustici in proruendo igne panis coquendi gratia utuntur. Sed quod ad etymologiam attinet, nihil refert *rotabulum*, an *rutabulum* scribas, cum inf., cap. 12, rotam a ruendo trahat. Gloss., *Rotabulum*, ῥοτάλιος (sic.)

CAP. IX. — ^b *Gazophylacium*... mittuntur. Verba August., in ps. LXIII.

^c *Gaza* enim lingua Pers. E Serv., *Æn.* 1 et v.

^d *Arca* ab *arceat*. Varro: *Arca* quod *arceantur* fures ab ea clausa.

^e Hinc et *arcivum*. Ἀρχίον vocant Græci, Vid. Suid.

^f *Sitarciæ* nautar. sunt. Apuleius, lib. II de *Asin.*: *Hac enim sitarcia navigium Veneris indiget sola*. Sed extenditur ad alios, ut *Reg.* 1, cap. 9: *Panes defecerunt de sitarciis nostris*.

^g *Fiscus* sacculus... dicuntur. Ex Augustin. in psalm. CXLVI.

^h *Canistrum*... alii Græcum asserunt. Non male. Nam *κάνιστρον*, aut etiam *κάνιστρον*, auctore Polluce, dicitur.

ⁱ *Cophinus* vas ex virgulis. Al., *virgultis*.

^j *Dictum autem cophinus, q. cœvus*. Notatio nata ex scriptura *Covinus* per digammon.

^k *Corbes*... quia *curvatis* virg. Nisi ἀπό τοῦ κέρμου mavis, de quo Pollux lib. x, cap. 24.

^l *Sporta*, vel quod ex *sparto*. Secunda interpretatio, quæ priorem reformat, abest a quibusdam veteribus libris. Alia vero, quæ in *Editis* leguntur de fructice *sparto*, allata huc sunt, e lib. XVII, cap. 9.

CAP. X. — ^m Ab igni colendo *culinam* antiq. appell.

mittunt debitum publicum, quod redditur regibus. *Ficus* autem primæ positionis est, derivativum *facina*, diminutivum *facella*.

8. ^h *Canistrum* fuscis canis contextitur, unde et nuncupatur, alii Græcum asserunt.

Cistella, a *castis* ex canna, vel ligoo, quibus contextitur, nominata.

9. ⁱ *Cophinus*, vas ex virgulis aptum mundare sterco, et terram portare. **505** De quo dicit Psalmista pro Israel: *Manus ejus in cophino servierunt*. ^j Dicitur autem *cophinus*, quasi *cœvus*, quasi *cævus*.

10. ^k *Corbes* dictæ, quia *curvatis* virgis contextantur.

^l *Sporta*, vel quod ex *sparto* fieri solet, vel quod exportet aliquid. (*Sporta* a *sparto* dicta, non ab exportando sicut quidam volunt. Prius enim de *sparto* fiebant.)

CAPUT X.

De vasis luminariorum.

1. ^m Ab igne colendo *culinam* antiqui appellaverunt focum. *Focus*, quia ῥῶς Græce, Latine *ignis* est, unde juxta philosophos quosdam cuncta procreantur. Et revera sine calore nihil nascitur, adeo, ut de Septentrione poeta dicat ⁿ sterili non quidquam frigore gigni. **506** Varro ^o autem *focos* ait dictos, quod *foveant* ignes, nam *ignis* ipsa *flamma* est; quidquid autem ignem fovet, *focus* vocatur, seu *ara* sit, sive quid aliud, in quo *ignis* fovetur.

2. ^p *Lucerna* a *lychno* dicta est, unde et *brevis* est *lu*, ut *Juvenalis*:

Dispositæ pinguem nebulam vomere lucernæ.

Si enim a *lince* diceretur, non staret versus. *Lychnus* autem, quasi *lucinius*. Est enim cicendela lucernæ.

focum. Mendose Codices omnes: *Ab igni colendo, et ligna*. Varro, apud Nonium, lib. I de *Vita pop. Rom.*: *Qua fine sit antica, et postica: in postica parte erat culina, dicta ab eo quod ibi colebant ignem*. Neque dubium quin Nonii verba hæc sint: *Colinam veteres coquendam dixerunt, non ut nunc vulgus putat, culinam, scilicet*. Nihil enim aliud propositum illi quam ut testimonii evincat *colinam* dixisse veteres, non *culinam*. Erat item *culigna* (ut ait *Festus*) *vas potorium*. Sed cur per *gn* *culigna* *vas potorium* potius quam *culina* *focus* scribitur, si *Varronis* etymologie credimus? Ego ita existimo *culinam* verum priscumque nomen exstitisse, dictamque *culinam* eandem domus partem (quis, ut ait *Varro*, *postica* esset) a posteriore parte animalis, sed mutasse priorem vocalem veteres honestati servientes; idque *Varronem* ipsum vidisse, serioque dissimulasse, texisse etiam eleganti notatione eam *foeditatem*, quæ *verecundiores* aures posset offendere, alioque mentes abduxisse, functum ea in re magis philosophi quam grammatici officio. Quod *Isidorus* quoque persæpe facit. Ita verum quoque reperitur, quod voluit *Noiius*, *colinam* dixisse veteres. Illud magis *reconditum* quod *culinam* vocari (ait *Festus*) locum, in quo *epulæ* in funere comburantur.

ⁿ *Sterili non quidquam frigore gigni*. E *Lucan.*, IV. ^o *Varro autem... quod foveant*. Et *Festus* et *Ovidius*, *Fast.* VI:

At *Focis* a *flammis*, et quod *fovet* omnia, dictus.

^p *Lucerna* a *lychno*... non staret versus. E *Serv.*, *Æn.* I, ad vers. *Dependent lychni laq. aur.*

5. *Candelabrum* a *candelis* dictum, quasi *candelasferum*, quod *candelam ferat*.

Cereus per derivationem a *cera* nomen habet ex qua formatur, a de quo quidam :

Hic tibi nocturnos præstabo cereus ignes.
Subducta luce altera lux tibi sum.

4. ^b *Candela* a *candendo* dicitur, eo quod *candendo delectatur*.

Lacunaria pendentia sunt lumina, quasi *lucanaria*, id est, in aere lucentia.

5. ^c *Funalia* sunt, quæ intra ceram sunt, dicuntur a *funicibus*, quos 507 ante usum papyri cera circumdatos habuere majores, unde et *funera* dicuntur. *Funalia* autem Græci *scolaces* dicunt, ^d quod sint *scoliacæ*, hoc est, intorti. Hos Romani *funes* et *funalia* nominabant. ^e *Funalia* candelabra apud veteres, quibus funiculi cera vel hujusmodi alimento luminis oblitati figebantur. Idem itaque et stimuli præacuti *funalia* dicebantur.

6. ^f *Lampas* flamma est in vertice lucens, dicta, quod *lambentis* motum ostendere videatur.

Fax dicta, quod *foccos* faciat, cujus diminutivum *facula*.

7. *Laterna* inde vocata, quod lucem interius habeat clausam. Fit enim ex vitro, intus recluso lumine, et venti flatus adire non possit, et ad præbendum lumen facile ubique circumferatur.

8. *Lucubrum* vocatum, quod luceat in umbra. Est enim modicus ignis, qui solet ex tenui stupa ceraque formari.

9. ^g *Pyra* est quæ in modum aræ ex lignis constructi solet, ut ardeat, πῦρ enim ignis dicitur. ^h Sed *pyra* est ipsa lignorum congeries, cum nondum ardet; *rogus* est cum ardere cœperit; *bustum* vero jam exustum vocatur.

10. ⁱ *Pharus* est turris maxima, quam Græci et Latini in commune ex ipsius rei usu *pharum* appellarunt, eo quod flammæ indicio longe videatur a navigantibus, sicut supra diximus, qualem Ptolemæus juxta Alexandriam construxisse octingentis

^a De quo quidam. Martial., xiv, epig. 42 :

Hic tibi nocturnos præstabit cereus ignes :
Subducta est puero namque lucerna tuo.

Neque tamen Isidorianorum Codicum consensus mutare nos quidquam sinit, cum hæc quoque ferri possint.

^b *Candela*... *lacunaria*. Leguntur hæc in aliquibus Gothicis, sed absunt a melioribus.

^c *Funalia*... *funera* dicuntur. E. Serv., ibid.

^d Quod sint *scolaciæ*, hoc est, intorti. Unde vulgo, *antorchas*.

^e *Funalia* c. a. v. *Funus* (ait Don. in And.) a *funicibus* dictum est, et *cuneis*, vel *cuneis candelabrorum*, quibus delibuit *funes*, aut *cerei somites* insiguntur.

^f *Lampas*... quod *lambentis* motum. Respexit (credo) ad Virgilii verba *lambere flamma comas*, cum aliqui vocem esse Græcam contulerent.

^g *Pyra*... solet. E. Serv., Æn. vi : *Aramque sepulcri*.

^h Sed *pyra* est ipsa lignorum cong... *exustum* vocant. Ex eod., Æn. xi, ad vers. *Constituere pyras*.

ⁱ *Pharus* est turris, etc. Ead., sup., lib. xv, cap. 2, et Hegesipp., Plin. et Solin.

^j Ὀπὸς visio. Ὀπῶς potius.

CAP. XI. — ^k *Lecticæ* a *lectis* herb. *Lectica* quod *lectant*, unde eam facerent stramenta, atque herbas, ait

talentis traditur. Usus ejus est, nocturno navium cursui ignes ostendere ad pronuntianda vada, portusque introitus, ne decepti tenebris navigantes in scopulos incidant; nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus habet. Hinc igitur in portibus machinas ad prælucendi 508 ministerium fabricatas *pharos* dicunt. Nam γῶς lux est ἵ ὄπος visio dicitur, unde et *lucifer* Græce φωσφόρος appellatur.

CAPUT XI.

De lectis et sellis

1. ^k *Lecticæ* a *lectis* herbis vocatæ.

Stratus a *sternendo* dictus, quasi *storiatus*. In iis solis antiqui ad dormiendum accubabant, nondum laneis stramentis repertis.

Storia, quod sit terra *strata*.

2. *Cama* est brevis, et circa terram. ^l Græci enim χαμαι breve dicunt.

Cubile est cubandi locus.

^m *Grabatum* Græcum est.

Bajonola est lectus, qui in itinere bajulatur a bajulando, id est, deportando.

3. *Pulvinar* lectus divitum est, inde et *pulvillus*.

ⁿ *Spingæ* sunt, in quibus sunt *spingatæ* effigies, quos nos *gryphos* dicimus.

^o *Punicani* lecti, parvi et humiles, primum a Carthagine advecti, et inde nominati.

509 4. *Lecticæ*, sive *plutei*, lecti, de quibus Rutilius P. Rufus, de Vita Scipionis : *Primum*, inquit, *contra consuetudinem imperatorum ipse pro lectis lecticis utebantur*.

5. ^q *Sponda* autem exterior pars lecti, *pluteus* interior.

^r *Geniales* lecti proprie sunt, qui sternuntur puellis nubentibus, dicti a generandis liberis.

6. ^s *Cunabula* sunt lectuli, in quibus infantes jacere consueverunt, dicta quod partui adhibeantur, quasi *cynabula*; nam κύβητις est Græce *eniti*.

7. ^t *Pheretrum* dicitur, quod in eo mortui defe-

Varro. Festus : *Lectus* dictus, vel a *collectis foliis*. Ad cubitandum, etc.

^l Græci enim χαμαι breve dicunt. Idem, lib. xii, c. 4 : *Camelis causa nomen dedit, seu quod quando onerantur, ut breviores, et humiliores fiant, accubant, quia Græci χαμαι humile et breve dicunt*.

^m *Grabatum* Græcum. κρήβατον.

ⁿ *Spingæ* in quibus sunt *spingatæ*. — *Spingæ* *spingatæ* legobat Chacon. Videndum an a sphingis, de quibus lib. xii cap. 2 : *Spingæ villosæ sunt comæ*.

^o *Punicani lecti*. De quibus Cic., pro Muræna, et Valer., lib. ix, cap. 3, et Senec., epist. 96.

^p *Rutilius Rufus de Vita Scip.* Cujus Appianus meminit in lib. de Bell. Hisp. : Ὁ δὲ Ρουτίλιον Ρούρον συγγραφεὺ τῶνδε τῶν ἔργων ὅτι χλιαρχοῦντα. Cic., in Bruto : *Memoria teneo Smyrnæ ex P. Rutilio Rufo audivisse, cum diceret adole-centulo se accidisse, ut ex s. c. P. Scipio et D. Brutus (ut opinor) eos, de re atroci magna que quererent, etc.*

^q *Sponda autem exterior pars lecti*. Recte. Nam quod Cæsar a Dolabella (ut ait Sueton. in Julio) interior sponda regie lecticæ dictus sit, maledictum vehementius facit.

^r *Geniales lecti*. Ead. sup., lib. viii. c. p. ultim.

^s *Cunabula*... *eniti*. E. Serv., eclog. 4.

^t *Pheretrum*... *vicinus capite*. Ex eod., Æn. xi.

rantur, et est Græcum nomen. Nam *πίπετον* dicitur, ἀπὸ τοῦ πίπεσθαι, id est, a *ferendo*; nam Latine *capulus* dicitur, quod super *capita* hominum feratur, sic Plautus: *Capularis senex*, id est, vicinus capulo.

8. ^a *Scamna* sunt quæ altioribus lectis apponuntur, dicta a *scandendo*. 510 Hinc et *scabelli*, qui lectis parvis vel sellis ob ascensum apponuntur, *scabellum* autem et *suppedaneum* dicitur. Nam quod Græci dicunt ὑποπόδιον, dixerunt Latini *scabellum*, et alii dixerunt *suppedaneum*, quod *sub pedibus* sit.

^b *Scansilia*, gradus sunt, ubi honorati in sedibus hærent.

9. *Sedes* dictæ, quod apud veteres Romanos non erat usus accubendi, unde et *considerere* dicebantur. Postea, ut Varro ait de Vita populi Romani: *Viri discumbere cœperunt, mulieres sedere, quia turpis visus est in muliere accubitus*. Sedes singulari numero proprie regni est, qui Græce *θρόνος* dicitur.

Subsellia vero cæterorum, ^d *cathedræ* doctorum.

10. ^e *Solium*, in quo rex sedet propter tutelam corporis sui, secundum quosdam a soliditate dictum, quasi *solidum*; secundum alios per antistichon, quasi *sodium*, a *sedendo*. Unde et *sella*, quasi *seca* dicta est, et *subsellia*, quasi *subsedia*.

11. *Sellæ curules* erant in quibus magistratus sedentes jura reddebant. Dictæ autem *curules*, quia apud veteres prætores et consules propter itineris longinquitatem curru ad forum provehebantur; sellæ autem quæ post eos vehiebantur, quibus sedentes dicere jura solebant, a *curru curules* sellæ sunt nominatæ.

22. ^f *Tripodes*, scamnelli sunt, habentes tres pedes, sed et candelabra tripodæ sunt, quia similiter habent tres pedes.

511 CAPUT XII.

De vehiculis.

1. *Carrum* a *cardine* rotarum dictum, unde et *currus* dicti, quod rotas habere videntur.

Rota autem dicta, quod *ruat*, et *rotundum* a *rota* vocatum.

Quare illud quod super capita hominum feratur, aliena ducebat Chacon, neque id mihi dubium, cum præsertim addat Servius: *Et dictus capulus, quod corpus capiat*. Festus quoque: *Capulum a capiendo*.

^a *Scamna... scabell*. Varro, lib. iv: *Quo simplici scansione scandebant in lectum non altum, scabellum; in altiorum, scamnum*.

^b *Scansilia... in sedibus hærent*. Al. in ædibus hærent.

^c *Vir discumbere cœper... mulieres sedere*. Valer. Max., lib. ii, cap. 1: *Femina cum viris cubantibus sedentes cœnitabant*.

^d *Cathedræ doctorum*. Cassiod., in ps. 1: *Cathedra proprie doctoribus datur*.

^e *Solium... dicta est*. E duob. Servii locis. Æn. i et vii.

^f *Tripodes scamnelli*. Sic apud Vitruv., lib. iii, cap. 3, et lib. v, cap. 9. In vulgatis tamen exemplaribus *scamilli*, qui in aliis *scabelli*, et *scamnuli*.

CAP. XII. — ^g *Carpentum... q. carrum pompatic*. Ovid.:

Nam prius Ausonias matres carpenta vehebant.
Hæc quoque ab Evandri dicta parente reor.

2. *Rheda*, genus vehiculi quatuor rotarum. Has antiqui *retas* dicebant propterea quod haberent rotas.

3. ^h *Carpentum*, pompaticum vehiculi genus, quasi *carrum pompaticum*.

ⁱ *Plaustrum*, vehiculum duarum rotarum, quibus onera deferuntur. Et dictum *plaustrum*, quia volvitur, quasi diceret *pilastrum*.

512 ^k *Caracutium*, vehiculum altissimarum rotarum, quasi *carrum acutum*,

^l *Capsus*, carruca undique contexta, quasi *capsa*.

4. ^m *Pilentum*, vel *petoriturum*, contexta quatuor rotarum vehicula, quibus matronæ olim utebantur. Virgilius: *Pilentis matres in mollibus*. Horatius: *Plures calones atque caballi Pascendi, ducenda petorita*. Erant autem antea *pilenta* veneti coloris, non ut nunc sunt *russati*, quibus nisi castæ matronæ uti non poterant, sicut nec vitis.

5. ⁿ *Basterna*, vehiculum itineris, quasi *viæ sternax*, mollibus stramentis composita, a duobus animalibus deportata.

CAPUT XIII.

De reliquis quæ in usu habentur.

1. *Baculus*, a *Baccho* repertore vitis fertur inventus, quo homines moti vino inniterentur. Sicut autem a *Baccho baculus*, ita a *baculo bacillus* per diminutionem.

2. ^o *Fustes*, quod præfixi in terram *stent*, quos rustici *palos* vocant, quibus juvenes pro criminibus feriuntur.

C ^p *Vectes* dicti, quod manibus *vectentur*, unde ostia saxaque velluntur.

3. ^q *Forfices*, secundum etymologiam si a *filo* dicuntur *f* ponitur, ut 513 *forfices*, quæ sunt sartorum; si a *pilo* per *p*, ut *forpiceps*, quæ sunt tonsorum; si ab accipiendo, per *c*, ut *forcipes*, eo quod forum capiant, quæ sunt fabrorum. *Formum* enim dixerunt antiqui *calidum*; unde et *formosus*.

4. *Novacula*, eo quod *innovat* faciem.

Pecten dictus, eo quod *pezos* capillos faciat, atque compositos.

Ut sit *carpentum*, quasi *carmentum*, a *Carmenta* Evandri matre.

^r *Plaustrum*, *q. pilastrum*. Varro: *Plaustrum quod ex omni parte palam est vel potius a palando, hoc est, extendendo*.

^s *Caracutium*. Goth. Ov. colleg., *carrucium*, idem a nostris *carricoche* dicitur.

^t *Capsus*. Utitur hac voce Festus in Plozemo. Gloss., *capsus*, πλιδιον.

^u *Pilentum*. E Serv., Æn. viii.

^v *Basterna*. Minit hujus etiam Hieronym., Is. lxxvi. CAP. XIII. — ^w *Fustes dicti, q. stent*. Sup., lib. v, cap. 27: *Fustes quod præfixi in fossis stent*.

^x *Vestes*. Eadem lib. v, cap. 27.

^y *Forfices secundum etymolog*. Vel. Longus, in libro de Orthograph.: *Sed quæstio est in loquendo, ut forcipes, et forpices; et arcesso, et acerso. His enim minimum erit dignoscere quomodo dicantur. Proinde ac dixerit, scribes mihi, quibus tamen adnotavimus veteres per transmutationem syllabæ forcipes dixisse. Nam et Virgilius: Versantque tenaci forcipe massam. Forfices dicimus ab eo quod forum capiant, id est solidum*.

• *Calamistrum* est acus quæ calefacta et adhibita A
calefacit, et intorquet capillos. Unde et *calamistrati*
appellantur qui comam torquent.

5. *Clavis* dicta quod *claudat*, et aperiat. ^b *Catena-*
tum, quod capiendo teneat.

Horologium, quod ibi *horas legamus*, id est, col-
ligamus. Est enim in solariis positum, ubi a clavo
per lineas currit umbra, ut quancunque diei horam
ostendat.

CAPUT XIV.

De instrumentis rusticis.

1. • *Vomer* dictus, quod vi humum eruat, seu ab
evomendo terram. De quo Lucretius :

Uncus aratri
Ferrens, occulto decrescit vomer in arvis.

^d *Sumitque per detrimenta fulgorem.*

2. *Aratrum* ab *arando* terram vocatum, quasi *ara-*
terrium.

514 • *Buris* est curvamentum aratri, dictum quasi
βούρ, οὐρά, quod sit in similitudinem caudæ bovis.

^f *Dentale* est aratri pars prima, in quo vomer indu-
citur, quasi *dens*.

3. *Cultelli*, a *cultura* dicti, eo quod ex ipsis putatione
veteres in arbore utebantur, et vite, priusquam falces
essent repertæ.

4. • *Falx* est qua arbores putantur et vites. Dictæ
autem sunt *falces* ^h quod his primum milites herbam
flicem solebant abscindere. ⁱ Unde est illud :

Pax me certa ducis placidos curvavit in usus.
Agricolæ nunc sum, militis ante fui.

5. *Falcastrum*, a similitudine *falcis* vocatum. Est
autem ferramentum curvum cum manubrio longo, C
ad densitatem veprium succidendam. ⁱ Hi et *runco-*
nes dicti, quibus vepres secantur, a *runcando* dicti.

6. *Serrula* est prætenulis lamina ferri, dentium
mordacitate resecans arbores, seu ramos.

^k *Rastra* quoque aut a *radendo* terram, aut a *ra-*
ritate dentium dicta.

Ligones, quod terram levent, quasi *levones*.

7. ^l *Scudicia* dicta, eo quod circa caudicem ter-
ram aperiat, et quamvis ejus usus in reliquis operi-

• *Calamistrum*. E Serv., *Æn.* XII, ad vers. *Crines vi-*
bratos calido ferro.

^b *Catenatum*. Quod nos *candado*.

CAP. XIV. — • *Vomer... seu ab evomendo terr.* Varro :
Aratrum, quod aravit terram, ejus ferrum vomer, quod
vomit eo plus terram.

^d *Sumitque per detrimenta fulgorem.* Forte nitorem.
Respexit fortasse ad Virgilii verba : *Et sulco attritus*
splendescere vomer.

^e *Buris... cauda bovis.* E Serv., *Georg.* 1.

^f *Dentale.* Ex eod., nisi quod illic *inducitur*, non
includitur.

^h *Falx est.* Pallad., lib. 1, cap. ult. : *Falces puta-*
torias quibus in arbore utuntur et vite.

ⁱ *Quod hac primum milites.* Vocem *militis* rejiciebat
Chacon tanquam e Martialis versu acceptam, cum
Palladius, cujus hæc sunt, militum non meminerit.
Iste namque : *Item (inquit) falciculas brevissimas, quibus*
flicem solemus abscindere. *Falcis* vero vocem e
Syriaca Falca fluxisse eruditissimus vir existimat.

^l *Unde est illud : Pax me certa.* Martial., in apo-
poe.

ⁱ *Hi et runcones.* Pallad., *ibid.* : *Runcones quibus*
vepreta persequimur.

bus habeatur, nomen tamen ex caudice retinet. Hanc
alii generaliter *fossorium* vocant, quod foveam fa-iat,
quasi *fovessorium*.

515 8. • *Sarculi* sunt, vel simplices vel bicor-
nes.

• *Pastinum* vocant agricolæ ferramentum bifur-
cum, quo semina panguntur. Unde etiam *repastinari*
dictæ sunt vineæ veteres, quæ refodiuntur.

9. • *Cylindrus*, lapis est teres in modum columnæ,
qui a volubilitate nomen accepit, de quo Virgilius :

Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu.

10. • *Tribula*, genus vehiculi, unde teruntur fru-
menta, et ob hoc ita vocatur.

• *Pala*, quæ ventilabrum vulgo dicitur, a ventilan-
dis *paleis* nominata.

11. • *Furcillæ* dictæ, eo quod iis frumenta cillantur
id est, moventur. Unde et *oscilla* dicta ab eo quod
cillantur, hoc est, moveantur *ora*. Nam *cillere* est *mo-*
vere.

12. • *Tesseræ* sunt quibus frumentorum numerus
designatur.

¹ *Trapetum*, mola olivaria.

^u *Prelum*, trabes quo uva calcata premitur, a *pre-*
mendo vocatum, quasi *pressorium*.

Prelum, quo premitur oleum.

Lacus, quo liquatum profluit, et quo ab uvis vel
olivis torquendo oleum vinumque exigitur.

13. *Verennes* a *vchere*, id est, exportare nominatæ.

516 • *Qualus*, per quem mustum fluit, a *colando*
dictus.

^x *Fiscium* quasi *fisculum*, a *colando* oleum dictum,
vel quasi *fiscella* olei.

CAPUT XV.

De instrumentis hortorum.

1. *Rota* γ dicta, quod quasi *ruat*. Est enim machi-
na de qua a flumine aqua extrahitur. Lucretius :

Ut fluvios versare rotas, atque haustra videmus.

^z *Haustra* autem, id est, *rota*, ab *hauriendo* aquas
dicta.

^k *Rastra.* E Serv., *Georg.* 1.

^l *Scudicia.* Quam nos fortasse *escoda* vocamus.

^m *Sarculi vel simpl. vel bicorn.* Ex Pallad., *ibid.*

ⁿ *Pastinum... refodiuntur.* E Columell., lib. III,
cap. 18.

^o *Cylindrus lap.* E Serv.

^p *Tribula.* Ex eodeni.

^q *Pala.* Utuntur hac voce Tertull., Cypr., Hieron.
et August.

^r *Furcillæ.* E Serv., *Georg.* 11.

^s *Tesseræ sunt quibus frum. num. design.* Serv.,
Georg. 1 : *Aut numeros impressit acervis, id est, aut*
characteres facit, quibus pecora signantur, aut tesseræ
quibus frumentorum numerus designatur. Nam nume-
ros pro litteris posuit, quibus numeri continentur.

^t *Trapetum, mola olear.* Ex eod., *Georg.* 11.

^u *Prelum.* Ex eod.

^v *Qualus.* Ex eod.

^x *Fiscium.* Aut hic *fiscellum*, aut apud Columell.,
lib. XII, cap. 38, *fiscium*, legas.

CAP. XV. — γ *Rota.* Vid. Vitruv., lib. X, cap. 11

^z *Haustra.* Non. : *Haustra proprie rotarum dicun-*
tur, sicuti Græce ἀντλάματα.

2. *Girgillus*, quod in *gyrum* vertatur. Est enim lignum in ^a transversa pertica mobile, ex quo funis cum situla vel utre in puteum demittitur hauriendæ aquæ causa.

3. ^b *Telonem* hortulani vocant lignum longum, quo hauriunt aquas. Et dictus *telon* a *longitudine*, τῆλον enim Græce dicitur quiddam longum est. ^c Unde et *mustela* vocata, quasi *mus longus*. Hoc instrumentum Hispani *ciconiam* dicunt, quod imitetur ejusdem **517** nominis avem, levantem ac deponentem rostrum, dum clangit.

^d Hama....

4. *Lupus* qui et *canicula*, ferreus harpax, quia si quid in puteum decidit, rapit et extrahit, unde et nomen accepit. *Harpax* enim dictus quia *arripit*, ἀρπάζειν enim Græce *rapere* est.

CAPUT XVI.

De instrumentis equorum.

1. *Phaleræ*, ^a ornamenta equorum sunt, et est sermo Græcus.

Frena dicta, quod equos *fremere* cogant, vel quod hæc equi *frendant*, id est, imprimant dentibus, et obmordeant. Unde et *nefrendes* dicti, adhuc lactentes porculi, quod nondum aliquid frendant, id est, comminuant dentibus. ^c Hinc et faba *fresa* quæ molita est.

2. ^s *Lupata* sunt freni asperrimi. Dicti autem *lupati* a *lupinis* dentibus, qui inæquales sunt; unde etiam eorum morsus vehementer obest.

Charms ...

^a In transversa pertica. Al., parte.

^b *Telonem* hortulani vocant. Ita scripsisse Isidorum arguit etymologia, sed *Tollenonem* dixisse debuit. Festus: *Tolleno* genus machinæ, qua trahitur aqua, alteram partem prægravante pondere, dictus a *tollendo*. Utuntur hac voce Livius, Plin., Vegetius.

^c Unde et *mustella*, q. *mus longus*. Verba sunt Serv.

^d *Hama*.... Ferramentum avuncum ad coercenda incendia. Plin., epist. 250: *Et alioqui nullus usquam in publico sipo, nulla hama, nullum denique instrumentum ad incendia compescenda*. Et Paul., cap. 3, d. de Off. præf. vig.: *Sciendum est autem præfectum vigiliam per totam noctem vigilare debere, et coerrare calciatum cum hamis et dolabris*. Et Ulp., cap. 12, d. de Fund. inst.

CAP. XVI. — ^a *Phaleræ*. Græcus serm. E Serv.,

3. *Habcnæ*, ab *habendo* dictæ, quod iis equos habeamus, hoc est, teneamus, unde et equi *habiles* dicti. ^b Hæc et *retinacula* a *retinendo*.

Lora....

4. *Capistrum*, a *capite* jumentorum dictum.

Sella a *sedendo*, **518** quasi *sedda*.

ⁱ *Antella*, quasi *ante sellam*, sicut et *postella*, quasi *post sellam*.

^j *Cingulum* hominum generis neutri est, nam animalium genere feminino dicimus *has cingulas*.

5. *Sagma*, quæ corrupte vulgo dicitur *salma*, a stratu sagorum vocatur. Unde et ^k caballus *sagmarius*, mula *sagmaria*.

Capulum, funis, a *capiendo*, quod eo indomita jumenta comprehenduntur.

B 6. *Calcaria* dicta, quia in *calce* hominis ligantur, id est, in pedis posteriore parte, ad stimulandos equos, quibus aut pugnandum est, aut currendum, propter pigritiam animalium, aut timorem. Nam ex timore stimuli nuncupati, licet sint et libidinis stimuli.

7. *Strigiles* nuncupati a *tergendo*, quod iis equi tergantur.

Character est ferrum caloratum, quo notæ pecudibus inuruntur. χαρᾶκτῆρ autem Græce, Latine *forma* dicitur.

8. *Cauterium* dictum, quasi *cauterium*, quod urat, et provida sit in eum severaque cautio, ut dum videtur cujus sit, avaritia refrenetur. Quod interdum pro signo, interdum pro cura adhibetur, ut vis morbi C ignis ardore sicceatur.

Æn. ix.

^c Hinc et faba *fresa*. Fest.: *Frendere* est frangere, unde est faba *fresa*, unde et dentibus dicimus *frendere*. Gloss., *Faba fresa*.

^s *Lupata*. E Serv., Georg. iii.

^b Hæc et *retinacula*. Respexit ad Maronis verba: *Et frustra retinacula tendens*, Georg. i.

ⁱ *Antella*... *Postella*. Lego *antiillena*, et *postillena*, invitis libris omnibus. Nam vitium procul dubio natum ex notationibus. Gloss., *antiillena*, ιστίτῆρ (Sic). *Postillena* vero etiam legitur in Casina Plauti.

^j *Cingulum* hom... *cingulis*. E Serv., Æn. ix.

^k *Caballus sagmarius*... mula *sagmaria*. Eod. modo legendum apud Serv., Æn. i, ad illud: *Sertisque recentibus halant*, non *saginaris*. Vid. Suid., in Σάγμα.